

له نپن تاڭدا مالي شعارمالاري

بۇكىل دۇنيە ئۇزى پىرولە تارلارى، بىرىگىندەر!

لەنن تاڭدا مالى شىعارمالارى

2- توم (II)

ۇلتتار باسپاسى

ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بىلەۋ ۇقىعى تۇرالى

روسىيا ماركىسىزىمىشلەرى پروگراممىسىنىڭ ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بىلەۋ ۇقىعى تۇرالى ايتاتىن 9- تارماعى سوڭى كەزدە (بۇزدىڭ «اغاتۇ» جورنالىندا¹⁵⁵ كورسەتكەنمىزدەي^①) ورايشلا- داردىڭ جاپپاي شابۇلىن تۇغىزدى. پەتەر بۇرگىنىڭ جويىمپازدىق گازەتىندە روسىيا جويىمپازى¹³² سەمكوۋسكى دە، بۇندىشل¹⁷² لىمان دا، ۇكرائىنا ۇلت سوتسىيالىسى يۇركەۋىچ تە- ۇوز ورگان جورنالىندا بۇل تارماقتى تىپتەن جاراتپاي، وسى تارماققا تونە تۇستى. بۇزدىڭ ماركىسىزىمىدىڭ پروگراممىمىزغا ورايشلىقتىڭ وسىنشاما «الۋان تىلدە شابۇل جاساۋى» نىڭ¹⁸⁸ جالپى العاندا قازىرگى ۇلتىلىدىق اۋىتقۇلارمەن تىعىز بايلانىستى ەكەندىگىندە كۇمان جوق. سوندىقتان كوتەرىلگەن ماسەلەنى جەكە تالداۋدىڭ كەزى كەلگەن سياقتى. تەك مىنانى ەسكەرتىپ وتەمىز. جوعارىدا اتالعان ورايشلىلاردىڭ شىنەن بىرەۋى دە ۇوز بەتىمەن بىردە- بىر دالەل كەلتىرمەگەن: بۇلاردىڭ بارى دە روزا لۇكسەمبۇرگىنىڭ 1908—1909- جىلى پولياك تىلىندە جازعان «ۇلت ماسەلەسى مەن اپتونومىزىم» دەگەن ۇلكەن ماقالاسىندا ايتىلعانداردى عانا قايتا-

① «لەنىن شىعارمالارى»، 20- توم، حانىزۇشاسى، 1—35- بەتتەرىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۇشچىدان

لايدى. سوندىقتان ۋبىز ۋوزىمىزدىڭ بايانداۋىمىزدا لۋكسەمبۇرگنىڭ
 ”ۋزگەشە“ دالەلدەرىمەن بارىنەن دە كوبرەك ساناساتىن بولامىز.

1. ۋلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋى دەگەن نە؟

ۋوزى بىلەۋ دەگەندى ماركسىزىمىدىڭ تۇرعىدان
 زەرتتەمەكشى بولغاندا، بۇل سۇراۋدىڭ ەڭ الدىمەن اۋىزعا
 بىلىنەتىنى تابىيى نارسە. ۋوزى بىلەۋدى قالاي ۋعىنىۋ
 كەرەك؟ بۇعان جاۋاپتى ۋقىقتىڭ تۇرلىشە ”جالپى ۋعىمدارى“ نان
 شىعارىلعان زاڭ انىقتامالارىنان بىزدەۋ كەرەك پە، الدە ۋلتتىق
 قوزعالىستاردى تاريحي ەكونوميكالىق جاعىنان الپ زەرتتەۋدەن
 بىزدەۋ كەرەك پە؟

تاڭدانانتى جوق، سەمكوۋسكى، لىبمان، يۋركەۋىچ مىرزالار،
 ماركسىزىمىدىڭ پروگراممىنىڭ ”ايقىن ەمەستىگى“ جايىندا انشەيىن
 مىسقىلىمەن قۇتىلىپ، بۇل سۇراقتى قويۋدى ۋتىپتى اڭغارمادى دا،
 سونىمەن قاتار ۋتىپتى وزدەرىنىڭ ناداندىغىنان، ۋلتتاردىڭ ۋوزى
 ۋوزى بىلەۋى تۋرالى 1903-جىلى روسسىيالىق پروگراممىانا
 ەمەس، لوندونداى 1896-جىلى حالىقارالىق قۇرىلتايدىڭ قارارى دا
 ايتاتىنىن، ۋسرا، بىلىمەيتىن بولۋلارى كەرەك (بۇل تۋرالى
 ۋتىستى جەرىندە تولىق ايتامىز). بۇدان دا بەتەر تاڭدانارلىق نارسە
 سول، وسى تارماقتىڭ بەينە دەرەكسىزدىگى مەن مەتافىزىكالىعى
 جايىندا كوپتەن-كوپ جار سالپ جۇرگەن روزا لۋكسەمبۇرگنىڭ
 ۋوزى ۋدال وسى دەرەكسىزدىك پەن مەتافىزىكالىق قاتەلىك وتكىزدى.
 ۋستىڭ ۋمانسى زاڭ جۇزىندەگى انىقتامالاردا ما نەمەسە بۇكىل جەر
 جۇزىنىڭ ۋلتتىق قوزعالىستارىنىڭ تاجىريبەسىندە مە؟ دەگەن سۇراقتى

روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ ئاق ۋوزى ەش ۋاقىتتا ايقىن، انىق قويماستان، ۇلتاردىڭ ۋوزىن ۋوزى بىلەۋى تۇرالى ارقاشان دا جالپىلاما اڭگىمەگە ۇتۇسىپ كەتە بەرەدى (تۇپتى ۇلتنىڭ ەركىن قالاي ۇبلۇ كەرەك دەگەن مۇلدە كۇلدېرگى اقلېگۈيلىككە دەيىن بارادى).

[illegible]

سوندىقتان قازىرغى زاماندا كاپىتالىزىمنىڭ وسى تالاپتارىن كۆپرەك قاناعاتسىندىراتتىن ۇلتتىق مەملىكەتتەر قۇرۇق قانداي دا بولسىن ۇلت قوزغالىسىنىڭ بەتالىسى (تېرىستىنى) بولۇپ تابىلدى.

ناعىز تەرەڭ ەكونوميكالىق فاكىتورلار ادامداردى وسىعان يىتەر-
مەلەيدى، سوندىقتان ۇلتتىق مەملەكەت بۇكىل باتىس ەۋروپا
ۋشىن-ول-ول ما، بۇكىل مادەنىيەتتى دۇنيە ۇزى ۇشىن-
كاپىتالىستىك داۋىردەگى تىپتىك، قالىپتى ۇلتتىق مەملەكەت بولپ
تابىلادى.

ولاي بولسا، زاڭ ۇزىندەگى انىقتامالاردى جەلەۋ ەتسپ،
دەرەكسىز انىقتامالاردى ۇيدان ۇيغا، ۇلت قوزغالىستارىنىڭ
تارىخىي-ەكونوميكالىق شارتتارىن زەرتىتەپ، ۇلتلاردىڭ ۇزىن
ۇزى بىلەۋنىڭ ماڭىزىن تۇسىنىڭمىز كەلسە، وندا ۇزى قالاي دا مىنا
قورتىندىغا كەلمىز: ۇلتلاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى دەگەنىمىز
ولاردىڭ بوتەن ۇلتتىق كوللەكتىپتەردەن مەملەكەت بولپ بولىۋى
كەلىپ شىعادى، ۇز الدىنا دەرەسى ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋى
كەلىپ شىعادى.

ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىن مەملەكەت بولپ بولەكتەن ۇقىنغان
باسقا ۇزى نارسە دەپ تۇسىنىۋىگە نەلىكتەن بولمايتىندىغىن ۇزى
تومەندە تاغى دا باسقا سەبەپتەردەن كۆرەمىز. ال ەندى ۇزى ۇلتتىق
مەملەكەت بولۇغا تىرىسۋىشلىقتىڭ تەرەڭ ەكونوميكالىق سەبەپتەرى
تۇرالى قاشپ قۇتىلىغىسىز قورتىندىدان روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ قالاي
قۇتىلماق بولغانىنا توقتالماقپىز.

روزا لۇكسەمبۇرگكە كاۋتسكىنىڭ ۇلتتىق جانە يىتەرناتسىيو-
نالىدىق دەگەن كىتاپشاسى ابدەن ۇالمى (جاڭا زامان) 24 جۇرنالى
1907-1908-جىلدىق تومى 1-سانىنىڭ قوسالقى سانى، ورسىشا
اۋدارماسى 1908-جىلى رىگادا شىققان ۇلىمى پىكىر» جۇرنالىندا
باسىلعان). كاۋتسكى وسى كىتاپشاسىنىڭ 4-تاراۋشاسىندا ۇلتتىق
مەملەكەت تۇرالى ماسەلەنى تولىق تالداي كەلىپ، وتتو باۋەر
ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۇغا تىرىسۋىدىڭ كۇشىن جەتە باعالامىدى،

دەگەن قورتنىدىغا كەلگەنى روزا لۇكسەمبۇرگكە ۋالمى (سىتات كەلتىرىلىپ وتىرىغان كىتاپشانىڭ 23-بەتى). روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ ۋوزى كاۋتسكىدىڭ مەن سۆزدەرىن سىتاتقا كەلتىرىپ وتىرى: "ۇلتتىق مەملەكەت قازىرگى جاعدايلار" غا دىيەننى ورتا عاسىرلىق، كاپىتالىزىمگە دەيىنگى، ت. ب. جاعدايلارغا ۇقسامىتىن كاپىتالىستىڭ، مادەنيەتتى، ەكونوميكا جاعىنان العاباسار جاعدايلارغا، **اناعۇرلىم ساي كەلەتىن مەملەكەت فورمىسى**، مەملەكەتتىڭ ۋوز مىندەتتەرىن دىيەننى كاپىتالىزىمنىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە تەز دامۇ مىندەتتىن، بارىنەن جەڭىل ورنىداي الۇنا مۇمكىندىك بەرەتتىن مەملەكەت فورمىسى. بۇعان كاۋتسكىدىڭ: ۇلت جاعىنان **الا-قۇلا مەملەكەتتەر** (ۇلتتىق مەملەكەتتەردەن باسقاشا ۇلتتاردىڭ مەملەكەتى دەپ اتالاتتىن مەملەكەتتەر) "ارقاشان داشكى قۇرىلىسى بەلگىلىرى سەبەبتەردەن قالپىتى مەسى نەمەسە جەتلىمەگەن (مەشەۋ) مەملەكەت" بولپ تابىلادى دەگەن ودان دا گورى ناقتىلى قورتنىدى پىكىرىن قوسۇ كەرەك. كاۋتسكى قالپىتى مەستىك تۇرالى ايتقاندا، دامپ كەلە جاتقان كاپىتالىزىمنىڭ تالاپتارىنا اناعۇرلىم بەيىمدەلگەن نارسەلەرگە ۇيلەسپەۋ ماعناسىندا عانا ايتىپ وتىرى، بۇل وزىنەن ۋوزى تۇسىنىكتى.

ەندى مىناداي سۇراۋ تۋادى: كاۋتسكىدىڭ وسى تارىخىي-ەكونوميكالىق قورتنىدىلارنا روزا لۇكسەمبۇرگ قالاي قارادى؟ بۇل قورتنىدىلار دۇرىس پا الدە تەرىس پە؟ كاۋتسكى العا قويغان تارىخىي-ەكونوميكالىق نازاريا دۇرىس پا نەمەسە نەگىزىنەن پىسخولوگىيالىق بولپ تابىلاتتىن باۋەر العا قويغان نازاريا دۇرىس پا؟ باۋەردىڭ باسىنداى سۆزىزىز "ۇلتتىق ورايشىلدىق" نىڭ، ونىڭ مادەنىي-ۇلتتىق اپتونومىيانى¹⁸⁹ جاقتاۋىنىڭ، ونىڭ ۇلتشىلدىق اۋەستەنۇنىڭ (كاۋتسكى ايتقانداى، "كەي جەردە ۇلتتىق قۇرامدى

كۈشەيتۈنىڭ)، ۈنىڭ ۇلتتىق قۇرامدى ۇراسان اسرا كورسەتپ،
ىنتەرناتسىونالدىق قۇرامدى مۇلدە ۇمىتۈنىڭ (كاۋتسكى)ۈنىڭ
ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۇعا تىرسۇشلىقتىڭ كۇشىن جەتە باعالا-
ماۋىمەن بايلانىسى نە دە؟

روزا لۇكسەمبۇرگ ۇتىپتى بۇل ماسەلەنى كوتەرگەن دە جوق.
ول بۇل بايلانىستى بايقاعان جوق. ول باۋەردىڭ ۇنازارىيالىق
كوزقاراستارنىڭ تۇتاسى تۇلعاىنا وي جۇگىرتپەدى. ول ۇتىپتى
ۇلت ماسەلەسىندەگى تاريحي-ەكونوميكالىق ۇنازارىا مەن پىسيحو-
لوگىيالىق ۇنازارىانى ۇبر-بىرىمەن سالىستىرعان جوق. ول كاۋتسكىگە
تەك مىناداي پىكىرمەن عانا قارسى شىعادى.

”...بۇل ۇناغۇرلىم جاقسى ۇلتتىق مەملەكەت- ۇنازارىيالىق دامۇ جانە
ۇنازارىيالىق جاقىتاۋعا ۇڭاي كەلەتىن، ۇبراق شىندىققا جاناسپايتىن دەرەكسىز
نارسە عانا.“ (سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىا شولۋى» 190 1908 - جىل، 6 -
سان، 499 - بەت)

روزا لۇكسەمبۇرگ وسى باتىل ۇسوزىن راستاۋ ۇشىن، بەلدى
كاپىتالىستىك ەلدەردىڭ دامۇى مەن يىمپەريالىزىم ۇساق ۇلتلاردىڭ
”ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقىن” الدامشى نارسە ەتەدى دەگەن پىكىرلەر
ايتتى. ”ۈزدەردىڭ تاۋەلسىزدىگىنىڭ ۈزى ەۋروپالىق كونسەرت-
تىڭ ساياسي كۇرەسى مەن دىپلوماتىيالىق ويىنىڭ جەمىسى بولپ
تابىلاتىن فورما جاعىنان تاۋەلسىز شەنوگورلاردىڭ، بولگارىلاردىڭ،
رۇمىندىلاردىڭ، سەربىلەردىڭ، گرەكتەردىڭ، ۇتىپتى ۇشىنارا
شۋەيتسارلاردىڭ ۇزىن ۈزى بىلەۋى تۇرالى شىنداپ ايتۇعا
بولار ما؟!- دەپ شۇ كوتەردى روزا لۇكسەمبۇرگ (500-بەت).
جاعدايعا ۇكاۋتسكى ويلاعانداي، ۇلتتىق مەملەكەت ەمەس، جىرتقىش-
تىق مەملەكەت” اناغۇرلىم جاقسى ۇيلەسەدى. ونان سوڭ ول
انگلىياعا، فرانسىياعا جانە باسقالارعا قارايتىن وتارلاردىڭ كولەمى

تۇرالى بىرنەشە ونداعان ساندار كەلتىرەدى.

وسى سياقتى پىكىرلەردى وقى وتىرىپ، اپتوردىڭ ۈجون-جوسقىتى تۇسىنە المايتىندىعىنا تاڭدانىپاسقا بولمايدى! ۇساق مەملەكەتتەر ەكونوميكالىق جاعىنان ۈبرى مەملەكەتتەرگە تاۋەلدى دەپ، باسقا ۇلتتاردى جىرتقىشتىقپەن باسىپ-جاناشۋ ۇشىن بۇرجۋازىيالىق مەملەكەتتەردىڭ اراسىندا كۇرەس بولسپ جاتىر دەپ، يمپەريالىزىم مەن وتارلار بار دەپ كاۋتسكىگە سالتاناتپەن ۇيرەتۋدىڭ ۈزى-قايداعى ۇبر كۇلكىلى بالاشا اقلگويىسگەندىك، ويتكەنى مۇنىڭ ۇبارنىڭ دە نىسكە ئىتتەي دە قاتناسى جوق. ۇساق مەملەكەتتەر تۇگىل، مىسالى، روسسىيا دا بۇرجۋازىيالىق ۇباي ەلدەردىڭ يمپەريالىستىك مالىا كاپىتالىنىڭ نىقالىنا ەكونوميكالىق جاعىنان تۇگەلىمەن تاۋەلدى. بالقانداغى نازىك كىشكەنە مەملەكەتتەر تۇگىل، امەريكا دا 19-ئاسىردا، ەكونوميكالىق جاعىنان، ەۋروپانىڭ وتارى بولعان-دى، مۇنى ماركس «كاپىتال»دا-اق 191 ايتقان بولاتىن. مۇنىڭ ۇبارى كاۋتسكىگە جانە ۇاربىر ماركسىزىمىشكە، ارينە، ابدەن ۇمالىم، ۇبراق مۇنىڭ ۇلتتىق قوزعالىستار مەن ۇلتتىق مەملەكەت تۇرالى ماسەلەگە ەشپىر بايلانىسى جوق.

روزا لۇكسەمبۇرگ بۇرجۋازىيالىق قوعامدا ۇلتتاردىڭ ساياسىي جاعىنان ۈزىن ۈزى بىلەۋى تۇرالى ماسەلەنى، ولاردىڭ مەملە-كەتتىك جاعىنان ۇز الدىنا دەرەس بولۋى تۇرالى ماسەلەنى ولاردىڭ ەكونوميكالىق جاعىنان ۇز الدىنا دەرەس جانە ۈزى وزىنە قوجا بولۋى جونىندەگى ماسەلەمەن اۋىستىرىپ وتىر. بۇرجۋازىيا-لىق مەملەكەتتە پارلامەنتتىك، ياعنى خالىق ۋاكىلىدەرى ۇماجلىسى-نىڭ ەڭ جوعارى بىلىگى تۇرالى پروگراممالىق تالاپتى تالقىلاغان ادامنىڭ بۇرجۋازىيالىق ەلدىڭ قانداي تارتىپىندە بولسا دا ۇبرى كاپىتالدىڭ ەڭ جوعارى بىلىگى جونىندەگى ۇزىنىڭ ابدەن

دۇرسى كوزقاراسىن سويلەۋگە كىرىشۋى قانداي اقلدىلىق بولسا،
بۇل دا سونداي اقلدىلىق.

كۇمان جوق، دۇنيە بويىنشا حالقى ەڭ تىعىز ازىيانىڭ ۇلكەن
بولشەگى نە "بەلدى ەلدەر" دىڭ وتارى كۇيىنىدە بولسپ وتىر، نە
ۇلتتىق جاعىنان بارىنشا تاۋەلدى جانە ەزىلگەن مەملەكەت كۇيىنىدە
بولسپ وتىر. بۇراق بۇل جالپىغا مالمىس جاعىداي سول ازىيانىڭ
وزىنىدە توۋارلى ۇندىرىستىڭ اناعۇرلىم تولىق دامۋىنىڭ، كاپىتا-
لىزىمنىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە جىلدام ۇسۋىنىڭ شارتى
تەك جاپونىيادا عانا، ياعنى ۇز الدىنا دەرەس ۇلتتىق مەملەكەت
تە عانا جاسالغانى سياقتى داۋىسز فاكىتتى از دا بولسا وزگەرتە
الا ما؟ بۇل مەملەكەت—بۇرجۋازىالىق مەملەكەت، سوندىقتان ول
ۇزى باسقا ۇلتتاردى ەزە باستادى جانە وتارلاردى قۇلدىققا سالا
باستادى؛ كاپىتالىزىمنىڭ كۇيرەۋىنىدە دەيىن ازىيا ەۋروپا سياقتى ۇز
الدىنا دەرەس ۇلتتىق مەملەكەتتەر جۇيەسىنە قالىپتاسسپ ۇلگىرە
الا ما، ونى بىز بىلمەيمىز. بۇراق تالاسسز نارسە مىناۋ: كاپىتا-
لىزىم ازىيانى وياتىپ، ول ارانىڭ بارلىق جەرىنىدە ۇلتتىق قوزعا-
لىستاردى تۇعىزدى، بۇل قوزعالىستاردىڭ بەتالىسى ازىيادا ۇلتتىق
مەملەكەتتەردى قۇرۋ بولسپ تابىلادى، كاپىتالىزىمنىڭ دامۋىنىڭ
اناعۇرلىم جاقسى شارتىن ۇدال وسىنداي مەملەكەتتەر عانا قامتاماسىز
ەتە الادى. ازىيانىڭ مىسالى كاۋتسكىدى جاقىتايدى، روزا لۇكسەم-
بۇرگكە قارىسى.

بالقان مەملەكەتتەرىنىڭ مىسالى دا روزا لۇكسەمبۇرگكە قارىسى،
ويتكەنى بالقان ەلدەرىنىدە كاپىتالىزىمنىڭ دامۋىنى قامتاماسىزدان-
دىرۋدىڭ ەڭ جاقسى شارتى وسى تۇبەكتە ۇز الدىنا دەرەس
ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ قۇرىلۋىنا قاراي جاسالسپ كەلە جاتقاندىن
قازىر كىم دە بولسا كورسپ وتىر.

ولاي بولسا، بۇكىل الدىڭغى قاتارداعى مادەنيەتتى ادامزاتنىڭ مىسالى دا، بالقانىڭ مىسالى دا، ازىيانىڭ مىسالى داروزا لۇكسەم- بۇرگىنىڭ ايتقاننا قاراماستان، كاۋتسكىدىڭ قاعيداسىنىڭ سوزىزى دۇرىستىن دالەلدەيدى: ۇلتتىق مەملەكەت- كاپىتالىزىمنىڭ ەرەجەسى جانە "قالبىتى كۇيى"، ۇلت جاعىنان الا- قۇلا مەملە- كەت- مەشەۋلىك كۇي نەمەسە بىلۋدە بىر جايت. ۇلتتىق قاتناستار تۇرىعىنان قاراعاندا، كاپىتالىزىمنىڭ دامۋىن قامتاماسىزداندىراتىن ەڭ جاقسى شارىت، سوز جوق، ۇلتتىق مەملەكەت بولپ شىعادى. مۇنىڭ مانىسى، البەتتە، مۇنداي مەملەكەت بۇرجۇازىالىق قاتناستار تاردىڭ نەگىزىندە ۇلتتاردى قاناۋ مەن ەزۋدى جوققا شىعارا الادى دەگەن سوز مەس. مۇنىڭ مانىسى سول، ۇلتتىق مەملەكەتتەردى قۇرۋعا تىرىسۋشىلىقتى تۇدىراتىن قۇاتتى ەكونوميكالىق فاكىتورلارعا ماركىسىزىمىشلەردىڭ نەمقۇرايدى قاراۋىنا بولمايدى دەگەن سوز. مۇنىڭ مانىسى سول، تارىخى- ەكونوميكالىق تۇرىعدان قاراعاندا، ماركىسىزىمىشلەردىڭ پىروگىرامماسىندا "ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى"نىڭ ساياسى جاعىنان ۇزىن ۇزى بىلەۋدەن، ۇز الدىنا مەملەكەت بولۋدان، ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋدان باسقاشا مانى بولۋى مۇمكىن ەمەس دەگەن سوز.

ماركىسىزىمىدىڭ تۇرىعدان، ياعنى پىرولەتارىياتنىڭ تاپتىق تۇرىعى- سىنان قاراعاندا، "ۇلتتىق مەملەكەت" دەگەن بۇرجۇازىالىق- دەموك- راتىيالىق تالايىتى قولداۋشىلىق قانداي شارىتارمەن بولادى، بۇل تۇرالى تومەندە تولىق سوز بولماقشى. قازىر بىز "ۇزىن ۇزى بىلەۋ" دەگەن ۇعىمدى انىقتاۋمەن توقتايىمىز، الايدا مىنانى دا اتاپ ۇتۋىمىز كەرەك: روزا لۇكسەمبۇرگ بۇل ۇعىمنىڭ ("ۇلتتىق مەملەكەت")نىڭ مازمۇنىن بىلەدى، ال ونى جاقتايتىن ورايشىلدار، لىبماندار، سەمكوۋسكىيلەر، يۇركەۋىچتەر ءىمپىتى مۇنى دا

بىلمەيدى.

2. ماسەلەنىڭ تارىخى ئاقتى قويىلىسى

الەۋمەتتىك ماسەلەنىڭ قاندايىن بولسا دا تالداغاندا ماركىسىزىم-دېڭىز ئازارىنىڭ قوياتىن ئۆزى تاللاپ بېرىش، مۇن تىس، ەگەر ئۆزى تاللاپ (ماسەلەن، ۋىسى ەلدىڭ ۋىلتىق پىروگىراممىسى تۈرالى) ئۆز بولسا، ۋىندا مۇنىڭ ئۆزى بۇل ەلدى بېلىگىلىپ تارىخى زامانىڭ شەكىلەندە باسقا ەلدەردەن ايراتىن ئاقتىلى ۋىزگەشە-لىكتەردى ەسكە ئۆلۈ بولادى.

ماركىسىزىمنىڭ بۇل ئۆزى تاللاپ بېرىش ۋىسى ماسەلەگە قولدانساق، ۋىندا قانداي قىلى كەرەك؟

بارىنەن بۇرىن، ۋىلتىق قوزغالىشتاردىڭ تۇرغىسىنى تاللاپ، كاپىتالىزىمنىڭ نەگىزىنەن ايرىقىشا ەكى زامانىسى بېرى-بىرىنەن قاتناڭ اجمراتى قاجەت. بۇل زامانىنىڭ بېرى-فەۋدالىزىم مەن جەكە ۋىكتەمدىك كۆپرەگەن زامان، بۇرچۇزىيالىق-دەموكراتىيالىق قوعام مەن مەملەكەت قۇربلا باستاغان زامان، ۋىل كەزدە ۋىلتىق قوزغالىشتار بېرىنىشى رەت بۇقارالىق بولا باستايدى، ۋىنىڭ ۋىستىنە گازەت-جورنالدار ارقىلى، ۋىكىلىدىك مەكەملەرگە قاتناستىرۇ، ت. ب. ارقىلى قالاي دا ەالىقتىڭ بارلىق تاپتارىن سىياسىيە تارتادى. بۇل زامانىنىڭ ەندى بېرى-نەگىزگى زانك قۇربىلىسى الدەقاشان ۋىرنىققان، پىرولەتارىيات پەن بۇرچۇزىيانىڭ قارام-قارسىلىقى كۆشتى دامىغان، بېرى جاساپ ۋىتىرغان كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر ابدەن قالىپتاسىپ بولغان زامان، بۇل زاماندى كاپىتال-

ليزىمنىڭ كۆپرەك قارشاڭى دەپ ئاتاۋعا بولادى.

ئېرىنى زامانغا ەرەكشە ئان نارسە—كۆرەستە جالپى ساياسىي بوستاندىققا، وتە-موتە ۇلتتىق ۇققا قول جەتكىزەتىندىكتەن، ۇلتتىق قوزغالىستاردىڭ كوتەرىلگەندىكى، خالىقتىڭ سان جاعىنان ەڭ كوپ، ”قوزغاۋ ەڭ مۇشكىل“ جىگىنىڭ—دېھانداردىڭ وسى قوزغالىستارغا تارتىلغاندىعى بولدى. ەكىنشى زامانغا ەرەكشە ئان نارسە—بۇقارالىق بۇرجۇازىالىق—دەموكراتىيالىق قوزغالىستاردىڭ بولماۋى، ول كەزدە جەتىلىپ العان كاپىتالىزىم ساۋدا اينالىمىنا ابدەن—اق تارتىلىپ الينعان ۇلتتاردى بارغان سايىن ئېر—بىرىمەن جاقىنداستىرىپ جانە ارالاستىرىپ، خالىقارالىق كولەمدە بىرلەسكەن كاپىتالىدىڭ خالىقارالىق جۇمىسى قوزغالىسىمەن قارسىلىعىن ئېرىنى قاتارغا قويادى.

ارىنە، بۇل ەكى زامان ئېر—بىرىنەن داۋالەن ايسىرىلغان ەمەس، قايتا تولىپ جاتقان وتپەلى بۇندارمەن بايلانسقان، ونىڭ بەرجاعىندا ئۇرلى ەلدەردىڭ ۇلتتىق دامۋىنىڭ جىلدامدىعى جاعىنان، خالىقنىڭ ۇلتتىق قۇرامى جاعىنان، ونىڭ ورنالاسۋى جاعىنان، ت. ب.، ت. س. جاعىنان ايسىرمالارى بولادى. وسى جالپى تارىخىي جانە ئاقتى مەملەكەتتىڭ شارتتاردىڭ ئېرىن ەسەپكە الماينىشا، سول ەلدىڭ ماركىسىزىمىشلەرنىڭ ۇلتتىق پروگرامماسىنا كىرىسۋ تۇرالى ءسوز دە بولۋى مۇمكىن ەمەس.

مىنە ئاق وسى ارعا كەلگەندە ئېز روزا ئۇكسەمبۇرگنىڭ پىكىرلەرنىڭ ناعىز وسال جەرىنە تاپ بولامىز. روزا ئۇكسەمبۇرگ ئۆزىنىڭ ماقالاسىن لايىقسىز نىتامەن ئېزىڭ پروگراممىمىزنىڭ 9—تاراۋىسىنا قارسى ايتىلغان ”قاتتى“ ءسوزسىماقتاردىڭ تىزبەگىمەن بەزەپ، ونى ”توماغا تۇيىق“، ”ولى“، ”مەتافىزىكالىق قۇرعاق ”سوز“ دەپ، تاعىسىن تاعىلار دەپ سارنايدى. مەتافىزىكىنى

(ماركسىزىمىدىكى ماغناسىندا، ياعنى دىيالىكتىكاغا قارىسى) جانە بوس دەرەكسىز كوزقاراستى وسىنشا تاماشا سوكتەن قالام قايراتكەرى بىزگە ماسەلەنى ناقتىلى تاريحي تۇرعىدان قاراۋدىڭ ۇلگىسىن كورسەتەر دەپ كۇتۋ تابىيى نارسە سياقتى. اڭگىمە بەلگىلىر ەلدىڭ، روسسىيانىڭ، بەلگىلىر زامانىڭ، 20-عاسىردىڭ باس كەزىندەگى ماركسىزىمىشلەردىڭ ۇلتتىق پىروگىراممىسى تۇرالى بولپ وتىر. روزا لۇكسەمبۇرگ ماسەلەنى بىلاي قويۋ كەرەك دەپ وتىرعان بولار؛ روسسىيا قانداي تاريحي زاماندى باسنان كەشىرپ وتىر؟ بۇل ەلدىڭ بۇل زامانداى ۇلت ماسەلەسى مەن ۇلتتىق قوزغالىستارنىڭ ناقتىلى وزگەشەلىكتەرى قانداي؟

بۇل تۇرالى روزا لۇكسەمبۇرگ بۇيرماسىنغا دانەڭە ايتپايدى! بۇل كىسىنىڭ جازعاندارىنان قازىرگى تاريحي زاماندا روسسىيادا ۇلت ماسەلەسى قانداي ورنىندا تۇر، بۇل جونىنەن روسسىيانىڭ وزگەشەلىكتەرى قانداي دەگەن ماسەلەنى تالداۋدىڭ جۇرنامىن دا تابا المايسىز.

بىزگە، ۇلت ماسەلەسى يىرلاندىيادان گورى بالقان ەلدەرىندە وزگەشە قويىلىپ وتىر؛ ماركس 1848-جىلدىڭ ناقتى جاعدايلارىندا پولياكتار مەن چەتتەردىڭ ۇلت قوزغالىسىن مىنە بىلاي باعالاعان (ماركىستەن النىعان ۇبر بەت كوشىرمە كەلتىرىلەدى)؛ ەنگەلس، شۋەيتسارىيانىڭ ورماندى وبلىستارنىڭ اۋستىرياغا قارسى كۇرەسىن جانە 1315-جىلى مورگارتەندە بولعان شايقاستى مىنە بىلاي باعا-لاعان (ەنگەلىستەن ۇبر بەتتەي سىتات الۋمەن بىرگە كاۋتسكىدىڭ ۇيىستى تۇسىنىكتەرىن دە كەلتىرىلەدى)؛ لاسسال 16-عاسىردا گەرمانىيادا بولعان دىحاندار سوعىسىن كەرتارتپالىق سوعىس دەپ ساناعان، ت. ب. دەۋىشلەر بار.

بۇل پىكىرلەر مەن سىتاتتاردا جاڭالىق كورىنىپ تۇر دەپ ايتۋعا

بولمايدى، بىراق، نە دەگەنمەن، ماركس، ەنگەلس جانە لاسسال^۱ ەلدەردىڭ ۋاقتى تارىخىي ماسەلەلەرىن تالداۋغا قالاي كىرسە-كەنن تاغى دا بىر رەت ەسكە ئۇسىرۋ وقىرماندارغا قىزىقتى نارسە. سۋىتېپ، ماركس پەن ەنگەلىستەن كەلتىرىلگەن ۋەنگەلى سىتاتتاردى قايتا وقىعانىڭدا، روزا لۇكسەمبۇرگ ۋەزىن كىسى كۈلەرلىك قانداي كۈيگە سالغانن ەرەكشە ايقىن كۆرسەتكەن. ول تۇرلى داۋىردە تۇرلى ەلدەردەگى ۇلت ماسەلەسىنە ۋاقتىلى تارىخىي تالداۋ جاساۋدىڭ قاجەتتىگىن تىلەن بەزەپ، اشۇلى تۇردە ۋاعىزدايدى، بىراق ول 20-عاسىردىڭ باسندا روسسىيا كاپىتالىزىم دامۇنىڭ قانداي تارىخىي ساتىسىن باسنان كەشىرىپ وتىرعانىن، بۇل ەلدەگى ۇلت ماسەلەسىنىڭ وزگەشەلىكتەرى قانداي ەكەنن انىقتاۋغا تىيىتەي دە ارەكەت جاسامايدى. روزا لۇكسەمبۇرگ باسقارلاردىڭ ماسەلەنى قالاي ماركسىزىمدىڭ ادەس بويىنشا تالداغاننىڭ مىسالدارىن كەلتىرەدى، سۋىتېپ نىڭ نىيەتتەردىڭ ادامداردى كۆپىنەسە توزاققا تۇسىرەتىنن، ادامداردىڭ جاقسى كەڭەستەر بەرۋەن بۇل كەڭەستەردى وزدەرىنىڭ ئىس جۇزىندە پايدالانىمىسى كەلمەۋىن نەمەسە پايدالانا بىلمەۋىن بۇركەيتىندىگىن ادەيى ەرەكشە كۆرسەتكەندەي بولادى.

ساباق بولارلىقتاي سالىستىرۋلاردىڭ بىرىنە قاراڭىز. پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگى ۋرانىنا قارىسى شىققان كەزدە، روزا لۇكسەمبۇرگ ۋزىنىڭ 1898-جىلى "پولشا ۋەركاسىبىنىڭ ۋركەندەۋ" تەزدىگى مەن ۋنىڭ روسسىياعا فابرىكا ۋنىمدەرىن وتكىزۋىن دالەلدەپ جازعان ەڭبەگىن كەلتىرەدى. بۇدان ۋزىن ۋزى بىلەۋ ۇقىمى تۇرالى ماسەلە جۈنىندە ەشقانداي قورتىندى شىقپايتىنن، مۇنىمەن ەسكى اقسۇيەكتى پولشانىڭ جويىلۋى، ت. ب. عانا دالەلدەنگەنن ايتىپ جاتىۋدىڭ كەرەگى دە جوق. ال روزا لۇكسەمبۇرگ قاشان دا

بايقاۋسىزدا مىناداي قورتنىدىغا كەلە بەرەدى: روسىيىنى پولشامەن جالاستىراتىن فاكىتورلاردىڭ شىنىدە قازىرگى زامانداى كاپىتا-لىستىك قاتناستاردىڭ تازا ەكونومىكالىق فاكىتورلارى وسى كۈننىڭ وزىنىدە-اق باسىم بولپ وتىرعان سىياقتى.

ەندى ەبىزدىڭ روزا اپتونومىيا تۋرالى ماسەلەگە كۈشكەن كەزدە-ونىڭ ماقالاسىنىڭ تاقىرىبى جالپى العاندا «ۇلت ماسەلەسى جانە اپتونومىيا» دەپ اتالسادا-پولشا پاتشالىعىنىڭ اپتونومىيا الۋعا ەرەكشە ۇقىعى بارلىعىن دالەلدەي باستايدى (بۇل تۋرالى «اعارتۋ» جورنالىنىڭ 1913-جىلى 12-سانىنداى شولۋعا قاراڭىز^①). پولشا-نىڭ اپتونومىيا تالاپ ەتۋىگە ۇقىعى بارلىعىن دالەلدەۋ ۇشىن، روزا لۋكسەمبۇرگ روسىيىنىڭ مەملەكەتتىك ۇتۇزىمىن-انەىنىدا، ەكونومىكالىق، ساياسىي، تۇرمىستىق جانە سوتسىيولوگىيالىق بەلگىلەرى بويىنشا-«ازياشا جەكە وكتەمدىك ۇتۇزىم» ۇعىمىن بەرەتىن بەلگىلەردىڭ جىنىتتىعىمەن سىپاتتايىدى («سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا شولۋى» جورنالى، 12-سان، 137-بەت).

بۇل سىياقتى مەملەكەتتىك ۇتۇزىم ەكونومىكاسىندا رۇلىق، كاپىتا-لىزىمگە دەيىنگى بەلگىلەر مۇلدە باسىم بولعان، ال توۋارلى شارۋاشلىعى مەن تاپتىق جىكتەلۋى شامالى عانا دامىعان ەلدەر وتە بەرىك بولاتىنى جۇرتقا ۇالمى. ەگەردە مەملەكەتتىك ۇتۇزىمى وتە ايقىن تۇردە كاپىتالىزىمگە دەيىنگى سىپاتتا بولپ وتىرعان ەلدە كاپىتالىزىم جىلدام دامىعان، ۇلتتىق شەگى ايرىلغان وبلىس بار بولاتىن بولسا، وندا كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى نەۇرلىم جىلدامداغان

① «لەنىن شىعارمالارى»، 20-توم، حانزۇشاسى، 28-35-بەتتەر.

سايىن، ونىمەن كاپىتالىزىمگە دەيىنگى مەملەكەتتىك تۈزۈمنىڭ اراسىنداعى قايشىلىق تا سولعۇرلىم كۇشتىرەك بولادى، الدىڭعى قاتارلى وبلستىڭ—تۇتاستىقپەن “قازىرگى زامانداغى كاپىتالىستىك” بايلانستار ارقىلى مەس، “ازياشا جەكە وكتەمدىك تۈزۈم”نىڭ بايلانستارى ارقىلى بايلانسىپ وتىرعان وبلستىڭ تۇتاستان بولنىۋى سولعۇرلىم نقتىمال بولادى.

سونىمەن، روزا لۇكسەمبۇرگ روسسىياداغى وكمەتتىڭ الەۋمەتتىك قۇربلىمىنىڭ بۇرجۇازىيالىق پولشاغا قاتىناسى تۇرالى ماسەلە جونىندە دە تىپتى تۇك تىندىرماى، ال روسسىياداغى ۇلتتىق قوزعالىستار—دىڭ ناقتىلى تاريحي وزگەشەلىكتەرى تۇرالى ماسەلەنى ول تىپتى العا دا قويغان جوق.

وسى ماسەلەگە بىزدىڭ توقتالىپ وتۇمىز دە كەرەك.

3. روسسىياداغى ۇلت ماسەلەسىنىڭ ناقتىلى وزگەشەلىكتەرى جانە روسسىيانىڭ بۇرجۇازىيالىق—دەموكراتىيالىق رەفورماسى

“... انىعىندا، روسسىياداغى ۇلتتارغا عانا مەس، سونىمەن قاتار گەرمانىيا مەن اۋسترياداغى، شۋەيتسارىيا مەن شۋەتسىياداغى، امەرىكا مەن اۋستريالىياداغى ۇلتتارغا دا بىردەي قولدانىلارلىق بولعاندىقتان ناغىز جالپى بايىمداۋ بولسىپ تابىلاتىن ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى يىلەۋ ۇقىعى” پىرىنسىپىنىڭ سوزىلمالە—لىمىنا قاراماستان، بىز ونى قازىرگى زامانداغى سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ بىردەن—بىر پروگرامماسىنان تابا المايمىز...” («سوتسىيال—دەموكراتىيالىق پارتيا شولۋى» جورنالى، 6—سان، 483—بەت)

ماركسىزىمدىڭ پروگراممانىڭ 9—تارماغىنا جاساعان شابۋىلىنىڭ

باسىندا روزا ئۆكسەمبۇرگ وسلاي جازادى. پروگراممانىڭ وسى تارماغىن "ناعىز جالىي بايىمداۋ" دەپ جاڭساق "ئۇسىنئۇن بىزگە اۋدارعاندا، روزا ئۆكسەمبۇرگ ادام كۈلەرلىك باتلىدىقپەن: بۇل تارماق روسسىياعا، گەرمانىياعا، ت. ب. "انئىسندا، بىردەي قولدا-نارلىق" دەگەندى ايتىپ، "وزى دال وسى قاتەلىككە باتىپ وتىر. بۇعان بىزدىڭ ايتارىمىز مىناۋ: روزا ئۆكسەمبۇرگ "وزىنىڭ ماقالاسىندا ورتا مەكتەپ وقۇشلارنىڭ ساباق پىسقىتاۋى "ۇشىن جارايىتىن لوگىكالىق قاتەلەردىڭ جىناغىن بەرۋگە بەل بايىلاغانى ايقىن، ويتكەنى روزا ئۆكسەمبۇرگنىڭ پىكىرى-باسىنان اياغىنا دەيىن ماعىناسىزدىق جانە ماسەلەنىڭ تارىخىي ناقتى قوپىلىسىن كەلەمەج ەتكەندىك.

ماركسىزىمىدىك پروگراممانى بالاشا ۇغىنباي، ماركسىزىمىدىك ادس بويىنشا ۇغىناتىن بولساق، وندا بۇل پروگراممانىڭ بۇر-جۋازىالىق-دەموكراتىيالىق ۇلت قوزعالىستارىنا قاتىستى ەكەنىن بايقاۋ "تپىتى قىىن ەمەس. وسلاي بولعان سوڭ، بۇل، كۇمان جوق، سولاي، بۇل پروگراممانىڭ بۇرچۋازىالىق-دەموكراتىيالىق ۇلت قوزعالىستارىنىڭ بارلىق رەتستەرىنە "بەتالىدى" قاتىستى، "جالپى بايىمداۋ"، ت. ب. بولاتىنى "ايقىن". بىزدىڭ پروگرام-مامىز وسىنداي قوزعالىس بار بولعان رەتتەرگە عانا قاتىستى دەگەن قورتىندى، از عانا وي جۇگىرتكەن بولسا، روزا ئۆكسەمبۇرگكە دال سونداي ايقىن بولار ەدى.

وسى ايقىن دالەلدى ويلاپ قاراسا، روزا ئۆكسەمبۇرگ "وزىنىڭ قانداي ماعىناسىز نارسەلەر ايتقانن وتەپ-وڭاي كورەر ەدى. "جالپى بايىمداۋدى" العا تارتادى دەپ بىزدى ايتىپتاي وتىرىپ، روزا ئۆكسەمبۇرگ بۇرچۋازىالىق-دەموكراتىيالىق ۇلت قوزعالىستارى جوق ەلدەردىڭ پروگراممالارىنىدا ۇلتتاردىڭ ئۆزى

بىلەۋى تۋرالى ايتىلماغاندىن بىزگە قارىسى بولۇشنىڭ دالەلى
هەدى. تاماشا تاپقان دالەل!

تۋرالى ەلدەردىڭ ساياسي جانە ەكونوميكالىق دامۇلارىن،
سونداي-اق ولاردىڭ ماركسىزىمدىك پروگراممالارنى سالىستىرۋ-
دىڭ، ماركسىزىم تۇرعىسىنان قاراغاندا، وراسان زور ماڭىزى بار،
ويتكەنى قازىرگى زامانداى مەملەكەتتەردىڭ كاپىتالىستىك جارا-
تىلىسىنىڭ ورتاقىتى دا، ولاردىڭ دامۇ زاڭىنىڭ ورتاقىتى دا
كۇمانسىز. بىراق بۇل سياقتى سالىستىرۋدى لايىعىندا سىتەۋ كەرەك.
بۇل جونىندەگى الپپە سياقتى ايقىن شارت، سالىستىرىلىپ وتىرعان
ەلدەردىڭ دامۇسىنىڭ تاريحي زاماندارىن سالىستىرۋعا بولا ما
دەگەن ماسەلەنى انىقتاۋ بولىپ تابىلادى. ماسەلەن، روسسيالىق
ماركسىزىمىشلەردىڭ جەر جونىندەگى پروگرامماسىن باتىس
ەۋروپانىڭ جەر جونىندەگى پروگرامماسىمەن تەك ناعىز ناداندار
عانا («روسسيا پىكىرى»¹⁷⁵ جورنالىنداى ە. تىرۋەتسكوي گۇڭجۈە
سياقتى) «سالىستىرادى»، ويتكەنى بىزدىڭ پروگرامما بۇرجۋاز-
يالىق-دەموكراتىيالىق جەر رەفورماسى تۋرالى ماسەلەگە جاۋاپ
بەرەدى، ال باتىس ەۋروپا ەلدەرىندە ول تۋرالى تىپتى ئسوز
دە جوق.

ۇلت ماسەلەسى دە وسىنداي. باتىس ەۋروپاداى ەلدەردىڭ
كوپشىلىگىندە ول ەلدەقاشان شەشىلگەن. بولماكان ماسەلەگە باتىس
ەۋروپا ەلدەرىنىڭ پروگرامماسىنان جاۋاپ نىزدەۋدىڭ ۇزى كۇل-
كىلى. روزا لۇكسەمبۇرگ بۇل ارادا ناق ەڭ باستى نارسەنى:
بۇرجۋازيالىق-دەموكراتىيالىق رەفورمالارى ەلدەقاشان اياقتالغان
ەلدەر مەن اياقتالماكان ەلدەردىڭ اراسىنداى ايرىماسىن ەسكەر-
مەگەن.

ئستىڭ بارلىق ئۇيىنى وسى ايرىمادا. وسى ايرىمانى مۇلدە

ەلەمەگەندىك روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ ۋوزىنىن ۋزاق ماقالاسىن بوس،
مازمۇنىسىز جالپى بايىمداۋ تىزبەگىنە اينالدىرادى دا.

باتىس ەۋروپا قۇرلىغىندا، بۇرچۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق توڭكە-
رىستىڭ زامانى ايقىن بەلگىلى بولپ وتىرعان ۇبر قاۋىم ۋاقتىتى،
شامالاپ ايتقاندا، 1789-جىلدىن 1871-جىلعا دەيىنگى ۋاقتىتى
قامتىدى. مىنە ۇدال وسى زامان ۇلتىتىق قوزعالىستاردىڭ جانە
ۇلتىتىق مەملەكەتتەردى قۇرۇدىڭ زامانى بولدى. وسى زامان اياق-
تالۋمەن باتىس ەۋروپا بۇرچۇازىيالىق مەملەكەتتەردىڭ، ونىڭ
ۇستىنە جاپىشلىقتاعى جەكە ۇلتىتىق مەملەكەتتەردىڭ ورنىققان
جۇيەسىنە اينالدى. سوندىقتان قازىر باتىس ەۋروپا سوتسىيالىستەرد-
نىڭ پروگرامماسىنان ۇلتئاردىڭ ۋوزى بىلەن ۋۇقىسىن
بىزدەۋ-ماركسىزىمنىڭ الپپەسىن تۇسىنبەگەندىك بولادى.

شەخىس ەۋروپا مەن ازىادا بۇرچۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق توڭ-
كەرىستەردىڭ زامانى 1905-جىلى عانا باستالدى. روسىياداعى، پەر-
سىياداعى، تۇركىياداعى، جۇڭگوداعى توڭكەرىستەر، بالقانداغى سوعىستار
ۇبىزدىڭ زامانىمىزداعى ۇبىزدىڭ ۇشەخىس ۇتا تۇلغان جەر جۇزىلىك
ماڭىزى بار تولىپ جاتقان وقىعالار بولپ تابىلادى. ال وسى
تولپ جاتقان وقىعالاردان ۇبرسىپىرا بۇرچۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق
ۇلتىتىق قوزعالىستاردىڭ كوتەرىلۋىن، ۇلتىتىق تاۋەلسىز جانە جەكە
ۇلتىتىق مەملەكەتتەر قۇرۋعا تالپىنۋىشلىقتى كوزى سوقىر ادامنىڭ
عانا كۆرمەۋى مۇمكىن. روسىيا جانە كورشىلەس ەلدەر وسىنداى
زاماندى باسىنان كەشىرىپ وتىرعاندىقتان دا، ناق سوندىقتان دا
بىزگە پروگراممىمىزدا ۇلتئاردىڭ ۋوزى بىلەن ۋۇقىسى
تۋرالى تارماق كەرەك.

روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ جوعارىدا كەلتىرىلگەن ماقالاسىنان تاعى
دا ۇبراز سىتات كەلتىرە تۇسەيىك:

“... اسرەسە — دەپ جازادى ول — ۇلت قۇرامى تىم الا — قۇلا مەملە — كەتتە سىتەپ وتىرعان جانە ۇلت ماسەلەسى ئېرىنىشى دارەجەلى رول اتقارادى دەپ قاراپ وتىرعان پارتىيانىڭ پروگرامماسىدا، — اۋستىريا سوتسىيالىزىم — دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ پروگرامماسىدا ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىقى تۇرالى ئېرىنىسىپ چوق.” (بۇل دا سوندا)

سونىمەن وقىرمانداردى “اسرەسە” اۋستىريانىڭ مىسالىمەن سەندىرمەكشى بولادى. بۇل مىسالدا قانداقلىق اقىلغا قونمىدى نارسە بار ەكەننى ناقتىلى تارىخى تۇرىدىن قاراپ كۆرەيىك. بىرىنچىدەن، بۇرژۇازىيالىق — دەموكراتىيالىق توڭگەرىستىڭ اياق — تالۋى تۇرالى نەگىزگى ماسەلەنى الايىق. اۋستىريادا ول 1848 — جىلى باستالدى دا، 1867 — جىلى اياقتالدى. سودان بەرى وندا جارتى عاسىر بويىنا دەرلىك، ايتا كەلگەندە، ورنىسىپ العان بۇرژۇازىيالىق نەگىزگى زىڭ ۇستەمدىك ەتىپ كەلەدى، سونىڭ نەگىزىندە جارىيا جۇمىسىنى پارتىيىسى اشىق تۇردە جۇمىس سىتەپ كەلەدى.

سوندىقتان اۋستىريانىڭ دامۋىنىڭ شىكى جاعدايلارىندا (ياغنى، جالپى العاندا اۋستىريادا، جەكەلەپ العاندا ونىڭ جەكە ۇلتتارىندا كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى تۇرىسىنان قاراعاندا) سەكىرتىپەلەر تۇعىز — تىن فاكىتورلار چوق. ۇلتتىق دەرەس مەملەكەتتەردى قۇرۋ سول سەكىرتىپەلەردىڭ ئېرى سەرىگى بولۋى مۇمكىن. ونىڭ سالىستىرۋى بويىنشا، بۇل جۈمىسى روسىيالىق سىياقتى جاعدايدا وتىر دەپ بولجاپ، روزا لۇكسەمبۇرگ نەگىزىنەن تەرىس، تارىخقا قارىسى كەلەتىن بولجاۋعا جول بەرگەنى بىلاي تۇرىسىن، سونىمەن بىرگە امارىزدان جويىمپازدىق جاعىنا قاراي دا اۋادى.

ەكىنچىدەن، ئېزى قاراستىرىپ وتىرعان ماسەلە جۈمىسىدە اۋستىريا مەن روسىياداعى ۇلتتاردىڭ ۇزارا قاتناستىنىڭ مۇلدە تۇرلىشى

بولۇنىڭ ەرەكشە زور ماڭىزى بار. كوپ ۋاقىت بويىنا اۋستىريا نەمىستەر باسىم بولغان مەملەكەت بولۇپ قانا قويماي، ونىڭ ۇستىنە اۋستىريالىق نەمىستەر تۇتاس نەمىس ۇلتىنىڭ ۇلت شونىجارى بولۇغا دامەلەنگەن ەدى. بۇل ”دامەنى“ 1866-جىلغى سوعىستىڭ تالقانداعانىن ەسىنە تۇسرۇگە بالكىم (جالپى بايىمداۋدى، جانىسز، دەرەكسىز نارسەنى... سونشاما جاراتىپايتىن بولغانىستىن) روزا لۇكسەمبۇرگ قارسى بولماس، اۋستىرياداعى ۇستەم ۇلت-نەمىستەر 1871-جىلدىڭ اقىرىندا قۇرىلغان دەرەس نەمىس مەملەكەتىنىڭ سىرتىندا قالپ قويىدى. ەكىنشى جاعىنان، ۋەنگەرلەردىڭ دەرەس ۇلتتىق مەملەكەت قۇرماق بولغان ارەكەتى روسىيانىڭ باسبايلى دىحان اسكەرىنىڭ سوققىسىنان 1849-جىلى -اق كۇل-تالقان بولدى.

”سويتىپ وتە-موتە وزگەشە جاعداي ورنادى: ۋەنگەرلەر جانە چەتەر اۋستىريادان بولىنۇگە ۇمتىلغان جوق، قايتا ۇلت تاۋەلسىز-دىكى مۇددەسىنىڭ ناق ۈزىن كوزدەپ، اۋستىريانىڭ بۇتىندىگىن ساقىتاۋا ۇمتىلدى، ويتكەنى ۇلت تاۋەلسىزدىگىن اناعۇرلىم جىرتقىش جانە كۇشتى كورشىلەردىڭ مۇلدە جويىپ جىبەرۋى مۇمكىن ەدى! وسى وزگەشە جاعدايدىڭ سالدارىنان اۋستىريا ەكى ورتالىقتى (ەكى نەگىزدى) مەملەكەت بولۇپ قۇرىلدى، ال ەندى ۇش ورتالىقتى (ۇش نەگىزدى: نەمىستەر، ۋەنگەرلەر، سلاۋياندار) مەملەكەتكە اينالدى.

روسىيادا وسىعان ۇقساس ۇبر نارسە بار ما؟ بىزدە ”بۇگدەلەر“ مۇنان دا جامان ۇلتتىق ەزگىدەن قورقىپ، ۇرى ورنىس-تارمەن قوسىلۇغا ۇمتىلىپ وتىر ما؟

ۋىلتاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ تۇرالى ماسەلەدە روسىيانى اۋستىريامەن تەڭەۋدىڭ قانشالقتى ماعناسىز، جانىسز جانە ناداندىق

ەكەننى كورۋۇشنىڭ وسى سۇراۋدى قويسا بولغانى.

ۇلت ماسەسى جونىندەگى روسسيانىڭ وزگەشە جاعدايى ءبىزدىڭ اۋستريادان كورگەنمىزدىڭ تۇرا كەرسىنشە. روسسيا— ءبىر ۇلتتى، ءبىر ورس ۇلتىن وزەك ەتكەن مەملەكەت. ءبىر ورس ۇلتى، سان جاعىنان 70 مىليون ادام شاماسىندا بولپ، ادام ايتقىسىز كەڭ رايوندى يەمدەنىپ وتىر. بۇل ۇلتتىق مەملەكەتتىڭ وزگەشە-لىگى مىناۋ: بىرىنشىدەن، ”بۈگدەلەر“ (ءبارىن قوسقاندا حالقتىڭ كوپشىلىگىن— 57% ىن ۇستايىدى) ۇدال شەتكەرى ايماقتاردى مەكەندەپ وتىر؛ ەكىنشىدەن، بۇل بۈگدەلەردى ەزۋشلىك كورشە-لەس مەملەكەتتەردەگىدەن (ەۋروپالىق مەملەكەتتەردەگىدەن عانا ەمەس، ءتپتى باسقالاتان دا گورى) اناعۇرلىم كۇشتى؛ ۇشىنشە-دەن، كوپ رەتتەردە شەتكەرى اймаقتاردا مەكەندەۋشى ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ شەكارانىڭ ارعى جاعىندا ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگى مولىراق بولعان باۋىرلاستارى بار (مەملەكەتتىڭ باتىس پەن وڭتۇستىك شەكاراسىنىڭ ار جاعىندا ىندەردى، شۆەدتەردى، پولياكتاردى، ۇكرائىنلاردى، رۇمىنلاردى ايتا كەتۋدىڭ ۇزى-اق جەتكە-لىكتى)؛ تورتىنشىدەن، ”بۈگدە ۇلتتار“ قونىستانعان شەتكەرى اймаقتاردا كاپىتاليزمنىڭ دامۋى مەن مادەنيەتتىڭ جالپى دارەجەسى ەكىنىڭ بىرىندە مەملەكەتتىڭ ورتالىق ايماعىنان جوعارى. اقىرىندا، ناق كورشىلەس ازىيالىق مەملەكەتتەردە بۇرچازايالىق توڭشەكەرىستە مەن ۇلتتىق قوزعالتىستاردىڭ ۇدەي باستاعانىن جانە ۇششارا روسسيا-داعى قانداستارىن دا شارپىپ وتىرعانىن كورەمىز.

سونىمەن، روسسياداعى ۇلت ماسەلەسىنىڭ تاريحي ناقتىلى وزگەشەلىكتەرىنىڭ ۇزى، بىزدە باسىمىزدان وتكىزىپ وتىرعان زاماندا، ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن موپىنداۋدى ايرىقشا قاجەت ەتىپ وتىر.

باسقاسىن بىلاي قويغاندا، ءتپتى تازا فاكت جاعنان قاراعاندا دا، روزا لۋكسەمبۇرگتىڭ اۋستريا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتيا-سىنىڭ پروگرامماسىن ۇلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋ ۇقىسىن موپىنداان جوق دەۋىنىڭ ۋوزى دەدۇرسەمەس. ۇلت پروگرام-جاسىن قابىلداان برپۇن قۇرىلتاينىڭ ەستەلىكتەرىن الپ قاراسا بولعانى، سوندا ۇبز ودان رۋسىن سوتسىيال-دەموكراتى گانكەۋىچ-تىڭ بۇكىل ۇكرائىن (رۋسىندىڭ) ۋاكىلدەر ۇيرمەسىنىڭ اتىنان (ەستەلىكتەردىڭ 85-بەتىندە) جانە پولياك سوتسىيال-دەموكرات-رەگەردىڭ بۇكىل پولياك ۋاكىلدەر ۇيرمەسىنىڭ اتىنان (108-بەتىندە) مالىمدەمە جاساعانىن، وندا وسى ايتىلعان ەكى ۇلتتىڭ اۋستريالىق سوتسىيال-دەموكراتتارى ۇز تالاپتارىنىڭ شىنىدە ۇز حالىقتارىنىڭ ۇلتتىق برىگۋ، بوستاندىق الۋ جانە دەرەس بولۋ تىلەگىن قوسقانن كورەمىز. دەمەك، اۋستريا سوتسىيال-دەموكرات-يالىق پارتياسى ۇلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋ ۇقىسىن ۇز پروگرامماسىندا تىكلەي قويماغانمەن دە، سونمەن برگە پارتيا بولشەكتەرىنىڭ ار ۇلتتىڭ دەرەس بولۋى تۋرالى تالاپ قويۋىن تولىق قوستايدى. الەتتە، ۇس جۇزىندە مۇنىڭ ۋوزى ۇلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋ ۇقىسىن موپىندااندىق بولادى! روزا لۋكسەمبۇرگ اۋستريانى دالەل ەتەدى، ۇبراق مۇنىسى بارلىق جاعنان دا روزا لۋكسەمبۇرگتىڭ وزىنە قارسى دالەل بولپ شىعادى.

4. ۇلت ماسەلەسىندەگى "اماليا تىشلىدىق"

ورائىشلىدار روزا لۋكسەمبۇرگتىڭ ۇبىزدىڭ پروگراممىنىڭ 9-

تارماقىدا "ئامالياتتىق" ەشئارسە جوق دەگەن دالەلنىڭ ئىزدەشقا ئىنتامەن ئېلىپ كەتتى. روزا لۇكسەمبۇرگ تە بۇل دالەلنىڭ سونداي "ماز-مايرام، ئىتپتى كەيدە ئېزىنىڭ ماقالاسىنىڭ ئېزى بەتلىندە بۇل "ۇران" سەگىز رەت قايتالانغانىن كۆرەمىز.

9- تارماق "پىرولەتارىياتتىق كۈندەلىكتى ساياساتى" ئۇشىن ەشپىر "ئامالياتتىق نۇسقاۋ بەرمەيدى، ۇلتتىق ماسەلەلەرگە ەشپىر "ئامالياتتىق شەشۋ شاراسىن بەرمەيدى" دەپ جازدى ول.

وسى دالەل تاغى دا بىلاي دەپ تە بايىمىدالادى: 9- تارماق نە تۇك ئارسە ئىتپايدى، نە ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ئارىسىن قولداۋدى مىندەتتەيدى. ەندى وسى دالەلدى قاراستىرىپ كۆرەلىك.

ۇلت ماسەلەسىندەگى "ئامالياتتىق" تالابىنىڭ مانىسى نە؟
ونىڭ مانىسى— نە ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ئارىسىن بىردەي قولداۋ؛
نە ئارىسى ۇلتنىڭ ئولىنىپ شىعۋى جۈملىسىدەگى ماسەلەگە "يا نەمەسە جوق" دەپ ئاقتى جاۋاپ بەرۋ؛ نە جالىپى العاندا ۇلتتىق تالاپتاردى تىكەلەي "ئىسكە اسىرۋ"غا مۇمكىندىك جاراتۋ.
"ئامالياتتىق" تالابىنىڭ وسى مۇمكىن ئۇش ماسەلىسىنىڭ ئارىسى دە قاراستىرىپ كۆرەلىك.

قانداي دا بولسىن ۇلتتىق قوزعالمىس اتاۋلىنىڭ باستاپقى كەزىندە تابىيىي تۈردە سونىڭ باستىعى (بىلىشىسى) بولپ مايدانغا شىعاتىن بۇرجۇازىيا ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ئارىسىن قولداۋدى "ئامالياتتىق" س دەپ اتايدى. ال پىرولەتارىياتتىق ۇلت ماسەلەسىندەگى ساياساتى (باسقا ماسەلەلەردەگى سىياقتى) بۇرجۇازىيانى بەلىگىلىسىر باعىتتا قولداپ قانا قويايدى، ئىراق ونىڭ ساياساتى ەش ۋاقىتتا بۇرجۇازىيا- نىڭ ساياساتىمەن ئىز جەردەن شىقپايدى. جۈملىسى تابى بۇرجۇ- ازىيانى قولداغاندا، ۇلت تاتۋلىسى "ۇشىن عانا (بۇل تاتۋلىقتى بۇرجۇازىيا تولقى ورناتا المايدى، بۇل تاتۋلىق تولقى دەموكراتىيا-

لاندېرۋ بولغاندا ئانا جۇزەگە اسىرىلدى، تەڭ ۇقىق ۇشىن ئانا، تاپ كۇرەسىنە ەڭ جاقسى قولايلى جاعداي تۇغىزۇ ۇشىن ئانا قولدايدى. ەدال سوندىقتان پىرولەتارىيات ۇلت ماسەلەسىندە بۇرجۇازيانىڭ ەمالىياتشىلىدىن قارىسى پىرىنسىپتىك ساياساتتى العا قويادى، بۇرجۇازيانى ەردايمى شارتتى تۇردە ئانا قولداپ وتىرادى. بۇرجۇازيا ئاۋلىنىڭ ۇبارى ۇلت سىندە نە ۇز ۇلتى ۇشىن ەرەكشە ۇقىق العىسى كەلەدى، نە ۇز ۇلتى ۇشىن ەرەكشە پايدا تۇسىرگىسى كەلەدى؛ وسىنىڭ ۇزى ەمالىياتتىق دەپ اتالادى دا. پىرولەتارىيات قانداي ەرەكشە ۇقىقتارعا بولسىن، قانداي ەرەكشە-لىكتەرگە بولسىن قارىسى. ونان ەمالىياتشىلىدىن ەتى تالاپ ەتۇ-بۇرجۇازيانىڭ جەتەگىندە كەتۇ ورايشلىدىققا ۇتۇسۇ بولادى.

ەربىر ۇلتتىڭ بولسىن شىعۋى جونىندەگى ماسەلەگە ەيا نەمەسە جوق دەپ جاۋاپ بەرۇ كەرەك پە؟ مۇنىڭ ۇزى وتە ەمالىياتتىق تالاپ سىياقتى كورنەدى. ال اسلىنىدە ول ەنازاريا جاعىنان ماعناسىز، مەتافىزىكالىق، ەمالىياتتا پىرولەتارىياتتى بۇرجۇازيانىڭ ساياساتىنا باغىندىرۇعا باستايتىن تالاپ. بۇرجۇازيا ۇبرىنىشى ورنىغا ەردايمى ۇزىنىڭ ۇلتتىق تالاپتارىن قويادى جانە شارتسىز تۇردە قويادى. پىرولەتارىيات ۇلتتىق تالاپتار تاپ كۇرەسىنىڭ مۇدەلەرىنە باغىنادى دەپ قارايدى. بۇرجۇازىيالىق دەموكراتىيالىق توڭكەرىس سول ۇلتتىڭ بولسىن شىعۋىمەن اياقتالا ما الدە ونىڭ وزگە ۇلتپەن تەڭ ۇقىقتى جاعدايدا بولۇمەن اياقتالا ما،-بۇعان ەنازاريا جاعىنان كۇن ىلگەرى كەپىل بولۇعا بولمايدى؛ پىرولەتارىيات ۇشىن بۇل ەكى ەتۇرلى جاعدايدا ەوز تالابىنىڭ دامۇىن قامتا-ماسىز ەتۇ ماڭىزدى؛ بۇرجۇازيا ۇشىن پىرولەتارىياتتىڭ مىندەتتەرىن ەوز ۇلتىنىڭ مىندەتتەرىنەن كەيىن سىرعىتىپ، بۇل دامۇدى قىىن-داتۇ ماڭىزدى. سوندىقتان پىرولەتارىيات باسقا ۇلتتىڭ ەسەپىنەن

بىردەمە بەرمە دەپ ەشېبر ۇلتقا كەپلىدىك بەرمەستەن، ونى مىندەتتە دە الماستان، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىمىن موينىداۋمەن ياعنى كەرەناۋ دەلىنەتەن تالاپپەن شەكتەلەدى.

مەيلى بۇل "ئامالياتتىق" بولماي-اق قويسىن، ۇبراق مۇنىڭ ۇزى ماسەلەنىڭ شەشلىۋى مۇمكىن بولغان جولداتىنىڭ شىنەن ەك دەموكراتىيالىق جولمەن شەشلىۋىنە ۇس جۇزىندە بارىنەن دە دۇرىسراق كەپلىدىك بەردەدى؛ پىرولەتارىياتقا تەك عانا وسى كەپلىدىك كەرەك، ال ۇربىر ۇلتتىڭ بۇرجۇازىيانا، وزگە ۇلتتاردىڭ كۇيىنە (ولاردىڭ قانداي زيانغا ۇشراۋىنا) قاراماستان، ۇزىنىڭ مۇددەسىنە كەپلىدىك جاسالۋى كەرەك.

بۇرجۇازىيانا بارىنەن گورى وسى تالاپتىڭ "سكە اسىرىلغاندىكى" كەرەك، -ونىڭ وزگە ۇلتتاردىڭ بۇرجۇازىيەسىمەن استاسا وتىرىپ پىرولەتارىياتقا زىيان سالاتىن، ماڭگى وزگەرمەيتىن ساياساتىنىڭ تۇبىلىپ وتىرغانى وسىدان. ال پىرولەتارىيات ۇشىن ماڭىزدى نارسە- بۇرجۇازىيانا قارسى ۇز تابىن نىعايتۇ، بۇقارانى دايەكتى دەموكراتىيا مەن سوتسىيالىزم رۇھىندا تارىيەلەۋ.

مۇنى ورايشىلدار "ئامالياتتىق" مەس دەي بەرسىن، ۇبراق بىردەن- ۇبر ۇس جۇزىندىك كەپلىدىك، فەودالدارغا دا، ۇلتشىل بۇرجۇازىيانا دا قاراماستان، ۇلتتاردىڭ بارىنشا تەڭدىكى مەن تاتۇ- لىغىنىڭ كەپلىدىكى بولپ تابىلادى.

ۇربىر ۇلتتىڭ ۇلتشىل بۇرجۇازىيانىڭ تۇرىسىنى قاراعاندا، پىرولەتارىلاردىڭ ۇلت ماسەلەسىندەكى كۇلى مىندەتى "ئامالياتتىق" مەس، ويتكەنى پىرولەتارىلار ۇلتشىلىق اتاۋلىنىڭ بارىنە قارسى بولا وتىرىپ، "دەرەكسىز" تەڭدىكتى، ۇرقانداي ەرەكشە ۇقىقتى تۇبەگەيلى جويۇدى تالاپ ەتەدى. وسىنى تۇسىنبەي، روزا لۇك- سەمبۇرگ ئامالياتشىلىقتى ۇزىنىڭ بەتالىدى ماداقتاۋىمەن ناق

ورايىشلدار ۇشىن، اسىرەسە ۇرى ورسى ۇلتىشلىدىغا ورايشلىدىق
جول بەرۋ ۇشىن ۇلكەن قولايلىلىق تۇدىرىپ بەردى.
نەلىكتەن ۇرى ورسى ۇلتىشلىدىغا جول بەرىلەدى؟ نەگە
دەسەڭىز، ۇرى ورسى ۇلتى روسسىيادا ەزۋشى ۇلت، ال ۇلتتىق
ماسەلە جونىنەن ورايشلىدىقتىڭ ەزىلگەن ۇلتتار اراسىندا باسقاشا،
ەزۋشى ۇلتتار اراسىندا باسقاشا جارىققا شىعاتىنى تايىعى نارسە.
ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۇازياسى ۇز تالاپتارىنىڭ ”امالياتتىق“
بولۋى ۇشىن ۇزىنىڭ تالاپتارىن ۇسوزسىز قولداۋعا پىرولەتارىياتتى
شاقىرادى. قانداي دا بولماسىن بارلىق ۇلتتاردىڭ بولسىن شىعۋ
ۇقىعىن قوستاپ ەمەس، بەلگىلىمىر ۇلتتىڭ بولسىن شىعۋىن
قوستاپ، ”يا“ دەپ تۇرادان-تۇرا ايتۋ، بارىنەن دە ۇمالياتتىق
بولادى!

پىرولەتارىيات مۇنداي ۇمالياتشىلىدىققا قارسى. تەڭدىكتى جانە
ۇلتتىق ەمەلەكت بولۋعا تەڭ ۇقىقتى بولۋدى مويىنداي وتىرىپ،
پىرولەتارىيات ۇلتتىق تالاپتىڭ قاندايىن دا بولسىن، ۇلتتىڭ بولسىن
شىعۋىنىڭ قاندايىن دا بولسىن جۇمىسشىلاردىڭ تاپ كۇرەسى
تۇرعىسىنان باعالاپ، بارلىق ۇلتتاردىڭ پىرولەتارىياتنىڭ وداعىن
بارىنەن دە جوعارى باعالايدى، جوعارى ۇستايدى. ۇمالياتشىلىدىق
ۇرانى— ۇس جۇزىندە بۇرجۇازىيالىق تالاپتارعا سىن كوزبەن قارا-
ماي تالعاۋسىز ەرۋشىلىك ۇرانى عانا.

ولار بىزگە: ۇلتتاردىڭ بولسىن شىعۋ ۇقىعىن قولداۋلارىڭىز-
بەن، سىزدەر ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۇازىيالىق ۇلتىشلىدىغان
قولدايسىزدار دەيدى. روزا لۇكسەمبۇرگ وسلاي دەيدى،
ونى قوستايتىن— ورايشلى سەمكوۋسكىي، رەتى كەلگەندە
ايتا كەتەلىك، ول— وسى ماسەلە جونىندەگى جويىمپازدىق ىديانىڭ
جويىمپازدىق گازەتتەگى بىردەن-بىر ۋاكىلى!

ئىزدىنىڭ جاۋابىمىز: جوق، بۇل ارادا "امالياتتىق" شەشم ناق بۇرچۇزايغا قاچەت، ال جۇمىشلىرىغا ەكى نىسايىدى پىرىنسىپتىك تۇردە ايسىرۇ كەرەك. ەزىلگەن ۇلتنىڭ بۇرچۇزايىسى ەزۇشى ۇلتپەن كۇرەسىسە بولغانى ئىز "ارقاشان دا جانە قانداي رەتتە بولسا دا، بارىنەن دە باتىل تۇردە سونى جاقتايمىز، ويتكەنى ئىز ەزۇشلىككە ەڭ باتىل، ەڭ دايەكتى قارسى تۇرامىز. ەزىلگەن ۇلتنىڭ بۇرچۇزايىسى "وزىنىڭ بۇرچۇزايالىق ۇلتشىلىدىن جاقتايدى. تىن بولسا ئىز وعان قارسى تۇرامىز. ەزۇشى ۇلتنىڭ ەرەكشە ۇقىعى مەن زورلىغىنا قارسى كۇرەسەمىز جانە ەزىلگەن ۇلتنىڭ ەرەكشە ۇقىققا ۇمتىلۇنا ەشقانداي جول بەرمەيمىز.

ەگەر ئىز بولنىپ شەئۇ ۇقىعى ۇرانىن كوتەرمەسەك، ۇگىتتە. مەسەك، ئىز ەزۇشى ۇلتنىڭ بۇرچۇزايىسىنىڭ عانا ەمەس، سونىمەن قاتار فەودالدارى مەن جەكە وكتەمدىك تۇزىمىنە دە كومەكتەسكەن بولامىز. وسى دالەلدى كاۋتسكىي روزا لۇكسەمبۇرگكە قارسى الدە. قاشان ايتقان بولاتىن جانە بۇل دالەل داۋسىز دا. پولشانىڭ ۇلتشىل بۇرچۇزايىسىنا "كومەكتەسۇ" دەن قورقىپ، روزا لۇكسەمبۇرگ روسسىيالىق ماركسىزىمىشلەردىڭ پروگىرامماسىنداى بولنىپ شەئۇ ۇقىقىن بەلگىلەۋىنە قارسى بولۇمەن ئىس جۇزىندە ئىرى ورسى ۇلتىنىڭ قاراجۇزدىكتەرىنە كومەكتەسەدى. ول ئىس جۇزىندە ئىرى ورستاردىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىمەن (ەرەكشە ۇقىقتارىنان دا گورى جامان نارسەمەن) ورايشىلدارشا كەلسۇگە كومەكتەسەدى.

بولشاداعى ۇلتشىلىدىققا قارسى كۇرەسۇمەن اۋەستەنگەن روزا لۇكسەمبۇرگ ئىرى ورستاردىڭ ۇلتشىلىدىى تۇرالى ۇمتىپ كەتتى، قازىرگى كەزدە بارىنەن دە "دال وسى ۇلتشىلىدىق قورقىنىشتى بولا تۇرسا دا، "دال وسى ۇلتشىلىدىقتىڭ بۇرچۇزايالىعى كەم، بىراق فەودالدىى باسىم بولا تۇرسا دا، "دال سول ۇلتشىلىدىق دەموكراتىيالىق

قوزغالىس پەن پىرولەتارلىق كۈرەسكە ەڭ باستى كەدەرگى بولا تۇر-
سا دا، ول مۇنى ۇمتىپ كەتتى. ەزىلگەن ۇلتتىڭ بۇرچىۋازىلىق
ۇلتشىلدەننىڭ ۋارقايسىسىندا ەزۇشلىككە قارسى جالىپ دەموكرى-
تىالىق مازمۇن بار، ۇبىز مەنە وسى مازمۇندى ەسوزسىز قولدايمىز،
قولداغاندا، ۇوزنىڭ ۇلتتىق ەرەكشە ورنىغا ۇمتىلۇشلىغىن قاتتى
پارىقتاپ وتىرامىز، پولياڭ بۇرچىۋاسىنىڭ ەۋرەيلەردى جانشتاۋغا
تىرىسۇمەن، تاعىسىن-تاعىلارمەن كۈرەسىپ وتىرامىز.

بۇرچىۋا مەن مەششاننىڭ تۇرعىسىنان قاراغاندا، مۇنىڭ ۇوزى
”امالىياتتىق“ مەس. الايدا مۇنىڭ ۇوزى-ۇلت ماسەلەسىندەگى
بىردەن-ۇبىر ۋامالىياتتىق، دەموكراتىياعا، بوستاندىققا، پىرولەتارىيات-
تىڭ بىرلەسۋىنە شىن كومەكتەسەتىن پىرىنسىپتىڭ ساياسات.

بارلىق ۇلتئاردىڭ ۇبولنىپ شىعۇ ۇقىى بارلىغىن موپىنداۋ؛
ۇبولنىپ شىعۇ تۇرالى ۋاربىر ناقتىلى ماسەلەگە، قانداي دا بولسىن
تەڭ ۇقىغىسىزدىقتى، قانداي دا بولسىن ەرەكشە ۇقىقتى، قانداي
دا بولسىن ەرەكشە ورنىدى بولغىزبايتىن تۇرعىدان قاراپ باعا بەرۋ.
ەزۇشى ۇلتتىڭ ورنىغا كوز جىبەرەلىك. وزگە حالىقتاردى ەزىپ
وتىرعان ۇلت ەرىكتى بولا الا ما؟ جوق. ۇبرى ورس ەلى ① بوستان-
دىق الۇ ۇشنى مۇنداي ەزۇشلىكپەن كۈرەسۇ قاجەت. ەزىلگەن
ۇلتئاردىڭ قوزغالىستارىن باسىپ-جانشۇدىڭ ۇزاق تارىخى، عاسىر-

① پارىجىدەگى ل. ۇل. دەگەن بىرەۋگە بۇل ەسوز ماركسىزىمىدىڭ
مەس بولپ كورىنەدى. بۇل ل. ۇل ۇبىر قىزىق «superklug» (بىزشە
كەكەسىن تۇردە اۋدارغاندا: ”اقىلگوىسىگىش“) ادام. ”اقىلگوىسىگىش“
ل. ۇل. ۇسرا، ۇبىزدىڭ ەڭ تومەن پروگراممىمىزدان (تاپ كۈرە-
سىنىڭ تۇرعىسىنان قاراغاندا) ”ەل“، ”خالق“، ت. ب. دەگەن سوز-
دەردى شىعارپ تاستاۋ جونىندە زەرتتەۋ ماقالاسىن جازباقشى بولپ
جۇرسە كەرەك.

لار بويىنداعى تارىخى، "جوعارغى" تاپتاردىڭ مۇنداي باسپ-
 جانىشۇدى جۈيەلى تۇردە ۇگىتتەپ وتىرعاندىعى ئىرى ورس خالقنىڭ
 سىڭارچاقتى كوزقاراستارىن تۇغىزدى، ئىرى ورس خالقنىڭ
 ۇزىنىڭ بوستاندىق الۋىنا ۇلكەن كەدەرگىلەر تۇغىزدى.

ئىرى ورس قاراجۇزدىكىتەرى وسى سەكىلدى سىڭارچاقتى
 كوزقاراستاردى ادەيى قوستايدى جانە سولاردى ورىشتە تۇسەدى.
 ئىرى ورس بۇرچۇازياسى وسى سەكىلدى سىڭارچاقتى كوزقاراس-
 تارعا كۈنەدى نەمەسە سولارعا يىكەمدەلە تۇسەدى. وسى سەكىلدى
 سىڭارچاقتى كوزقاراستارمەن ۇنەمى كۈرەسپەيىنشە، ئىرى ورس
 پىرولەتارىياتى ۇز ماقساتتارىن جۇزەگە اسىرا المايدى، وزىنە
 بوستاندىققا جول اشا المايدى.

ۇز الدىنا دەرەس جانە وزىنە ۇزى قوجا ۇلتتىق مەملەكەت
 قۇرۇ روسسىيادا قازىرشە ئىرانغا ئىرى ورس ۇلتىنىڭ ەرەكشە
 ۇقىعى بولپ وتىر. بىزدەر، ئىرى ورس پىرولەتارلارى، ەشقانداي
 ەرەكشە ۇقىقتى جاقتامايمىز، بۇل ەرەكشە ۇقىقتى دا جاقتامايمىز.
 ئىز وسى مەملەكەتتىڭ توپىراعىندا كۈرەسەمىز، وسى مەملەكەتتىڭ
 بارلىق ۇلتتارىنىڭ جۇمىسشىلارىن بىرىكتىرەمىز، ۇلتتىق دامۇ بالەن-
 دەي جولمەن بولادى دەپ كەۋدە قاغا المايمىز، ئىز بارلىق
 مۇمكىن بولغان جولدار ارقىلى ۇزىمىزدىڭ تاپتىق ماقساتىمىزعا
 قاراي باسامىز.

بىراق ۇلتشلىدىقتىڭ قاندايمەن بولسا دا كۈرەسپەيىنشە،
 ئۇرلى ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىن قورعاماينىشا، بۇل ماقساتقا قاراي
 باسۇعا بولمايدى. ماسەلەن، ۇكرائىنا ۇز الدىنا دەرەس مەملەكەت
 قۇرا الاما، مۇنىڭ ۇزى كۇنى بۇرىن بىلۇگە بولمايتىن مىڭداغان
 فاكىتورلارعا بايلانىستى. سوندىقتان قۇر بەكەرگە "بال اشۇ"عا
 ارەكەتتەنبەستەن، ئىز كۇمانىز پىرىنسىپتى: ۇكرائىنانىڭ مۇنداي

مەيلى، ھەۋشى ئىرى ورستاردىڭ كوزقاراستارنىشا دا، ھەزىلگەن
ۋىلتتاردىڭ بۇرچۇازىيىسىنىڭ كوزقاراستارنىشا دا بۇل ۋىگت "اماليات-
تىق" بولماي-اق قويىسن (بۇلاردىڭ ھەكەۋى دە، سوتسىيال-
دەموكراتلاردى پوزىتسىياسى "ئىنقى مەھس" دەپ ايتىپتاپ، ئيا
نەمەسە جوق دەپ اشىق جاۋاپ بەرۋى تالاپ ەتەدى). بۇقاراعا

شىن دەموكراتىيالىق، شىن سوتسىيالىستىك تارىيە بەرۋدى ئۇس جۇزىندە ئاق وسى ۇگىت، تەك وسى ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى. ەگەردە روسسىيا الا-قۇلا ۇلت مەملەكەتى بولسپ قالا بەرەتسەن بولسا، روسسىيادا ۇلت تاتۇلغىسىنىڭ اناعۇرلىم زور مۇمكىنشىلىكتەرى بولۇپ تەك وسىنداي ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى، ەگەردە روس-سىيادا ئۇرلى ۇلتتىق مەملەكەتتەرگە بولسۇ تۇرالى ماسەلە كوتەرد-لەتسەن بولسا، ونداي ۇلتتىق مەملەكەتتەرگە نەغۇرلىم بەيىت (جانە پىرولەتارلىق تاپ كۇرەسىنە زىانسىز) بولسۇدى دە تەك وسىنداي ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى.

ۇلت ماسەلەسىندەگى بىردەن-بىر پىرولەتارلىق وسى ساياساتتى نەغۇرلىم ئاقتىلى تۇردە ۇغىندىرۇ ئۇشىن، بىز "ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى" نەئىرى ورسى لىبەرالدارىنىڭ كوزقاراسى مەن نورۋەگىيانىڭ شۋەتسىيادان بولسۇ مىسالىن قاراستىرىپ كورەمىز.

5. ەركىن بۇرجۇازىيا مەن سوتسىيالىستىك ورايشلدارنىڭ ۇلت ماسەلەسىنە كوزقاراسى

جوعارىدا ئۆزىمىز كوردىك، روزا لۇكسەمبۇرگ ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋ ۇقىن مويىنداۋ ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۇازىيالىق ۇلتشىل-دىغىن قولداغاندىقپەن بىردەي دەگەن دالەلدى روسسىيالىق ماركسىزىمىشلەردىڭ پروگىرامماسىنا قارسى تۇرۇدا باستى "قۇرال" ەتەدى. ەكىنشى جاعىنان، دەيدى روزا لۇكسەمبۇرگ، ۇلتتىق ەزگى اتاۋلىنىڭ قاندايىنا بولساق قارسى تۇرۇ عانا ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋ ۇقى دەپ تۇسىنەتسەن بولساق، وندا پروگىراممانىڭ ەرەكشە تارماعى بولۇشنىڭ كەرەگى جوق، ويتكەنى سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق

پارتيا جالپى العاندا ۇلتتىق ەزگى مەن ۇلتتىق تەڭسىزدىكتىڭ قاندا-
يىنا بولسا دا قارسى.

ۋېرىنىشى دالەل، بۇدان 20 جىل بۇرىن دەرىك كاۋتسىكىدىڭ
داۋسىز كورسەتكەننىدەي، ۋوزنىڭ ۇلتشىلدىسىن اۋرۇ باستان ساۋ
باسقا اۋدارادى، ويتكەنى ەزىلگەن ۇلتتار بۇرجاۋياسىنىڭ ۇلتشىل-
دىسىنان قورقامىن دەپ، روزا لۇكسەمبۇرگ ۋسى جۇزىندە ۋىرى
ورىستاردىڭ قاراجۇزدىڭ ۇلتشىلدىسىنىڭ سويىلىن سوعۇشى بولپ
شەىپ وتىر! ەكىنىشى دالەل، اسلىندە ۇلت تەڭدىگىن مويىنداۋ
ۋبولىنىپ شەۋ ۇقىسىن مويىنداۋدى قامىتى ما الدە قامىتىماي ما
دەگەن سۇراۋدان قورعالاتقانپ جالتارغاندىق بولپ تابىلادى. ەگەر
قامىتىدى ەكەن، وندا روزا لۇكسەمبۇرگ ۋىزدىڭ پروگراممىسىزىڭ
9-تارماىنىڭ ۋپرىنسىپىتى دۇرىستىسىن مويىندايدى دەگەن ۋسوز.
ەگەر قامىتىمايدى ەكەن، وندا ول ۇلت تەڭدىگىن مويىندايدى
دەگەن ۋسوز. بۇل ارادا جالتارۋمەن، بۇلتارۋمەن سىكە كۈمەكتەسە
المايسىڭ!

الايدا جوعارىدا كورسەتىلگەن دالەلدەر مەن بارلىق وسى
ۋتارىزدى دالەلدەردى جاقىلاپ تەكسەرىپ بىلەتىن نارسە قوعام-
نىڭ تۇرلىشە تاپتارىنىڭ وسى ماسەلەگە كوزقاراسىن زەرتتەۋ بولپ
تابىلادى. ماركسىزىمىشلەر ۋۇشىن مۇنداي تەكسەرۋ مىندەتتى
نارسە. وبىيەكتىپتىك جاعدايدى نەگىزگە الۋ كەرەك، تاپتاردىڭ
وسى تارماق جونىندەگى كوزقاراستارىن بايقاۋ كەرەك. روزا لۇك-
سەمبۇرگ وسىنى سىستەمەي، ۋوزنىڭ قارسىلاستارىن مەتافىزىكالىق،
دەرەكسىز، جالپى بايىمداۋشىلىق، دالەلسىزدىك، ت.ب. قانەگە
باستاپ وتىر دەپ اىپىتاۋعا تىرىسىپ بوسقا اۋرە بولادى دا، ناق
سول قانەگە ۋوزى باتادى.

اڭگىمە روسىيالىق ماركسىزىمىشلەردىڭ، ياعنى روسسىيانىڭ

بارلىق ۇلتتارنىڭ ماركىسىزىمىشلىرىنىڭ پروگراممىسى تۋرالى بولپ وتىر. روسسىيانىڭ ۇستەمدىك ەتۋشى تاپتارنىڭ مايدانىنا كوز جىبەرىپ قاراسا بولماس پا ەكەن؟

”يىروكرات“نىڭ (ۋدال ەمەس ۇسوز قولدانعانىمىز ۇشىن كەشىرىم سۇرايمىز) جانە اقسۇيەكتەر بىرلەستىگى 192 سياقتى فەودال-دىق پومەششىكتەردىڭ مايدانى جالپىعا ۇالمى. ولار ۇلتتاردىڭ تەڭ-دىگىن دە، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى بولۋىن دا مۇلدە تەرىسكە شىعاردى. ولاردىڭ ۇرانى باسبايلى دىجاندىق زامانىنان النىنان ەسكى ۇران-جەكە وكتەمدىك، ناعىز ۇدىن، حالق دەگەن ۇران، ولار حالق دەگەندە تەك ۇرى ورس حالقن عانا كوزدە ۇستاپ وتىر. كەرەك دەسە ۇكرائىندار دا ”بۈگدەلەر“ دەپ جاريالاندى، كەرەك دەسە ولاردىڭ انا ۇتلى دە قۇدالانىپ وتىر.

3-بۇننىڭ زاڭ شىعارۋ جانە اكىمشىلىك قۇرىلىمىندا 124 وكىمەتكە قاتناسۋعا-راس، وتە شامالى بولسا دا، دەگەنمەن وعان قاتناسۋعا ”شاقىرىلعان“ روسسىيالىق بۇرجۇزىياغا قاراپ كۈرەلىك. بۇل ماسەلەدە وكتابىرىستەر 125 ۇس جۇزىندە وڭشىلداردىڭ سوڭ-نان ەرىپ وتىر، بۇل جونىندە كۈپ ۇسوز ايتىپ جاتۋدىڭ قاجەتى جوق. امال نە، كەيىر ماركىسىزىمىشلەر لىبەرالدىق ۇرى ورسى بۇرجۇزىياسىنىڭ، العاباسارلار 167 مەن نەگىزگى زاڭشىل-دەمو-كراتتاردىڭ 6 مايدانىنا الدەقايدا كەمىرەك نازار اۋدارىپ وتىر. ال ەندى، كىمدە-كىم بۇل مايداندى زەرتتەمسە جانە ونى ويلاسا-تىرىپ قاراماسا، ونداي ادام ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن تالقىلاعاندا دەرەكسىزدىك، دالەلسىز قۇرعاق سوزگە سالىنۋشىلىق قاتەلىگىنە باتپاي قويمايدى.

وتكەن جىلى «اقىقات» گازەتى 157 «ۇسوز» گازەتىمەن 110 ايتىس جۇرگىزدى، وسى نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ

ورگان گازەتى «قولايسىز» ماسەلەلەرگە تۋرا جاۋاپ بەرۋەن دىپلوماتىيالىق تاسلىمەن جالتارۋعا سونشاما شەبەرلىك سىستەگەنمەن، اقىرى كەيىن باعالى مويىنداۋلار جاساۋعا مۇجبۇر بولدى. 1913-جىلدىڭ جازىندا لىۋۋوتا بولغان وقۇشلاردىڭ بۇكىل ۋكرائىنالىق قۇرىلتايىنا بولا وسى ايتىس تۋدى. اىگىلى «ۋكرائىنا مامانى» نەمەسە «سوز» گازەتىنىڭ ۋكرائىنا جونىندە ماقالا جازۋىشى موكىليانسكى مىرزا ماقالا جاريالاپ ۋكرائىنانىڭ دەرەستەنۇ (بۇل-نىپ شىعۇ) يىدىاسىن، يىدىا بولغاندا، ۇلتىشل-سوتسىيال دونتسوۋ قاتتى جاقتاعان جانە جوعارىدا اتالغان قۇرىلتاي ۇناتقان يىديانى تىپتى دە جەر-جەبىرىنە جەتە بالاغاتتادى («ساندىراق»، «تاۋە-كەلىلىدىڭ»، ت. ب.).

«جۇمىشى اقيقاتى» گازەتى 1917، دونتسوۋ مىرزانىڭ پىكىرىنە شەبەر قوسىلماستان، ونىڭ ۇلتىشل-سوتسىيال ەكەنىن، بىرسىپىرا ۋكرائىنا ماركىسىزىمىشلەرنىڭ ونىمەن كەلىسپەيتىنىدىگىن تۋراسىنان كورسەتەدى، الايدا «سوز» گازەتىنىڭ سارىنى، دۇرىسلىق ايتە-قاندا: «سوز» گازەتىنىڭ پىرىنسىپىتى تۋردەگى ماسەلە قويىسى، مىرى ورس دەموكراتى ۇشىن نەمەسە دەموكرات اتانعىسى كەلەتىن ادام ۇشىن ايتقاندا، مۇلدە ورنىسىز، مۇلدە جولىسىز نارسە دەپ مالىمدەدى①. «سوز» گازەتى دونتسوۋ مىرزالاردىڭ پىكىرلەرىن تۋرادان-تۋرا تەرىسكە شىعارا بەرسىن-اق، بىراق بۇلىنىپ شىعۇ بوستاندىعى تۋرالى، بۇلىنىپ شىعۇ ۇقىعى تۋرالى ۇمتىۋىشلىق ۇزىن دەموكراتىياشىل دەپ اتايتىن مىرى ورىستىق ورگان گازەتىنە مۇلدە لايىق مىس ەمەس.

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 19-توم، حانزۋاشى، 260-261-بەتتەر. - قۇراستىرۋىش دان

بىرنەشە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، موگىليانسكى مىرزا لىۋوۋىتەننىڭ «جولدار»¹⁹³ گازەتى دەگەن ۋەكىللىك تەلپىنىدە شىئەتنىڭ گازەتتەن دوتتسوۋ مىرزانىڭ «سۆز» گازەتىنىڭ شوۋېنىستىك شايۋىلىن روس-سىيانىڭ سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ گازەت-چورنالدارىغا ئېيتىشنى تۈردە ماسقارالادى «بەئىنە باشتى؟» دەگەن قارىشى پىكىرلەرنى ئېلىپ ئالدى، سونىمەن «سۆز» گازەتىنىڭ 331-سانىدا ۋە «تۇسىنىڭ» بەردى. موگىليانسكى مىرزا: «دوتتسوۋ مىرزانىڭ شارالارنى سىناۋالۇڭنىڭ، ۋەلىتتاردىڭ ۋەلىن ۋەلى بىلەۋ ۋەلىن بەكەرگە شىعارۋەن ۋەلىن قاتتىق چوق» دەگەندى ۋەلىن مارتەبە قايتالادى، ۋەلىن «تۇسىنىڭ» ۋەلىن بولىدۇ.

«ئەيتا كەتۋەك، - دەپ جازادى موگىليانسكى مىرزا، - ۋەلىتتاردىڭ ۋەلىن ۋەلى بىلەۋ ۋەلىن دا، سىنا جۈل بەرمەيتىن پالەندەي ۋەلى كەلى زات مەس دىگەنلەر!»: ۋەلى ۋەلىنىڭ كەسپاتى جاعدايلار ۋەلىنىڭ ۋەلىن ۋەلى بىلەۋ سىنىدە كەسپاتى نىسايلا تۈەزۋى مۇمكىن، ال ۋەلى كەسپاتى نىسايلا تۈەزۋى ۋەلى تاستاۋ ۋەلىتتاردىڭ ۋەلىن ۋەلى بىلەۋ ۋەلىن تەرسكە شىعارغاندىق بولا المايدۇ.»

كۆرۈپ وتىرسىزدار، لىبەردىڭ «كەلى زات» جۈنىدەگى ۋەلى-دەرى روزا لۋكسەمبۇرگنىڭ ۋەلىنەن ۋەلى قاتتىق جاتىر. سىياسى جاقىتا ۋەلى ۋەلى بىلەۋ، يەنى ۋەلىنىپ شىعار ۋەلىن ۋەلى مۈيىندەي ما ۋەلى مۈيىندەي ما دەگەن سۇراققا تىكەلەي جاۋاب بەرۋەن موگىليانسكى مىرزانىڭ جالتارەسى كەلگەنى انىق بولىدۇ. ال «پىرولەتارلىق اقيقات»¹⁵⁷ گازەتى (1913-جىلى 12-ايدىڭ 11-كۈنى، 4-سان) موگىليانسكى مىرزاغا دا، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيەغا دا بۇل سۇراقنى^① تىكەسەنەن

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 19-توم، جانزۇشاسى، 526-528.

بەئەنەن. - قۇراستىرۇشچان

قويدى.

سول كەزدە «ئۆز» گازەتى (340-سان) وسى سۇراققا جاۋاپ بەرەتىن قول قويىلماعان، ياعني رەداكسيانىڭ رەسمىي مالىمەدەمىسىن باسپ شىعاردى، ونى مىناداي ئۇش تۇيىنگە جىناقتاۋعا بولادى:

(1) نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتيا پروگراممىسىنىڭ 11-تارماقىدا ۇلتلاردىڭ «ەرىكىتى تۇردە مادەنيەت جاعىنان ئۆزى ئۆزى بىلەۋ ۇقى» تۇرالى تىكە جانە انىق ايتىلىپ وتىر. (2) «ئۆز» گازەتىنىڭ سەندىرۋىنە قاراعاندا، «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى ئۆزى بىلەۋدى بولەكتەنۋىشلىكىپەن، بەلگىلە-بىر ۇلتنىڭ بولىنىپ شىعۋىمەن «ابدەن شاتاستىرىپ وتىر».

(3) «شىنىندا، روسسىيا مەملەكەتىنىڭ ۇلتلاردىڭ بولىنىمى شىعۋ، ۇقىمىن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتيا ەش ۋاقىتتا قورعاپ كورگەن دە ەمەس.» «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتىنىڭ 1913-جىلى 12-ايدىڭ 20-كۈنىگى 12-سانىنداى: «ۇلتشىل-لىبەريالىزم جانە ۇلتلاردىڭ ئۆزى بىلەۋ ۇقى» دەگەن ماقالىسىن قاراڭىز ①

الدىمەن «ئۆز» گازەتىنىڭ مالىمەدەمىسىنىڭ ەكىنشى تۇيىمىنە قاراپ كورەيسىك. «ئۆزى ئۆزى بىلەۋ» دەگەن ئۆزىنىڭ «كۇڭ-گىرتىگى» نەمەسە «انىق ەمەستىگى» جۈملىسىدەگى وزدەرىنىڭ ايقاي-شۋلارىنىڭ ئۆزى ئۆزى جۈملىسىدە، ياعني روسسىياداعى تاپتار مەن تاپتىق كۇرەستىڭ ويىيەكتىپتىك ارا قاتىناسى جاعىنان لىبەرالدىق-پاتشاشىل بۇرجۋازيانىڭ سوزدەرىن جاي قايتالاپ ايتقاندىق ەكەن بۇل ئۇيىم سەمكۈۋسكى، لىبىمان يۈركەۋىچ مىرزالارعا جانە

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 20-توم، جانزۇشاسى، 41-43-

بەتتەر. — قۇراستىرۋىش دان

باشقا ورايىشلىقلارغا قالايمىكەن كۆرسەتپەي تەسەۋۋۇپى!

«پىرولەتارىيەلىق حەقىقەت» گازەتى «سۆز» گازەتىنىڭ كۆزىنى ئاشۇ «نەگىزلىك زامانىۋىيەت» دەموكراتىيەلىق مەركىزىي مەنئەپىي «ئۇش سۇراۋىدى» قويغان كەزدە: (1) خەلقئارالىق دەموكراتىيەلىق قوزغىلىڭىنىڭ بۇكىل تارىخىدا، 19-ئەسىرنىڭ ۱۹-ئەسىرىدىن باشلاپ، ئۇلتىرا-دېڭىز ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋى دەپ ئاق سىياسىي جەمئىيەت ئۆزىنى بىلەۋى، ئۆزىنىڭ ئۇلتىيە مەملىكەت قۇرۇلغان ۋەقەسى بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىدىغان ۋەلار بەكەر دەيەلەمە؟ (2) 1896-يىلى لوندوندا بولغان خەلقئارالىق سوتسىيالىستىك قۇرۇلتاينىڭ ئىككىنچى قارارىنىڭ مەنىسىدا سول مەكەن ۋەلار بەكەر دەيەلەمە؟ (3) سوناۋ 1902-يىلى ئۇلتىيەلىق ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋى تۇرالى ئىتقان پەلە-خەنۇمى ئاق سىياسىي جەمئىيەت ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋى دەپ تۇرىدىغان ۋەلار بەكەر دەيەلەمە؟ «پىرولەتارىيەلىق حەقىقەت» گازەتى مەنەسى «ئۇش سۇراۋىدى» قويغان كەزدە، نەگىزلىك زامانىۋىيەت-دەموكراتىيەلىق مەركىزىي مەنئەپىي!!

ۋەلار ئۆزىنى جەمئىيەت جەمئىيەتلىرى، ۋەلارنىڭ بەرەتەن جەمئىيەتلىرىدا جەمئىيەتلىرى. ۋەلار «پىرولەتارىيەلىق حەقىقەت» گازەتىنىڭ سۆزىنى دۇرۇس دەپ ئۇنى-تۇنىنى مەنئەپىي بولدى.

«ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋى» ۋەمەننىڭ كۆڭلىتىلىشى تۇرالى، ۋەنى سوتسىيەلىك-دەموكراتىيەلىق پارتىيەنىڭ بولمەكەنلىكىنى «ئابدەن شاتىستىيە»، ت. ب. تۇرالى لىبېرىيەلىك كۆتەرەپ جۇرگەن ئىيە-شۇ مەسەلەنى شاتىستىيەلىك، دەموكراتىيەلىك بىرلىكتە ورناتقان ئىيەنسىيە مەنئەپىي جەمئىيەتلىرىدا جەمئىيەتلىك ئۇش، ئۆزى، ۋەلار باشقا تۈك تەمەس. ەگەر دەمەكەنلىك، لىبېرىيەلىك يۈر-كەۋىچ مەركىزىي سوتسىيەلىق ئابدەن بولمەكەنلىك، ۋەلار جەمئىيەتلىرىنىڭ ئابدەن لىبېرىيەلىك پىكىر ئىتۇدان ئۇيالىغان بولار دەيە.

“سۆزىمىزدى جالعاستىرا بەرەلىك. «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى “مادەنيەت جامعانان” ۋوزىن ۋوزى بىلەۋ دەگەن سوزدەر. دىڭ نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پىروگرامما-سىنداعى ماعناسى اتاپ ايتقاندا ساياسي جامعانان ۋوزىن ۋوزى بىلەۋدى تەرسكە شىعارۋ ەكەنن «سوز» گازەتنە ەرىكسىز مويدى-داتقىزدى.

“شىندىغىندا، روسىيا مەملەكەتىنەن ۋلتتاردىڭ بولنىپ شىعۋ ۇقىغىن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار ەش ۋاقتتا قورعاپ كور-گەن دە ەمەس”، — «سوز» گازەتنىڭ بۇل سوزدەرىن «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى، بىزدىڭ نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتاردىڭ “ادال نيەتتىلىگىنىڭ” ۇلگىسى رەتىندە، «جاڭا زامان» گازەتى مەن «جاي حالىق»¹⁹⁴ گازەتنە تىكە ۇسىنعان جوق. «جاڭا زامان» گازەتى ۋوزىنىڭ 13563-سانىندا، ارينە، “ەۋرەي قاراقشىلار” نى سىباۋ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتارعا ار قىلى قىرشاڭقى سوزدەر ايتۋ رەتىن بوسقا جبەرمەدى، بىراق سونىمەن بىرگە بىلاي دەدى:

“سوتسىيال-دەموكراتىتار ۇشىن ساياسي دانالىقتىڭ قاعىداسى بولىپ تابىلاتىن نارسەلەر “ياغى ۋلتتاردىڭ ۋوزىن ۋوزى بىلەۋ، بولنىپ شىعۋ ۇقىغىن مويدىنداۋ، قازىرگى ۋاقتتا تىپتى نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار اراسىندا دا الاۋىزدىق تۇعىزا باستادى.”

بىزدەر “روسىيا مەملەكەتىنەن ۋلتتاردىڭ بولنىپ شىعۋ ۇقىغىن ەش ۋاقتتا قورعاپ كورگەن دە ەمەسىپىز” دەگەندى مالىمدەپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار پىرىنسىپتى تۇردە «جاڭا زامان» گازەتىمەن مۇلدە بىردەي مايدان ۇستادى. نەگىزگى زاڭشىل-دەمو-كراتىتاردىڭ ۇلتشىل-لىبەراлизмىنىڭ، ولاردىڭ پۇرىشكەۋىچتەر مەن جاقىنداغاننىڭ، ولاردىڭ وسى سوڭىغلاردان يدىيالىق-ساياسي جانە مالىياتتىق-ساياسي تاۋەلدىگىنىڭ نەگىزدەرىنىڭ بىرى دال وسىندا.

نەگىزگى زاڭشىل-دەموكرات مىرزالار تارىختى وقىغان-دەپ جازادى: «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى-سوندىقتان ولار پۇر-يشكەۋىچىنەردىڭ پەشەنەگە جازىلعان 'الپ كەتپ جىبەرەمەۋ' 195۱-ۋەقىدىن قولدانۇشلىقتىڭ كىنىڭ بىرىندە 'مالىياتتا قانداي، جۇمسا-عراق ايتقاندا، 'قىرىمىن' تارىزدى' ارەكەتتەرگە اكەپ سوقتىرغان-دىمىن تاماشا جاقسى بىلەدى. پۇرىشكەۋىچىنەردىڭ شەكسىز بىلە-كىنىڭ فەودالدىق نەگىزى مەن سىپاتىن تاماشا جاقسى بىلە تۇرىپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار سوندا دا بولسا بۇتىندەي ئاق وسى ئاپ تۇغىزغان قارىم-قاتناستار مەن شەگارىنى جاقىتاۋ مايدانىدا بولسۇپ وتىر. وسى تاپتىڭ تۇغىزغان نەمەسە بەلگىلەگەن قارىم-قاتناستارى مەن شەگارىلارنىدا ەۋروپالىق ەمەس، ەۋروپاغا قارسى (ازىيالىق دەگەن بولار ەدىك، مەگەر مۇنىڭ 'وزى جاپوندارمەن جۇڭگولۇقتاردى ورنىسىز قورلاعاندىق سىياقتى بولسۇپ قۇلاققا جات ەستىلىمەسە) نارسەلەردىڭ سونشالىقتى كۆپ ەكەنىن تاماشا بىلە تۇرىپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكرات مىرزالار بۇلاردى ونان ارى وتۇگە بولمايتىن شەگارا دەپ تانىدى.

مىنە مۇنىڭ 'وزى پۇرىشكەۋىچىنەردىگە بەيىمدەلگەندىك، ولاردىڭ الدىندا قۇلشا باس يىگەندىك، ولاردىڭ دارەجەسىنە نۇقسان كەلە مە دەپ قورىققاندىق، ولاردى خالىق قوزغالىسىنان، دەموكراتىيالىق قوزغالىستان قوراعاندىق بولسۇپ تابىلادى. "مۇنىڭ 'وزى-دەپ جازادى «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى-ئۇس جۇزىندە باسبايلى دىيىغان يەلەرىنە بەيىمدەلگەندىك جانە ۇستەم ۇلتىنىڭ ەڭ ئاشار ۇلتشىلىدىق سىڭار جاقىتى كوزقاراستارىغا قارسى ۇدايى كۇرەس جۇرگىزۋىدىڭ ورنىنا سول سىڭار جاقىتى كوزقاراستارغا بەيىمدەلگەندىك بولسۇپ تابىلادى."

ئىزدىڭ زامانىمىزدا شەخس ەۋروپانى دا، ازىيانى دا سىپاتتايدى.

تىن، بۇل ەكەۋىن دە مادەنىيەتتى، كاپىتالىستىك ەلدەردىڭ ۇلگە-سىمەن قايتا وزگەرتۋىدى كوزدەيتىن دەموكراتىيالىق قوزعالىس فەودالىدىق زامان، ياعنى پۇرىشكەۋىچتەر شەكسىز بىلىك جۇر-گىزىپ وتىرعان زامان جانە بۇرجۇازىا مەن ۇساق بۇرجۇازيانىڭ قالىڭ توپتارى ۇقىقتان جۇرداي زامان بەلگىلەگەن شەكارالاردى ۇسوزسىز تۇراقتى ەتىپ قالىدىرۇعا ۇتىس دەپ ايتۇعا تاريحپەن تانىس، دەموكرات بولۇدان دامەسى بار ادامدار رەتىندە نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار ۇتىپى باتا الماي وتىر.

«پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتىنىڭ «ۇسوز» گازەتىمەن ايتىسى كوتەرگەن ماسەلەنىڭ استە ادەبىيەتتىك ماسەلە عانا ەمەس، قايتا ناعىز ساياسي سىكە قاتىسى بار ماسەلە ەكەنىن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتيانىڭ 1914-جىلى 3-ايدىڭ 23-25-كۇنىنە دەيىن بولپ وتكەن سوڭعى ۋاكىلدەر ۇمىجىلىسى دە دالەلدەدى. «ۇسوز» گازەتىنىڭ بۇل ۋاكىلدەر ۇمىجىلىسى تۋرالى جازعان رەسمىي حابارلارنىان (1914-جىلى، 3-ايدىڭ، 26-كۇنگى 83-سان) مىنانى وقىمىز:

“ۇلت ماسەلەلىرى دە ەرەكشە قىزۇ تالقىلاندى. (ت.ۋ. نەكرا-سوۋپەن ا.م. كولىوباكىن قوسىلعان) كىيەۋ ۋاكىلدەرى ۇلت ماسەلەسى تولعاعى جەتىپ كەلە جاتقان ۇرى فاكىتور، مۇنى بۇر-نىعىدان گورى نەغۇرلىم باتىلىراق قارسى الۇ كەرەك دەگەندى ايتتى. الايدا «مۇنىڭ ۇزى شەدرىنىنىڭ ۇبرىاق» — “قۇلاق ماڭدايدان جوعارى بىتپەيدى، ۇتىپى دە جوعارى بىتپەيدى” دەگەندەگى “ۇبرىاق” نا ساي كەلەتىن “الايدا” دەگەننىڭ ۇدال ۇزى، پىروگىراممادا، وتكەندەگى ساياسي تاجىريبە دە ۇلتئاردىڭ ساياسي جاعىنان ۇزىن ۇزى بىلەۋى دەگەن ۇسوزلىمالى فورمۇلالارعا وتە ساق بولۇدى تالاپ ەتەدى دەدى ن.ق. كور-كوشكىن.”

نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋاكىللىرى ماجىد-لىسىنىدە ايتىلغان بۇل وتە-موتە تاماشا پىكىر بارلىق ماركس-يېزىمىشلەر مەن بارلىق دەموكراتىتاردىڭ وراسان نازارىن اۋدارۋعا تۇراتىن پىكىر (ايتا كەتەلىك، ئىستىڭ جاي-چاپسارىنا وتە قانق جانە كوكوشكىن مىرزانىڭ ويىنداى پىكىرىن كۇمانسىز، دۇرىس جەتكىزىپ وتىرعان «كىيەۋ پىكىرى»¹⁹⁶ گازەتى مىناداي دەپ قوسىمىشالايدى: كوكوشكىن، ارينە ۇزىنىڭ قارىسلاتارىن ساققاندىرۋ تۇرىندە، مەملەكەتتىڭ ”بۇلىنۋ“ حاۋپى بار دەگەندى ادەيى كوتەردى).

پەردەنى مۇمكىن بولغانىنشا ازىراق كوتەرۋ ۇشىن، مۇمكىن بولغانىنشا كوپىرەك جاسىرۋ ۇشىن «سوز» گازەتىنىڭ رەسىمىي خابارلارى شەبەر دىپلوماتىيالىق جولمەن جازىلغان. ۇىراق سوندا دا بولسا نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋاكىللىرى ماجىلىسىنىدە نە بولغانى نەگىزىنەن العاندا ايقىن. ۇكرائىناداى ئىستىڭ جايىمەن تانىس ەركىن بۇرجۇازىيە ۋاكىللىرى مەن ”سولشىل“ نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار ۇدال ۇلتىتاردىڭ ساياسىي جاعىمنان ۇزىن ۇزى بىيلەۋى تۇرالى ماسەلەنى كوتەردى. بۇلاي بولماغان كۇنىدە كوكوشكىن مىرزانىڭ وسى ”فورمۇلا“عا ”ساق بولۇ“عا شاقىرۋىنىڭ قاجەتى دە بولماس ەدى.

نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتاردىڭ پروگراممىسىنىدا ۇدال ساياسىي جاعىمنان ۇزىن ۇزى بىيلەۋ ەھەس، قايتا ”مادەنيەت جاعىمنان“ ۇزىن ۇزى بىيلەۋ قويىلىپ وتىر، بۇل پروگرامما نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋاكىللىرى ماجىلىسىنىڭ ۋاكىللىرىنى، الەتتە، ۇالم ەدى. ولاي بولسا، كوكوشكىن مىرزا ۇكرائىنا ۋاكىللىرىنى، سولشىل نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتارعا قارىسى تۇرىپ بۇل پروگراممانى قورعادى. ”ساياسىي جاعىمنان“

ۋوزى ۋوزى بىلەۋگە قارسى تۇرىپ "مادەنىيەت جاعىنان" ۋوزى ۋوزى بىلەۋدى جاقتادى. "ساياسي جاعىنان" ۋوزى ۋوزى بىلەۋگە قارسى شىعا وتىرىپ، "مەملەكەتتىڭ بۇلىنۇ" حاۋپى بار دەگەندى كوتەرە وتىرىپ، "ساياسي جاعىنان ۋوزى ۋوزى بىلەۋ" فورماسى "سوزلىمالى" فورمۇلا دەپ ايتا وتىرىپ (ناعىز روزا لۇكسەمبۇرگ اۋەنىنىڭ برعاعىندا!) كوكوشكىن مىرزا نەگىزگى زاڭشىل-دەموك-راتسيالىق پارتىيانىڭ نەعۇرلىم "سولشىل" نەمەسە نەعۇرلىم دەموكراتىشلەلمەنتتەرىنە، ۋكرائىنا بۇرجۇازىاسىنا قارسى تۇرىپ، ۇرى ورسى ۇلتىشل-ليبرالىزىمىن جاقتادى.

كوكوشكىن مىرزا نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتسيالىق پارتىيانىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە جەڭىپ شىقتى، مۇنىڭ ۋوزى «سوز» گاز-ەتنىڭ حابارلارىندا شاندىرىپ قويغان "الايدا" دەگەن سوزدەن كورىنىپ تۇر. نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار اراسىندا ۇرى ورسى ۇلتىشل-ليبرالىزىمى جەڭىپ شىقتى. بۇل جەڭىس "ۋلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ۋوزى ۋوزى بىلەۋنىڭ سوزلىمالى فورمۇلالارى"- نان نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار سياقتى قورقاتىن روسسىا ماركس-يىزمىشىلەرىنىڭ اراسىندا جالغىز-جارىم اقبىلىسىز ادامداردىڭ اقبىلىن سەرىپلىتۋگە كۈمەكتەسپەس پە ەكەن؟

"الايدا"، ۇستىڭ شىن ۇمانى جاعىنان الپ، كوكوشكىن مىرزا-نىڭ وي ورسىنە قاراپ كۈرەلىك. "وتكەندەگى ساياسي تاجىرىيەنى" (ياعنى، انىعىندا ۇرى ورسى بۇرجۇازىاسى ۋوزىنىڭ ۇلتىق ەرەكشە ۇقىقتارى ۇشۇن قورقسىپ، ۇز قورقىنىشىمەن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيانى قورقتىقان كەزدەگى 1905-جىلدىڭ تاجىرىيەسىن) دالەل ەتىپ، "مەملەكەتتىڭ بۇلىنۇ حاۋپى بار دەگەندى كوتەرىپ، كوكوشكىن مىرزا ساياسي جاعىنان ۋوزى ۋوزى بىلەۋدىڭ بۇلىنىپ شىعىپ، ۇز الدىنا ۇلتىق مەملەكەت

ساۋەنكو مرزالار مەن كوكوشكين مرزالار دىڭ پىكىرى مۇلدە

بىر تەكتى جانە جالاڭ لوگىكالىق جاعنان العاندا بىردەي كۈل-كىلى، قىسىنسز پىكىرلەر. بەلگىلىبەرەلدە ۇكرائىن ۇلتىنىڭ بوستاندىعى نەغۇرلىم كوپىرەك بولسا، بۇل ۇلتنىڭ سولەلمەن بايلاندىنىڭ سولغۇرلىم بەرىگىرەك بولاتىنى ايقىن مەس پە؟ دەموكراتىزىمنىڭ بارلىق العى شارىتتارنان ۇزىلدى-كەسىلدى قول ۇزبەيك دەسەك، بۇل الپەلىك اقيقاتى مويىنداماۋعا بولمايتىن سىياقتى. ال بولنىپ شەۋ بوستاندىغىنان، ۇز الدىنا ۇلتىق مەملەكەت قۇرۇ بوستاندىغىنان ارتىق ۇلت بوستاندىعى بولۇى مۇمكىن بە؟

لىبەرالدار (جانە وىنىڭ شولاقىغىنان ولاردىڭ جىرىن جىرلاپ جۇرگەن ادامدار) شاتاستىرىپ وتىرعان بۇل ماسەلەنى مۇنان دا گورى تۇسىندىرە ۇسۇ ۇشنى ەڭ جاي مىسال كەلتىرەيك. اجىراسۇ تۇرالى ماسەلەنى الايىق. روزا لۇكسەمبۇرگ ۇزىنىڭ ماقالاسىندا: بىلىك ورتالىققا شوغىرلاندىرىلعان دەموكراتىيالىق مەملەكەت، جەكە بولىمدەرىنىڭ اپتونومىياسىنا بارىنشا كونه وتىرىپ، زاڭ شىعارۇ ۇسىنىڭ بارلىق ماڭىزدى تاراۋلارىن، ايتقاندايىن، اجىراسۇ تۇرالى زاڭ شىعارۇدى دا ورتالىق پارلامەنتنىڭ قاراۋىنا بەرۇ ۇتىس دەپ جازدى. دەموكراتىيالىق مەملەكەتنىڭ ورتالىق ۇكىمەت ارقىلى اجىراسۇ بوستاندىغىن قامتاماسزەتۈ جۈنىندەگى بۇل قامقورلىعى ابدەن تۇسىنىكتى نارسە. كەرتارتپاشىلار، اجىراسۇ بوستاندىغىنا "ساق بولۇ"عا شاقىرىپ، ونىڭ ۇزى "سەمىيانىڭ بۇلىنۇى" دەگەن ۇسوز دەپ شۇ كوتەرىپ، اجىراسۇ بوستاندىغىنا قارسى شىعادى. ال دەمو-كىراتتاردىڭ شامالاۋىنشا كەرتارتپاشىلار ۇس جۇزىندە ساقشى مەن تورەنىڭ وكتەمدىك جۇرگىزۋىن، ەركەكتەردىڭ ەركەكشە ۇقىغىن، ايلەلدەردىڭ سۇمدىق ەزىلۋىن جاقىتاپ، ەكىجۇزدىلىك ەتەدى، ۇس جۇزىندە اجىراسۇ بوستاندىغى سەمىيالىق بايلانستاردى "بۇل-

دېرەدى“ ھەمەس، قايتا بۇل بايلانستاردى مادەنيەتتى قوعامدا بىر-دەن- بىر مۇمكىن جانە تۇراقتى دەموكراتىيالىق نەگىزدە نىعايتادى. اجراسۇ بوستاندىن جاقناۋشلاردى سەمبالىق بايلانستاردىكى بۇلىنۇن ماداقتايدى دەپ ايىپتاۋ قانداي اقماقتىق، قانداي ەكە-جۇزدىلىك بولسا، ۇزىن ۇزى بىلەۋ بوستاندىن، ياعني ۇبو-لىنىپ شىعۇ بوستاندىن جاقناۋشلاردى بولەكتەتۈشلىكتى ماداقتايدى دەپ ايىپتاۋ ناق سونداي اقماقتىق، ناق سونداي ەكە-جۇزدىلىك بولادى. بۇرجۇازىيالىق قوعامدا بۇرجۇازىيالىق نەگىزدەلەتن ەرەكشە ۇققىتار مەن ساۋدالاۋشلىقتى قورعاۋشلار اجراسۇ بوستاندىن قارسى شىعاتىنى سىياقتى، كاپىتالىستىك مەملەكتەتتە ۇزىن ۇزى بىلەۋ، ياعني ۇلتتاردىكى بۇلىنىپ شىعۇ بوستاندىن تەرىسكە شىعارۇ-ۇستەم ۇلتتىك ەرەكشە ۇققىتارنى جانە باسقارۋدىكى دەموكراتىيالىق تاسىلدەرنە زىيان سالىپ، ونىڭ ساقشىلىق تاسىلدەرىن قورعاۋدى عانا كورسەتەدى.

داۋ جوق، كاپىتالىستىك قوعامنىڭ بارلىق قاتناستارنىان تىۋاتىن سىياسىي الاياقتىق كەيدە پارلامەنت مۇشەلەرىنىڭ نەمەسە سىياسىي شولۇشلاردىكى بەلگىلىبىر ۇلتتىڭ بۇلىنىپ شىعۇ جۈملىسىدەگى بارىپ تۇرغان ۇشقالاتىق، كەرەك دەسە ۇتىپتى ورەسكەل مەلجىگىن تۇغىزادى. بىراق تەك كەرتارتپاشلار عانا وسىنداي مەلجىگىن قورقۇ مۇمكىن (نەمەسە وزدەرى قورقىپ قالغانداي بولپ كورنە-گەنسۇ مۇمكىن). كىمدە-كىم دەموكراتىيانىڭ تۇرعىسىن جاقىتاتىن بولسا، ياعني مەملەكتەتتىك ماسەلەلەردى خالىق بۇقاراسىنىڭ شەشىپ وتىرۇن قۇتاتىتىن بولسا، ونداي ادام سىياسىي الاياقتاردىكى مەلجىگىن ماسەلەنى بۇقارانىڭ شەشۈنىڭ ”ەكى اراسى كوپ الشاق جاتقانن“ 197 جاقسى بىلەدى. خالىق بۇقاراسى جاعراپىيالىق جانە ەكونومىكالىق بايلانستاردىكى ماڭىزىن ۇرى بازار مەن ۇرى

مەملەكەتتىڭ ارتىقىشلىغىن كۈندەلىكتى ۋوسىر تاجىرىيەسى بويىنشا تاماشا جاقسى بىلەدى، سوندىقتان بىرگە ۋوسىر ۋسۇرۋدى ۋلتىتىق ەزگى مەن ۋلتىتىق ەگەستەر مۇلدە ادام توزگىسىز ەتىپ، قانداي دا بولماسىن بارلىق شارۋاشلىق قاتناستارىنا بوگەت جاساعان كەزدە عانا حالىق بۇقاراسى ۋبولنىپ شىعۇعا بارادى. ال مۇنداي رەتتە كاپىتالىستىك دامۇدىڭ جانە تاپ كۇرەسى بوستاندىغىنىڭ مۇددەلەرى ناق سول ۋبولنىپ شىعۇدى تالاپ ەتەدى.

سونىمەن، كوكوشكىن مىرزانىڭ پىكىرلەرى قاي جاعىنان دا، شەكتەن شىققان ورەسكەلدەك، دەموكراتيانىڭ پىرىنسىپتەرىن قور-لاعاندىق بولپ شىعپ وتىر. ۋىراق بۇل پىكىرلەردە ونشا-مۇنشا لوگىكا، ياعنى ۋىرى ورسى بۇرجۇازياسىنىڭ تاپتىق مۇددەلەرىنىڭ لوگىكاسى بار. نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىياداعىلاردىڭ كوپشىلىگى سىياقتى، كوكوشكىن مىرزا دا-وسى بۇرجۇازيانىڭ اقشالى قاپشىغىنىڭ مالايى. ول وسى بۇرجۇازيانىڭ جالىپى ەرەكشە ۇققىتارىن، اسىرەسە ونىڭ مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇققىتارىن قورعايدى، پۇرىشكەۋىچپەن بىرگە، تىزە قوسا وتىرىپ قورعايدى، الايدا پۇرىشكەۋىچ باسبايلى دىحاندىق شوقپارعا كوبرەك سەنەدى، ال كوكوشكىن اعىمىنداعىلار بۇل شوقپاردى 1905-جىل-داعى وقىعانىڭ تىم مايىستىرعانىن كورپ وتىر، سوندىقتان بۇقارانى اقىماق ەتۋدىڭ بۇرجۇازىيالىق امالدارىنا، ماسەلەن، مەشانداز مەن دىحانداردى "مەملەكەتتىڭ ۋبۇلىنىۋ" ەلەسىمەن قورقتۇعا، "حاللىق بوستاندىغى"نىڭ تارىخىي نەگىزدەرىمەن جالعاسۋى تۋرالى قۇرعاتى سوزدەرمەن، ت. ب. الداۋعا كوبرەك ۇمىت ارتادى.

ۋلتتاردىڭ ساياسىي جاعىنان ۋوزى بىلەن پىرىنسىپىنە لىيەرالاردىڭ قاستاندىغىنىڭ ناقتىلى تاپتىق ماڭسىزى تەك بىرەۋ عانا: ۇلتشىل-لىيەريالىزم، اتاپ ايتقاندا، ۋىرى ورسى بۇرجۇاز-

ياسىنىڭ مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇقىقتارنى جاقىتاۋ: ال روسسىياداعى
ماركسىزىمىشلەردىڭ اراسىنداعى ۇدال قازىرگى، 3-يۇن ساياسي
ۇتۇزىمى زامانىدا ۇلتىتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىنا جابىلا
قارسى شىعەپ وتىرعان ورايشىلدار، ياعنى جويىمپاز سەمكەۋسكى،
بۇندىشل، لىيمان، ۇكرائىنا ۇساق بۇرجۇازى بۇركەۋىچىتەر ۇس
جۇزىندە تەك انشەيىن ۇلتىشل-لىبەرالىزىمنىڭ سۇڭىندا سۇيىرە-
تىلىپ ۇجۇر، جۇمىسشى تابىن ۇلتىشل-لىبەرالىزىمدىك ىدىيالارمەن
ازدىرىپ ۇجۇر.

جۇمىسشى تابى مەن ونىڭ كاپىتالىزىمگە قارسى كۇرەسىنىڭ
مۇددەلەرى بارلىق ۇلتىتاردىڭ جۇمىسشىلارنىڭ تولىق نىتىماعى مەن
تىعىز بىرلىگىن تالاپ ەتەدى، قاي ۇلتتىڭ بولسا دا بۇرجۇازىيەنىڭ
ۇلتىشلىدىق ساياساتىنا قارسى تۇرۇدى تالاپ ەتەدى. سوندىقتان،
ەگەر سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىي ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن،
ياعنى ەزىلگەن ۇلتىتاردىڭ بۇلىنىپ شىعۇ ۇقىعىن تەرىسكە شىعارا
باستايىتىن بولسا دا، نە ەزىلگەن ۇلتىتاردىڭ بۇرجۇازىيەنىڭ بارلىق
ۇلتتىق تالاپتارىن قولداي باستايىتىن بولسا دا، مۇنىڭ ەكەۋى دە
پىرولەتارلىق ساياساتتىڭ مىندەتتەرىنەن جالىتارغاندىق، جۇمىس-
شىلاردى بۇرجۇازىيالىق ساياساتقا باعىندىرغاندىق بولار ەدى. جال-
دامالى جۇمىسشىنىڭ باسىم قاناۋشىسى ۇرى ورسى بۇرجۇازىيەسى
بولعانى وزگە ۇلت بۇرجۇازىيەسىنا قاراعاندا ۇتاۋىر مە الە ەۋرەي
بۇرجۇازىيەسىنا قاراعاندا پولىياك بۇرجۇازىيەسى ۇتاۋىر مە، جالدامالى
جۇمىسشىغا مۇنىڭ بارى ۇىر. ۇز تابىنىڭ مۇددەلەرىن ۇتۇسىنىپ
جەتكەن جالدامالى جۇمىسشى ۇرى ورسى كاپىتالىستەرىنىڭ
مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇقىقتارنى دا، وزدەرى مەملەكەتتىك ەرەكشە
ۇقىقتارعا يە بولغان كەزدە جەر بەتىندە ۇجماق ورنالدى دەگەن
پولىياك نەمەسە ۇكرائىنا كاپىتالىستەرىنىڭ ۋادەلەرىنە دە ەلەك قىل-

مايىدى. ئېرىڭىغا كۆپ ۋەقەنى مەملەكەتتە دە، جەكە ۋەقەنى مەملەكەتتە دە كاپىتالىزىم دامۋى جۇرۇپ جاتىر، ونىڭ ۋەقەسى بۇدان بىلەن جەردە دە جۇرە بەردى.

نە دەگەنمەن دە جالدامالى جۇمىشى قانالۇدىڭ نىساناسى بولپ قالا بەردى. سوندىقتان، سول قانالۇغا قارسى ويداعىداي كۇرەس جۇرگىزۋ ۋەقەنى پىرولەتارىيات ۋەقەسىدىن ئاۋلاق بولۇغا ئېسى، تۈرلى ۋەقەنى بۇرچۇازىيانىڭ زورەكەرلىككە قول جەتكىزۋى ۋەقەنى جۇرگىزەتەن كۇرەسىندە، بىلاشا ايتقاندا، تولق بەيتاراپ بولۇغا ئېسى. ارقانداي ۋەقەنى پىرولەتارىياتنىڭ "ۋە" ۋەقەنى بۇرچۇازىيانىڭ ەردەكە ۋەقەنىنن از دا بولسا قولداۋى ەكىشى ئېر ۋەقەنى پىرولەتارىياتنىڭ سەنبەستىگىن سوزسىز ئۇغزادى، جۇمىشىلاردىڭ يىتەرناتسىيونالدىق تاپتىق نىتىمىدىن ئاشارلاتادى، ولاردىڭ اراسىن اشپ بۇرچۇازىيانى شاتاندىرادى. ال ۋەقەنى ۋەقە بىلەن نەمەسە بولۇپ شەۋ ۋەقەنى تەرىسكە شەۋ ۋەقەنى جۇزىندە ۋەقەنى ۋەقەنى ەردەكە ۋەقەنىنن قولداغاندىق بولپ شەۋدى.

نورۋەگىيانىڭ شەۋەتسىيادان بولۇپ شەۋەننىڭ ئاقىتىلى مىسالىن الپ قارايتىن بولساق، بۇعان ئېزىڭ ونان دا ايقىنىراق كوزىمىز جەتەدى.

6. نورۋەگىيانىڭ شەۋەتسىيادان بولۇپ شەۋى

روزا لۇكسەمبۇرگ ئال ۋەقەنى مىسالدى الپ، بۇل جونىندە بىلاشا پىكىر ايتادى:

"ۋەقەنى قاناستاردىڭ تارىخىنداعى سۈڭى ۋەقەنى ياغنى نور-

ۋەگىيانىڭ شۆەتسىيادان بولسنىپ شىعۋىن مەملەكەتتىك بولىنىۋىگە ۋەتلىۋىشلىق-
تىڭ كۈشى مەن العاباسارلىغىنىڭ سۈيسىنەرلىك كورنىسى دەپ سوتسىيال -
وتانشىل پولىياك گازەت - جورنالى كەزىندە اسىغا ئېلىپ كەتتى (قاراڭىز:
كراكوۋ «العا» گازەتى 198)، ئېراق بۇل جولعى وقىعا سالغان جەردەن وداق -
شىلدىق پەن وسىدان تۋاتىن مەملەكەتتىك بولىنىۋىستە العاباسارلىقتىڭ نەمەسە
دەموكراتىزىمنىڭ كورنىسى مەسەكەندىگىنىڭ ايقىن دالەلىنە اينالىدى.
شۆەتسىيا پاتىشاسىن ورنىنان ئۆسۈرۈپ، نورۋەگىيادان قۇعان ايتىلىمىس
«توڭگەرس» تەن كەيىن نورۋەكتەر رەسپۇبلىكا قۇرۇ جوپاسىن حالقتىق
داۋىس بەرۋ ئاسىلى ارقىلى قابىلداقتىزباي تاستادى دا، تىپ - تىنىشى قانا
باسقا پاتشا سايلاپ الدى. ۇلتىتىق قوزعالىس اتاۋلى مەن تاۋەلسىزدىك
اناۋلىنىڭ بارىن ئۆستىرت جاقىتاۋىشلاردىڭ «توڭگەرس» دەپ جاريالاغان
نارسەسى دىيەندىق جانە ۇساق بۇرجۇازىالىق بولشەكتەنۋىشلىكتىڭ، شۆەتسىيا
اقسۇيەكتەرى ەرىكسىز تاڭعان پاتشانىڭ ورنىنا ۇز اقشاسىنا «ۇز» پاتشاسىن
تاۋىپ الماقشى بولۋىنىڭ جاي عانا كورنىسى ەدى، ال بۇل قوزعالىس توڭ -
كەرسىيەن ەشقانداي قاتىسى جوق قوزعالىس ەدى. مۇنىمەن بىرگە شۆەتسىيامەن
نورۋەگىيا بەكتىگى قۇراماسىنىڭ ۇزىلۇ فاكىستى بۇعان دەيىن ۇمىر سۇرگەن
وداقتىق ئۆزىم بۇل رەتتەردە قانشالىقتى دارەجەدە ناعىز پاتشالىق
مۇددەلەردىڭ كورنىسى عانا بولغانىن، ولاي بولسا پاتشالىق پەن كەرتارتىپا
ۇستەمدىكتىڭ فورماسى عانا بولغانىن تاغى دالەلدەدى. «(سوتسىيال - دەمو -
كراتىيالىق پارتىيا شولۋى)»

روزا لۇكسەمبۇرگىنىڭ بۇل ماسەلە جونىندە بار ايتقان نارسەسى
مىنە وسى!! ۇز مايدانىنىڭ دارمەنسزدىگىن روزا لۇكسەمبۇرگىنىڭ
وسى مىسالدا بايقاتقاننىنان ايقىنىراق بايقاتۋى قىيىن - اق بولار
ەدى، مۇنى مويىنداۋ كەرەك.

قىرىق قۇراۋ ۇلتىتىق مەملەكەتتە سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا
ۇشىن ۇزىن ۇزى بىلەۋ نەمەسە بولسنىپ شىعۋ ۇقىمىن مويىندايدى -
تىن پىروگىرامما قاجەت پە، جوق پا - ماسەلە وسى تۇرالى بولدى
جانە وسى تۇرالى بولپ وتىر.

ال ەندى روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ ۈزى كەلتىرگەن نورۋەگيانىڭ مەسالى وسى نارسە جونىندە بىزگە نە كورسەتەدى؟
 ۈزىنىڭ اپتور ارلى-بەرلى وراعتىپ، بۇلاڭدايدى، ادەيسى
 اقبىلگويىسپ «العا» گازەتنە قارسى شۇ كوتەرەدى، ۇبراق ماسەلەگە
 جاۋاپ بەرمەيدى!! روزا لۇكسەمبۇرگ ماسەلەنىڭ شىن مانىسى
 جونىندە بىردە-بىر ۇسوز ايتپاۋ ۇشىن، كەز كەلگەن نارسەنى
 اڭگىمەلەيدى!!

داۋ جوق، نورۋەگيانىڭ ۇساق بۇرجۇالارى ۇز اقشاسىنا ۇز
 ۇلتىنان پاتشا تاۋىپ الماقشى بولپ جانە رەسپۇبلىكا قۇرۇ جوباسىن
 حالىقتىق داۋىس بەرۋ ارقىلى وتكىزبەي تاستاپ، تىم جامان مەش-
 شاندىق قۇلقىن بايقاتتى، داۋ جوق، «العا» گازەتى، ەگەر ۇزى
 مۇنى سەزبەسە، ۇدال سونداي تىم جامان مەششاندىق قۇلقىن باي-
 قاتتى.

ۇبراق مۇنىڭ ۇبارىنىڭ ماسەلەگە نە قاتىسى بار؟
 اڭگىمە ۇلتىتاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقى تۇرالى جانە
 سوتسىيالىستىك پىرولەتارىياتنىڭ وسى ۇقىققا كوزقاراسى تۇرالى
 بولپ وتىر عوي! روزا لۇكسەمبۇرگ نەلىكتەن ماسەلەگە جاۋاپ
 بەرمەي، اينالىپ وراعتا بەرەدى؟

تىشقانعا مىسقتان جاۋىز جىرتقىش جوق³⁷، دەگەن تامىسل بار.
 روزا لۇكسەمبۇرگ ۇشىن، ۇسرا، ۇراكىشىلدار¹⁸⁶ دان جاۋىز
 جىرتقىش بولماسا كەرەك. ۇپولىك سوتسىيالىستىك پارتىياسى^ن،
 توڭكەرىسشىل توپ دەيتىندى جاي حالىق اۋزىندا ۇراكىشىلدار
 دەپ ايتادى، ال كراكوپتىڭ «العا» گازەتى وسى ۇوپ-تىڭ
 يدىيالارىنا قوسىلادى. روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ وسى ۇوپ-تىڭ
 ۇلتشىلدەيمەن جۇرگىزگەن كۇرەسى ۇزىنىڭ اپتوردى اداستىرعانى
 سونشا، ونىڭ كوزىنە «العا» گازەتىنەن باسقا دانەگە كورنەيدى.

هەگر «العا» گازەتى: «يا» دەسە، روزا لۇكسەمبۇرگ دەرهۋ: «جوق» دەپ جاريالاۋدى ۋوزىنىڭ ارداقتى بۇرىشى دەپ ەسەپ-تەيدى، مۇنداي تاسلىمەن ول ۋوزىنىڭ «العا» گازەتىنەن تاۋەلسىز-دىگىن ەمەس، قايتا مۇنىڭ كەرسىنشە، ۋوزىنىڭ «فراكشىلدار»عا ماسقارا تاۋەلدەلىگىن كۆرسەتەتىنىن، ماسەلەگە قاراعاندا كراكوۋ قۇمىرسقا يەلەۋىنىڭ تۇرعىسىنان گورى ۋىراز تەرەڭىرەك، كەڭىرەك تۇرعىدان قاراۋعا ۋوزىنىڭ قابىلەتسىزدىگىن كۆرسەتەتىندىگىن مۇلدە ويلامايدى. ارينە «العا» گازەتى وتە ناشار گازەت، استە ماركىسىزىمدىك ورگان گازەتى ەمەس، ۋىراق بۇل جاعداي نورۋەگىيانىڭ مىسالىن العان ەكەنبىز، ۋىزدىڭ ونى شىن مانىسىندە تالداپ تەكسەرۋىمىزگە بوگەت جاساماسقا ەتپىس.

بۇل مىسالعا ماركىسىزىمدىك تۇرعىدان تالداۋ جاساۋ ۋىشىن، ۋىز كەرەمەت قورقىنىشتى «فراكشىلدار»دىڭ جامان قىلىقتارىن تۇسىندىرۋگە ەتپىس ەمەسپىز، قايتا بىرىنشەدىن، نورۋەگىيانىڭ شۆەتسيادان بولۇپ شەۋىنىڭ ناقتىلى تارىخىي وزگەشەلىكتەرىن تۇسىندىرۋگە ەتپىسىپىز، ەكىنشىدىن، وسى بولۇپ شەۋدا ەكى ەلدىڭ پىرولەتارىياتىنىڭ مىندەتتەرىنىڭ قانداي بولغانىن تۇسىندىرۋگە ەتپسىپىز.

ئىرى ورىس ەمەس ۋىرسىپىرا سىلاۋيان ۇلتىتارىنىڭ ئىرى ورىستارمەن بايلانىسىنان كەم تۇسىپەيتىن جاعراپىيالىق، ەكونومىكالىق جانە ەتىل جاعىنداى تەبىز بايلانىستار نورۋەگىيانى شۆەتسىيامەن جاقىنداىستىرادى. ۋىراق نورۋەگىيانىڭ شۆەتسىيامەن وداعى ەرىكسىز وداق بولادى، ولاي بولسا «وداقتىق ۇزىم» تۇرالى روزا لۇكسەمبۇرگ تىپتەن بوسقا اڭگىمە قىلىپ وتىر. تەك انشەيىن ۇزى نە ايتارىن بىلمەگەندىكتەن اڭگىمە قىلىپ وتىر. ناپولەون سوعىمىستارىنىڭ كەزىندە ەل ەل پاتىشالارى نورۋەگىيالىقتاردىڭ ەركىنە

قاراماستان نورۋەگىيانى شۋەتسىياعا بەرىپ جبەردى، سونىدىقتان شۋەتسىيالىقتار ونى وزدەرىنە باغىندىرۋ ۇشىن نورۋەگىياعا اسكەر كىرگىزۋگە ۇتىس بولدى.

وسدان كەيىن ونداعان جىلدار بويىنا، نورۋەگىيا وتە كەڭ اپتونوميالى ۇققىقا يە (ۈزىنىڭ پارلامەنتىنە، ت.ب.) بولغانىمەن، ۇىراق نورۋەگىيا مەن شۋەتسىيانىڭ اراسىندا ۇزدىكىسىز ەگەستەر بولپ تۇردى، ۇويتپ نورۋەگىيالىقتار وزدەرىنەن شۋەتسىيا اقسۇ- يەكتەرىنىڭ بۇعاۋىن لاقتىرىپ تاستاۋعا بار كۇشتەرىن سالپ تىر- ستى. 1905- جىلى 8- ايدا ولار، اقىر اياغىندا، ونى لاقتىرىپ تاستادى دا؛ شۋەتسىيانىڭ پاتشاسى نورۋەگىيانىڭ پاتشاسى بولۋدان قالدى دەپ نورۋەگىيا پارلامەنتى قاۋلى ەتتى، ال سونان كەيىن جۇرگىزىلگەن جالپى حالقتىق داۋىس بەرۋ، نورۋەگىيا حالقىنىڭ پىكىرىن سۇراستىرۋ، شۋەتسىيادان تولق ۇبولىنىپ شىعۋدى باسىم كوپشىلىك داۋىسىپەن (بىرنەشە ۇجۇز داۋىسقا قارسى 200 مىڭداي داۋىس) قۇپتادى. شۋەتسىيالىقتار، ۇىراز اۋىتقۇدىڭ سوڭىنان ۇبولىنىپ شىعۋ فاكتىنە كوندى.

بۇل مىسال بىزگە قازىرگى ەكونوميكالىق جانە ساياسى قاتناستار- دىڭ تۇسىندا ۇلتلاردىڭ ۇبولىنىپ شىعۋ رەتتەرىنىڭ قانداي نەگىز دە مۇمكىن بولۋىن جانە بولاتىنىن، ۇبولىنىپ شىعۋدىڭ كەيدە ساياسى بوستانىدىق پەن دەموكراتىزىم جاعدايىندا قانداي فورما الاتىنىن كورسەتىپ وتىر.

بىردە- ۇىر سوتسىيال-دەموكرات، ەگەر ول ساياسى بوستاندىق پەن دەموكراتىزىم ماسەلەلەرىن وزىنە قاتىسىسىز دەپ جاريالاۋعا بەل بايلاماسا (ال بۇلاي بولغاندا ول، الەتتە، سوتسىيال-دەموكرات بولۋدان قالار ەدى)، مىنانى تەرىسكە شىعارا المايدى: بۇل مىسال ۇلتلاردىڭ ۇبولىنىپ شىعۋى جولىندا بولۋى نقتىمال قاقتىعىستار

”روسىيادا عىشا“ شەشىلمەي، 1905- جىلى نورۋەگيا مەن شۆەتسيا- نىڭ اراسىندا قالاي شەشىلگەن بولسا، ولاردىڭ تەك سولاي شەشىلۋىن ۇنەمى ئاسىيحاتتاپ، ازىرلەپ وتىرۋ سانالى جۇمىسشلار ۇشىن ەندەتتى جۇمىس ەكەننن ۇنى جۇزىندە دالەلدەپ وتىر. ۇدال وسىنىڭ ۇزى ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن موينىداۋ جوينىدەگى پىروگىراممالىق تالاپتان كورىنىپ وتىر دا، سوندىقتان نورۋەگيا مەششاندارنىڭ مەششاندىعى مەن كىراكوۋ «العا» گازەتىنە قاتەرىن تىگىپ ۇتىسۋ ارقىلى روزا لۇكسەم- بۇرگىنىڭ ۇزى ۇشىن ۇتىمىسىز ئازاريا فاكىتىنەن سىلتاۋراتىپ جالتارۋىنا تۇرا كەلەدى، ويتكەنى، بۇل تارىيىي فاكىت ونىڭ ۇلتتار- دىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى ”بوس قىال“ دەيتىن، بۇل ۇقىق ”التىن تارەلكەمەن اس ۇشۇ“ ۇقىعىمەن ۇبر دەيتىن، ت.س. سوزدەرىن مىلككە العىسىزداي ەتىپ تەرىسكە شىعاراتىنن روزا لۇكسەمبۇرگ جاقسى ۇتۇسىندى. مۇنداي سوزدەر شىعىس ەۋروپا ۇلتتارىنىڭ اراسىنداى كۇشتەردىڭ قازىرگى اراسالاماعىنىڭ وزگەر- مەيتىندىگىنە بەيشارالىق پاڭدىقپەن، ورايشىلدىقپەن سەنۋشىلىكتى عانا كورسەتەدى.

ىلگەرىلەي كوز جىبەرەلىك، قانداي دا بولسىن وزگە ماسەلەلەر- دەگى سىياقتى، ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى تۇرالى ماسەلەدە دە ۇبىزدىڭ ەڭ الدىمەن جانە بارىنەن گورى بىلگىمىز كەلەتىنى ۇلتتاردىڭ شىندەگى پىرولەتارىياتنىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى. روزا لۇكسەمبۇرگ سىپايىگەرلىكپەن بۇل ماسەلەگە دە سوقپاي وتە شىققان، ۇزى العان نورۋەگيانىڭ مىسالى ارقىلى بۇل ماسەلەگە تالداۋ جاساۋ ۇزىنىڭ ”ئازارىياسى“ ۇشىن ۇتىمىسىز نارسە ەكەننن سەزگەن.

ۇبولنىپ شىۋ ۇشىن بولاتىن قاقتىعىستا نورۋەگيا پىرولەتارىياتى

مەن شۆەتسىيا پىرولەتارىياتىنىڭ مايدانى قانداي بولدى جانە قانداي بولۇغا ئېيىس ەدى؟ نورۋەگىيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارى، ارىنە، بولۇپ شىققاننان كەيىن رەسپۇبلىكانى جاقناپ داۋىس بەرەر ەدى^①، ال ەگەر مۇنان باسقاشا داۋىس بەرگەن سوتسىيالىستەر بولغان بولسا، وندا مۇنىڭ ۋىزى ەۋروپالىق سوتسىيالىزىم قوزغالى- سىندا توپاس، مەشئاندىق ورايشىلدىقتىڭ كەيدە سونشالىقتى كوپ بولاتىنىن عانا دالەلدەيدى. بۇل جونىندە ەكى تۇرلى پىكىر بولۇى مۇمكىن ەمەس، ال روزا لۇكسەمبۇرگ ئىستىڭ مانىن قاقىرىپقا بايلاڭىستى ەمەس بوس سوزدەرمەن بۇركەگىسى كەلتەندىكتەن عانا ئېز بۇل تۇيىنگە توقتالىپ وتىرمىز. بولۇپ شىعۇ ماسەلەسى جونىندە نورۋەگىيانىڭ سوتسىيالىستىك پىروگىراممىسى نورۋەگىيا سوتسىيالىستىك- دەموكراتىتارىن بەلگىلىسېر پىكىر ۇستاۋعا مىندەتتەدى مە، جوق پا، ئېز مۇنى بىلمەيمىز. مىندەتتەگەن جوق دەلىك، تاپتىق كۇرەس ەركىندىگى ۇشۇن نورۋەگىيانىڭ اپتونومىياسى قانئالىقتى جەتكىلىكتى ەدى جانە شۆەتسىيا اقسۇيەكتەرمەن ماڭگى- باقى بولپ كەلگەن ەگەستەر مەن قاقىتسىستار شارۋاشلىق ۇمىر ەركىندىگىن قانئالىقتى بوگەدى دەگەن ماسەلەنى نورۋەگىيا سوتسىيالىستەرى اشق قالىتەردى دەلىك. بىراق نورۋەگىيا پىرولەتارىياتى نورۋەگىيا دىحان دەموكراتىيالىق قوزغالىسىن جاقناپ (بۇل قوزغالىستىڭ بارلىق مەشئ- شاندىق شەكتەمەللىگىنە قاراماستان)، الگى اقسۇيەكتەرگە قارىسى

① ەگەردە نورۋەگ ۇلتىنىڭ كوپىشلىگى پاتشالىق تۇزىم جاعىندا بولپ، ال پىرولەتارىيات رەسپۇبلىكا جاعىندا بولغان بولسا، وندا نورۋەگىيا پىرولەتارىياتىنىڭ الدىندا، جالىپ ايتقاندا، ەكى جول اشىلدى: نە توڭكەرىس، ەگەر توڭكەرىس ۇشۇن جاعداي پىسىپ جەتكەن بولسا، نە كوپىشلىككە باغىنىپ، ۇزاق ۋاقت بوينا ۇگت پەن جۇمىلدىرۇ جۇمىسىن جۇرگىزۇ جولى.

بارۋعا ئىيس بولدى، بۇل داۋسىز.

ال شۆەتسىيا پىرولەتارىياتى شى؟ جۇرتقا ئالمىم، شۆەتسىيا پوپىتا-
رى دەم بەرگەن شۆەتسىيا پومەششىكتەرى نورۋەگىياغا قارسى
سوعىس اشۇدى ۋاعىز دادى، ال نورۋەگىيا شۆەتسىيادان الدەقايدا
ئالسز بولغاندىقتان، ول شۆەتسىيانىڭ شاپقىنشىلىغىن باسنان
كەشىرىپ كورگەندىكتەن، شۆەتسىيا اقسۇيەكتەرىنىڭ ۈز ەلىندە
ئىقپالى وتە كۇشتى بولپ وتىرغاندىقتان بۇل ۋاعىز وتە زور حاۋىپ
بولدى. شۆەتسىيا كوكوشكىندەرى ”ۇلتتاردىڭ ساياسىي جاعىنان
ۈزىن ۈزى بىلەۋ جونىندەكى سوزىلمالى فورمۇلالار“عا ”ساق بولۇ“عا
شاقىرۇلارمەن، ”مەملەكەتتىڭ بۇلىنۇ“ حاۋىپىن ايعىزداپ بوپاپ
كورسەتۈمەن، ”حالىق بوستاندىعى“ شۆەتسىياداعى اقسۇيەكتىڭ
ئۆزىمنىڭ نەگىزدەرمەن سىيسا الادى دەپ سەندىرۋەلمەن شۆەت-
سىيا بۇقاراسىن ۇزاق ۋاقت، جانىن سالا ازدىرىپ كەلدى، بۇعان
كەپىل بولۇعا بولادى. مەگەر شۆەتسىيا سوتسىيال-دەموكراتىتالىق
پارتىياسى بار كۇشىن سالىپ ئارى پومەششىكتىڭ، ئارى ”كوكوش-
كىندىك“ ىدىامەن ساياساتقا قارسى كۈرەسپەگەن بولسا؛ مەگەر ول،
جالپى العاندا، ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىمەن (مۇنى كوكوشكىندەر دە
موپىندايدى) باسقا ۇلتتاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقىمىن، ياعنى
نورۋەگىيانىڭ بولسىپ شىعۋعا ەرىكتىلىگىن جاقىتاماعان بولسا، وندا
ول سوتسىيالىزىم ئىسى مەن دەموكراتىيا نىسبەن وپاسزدىق جاساعان
بولار ەدى، بۇعان ەشقانداي كۇمان بولماسقا ئىيس.

نورۋەگىيالىقتاردىڭ بولسىپ شىعۋعا ۇقىقتىلىغىن شۆەتسىيا
جۇمىسشىلارنىڭ وسلاي موپىنداۋىنان نورۋەگىيا جۇمىسشىلارى مەن
شۆەتسىيا جۇمىسشىلارنىڭ تىغىز وداعى، ولاردىڭ تولىق جولداستىق
تاپتىق نىتىماعى نىعايدى. ويتكەنى شۆەتسىيا جۇمىسشىلارنىڭ
شۆەتسىيا ۇلتشىلىدىغاننا شالدىقپاننا، نورۋەگىيا پىرولەتارىيەمەن تۇرس-

قاندىق وداق ولار "ۇشىن شۆەتسيا بۇرجۇازىياسى مەن اقسۇبەكتەرنىڭ ەرەكشە ۇقىقتارنىن گورى جوعارى ەكەننە نورۋەگيا جۇمىسشىلاردى- نىڭ كوزى جەتتى. ەۋروپا پاتشالارى مەن شۆەتسيا اقسۇبەكتەرنىڭ نورۋەگياغا تاڭغان بايلانستارنىڭ بۇزىلۇى نورۋەگيا جۇمىسشىلارى مەن شۆەتسيا جۇمىسشىلارنىڭ اراسىنداى بايلانىستى كۇشەيتتى. شۆەتسيا جۇمىسشىلارى مىنانى دالەلدەپ شىقتى: بۇلار بۇرجۇازى- يالىق ساياساتنىڭ بارلىق وزگەرىسىنە قاراماستان (بۇرجۇازىالىق قاتناستاردىڭ نەگىزىندە نورۋەگىيالىقتاردى شۆەتسيالىقتارغا زورلاپ باعىندىرۋدىڭ قايتا جاعىرۋى ابدەن مۇمكىن!)، شۆەتسيا بۇرجۇ- ازىياسىنا قارسى تۇرۇدا دا، نورۋەگيا بۇرجۇازىياسىنا قارسى تۇرۇدا دا ەكى ۇلتنىڭ جۇمىسشىلارنىڭ تولىق تەڭدىگى مەن تاپتىق نىتىماعىن ساقىاپ، قورعاپ قالا الادى.

بۇدان "بىزدىڭ روزا لۇكسەمبۇرگپەن ەكى اراداعى الاۋىزدىق- تارىمىزدى كەيدە "فراكشىلدار" دىڭ پولشا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنا قارسى "پايدالانباق" بولاتىن ارەكەتتەرنىڭ قانداى دالەلسىز، تىپتەن كەلسىز ارەكەتتەر ەكەنى كورىنىپ وتىر. "فراكشىلدار" - پىرولەتارىلىق، سوتسىيالىستىك پارتىيا ەمەس، قايتا ۇساق بۇرجۇازىالىق ۇلتشىل پارتىيا، پولشا سوتسىيال-توڭكەرىسشىل پارتىياسى "تارىزدى بىردەڭە. روسسىيالىق سوتسىيال-دەموكراتتاردىڭ بۇل پارتىيامەن ەشپىر بىرلىگى تۋرالى ەشقاشان اڭگىمە بولعان ەمەس، بولۇى دا مۇمكىن ەمەس. قايتا، پولشا سوتسىيال-دەموكراتتارىمەن جاقىنداسقانغا، بىرىككەنگە بىردە-بىر روسسىيالىق سوتسىيال-دەموكرات ەشقاشان "وكنىگەن" ەمەس. ۇلتشىلدىق تالاپتار مەن ەلىگۈلەر "ون بوينا سىڭگەن پولشادا" بىرىنشى بولپ شىن ماركسىزىمدىڭ، شىن پىرولەتارىلىق پارتىيانى قۇرۇعا پولشا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى وراسان زور تارىخى

”ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقى“نىڭ پولشا سوتسىيال-دەموكراتتارى ۇشىن، ارينە، ەلەۋلى ماڭىزى جوق، ال روسسيا سوتسىيال-دەمو- كىراتىيالىق پارتىياسى ۇشىن، مۇنىڭ ەلەۋلى ماڭىزى بار. پولشانىڭ ۇلتشىلدىق بويىن بىلەپ كەتكەن ۇساق بۇرچۋازىسمەن كۇرەسۋ پولشا سوتسىيال-دەموكراتتارىن ەرەكشە (كەيدە، بالكى، ۇسال عانا شەكتەن تىس) نىتامەن ”اسرا سىلتەپ جىبەرۋ“گە ۇماجبۇر ەتتى، بۇل ابدەن تۇسىنىكتى. پولشا سوتسىيال-دەموكراتتارى پولشانىڭ بۇلىنىپ شىعۇنا قارسى بولدى دەپ روسسىيانىڭ بىردە- بىر ماركىسىزىمشىسى ولارعا ەشقاشان دا كىنا تاقپاقشى بولعان ەمەس. بۇل سوتسىيال-دەموكراتتار (روزا لۇكسەمبۇرگ قۇساپ) روسسىيا ماركىسىزىمشىلەرىنىڭ پىروگىرامماسىندا ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىمىن موپىنداۋ قاچەتتىلىگىن تەرسكە شىعارماقشى بولغان كەزدە عانا قاتە- لىك وتكىزەدى.

مۇنىڭ ئاتى، اسلىنىدە، كراكوۋتىق وي - ۋورس تۇرغۇسىنان قارا -
عاندا تۇسىنىكتى قاتناستاردى روسسىيانىڭ بارلىق خالىقتارى مەن
ۋلتتارىنا (ئىرى ورىستاردا مۇنىڭ شىنبە) قولدانۇ دەگەن سۆز.
مۇنىڭ ئاتى، روسسىيالىق، يىتەرناتسىيونالدىق سوتسىيال - دەموكراتتار
بولماي، "ۋىي اينالغان پولشا ۋلتشلىدارى" بولۇ دەگەن سۆز.
يىتكەنى يىتەرناتسىيونالدىق سوتسىيال - دەموكراتتار دال ۋلتتار -
دىڭ ۋزىن ۋزى بىلەۋ ۋقىغىن مويىنداۋ تۇرغۇسىن جاقنايدى. بىز
ەندى وسىعان كوشەمىز.

7. 1896 - جىلى لوندوندا بولغان حالقارالىق قۇرىلتايدىڭ قارارى

بۇل قارار بىلاي دەيدى:

“قۇرىلتاي بارلىق ۋىلتئاردىڭ ۋىزى بىلەۋگە (Selbstbestimmungsrecht) تولىق ۋىقتى بولۇن جاقىتايدى دەپ جاريالايدى جانە قازىرگى كەزدە سوعىستىق، ۋىلتىق نەمەسە باسقالاتى جەكە وكتەمدىكتىڭ تەكپىسىندە ازاپ شەگىپ وتىرعان قانداي ەلدىڭ بولسىن جۇمىسشىلارنا ۋىزىنىڭ تىلەك-تەستىگىن بىلدىرەدى؛ قۇرىلتاي بارلىق وسىنداى ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىن بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ سانالى «Klassenbewußte»، ۋىز تاپىنىڭ مۇددەلە-رىن تۇسىنگەن» جۇمىسشىلارنىڭ قاتارىنا ەنۋگە، ۋىزىتىپ سولارمەن بىر-گىپ، حالقارالىق كاپىتالىزىمدى جەڭۋ ۋىشىن جانە حالقارالىق سوتسىيال-دە-موكىرئىيالىق پارتىيانىڭ ماقساتتارىن جۇزەگە اسىرۋ ۋىشىن كۇرەسۋگە شاقىر-دى.”^①

جوعارىدا ۋىزىمىز كورسەتىپ تە وتىتىك، ۋىزىدىڭ ورايشىلدار، سەمكوۋسكى، لىبمان، يۋركەۋىچ مىرزىلار بۇل قارار جايىندا دانەگە

① لوندون قۇرىلتايى تۋرالى نەمىس تىلىندەگى رەسمىي جۇجاتتى قاراڭىز: «سوتسىيالىستىك جۇمىسشىلار مەن جۇمىسشى ۋىمىدارىنىڭ (1896 - جىلى 7 - يىدىڭ 27 - كۈنىنەن 8 - ايدىڭ 1 - كۈنىنە دەيىن) لوندوندا بولغان حالقارالىق قۇرىلتاينىڭ ەستەلىكتەرى مەن قارارلارى» («Verhandlungen und Beschlüsse des internationalen sozialistischen Arbeiter - und Gewerkschafts - Kongresses zu London, vom 27. Juli bis 1. August 1896») بەرلىن باسپاسى، 1897 - جىل، 18 - ەت. حالقارالىق قۇرىلتايلاردىڭ قارار-لارى باسلىغان ورىس تىلىندە كىتاپشا بار، مۇندا “ۋىزى ۋىزى بىلەۋ” دەگەن “ۋىزى” دەپ قاتە اۋدارىلغان.

دە بىلمەيدى. "بىراق روزا لۇكسەمبۇرگ بىلەدى جانە ونىڭ تولۇق تەكستىن كەلتىرەدى، بۇل تەكستە دە "بىزدىڭ پىروگىراممىمىزدا سىياقتى "ۈزىن "ۈزى بىلەۋ" دەگەن "سوز بار.

ەندەشە، روزا لۇكسەمبۇرگ "ۈزىنىڭ "ۈزگەشە" نازارىياسىنىڭ جولىندا جاتقان بۇل كەدەرگىنى قالاي جويادى؟

وي، تىپتەن وڭاي جويىلادى: ... مۇندا "ستىڭ "مانى قاراردىڭ ەكىنشى بولىمىندە... ونىڭ جارنامالىق سىپاتى بار... تۇسىنبەۋىشلىك. تەن عانا ونى دالەلگە الۋعا بولادى!!

"بىزدىڭ اپتوردىڭ دارمەنسزدىكى مەن ساسقالاتقىسى "تپتى تاڭعالارلىق نارسە. ادەتتە، دايەكتى دەموكراتىيالىق جانە سوتسىيالىستىك پىروگىراممىلىق تارماقتاردا جارنامالىق سىپات بار دەپ وڭگەي ورايشىلدار عانا ايتادى. ولار بۇل تارماقتارغا قارسى تۇرا ايتىس اشۇدان قورقپ تاپساق تايدى. "سرا، روزا لۇكسەمبۇرگ بۇل جولى سەمكۈۋىسكى، لىيمان جانە يۇركەۋىچ مىرزالاردىڭ -وسى بەيشارا- لاردىڭ توبىندا بولسپ شىققانى تەگىن ەمەس بولسا كەرەك. جوعارىدا كەلتىرىلگەن قاراردى "ۈزى دۇرس دەپ بىلە مە الدە قاتە دەپ بىلە مە، روزا لۇكسەمبۇرگىنىڭ مۇنى تۇرا ايتۋعا باتىلى بارمايدى. قاراردىڭ ەكىنشى بولىمىنە دەيىن وقى كەلە "بىرىنشى "بولىمىن ۇمىتىپ قالاتىن نەمەسە لوندون قۇرۇلتاينىڭ الدىندا سوت- سىيالىستىك گازەت- جورنال بەتىندە بولغان ايتىستار تۇرالى ەشقاشان ەستىمەگەن، الاڭعاسار جانە تۇك بىلمەيتىن وقۇشى كەزدەسەر مە ەكەن دەگەندەي بولپ روزا لۇكسەمبۇرگ بۇلتارادى، جاسىرىنادى. "بىراق يىتەرناتسىونالدىڭ پىرىنسىپتىك ماڭىزدى ماسەلە جونىندە قابىلدانغان قارارىن سىن كوزبەن قاراپ تەكسەرمەي- اق، روسسىيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارى الدىندا وپ- وڭاي اياققا تاپتاي الامىن دەپ ويلاسا، وندا روزا لۇكسەمبۇرگ قاتتى قاتەلەسەدى.

لوندون قۇرلىتاينىڭ الدىندا بولغان ايتىستاردا—كوبىنەسە گەرمانىيا ماركىسىزىمىشلەرنىڭ «جاڭا زامان» جورناللىنىڭ بەتىندە— روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ كوزقاراسى ايتىلغان بولاتتىن، ۈبراق بۇل كوزقاراسى، شىنىنا سايىپ كەلگەندە، يىتەرناتسىيونالدىڭ الدىندا سىكە اسپاي قالدى! روسسىيا وقىرماندارى اسىرەسە نازار اۋدارۇعا ۈيىستى ۈستىڭ ۈمانى مىنە وسىندا.

ايتىس پولشانىڭ تاۋەلدى بولماۋى تۇرالى ماسەلە جونىندە بولدى. مۇندا ۈش ۈتۇرلى كوزقاراسى ايتىلدى:

(1) ”فراكشىلدار“دىڭ كوزقاراسى، ولاردىڭ اتىنان گەككەر سويلەدى. ولار، پولشانىڭ تاۋەلدى بولماۋى تالابىن يىتەر- ناتسىيونال ۈزىنىڭ پروگراممىسىمەن تانىتىن بولسىن دەدى، بۇل ۇسىنىس قابىل اللىبادى. بۇل كوزقاراسى يىتەرناتسىيونال الدىندا سىكە اسپاي قالدى.

(2) روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ كوزقاراسى: پولشالىق سوتسىيالىستەر پولشانىڭ تاۋەلدى بولماۋىن تالاپ ەتپەۋلەرى كەرەك دەگەن كوزقاراسى بولدى. بۇل كوزقاراسى بويىنشا ۇلتتاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلە ۇقىمىن جارىيالاۋ تۇرالى ۈسوز بولۇۋى مۇلدە مۇمكىن ەمەس ەدى. بۇل كوزقاراسى تا يىتەرناتسىيونال الدىندا سىكە اسپاي قالدى.

(3) ك. كاۋتسكىدىڭ بارىنەن دە تولىق دامىتىقان كوزقاراسى: كاۋتسكى روزا لۇكسەمبۇرگكە قارسى تۇرىپ، ونىڭ ماتەريالىزد- مىنىڭ تىم ”بىرەتكەيلىگىن“ دالەلدەگەن. بۇل كوزقاراسى بويىنشا، يىتەرناتسىيونال قازىر پولشانىڭ تاۋەلدى بولماۋىن ۈز پروگرام- ماسىندا قويا المايدى، ۈبراق پولشالىق سوتسىيالىستەر مۇنداي تالاپتى ابدەن قويا الادى دەدى كاۋتسكى. سوتسىيالىستەردىڭ تۇرمىسىنان قاراعاندا، ۇلتتىق ەزگىنىڭ جاعدايىندا ۇلت بوستانىد-

ھىنىڭ مىندەتتىن ەلەمەۋىشلىك ۇسوز جوق قاتە.

يىننەناتسيونالدىڭ قارارىندا بۇل كوزقاراستىڭ ناعىز ۇماندى، ەڭ نەگىزگى پىرىنسىپتەرى ەسكەرىلدى دە: ۇبر جاعىنان، بارلىق ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىيلەۋىنە تولىق ۇقىقتىلىعىن تۇپ-تۇرا جانە ەشقانداي تەرىس تالقلاۋعا جول بەرمەيتىن ەتىپ مويىنداۋ؛ ەكىندى-شى جاعىنان، جۇمىسشىلاردى وزدەرىنىڭ تاپ كۇرەسىنىڭ يىننەن-ناتسيونالدىق بىرلىگىنە ۇدال سونداي ايقىن تۇردە شاقىرۇ.

ۇبىزدىڭ ويىمىزشا، بۇل قارار ابدەن دۇرىس قارار جانە 20-عاسىردىڭ باسىنداعى شىعىس ەۋروپا مەن ازيا ەلىدەرى ۇشىن ناق وسى قارار جانە ونىڭ ەكى ۇبولىمىن تىعىز بايلانىستىرۇ عانا ۇلت ماسەلەسىندەگى پىرولەتارىياتتىڭ تاپتىق ساياساتىنىڭ بىردەن-ۇبر دۇرىس نۇسقاۋىن بەرەدى.

جوعارىدا كۆرسەتىلگەن ۇش كوزقاراسقا ۇبراز تولىعراق توقتا-لايىق.

ك. ماركس پەن ف. ەنگەلس پولشانىڭ تاۋەلىدى بولماۋى تالابىن بەلسەنە قولداۋ باتىس ەۋروپاداعى بارلىق دەموكراتىيالىق توپتاردىڭ، اسىرەسە سوتسىيالى-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۇسوزسىز مىندەتى دەپ ساناعانى جۇرتقا ۇالمى. وتكەن عاسىردىڭ 40-جانە 60-جىلدارى ۇشىن، ياعنى اۋستىريا مەن گەرمانىيانىڭ بۇرجۋاز-يالىق توڭكەرىسىنىڭ زامانى ۇشىن جانە روسسىياداعى ۇدىحان رەفورماسى 199 زامانى ۇشىن، بۇل كوزقاراس ابدەن دۇرىس جانە بىردەن-ۇبر دايەكتتى دەموكراتىيالىق، پىرولەتارىلىق كوزقاراس بولپ ەدى. روسسىيانىڭ جانە سلاۋيان ەلدەرىنىڭ كوپشىلىگىنىڭ حاللىق بۇقاراسى ۇالى شىرت ۇيىقىدا جاتقان كەزدە، بۇل ەلدەردە ۇز الدىنا دەرەس، بۇقارالىق، دەموكراتىيالىق قوزعالىستار بولماعان كەزدە، پولشاداعى اقسۇيەكتەردىڭ ازاتتىق قوزعالىسىنىڭ 200 جالىپى

روسسىيانىڭ، جالپى سلاۋيانلاردىڭ دەموكراتىيالىق قوزغالىسى جۈنىدەگى كوزقاراسىنان عانا مەس، سونىمەن قاتار جالپى ەۋرو-پانىڭ دەموكراتىيالىق قوزغالىسى جۈنىدەگى كوزقاراسىنان الپ قاراعاندا دا وراسان زور، ېرىنىشى دارەجەلى ماڭىزى بولدى. ①

ېىراق ماركستىڭ بۇل كوزقاراسى 19-ئاسىردىڭ 40-جانە 60-جىلدارىندا ابدەن دۇرىس بولسا، ال 20-ئاسىردا دۇرىس بولۇدان قالدى. ۇز الدىنا دەرەس دەموكراتىيالىق قوزغالىستار، ۇتپىتى ۇز الدىنا دەرەس پىرولەتارلىق قوزغالىس سلاۋيان ەلدە-رىنىڭ كۈبىندە، ۇتپىتى سلاۋيان ەلدەرىنىڭ ەڭ مەشەۋلەرىنىڭ ېرى روسسىيادا دا تۇدى. اقسۇيەكتىڭ پولشا جوعالدى، ۇسۈيتىپ ۇزىنىڭ ورنىن كاپىتالىستىڭ پولشاعا بەردى. مۇنداي جاعدايدا پولشا ۇزىنىڭ ەرەكشە توڭكەرىستىڭ ماڭىزىن جۈيىماي قويا المادى.

① 1863 - جىلى پولشانىڭ كۈتەرلىس جاساعان اقسۇيەكتەرىنىڭ مايدانىن، پولشا قوزغالىسىنىڭ ماڭىزىن (ماركس سىياقتى) باعالاي بىلگەن جالپى روسسىيالىق دەموكرات - توڭكەرىستىڭ چەرىنشەۋسكىدىڭ مايدانىن جانە كۈپ جىل كەيىن شىققان ۇكرائىنا مەششانى دراگومانوۋنىڭ مايدانىن سالىستىرۇۋتە قىزىقتى تارىخىي زەرتتەۋ جۇمىسى بولار ەدى: دراگومانوۋ الى دە بولسا سونشالىق تاغى، نادان، ۇزىنىڭ ېرى تۈبەشك كۈڭىنە كۈكتەپ وسكەن دىحاننىڭ كوزقاراسىن ېلىدىردى، ۇسۈيتىپ، پولشا اقسۇيەكتەرىنە بولغان زاڭدى وشپەشلىگىنە بولاول بۇل اقسۇيەكتەردىڭ كۈرەسىنىڭ جالپى روسسىيانىڭ دەموكراتىيالىق قوزغالىسى ۇشىن ماڭىزىن تۇسىنە المادى (دراگومانوۋنىڭ «تارىخىي پولشا جانە ېرى ورس دەموكراتتارى» دەگەن كىتابىنان پايدالاندى-ئىز). دراگومانوۋ ۇلتىشلىق - لىبەرالى بولپ العان پ. ب. سترۇۋە مىرزانىڭ كەيىننەن قۇشاعىن جايىپ قارىسى الۇنا ابدەن تۇرالىق ادام بولدى.

پولشانىڭ سوتسىيالىستىك پارتىياسى (قازىرگى "فراكشىلدار") 1896 - جىلى ماركىستىڭ وزىگە داۋىرگە قاتىستى قوزغالىسىن "باياندى ەتۈ"گە ارەكەت ەتكەن بولسا، سونىڭ ۇزى - اق ماركىسىزىمنىڭ سوزدەردىن ماركىسىزىمنىڭ رۇھىنا قارسى پايدالانغاندىق بولادى. سوندىقتان پولشا سوتسىيالىستىك - دەموكراتىلارنىڭ پولشا ۇساق بۇرچى - ياسىنىڭ ۇلتىشلىدىق ەلگۈلەرنە قارسى شىققانى، پولشا جۇمىشى - لارى ۇشىن ۇلت ماسەلەسىنىڭ ەكىنشى دارەجەلى ماڭىزى بارلىعىن كۆرسەتكەنى، پولشادا ۇيرىنىشى رەت تازا پىرولەتارلىق پارتىيا قۇر - عانى، پولشا جۇمىشىلارى مەن روسىيا جۇمىشىلارنىڭ وزدەرىنىڭ تاپتىق كۈرەسىندە وتە تەيز وداق جاساۋىنىڭ وراسان زور ماڭىزدى ۇيرىنىسىن جاريالاعانى ابدەن دۇرىس بولدى.

الايدا بۇدان: 20 - عاسىردىڭ باسندا يىتەرناتسىيونال ۇلتتاردىڭ ساياسىي جاعىنان ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇيرىنىسىن، ولاردىڭ بولىنىپ شىعۇ ۇقىعىن شىعەس ەۋروپا مەن ازىيا ۇشىن كەرەكسىز دەپ قاراۋىنا بولاتىن ەدى دەگەن ۇعىم تۋا ما؟ بۇلاي قاراۋ ادام ايتقىسىز سوكەتتىك بولار ەدى، مۇنىڭ ۇزى تۇركىيا، روسىيا، جۇڭگو مەملەكەتتەرىنىڭ مەملەكەتتىك تۈزىمىنە بۇرچىزىيالىق - دەموكراتىيا - لىق رەفورما جاساۋى (نازارىيا جۇزىنىدە) اياقتالدى دەپ تانىۋىش - لىققا تەڭ بولار ەدى، مۇنىڭ ۇزى (ۇس جۇزىنىدە) جەكە وكتەمدىك تۈزىم جونىندەگى ورايشلىققا تەڭ بولار ەدى.

جوق، بۇرچىزىيالىق - دەموكراتىيالىق توڭكەرىستەر باستالغان زاماندا، ۇلتتىق قوزغالىستار كوتەرىلگەن جانە شىيەلەنسكەن زاماندا دەرەس پىرولەتارلىق پارتىيالار تۇعان زاماندا، بۇل پارتىيالاردىڭ ۇلت ساياساتىنداى مىندەتى شىعەس ەۋروپا مەن ازىيا ۇشىن ەكى جاقى بولۋى كەرەك: ۇير جاعىنان، بارلىق ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋگە ۇقىقتى ەكەنسىن تانىۋى كەرەك؛ وپتىكەنى،

بۇرچۇازىيالىق - دەموكراتىيالىق رەفورما* الى اياقتالغان جوق، وىتە - كەنى جۇمىشى دەموكراتتارى ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىن لىبەرالدارشا مەس، كوكوشكىندەر شە مەس، دايەكتى تۇردە، مىقتى جانە شىن نىيەتمەن قورعايدى؛ ەكنشى جاعىنان، مەملەكەتتىڭ تاريىچە - نىڭ قالاي وزگەرۋىنە، جەكە مەملەكەتتەردىڭ شەكارالارىن بۇر - جۇازيانىڭ قالاي وزگەرتۋىنە قاراماستان سول مەملەكەتتەگى بارلىق ۇلت پىرولەتارلارنىڭ تاپتىق كۇرەسىنىڭ وقە تەىز، بەرىك وداعى بولۇپ كوزدەۋ كەرەك.

ىنتەرناتسىيونالدىڭ 1896 - جىلى قارارى پىرولەتارىياتنىڭ ناق وسى ەكى جاقتاعى مىندەتىن بەلگىلەپ وتىر. روسىيا ماركسىزىمىشە - لەرىنىڭ 1913 - جىلى جازداعى كەڭەسى ماقۇلداغان قاراردىڭ 201 پىرىنسىپتىك نەگىزى دە ناق وسىلاي. كەىبىر ادامدارعا بۇل قاراردا "فاىشلىق" بار سىياقتى سەزىلەدى، وىتەكنى ولار بۇل قارار 4 - تارماعىندا ۋوزى بىلەۋ - بولنىپ شەۋ ۇقىمىن موپىنداپ، ۇلتشاسىدىققا ەڭ جوعارى دارەجەدە جول "بەرگەن" تارىزدى (ئس جۇزىنىدە بارلىق ۇلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋ ۇقىمىن تانۇدا ەڭ جوعارى دارەجەدەگى دەموكراتىزىم بار دا ەڭ تومەن دارەجەدەگى ۇلتشلىدىق بار)، ال 5 - تارماعىندا جۇمىشىلاردى بۇرچۇازيانىڭ ۇلتشلىدىق ۇراندارىنىڭ قاندايىنان بولسا دا ساقتاندى - رادى ەكەن جانە بارلىق ۇلتتاردىڭ جۇمىشىلارنىڭ بىرلىگىن، ولاردىڭ ىنتەرناتسىيونالدىق - بىرىڭعاي پىرولەتارلىق ۇيىمدارعا قوسىلۇپ تالاپ ەتەدى ەكەن دەپ بىلەدى. بىراق مۇلدە مىي اشعاندار عانا، ماسەلەن، شۆەتسىيا جۇمىشىلارى نورۋەگىيانىڭ ۇز الدىنا مەملەكەت بولپ بولنىپ شەۋ بوستاندىىن قورعاعاندا، شۆەتسىيا مەن نورۋەگىيا پىرولەتارىياتنىڭ بىرلىگى مەن تاپتىق ىنتىماعىنىڭ نەلىكتەن نىعايىغاندىىن تۇسىنە المايتىندار عانا بۇل

جەردە "فايشلىق" بار دەپ بىلدەدى.

8. بوس قياشلىق كارل ماركس جانە "امالياتشلىق" روزا لۇكسەمبۇرگ

روزا لۇكسەمبۇرگ پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگىن "بوس قياشلىق" دەيدى جانە ونى جۇرەك اينىرلىق ەتسپ قايتا-قايتا ايتىپ، يىرلاندىانىڭ تاۋەلسىزدىك تالابى نەگە اۋىزعا النبايدى دەپ مىسقىلدايدى.

يىرلاندىانىڭ تاۋەلسىزدىگى تۇرالى ماسەلەگە ك. ماركستىڭ قالاي قاراعانى "امالياتشلىق" روزا لۇكسەمبۇرگكە "مالىم بولماسا كەرەك. ۇلت تاۋەلسىزدىگىنىڭ ناقتى تالابىن ورايشلىدىق كوزقاراسپەن ەمەس، شىنايى ماركسىزىمدىك كوزقاراسپەن تالداپ تۇسىندىرۇ ۇشىن بۇعان ايلداپ وتكەن ۇجون.

ماركستىڭ ۇزى تانىتىن سوتسىيالىزىمشلەردىڭ سانالىلىعى مەن سەنىمىن سىناپ، بەينە ۇزى ايتقانداي، "سوز تارتىپ كورەتسەن" ادەتى بار ەدى. لوپاتىنمەن تانىسقان سوڭ ماركس 1870-جىلى 7-ايدىڭ 5-كۇنى ەنگەلسكە حات جازىپ، روسسىيالىق وسى جاس سوتسىيالىزىمىشنى بارىنشا ماقتايدى. ۇبراق سونىمەن بىرگە مىنانى دا ايتادى:

"...السىزدىگى: پولشا ماسەلەسىندە. لوپاتىننىڭ وسى ماسەلە جونىندە ايتقاندارى انگىيالىقتاردىڭ—ايتالىق، انگىليانىڭ ەسكى زاك—ەرەجەشىلدەرنىڭ—يىرلاندىا جونىندە ايتقاندارىمەن مۇلدە ۇقساس." 202

ماركس ەزۇشى ۇلتتىڭ سوتسىيالىزىمىشسىنەن ونىڭ ەزىلگەن

ۋىلتقا كوز قاراسىن سۇرايدى، ئسويتىپ ۋستەمدىك ەتۋشى ۋىلتلارنىڭ (اعلىشىن، ورس) سوتسياليزمىشلەرنە ۇرتاق كەمىشلىگىن: ەزىلگەن ۋىلتلار جونىندەگى سوتسيالېستىك بورىشىن تۇسىنبەۋشە-لىكتى، ”ئرى ەلدىك“ بۇرچۇازىادان جۇقتىرىپ العان سىڭار-جاقتىلىقتى كۇيسەي بەرەتىندىكتى دەرەۋ بايقايدى.

ماركىستىڭ يرلاندىا ماسەلەسى تۇرالى بەلسەندى دارىپتەمەسىنە ايلداۋدان بۇرىن، بىز ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ جالىپى ۇلت ماسەلەسىنە، بۇل ماسەلەنىڭ شارقتى-تارىخىي ماڭىزى بار دەي وتىرىپ، قاتاڭ سىن كوزىمەن قاراعاندىعىن ەسكەرتە كەتۋىمىز كەرەك. ماسەلەن، ەنگەلس 1851-جىلى 5-ايدىڭ 23-كۈنى ماركىسكە جازعان خاتىندا تارىختى زەرتتەۋونى پولشا جايىندا ۇمىتىزدىك قورتىندىعا كەلتىرگەنىن، ياعنى پولشا ماسەلەسىنىڭ ماڭىزدىلىعى ۋاقىتشا عانا، روسسىياداعى جەر توڭكەرىسىنە دەيسىن عانا دەپ قارايتىندىعىن جازعان ەدى. ول بىلاي دەپ ەسەپتەگەن: پولياكتلارنىڭ تارىختاعى رولى-”باتىل اقىماقتىق“. ”تپىتى روسسىيامەن سالىستىرعاندا دا، پولشا العاباسارلىققا ساتتى تۇردە ۋاكىلدىك ەتكەن نەمەسە الدەقاندای تارىخىي ماڭىزى بار ستەر ستەگەن دەپ بىر مىنوتتا ويلاۋعا بولمايدى.“ ”ۇيىلى-ويىۋا ۇساق اقسۇيەكتىك پولشا“دان گورى روسسىيادا مادەنيەتتىڭ، بىلىمنىڭ، ونەركاسىپتىڭ جانە بۇرچۇازيانىڭ ەلەمەنتىرى كوپ. ”پەتەر-بۇرگ، موسكۋا، ودەسسالاردىڭ قاسىندا ۋارشاۋا، كراكوۋ دەگەندەر نەمەنە!“²⁰³ ەنگەلس پولشا اقسۇيەكتەرى كوتەرىلىسىنىڭ تابىستى بولۇنا سەنبەيدى.

بىراق وسى توتەنشە دانىشپان جانە كورەگەن يىديالار، 12 جىل وتكەننەن كەيىن، روسسىيا الى ۇيىقتاپ جاتقاندا، ال پولشا قايناپ جاتقاندا، ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ پولشا قوزعالسىنا ەك

تەرەڭ جانە قىزۇ تىلەۋلەستىك بىلىدىرۋىنە تىتتەي دە كەدەرگى بولغان جوق.

1864-جىلى يىتتەرناتسيونالدىڭ جۇمىشى تابىنا ۇندەۋ حاتىن²⁰⁴ جازغان كەزدە، ماركس (1864-جىلى 11-ايدىڭ 4-كۈنى) ەنگەلسكە: مازىنىدىڭ ۇلتىلىدىعىنا قارسى كۇرەسۋ قاجەت دەپ جازادى. ماركس: ”جۇمىشى تابىنا ۇندەۋ حاتتا حالقارالىق ساياسات تۇرالى ۇسوز بولعاندا، مەن ۇلتىتار تۇرالى ەمەس، مەملەكەتتەر تۇرالى ايتامىن جانە ماڭىزى كەمسەرەك مەملەكەتتەردى ەمەس، روسسيانى اشكەرەلەيمىن“²⁰⁵ دەپ جازادى. ”جۇمىشى ماسەلەسى“- مەن سالىستىرعاندا ۇلت ماسەلەسىنىڭ باعىنىشتى ماڭىزى بار ەكەنى ماركس ۇشىن كۇماندى ەمەس. ۇىراق ونىڭ نازارياسىنىڭ ۇلتتىق قوزعالىسقا نەمقۇرايدى قارايتىن كوزقاراسىپەن جەر مەن كوكتەي پارقى بار.

1866-جىلى كەلەدى. ماركس ەنگەلسكە جازغان حاتىندا پارىج-دەگى ”پرۇدونىشلدار“ جايلى ايتا كەلىپ بىلاي دەيدى: ولار ”ۇلتتىق ەرەكشەلىك مانعاسىزدىق دەپ جاريالايدى جانە بىسمارك پەن گاريبالىدىگە شابۇل جاسايدى. شوۋينىزىمگە قارسى ايتىس تاسىلى رەتىندە، بۇل تاكتىكانى قولدانۇ پايدالى ارى تۇسىنىكتى. ۇىراق پرۇدونغا نانۇشلار ەمەنىڭ وسىنداى اقكوڭىل دوستارىم لافارگ پەن لونگە دە وسىنىڭ شىنىندە، فرانسىيالىق مىرزالار قايرىشلىق پەن ناداندىقتى جويىپ بولعانشا بۇكىل ەۋروپا جىم-جىرت كۇتە الادى جانە كۇتۋگە ۇيىس تە دەپ قارايدى...ولار تىم-اق كۇلىكىلى جاندار“ (1866-جىلى 6-ايدىڭ 7-كۈنىگى حات).²⁰⁶

ماركس 1866-جىلى 6-ايدىڭ 20-كۈنى بىلاي دەپ جازدى: ”كەشە حالقارالىق باس كومىتەت كەزەكتەگى سوعىس ماسەلەسىن

تالقلادى... تالقى كۈتكەنمىزدەي-اق 'ۇلتىتىق ەرەكشەلىك' تۇرالى ماسەلەگە جانە ول جونىندەگى 'بىزدىڭ كوزقاراسىمىزغا كەلىپ تىرەلدى...، 'جاس فرانسىي'نىڭ ۋاكىلدەرى (جۇمىشى ەمەستەر) ۇلتىتىق ەرەكشەلىك اتاۋلى جانە ۇلتىتىڭ ۈزى ەسكىر-گەن سىڭارچاقىتى تۇسىنىڭ دەگەن كوزقاراستى العا قويدى. بۇل پىرۇدونىشل شتىرنەريالاردىڭ يدياسى... فرانسۇزدار پىسىپ جەتىلىپ الەۋمەنتتىك توڭكەرىس جاساعانغا دەيىن بۇكىل دۇنيە ۇزى كۈتىپ تۇرۇى كەرەك دەدى... ۇلتىتىق ەرەكشەلىكتى جويىغان 'بىزدىڭ لافارگ دوس جانە باسقالار بىزگە فرانسۇزشا، ياعىني جينالىستاعىلاردىڭ $\frac{9}{10}$ نى تۇسىنىكىسز تىلدە سويلەيدى دەپ مەن ۇسوزىمدى باستاعانىمدا اعلىشىندار شەك-سىلەسى قاتىپ كۈلدى. ودان سوڭ مەن: لافارگ ۇزى مۇنى مۈلدە سەزبەي، ۇلتىتىق ەرەكشەلىكتى جوققا شىعارغاندا ۇلتتاردى ۇلگىلى فرانسۇز ۇلتىنىڭ ۈزىنە ۇسىگىرىپ الۋى ماناسىنىدا تۇسىنىگەن بولار دەپ ىشا-راتتادم. "207

ماركىستىڭ ۈسى سىن پىكىرلەرىنەن شىعاتىن قورتىندى وتە ايقىن: جۇمىشى تابى استە ۇلتىتىق ماسەلەگە بۇت رەتىندە تابىن-بايدى، ويتكەنى كاپىتالىزىم دامۇنىڭ بارلىق ۇلتتاردى دەرەبەس ۇمىر سۇرۇگە قوزعاۋى ەكتىلاي. الايدا بۇقارالىق ۇلتىتىق قوزعا-لىستار جارىققا شىققان ەكەن، وندا ولاردان تايىسلاقتاۋ، ولارداعى العاباسار نارسەلەردى قولداۋدان باس تارتىۋ-ۇس جۇزىنىدە ۇلتىشىلدىق سىڭارچاقىتى كوزقاراسقا بەرىلگەندىك بولادى، اتاپ ايتقاندا: "ۈز" ۇلتىن "ۇلگىلى ۇلت" (بىز تاى بىر سويلەم قوسالىق، نەمەسە مەملەكەت قۇرۇدىڭ ەرەكشە ۇقىعىنا كەنەلەتىن ۇلت) دەپ تانىعاندىق بولادى. ①

① مۇنان باسقا ماركىستىڭ 1867-جىلى 6-ايدىڭ 3-كۈنى ەنگەلىكە

ەندى يرلاندىا ماسەلەسنە وراالايق.
ماركىستىڭ بۇل ماسەلە جونىندەگى قۇاتتاماسى ونىڭ خاتىنىنىڭ
مىنا ۋىزىندىلەرىندە ەڭ ايقىن باياندىالغان:

”مەن انگلىيا جۇمىسشىلارىن فەنىيان قوزغالىسىنا كۈمەكتەسۇ
”ۇشىن ەرەۋىل جاساۋعا قوزغاۋعا امالدىڭ بارىنشا تىرىستىم... 210
بۇرىن مەن يرلاندىيانىڭ انگلىيادان بۇلىنىپ شىعۋىن مۇمكىن
ەمەس دەپ ساناعان ەدىم. قازىر مەن بۇلىنىپ شىققانىنان كەيىن
وداق قۇربلاتىن بولا تۇرسا دا، بۇلىنىپ شىقپاۋى مۇمكىن ەمەس
دەپ سانايىمىن.“ 1867-جىلى 11-ايدىڭ 2-كۈنى ەنگەلسكە جازغان
خاتىندا ماركس وسىلاي دەگەن. 211

سول جىلى 11-ايدىڭ 30-كۈنى جازغان خاتىندا ول تاى دا
بىلاي دەپ تولىقتايدى:

”انگلىيا جۇمىسشىلارىنا بىز قانداي اقىل بەرۋىمىز كەرەك؟
مەنىڭشە، ولار وزدەرىنىڭ پروگرامماسىنا وداقتان رىال قول
”ۇزۇ”دى «وداق دەگەنىمىز—انگلىيا يرلاندىيانىڭ وداعى، قول ”ۇزۇ
دەگەنىمىز—يرلاندىيانىڭ انگلىيادان بۇلىنىپ شىعۋى»، قىسقاشا
ايتقاندا، تەك دەموكراتىيالاڭدىرىلغان، كەزەكتەگى جاعدايلارعا
ۋىلەستىرىلگەن 1783-جىلى تالاپتى بىر تارماق ەتىپ جازۋعا
”تىس. بۇل—يرلاندىيانىڭ ازاتتىق الۋىنىڭ بىردەن—بىر جارىيا
فورماسى. سوندىقتان دا انگلىيا پارتىياسىنىڭ پروگرامماسىنا ەنگىزۋگە
بولاتىن بىردەن—بىر مۇمكىن فورما. ەكى ەلدىڭ اراسىنداى

جازغان خاتىنا قاراڭىز. ”پارىجىدىكتەردىڭ روسىياغا قارسى پولشانى چاق-
تاۋ جونىندەگى ايعايلارىن «تايمس» گازەتىنىڭ 208 پارىجىدەن جازىلغان
حابارلارنان بىلىدىم... شىنمەن رىزا بولىدىم. پىرۋدون مىرزا مەن
ونىڭ سىلدىر نازارباشىل شامىن توبى—فرانسۇز خالىقى بولسى
تابىلمايدى. 209

جالاڭ ورتاق پاتشالى وداق جالعاستى ۇمىر سۇرە الا ما، جوق پا،
مۇنى بۇدان بلالايى تاجرييە ۇسوز جوق ايىگلەيدى...
...يىرلاندىقتارعا كەرەگى:

1. ۇزىن ۇوزى باسقارۋ جانە انگلياعا تاۋەلسىز بولۋ.

2. جەر توڭكەرسى...²¹²

ماركس يىرلاندىا ماسەلەسىنە توتەنشە ۇمان بەرىپ، گەرمانيانىڭ
جۇمىسشى قوعامىندا بۇل جايلى ۇبر جارمى ساعات بايانداما جاساعان
(1867-جىلى 12-ايدىڭ 17-كۈنى حات).²¹³

ەنگەلىس 1868-جىلى 11-يدىڭ 20-كۈنى حاتىندا "انگليا
جۇمىسشىلارنىڭ اراسىندا يىرلاندىقتاردى جەك كورۋىشلىك" بار
ەكەننى كورسەتكەن. ال سودان ۇبر جىلعا تاياۋ ۋاقىتستان كەيىن
(1869-جىلى 10-ايدىڭ 24-كۈنى)، وسى ماسەلەگە ايلالداغان
كەزدە، ول بلالاي دەپ جازعان:

"يىرلاندىادان روسىياعا دەيىن il n'y a qu'un pas (ۇبر عانا
ادىم)...ەگەر ۇبر ۇلت وزگە ۇبر ۇلتتى قۇل ەتكەن بولسا، وندا
مۇنىڭ ۇوزى سول قۇلدانۋشى ۇلت ۇشنى نەتكەن باقىتسىزدىق
ەكەننى يىرلاندىا تاريخىنىڭ مىسالىنان كورۋىگە بولادى. انگلياداعى
پاسقىتىق تۇگەلدەي يىرلاندىا ۇڭرىسەن تاراپ وتىر. كرومۋەل
داۋىرىن مەن الى زەرتتەۋىم كەرەك. ۇبراق قايتكەن كۈندە دە
ماعان كۇدىكىسىز جەرى مىناۋ: ەگەر يىرلاندىادا اسكەرى ۇستەمدىك
جۇرگىزۋىدىڭ جانە جاڭا اقسۇيەكتەر قالىپتاستىرۋىدىڭ قاجەتى بولمىسا،
وندا ۇتپىتى انگليادا دا باسقاشا جاعداي جارىققا شىققان بولار
ەدى."

ماركسنىڭ 1869-جىلى 8-ايدىڭ 18-كۈنى ەنگەلىسكە جازعان
حاتىن جول-جونەكەي اتاي وتەلىك:
"بەرلىندەگى جولداستارىنىڭ جاردەمى ارقاسىندا پولشا جۇمىس-

شىلارى پوزناندا جەڭىستى تۇردە جۇمىس تاستادى. بۇل 'كاپىتال مېرزا'غا قارسى كۇرەس—تومەنگى فورمادا، ياعني جۇمىس تاستاۋ فورماسىندا بولسا دا—ۇلتتىق سىڭار جاقىنلىقتى قۇرتۋ جاعىندا كاپىتالىس مېرزالاردىڭ تاتۇلىق جونىندەگى اۋىز جۇزىندەگى قۇرعاق مالىمدەمەسىنەن الدەقايدا ماڭىزدى. ²¹⁴

ماركسنىڭ يىتەرناتسىيونالدا يىرلاندىا ماسەلەسى جونىندە جۇرگىز-گەن ساياساتى مىنادان كورىنەدى:

ماركس 1869-جىلى 11-ايدىڭ 18-كۈنى ەنگەلسكە جازعان حاتىندا انگليا نىگىسىنىڭ يىرلاندىقتارعا كەشىرىم ەتۋ كوزقاراسى تۋرالى ماسەلە جونىندە يىتەرناتسىيونالدىڭ باس كومىتەتىندە ۱5 ساعات 15 مىنوت سوز سويلەپ، مىناداي قارار جوباسىن العا قويغانىن ايتادى:

"قاۋلى ەتىلدى:

يىرلاندىا وتانىشلىدارىن بوساتۋدى تالاپ ەتكەن يىرلاندىقتارعا بەرگەن جاۋابىندا گلاستون مېرزا يىرلاندى ۇلتىن قاساقانا قورلاپ وتىر؛

ول العا قويغان ساياسىي كەشىرىم ەتۋدىڭ شارتىتارى بۇزىق ۇكىمەتتىڭ قۇرباندىقتارنا دا، سول قۇرباندىقتار ۋاكىلدىك ەتكەن حالققا دا بىردەي قورلاۋ؛

ۇكىمەت مانساپتىسى بولعان گلاستون امەرىكا قۇل يەلەرىنىڭ بۇلىگىن قارسى الاتىنىن اشىق ۋارى سالتاناتىتى تۇردە بىلىدىرگەن ەدى، ال ەندى يىرلاندى حالقىنا ارەكەت جاساماي باغىنىۋ ىلىمىن ۋاعىزداپ وتىر؛

يىرلاندىقتارعا كەشىرىم ەتۋ ماسەلەسى جونىندەگى گلاستون مېرزانىڭ بارلىق ساياساتى اۋەلدە ۇزى اشكەرەلەۋ ارقىلى قۇلاتقان دۇشپانى—تورىلار ²¹⁵ نىگىسىنىڭ 'بويسۇندىرۋ ساياساتىن'

تولۇق بەينەلەدى؛

حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىنىڭ ²¹⁶ باس كومىتەتى يىرلاند
حالىقنىڭ كەشىرىم الۋ ناۋقاننى جۇرەكتىلىكپەن، باتىل جانە وسكەلەڭ
تۇردە جۇرگىزىپ جاتقاننا سۇيىنەتىندىگىن بىلدۈردى؛

بۇل قارار حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىنىڭ ەۋروپا، امەرىكا
ەلدەرىندەگى بارلىق جىبۇلارىنا جانە ولارمەن بايلانسى بار
جۇمىشى ۇيىمدارىنا حابارلاندىرىلۋى ۇتىس. ²¹⁸

ماركس 1869-جىلى 12-ايدىڭ 10-كۈنى يرلاندىا ماسەلەسى
تۇرالى حالىقارالىق باس كومىتەتتە جاسايتىن بايانداسىنىڭ
مىناداي بولۇپ قۇرىلاتىنىن جازادى؛

”...’يرلاندىاغا ادىلدىڭ جاساۋ’ تۇرالى ۇتۇرلى ’يىنتەرناتسيو-
نالىدىق’ جانە ’ادامگەرشىلىك’ سىلدىر سوزدەرگە مۇلدە قاراماس-
تان-ويتكەنى حالىقارالىق باس كومىتەتتە ’يرلاندىاغا ادىلدىڭ
جاساۋ’ بولاتىنى وزىنەن ۈزى بەلگىلى-انگلىا جۇمىشى تابىنىڭ
تىكەلەي، مۇلدەم مۇددەسى ونىڭ يرلاندىامەن قازىرگى باي-
لانسىن ۇزۇدى تالاپ ەتەدى. بۇل-مەنىڭ توتەنشە تەرەڭ
سەنىمىم، ۇىراق مەن انگلىا جۇمىسشىلارىنا بۇل سەنىمنىڭ ۇىر
بولۇم نەگىزدەرىن ۇسۇندىرىپ بەرە المايمىن. مەن ۇزاققان بەرى
انگلىا جۇمىشى تابىنىڭ كوتەرىلۋى ارقىلى يرلاندىاغا ۇستەمدىڭ
ەتۋ ۇزۇمىن قۇلاتۋ مۇمكىن دەپ قاراپ كەلدىم؛ مەن بۇل كوزقا-
راستى »نيۋ-يورك مىنبەسى» ²¹⁷ گازەتىندە »امەرىكا گازەتى، ماركس
بۇل گازەتكە ۇزاق ۋاقىت ماقالا جازىپ تۇرغان، ارقاشان قورعاپ
وتىردىم. الايدا بۇل ماسەلەنى نەعۇرلىم تەرەڭ زەرتتەۋ مەنى كەرد-
سىنشە سەنىمگە كەلتىردى. يرلاندىادان قۇتىلمايمىنشا، انگلىا
جۇمىشى تابى ەشارسەستەي الهايدى... انگلىانىڭ شىكى
بولەگىندەگى اعىلىش كەرتارتىپا كۇشتەرىنىڭ تامىرى يرلاندىانى

قۇلدانۇدا جاتىر. “ (كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن ماركس ۋوزى قويغان) ²¹⁸

ماركىستىڭ يىرلاندىيا ماسەلەسى جونىندەگى ساياساتى وقىرماندارغا ەندى ابدەن ايقىن بولغان بولۇى كەرەك. “بوس قىالشل” ماركس سونشالقتى “امالياتشىل ەمەس”، ول جارتى عاسىر وتكەننەن كەيىن دە سىكە اسپاعان يىرلاندىيانىڭ بولنىپ شىعۇنىن اشىق قۇاتتادى. ماركس بۇل ساياساتتى نەلىكتەن قولداندى؟ بۇل ساياسات قاتە ەمەس پە؟

ماركس اۋەلدە يىرلاندىيانى ۇلتتىڭ ۇلتتىق قوزعالىسى ازات ەتپەيدى، ەزۇشى ۇلت شىندەگى جۇمىشى قوزعالىسى ازات ەتەدى دەپ قاراعان. ماركس ۇلتتىق قوزعالىستى مۇلدەم نارسە دەپ قاراعان ەمەس، ويتكەنى ول جۇمىشى تابىنىڭ جەڭىپ شىعۇى عانا بارلىق ۇلتتارغا تولىق ازاتتىق اپەرەتىنىن بىلدەدى. ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۇازىالىق ازاتتىق قوزعالىستارى مەن ەزۇشى ۇلتتىڭ شىندەگى پىرولەتارلىق ازاتتىق قوزعالىستارىنىڭ اراسىنداعى مۇمكىن بولاتىن قاتناستاردىڭ بارىن كۇن بىلگەرى مەجەلەۋ (مۇنىڭ ۋوزى قازىرگى روسسىياداعى ۇلت ماسەلەسىنىڭ توتەنىشە قىيىن جەرى) مۇمكىن ەمەس.

بىراق كەيىن مىناداي جاعداي جارىققا شىقتى: انگلييانىڭ جۇمىسى شى تابى نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت لىبەرالداردىڭ نىقالىنا ۇشىراپ، ولار- دىڭ قۇيرىشى بولپ، لىبەرالدىق جۇمىشى ساياساتىنىڭ سالدارىنان ۇزىن باشى بولۇدان قالدردى. يىرلاندىادا بۇرجۇازىالىق ازاتتىق قوزعالىسى كۇشەيدى جانە توڭكەرىستىك فورما الدى. ماركس ۇزدە- نىڭ كوزقاراسىن قايتا قاردى جانە تۇزەدى. “ەگەر بىر ۇلت وزگە بىر ۇلتتى قۇل ەتكەن بولسا، وندا مۇنىڭ ۋوزى سول قۇلدانۇشى

ۇلت ۇشىن نەتكەن باقتىسىزدىق. ىرلاندىا انگليانىڭ ەزگىسىنەن قۇتىلمايىنشا، انگليا جۇمىسشى تابىنا ازاتتىق جوق. ىرلاندىانى قۇلدانۋ انگلياداعى كەرتارتپا كۇشتەردى نعايتادى جانە قورەكتەنە-دېرەدى (روسىياداعى كەرتارتپاشىلاردى ونىڭ ۇبرسىپرا ۇلتتاردى قۇلدانۋى قورەكتەندىرگەنى سياقتى!).

ۇسوتىپ ماركس يىننەناتسيونالدا ىرلاندىا ۇلتىنا جانە ىرلاندىا ۇلتىنا تىلەكتەستىك ۇلىدىرۋ قارارىن العا قويىپ (اقىلدى ل. ۇل ماركس بايقۇستى تاپتىق كۇرەستى ۇمىتتىك دەپ تىلدەيتىن بولار!)، ۇبولنىپ شىققاننان كەيىن وداق قۇرلاتىن بولا تۇرسا دا، ىرلاندىانىڭ انگليادان ۇبولنىپ شىعۋىن ۋاعىزدايدى.

ماركىستىڭ بۇل قورتىندىسىنىڭ ۇزارىيالىق العى شارتى نە؟ انگليادا بۇرژۇازىيالىق توڭكەرىس، جالىپى العاندا، الدەقاشان اياقتالغان. ۇبراق ىرلاندىادا ول اياقتالماغان؛ ونى ەندى عانا، جارتى عاسىردان كەيىن، انگليا لىبەرالدارىنىڭ جاعىرتىمپازدىعى اياقتاپ كەلەدى. ەگەر انگليا كاپىتالىزىمنىڭ كۇيرەۋى، ماركستىڭ اۋەلدە كۇتكەنىندەي تەز بولغان بولسا، وندا ىرلاندىادا جالىپى ۇلتتىق، بۇرژۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق قوزعالىس بولماغان بولار ەدى. ۇبراق بۇل قوزعالىس تۇلغان سوڭ ماركس انگليا جۇمىس-شىلارىن ۇوز بوستاندىقتارى ۇشىن ونى قولداۋعا، وعان توڭكە-رىستىك ەكپىن بەرۋگە، ونى ەڭ سوڭىنا دەيىن جۇرگىزۋگە شاقى-رادى.

ىرلاندىانىڭ انگليامەن 19-عاسىردىڭ 60-جىلدارىنداعى ەكونوميكالىق بايلىنىسى قازىرگى روسىيانىڭ پولشامەن، ۇكرائنامەن جانە تاغى باسقارمەن بايلىنىسىنان گورى، ارينە، تىعىزىراق بولپ ەدى. ول كەزدە ىرلاندىانىڭ انگليادان ۇبولنىپ شىعۋىنىڭ ۇمالياتتىق ەمەستىگى مەن ۇسكە اسپايتىندىعى (جالاڭ جاعراپىيالىق

جاعدايلار جانە انگليانىڭ ۇلان-بايتاق وتار يەمدەنىپ وتىرعاندىعى جونىنەن ايتقاندا) ايقىن كورىنىپ تۇراتتىن ەدى. پېرىنسىپ جاقتا وداقشلىدىققا قارسى بولا تۇرسا دا، ماركس بۇل رەت وداق تۇزد-مىنە^① دە جول بەردى. تەك ايتەۋىر يىرلاندىيانىڭ ازاتتىعى، جاعىرىتىمپازدىق جولمەن ەمەس، توڭكەرىستىك جولمەن، انگليا جۇمىشى تابى قولداغان يىرلاندىياداعى حالق بۇقاراسىنىڭ قوزعالىسى ارقىلى جۇزەگە اسسىن دەدى. تاريحي مىندەتتەردىڭ تەك وسىنداي شەشىلۋى عانا پىرولەتارىياتتىڭ مۇددەسىنە ەك ۇيلەستىن قوعامنىڭ قارىشتاپ دامۇشنا سەرىپىن بەرەتىنى شۇباسز.

ناتىجە ولاي بولمايدى، يىرلاندىا حالقى دا، انگليا پىرولەتارىياتى دا ۇلسىز بولپ شىقتى. ەندى عانا انگليا لىبەرالدارىنىڭ جانە يىرلاندىا بۇرجۇازياسىنىڭ پاسىقتىق ساۋداسى بويىنشا يىرلاندىا

① مىنانى ايتا كەتەيىك: سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ كوزقاراسى بويىنشا، ۇلتتاردىڭ ”وزىنى ۇزى بىلەۋ“ ۇقىمىن نەگە وداق تۇزىمى دەپ تۇسىنۋگە دە، اپتونوميا دەپ تۇسىنۋگە دە (دەرەكسىز تۇردە ايتقاندا، مۇنىڭ ەكەۋى دە ”وزىنى ۇزى بىلەۋ“ دەگەن ۇقىمعا سىيىپ جاتسا دا) بولمايتىنىن كورۋ قىيىن ەمەس. وداقتىق ۇقتى دەگەن مۇلدە اقلعا قونبايتىن نارسە. ويتكەنى وداق تۇزىمى دەگەنىمىز ەكى جاقتى شارت. ماركسىزىمشلەر، جالپى العاندا، وداق-شلىدىقتى ۇزىنىڭ پروگرامماسىندا استە قولدامايدى. مۇنى تۇسىنىد-رىپ جاتۋدىڭ قاجەتى جوق. ال اپتونومياغا كەلسەك، ماركسىزىمشلەر اپتونومىيالىق ”ۇقتى“نى ەمەس، اپتونومىيانىڭ ۇزىن جاقىبايدى، ونى ۇلتتىق قۇرامى الا-قۇلا، جاعراپىيالىق جانە باسقا جاعدايلارنىڭ توتەنشە ايرىماسلىقتارى بار دەموكراتىيالىق مەملەكەتنىڭ ادەتەنگى جالپىعا بىردەي پېرىنسىپى ەتەدى. سوندىقتان ”ۇلتتاردىڭ وداقتىق ۇقىمىن“ موپىنداۋ قانداي اقلعا سىمايتىن بولسا، ”ۇلتتاردىڭ اپتونوميا ۇقىمىن“ موپىنداۋ دا سونداي اقلعا سىمايتىن نارسە.

ماسەلەسى جەر رەفورماسى (جەردى تولەم تولەپ الڭ) جانە اپىتو-
نومىيا (قازىر ۋالى جولعا قويىلماغان) ارقىلى شەشلەۋدە (ول
ستەردىڭ مىسالى مۇنىڭ شەشلەۋىنىڭ تىم قىيىن ەكەنىن اىگىلەدى).
سولاي بولسا شى؟ بۇدان ماركىس پەن ەنگەلىس ۋبوس قىلالشىلدار
ەدى، ولار ۋجۇزەگە اسپايتىن ۋلتتىق تالاپتاردى قويدى، ولار
يرلاندىا ۇساق بۇرجۇازىا ۇلتشىلدارىنىڭ (ۋفەنىلەر ۋقوزعالىسىنىڭ
ۇساق بۇرجۇازىالىق سىپاتتاعى قوزعالىس بولعاندىعى كۇمانسىز)
نقىالنا ۇتۇسىپ كەتتى، تاغى باسقا دەگەن قورتىندى شىعا ما؟

ارىنە، شىقپايدى. ماركىس پەن ەنگەلىس يرلاندىا ماسەلەسىندە
دە بۇقارانى شىنىندا دەموكراتىزىم جانە سوتسىيالىزىم رۇحىندا
تارىيەلەيتىن دايەكتى پىرولەتارىلىق ساياسات جۇرگىزدى. سول
كەزدەگى يرلاندىانى دا، انگليانى دا قاچەتتى رەفورمالاردى جارتى
عاسىر سوزاقتاتىۋدان جانە لىبەرالداردىڭ كەرتارتىپا كۇشتەرگە
جاراماساقتانۋى سالدارىنان سول رەفورمالاردى سىكە العىسىز ەتپ
تاستاۋىنان تەك وسى ساياسات قانا قۇتقارا الاتىن ەدى.

ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ يرلاندىا ماسەلەسىندەگى ساياساتى ەزۋشى
ۇلتتار پىرولەتارىاتىنىڭ ۇلتتىق قوزعالىسقا قالاي قاراۋى كەرەكتىگى
جونىندە وسى كۇنگە دەيىن وراسان زور ۋس جۇزىندىك ماڭىزى
بار ۇلى ۇلىگى بەردى. ول ادامداردى دۇنيە جۇزىندەگى ۋار
ەلدىڭ، ۋار ۋناسىلدىڭ جانە ۋار ۇلتتىڭ شىنىندەگى مەششانداردىڭ
ۋمالايلىق ۇشقالاقتىق اۋرۋى ۋنا قارسى الدىن الا ساقتاندىرادى،
بۇل مەششاندار بىرەۋلەردىڭ بەلگىلىبىر ۇلتتىڭ پومەششىكتەردە-
مەن بۇرجۇازىاسىنىڭ زورلىقتى كۇشمەن جانە ەرەكشە ۇقەسمەن
جاسالغان مەملەكەت شەگارسىن وزگەرتپەك بولغانىن كورە سالىسە-
مەن-اق ونى اسىعپ-ۋسىگىپ ۋبوس قىيال دەپ جارىيالاى
سالادى.

ەگەر سول كەزدە يرلاندىامەن انگليانىڭ پرولەتارىياتى ماركس-
نىڭ ساياساتىن قايىلداماعان، يرلاندىانىڭ بولسىنپ شىعۋىن قۇيتاي-
تىن ۇران كوتەرمەگەن بولسا، وندا ولار ەڭ زىياندى ورايشلىدىق
قاتەلىك وتكىزگەن، دەموكراتتار مەن سوتسىيالىستەردىڭ مىندەتىن
ۇستىقان، انگليانىڭ كەرتارتپا كۈشتەرىنە جانە بۇرجۋازياسىنا جول
بەرگەن بولار ەدى.

9. 1903 - جىلدنىڭ پروگراممىسى جانە ونىڭ جويىمپازدارى

روسىيا ماركسىزىمىشلەرىنىڭ پروگراممىسىن قايىلداغان 1903 -
جىلى قۇرىلتايدىڭ 187 ەستەلىكتەرى قولغا مۇلدە سىرەك تۈسەتىن
بولىپ الدى، ال جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ بۇل كەزدەگى قايراتكەر-
لەرنىڭ وراسان كۆپشىلىگى پروگراممىنىڭ جەكە تارماقتارىنىڭ
مان-جايمەن تانىس ەمەس (ونىڭ ۇستىنە بۇعان قاتىستى حۇجات-
تاردىڭ كۆبى-اق جارىا تۇردە تارالمىدى...) سوندىقتان
1903 - جىلى قۇرىلتايداعى نازارىمىزدى اۋدارىپ وتىرعان ماسەلەنى
تالقىلاۋ جاعدايىنا تالداۋ جاساۋ كەرەك بولادى.

بارىنەن بۇرىن مىنانى ايتىپ وتەلىك. روسىيا سوتسىيال-
دەموكراتىيالىق پارتياسىنىڭ "ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقى"
جونىندەگى حۇجاتى قانشاما از بولسا دا، دەگەنمەن، بۇل ۇقىق
ارقاشان دا بولسىن شىعۋ ۇقىقىن بىلدىرەتىندىگى وسى حۇجاتتار-
دان ايداي ايقىن كورىنەدى. بۇعان كۇماندانۋشى، 9 - تارماقتى
"ايقىن ەمەس"، ت. ب. دەپ جاريالاۋشى سەمكۆۋسكى، لىيمان،
يۈركەۋىچ مىرزالار "ايقىن ەمەستىك" تۋرالى تەك بارىپ تۇرعان

ناداندېغىنان نەمەسە بەيغامدىغىنان ايتادى. 1902-جىلدىڭ وزىندە-اق «شۇغىلا» جورنالىندا پلەحانوۋ پروگرامما جوباسىنداعى "ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقىى" ن قورعاپ، بۇرچاۋا ياشىل دەموكراتتار ۇشىن قاچەتتى مەس بۇل تالاپ "سوتسىيال-دەموكراتتار ۇشىن قاچەتتى" دەپ جازدى. پلەحانوۋ بىلاي دەپ جازدى: "ەگەر ۇبزى ول تۇرالى ۇمتقان بولساق، نەمەسە، ۇرى ورسى باۋىرلاستارىمىز-دىڭ ۇلتتىق سىڭارچاقتى كوزقاراستارىن قوزدىرىپ الۋدان حاۋىپسىنىپ، ونى كوتەرۋگە باتا الماعان بولساق، وندا ۇبۇكىل دۇنيە ۇجۇزى پىرولەتلارلىرى، بىرىگىڭدەر!... دەگەن ۇران ۇبىزدىڭ اۋىزىمىزداعى ماسقارا وتىرىك بولار ەدى..."²¹⁹

مۇنىڭ ۈزى-وسى پروگراممانى قورعاۋدىڭ نەگىزگى دالەلىن وتە ۇال سىپاتتاعاندىق. دالدىكى سونشا، ۇبىزدىڭ پروگراممانى سىناۋشى "تەگىن ۇمتقان" ادامداردىڭ قاشان دا اباي بولسىپ بۇعان سوقپاي كەتۋى جانە سوقپاي وتىرعانى تەگىن ەمەس. بۇل تارماقتان باس تارتۇ، قانداي دالەلدەردى بەتكە ۇستاعانىمەن دە، ۇس جۇزىندە ۇرى ورسى ۇلتشىلىدىغىنا "ماسقارا" تۇردە جول بەرگەندىك بولادى. بارلىق ۇلتلاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقىى تۇرالى ايتىلىپ وتىرەكەن، ەندەشە، نە سەبەپتى ۇرى ورسى ۇلتشىلىدىغىنا جول بەرگەندىك بولادى؟ سەبەبى، مۇندا اڭگىمە ۇرى ورسىتلاردان ۇبولىنىپ شىعۇ تۇرالى بولسىپ وتىر. پىرولەتلارلاردىڭ بىرىگۈ مۇددەسى، ولاردىڭ تاپتىق نىتتاقاستىغى-غىنىڭ مۇددەسى، ۇلتلاردىڭ ۇبولىنىپ شىعۇ ۇقىغىن موپىنداۋدى تالاپ ەتەدى،-بۇدان 12 جىل بۇرىن پلەحانوۋ الگى سىتاتقا كەلتىرىلگەن سوزدەرىندە مەنە وسىنى موپىنداغان؛ وسىنى ۇسال ويلانسا، ۇبىزدىڭ ورايشىلدار ۈزىن ۈزى بىلەۋ تۇرالى وسىنشا كوپ سوكەت نارسەلەردى استە ايتپاعان بولار ەدى.

پروگراممانىڭ وسى پىلەحانوۋ قوراعان جوباسى بەكىتىلگەن 1903 - جىلى قۇرىلتايدا نەگىزگى جۇمىس پروگراممالىق القادا جۇرگىزىلدى. امال نە، ونىڭ تالقىسى ەستىلىككە الىنباغان، ال ول ەستىلىكتەز ناق وسى تارماق جونىندە ايرىقشا نازار اۋدارۋعا تاتىتىن ەدى، ويتكەنى پولشا سوتسىيال - دەموكراتىلارنىڭ ۋاكىلدەرى ۋارشاۋسكى مەن گانەتسكى القادا عانا وزدەرىنىڭ كوزقاراستا - رىن قورعاۋعا جانە "وزىن ۋوزى بىلەۋ ۇقىعىن تانۋ" دى تالاسقا سالۋعا ارەكەتتەنىپ باقتى. ولاردىڭ دالەلدەرىن (ۋارشاۋسكىدىڭ "سوزىن، ونىڭ جانە گانەتسكىدىڭ مالىمدەمەلەرىن، ەستىلىكتەردىڭ 134 - 136 جانە 388 - 390 - بەتتەرىنە قاراڭىز) روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ "بىز تالداپ وتكەن پولشا تىلىندە جازعان ماقالاسىندا دالەلدەردە - مەن سالىستىرىسى كەلگەن وقىرمان، بۇل دالەلدەردىڭ تولىق ۇقساستىعىن كۆرە ەدى.

2 - قۇرىلتايدىڭ پروگراممالىق القاسى (پولشا ماركسىزىمىشلەرىنە بارىنەن كوپ پىلەحانوۋ قارىسى شىعپ سويلەدى) بۇل دالەلدەرگە قالاي قارادى؟ بۇل دالەلدەردى قاتتى كەلمەج قىلدى! روسىيا ماركسىزىمىشلەرىنە ۇلتتاردىڭ ۋوزىن ۋوزى بىلەۋ ۇقىعىن مويىند - داۋدى پروگراممادان شىعارىپ تاستاڭدار دەگەن ۇسىنىستىڭ سوكەتتىكى سونشا ايقىن، سونشا اشىق اشكەرلەندى، "تېپتى پولشا ماركسىزىمىشلەرىنىڭ كەرەك دەسە وزدەرىنىڭ دالەلدەرىن قۇرىلتايدىڭ جالىي ماجىلىسىندە قايتادان ايتۋعا دا باتىلى بار ەدى!! ولار "ئىرى ورىستاردىڭ، ەۋرەيلەردىڭ، گرۇزىندەردىڭ، ارمانداردىڭ ماركسىزىمىشلەرىنىڭ ەڭ جوعارى جىيالىسى الدىندا وزدەرىنىڭ قۋاتتاماسىنىڭ قابىلدانۋىنان ۇمت جوقتىعىنا كوزدەرى جەتتى دە، قۇرىلتايدى تاستاپ شىعپ كەتتى.

"وزىنىڭ پروگرامماسىنا شىنداپ كوڭىل بولگەندەردىڭ بارىنە

دە بۇل تارىخىي وقىعانىڭ وتە زور ماڭىزى بار ەكەنى ۇسوزسىز. قۇرىلتايدىڭ پروگراممالىق القاسىندا پولشا ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ دالەلدەرىنىڭ تولىق تالقاندالۋى جانە قۇرىلتايدىڭ ۇز كوزقاراستا-رىن قورعاۋ ارەكەتىنەن باس تارتىۋلارى—وتە ۇلكەن فاكىت. ۇزىنىڭ 1908-جىلى ماقالاسىندا روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ بۇل تۇرالى وتە ”سىپايىگەرسىپ“ ۇندەمەي قالۋى تەگىن ەمەس. ويتكەنى قۇرىلتاي تۇرالى ەسكە ۇتۇسرۋ وتە جايىز تۇيىلەتىن بولۇ كەرەك! ۇارشاۋسكى مەن گانەتسكىدىڭ بارلىق پولشا ماركىسىزىمىشلەرى اتىنان 1903-جىلى كوتەرگەن جانە روزا لۇكسەمبۇرگ پەن باسقا دا پولشا سوتسىيال-دەموكىراتلارنىڭ قايتا ايتىۋعا باتىلدارى بارماغان (باتىلى بارمايدى دا) پروگراممانىڭ 9-تارماغىن ”تۈزەتۋ كەرەك“ دەگەن كىسى كۇلەرلىك قىسىنسىز ۇسىنىسى تۇرالى دا ول ۇندەمەي وتە شەادى.

ۇبراق روزا لۇكسەمبۇرگ 1903-جىلى ۇزىنىڭ جەڭىلگەنسىن جاسىرۋ ۇشىن، بۇل فاكىتتەردى ايتىۋعا باتىلى بارماغان بولسا، ەندەشە ۇز پارتىياسىنىڭ تارىخىنا كوڭىل بولگەن ادامدار بۇل فاكىتتەردى بىلۋگە جانە ولاردىڭ ماڭىزىن ويلانۇعا قام ەتەدى.

روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ دوستارى 1903-جىلى قۇرىلتايدان شەسىپ بارا جاتىپ قۇرىلتايا بەرىپ كەتكەن مالىدەمەسىندە بىلاي دەپ جازىلغان: ”...پروگراممانىڭ جوباسىندا جەتىشى (قازىرگى 9) تارماقتى مىناداي ەتىپ وزگەرتۋدى ۇسىنامىز: 7-تارماق، ەمەلەكتە شىندەگى بارلىق ۇلتلاردىڭ مادەنى جاعىنان تولىق ەركىن دامۇنا كەپىل بولاتىن ەكەمەلەر قۇرۇۋ.“ (ەستەلىكتەردىڭ 390-بەتى)

جىسىپ ايتقاندا، پولشا ماركىسىزىمىشلەرى ول كەزدە ۇلت ماسەلەسى جونىندە سونشاللىقتى انىق بولماغان كوزقاراستاردى بىلىدىرىپ، ۇزىن ۇزى بىلەۋدىڭ ورنىنا ۇسىنغانى، شىن مانىسىنە

گولدىلات بىلاي دەيدى: "ۈزى بىلەۋ ۇقى" نا قارسى مەنارسە
ايتۇعا بولمايدى. ەگەردە ۇبر ۇلت دەربەستىك ۇ ۇشن كۇرەسىپ جاتسا،
وندا بۇعان قارسى بولۇنمىزعا بولمايدى. ەگەردە پولشا روسسىيامەن زاڭدى
نەكەگە كەلسىكىسى كەلمەسە، پىلەحانوۋ جولداس ايتقانداي، وندا وعان
كەدەرگى بولماۋ كەرەك. مەن مۇنداي پىكىرگە وسى شەڭبەرلەردە قوسلامىن."
(175 — 176 بەتتەر)

پلەھانوۋ قۇرلىتايدىڭ جالىپى ماجىلىسىندە بۇل تارماق جونىدە
 "تىپتى سويلەگەن جوق. گولدىلات پلەھانوۋتىڭ پىروگراممالىق
 القاداعى "سوزىن كەلتىرىپ وتىرى؛ وندا "وزىن ۋوزى بىلەۋ
 ۇقىعى" بولنىپ شىعۋعا ۇققىتلىق ماغاسىندا تاپتىشتەلىپ جاقسلاپ

تۇسىندىرىلگەن بولاتتىن. گولدىلاتتان كەيىن سويلەگەن لىبەر بىلاي دەيدى:

“ارىنە، ەگەر قايسى بىر ۇلت روسىيانىڭ قول استىندا تۇرا المايتتىن بولسا، وندا وعان پارتيا، ارىنە، كەدەرگى بولمايدى. “ (176 - بەت)

وقىرماندار كورىپ وتىر، پروگراممىنى قابىلداغان پارتىيانىڭ 2-قۇربلتاينىدا: “ۇزىن ۇزى بىلەۋ - بولنىپ شىعۇ ۇقىى “عانا” ەكەندىگى تۇرالى ماسەلە جونىندە ەكى پىكىر بولغان جوق. “تپىتى بۇندىشلدار دا ول كەزدە بۇل اقيقاتتى ۇعىنىپ العان ەدى، تەك كەرى توڭكەرس پەن “بەزۇشلىك” توقتالماي وتىرعان قازىرگى قاسىرەتتى داۋىردە، “وزىنىڭ ناداندىغىنان باتىل بولپ، پروگرامما مانى “ايقىن مەس” دەپ جاريالاعان ادامدار بولپ وتىر. بىراق بۇل بىشارا “سوتسىيال - دەموكراتىسماقتار”عا توقتالماستان بۇرىن، پولياكتاردىڭ پروگرامماغا كوزقاراستارىن قاراپ بىتىرىپ الالىق. ولار ەكىنشى قۇربلتايعا (1903 - جىلى) قاتناستى، ونىڭ ۇستىنە بىرىڭۋدى سىكە اسىرۋدىڭ مۇلدە قاجەتتىلىگى تۇرالى مالىمدەمەسىن ايتا كەلدى. بىراق ولار پروگراممالىق القادا “ساتسىزدىك” تاپقاننان كەيىن قۇربلتايدان كەتىپ قالدى، ولاردىڭ سوڭىسى “سوزى قۇربلتايدىڭ ەستەلىكتەرىندە باسلىغان جانە ۇزىن ۇزى بىسلەۋدىڭ ورنىنا مادەنى - ۇلتتىق اپتونومىيا قوبىلىسىن دەگەن جوعارىدا كەلتىرىلگەن ۇسىنىستى قۇتتاعان جازبا مالىمدەمە بولدى. 1906 - جىلى پولشا ماركىسىزىمىشلەرى پارتياغا ەندى، ونىڭ بەرجاعىنىدا، پارتياغا ەنەتىن كەزدە دە، ودان سوڭ دا بىردە - بىر رەت (1907 - جىلى قۇربلتايدا دا، 1907 - جانە 1908 - جىلدارداى ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىندە دە، 1910 - جىلى ورتالىق كومىتەتتىڭ جالىپى ماجىلىسىندە دە)، ولار روسىيا پارتىياسى پروگرامماسىنىڭ 9-تارماعىن وزگەرتۋ تۇرالى بىردە - بىر ۇسىنىس قويغان جوق!!

بۇل — فاكىت.

ال بۇل فاكىت، سۇلۇ سوزدەردى سىلدىراتۇغا قاراماستان، روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ دوستارىنىڭ 2-قۇرىلتايدىڭ پروگراممىلىق القاسىنى-
داعى كەرسىتەر مەن وسى قۇرىلتايدىڭ قانۇلىسى ماسەلەنى تىندىردى
دەپ تاپقان، 1903-جىلى قۇرىلتايدان كەتكەننەن كەيىن، 1906-
جىلى پارتىياعا قايتا ەنىپ، ونىڭ ۇستىنە پروگراممىنىڭ 9-تارماغىن
وزگەرتۋ تۋرالى پارتىيا جولىمەن ماسەلە كوتەرۋگە ۇبر رەت تە
ارەكەت جاساماي وزدەرنىڭ قاتەسىن ۇندەمەي مويىنداغانىن جانە
ونى تۈزەگەندىگىن ايقىن كورسەتىپ وتىر.

روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ ماقالاسى ۋىزىنىڭ قولى قويىلىپ 1908-
جىلى جاريالاندى. ال وسى ماقالا جاريالانغاننان كەيىن پولشا
ماركسىزىمىشلەرنىڭ تىم بولماسا ۇبر رەسىمى مەكەمەسى دە 9-
تارماقتى وزگەرتۋ تۋرالى ماسەلە كوتەرگەن جوق، البەتتە، پارتىيا
قالام قايراتكەرلەرنىڭ پروگراممىنى سىناۋ ۇقىعىن تەرىسكە شىعارۋ
ەشقاشان بىردە- ۇبر جاننىڭ وينا دا كىرىپ شىققان ەمەس.

سوندىقتان تروتسكى روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ كەيىرى باس يۇشە-
لەرنەنە جاقىسلىق سىتەيمىن دەپ ۇدال ايۇشا جاقىسلىق سىتەيدى،²²⁰
ول «كۇرەس» جورنالى¹⁷⁶ رەداكسىياسىنىڭ اتىنان ونىڭ 2-سانىدا
(1914-جىلى 3-ايدا) بىلاي دەپ جازدى:

“... پولشا ماركسىزىمىشلەرى ۋىلتاردىڭ ۋىزىن ۋىزى بىلەۋ ۇقىغىن’
مۇلدە ساياسي مازمۇنى جوق جانە پروگراممادان شىعارىپ تاستاۋغا جاتاتىن
نارسە دەپ سانايدى.” (25-بەت)

كىسىگە جاقىسلىق سىتەگىش تروتسكى جاۋدان دا حاۋىپتىرەك!
جالپى العاندا، “پولشا ماركسىزىمىشلەرى” ن روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ
اربر ماقالاسىن جاقىتايدى دەپ ەسەپتەۋ ۇشىن، تروتسكى بۇعان
“جەكە ادامداردىڭ اڭگىمەلەرى” نەن (ياغىنى تروتسكى قاشان دا

كاسىپ ەتەتىن جايى عانا وسەكتەردەن) باسقا ەشقايدان دا دالەل تابا
الغان جوق. تروتسكى "پولشا ماركىسىزىمىشلەر" نى جىگەرسىز،
ارسىز، وزدەرىنىڭ كوزى جەتكەن پىكىرلەرىن جانە "وز پارتىياسى -
نىڭ پروگراممىسىن قانداقلاي دە بىلمەيتىن ادامدار ەتسپ
كورسەتتى. پا، كىسىگە جاقىلىق سىتەگىش تروتسكى - اي!

1903 - جىلى پولشا ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ ۋاكىلىدەرى "وزىن
وزى بىلەۋ ۇقىعىنا بولا ەكىنشى قۇرىلتايدان كەتسپ قالغاندا،
سوندا تروتسكىدىڭ: ولار مۇنداي "وزى بىلەۋ ۇقىعىنىڭ
مازمۇنى جوق جانە پروگراممادان شىعارىپ تاستاۋعا جاتاتىن نارسە
دەپ سانادى دەۋىنە بولاتىن ەدى.

"بىراق مۇنان كەيىن پولشا ماركىسىزىمىشلەرى وسىنداي پروگى -
راممىسى بار پارتىياعا ەندى جانە پروگراممىنى وزگەرتىۋ تۇرالى
بىر رەت تە ۇسىنىس جاساعان جوق. ①

"وز جورناللىنىڭ وقىرماندارىنان تروتسكى بۇل فاكتتى نەگە
جاسىرادى؟ ويتكەنى ول وسىدان پايدالانىپ جويىمپازدارعا قارسى
پولشالىقتار مەن روسىيالىقتار اراسىندا الاۋىزدىق تۋدىرۋدى جانە
پارتىيانىڭ پروگراممىسى تۋرالى ماسەلەدە روسىيا جۇمىسشىلارىن

① بىزگە كەلگەن حاباردا: روسىيا ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ 1913 - جىلى
جازى مەجلىسىندە پولشا ماركىسىزىمىشلەرى تەك پىكىر قاتناستىردى
جانە "وزى بىلەۋ" (بولسىپ شىعۋ) ۇقىسى تۋرالى ماسەلە
جونىندە مۇلدە داۋىس بەرگەن جوق. جالپى العاندا، مۇنداي ۇقققا
قارسى پىكىرلەرىن ايتتى دەيدى. البەتتە، ولاردىڭ وسىلاي ەتۋگە
جانە پولشادا ونىڭ "بولسىپ شىعۋىنا قارسى بۇرىنعىسىنا ۇگىت
جۇرگىزۋگە تولىق ۇقىسى بار ەدى. "بىراق تروتسكىدىڭ ايتىپ
وتىرعانى مۇنىڭ ماڭىنا دا جولامايدى. ويتكەنى پولشا ماركىسىزىمىش -
لەرى 9 - تارماقتى "پروگراممادان شىعارىپ تاستاۋ" دى تالاپ ەتكەن
جوق.

الداۋدى عانا كوزدەيدى.

ماركسىزىمنىڭ ۈرقانداي ۈبر ەلەۋلى ماسەلەسى جونىندە تروتسكىدىڭ تاباندى پىكىرلەرى بولغان ەمەس، ول ۈرادىم بەلگىلە. بىر الاۋىزدىقتاردىڭ بولغانىن بايقاسىمەن-اق ۈساڭلاۋعا باس سۇعپ، ۈبر جاققان ەكىشى ۈبر جاققا وتۈمەن بولادى. قازىرگى كەزدە ول بۇندىشلدار مەن جويىمىپازداردىڭ توبىندا ۇجۇر. ال بۇل مىرزالار پارتىيەمەن سانسىپ جاتپايدى. بۇندىشل لىيماننىڭ سوزىنە قۇلاق سالىڭىز!

بۇل مىرزا بىلاي دەپ جازادى: ۈروسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى بۇدان 15 جىل بۇرىن ۈزىنىڭ پروگرامماسىندا ۈر ۇلتىنىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقى تۇرالى تارماقتى قويغاندا، كىمدە بولسا ۈ!، ۈزىنە ۈزى مىناداي سۇراۋ قويغان: بۇل سانگە اينالغان ۈ!، ۈسوزدىڭ ۈمانى نە؟ بۇعان جاۋاپ بولغان جوق-تى ۈ!، بۇل ۈسوز قازىرگە دەيىن ۈ!، سوقىر تۇماننىڭ شىندە قالپ وتىر. شىنىندا ول كەزدە بۇل تۇماندى تاراتۋ قىپ ەدى. ول كەزدە جۇرت بىلاي دەيتىن: بۇل تارماقتى ايقىندايتىن ۇاقت ۈالى جەتكەن جوق. مەيلى ول قازىر تۇماندا قالا بەرسىن ۈ!، بۇل تارماققا قانداي مازمۇن بەرۋدى تۇرمىس ۈزى كورسەتەر. پارتىيانىڭ پروگرامماسىن قورلاۋشى بۇل ۈجالاڭبۇت بالا“ 221، شىنىندا تاماشا ەمەس پە؟

ال ول پارتىيا پروگرامماسىن نەگە قورلاپ وتىر؟ ويتكەنى ول ەشئارسەنى ۇيرەنبەگەن، ۈتپتى پارتىيا تارىخى جونىندە دە ەشئارسەنى وقىماغان، جويىمىپازداردىڭ اراسىنا قوسىلىپ جۇرە بەرگەن، پارتىيا جانە پارتىيالىق تۇرالى ماسەلەگە كەلگەندە ۇيالىماي-قىزارماي تىر جالاڭاش جۇرە بەرۋگە ۈادەتتەنگەن“ بارىپ تۇرغان نادان.

پوميا لوۋسكىدىڭ اڭگىمەسىندەگى ۈدىنى مەكتەپتىڭ ۈبر شاكىرتى ۈكاپوستا تولتىرىلعان كۇبىگە قالاي تۇكىرگەنىن“ ماقتانىش

ەتەدى ەكەن. بۇندىشل مىرزىلار ونان دا اسىپ تۇستى. ولار لىيمان سياقتى مىرزىلاردى جۇرت الدىندا وزدەرىنىڭ كۇبىسىنە تۇكرۇ ئۇشىن ايداپ سالىدى. حالقارالىق قۇرىلتايدىڭ بەلگىلى قاراردى قابىلداغانىمەن، ئوز پارتىياسىنىڭ قۇرىلتاينىدا بۇندىڭ ەكى ۋاكىلى («ۇشقىن» گازەتىنە «قاتاڭ» سىن ايتىۋىنا جانە باتىل قارسى تۇرۇىنا قاراماستان!) «وزىن ئوزى بىيلەۋ»دىڭ ماعىناسىن تۇسىنىۋگە ابدەن قابىلەتتى ەكەندىكتەرىن كورسەتكەنىمەن، ئىپتى ونى قۇپىتاغانىمەن لىيمان سياقتى مىرزىلاردىڭ نە جۇمىسى بار؟ ەگەردە «پارتىيانىڭ ساياسى شولۇشىلار»ى (وينامائىز!) پارتىيانىڭ تاريخىمەن، پروگراممىسىمەن ئدنى مەكتەپتىڭ شاكرىتىشە اينالدى ساتىن بولسا، وندا پارتىيانى جويۇ وڭاي بولماس پا؟

ەندى ەكىنىشى «جالاڭبۇت بالا»عا- «قوڭىراۋ» جورنالىنداى²²²

يۇركەۋىچ مىرزاغا كوز جىبەرىڭىزدەر. يۇركەۋىچ مىرزانىڭ قولىندا، سىرا، ەكىنىشى قۇرىلتايدىڭ ەستەلىكتەرى بولسا كەرەك، ويتكەنى ول گولدىلات ايتىپ بەرگەن پلەحاتوۋنىڭ سوزدەرىن سىتاتقا الادى جانە ئوزىن ئوزى بىيلەۋدى بولنىپ شىعۇ دەپ قانا تۇسىندىرۋگە بولاتىندىمىنا ئوزىنىڭ تانىس ەكەندىگىن كورسەتەدى. بىراق بۇل ونىڭ ۋكرائىنا ۇساق بۇرجاۋياسىنىڭ اراسىندا، روسىيا ماركىسىزىم- شىلەرى روسىيانىڭ «مەملەكەتتىڭ بۇتىندىگى» ن (1913- جىلى 7-8- قوسپا ساننىڭ 83- بەتى جانە باسقا بەتتەرى) جاقتايدى ەكەن دەپ روسىيا ماركىسىزىمىشلەرىنە جالا جابۇىنا كەدەرگى بولمايدى. ارينە، ۋكرائىنا دەموكراتتارى مەن ئىرى ورس دەموكراتتارىنىڭ اراسىنا بىرتكى سالۇ ئۇشىن يۇركەۋىچ سياقتى مىرزىلار بۇل جالادان باسقا جاقسى ئادىس ويلاپ تاپا المايدى. ال ۋكرائىنا جۇمىسىدە لارىن بولنىپ شىعىپ، ەرەكشە ۇلتتىق ۇيىم^① بولپ قۇرىلۇعا

① اسرەسە لەۋىنسىكىدىڭ: «گالتىيادى ۋكرائىنا جۇمىسى قوزعالىسى

ۋاعىزداپ جۇرگەن «قوڭىراۋ» جورىنالى قالام قايراتكەرلەرى توبىدە-
نىڭ بۇكىل ساياساتى وسىنداى ارعاا برتكى سالۋىشلىقتى جۇرگىزىپ
وتىر!

پىرولەتارىياتنىڭ شىرقىن بۇزۇشى ۇلتىشلى مەششاندار توبىنا-
«قوڭىراۋ» جورىنالىنىڭ وبىيەكتىپتىك رولى ناق وسىنداى- ۇلت
ماسەلەسى جونىندە ناعىز بارىپ تۇرغان بىلىقپا يدىيالاردى تاراتۋ،
ارىنە، ابىدەن ۇدۇپ كەلەدى. وزدەرىن «پارتىامەن سىرتتاي ۇىر،
شىتەي بولەك ادامدار» دەپ اتاعاندا، «قاتتى» رەنجىتىن يۇركەۋىچ
پەن لىيماندار سىياقتى مىرزىلار ۇبولنىپ شىعۋ ۇقى تۇرالى ماسە-
لەنى پارتىيا پىروگىرامماسىندا وزدەرىنىڭ قالاي شەكىلەرى كەلەتىنى
تۇرالى ۇتىپتى ۇتىس جارىپ ۇىر اۋىز ۇسوز ايتىپاۋى وزىنەن
ۇزى تۇسىنىكتى.

ەندى ۇشىنىشى جانە باستى «جالاڭبۇت بالا»- سەمكوۋسكى
مىرزىعا كوز سالڭىز. ول جوىمىپازدىق گازەتتىڭ بەتتەرىندە ۇىرى
ورىس جۇرتشىلىقى الدىندا پارتىيا پىروگىرامماسىنىڭ 9- تارماعىن
«جەردەن الپ جەردەن سالىدى»، سۇيتە تۇرا ۇزىنىڭ بۇل تارماقتى
پىروگىراممادان شىعارىپ تاستاۋ تۇرالى پىكىردى «كەيىر سەبەپتەرگە
بايلانىستى قوستامىتىندىعىن» دا ايتادى!!
اقىلعا سىمايتىن نارسە، ۇىراق فاكت.

1912- جىلدىڭ 8- اينىندا جوىمىپازداردىڭ ۋاكىلدەر ۇماجد-
لىسى¹⁷³ ۇلت ماسەلەسىن رەسمىي تۇردە كوتەردى. ۇىر جارىم
جىل بويىنا 9- تارماق تۇرالى ماسەلە جونىندە سەمكوۋسكى مىرزىنىڭ

دامۇنىنىڭ قىسقاشا تارىخى»، (Нарис Розвитку українського
«робітничого руху в Галичині» دەگەن كىتابىنىڭ 1914-
جىلى كىيەۋتە باسلىغان نۇسقاسىنا يۇركەۋىچ مىرزىنىڭ جازعان العى
سوزىن قاراڭىز.

ماقالاسىنان باسقا بىردە ماقالا جوق. ونىڭ ۇستىنە بۇل ماقالادا دا اپتور پارتيا پروگراممىسىن تەرسكە شىعارماق بولغاندا، پارتيا پروگراممىسىن وزگەرتۋ تۋرالى پىكىردى "كەيىر دۇنيا ناۋقاس پا الدە؟" سەبەپتەرگە بايلانستى قوستامپىتىندىن "دا ايتادى!! بۇل سياقتى ورايشلىدىقتىڭ مىسالىن، پارتىيادان بەزۋدىڭ، پارتىيالىق جويۋدىڭ ورايشلىدىقتان دا جامان مىسالىن بۇكىل جەر جۇزىنەن تابۋ وڭاي ەمەس، بۇعان كەپىل بولۋعا بولادى. سەمكوۋسكىدىڭ دالەلدەرى قانداي، مۇنى بىر مىسالىمەن كورسەتسە دە جەتىپ جاتىر.

ول بىلاي دەپ جازادى: "ەگەر پولشا پىرولەتارىياتى بارلىق روسىيا پىرولەتارىياتىمەن بىرىگىپ بىر مەملەكەتتىڭ شەڭبەرىندە كۇرەس جۇرگىز-گىسى كەلسە، ال پولشا قوعامىنىڭ كەرتارتىپا تاپتارى، مۇنىڭ كەرسىنشە، پولشانى روسىيادان بولپ العىلارى كەلسە جانە جالپى حالقتىق داۋىس بەرۋ (جالپى حالقتىڭ پىكىرىن سۇراپ شىعۋ) كەزىندە بولسىن شىعۋدى قۇپتاعان كوپشىلىك داۋىسقا قول جەتكىزسە، قالاي ەتۋ كەرەك: بىزدەر، روسىيا سوتسىيال-دەموكراتتارى، ورتالىق پارلامەنتتە ۇزىمىزدىڭ پولشالىق جولداستارىمىزبەن بىرگە بولسۇڭكە قارسى داۋىس بەرۋىمىز كەرەك پە الدە "ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىنى بۇزباۋ ۇشىن، بولسىن شىعۋدى قوستاپ داۋىس بەرۋىمىز كەرەك يە؟" («جاڭا جۇمىشى 166 گازەتى» 71-سان)

بۇدان مىنانى كورۋگە بولادى، سەمكوۋسكى مىرزا تىپتى ۇزىنىڭ نە تۋرالى ايتىپ وتىرعانىن دا تۇسىبەيدى!! بولسىن شىعۋ ۇقىنى ماسەلەسىن ورتالىق پارلامەنت ەمەس، بولسۇشى رايوننىڭ پارلامەنتى (پارلامەنت، جالپى حالقتىق داۋىس بەرۋ، ت.س.) عانا شەشەتىنن ول ويلامادى.

پۇرىشكەۋىچتەر دە، كوكوشكىندەر دە بولسۇ تۋرالى ويدىڭ ۇزىن قىلمىس ساناپ وتىرعاندا، ناعىز ۇس جۇزىندىك، ناقتىلى ساياسات ماسەلەسىن اۋىزعا الماي، بالالارشا بىلاي دەپ سۇرايتىن.

دار بار: ەگەر دەموكراتيا تۇسىنىدا كوپىشلىك كەرتارتىپاشلاردى جاقىنسا "قالاي ەتۋ كەرەك"! شاماسى، بۇكىل روسسىيانىڭ پىرولە-تارلارنىڭ بۇگىنگى تاڭدا پۇرىشكەۋىچىتەرەن، كوكوشكىندەرەن كۇرەسۋى كەرەك ەمەس، قايتا ولارعا سوقپاي، پولشانىڭ كەرتارتىپا تاپتارمەن كۇرەسۋى كەرەك سىياقتى!!

ال مۇنداي ورەسكەل مىلجىڭدى يىدىالىق باسشىلارنىڭ ۇبرى ل. مارتوۋ مىرزا بولپ وتىرعان جويىمپازداردىڭ ورگانىدا جازىپ وتىر، بۇل مارتوۋ پىروگىراممانىڭ جوباسىن جازعان جانە ونى 1903-جىلى قابىلدانۋعا كۇش سالعان، كەيىن كەلە ۇبولنىپ شىعۋ بوستان-دىعىن قورعاپ تاعى دا ماقالا جازعان ل. مارتوۋ بولاتىن. ەندى ل. مارتوۋ، ۇسرا، مىناداي ەرەجە بويىنشا پىكىر ايتىپ وتىرعان بولسا كەرەك:

وندا اقلدىنىڭ كەرەگى جوق،

ۇسىز رەدانى جىبەرگىزىش،

مەن ونى قاراپ كورەيىن. 223

ول سەمكوۋسكى دەگەن رەداشلىدى جىبەرەدى دە، ونىڭ كۇندەلىك گازەت بەتىندە، پارتىيىمىزدىڭ پىروگىرامماسىن بىلمەيتىن جاڭا وقىرماندار الدىندا، پىروگىراممانى بۇرمالاۋىنا، بىلىقتىرا بەرۋىنە جول بەرەدى!

يا، يا، جويىمپازدار تىم لايىپ كەتتى، — كەرەك دەسە ۇتپىتى بۇرىنقى ايكىلى دەگەن سوتسىيال-دەموكراتىستاردىڭ ۇبرتالاينىدا پارتىيالىقتان ۇز دە قالعان جوق.

روزا لۇكسەمبۇرگىتى، ارىنە، لىبماندارعا، يۇركەۋىچىتەرگە، سەمكوۋسكىلەرگە تەڭەۋگە بولمايدى، ۇبرا ق ونىڭ قاتەسىنەن ۇدال وسىنداي ادامداردىڭ پايدالانۋى، ونىڭ قانداي ورايشلىدىق باتپاققا بانقاندىعىن ەرەكشە ايقىن كورسەتەدى.

10. قورتنىدى

ەندى قورتنىدىلايىق.

جالپى ماركسىزىم ئازارياسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراغاندا، ئوزىنى
ئوزى بىلەۋۇقىسى تۇرالى ماسەلە قىيىن ماسەلە ەمەس، 1896-
جىلغى لوندون قۇرلتاينىڭ قارارى بولسىن، ئوزىنى ئوزى بىلەۋ
دەگەندى بولنىپ شىعۇ ۇقىسى عانا دەپ ئۇسىنىۋ بولسىن، دەرەس
ۇلتتىق مەملەكەتتەر قۇرۇ بارلىق بۇرچۇزىالىق-دەموكراتىيالىق توڭ-
كەرىستەردىڭ بەتالىسى ەكەندىگى بولسىن، بۇلار جونىندە شىنداپ
ئسوز بولۇۋى دا مۇمكىن ەمەس.

بەلگىلى دارەجەدە قىيىندىق تۇغىزاتىن نارسە سول، روسسىيادا
ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ پىرولەتارىياتى مەن ەزۇشى ۇلتتىڭ پىرولەتار-
ياتى قول ۇستاسىپ كۇرەسىپ وتىر، كۇرەسۇ كەرەك تە. ئبىزدىڭ
مىندەتمىز-پىرولەتارىياتتىڭ سوتسىيالىزىم جولىنداعى تاپتىق كۇرە-
سىنىڭ بىرلىگىن ساقتاۋ، ۇلتشىلدىقتىڭ بارلىق بۇرچۇزىالىق جانە
قاراجۇزدىك نىقالدارىنا قارسى تۇرۇ. ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ اراسىندا
پىرولەتارىياتتى ئوز الدىنا بولەك پارتىياعا بولسىپ شىعارۇ كەيدە
سول ۇلتتىڭ ۇلتشىلدىغىمەن سونداي ارپالىسقان كۇرەسكە اكەپ
سوعىپ، سونىمەن بەتالىستان اداسىپ، ەزۇشى ۇلتتىڭ ۇلتشىلدىغى
ۇمىتىلۇۋى مۇمكىن.

بىراق بەتالىستان مۇنداي اداسۇشلىق ۋاقىتشا قۇبىلىس قانا
بولادى. ئبىز ساياسىي ماسەلەلەردى "كراكوۋ"تىق تۇرعىدان ەمەس،
جالپى روسسىيالىق تۇرعىدان قويۇمىز كەرەك ەكەنسىن ئۇرلى
ۇلتتاردىڭ پىرولەتارلارنىڭ بىرگە جۇرگىزگەن كۇرەسىنىڭ تاجىرىيە-
بەسى وتە ايقىن كۆرسەتەدى. ال جالپى روسسىيالىق ساياساتتا

پۇرىشكەۋىچتەر مەن كوكوشكىندەر ۇستەمدىك جۇرگىزىپ وتىر. ولاردىڭ يىدىلارى ۇستەمدىك الپ وتىر، ولاردىڭ بوگىدە ۇلت ادامدارىن "بولىكتەنۇشلىك" يىدىاسى ۇشىن، بولىنۇۋىي بولغاندىعى ۇشىن قۇدالاۋى دۇمادا، مەكتەپتەردە، شىركەۋلەردە، كازارمالاردا، جۇزدەگەن، مىڭداغان گازەتتەردە ۋاعىزدالىپ، جۇرگىزىلىپ وتىر. ۇلتىلدىقتىڭ مىنە وسى ۇرى ورىستىق ۋى بۇكىل جالپى روسسيا-لىق ساياسي جاعدايدى ۇلاندىرىپ وتىر. ۇىر ۇلتنىڭ وزگە ۇلتاردى قۇلدانۇ ارقىلى كەرتارتىپا كۇشتەردى روسسىيادا نىعاي-تۋى-سول ۇلتنىڭ باقتىسىزدىعى. 1849-جانە 1863-جىلداردى ەسكە الۋ ناقتى ساياسي ۇاستۇر بولىپ وتىر، ەگەر وتە ۇلكەن كولەمدە داۋىل شىقپاسا، ول ۇاستۇر الى تالاي ون جىلدار بويىنا دەموكراتىيالىق قوزعالستىڭ قاندايىنا بولسا دا، اسىرەسە سوتسىيال-دەموكراتىيالىق قوزعالسىقا كەسە كولەنەڭ بولار ەدى.

ەزىلگەن ۇلتاردىڭ كەيىىر ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ كوزقاراسى كوبىنەسە قانداي تابىعى بولىپ كورىنگەنمەن (ەزىلگەن ۇلتاردىڭ "باقتىسىزدىعى" خالىق بۇقاراسىنىڭ ۇنەمى "ۇز" ۇلتىنىڭ ازاتتىق الۋ يىدىاسىمەن الجاستىرىلىپ وتىرعاندىعى)، روسسىياداعى تاپتىق كۇشتەردىڭ وبىيەكتىپتىك اراسالماعىنا قاراعاندا، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىدىن قورعاۋدان باس تارتۇ ۇسى جۇزىندە ناعىز جاۋىز ورايشلىدىق، پىرولەتارىياتتى كوكوشكىندەردىڭ يىدىلارىمەن شىرىكتەستىرۋ بولاتىندىعى كۇمانسىز. ال بۇل يىدىلار اسىلىندە، پۇرىشكەۋىچتەردىڭ يىدىلارى مەن ساياساتى.

سوندىقتان، ەگەر روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ كوزقاراسىن باستاپقى كەزدە، ەرمەكشە پولشالىق، "كراكوۋ"تىق تار ورىستىلىك ① كوزقا-

① نەكەنى بۇرۇ ۇقىدىن موينىنداۋ قاي رەتتەردە بولسىن ايرىلسىۋعا

راس دەپ اقتاۋعا بولاتىن بولسا، ەندى قازىرگى كەزدە، بارلىق جەردە ۇلتىشلىدىق كۇشەيىپ وتىرعاندا جانە بارىنەن بۇرىن ۇكىمەت-تىك، ۇرى ورىستىق ۇلتىشلىدىق كۇشەيىپ وتىرعاندا، وسى ۇلتىشلىدىق ساياساتقا باعىت بەرىپ وتىرعاندا،—مۇنداي تار ورس-تىلىك ەندى كەشىرمەستىك ۇس بولا باستايدى. ۇس جۇزىندە، بارلىق ۇلتتاردىڭ ”داۋىلدار“ مەن ”سەكىرتىپەلەر“ ىدىياسىن مويىندايتىن، بۇرجۇازىالىق-دەموكراتىيالىق توڭكەرىستى اياقالدى دەپ تانىتىن، كوكوشكىندەردىڭ لىبەريالىزىمنىڭ سوڭىنا ەرەتىن ورايشىلدار وسى تار ورىستىلىككە جارماسادى.

وزگە ۇلتىشلىدىقتىڭ ۇرقايسىسى سياقتى، ۇرى ورىس ۇلتىشلىدىعى دا، بۇرجۇازىالىق ەلدەگى بەلگىلىسەر تاپتىڭ ۇستەم بولۋىنا قاراي، ۇتۇرلى ساتىلاردى باسىنان كەشىرەدى. 1905-جىلعا دەيىن ۇز ۇلتىش كەرتارتىپاشىلاردى عانا بىلەتىن ەدىك دەۋگە بولادى. توڭكەرىستەن كەيىن بىزدە ۇلتىشلى-لىبەرالدار شىقتى.

بىزدە وكتابىرىستەر دە، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار دا (كوكوشكىن)، باسقاشا ايتقاندا، قازىرگى بارلىق بۇرجۇازىا ۇس جۇزىندە وسى مايداندا بولپ وتىر.

ال بۇدان ارى ۇرى ورىس ۇلتىشلى-دەموكراتتارىنىڭ تۇاتىن-

قارسى ۇگىت جۇرگىزۋدى تىمايتىندىسى سياقتى، بۇكىل روسىيا ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ، ەك الدىمەن ۇرى ورىس ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ ۇلتتاردىڭ بولنىپ شىعۇ ۇقىمىن مويىنداۋى بەلگىلىسەر ەزىلگەن ۇلتتىڭ ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ بولسۇڭگە قارسى ۇگىت جۇرگىزۋىن تىمايتىننىن ۇتۇسنىۋ قىيىن ەمەس. سوندىقتان، وسى كۇنى سەمكۇۋسكى مەن تروتسكىي ”ۇشىقتىرىپ“ وتىرعان قايداعى ۇبر جوق ”قايشىلىق“ تى كەلەمەجدەيتىن پولشا ماركىسىزىمىشلەرىنىڭ كۈبەيەتىندىگى داۋسىز دەپ ويلايمىز.

دەيى "سوزسىز". "حالقشلى سوتسياليستىك" پارتىيانىڭ²²⁴ بىرگەسىن قالاۋىشلاردىڭ "بىرى پەشاحونوۋ مىرزا («روسسىيا بايلىقى»⁸⁹ جورنالنىڭ 1906-جىلى 8-ايدى سانسىدا) دىحاننىڭ ۇلتشىلىق قاتىپ-سەمگەن كوزقاراسىنا ساق بولۇغا شاقىرىغاندا-اق، بۇل كوزقاراستى ايتىپ سالغان بولاتىن. دىحاندى "دارپىتەيدى" دەپ بىزگە بولشەۋىكتەرگە قاناشما جالا چاپقانمەن، "بىز دىحاننىڭ ەستىلىگىن دىحاننىڭ قاتىپ-سەمگەن كوزقاراستارىنان، دىحاننىڭ پۇرىشكەۋ-يىچكە قارسى دەموكراتىيالىق مايداننىڭ پوپپەن، پومەششىكتەر مەن كەلسۇگە ۇمتىلۇ نىساينان قاشان دا قاتاڭ ايرىا بىلدىك، وسىلاي ايسىرىپ وتىرماقپىز.

پىرولەتارلىق دەموكراتتار "بىرى ورس دىحاندارىنىڭ ۇلتشىلىقى مەن قازىردىڭ وزىندە-اق (جول بەرۋ ماغناسىندا ەمەس، كۇرەسۋ ماغناسىندا) سانسۇ كەرەك جانە بولاشاقتا دا نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت سانساتىن بولار.^① ەزىلگەن ۇلتئاردا 1905-جىلدىن كەيىن ۇلتشا-دىقتىڭ كوپتەپ ويانىۋى (مىسالى، "بىرىنشى كەزەكتى دۇماداعى "اپتونومىيالىق-وداقشىلدار"، ۇكرائىندار قوزغالىسىنىڭ، مۇسلىماندار قوزغالىسىنىڭ دامۋى، ت.ب.) قىلالار مەن اۋىل-قىستاقئاردا "بىرى ورس ۇساق بۇرجۇازىياسىنىڭ ۇلتشىلىقىنى "سوزسىز كۇشەيتەدى.

① مىسالى، پولشاداعى ۇلتشىلىق اقسۇبەكتىك ۇلتشىلىقتان بۇرجۇازىيالىق ۇلتشىلىققا، سودان كەيىن دىحاندىق ۇلتشىلىققا قالاي اينالىپ وتىرغا-نىن قاداغالاپ وتىرۋ قىزىقتى بولار ەدى. لۇدۋىگ بەرنىگارد "وزىنىڭ «پروۇسسىياداعى پولشالىقتار» (Das polnische Gemeinwesen im preußischen Staat) ورسشا اۋدارماسى بار) دەگەن كىتابىنىدا، "وزى گەرمانىيالىق كوكوشكىنىنىڭ مايدانىدا بولا وتىرىپ، وتە "بىر ەرەكشە قۇبىلىستى: ۇلت ۇشىن، "دىن ۇشىن، "پولشالىقتار" دىڭ جەرى "ۇشىن كۇرەستە پولشالىق دىحانداردىڭ تۇرلىشە كوپەراتىپتە-

روسيانىڭ دەموكراتىيالىق رەفورماسى نەغۇرلىم باياۋ بىلگەرىلەگەن سايىن، تۇرلى ۇلتتاردىڭ بۇرچى ئازىيىشنىڭ ۇلتتاردى بىر-بىرىگە ئايداپ سالۋى، قىرغىستىرۋى سولغۇرلىم كۈشتى، سولغۇرلىم ورەسكەل، سولغۇرلىم قاتتى بولادى. مۇنىڭ ۇستىگە روسىيا پۇرىشكە ۇيچتەرىنىڭ ەرەكشە كەرتارتىپاشلىدىغى (كورشلىس مەملەكەتتەردە ئانغۇرلىم كۈبىرەك دەموكراتىيادان كەنەلىپ وتىرعان) بەلگىلىمەر ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ئاراسىندا "بولشەكىتەنۋىشلىك" ئۇقىم تۇدىراتىن (جانە كۈشەيتەن) بولادى.

ۇستىڭ مۇنداي جايى روسىيا پىرولەتارىياتىغا ەكى تۇرلى، نەمەسە تىپتى دە دالىرەك ايتقاندا، ەكى چاقتى مىندەت جۇكتەيدى: بىر چاغىنان، ۇلتشلىدىق اتاۋلىمەن جانە ەك الدىمەن ئىرى ورسى ۇلتشلىدىمەن كۈرەسۋ؛ بارلىق ۇلتتاردىڭ تولىق تەڭدىگىن چاي عانا مويىنىنداماي، سونىمەن قاتار مەملەكەت قۇرۇ جونىنىدەكى تەڭدىگىن دە، ياعنى ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ، بولىنىپ شىعۇ ۇقىمىن دا مويىنداۋ؛ ەندى بىر چاغىنان، بارلىق ۇلتتاردىڭ تۇرلى ۇلتشلىدىمەن ويداعىداي كۈرەسۋ مۇددەسىنىڭ دال ۇزى ۇشىن، پىرولەتارلىق كۈرەسپەن پىرولەتارلىق ۇيىمداردىڭ بىرلىگىن باياندى ەتۋدى، بۇرچى ئازىيىشنىڭ ۇلتتاردى وقشاۋلاۋغا تىرىسۇنا قاراماستان،

رىن جانە باسقا وداقتارىن نىمىز بىرىكتىرە وتىرىپ گەرمانيادامى پولشالىقتاردىڭ وزىنە بىر "دىخاندىق رەسپۇبلىكا" قۇرغانىن سۈرەت-تەيدى. گەرمانيالىقتاردىڭ ەزگىسى پولشالىقتاردى بىرىكتىردى، ولاردى بولەكتەدى، سۈيتىپ اۋەلى پولشا اقسۇيەكتەرىنىڭ، پولشا بۇرچى ئازىيىشنىڭ جانە دىخانداز بۇقاراسىنىڭ ۇلتشلىدىمەن وياتتى (اسىرەسە مەكتەپتەردە پولياك تىلىن قولدانۇغا قارسى نەمىستەردىڭ 1873-جىلى باستاغان شابۋىلىنان كەيىن). چالغىز پولشا جونىدە عانا مەمەس، روسىيادا دا ۇستىڭ بەتى وسىعان بەت الپ بارادى.

ولاردىڭ يىتەرناتسىئونالدىق تۇناس تۇلعا بولپ تىغىز بىرىگۋىن جۇكتەيدى.

ۋلتتاردىڭ تولق تەڭدىگى، ۋلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋ ۋقى، بارلىق ۋلتتاردىڭ جۇمىسشالارىنىڭ بىرىگۋى، — مەنە بۇل ماركسىزم جۇمىسشالارغا ۋيرەتەتن ۋلتتىق پروگرامما، بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ تاجىرىبەسى مەن روسسىيانىڭ تاجىرىبەسى جۇمىسشالارغا ۋيرەتەتن ۋلتتىق پروگرامما.

مەن «بىزدىڭ جۇمىشى»¹⁶⁶ گازەتىنىڭ 3-سانىن العان كەزىمدە بۇل ماقالا تەرىلىپ قويغان ەدى، بۇل ساندا ۋل. كوسوۋ-سكى مىرزا بارلىق ۋلتتاردىڭ ۋوزى بىلەۋگە ۋقىتىلىغىن مويىنداۋ تۋرالى بىلاي دەپ جازادى:

“بۇل تارماق پارتىيانىڭ 1-قۇرۇلتاينىڭ قارارنامىسى (1898-جىلى) ۋلى تۋردە كوشىرىپ العان، ال پارتىيانىڭ 1-قۇرۇلتاينى مۇنى سوتسىيالىستىك ھالقا ئالاقى قۇرۇلتاينىڭ قارارنامىسى بولغان بولاتتىن. سول كەزگى تالاستان، 1903-جىلى قۇرۇلتاينىڭ بۇل تارماقتى سوتسىيالىستىك يىتەرناتسىئونال بەرگەن ماعاندا، ياعنى ساياسىي جاعىنان ۋوزى بىلەۋ ماعاناسىندا، ساياسىي دەرەس بولۇ جاعىنان ۋلتتىڭ ۋوزى بىلەۋ ماعاناسىندا تۇسىندىرگەن كورۇگە بولادى. ۋلتتىڭ ۋوزى بىلەۋ دەيتىن فورمۇلا تەرىتورىيا جاعىنان وقشاۋلانۇ ۋقىغىن كورسەتىپ وتىرەكەن، ەندەشە، مۇنىڭ قازىرگى بار مەملەكەتتەن كەتە المايتىن نەمەسە كەتكىسى كەلمەيتىن ۋلتتار ۋشىن وسى مەملەكەتتىڭ ورگانىزىمىنىڭ ئىشىندەگى ۋلتتىق قاتنىشتارى قالاى رەتكە سالۇ ماسەلەسىنە ەشپىر قاتىسى جوق.”

بۇدان ۋل. كوسوۋسكى مىرزانىڭ قولىندا 1903-جىلى 2-قۇرۇلتاينىڭ ەستەلىكتەرى بارلىعى جانە ۋوزى بىلەۋ ۋقىمىنىڭ شىن (جانە بىردەن-بىر) ماعاناسىن جاقسى بىلەتىنى كورىنىپ وتىر. مۇنىمەن مىنا فاكتىتى بۇندىتىق «ۋاقت» گازەتى²²⁵

رەداكسىيەسىنىڭ لىيىمان مىرزانى پروگراممىنى قورلاۋۇشىنى جانە
 ونى ايقىن مەس دەپ جاريالاۋۇشىنى ايداپ سالىپ وتىرغانىمەن
 سالىستىرىپ قاراڭىز!! بۇندىشل مىرزالاردىڭ "پارتىيالىق" اخلاعى
 عاجايىپ مەكەن... قۇربلىتاي قابىلداغان "وزىنى" بىلەۋ تارماق
 كوسىۋىتىشكى مىرزانىڭ نەلىكتەن "ولى" كوشىرىپ اللىغان نارسە
 دەپ جاريالاپ وتىرغانىن "بىر اللانىڭ" "وزىنى" بىلىسەن. "توپتارسى
 جاساعىسى كەلەتىن" ادامدار بولا بەرەدى، "بىراق قالايشا، نەسە-
 بەپتى، نەندەي ماقساتپەن توپتارسى جاساۋدى ولاردىڭ وزدەرى
 دە بىلمەيدى.

1914 - جىلى 2 - 5 - ايلاردا جازىلغان
 1914 - جىلى 4 - 6 - ايلاردا «اعار-
 تىۋ» جورناللىنىڭ 4 - ، 5 - ، 6 -
 ساندارىنا باسلىغان
 قول قويغان: ۆ. يىلىن

جورنالداغى نۇسقا سىنا ساي باسلىدى
 «لەنىن شىعارمالارى»، 20 - توم،
 جازۋىشى، 395 - 457 - بەتتەرىنەن
 اللىدى

سوعس جانە روسسيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى²²⁶

بارلىق ەلدەردىڭ ۇكىمەتتەرى مەن بۇرژۇازىيالىق پارتىيالارى
ونداغان جىلدار بويى ازىرلەپ كەلگەن ەۋروپالىق سوعس باستالدى.
قارۋلانۋدىڭ ۇسۋى، الدىڭعى قاتارلى ەلدەردىڭ كاپىتالىزىم
دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتسىنداعى، ياعني يىمپەريالىستىك ساتسىنداعى
بازارلارغا تالاسۋ كۈرەسىنىڭ مەيلىنشە شيەلەنسۋى، وتە ارتتا
قالغان شىعس ەۋروپاداعى پائىشالىق ەلدەردىڭ وردالىق مۇددەلەرى
وسى سوعسقا اكەلىپ سوقتىرۋعا ۇتيس ەدى، سوقتىردى دا. بوتەن
ۇلتتاردىڭ جەرىن باسپ الۋ، ۇزىن باعىندىرۋ؛ باسەكەلەس
ەلدەردى كۈيزەلسكە ۇشراتۋ، ونىڭ بايلىقتارىن تالان-تاراجا
سالۋ؛ روسسيانىڭ، گەرمانيانىڭ، انگليانىڭ جانە باسقا ەلدەردىڭ
شكى ساياسي داعدارىستارىنان ەڭبەكشىلەر بۇقاراسىنىڭ كوڭىلىن
اۋدارىپ اكەتۋ؛ جۇمىسشىلاردى بىرىنەن ۇبرىن اجىراتىپ،
ۇلتشىلدىقپەن باسنى اينالدىرۋ جانە پىرولەتارىياتنىڭ توڭكەرىستىك
قوزغالىسىن السىرەتۋ ماقساتىمەن ولاردىڭ وزىق قوسىنىن قۇغىغا
ۇشراتۋ—قازىرگى سوعىستىڭ بىردەن-ۇبرىش مازمۇنى،
ماڭىزى وسىلاي.

سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياعا ەڭ الدىمەن جۇكتەلەتىن
بورىش—سوعىستىڭ وسى شىن ماڭىزىن اشىپ تاستاۋ جانە ۇستەم

تاپتاردىڭ، ياعنى پومەششىكتەر مەن بۇرجۇازيانىڭ سوعىستى
ۋاعىزداپ تاراتىپ وتىرعان وتىرىگىن، سايقالدىعىن جانە ”وتانىشلا-
دىق“ بوس سوزدەرىن اياۋسىز اشكەرەلەۋ.

سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بىر توبىن باستاپ وتىرعان—گەرمانىيا
بۇرجۇازياسى. ول سوعىستى وتان قورعاۋ ۇشىن، بوستاندىق پەن
مادەنيەت ۇشىن، پاتشا ۇكىمەتى ەزىپ جاتقان ۇلتتاردى ازات
ەتۋ ۇشىن، كەرتارتيا پاتشا ۇكىمەتىن قيراتۋ ۇشىن جۇرگىزىپ
جاتىرمىز دەپ ەڭەشتەۋمەن جۇمىسشى تابى مەن ەڭبەكشى بۇقارانىڭ
باسىن اينالدىرىۋدا. ال ۇس جۇزىندە ناق وسى بۇرجۇازيا ۋىلحەلم II
باستاعان پرۇسسيالىق يۇنكەرلەردىڭ يتارشىسى بولپ، قاشاندا
پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ەڭ سەنىمدى وداقتاسى جانە روسىيا جۇمىسشى-
ديحاندارىنىڭ توڭكەرىستىك قوزعالىسىنىڭ جاۋى بولپ كەلدى.
ۇس جۇزىندە بۇل بۇرجۇازيا يۇنكەرلەرمەن بىرگە، سوعىس قالاي
بولپ بىتكەن كۇندە دە، وزدەرىنىڭ بارلىق كۇش-قۋاتىن روسىيا-
داعى توڭكەرىسكە قارسى پاتشالىق تۈزىمدى قولداۋعا جۇمسايدى.
ۇس جۇزىندە گەرمانىيا بۇرجۇازياسى، سەربىيانى باعىندىرىۋ جانە
وڭتۇستىك سلاۋيانداردىڭ ۇلتتىق توڭكەرىستىن تۇنشىقتىرۋ ۇشىن،
سەربىياعا قارسى توناۋشىلىق شابۋىل باستادى، سونىمەن بىرگە،
نەۋرلىم باي باسەكەلەسۋشىنى توناۋ ۇشىن نەۋرلىم ەركىن ەلدەرگە،
بەلگىيا مەن فرانسىياعا قارسى، ۇزىنىڭ نەگىزگى سوعىس كۇشتەرىن
جۇمسادى. گەرمانىيا بۇرجۇازياسى بۇل سوعىس قورعانىس سوعىسى
دەگەندى كوكىپ، ۇس جۇزىندە ۇز تۇرعىسىنان قاراعاندا،
نەۋرلىم قولايلى كەزەڭدى تاڭداپ الدى، سوعىس تەحنىكاسى
جونىندە ۇزىنىڭ ەڭ جاڭا تابىستارىن پايدالاندى، روسىيا مەن
فرانسىيا سىتەتۋگە داينىنداعان جاڭا قارۋ-جاراقتاردىڭ الدىن الدى.
سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەكىنشى توبىن باستاپ وتىرعان—

انگليا جانە فرانسىيا بۇرجۇازىياسى. ولار سوعىستى گەرمانىيانىڭ مىليستارىزىمى مەن وزبىرلىغىنا قارسى وتان "ۇشىن، بوستاندىق پەن مادەنيەت" ۇشىن جۇرگىزىپ جاتىرمىز دەپ وڭەشتەۋمەن جۇمىشى تابى مەن ەڭبەكشى بۇقارانىڭ باسنى اينالدىرۋدا. ال "س جۇزىندە بۇل بۇرجۇازىيا" ۇزىنىڭ مىليارتتاغان اقشاسىنا روسسىيا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ، — ەۋروپاداعى ەڭ كەرتارتپا، ەڭ تاغى پاتشالىقتىڭ اسكەرلەرىن ەرتەدە — اق جالداپ الپ، گەرمانىياغا شابۋىل جاساۋعا ازىرلەپ كەلگەن بولاتىن.

"س جۇزىندە انگليا جانە فرانسىيا بۇرجۇازىياسىنىڭ سوعىسۋداغى ماقساتى — گەرمانىيا وتارلارىن باسپالۇ، ەكونوميكالىق جاعىنان باسقارلاردان اناعۇرلىم تەز دامىپ وتىرعان باسەكەلەس ەلدى قىراتۇ. سوندىقتان وسى وسكەلەڭ ماقساتتار "ۇشىن" الدىڭعى قاتارلى، "دەموكراتىياشلى" ەلدەر پولشانى، ۇكرائىنانى، ت.ت. بۇرىنعىدان بەتەر تۇنشىقتىرۇ "ۇشىن، روسسىياداعى توڭكەرىستى بۇرىنعىدان بەتەر باسپ تاستاۋ "ۇشىن تاغى پاتشا ۇكىمەتىنە كومەكتەسىپ وتىر.

سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەكى توبى دا توناۋعا، تاغىلىقتا جانە سوعىستىڭ شەكسىز قاتالدىغىنا كەلگەندە بىرىنەن "بىرى كەم تۇسپەيدى، "بىراق پىرولەتارىياتتىڭ باسنى اينالدىرۇ "ۇشىن جانە بىردەن — "بىر ناعىز ازاتتىق سوعىستان، اتاپ ايتقاندا "وز" ەلىنىڭ دە، "بوتەن" ەلدەردىڭ دە بۇرجۇازىياسىنا قارسى شىكى سوعىستان ونىڭ كوڭىلىن "بولۇ "ۇشىن، وسىنداى وسكەلەڭ ماقسات "ۇشىن، "اربىر ەلدىڭ بۇرجۇازىياسى وتانشىلدىق تۇرالى جالغان سوزدەرمەن "وزىنىڭ" ۇلتتىق سوعىستىڭ ماڭىزىن ارتتىرۇعا تىرىسىپ، جاۋدى جەڭگە كۇش سالۋىمىز ونى توناۋ "ۇشىن، ونىڭ جەرىن باسپالۇ "ۇشىن ەمەس، "وز حالقىمىزدان باسقا حالقتاردىڭ

بارىن "ازاتەتۈ" ۇشىن دەپ وڭەشتەۋگە بار كۇشىن سالادى. ۇىراق بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجۇازياسى مەن ۇكىمەتتەرى جۇمىسشىلاردى بولشەكتەۋگە جانە بىرىنە ۇىرىن قىرعىنداتۋعا تىرىسقان ساين وسى وسكەلەڭ ماقسات ۇشىن سوعىستىق ۇتۇس جانە سوعىس كەزىندە باسپا ۇسوزدى تەكسەرۋ ۇتۇزىمىن (قازىرگى سوعىس كەزىندە، سىرتقى جاۋدان گورى "شكى" جاۋدى اناعۇرلىم قۇعىن-سۇرگىنىگە سالىپ وتىر) قاتاڭ قولدانعان ساين، سانالى پىرولەتارىيات ۇشىن بارلىق ەلدەردەگى بۇرجۇازيانىڭ "وتانشىل" توپتارىنىڭ شوۋىنىزىمدىك ايعاي-شۇنا قارسى تۇرىپ، ۇزىنىڭ تاپتىق بىرلىگىن، ۇزىنىڭ يىتتەرناتسىيونالىزىمىن قورعاۋ، ۇزىنىڭ سوتسىيالىستىك سەنىمدەرىن ارتتىرۋ بورشى سولعۇرلىم قاجەت. بۇل مىندەتتەن باس تارتۋ، ۇتپىتى سوتسىيالىستىك تالاپتار تۇرالى ايتىپاي-اق قوبىعاننىڭ وزىندە، سانالى جۇمىسشىلاردىڭ وزدەرىنىڭ ازاتتىق جانە دەموكراتىيالىق تالاپتارىنىڭ بارىنەن باس تارتقاندىعى بولپ شعادى.

ەۋروپاداعى باستى-باستى ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك پارتىيالارى وزدەرىنىڭ وسى مىندەتتىن ورنىداماعاندىعىن، ال بۇل پارتىيالاردىڭ-اسىرەسە گەرمانيا پارتىياسىنىڭ-كوسەمدەرىنىڭ قىلىقتارى سوتسىيالىزىمگە تۇرا وپاسىزدىق جاساۋمەن بىردەي ەكەندىگىن قاتتى اشنا ايتۋعا تۇرا كەلەدى. دۇنيە جۇزىلىك تارىخىي ماڭىزى بار كەزەڭدە، قازىرگى ەكىنشى (1889-1914) سوتسىيالىستىك يىتتەرناتسىيونال كوسەمدەرىنىڭ كوپشىلىگى سوتسىيالىزىمدى ۇلتشىلدىقپەن اۋىستىرماق بولادى. وسىلاردىڭ وسى قىلىقتارى ارقاسىندا، بۇل ەلدەردىڭ جۇمىسشى پارتىيالارى وزدەرىن ۇكىمەتتەردىڭ قىلمىستى ارەكەتتەرىنە قارسى قويمادى، قايتا جۇمىسشى تابىن ۇز مايداننى يىمپەريالىستىك ۇكىمەتتەردىڭ مايدانىنا قوسىپ جىبەرۋگە شاقىردى.

يىتەرناتسيونالدىڭ كۈسەمدەرى سوعىسقا اقشا اجراتۇغا داۋىس بەرىپ، "ۈز" ەلدەرنىڭ بۇرچۇازياسىنىڭ شوۋېنيزىمىدىك ("وتانشىلە-دىق") ۇراندارىن قايتالاپ ايتىپ، سوعىستى اقساپ، سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بۇرچۇازىيالىق نىگىلارىنا قاتناسىپ، ت. س. سىستەپ، سوتسياليزىمگە وپاسزدىق جاسادى. قازىرگى ەۋروپانىڭ ەڭ نىقپالدى سوتسيالىستىك كۈسەمدەرى جانە ەڭ بەدەلدى سوتسيالىستىك گازەت-جورنالدارى استە سوتسيالىستىك تۇرعىدا ەمەس، بۇرچۇازىيالىق-شوۋېنيزىمىدىك جانە لىبەرالدىق تۇرعىدا تۇر. سوتسياليزىمدى وسىنداي ماسقارالاۋغا جاۋاپتى-ەڭ الدىمەن، ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ ەڭ كۇشتى، ەڭ بەدەلدى گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى. ۇىراق ۇزىنىڭ وتانىن ساتقان جانە كوممۇنانى بىسىمار-كپەن استاسا وتىرىپ جانىشتاعان بۇرچۇازىيالىق ۇكىمەتتەن بىرنەشە بۇجائىدىق ورنى الپ وتىرعان فرانسىا سوتسيالىستەرىن دۇرىسقا شىعارۇغا بولمايدى.

گەرمانيا جانە اۋستىريا سوتسيال-دەموكراتىتارى، روسسىيانىڭ پاتشالىق ۇكىمەتتەنە قارسى تۇرىپ جاتىرمىز دەپ وزدەرنىڭ سوعىستى قولداۋىن اقتاماقشى بولدى. ۇىز، روسسىيا سوتسيال-دەموكراتىتارى مۇنداي اقتاۋدى بۇكىلدەي سايقالدىق دەپ ەسەپتەيە-تىنىمىزدى مالىمدەيمىز. پاتشا ۇكىمەتتەنە قارسى توڭكەرىستىك قوزعالس سۇڭعى جىلدارى ۇىزدىڭ ەلدە تاغى دا زور قۇلاش جايىپ وتىر. بۇل قوزعالسقا روسسىيا جۇمىشى تابى باسشىلىق ەتىپ كەلەدى. سۇڭعى جىلدارداغى مىليونداغان ادامداردىڭ ساياسىي جۇمىس تاستاۋلارى پاتشا ۇكىمەتتەن قۇلاتىۋ جانە دەموكراتىيالىق رەسپۇبلىكانى تالاپ ەتۋ ۇرانىمەن ۇتىپ وتىردى. سوعىستىڭ قارساڭىندا-اق فرانسىا رەسپۇبلىكاسىنىڭ زۇڭتۇڭى پوينكارە نيكولاي II گە كەزدەسكەن جولى پەتەربۇرگ كوشەلەرىندە روسسىيا

جۇمىسشىلارنىڭ قولمەن جاسالغان بەكىنىستەردى ۋوز كوزمەن كۈرە الدى. بۇكىل ادامزاتتى پاتشالىق ۋتۇزىمنىڭ ماسقاراسىنان ازات ەتۋ ۋشىن روسسىيا پىرولەتارىياتى ەشقانداي قۇرباندىقتان تارتىنغان ەمەس. ۋىراق ۋىز مىنانى ايتۋعا ۋتىسىپىز: ەگەر بەلگە-لىمىر جاعدايلاردا پاتشا ۋكىمەتنىڭ اپاتقا ۋشىراۋىن ۋىر نارسە كەشەۋىلدەتە الاتىن بولسا، ەگەر روسسىياداعى بۇكىل دەموكراتتارعا قارسى كۈرەستە پاتشا ۋكىمەتنە ۋىر نارسە كومەكتەسە الاتىن بولسا، ول نارسە انگىليا، فرانسىيا جانە روسسىيا بۇرجۋازىسىنىڭ اقشالى قاپشىعى ەسەبىنەن پاتشا ۋكىمەتنىڭ كەرتارتپا ماقساتىنا قىزمەت سىتەپ وتىرعان قازىرگى سوعسى بولپ تابىلادى. ەگەر روسسىيا جۇمىسشى تابىنىڭ پاتشا ۋكىمەتىنە قارسى توڭكەرىستىك كۈرەسىن ۋىر نارسە قىيىنداتا الاتىن بولسا، ول نارسە روسسىيانىڭ شوۋىينىزىمدىك گازەت-جورنالدارى بىزگە ۋداي مىسال ەتپ وتىرعان گەرمانىيا جانە اۋستىريا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالارى كۈسەمدەرىنىڭ قىلىقتارى بولپ تابىلادى.

ۋتىپتى، گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى كۇشىنىڭ السىرەگەندىگى سونشالىق، بۇل ونى قانداي دا بولسا توڭكەرىستىك ارەكەتتەردەن باس تارتۋعا ۋماجبۇر ەتتى دەلىك، وسىنداي بولغان كۇندە دە ونىڭ شوۋىينىزىمدىك لاگەرگە استە قوسىلماۋى كەرەك ەدى، گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ كۈسەمدەرى پىرولەتارلىق يىتتەرناتسىيونالدىڭ تۋىن بىلغادى دەپ يتاليا سوتسىيال-لىستەرىنىڭ ۋدىل كىنالاۋىنا سەبەپ بولغان قادامداردى دا جاساماۋعا ۋتىس ەدى.

ۋىز-روسسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسى، سوعىسقا بايلانىستى زور قۇرباندىقتارعا ۋشىرادىق، ۋالى دە ۋشىرايمىز. ۋىزدىڭ جارىيا جۇمىسشى جورناللىمىزدىڭ ۋبارى

جابىلدى. جۇمىشى ۇيىمنىڭ كوپشىلىگى جويىلدى، ۇبىزدىڭ كوپتە-
گەن جولداستارىمىز قامالدى جانە جەر اۋدارىلدى. ۇبراق ۇبىزدىڭ
پارلامەنت ۋاكىلدەر ۇيرىمىمىز- مەملەكەتتىك دۇماداعى روسسىالىق
سوتسىيال- دەموكراتىيالىق جۇمىشى توبى- سوعىسقا اقشا اجراتۋعا
داۋىس بەرمەۋدى، ۇزىنىڭ نارازىلىعىن نەغۇرلىم قاجىرلى كۇشپەن
ۇبىلدىرۋ ۇشىن ۇتپىتى دۇمانىڭ ۇماجىلىسى زالىن تاستاپ كەتۋدى،
ەۋروپالىق ۇكىمەتتەردىڭ ساياساتىن يىمپەريالىستىك ساياسات
دەپ جازىرۋدى ۇزىنىڭ ۇسوزسىز سوتسىيالىستىك بورىشى دەپ
ۇبىلدى. پاتشا ۇكىمەتنىڭ ەزۋدى مەيلىنشە كۇشەيتۋىنە قاراماستان،
روسسىيانىڭ سوتسىيال- دەموكراتىيالىق جۇمىشىلارى سوعىسقا قارسى
الاشقى ۇندەۋلەرىن قۇپيا شىعارىپ، دەموكراتتار مەن يىنتەرنا-
تسيونالدىڭ الدىندا ۇزىنىڭ بورىشىن وتەدى.

ەگەر گەرمانىيا سوتسىيال- دەموكراتتارىنىڭ ازىشلىعى سىياقتى
جانە بەيتاراپ ەلدەردەگى تاڭداۋلى سوتسىيال- دەموكراتتار سىياقتى
توڭكەرىستىك سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋاكىلدەرى
ەكىنشى يىنتەرناتسيونالدىڭ وسى كۇيرەۋى جونىندە بەتىن باسىپ
ۇيالاتىن بولسا، ەگەر سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىڭ
كوپشىلىگىنىڭ شوۋينىزىمىنە قارسى انگليادا دا، فرانسىيادا دا
سوتسىيالىستەردىڭ داۋىسى شىعا باستاپ وتىرعان بولسا، ەگەر
گەرمانىيا «سوتسىيالىستىك ايلق»²²⁷ (Sozialistische Monat-
shefte) تى ۋاكىل ەتكەن، ەرتەدە- اق ۇلتشىل- لىبەرالدىق
مايدانىندا تۇرعان ورايشىلدار وزدەرىنىڭ ەۋروپالىق سوتسىيالىزىم-
نىڭ جەڭگەن قۇتتىقتاۋعا ابدەن قاقىلى بولسا، وندا ەكىنشى
يىنتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى جونىندە ۇنسز قالۋعا تىرىساتىن
نەمەسە ونى دىپلوماتىيالىق قۇرعاق سوزدەرمەن بۇركەپ قالماقشى
بولاتىن ورايشىلدىق پەن توڭكەرىستىك سوتسىيال- دەموكراتىيالىق

پارتىيانىڭ ارالىقىدا (گەرمانىيە سوتسىيالىستىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسى -
 "دەرىجىلىك ئارالىقلار" ئارىسىدا) ئۆزىنىڭ ئادىمىدا پىرولە تارىخىغا ەڭ
 ئۇچرايدىغان قىممەت ەتەدى.

قايتا، بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارنىڭ جانغا، اناعۇرلىم
 بەرىك سوتسىيالىستىك بىرلىگىن قۇرۇش، بۇل كۆپىرەۋدى
 اشىق مۇيىنداۋ كەرەك جانە ونىڭ سەبەپتەرىن ۇعىنىۋ كەرەك.

بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك قاندايىر جاعدايدا بولسىن
 شوۋېننىزىمگە قارشى كۈرەسۋگە مىندەتتەگەن، سوتسىيالىستىك
 بۇرژۇازىيەن ۇكىمەتتەر باستان سوتسىيالىستىك قاندايىن بولسىن
 سوعى پەن ەلەۋمەتتىك توڭكەرىستى ۇگىتتەۋدى كۈشەيتۋارقىلى
 توتەپ بەرۋگە شاقىرعان شتۇتگارت²²⁸، كوپەنھاگەن²²⁹ جانە
 بازەل²³⁰ قۇرلىتىلارنىڭ قۇللارنى ورايىشلار كەرەكسىز ەتتى.

ەكىنچى يىلتىز ئاتىسوناڭدىڭ كۆپىرەۋى وتكەن ("بەيىت" دەپ
 اتالاتتىن) تارىخى زامانىڭ وزگەشەلىگى نەگىزىندە ۇسىپ شىققان
 جانە سوتسىيالىستىك جىلدارى ۇس جۇزىندە يىلتىز ئاتىسوناڭدا ۇستەمدىك
 العان ورايىشلىقتىڭ كۆپىرەۋى بولپ تابىلادى. سوتسىيالىستىك
 توڭكەرىستى بەكەرگە شىعارپ جانە ونى بۇرژۇازىيالىق جاڭىرتىمپاز -
 دىقپەن ۇستىرىپ؛ تاپتىق كۈرەستى، بەلگىلىر كەزەڭدە ونىڭ
 شىكى سوعىقا لاجىز اينالۋىن بەكەرگە شىعارپ جانە تاپتاردىڭ
 سىستەمىگىن ۇاعىزداپ؛ وتانىشلىدىق جانە وتان قورعاۋ دەگەن
 اتپەن بۇرژۇازىيالىق شوۋېننىزىمدى ۇاعىزداپ جانە كوممۇنىستىك
 پارتىيانىڭ جارناماسى ەرتەدە - اق تۇسىندىرگەن سوتسىيالىزىمنىڭ
 نەگىزگى اقىقاتتىن، يەنى جۇمىسشىلاردا وتان جوق دەگەندى ەلەمەي
 نەمەسە ونى بەكەرگە شىعارپ؛ بارلىق ەلدەردىڭ بۇرژۇازىيالىق
 قارشى بارلىق ەلدەردىڭ پىرولە تارىخىنىڭ توڭكەرىستىك سوعىنىڭ
 قاجەت ەكەندىگىن مۇيىنداۋدىڭ ورنىنا، مىلىتارىزىمەن كۈرەستە

كۆپرەۋىنىڭ مەشھۇرلىقى كوزقاراسپەن عانا تىنىپ؛ بۇرچۇزىيالىق پارلامەنتارىزم مەن بۇرچۇزىيالىق جاريالىقتى پايدالانۇ قاچەتتىگىن وسى جاريالىققا تابىنۇعا اينالدىرىپ جانە داعدارىس زامانىدا ۇيم مەن ۇگىتىشك قۇپيا فورمالارىن پايدالانۇ مىندەتى ەكەنن ۇمىتىپ، — ورايشىلدار وسى كۆپرەۋىدى ەرتەدە — اق ازىرلەپ جۇرگەن بولاتىن. ورايشىلدىقتىڭ تابىيىي “قوسىمشاسى” (بۇرچۇزىيالىق جانە پىرولەتارلىق، ياعنىي ماركسىزىمدىك تۇرعىدان بەت بۇرغان “قوسىمشا”) بولغان ۇكىمەتسىزدىك — جۇمىشى ۇيىمشىلىدىق اعىمىنىڭ قازىرگى داعدارىس كەزىندەگى ەركەشلەگى شوۋىنىزىم ۇرانىن ورايشىلدىق سىياقتى ۇيالىماي — قىزارماي، ماساتتانا قايتالاۋ بولپ تابىلادى.

ورايشىلداردان باتىل قول ۇزبەيىنشە جانە ونىڭ ساتسىزدىككە سوعۇى سوزسىز ەكەندىگىن بۇقاراعا تۇسىندىرمەيىنشە، قازىرگى ۋاقىتتا سوتسىيالىزىم مىندەتتەرىن ورنىداۋعا بولمايدى، جۇمىشىلار — دىڭ شىن يىتەرناتسىيونالدىق نىتئماعىن جۇزەگە اسىرۇعا بولمايدى. ^۶اربىر ەلدىڭ سوتسىيالىزىم — دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ مىندەتى ەڭ الدىمەن سول ەلدەگى شوۋىنىزىممەن كۇرەسۋ بولۇعا ءتيىس. روسسىيادا بۇرچۇزىيالىق لىبەرالداردىڭ (“نەگىزگى زاڭشىل — دەمو — كىراتتاردىڭ”⁶) بويىن شوۋىنىزىم جايلاعان، ال خالىقشىلداردان تارتىپ سوتسىيالىزىم — توڭكەرىسشىلدەر¹⁴⁶ مەن “وڭشىل” سوتسىيالىزىم — دەموكراتتارعا دەيىنگىلەردىڭ بويىن شوۋىنىزىم شىننارا جايلاعان (ە. سىمىرنوۋ، پ. ماسلوۋ جانە گ. پلەخانوفتار جاريالاعان، بۇر — جۇازىيالىق — “وتانىشلىدىق” گازەت — جورنالدار ماقىتاپ، كەڭىنەن پايدالانىپ وتىرعان شوۋىنىزىمدىك سوزدەردى اسىرەسە مىندەتتى تۇردە ماسقارالاۋ كەرەك).

قازىرگى جاعدايدا، خالىقارالىق پىرولەتارىياتتىڭ تۇرعىسىنان

الپ قاراعاندا، سوعسۇشى ەلدەردىڭ ەكى توبىنىڭ قايسىسىنىڭ جەڭلىگەنى سوتسىيالىزىم ءۇشىن كەسىرى وتە از بولاتىنىن بىلۈگە بولمايدى. ءىراق بىزدەر ءۇشىن، روسىيا سوتسىيال-دەموكراتتارى ءۇشىن، جۇمىسشى تابىنىڭ جانە روسىياداعى بارلىق حالىقتاردىڭ ەڭبەكشى بۇقاراسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، ەۋروپا مەن ازىيانىڭ ۇلتىن ەزىپ وتىرعان جانە حالقى ەڭ كوپ، ەڭ كەرتارتىپا، ەڭ جاۋىز پاتشالىق جەكە وكتەمدىك ۇكىمەتتىڭ جەڭلىگەننىڭ كەسىرى وتە از بولاتىنىندا كۇمان جوق.

ەۋروپا سوتسىيال-دەموكراتتارىنىڭ قازىرگى ساياسي ۇرانى ەۋروپانىڭ رەسپۇبلىكالىق وداعىن قۇرۋ بولۋعا ءتيسى، ءىراق پىرولەتارىياتتى شوۆىنىزىمنىڭ جالپى تاسقىنىنا ايتەۋىر تارتۋ ءۇشىن قانداي "ۋادە" بەرۋدەن بولسا دا تايىنبايتىن بۇرجۋازيا ەمەس، سوتسىيال-دەموكراتتار گەرمانىيا، اۋستىريا جانە روسىيا پاتشالىق ءۇزىمىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتپاينىشا، بۇل ۇراننىڭ بۇتىمىندەي جالغان جانە ماغناسىز ۇران بولاتىندىعىن تۇسىندىردى.

روسىيا ءالى ۇزىنىڭ بۇرجۋازىيالىق توڭكەرىسىن جاساپ بولما-عان، نەعۇرلىم ارتتا قالغان ەل بولعاندىقتان، مۇندا سوتسىيال-دەموكراتتاردىڭ مىندەتتەرى دايەكتى دەموكراتىيالىق رەفورما جاساۋ-دىڭ بۇرىنعىسىنشا نەگىزگى ءۇش شارتى بولۋعا ءتيسى: دەموكرات-يالىق رەسپۇبلىكا قۇرۋ (بارلىق ۇلتتاردىڭ تولىق تەڭدىگى جانە ۇزىن ۇزى بىلەۋى نەگىزىندە)، پومەششىكىتەردىڭ جەرلەرىن مۇسادىرالاۋ جانە سەگىز ساعاتتىق جۇمىس كۇنىن جولعا قويۋ. ءىراق سوعس بارلىق الدىنقى قاتارلى ەلدەردىڭ الدىنا سوتسىيا-لىستىك توڭكەرىس ۇرانىن كەزەككە قويىپ وتىر. سوعس اۋىرتىپا-لىقتارى بىردەن-بىرگە پىرولەتارىياتتىڭ موينىنا تۇسە بەرگەن سايىن، ءىرى كاپىتالىزمنىڭ تەحنىكالىق زور تابىستارى جاعدايمىندا

بولىپ وتىرعان قازىرگى "وتانىلىدىق" تاعىلىقتىڭ سۇمىدىقتارىنان كەيىن مۇروپانى قايتا قالپىنا كەلتىرۈدە ونىڭ رولى كۈشەيە تۇسۇڭە تېيىس بولغان سايىن، سوتسىيالىستىك توڭىكەرىس ۇرانى شۇعىسل ۇران بولا بەرمەك. پىرولەتارىياتتىڭ مۇلىدەم اۋزىن اشقىزباس ۇشىن بۇرجۋازيانىڭ سوعىس كەزىندەگى زاڭداردى پايدالانۋى پىرولەتارىياتتىڭ الدىنا ۇگىت پەن ۇيىمنىڭ قۇپيا فورمالارىن قايتكەندە دە قۇرۇ مىندەتتەرىن قويىپ وتىر. ورايشىلدار وزدەرىنىڭ سەنىمدەرىنە وپاسىزدىق جاساپ، جارىا ۇيىمدارىن "ساقىتاي" بەرسىن، — توڭىكەرىسشىل سوتسىيال — دەموكراتتار داعدارىس زامانىنا ساي سوتسىيالىزىم جولنىداعى كۇرەستىڭ قۇپيا فورمالارىن قۇرۇ ۇشىن جانە جۇمىسشىلاردى ۇزەلىنىڭ شوۋىنىزىمىشىل بۇرجۋاز — ياسىمەن مەمس، بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىمەن نىتىماقتاستىرۇ ۇشىن جۇمىسشى تابىنىڭ ۇيىمداستىرۇ قابىلەتتەرىن جانە بايلانىس — تارىن پايدالانادى. پىرولەتارلىق ىنتەرناتسىيونال ولگەن جوق، ولمەيدى دە. جۇمىسشى بۇقاراسى كەدەرگىلەردىڭ. ۇبارىن جوپا وتىرىپ، جاڭا ىنتەرناتسىيونال قۇرادى. ورايشىلداردىڭ قازىرگى جەڭىسى باياندى بولا المايدى. سوعىس قۇرباندىعى كوپ بولغان سايىن، ورايشىلداردىڭ جۇمىسشى ىسنە جاساعان وپاسىزدىعى جانە قارۋدى ۇزەلىنىڭ ۇكىمەتى مەن بۇرجۋازياسىنا قارسى جۇمساۋ قاجەت ەكەندىگى جۇمىسشى بۇقاراسىنا ايقىن بولا تۇسەدى.

قازىرگى ىمپەريالىستىك سوعىستى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۇ — بىردەن — بىر دۇرىس پىرولەتارلىق ۇران، مۇنى پارىج كوممۇناسىنىڭ تاجىرىيەسى كورسەتتى، بازەل (1912 — جىل) قارارى بەلگىلەدى جانە بۇل جوعارى دارەجەدە دامىعان بۇرجۋازىيالىق ەلدەردىڭ اراسىنداعى ىمپەريالىستىك سوعىستىڭ بارلىق جاعدايلارىنان تۇىپ وتىر. قايسىبىر مىنوتتا مۇنداي اينالدىرۇدىڭ قىيىنشىلىقتارى قانشاما

زور بولغانىمەن، سوتسىيالىستەر، سوعىستىڭ ۇزى فاكت بولپ
وتىرعاندىقتان وسى جاقتا ۇتارتىپتى، تاباندى تۇردە ازىرلىك
جۇمىستارىن جۇرگىزە بەرۋدەن ەش ۋاقتتا باس تارتپايدى.

تەك وسى جولمەن عانا پىرولەتارىيات ۇزىنىڭ شوۋىنىزىمىش
بۇرجۇازىيەگە تاۋەلدەلىگەن قۇتىلىپ شىعا الادى، حالىقتاردىڭ
شىن ازاتتىعى جولسىنا جانە سوتسىيالىزىم جولسىنا ە اناداي، ە
مىناداي فورمادا، بەرىك قاداممەن ۇبرشاما تەز تۇسە الادى.

بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجۇازياسىنىڭ شوۋىنىزىمىنە جانە وتانىشلا-
دىمىنا قارسى جۇمىسشىلاردىڭ حالقارالىق نىتتىماعى جاساسىن!

وراپشىلداردان ارىلعان پىرولەتارلىق نىتتەرناتسىيونال جاساسىن!

روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق

جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ورتالىق كومىتەتى.

گازەتتەگى نۇسقاسىنا ساي باسلىدى
جانە قولجازباسىمەن سالىستىرىلدى
«لەنىن شىعارمالارى»، 21 - توم،
حانزۋشاسى، 10 - 17 - بەتتەرىنەن
الىندى

1914 - جىلى 9 - ايدىڭ 28 - كۇنى

(10 - ايدىڭ 11 - كۇنى) نەن بۇرىن

جازىلعان

1914 - جىلى 11 - ايدىڭ 1 - كۇنى

«سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ

33 - سانىنا باسلىعان

كارل ماركس²³¹ (قىسقارتىلغانى)

(قىسقاشا ئومۇمىي بايىنى جانە ماركسىزىمدى بايانداۋ)

الغى ئسوز

قازىر جەكە كىتاپشا بولۇپ باسلىپ شىققالى تۇرغان «كارل ماركس» دەگەن ماقالانى مەن 1913-جىلى (ئۇمىتپاسام) گراناتنىڭ سوزدىكى ئۇشش جازغان ەدىم. ماقالانىڭ اياغىندا ماركس تۇرالى كۆپىنەسە شەتەل تىلدەرىندەكى ئېرسىپرا شىعارمالاردىڭ تولۇق كۆرسەتكىشى قوسا بەرىلگەن، ول قازىرگى باسپاسىندا جوق. ونان سوڭ سوزدىكتىڭ رەداكىسىاسى باسپا ئسوز تەكسەرۋ مەكەمەسىن ەسكەرە وتىرىپ، ماقالانىڭ ماركستىڭ توڭكەرىستىك تاكتىكاسىن بايانداۋعا ارنالغان سوڭغى جاعىن الپ تاستادى. امال نە، ونىڭ سوڭىن قالپىنا كەلتىرۋگە مەنىڭ مۇمكىندىگىم جوق، ويتكەنى العاشقى نۇسقىسى كراكوۋتا نەمەسە شۆەتسارىادا حۇجاتتارىمنىڭ ئېر جەرىندە قالپ قويىپتى. جالعز-اق ەسىمدە قالغانى-بۇل ماقالانىڭ سوڭىندا مەن ماركستىڭ ەنگەلسكە 1856-جىلى 4-ايدىڭ 16-كۇنى جازغان حاتىنىڭ ئېر جەرىن كەلتىردىم، وندا ماركس بىلاي دەپ جازغان: «گەرمانىياداعى ئستىڭ ئبارى پىرولەتارلىق توڭكەرىستى بەلگىلىبىر قايتا قوزعالغان دىحاندار سوغىسىنىڭ قولداۋ مۇمكىندىگىنە بايلانىستى.

سوندا ئىس تاماشا بولادى. “232 ئىزدىك مەنشەۋىكتەر 1905 -
 جىلدىن بەرى وسىنى تۇسنىگەن جوق، ولار ەندى سوتسىيالىزىمگە
 تولىق وپاسزدىق جاساۋعا دەيىن، بۇرچاۋازيا جاعىنا شىعۋعا دەيىن
 باردى.

ن. لەنىن

1918 - جىلى 5 - ايدىك 14 - كۈنى موسكۋا

1918 - جىلى مىنا كىتاپشادا باسلا - قولجازاسىنا ساي باسلىپ وتىر
 مان: ن. لەنىن «كارل ماركس»،
 “تولقىن” باسپاسى، موسكۋا

كارل ماركس 1818-جىلى جاڭاشا 5-ايدىڭ 5-كۈنى تريەر قالاسىدا (رەين جاعاسىدا پرۇسسىيادا) تۇلىدى. ونىڭ اكەسى— ادۋاكات، ەۆرەي، 1824-جىلى پروتەستانت دىنىنى كىرگەن. سەمىياسى اۋقاتتى، مادەنيەتتى بولغان، توڭكەرىسشىل بولماغان. ماركس تريەردە ورتا مەكتەپتى بىتىرگەننەن كەيىن، اۋەلى بونن داشۇەسىنە، ونان سوڭ بەرلىن داشۇەسىنە كىرىپ، زاڭ عىلىمىن زەرتتەدى، ۇىراق ەڭ كوپ زەرتتەگەنى تارىخ پەن فىلوسوفىيا بولدى. 1841-جىلى داشۇەنى بىتىرگەندە ەپىكۇردىڭ فىلوسوف-ياسى تۇرالى عىلمىي اتاق ماقالاسىن جازدى. ول كەزدە ماركس كوزقاراسى جاعىنان ۇالى دە گەگەلىشىل ىدىيالىس بولاتىن. ول بەرلىندە، ەگەگەلىشىل سولشىلدار ە (برۇنو باۋەر قاتارلى ادامدار) ۇيرەمسەنە كىرگەن ەدى، بۇل توپتاعىلار گەگەل فىلوسوفىياسىنان قۇدايسىزدىق جانە توڭكەرىستىك قورتىندى شىعارۋ ويىندا بولدى. داشۇەنى بىتىرگەننەن كەيىن ماركس پىروفەسسور بولۇ ماقساتىمەن بونىغا كوشىپ باردى. ۇىراق سول كەزدەگى ۇكىمەت كەرتارتپا ساياسات جۇرگىزىپ، 1832-جىلى لۇدۋىگ فەيەرباختىڭ پىروفەسسور-لىق قىزمەتتەن الپ تاستالۋى، 1836-جىلى تاغى دا فەيەرباختىڭ داشۇەگە بارىپ ساباق وتۇنىە رۇحسات ەتىلمەۋى، 1841-جىلى جاس پىروفەسسور برۇنو باۋەردىڭ دە بونىدا ساباق وتۇ ۇقىنعىنان جۇرداي ەتىلۋى ماركستى وقىمىستى بولۋدان باس تارتۇعا ۇماجبۇر ەتەتتى.

سول كەزدە گەگەلشلى سولشىلدارنىڭ كوزقاراسى گەرمانىيادا وتە تەز دامىدى. لۇدۋىگ فەيەرباخ اسىرەسە 1836-جىلدىن باستاپ قۇداي-شىلىدىق عىلىمىن سىنداپ ماتەريالىزىمگە قاراي بۇرىلا باستادى، 1841-جىلغا كەلگەندە ماتەريالىزىم ونىڭ يىداسىندا بۇكىلدەي باسىم ورنىغا شىقتى («خرىستىيان ئىدىئىنىڭ ئىمانى»); 1843-جىلى، تاغى دا ونىڭ «بولاشاق فىلوسوفىيەنىڭ قانۇنلىرى» دەگەن كىتابى باسىلىپ شىعادى. كەيىن ەنگەلس فەيەرباخنىڭ وسى شىعارمالارى جونىندە توقتالغاندا بىلاي دەپ جازدى: بۇل كىتاپتاردىڭ «ازاتتىققا شىعارۋ رولىن» «باستان كەشىرۋ كەرەك بولدى». «بىز دىيەن گەگەلشلى سولشىلدار، مۇنىڭ ئىشىندە ماركس تە بار، بىردەن فەيەرباخشىل بولىدىق.»²³³ وسى كەزدە گەگەلشلى، سولشىلدارمەن جۇپىق رەيىندىك اپتىقپا بۇرچاۋدار كولىندە قارسى توپتىق گازەت-«رەيىن» گازەتىن²³⁴ شىعاردى (1842-جىلى 1-ايدىڭ 1-كۈنى شىعا باستاغان). ماركس پەن برۇنو باۋەر بۇل گازەتكە باستى ماقالا جازۇشلا رەتىندە ۇسىنىس ەتلىدى. 1842-جىلى 10-ايدا ماركس باس رەداكتور بولدى دا، بونىنان كولىنگە كوشىپ باردى. ماركسنىڭ رەداكتورلىغىندا بۇل گازەتنىڭ توڭكەرىستىك دەموكرات-يالىق بەتالىسى بارغان سايىن ايقىندالا ئۇستى، سوندىقتان ۇكىمەت اۋەلدە گازەتتى ەكى-ۇش قايتارا تەكسەرۋەن وتكىزىپ تۇردى، سونان سوڭ 1843-جىلى 1-ايدىڭ 1-كۈنى ئېرجولتا جاۋىپ تاستاۋدى ۇيىعاردى. وسى كەزدە، ماركسنىڭ قىزمەتتەن باس تارتۇنا تۇرا كەلدى، ئېراق، مۇنىمەن گازەت امان قالا المادى، اقىرى 1843-جىلى 3-ايدا جابىلدى. تومەندە ايتىلغانداردان سىرت (پايدالاناتىن كىتاپتار قىزىمىنە قاراڭىز^①), ماركسنىڭ «رەيىن»^① «لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۇشاسى، 59-72-بەتتەرگە قاراڭىز، وسى كىتاپقا كىرگىزىلمەدى. - قۇراستىرۇش دان

گازەتسىدە جاريالانغان كۈلەمدى علمىي ماقالالارنىڭ ەنگەلس موزىل وزەنى القابىنداعى شاراپ جاساۋشى دىحانداردىڭ ھالى جونىدەگى ماقالاسىندا اتاپ كۆرسەتتى. گازەت جۇمىسى ماركسكە ۇزىنىڭ ساياسىي ەكونومىيا جونىدەگى ۇبلىمىنىڭ جەتەرسىز ەكەنىن اڭعارتتى، سوندىقتان ول بۇل علمىدى قۇلىشنىا زەرتتەۋگە كىرىستى.

1843-جىلى ماركس كرەيتسناختا ۇزىنىڭ بالا كەزىندەگى قۇربىسى جەننى فون ۋەستفالىنمەن ۇيلەندى. ماركس ونىمەن سوناۋ داشۇەدەگى كەزىندە-اق ۇسوز بايلاسقان بولاتتىن. جەننى پرۇسسىياداعى ۇبر كەرتارتپا اقسۇيەك سەمىياسىنان شىققان، ونىڭ اعاسى ەڭ كەرتارتپا مەزگىلدە (1850—1858-جىلدارى) پرۇسسىيا-نىڭ شىكى ستەر ۇازىرى بولغان. ارنولد رۇگەمەن (1802—1880-جىلدار؛ گەگەلشلى سولشلى، 1825—1830-جىلدارى تۇر-مەدە وتىرعان، 1848-جىلدىن كەيىن شەتەلگە شىعىپ كەتكەن؛ 1866—1870-جىلداردىن كەيىن بىسماركشىل بولغان) بىرگە شەتەلدە ۇبر رادىكال جورنال شىعارۋ ۇشىن ماركس 1843-جىلى كۇزدە پارىجكە باردى. «گەرمانىيا-فرانسىيا جىلناماسى»⁹⁸ دەگەن بۇل جورنالدىڭ ۇبرىنىشى سانى انا شىقتى. بۇل جورنالدىڭ توقتاپ قالۋىنداعى سەبەپ ونى گەرمانىيادا جاسىرىن تاراتۋ قىيىن بولدى، ونىڭ ۇستىنە ماركس پەن رۇگەنىڭ پىكىر الاۋىزدىعى بولدى. ماركس بۇل جورنالدا جاريالانغان ماقالالارىندا توڭكەرىسشىل قايرات-كەر رەتىندە بوي كۆرسەتتى، ول «قازىرگىنىڭ ۇبارىن اياۋسىز سىنداۋ»دى، اسىرەسە «قارۋ سىنى»²³⁵ ن قۋاتتادى؛ ول بۇقاراعا جانە پىرولەتارىياتقا جار سالدى.

1844-جىلى 9-ايدا فرىدريخ ەنگەلس پارىجكە بارىپ، بىرنەشە كۈن ەرۋ بولدى، سودان باستاپ ماركستىڭ ەڭ جاقىن دوستى

بولدى. بۇل مەكەۋى سول كەزدە پارىجىدەگى توڭگەرىششىل ۋېيم-داردىڭ قايناعان ومىرىنە توتەنشە قىزۇ نىتامەن ارالاستى (ول كەزدە پىرۇدون ئىلمى مەركەشە رول اتقارۇدا ەدى، ماركس 1847-جىلى «فيلوسوفيا قايرىشلىغى» دەگەن كىتابىن جاريالاپ، ونان جەرىنە-جەتە ەسەپ العان بولاتىن) جانە ئارتۇرلى ۇساق بۇر-جۇازىالىق سوتسىيالىزم ئىلمىدەرىنە قارسى مىقتاپ كۇرەس جۇرگىزە وتىرىپ، توڭگەرىشتىك پىرولەتارلىق سوتسىيالىزىمنىڭ نەمەسە كوممۇنىزىمنىڭ (ماركسىزىمنىڭ) ئازارياسى مەن تاكتىكاسىن جاسادى (تومەندەگى پايدالاناتىن كىتاپتار تىزىمىندە كۆرسەتىلگەن ماركس-تىڭ 1844-1848-جىلدارداعى شىعارمالارىنا قاراڭىز). 1845-جىلى، پىرۇسىيا ۇكىمەتىنىڭ باتىل تالاپ ەتۈمەن، ماركس حاۋىپتى توڭگەرىششىل قايراتكەر دەپ قارالىپ، پارىجىدەن قۇلىدى. ول بىرۋىسەلگە كوشىپ باردى. 1847-جىلى كوكتەمدە ماركس پەن ەنگەلىس "كوممۇنىزىمىشلەر وداعى"²³⁶ دەگەن قۇپيا ۇگىت ۇيىمىنا كىردى، بۇل وداقنىڭ ەكىنشى قۇرىلتايىنا (1847-جىلى 11-ايدا لوندوندا وتكىزىلگەن) بەلسەنە قاتناستى جانە قۇرىلتايدىڭ تاپسى-رۋىمەن 1848-جىلى 2-ايدا جاريالانغان اتاقتى «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارناماسى»ن جازدى. بۇل شىعارمادا دۇنيەگە جاڭا كوزقاراس، ياعنى قوعامدىق ۇمىردى قامتىغان دايەكتى ماتەريا-لىزىم، دامۇ جونىندەگى ەڭ جان-جاقتى، ەڭ تەرەڭ ئىلىم-دىالەكتىكا، سونداي-اق تاپتىق كۇرەس جانە كوممۇنىزىمىدىڭ جاڭا قوعامنىڭ جاراتۇشىسى بولغان پىرولەتارىياتنىڭ ۇز ۇستىنە العان دۇنيە جۇزىلىك تاريحي توڭگەرىشتىك مىندەتى تۇرالى ئازاريا دانىشپاندىقپەن اشىق، ايقىن باياندالعان.

1848-جىلى فەبىرال توڭگەرىسى بۇرق ەتە تۇسكەن كەزدە، ماركس بەلگىيادان قۇالاندى. ول پارىجىگە، ودان مارت توڭگەرىسىنەن

كەيسن تاغى دا گەرمانىياداعى كولنگە قايتىپ كەلدى. 1848-جىلى 6-ايدىڭ 1-كۈنىنەن 1849-جىلى 5-ايدىڭ 19-كۈنىنە دەيسىن كولندە «جاڭا رەيىن» گازەتى²³⁷ شەخىپ تۇردى؛ ماركس ونىڭ باس رەداكتورى بولدى. 1848-1849-جىلدارداعى توڭكەرىستىك وقىعالاردىڭ بارىسى جاڭا ئازاريانى وتە تاماشا راستادى، ونى كەيسن كەلە دۇنيە جۇزى ەلدەرىندەگى بارلىق پىرولەتارلىق جانە دەموكراتىيالىق قوزغالىستار دا راستادى. جەڭىپ شىققان كەرى توڭكەرىستىك كۈشتەر ماركستى اۋەلدە سوتقا بەردى (1849-جىلى 2-ايدىڭ 9-كۈنى اقتالىپ شىقتى)، ارتىنان ونى گەرمانىيادان تاغى دا قۋالادى (1849-جىلى 5-ايدىڭ 16-كۈنى). ماركس الدە-مەن پارىجگە باردى، 1849-جىلى 6-ايدىڭ 13-كۈنگى ەرەۋىل-دەن²³⁸ كەيسن ودان دا قۇلىدى، سودان ول لوندونغا كوشىپ باردى دا، قايتىس بولغانغا دەينىن سوندا بولدى.

كەسى ەلىندەگى تۇرمىس توتەنشە اۋىر بولدى، مۇنى ماركس پەن ەنگەلىستىك جازىسقان حاتتارىنان (1913-جىلى باسلىپ شىقتى) وتە ايقىن كورۋىگە بولادى. جوقشىلىق ئىپتى ماركس پەن ونىڭ سەمىياسىن قاتتى كۈيزەلتتى. ەگەر ەنگەلىس ەكونوميكالىق جاققان ۇدايى ايانباي كۈمەكتەسىپ تۇرماغان بولسا، ماركس «كاپىتال»دى جازىپ بىتىرگەندى بىلاي قويىپ، ئىپتى جوقشىلىقتان ولگەن دە بولار ەدى. بۇدان تىس، ۇساق بۇرجۇازىيالىق جانە جالپى العاندا پىرولەتارلىق ەمەس سوتسىيالىزىم ىلىمدەرى مەن ىديالىق اعىمدارى سول ۋاقىتتا باسىم ورسىندا بولدى، سوندىقتان ماركس بۇلارغا قارىسى ۇدايى راقىمسىز كۈرەس جۇرگىزۋىگە ئاجىبۇر بولدى، كەيدە ۇزىنىڭ قاراباسىنا جاسالغان ەڭ الاسۇرغان، ەڭ تاعىلىق شابۋىل-دارعا دا تويتارىس بەرۋىگە ئاجىبۇر بولدى («فوگت مىرزا»²³⁹). ماركس شەتەلدەگى ازاماتتار ۇيرىمەسىنەن شەتتەي جۇرىپ،

بىرسىپىرا تارىخىي شىعارمالار جازىپ (پايدالاناتىن كىتاپتار تىزىمىنە قاراڭىز)، ۋوزنىڭ ماتەريالىستىك نازارىيەسىنى بايانداي، كۆپىنچە سەياسىي-ەكونومىيەنى زەرتتەۋگە كۈش سالىدى. ماركس ۋوزنىڭ «ساياسىي-ەكونومىيەسىنى» (1859-جىلى باسلىپ شىقتى) جانە «كاپىتال» (1867-جىلى بىرىنشى تومى باسلىپ شىقتى) دەگەن ەكى كىتابىدا بۇل عىلىمدى توڭگەرىشىلدەندىردى (تومەن-دەگى ماركستىڭ ىلمى دەگەن بولىمدى قاراڭىز).

50-جىلداردىڭ سوڭى مەن 60-جىلداردا-دەموكراتىيالىق قوزغالىستىڭ جاندانۋ داۋىرىندە ماركس تاۋى دا ئىس جۈزىندىك جۇمىستارغا كىرىستى. 1864-جىلى (9-ايدىڭ 28-كۈنى) لوندوندا ئاتاقلى بىرىنشى يىتەرناتسىيونال، يەنى "خالقارالىق جۇمىسشىلار قوعامى" قۇرىلدى. ماركس وسى قوعامنىڭ جانى بولدى، قوعامنىڭ بىرىنشى «جارناما»سى جانە بىرسىپىرا قاۋىللارى، مالىمەتەلەرى مەن جارنامالارى ماركستىڭ قولىنان شىقتى. ماركس ۱۰ رەلدەگى جۇمىسشى قوزغالىستارنى بىرلەستىرە وتىرىپ، پىرولەتارلىق ەمەس، يەنى ماركسىزىمەن بۇرىنقى ۱۰رتۇرلى سوتسىيالىزىمدەردى (ما-زىنى، پىرۇدون، باكۇنن، انگلياداعى لىبەرال جۇمىسشى بىرلەستە-گىشىلدىك، گەرمانىياداعى لاسسالشلى وڭشىل نسايداعىلار، ت.ب.) بىراۋىزدى قىيىلدىڭ ارناسىنا تۇسىرۋگە كۈش سالىدى، بۇل جەكتە مەن اعمىداردىڭ نازارىيەسىنى قارسى تۇردى، سۈيىتەپ، ۱۰ رەل جۇمىسشى تابى ۋشىن بىرتۇتاس پىرولەتارلىق كۇرەس تاكىتىكاسىن شىڭداپ شىعاردى. ماركس توتەنشە تەرەڭ، دال، كورنەكتى ۱۰ رى بەلسەندى رول اتقاراتىن، توڭگەرىستىك باعا بەرگەن («فرانسىيە شكى سوعىسى»، 1871-جىلى باسلىپ شىقتى) پارىج كوممۇناسى جەڭىلىسكە ۇشراغاننان كەيىن (1871-جىلى) جانە باكۇنىنشىلدەر بىرىنشى يىتەرناتسىيونالدى بولشەكتەگەننەن

كەيىن، ئېرىنىشى يىتتەرناتسيونالدىڭ ەۋروپادا ئومىر سۈرە بەرۋىنە مۇمكىن بولماي قالدى. يىتتەرناتسيونالدىڭ گااگاداعى قۇرلىتاينان (1872-جىلى) كەيىن، ماركس يىتتەرناتسيونالدىڭ باس كومىتەتىن نيۇ-يورككە كوشىردى. ئېرىنىشى يىتتەرناتسيونال ئوزنىڭ تارىخى مىندەتىن ورنىدادى، سونىمەن دۇنيە ئجۇزى ەلدەرىندەگى جۇمىشى قوزعالىسنىڭ تەڭدەسىز ۇلعايۇ ئداۋىرى، ياعنى جۇمىشى قوزعا-لىسنىڭ كەڭ كۆلەمدە دامۇ ئداۋىرى، ۇلتىق مەملەكەتتەردە بۇقارالىق سوتسيالىستىك جۇمىشى ساياسى پارتىيالارنىڭ ارت-ارتىنان قۇرلۇ ئداۋىرى باستالدى.

ئېرىنىشى يىتتەرناتسيونالدىغا قاربالاس جۇمىستار جانە ونان دا قاربالاس ئازارالىق زەرتتەۋ ماركستىڭ دەنساۋلىغىن ئبرجولاتا بۇزدى. سولاي بولا تۇرسا دا، ول قىرۋار جاڭا ماتەريالدار جىناپ، الدەنەشە تىلدەردى (ماسەلەن، ورس ئىلىن) ئيرەنپ، ساياسى-ەكونومىيانى وزگەرتىۋ جانە «كاپىتال»دى اياقتاۋ قىزمەتىن سىتەي بەردى، ئىراق ناۋقاس ونىڭ «كاپىتال»دى جازىپ بىتىرۋىنە مۇمكىندىك بەرمەدى.

1881-جىلى 12-ايدىڭ 2-كۈنى ماركستىڭ زايىبى قايتىس بولدى. 1883-جىلى 3-ايدىڭ 14-كۈنى ماركس ئوزنىڭ كرەس-لموسىندا تىنىش قانا ماڭگىلىك ۇيقىعا كەتتى. ول ئوزنىڭ زايىبىمەن بىر جەرگە، لوندونداغى حاىگەيت بەيتىنە قويىلدى. سەمىياسى توتەنشە جوقشىلىققا ۇشراغان كەزدە ماركستىڭ بىرنەشە بالاسى لوندوندا جاستاي ۇلدى. 3 قىزى انگلىا مەن فرانسىيانىڭ سوتسىيالىزىمىشلەرىنە كۇيەۋگە شىقتى: ەلەونورا ەۋەلىگگە، لاۋرا لافارگكە، جەننى لونغەگە تۇرمىسقا شىقتى. جەننىدىڭ ۇلى فرانسىا سوتسىيالى پارتىياسىنىڭ²⁴⁰ مۇشەسى.

ماركس ئىلمى

ماركسىزىم — ماركستىڭ كوزقاراسى مەن ئىلمىنىڭ جۇيەسى. ماركس 19-ئەسىردا ادامزاتتىڭ ەڭ الدىڭقى قاتارلى ئۇش مەملە-كەتتىدە بولغان باستى ئۇش يديالىق اعمىدى جالعاسترۇشى جانە دانىشپاندىقپەن اياقتاتۇشى بولدى. بۇل باستى ئۇش يديالىق اعم مىنالار: گەرمانىيانىڭ كلاسسىكىالىق فىلوسوفياسى، انگليانىڭ كلاسسىكىالىق ساياسى-ەكونومياسى جانە فرانىسيانىڭ جالپى توڭكەرىستىك ئىلمىمەن جالعاسىپ جاتقان فرانىسيا سوتسىيالىزىمى. ماركستىڭ كوز-قاراستارى توتەنشە دايەكتى ئارى تۇتاس، مۇنى ماركستىڭ جاۋلارى دا مويىندايدى، بۇل كوزقاراستار جىناقئالىپ وسىزامانعى ماتەريالىزىم مەن وسىزامانعى عىلمى سوتسىيالىزىمدى — دۇنيە جۇزىندەگى بارلىق مادەنيەتتى مەملەكەتتەردەگى جۇمىسشى قوزعالسىنىڭ ئازارياسى مەن پىروگىرامماسىن قۇرايدى. سوندىقتان، بىز ماركسىزىمنىڭ باستى مازمۇنى، ياعنى ماركستىڭ ەكونومىكا ئىلمىن بايانداۋدان بۇرىن، ماركستىڭ جالپى دۇنيەگە كوزقاراسىن قىسقاشا بايانداۋعا ئىسپىن.

فىلوسوفىالىق ماتەريالىزىم

ماركس ئوزىنىڭ كوزقاراسى قالىپتاسقان 1844 — 1845-جىلداردان باستاپ ماتەريالىس بولدى، اسىرەسە ل. فەيەرباختى جاقتادى، ول كەيىنگى كەزدە دە فەيەرباختىڭ السىزدىگى تەك ونىڭ ماتەريا-لىزىمنىڭ دايەكتىلىگى مەن جان-جاقتىلىغىنىڭ جەتكىلىكسىزدىگىندە دەپ بىلدى. ماركس فەيەرباختىڭ ”داۋىر بولگىش“ دۇنيە

جۇزىلىك تارىخى رولى—ونىڭ گەگەل يىدىيالىزىمىنىن ئېر-
جولتا قول ئۇزىپ، ماتەريالىزىمدى ئاسىيحاتتاۋىنىدا دەپ ئېلىدى،
بۇل ماتەريالىزىم سوناۋ "18-ئاسىردا، وتە-موتە فرانسىيادا ئومىر
ئۇرۇپ وتىرىغان ساياسىي تۈزۈمگە ئانا ھەمەس، ئۇدىن مەن قۇداي-
شىلىدىق بىلىمىنە دە قارسى كۇرەس بولدى، ونىڭ ئۇستىنە... بارلىق
مەتافىزىكاغا دىيەننى "سەرگەك فىلوسوفىيا"نىڭ كەرسىنىشە بولغان
"ھەسسىز ويچوتا" ماناسىنىدا... قارسى كۇرەس بولدى" («ئادەبىي
مۇراجىدە» «قاسىيەتتى سەمىيا») 241. ماركس بىلاي دەپ جازادى:
"گەگەلدىڭ قاراۋىنىشا، ويلاۋدىڭ بارىسى (ول ئىپتى يىدىيە دەگەن
اتىپەن ونى دەرەس تۇلعاغا اينالدىردى)—ئاعىز شىندىقتىڭ
جاراتۇشى يەسى «جاراتۇشىسى، جاساۋۇشىسى... مەنىڭ كوزقاراسىم
ونىڭ كەرسىنىشە، يىدىيالىق نارسە—ئادامنىڭ ويىنا كەلگەن جانە
سوندا قايتا جاسالىپ شىققان ماتەريالىق نارسەدەن باسقا ھەشتەگە دە
ھەمەس. " («كاپىتال»، 1-توم، 2-باسپاسىنىڭ سوڭىسى «سوزى»
ھەنگەلس «دېۋورىڭگە قارسى» دەگەن كىتابىنىدا (سول كىتاپنىڭ
ئوزىن كورگىز، ماركس بۇل كىتاپنىڭ قول جازباسىمەن تانىسقان)
بۇكىلدەي ماركستىڭ ماتەريالىستىك فىلوسوفىيەسىن نەگىزگە ئالدى
جانە بۇل فىلوسوفىيەنى باياندايدى، ول بىلاي دەپ جازادى:
"...دۇنيەنىڭ بىرلىكى ونىڭ بولمىس بولۇشىدا ھەمەس، ونىڭ
ماتەريالىستىكىدا، مۇنداي ماتەريالىق... فىلوسوفىيە مەن جاراتىلىس
ئىلمىنىڭ ئۇزاق ۋاقىتتار بويى ماشقاتتى دامۇمەن دالەلدەندى...
قوزغالىس—ماتەريانىڭ ئومىر ئۇرۇق فورمىسى. ھەشقانداي جەردە،
ھەشقاندا قوزغالىسىز ماتەريە نەمەسە ماتەرياسىز قوزغالىس
بولغان ھەمەس، بولۇشى دا مۇمكىن ھەمەس... ھەگەردە... وي مەن سانا
دەگەن تەگى نە، بۇلار قايدان كەلدەي دەگەن سۇراق قوياتىن
بولساق، وندا ولاردىڭ ئادام مېنىڭ تۇنىدىسى، ال ئادامنىڭ ئوزى

جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ تۇنىدىسى ەكەنن، ونىڭ بەلگىلىبىر جاراتىلىسلىقتىق ورتادا جانە سول ورتامەن بىرگە دامعانن بايقاي الامىز. ادام مىنىڭ تۇنىدىسى دا، سايىپ كەلگەندە، جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ تۇنىدىسى ەكەنن، ونىڭ جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ باسقا بايلانىستا-رىمەن قايشى كەلمەيتىنن، قايتا ساي كەلەتىنن ايتپاساق تا تۇسىنىكتى. “گەگەل يىديالىس، اتاپ ايتقاندا، ونىڭ قاراۋىنشا، بۇنىڭ مىسىمىزداى يىدىا رىيال زاتىتارمەن بارىستاردىڭ ازدى-كوپتى دەرەكسىز ساۋلەسى (Abbilder)، بەينە دەگەن ماعنادا، ەنگەلىس كەيدە ونى “ئز” دەپ تە اتايدى، ەمەس، كەرىسىنشە، ونىڭ قاراۋىنشا، زاتىتار جانە ونىڭ دامۋى-دۇنيە جاراۋدان بۇرىن الدەقايدا بۇر جەردە بۇمىر سۇرگەن بەلگىلىبىر يىدىيانىڭ ساۋلەسى. “242 ق. ەنگەلىس بۇنىڭ جانە ماركستىڭ فەيەرباخ فىلوسوفىياسى جونىندەگى كوزقاراستارىن بايانداغان «لۇدۋىگ فەيەرباخ» دەگەن كىتابىندا (بۇل كىتاپ باسپاغا بەرىلۋدەن بۇرىن، ەنگەلىس بۇنى مەن ماركستىڭ 1844—1845-جىلدارى گەگەل، فەيەرباخ جانە تارىحقا ماتەريالىستىك كوزقاراس تۇرالى قول جازباسىن قايتادان وقىپ شىققان) بىلاي دەپ جازدى: “بۇكىل فىلوسوفىيادا، اسرەسە تاياۋ زامانى فىلوسوفىيادا كەلىلى ورنىن العان نەگىزگى ماسەلە-ويدىڭ بولمىسقا، رۇختىڭ جاراتىلىس دۇنيەسىنە قاتناسى ماسەلەسى... بۇل ەكەۋنىڭ قايسىسى قايسىسىنان بۇرىن بولعان: رۇخ جاراتىلىس دۇنيەسىنەن بۇرىن با، الدە جاراتىلىس دۇنيەسى رۇختان بۇرىن با دەگەن ماسەلە... بۇل ماسەلەگە قالاي جاۋاپ بەرۋىنە قاراي فىلوسوفتار ەكى ۇلكەن لاگەرگە بۆلىنەدى. رۇخ جاراتىلىس دۇنيەسىنەن بۇرىن دەپ تۇجىرىمدىاۋشىلار، دەمەك، سايىپ كەلگەندە، دۇنيەنىڭ جاراتىلىۋىن مويىنداۋشىلار... يىديالىس لاگەر بولپ قۇرىلادى. جاراتىلىس دۇنيەسى قاينار دەۋشىلەر

ماتەريالىزىمنىڭ تۇرلىشە اعمدارىنا "تان بولدى،" (فيلوسوفىيالىق) يىديالىزىم مەن ماتەريالىزىمدى—وسى ەكى ۇعىمدى باسقا "ار-قاندای ماعىنادا قولدانۇدىڭ بارى دە بىلىقپالىق قانا تۇدىرادى. ماركس نە مىناداي، نە اناداي تۇردە دىنمەن باستان—اياق ۇلاسىپ جاتقان يىديالىزىمگە عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە قازىرگى كەزدە وتە كەڭ تارالپ جۇرگەن يۇمنىڭ كوزقاراسىنا جانە كانتتىڭ كوزقاراسىنا، "تۇرلى-تۇستەگى بىلۇگە بولمايدى "نازارياسىنا، سىنىشلىدىققا جانە دالەلشلىدىككە باتىل تويىتارىس بەردى، بۇل تەكتەس فىلوسوفىيالاردى يىديالىزىمگە "كەرتارتپالىق" جول بەرگەن-دىك، مىقتاعاندا "جۇرت الدىندا قۇالانغان ماتەريالىزىمدى ۇيالا-ۇيالا ارتقى ەسكىتەن كىرگىزىپ العاندىق" ²⁴³ دەپ ەسەپتەدى. بۇل ماسەلە جونىندە، ماركس پەن ەنگەلستىڭ جوعارىدا كورسەتىلگەن شىعارمالارىنان تىس، 1868-جىلى 12-ايدىڭ 12-كۈنى ماركستىڭ ەنگەلسكە جازغان خاتىن دا پايدالانۇعا بولادى. بۇل خاتىندا ماركس اتاقتى جاراتىلىس زەرتتەۋشى ت. ەكسلەيدىڭ جايىشلىقتانغاندىن كورى "ماتەريالىزىمگە جاقىنداۋ" سوزىن جانە ونىڭ "بىز ناعىز كوز جۇگىرتكەن جانە ويلاعان كەزىمىزدە ماتەريالىستىك مايداننان قاشان دا شىعپ كەتە المايمىز" دەپ ەسەپ-تەگەننى كورسەتە كەلىپ، سونىمەن بىرگە ونىڭ بىلۇگە بولمايدى "نازارياسى مەن يۇمىزىمگە "تۇسىپ كەتۋ" ۇشىن "جاناما جول" قالدىرعاندىعىن كىنالايدى. اسىرەسە ماركستىڭ بوستاندىق پەن قاجەتتىلىكتىڭ قاتناسى جونىندەگى كوزقاراسىن اتاپ ۇتۋ كەرەك. "قاجەتتىلىك تانىلماي تۇرعاندا سوقىر. بوستاندىق دەگەنىمىز قاجەتتىلىكتى "بىلۇ" (ەنگەلس «ديۇريڭگە قارسى») ²⁴⁴، مۇنىڭ ۇزى جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ وبىەكتىپتىك زاڭدىلىعىن مويىنداۋ، قاجەتتىلىكتىڭ بوستاندىققا دىالەكتىكالىق جولمەن اينالۇنى (الى

بىلىنەگەن، ئىبراھىم بىلگە بولاتتىن "وزىندىك زات"نىڭ "بىزىندىك زات"قا اينالاتتىندىكى نەمەسە "زاتىنىڭ ئىسمى"نىڭ "قۇبىلىش"قا اينالاتتىندىكى سىياقتىكى مۆيىندەۋ. ماركس پەن ەنگەلىس فەيەرباخنىڭ ماتەريالىزىمىنى قامتىغان "ەسكى" ماتەريالىزىمدە (اسىرەسە بىۋىھنە، فوگت، مۇلەشۋىتەردىڭ "تۇرپاقى" ماتەريالىزىمى)دىڭ نەگىزگى كەمشىلىگى مىننەلەر دەپ قارادى: (1) مۇنداقى ماتەريالىزىم "كۆپىنەسە مەخانىكىلىق" ماتەريالىزىم، وندا خىمىيا مەن بىئولوگىيا (قازىر بۇغان ماتەريانىڭ ەلەكتىرلىك ئازارىسىنى دا قوشۇ كەرەك)نىڭ جاڭا دامۋى ەسكەرتىلەگەن؛ (2) ەسكى ماتەريالىزىم تارىخى بولمادى، دىئالەكتىك-كىلىق بولمادى (دىئالەكتىكاغا قارىسى مەخنىدە مەتافىزىكىلىق بولدى)، دامۋ كوز قارىسنا دايەكتى جان-جاقى بويىسۇنمادى؛ (3) ەسكى ماتەريالىستەر "ادامىنىڭ ئىسمى"ن (بەلگىلىگەن ئاقىتى تارىخى شارت-جەدەيدە) "بارلىق قوعامدىق بايلىنىش"نىڭ "جىنىتىق"ى دەپ تۇسىنەستەن، دەرەكسىز تۇردە تۇسىندى، سوندىقتان ولار دۇنيەنى تەك قانا "تۇسىندىر"دى، ئىبراھىم ماسەلە دۇنيەنى "وزگەر-تۇ"دە، اتاپ ايتقاندا، ولار "توڭكەرىستىك ئامالىياتتىق ارەكەت"نىڭ ماڭىزىنى²⁴⁵ تۇسىنەدى.

دىئالەكتىكا

ماركس پەن ەنگەلىس گەگەل دىئالەكتىكىسىنى-وسى ئىبراھىم جان-جاقى، ەك باي مازمۇندى، ەك تەرەك دامۋ ئىلمىنى گەر-مانيانىڭ كلاسسىكىلىق فىلوسوفىسىنىڭ ەك زور تابىسى دەپ ەسەپتەدى. ولار دامۋدىڭ، بىرتىندەپ دامۋدىڭ قاعىدالارى جونىندە بۇدان باسقاشا تۇجىرىمداۋلاردىڭ بارىن جاراتىلىس دۇنيەسى مەن قوعام دامۋىنىڭ (ەكىنىڭ بىرىندە، سەكىرۋەلەرى،

شۇغىل وزگەرىستەرى جانە توڭگەرىستەرى بولاتىن دامۋىنىڭ ئۇس جۇزىندىك بارسىن ون ەكىدە بىر نۇسقاسى جوق ەتىپ كورسە- تەتىن سىڭارماقتى، مازمۇنى جۇتاك تۇجرىمدار دەپ ەسەپتەدى. ”ول ۋاقىتتا سانالى دىيالەكتىكаны قۇتقارۋعا دۋنى گەگەلشىلدىكتى قامتىعان يدىيالىزىمەن بىرگە تالقاندالىپ كەتۋدەن قۇتقارۋعا جانە ونى جاراتىلس جۋنىندەگى ماتەريالىستىك كوزقاراسقا اينالدىرۋعا بەل بايلاعان ماركس ەكەۋىمىز عانا بولساق كەرەك.“ ”جاراتىلس دۇنيەسى- دىيالەكتىكانىڭ راستاۋشىسى، سۋنمەن بىرگە دال وسىزا- مانى جاراتىلىستىق عىلىم بۇل راستاۋشىنىڭ وراسان باي ەكەنىن كور- سەتەدى بۇل رادىي، ەلەكتىرون جانە ەلەمەنتتەردىڭ اۋىسۋى، ت. ب. تابىلۋدان بۇرىن جازىلعان!، ار كۇنى قىرۋار ماتەريالدار بەرە وتىرىپ، جاراتىلس دۇنيەسىنىڭ بارلىعى دا، سايىپ كەلگەندە، مەتافىزىكالىق ەمەس، دىيالەكتىكالىق بولاتىندىعىن دالەلدەيدى.“²⁴⁶ ەنگەلس بىلاي دەپ جازدى: ”بىر نەگىزگى ۇلى يدىيانىڭ، اتاپ ايتقاندا دۇنيە وزگەرمەيتىن زاتتاردان قۇرالعان ەمەس، قايتا بارىستاردىڭ جىيىنتىعى، ونىڭ شىندە تۇراقتى تارىزدەنگەن زاتتار، سۋنداي- اق ولاردىڭ بىزدىڭ مىمىزداعى يدىيالىق بەينە- لەرى، ۇعىمدار تۇگەلىمەن ۇسۋ مەن قۇرۋ سىندى ۇزدىكسىز وزگەرۋ بارىسىندا بولادى دەپ بىلىۋدىڭ،- وسى بىر ۇلى نەگىزگى يدىيانىڭ گەگەل زامانىنان بەرى جالىپ جۇرتتىڭ ساناسىنا تەرەڭ ۇيالاعانى سۋنشا، ونىڭ وسىنداي جالپىلىق فورمادا قارسىلىققا ۇشراۋى ەكتىلاي. بىراق بۇل يدىيانى اۋىز جۋزىندە مۋىنىنداۋ بىر باسقا دا، ارىر جەكە ورىندا جانە ارىر ەرەكشە زەرتتەۋ سالاسىندا قولدانۋ تاعى بىر باسقا.“ ”دىيالەكتىكالىق فىلوسوفيانىڭ قاراۋىنشا، وزگەرمەيتىن، مۇلدەلىك، قاسىيەتتى ەشئارسە جوق. ول زات اتاۋلىنىڭ بارىندە سۋسىز جوعالۋدىڭ بەلگىلەرى بار دەپ

كورسەتەدى؛ ونىڭ الدىندا، تۇلىۋمەن جويىلىۋدان، تومەن دارەجەدەن جوعارى دارەجەگە قاراي شەكسىز ۋىسپ وتىرۇ سىندى ۋىزىلىسىز بارىستان باسقا ەشقانداي نارسە تابان تىرەپ تۇرا ەلمايدى. ونىڭ ۋىزى دە ۋىسى بارىستىڭ ۋى ۋىلاۋشى مىداعى ساۋلەسىنەن باسقا ەشئارسە ەمەس. “سوندىقتان، ماركستىڭ قاراۋىندا شا، دىالەكتىكا دەگەنىمىز “سىرتقى دۇنىيە مەن ادامزات ۋى قوزغالىسىنىڭ جالپى زاتى تۇرالى عىلىم.”²⁴⁷

ماركس گەگەل فىلوسوفىياسىنىڭ ۋىسى توڭگەرىستىڭ جاعىن قابىلدادى ۋارى دامىتى. دىالەكتىكالىق ماتەرىيالىزىم “باسقا عىلىم-داردان جوعارى تۇراتىن ۋارقانداي فىلوسوفىيانى كەرەك ەتپەيدى”. بۇرىنقى فىلوسوفىيالاردان “ۋىلاۋ جانە ونىڭ زاتىدارى تۇرالى ىلىم-فورمالدىق لوگىكا مەن دىالەكتىكا”²⁴⁸ عانا قالدى. ال دىالەكتىكانىڭ ۋىزى، ماركستىڭ ۇعىمىنشا، سول سياقتى گەگەلدىڭ قاراۋىنشا، قازىرگى كەزدە ايتىلىپ جۇرگەن تانىم ۋازارىياسىن قامتىدى، بۇل تانىم ۋازارىياسى دا ۋوزنىڭ ۋىبەكتىسىن تارىخى تۇردە بايقاۋ كەرەك، تانىمنىڭ قاينارى مەن دامۋىن، ياعنى بىلمەۋ-دەن بىلۋگە ۋوتۇدى زەرتتەۋ ۋارى قورىتۇ كەرەك.

قازىرگى كەزدە، دامۋ ىدىياسى، بىرتىندەپ دامۋ ىدىياسى، تولد-سىمەن دەرىلىك قوعامدىق ساناعا ەندى، ىبراق، گەگەل فىلوسوفىا-سىمەن ەمەس، باسقا جولمەن ەندى. الايدا، ماركس پەن ەنگەلس گەگەل فىلوسوفىاسىنا سۋىيەنە وتىرىپ باياندان بۇل ىدىيا تارالىپ جۇرگەن بىرتىندەپ دامۋ ىدىياسىنان الدەقايدا تولىق، مازمۇن جاعىنان الدەقايدا باي. دامۋ وتكەن كەزەڭنىڭ قايتالانۋى ۋتارىزدى بولعا-نىمەن، ىبراق باسقاشا قايتالانۋ، نەغۇرلىم جوعارى نەگىزدە قايتالانۋ (“تەرىسكە شىعارۋدى تەرىسكە شىعارۋ”) بولسىپ تابىلادى، دامۋ ۋتۇرۇ سىزدىق بويىنشا ەمەس، قايتا بۇراندان تۇرىندە بولادى؛ دامۋ

سەكرۇ، شۇغىل وزگەرۋ، توڭگەرس جولىمەن بولادى؛ ”بىرتىندەپ
 بىلگەرلەۋ بارىسىنىڭ ”ۇزىلۇى“؛ ساننىڭ ساپاغا اينالۇى؛ بەلگىلىبىر
 دەنەگە، نە بەلگىلىبىر قۇبىلىس كۈلەمىندە، نە بەلگىلىبىر
 قوعامنىڭ شىكى بولەگىندە بىقال جاسايتىن ”ارتۇرلى كۈشتەر
 مەن بەتالىستاردىڭ قايشىلىقتارنىڭ نەمەسە قاقتىعىستارنىڭ دامۇدىڭ
 شىكى سەبەبى بولۇى؛ ”ارتۇرلى قۇبىلىستاردىڭ بارلىقى جاعىنىڭ
 (ال تارىخ جاڭا جاقىتاردى ۇزدىكىسىز اشپ وتىرادى) ”وزارا
 تاۋەلدىلىگى، ”بىر-بىرىمەن توتەنشە تىغىز ”ارى بولىنبەس بايلانىستا
 بولپ، ”بىرتۇتاس، زاڭدى دۇنيە قوزعالىسى بارىسىن قالىپتاستىر-
 ۋى، -مىنە بۇلار دامۇ تۇرالى مازمۇنى نەغۇرلىم باي (جايشىلىقتا-
 عىدان گورى) ”ىلىم بولپ تابىلاتىن دىيالەكتىكانىڭ بىرنەشە
 ەرەكشەلىگى. (1868-جىلى 1-ايدىڭ 8-كۈنى ماركستىڭ
 ەنگەلسكە جازغان خاتىنا قاراڭىز، وندا شتەينىنىڭ ”ولى ۇشكە ”بولۇ
 ”ادىسى“ كەلەكەلەنىپ، ۇشكە ”بولۇ ”ادىسىن ماتەريالىستىك دىيالەكتى-
 كامەن شاتاستىرۇ سوراقلىق دەپ ەسەپتەلگەن).

تارىخقا ماتەريالىستىك كوزقاراس

ماركس ەسكى ماتەريالىزىمنىڭ داىەكسىزدىگىن، كەمەلىنە كەلمە-
 گەندىگىن جانە سىڭار جاقىتلىغىن تۇسىنگەندىكتەن، ”قوعام جونىد-
 دەگى عىلىمدى ماتەريالىستىك نەگىزگە سايىكەستىرۇ جانە وسى
 نەگىزدە وزگەرتۇ“⁷⁴ قاچەت ەكەندىگىنە كامىل سەندى. ەگەر
 ماتەريالىزىم سانانى ۇنەمى بولمىس ارقىلى تۇسىندىرەتىن، كەرد-
 سىنشە سىتەمەيتىن بولسا، وندا ماتەريالىزىمدى ادامزاتتىڭ قوعام-
 ىدىق تۇرمىسىنا قولدانعاندا، قوعامدىق سانانى قوعامدىق بولمىس
 ارقىلى ”تۇسىندىرۇ كەرەك. ماركس »كاپىتال« دىڭ 1-تومىندا

بىلاي دەگەن ەدى: "تەحنولوگىيا ادامزاتنىڭ جاراتىلىسقا بەل-سەندى قاتناستىن، ادامزات تۇرمىسىنىڭ تىكەلەي وندىرىستىك بارىسن، سونداي-اق ادامزاتنىڭ قوعامدىق تۇرمىس جاعدايىنىڭ جانە سودان تۇپلەن رۇحانىي يىدىيانىڭ تىكەلەي وندىرىستىك بارىسن اشادى." 249 ماركىس «ساياسى-ەكونومىياعا سىن» دەگەن كىتابىنىڭ العى سوزىندە، ادامزات قوعامى مەن ادامزات قوعامىنىڭ تارىخىنا قولدانغان ماتەريالىزىمنىڭ نەگىزگى قاعىدالارى چوئىندە تومەندەگىدەي تولۇق تۇسىنىك جاسادى:

"ادامدار ۇز تۇرمىستارىنداعى قوعامدىق وندىرىستە وزدەرىنىڭ ەركىنەن تىس بولغان بەلگىلىبىر قاجەتتى قاتناستار، ياعنى وزدەرىنىڭ ماتەريالىدىق وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ بەلگىلىبىر دامۇكەزەڭگىنە ۇيلەستەن وندىرىستىك قاتناستار جاسايدى.

بۇل وندىرىستىك قاتناستاردىڭ جىيىنتىعى قوعامنىڭ ەكونومىكالىق قۇرىلىمىن، ياعنى رىيال بازىسىن قۇرايدى، وسى رىيال بازىسكە زاڭ جانە ساياسى سىندى قوندىرما ورنایدى. سونداي-اق قوعامدىق سانانىڭ بەلگىلىبىر فورمالارى بۇل رىيال بازىسكە سايكەسەدى. ماتەريالىق تۇرمىستىڭ ۇندىرىس ۇتاسىلى بۇكىل قوعامدىق، ساياسى جانە رۇحانىي تۇرمىستىڭ بارىسن بەلگىلەيدى. ادامداردىڭ بولمىسىن ولاردىڭ ساناسى بەلگىلەمەيدى، كەرىسەنشە، ادامداردىڭ ساناسىن ولاردىڭ قوعامدىق بولمىسى بەلگىلەيدى. قوعامنىڭ ماتەريالىدىق وندىرگىش كۇشتەرى دامىپ بەلگىلىبىر كەزەڭگە جەتكەندە، وزدەرىنىڭ قىمىل ۇرىسى بولپ كەلگەن قازىرگى وندىرىستىك قاتناستارعا نەمەسە مەنشىك قاتناستارىنا (بۇل تەك وندىرىستىك قاتناستىڭ زاڭداى اتالۋى) قايشى كەلەدى. سونىمەن بۇل قاتناستار وندىرگىش كۇشتەردىڭ دامۇ فورماسىنان وندىرگىش كۇشتەردىڭ اجىرعىسىنا اينالادى. سول كەزدە قوعامدىق توڭكەرىس-

تىڭ داۋىرى باستالدى. بازىستىڭ وزگەرۈشمەن بىرگە، بۇكىل الپ قوندىرمادا دا نە باياۋ، نە تەز وزگەرىس بولادى. مۇنداي وزگەرىستەردى زەرتتەگەن كەزدە مىنا ەكەۋىن قاشان دا پارىقتاۋ كەرەك؛ ونىڭ بىرى، ئۇندىرىستىڭ ەكونومىكالىق جاعداي جاعىندا تۇىلعان، جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ دالدىگىمەن كورسەتۈگە بولاتىن ماتەريالدىق وزگەرىس، ەندى بىرى، ادامدار بۇل قاقتىعىستاردى اڭعارۋعا جانە كۇش سالا وتىرىپ جويۇعا قولداناناتىن زاڭدىق، ساياسي، دىنىي، كوركەمونەرلىك نەمەسە فيلوسوفىيالىق، قىسقاسىن ايتقاندا، يدىيالوگىيالىق فورمالار.

بىز بىر ادامعا تۇجىرىم جاساعاندا ونىڭ ۇزى جونىندەگى كوزقاراسىن نەگىز ەتە المايمىز، سول سياقتى، بىز مۇنداي بىر وزگەرۋ داۋرىنە تۇجىرىم جاساعاندا دا ونىڭ ساناسىن نەگىز ەتە المايمىز. كەرىسىنشە، بۇل سانانى ماتەريالدىق تۇرمىستىڭ قايشىلىق-تارىنان، قوعامدىق وندىرىگىش كۇشتەر مەن وندىرىستىڭ قاتناس-تاردىڭ اراسىندا ۇمىر سۇرىپ وتىرعان قاقتىعىستاردان تۇسىندىرۋ كەرەك... ”جالپىسلاي ايتقاندا ازىدادى، ەرتە زامانداى، فەودالدىق جانە وسى زامانعى بۇرجۇازىيالىق ئۇندىرىس تاسىلدەرىن قوعامدىق ەكونومىكالىق فورماتسىيانىڭ بىرتىندەپ العا باسۋىنىڭ بىرنەشە داۋىرى²⁵⁰ دەپ قاراۋعا بولادى.“ (ماركىستىڭ 1866-جىلى 7-ايدىڭ 7-كۈنى ەنگەلىسكە جازعان حاتىنىداى ”ەڭبەك ۇيىمىن ئۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ بەلگىلەيتىندىگى جونىندەگى بىزدىڭ نازارىمىز“ دەگەن قىسقاشا بايانداۋىنا قاراڭىز.)

تارىحقا ماتەريالىستىك كوزقاراستىڭ تابىلىۋى نەمەسە نەعۇرلىم دالبرەك ايتقاندا، ماتەريالىزىمنىڭ دايەكتى ساۋلەلەنۋى، ياعنى ماتەريالىزىمنىڭ قوعامدىق قۇبىلىستارعا قولدانىلىۋى بۇرىنقى تارىحي نازارالاردىڭ نەگىزگى ەكى كەمشىلىگىن جويىدى. بىرىنشىدەن،

بۇرىنقى تارىخىي نازاريلار مىقتاعاندا ادامداردىڭ تارىخىي ئىس-
 ارەكەتتەرىندەكى يىدىالىق ئىغىسلاردىن عانا زەرتتەندى دە، بۇل
 ئىغىسلاردى تۇدىرىغان سەبەپتەردى زەرتتەمدى، قوعامدىق قانناستار
 جۇيەسىنىڭ دامۇنىداى وبىيەكتىپىتىك زاڭدىلىقتى تابا المادى.
 ماتەريالىدىق ئۇندىرىستىڭ دامۇ دارەجەسى وسى قاتناستاردىڭ
 قاينارى ەكەننىن كورە المادى؛ ەكىنىشەن، وتىكەندەگى تارىخىي
 نازاريلار ئال حالق بۇقاراسىنىڭ قىمىلىن تۇسىندىرمەدى. تارىخىي
 ماتەريالىزىم عانا بۇقارا تۇرمىسىنىڭ قوعامدىق جاعدايلاردىن جانە
 بۇل جاعدايلاردىڭ وزگەرىستەرىن جاراتىلىس تارىخىنىڭ دالدىگىمەن
 زەرتتەۋىمىزگە تۇغىش رەت مۇمكىندىك بەردى. ماركىستەن بۇرىنقى
 "سوتسىپولوگيا" مەن تارىخىي عىلمى مىقتاعاندا بولەك-بولەك
 النعان، تالداۋ جاسالماغان فاكىتتەردى جىنادى، تارىخىي بارىستىڭ
 جەكە جاقىتارىن سۇرەتتەندى. ال ماركىسىزىم ئارتۇرلى قوعامدىق
 ەكونومىكالىق فورماتسىيالاردىڭ تۇلۇ، دامۇ جانە قۇلدىراۋ بارىسىن
 جان-جاقتى ئارى تولق زەرتتەۋىدىڭ جولىن كورسەتتى، ويتكەنى
 ول قايشى بەتالىستاردىڭ بارلىغىنىڭ جىيىنتىدىن قاراستىردى جانە
 بۇل بەتالىستاردى قوعامداى تاپتاردىڭ ئال انىقتاۋعا بولاتىن
 تۇرمىس جاعدايلارى مەن ئۇندىرىس جاعدايلارنا تىيىناقتاندىردى،
 ادامداردىڭ بەلگىلىبىر "جەتەكشى" يىدانى تاڭداۋداى نەمەسە بۇل
 يىدانى تۇسىندىرگەندەگى سۇبيەكتىپىزىمى مەن جولىسىزدىدىن
 جويدى، ماتەريالىدىق وندىرگىش كۇشتەردىڭ كۇيى بارلىق يىدانىڭ
 جانە ئارتۇرلى بەتالىستاردىڭ قاينارى ەكەننىن اشتى. ادامدار
 ئوز تارىخىن وزدەرى جاسايدى، بىراق ادامداردىڭ، اتاپ ايتقاندا،
 حالق بۇقاراسىنىڭ ئىغىلى نەمەن بەلگىلەنەندى، ئارتۇرلى قايشى
 يىدالاردىڭ نەمەسە نيەتتەردىڭ قاقتىعىستارىن نەلەر تۇدىرادى،
 بۇكىل ادامزات قوعامى اتاۋلىنىڭ بارىندەگى وسى بارلىق قاقتىعىس-

تارىدىڭ جېنىتى تەڭى قانداي، ادامداردىڭ بۇكىل تارىخى قېمىلىنىڭ نەگىزىن جاسايتىن وبىيەكتىپىتىك ماتېريالدىق تۇرمىستىڭ ئۆندىرىلۈ جاعدايى تەڭى قانداي، بۇل جاعدايلاردىڭ دامۇ زاڭى قانداي، — ماركس مىنە وسىلاردىڭ بارسىنە نازار اۋداردى جانە تارىختى علمىي پوزىتسىيامەن زەرتتەۋدىڭ جولىن، اتاپ ايتقاندا، تارىختى مەيلىنىشە كۆردەلى ارى قايشىلىققا تولى، بىراق قالاي دا زاڭى بار بىرتۇتاس بارسى رەتسىندە زەرتتەۋدىڭ جولىن كۆرسەتتى.

تاپتىق كۆرەس

بىر قوعامدا بىر بولم ادامداردىڭ نىيەتى مەن ەندى بىر بولم ادامداردىڭ نىيەتى بىر-بىرىنى قارسى كەلەدى، قوعامدىق تۇرمىس قايشىلىققا تولى بولادى، تارىخ بىزگە مىنانى ۇعىندىرادى: ۇلتتار ارا، قوعامدار ازا، سونداي-اق ۇلتتاردىڭ، قوعامداردىڭ شىكى بولەگىندە كۆرەس ۇنەمى بولپ وتىرادى، بۇدان سىرت توڭكەرسى داۋىرى مەن كەرتارتپا داۋىردىڭ، بەيىستىلىك داۋىرى مەن سوعىس داۋىرىنىڭ، توقتاۋ داۋىرى مەن جەدەل دامۇ داۋىرىنىڭ نەمەسە قۇلىدىراۋ داۋىرىنىڭ ۇزدىكسىز اۋىسىپ وتىراتىندىعى — مىنە وسىلاردىڭ بارى جۇرتقا ايان فاكتتەر. ماركسىزم بىزگە بىلاي قاراعاندا شىم-شىتىرىق بولپ بىلىققان كۆيدەن زاڭدىلىق تابۋعا مۇمكىندىك بەرەتىن جەتەكشى دەرەك كۆرسەتتى. بۇل دەرەك — تاپتىق كۆرەستىڭ نازارىياسى، بەلگىلىر قوعامنىڭ نەمەسە بىرنەشە قوعامنىڭ بارلىق مۇشەسىنىڭ نىيەتتەرىنىڭ جېنىتىمەن زەرتتەگەندە عانا، بۇل نىيەتتەردىڭ ناتىجەسى جونىندە علمىي تۇجىرىم جاساۋعا بولادى. ارتۇرلى قايشى

نيەتتەردىڭ بولاتتىن سەبەبى — ئاربر قوعامدا بولىنكەن تاپتاردىڭ تۇرمىس كۈيلەرى مەن تۇرمىس جاعدايلارى ئېر-بىرىنە ۇقسا-مايتىندى. ماركس «كومۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىناماسى» ندا بىلاي دەپ جازدى: «قازىرگە دەينىڭى بارلىق قوعامنىڭ تارىخى دەنگەلس كەيىن قاۋىمدىق قوعامنىڭ تارىخىن مەسپكە الماعاندا دەپ قوستى، تۈگەلدەي تاپتىق كۈرەستىڭ تارىخى بولدى. ەرىكتىلەر مەن قۇل، اقسۇيەك پەن جاي بۇقارا، الپاۋت پەن باسبايلى دىحان، كاسپ-تەستەر بىرلەستىگىنىڭ ۇستاسى مەن كومەكشىسى، ئېراۋىز سوزبەن ايتقاندا، ەزۋشى مەن ەزىلۋشى باستان-اياق ۇزارا قاراما-قارسى ورنىدا بولپ، ۇزدىكسىز، كەيدە جاسىرىن، كەيدە اشق كۈرەسىپ وتىردى، ال ئار جولى كۈرەستىڭ سوڭى — تۇتاس قوعامنىڭ توڭكەرىستىك جولەن قايتا قۇرىلۋىمەن نەمەسە كۈرەسۋشى تاپ-تاردىڭ تۈگەلدەي جويىلۋىمەن تىنىپ وتىردى... قۇرىپ بىتىكەن فەودالدىق قوعامنان تۇلغان وسزامانى بۇرجۇازىالىق قوعام تاپتىق قايشىلىقتاردى جويىغان جوق. ول تەك ەسكىنىڭ ورنىنا جاڭا تاپتاردى، ەزۋدىڭ جاڭا جاعدايلارىن، كۈرەستىڭ جاڭا فورمالارىن قويدى. الايدا، ئىزدىڭ زامانىمىزدىڭ، بۇرجۇازيا زامانىنىڭ ئېر ەركەشەلىگى بار: ول تاپتىق قايشىلىقتاردى قاراپايىمداندىردى. تۇتاس قوعام جاۋلاشقان ەكى ۇلكەن لاگەرگە، ئېر-بىرىنە تىكەلىي قاراما-قارسى ەكى ۇلكەن تاپقا: بۇرجۇازيا مەن پىرولەتارىياتقا كۈننەن-كۈنگە ئېولىنىپ كەلدەدى.» وقىعالاردىڭ وسى شىن سىرىن، ياعنى تاپتىق كۈرەستى ۇلى فرانسىا توڭكەرىسنىن باستاپ ەۋروپا-داعى كوپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ تارىخى توتەنشە ايقىن كورسەتتى. فرانسىياداعى قايتا ئىرىلۋ داۋىرىنىڭ وزىندە-اق ئېرقىدىرۋ تارىخىشلار (تيەررى، گىزو، مىگنەت، تىەر) سول ۋاقىتتاى وقىعالاردى قورتىندىلاعاندا بۈكىل فرانسىا تارىخىن ئېلۋدىڭ

كىلىتى تاپتىق كۈرەس ەكەنن موينىداماي تۇرا المادى. ال قازىرگى
 "داۋىر، ياعنى بۇرجۇازيا بۇتىندەي جەڭسكە جەتكەن، ۋاكىلدىك
 ورگاندار قۇرغان، كەڭ كۆلەمدى (جالپىعا بىردەي دەمەگەن كۈندە)
 سايلام ئۆزىمىن جولعا قويغان، بۇقاراعا شىكەرلىي تاراتىلانىن
 ارزان گازەتتەر شىعارغان، تاى سوندايلاردى بىستەپ وتىرعان
 "داۋىر، كۇشى مىعم، كۆلەمى توقتاۋسىز كەڭەيىپ وتىرعان جۇمىس-
 شىلار بىرلەستىگى مەن كاسپورىن يەلەرىنىڭ بىرلەستىگى، تاى
 باستالار جارىققا شىققان "داۋىر وقىعالاردىڭ قوزعاۋشى كۇشى تاپتىق
 كۈرەس ەكەنن "تېپتى ايقىن (كەيدە وتە سىڭارچاقتى، "بەيىت"،
 "نەگىزگى زاڭدىق" فورمادا بولا تۇرسا دا) كۆرسەتتى. ماركسىنىڭ
 «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىناماسى» نىداعى "بىر سۆزى ماركسىنىڭ
 قوعامدىق عىلىمعا وسىزامانعى قوعامداى "اربىر تاپتىڭ تۇرغان
 ورنىنا قاراي وبىەكتىپتىك پوزىتسىيامەن تالداۋ جاساۋ جانە ونى
 "اربىر تاپتىڭ وركەندەۋ شارى- جاعدايىنا تالداۋ جاساۋمەن ۇشتاس-
 تىرۋ جونىندە قانداي تالاپ قويغانىن كۆرسەتەدى. ول سۆز مىناۋ:
 "قازىر بۇرجۇازيا مەن قاراما- قارسى بولغان بارلىق تاپتىڭ شىندە
 پىرولەتارىيات قانا ناعىز توڭكەرىسىشلى تاپ. وزگە تاپتاردىڭ "بارى
 "برى ونەركاسپىتنىڭ دامۇنىنا ىلەسە كۇننەن- كۇنگە قۇلىدىرايدى
 جانە قۇرىدى، ال پىرولەتارىيات- "برى ونەركاسپىتنىڭ "وز تۇنى-
 دىسى. ارالىق جىكتەر، ياعنى ۇساق ونەركاسپىشلەر، ۇساق ساۋدا-
 گەرلەر، قولونەرشىلەر، دىحاندار وزدەرىنىڭ وسىنداى ارالىق
 جىكتىڭ "ومىرىن قۇرۋدان ساقىتاپ قالۋ "ۇشىن بۇرجۇازىاعا قارسى
 كۇرەسەدى. سوندىقتان ولار توڭكەرىسىشلى ەمەس، كەرباقىا. ول-
 ول ما، ولار "تېپتى كەرتارتىپا، ويتكەنى ولار تارىختىڭ تەگەرشىگىن
 كەرى اينالدىرۋعا كۇش سالادى. ەگەر ولار توڭكەرىسىشلى دەلىنسە،
 وندا بۇل سۆز ولاردىڭ الداعى جەردە پىرولەتارىيات قاتارىنا كىرە-

تىنىدىگىنە، سۈيىتىپ، وزدەرنىڭ كوز الدىنداعى مۇددەسىن ەمەس، بولاشاقتاعى مۇددەسىن قورعايتىندىغىنا، وزدەرنىڭ بۇرنىنى مايدانىنان قول ئۇزىپ، پىرولە تارىياتنىڭ مايدانىنا وتەتىندىگىنە قاراتىلغان.²⁵¹ ماركس كۆپتەگەن تارىخىي شىعارمالارىندا (پايدا لانىلاتىن كىتاپتار تەزىمىنە قاراڭىز) ماتەريالىستىك كوز قاراستى قولدانىپ تارىختى زەرتتەۋدىڭ، ^۱اربىر تاپتنىڭ، سونداي-اق ^۲اربىر تاپتنىڭ شىندەگى ^۳اربىر توپتنىڭ نەمەسە جىكتىڭ تۇرغان ورنىنا تالداۋ جاساۋدىڭ شۇغىلالى ^۴ارى تەرەڭ ماعىنالى ۇلگىسىن كۆرسەتىپ بەردى، نەلىك-تەن جانە قالاشا "تاپتىق كۆرەس اتاۋلىنىڭ بارلىعى ساياسىي كۆرەس بولاتىندىغىن"¹⁵⁶ تولىق ^۵ارى ايقىن كۆرسەتىپ بەردى. ^۶بىز جوعارىدا كەلتىرگەن ئۆزىندى ماركستىڭ تارىخىي دامۋدىڭ بارلىق قورىتىقى كۆشتەرىن مولشەرلەۋ ئۇشش قوعامدىق قاتناستارعا، سونداي-اق ^۷بىر تاپتان ەكىنشى ^۸بىر تاپقا، بۇرنىنان بولاشاققا دەينىڭى كۆپتەگەن وقپەلى ساتىلاردىڭ كۆردەلى جايتتەرىنە تالداۋ جاساغاننى انىق تۇسىندىردى.

ماركس ئازارياسىنىڭ ەڭ تەرەڭ، ەڭ جان-جاقتى، ەڭ ەگجەي-تەگجەيلى دالەلدەنلۋى جانە قولدانىلۋى ماركستىڭ ەكونومىكا ئىلمى بولپ تابىلادى.

ماركستىڭ ەكونومىكا ئىلمى

ماركس «كاپىتال»دىڭ العى سوزىندە بىلاي دەپ جازادى: "بۇل كىتاپنىڭ تۈپكى ماقساتى—وسىزامانى قوعامىنىڭ «ياغنى كاپىتالىستىك قوعام، بۇرجۋازىالىق قوعام، ەكونومىكالىق قوزعالمىسىنىڭ زاڭىن اشۇ»²⁵² تارىختاعى بەلگىلىبىر قوعامنىڭ وندىرىستىك

قاتناستارنىڭ تۇپلۇن، دامۇن جانە قۇلدېراۋىن زەرتتەۋ ماركستىڭ ەكونومىكا ئىلمىنىڭ مازمۇنى بولۇپ تابىلادى. كاپىتالىستىڭ قوعامدا توۋار ئۆندۈرىشى ۋستەم ورسىندا تۇرادى، سوندىقتان ماركستىڭ تالداۋى توۋارغا تالداۋ جاساۋدان باستالادى.

قۇن

توۋار دەگەنىمىز، ئىشچان، ادامداردىڭ بەلگىلى قاجەتنى قاناعاتلاندىراتىن زات، ەندى ئىشچان، باسقا ئىش زاتقا ئىشباستاۋغا بولاتىن زات. زاتنىڭ كەرەكتىگى ونى تۇتىنىۋ قۇنى ەتەدى. ئىشباس قۇنى (نەمەسە قىسقاشا ئىتقاندا قۇن) دەگەنىمىز ەڭ الدىمەن بەلگىلى مولشەردەگى ئىش تۇرلى تۇتىنىۋ قۇنى مەن بەلگىلى مولشەردەگى باسقا ئىش تۇرلى تۇتىنىۋ قۇنىن ئىشباستاۋداق قاتناس نەمەسە سالىستىرما. ئار كۇنگى تاجرىبەلەر بىزگە، مىڭداغان مىليونداغان رەت بولاتىن مۇنداي ئىشباس ئىش-بىرىنەن قاتتى پارىقتالاتىن، ئىش-بىرىمەن سالىستىرۋا بولمايتىن تۇتىنىۋ قۇندارىن ۇنەمى ئىش-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىراتىن كورسەتەدى. بەلگە-لىبىر قوعامدىق قاتناس جۇيەسىندە ۇدايى ۇزارا تەڭەستىرىلىپ وتىراتىن وسى تۇرلىشە زاتتار اراسىندا تەگى قانداي ورتاق نارسە بار؟ ولاردىڭ اراسىندا ورتاق نارسە سول، ولاردىڭ ئبارى دە ەڭبەك ونىمەدرى. ادامدار ونىمەدرى ئىشباستاغان كەزدە تۇرلىشە ەڭبەكتەردى تەڭەستىرىپ وتىرادى. توۋار ئۆندۈرىشى-ئىش تۇرلى قوعامدىق قاتناس جۇيەسى، وسى قوعامدىق قاتناس جۇيەسىندە وندىرۇشلەر ئارتۇرلى ونىمەدرى جاسايدى (قوعام-دىق جۇمىس ئبولسى)، ال بۇل ونىمەدر ئىشباستا ئىش-بىرىمەن تەڭەستىرىلىپ وتىرادى. سوندىقتان بارلىق توۋارغا ورتاق نارسە-

بەلگىلىبىر ئوندىرىس تاراۋىنىڭ ناقتى ەڭبەگى ەمەس، بەلگىلى فورماداعى ەڭبەك ەمەس، قايتا ادامنىڭ دەرەكسىز ەڭبەگى، ادامنىڭ جالىپى ەڭبەگى. بەلگىلىبىر قوعامداعى بارلىق توۋاردىڭ جالىپى قۇنىدا بەينەلەنەتىن بۇكىل ەڭبەككۇش سول باياعى ادامنىڭ ەڭبەككۇشى بولپ تابىلادى. مۇنى مىليارتتاغان رەت بولاتىن ايسىرباس فاكىتتەرى دالەلدەدى. سوندىقتان ارىپىر جەكە توۋار قوعامدىق قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىنىڭ بەلگىلى مولشەرىن عانا كورسەتەدى. قۇن مولشەرى قوعامدىق قاجەتتى ەڭبەك مولشەرىمەن، نەمەسە بەلگىلىبىر توۋاردى، ياعنى بەلگىلىبىر تۇتىنىۋ قۇنىن وندىرۋگە جۇمىالغان قوعامدىق قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىمەن بەلگىلەنەدى. ”ادامدار ايسىرباس بارىسىندا وزدەرىسىنىڭ ارتۇرلى ونىمدەرىن ئىرىپىر-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىرادى، دەمەك وزدەرىنىڭ ار-تۇرلى ەڭبەكتەرىن ئىرىپىر-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىرادى. ادامدار مۇنى اڭغارمايدى، ئىراق وسلايىستەيدى. ”بۇرىنقى ئىرىپىر ەكونومىس قۇن دەگەنىمىز ەكى ادام اراسىنداعى قارىم-قاتىناس دەپ ايتقان ەدى. ول تەك بۇعان زاتتىڭ قاۋىزىمەن بۇركەلگەن قارىم-قاتىناس دەگەن سوزدى دە قوسۋى كەرەك ەدى. قوعامنىڭ بەلگىلىمىبىر تارىخىي فورماتىسياسىنداعى قوعامدىق وندىرىستىڭ قاتىناس جۇيەسىنەن، سونىمەن بىرگە تولپ جاتقان، مىليارتتاغان رەت قايتا-لاناتىن ايسىرباس قۇبىلىستارىندا بەينەلەنەتىن قارىم-قاتىناسىتار جۇيەسىنەن قاراعاندا عانا قۇنىڭ نە ەكەنىن ۇعۋعا بولادى. ”قۇن رەتىندە، توۋار دەگەنىمىز بەلگىلى مولشەردەگى، ۇيىعان ەڭبەك ۋاقتى عانا. ”ماركىس توۋاردا تۇلعالاناتىن ەڭبەكتىڭ ەكى جاقىتىل-مىنا ابدەن تالداۋ جاساعانىنان كەيىن، قۇنىڭ فورمالارىنا جانە اقشاعا تالداۋ جاساۋعا كىرسەدى. بۇل جەردە ماركىستىڭ باستى مىندەتى: قۇنىڭ اقشالاي فورماسىنىڭ قاينارىن زەرتتەۋ، جەكە،

كەزدەيسوق ايرباس ارەكەتتەرىنەن (”قۇنىنىڭ قاراپايىم، جەكە نەمەسە كەزدەيسوق فورماسى“: بەلگىلىبەر مولشەردەگى ئۇر تۇرلى توۋاردىڭ بەلگىلىبەر مولشەردەگى باسقا ئۇر توۋارغا ايرىباستالۋى) قۇنىنىڭ جالپى فورماسىنا، يەنى بىرنەشە ئۇرلى توۋاردىڭ ئۇر تۇرلى تۇراقتى توۋارغا ايرىباستالۋىنا، ئىسپتى قۇنىنىڭ اقشالاي فورماسىنا دەيىنگى (بۇل كەزدە التىن وسىنداى تۇراقتى توۋار، يەنى جالپى تەڭ باعالى زات بولادى) ايرىباس دامۇنىنىڭ تارىخىي بارىسىن زەرتتەۋ بولدى. اقشا ايرىباس پەن توۋار ئۇندىرىسى دامۇنىنىڭ ەڭ جوعارى تۇنىدىسى، ول جەكەلىك ەڭبەكتىڭ قوعامدىق سىپاتىن، ئۇر بىر ئۇندىرۇشنىڭ بازار ارقىلى جاسايتىن قوعامدىق بايلانىستارىن كولەگەيلەيدى جانە بۇركەمەلەيدى. ماركس اقشانىڭ ئۇرلى مىندەتتەرىنە توتەنشە ەڭجەي- تەڭجەيلى تالداۋ جاسادى؛ ونىڭ ۇستىنە بۇل ارادا دا (»كاپىتال«- دىڭ الدىڭعى بىرنەشە تاراۋلارنىداى سىياقتى) اسىرەسە مىنانى كورسەتسپ ئۇتۇ كەرەك: بۇل جەردە ونىڭ دەرەكسىز، كەيدە بەينە كىلەڭ سارالاۋ سىياقتى بولپ كورىنگەن بايانداۋى ئۇس جۇزىندە ايرىباس پەن توۋار ئۇندىرىسى دامۇنىنىڭ تارىخىنداى قىرۇار ئۇس جۇزىندىك ماتەريالداردى الدىمىزعا سالادى. ”اقشا توۋار ايرىباسىنىڭ بەلگىلىبەر دامۇ دارەجەسىن العى شارت ەتەدى. اقشانىڭ ئۇرلى فورمالارى، يەنى جالاڭ توۋارلىق تەڭ باعالى زات نەمەسە اينالم ئاسىلى نەمەسە تولەم ئاسىلى، قازنا جانە دۇنيە جۇزىلىك اقشا، ئوز شىندەگى مىناداى نە اناداى مىندەتنىڭ تۇرلىشە رول اتقارۇ كولەمىنە جانە سالىستىرمالى باسىم بولۇ اۋالنا قاراى، قوعامدىق ئۇندىرىس بارىسىنىڭ ئۇر- بىرىنەن قاتتى پارىقتالاتىن ساتىلارىن كورسەتەدى.“ (»كاپىتال«،

قوسمىشا قۇن

توۋار ئۇندىرىسى دامىپ بەلگىلىپ ساتىغا جەتكەندە اقشا كاپىتالغا اينالدى. توۋار اينالىمىنىڭ فورمۇلاسى: ت (توۋار) — (اقشا) — ت (توۋار)، اتاپ ايتقاندا، ئېرىش ئۇرلى توۋاردى ساتۇ-دامى ماقسات باسقۇچى ئۇرلى توۋاردى ساتىپ الۇ بولدى. كەرىسىنىشە، كاپىتالدىڭ جالىپ فورمۇلاسى: ا (اقشا) — ت (توۋار) — ا (اقشا)، اتاپ ايتقاندا، ساتۇ (پايداسىمەن) ئۇشنى ساتىپ الۇ. قوسمىشا قۇن دەپ ماركس اينالىمغا شىعارىلغان اقشانىڭ العاشقى قۇنىنىڭ وسى وسكەن مولشەرىنى ايتىدى. كاپىتالىستىك اينالىمدا اقشانىڭ وسى ”ئۇسۇ“ى جۇرتتىڭ بارىنە ايان فاكت. ئۇال وسى ”ئۇسۇ“ اقشانى ەرەكشە، تارىخ جاعىنان ايقىن قوعامدىق وندىر-ستىك قاتنىس رەتىندەگى كاپىتالغا اينالدىرىدى. قوسمىشا قۇنىنىڭ توۋار اينالىمىنان شىعۇى مۇمكىن ەمەس، ويتكەنى توۋار اينالىمى تەڭ باعالى زاتتاردىڭ ايرىباسى عانا بولدى؛ سونداي-اق ئۇستەمە باعادان دا شىعۇى مۇمكىن ەمەس، ويتكەنى ساتىپ الۇشلار مەن ساتۇشلاردىڭ ئوزارا ئۇتلىۇى مەن ئۇتۇى ورايلاس بولپ شىعادى، ونىڭ ئۇستىنە بۇل ارادا اڭگىمە جەكە قۇبىلىس تۇرالى ەمەس، ئۇال قىرۇار، ورتاشا، قوعامدىق قۇبىلىستار تۇرالى بولپ وتىر. قوسمىشا قۇن الۇ ئۇشنى ”اقشا يەسى بازاردان تۇتىنىۇ قۇنىنىڭ ئوزى قۇن قاينارى بولا الاتىن ەرەكشە قاسىيەتى بار توۋار تابۇ كەرەك“²⁵⁴، ونىڭ تۇتىنىلۇ بارىسى قۇنىنىڭ جاسالۇ بارىسى دا بولۇعا ئېىس. مۇنداي توۋار بار دا، ول — ادامنىڭ ەڭبەككۇشى. ەڭبەككۇشتىڭ تۇتىنىلۇى ەڭبەك سىتەۇ، ال ەڭبەك قۇن جاسايدى. اقشا يەسى ەڭبەككۇشتى قۇنىنا قاراي ساتىپ الادى. ال ەڭبەك-

كۈشتىڭ قۇنى، باسقا^۱ ارقانداي توۋاردىڭ قۇنى سياقتى، ەڭبەك-كۈشتى^۲ ۇندىرۇ^۳ ۇشىن كەرەك بولاتىن قوعامدىق قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىمەن (ياعنى جۇمىسشى مەن ونىڭ^۴ ۇي شىندەگىلەردىڭ تۇرمىس راسخۇتىنىڭ قۇنىمەن) بەلگىلەنەدى. اقشا يەسى ەڭبەككۈشتى ساتىپ الغان سوڭ، ونى سىتەتۇگە، ياعنى كۇنى بويى جۇمىس سىتەتۇگە، مىسالى، 12 ساعات جۇمىس سىتەتۇگە ۇققىتى بولادى. ۇس جۇزىندە جۇمىسشى 6 ساعاتتىڭ شىندە ("قاجەتتى" ەڭبەك ۋاقتى) ۇزىنىڭ تۇرمىس راسخۇتى ۇشىن تولەنگەن اقنى تولەرلىك ۇنىم جاساپ بولادى، ال قالغان 6 ساعاتتىڭ شىندە ("قوسىمىشا" ەڭبەك ۋاقتى) كاپىتالىس اقى تولەمەگەن "قوسىمىشا" ۇنىمدى نەمەسە قوسىمىشا قۇندى جاسايدى. سوندىقتان، ۇندىرىس بارىسنان قاراعاندا، كاپىتالىدى ەكى بولەككە ايرۇ قاجەت: ۇبر بولەگى— ۇندىرىس قۇرال— جابدىقتارنا (ماشىنا، ەڭبەك قۇرالى، شىكىزات، ت.ب.). جۇمىسالاتىن وزگەرمەس كاپىتال، ونىڭ قۇنى (بىردەن نەمەسە بولەك— بولەك بولپ) ونىمگە وزگەرىسىز كۈشەدى؛ ەندى ۇبر بولەگى— ەڭبەككۈشكە جۇمىسالاتىن وزگەرمەلى كاپىتال. وز-گەرمەلى كاپىتالدىڭ قۇنى وزگەرمەي تۇرمايدى، ەڭبەك بارىسندا ۇسىپ وتىرادى، ويتكەنى ول قوسىمىشا قۇن جاسايدى. سوندىقتان، كاپىتالدىڭ ەڭبەككۈشتى قاناۋ دارەجەسىن ۇتۇسىندىرۇ ۇشىن قوسىمىشا قۇندى بارلىق كاپىتالىمەن ەمەس، تەك وزگەرمەلى كاپىتال-مەن سالىستىرعان ۇجون. بۇل سالىستىرمانى ماركس قوسىمىشا قۇنىنىڭ نورماسى دەپ اتايدى، جوعارىداى مىسال بويىنشا قاراعاندا، 6/6، ياعنى 100% بولادى.

كاپىتالدىڭ شىعۋىنىڭ تارىخىي العى شارتى مىناۋ: بىرىنشىدەن، جالپى توۋار ۇندىرىسىنىڭ دامۋى ۇبرشاما جوعارى دارەجەگە جەت-كەندە، نەداۋىر مولشەردەگى اقشانىڭ كەيىر ادامداردىڭ قولنا

جىنالۇي؛ ەكىنىشىدەن، ئىبر جاعىنان، وزدەرىنىڭ ەڭبەككۇشىن ساتقاندا ەشقانداي قىسىم مەن تەجەۋگە ۇشرامايتىن، ەندى ئىبر جاعىنان، ولار جەرىنەن جانە ئۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارى اتاۋ-لەدان ايرىلعان مال-مۈلىكىسىز جۇمىسشىلار، ەڭبەككۇشتى ساتىپ قانا كۇن كۆرەتىن جۇمىسشى ”پىرولەتار“ بولپ تابىلاتىن ەكى ماە-ناداعى ”ەركىن“ جۇمىسشىلاردىڭ بولۇي.

قوسىمىشا قۇندى نەگىزگى ەكى ادىسپەن: جۇمىس كۇنىن ۇز-ارتۇ (”مۈلدەمدىك قوسىمىشا قۇن“) جانە قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىن قىسقارتۇ (”سالستىرمالى قوسىمىشا قۇن“) جولىمەن ارتتىرۇعا بولادى. ماركس ئىرىنىشى ادىسكە تالداۋ جاساعاندا، جۇمىسشى تابىنىڭ جۇمىس كۇنىن قىسقارتۇ ئۇشىن جۇرگىزگەن اىيىندى كۆرەستەرىن، مەملەكەتتىڭ وكىمەتتىڭ جۇمىس كۇنىن ۇزارتۇعا (14-17-عاسىرلار) جانە جۇمىس كۇنىن قىسقارتۇعا (19-عاسىرداعى زاۋات زاڭى) كىلىككەندىگىن سۇرەتتەدى. «كاپىتال» دۇنيەگە كەل-گەننەن كەيىن دۇنيە جۇزىندەگى بارلىق مادەنيەتتى ەلدەردەگى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ تاريىحى بۇل كورنىستى كورسەتەتىن مىڭ-مىڭداعان جاڭا فاكىتتەر بەردى.

ماركس سالستىرمالى قوسىمىشا قۇنىنىڭ وندىرىلۇسەنە تالداۋ جاساعاندا، كاپىتالىزىمنىڭ ەڭبەك ونىمدىلىگىن ارتتىرۇداعى نەگىزگى ئۇش تاريىحي ساتىسىن زەرتتەدى: (1) قاراپايىم سىتەستىك؛ (2) جۇمىس بولنىسى جانە جۇمىس الاڭىندىق قولونەركاسىپ؛ (3) ماشىنلار جانە ئىرى ونەركاسىپ. ماركستىڭ بۇل ارادا كاپىتالىزىم دامۇنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىگىن قانشاما تەرەڭ اشقاندىعىن روس-سىيانىڭ ”قولونەركاسىبى“ دەلىنەتىندى زەرتتەۋ جوعارىداعى ئۇش ساتىنىڭ الدىڭعى ەكى ساتىسىن تۇسىندىرەتىن وراسان باي ماتەر-يالدار بەرگەندىگىنەن-اق بايقاۋعا بولادى. ماركس 1867-جىلى

سۈرەتتەگەن ئىرى ماشىنالى ونەركاسپىتىڭ توڭگەرىستىك رولى سودان بەرگى جارتى عاسىر شىندە كۈپتەگەن "جاڭا" مەملەكەتتەردە (روسسىدا، جاپونيادا، تاى باسقاردا) ايقىن كورىندى.

سونان سوڭ، ماركستىڭ **كاپىتالدىڭ قورلانۋى** جونىندە جاساعان تالداۋى توتەنشە ماڭىزدى جانە تىڭ جاڭالىق بولدى. كاپىتالدىڭ قورلانۋى دەگەنىمىز قوسىمىشا قۇنىڭ بىر بولەگىن كاپىتالعا اينال-دىرۋ، ول كاپىتالىستىڭ قاراباسىنىڭ قاجەتىن جانە وينا كەلگەندى سىتەۋىن قاناعاتىندىرۋعا مەس، قايتا جاڭا وندىرىسكە جۇمسالادى. ماركس بۇرىنقى بارلىق كلاسسىكالىق ساياسى-ەكونوميانىڭ (ادام سىمىتەن باستاپ) بىر قاتەلگى كاپىتالعا اينالغان بۇكىل قوسىمىشا قۇن وزگەرمەلى كاپىتال رەتىندە جۇمسالادى دەپ ەسەپتەيتىندىگىندە دەپ كورسەتتى. ئىس جۇرىندە، قوسىمىشا قۇن **ئۇندىرىس قۇرال**-جابدىقتارى مەن وزگەرمەلى كاپىتال بولپ بولىنەدى. كاپىتالىز-ىمنىڭ دامۋى جانە ونىڭ سوتسىيالىزىمگە اينالۋى بارىسىندا كاپىتال-دىڭ وزگەرمەس بولەگىنىڭ (بۇكىل كاپىتالدا) وزگەرمەلى بولەگىنە قاراعاندا تەزىرەك ارتاتىندىغىنىڭ ماڭىزى زور.

كاپىتالدىڭ قورلانۋى ماشىنانىڭ جۇمىسشىلاردى نەستىرۋىن تەزدەتىپ، بىر ۈيەكتە بايلىقتى، ەندى بىر ۈيەكتە جوقشىلىقتى جارىققا شىعارادى، سونىمەن "زاپاس ەڭبەك ارىياسى" دەيتىندى، ياعنى جۇمىسشىلاردىڭ "سالستىرمالى ارتىلىسىن" نەمەسە "كاپىتالىستىك جان سانى ارتىلىسىن" تۋەنزايدى. مۇنداي ارتىلىستىڭ فورماسى الۋان تۇرلى بولادى دا، كاپىتالدىڭ ئۇندىرىستى ەركەشە تەز ۇلعايتۋىنا مۇمكىندىك بەرەدى. بۇل مۇمكىندىك، ونىڭ ۇستىنە امانات-قارىز تۋزىمى جانە ئۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارى جاعىن-داعى كاپىتالدىڭ قورلانۋى بىزگە اسىرا ئۇندىرۋ داعدارىسىن ۇعۇدىڭ كىلىتىن بەرەدى، مۇنداي داعدارىس كاپىتالىستىك مەملە-

كەتتەردە، ۋەلى ورتا مەسپەن 10 جىلدا بىر، ودان سوڭ ۇزاعىراق بەلگىسىز بىر ۋاقىتتا ۋىق-ۋىق بولپ تۇرادى. كاپىتالىزىم نەگىز-نىدەگى كاپىتالىدىڭ قورلانۋىن العاشقى قورلانۋ دەيتىنەن پارىقتاۋ قاجەت. العاشقى قورلانۋ-ەڭبەكشىلەردى ۇندىرىس قۇرال-جاب-دىقتارىنان كۇشپەن ايرىۋ، دىحانداردى جەردەن قۇۋ، قاۋىمدىق جەرلەردى باسپ الۋ، وتارلىق تۇزىمدى، مەملەكەت قارىزى تۇزىمىن، قورعانىستىق شەگارا باجى تۇزىمىن، تاغى باسقالاتردى جولعا قويۋ. ”العاشقى قورلانۋ“ بىر ۇيەكتە ”ەركىن“ پىرولەتارلاردى، ەندى بىر ۇيەكتە اقشا يەسەن، ياعنى كاپىتالىستى جارىققاشعارادى.

”كاپىتالىستىك قورلانۋدىڭ تارىخىي بەتالىسى“ ن ماركس مىناداي
 اتاقتى سوزدەرمەن تۇسىندىردى: ”تىكەلىي ۇندىرۋشىلەردى ماحرۇم ەتۋگە ەڭ راقىمسىز تاعىلىق تاسىلدەر قولدانىلدى، بۇل ەڭ انايى، ەڭ لاس، ەڭ پاسىق جانە ەڭ قۇتىرىنغان وبىرلىقتىڭ ايدىۋىمەن جۇرگىزىلدى. جەكە مەنىشك يەلەرىنىڭ (دىحاندار مەن قولونەرشىلەردىڭ) ۇز ەڭبەگىمەن قول جەتىكىزگەن جەكە مەنىشكى، بىلايشا ايتقاندا، ارىر دەربەس ەڭبەكشىنىڭ ۇز ەڭبەك سايىماندارىمەن جانە ەڭبەك قۇرال-جابدىقتارىمەن ۇشتاسۋىن نەگىز ەتكەن جەكە مەنىشكى كاپىتالىستىك جەكە مەنىشك جاعىنان، ياعنى باسقالاتردىڭ ەڭبەككۇش قاناۋدى-بۇل ەڭبەككۇش فورما جاعىنان ەركىن بولسا دا-نەگىز ەتكەن جەكە مەنىشك جاعىنان نىمىستىرىلدى. ...ەندى ماحرۇم ەتىلەتىندەر ۇز الدىنا دەربەس شارۋاشلىق جۇرگىزەتىن ەڭبەكشىلەر مەس، قايتا كوپتەگەن جۇمىسشىلاردى قاناۋشى كاپىتالىستەر بولپ وتىر. مۇنداي ماحرۇم ەتۋ كاپىتالىستىك ۇندىرىستىڭ وزىندەگى شكى زاڭنىڭ رولى ارقىلى، ياعنى كاپىتالىستىڭ شوعىرلانۋى ارقىلى جۇرگىزىلەدى. بىر كاپىتالىس كوپ-تەگەن كاپىتالىستەرى قۇرتادى. وسى شوعىرلانۋعا نەمەسە از ساندى

كاپىتالىستەردىڭ كوپ ساندى كاپىتالىستەردى ماحرۇم ەتۈنە بايە-
لانىستى كۈلەمى ۇزدىكسىز كەڭەيە بەرەتەن ەڭبەك بارىسىنىڭ
ستەستىك فورماسى كۈننەن- كۈنگە دامىدى، عىلىم كۈننەن- كۈنگە
سانالى تۇردە تەحنىكا جاعنان قولدانىلادى، جەر كۈننەن- كۈنگە
جوسپارلى تۇردە پايدالانىلادى، ەڭبەك قۇرال- جابدىقتارى كۈننەن-
كۈنگە تەك ورتاق قولدانىلاتىن ەڭبەك قۇرال- جابدىعىنا اينالادى،
بارلىق ۇندىرىس قۇرال- جابدىقى بىرلەسكەن قوعامدىق ەڭبەكتىڭ
ۇندىرىس قۇرال- جابدىقتارى رەتىندە قولدانىلاتىن بولغاندىقتان
كۈننەن- كۈنگە ۇنەمدەلەدى، ^{۱۶}ار ەل حالقى كۈننەن- كۈنگە دۇنيە
جۇزىلىك بازار تورابىنا تارتىلادى، سونىمەن كاپىتالىستىك ۇتۇزىم
كۈننەن- كۈنگە حالقارالىق سىپات الادى. وسى اينالۇ بارىسىنىڭ
بارلىق مۇددەسىن توناۋشى جانە مونوپولىيالاۋشى كاپىتال الپاۋتە-
تارىنىڭ ۇزدىكسىز ازايۇنا بايلانىستى، جوقشلىق، ەزۋ، قۇلدانۇ،
ازىندانۇ جانە قاناۋ ۇزدىكسىز اسقىنادى، كاپىتالىستىك ۇندىرىس
بارىسىنىڭ ۇز بويىنداعى قۇرىلىم تارىيەلەگەن، بىرلەستىرگەن جانە
ۇيىمداستىرعان جۇمىشى تابىنىڭ قارىسلىعى دا ۇزدىكسىز ارتادى.
كاپىتالدىڭ مونوپولىيالاۋى وسى مونوپولىيالاۋمەن بىرگە جانە سونىڭ
ارقاسىندا وربىگەن ۇندىرىس تاسىلىنە اجرعى بولادى. ۇندىرىس
قۇرال- جابدىقتارىنىڭ شوغرلانىۋى مەن ەڭبەكتىڭ قوعامدانۇى وزدە-
رىنىڭ كاپىتالىستىك قاۋزىنا سىمايتىن دارەجەگە جەتەدى. بۇل قاۋز
جاربىلادى. كاپىتالىستىك جەكە مەنشكىنىڭ ۇلىم قوڭىراۋى سوعىلادى.
ماحرۇم ەتۋىشلەر ماحرۇم ەتىلەدى. “(كاپىتال»، 1- توم) ²⁵⁵

ودان سوڭ، ماركستىڭ «كاپىتال» دىڭ 2- تومىندا قوعامدىق
جالپى كاپىتالدىڭ ۇدايى وندىرىلۇنە جاساعان تالداۋى دا توتەنشە
ماڭىزدى جانە تىڭ جاڭالىق بولدى. بۇل جەردە دە ماركس جەكە
قۇبىلىستى مەس، جالپى قۇبىلىستى؛ قوعامدىق ەكونوميكانىڭ

بولشەكتەرىن مەمەس، بۇكىل قوعامدىق ەكونوميكانىڭ جيىنتىنەن زەرتتەدى. ماركس كلاسسىكالىق ەكونومىستەردىڭ جوعارىدا ايتىلغان قاتەلەرىن تۈزەتپ، بۇكىل قوعامدىق ۇندىرىستى: (I) ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ ۇندىرىلۋى جانە (II) تۇتىنىۋ بۇيىمدارىنىڭ ۇندىرىلۋى دەپ ەكى ۇلكەن بولىمگە بۇلدى، سونىمەن بىرگە بۇرىنقى مولشەردە ۇدايى ۇندىرىلۋى تۇسىندا دا، قورلانۋى تۇسىندا دا قوعامدىق جالپى كاپىتالدىڭ اينالم احۋالىن ۇزى مىسالعا كەلتىرگەن ساندى سىپاتتامالار ارقىلى ابدەن زەرت-تەدى. «كاپىتال» دىڭ 3-تومىندا قۇن زاڭى نەگىزىندە پايدانىڭ **ورتاشا نورماسىنىڭ** قالىپتاسۋى ماسەلەسى شەشىلدى. ماركستىڭ ەكونوميكا علمىن ۇلى بىر ادىم العا اتتاتقانى ماسەلەگە تۇرپايى ساياسىي-ەكونوميا نەمەسە وسىزامانعى ”شەگىنە جەتكەن پايدالىلىق نازارىياسى“ سىياقتى، ەكىنىڭ بىرىندە، جەكە كەزدەيسوق قۇبىلىس-تارعا عانا نەمەسە باسەكەنىڭ سىرتقى قۇبىلىستارنا عانا نەگىزدەلە وتىرىپ تالداۋ جاساۋىنان مەمەس، قايتا جالپى ەكونوميكالىق قۇبىلىسقا، قوعامدىق شارۋاشلىقتىڭ جالپى جيىنتىنىغا نەگىزدەلىپ تالداۋ جاساۋىنان كورىنەدى. ماركس الدىمەن قوسىمىشا قۇنىڭ قاينارنا تالداۋ جاسادى، ونان سوڭ قوسىمىشا قۇنىڭ پايدا، ۇسىم جانە جەر مايى بولپ بولىنىۋ احۋالىن زەرتتەدى. پايدا دەگەنىمىز قوسىمىشا قۇنىڭ كاسپورىنغا جۇمىسالغان بۇكىل كاپىتالىمەن سالىس-تىرماسى بولپ تابىلادى. ”ورگانىكالىق قۇرامى جوعارى“ كاپىتالدىڭ (يعنى وزگەرمەس كاپىتالدىڭ وزگەرمەلى كاپىتالدىن اسپ كەت-كەن مولشەرى قوعامدىق ورتاشا مولشەردەن جوعارى بولغان كاپىتال) بەرەتىن پايدا نورماسى پايدانىڭ ورتاشا نورماسىنان تومەن بولادى. ال ”ورگانىكالىق قۇرامى تومەن“ كاپىتالدىڭ بەرەتىن پايدا نورماسى پايدانىڭ ورتاشا نورماسىنان جوعارى بولادى.

كاپىتالدار اراسىنداعى باسەكە، كاپىتالدىڭ ئېرى تاراۋدان باسقا ئېرى تاراۋغا ەركىن كوشۇى جوعارىدا ايتىلغان ەكى ئۇرلى احوالداى پايدا نورمالارىن تەڭسەۋگە قاراي بەتتەتەدى. بەلگىلىبىر قوعامداى بارلىق توۋار قۇنىنىڭ جالپى مولشەرى توۋار باعالارىنىڭ جىنىتتىعىنا ئۇال كەلەدى، ئېراق باسەكەنىڭ سالدارىنان، جەكە كاسپورىندار مەن جەكە ئۇندىرىس تاراۋلارىندا توۋارلار قۇندارىنا قاراي ەمەس، قايتا جۇمسالىغان كاپىتال مەن ورتاشا پايدانىڭ قوسىنىدىسىنا تەڭ كەلەتىن وندىرىستىك باعاسىنا قاراي ساتىلادى.

سويتىپ، باعانىڭ قۇننان اجراۋى مەن پايدانىڭ تەڭسەستىرىلۋى سىندى جۇرتقا ئالمىم، داۋسىز فاكىتتى ماركس قۇن زاڭىنا نەگىز. دەلە وتىرىپ تولىق ئۇسىندىردى، وپتىكەنى بارلىق توۋارلاردىڭ قۇندارىنىڭ جالپى مولشەرى باعالارىنىڭ جىنىتتىعىنا ئۇال كەلەدى. الايدا قۇننىڭ (قوعامدىق قۇننىڭ) باعا (ئىشئارا باعا) اىناۋى قاراپايمىم، توتە جولمەن ەمەس، قايتا توتەنشە كۇردەلى جولمەن بولادى، وپتىكەنى بىتىراندى توۋار وندىرۋىشلەردى بازار ارقىلى عانا بايلانىستىراتىن قوعامدا زاڭدىلىقتىڭ ورتاشا، قوعامدىق، جالپىلىق زاڭدىلىق بولپ قانا بەينەلەنەتىندىگى، ال ئىشئارا اۋ. نىقۇلاردىڭ ئېرىن ئېرى جويىپ كەتەتىندىگى وتە تابىعى.

ەڭبەك ونىمدىلىگىنىڭ ارتۇى وزگەرمەلى كاپىتالغا قاراعاندا وز. گەرمەس كاپىتالدىڭ ئۇسۇى تەزىرەك بولاتىنىن كورسەتەدى. وزگەرمەلى كاپىتال عانا قوسىمشا قۇندى تۇدىراتىندىقتان، پايدا نورماسىنىڭ (قوسىمشا قۇننىڭ وزگەرمەلى كاپىتال مەن عانا ەمەس، بۇكىل كاپىتال مەن سالستىرماسىنىڭ)، ارينە، تومەندەۋ بەتالىسى بولادى. ماركس وسى بەتالىسقا جانە وعان كەدەرگى بولاتىن نەمەسە ونى جوياتىن ئېرىسپىرا جاعدايالارعا ەگجەي. تەگجەيلى تالداۋ جاسادى. ئېرى ەندى «كاپىتال» دىڭ 3- تومىنداى ئۇسىمقور.

لىق كاپىتال، ساۋدا كاپىتالى جانە اقشا كاپىتالى جونىندەگى توتەنە-
 شە قىزىقتى تاراۋلارغا ارنايى توقتالماستىن، ەڭ ماڭىزدى بولغان
 جەر مايى نازارىياسىنا عانا توقتالامىز. جەردىڭ كولەمى شەكتى
 بولغاندىقتان، ونىڭ ۇستىنە كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردە جەردى
 جەكە قوجايندار تۇگەلدەي يەمدەنگەندىكتەن، ەگىنشىلىك ونىم-
 دەرىنىڭ وندىرىستىك باعاسى ورتاشا جەرلەرگە جۇمسالغان وندىر-
 ستىك شىعىنىمەن ەمەس، قايتا ناشار جەرلەرگە جۇمسالغان
 ۇندىرىس شىعىنىمەن، ونىمدەردىڭ بازارغا جەتكىزىلۋىندەگى
 ورتاشا شارت-جاعدايمەن ەمەس، قايتا ناشار شارت-جاعدايمەن
 بەلگىلەنەدى. مۇنداي وندىرىستىك باعا مەن جاقسى جەرلەردەگى
 (نەمەسە جاقسى جاعدايداعى) وندىرىستىك باعانىڭ پارقى پارىقتى
 جەر مايىن نەمەسە ساتقىلى پارىقتى جەر مايىن تۇدېرادى. ماركس
 وسى جەر مايىن ەگجەي-تەگجەيلى تالداپ، ونىڭ قاينارى ار
 بولەك جەردىڭ قۇنارلىلىق دارەجەسىنىڭ پارىقتىلىغىندا، جەرگە
 جۇمسالغان قارجى مولشەرىنىڭ پارىقتىلىغىندا ەكەننى تۇسىندىردى،
 ۇسۇپ، رېكاردونىڭ قاتەلىگىن تۇگەل اشكەرەلەدى («قوسىمىشا
 قۇن نازارىياسى»نا دا قاراڭىز، وندا رودبەرتۋستى سىنداعان جەرى
 ەرەكشە كۇڭىل بولۇگە تاتىدى). رېكاردو ساتقىلى پارىقتى جەر
 مايىن جاقسى جەردەن جامان جەرلەرگە ۇزدىكسىز كوشۇ سالدارىنان
 عانا تۇادى دەپ قارايدى. كەرسىنشە، كەرى وزگەرۋلەر دە
 بولادى، جەردىڭ ۇىر تۇرىنىڭ (اۋىل شارۋاشلىعى تەحنىكا-
 سىنىڭ جاقسارۋى، قالانىڭ دامۋى، تاغى باسقارلار سەبەبىنەن)
 باسقا ۇىر تۇرگە اينالاتىنى دا بولادى، سوندىقتان اتى
 شۇلى «جەر قۇنارلىلىغىنىڭ كەمى بەرۋ زاڭى» توتەنشە قاتە،
 ول كاپىتالىزىمنىڭ كەمشىلىكتەرىن، شەكتەمەللىكتەرىن جانە
 قايشىلىقتارىن جاراتىلىس دۇنيەسىنە اۋدارۋ بولپ تابىلادى.

ونان سوڭ، ونەركاسپىتىڭ جانە خالىق شارۋاشلىقىنىڭ بارلىق تاراۋلارنىدا پايدىنىڭ بارلىق تاراۋلارنىدا پايدىنىڭ تەڭگەرىلىۋى باسەكەنىڭ تولۇق ەركىن بولۇشى، كاپىتالىدىڭ بىر تاراۋدان ەكىنشى بىر تاراۋغا ەركىن قۇيىلۇشىنىڭ شەرتى ەتەدى. بىراق، جەرگە بولغان جەكە مەنىشكە مونوپولىيالاۋدى تۇدۇرۇپ، كاپىتالىدىڭ ەركىن اعۇنى كەدەرگى بولادى. وسى مونوپولىيالاۋدىڭ سالدانىنان، كاپىتالىدىڭ ورگانىكالىق قۇرامى تومەنەرەك، ال ئىشئارا پايدا نورماسى جوعارىراق بولاتتىن اۋىل شارۋاشلىقى ونىمدەرى پايدا نورماسىنىڭ بۇكىلدەي ەركىن تەڭگەرىلۇ بارىسنا كىرە المايدى؛ جەر مەنىشكە تەئۇشنىڭ مونوپولىيالاۋى رەتىندە باغانى ورتاشا باعادان جوعارى ۇستاۋنا مۇمكىندىك بولادى، سونىمەن بۇل مونوپولىيالىق باعا مۇلدەلىك جەر ماينى تۇغىزادى. كاپىتالىزىم ئومىر سۇرۇپ وتىرعان جاعايدا ساتىلى پارىقتى جەرماينىڭ جويىلۇى مۇمكىن ەمەس، ال مۇلدەلىك جەر ماينىڭ جويىلۇى مۇمكىن، ماسەلەن: جەر مەملەكەت مەنىشكىگە اينالدىرىلغان ۋاقىتتا، جەر مەملەكەت مەنىشكىگە كۆشكەن ۋاقىتتا جويىلۇى مۇمكىن. مۇنداي كۆشۈ جەكە مەنىشكە يەلەرىنىڭ مونوپولىياسىن قىراتىپ، اۋىل شارۋاشلىقىنىدا ەركىن باسەكەنى نەغۇرلىم دايەكتى، نەغۇرلىم تولۇق جۇرگىزۋگە اپارىپ سوعار ەدى. سوندىقتان اپتىقپا بۇرچۇازدار، دەپ كۆرسەتەدى ماركس، — جەردى مەملەكەت مەنىشكىگە اينالدىرۇ سىندى بۇرچۇازىيالىق العا. باسارلىق تالاپتى تارىختا تالاي رەت ورتاقا قويغان بولاتتىن، بىراق، بۇرچۇازيانىڭ كۆپشىلىگى بۇل تالاپتان ۇرەيلەندى، ويتكەنى بۇل تالاپ وسىزامانىنى باسقا بىر ەرەكشە ماڭىزدى جانە ەرەكشە "سەز-ئىمتال" مونوپولىياعا، ياعنى جالپى ئۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارنى بولغان مونوپولىياعا "سوقتىغۇ"غا تىم تاياپ بارغان. (ماركس 1862-جىلى 8-ايدىڭ 2-كۈنى ەنگەلسكە جازغان خاتىنىدا كاپىتالىدىڭ

ورتاشا پايداسى جانە مۇلدەلىك جەر مايى تۋرالى ءوز ءازارياسىن توتەنشە تۇسىنىكتى ءارى ايىقن باياندادى. «حاتتار»، 3-توم، 77—81-بەتتەرگە قاراڭىز. سونىمەن بىرگە 1862-جىلى 8-ايدىڭ 9-كۇنى حاتقا قاراڭىز، سول كىتاپنىڭ 86—87-بەتتەرى. جەر ماينىڭ تارىخى جونىندە توقتالغاندا، ماركىستىڭ تالداۋىن دا كور-سەتۋ كەرەك: ەڭبەكپەن تولەنەتىن جەر مايى (ديحاندەر ءوز ەڭبە-گىمەن پومەششىكتەردىڭ جەرىندە قوسىمشا ءونىم جاسايدى) ونىمەن تولەنەتىن جەر ماينا نەمەسە زاتپەن تولەنەتىن جەر ماينا (ديحان-دار ءوز جەرىندە قوسىمشا ءونىم وندىرەدى دە، ”ەكونوميكادان تىس زورلىق“قا ءۇشراعاندىقتان قوسىمشا ءونىمدى پومەششىككە تاپ-سىرادى) وزگەرەدى، ونان كەيىن اقشامەن تولەنەتىن جەر ماينا (بۇل دا زاتپەن تولەنەتىن جەر مايى، ياعني توۋار ءوندىرىسىنىڭ دامۋى سالدارىنان اقشاعا اينالغان زاتپەن تولەنەتىن جەر مايى، ەسكى روسسىادا ”نارسەمەن تولەنەتىن ماي اقى“ دەپ اتالادى) وزگەرەدى، ەڭ اقىرىندا كاپىتالىستىك جەر ماينا وزگەرەدى، بۇل ۋاقىتتا دىحاندردىڭ ورنىن جالدامالى ەڭبەك ارقىلى ەگىس جۇم-سىمەن شۇعىلداناتىن ەگىن شارۋاشلىق كاسپورىن يەلەرى باسادى. ”كاپىتالىستىك جەر ماينىڭ تۋىلۋى“ جونىندەگى تالداۋعا توق-تالغاندا، ماركىستىڭ ەگىنشىلىكتەگى كاپىتالىزىمنىڭ بىرتەلەپ دامۋى جونىندەگى كوپتەگەن تەرەڭ (روسسىيا سياقتى ارتتا قالغان ەلدەر ءۇشىن اسا زور ماڭىزى بار) ىدىيالارىن كورسەتۋ كەرەك. ”...اقشاعا جالدىناتىن داۋلەتسىز كۇندىكشىلەر تابىنىڭ قالىپتاسۋى زاتپەن تولەنەتىن جەر ماينىڭ اقشامەن تولەنەتىن جەر ماينا وز-گەرۋ بارىسىمەن ءسوزسىز قاتار ءجۇرىپ قانا قويغان جوق، ءتىپتى-وسى وزگەرۋ بارىسىنان بۇرىن بولدى. بۇل تاپ ەندى عانا پايدا

بولغان، كەزدەيسوق قانا جارىققا شىققان جەردە ماي اقى تولەۋگە مىندەتتى اۋقاتتىراق دىحاندار اراسىندا، بەينە فەودالدىق داۋىر- دەگى اۋقاتتى باسبايلى دىحانداردىڭ وزدەرىندە دە باسبايلى دىحان بولغانى سياقتى، ۇز ەسەبىنەن اۋىل شارۋاشلىعىنداعى جالدامالى جۇمىسشىلاردى قاناۋادەتى ۇسوزسىز كۇشەيەدى. سوندىقتان ولاردىڭ بەلگىلى مال-مۈلك جيناپ الىپ، بولاشاق كاپىتالىستەرگە اينالۋ مۇمكىنشىلىگى دە بىرتىندەپ كۇشەيەدى. دەرەس شارۋاشلىق جۇرگىزىپ وتىرعان بۇرىنقى جەر يەمدەنۋشىلەردىڭ اراسىندا دا كاپىتالىستىك جەر مايلاۋشىلاردىڭ ۇياسى بىرتە-بىرتە پايدا بولادى، ولاردىڭ ۇرشۋى اۋىل-قىستاق-تان تىس كاپىتالىستىك ۇندىرىستىڭ جالپى دامۋىمەن بەلگىلەنەدى...» («كاپىتال»، 2-باسپاسى، 3-توم، 332-بەت) ²⁵⁶ «قىستاق تۇرىندىلارنىڭ ۇىر بولەگىنىڭ ماحرۇم ەتىلۋى جانە قۇلىۋى، ونەركاسىپ كاپىتالى ۇشىن جۇمىسشىلاردى جانە ولاردىڭ تۇرمىس كەرەك-جاراتقارى مەن ەڭبەك قۇرالدارىن بوساتىپ بەرۋىمەن عانا تىنباي، سونىمەن بىرگە ىشكى بازاردى دا قۇرادى.» («كاپىتال»، 2-باسپاسى، 1-توم، 778-بەت) ²⁵⁷ ال قىستاق تۇرىندىلارنىڭ كەدەيلەنۋى جانە كۈيزەلۋى كاپىتالىغا زاپاس ەڭبەك ارمىياسىن دايىنداپ بەرۋ جاعىنان رول اتقارادى. كاپىتالىستىك مەملەكەت-تەردىڭ قاي-قايسىسىندا «قىستاق تۇرىندىلارنىڭ ۇىر بولەگى سول سەبەبتى قالا تۇرىندىلارنىڭ نەمەسە قولونەرشىلەردىڭ (يعنى ەگىنشىلىكپەن شۇعىلدانبايتىن تۇرىندىلارنىڭ) قاتارىنا وتۈگە ۇنەمى ۇزىر تۇرادى. جان ساننىڭ سالىستىرمالى ارتىلىسىنىڭ بۇل بۇلاعى توقتاۋسىز اعا بەرەدى...اۋىل شارۋاشلىعى جۇمىسشىسىنىڭ جالاقىسى ەڭ تومەنگى شەككە تۇسىرىلەدى، سوندىقتان ونىڭ ۇىر اياعى قاشان دا مۇقتاجدىقتىڭ باتپاعىندا تۇرادى» («كاپىتال»

2-باسپاسى، 1-توم، 668-بەت) 258. دىھانداردىڭ وزدەرى ەگىپ وتىرعان جەردى جەكە يەمدەنۋى—ۇساق ۇندىرىستىڭ نەگە-زى، ۇساق ۇندىرىستىڭ گۈلدەنۋىنىڭ جانە ونىڭ تىپتىك فور-ماتىسىا الۋىنىڭ شارتى. ۇبراڭ بۇل ۇساق ۇندىرىسى تەك تار ۇرىستى العاشقى ۇندىرىستىڭ كۈلمەن جانە قوعامدىق كۈلمەن عانا وتاسا الادى. كاپىتالىستىڭ ۇزىم تۇسىندا ”دىھاندار تاپ بولعان قاناۋ مەن ونەركاسىپ پىروولەتارىياتى تاپ بولعان قاناۋ فورما جاننان عانا تۇرلىشە. قاناۋشى بولسا بىرەۋ: كاپىتال. جەكە كاپىتالىستەر كەپىلگە قويۇ جانە ۇسىمقورلىق سىتەۋ ارقىلى جەكە دىھانداردى قانايدى؛ كاپىتالىستەر تابى مەملەكەتتىڭ سالقىتار ارقىلى دىھاندار تابىن قانايدى“ («فرانسىياداعى تاپتىق كۇرەس») 259.

”دىھاننىڭ ۇلتاراقىتاي جەرى كاپىتالىستىڭ پايدا، ۇسىم جانە جەر مايسىن ۇندىرىپ الۋىنا مۇمكىندىك بەرەتەن، ال جەردىڭ يەسى جالاقىسىن قالاي تاپسا سولاي تاپسىن دەيتىن ۇبر سىلتاۋ عانا.“ («تۇماندى ايدىڭ 18-كۈنى») 260 ادەتتە دىھاندار ۇتپىتى جالاقىلارنىڭ ۇبر بولەگىن كاپىتالىستىڭ قوعامعا، ياعنى كاپىتالىستەر تابىنا تاپسىرادى، ال وزدەرى ”ىرلاندىالىق جەر مايلاپ الۋشى دىھاندار كۈيىنە تۇسەدى، ال بۇل احۋال تۇگەلدەي جەكە مەنشىك يەسى دەگەن اتپەن تۇىلادى“ («فرانسىياداعى تاپتىق كۇرەس») 261.

”ۇساق جەر مەنشكى ۇستەم بولپ وتىرعان مەملەكەتتەردە استىق باعاسىنىڭ كاپىتالىستىڭ ۇندىرىسى تاسىلىنىدەگى مەملەكەتتەردەن گورى تومەن بولۋىنىڭ سەبەپتەرىنىڭ ۇبرى“ («كاپىتال»، 2-باس-پاسى، 3-توم، 340-بەت) نەدە؟—دىھانداردىڭ قوسىمىشا ۇنىمىنىڭ ۇبر بولەگىن قوعامعا (ياعنى كاپىتالىستەر تابىنا) تەگىن بەرەتىندىگىندە. ”سوندىقتان، مۇنداي تومەنبرەك باعا داستىقىنىڭ جانە باسقا دا اۋىل شارۋاشلىق ونىمدەرىنىڭ باعاسى،—استە ولار-

دىڭ ەڭبەك ونىمىدىلىگىنىڭ ناتىجەسى ەمەس، كەدەيلىگىنىڭ ناتى-
جەسى. “(«كاپىتال»، 2-باسپاسى، 3-توم، 340-بەت) كاپىتال-
لىستىڭ تۈزۈم تۇسىنىدا ۇساق جەر مەنشىگى، ياعنى ۇساق
وندىرىستىڭ داغدلى فورماسى ۇزدىكسىز قۇلدىراي بەرەدى،
جويىلا بەرەدى، قۇري بەرەدى. “ۇساق جەر مەنشىگى، مانى
جاعنان العاندا، قوعامدىق ەڭبەككۈشتەردىڭ دامۋىن، ەڭبەكتىڭ
قوعامدىق فورماسىن، كاپىتالدىڭ قوعامدىق قورلانۋىن ۇرى
كۈلەمدى مال شارۋاشلىغىن، عىلمىڭ ۇزدىكسىز كەڭەيىپ وتىرعان
پايدالانۋىن قاقپايلايدى. ۇسىمقورلىق پەن سالىق تۈزۈمى بارلىق
جەردە ۇساق جەر مەنشىگىن ۇسوزسىز كۈپرەۋگە يتەرمەلەيدى.
كاپىتالدى جەر ساتىپ الۋعا جۇمساۋ، سول كاپىتالدى جەر مانەر-
لەۋگە جۇمساۋدان قالدىرادى. ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارى
شەكسىز بىتىراتىلادى، وندىرۋىشلەردىڭ وزدەرى دە شەكسىز
جىكتەلەدى. دكۈپەرانتىپ، ياعنى ۇساق دىحانداردىڭ سەلبەستىگى
توتەنشە العاباسارلىق، بۇرجۋازىالىق رول اتقارغانىمەن، بۇل
بەتالىستى تەك السىرەتەدى، جويالمايدى؛ سونىمەن قاتار مىنانى
ەستەن شىعارماۋ كەرەك: بۇل كۈپەرانتىپتىڭ اۋقاتتى دىحاندار
ۇشىن پايداسى وتە كۈپ، كەدەي دىحان بۇقاراسى ۇشىن پايداسى
وتە از، تىپتى جوق دەرىلك، ونىڭ ۇستىنە سەلبەستىكتىڭ ۇزى
دە جالدامالى ەڭبەكتى قاناۋشىعا اينالادى. ادام كۇشى وراسان
سىراپ بولادى. ۇندىرىس شارت-جاعدايىنىڭ بىردەن-بىرگە ناشار-
لاۋى جانە ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ كۈنەن-كۈنگە قىمبات-
تاۋى-ۇساق جەر مەنشىگىنىڭ زاڭى. “²⁶² كاپىتالىزىم اۋىل شارۋاش-
لىغىندا دا، ونەركاسىپتەگى سياقتى، بۈكىلدەي “وندىرۋىشلەردىڭ
ازاپتى تارىخى” ن بوداۋ ەتە وتىرىپ ۇندىرىس بارىسىن وزگەرتەدى.
“اۋىل-قىستاق جۇمىسشىلارنىڭ ۇلان-بايتاق جەرلەردەگى بىتىراندە-

لىمى ولاردىڭ قارسىلىق كۇشىن بۇلدىرەدى، ال قالا جۇمىسشىلارنىڭ شوغىرلىلىمى ولاردىڭ قارسىلىق كۇشىن ارتتىرادى. وسىزامانىمى اۋىل شارۋاشلىمىندا دا، ياعنى كاپىتالىستىڭ اۋىل شارۋاشلىمىندا دا، وسىزامانىمى ونەركاسىپتەگى سياقتى، ەڭبەك وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ ارتتۇى مەن ەڭبەك مولشەرىنىڭ كوبەيتۋى ەڭبەككۇشتىڭ ۇزىنىڭ بۇلىنۋى مەن تىتىقتاۋىن بوداۋ ەتەدى. مۇنان تىس، كاپىتالىستىڭ اۋىل شارۋاشلىمىنداى العا باسۋ اتاۋلىنىڭ بارلىمى دا ەڭبەكشىنى توناۋ ونەرىندەگى العا باسۋ عانا ەمەس، جەردى توناۋ ونەرىندەگى العا باسۋ دا بولىپ تابىلادى... سوندىقتان، كاپىتالىستىڭ ۇندىرىستىڭ قوعامدىق ۇندىرىس بارىسىنىڭ تەحنىكاسى مەن بىرلەسۋىن دامىتە- قاندا، بارلىق بايلىقتىڭ قاينارىن- جەر مەن جۇمىسشىنى بۇلدىرۋ ارقىلى عانا دامىتتى. (»كاپىتال«، 1-توم، 13-تاراۋدىڭ سوڭى)

سوتسىيالىزم

جوعارىداىدىن مىنانى كورۋگە بولادى: كاپىتالىستىڭ قوعام ۇسوزسىز تۇردە سوتسىيالىستىڭ قوعامىنا اينالادى دەگەن قورتىندىنى ماركىس بۇكىلدەي ۇرى تەك قانا وسىزامانىمى قوعامداى ەكونومىيە- كالىق قوزعالىستىڭ زاڭىنا نەگىزدەلە وتىرىپ جاسادى. ەڭبەكتىڭ قوعامداندىرىلۋى سان- ساناقسىز فورمالار ارقىلى كۇنىنەن- كۇنگە تەز قارقىنىمەن العا دامۇدا، بۇل ماركىس قايتىس بولعاننان كەيىنگى جارتى عاسىر شىندە ۇرى ۇندىرىس پەن كاپىتالىستەردىڭ كارتەلە- دەرىنىڭ، سىندىكاتتارىنىڭ، ترەستەرىنىڭ ارتتۇى، سونداى- اق مالىا كاپىتالى كۈلەمىنىڭ جانە كۇشىنىڭ ەرەسەن ارتتۇى جاقتارىندا توتەنشە ايقىن بەيىنەلەندى،- مۇنىڭ ۇزى سوتسىيالىزىمنىڭ ۇسوزسىز تۇاتىندىنىڭ باستى ماتەريالىدىق نەگىزى. بۇل وزگە-

رىستى اقل-پاراسات جاقتا جانە رۇحاني جاقتا بلگەرلەتەتىن، دەنەلىك جاقتا ورنىدايتىن كۇش كاپىتالىزىمنىڭ ۇزى تارىيەلەپ شىعاتىن پىرولەتارىيات بولپ تابىلادى. پىرولەتارىياتنىڭ بۇرۇنجا قارسى كۇرەسى الۋان ۇتۇرلى جانە مازمۇنى كۇننەن-كۇنگە بايىپ وتىراتىن فورمالاردا بەيىنەلەنەدى دە، پىرولەتارىياتنىڭ وكىمەتى تارتىپ الۋىن (پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىن) نىسانا ەتكەن ساياسى كۇرەسىنە ۇسوزسىز اينالادى. ۇندىرىستىڭ قوعامداندىرىلۋى ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ قوعامدىق مەنىشىكە اينالۋىنا، ۇنارۇم ەتۇشىلەردىڭ ماحرۇم ەتىلۋىنە اپارىپ سوقپاي قويمايدى. ەڭبەك ونىمدىلىگىنىڭ بارنىشا جوعارىلاۋى، جۇمىس ۋاقتىنىڭ قىسقارۋى، كەم-كەتكەن، العاشقى، بىتىراندى ۇساق ۇندىرىستىڭ ورنىن كەمەلدەنگەن كوللەكتىپتىك ەڭبەكتىڭ باسۋى،-مىنە بۇلار وسى وزگەرۋدىڭ تىكەلى ناتىجەسى. كاپىتالىزىم اۋىل شارۋاشلىغىنىڭ ونەركاسىپپەن بولغان بايلانىسىن بۇكىلدەي ۇزىپ تاستايدى، ۇىراق سونىمەن بىرگە ۇزىنىڭ جوعارى دارەجەدە دامۋى ارقىلى وسى بايلانىس ۇشىن جاڭا فاكىتورلاردى دا ازىرلەپ ونەركاسىپتى اۋىل شارۋاشلىغىمەن ۇشتاستىرادى، ونىڭ نەگىزى عىلىمىنىڭ سانالى تۇردە قولدانىلۋى، كوللەكتىپتىك ەڭبەكتىڭ بىرلەستىرىلۋى، ادامزاتنىڭ جاڭادان قونىستاندىرىلۋى بولادى (بىر جاعىنان، اۋىل-قىستاقنىڭ شالىعايدا قالۋشىلىغىن، دۇنيەدەن وقشاۋلانۋشىلىغىن جانە اشلىماي جاتۋشىلىغىن جويۋ، ەندى بىر جاعىنان، ۇلكەن قالالارعا قالىڭ ادامنىڭ شامادان تىس تىعىلۋشىلىغىن جويۋ). وسىزامانى عى كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جوعارى فورماسى سەميانىڭ جاڭاشا فورمالارىن ازىرلەۋدە، سونداي-اق ايەلدەردىڭ جاي-كۇيى جانە جاس ۇرپاقتاردىڭ تارىيەسى ۇشىن جاڭا شارت-جاعداي ازىرلەۋدە: وسىزامانى عى قوعامدا ايەل جۇمىس-

شىلار مەن بالا جۇمىششىلاردىڭ ئىستەتلىۋى اكهلىك بىلىكتەگى سەميانى كاپىتالىزىمنىڭ ئىدىراتىۋى، سۆز جوق، ەڭ سۇمىدىق، ەڭ ازاپتى جانە ەڭ جىيركەنىشتى فورمالار ارقىلى بولادى. بىراق ”ئىرى ونەركاسىپ ايلەلدەردى، جاسوسپىرىمدەردى جانە بالالاردى سەميا كۆلەمىنەن تىس جەردە، الەۋمەتتىك تۇردە ۇيىمداسقان ۇندىرىس بارىسىندا شەشۋى رول اتقاراتىن ەتكەندىكتەن، ول سەميانىڭ جانە ەكى جىنىس قارىم-قاتناسىنىڭ ەڭ جوعارى فورماسى ۇشىن دە ەكونوميكالىق نەگىز قالايىدى. اريىنە، سەميانىڭ حرىس-تىياندىق، گەرماندىق فورماسىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراۋ دا، ونىڭ ەرتەدەگى رىمىدىك، ەرتەدەگى گرەتسىيالىق فورمالارىن، نەمەسە شەسىستىق فورماسىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراعان سياقتى ورەسكەل بولادى، بۇل فورمالار ۇزارا بايلانىسىپ بىرتۇتاس تارىخى دامۇدىڭ باسقۇشتارىن قالىپتاستىرادى. وتە ايقىن، تۇرلىشە جاستاعى ەر-ايلەلدەردەن ۇيىمداسىپ، جۇمىشى بولىپ قۇرىلۇ سىندى فاكت ستيخىيالىق تۇرپايى كاپىتالىستىك فورمادا (ول ارادا ۇندىرىس بارىسى جۇمىششىلار ۇشىن ەمەس، جۇمىششىلار ۇندىرىس بارىسى ۇشىن ۇمىر سۇرەدى) قۇرتۇ مەن قۇلدانۇدى تۇدىراتىن پالەلى تامىر بولغانىمەن، بىراق لايىقتى شارت-جاعدايدا، كەردە-سىنىشە، ادامگەرشىلىك دامۇدىڭ قاينارىنا سۆزىز اينالادى” («كاپىتال»، 1-توم، 13-تاراۋدىڭ سوڭى). زاۋات تۇزىمى بىزگە ”بولاشاق داۋىردەگى تارىيەنىڭ ورکەنى” ن كۆرسەتەدى، ”ول كەزدە بەلگىلى جاستان اسقان بارلىق بالا جونىندە وندىرىستىك ەگبەك وقۇمەن جانە گىمناستىكامەن ۇشتاستىرىلادى، مۇنىڭ ۇزى قوعامدىق ۇندىرىستى كەڭەيتۋدىڭ تاسىلى عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە جان-جاقتى دامىعان ادامداردى ازىرلەۋدىڭ دە بىردەن-بىر تاسىلى بولادى” (بۇل دا سوندا). ماركستىڭ سوتسىيالىزىمى

ۇلت ماسەلەسى مەن مەملەكەت ماسەلەسىن دە وسىنداي ءىر تاريحي نەگىزگە-وتكەندى تۇسىندىرۋمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە بولاشاقتى تايىسالىاي بولجايتىن جانە ونى جۇزەگە اسىرۋ جولىندا ەرلىكپەن ءىس جۇزىندىك جۇمىستار ىستەيتىن نەگىزگە قويدى. ۇلت دەگەنىمىز قوعام دامۋىندا بۇرجۇازىالىق ءداۋىردىڭ ءسوز-سىز تۇىندىسى جانە ءسوزسىز فورماسى. جۇمىسى تابى ەگەر "ۇلت كۈلەمىندە قۇرالعان" بولماسا، "ۇلتتىق" بولماسا ("بۇل بۇرجۇازيانىڭ تۇسىندىرۋىنەن مۇلدە باسقاشا بولعانىمەن")، ول نىعايا المايدى، ءوسىپ-ەسەيە المايدى جانە قالىپتاسا المايدى. ءىراق، كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى ۇلتتىق قامالدى كۈننەن-كۈنگە بۇزادى، ۇلتتىق وقشاۋلانۋشىلىقتى جويادى، ۇلتتىق قاراما-قارسىلىقتىڭ ورنىنا تاپتىق قاراما-قارسىلىقتى قويادى. سوندىقتان دامىعان كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردە مىناۋ بۇكىلدەي اقيقات: "جۇمىسىشلاردا وتان جوق"، كەمىندە مادەنىيەتتى ەلدەر-دەگى جۇمىسىشلاردىڭ "بىرلەسكەن قىمىل" ى "پىرولەتارىياتنىڭ ازاتتىق الۋىنىڭ باستى شارتىنىڭ ءىرى" («كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىناماسى») ²⁶³. مەملەكەت-ۇيىمداسقان وسى زورلىقتى كۇش، قوعام بەلگىلى كەزەڭگە دامىپ جەتكەندە ءسوزسىز تۇلىدى، بۇل كەزدە قوعام بىمىرا كەلمەيتىن تاپتارعا بولىندى، ەگەر قوعامنان جوعارى تۇراتىنداي بولپ كورىنگەن جانە قوعامنان بەلگىلى دارە-جەدە قول ۇزگەن "بىلىك" بولماسا، قوعام ءومىر سۇرە المايدى. مەملەكەت تاپتىق قايشىلىقتان تۇلىعاننان كەيىن "ەڭ قۇدىرەتتى، ەكونومىكالىق جاقتا ۇستەمدىك ورنىندا تۇرعان تاپتىڭ مەملەكەتى بولادى، بۇل تاپ مەملەكەتتىڭ كومەگىمەن ساياسىي جاقتا دا ۇستەم ورنىندا تۇرعان تاپ بولپ الادى، سونىمەن ەزىلۋشى تاپتاردى شەڭگەلىندە ۇستاۋدىڭ جانە قاناۋدىڭ جاڭا تاسىلدەرىنە قول جەت-

كەزەدى، سوندىقتان ەرتە زامانى مەملەكەت الدىمەن قۇل يەلە-
رىنىڭ قۇلداردى شەڭگەلنە الاتىن مەملەكەتى بولدى، فەودالدىق
مەملەكەت اقسۇيەكتەردىڭ باسبايلى دىحانداردى شەڭگەلنە
الاتىن ورگانى بولدى، وسىزامانى ۋاكىلدىك مەملەكەت
كاپىتالىستەردىڭ جالدامالى جۇمىسشىلاردى قانايىتىن قۇرالى بولدى
(ەنگەلس: «سەميانىڭ، جەكە مەنشىكتىڭ جانە مەملەكەتتىڭ شىعۋى»،
ەنگەلس مۇنداق ۇزىنىڭ جانە ماركستىڭ كوزقاراستارىن باياند-
داغان)²⁶⁴. تىپتى دەموكراتىيالىق رەسپۇبلىكا—وسى ەڭ ەركىن،
ەڭ العاباسار بۇرجۇازىيالىق مەملەكەت فورماسى دا بۇل فاكتىتى
مۇلدە جويالمايدى، ونىڭ فورماسىن عانا وزگەرتەدى (ۋكىمەتتىڭ
ساۋدا ورنىمەن بايلانس جاساۋى، مانساپتىلار مەن گازەت—جورنال-
داردى تىكەلەي نەمەسە جانامالاي ساتىپ الۋى، تاغى باسقارلار).
سوتسىيالىزىم تاپتىڭ جويىلۋىنا الپى بارادى، سونىمەن مەملەكەت-
تىڭ دە جويىلۋىنا الپى بارادى. ەنگەلس «ديۋريگە قارىسى»
دەگەن شىعارماسىندا بىلاي دەپ جازدى: «مەملەكەتتىڭ شىن
مانىندە بۇكىل قوعامنىڭ ۋاكىلى رەتىندە قولداناتىن بىرىنشى
قىمىلى، ياعنى ۇندىرىس قۇرال—جابدىقتارىن بۇكىل قوعام پايداسى
ۇشىن تارتىپ الۋى، سونىمەن بىرگە ونىڭ مەملەكەت رەتىندە
قولداناتىن ەڭ سوڭغى دەربەس قىمىلى دا بولادى. ول كەزدە
مەملەكەت ۋكىمەتتىڭ قوعامدىق قاتناستارعا ارالاسۋى ار سالادا
ىلگەرىندى—كەيىندى باسى ارتىق ۇس بولادى دا، وزدىگىنەن
توقتايدى. ول كەزدە ادامداردى باسقارۋدىڭ ورنىن زاتتاردى
باسقارۋ جانە ۇندىرىس بارىستارىن جونگە سالۋ باسادى. مەملە-
كەت 'كۇشنىنەن قالدېرىلمايدى'، ول وزدىگىنەن قۇرىدى.²⁶⁵
"ۋندېرۋىشلەردىڭ ەرىكتى تەڭدىكپەن بىرلەسكەن تۇلعالىسىن نەگىز
ەتىپ ۇندىرىستى ۇيىمداستىرعان قوعام مەملەكەت ماشىناسىن

“وزنىڭ ئىستى ورنىنا، ياعنى ەرتە زامان مۇرالارى قويىلغان مۇرا ساراينىنا پارىپ، ونى ۇرشىق پەن قولا بالتانىڭ قاتارنا قويادى.” (ەد-گەلس: «سەميانىڭ، جەكە مەنشىكتىڭ جانە مەملەكەتنىڭ شەۋى»)²⁶⁶

ەڭ سوڭىندا، ماركس سوتسياليزىمنىڭ ماحرۇم ەتۈشلەر ماحرۇم ەتلىتىن داۋىردە ساقىتالىپ قالاتىن ۇساق دىحاندارغا ۇستايىتىن پوزىتسياسى ماسەلەسىنە توقتالغاندا، ەنگەلىستىڭ ماركس يدياسىن تۇسىندىرگەن مىنا ۇسوزىن كورسەتىپ ۇتۇ قاچەت: “بىز مەملەكەت بىلىگىن قولغا العان كەزدە، بەيىنە ۇرى جەر يەلەنۈشلەردى زورلىقتى كۇشپەن ماحرۇم ەتۈگە ۇماجبۇر بولغانىمىزداي، ۇساق دىحانداردى زورلىقتى كۇشپەن ماحرۇم ەتۋدى (مەيلى وعان اقى تولەسىن-تولەمەسىن) ويلاي دا المايمىز. ۇبىزدىڭ ۇساق دىحاندار جونىندەگى مىندەتلىمىز بارىنەن بۇرىن ولاردىڭ جەكە ۇندىرىسى مەن جەكە مەنشىگىن كوپەراتىپ وندىرىسىنە جانە كوپەراتىپ مەنشىگىنە اينالدىرۇ، ۇبىراق بۇل زورلىقتى كۇشپەن ەمەس، ونەگە كورسەتۋ جانە وسى ماقسات ۇشىن قوعامدىق كۈمەك بەرۋ ارقىلى سىتەلەدى. ارينە، ول كەزدە، بىزدە ۇساق دىحاندار قازىر-دىڭ وزىندە-اق تۇسىنۋگە ئىستى بۇل وزگەرىستىڭ بارلىق جاقىلىغىن ولارغا تۇسىندىرۋگە جەتكىلىكتى تاسىلدەر بولادى.” (ەنگەلس: «باتىستاعى جەر ماسەلەسى»، ەكسەيەۋا باستىرىپ شىعار-عان نۇسقاسىنىڭ 17-بەتى، ورسشا اۋدارماسىندا قاتەلىك بار. العاشقى نۇسقاسى «جاڭا داۋىر»²⁴دە جاريالانغان.)²⁶⁷

پىرولەتارىياتنىڭ تاپتىق كۇرەسى تاختىكاسى

ماركس 1844—1845-جىلداردىڭ وزىندە-اق ەسكى ماتەريا-

لېزىمنىڭ نەگىزىگى بىر كەمشىلىگى توڭكەرىستىك ئۇس جۇزىندىك
 ارەكەتتەردىڭ شارۋى - جاعدايىن تۇسىنە الماۋ جانە توڭكەرىستىك
 ئۇس جۇزىندىك ارەكەتتەردىڭ ماڭىزىن باعالاي بىلىمەۋ ەكەننىن
 بايانداعان بولاتتىن، ول بۇكىل ئۇمىرى بويىندا ئازار يالىق جۇمىس -
 تارمەن شۇغىلدانۋدان سىرت، پىرولەتارىياتنىڭ تاپتىق كۇرەس
 تاكتىكاسى ماسەلەسىنە تىتتەي دە بوساڭسىماستىن نازار اۋدارىپ
 وتىردى. ماركستىڭ بارلىق شىعارماسى، اسىرەسە 1913 - جىلى
 باسلىپ شىققان ئورت تومىدىق ماركس - ەنگەلس خاتتارى بۇل
 جۈمىسەدە وراسان مول ماتەريال بەرەدى. بۇل ماتەريال تەگىس
 جىنالىپ، توپتالىپ، زەرتتەلىپ جانە رەتتەلىپ بولۋدان ئالى
 الشاق جاتىر. سوندىقتان بىز بۇل ارادا ەڭ قاراپايىم جانە ەڭ
 قىسقا شۇ تۇسىنىڭ قانا بەرە الامىز، سونىمەن بىرگە بۇل جاعى
 بولماعان ماتەريالىزىم دايەكسىز، سىڭار جاقى جانە جانىسىز ماتەرى -
 يالىزىم بولادى دەپ ماركستىڭ وتە ئادىل ايتقاننىن باسا كۆرسە -
 تەمىز. ماركس ئۆزىنىڭ دۇنيەگە دىالەكتىكالىق ماتەريالىستىك
 كوز قاراسىنىڭ بارلىق العى شارتىنا قاتاڭ نەگىزدەلە وتىرىپ، پىرو -
 لەتارىيات تاكتىكاسىنىڭ نەگىزىگى مىندەتنى بەلگىلەدى. بەلگىلى
 قوعامداى بارلىق تاپتنىڭ وزارا قاتناسىنىڭ بۇكىل جىيىنىتىن
 وبىەكتىپتى تۇردە ويلاستىرۋ عانا، دەمەك، سول قوعامنىڭ دامۋىنىڭ
 وبىەكتىپتىك ساتىسىن ەسەپتەۋ عانا جانە سول قوعام مەن باسقا
 قوعامداردىڭ وزارا قاتناستارىن ەسەپتەۋ عانا الدىڭعى قاتارداعى
 تاپتنىڭ دۇرىس تاكتىكا بەلگىلەۋىنە نەگىز بولا الادى. بۇل جەردە
 بارلىق تاپتار مەن بارلىق مەملەكەتتەر جىم - جىرت تۇرىندە ەمەس،
 قىمىلىدى تۇرىندە، ياعنى قوزعالىسىز كۇيىندە ەمەس، قوزعالىستى
 كۇيىندە قارالادى، (بۇل قوزعالىس زاڭى ئاربىر تاپتنىڭ ەكونومىكا -
 لىق تۇرمىس شارۋى - جاعدايلارىنان تۋادى). قوزعالىستىڭ ۇزى دە

تەك وتكەندەگىنىڭ ئانا تۇرغىسىنان ەمەس، بولاشاقتىڭ دا تۇرغە-
سىنان قارالادى جانە باياۋ وزگەرىستەردى ئانا كۈرەتتىن ”بىرتىندەپ
دامۇ ئازارياسىن جاقناۋشىلار“ دىڭ تۇرپايى ۇعىمى بويىنشا ەمەس،
دىالەكتىكىلىق تۇردە قارالادى: ”كەيىننەن ”بىر كۇن 20 جىلعا
تەڭ كەلەتتىن ”داۋىر تۇۋى مۇمكىن بولسا دا، ۇلى تارىخىي دامۇدا
20 جىل ”بىر كۇنگە تەڭ بولادى“— ەنگەلسكە جازغان خاتىنىدا
وسىلاي دەپ جازادى ماركس («خاتتار»، 3- توم، 127- بەت) 268.
دامۇدىڭ ار كەزەڭىندە، ار مەزەتتە پىرولەتارىياتتىڭ تاكتىكىسى
ادامزات تارىخىنىڭ وسى وبىيەكتىپتىك، سوزسىز بولاتتىن دىيالەك-
تىكاسىن ەسەپكە الۋعا ئىيس، بىر جاعىنان، ساياسى توقىراۋ
داۋىرىن نەمەسە ”بەيىت جولمەن“، تاسباقا جۇرىسىندەي جۇرىس-
پەن بولاتتىن دامۇ داۋىرىن پايدالانىپ، الدىڭعى قاتارداعى تاپتىڭ
ساناسىن، كۇشىن جانە جاۋىنگەرلىك قۋاتىن كۇشەيتۋ كەرەك،
ەندى بىر جاعىنان، وسى پايدالانۋ جۇمىسىن وسى تاپتىڭ قوزعال-
سىنىڭ ”تۇپكىلىكتى ماقساتى“ نا جەتۋگە بۇكىلدەي باستاۋ جانە وسى
تاپتىڭ ”بىر كۇن 20 جىلعا تەڭ“، ۇلى داۋىردە ۇلى مىندەتتەردى
ئىس جۇزىنىدە شەشەرلىك قابىلەتى بولۋىنا مۇمكىندىك جاساۋ
كەرەك. بۇل ماسەلدە ماركستىڭ مىنا ەكى كوزقاراسى ايرىنقىشا
ماڭزدى: ونىڭ بىرى، «فىلوسوفيا قايرىشلىعى» ندا پىرولەتارىيات-
تىڭ ەكونومىكىلىق كۇرەسى مەن ەكونومىكىلىق ۇيىمدارنا توقتالغان
كەزدە ورتاعا قويىلعان، ەندى بىرى «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ
جارناماسى» ندا پىرولەتارىياتتىڭ ساياسى مىندەتتەرىنە توقتالغان
كەزدە ورتاعا قويىلعان. الدىڭغىسى مىناداي: ”ئىرى ونەركاسىپ
بىرىن بىرى تانىمايتتىن كوپ ادامداردى بىر جەرگە توپتاستى-
رادى. باسەكە ولاردىڭ مۇددەلەرىن بولشەكتەيدى. بىراق جالاقىنى
قورعاۋ— قوجايىنغا توتەپ بەرۋدەگى وسى ورتاق مۇددە ولاردى

ورتاق يىدىغا (قارسىلاش، وداق ۇيىمداستىرۇ) بىرلەستىرەدى...
 العاشقى جەكە دارا وداقتار توپ بولپ قۇرالادى، جۇمىسشىلاردىڭ
 ۇدايى بىرلەسپ وتىراتىن كاپىتالغا قارسى شىعپ، ۇز وداقتارىن
 قورعاۋى ولارغا جالاقىنى قورعاۋدان گورى نەغۇرلىم قاجەت بولا-
 دى... بۇل كۇرەستە (ناعىز شىكى سوعىستا) بولاشاق كۇرەستىڭ
 بارلىق ماڭىزدى ەلەمەنتى توپتاسادى جانە داميدى. وسىعان جەت-
 كەندە، وداق ساياسي سىپات الادى. “269 بۇل—ەكونومىكالىق
 كۇرەس پەن جۇمىسشى ۇيىمى قوزعالىسىنىڭ ونداعان جىل شىن-
 دەگى، ”بولاشاق كۇرەستەر“ جۇرگىزۋگە پىرولەتارىياتنىڭ كۇشىن
 ازىرلەيتىن بۇكىل ۇزاق ۇداۋىر شىنىدەگى پىروگىراممىسى مەن
 تاكتىكاسى. مۇنى ماركس پەن ەنگەلىستىڭ انگىلىا جۇمىسشى قوزعال-
 سىنىڭ ناقتى مىسالدارىنا نەگىزدەلىپ بەرگەن كوپتەگەن نۇسقاۋ-
 لارىمەن: ونەركاسپىنىڭ ”گۇلدەنۋ“ى ”جۇمىسشىلاردى ساتىپ الۋ“
 (»ماركىس-ەنگەلىس حاتتارى«، 1-توم، 136-بەت) 270، جۇمىسشى-
 لاردى كۇرەستەن بەزدىرۋ سىناقتارىن قالاي تۇدىراتىندىعى، مۇنداي
 گۇلدەنۋدىڭ قايتىپ ”جۇمىسشىلاردى ازىدىراتىندىعى“ تۇرالى (2-توم،
 218-بەت)؛ انگىلىا پىرولەتارىياتنىڭ قايتىپ كۇننەن-كۇنگە ”بۇر-
 جۋازىيالىنىپ“ بارا جاتقاندىعى، ”بارلىق ۇلتتىڭ شىنىدە ەڭ بۇر-
 جۋازىيالىنعان وسى ۇلتتىڭ داعىلىشىن ۇلتىنىڭ«، شاماسى، ئىستى
 سايىپ كەلگەندە مىناداي حالگە اپارىپ سوقتىرعىسى كەلەتىندىگى،
 ياعنى بۇرجۋازىيادان باسقا، تاغى دا بۇرجۋازىيالىنعان اقسۇيەكتەر
 مەن بۇرجۋازىيالىنعان پىرولەتارىيات جاساپ العىسى كەلەتىندىگى
 تۇرالى (2-توم، 290-بەت) 271؛ انگىلىا پىرولەتارىياتنىڭ ”توڭكە-
 رىستىك قايرات“تان قايتىپ كۇننەن-كۇنگە ايرىلىپ بارا جاتقان-
 دىعى تۇرالى (3-توم، 124-بەت)؛ ”انگىلىا جۇمىسشىلارىنىڭ
 وزدەرىن بۇرجۋازىيانىڭ اشىقتان-اشىق شىرىكتەستىرۋىنەن قۇتىل-

دېرۋى“ ن بېرشاما ۇزاق ۋاقىت كۈتە تۇرۇ قالاي قاچەت بولاتىدە.
 دىعى تۇرالى (3-توم، 127-بەت)؛ انگليا جۇمىشى قوزعالىسىندا
 ”زاڭ-ەرەجەشلىدەر²⁷² نىتالىلىغىنىڭ“ قالاي تاپشى بولپ وتىرعان-
 دىعى تۇرالى (1866-جىلى، 3-توم، 305-بەت)²⁷³؛ انگليا
 جۇمىشىلارنىڭ كۈسەمدەرىنىڭ قالاي ”اپتىقپا بۇرچۇازدار مەن
 جۇمىشى ارالىسىدا“ ارالىق تۇردە تۇلغاندىعى تۇرالى (حوليوك
 تۇرالى، 4-توم، 209-بەت)؛ انگليا مونوپول ورنىدا تۇرعان-
 دىقتان، سونداي-اق مۇنداي مونوپول ورنى بۇزىلمايىنىشا ”بريتانيا
 جۇمىشىلارنى ەشئارسە سىتەۋگە بولمايتىندىعى“ (4-توم، 433-
 بەت)²⁷⁴ تۇرالى نۇسقاۋلارمەن سالىستىرۇ قاچەت. ەكونوميكالق
 كۈرەستىڭ تاكتيكاسى بۇل ارادا جۇمىشىلار قوزعالىسىنىڭ بۇكىل
 بارىسىمەن (جانە اقىرىمەن) بايلانىستىرىلىپ، توتەنشە كەڭ، جان-
 جاقىتى، دىيالىكتيكالىق، ناعىز توڭكەرىستىڭ كوزقاراسپەن قارالغان.
 ساياسى كۈرەستىڭ تاكتيكاسى تۇرالى «كوممۇنىستىڭ پارتىيانىڭ
 جارناماسى» ندا ماركسىزىمنىڭ مىناداي بىر نەگىزگى قاعىداسى
 العا قويىلدى: ”كوممۇنىستەر جۇمىشى تابىنىڭ تايانۋىداق ماقساتى
 مەن مۇددەسى ”ۇشىن كۈرەسەدى، بىراق ولار سونىمەن بىرگە
 قوزعالىستىڭ كەلەشەگىنە دە تابانىدى بولادى.“²⁷⁵ سوندىقتان،
 1848-جىلى ماركس پولشادا ”جەر توڭكەرىسى“ ن قۇاتتاعان
 پارتىيانى، ياعنى ”1846-جىلى كراكوۋ كوتەرىلىسىن قوزعاغان
 پارتيا“ نى قولدادى. 1848-1849-جىلدارى ماركس گەرمانىيادا
 اسىرە توڭكەرىسىشلى-دەموكراتىتاردى قولدادى جانە سول
 كەزدە تاكتىكا ماسەلەسى جايلى ايتقاندارىنان كەيىن دە قايتقان
 جوق. ماركس گەرمانىيا بۇرچۇازىاسىن ”1 دەگەننەن-“ قى حالققا
 وپاسىزدىق جاساۋ دول كەزدە بۇرچۇازىا دىحاندارمەن بىرلەسسە
 عانا ۇز مىندەتتىن تولق سىكە اسرا الار ەدى، ەسكى قوعامنىڭ

تاج كىگەن ۋاكىلدەرمەن مىراسلاش نىيەتىدە بولدى دەپ ەسەپ-
تەدى. ماركستىڭ بۇرژۇئالىق-دەموكراتىيالىق توڭكەرسى داۋىر-
نىدەگى گەرمانىيا بۇرژۇئازىيىسىنىڭ تاپتىق كۈيىنە جاساغان قورنىدى
سىپاتتى تالداۋى (بۇل تالداۋ قوعامدى قوزغالىستاعى كۈيىندە قارا-
تىن جانە قوزغالىستىڭ وتكەنىنەن عانا قاراپ قالمايتىن ماتەريالىز-
منىڭ ۇلگىسى) مىناداي: "...وزىنە ۇزى سەنبەيتىن، خالىققا
سەنبەيتىن؛ جوعارى قاتلامداىلار الدىندا كۇڭكىلدەيتىن، تومەنگىلەر
الدىندا قالىترايتىن؛... دۇنيە جۇزىلىك داۋىلداى ۇرەيى ۇشقان؛
ەش جەردە جىگەر كورسەتە الماعان، قايدا بولسا دا كوشىرمەشلىك
ستەيتىن؛... جاسامپازدىقتان جۇرداي؛... ۇزىنىڭ كارلىك مۇددەسى
ۇشىن جاس، الۋەتتى خالىقتىڭ جاستىق شاعىنداى العاشقى ۇتىنا
باسشىلىق ەتۋ پەشەنەسىنە جازىلغان قاقپاس شال..." (1848-جىلى
«جاڭا رەيىن» گازەتىدە باسلىغان، «مۇرا»، 3-توم، 212-بەتكە
قاراڭىز) 276 شاماسى 20 جىل وتكەنىنەن كەيىن، ەنگەلسكە جازعان
حاتىندا (3-توم، 224-بەت) ماركس 1848-جىلى توڭكەرىستىڭ
جەڭىلۋىنىدەگى سەبەپ بۇرژۇئانىڭ بوستاندىققا قول جەتكىزۋ
كۈرەسى تۋىلاتىندىغىن سەزىنىمەن ونان گورى قۇلدىق تۈزىمىمەن
بىتىم جاساۋدى ارتىق كورگەندىگى بولدى دەپ كورسەتتى.
1848—1849-جىلى توڭكەرىس ۇداۋىرى اياقتانان كەزدە، ماركس
توڭكەرىستى قولجاۋلىق ەتەتىن قىلىقتاردىڭ قاندايىنا بولسا دا
قارسى تۇرىپ (شاپىرەمەن ۋىللىخ اعىمىنداىلارعا قارسى تۇرىپ)،
ادامداردان جاڭا توڭكەرىستى بەينە "بەيبىت تۇردە" دايىنداى
جاتقانداى بولىپ وترعان جاڭا كەزەڭدە جۇمىس ىستەي ۇىلۋدى
تالاى ەتتى. ماركستىڭ ول كەزدە بۇل جۇمىستى ىستەۋ جونىندە
قانداى تالاى قويغانىن ونىڭ 1856-جىلى گەرمانىيانىڭ ەڭ قارا-
تۈنەك كەرتارتىپا جىلدارىنداى احوالىنا جاساغان مولشەرىنەن

كورۋگە بولادى: "گەرمانىياداعى بارلىق ماسەلە قايتا تۇپلغان بەلگە-
 لىبىر دىيىغاندار سوعىسى ارقللى پىرولەتارىيات توڭگەرىسىن قولداۋ
 مۇمكىندىگىنىڭ بار-جوقتىغىنا بايلىنىستى بولادى." («ماركس-ەنگەلس
 خاتتارى»، 2-توم، 108-بەت) ²³² گەرمانىياداعى دەموكراتىيالىق
 توڭگەرىس (بۇرجۇازىيالىق توڭگەرىس) اياقتالماغان كەزدە، سوتسىيا-
 لىستىك پىرولەتارىيات تاكتىكاسى جاعىندا ماركس بۇكىل نازارىن
 دىيىغاندارنىڭ دەموكراتىيالىق كۇشىن ساۋلەلەندىرۋگە اۋداردى.
 ماركس "دال پومەششىكتە مەن پرۇسسىيالىق ۇلتشىلىقنى بىرقىنا
 جىبەرگەندىگى" ۇشىن دە لاسالىدى "وبىيەكتىپتىك جاقتا پرۇسسىيا-
 نىڭ مۇددەسىنە بولا جۇمىسشى قوزعالىسنا وپاسىزدىق جاسادى"
 (3-توم، 210-بەت) دەپ سانادى. 1865-جىلى، وزدەرىنىڭ
 باسپا سوزدە بىرگە جاريالايتىن پىكىرلەرى جونىندە ماركسكە اقبىلا-
 داسا جازىغان خاتىندا ەنگەلس بىلاي دەدى: "اۋىل شارۋاشىلىقنى
 مەملەكەتتە، ەنەركاسىپ جۇمىسشىلارى اتىنان سويلەگەن كەزدە
 بۇرجۇازدارعا عانا شابۋىل جاساپ، فەودال اقسۇيەكتەردىڭ اۋىل-
 قىستاق جۇمىسشىلارىن رۇلىق تۇردە "تاياقپەن قانايتىندىغىن"
 ۇمتۇ-جەكسۇرىندىق". (3-توم، 217-بەت) ²⁷⁷ 1864-1870-
 جىلدار ارالىغىندا، گەرمانىياداعى بۇرجۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق
 توڭگەرىس اياقتانغان داۋىردە، ياعنى پرۇسسىيا مەن اۋستىريانىڭ
 قاناۋشى تاپتىارى بۇل توڭگەرىستى نە اناداي، نە مىناداي تاسلىمەن
 جوعارىدىن اياقتاتۇ ۇشىن ۇزارا كۇرەسكەن "داۋىرى اقىرىنا
 تايانغان كەزدە، بىسماركپەن اۋىز جالاسقان لاسالىدى ماركس
 كىنالاپ قانا قويغان جوق، سونىمەن بىرگە "اۋسترياشىلىقنى" يديعا
 سالىنغان جانە بولەكتەنۇشىلىدىكى جاقتان لىيىكنەحتىڭ قاتەسىن
 دە تۇزەتتى؛ ماركس ول كەزدە توڭگەرىستىك تاكتىكаны قولدا-
 نۇدى: بىسماركپەن دە، اۋسترياشىلدارمەن دە اياۋسىز كۇرەسۋدى،

“جەڭۋىشى” پرۇسسىا يۇنكەرلەرىن ئۆز بەتسىمەن قويا بەرمەي، قايتا يۇنكەرگە قارسى توڭگەرىستىك كۈرەستى پرۇسسىيانىڭ اسكەرى جەڭىسى جارىققا شىعارغان نەگىزدە دەرەۋ قالىپنا كەلتىرۋدى تالاب ەتتى («ماركس-ەنگەلس حاتتارى»، 3-توم، 134-، 136-، 147-، 179-، 204-، 210-، 215-، 418-، 437-، 440-، 441-بەتتەر)²⁷⁸. يىنئەرتاسىئونالدىڭ 1870-جىلى 9-ايدىڭ 9-كۈنىڭى ئاتقۇتى جارىناماسىندا ماركس فرانسىيا پىرولەتارىياتىنا مەزگىلسىز كۈتەرىلىس جاساماۋدى ەسكەرتتى؛ ئىراق، كۈتەرىلىس اقىرى تۇپىلغان كەزدە (1871-جىلى)، ماركس بۇقارانىڭ “كۈككە ورلەگەن” توڭگەرىستىك جاسامپازدىق رۋحىن شات-مەرەپىمەن قارسى الدى (ماركىستىڭ كۆگەلمانغا جازغان حاتى). ماركىستىڭ دىالەكتىكالىق ماتەرىيالىستىك كوزقاراسى بويىنىشا قاراعاندا، مۇنداي جاعدايدا، باسقا دا كۈپتەگەن جاعدايداعى سەكىلدى، توڭگەرىستىك اتتانىستىڭ جەڭىلىسكە ۇشراۋىنىڭ پىرولەتارىيات كۈرەسىنىڭ بۈكىل بارىسى ەن اقىرىنا تىگىزەتىن زىيانى شەپتى تاستاپ شىعۋدان، سوعىسپاي تىزە بۇگۋدەن گورى از بولار ەدى، ويتكەنى سوعىسپاي تىزە بۇگۋ پىرولەتارىياتنىڭ سۈلكىنىن ئۇسىرىپ، جاۋىنگەرلىك كۈشىن السىرەتەدى. ساياسى توقىراۋ جانە بۇرجۇازيانىڭ زاڭىدىلىعى ۇستەم ورنىن الپىپ وتىرعان داۋىردە زاڭىدى كۈرەسى تاسىلدەرىن پايدالانۇغا ماركس توتەنشە ئان بەردى، سوندىقتان ول 1877-1878-جىلدارى سوتسىيالىستەرگە قارسى توتەنشە زاڭ²⁷⁹ جاريالان-عاننان كەيىن، موستىڭ¹²⁰ “توڭگەرىستىك بوس ئوز”نىن قاتتى كىنالايدى، الايدا ول سول كەزدە رەسمى سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيادا ۋاقىتشا باسىم بولپ تۇرغان ورايشلىدىقتى دا قاتتى، ئىپتى توتەنشە قاتتى سۈكتى، ويتكەنى بۇل پارتىيا توتەنشە زاڭغا توتەپ بەرۋدە دەرەۋ تاباندىلىق، باتىلدىق، توڭگەرىستىك جانە زاڭسىز

كۆرەس تاسلىدەرىن قولدانۇ جونىندە سەنىم كورسەتە المادى
(«ماركس-ەنگەلس حاتتارى»، 4-توم، 397-، 404-، 418-،
422-، 424-بەتتەر²⁸⁰ جانە زورگەگە جازعان حاتتاردى دا قاراڭىز).

1914-جىلى 7-11-ايلاردا جازىل-	قولجازاسىنا ساي باسلىدى، 1918-
هان	جىلغى كىتاپشا نۇسقاسىمەن سالىست-
1915-جىلى 1-رەت «گرانات	رىلدى
علمناماسى»نىڭ 7-باسپاسى 28-	«لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم،
تومىندا جاريالانغان	حانزۇشاسى، 27-58-بەتتەرىنىن
قول قويغان: ۆ. يلىن	الندى

دىيالىكتىكا ەلەمەنتتەرى

(«كەگەل» لوگىكا، سىنان ۇزىندىلەر» دەن)

دىيالىكتىكا
ەلەمەنتتەرى

(1) بايقاۋدىڭ ويەكتىپىتىلىگى (ناقتىلى
مىسال دا، تارماق تازاريا دامەس، وزى-
دىڭ زاتتىڭ دال ۇزى).

×

(2) بۇل زاتتىڭ باسقۇچتا زاتتارمەن بولغان
سان الۋان قاتناستارىنىڭ جالپى جىيىنتى.
(3) بۇل زاتتىڭ (نەمەسە قۇبىلىستىڭ)
دامۋى، ونىڭ ۇز قوزعالىسى، ۇز تىرشىلىگى.
(4) بۇل زاتتىڭ شىكى قايشىلىغىنىڭ
نىسايى (جانە جاقتارى).

#

(5) زاتتار (قۇبىلىستار، ت. ب.) قاراما-
قارسى جاقتاردىڭ جىيىنتى جانە بىرلىگى.
(6) بۇل قاراما-قارسى جاقتاردىڭ، قايشى-
لىقتاردىڭ بەتالىستارىنىڭ، ت. ب. كۈرەسى
نەمەسە ورىستەۋى.

(7) تالداۋ مەن جىناقتاۋدىڭ ۇشتاسۋى، —

بۆلەكتەرگە بۆلىنىۋ جانە بارلىق وسى بۆلەك-
تەردىڭ جىيىنتىسى، جالپى جىيىنى.

(8) بىر زاتتىڭ (قۇبىلىستىڭ، ت. ب.)
قاتناستارى سان الۋان بولپ قانا قويماي ×،
ونىڭ ۇستىنە جالپىلىق، جاپپاي بولادى. ار-
بىر زات (قۇبىلىس، بارىس، ت. ب.) باسقا
ار بىر زاتپەن بايلانىستى بولادى.

(9) قاراما-قارسى جاقتاردا بىرلىك قانا
بولمايدى، ونىڭ ۇستىنە ار بىر بەلگىلەمە،
ساپا، وزگەشەلىك، جاق، قاسىيەت ار بىر
باسقا [وزنىڭ قاراما-قارسى جاعىنا؟] وزگە-
رەدى.

(10) جاڭا جاقتاردىڭ، قاتناستاردىڭ، ت.
ب. شەكسىز بارىسىن اشكەرەلەۋ.
(11) ادامنىڭ زات، قۇبىلىس، بارىس، ت.
ب. جونىندەگى تانىمىنىڭ قۇبىلىستان مانىگە،
ونشا تەرەڭ بولماغان مانىنەن ونان دا تەرە-
ڭىرەك مانىگە تەرەڭدەيتىن شەكسىز بارىسى.
(12) قاتار ۇمىر سۇرۋدەن سەبەپ-سالدار-
لىققا جانە ۇزارا بايلانىستى، ۇزارا باعىنىشتى
فورمادان ونان دا تەرەڭ، ونان دا جالپى
فورماغا ۇتۇ.

(13) جوعارى ساتىدا تومەنگى ساتىنىڭ
ئىشئارا وزگەشەلىگىن، قاسىيەتىن، ت. ب.
قايتالاۋ، ونىڭ ۇستىنە

- 14) ەسكى نارسەلەر قالپىنا كەلىپ جاتقان
 ئارىزدى (تەرىسكە شىعارۋىدى)
 (تەرىسكە شىعارۋى).
- 15) مازمۇننىڭ فورماغا جانە فورمانىڭ
 مازمۇنغا قارىسى كۈرەسى. فورمانىڭ قالدېر-
 لىۋى، مازمۇننىڭ وزگەرۋى.
- 16) ساننىڭ ساپاغا جانە ساپانىڭ سانغا
 اينالۋى. ((15-سى مەن 16-سى 9-سىنىڭ
 ناقتى مىسالى))

دىيالىكتىكانى قاراما-قارشىلىقتىڭ بىرلىگى
 تۋرالى ئىلىم دەپ قىسقاچا تۇجىرىم جاساۋغا
 بولادى. سوندا عانا دىيالىكتىكانىڭ وزەگىن
 ئۇڭال باسۋغا بولادى، بىراق بۇل ئۇشش
 ئۇسۇندىرۋ جانە دامىتۋ قاجەت بولادى.

- 1914-جىلى 9-12-ايلاردا جاز- قولجاز باسنا ساي باسلىدى
 بلعان «لەنىن شىعارمالارى»، 38-توم،
 1929-جىلى تۇڭغىش رەت «لەنىن جانزۇشاسى، 238-240-بەتتەرىنەن
 جىنايىتى» نىڭ 9-تومىدا باسلىدى
 الەندى

ئىرى ورىستاردىڭ ۇلتتىق ماقتانىشى تۇرالى

قازىرگى كەزدە ۇلت جانە وتان تۇرالى ئسوز، اڭگىمە، ايعاي- شۇ تىم كوپ دەسەڭىزى! انگليانىڭ ليبرال شىل جانە ايتىقپاشىل ۋازىرلەرى، فرانسىيانىڭ سان-ساناقسىز "وزىق" ساياسىي شولۇشىلارى (ولار كەرتارتىپا ساياسىي شولۇشىلارمەن ابدەن ئبراۋىزدى بولپ شىققان ساياسىي شولۇشىلار)، روسىيانىڭ تولپ جاتقان ۇكىمەتتىك، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىياسىندىق⁶ جانە العاباسارلار پارتىياسىندىق¹⁶⁷ قىرت جازىمپازدارى (كەيىپىر حالقىشىلدىق جانە "ماركىسىزىمدىك" جازىمپازدارغا دەيىن) ئبارى دە "وتاننىڭ" بوستان-دەيى مەن تاۋەلسىزدىگىن، ۇلتتىق دەرىستىك ئپرىنسىپىنىڭ ۇلىلدە-مىن شىرقاۋدا. بۇل جەردە ولاردىڭ قايسىلارنىڭ جەندەت نىكولاي رومانوۋقا نەمەسە نەگىرلەرمەن يىندىستان تۇرعىندارىن ازاپتاۋشىلارغا ساتىلىپ، ولاردى ماقىتاتىن ارسىزدار ەكەننى، قايسىلارنىڭ توپاس-تىمىنان نەمەسە جىگەرسىزدىگىنەن "اعىنمەن كەتە بەرەتىن" كادىمە-گى مەششاندار ەكەننى اجراتۋعا مۇلدە بولمايدى. مۇنى اجراتىپ جاتۋدىڭ دا ونشالىق ماڭسىزى جوق. ئبىزدىڭ الدىمىزدا ئىرى ەلدىك ۇلتتاردىڭ پومەششىك جانە كاپىتالىس مىرزالارنىڭ مۇدەلەرىمەن تامىرى تىم بەرىك بايلانىسىپ جاتقان وتە كەڭ جانە وتە تەرەڭ يىدىالىق اعىم تۇر. وسى تاپتارغا ئتىمىدى يىدىالاردى ۇگىتتەۋىسنىە جىل سايىن ونداعان، جۇزدەگەن مىليون قارجى جۇم-

سالادى: توڭمويىن شوۋينىس مەنشىكوۋتان باستاپ، ورايشىلد-
مەنن نەمەسە جىگەرسىزدىگىنەن شوۋينىس بولغان پلەھانوۋ پەن
ماسلوۋقا، رۇبانوۋىچ پەن سىمىرنوۋقا، كروپوتكىن مەن بۇرتسەۋ-
كە دەينىگىلەردەن بارلىق جاعىنان سۇالىپ وتىرعان تىيرمەن، اناۋ-
مىناۋ تىيرمەن ەمەس.

”ئىرى ورسى سوتسىيال-دەموكراتتارى، بىزدەر دە، وسى ىدىا-
لىق اعم جونىندە ۇزىمىزدىڭ كوزقاراسىمىزدى انىقتاپ كورەلىك.
بىزدەر، ەۋروپانىڭ قىير شەمسىنداعى جانە ازىيانىڭ نەداۋىر بولىمىز-
دەگى ”ئىرى ەلدىڭ ۇلتتىڭ ۋاكىلدەرى،—اسرەسە، ”حالىقتاردىڭ
تۇرمەسى“ دەپ ۋادىل اتالىپ وتىرعان ەلدە،—ناق سول ەۋروپانىڭ
قىير شەمسى مەن ازىادا كاپىتالىزم تولىپ جاتقان ”جاڭا“، ”ئىرى
جانە ۇساق ۇلتتاردى قوزغاپ، وياتىپ جاتقان ۋاقىتتا،—پاتشالىق
”تۇزم ۇزىنىڭ اقسۇيەكتەر بىرلەستىگىنىڭ 192 كۈنلەردىڭ، رودىچەۋ-
كرەستوۋنىكوۋتاردىڭ، دولگورۇكوۋتاردىڭ، كۈنلەردىڭ، رودىچەۋ-
تەردىڭ مۇددەلەرىنە ۇيلەستىرىپ تولىپ جاتقان ۇلت ماسەلەلەرىن
”شەشۋ“ ۇشىن مىليونداغان ”ئىرى ورىستار مەن ”بۈگدەلەر“گە قارۋ
ۇستاتىپ وتىرعاندا—ۇلت ماسەلەسىنىڭ زور ماڭسىزىن ۇمىستاپاۋعا
”تىسىپىز.

بىزگە، ”ئىرى ورىستاردىڭ سانالى پىرولەتارىياتىنا، ۇلتتىق ماقاناشى
سەزىمى جات نارسە مە؟ ارىنە، جوق! ”بىز ۇز ”تىلىمىزدى جانە
ۇز وتانىمىزدى سۇيەمىز، ”بىز وتانىڭ ەڭبەكشى بۇقاراسىن (ياعنى
وتان حالقىنىڭ $\frac{9}{10}$ بولەگىن) دەموكراتتار مەن سوتسىيالىستەردىڭ
سانالى ومىرنە دەيىن كوتەرۋگە بار كۇشىمىزدى سالىپ ۇجۇرمىز.
”بىز تاماشا وتانىمىزدى پاتشانىڭ جەندەتتەرىنىڭ، اقسۇيەكتەر مەن
كاپىتالىستەردىڭ زورلىق-زومبىلىققا، ەزگىگە جانە قورلىققا ۇشراتىپ
جاتقاندىن كورىپ، قاتتى اشنامىز. بۇل زورلىق-زومبىلىقتاردىڭ ۇز

حالقىمىز ورتاسىنان، ئىرى وريس حالقى ورتاسىنان قارسىلىق تۇدۇر. -
 عاندىيىن، **وسى** ورتانىڭ رادىشەۋىتى، دەكابىرىستەردى 142،
 70-جىلدارداغى **ار** تەكتى توڭگەرىسىشلىدەردى شىعارعاندىيىن،
 ئىرى وريس جۇمىسىشى تابى 1905-جىلى بۇقارانىڭ قۇاتىتى توڭ-
 كەرىستىك پارتىياسىن قۇرغاندىيىن، سونىمەن قاتار ئىرى وريس
 دىيىنلارنىڭ دەموكىرات بولا باستاغاندىيىن، پوپ پەن پومەششىك-
 تەردى قۇلاتا باستاغاندىيىن ئىزى ماقئاناشى ەتەمىز.

ئوزۇمىرىن توڭگەرىس سىنە ارناغان ئىرى وريس دەموكىراتى
 چەرىنشەۋسكىدىڭ بۇدان جارتى عاسىر بۇرىن: "سورلى ۇلت،
 قۇلدارنىڭ ۇلتى، جوعارىدان تومەنگە دەيىن-وڭكەي قۇلدار" 281
 دەگەنى ئىزدىڭ ەسىمىزدە. ئىرى وريس ورتاسىنداغى اشىق جانە
 بۇرگەمەلى قۇلدار (پائىشالىق ئۇزۇمنىڭ الدىنداغى قۇلدار) بۇل
 سوزدەردى ەسكە ئۇسىرۇدى جاقىتىرمايدى. ال بىزدىڭشە، بۇل سوز-
 دەر وتانغا دەگەن ناعىز ماحابباتتىڭ، ئىرى وريس حالقىنىڭ بۇقا-
 راسى شىندە توڭگەرىسىشلىدىكىڭ كەمشىلىگى سالدارىنان تەبىرەن-
 گەن ماحابباتتىڭ نەگىزى ەدى. ول كەزدە مۇنداي توڭگەرىسىشلى-
 دىڭ جوق ەدى. ال قازىر دە از بولغانىمەن، ئىراق بار. بىزدە
 ۇلتتىق ماقئاناشى سەزىمى تولى، ويتىكەنى ئىرى وريس ۇلتى دا
 توڭگەرىسىشلى تاپتى تۇغىزدى، بۇل دا تەك كەڭ كۆلەمدى زور-
 لىق-زومبىلىقتاردى، سامسىعان دارلاردى، زىندانلاردى، ياعنى
 جاپپاي اشارىشلىقتاردى جانە پوپتاردىڭ، پاتشالاردىڭ، پومەششىك-
 تەردىڭ، كاپىتالىستەردىڭ الدىندا بارىنشا قۇلشلىدىق ەتۇدى عانا
 ەمەس، بوستاندىق ئۇشىن، سوتسىيالىزىم ئۇشىن كۇرەسۇدىڭ ۇلى
 ۇلگىلەرىن دە ادامزاتقا بەرۋگە قابىلەتتى ەكەندىگىن دالەلدەدى.

بىزدە ۇلتتىق ماقئاناشى سەزىمى تولى، ناق سوندىقتان دا ئىزى
 ئوزىمىزدىڭ قۇلدارداي وتكىزگەن كەشەگى كۇنىمىزدى (ۋەنگىريا-
 ۋەنگرىيە).

نىڭ، پولشانىڭ، پەرسىيانىڭ، جۇڭگونىڭ بوستاندىدىن تۇنشىقتىرۇ
 ۇشنى پومەششىك اقسۇپەكتەردىڭ دىحانداردى سوعىسقا ايداعان
 كەزىن) جانە قۇلدارداي وتكىزىپ وتىرعان قازىرگى كۈنىمىزدى—
 پولشا مەن ۇكرائىنانى باغىندىرۇ ۇشنى، پەرسىيا مەن جۇڭگوداى
 دەموكراتىيالىق قوزغالىستى باسۇ ۇشنى، ۇبىزدىڭ، ئىرى وريس
 ۇلتىنىڭ، قادىرىن كەتىرەتىن رومانوۋتاردىڭ، بوپرىنسىكىلەردىڭ
 جانە پۇرىشكەۋىچتەردىڭ توبىن كۇشەيتۇ ۇشنى كاپىتالىستەردىڭ
 جاردەمىمەن ۇدال سول پومەششىكتەردىڭ ۇبىزدى سوعىسقا ايداپ
 سالىپ وتىرعانىن— ۇبىز وتە-موتە جەك كورەمىز. ەگەر ول قۇل
 بولپ تۇعان بولسا، وعان ول ەشقانداي اىپتى ەمەس؛ ۇبراق وزىنە
 بوستاندىق الۇعا ۇمتىلۇدان قاشتىن، ونىمەن دە تۇرماي، ۇزىنىڭ
 قۇلدىدىن اقتاپ، دارىپتەيتىن (مسالى، پولشانى، ۇكرائىنانى، ت.
 ت. ەزۇدى ئىرى وريستاردىڭ ”وتان قورعاۋ“ى دەپ اتايتىن)
 قۇل وشىگۇگە، كەمىستۇگە جانە چىپرەكەنۇگە ۇسوزسىز تاپ بولۇعا
 ئىيىستى ارسىز قۇل بولپ تابىلادى.

19-عاسىرداى دايەكتى دەموكراتىلاردىڭ ۇلى ۋاكىلدەرى، توڭ-
 كەرىسشىل پىرولەتارىياتنىڭ ۇستازى ماركسى پەن ەنگەلىس بىلاي
 دەگەن بولاتىن: ”باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا
 المايدى.“²⁸² سوندىقتان ۇبىز، ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمگە بولەنگەن
 ئىرى وريس جۇمىسشىلارى، قايتكەندە دە ەرىكتى، دەربەس، دەمو-
 كىراتىيالىق، رەسپۇبلىكىالىق ماقتانىشتى ئىرى روسسىيانىڭ بولۇن،
 كورشى ەلدەرمەن ۇزىنىڭ قارىم-قاتناستارىن ۇلى ۇلتتى كەمىستە-
 تىن باسبايلى دىحاندىق ەركەشە ۇقىقتىڭ ۇپرىنسىبى نەگىزىندە
 قۇرماي، ادامزاتنىڭ تەڭدىك ۇپرىنسىبى نەگىزىندە قۇرۇن تىلەي-
 مىز. ناق سونى تىلەيتىندىكتەن دە، ۇبىز بىلاي دەيمىز: 20-
 عاسىردا، ەۋروپادا (قىر شىعىستاعى ەۋروپادا بولسا دا) ۇوز وتاند-

مىزداعى پاتشالىق تۇزىمىگە، پومەششىكتە مەن كاپىتالىستەرگە قارىسى، ياعنى وتانىمىزدىڭ ەڭ وڭباغان جاۋلارنا قارىسى بارلىق توڭكەرىستىك تاسىلدەر ارقىلى كۇرەسپەينىشە، باسقا جولمەن "وتان قورعاۋ"عا بولمايدى؛ "مىرى وريس خالقىنىڭ 9/10 بولەگى ۇشەن كەسىرى وتە از بولادى دەپ قاراپ، قانداي سوعىستا بولسىن پاتشالىق ۇكىمەتتىڭ جەڭىلۋىن تىلەمەينىشە، "مىرى وريستاردىڭ باسقا جولمەن "وتان قورعاۋ"نا بولمايدى، ويتكەنى پاتشالىق ۇكىمەت خالىقتىڭ وسى 9/10 بولەگىن ەكونوميكالىق جانە ساياسي جاعىنان ەزىپ قانا قويمايدى، سونىمەن قابات ونى ازدىرىپ، ارىنان ايرىپ، ۇياتتان بەزدىرىپ، بوگدە خالىقتاردى ەزۋگە ۇيرەتەدى، وتان سۇيگىشتىك سىماق جالغان سوزدەرمەن ۇزىنىڭ ماسقارالىغىن بۇركەۋگە ۇيرەتەدى.

پاتشالىق تۇزىمىنەن تىس جانە سونىڭ قاناتىنىڭ استىندا تۇپ، ەرجەتىپ العان ەكىنشى "بىر تاريىي كۇش—مىرى وريس كاپىتا-ليزىمى، ول كەڭ وڭىرلەردى ەكونوميكالىق جاقىتان ورتالىقتاندىرىپ، تەجىز بىرىكتىرىپ، العاباسارلىق رول اتقارىپ وتىر دەپ، مۇمكىن قارسىلىق بىلدىرۋشىلەر بولار. "بىراق مۇنداي قارسىلىق بىزدەگى سوتسىيال-شووېنىستەردى قورعامايدى، قايتا "تپىتى دە قاتتىراق ايتىپايدى، بۇل سوتسىيال-شووېنىستەردى (ماركىستىڭ لاسسالىشىلدار-دى پرۇسسالىق پاتشا اۋلەتى سوتسىيالىستەر دەپ اتاعانى سياقتى) پاتشالىق—پۇرىشكەۋىچىتىك سوتسىيالىستەر دەپ اتاۋ كەرەك بولار ەدى. "تپىتى تاريىختىڭ بۇل ماسەلەنى شەشۋى تولىپ جاتقان ۇساق ۇلتتارعا پايداسىز، "مىرى وريستىق "مىرى ەل كاپىتالىزىمىنە پايدالى بولادى—اق دەلىك. بۇلاي بولۋى مۇمكىن ەمەس دەۋگە بولمايدى، ويتكەنى كاپىتالىدىڭ بۇكىل تاريىحى—ەزۋدىڭ، توناۋ-دىڭ، قانعا توعىتۋدىڭ جانە بىلغانىشقا باتىرۋدىڭ تاريىحى.

سويتىپ، ئىز استە ۇساق ۇلتتاردىڭ سوزسىز بولنۇن جاقناۋىشلار مەسپىز؛ ئىز، سوز جوق، باسقا جاعدايلارى بىردەي بولغان ۋاقىتتا، مەششاندق ارمان بولپ تابىلاتىن وداقتىق قاتناستارعا قارسى، ورتالىقتاندىرۋدى جاقىتايمىز. دەگەنمەن، ئىپتى سولاي بولغان كۇننىڭ وزىندە دە، بىرىنىشەن، رومانوۋ — بوپرىنسكى — پۇرىشكەۋىچتەردىڭ ۇكرائىنى، ت. ت. باغىندىرۋىنا كۈمەكتەسۇ — ئىزدىڭ جۇمىسىمىز مەس، دەموكراتىلاردىڭ دا (سوتسىيالىستەر تۇرالى ايتپاي — اق قويغاندا) جۇمىسى مەس. بىسمارك ۇزىنىڭ، يۇنكەرلەردىڭ ئاسلى بويىنشا تارىختا العا — باسارلىق ئىستى ورىندادى، ئىراق وسعان سۇيەنپ، بىسمارككە سوتسىيالىستىك چاردەم بەرۋدى اقاماقشى بولغان “ماركسىزىمى” ۇڭباس ەدى! ال ونىڭ بەرجاغىندا بىسمارك بوگدە ۇلتتار ەزىپ كەلگەن بىتراندى نەمىستەردى بىرىكتىرىپ، ەكونومىكالىق دامۋدى تەزدەتتى. ئىراق ئىرى وريستاردىڭ ەكونومىكالىق گۈلدەنۋى جانە جەدەل دامۋى ئىرى وريستاردىڭ باسقا ۇلتتاردى ەزۋىن ەلىمىز كۈلەمىندە جويۋدى كەرەك قىلادى، ال بىزدە ناعىز روسىيالىق بىسماركسىماقتارعا تابىنۋىشلار وسى ايرىماشلىقتى ۇمىتىپ جۇر.

ەكىنىشەن، ەگەر تارىختىڭ ماسەلەنى شەشۋى ئىرى وريستىق ئىرى ەل كاپىتالىزىمىنە پايدالى بولسا، وندا بۇدان شىعاتىن قور — تىندى: كاپىتالىزىم تۇغزاتىن كوممۇنىستىك توڭكەرىستىڭ باستى قوزغاۋىشى رەتىندە ئىرى وريس پىرولەتارىياتىنىڭ سوتسىيالىستىك رولى ونان سايىن زور بولادى. ال پىرولەتارىلىق توڭكەرىس جاساۋ ۇشىن تولىق ۇلت تەڭدىگى مەن تۇسقاندىعى رۇخىندا جۇمىسىشلاردى ۇزاق ۋاقىت تارىيەلەۋ كەرەك. دەمەك، ناق سول ئىرى وريس پىرولەتارىياتىنىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان قاراغاندا، ئىرى وريستار ەزىپ كەلگەن ۇلتتاردىڭ ئارىنىڭ تولىق تەڭدىگىن

جانە ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقەن مەيلىنشە ۇزىلدى - كەسىلدى،
دايەكتى، باتىل، توڭكەرىستىك تۇردە قورغاۋ ماعناسىندا بۇقارانى
ۇزاق ۋاقت تاربىلەۋ قاچەت. ئىرى ورستاردىڭ ۇلتتىق ماقتانىش -
نىڭ (قۇلداردىڭ ويلاغانىداي ماقتانىش مەس) مۇددەسى ئىرى
ورس (جانە بارلىق باسقا ۇلت) پىرولەتارلارنىڭ سوتسىيالىستىك
مۇددەسىمەن ۇيلەسەدى. بىزگە ماركس ۇلگى بولپ قالما بەرمەك،
ول ونداغان جىلدار انگليادا تۇرپ جارتىلاي اعملشنىعا اينالغان جانە
انگليا جۇمىسشىلارنىڭ سوتسىيالىستىك قوزغالىسىنىڭ مۇددەلەرى
ۇشنى يرلاندىيانىڭ بوستاندىسى مەن ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگىن
قامتاماسىز ەتۋدى تالاپ ەتكەن.

ال ەندى جوعارىدا ۇبىز قاراستىرعان، ەكىنشى ئۇرلى بولجاۋ
جاسالغان جاعداي سىكە اسقان كۇندە، ۇبىزدىڭ جەرگىلىكتى سوت -
سىال - شوۋىنىستەرىمىز پلەحانوۋ جانە تاعىسىن - تاعىلار، ۇز وتانىنا،
ەركىن جانە دەموكراتىيالىق ئىرى ورستارعا عانا وپاسىزدىق ەتپ
قويماي، سونمەن بىرگە روسىيانىڭ بارلىق ۇلتتارنىڭ پىرولەتارلىق
تۇسقاندىغىنان بەزگەن، ياعنى سوتسىيالىزىم سىنە وپاسىزدىق ەتكەن
بولپ شىعادى.

1914 - جىلى 12 - ايدىڭ 12 - كۇنى «سوتسىيالىستىك دىموكراتىتار» گازەتى -
«سوتسىيالىستىك دىموكراتىتار» گازەتىنىڭ دەگى نۇسقاسىنا ساي باسلىدى
35 - سانىنا باسلىغان «لەنىن شىعارمالارى»، 21 - توم،
حانزۇشاسى، 83 - 87 - بەتتەرىنەن
الىندى

هەكنشى يىتەرناتسىونالدىڭ كۆيرەۋى

هەكنشى يىتەرناتسىونالدىڭ كۆيرەۋى دەپ جۇرت كەيدە ئىستىڭ تەڭ فورمالىق جاعىن، سوعىشۇشى ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك پارتيا-سىنىڭ اراسىنداعى يىتەرناتسىونالدىق قاتناستا ئۇزىلىس بولۇن، حالقارالىق ۋاكىلدەر ئماجىلىسن دە، سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ حالقارالىق اتقارۇ بىروسى²⁸³ ئماجىلىسن دە شاقىرۇغا مۇمكىندىك بولماغانىن، تاعىسن-تاعىلاردى ئۇسىنىپ ئجۇر. بەيتاراپ، كىشكەنە ەلدەگى كەيىر سوتسىيالىستەر، ئتپىتى ولارداعى رەسمى پارتىيالاردىڭ كوپىشىلىگى دە، سونداي-اق ورايشىلدار مەن ولاردىڭ قورعاۋشىلارى وسىندا كوزقاراستا. روسىيا گازەت-جور-ئالدارىندا، بارىشا العىس ايتۇعا لايىق اشىقتىقپەن ۇل. كوسوۋسكى مىرزا بۇندىڭ¹⁷² «خابارلار» شاعىن گازەتىنىڭ²⁸⁴ 8-سانىدا وسى پىكىردى جاقتاپ شىقتى، ال «خابارلار» گازەتىنىڭ رەداكسىياسى اپتوردىڭ پىكىرىنە قوسىلمايتىندىعى تۇرالى اۋىز اشپادى. سوعىسقا اقشا اجىراتۇدى جاقتاپ داۋىس بەرگەن گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكر-اتتارىن اقتاۋعا دەيىن اۋىزى بارعان كوسوۋسكى مىرزانىڭ ۇلتشىل-دىقتى اقتاۋى بۇندىڭ بۇرجىۋازىالىق-ۇلتشىلدىق سىپاتىنا كوپ جۇمىسشىلاردىڭ ئبرجولاتا كوزدەرى جەتۇنە كومەكتەسەدى دەپ مەجەلەۋگە بولادى.

سانالى جۇمىسشىلار ئۇشىن سوتسىيالىزىم-مىراسىل مەششاندىق،

ۋلتشېل قارسى توپتىق تالاپتاردىك قولايلى بۇركەنشى ەمەس، قاتاڭ سەنەم. سانالى جۇمىسشىلار ەكىنشى يىتھەرناتسيونالدىك كۆپ-رەۋى رەسمىي سوتسىيالى-دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىك كوپشىلىگىنىڭ وزدەرىنىڭ سەنگەن پىكىرلەرىنە، شتۇتگارت²²⁸ پەن بازەلدەگى²³⁰ حالقارالىق قۇربلىتايلاردا سويلەگەن سوزدەرىندە، وسى قۇربلىتايلاردىك قارارلارىندا شىعارغان سالتاناتتى مالىمدەمەلەرىنە، ت.ت. بۇكىلدەي وپاسىزدىق سىتەۋى دەپ قارادى. بۇل وپاسىزدىقتى كورگىسى كەلەيىتىندەر عانا، ونى كورۋ وزدەرىنە ئىسمىدى بولماغاندار عانا كورمەيدى. ئىستى علمىي جاعىنان تۇجرىمداغاندا، ياعىنى وسى زامانى قوعامنىڭ تاپتارىنىڭ اراسىندا قاتناستار تۇرعىسىنان قاراپ تۇجرىمداغاندا، ئىز مىنانى ايتۇعا ئىتىسپىز: سوتسىيالى-دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىك كوپشىلىگى، ەڭ الدىمەن، ەكىنشى يىتھەرناتسيونالدىك ەڭ ۇلكەن، ەڭ نىقالدى پارتىياسى-گەرمانىا پارتىياسى پىرولەتارىياتقا قارسى ۇزىنىڭ باس سانمۇ بۇنىڭ جاعىنا، ۇز ۇكىمەتنىڭ جاعىنا، ۇز بۇرجۇازىاسىنىڭ جاعىنا شىعپ كەتتى. بۇل-بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ماڭىزى بار وقىعا، سوندىقتان وعان مۇمكىندىگىنشە بارلىق جاعىنان تولىق تالداۋ جاساماسقا بولمايدى. سوعىستاردىڭ قانشاما سۇمدىق سەرگەلدەگۈ-دەرى مەن اپاتتارى بولا تۇرسا دا، ئىراق ونىڭ ادام قاۋىمىنداى تولىپ جاتقان شىرىك، كەتەۋى كەتكەن، ۇلىپ بارا جاتقان نارسەلەردى اياۋسىز اشىپ، اشكەرەلەپ، قىراتا وتىرىپ كورنەكتى پايدا كەلتىرەتىندىگى الدەقاشان موينىندالغان. 1914-1915-جىلى ەۋروپالىق سوعىس مادەنيەتتى ەلدەردىڭ الدىڭعى قاتارلى تابىنا ونىڭ پارتىيالارىنا الدەقاندای ئىر جىپىركەنشىتى ئىرىك جارا شىققانىن، شىداۋعا بولمايتىن ۇلك ئىسى اڭقىتىندىگىن كورسەتىپ ادامزاتقا كورنەكتى پايدا كەلتىرە باستادى.

I

هۆروپانىڭ ەڭ باستى سوتسىيالىستىك پارتىيالارىنىڭ وزدەرىنىڭ سەنمىدەرى مەن مىندەتتەرىنىڭ بارىنە وپاسزىدىق ىستەپ وتىرعانى ايقىن با؟ وزىنەن ۇزى بەلگىلى، وپاسزىداردىڭ وزدەرى دە، ولازمەن دوستاسۇنا، بىتسۇسە تۇرا كەلەتىنىن جاقسى بىلەتىندەر دە — نەمەسە كومەسكى سەزەتىندەر دە — بۇل تۇرالى ۇسوز قىلىۋدى سۇيمەيدى. ۇبراق وسىنىڭ ۇزى ەكىنشى ىنتەرناتسىيونالدىڭ ۇتۇرلى ۇبەدەلدەلەرىنە ۇنەمەسە روسسىيالىق سوتسىيال - دەموكراتىتار - دىڭ اراسىنداى ولاردىڭ وسى توپتاى دوستارىنا قانشاما جاپسىز بولغانىمەن، ۇبىز بولمىسقا دۇرس قاراپ، بۇلتاققا سالماي جۇمىسشە - لارعا شىندىقتى ايتۇعا ۇتىسىپىز.

قازىرگى سوعىستىڭ الدىندا جانە ونى بولجاغاندا سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ وزدەرىنىڭ مىندەتتەرى مەن وزدەرىنىڭ تاكتىكالارىنا قالاي قاراغاندىن تۇسىنىدەرەتىن فاكت جۇزىندەگى مالىمەتتەر بار ما؟ داۋ جوق، بار. ول سوتسىيالىستەردىڭ بازەلدە بولغان 1912 - جىلى خالىقارالىق قۇرىلتاينىڭ قارارى، ۇبىز بۇل قاراردى سول جىلى گەرمانيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسى كەمىسىنە اشقان قۇرىلتاينىڭ قارارىمەن 285 بىرگە، سوتسىيالىزىمنىڭ ۇمىتىلىپ قالغان سوزدەرى ۇن جۇرتتىڭ ەسىنە سالۇ ۇشىن، قايتا باسىپ وتىرمىز. بارلىق ەلدەردىڭ سوعىسقا قارسى وراسان كوپ ۇگىتىتىك جانە جۇمىلىدەرۋ ەڭبەكتەرىنە قورتىندى جاساي كەلىپ، بۇل قارار سوتسىيالىستەردىڭ سوعىس جولىندەگى كوزقاراستارى مەن تاكتىكا - لارىن ناعىز ۇدال جانە تولىق، ناعىز سالتاناتتى جانە رەسمى تۇردە

باياندادى. كەشەگى ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىك جانە بۇگىنگى سوتسىيال-شووېنيزىمنىڭ بەدەلدەلەرىنىڭ بىردە بىرى، حايندىمان دا، گەد تە، كاۋتسكى دە، پىلەخانوف تا وسى قاراردى وزدەرىنىڭ وقىرماندارىنا ايتىۋعا باتىلى بارماي، يا وسى قارار تۋرالى مۇلدە ۇندەمەي قويدى، يا (كاۋتسكى سياقتى) ونىڭ بارلىق ماندى جەر-لەرىن قالدىرىپ، ەكىنشى دارەجەلى جەرلەرىنەن عانا سىتات كەلتىردى؛ وسى فاكتىتنىڭ وزىنەن-اق مۇنى وپاسىزدىق دەمەي بولمايدى. ناعىز "سولشىل"، مەيلىنشە توڭكەرىسشىل قارارلار الۋ جانە ولاردى مەيلىنشە ۇياتسىز تۇردە ۇستىۋ نەمەسە ولاردان بەزۋ-ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىك كۇيرەۋىنىڭ ەڭ ايقىن كورىنىس-تەرىنىڭ بىرى مىنە وسى، سونىمەن قاتار بۇل-تەڭدەسى جوق اڭقاۋ ءارى بۇرىنقى ەكجۇزدىلىكتى وىعا سىماسىتاي ماڭگىلىك ەتپەك بولعان ادامدار عانا ەندى تەك وسى قارارلار ارقىلى سوتسىيالىزىمدى "تۈزەتۋىشلىك"كە، "ونىڭ لۇشىيانىن جوندەۋ"كە سەنە الاتىندىعىن ناعىز ايقىن كۆرسەتەتىن دالەلدەردىڭ بىرى.

كۇنى كەشە دەۋگە بولادى، حايندىمان سوعىس الدىندا يىمپەريا-ليزىمدى قورعاۋعا بەت بۇرغان كەزدە، بارلىق "تۋراشىل" سوتسىيا-ليستەر ونى ەسى اۋىسقان اۋسار دەسكەن ەدى جانە ول تۋرالى "سوز قىلغاندا ەشكىم دە مەنسىنبەگەن پىشىننەن باستا پىشىنمەن "سوز قىلماۋشى ەدى. ال قازىر بارلىق ەلدەردىڭ اسا كۆرنەكتى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالارىنىڭ كۆسەمدەرى تۈگەلمەن-تەك سارىندارى مەن قىزۋىلى جاعىنان عانا پارىقتالغانىمەن-حايندىماننىڭ مايدانىنا بۇتىندەي ۇتىپ وتىر. سوندىقتان، مىسالى، «بىز-دىڭ "سوز" گازەتىنىڭ²⁸⁶ جازۋىشلارى سياقتى حايندىمان "مىرزا" تۋرالى مەنسىتپەۋ پىشىننىدە جازىپ، كاۋتسكى "جولدىس" تۋرالى قولپاشتاۋ (نەمەسە جارامىساقىتانىۋ؟) تۇرىندە "سوز قىلاتىن-

نەمەسە ۋەندەمەي قالاتىن — ادامداردىڭ ازاماتتىق ەرلىگىن قانداي دا بولسا سىپايى تىلمەن باعالاۋعا جانە سىپاتتاۋعا ءبىزدىڭ ءتېپتى شامامىز كەلەتىن ەمەس. مۇنداي كوزقاراستى سوتسىيالىزىمدى قۇرمەتتەۋشىلىكپەن، ءوزىنىڭ جالپى سەنىمىن قۇرمەتتەۋشىلىكپەن تابىستىرۋعا بولار ما؟ ەگەر ءسىز حايندىماننىڭ شوۋپىنىزىمنىڭ جالغاندىعىنا جانە حاۋىپتىلىگىنە سەنگەن بولساڭىز، سىن مەن شابۋىلىدى سونداي كوزقاراستاردى اقسايتىن **اناعۇرلىم بەدەلدى** جانە **اناعۇرلىم** زالالدى كاۋتەسكىگە قارسى باعىتتاۋ كەرەك ەمەس پە؟

گەدەنىڭ كوزقاراستارىن جاقىندا گەدەشلى شارل دېۋما ءوزىنىڭ «ءبىز قانداي بەيىتتىلىكتى تىلەيمىز» دەگەن كىتاپشاسىندا بارىنەن دە دەرىلىك تولەىراق بايىمدادى. وسى «جىۋىل گەدەنىڭ كەڭسە باستەي» (وسى كىتاپشانىڭ باستاپقى بەتىندە ءوزى وسىلاي دەپ قول قويغان) سوتسىيالىستىردىڭ بۇرىنقى مالىمدەمەلەرىنەن، الەتتە، وتان سۇيىگىشتىك رۋح بويىنشا «سىتات» قا كەلتىرەدى (وتان قورعاۋ تۋرالى ءوزىنىڭ جاقىنداى كىتاپشاسىندا گەرمانىيا سوتسىيالى شوۋپىنى زىمىشلى داۋىدتىڭ ءدال سونداي مالىمدەمەلەردى كەلتىرگەنى سىياقتى)، ءبىراق ول بازەل جارناماسىنان سىتات كەلتىرمەيدى! پەلەحا-نوۋ تا ادەتتەن تىس ءماز بولعان پىشىنمەن شوۋپىنىستىك سوراقلىق-تاردى ايتىپ، بۇل جارناما تۋرالى ۋەندەمەيدى. كاۋتەسكى پەلەحانوۋ-قا ۇقساس: ول بازەل جارناماسىنان سىتات كەلتىرگەندە ونىڭ بارلىق توڭكەرىسشىل جەرلەرىن (ياەني ونىڭ بۇكىل ءماندى مازمۇنىن!) **قالدىرادى**، — ءسرا، باسپا ءسوزدى تەكسەرۋ ورگانىنىڭ رۇحسات ەتپەيتىندىگىن سىلتاۋ قىلاتىن بولسا كەرەك... ساقشى مەن اسكەري ۇكىمەت ورىندارىنىڭ تاپتىق كۇرەس تۋرالى، توڭكەرىس تۋرالى سويلەۋگە باسپا ءسوزدى تەكسەرۋ ارقىلى تىيىم سالۋلارى سوتسىيالى-زىمگە وپاسىزدىق ەتۋشىلەرگە «دەگەندەي-اق» جاردەم كورسەتتى!

الده، بالكىم، بازەل جارناماسى ناقتى سوعىسقا ءسوزسىز قاتىسى بار ەشقانداي ءدال تاريحي جانە تاكتىكالىق مازمۇنى جوق ناعىز سىلدىر جارناما شعار؟

قايتا كەرسىنەنە. وزگە قارارلاردان گورى بازەل قارارىندا سىلدىر ءسوز ازىراق، ناقتى مازمۇن جاعى كوبرەك. بازەل قارارى ءدال وسى باستالىپ وتىرعان سوعىس تۋرالى، اتاپ ايتقاندا 1914 — 1915 - جىلداردا ورشكەن يىمپەريالىستىك جاڭجالدار تۋرالى ءسوز قىلادى. اۋستريا مەن سەربىيانىڭ بالقان ءۇشىن جاڭجالدا - سۋى، اۋستريا مەن يتاليانىڭ البانيا، ت. ت. ءۇشىن جاڭجالدا سۋى، انگليا مەن گەرمانيانىڭ بازالار مەن جالىپ وتارلار ءۇشىن جاڭجال - داسۋى، روسىيانىڭ تۈركىيە مەن جانە باسقا ەلدەرمەن ار مەن بيا ءۇشىن جانە كونستانتىنوپول ءۇشىن جاڭجالدا سۋى، - مەنە بۇلار بازەل قارارى قازىرگى سوعىستى بولجاعان كەزدە ايتقان فاكتىتەر بولپ تابىلادى. بازەل قارارى "ەۋروپانىڭ بەلدى ەلدەرىنىڭ" اراسىنداى ءدال قازىرگى سوعىس تۋرالى بىلاي دەدى: بۇل سوعىستى "استە حالق مۇددەسى ءۇشىن دەگەن سىلتاۋ مەن اقتاۋعا بولمايدى!"

ال ەگەر قازىر دە پەلەحانوۋ پەن كاۋتسكى - ەك تىپتىك جانە بىزگە وتە - موتە تانىس (بىرى ورسىشا جازاتىن، بىرىنىكىن جويىمپازدار¹³² ورسىشا اۋداراتىن) بەدەلدى ەكى سوتسىيالىستى الپ قاراساق، ولار قازىر (اكسەلرودنىڭ كومەگىمەن) سوعىسقا ار - تۇرلى "حالقتىق ەنەمەسە، دۇرسىراعى، كوشەدەگى بۇرچوازالىق گازەتتەردەن النعان، جاي حالقتىق، اقتاۋلار" نەدەستىرىپ ءجۇر، ولار عالمىسنعان پىشنىمەن، ماركستەن تولپ جاتقان جالعان سىتات - تار كەلتىرىپ، "ناقتى مىسالدار"عا، 1813 - جىلغى جانە 1870 - جىلغى سوعىستاردى (پەلەحانوۋ) نەمەسە 1854 - 1871 - جىلدارداى،

1876—1877-جىلداردا، 1897-جىلى سوعستاردى (كاۋتسكى) كەلتىرىدى، راسىن ايتقاندا، سوتسىيالىستىك سەنمنىڭ كۈلەڭگەسى دە جوق، سوتسىيالىستىك ار-ۋىياتتىڭ تامشىسى دا جوق ادامدار عانا مۇنداي دالەلدەردى "شىنعا جورى" الادى، بۇلاردى ادام ايتقىسىز سۇرقيالىق، جالاندىق، سوتسىيالىزىمدى ماسقارالاۋ دەپ اتاماي كەتە الادى! گەرمانيا پارتىياسىنىڭ اتقارۋ كومىتەتى مەريڭ مەن روزا لۇكسەمبۇرگنىڭ جاڭا جورنالنا («يىنستەرناتسىيونال»²⁸⁷) كاۋتسكىدى دۇرس باعالاندىغى "ۇشن قارعىس ايتا بەرسىن، ۋاندەرۋەلدە، پلەحانوۋ جانە حايندىمان اعىمىنداغلار "ۇش انتانتا ەل"²⁸⁸ ساقشىسىنىڭ كومەگىمەن وزدەرىنە قارسىلارعا شابۋىل جاساي بەرسىن، — بىز وسى كۈسەمدەردىڭ وسىنداى بەت بۇرۋىن، وپاسزدىق دەپ ايتۋدان باسقاشا اتاۋعا بولمايتىن بەت بۇرۋىن اشكەرەلەيتىن بازەل جارناماسىن قايتا باسپ شىعارۋمەن عانا جاۋ-اپ بەرمەز.

بازەل قارارى ەۋروپا دا تالاي بولعان، "نېپتى 1789—1871-جىلدارداى زامان ۇشن تىيىتىلىگى بولعان ۇلتتىق سوعىس، ياعنى حالىقتىق سوعىس تۋرالى ۇسوز قىلمايدى، سوتسىيال-دەموكراتتار ەش ۋاقىتتا بەزىپ كۈرمەگەن توڭكەرىستىك سوعىس تۋرالى دا ۇسوز قىلمايدى، قايتا "كاپىتالىستىك يمپەريالىزم" مەن "پاتشالىق مۇددەلەر" نەگىزىندە، سوعىسۋشى ۇرى ەلدەردىڭ ەكى توبىنىڭ، ياعنى اۋستريا-گەرمانيا توبىنىڭ جانە انگلىيا-فرانسىيا-روسىيا توبىنىڭ "شاپقىنشلىق ساياساتىنىڭ" نەگىزىندە تۇعان قازىرگى سوعىس تۋرالى ۇسوز قىلادى. پلەحانوۋ پەن كاۋتسكى اعىمىنداغلار وسى يمپەريالىستىك، وتارلىق، تالان-تاراجدىق سوعىستى حالىقتىق، قورعانىستىق (كىم ۇشن بولسا دا) سوعىس دەپ كۈرسەتۋگە بار كۇشنى سالاتىن بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجاۋياسىنىڭ قۇلقىن-قۇمار-

لىق وتىرىگىن قايتالاپ جانە يىمپەريالىستىك ھەس سوعىستاردىڭ تارىخىي ناقتى مىسالدارىنان مۇنى اقتاۋدىڭ دالەلدەرىن نىزدەستىرىپ، تۇرادان-تۇرا جۇمىسشىلاردى الداپ وتىر.

ۇستىمىزدەگى سوعىستىڭ يىمپەريالىستىك، تالان-تاراجىدىق، پىرولەتارىياتقا قارسى سىپاتى تۇرالى ماسەلە كىلەڭ ئازار يالىق ماسەلە كۈلەمىنەن الدەقايدا اسىپ كەتتى. يىمپەريالىزىم، ۇزىنىڭ باستى-باستى بەلگىلەرى جاعىنان العاندا، قۇرىپ بارا جاتقان، قاۋساعان، شىرىگەن بۇرجاۋيانىڭ دۇنيەنى ۇبولسىپ الۋ جولىندە دامى جانە ۇساق ۇلتتاردى قۇلدىققا سالۋ جولىنداعى كۇرەسى بولپ تابىلاتىندىعى ئازار يا جۇزىندە الدەقاشان باعالانىپ قانا قويغان جوق؛ بۇل قورتىندىلار بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيالىستەردەنىڭ ساناقسىز كوپ گازەت-كىتاپتارىندا مىڭداغان رەت قايتالانىپ قانا قويغان جوق؛ ماسەلەن، بىزگە ۇداقتاس ەل ۇلدىڭ ۋاكىلى فرانسىيالىق دەلەزى «بولاشاق سوعىس» تۇرالى كىتاپشاسىندا (1911-جىلى!) قازىرگى سوعىستىڭ فرانسىيا بۇرجاۋياسى تاراپىنان دا تالاۋ سىپاتىنداعى سوعىس ەكەنىن ابدەن ۇعىمدى ەتىپ ۇتۇسىندىرىپ قانا قويغان جوق. ول-ول ما، بارلىق ەلدەردەنىڭ پىرولەتارلىق پارتىيالارىنىڭ ۋاكىلدەرى ۇدال يىمپەريالىستىك سىپاتتى سوعىستىڭ بولاتىنىنا بەرىك سەنەتىندىكتەرىن بازەلدە ۇبىر-اۋىزدان جانە رەسمى ۇبىلدىرىپ، بۇدان تاكتىكالىق قورتىندىلار جاسادى. سوندىقتان، ايتا كەتەلىك، ۇلتتىق تاكتىكا مەن يىتەرنا-سىيونالدىق تاكتىكىلەرنىڭ اراسىنداعى ايرىماسلىق جەتكىلىكتى تالقىلانباى دەگەن (اكسەلرودتىڭ «بىزدىڭ ۇسوز» گازەتىنىڭ 87-90-ساندارىنداعى جۇبرداى ۇسوزىن پايدالانىڭىز)، ت. ب. سىلتاۋلاردىڭ ۇبارى دە بۇلتاقويللىق، بۇلار بىردەن كەرەكسىز ەتىلىپ تاستالۋعا ۇيمىس. ول سوندىقتان دا بۇلتاقويللىق، ويتكەنى

يېمپەريالىزىم جونىندە بارلىق جاعىنان تولۇق ئىلمىي زەرتتەۋ جۇر-
گىزۋ ئېر باسق (مۇنداي زەرتتەۋ ەندى عانا باستالىپ وتىر، مانى
جاعىنان ول دا، جالپى ئىلمىي سياقتى، ئۇيىسىز)، ال سوتسىيالىستىك
پارتىيانىڭ كاپىتالىستىك يېمپەريالىزىمىگە قارسى تاكتىكا نەگىزى
ئېر باسق (بۇل تاكتىكا نەگىزدەرى سوتسىيالىزىمىگە قارسى تاكتىكا نەگىزى
گازەتتەرىنىڭ مىليونداغان دانالارىندا جانە يىنتەرىناتسىيونالدىڭ
قارارلارىندا بايانداغان). سوتسىيالىستىك پارتىيالار - ايتىس كلوب-
تارى مەس، قايتا جاۋىنگەر پىرولەتارىياتنىڭ ئۇيىسى، سوندىقتان
يىڭىدەردىڭ بىرنەشەسى جاۋ جاعىنا ئوتىپ كەتكەندە، ولاردى
وياسىزدار دەپ اتاۋىمىز، وياسىزدار دەپ سىباۋىمىز كەرەك،
يېمپەريالىزىم جونىندە "ئار كىمنىڭ وزىندىك" ئۇيىسى بار دەگەن،
مىنا شوۋىيىنىزىمىش كاوۋتسكى مەن كۇنوۋنىڭ بۇل تۇۋالى تۇتاس
تومىدار جازۋ دا قولىنان كەلەدى دەگەن، ماسەلە "جەتكىلىكتى
تاللىنانان جوق"، ت.ت. دەگەن مايدا سوزدەرىنى "سەنە سالۇ"عا
استە بولمايدى. كاپىتالىزىمنىڭ تالاۋىشلىغىنىڭ بارلىق بەينەسى،
ونىڭ تارىخى دامۋىنىڭ جانە ونىڭ ۇلتىق وزگەشەلىكتەرىنىڭ
بارلىق مەيلىنشە ۇساق بۇتاققارى ەش ۋاقىتتا دا اقىرىنا دەيىن
زەرتتەلىپ بىتپەيدى؛ ال جەكە ماسەلەلەرى تۇۋالى عالمىدار (اسى-
رەسە تاقۋالار) ەش ۋاقىتتا تالاسۋىن قويمايدى. "وسىنىڭ
نەگىزىندە" كاپىتالىزىمىگە قارسى سوتسىيالىستىك كۇرەستەن، "وزىڭ-
دى وسى كۇرەسكە وياسىزدىق ەتۋىشلەرگە قاراما- قارسى قويۋدان
باس تارتىۋ كۈلكىلى ئىس بولار ەدى، -ال. كاوۋتسكى، كۇنوۋ،
اكسەلرود، ت. س. بىزگە ۇسىنىپ وتىرعان ۇدال وسى نارسە مەس
پە؟

قازىردە، سوعىس باستالغانان كەيىن، بازەل قارارىن تالداۋعا،
ونى دۇرىس مەس دەپ كورسەتۋگە ەشكىم ئىپتى تىرىسىپ

باققان دا جوق قوي!

II

الدە، بالكىم، ادال نىيەتتى سوتسىيالىستىر سوعىستىڭ توڭكەردى-
ستىڭ جاعداي تۇغزاتىن بولجاپ بازەل قارارى جاعىندا بولعان
شعار، "بىراق، كەينىڭى وقىعالار بۇلاردىڭ بولجاۋىن بەكەرگە
شعاردى، توڭكەرسى تە مۇمكىن بولماي قالدى ەمەس پە؟
كۈنۈۋ ("پارتىيا كۆپرەدى مە؟" دەگەن وسى كىتاپشاسىندا جانە
باسقا كۆپتەگەن ماقالالارنىدا) "وزىنىڭ بۇرچىازيا لاگەرسىنە كوش-
كەندىگىن ناق وسىنداي بۇلتاقويلقپەن اقتاۋعا ارەكەت ەتەدى،
ونىڭ ۇستىنە "بىز كاۋتسكى باس بولعان سوتسىيال-شۋېينىستەردە
تۇگەل دەرىلىك بۇل تۇردەگى "دالەلدەر" دىڭ يىشاراتى بارلىعىن
بايقاپ وتىرمىز. توڭكەرىستەن ۇمىتتەنۇ قۇر قىالعا اينالدى، ال قۇر
قىالعا تاستاي قاتىپ جابىسىپ الۋىشلىق ماركىسىزىمنىڭ ۇسى ەمەس
دەپ سوعادى كۈنۈۋ. بۇل سترۇۋەشلى¹⁷¹ بازەل جارناماسىنا قول
قويىغان بارلىق ادامداردىڭ دا "قۇر قىال"ى تۋرالى "بىراۋىز ۇسوز
دە ايتىپادى، سويتە تۇرا، ايتۋلى بىزگى ادام الپەتسەنە ەنىپ،
ۇستىڭ "بارىن پانىسەكوك پەن رادەك سىياقتى اسىرە سولشىلدارعا
يىتەرمەلەۋگە تىرىسادى!

ەندى "بىز بازەل جارناماسىنىڭ اپتورلارى توڭكەرىس بولادى
دەپ ادال نىيەتپەن جورىغان ەدى، "بىراق وقىعالار بۇلاردىڭ
ويىن جوققا شىعاردى دەيتىن دالەلدەردى ۇمانى جاعىنان زەرتتەپ
كۆرەلىك. بازەل جارناماسى بىلاي دەيدى: (1) سوعىس ەكونوميكا-
لىق جانە ساياسي داعدارىستى تۇغزادى؛ (2) جۇمىسشىلار وزدەردى-

نىڭ سوعىسقا قاتناشۇن قىلمىس دەپ، قىلمىستى تۇردە "كاپىي-
تالىستەردىڭ پايدالارنا بولا، "ارەل پاتشالارىنىڭ ارانىنا بولا،
قۇپيا دىپلوماتىيالىق كەلىسىم ورناتۇعا بولا "بىرىنە "بىرى وق اتۇ"
دەپ ەسەپتەيدى؛ سوعىس جۇمىسشىلاردىڭ "نارازىلىغىن جانە
اشۇ-ئزاسىن" قوزعايدى؛ (3) وسى جوعارىدا كورسەتىلگەن داعدا-
رىستى جانە جۇمىسشىلاردىڭ كوڭىل-كۇيىن سوتسىيالىستەر "حالىقتى
جىگەرلەندىرۋ" ۇشىن جانە كاپىتالىزىمنىڭ كۇيرەۋىن جەدەلدەتۋ
ۇشىن" پايدالانۇعا "تيىستى؛ (4) "ارەل ۇكىمەتتەرى" — "بىرى
قالماستان — سوعىستى "وزدەرىنە حاۋىپسىز تۇردە" باستاي المايدى؛
(5) "ارەل ۇكىمەتتەرى" "پىرولەتارلىق توڭكەرىستەن قورقادى؛
(6) "ارەل ۇكىمەتتەرى" "پارىج كوممۇناسىن (ياعنى بشكى
سوعىستى) جانە روسسىياداعى 1905-جىلىعى توڭكەرىستى، ت.ت.
"ەسكە تۇسىرۋلەرى كەرەك". مۇنىڭ "بارى دە توتەنشە ايقىن
يىدىيالار؛ بۇل ارادا توڭكەرىس بولادى دەگەن كەپىلدىك جوق؛
بۇل ارادا فاكىتتەر مەن اۋقىمنىڭ دۇرىس مەجەلەنۋى باسا كورسە-
تىلگەن. كىمدە-كىم وسى يىدىا جانە پىكىر جونىندە، توڭكەرىس
بولادى دەپ كۇتۋ قۇر قىال بولپ شىقتى دەسە، ول ادام توڭكە-
رىس جونىندە ماركىسىزىمدىك ەمەس، سترۇۋەشلىك جانە ساقشى-
لىق — ساتقىندىق كوزقاراستا ەكەندىگىن كورسەتەدى.

توڭكەرىستىڭ جاعداي بولمايىنشا توڭكەرىستىڭ بولۋى مۇمكىن
ەمەس ەكەندىگى، الايدا توڭكەرىستىڭ جاعداي اتاۋلىنىڭ "بارى
بىردەي توڭكەرىسكە جەتكىزە بەرمەيتىنى ماركىسىزىمىشلىدەرگە
كۇمانسىز. جالپى ايتقاندا، توڭكەرىستىڭ جاعدايدىڭ بەلگىلەرى
قانداي؟ مىناداي باستى "ۇش بەلگىنى اتاپ كورسەتسەك، "بىز
قاتەلەسپەسپىز؛ (1) ۇستەم تاپتاردىڭ وزدەرىنىڭ ۇستەمدىگىن
ۇزگەرىسىز كۇيدە ساقىتاپ تۇرۋى مۇمكىن ەمەس؛ "جوعارى

جىكتەر“ دىڭ بەلگىلىرى داۋدارسى، ياعنى ۇستەم تاپتىڭ ساياسي داۋدارسى ەزىلگەن تاپتاردىڭ نارازىلىقى مەن اشۇ - ىزاسى بۇزىپ شىعاتىن جارقىشاق قالدردادى. توڭكەرىستىڭ تۋۋى ۇشىن ادەتتە ”تومەنگى جىكتەر“ دىڭ ەسكىشە تۇرمىس بويىنشا تۇرۇدى ”تىلەمەۋى“ جەتكىلىكسىز؛ ونىڭ ۇستىنە ”جوعارى جىكتەر“ دىڭ ەسكىشە تۇرمىس بويىنشا تۇرا ”الماۋى“ كەرەك. 2) ەزىلگەن تاپتاردىڭ مۇقتاجدىقى، اپاتقا ۇشراۋى ادەتتەگىدەن كۇشتىرەك شىپەلەنسەدى. 3) ”بەيىت“ زاماندا ۇزىن تىپ - تىنىش تونانا بەرەتىن، ال الاساپراڭ ۋاقتتاردا داۋدارستاردىڭ بۇكىل جاعدايى ارقىلى دا، ”جوعارى جىكتەر“ دىڭ وزدەرى ارقىلى دا دەرەس تاريحي اتتانىسقا تارتىلاتىن بۇقارانىڭ بەلسەندىلىگى جوعارىدا ايتىلعان سەبەپتەر بويىنشا اناعۇرلىم ارتادى.

جەكە توپتار مەن پارتىيالاردىڭ عانا ەمەس، سونىمەن قاتار جەكە تاپتاردىڭ دا ەركىنە بايلانسىز وسى وبىيەكتىپتىڭ وزگەر - ىستەر بولمايىنشا، توڭكەرىستىڭ بولۋى - جالپى ەرەجە بويىنشا - مۇمكىن ەمەس. وسى وبىيەكتىپتىڭ وزگەرىستەردىڭ جىناعى توڭكە - رىستىڭ جاعداي دەپ اتالادى. مۇنداي جاعداي 1905 - جىلى روسسىيادا بولدى جانە باتىس ەۋروپاداعى توڭكەرىستەردىڭ بارلىق زاماندارىندا بولدى؛ ال مۇنداي جاعداي گەرمانىيادا وتكەن عاسىر - دىڭ 60 - جىلدارىندا بولدى، روسسىيادا 1859 - 1861 - جىلداردا جانە 1879 - 1880 - جىلداردا بولدى، ايتىسە دە بۇل كەزدەردە توڭكەرىستەر بولا قويغان جوق. نەگە؟ نەگە دەسەڭىز، توڭكەردى - ستىڭ جاعداي اتاۋلىنىڭ بارىنەن بىردەي توڭكەرىس تۋا بەرمەيدى، جوعارىدا ايتىلعان وبىيەكتىپتىڭ وزگەرىستەرگە سۇبيەكتىپتىڭ وزگە - رىستەر، اتاپ ايتقاندا، ”تىپتى داۋدارىستار زامانىدا دا، ”نۇ - سىرىپ جىبەرمەسە“ وزدىگىنەن ”قۇلامايتىن“ ەسكى ۇكىمەتتى

قۇلاتارلىقتاي (نەمەسە قيراتارلىقتاي) توڭگەرستىش قاپتىڭ جەتكە-
لىكتى كۇشتى بۇقارالىق توڭگەرستىك قىمىلدارى قوسىلعاندا عانا
توڭگەرستى تۋادى.

ماركسىزىمنىڭ توڭگەرستى جونىندەگى كوزقاراسى مەنە وسىنداي،
بۇل كوزقاراستى ماركسىزىمىشلىدەردىڭ ءبارى تالاي-تالاي
دامىتىپ، تالاسسىز نارسە دەپ تاپقان، بۇل كوزقاراستى بىزدە
ءۇشىن، روسسيالىقتار ءۇشىن 1905-جىلدىڭ تاجىرىيەسى وتە-موتە
ايقىن راستاپ بەرگەن بولاتىن. ەندەشە 1912-جىلى بازەل جارنا-
ماسى بۇل جاقتانەنى شامالادى، 1914-1915-جىلدارى نە بولدى؟—
دەگەن سۇراق تۋادى.

«ەكونوميكالىق جانە ساياسي داعدارىس» دەگەن سوزبەن باسقاشا
بايانдалعان توڭگەرستىك جاعداي شامالانغان ەدى. ول توڭگەردە-
ستىك جاعداي تۋدى ما؟ كۇمان جوق، تۋدى. سوتسىيال-شوۆىنىس
لەنچ (ول شوۆىنىزىمدى ەكجۇزدى كۇنوۋتان، كاۋتسكىدەن،
پلەخانوۋتان گورى تۋرارق، اشعمرارق، ناعىزىراق جاقتايدى)
«بىز وزىنشە ءبىر قىلى توڭگەرستى باستان كەشىرىپ وتىرمىز»
دەپ تە ايتىپ سالدى (ونىڭ «گەرمانيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق
پارتىياسى جانە سوعىس» دەگەن كىتاپشاسىنىڭ 1915-جىلى،
بەرلىن باسپاسى، 6-بەتى). ساياسي داعدارىستىڭ تۋعانى ايقىن:
ۇكىمەتتەردىڭ بىردە-ءبىرىنىڭ ەرتەڭگى كۇنىنە سەنىمى جوق،
بىردە-ءبىرى مالىالىق كۇيرەۋ حاۋپىنەن، تەرىتورىياسىنىڭ تارتىپ
النىۋ حاۋپىنەن، ءوز ەلىنەن قۇلىپ شىعۋ حاۋپىنەن (بەلگيا ۇكىمەت-
نىڭ قۇلىپ شىققاندىعى سياقتى) ساۋ ەمەس. ۇكىمەتتەردىڭ ءبارى
دە جانارتاۋ ۇستىندە تۇر، ءبارى دە بۇقارانىڭ تالاپتىلىعىنا،
ەرلىگىنە شاعىنىپ وتىر. ەۋروپانىڭ ساياسي ءتۈزىمى بۇتىندەي
شايقالۋدا، بىزدىڭ اسا زور ساياسي سىلكىنىستەر زامانىنا ەنگەندە-

گىمىزدى (جانە تەرەڭدەپ بارا جاتقاندىنمىزدى — مەن مۇنى
 يتاليا سوعىس جاريالان كۇنى جازىپ وتىرمىن) ەشكىم دە،
 سىرا، بەكەر دەي الماس. كاۋتسكى سوعىس جاريالانغانان
 كەيىن ەكى اي وتكەن سوڭ (1914-جىلى 10-ايدىڭ 2-كۇنى
 «جاڭا زامان»²⁴ دا) “سوعىستىڭ باستالغان كەزىندەگىدەي ۇكىمەت
 ەشقاشان كۇشتى بولغان ەمەس تە، پارتىيالار ەشقاشان سىز
 بولغان ەمەس” دەپ جازدى، بۇل — كاۋتسكىدىڭ زىۋەدەكۇمدارعا
 جانە باسقا ورايشىلدارعا جاراماسقانتاۋ “ۇشش تاريح عىلىمىن بۇرما-
 لاندىنىڭ ۇلگىسىنىڭ بىرى. ۇكىمەت ۇستەم تاپتاردىڭ بارلىق
 پارتىيالارنىڭ بىراۋىزدىلىقپەن قولداۋىنا، ەزىلگەن تاپتاردىڭ
 وسى ۇستەمدىككە “جۋاستىقپەن” باعىنۋىنا سوعىس ۋاقتىندا عىداي
 ەشقاشان دا مۇقتاج بولمايدى، بۇل — بىرىنىشەن؛ ال ەكىنىشەن،
 ەگەر “سوعىس باستالغان كەزدە”، اسىرەسە جەدەل جەڭىستى
 كۇتكەن ەلدە، ۇكىمەت مەيلىنشە كۇشتى بولپ **كورىنسە**، وندا
 دۇنيەدە ەشكىم، ەش ۋاقىتتا، ەش جەردە توڭكەرىستىڭ جاعدايدى
 كۇتۋدى سوعىستىڭ “باستالۋ” كەزەڭىمەن عانا بايلانىستىرعان
 ەمەس، ال “كورىنگەن” نارسەنى شش نارسەمەن بارابار ساناعان
 ەمەس.

ەۋروپاداعى سوعىستىڭ باسقا سوعىستاردان گورى اۋىر بولاتىن-
 دىعىن جۇرتتىڭ بارى بىلىدى، كوردى جانە موينىدادى دا.
 سوعىستىڭ تاجىريبەسى مۇنى ونان سايىن راستاپ وتىر. سوعىس
 ۇلعايۋدا. ەۋروپانىڭ ساياسي تەرەڭى بارعان سايىن سولقىلداۋدا.
 بۇقارانىڭ جوقشىلىققا ۇشراۋى شوشىرلىقتاي، ال ۇكىمەتتەردىڭ،
 بۇرجۋازيانىڭ جانە ورايشىلداردىڭ بۇل جوقشىلىقتى جاۋىپ قالۋعا
 كۇش سالۋى ۇستى-ۇستىنە كۇيرەۋدە. كاپىتالىستەردىڭ بەلگىلى
 توپتارنىڭ سوعىستان تاپقان پايدالارى قۇلاق ەستىپ كورمەگەن

دارەجەدە سۇمىدىق كۆپ. قايشىلىقتار قاتتى شىيەلەنىستى. بۇقارانىڭ شىنەن تىنۇي، قاراڭغى جىكتەردىڭ قايرىمدى (”دەموكراتىيالىق“) ئېتىمىدى كۈمەسكى تىلەۋى، ”تۈمەنگى جىكتەر“ دە باستالىپ وتىرعان كۈڭكىل-وسىنىڭ بۇرى دە بار. ال سوعىس ۇزاققا سوزىلعان سايىن، شىيەلەنىسكەن سايىن ۇكىمەتتەردىڭ وزدەرى بۇقارانى شامادان تىس كۇش-قايرات جۇمساۋعا، ۇزىن قۇربان ەتۈگە شاقىرىپ، بۇقارانىڭ بەلسەندىلىگىن ورشىتە بەرەدى جانە ورشىتە بەرۈگە ئىيس. تاريختاعى داعدارىس اتاۋلىنىڭ، ادام ومىرىندەگى اپاتتار اتاۋلىنىڭ جانە وزگەرىس اتاۋلىنىڭ سىناغى سىياقتى، سوعىستىڭ سىناۋى دا بىرەۋلەردى توپاستاندىرادى، بويكۇيەزدەندىرەدى، بىراق ونىڭ ەسەسىنە باسقارلاردىڭ كوزىن اشىپ، شىنىقتىرادى، ال جالىپى العاندا، بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ تاريحىندا، بەلگىلىر مەملەكەتتەر قۇلدىراپ، مەرت بولعان جەكە جاعدايلار بولماسا، العاشقىلاردان گورى سوغىلاردىڭ سانى دا، كۇشى دە اناعۇرلىم كۆپ بولپ شىعادى.

ئېتىمنىڭ جاسالۋى بۇل اپاتتاردىڭ بۇرىن جانە قايشىلىقتاردىڭ وسى شىيەلەنىسۋلەرنىڭ بۇرىن ”بىردەن“ توقتاتا المايتىنى بىلاي تۇرسىن، كەرىسىنشە، كۆپ رەتتەردە بۇل اپاتتاردى حالقتىڭ ناعىز ارتتا قالغان بۇقاراسىنا ئىپتى دە تەرەڭ سەزدىرەدى جانە ونان ارى ايقىن تانىتادى.

قىسقىسى، ەۋروپاداعى الدىڭغى قاتارلى ەلدەردىڭ جانە بەلدى ەلدەردىڭ كۆپشىلىگىندە تۈگكەرىستىك جاعداي كۆرنەۋ بار نارسە. بۇل جونىندە بازەل جارناماسىنىڭ بولجاعانى تولىق راستالىپ وتىر. كۈنۈۋ، پلەحانوۋ، كاۋتسكى اعىمىنداعىلار سىياقتى، بۇل شىندىقتى تۇرادان-تۇرا ياكى جانامالاپ بولسا دا مويىنداماۋ نەمەسە بۇل تۇرالى ۇندەمەي قالۋ وراسان زور وتىرىك ايتقاندىق، جۇمىشى

تابىن الداعاندىق، بۇرچۇازىياعا مالاي بولغاندىق بولپ تابىلادى. «سوتسىيالىستىك دىموكراتىيە»²⁸⁹ گازەتىندە (34-، 40-، 41- ساندارى) بىز توڭگەرىستىن قورقاتىن ادامداردىڭ، خرىستىياندىق مەشھۇر پوپىلاردىڭ، باس سانمۇ بۇلاردىڭ، مىليونلارلىق گازەتتەرىنىڭ ھۆرۈپىدا توڭگەرىستىك جاعدايدىڭ بەلگىلەرى بار ەكەندىگىن اتاپ وتۈگەن. مەجبۇر بولغاندىن كۆرسەتەتتىن مەلۇمەتتەردى كەلتىر-گەن. ①

بۇل جاعداي قانداقلىقى سۆزلەر ەكەن جانە قانداقلىقى دارە-جەدە شەيلىنىسە تۇسەر ەكەن؟ ول توڭگەرىستى تۇغىزما ەكەن؟ مۇنى بىز بىلىمىز جانە مۇنى ەشكىم دە بىلە المايدى. مۇنى الدىڭقى قاتارلى تاپتىڭ-پىرولەتارىياتنىڭ توڭگەرىستىك كوڭىل-كۆيىنىڭ دامۋى مەن توڭگەرىستىك قىمىلدارغا كۆشۈ قاجىيەسى عانا كۆرسەتەتتىن بولادى. بۇل جەردە نەندەيىر «قۇر قىيالىدار» تۇرالى دا، ولاردى جويۇ تۇرالى دا ەشقانداي سۆز بولۇى مۇمكىن ەمەس، ويتكەنى بىردە-بىر سوتسىيالىستىك جەردە، ەشقاندا «قۇر قىيالىدار» (كەلەسى ەمەس) سوعىس قانا دال بۇگىنكى (ەرتەڭكى ەمەس) توڭگەرىستىك جاعداي عانا توڭگەرىستى تۇغى-زادى دەپ كەپىل بولغان ەمەس. بۇل جەردە اڭگىمە بارلىق سوتسىيالىستىلەردىڭ تالاسسىز نەگىزگى مىندەتى تۇرالى: توڭگەرىستىك جاعدايدىڭ بارلىعىن بۇقارا الدىندا اشۇ، ونىڭ كەڭدىگىن جانە تەرەڭدىگىن تۇسىندىرۇ، پىرولەتارىياتنىڭ توڭگەرىستىك ساناسىن جانە توڭگەرىستىك باتىلدىن «ورشتۇ»، ونىڭ توڭگەرىستىك قىمىل-دارغا كۆشۈنە جەردەمدەسۇ جانە وسى باعىتتا جۇمىس سىستەمە

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۇشاسى، 73-، 74-،

ئۇشنى توڭكەرىستىك جاعدايغا سايكەس ئۇيىمداردى قۇرا بەرۋ مىندەتى تۇرالى بولپ وتىر.

سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ مىندەتى ئاق وسى ەكەندىگىنە بەدەلدى جانە جاۋاپتى سوتسىيالىستەردىڭ بىردە-ئىرىنىڭ كۇمان كەلتىرۋگە ەشۋاقتتا باتىلى بارغان ەمەس؛ سوندىقتان بازەل جارناماسى تىتتەي دە "قۇر قىيال"غا سەنبەي جانە ونى تاراتپاي، سوتسىيالىستەردىڭ دال وسى مىندەتى تۇرالى: خالىقتى جىگەرلەن-دىرۋ، "اتتانىسقا كەلتىرۋ" كەرەك (پلەخانوف، اكسەرود، كاۋتسكى سىياقتى شوۋينىزىم ارقىلى خالىقتى قالىستپاۋ كەرەك)، داعدارىستى كاپىتالىزىمنىڭ كۆپرەۋىن "جەدەلدەتۋ" ئۇشنى "پايدالانۋ" كەرەك، پارىج كوممۇناسىنىڭ جانە 1905-جىلغى 10-12-ايلاردىڭ ۇلگىلەرىن قولدانۋ كەرەك دەپ وتىر. قازىرگى پارتىيالاردىڭ وزدە-رىنىڭ وسى مىندەتن ورىنداماۋى-ولاردىڭ وپاسىزدىغى، ولاردىڭ ساياسىي جاقتان ولگەندىگى، ولاردىڭ ۇز رولدارىنان بەزىگەندىگى، ولاردىڭ بۇرچىازىيا جاعىنا شىعبىپ كەتكەندىگى.

III

ال ەندى ەكىنشى يىتتەرناتسىيونالدىڭ كورنەكتى ۋاكىلدەرى مەن كوسەمدەرىنىڭ سوتسىيالىزىمگە وپاسىزدىق ەتۋى قالايشا مۇمكىن بولدى؟ ئىزى بۇل ماسەلەگە تومەندە تولىق توقتالامىز، اۋەلى وسى وپاسىزدىقتى "ئازاريا جاعى"نان اقاماق بولغان ارەكەتتەردى قاراپ وتەلىك. سوتسىيال-شوۋينىزىمنىڭ باستى ئازاريا لارىن سىپاتىتاپ كورەيىك. بۇل ئازاريا لاردىڭ ۋاكىلدەرى دەپ پلەخانوفتى (ول كوبىنەسە انگلىيا، فرانسىيا شوۋىنىستەرىنىڭ، حايندىماننىڭ جانە ونىڭ

جاڭا مۇرىتتەرنىڭ دالەلدەرىن قايتالايدى (جانە كاۋتسكىدى (ول نەۋرلىم كوبرەك ئازارپاللىق قوماقتىلىق تۇرى بار اناۋرلىم "نازىك" دالەلدەردى ۇسنادى) مەسپتەۋگە بولادى.

"باستاپ بەرۋشى" تۇرالى ئازارپا-بارىنەن دە جابىسراق ئازارپا. بىزگە باسقارلار شاپۇل جاساپ وتىر، بىز ۇزىمىزدى قورعايمىز؛ پىرولەتارىياتنىڭ مۇددەلەرى ەۋروپاداعى بەيىتتىشلىكتى بۇزۇشلارغا سوققى بەرۋدى تالاپ ەتەدى. بۇل-بارلىق ۇكىمەت-تەردىڭ مالىمەگەندەرىن جانە بۇكىل دۇنيە ۇزىنىڭ بارلىق بۇرچازىالىق جانە ارسىز جورنالدارنىڭ بىلىلدارىن قايتا جىرلاۋ عوي. ئىپتى وسى توزى جەتكەن تۇرپايى كوزقاراستى پلەحانوۋ-تاي جازۋشى دا "ديالەكتىكا"نى اككىلىكپەن قولدانۋ ارقىلى بۇركەمەلەيدى؛ ناقتى جاعدايدى مەسپكە الۋ ماقساتىمەن بارلىق باسقا ماسەلەلەردى كەلەسى جاعدايعا دەيىن كىدىرتە تۇرىپ، ەڭ الدىمەن باستاپ بەرۋشىنى تاۋىپ الپ، سونىڭ سازايىن بەرۋ كەرەك دەدى ول (پلەحانوۋنىڭ «سوعىس تۇرالى» دەگەن كىتاپ-شاسىن قاراڭىز، پارىج باسپاسى، 1914-جىل، وسى اۋەندەردى «ۇن»²⁹⁰ گازەتىنىڭ 86-جانە 87-ساندارىندا اكسەلرودنىڭ قايتا-لاغاندىعىن دا قاراڭىز). دىالەكتىكانى بۇلتاقويىلىققا اۋىستىرۋ سياقتى بىزگى سىنە پلەحانوۋ رەكورت جاراتتى. بۇلتاقويلار "دالەل-دەر"نىڭ بىرىن سۇرىپ الا سالادى، ال الەمدەگىنىڭ بارىنە تۇگەلدەي "دالەلدەر" تابۇعا بولادى دەپ گەگەل سوناۋ ەرتەدە-اق دال تاۋىپ ايتقان بولاتىن. دىالەكتىكا بەلگىلىبىر قوعامدىق قۇبىلىستى ونىڭ دامۋى جاعىنان جان-جاقتىلى زەرتتەۋدى تالاپ ەتەدى، سىرتقى كورىنىمىستەگى نارسەنى نەگىزگى قوزعاۋشى كۇشتەرگە، وندىرگىش كۇشتەردىڭ دامۋىنا جانە تاپ كۇرەسىنە اكەلىپ تىرەۋدى تالاپ ەتەدى. پلەحانوۋ گەرمانيا سوتسىيال-دە-

موكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ باسپا سوزدەرىندەگى بىر سويلەم سوزدى
 ۇستاپ الادى دا؛ گەرمانىيالىقتار وزدەرى سوعىستان بۇرىن-اق
 اۋستريا مەن گەرمانىيانى باستاپ بەرۋشى دەپ تانىغان دەيدى، —
 وسىمەن تىنا قالادى. پاتشا ۇكىمەتىنىڭ گالتسىيانى، ارمانىيانى،
 ت.ت. باسپى الماق بولغان جوسپارلارنى روسىيا سوتسىيالىستىك
 نىڭ نازىرەت اشكەرەلەگەندىكى جونىدە پلەحانوۋ ۇندەمەيدى.
 تم بولماسا سوڭى وتىز جىلدىڭ ەكونوميكالىق جانە ديپلوماتىيالىق
 تاريحىنا سوعا كەتۋدى تىتەي دە ويلامايدى، ال بۇل تاريح
 وتارلاردى باسپى ال، وزگە ەلدەردىڭ جەرلەرىن تالاپ ال
 وزىنەن ارتىعراق باسەكەشنى نىستىرىپ شىعارۋ جانە كۈيزەلسىكە
 ۇشراتۋ وسى كۈنگى سوعىسپ جاتقان كۈشتى ەلدەر توبىنىڭ
 ەكەۋىنىڭ دە ساياساتىنىڭ ەڭ باستى تۋىنى بولغاندىن تالاس-
 سىز دالەلدەپ بەردى ①.

① ۇزىن سوتسىيالىستىك كورسەتۋگە تىرىسۋدان دا اۋلاق ەمەس
 انگليا تىنىشتىقپازى برايسفوردنىڭ: «بولات پەن التىنىڭ سوعىسى»
 (لوندون، 1914-جىل؛ كىتاپتا جازىلعان ۋاقتى — 1914-جىل 3-
 اي!) دەگەن كىتابى وتە عىبرىاتتى كىتاپ، اپتور ۇلت ماسەلەرىنىڭ،
 جالپى العاندا، ۇمر سۇرۋدەن قالغاندىن، شەشىلىپ تە قويىلعاندىن-
 ەن (35-بەت)، قازىر اڭگىمە مۇندا ەمەس ەكەندىگىن، «وسى
 زامانى ديپلوماتىيانىڭ تىپتىك ماسەلەسى» (36-بەت) — باعداد تەمىر
 جولى، وعان رەلىس جاتقىزۋ، موروككوداعى كەندەر، ت.س.
 ەكەندىگىن ابدەن ايقىن تۇسنەدى. «وسى زامانى ەۋروپا ديپلوماتىيالىق-
 سى تاريحىنداعى باسا نازار اۋداراتىن وقىعا» نىڭ بىرى، — كايو
 نىڭ (1911-جانە 1913-جىلدارى) وتارلىق نىپال كۈلەمدەرىن
 بولسۇ تۋرالى جانە گەرمانىيا بەلەتتەرىنىڭ پارىجىدەگى ساۋدا ورنىنا
 ەنۋنە جول بەرۋ تۋرالى كەلىسم نەگىزىندە گەرمانىيا مەن بىتسۋگە
 ارەكەت ەتۋنە قارسى فرانسىيا وتانىلىدارى مەن انگليا يىمپەريالىستى-

بۇرجۇازىغا جامىسۇ ئۇشىن پىلە خانوۋ سونشالىق ۇياتسىز تۇردە بۇرمالاپ وتىرعان دىيالىكتىكانىڭ سوعىستار جونىندە قولدانە لاتىن نەگىزگى قاعىداسى مىناۋ: ”سوعىسى دەگەنمىز انىشەين سايامىيدىڭ باسقا قاسامەن“ (اتاپ ايتقاندا زورلىقپەن) ”جالعاسۇى“. بۇل — سوعىسى تارىخىنىڭ ماسەلەلەرى جونىندە ۇلى

رىنىڭ كۆرەسۇى دەپ اپتور ابدەن دۇرس ايتادى. انگلىيا مەن فرانسىا بۇرجۇازىاسى مۇنداي كەلىسىمدى بولغىزباي تاستادى (38 — 40 — بەتتەر). مېمېريالىزىمنىڭ ماقساتى — السىزىرەك ەلدەرگە كاپىتال شىعارۇ (74 — بەت). انگلىيادا مۇنداي كاپىتالدىن ونىگەن پايدا 1899 — جىلى 90 — 100 مىليون فوندىستىرلىڭ (جىغىفەن) بولدى، 1909 — جىلى 140 مىليون فوندىستىرلىڭ (پايش) بولدى، ال للويد جورج جاقىندا عانا سويلەگەن سوزىندە بۇل پايدانى 200 مىليون فوندىستىرلىڭ، 2 مىليارت رۇبلىغا جۇىق دەپ ەسەپتەگەنىن قوسا ايتا كەتەيىك. جىبرىكەنىشتى قىلىقتار جانە تۇرىك اقسۇيەكتەرىن ساتىپ الۇ، بالالارنا يىندىستان مەن مىسردان ورنىن سايلالۇ — ئىستىڭ ئۇيىنى مىنە وسىندا (85 — 87 — بەتتەر). اسكەردى مولايىتىپ، سوعىسقا ازىر — لەنۇدەن بولباشى ازىشلىق قانا بايىدى، ئىراق قوعام مەن مالىاشلار وسى ازىشلىق جاعىندا، ال بىتىراڭقى خالىق تىنىشتىقتى جاقىتاۋىشلار — دىڭ جاعىندا (93 — بەت). بۇگىن تىنىشتىق جانە اسكەرىي دايىندىق — تاردى ازايىتۇ تۇرالى سوز ەتىپ جۇرگەن تىنىشتىقپازدار كۇنى ەر — تەڭ — اق سوعىسى قارۇ — جاراقىتىن ساۋدالاۋىشلارغا تولىق تاۋەلدى پارتىيانىڭ مۇشەسى بولسىپ شىعادى (161 — بەت). ئۇش انتانتا كۇش — تىرەك بولسىپ شىقسا، موروككونى السىپ، پەرسىيانى بولسىكە سالادى، ال ئۇش جاقىتى وداق ترىپولىدى الادى، بوسنىيادا ورنىعادى، تۇرك — يانى وزىىنە باغىنىدىرادى (167 — بەت). لوندون مەن پارىج پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ازاتتىق قوزعالىستى جانىشتاۋىنا كۈمەكتەسىپ، 1906 — جىلى 3 — ايدا روسىياعا مىليارتتاغان قارجى بەردى (225 — 228 — بەتتەر)؛ انگلىيا قازىر روسىيانىڭ پەرسىيانى تۇنىشتىرتۇنا جاردەمدەسىپ

جازۇشلاردىڭ ئىسمى كىلاۋزەۋىتزدىڭ تۇجىرىمى ①، ونىڭ يىدىلارنى گەگەل ۇرىقتاندىردى. ماركس پەن ەنگەلىستىڭ كوزقاراسى دا ئار-دايىم ئۇل وسلاي بولاتتىن، ولار ئارېمىر سوعىستى بەلگىلىبىر مۇددەلەس ەلدەردىڭ (ولاردىڭ ئىشىندەگى ئارتۇرلى تاپتاردىڭ) سول ۋاقىتتاى ساياسىينىڭ جالغاسى دەپ قارايتتىن.

پلەخانوفنىڭ دورەكى شوۋىنيزىمى بۇكىلدەي كاۋتسكىدىڭ ئاناعۇرلىم نازىك، ئىمىراشلى-جىلماقاي شوۋىنيزىمنىڭ ئازارقالق مايدانىدا تۇرادى. كاۋتسكى بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىرىنىڭ

وتىر (229-بەت). روسىيا بالقان سوعىسىن تۇتاتتى (230-بەت). — مۇنىڭ ئىسمى بارى دە جالغالىق ەمەس قوي، سولاي ەمەس پە ؟ مۇنىڭ ئىسمى جالپىغا ئالمىم جانە بۇكىل دۇنيە ئۇزىنىڭ سوتسىيالىستىك-راتىيالىق پارتىيالىار گازەتتەرىندە مىڭ رەت قايتا-قايتا ايتىلغان ماسەلەلەر ەمەس پە؟ سوعىس قارشاڭنىدا انگىلىيا بۇرجۇازدارى مۇنى ايدان ايقىن كۆرەلدى. ئىراق وسى قاراپايمىم جانە جالپىغا بەلگىلى فاكىتتەردىڭ الدىندا پلەخانوف پەن پوترەسوۋنىڭ گەرمانىيا ايتىتى دەگەن ئازارقالسى نەمەسە كاۋتسكىدىڭ كاپىتالىزىم تۇسىنىداى قارۇسىزدانۇدىڭ جانە باياندى بەيىتتىلىكتىڭ "بولاشاقتارى" تۇرالى ئازارقالسى نەتكەن ئۇزىنىس بوس ئۇز، نەتكەن تۇزۇگە بولمايتتىن مەكچۇزدىلىك، نەتكەن تالىمىگەن وتىرىك!

① كارل كىلاۋزەۋىتس «سوعىس جۇنىندە» (Karl von Clausewitz: Vom Kriege)، تولقى جىناغىنىڭ 1-تومى، 28-بەتى. 3-تومنىڭ

139 — 140-بەتتەرىنى پايىدالانىڭىز: "جۇرتتىڭ بارىنى ئالمىم، سوعىستار ۇكىمەتتەردىڭ اراسىنىداى جانە ۇلتتاردىڭ اراسىنىداى ساياسى قاتناستاردان عانا تۇادى؛ ئىراق ادامدار ادەتتە ئىستىڭ جايىن سوعىس باستالسىمەن بۇل قاتناستار ئىتتىپاقى، ئۇزىنىڭ مەركە-شە زاتىدارىنا عانا باغىنىغان، مۇلدە باسقا احوال تۇتىنىداى ەتتىپ وىلايدى. ئىز كەرىسىنىشە ايتامىز: سوعىس دەگەنىمىز وزگە تاسىلدەر اراسقان ساياسى قاتناستاردىڭ جالغاسى، بۇدان باسقا ەمەس."

“ۈز ەلىندەگى” كاپىتالىستەرنىڭ جاعىنا شىعپ كەتۈىن مىناداي
پىكىرلەرمەن ماداقتايدى:

“ۈز وتانىن قورعاۋعا جۇرتتىڭ ۇبارى دە ۇقىقتى جانە مىندەتتى؛ ناعىز
يىتەرناتسيونالىزىم دەگەنىمىز — بارلىق ەلدەردىڭ (سونىڭ دىشىندە مەنىڭ
ەلىمەن سوعىسىپ جاتقان ەلدىڭ دە) سوتسيالىستەرنىڭ وسى ۇقىعىن مويىن-
داۋ... (قاراڭىز: 1914 - جىلى 10 - ايدىڭ 2 - كۇنىگى «جاڭا زامان» جانە
وسى اپتوردىڭ باسقا شىعارمالارى).

بۇل تەڭدەسى جوق پىكىردىڭ سوتسيالىزىمدى شەكسىز تۇرپايد-
لىقپەن قورلاۋ ەكەندىگى سونشا، ۇبر جاعىنان ۇيلىحەلم II مەن
نيكولاي II نىڭ سۇرەتىن، ەكىنشى جاعىنان پلەحانوۋ پەن كاۋتسكى-
دىڭ سۇرەتىن سالپ مەدال جاساتۋ بۇعان ەڭ جاقسى جاۋاپ بولپ
تابىلار ەدى. بايقايسىز با، “وتاندى قورعاۋ”عا بولا فرانسىا جۇمىس-
شىلارىنىڭ گەرمانىيا جۇمىسشىلارىنا، گەرمانىيا جۇمىسشىلارىنىڭ فرانسىا
جۇمىسشىلارىنا وق اتۋىن اқтаۋ ناعىز يىتەرناتسيونالىزىم بولپ
تابىلادى ەكەن!

ال ەگەر كاۋتسكىدىڭ پىكىرلەرىنىڭ ۇنازارىالىق العى شارتىن
زەرسالا زەرتتەيتىن بولساق، كلاۋزەۋىتيز بۇدان شاماسى 80 جىل
بۇرىن كەلەمەجدەگەن كوزقاراستاردى كورەمىز: سوعىس باستالغاننان
كەيىن حالىقتار مەن تاپتاردىڭ اراسىنداى تاريىحتا قالپىتاسقان
قاتناستار توقتايدى - مىس، مۇلدە جاڭا احۋال تۋادى - مىس!
“ناعىز” شابۋىلىشلار مەن قورعانۋشىلار، “ناعىز” “وتانىنىڭ جاۋىنگە-
رى” ن تويتارۋ بولادى - مىس! جەر جۇزىندەگى حالىقتىڭ جارتىسىنان
كوبىرەگى بولعان تالاي - تالاي ۇلتتاردى بەلدى يىمپەريالىستىڭ
ەلدەردىڭ ەزىپ وتىرۋى، ولجانى ۇبولسۋ جولىندە وسى ەلدەردىڭ
بۇرجۇازياسىنىڭ اراسىنداى باسەكە، كاپىتالىستىڭ جۇمىسشى
قوزعالسىن جىككە ۇبولپ، جانىشتاپ تاستاۋعا ۇمتىلۋى - مىنە

وسنىڭ بىرى پىلەخانۇ پەن كاۋتسكىدىڭ كوز الدىنان بىردەن
 عايىپ بولدى، ال ولاردىڭ وزدەرى سوعىستان بۇرىن ونداعان
 جىلدار بويىنا دال وسىنداي "ساياسىدى" شۇرەتتەپ كەلگەن ەدى.
 بۇل جونىندە ماركس پەن ەنگەلىستىڭ سوزدەرىن بۇرمالاپ
 قولدانۇ سوتسىيال-شۇۋىنىزمنىڭ ەكى باسشىسىنىڭ "كوزىرلى"
 دالەلى بولپ وتىر: پىلەخانۇ پىرۇسسسىياداعى 1813-جىلى جانە
 گەرمانىياداعى 1870-جىلى ۇلتتىق سوعىستاردى ەسنە تۇسىرەدى،
 كاۋتسكى عالم بولا قالغانىپ، ماركس 1854-1855-، 1859-،
 1870-1871-جىلدارداعى سوعىستاردا، ال ماركسىزىمىشلەر
 1876-1877-جانە 1897-جىلدارداعى سوعىستاردا دا قاي جاقتىڭ
 (ياعنى قاي بۇرجۇازيانىڭ) جەڭگەنى قاجەتتىرەك دەگەن ماسەلەنى
 زەرتتەدى دەپ دالەلدەمەك بولدى. بارلىق بۇلتاقويلاردىڭ مەجەلدەن
 بەرگى تاسىلى: قازىرگى ئىس جۇزىندىك جاعدايلارعا مۇلدە ساي
 كەلمەيتىن مىسالداردى دالەلگە كەلتىرۋ. ولار مەڭزەپ وتىرعان
 وسى بۇرىنقى سوعىستار بۇرجۇازيانىڭ كوپ جىلدار بويىنا جۇرگە-
 زىپ كەلگەن ۇلتتىق قوزعالىستارىنىڭ، ياعنى بوگدە ۇلتتاردىڭ
 ەزۋىنە جانە جەكە وكتەمدىك تۇزىمگە (تۇركيانىڭ جانە روسسىيا-
 نىڭ) قارسى قوزعالىستارىنىڭ "ساياسىنىڭ جالعاسى" بولدى.
 بەلگىلىبىر بۇرجۇازيانىڭ جەڭۋى اناعۇرلىم تىيىمدى بولۇ ماسە-
 لەسىنەن باسقا، ول ۇاقىتتا ەشقانداي ماسەلە بولۇى مۇمكىن ەمەس
 ەدى؛ ماركسىزىمىشلەر ۇلت وشپەندىلىگىن قوزدىرا وتىرىپ،
 بۇل سياقتى سوعىستارعا ەرەل حالىقتارىن كۇن ملگەرى شاقىرا
 الادى، ماركس 1848-جىلى جانە ودان كەيىنەرەك روسسىيامەن
 سوعىسۇعا وسلايشا شاقىرعان بولاتىن. ەنگەلىس 1859-جىلى
 گەرمانىيالىقتاردىڭ وزدەرىنىڭ ەزۋىشلەرى ناپولەون III مەن روسسىيا
 پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى ۇلتتىق وشپەندىلىگىن وسلايشا قوزدىرعان

بولاتىن. ①

فەودالدىق تۈزۈمگە جانە جەكە وكتەمدىك تۈزۈمگە قارسى جۇرگىزگەن كۈرەسنىڭ "ساياسىيىنىڭ جالعاسى" ن، ازاتتىق الپ كەلە جاتقان بۇرجۇازيانىڭ "ساياسىيىنىڭ جالعاسى" ن ۇلپ بارا جاتقان، ياعني يىمپەريالىستىك، ياعني بۇكىل دۇنيە جۇزىن توناعان، فەودالدارمەن بىرلەسىپ پىرولەتارىياتتى جانىشتاپ وتىرعان، كەرتارتىپا بۇرجۇازيانىڭ "ساياسىيىنىڭ جالعاسى" مەن تەڭشەۋ — ارشىندى پۇتپەت تەڭشەۋ دەگەن سوز. مۇنىڭ ۇزى روبەسپيەر، گاريبالد، جەليابوۋ سىياقتى "بۇرجۇازيا ۋاكىلدەرى" ن مىلەران، سالاندىرا، گۇچكوۋ سىياقتى "بۇرجۇازيا ۋاكىلدەرى" نە تەڭشەگەندىككە ۇقسايدى. مىڭداغان — مىلىيونداغان جاڭا ۇلتىتاردىڭ فەودالدىق

① ايتا كەتەلىك، ماركستىڭ 1848 — جىلى س جۇزىندە وزدەرىنىڭ كەرى توڭكەرىشىل كەندىگىن كورسەتكەن ەۋروپا ۇلتىتارىنا قارسى، اتاپ ايتقاندا: "سلاۋياندارعا جانە اسىرەسە ورىستار" قا قارسى توڭكەرىستىك سوعىستىڭ جاعىندا بولعاندىعىن گاردەنىيىن مىرزا «ۋەسىر» گازەتىندە 291 "توڭكەرىشىل شوۋىنىزىم" بولغانىمەن، باربىر شوۋىنىزىم دەپ اتايدى. ماركستى بىلاي كىنالاۋ وسى "سولشىل" سوتسىيال — توڭكەرىشىلدەردىڭ 146 تەك ورايشىلدىعىن (نەمەسە دۇرىسسىراق ايتقاندا جانە — كوپىرە پايىمسىزدىعىن) تاغى دا دالەلدەيدى. ۇىز، ماركسىزىمىشلەر، ارقاشان دا كەرى توڭكەرىشىل ۇلتىتارعا قارسى توڭكەرىستىك سوعىس جاعىندا بولدىق، الى دە سولايمىز. ماسەلەن، سوتسىيالىزىم امەرىكادا نەمەسە ەۋروپادا 1920 — جىلى جەڭىپ شىقسا، ال جاپونىيا مەن جۇڭگو، ايتالىق، سول كەزدە بىزگە قارسى (اۋەلى دىپلوماتىيالىق تۇردە بولسا دا) وزدەرىنىڭ بىسماركىتارىن اتتاندىرسا، ۇىز بۇلارعا قارسى شاۋىل سىياتىنداغى توڭكەرىستىك سوعىس جاساۋ جاعىندا بولامىز. بۇل سىزگە وعاش كورنەسە، گاردەنىيىن مىرزا؟ سىز روۋشىن 292 تارىزدى توڭكەرىشىشسىز عوي!

تۇزىمىگە قارسى كۆرەستە مادەنيەتتى تۇرمىستاعى بۇرجۇازىيالىق "وتان" اتىنان سويلەۋگە دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ۇقىعى بولعان بۇرجۇازىيالىق ۇلى توڭكەرىسشىلەرگە وراسان زور قۇرمەت ەتپە- يىنشە، ماركىسىزىمىشى بولۇعا بولمايدى. گەرمانىيا يىمپەريالىستەرنىڭ بەلگىيانى تۇنىشقىتىرىپ وتىرعانىدىعى جونىندە، اۋستىريا مەن تۇركىيانى توناپ وتىرعان انگلىيا، فرانسىيا، روسىيا جانە يتاليا يىمپە- ريالىستەرى جونىندە "وتان قورعاۋ" تۇرالى سوز ەتىپ وتىرعان پەلەحانوۋ پەن كاۋتسكىدىڭ بۇلتاقويلىغىن جەك كورمەيىنشە، ماركىسىزىمىشى بولۇعا بولمايدى.

سوتسىيال- شوۋينىزىمنىڭ تاغى بىر "ماركىسىزىمدىك" نازارىياسى مەناۋ: سوتسىيالىزىم كاپىتالىزىمنىڭ جەدەل دامۋىنا سۈيەنەدى؛ مەنىڭ ەلىمنىڭ جەڭىپ شىغۋى ەلىمدە كاپىتالىزىمنىڭ دامۋىن جەدەلدە- تەدى، دەمەك، سوتسىيالىزىمنىڭ تۋۋىن دا جەدەلدەتەدى؛ مەنىڭ ەلىمنىڭ جەڭىلۋى ەلىمنىڭ ەكونوميكالىق دامۋىن كىدىرتەدى، دەمەك، سوتسىيالىزىمنىڭ تۋۋىن دا كىدىرتەدى. وسىنداي سىترۋە- لىك نازارىيانى بىزدە پەلەحانوۋ، گەرمانىيالىقتاردا لەنچ جانە باسقارلار دامىتىپ وتىر. كاۋتسكى بۇل دورەكى نازارىياغا قارسى تۇرادى، بۇل نازارىيانى اشىق جاقىتاپ وتىرعان لەنچكە قارسى تۇرادى، بۇل نازارىيانى استىرتىن جاقىتاپ وتىرعان كۋنوۋقا قارسى تۇرادى، بىراق قارسى تۇرعاندا، تەك اناعۇرلىم نازىك، اناعۇرلىم اككى شوۋينىستىك نازارىيا نەگىزىندە بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيال- شوۋينىستەرىن بىمزالاستىرۋ ۇشىن عانا قارسى تۇرادى.

بۇل دورەكى نازارىيانى تالداۋ ۇشىن بىزدىڭ كوپ بوگەلۋد- مىزگە تۇرا كەلمەيدى. سىترۋەنىڭ «شولۋلار» اتتى كىتابى 1894- جىلى شىقتى، سودان بەرى 20 جىلدىڭ ىشىندە روسىيا سوتسىيال- دەموكراتتارى روسىيانىڭ تاريپپەلى بۇرجۇازدارنىڭ توڭكەرىسشىل-

دىكتەن تازارتىلغان "ماركىسىزم" دى بۇركەنىپ، وزدەرنىڭ كوزقا-
راستارى مەن تىلەكتەرنى وزگەرتىپ جىبەرۋەدەگى وسى "مال" مەن
ابدەن تانىستى. سترۇۋەيزىم — بۇرجۇازيا ئازارياشلارنىڭ ماركىس-
يىزىمدى "جۇمىساقىتىق ارقىلى" ولتىرۋەگە، ونى قۇشاقىتاۋ ارقىلى
تۇنىشقىتىرۋعا، ماركىسىزىمنىڭ "ۈگىتىشلىدىك"، "ازدىرۋىشلىدىق"،
"بلانكىستىك قۇرقىيالىدىق" جاقتارىنان باسقا "بارلىق" "نامىز"
"علمى" جاقتارى مەن ەلەمەنتتەرنى مويىنداغانسۇ ارقىلى تۇنىشقا-
تىرۋعا روسىيالىق كۈلەمدە تىرىسۋىشلىعى عانا مەمس، حالقارالىق
كۈلەمدە دە تىرىسۋىشلىعى ەكەندىگىن جاقىنقى وقىعالار وتە-موتە
ايقىن كۆرسەتىپ وتىر. باسقاشا ايتقاندا: ماركىسىزىمنى ەركىن
بۇرجۇازىياعا قولايلىنىڭ بارىن الپ، ءىپتى جاڭغىرتۇ ۇشىن
كۈرەسۋەگە دەيىن، ءىپتى تاپتىق كۈرەسكە دەيىن (پىرولەتارىيات
دىكتاتۇراسىنسز)، ءىپتى "سوتسىيالىستىك مۇرات" تى جانە كاپىتالىز-
مىمنىڭ ورنىن "جاڭا تۇزىم" الاتىن "جالپى" مويىنداۋعا دەيىن
بارىن دە قابىل الپ، ماركىسىزىمنىڭ "نەك قانا" اسىل جانىن،
توڭكەرىسشىلىدىگىن لاقتىرىپ تاستاماق.

ماركىسىزم دەگەنىمىز پىرولەتارىياتنىڭ ازاتتىق الۋ قوزعالىسىنىڭ
ئازارياسى. سوندىقتان ماركىسىزىمنىڭ ورنىنا سترۇۋەيزىمدى
اۋستىرۋ بارىسنا سانالى جۇمىسشىلاردىڭ قاتتى كوڭىل بولۋىگە
ءىيسى ەكەندىگى ابدەن تۇسىنىكتى. بۇل بارىستىڭ قوزعاۋشى
كۇشتەرى كوپ تە، ارالۋان دا. بىز تەك ەك باسىتى ۇشەۋىن
عانا اتاپ وتپەكپىز: 1) علمىنىڭ دامۋى ماركىستىڭ جولى دۇرىس
ەكەنن دالەلدەيتىن ماتەريالداردى ۇستى-ۇستىنە مول بەرىپ
وتىر. ماركىسىزىمنىڭ قاعيدالارىنا اشىقتان-اشىق قارسى شىقپاي،
قايتا ونى مويىنداغانسپ، اككىلىك ارقىلى ونىڭ مازمۇنىن سىلىپ
تاستاي وتىرىپ، ماركىسىزىمدى بۇرجۇازىياعا زىيانسىز، قاسىيەتتى،

“كېلى زات”قا اينالدىرا وتىرىپ، ماركىزىمگە قارىسى ەكسجۇز-
 دىلىك ارقىلى كۇرەسۇگە تۇرا كەلەدى. (2) سوتسىيال-دەموكراتىيا-
 لىق پارتىيالاردىڭ اراسىندا ورايشلىدىقتىڭ دامۇى ماركىزىمىدى
 ورايشلىدىقتا ءارتۇرلى جول بەرۋىشلىكتى اقتاۋعا ۇيلەستىرە
 وتىرىپ، ونى وسلايشا ”وزگەرتۋ”دى قولدايدى. (3) يىمپەريالىزىم
 ءداۋىرى دەگەنىمىز بارلىق وزگە ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ەرەكشە
 ۇقىعى بار ”ئىرى” ۇلتتاردىڭ اراسىندا بۇكىل دۇنيەنى بولسىكە
 سالۋ. بۇل ەرەكشە ۇقىقتار مەن ەزۋدەن تۈسەتىن ولجالاردان،
 كۇمان جوق، ۇساق بۇرجۇازيانىڭ بەلگىلى جىكتەرىنىڭ جانە
 جۇمىشى تابىنداعى اقسۇيەكتەردىڭ جانە ولاردىڭ تورەلەرىنىڭ
 قولىنا تام-تۇمداپ تىيەدى. مۇنداي جىكتەر پىرولەتارىياتنىڭ جانە
 ەڭبەكشىلەر بۇقاراسىنىڭ بولماشى عانا ازىشلىعى بولعاندىقتان،
 ”ستىرۋۋەيزىم”گە بوي ۇرادى، ويتكەنى ول ولاردىڭ بارلىق
 ۇلتتاردىڭ ەزىلگەن بۇقارالارنا قارىسى ”وز” ەلىنىڭ بۇرجۇازياسى-
 مەن وداقتاسۇىنا اقتاۋ بولادى. ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ
 كۇيرەۋ سەبەپتەرى تۇرالى ماسەلەگە بايلانىستى بۇل تۇرالى
 تومەندە تاغى دا ايتا كەتۋىمىزگە تۇرا كەلەدى.

IV

سوتسىيال-شوۋىنىزىمنىڭ بارىنشا شەبەر تۇردە علمىيلىق جانە
 حالىقارالىق ۇڭ بەرىلگەن ناعىز نازىك ءنازارياسى-كاۋتسكى
 ۇسىنعان ”اسقان يىمپەريالىزىم” ءنازارياسى. اپتوردىڭ ءوزىنىڭ
 وسى ءنازاريانى ناعىز ايقىن، ناعىز ءدال جانە ناعىز جاڭا بايانداۋى
 مىناۋ:

“انگىلىدا قورغانىستىق شەگارا باجى قوزغالسىنىڭ باسەڭدەۋى، امەرىكىدا شەگارا باجىنىڭ تومەندەۋى، اسكەري داينىدىقتاردى ازايىتۇعا ۇمتىلۇ، سوعىس الدىنداعى سوڭى جىلداردا فرانسىا مەن گەرمانىيادان كاپىتالىدىڭ شەتكە شىعارىلۇنىڭ جەدەل ازايۇى، اقىرىندا، مالىا كاپىتالىنىڭ ارقىلى توپتارد. نىڭ حالقارالىق ۇشتاسۋىنىڭ كۈشەيە تۇسۇى، — مەنە وسىنىڭ بارى ماغان مىناداي وي تۇسىردى: وسى كۈنگى يمپەريالىستىك ساياساتى ارەل مالىا كاپىتالدارىنىڭ وزارا كۈرەسىنىڭ ورنىنا حالقارالىق كۈلەمدە بىرلەسكەن مالىا كاپىتالىنىڭ دۇنيە جۇزىن جاپپاي قاناۋىن ورناتاسىن جاڭا، اسقان يمپەريالىستىك ساياسات نىستىرىپ شىعارا الماس پا ەكەن؟ كاپىتالىزىمنىڭ وسىنداي جاڭا كەزەڭنىڭ بولۇى اقلعا سىيادى. ال مۇنىڭ جۇزەگە اسىرلۇى مۇمكىن بە، جوق پا، ونى شەشۋ ۇشىن ازىر جەتكىلىكتى العى شارتتار جوق”. (1915 - جىلى 4 - ايدىڭ 30 - كۈنى «جاڭا زامان» 5 - سان، 144 - بەت)

...“بۇل جونىدە قازىرگى سوعىستىڭ بارىسى مەن ناتىجەسى شەشۋىى جاعداي بولپ شىعۇى مۇمكىن، بۇل سوعىس ۇلتتىق وشپەندىلىكتى مالىا كاپىتالىستەرنىڭ اراسىندا دا مەيلىنشە قوزدىرا وتىرىپ، سوعىس ازىرلىگىن كەڭەيتىپ جانە بۇل جونىدە بىرەۋدى بىرەۋ باسپ وزۇعا ۇمتىلۇشلىقتى كۈشەيتىپ، دۇنيە جۇزىلىك مەكىشى سوعىستى بولماي قويمايتىن ەتىپ، اسقان يمپەريالىزىمنىڭ السىز وركەنىن مۇلدە تاپتاپ كەتۋى مۇمكىن. ولاي بولعاندا، مەنىڭ «وكىمەتتى الۋ جولدارى» دەگەن كىتاپشامدا تۇجىرىم. داغان بولجاۋىم تاڭعالارلىق دارەجەدە جۇزەگە اسادى، تاپتىق قايشىلىقتاردىڭ شىەلەنسۋى ۇدەيدى، سونىمەن بىرگە كاپىتالىزىمنىڭ مورالدىق قۇلدىراۋى «سوزبە سوز اۋدارعاندا: “زاۋالعا بەت الۋى، Abwirtschaftung”، كۆيۈۋى، ۇدەيدى... ايتا كەتۋ كەرەك، كاۋتسكى بۇل اشەكەيلى سوزىمەن، تۇرادان. تۇرا “پىرولەتارىيات پەن مالىا كاپىتالىنىڭ اراسىنداعى ارالىق جىكتەر” دىڭ، ياعنى “زىيالىلاردىڭ، ۇساق بۇرجۇازداردىڭ، تىپتى ۇساق كاپىتالىستەردىڭ دە” كاپىتالىزىمگە “دۇشپاندىعى” ن ايتىپ وتىر... بىراق، سوعىس باسقاشا بولپ اياقتالۇى دا مۇمكىن. ول اسقان يمپەريالىزىمنىڭ السىز وركەنىنىڭ كۈشەيىپ كەتۈىنە اكەلپ سوعۇى مۇمكىن. ونىڭ ساباقتارى «مۇنى بايقاپ قويىڭىز!، بەيىتتىشلىك ۋاقىتتا وتە ۇزاق كۈتۈگە تۇرا كەلەرلىك دامۋدى جەدەلدەتپ

جەبەرۋى مۇمكىن. ەگەر ئۇس وسعان اكەلپ سوقسا، ئارقايسى ەلدەردىڭ كەلسۈننە، اسكەري دايندىقتاردى ازايىتۇعا، ۇزاق ۇاقىتتىق بەيىمىشلىككە اكەپ سوقسا، وندا سوعىستان بۇرىن كاپىتالىزىمنىڭ مورالدىق قۇلدېراۋنا ۇستى - ۇستىنە اكەلپ سوققان سەبەبتەردىڭ ەڭ جاماندارى جويىلۇى مۇمكىن. جاڭا كەزەڭ، ەلبەتتە، پىرولەتارىياتقا "جاڭا اپاتتار" دى، بالكىم بۇرىنعدان دا اۋىر اپاتتار" دى الا كەلەدى، "بىراق، "اسقان يىمپەريالىزىم" "ۇاقىتشا" "كاپىتا - لىزىم شەڭبەرىندە جاڭا ۇمىتتەر مەن جاڭا كۇتۇلەر زامانىن تۇعزا الار ەدى" (145 - بەت).

بۇل "نازاريا" دان سوتسىيال - شوۋىنىزىمدى اقتاۋ قالايشا شىعار؟
 "نازارياشى" ۇشىن مەيلىنشە وعاش تۇردە شىعادى:

گەرمانىياداعى سولشىل سوتسىيال - دەموكراتتار: يىمپەريالىزىم مەن ونىڭ تۇدىرعان سوعىستارى كەزدەبىسوق نارسە ەمەس، ماليا كاپىتالىزىمنىڭ ۇستەمدىگىنە جەتكىزگەن كاپىتالىزىمنىڭ ۇسوزسىز ناتىجەسى. سوندىقتان بۇقارانىڭ توڭگەرىستىك كۇرەسىنە كوشۇ قاجەت، وپتە - كەنى "بىرشاما بەيىت دامۇ زامانىنىڭ كۇنى ۇقتى دەيدى. "وڭشىل" سوتسىيال - دەموكراتتار ورەسكەل تۇردە: يىمپەريالىزىم "ۇسوزسىز" بولعان سوڭ، بىزدە يىمپەريالىستەر بولۇمىز كەرەك دەيدى. كاۋتسكى "ارالقتاعىلار" رولىن ائقارپ، بۇلاردى بىتىستىرەدى:

"اسىرە سولشىلدار" دەپ جازادى ول ۇزىنىڭ «ۇلتتىق مەملەكەت، يىمپەريالىستىك مەملەكەت جانە مەملەكەتتەردىڭ وداعى» دەگەن كىتاپشاسىندا (نيۇرتبەرگ باسپاسى 1915 - جىل)، - بولماي قالمايتىن يىمپەريالىزىمگە سوتسىيا - لىزىمدى "قاراما - قارسى قويىمىسى" كەلەدى، ياعنى "بىز جارتى عاسىر بويىنا كاپىتالىستىك ۇستەمدىكتىڭ بارلىق فورمالارىنا قاراما - قارسى قويىپ كەلە جاتقان سوتسىيالىزىمدى ۇگىتتەۋدى عانا ەمەس، سوتسىيالىزىمدى ەرەۋ جۇزەگە اسىرۋدى قويىمىسى كەلەدى. بۇل وتە ارىندى نارسە بولپ كورىنەدى، "بىراق، بۇل سوتسىيالىزىمنىڭ ەرەۋ ئىس جۇزىندە جۇزەگە اسىرىلۇسىنا سەنبەيتىندەردىڭ قاي - قايسىسىن بولسا دا يىمپەريالىزىم لاگەرىنە يتەرىپ تاستاۋ عانا قولنان كەلەتمىن نارسە" (17 - بەت، كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى بىزدىكى).

سوتسيالېزىمنىڭ دەرەۋ جۈزەگە اسىرلىۋى تۇرالى ئسوز قىلغاندا، كاۋتسكى گەرمانىيادا، اسىرەسە سوعىس كەزىندەگى كىتاپ-گازەت-تەردى تەكسەرۋ تۇسىندا، توڭگەرىستىك قىمىلدار تۇرالى ايتۇعا بولمايتىندىن پايدالانىپ، شىلعي وتىرىكتى ”جۈزەگە اسىرۋ“دى ئسوز قىلادى. سولشىلداردىڭ پارتىيادان اسىتە ”سوتسيالېزىمدى دەرەۋ ئس جۈزىندە جۈزەگە اسىرۋ“دى ەمەس، توڭگەرىستىك قىمىلداردى دەرەۋ ۇگىتتەۋدى جانە سونى ازىرلەۋدى تالاپ ەتىپ وتىرعانىن كاۋتسكى جاقسى بىلەدى.

يىمپەريالېزىمنىڭ سوزسىزدىگىنەن سولشىلدار توڭگەرىستىك قىمىلدار ئسوزسىز دەگەن قورتىندى شىعارادى. ”اسقان يىمپەريا-لېزىم ئازارىياسى“ كاۋتسكىگە ورايشىلداردى اقتاۋ ۇشن قاجەت، ئستىڭ جايىن: ورايشىلدار بۇرجۋازيا جاعىنا اسىتە شىقپاعانداي، ولار ئبىزدىڭ الدىمىزدا اسكەرى داينىدىقتاردى ازىتۇدىڭ جانە ۇزاق ۋاقىتتىق بەيىتشىلىكتىڭ جاڭا ”عاسىر“ى ”بولۇى مۇمكىن“ ەكەنن كۇتىپ، سوتسيالېزىمنىڭ دەرەۋ جۈزەگە اسىرلىۋىنا ”سەنبەي-تىن“ دەي ەتىپ كورسەتپەكشى بولادى. بۇل ”ئازاريا“نىڭ سىرى مىنادا، تەك مىنادا: كاۋتسكى كاپىتالېزىمنىڭ جاڭا بەيىت عاسىرىن ئۇمىت ەتۋ ارقىلى ورايشىلداردىڭ جانە رەسمى سوتسىيال-دەمو-كراتىيالىق پارتىيالاردىڭ بازەل قارارىنىڭ سالتاناتى مالىمدەمەسىنە قايشىلىق سىتەپ، بۇرجۋازىياعا قوسىلىپ كەتكەندىگىن جانە قازىرگى داۋىلدى زامانىنىڭ كەزىندەگى توڭگەرىستىك (ياعنى پىرولەتارلىق) تاكتىكىادان باس تارتۇىن اقايدى!

بايقاساڭىز، كاۋتسكى بۇل جونىندە: جاڭا كەزەڭ پالەندەي جاعدايلار مەن شارىتاردان تۋادى جانە تۇۋعا ئىيس دەپ ايتپايتىنى بىلاي تۇرسىن، قايتا كەرسىنشە، تۇرادان-تۇرا: جاڭا كەزەڭنىڭ ”جۈزەگە اسۋ-اسپاۋ“ى تۇرالى ماسەلەنىڭ ۇزىن دە مەن كەسەتىپ

ايتا المايمنى دەيدى. شىنىدا دا كاۋتسكى اتاپ كورسەتكەن جاڭا عاسىردىڭ "بەتالىس" نى كوز جىبەرىڭىزى. اپتوردىڭ ەكونوميالىق فاكىتتەرگە "اسكەرى دايىندىقتاردى ازايىتۇعا ۇمتىلۇ" دى قوستاتىنى عاجاپ! مۇنىڭ مانىسى: قايشىلىقتاردىڭ باسەڭدەۋى نازارپاسمەن استە بىتىسپەيتتىن شۇباسىز فاكىتتەردەن قاشىپ، مۇلايىمسىگەن مەشەندىق اڭگىمەلەرمەن قىلداردىڭ ساياسىنا تەمىلۇ دەگەن سوز. كاۋتسكىدىڭ "اسقان يىمپەريالىزىمى" (ايتا كەنەپىك، بۇل سوز اپتوردىڭ ايتاين دەگەننىڭ مانىسىن مۇلدە بىلدىرە المايدى) كاپىتالىزىم قايشىلىقتارىنىڭ وراسان باسەڭدەۋى بولپ تابىلادى. ول بىزگە بىلاي دەيدى: "انگىلىيە مەن امەرىكا دا قورعا-نىستىق شەگارا باجى تۇزىمى السىرەدى." بۇل ارادا تىتتەي دە بولسا جاڭا عاسىر بەتالىسى بار ما؟ امەرىكانىڭ شەكتەن اسقان قورعانىستىق شەگارا باجى تۇزىمى السىرەدى، بىراق انگىلىيە وتار-لارىندا انگىلىيانىڭ پايداسى ۇشىن قولدانىلاتىن ەرەكشە ۇقىقتار، ياعنى ەڭ جەڭىل باجى مولشەرى سول قالپىندا قالپ وتىرعانى سىياقتى، قورعانىستىق شەگارا باجى تۇزىمى دە سول قالپىندا قالپ وتىر. كاپىتالىزىمنىڭ بۇدان بۇرىنقى "بەيىست" زامانىنىڭ ورنىنا قازىرگى يىمپەريالىستىك زامانىنىڭ اۋىسۋى نە نارسەگە نەگىزدەلگەننى ەسكە تۇسىرەلىك: ەركىن باسەكەنىڭ كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىالىق وداقتارىنا ورنىن بەرۋىنە نەگىزدەلگەن جانە بۇكىل جەر جۇزىنىڭ بولۇپ الىنۇنا نەگىزدەلگەن. بۇل ەكى فاكىتتىڭ (جانە فاكىتور-دىڭ) ەكەۋىنىڭ شىنىدا دۇنيە جۇزىلىك ماڭىزى بار ەكەنى ايقىن: كاپىتال وتارلاردى توقتاۋسىز كوبەيتىپ، افريكادان، ت. س. بوس جاتقان جەرلەردى باسپالغان، ال كاپىتالىدىڭ شو-عرىلاۋى الى دە ناسار، مونوپولىالىق كاسپورىندار، ياعنى ونەركا-سىپتىڭ بۇكىل بەلگىلىبەر تاراۋىندا ۇستەمدىك ەتەرلىك

وراسان ئىرى كاسپورنىدار ئالى جوق كەزدە، ەركىن ساۋدامەن باسەكە مۇمكىن دە، سوزسىز دە ەدى. مۇنداي مونوپولىالىق كاسپورنىدارنىڭ تۇپ، ئوسۋى (سرا بۇل بارىس انگليادا دا، امەريكادا دا توقتاپ قالاسا كەرەك؟ سوعىس بۇل بارىستى جەدەل- دەتكەنن جانە شيەلەنستىرگەنن بەكەر دەۋگە تىپتى كاۋتسكىدىڭ دە باتىلى بارا قويار ما كەن؟) بۇرىنقى ەركىن باسەكەنى مۇمكىن ەمەس نارسە ەتەدى، ونى تابان ترەيتىن تياناعىنان اپىرادى، ال جەر جۇزىنىڭ بولسىپ النعاندىعى وتارلارمەن بىپال كولەم- ەرىن بەيىت تۇردە ۇلايتۇدان بۇلاردى قايتا بولسىۇ جولىنداعى قارۋلى كۇرەسكە كوشۇگە ەماجبۇر ەتەدى. ەكى ەلدە قورعانسىتىق شەكارا باجى تۇزىمنىڭ سىرەۋى مۇنداي جاعدايدى وزگەرتە الادى دەپ ويلاۋدىڭ ۇزى كۇلكىلى.

سونان سوڭ، بىرنەشە جىلدان بەرى ەكى ەلدەن كاپىتالىدىڭ شەتكە شىعارىلۇشنىڭ ازايۋى. بۇل ەكى ەلدىڭ، ياعنى فرانسىيا مەن گەرمانيانىڭ، ماسەلەن، خارمىستىڭ 1912-جىلغى ساناق مالى- مەتى بويىنشا، شەتەلدەردە ئارقايسىسىنىڭ شامامەن العاندا 35 مىليارت مارك (17 مىليارت رۇبلى شاماسىندا) كاپىتالى بار ەدى، ال بىر انگليانىڭ ۇزىنىڭ شەتەلدەگى كاپىتالى بىر ەسەدەن استام ارتىق ەدى^①. كاپىتالىدىڭ شەتكە شىعارىلۇشنىڭ ۇسۋى

① قاراڭىز: بەرنىارد خارمىس، «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىق ماسەلە- لەرى» (Bernhard Harms, «Probleme der Weltwirtschaft») جەنا باسپاسى، 1912-جىل. گەورگ پايىش، «ۇلى برىتانيانىڭ وتار- لارىنداعى قارجىسى» (George Paish, «Great Britains Capital») «پاتشالىق ساناق قوعامىنىڭ جورنالى»نا باسلىغان، («Journal of the Royal Statist. Soc.») 1910 — 1911-جىل، 74-توم، 167-بەت. للويد جورج 1915-

كاپىتالىزىم تۇسىنىدا ەشۋاقتتا بىركەلكى بولغان ەمەس، بولۇى مۇمكىن دە ەمەس. كاپىتالىدىڭ قورلانۇى باسەڭدەدى دەۋگە نەمەسە ماسەلەن، بۇقارانىڭ جاي-كۇيىن مىقتاپ وڭاۋ ارقاسىندا شىكى بازارلاردىڭ اۋقىمى كۇردەلى وزگەرەدى دەۋگە كاۋتسكىدىڭ اۋزى بارا المايدى. مۇنداي جاعدايدا بىرنەشە جىلدىن بەرى ەكى ەلدىڭ كاپىتالىدى شەتكە شىعارۋىنىڭ ازايۋىنان جاڭا عاسىر تۋدى دەپ قورتىندى جاساۋعا تۇرا كەلمەيدى.

”ماليا كاپىتالى توپتارىنىڭ حالقارالىق ۇشتاسۋىنىڭ كۇشەيۋى“نە كەلسەك، بۇل—بىرنەشە جىلدىن بەرگى جانە ەكى ەلدەگى عانا ەمەس، بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ، بۇكىل كاپىتالىزىمنىڭ بىردەن—بىر، شىنىندا دا جاپپاي جانە ۇشباسىز بەتالىسى. بىراق بۇدان، وسى كۇنگە دەيىنگى سياقتى سوعىس ازىرلىگىن كەڭەيتۋگە ۇمتىلۇ تالابى تۇماي، اسكەري دايندىقتاردى ازايىتۇ تالابى تۇۋعا ئىيس بولاتىن سەبەبى نە؟ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ”زەڭبىرەك“ (جانە جالىپى سوعىس جابدىقتارىن) سەرىكتەرىنىڭ قاندايىن بولسا دا، ماسەلەن، ارمىستروڭ سەرىكتىگىن الپ قارايىق. تاياندا انگىليالىق «ەكونومىكا» جورنالى²⁹³ (1915—جىلى 5—ايدىڭ 1—كۇنى): بۇل سەرىكتىكتىڭ پايدالارى 1905—1906—جىلدارداى 606 مىڭ فوند سىتىلىگەن (6 مىليون رۇبلىغا جۇنق) 1913—جىلى 856 مىڭ فوند سىتىلىگە، 1914—جىلى 940 مىڭ فوند سىتىلىگە (9 مىليون رۇبلى) جەتتى دەپ حابارلادى. مۇندا ماليا كاپىتالىنىڭ ۇشتاسۋى وتە زور جانە ۇنەمى ۇسىپ بارادى؛ گەرمانيا كاپىتالىسى—تەرى انگىليا سەرىكتىكتەرىنىڭ جۇمىسىنا ”قاناسىپ“ وتىر؛ انگىليا جىلدىڭ باس كەزىندە سويلەگەن سوزىندە انگىليانىڭ شەتلەدەگى كاپىتالىنى 4 مىليارت فوند سىتىلىك دەپ، ياعنى 80 مىليارت مارك شاماسىندا دەپ ەسەپتەدى.

سەرىكتىكتەرى ئۆستىرىغا ارناپ سۆڭگۈر پاراھوت جاساپ جاتىر،
ت. ت. ھالقارلىق كۈلەمدە ۇشتاسقان كاپىتال سوعىستىق
ازىرلىكتى كەڭەيتۈ جانە سوعىس جاقىتارىندا تاماشا ساۋدا جاساۋدا.
۱۰ ر. ەلدىك كاپىتالداردىڭ بىرلەسپ جانە ۇشتاسىپ ھالقارلىق
تۇتاس تۇلعا بولۇننان اسكەرى دايىندىقتاردى ازايىۋدىڭ ەكونومىيە-
كالىق بەتالىسى تۇرالى قورتىندى شىعارۋ-تاپتىق قايشىلىق-
تاردىڭ باسەڭدەۋى تۇرالى مەشھاندىق جاقسى تىلەكتەردى تاپتىق
قايشىلىقتاردىڭ ناعىز شىپەلەنسۋىنىڭ ورنىنا قويۇ دەگەن سوز!

V

كاۋتسكى سوعىستىڭ "ساباقتار" تۇرالى مۇلدە توغىشارلىق
رۇختا ايتىپ، بۇل ساباقتاردى سوعىستىڭ اپاتتارى الدىندا الدە-
قانداي رۇھىي ۇرەيلەنۋ ماعىناسىندا تۇسىنەدى. ماسەلەن، ول
«ۇلتىق مەملەكەت...» دەگەن كىتاپشاسىندا بىلاي دەپ جازادى:

"بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك بەيىتتىلىكتى جانە اسكەرى دايىندىقتاردى
ازايىۋدى مەيلىنشە قالايىن جىكتەردىڭ بارلىقى كۇمانسىز جانە دالەلدەۋدى
كەرەك قىلمايدى. ۇساق بۇرچۋازدار جانە ۇساق دىھاندار، تىپتى كاپىتالىست-
تەر مەن زىيالىلاردىڭ دا كۈبى يىمپەريالىزىمگە بايلانسىتى بولعاندا، ولار
وزدەرنىڭ سوعىستا جانە اسكەرى دايىندىقتاردى كەڭەيتۋدە تارتاتىن
زيانىنان كۇشتىرەك بولارلىقتاي مۇددەلەرسەمەن بايلانسىتى بولسىپ وتىرعان
جوق." (21 - بەت)

بۇل 1915 - جىلى 2 - ايدا جازىلعان! داۋلەتتى تاپتاردىڭ بارى،
تىپتى ۇساق بۇرچۋازدار مەن "زىيالىلار" دەيىن جاپا-تارمايى
يىمپەريالىستەر جامىنا ۇتىپ كەتكەننىڭ فاكتىتەر كورسەتىپ وتىر،
ال كاۋتسكى، قۇنداقتاۋلى ادام²⁹⁴غا ۇقساپ، ادەتتەن تىس وزىنە

ئۆزى ئۇماز بولغان پىشىنمەن، ئاتتى سوزدەر ارقىلى بۇل فاكتتەر- دەن بۇلتارادى. ول ۇساق بۇرچۇازيانىڭ مۇددەلەرى تۇرالى ولار- دىڭ سستەرى بويىنشا مەس، ۇساق بۇرچۇازداردىڭ سوزدەرى بويىنشا بايىمدايدى، بۇل سوزدەر اتتاپ باسقان سايىن ولاردىڭ سستەرىنە قايشى كەلپ وتىرغانىمەن سانساپايدى. بۇرچۇازيا اتاۋ- لىنىڭ ”مۇددەلەر“ى تۇرالى ولاردىڭ سستەرى بويىنشا مەس، قازىرگى تۇزىمگە حريستيانىدىقتىڭ مۇراتى سىڭگەن دەپ انت ەتپ، جان بەرەتسەن بۇرچۇازىيالىق پوپتاردىڭ مەپىريانىدىق سوز- دەرى بويىنشا بايىمداۋى قانداي بولسا، كاۋتسكىدىڭ مىنا ايتىپ وتىرغانى دا دال وسىنداي بولار ەدى. كاۋتسكىدىڭ ماركىسىزدى قولدانۋىندا-ونىڭ مازمۇنى بۇتىندەي جەلگە ۇشىرىلادى، الدە- قايداعى، حاراتىلىستان تىس، بىر عانا رۇحشىلىدىق ماعناسىندا ”مۇددە“ دەگەن سوز عانا قالادى، ويتكەنى كاۋتسكىدىڭ كوزدەي- تىنى ناقتى ەكونومىكا مەس، جالپى يىگىلىك تۇرالى اڭقۇلىق تىلەكتەر عانا.

ماركىسىزم ”مۇددەلەر“ تۇرالى بايىمداغاندا كۈنبە-كۈنگى تۇر- مىستىڭ مىليونداغان فاكتتەرىندە بىلىنىپ وتىرغان تاپتىق قايشە- لىقتار مەن تاپتىق كۈرەسكە سۈيەنىپ بايىمدايدى. ۇساق بۇرچۇازيا قايشىلىقتاردى شىەلەنىستىرۋدىڭ ”زىياندى زاردابى“ بولادى دەگەن ”دالەلدەر“دى كورسەتىپ، قايشىلىقتاردى باسەيتۋ تۇرالى ارمان ەتەدى، سول تۇرالى مىلجىڭداسادى. يىمپەريالىزم دەگەنىمىز داۋلەتتى تاپتاردىڭ بارلىق جىكتەرىنىڭ ماليا كاپىتالىنا باغىۋى جانە 5-6 ”ئىرى“ ەلدىڭ (كوپشىلىگى قازىر سوعىسقا قاتناسىپ وتىرغان) دۇنيە جۇزىن بولسىپ الۋى. ئىرى ەلدەردىڭ دۇنيە جۇزىن بولسىپ الۋى-ولارداعى بارلىق داۋلەتتى جىكتەردىڭ وتارلاردى، ئىقپال كولەمدەرىن يەمدەنۋگە، بوتەن ۇلتتاردى ەزۋگە

قۇشتارلىغىن، "ئىرى" ەلگە جانە ەزۋشى ۇلتقا جاتاتىندىغىنا بايلا-
نىستى "ئىرشاما كوپ ولجالى ورنىدارغا جانە ەرەكشە ۇققىتارغا قۇش-
تارلىغىن كورسەتەدى. ①

بايسالدى دامپ كەلە جاتقان جانە بىرتە-بىرتە جاڭا ەلدەرگە
جايىلىپ كەلە جاتقان كاپىتالىزىمنىڭ "ئىرشاما جايباراقات، مادەنى،
بەيىت جاعدايىندا ەندى ەسكشە تۇرۇغا بولمايدى، ويتكەنى
باسقا زامان تۇدى. مالىا كاپىتالى بەلگىلىرى ەلدى "ئىرى ەلدەر-
دىڭ قاتارىنان ئىستىرۇدا جانە ئىستىرپ شىعارادى، ونىڭ
وتارلارىن جانە ونىڭ ئىقپال كۈلەمدەرىن تارتىپ الادى
(انگلىياغا قارسى سوعىسقا اتتانغان گەرمانىيانىڭ وسىلاي ەتەمىن

① ە. شۇلتزە: 1915 - جىلدىڭ قاراسىڭىندا بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى قۇندى
قازىداردىڭ جالپى سوماسى (مەملەكەتتىڭ، قالالىق زايومداردى
دا، اماناتتاردى دا، ساۋدا ونەركاسىپ سەرىكتىكتەرىنىڭ جارنالارىن
دا، ت. ت. قوسقاندا) 732 مىليارت فرانكقا جەتتى دەپ حابارلايدى.
بۇل سومادان انگلىيانىڭ ۇلەسى 130 مىليارت فرانك، امەرىكانىكى —
115، فرانسىيانىكى — 100، گەرمانىيانىكى — 75 مىليارت فرانك، —
دەمەك، بۇل "ئورت "ئىرى ەلدىكى 420 مىليارت فرانك، ياعنى بارلىق
سومانىڭ جارتىسىنان كوپىرەك. وزگە ەلدەردى باسپ وزغان، ولاردى
ەزىپ، توناپ وتىرعان الدىڭى قاتارلى "ئىرى ەلدەردىڭ مۇددەلەرى
مەن ەرەكشە ۇققىتارى قاندايلىق وراسان زور ەكەندىگىن وسىدان-
اق توپىشلاۋغا بولادى. (ەرنست شۇلتزە، "روسسىياداعى فرانسىيا
كاپىتالى"، (Dr. Ernst Schultze, «Das französische Kapital»
(in Russland) 1915 - جىلى بەرلىندە شىققان «مالىا ارخىۋى»،
(«Finanz - Archiv»)، 32 - جىلدىق توم، 127 - بەتتە). "ئىرى
ەلدىڭ ۇلتتاردىڭ "وتاننى قورغاۋ" دەگەنمىز بوتەن ۇلتتاردى توناۋ-
دان ولجا تابۇ ۇققىن قورغاۋ. جۇرتقا "مالىم، روسسىيادا كاپىتالىستىڭ
يىمپەريالىزىم سىزىرەك، ال ونىڭ ەسەسىنە سوعىستىق - فەودالدىق
يىمپەريالىزىم كۇشتىرەك.

دەپ قورقتىپ وتىرغانى سياقتى)، ۋساق بۇرچۇزىيادان ونىڭ ”ئىرى ەلدىك“ مەركىشە ۇقىعى مەن كۈلدەنەڭ تابىستارىن تارتىپ الادى. بول—فاكىت، مۇنى سوعىس دالەلدەپ وتىر. جۇرتنىڭ ۇبارى الدە—قاشان—اق موپىنداغان، سونىڭ شىندە وسى كاۋتسكى دە ۇوزنىڭ «ۈكىمەتتى الۋ جولى» دەگەن كىتاپشاسىندا موپىنداغان قايشىلىقتار—دىڭ شىەلەنسۇى ۇس جۇزىندە وسىعان اگەلىپ سوقتى.

ۇسويتىپ، ئىرى ەلدىك مەركىشە ۇقىق جولىنداى قارۋلى كۇرەس فاكىت بولپ شىعپ وتىرغاندا، كاۋتسكى: سوعىس دەگەن قورق—نىشتى نارسە، ال اسكەرى داينىدىقتاردى ازايىتۇ دەگەن جاقسى نارسە دەپ كاپىتالىستەر مەن ۇساق بۇرچۇزىيانى ۇگىتتەي باستايدى. بۇلاي ۇگىت جۇرگىزۇ، ونىڭ ناتىجەسىمەن قوسا العاندا، حرىستىيان—دىق پوپنىڭ مىنبەدە تۇرپ، سۇپىسپەنشلىك—قۇدايدىڭ وسىەتى، جاننىڭ ساياسى جانە مادەنىيەتتىڭ مورالىدىق زاڭى دەپ كاپىتالىستەرگە ۇگىت ايتقانى سياقتى. كاۋتسكىدىڭ ”اسقان يىمپەريالىزم“ گە بەيمىدەلگەن ەكونومىكالىق نىسايىلار دەپ اتاعانى، ۇس جۇزىندە بانكىرلەردى زۇلىمدىق سىتەمەۋگە ۇساق بۇرچۇزىياشا ۇگىتتەگەندىك. كاپىتالىدىڭ شەتكە شىعارىلۇى ما؟ ۇبىراق كاپىتال وتارلاردان گورى، دەرەس ەلدەرگە (ماسەلەن، امەرىكاغا) كۈبىرەك شىعارد—لادى عوي. وتارلاردى باسپ الۋ ما؟ ۇبىراق ولاردىڭ ۇبارى دە باسپ النىعان عوي جانە ولاردىڭ ۇبارى دەرلىك ازاتتىققا ۇمت—لۇدا؛ ”ىندىستان انگلىيانىڭ يەلگى بولۇدان قالۋى مۇمكىن، ۇبىراق ول ەشۋاقتىتا تۇتاس يىمپەريا رەتىندە باسقا ۇبىر جات ۇستەمدىك—تىڭ ەنشسىنە تىمەيدى“ (سىتات النىعان كىتاپشانىڭ 49—بەتى). ”ۈنەركاسپىتى بەلگىلىبر كاپىتالىستىك مەملەكەتتىڭ وزىنە شىكە—زات الپ تۇرۇ جونىندە شەتەلدەرگە تاۋەلدى بولماۋى ۇشۇن جەتەرلىكتەي وتارلىق يىمپەريا يەمدەنىپ الۋعا ۇمتىلعان تالابىنىڭ

قاندایى بولسا دا باسقا كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىك بارىن دە وعان قارىسى بىرىكتىرۋگە تىيىس بولار ەدى، ونى ۋوزنىك كوز- دەگەن ماقساتىنا جۇقتاتىپاي، ۇشى-قىيرى جوق، قاجىتارلىق سوعىسقا شىرمالدىرار ەدى. بۇل ساياسات مەملەكەتتىك بۇكىل شارۋاشلىق تىرشلىگىنىك كۆپرەۋىنە اپارىپ سوعار ەدى. (72 —

73-بەتتەر)

مىنە بۇل — بانكىرلەردى يىمپەريالىزىمنىەن باس تارتۇعا توعىشار- لارشا ۇگىتتەگەندىك ەمەس پە؟ كاپىتالىستەردى كۆپرەيسىك دەپ قورقتىۋ — ساۋدا ورنىنا بارىپ دەلىدالىدىق سىتەمەۋ كەرەك، ويتكەنى ”جۇرتتىك كوبى وسلاي ەتىپ بۇكىل داۋلەتىنەن ايرىد- لادى“ دەپ ساۋدا ورنىنىك دەلىدالدارىنا كەڭەس بەرۋىمەن ۇبر. باسەكە جاساۋشى كاپىتالىستىك جانە باسەكە جاساۋشى ۇلتتىك كۆيد- رەۋىنەن كاپىتال ونان سايىن شوعىرلانا ۇتۇسىپ، ۇتىپ شىعادى، سوندىقتان ەكونوميكالىق باسەكە، ياعنى ەكونوميكالىق جاققان كۆيد- رەۋگە يىتەرمەلەۋ نەغۇرلىم شىەلەنىسسە جانە ”جىيلەي“ تۇسسە، كاپىتالىستەر باسەكەلەسۋشىنى كۆپرەۋگە سوعىس ارقىلى سولغۇرلىم يىتەرمەلەي تۇسكىسى كەلەدى. وتارلار مەن تاۋەلدى مەملەكەتتەر (ماسەلەن، تۇركيا) سىياقتى كاپىتال شىعارۋعا ۇتىمدى بولعان ەلدەر (ويتكەنى بۇل رەتتەردە بانكىرلەر كاپىتالدى امەريكا سىياقتى ەركىن، دەرەيس، مادەنىەتتى ەلگە شىعارعانداغىمەن سالىستىرعاندا ەكى ەسە ارتىق پايدا تابادى) نەغۇرلىم از بولعان سايىن تۇركيانى، جۇڭگونى جانە باسقارلاردى باغىندىرىپ، ۇبولسىپ الۋ جولىنداغى كۇرەس سولغۇرلىم قاتاڭ بولادى. ماليا كاپىتالى مەن يىمپەريالىزىم زامانى تۇرالى ەكونوميكالىق ۇنازاريا وسلاي دەيدى. فاكىتتەردە وسلاي دەيدى. ال كاۋتسكى مۇنىك بارىن دە سوراقى مەششاندق ”مورال“عا اينالدىرادى: ونشا قىزۇلانۇدىك ۇجونى جوق، اسىرەسە

تۇركىيانى بولسىپ الۇشۇن نەمەسە يىندىستاندى بولسىپ الۇشۇن سوعىشۇدىڭ جۇنى جوق، ويتكەنى ”بارىسر ولۇزاق ۋاقىتتىق بولمايدى“، مۇنان گورى كاپىتالىزىمدى بەيىت تۇردە دامتا بەرگەن جاقىسراق بولار ەدى... دەيدى. الەتتە، جالاقىنى ارتتىرۇ ارقىلى كاپىتالىزىمدى دامتۇ جانە بازاردى ۇلعايتۇ مۇنان دا جاقىسراق بولار ەدى، بۇل ابدەن ”مۇمكىن نارسە“، جانە بانكىر-لەردى وسىنداى رۇحتا ۇگىتتەۋ-پوپىتىڭ ۋاعىزىنا ەڭ قولايلى تاقىرپ... مەيرىمدى كاۋتسكى: وتارلارعا بولا انگليامەن سوعىشۇ-دىڭ جۇنى جوق، ويتكەنى ول وتارلار وتە تەز ارادا بارىسر ازاتتىق الادى... دەپ گەرمانيا بانكىرلەرىن مۇلدە دەرىلىك سەندى-رىپ تە، كوندىرىپ تە قويدى!

انگليانىڭ مىسرعا بۇيىم شىعارۋى جانە ودان بۇيىم اكەلۋى 1872-جىلدىن 1912-جىلغا دەيىن، انگليانىڭ جالپى شەتكە بۇيىم شىعارۋى مەن شەتتەن بۇيىم اكەلۋىنەن گورى باياۋىراق ۇستى. ”ماركسىزىمىشى“ كاۋتسكىدىڭ مورالى: ”مىسردى قارۋى كۇشپەن باسىپ الماي، جالاڭ ەكونوميكالق فاكىتورلاردىڭ ئىپالىنا سۇيەن-گەندە، انگليا-مىسر ساۋداسىنىڭ ۇسۋى باياۋىراق بولار ەدى دەپ شامالاۋعا ۇبىزدىڭ ىشقانداى دالەلىمىز جوق“. (72-بەت) ”كاپىتالىدىڭ ۇلعايۋى“نا ”يىمپەريالىزىمنىڭ زورلىق ادبىستەرى ارقىلى ەمەس، بەيىت دەموكراتيا ارقىلى بارىنەن دە جاقىسراق جەتۋگە بولادى“ (70-بەت).

نەتكەن بايسالدى، نەتكەن ىلمىي، ”ماركسىزىمدىڭ“ تالداۋ! كاۋتسكى وسى اقلعا سىمايتىن تارىختى تاماشا ”تۈزەدى“ دە، مىنانى ”دالەلدەدى“: انگليالىقتار فرانسىيالىقتاردان مىسردى استە تارتىپ الماۋى كەرەك ەدى. ال گەرمانيا بانكىرلەرىنىڭ انگليالىق-تاردى مىسردان قۇپ شىعۇ ۇشۇن سوعىستى باستايتىن، تۇركىياغا

جورنىق ۋىمىداستىراتىن جانە باسقا شارالار قولداناتىن ءتپىتى دە ءجونى جوق ەدى! مۇنىڭ ءبارى دە ۇعىسپاۋشىلىقتان باسقا تۇك تە ەمەس، — مىسرىغا زورلىق جاساۋدان باس تارتۋ جانە (كاۋتسكىشە بولعاندا — كاپىتالدى شەتكە شىعارۋدى ۇلعايتۋ ۇشىن!) ”بەيىت دەموكراتىياعا كوشۇ“ ”بارىنەن دە جاقسىراق“ ەكەندىگىن انگىلىالىقتار ءالى ۇقپايتى...

”ەگەر بۇرجۋازىالىق ەركىن ساۋدانى جاقناۋشىلار ەركىن ساۋدا كاپىتا- لىزىمنىڭ تۇعىزان ەكونومىكالىق قايشىلىقتارىن مۇلدە جويادى دەپ ويلاسا، ارينە، بۇل جالغان ءۇمت بولادى. ەركىن ساۋدا دا، دەموكراتىيا دا ولاردى جويالمايدى. ءبىراق ءبىز بارلىق جاعىنان دا، بۇل قايشىلىقتاردىڭ ەڭبەكشى بۇقاراعا نەعۇرلىم از ازاپ شەكتىرىپ، از قۇرباندىقتار كەلىستىرەتىن كۇرەس فورمالارى ارقىلى جويىلۋىن ءۇمت ەتەمىز“ (73-بەت)...

قۇداي باسقا سالماسىن! قۇداي ساقتاسىن! لاسسال: توعىشار دەگەن نە؟ — دەپ سۇراق قويىپ، ءبىراقىنىڭ اىگىلى ناقىل سوزىمەن: ”توعىشار دەگەنىمىز قورقىنىشقا جانە قۇداي ايار دەگەن ۇمىتكە لىق تولى بوس شەك“²⁹⁵ دەپ جاۋاپ بەرگەن.

كاۋتسكى ماركسىزىمدى قۇلاق ەستىمەگەن دارەجەدە ماسقارالاپ، ناعىز پوپقا اينالدى. پوپ كاپىتالىستەردى بەيىت دەموكراتىياعا كوشۋگە ۇگىتتەيدى، جانە ونىسن دىالەكتىكا دەپ اتايدى: ەگەر العاشقى كەزدە ەركىن ساۋدا بولپ، ودان كەيىن مونوپول كاپىتال مەن يىمپەريالىزىم بولغان بولسا، وندا ”اسقان يىمپەريالىزىم“نىڭ جانە تاعى سول ەركىن ساۋدانىڭ بولمايتىن نە ءجونى بار؟ بۇل پوپ، ”اسقان يىمپەريالىزىم“نىڭ ”جۈزەگە اسا الاتىن-المايتىن“ىن ايتۋعا باتىلى بارماسا دا، ونىڭ ارتىقشىلىعىن سۈرەتتەپ، ەزىلگەن بۇقارانى جۇباتادى! ءدىن ادامدى جۇباتادى دەگەن دالەلمەن ءدىندى جاقناۋشىلارعا فەيەرباخ: كىمدە-كىم قۇلدى قۇلدىققا قارسى

كوتەرىلىسكە اتتاندىرۇدىڭ ورنىنا قۇلدى جۇباتاتىن بولسا، ول ادام قۇل يەلەرىنىڭ قولشوقپارى بولادى دەپ الگى جۇباتۇدىڭ كەرتارتپاللىغىن ابدەن ئادىل كورسەتكەن.

بارلىق مەزۇشى تاپتاردىڭ قاندايى بولسا دا، وزدەرىنىڭ ۇستەم-دىگىن قورغاۋ ۇشىن ەكى الەۋمەتتىك قىزمەتكە: جەندەتتىڭ قىزمەتى مەن پوپتىڭ قىزمەتىنە مۇقتاج. جەندەت ەزىلگەندەردىڭ نارازىلىغى مەن قوزغالاڭىن باسپ وتىرۇعا ئىيىس. پوپ ەزىلگەندەردى جۇباتۇعا ئىيىس، تاپتىق ۇستەمدىك ساقىتالىپ تۇرغان جاعايدا اپاتتار مەن قۇرباندىقتاردى جەڭلىدەتۇ بولاشاعىن سۇرەت-تەۋگە ئىيىس (ونداي بولاشاقتىڭ ”جۇزەگە اساتىن“ نىا كەپىل بولپ جاتپاعان سوڭ بىلاي دەي سالۇ ايرىقىشا تىم وڭاي-اق...)، ئسويتىپ ولاردى وسى ۇستەمدىككە كونىكتىرۇگە ئىيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك قىمىلداردان تاۋىن قايتارۇعا ئىيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك نىتاسىن باسەڭدەتۇگە ئىيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك باتىلدىغىن توپتارۇعا ئىيىس. كاۋتسكى ماركىزىمدى ناعىز جىير-كەنىشتى، كەرى توڭكەرىستىك توپاس ئازارياعا، ناعىز لاس پوپىلىدىققا اينالدىردى.

1909-جىلى «وكىمەتتى الۋ جولى» دەگەن كىتاپشاسىندا كاۋ-تسكى كاپىتالىزىم قايشىلىقتارىنىڭ شىيەلەنسۇن (ەشكىم دە بەكەرگە شىعارماغان جانە بەكەرگە شىعارۇعا بولمايتىن نارسەنى)، سوعىستار مەن توڭكەرىستەر زامانىنىڭ، ياعنى جاڭا ”توڭكەرىستىك ئداۋىر“ دىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقاندىغىن موپىندادى. ول: ”مەزگىلسىز“ توڭكەرىستىك بولۇى مۇمكىن ەمەس دەيدىى جانە كۇرەستە جەڭىلۇ مۇمكىندىگىن موپىنداماۋعا بولمايتىن بولسا دا، كوتەرىلىس كەزىندە جەڭىپ شىعۇ مۇمكىنشىلىگىمەن ساناسۇدان باس تارتۇ ”بىزدىڭ سىمىزگە تۇرادان-تۇرا وپاسىزدىق ەتكەندىك“ دەپ جارىيالايدى.

سوعىس كەلدى. قايشىلىقتار وفان بەتەر شىيەلەنىستى. بۇقارا-
نىڭ ازاپ-اۋىرتپالغى قاتتى اۋىرلادى. سوعىس سوزىلىپ بارادى،
ونىڭ ءورسى ءۇستى-ءۇستىنە ءۇلعايىپ بارادى. كاۋتسكى كىتاپشا
ءۇستىنە كىتاپشا جازادى، باسپا ءسوز تەكسەرۋ قىزمەتسكەرىنىڭ
بۇيرىغىنا موينىن ءۇسىنىپ، ونىڭ ايتقاننىن سستەيدى، تەرىتورىيالاردى
تالاۋعا سالعاندىق تۋرالى، سوعىستىڭ سۇمدىقتارى تۋرالى، سوعىس
جابدىقتارىن ساتۋشىلاردىڭ سۇراپىل پايدالارى تۋرالى، قىمباتشى-
لىق تۋرالى، اسكەرلىككە شاقىرىلغان جۇمىسشىلاردىڭ ”سوعىستا
قۇلدانىلۋى“ تۋرالى مالىمەتتەر كەلتىرمەيدى، ءىراق ونىڭ ەسەسىنە
پىرولەتارىياتتى جۇباتا بەردى-بۇرجۇازيا توڭكەرىسشىل نەمەسە العا-
باسار بولپ تۇرغانداى، ”ماركىستىڭ ءوزى بەلگىلىبىر بۇرجۇازيانىڭ
جەڭۋىنە تىلەكتەس بولغانداى سوعىستىڭ مىسالدارى ارقىلى
جۇباتادى، وتارلارسىز، توناۋسىز، سوعىستارسىز جانە اسكەرى
دايندىقتاردى كەڭەيتۋسىز كاپىتالىزمنىڭ دە بولۋى ”مۇمكىن“
ەكەندىگىن دالەلدەيتىن، ”بەيىت دەموكراتيا“نىڭ ارتىقىشىلىغىن
دالەلدەيتىن ءۇشى-قىرى جوق ساندى مالىمەتتەر ارقىلى جۇباتادى.
بۇقارانىڭ ازاپ-اۋىرتپالغى اۋىرلاي تۇسكەندىگىن جانە كوز
الدىمىزدا توڭكەرىستىڭ جاعدايدىڭ تۇعاندىغىن (بۇل تۋرالى
ايتۋعا بولمايدى! باسپا ءسوز تەكسەرۋ ورنى رۇحسات ەتپەيدى...)
بەكەرگە شىعارۋعا باتىلى بارمايدى، كاۋتسكى كۇرەستىڭ جاڭا
كەزەڭىندە ”قۇرباندىقتار مەن ازاپتاردىڭ از“ بولاتىن فورمالارنىڭ
”بولاشاعىن“ سۋرەتتەپ (ونىڭ ”جۈزەگە اسا الاتىن“نا ول كەپىل
بولا المايدى)، بۇرجۇازيا مەن ورايشىلدارعا جاعىمىسىدى...
كاۋتسكىدى وسىنىسى ءۇشىن جەزەكشە (Mädchen für alle) دەپ
اتاغان فر. مەرىك مەن روزا لۇكسەمبۇرگتىكى ابدەن دۇرس.

*

*

*

1905-جىل 8-ايدا روسسىيادا توڭگەرىستىك جاعداي جارىققا شىقتى. قوبالجىعان بۇقارانى "جۇباتۇ" "ۇشىن، پاتشا بۇلگىنىدىك دۇمانى¹²² شاقىرۇعا ۋادە ەتتى. ەگەر بانكىرلەردىڭ اسكەري دايىندىقتاردى كەڭەيتۋدەن باس تارتىۋىن جانە ولاردىڭ اراسىندە داى ۇزاق ۋاقىتتىق "بەيىتتىشلىك" تۇرالى كەلىسىمدى "اسقان يىمپەريالىزىم" دەپ اتاۋعا بولاتىن بولسا، بۇلگىنىدىك زالڭ-كەڭەس "تۇزىمىن" "اسقان جەكە وكتەمدىك" دەپ اتاۋعا بولار ەدى. قازىرشە ۇز: جۇزدەگەن وراسان زور كاسپورىنداردا "ۇشتاسقان" دۇنيە جۇزىندەگى اسا ۇرى بانكىرلەر سوعىستان كەيىن اسكەري دايىندىقتاردى ازايىتۇ جاعىندا تۇرۇعا حالققا كۇنى ەرتەڭ ۋادە ەتەدى دەلىك (كاۋتسكىدىڭ ەسالاڭدىق "نازارياسىنان شىعاتىن ساياسى قورتىندىنى جەرىنە جەتە زەرتتەۋ" ۇشىن قازىرشە ۇز وسلاي دەپ جورامالدايمىز)، "تىپتى وسىنىڭ وزىندە دە پىرولەتار-يائىقا توڭگەرىستىك قىمىلداردان باس تارتىۋعا كەڭەس بەرۋ وعان تۇرادان-تۇرا وپاسىزدىق سىتەگەندىك بولار ەدى، ويتكەنى توڭگە-رىستىك قىمىلدارسىز بارلىق ۋادەلەر، بارلىق كوركەم بولاشاقتار تەك قانا سامىم بولپ تابىلادى.

سوعىس كاپىتالىستەر تابىنا وراسان كوپ پايدا جانە جاڭا تالان-تاراجداردىڭ (تۇركىيا، جۇڭگو جانە باسقار)، مىليارتتىق جاڭا زاكازداردىڭ، ۇسىمى نەغۇرلىم جوعارى جاڭا زايومداردىڭ تاماشا بولاشاقتارىن تۇعىزىپ قانا قويىعان جوق، ونىڭ ۇستىنە پىرولەتار-يائىتى جىككە ۇبولپ جانە ازىمىنداتىپ، كاپىتالىستەر تابىنا ونان دا زور ساياسى ولجالار اپەردى. كاۋتسكى وسى ازىمىنداتىۋشىلىققا كومەكتەسۋدە، "وز" ەلىنىڭ ورايشىلدارىمەن، زىۋدەكۇمدارىمەن بىرلىك جاساۋعا بولا، كۇرەسىپ جاتقان پىرولەتارىياتنىڭ وسى حالقارالىق جىكتەلىسىن دارىپتەيدى! ەسكى پارتىيالار بىرلىگى

دەگەن ۇران ۇبر ەلدىك پىرولە تارىاتىنىك ۇز ەلىنىك بۇرچۋازىيا-
سىمەن "بىرلىگى" جانە ۇتۇرلى ەلدەر پىرولە تارىاتىنىك جىكتەلىسى
ەكەندىگىن تۇسىنبەيتىن ادامداردا تابىلادى-اۋ...

VI

"سوتسىيال-دەموكراتىيانىك كۆيرەۋى" تۇرالى كاۋتسكىدىك
قورتىندى پىكىرى (كۇنوۋقا توپىتارس بەرۋگە ارىنالىان 7-تاراۋ-
شاسى) باسلىغان «جاڭا زامان» (9-سان) 5-ايدىك 28-كۈنى
جارقىقا شىققاندا ۇبىزدىك جوعارىنداعى ماقالامىز جازىلىپ تا قويىلعان
ەدى. كاۋتسكى سوتسىيال-شوۋينىزىمدى جاقىتاۋداعى بارلىق ەسكى
بۇلتاقويلىقتى جانە جاڭا ۇبر بۇلتاقويلىقتى بىلاي دەپ جىناقىتاپ،
قورىتىپ ايتتى:

"سوعىستى تازا يىپەريالىستىك سوعىس دەۋ، سوعىس تۇعان كەزدە
تاڭداپ الاتىنىك نە يىپەريالىزىم، نە سوتسىيالىزىم بولدى دەۋ، گەرمانىيانىك،
فرانىيانىك، انگلىيانىك (كوپ رەتتەردە) سوتسىيالىستىك پارتىيالارى مەن
پىرولە تارلىق بۇقاراسى ويلانباستان، اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەردىك ۇندەۋدە-
مەن عانا يىپەريالىزىمنىك قۇشاعىنا ۇمتىلدى، سوتسىيالىزىمدى ساتىپ كەتتى،
ۇسويتىپ بۇكىل تارىختا بۇرىن بولپ كورمەگەن كۆيرەۋ تۇغىزدى دەۋ مۇلدە
ناحق."

جاڭا بۇلتاقويلىق جانە جۇمىسشىلاردى جاڭادان الداۋ دەگە-
نىمىز مىناۋ: بايقايسىزدار ما، سوعىس "تازا" يىپەريالىستىك سوعىس
ەمەس قوي!

قازىرگى زامانى سوعىستىك سىپاتى مەن ماڭىزى تۇرالى
ماسەلەدە كاۋتسكى بارىنشا بۇلتالاقىتايدى، پارتىيانىك بۇل
كوسەمى، ۇزىنىك سوڭعى ۇرلىق جاساعان جەرىنە سوقپاي وتەتن

ۋرىداي. ۱۰ ۋاقىتتا بازەل قۇرىلتايى مەن ھەمىنىس قۇرىلتاينىڭ
 ايقىن جانە رەسمىي مالىمەتەلەرنى سۇقپاستان ھەتتەپ وتە شىعادى.
 «ۋىلتىتىق مەملەكەت...» تۋرالى 1915-جىلى 2-ايدا جازىلغان
 كىتاپشاسىندا كاۋتسكى-سوعىس "سايبىپ كەلگەندە يىمپەريالىستىك
 سوعىس" (64-بەت) دەگەن ھەدى. قازىر جاڭا ەسكەرتۋەنگىزىلىپ:
 قازا يىمپەريالىستىك سوعىس بولماي شىعەپ وتىر. ايتىڭىزدارشى،
 تاى دا قانداي بولماق؟

تاى دا ۋىلتىتىق سوعىس بولپ شىعەپ وتىر! كاۋتسكىدىڭ
 وسىنداى ورەسكەل نارسەنى مىناداي "پەلھانوۋىتىق" جالغان دىالەك-
 تىكا ارقىلى ايتۋعا اۋزى باردى:

"قازىرگى سوعىس يىمپەريالىزىمنىڭ عانا ەمەس، روسىيا توڭكەرسىنىڭ
 دە تۋىندىسى". كاۋتسكى "تېتى 1904-جىلى-اق مىنانى بولجاپتى: روسىيا
 توڭكەرسى پانسلاۋىزىمدى جاڭا فورمادا تۋدىرادى، "دەموكراتىيالىق روسىيا
 قايتسە دە اۋستريالىق جانە تۇركىيالىق سلاۋيانلارنىڭ وزدەرىنىڭ ۋىلتىتىق تاۋ-
 ەلسىزدىگىنە جەتۋەنلەگىن قاتتى قاۋلاتۋعا تېىس... وندا پولشا ماسەلەسى دە
 كەسكىن ماسەلە بولادى... وندا اۋستريا كۈيرەيدى، ويتكەنى پاتشالىق تۋرۇم-
 نىڭ كۈيرەۋىمەن بىرگە، وسى كۈنگى بىرىنەن بىرى اۋلاق بولۋعا تالپىنىپ
 وتىرعان ەلەمەنتتەردى ماتاپتىن تەمىر قۇرساۋ دا سۈگىلىپ كەتەدى" (سۈگى
 سىتاتتى قازىر كاۋتسكىدىڭ "ۋى 1904-جىلى ماقالاسىنان كەلتىرىپ وتىر)...
 "روسىيا توڭكەرسى... شىعەستىڭ ۋىلتىتىق تالاپتارنا جاڭادان كۈشتى دەمەۋ
 بولدى، ەۋروپالىق ماسەلەلەرگە ازىيالىق ماسەلەلەردى قوستى. بۇل ماسەلەلەر-
 دىڭ بىرى دە قازىرگى سوعىستىڭ تۋسىندا وزدەرىن ايرىقشا كۆرسەتىپ
 وتىر جانە خالىق بۇقاراسىنىڭ (سونىڭ شىنىدە پىرولەتارىلىق بۇقارانىڭ دا)
 پىيىلى جونىدە شەشۋى ماڭىز الپ وتىر، ال ۇستەم تاپتاردا يىمپەريالىستىك
 نىسايىلار باسىم بولپ وتىر" (273-بەت؛ كۆرەكتەلەندىرۋ بەلگىسى بىزدىكى).
 مىنە ماركسىزىمدى ماسقارالاۋدىڭ تاى بىر مىسالى! "دەموكراتى-
 تىيالىق روسىيا" ەۋروپانىڭ شىعەسىنداى ۋىلتىتاردىڭ بوستاندىققا

ۋىتىلغان تىلەگىن قاۋلاتار ەدى (بۇل داۋىسىز)، سۈندىقتان ۇلتتار-
دىڭ بىردە.. بىرىن ازات ەتپەيتىن، قايتا قانداي بولپ اياقتالسا دا
كوپ ۇلتتاردى قۇلدىققا سالاتىن قازىرگى سوعىس "تازا" يىمپەريالى-
ستىك سوعىس ەمەس ەكەن. "پاتشالىق تۇزىمنىڭ كۆپرەۋى"
(اۋستىريانىڭ ۇلتتىق قۇربلىمىنىڭ دەموكراتىيالىق ەمەستىگى سالدرد-
نان) اۋستىريانىڭ بىدراپ كۆپرەۋى بولار ەدى، سۈندىقتان
ۋاقىتشا نىعايىپ العان كەرى توڭكەرىسشىل پاتشالىق تۇزىم
اۋستىريانى توناي وتىرىپ جانە اۋستىريا ۇلتتارىن بۇرىنعىدان دا
ارمان ەزە وتىرىپ، "قازىرگى سوعىس" قاتازا يىمپەريالىستىك ەمەس،
قايتا بەلگىلى شامادا ۇلتتىق سىپات بەرىپتى-مىس. "ۋستەم تاپتار"
توپاس مەششاندردى جانە جانشىلغان دىحاندردى يىمپەريالىستىك
سوعىستىڭ ۇلتتىق ماقساتتارى تۋرالى ەرتەگىلەرمەن الداپ وتىر
ەكەن، سۈندىقتان عىلمىنىڭ كىسىسى، ياعنى "ماركىسىزىم"نىڭ
بەدەلدسى، ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ ۋاكىلى؛ ۋستەم تاپتاردا
يىمپەريالىستىك نىسايىلار بار، ال "حالىق"تا جانە پىرولەتارلىق
بۇقارادا "ۇلتتىق" تالاپتار بار دەگەن فورمۇلا ارقىلى بۇقارانى وسى
الداۋشلىققا كۈندىرىپ بەرۋگە ۇقىقتى-مىس!

دىيالەكتىكا ناعىز سۇرقيا، ناعىز ارام بۇلتاقويلىققا اينالىپ بارادى!
قازىرگى سوعىستا ۇلتتىق ەلەمەنت سەربىيانىڭ اۋستىرياعا قارسى
سوعىسىندا عانا بار (مۇنى پارتيامىزدىڭ بەرىندە بولغان ماجىلىسىنىڭ
قارارى اتاپ وتكەن بولاتىن①). تەك سەربىيادا عانا جانە سەربىيا-
لىقتار اراسىندا ۇزاق جىلداردان بەرگى جانە مىليونداغان "حالىق
بۇقاراسى"ن قامتىپ وتىرغان ۇلت ازاتتىق قوزعالىس بار، سەربىيا-

① قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۇشاسى، 137 - بەت. —

نىڭ ئۆستىرىغا قارىسى سوعىسى وسى قوزغالستىڭ “جالعاسى” بولپ تابىلادى. ەگەر بۇل سوعىس وقشاۋلانغان بولسا، ياعنى جالپى ەۋروپالىق سوعىسپەن، انگليانىڭ، روسىيانىڭ جانە باسقاللارنىڭ قۇلىنىقۇمارلىق جانە توناۋۇشلىق ماقساتتارمەن بايلانىستى بولماعان بولسا، وندا بارلىق سوتسىيالىستەر سەربىيا بۇرجۇازياسىنىڭ جەڭۋىن تىلەۋگە قىيىس بولار ەدى—قازىرگى سوعىستاعى ۇلتتىق جاعدايلار—دان شىعاتىن بىردەن—بىر دۇرىس جانە وتە—موتە قاچەتتى قورتىندى وسى. بۇراق، بۇل كۇندە ئۆستىريالىق بۇرجۇازداردىڭ، دۇنيى ۇقىقىشلىلاردىڭ جانە جياڭجۇندەردىڭ قىزمەتىندە بولپ وتىرعان بۇلتاقوي كاۋتسكى دال وسى قورتىندىنى جاسامايدى!

ونان قالسا، ماركىستىڭ دىيالەكتىكاسى عىلمىي بىرتىندەپ دامۇ ئازارياسىنىڭ ەڭ جاڭا تابىسى بولغاندىقتان، زاتتاردى ناق وسى وقشاۋ، ياعنى سىڭارچاقتى تەكسەرۋگە جانە بۇرمالاپ تەكسەرۋگە جول قويمايدى. سەربىيا—ئۆستىريا سوعىسىنىڭ ۇلتتىق جاعدايسىنىڭ جالپى ەۋروپالىق سوعىستا ەشقانداي ەلەۋلى ماڭىزى جوق، بولا دا المايدى. ەگەر گەرمانيا جەڭىپ شىقسا، ول بەلگيانى، تاغى دا پولشانىڭ بىرسىپىرا بولەگىن، بالكىم فرانسىيانىڭ دا بىرسىپىرا بولەگىن جانە باسقاللاردى جالمايدى. ەگەر روسىيا جەڭىپ شىقسا، ول گالىتسىيانى، تاغى دا پولشانىڭ بىرسىپىرا بولەگىن، ارمەنيانى، ت.ت. جالمايدى. ەگەر “جەڭسە الماسا”، بۇرىنعى ۇلتتىق ەزۋ سول كۇيىندە قالادى. سەربىيا ۇشىن، ياعنى قازىرگى سوعىسقا قاتناسۋۇشلاردىڭ بولماشى عانا جۇزدەن بىر بولەگى ۇشىن، سوعىس بۇرجۇازىيالىق ازاتتىق قوزعالىسى “ساياسىينىڭ جالعاسى” بولپ تابىلادى. ال 100 دە 99 بولەگى ۇشىن بۇل سوعىس يىمپەريالىستىڭ بۇرجۇازيانىڭ، ياعنى ۇلتتاردى ازات ەتۋ ەمەس، ازدىرۋ عانا قولىنان كەلەتىن قاۋساعان بۇرجۇازيانىڭ ساياسىينىڭ جالعاسى

بولپ تابىلادى. كەلىسىم جاساسقان ءۇش ەل، سەربىيانى "ازات ەتەر" بولسا، اۋستىريانى توناۋعا كومەكتەسكەنى ءۇشنى يىتاليا يىمپەريالىزىمىنە سەربىيا بوستاندىغىنىڭ مۇددەلەرىن ساقايدى.

وسىنىڭ ءبارى دە جالپىعا ءمالىم، وسىنىڭ ءبارىن دە كاۋتسكى ورايشىلداردى اقتاۋعا بولا ارسىز تۇردە بۇرمالاپ وتىر. "تازا" قۇبىلىستار جاراتىلىس دۇنيەسىندە دە، قوعامدا دا جوق جانە بولا المايدى. ماركىس دىيالەكتىكاسى ناق وسىنى ءيرەتىپ وتىر، بۇل دىيالەكتىكا تازا ءۇمىمنىڭ ءوزى—زاتتاردىڭ بۇكىل كۇردەلىلىگىن تۇگەل قامتى المايتىن ادام تانىمىنىڭ ءبرسىپىرا تارلىعى، سىڭار جاقىتىلىعى دەپ بىزگە كۆرسەتىپ بەرىپ وتىر. الەمدە "تازا" كاپىتالىزىم جوق، بولا دا المايدى، تەك قاشان دا بولسا ءيا فەودال-ليزىمنىڭ، ءيا مەششاندېقتىڭ، ءيا تاغى باسقا بىردەمەنىڭ قوسپاسى بولادى. سوندىقتان اشىقتان-اشىق توناۋدىڭ ماقساتتارىن "ۇلتتىق" جەل سوزدەرمەن ادەبىيى بۇركەمەلەپ وتىرعان يىمپەريالىستەردىڭ "حالىق بۇقاراسى" ن شىمىركىپەستەن الداعاندىعى تۇرالى ءسوز بولپ وتىرعاندا، سوعىستى "تازا" يىمپەريالىستىڭ سوعىس مەمەس ەدى دەۋ—مەيلىنشە توپاس تاقۋا نەمەسە كەزەپ الدامكوس بولۇ دەگەن ءسوز. ءستىڭ بۇكىل ءتۇيىنى مىنادا: كاۋتسكى "حالىق بۇقاراسى ءۇشنى" (سونىڭ شىندە پىرولەتارلىق بۇقارا ءۇشنى دە) ۇلتتىق ماسەلەلەردىڭ، ال ءستەم تاپتار ءۇشنى "يىمپەريالىستىڭ نىسايىلاردىڭ" "شەشۋشى ماڭسى بولادى" (273-بەت) دەپ جانە مۇنىسىن "ۇشى-قىيرى جوق ءارالۋان ءومىر شىندىعى" نا دىيالەكتى-كالىق تۇردە سۇيەنگەنسپ "دالەلدەپ" (274-بەت)، يىمپەريالىستەر-دىڭ حالىقتى الداۋىن قولدايدى. كۇمان جوق، ءومىر شىندىعى ۇشى-قىيرى جوق ءارالۋان، بۇل—بۇلجىماس اقيقات! ءبىراق وسى ۇشى-قىيرى جوق ءارالۋاندىقتا ەڭ نەگىزگى ەكى اعىم

بارلىقى دا كومانىسىز: سوعىستىڭ وبىيەكتىپتىك مازمۇنى — يىمپەريالىزىم “ساياسىيىنىڭ جالغاسى”، ياعنىي “ئىرى ەلدەر” دىڭ قاۋساعان بۇرجۇازياسىنىڭ (جانە ولاردىڭ ۇكىمەتتەرىنىڭ) وزگە ۇلتتاردى تالاۋىنىڭ جالغاسى، ال “سۇبىيەكتىپتىك” باسىم يىديالوگىيا — بۇقارانى اقىماق ەتۋ ۇشىن تاراتىلىپ وتىرعان “ۇلتتىق” قۇرعات سوزدەر.

كاۋتسكىدىڭ “سولشىلدار” ۇستىڭ جايىن سىپاتتاعاندا “سوعىس تۇعان كەزدە” تاڭداپ الاتىنىڭ: نە يىمپەريالىزىم، نە سوتسىيالىزىم بولادى دەپ سىپاتتاعان ەدى دەگەن، جاڭادان تاعى دا قايتالاپ ايتىپ وتىرعان ەسكى بۇلتاقويلسىن ۇبىز جوعارىدا تالدادىق. مۇنىسى ۇياتتان كەشكەن شىلعي سۋايتتىق، ويتكەنى سولشىلداردىڭ باسقاشا تاڭداۋ مۇمكىندىگىن: نە پارتىيانىڭ يىمپەريالىستىك توناۋ مەن الداۋعا قاتناىۋى، نە توڭكەرىستىك قىمىلداردى ۇناسىحاتتاپ، ازىرلەۋ دەپ قويغاندىن كەۋتسكى جاقسى بىلەدى. كاۋتسكى ۇزىنىڭ زىۋدەكۋمدار الدىندا مالايلىق ەتۋگە بولا تاراتىپ جۇرگەن سولەكەت ەرتەگىسىن گەرمانىياداعى “سولشىلدار” دىڭ اشكەرلەۋىنەن تەك باسپا ۇسوز عانا قورعايتىنىن جاقسى بىلەدى. ال ەندى “پىرولەتارلىق بۇقارا” مەن “اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر” — دىڭ اراسىنداعى قاتناىستارعا كەلسەك، مۇندا كاۋتسكى ابدەن توزىعى جەتكەن قارىسى داۋلاردىڭ ۇبرىن ۇسىنىپ وتىر.

“وزىمىزدى ۇزىمىز اقاماۋ ۇشىن گەرمانىيالىقتاردى بىلاي قويا تۇرا — لىق؛ ال ۇالىان مەن گەد، حايندىمان مەن پىلەحانوۋ سىياقتى ادامدار ۇبر كۇنىنىڭ شىندە يىمپەريالىستەر بولپ كەتتى، سوتسىيالىزىمدى ساتپ كەتتى دەپ كىم شىنداپ ايتقىسى كەلەر ەكەن؟ پارلامەنتتەر مەن ۇباششىلىق ورگانى ۇبىلاي قويا تۇرالىق دكاۋتسكى باششىلىق ورگانداردىڭ، گەرمانىيا سوتسىيال — دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ رەسمىي باششى ورىندارىنىڭ، ونىڭ

ورتالىق كومىتەتىنىڭ (ياعنى اتقارۋ كومىتەتىنىڭ)، ونىڭ پارلامەنتتىك ۋىيىرەلەرنىڭ، ت.ت. ساياساتىن ابدەن ورنىدى تۇردە جەك كورىپ، مىسقىلدا-
 عان روزا لۇكسەمبۇرگ پەن فر. مەريگنىڭ «يىتەرناتسىيونال» اتتى جورنالنى
 يىشارا مەن اتاپ كورسەتىپ وتىر، ال 24 ساعاتتىڭ ئىشىندە وڭعا قاراي
 سىرت اينالىپ، تۇرادان-تۇرا ۋوزنىڭ بۇرنى ماقساتتارنا قارسى بۇرىلۇى
 ۋۇشنى 4 مىليون سانالى گەرمانىيا پىرولەتارلارنا اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر-
 دىڭ جالعىز بۇيرىعى دا جەتكىلىكتى دەپ ايتۇعا كىمنىڭ باتىلى بارادى؟
 ەگەر بۇل راس بولاتىن بولسا، وندا بۇل، ارىنە، تەك ۋبىزدىڭ پارتىيانىڭ
 عانا مەس، بۇقارانىڭ دا سۇراپىل كۆپرەۋىن «كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى
 كاۋتسىكىدىكى» كورسەتكەن بولار ەدى. ەگەر بۇقارا وسىنداي ادامدىق
 ۋپىشىنى جوق، جايىلىپ جۇرگەن ۋبىر قورا قوي بولسا، وندا ۋبىز ۋوزىمىزدى
 ۋوزىمىز جەرلەۋگە رىزا بولار ەدىك. «(274-بەت)

ساياسىي جانە عىلمىي جاعىمنان اسا بەدەلدى كارل كاۋتسكىي
 ۋوزنىڭ قىلىعىمەن جانە بەيشارالىق سىلتاۋلاردى تىرىكتەپ الۋىمەن
 ۋوزىن جەرلەپ تە قويدى. كىمدە-كىم مۇنى ۇقىپاسا نەمەسە، ەك
 قۇرباندا، مۇنى سەزبەسە، ول ادام سوتسىيالىزىم جونىنەن ۋۇمت-
 سىز، ۇدال سوندىقتان دا «يىتەرناتسىيونال» جورنالنىدا كاۋتسكىي
 اعىمىنداىلاردى ناعىز جەكسۇرىن ادامدار دەپ سوكىپ، مەريڭ،
 روزا لۇكسەمبۇرگ جانە ولاردى جاقىتاۋشىلار بىردەن-ۋبىر دۇرس
 باعىت ۇستاپ وتىر.

ويلاپ قانا قاراڭىزدارشى: سوعىسقا كوزقاراس تۇرالى العاشىندا
 ۋبىرشاما ەركىن تۇردە (ياعنى دەرەۋ قولعا ئىنىپ، باسقارلىماي،
 بىردەن اتىلۇ حاۋپىندە بولماي) تەك «اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر»
 (ولار ەركىن تۇردە داۋىس بەرۋگە ۇقىقتى، ولاردىڭ قارسى
 داۋىس بەرۋىنە دە ابدەن بولاتىن ەدى-بۇل ۋۇشنى ۇتپىتى روس-
 سىيادا دا ۇرىپ-سوققان جوق، قۇدالاعان جوق، ۇتپىتى تۇتقىنعا دا
 العان جوق)، اتتوبەلىندەي ۋمانساپتىلار، تىلىشلەر، ت.ت. عانا

پىكىر ايتا الدى. ەندى كاۋتسكى مونتازداي بولسۇپ وسى قوعام-
 دىق جىكتىڭ وپاسىزدىغىن جانە تۇرلاۋسىزىدىغىن بۇقاراعا اۋدارىپ
 وتىر، ال بۇل جىكتىڭ ورايشلىدىقتىڭ تاكتىكاسىمەن جانە ىدىا-
 لوگىياسىمەن بايلانسى بارلىعى تۇرالى وسى كاۋتسكىدىڭ ۇزى
 كۆپ جىل بويىنا ونداعان رەت ماقالا جازعان ەدى. جالپى علمىي
 زەرتتەۋدىڭ، اسىرەسە ماركسىزىمدىڭ دىالەكتىكانىڭ ەڭ ۇبرىنىشى
 جانە ەڭ نەگىزگى ەرەجەسى جازۇشىدان سوتسىيالىزىمدەگى ەكى
 اعىمنىڭ (وپاسىزدىق تۇرالى ايتىپ، ايعايلاپ، ول جونىندە دابىل
 قاعىپ وتىرعان اعىمنىڭ دا، وپاسىزدىقتى كۆرمەي وتىرعان اعىمنىڭ
 دا) قازىرگى كۆرەسىنىڭ بۇدان بۇرىن ونداعان جىلدار بويىنا
 جۇرگىزىلىپ كەلگەن كۆرەسىپەن بايلانسىن تالداپ كورۇدى تالاپ
 ەتەدى. كاۋتسكى بۇل جونىندە تۇڭ ۇندەمەيدى، تىپتى اعىمدارمەن
 ىدىالىق اعىمدار تۇرالى ماسەلە دە قويغىسى كەلمەيدى. بۇعان
 دەيىن ىدىالىق اعىمدار بولسۇپ كەلگەن ەدى، ەندى ولار بولماي
 وتىر! ەندى ۇرادايم مالاي ادامدار ماقتان ەتەتىن ەدەلدەر-
 دىڭ دارداي اتتارى عانا بار. بۇل جونىندە ۇبر-بىرىنە سۇيەنىپ،
 ەرۋلىگە قارۋلى دەگەن ەرەجە بويىنشا ۇبرىنىڭ ۇنا ىنى ۇبرى
 قىمىتاپ وتىرۇ وتە-موتە قولايلى. ايتىڭىزدارشى، گەد، پىلەحانوۋ،
 كاۋتسكى سىياقتىلاردىڭ... قاي جەرىنەن ورايشلىدىقتىڭ ىسى
 شىعپ تۇر! دەپ ل. مارتوۋ بەرىندە بولعان جارىس سوزدە (قاراڭىز:
 «سوتسىيالى-دەموكراتىتار» گازەتى، 36-سان) بايىبالام سالعان
 ەدى. گەد سىياقتى ادامداردى ورايشلى دەپ اتاۋدا ساعىراق
 بولۇ كەرەك دەپ جازدى اكسەلرود («ۇن» گازەتى، 86-87-سان).
 ۇزىمدى اقاماي-اق قويامىن،- دەپ ۇن قوسادى بەرىلىندە
 كاۋتسكى،- ۇبراق ۋالىيان مەن گەد، حايندىمان مەن پىلەحانوۋ
 قايتىپ... قوراز كوكەكتى ماقتاعانى ۇشنى كوكەك قورازدى

ماقتايدى. 296

مالايلىق تىراشتانۇدىك سوڭىنا ئۇسىپ، كاۋتسكىي حايندىماندى
 وسدان بىر كۈن بۇرىن عانا يىمپەريالىزىم جاعىنا شىقتان كىسى
 ەتىپ كورسەتىپ، ئىپتى حايندىماندى دا قولىنان سۇيىپ وتىر.
 ال سول «جاڭا زامان»نىڭ وزىندە جانە بۈكىل دۇنيە جۇزىنىڭ
 ونداعان سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتيا گازەتتەرىندە حايندىماننىڭ
 يىمپەريالىزىمى تۇرالى ئىپتى كوپ جىلدار بويىنا جازىلىپ
 كەلەدى! ەگەر كاۋتسكىي ئوزىنىڭ اتاعان ادامدارىنىڭ ساياسىي ۇمىر
 بايانىمەن شىنداپ شۇغىلىدانسى، ول مىنانى ەسىنە ئۇسىرىپ
 كورەر ەدى: بۇل ۇمىر باياندا ولاردىڭ يىمپەريالىزىمگە تىزە
 بۇگۇن «بىر كۇندە» ەمەس، ونداعان جىلدار بويىنا ازىرلەپ
 كەلگەن بەلگىلەر، وقىعالار بولماپ پا ەدى، ۆاليان جورەششىلدەر⁸-
 دىڭ، ال پلەحانوۋ مەنشەۋىكتەر مەن جويىمپىازداردىڭ جەتەگىندە
 بولماپ پا ەدى؟ ماڭىزدى ماسەلەلەردىڭ بىردە-بىرىنە دەرەس
 مايدان ۇستاۋ قولىنان كەلمەيتىن، ومىرگە ەش بىر جاناسپايتىن،
 جۇعىمسىز، گەدشىلدەر⁸دىڭ «سوتسىيالىزىم» جورنالىنداعى²⁹⁷ گەدنىڭ
 اعىمى جۇرتنىڭ بارىنىڭ كوز الدىندا-اق زىم-زىابولماپ پا ەدى؟
 مىلەرانىزىم⁷ تۇرالى ماسەلەدە، بەرىشتەينشىلىدىكىكە²⁹⁸ قارىسى
 كۇرەستىڭ باس كەزىندە، ت.ت. كاۋتسكىي (كاۋتسكىدى حايندىمانمەن
 جانە پلەحانوۋپەن-ابدەن^۹ادىل تۇردە-قاتار قويىپ جۇرگەندەرگە
 ارناپ قوسا كەتەيىك) تۇرلاۋسىزدىق كورسەتپەپ پە ەدى؟
 بىراق بۇل كوسەمسەردىڭ ۇمىر بايانىن عىلمىي تۇردە
 زەرتتەۋگە قۇشتارلانۇدىك بولماشى كۈلەڭكەسىن دە كورە
 الماي وتىرمىز. مىنانى تەكسەرىپ قاراۋعا ارەكەت ەتۋشىلىك تە
 جوق: بۇل كوسەمسەر قازىر دە وزدەرىن وزدەرىنىڭ دالەل-
 دەرىمەن جاقتاپ وتىر ما ەكەن، الدە ورايشىلدار مەن بۇرجۇاز-

داردىڭ دالەلدەرىن قايتالاۋ ارقىلى جاقتاپ وتىر ما مەكەن؟ بۇل كۈسەمدەردىڭ قىلىقتارىنىڭ مەۋلى ساياسي ماڭىز الۋى ولاردىڭ مەركەشە نىقالدارىنىڭ ارقاسىندا بولدى ما مەكەن، الدە ولاردىڭ شىنىندا دا "نىقالدى" جانە سوعىس ۇيىمى قولداغان وزگە يىدالىق اعمىعا، ياعنى بۇرچۋازىالىق يىدالىق اعمىعا جاناسقاندىعىنىڭ ارقاسىندا بولدى ما مەكەن؟ كاۋتسكىدە "تىپتى ماسەلەنى زەرتتەۋگە كىرىسكەندىك تە جوق؛ ول بۇقارانىڭ كوزىن تۇمشالاۋدى عانا، بەدەلدى اعمىداردىڭ زور اتاعىمەن بۇقارانىڭ قۇلاعىن تۇندىرۋدى عانا، بۇقارانىڭ تالاس ماسەلەنى ايقىن قويىپ، مۇنى ار جاققان تولىق زەرتتەۋىنە كەدەرگى جاساۋدى عانا قاراستىرادى. ①

... "4 مىليون بۇقارا اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەردىڭ بۇيرىعى بويىنشا وڭعا قاراي سىرت اينالدى"...

بۇل سوزدەردىڭ بىردە- بىرى دۇرىس مەس. گەرمانىيانىڭ پارتيا ۇيىمىندا 4 مىليون مەس، بىر مىليون ادام بولدى، جانە

① كاۋتسكىدىڭ ۋالىيان مەن گەدكە، حايندىمان مەن پەلەحانوۋقا سۇيەنۋىدە تاغى بىر مەركەشەلىك بار. لەنچ پەن خەنىش سىياقتى اشىق يىمپەريا- لىستەر (ورايىشلىدار تۋرالى ايتىپاي قويا تۇرعانىدا دا) وزدەرىنىڭ ساياساتىن اقتاۋ ۇشىن حايندىمان مەن پەلەحانوۋقا سۇيەنەدى. ولار بۇلارعا سۇيەنۋگە ۇقىقتى دا. ولار بۇل شىنىندا دا باز- باياعى بىر- اق ساياسات دەپ وسى جونىندە شىنىن ايتىپ وتىر. ال كاۋتسكى لەنچ پەن خەنىش تۋرالى، يىمپەريالىزىمگە بەت بۇرغان وسى ايتىقپالار تۋرالى، مەنسىنبەي سويلەيدى. كاۋتسكى بۇل باجىگەر- لەرگە 299 ۇقساناغانا، ولار مەن كەلسەگەننە، ۇزىنىڭ توڭكەرىشى كۇيىندە قالعاننا قۇدايعا شۇكىرلىك ايتادى- ويىنماڭىز! ال ۇس چۇزىندە كاۋتسكىدىڭ مايدانى دا دال سونداي. تاتتى سوزدى، مەكچۇزدى شوۋىنىس كاۋتسكى قاراپايم شوۋىنىستەردەن- داۋىد پەن خەينەدەن، لەنچ پەن خەنىشتەن اناعۇرلىم جەكسۇرىن.

دە بۇقارانىڭ بۇل ۋىيىمىنىڭ (ئاربر ۋىيىم اتاۋلىنىكى سىياقتى) ئىبر-
تۇتاس تىلەكتەرىن تەك قانا ونىڭ ئىرتۇتاس ساياسى ورتالىسى،
ياعنى سوتسىيالىزىمى ساتىپ كەتكەن "ئاتتوبەلىنىدەيلەر" ئىل-
دېردى. وسى اتتوبەلىنىدەيلەردىڭ پىكىرى سۇرالدى، ولار داۋىس
بەرۋگە شاقىرىلدى؛ ولار داۋىس بەرە الدى، ماقالالار جازا الدى،
ت.ت. ال بۇقارادان ەشتەگە سۇرالمادى. بۇقاراعا داۋىس بەرۋگە
رۇحسات ەتىلمەگەنى بىلاي تۇرسىن، قايتا ولار ىدىراتىلدى، ولار
استە اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەردىڭ ەمەس، اسكەري بىلەۋشە-
لەردىڭ "بۇيرىق"ى بويىنشا ايدالدى. سوعىس ۋىيىمى ول كەزدە
بار ەدى. وندا كوسەمدەردىڭ وپاسىزدىعى بولمادى، ول "بۇقارا"نى
ئىبر-بىرلەپ شاقىرىپ الپ، بىلاي دەپ كەسەتپە قويادى:
اسكەرلىككە بار (ۋوز كوسەمدەرىنىڭ كەڭەسى بويىنشا)، ايتپەسە
اتىلاسىڭ. بۇقارا ۋىيىمداسقان تۇردە قايرات قىلا المادى، ويتكەنى
ونىڭ كۈنى بۇرىن ۋىيىمداستىرىلغان ۋىيىمى، ياعنى لەگىندەر،
كاۋتسكى، شەيدەمان قاتارلى "ئاتتوبەلىندەي ادامدار" ۋاكىلىدىڭ
ەتكەن ۋىيىمى، بۇقارانى ساتىپ كەتتى، ال جاڭا ۋىيىم قۇرۇ ۋىش
ۋاقىت كەرەك، ەسكى، شىرىك، كۈنى وزعان ۋىيىمدى لاقتىرىپ
تاستايتىنداي باتىلدىق كەرەك.

كاۋتسكى وزىنە قارىسلاردى—سولشىلداردى جىقپاقشى بولپ،
ولارعا مانعاسىز نارسەنى تاڭىپ: ولار سوعىسقا "جاۋاپ" رەتىندە
"بۇقارا" "24 ساعات ىشىندە" توڭكەرىس جاساۋعا ئىيىس، يمپەريا-
ليزىمگە قارىسى "سوتسىيالىزىم"دى جۈزەگە اسىرۋ ئىيىس، ايتپەسە
"بۇقارا" "تۇرلاۋسىزدىق پەن وپاسىزدىق" كورسەتكەن بولار ەدى
دەگەن ماسەلەنى قويدى دەيدى. بۇل ئىپتى بارىپ تۇرغان
ساندىراق قوي؛ بۇرچىازىيالىق جانە ساقشىلىق تۇسىنىكسىز كىتاپشا-
لاردى جازۇشلار بۇعان دەيىن توڭكەرىسشىلەردى وسى ساندىراق-

پەن “جىيىپ” كەلگەن ەدى، ەندى كاۋتسكى دە وسى ساندىراقپەن پاڭدانىپ وتىر. كاۋتسكىگە قارسى سولشىلدار مىنانى جاقسى بىلەدى: توڭكەرىستى “جاساي قويۇ”عا بولمايدى، توڭكەرىستەر وبىيەكتىپتىك تۇردە (پارتىيالار مەن تاپتاردىڭ ەركىسەن قاراماستان) تولىسىپ پىشقان داعدارىستاردان جانە تارىختىڭ وزگەرىستەرىسەن **“وسىپ شىعادى؛ ۇيىم بولماي تۇرعاندا بۇقارانىڭ بىرتۇتاس ەركى دە بولمايدى؛ ورتالىقتانغان مەملەكەتتەردىڭ قۇتاتتى، تەررورلىق، سوعىس ۇيىمىمەن كۇرەسۇ—قىيىن جانە ۇزاق ۇاقىتتىق ۇس. ۇزىنىڭ كوسەمدەرى قىيىن—قىستايۇ كەزدە وپاسىزدىق سىتەپ كەتكەن سوڭ بۇقارا ەشتەگە سىتەي المايدى؛ ال وسى “اتتوبەلىنە—ەدى” كوسەمدەردىڭ سوعىستىق قارجىعا قارسى داۋىس بەرۋىنە، “شىكى بەيىتتىشلىك” كە قارسى جانە سوعىستى اقساۋشىلىققا قارسى شىعۇنا، ۇز ۇكىمەتتەرىنىڭ جەڭىلۋىن جاقىتاي سويلەۋىنە، اكوپ—تاردا باۋىرلاسۇدى ۇناسىحاتتاۋ ۇشنىن حالىقارالىق اپپاراتتى جونىگە سالۋىنا، توڭكەرىستىك قىيىلدارعا كوشۇدىڭ قاجەتتىلىگىن ۇگىتتەي—تىن قۇپيا جورنالدى ① ۇيىمداستىرا بەرۋىنە تاعىسىن—تاعىلاردى**

① ايتا كەتەلىك، قۇپيا جورنال شىعارعاندا تاپتىق وشپەندىلىك تۇرالى جانە تاپتىق كۇرەس تۇرالى جازۇعا تىيم سالۋشىلىققا جاۋاپ رەتىندە بارلىق سوتسىيال—دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىڭ گازەتتەرىن جابۋ تىپتى دە قاجەت ەمەس ەدى. «العا» گازەتىنىڭ 182 سىتەگەنىندەي، بۇل تۇرالى جازباۋ شارتىنا كونۇ پاسىقتىق جانە قورقاتتىق بولدى. ل. مارتوۋ: «العا» گازەتى وسىنى سىتەپ، ساياسي ولىمىگە دۇشار بولدى دەپ دۇرىس ايتتى. ۇبىراق، بۇل گازەتتەر پارتىيالىق گازەتتەر ەمەس جانە سوتسىيال—دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىڭ گازەتتەرى ەمەس، انشىيىن ۇبىر ۇبولىم جۇمىسشىلاردىڭ تەحنىكالىق مۇقتاجدارىن وتەيتىن گازەتتەر ەدى، ياعنى ساياسي گازەتتەر ەمەس ەدى دەپ مالىمدەپ، جارىيا گازەتتەردى امان ساقىتاپ قالۇعا بولاتىن ەدى. سوعىسقا باعا

سىتەۋىنە ابدەن بولاتىن ەدى جانە ئىيس تە ەدى.
گەرمانىياداعى سولشىلداردىڭ ناق وسىنداي (نەمەسە دۇرىسراعى
وسىعان ۇقساس) قىمىلداردى كوزدەيتىنىدىگىن جانە سوعىس
كەزىندە باسپا سوزگە تەكسەرۋ جۇرگىزىپ وتىرعاندا، بۇلار تۇرالى
تۇرادان-تۇرا، اشىقتان-اشىق ايتۋعا شامالارى كەلمەيتىندىكتەن
عانا وسىلاي دەيتىنىدىگىن كاۋتسكى چاقسى بىلەدى. كاۋتسكى
سوعىس كەزىندەگى باسپا سوز تەكسەرۋشىلەردىڭ ارتىنا تىعىلىپ،
وزىن باسپا سوز تەكسەرۋشىلەر اشكەرەلەۋدەن قورعايتىنىنا ابدەن
سەنىپ، سولشىلدارعا وسى كورنەۋ ساندىراقتى تاڭىپ وتىر، سۈيى-
تىپ ورايشىلداردى قايتىكەن كۈنىدە دە قورعاپ قالۋ تىلەگى
كاۋتسكىدى شەكسىز پاسىقتىققا اكەپ سوقىتىپ وتىر.

VII

كاۋتسكى نەشە تۇرلى ايلالامالدار ارقىلى ادەبىي سوقپاي
وتكەن جانە وسىنىسىمەن ورايشىلداردى وراسان راقاتتاندىرعان
ەلەۋلى علمىي جانە ساياسى ماسەلە-ەكىنشى يىتتە رناتسىونالدىڭ
اسا كورنەكتى ۋاكىلدەرى سوتسىيالىزىمگە قالايشا وپاسىزدىق ەتە
الدى؟ دەگەن ماسەلە.

بۇل ماسەلەنى بىز، البەتتە، پالەندەيىپىر بەدەلدەلەردىڭ قارا-
باستارىنىڭ ۇمىر بايىنى ماناسىندا قويماۋعا ئىيسىپىز. كەلەشەكتە

بەرەتىن، سوتسىيالىزىم-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ قۇبىيا جورئالى جانە
ونداي باعا بەرمەيتىن وتىرىكتى ايتپايتىن، بىراق شىندىق تۇرالى
ۇندەمەيتىن جارىا جۇمىشى جورئالى، - نەگە وسىلاي ەتۋگە مۇمكىن
ەمەس ەدى؟

ولاردىڭ ئومىر بايانىن جازۇشلار ئىستىڭ جايىن بۇل جاعىنان دا زەرتتەۋگە ئىيىس بولار، ئىبراق سوتسىيالىستىڭ قوزغالىستىڭ قازىر قۇشتار بولپ وتىرعانى استە بۇل مەس، ونىڭ قۇشتار بولپ وتىرعانى - سوتسىيالىستىڭ ئىدىيالىق اعمىنىڭ تارىخى تەگىن، جاعدايلارنىن، ماگىزىن، كۇشتەرىن زەرتتەۋ. 1) سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىم قايدان پايدا بولدى؟ 2) وعان كۇش بەرگەن نە؟ 3) بۇعان قارىسى قالاي كۇرەسۋ كەرەك؟ ماسەلەنى تەك وسلايشا قويۇ عانا بايىپتىلىق بولادى. ال ئىستى "ادامنىڭ قاراباسى" نا كوشىرۇ ئىس جۇزىندە بۇلتاقويدىڭ جىلدېرتپالىعى، ايلاسى بولپ تابىلادى.

بىرىنشى ماسەلەگە جاۋاپ بەرۇ ئۇشىن مىنانى زەرتتەپ كورۇ كەرەك: بىرىنشىدەن، سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىمنىڭ ئىدىيالىق - ساياسى مازمۇنى سوتسىيالىزىمدەگى بۇرىنقى بار ئىدىيالىق اعمىمەن بايىلانستى بولپ تۇرعان جوق پا؟ ەكىنشىدەن، ئىس جۇزىندەگى ساياسى بولىنىستەردىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، سوتسىيالىستەردىڭ قازىرگى ۋاقىتتاى سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىمنىڭ جاۋلارى مەن جاقىتاۋشىلارنا بۇلىنۋىنىڭ تارىخ جۇزىندەگى بۇرىنقى بولىنۋەرگە قانداي قاتىسى بار؟

سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىم دەپ بىز قازىرگى يىمپەريالىستىڭ سوعىستا وتان قورغاۋ ئىدىياسىن مويىنداۋشىلىقتى، بۇل سوعىستا سوتسىيالىستەردىڭ "وز" ەلدەرىنىڭ بۇرجۇازىياسمەن جانە ۇكىمەتتەرىمەن وداقتاسۋىن اقتاۋشىلىقتى، "وز" ەل بۇرجۇازىياسىنا قارسى پىرو- لەتارلىق توڭكەرىستىڭ قىمىلداردى ۇگىستەۋدەن جانە قولداۋدان باس تارتۋشىلىقتى، ت.ت. ايتامىز. سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىمنىڭ نەگىزگى ئىدىيالىق - ساياسى مازمۇنى ورايشلىقنىڭ نەگىزدەرىمەن ابدەن قابىسىپ وتىراتىندىعى مۇلدە ايقىن. بۇل "باز - باياعى" بىر ئىدىيالىق اعمى. سوتسىيالىستىڭ - شوۋىنىزىم - 1914 - 1915 - جىلى سوعىس

جاعدايىنداى ورايشلىدىقتىڭ تۇنىدىسى. ورايشلىدىقتىڭ ەڭ باستى مازمۇنى—تاپتاردىڭ سىستىمىسى تۇرالى يىدا. سوعىس بۇل يىدانى دامتىپ اقربىنا دەيىن جەتكىزەدى، مۇنىمەن قاتار ونىڭ ادەتتەگى فاكىتورلارى مەن وربىتكىشتەرىنە تولپ جاتقان ەرەكشە فاكىتور-لارى مەن وربىتكىشتەرىن قوسادى، توغىشار جانە بىتىراندى بۇقارانى ەرەكشە قورقىتۇ، زورلاۋ ارقىلى بۇرجۇازىيەمەن سىستەس بولۇغا امالسىز كوندىرەدى: بۇل جاعداي، الەتتە، ورايشلىدىقتى جاقىتاۋشىلاردىڭ توبىن كوبەيتىپ، كەشەگى كوپ اپتىقپالاردىڭ وسى لاگەرگە كەلىپ قوسىلۇ سەبەبىن تۇسىندىرەدى.

ورايشلىدىق دەگەنىمىز بۇقارانىڭ تۇپكىلىكى مۇددەلەرىن جۇمىشىلاردىڭ بولماشى عانا ازىشلىغىنىڭ ۋاقتىشا مۇددەلەرىنە قۇربان ەتۇ، باسقاشا ايتقاندا، جۇمىشىلاردىڭ بىر بولەگىنىڭ پىرولەتارىيات بۇقاراسىنا قارشى بۇرجۇازىيەمەن بىرلەسۋى. سوعىس مۇنداي بىرلەسۋدى وتە-موتە كوزگە كورىنەرلىك جانە ەرىكسىز ەتەدى. ورايشلىدىقتى ونداغان جىلدار بويىنا كاپىتالىزىمنىڭ دامۇ زامانىنىڭ وزگەشەلىكتەرى تۇغىزدى، بۇل زاماندا جۇمىشىلاردىڭ ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەرىنىڭ وزگەرمەن سالىستىرعاندا بەيىت جانە مادەنيەتتى ۇمىر ۇسۇرۋى بۇل جۇمىشىلاردى ”بۇرجۇازىيالان-دېردى”، بۇلار ۇز ەلىنىڭ ۇلتتىق كاپىتالىنىڭ پايدالارىنان تام-تۇمداپ ۇناپاكا الپ تۇردى، بۇلار كۇيزەلىسكە، جوقشىلىقتا ۇشراغان بۇقارانىڭ اپاتىنان، ازاپ-بەيىنەتىنەن جانە توڭكەرىستىك وي-پىكىرىنەن مۇلدە اۋاشا بولدى. يىمپەريالىستىك سوعىس دەگەنىمىز وسىنداي جاعدايدىڭ جالعاسى مەن اياقتالۋى، ويتىكەنى بۇل سوعىس—ئىرى ەلدىك ەرەكشە ۇقىق ۇشىن، وتارلاردى قايتا بولسۇ ۇشىن، باسقا ۇلتتارغا ۇستەمدىك ەتۇ ۇشىن جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىس. مەشانداردىڭ ”جوعارى جىك”ى نەمەسە جۇمىس-

شى تابىنىڭ اقسۇيەكتەرى (جانە بىروكراتتارى) رەتىندەگى
 ۋوزىنىڭ ەرەكشە ۇقىعىن ساقتاپ قالىپ، باياندى ەتۋ، — مەنە
 ۇساق بۇرجۇازىالىق ورايشلىدىق ۇمىستەردىڭ جانە سوعىس
 كەزىندەگى وسىعان سايكەس تاكتىكانىڭ تابىيى جالعاسى وسى،
 مەنە ۇبزدىڭ زامانىمىزداعى سوتسىيال — يمپەريالىزمنىڭ ەكونوميكا —
 لىق نەگىزى وسى. ① الەتتە، داعدىنىڭ كۇشى، ۇبرشاما ”بەيىت“

① جۇمىسشىلاردى جىككە ۇبولۇ ۇشىن جانە ولاردىڭ سوتسىيالىزمنىەن
 بەتىن اۋدارىپ جىبەرۋ ۇشىن يمپەريالىستەر مەن بۇرجۇازداردىڭ
 ”برى ەلدىك“ جانە ۇلتتىق ەرەكشە ۇقىقتىڭ ماڭىزىن قاندايلىق
 جوعارى باعالايتىندىعىن كورسەتەتىن بىرنەشە مىسالدار مىناۋ. انگىلىيا
 يمپەريالىسى لىۋكاس «ۇلى رىم جانە ۇلى برىتانىيا» دەگەن شىعارما —
 سىندا (1912 — جىل وكسفورد باسپاسى) وسى كۇنگى برىتانىيا يمپەريا —
 سىندا قىزىل تاندىلەردىڭ تولىق ۇقىقتى ەمەستىگىن موبىندىدايدى
 (96 — 97 — بەتتەر) جانە بلای دەپ ەسكەرتەدى: ”ۇبزدىڭ يمپەريا —
 مىزدا، اق ۇتاندى جۇمىسشىلار قىزىل ۇتاندى جۇمىسشىلارمەن
 قاتار ىستەپ تۇرعاندا، جولداس تارشا ىستەمەيدى، قايتا اق ۇتاندى
 جۇمىشى كوبىنەسە قىزىل ۇتاندى جۇمىشىنىڭ ۇستىنەن قاراۋشى بولپ
 تابىلادى“ (98 — بەت). — سوتسىيال — دەموكراتتارعا قارسى يمپەريالىق
 وداقنىڭ بۇرىنقى شۇجىي ەرۋىن بەلگەر «سوتسىيال — دەموكراتىيالىق
 پارتىيا سوعىستان كەيىن» (1915 — جىلغى باسپاسى) دەگەن كىتاپشاسىندا:
 سوتسىيال — دەموكراتتار ”ىنتەرناتسىيونالدىق، ۇتوپىيالىق“، ”توگكەرد —
 ستىك“ ىدىيالارىسىز (44 — بەت) ”تازا جۇمىشى پارتىياسى“ (43 —
 بەت)، ياعنى ”ۇلتتىق“، ”گەرمانىيا جۇمىشى پارتىياسى“ (45 — بەت)
 بولۇعا ۇمىس دەپ سوتسىيال — دەموكراتتاردىڭ قىلىعىن ماقتايدى. —
 گەرمانىيا يمپەريالىسى سارتورىۋس فون ۋەلتەرسىچاۋزەن كاپىتالىدى
 شەتەلدەرگە ورنالاستىرۋ جونىندەگى شىعارماسىندا (1907 — جىلغى
 باسپاسى) گەرمانىيا سوتسىيال — دەموكراتتارىن وتارلار باسپ ۇداعى
 ”ۇلتتىق يگىلىكتەر“ دى ەلەمەيتىندىگى ۇشىن سوگەدى (438 — بەت)

دامۇداعى ەسكىشىلىدىك، ۇلتتىق سوقىرسەنمىدەر، قاۋىرت وزگەرىستەردەن قورقۇ جانە ولارعا سەنبەۋ،—وسىنىڭ ۇبارى ورايشلىدىقتى دا كۇشەيتەتن، تەك ۋاقتشا عانا، تەك ەرەكشە سەبەپتەر، دالەلدەر بويىنشا عانا دەگەنسىپ وسى ورايشلىدىقپەن ەكىجۇزدى، قورقاتتىق تۇردە سىمىرالاۋدى دا كۇن سايىن كۇشەيتەتن قوسالقى جاعدايلاردىڭ رولىن اتقاردى. سوعىس ونداعان جىلدار بويىنا قالىپتاسقان ورايشلىدىقتىڭ تۇرىن وزگەرتتى، ونى جوعارى ساتىعا كوتەردى، ونىڭ تۇسىن قويۇلاتتى

جانە انگليا جۇمىسشىلارىن ولاردىڭ ”رياليزم“ى ۇشىن، مىسالى، ولاردىڭ اۋىنىدارعا قارسى كۇرەسى ۇشىن ماقتايدى. —گەرمانيا ديپلوماتى ريۇ دورفەر دۇنيە جۇزىلىك ساياسىدىڭ نەگىزدەرى تۇرالى كىتابىندا كاپىتالدىڭ حالقارالىق سىپات الۋى ارەل كاپىتالدىڭ نىڭ بىلىك، نىقال جولىنداعى، ”جاننالاردىڭ كوپ بولۋى“ جولىنداعى شىبەلەنسىكەن كۇرەسىن تىپتى دە جويمايدى (161-بەت) دەگەن جالپىعا مالىم فاكىتتى اتاپ كورسەتە كەلىپ وسى شىبەلەنسىكەن كۇرەس جۇمىسشىلاردى دا تارتادى دەيدى (175-بەت). بۇل كىتاپ 1913-جىلى 10-ايدا شىققان، اپتور وسى زاماندىعى سوعىستاردىڭ سەبەبى رەتىندە ”كاپىتالدىڭ مۇددەلەرى“ تۇرالى (157-بەت)، ”ۇلتتىق نىساي“ تۇرالى ماسەلە سوتسىيالىزىمنىڭ ”تۇيىنى“ بولپ بارا جاتقاندىعى تۇرالى (176-بەت)؛ ۇس جۇزىندە بىردەن-بىرگە ۇلتتىق بولپ بارا جاتقان (103-، 110-، 176-بەتتەر) سوتسىيال-دەموكراتىلاردىڭ يىتەرناتسىئونالىستىك ەرەۋىلدەرىنەن ۇكىمەتتەردىڭ قورقاتىن تۇگى دە جوق ەكەندىگى تۇرالى (177-بەت) مەيلىنشە ايقىن ايتىپ وتىر. ەگەر جۇمىسشىلاردى ۇلت نىقالىنان شىعارىپ الا السا، حالقارالىق سوتسىيالىزم جەڭىپ شىعادى، ويتىكەنى جالاڭ زورلىقپەن تۇك ىستەي المايسىڭ، ۇباراق، ەگەر ۇلتتىق سەزىم ۇستەم بولپ شىقسا، سوتسىيالىزم جەڭىلىس تابادى. (173-174-بەتتەر).

جانە تۇرلەرىن مولايىتى، ونى جاقتاۋىشلاردىڭ قاتارىن كوبەيتتى، ونىڭ دالەلدەرىن تولپ جاتقان جاڭا بۇلتاقويلقتارمەن بايىتتى، ورايشلىدېقتىڭ، بلاياشا ايتقاندا، نەگىزگى اعىننا كوپتەگەن جاڭا جىلعالار مەن اعىنداردى قۇيدى، ۇىراق، نەگىزگى اعىن جوعالغان جوق، قايتا كەرسىنشە بولدى.

سوتسىيال-شووېنىزىم دەگەنىمىز تولىسىپ پىشقان ورايشلىدېق، ونىڭ تولىسقانى سونشا-ەندى وسى بۇرجۇازىالىق مەرەزدىڭ بۇرنىغىشا سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ شىنىدە ۇمىر ۇسۇرۋى مۇمكىن بولمايتىن بولدى.

سوتسىيال-شووېنىزىم مەن ورايشلىدېقتىڭ ناعىز تەغىز، ايرىۋعا بولمايتىن بايلانسىن كورگىسى كەلمەيتىن ادامدار جەكە اۋالدار مەن ”كۇتپەگەن وقىعالار“ دى اڭديدى-پالەندەي ورايشلى يىتەر-ناتسىونالىس بولدى، پالەندەي ايتىقپا شوۋېنىس بولدى دەيدى. ۇىراق بۇل-يدىيالىق اعىمداردىڭ دامۋى تۋرالى ماسەلدە ناعىز ورنىسىز دالەل. بىرىنشە، جۇمىسى قوزعالىسىنداعى شوۋېنىزىم مەن ورايشلىدېقتىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى ۇىر: ول نەگىز-پىرو-لەتارىيات پەن مەشانداردىڭ ”وز“ ەلىندەگى كاپىتالدىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن تام-تۇمداپ پايدالانىپ وتىرعان از سانداغى جوعارى جىكتەگىلەرىنىڭ، پىرولەتارلار بۇقاراسىنا قارسى، ياعىني جالىپى ەڭبەكشىلەر مەن ەزىلگەن بۇقاراعا قارسى وداعى. ەكىنشە، بۇل ەكى يىديالىق اعىمنىڭ يىديالىق-ساياسى مازمۇنى دا ۇىر. ۇشىنىشەن، جالىپى العاندا سوتسىيالىستەردىڭ بۇرنىغىداي ەكىنشى يىتەرناتسىيونال زامانىنداعىشا (1889-1914-جىلدار) وراي-شىلدىق اعىم مەن توڭكەرىسشىلدىك اعىمعا بولىنىۋى ولاردىڭ جاڭادان شوۋېنىستەر مەن يىتەرناتسىيونالىستەرگە بولىنىۋىنە سايكەس كەلەدى.

وسى سوڭى كوزقاراستىڭ دۇرس ەكەندىگىنە كوز جەتكىزۋ
 ۇشىن، قوعامدىق عىلىمدا (جالپى عىلىم اتاۋلىداى سياقتى) اڭگىمە
 دارا وقىعالار تۇرالى ەمەس، جالپىلىق قۇرىلىستار تۇرالى بولادى
 دەگەن ەرەجەنى ەستە ۇستاۋ كەرەك. ەۋروپالىق 10 ەلدى: گەرمانىيە،
 يانى، انگليانى، روسسيانى، يتاليانى، گوللانديانى، شۋەتسيانى،
 بولغارىيانى، شۋەتسارىيانى، فرانسىيانى، بەلگىيانى الپ قاراڭسىز.
 العاشقى 8 ەلدە سوتسىيالىستەردىڭ جاڭاشا (يىتەرناتسىئونالىزىمدى
 جاقىتايىتىن - جاقىتمايتىندىعىنا قاراي) بولنىۋى ەسكىشە (ورائىشلىدىقتى
 جاقىتايىتىن - جاقىتمايتىندىعىنا قاراي) بولنىۋىنە سايكەس كەلەدى:
 گەرمانىيادا ورايشلىدىقتىڭ قامالى «سوتسىيالىستىك ايلىق»²²⁷
 شوۋىنىزىمنىڭ قامالى بولپ قالدى. يىتەرناتسىئونال يىديالارىن
 اسىرە سولشىلدار قولداپ وتىر. انگليادا انگلىيا سوتسىيالىستىك
 پارتىياسىندا³⁰⁰ 3/7 بولەگىندەي يىتەرناتسىئونالىستەر (سوڭى ەسەپ
 بويىنشا، يىتەرناتسىئونالدىق قارارعا 66 ادام جاقىتاپ داۋىس بەردى
 دە، 84 ادام قارسى بولدى)، ال ورايشلىلداردىڭ وداعىندا
 (جۇمىشى پارتىياسى³⁰¹ + فابىانشىلدار³⁰² + تاۋەلسىز جۇمىشى پارتىيىسى -
 سى⁹) 1/7 بولەگىنەن ازىراق يىتەرناتسىئونالىستەر بار^①. روسسيادا
 ورايشلىلداردىڭ نەگىزگى ۇيتقىسى، جويىمپازدىق «بىزدىڭ تاڭ»
 جورنالى¹³¹ شوۋىنىستەردىڭ نەگىزگى ۇيتقىسى بولپ قالدى. پلە -

① ادەتتە ەبىر عانا «تاۋەلسىز جۇمىشى پارتىياسى» «انگلىيا سوتسىيالىستىك
 پارتىياسى» مەن سالىستىرىلىپ جۇر. بۇل دۇرس ەمەس. ۇيىمداس -
 تىرۋ فورمالارىن ەمەس، ستىڭ مانىن الۋ كەرەك. كۇندەلىك
 گازەتتەردى الپ قاراڭسىز: بۇلار ەكەۋ - بىرەۋى «كۇندەلىك
 حابار»³⁰³، انگلىيا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىكى، ەكىنشىسى «كۇندەلىك
 ازامات»³⁰⁴، ورايشلىلدار وداعىنىكى. كۇندەلىك گازەتتەر سى
 جۇزىندىك ۇگىت، ناسىحات، ۇيىمداستىرۋ جۇمىستارىن جۇرگىزدى.

חנוּוּ پەن الەكسینسكى كوبرەك قیقۇ - سۇرەن سالادى، بىراق ئېز 1910-1914- جىلدارداق بەس جىلدىك تاجرىبە سىنەن - اق روسىيا بۇقاراسىنىك اراسىندا جۇيەلى وگىت جۇرگىزۇ ولاردىك قولىنان كەلمەيتىندىگىن بىلەمز. روسىيا يىتەرناتسىونالىستەرنىك نەگىزگى وۇيتقىسى - 1912- جىلى 1- ايدا پارتىيانى قايتا قۇرعان الدىگى قاتارلى جۇمىسشىلاردىك واکىلى بولپ تابىلاتىن "اقىقات - شىلدار 157" مەن روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىك جۇمىسشى وۇيرەلەرى.

ىتالىادا بىسسولاتى اعمىندا عملاردىك تازا ورايشىلدىق پارتىياسى شووېنىستىك پارتىيا بولدى. يىتەرناتسىونالىزىمنىك واکىلى - جۇمىسشى پارتىياسى. جۇمىسشىلار بۇقاراسى وسى پارتىيا جاعىندا، ورايشىلدار، پارلامەنتتەر، وۇساق بۇرجۇازدار شووېنىزىم جاعىندا. ىتالىادا بىر - نەشە اى شىندە ەمىن - ەركىن تاگداۋ جاساۋعا مۇمكىندىك بولدى، جانە بۇل تاگداۋ كەزدەيسوق جاسالغان جوق، پىرولەتارىيات بۇقاراسى مەن وۇساق بۇرجۇازىيالىق جىكتەردىك تاپتىق كۇرەسىنىك اىيرماسىنا ساپكەس جاسالدى.

گوللاندىادا ترۇلىسترانىك ورايشىلدىق پارتىياسى جالپى شووېنىزىم اتاۋلىمەن نىمىرالاسپ وتىر (گوللاندىادا وۇساق بۇرجۇازدار، ئىرى بۇرجۇازدار سياقتى، ولاردى بارىنەن بۇرىن "جۇتىپ قويۇ"عا شاماسى كەلەتىن گەرمانىيانى وتە - موتە جەك كوردى دەگەنگە الدان - باۋىمىز كەرەك). دايەكتى، ادال، قىزۇ، سانالى يىتەرناتسىونالىستەردى گورتەر مەن پاننەكوك باستاعان ماركسىزىمدىك پارتىيا باۋلىدى. شۆەتسىيادا ورايشىلداردىك كوسەمى برانتىك گەرمانىيا سوتسىيالىستەرىن وپاسىز دەپ ايمىتاعانعا قاتتى اشۇلانادى، ال سولشىلداردىك كوسەمى هوگىلۇند وۇزىن جاقىتاۋشىلاردىك اراسىندا ئدال وسىلاي قارايتىن ادامدار بار ەكەندىگىن مالىمدەيدى (قاراڭىز:

«سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتى (36-سان). بولغاچقا، ورايشلدار-
 دىك جاۋى-«تاتۇلاستار»، وزدەرىنىڭ ورگان جورنالى («جاڭا
 زامان»³⁰⁵) ندا گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارنى «سويقان شىعاردى»
 دەپ باسپا «سوز جۇزىنىدە ايسپتايىدى. شۇەتسارىدا ورايشل
 گرەيلىحتىڭ جاقاستارى گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارنى اقتاۋعا
 بەيىم (ولاردىڭ ورگان گازەتى-«سۇرىختاى «حالىق ۇقىسى»³⁰⁶
 گازەتىنە قاراڭىز)، ال اناغۇرلىم ايتىقپالاۋ ر. گرىمنىڭ جاقاستارى
 بەرن گازەتى («بەرن كۇزەتشىسى»³⁰⁷ گازەتى) ن گەرمانيا سولش-
 دارىنىڭ ورگان گازەتىنە اينالدىردى. 10 ەلدەن ەكى ەل عانا،
 فرانسىا مەن بەلگىيا عانا، مۇنان سىرت قالىپ وتىر، ال مۇندا دا
 شىنىندا يىتەرناتسيونالىستەردىڭ جوقتىعىن ەمەس، ولاردىڭ شامادان
 تىس (ابدەن تۇسىنىكتى سەبەپتەر بويىنشا دا) السىزدىگىن جانە
 جانشىلعاندىعىن بايقايمىز؛ ۇزىنىڭ وقىرماندارىنان يىتەرناتسيونا-
 لىستىك يىدايداعى حاتتار الپ، ونىڭ بىرەۋىن دە گازەتكە تولق
 باسپاعاندىعىن ۋالىياننىڭ ۇزى-اق «ازامات»³⁰⁸ گازەتىنىدە مويىن-
 داعاننى ۇمىتپاۋىمىز كەرەك!

جالپى العاندا، ەگەر يىدىالىق اعىمدار مەن باعىتتاردى الاتىن
 بولساق، ەۋروپا سوتسيالىزىمنىڭ ناق ورايشلىدىق قاناتى سوتسيالى-
 زىمگە وپاسىزدىق سىتەپ، شوۋيىنىزىمگە اۋىپ كەتتى. رەسمى
 پارتىيالارداعى وعان كۇش قايدان ۇبتىتى، ونى قۇدىرەتتى ەتىپ
 كورسەتكەن كۇش قايدان پايدا بولدى؟ اسىرەسە ەرتە زامانى
 رىم تۇرالى جانە سول سياقتى جاندى ومىرگە تىم جۇشق بولماعان
 سىتەر تۇرالى اڭگىمە قوزعالساق، تارىحي ماسەلەلەردى. وتە جاقسى
 قويا بىلەتىن كاۋتسكى قازىر، ۇس ونىڭ وزىنە تىرەلىپ وتىرعاندا،
 مۇنى تۇسىنبەگەنسپ، ەكىجۇزدىلىككە سالىنادى. ۇىراق ۇس
 ايدان انىق. ورايشلدار مەن شوۋيىنىستەرگە زور كۇش بەرگەن-

ولاردىڭ بۇرچۇازىيەمەن، ۈكىمەتتەرمەن جانە باس سانمۇ بۇمەن وداقتاسۇى. بۇزىڭ روسسىيا دا جۇرت وسنى، ەكىنىڭ بىرىندە، ۇمىتىپ كەتىپ جۇر، توعشارلاردىڭ بارلىق جازبالارىندا جازعانى سياقتى، ئىستىڭ جاينى: ورايشىلدار—سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ مۇمىر بولەڭگى، بۇل پارتىيالاردا اردايم ەكى شەتتەڭگى ەكى قانات بولپ كەلدى، بۇدان بىلاي دا بولا بەرەدى؛ بارلىق اڭگىمە تەك وسى ”شەتەكەرىلىكتەر“گە جولا ماۋدا، ت.ت. جانە، ت.س. دەپ قارايدى.

شىنىندا ورايشىلداردىڭ فورمالدىق جاعىنان جۇمىسشى پارتىيالاىرىندا بولۇى ولاردىڭ وبىەكتىپتىك جاعىنان بۇرچۇازيانىڭ ساياسى قوسنى، بۇرچۇازيانىڭ نىقالىن تاراتۇشى، بۇرچۇازيانىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ۋاكىلدەرى بولپ تابىلاتىندىن ۇتىپتى دە جويالمايدى. گەروستراتشا³⁰⁹ داڭقتى ورايشىل زىۋدەكۇم وسى الەۋ-مەتتىك، تاپتىق ايقىتتى كوزگە ايقىن كورسەتىپ بەرگەندە، كوپ كوڭىلشەك ادامدار اھ ۇردى. فرانسىيا سوتسىيالىستەرى²⁴⁰ مەن پلەحانوۋ زىۋدەكۇمدى نۇسقاپ كورسەتە باستادى،—ايتسە دە ۋاندەرۋەلدە، سامبا جانە پلەحانوۋ ايناغا قاراسا، ۇسال باسقاراق ۇلتتىق بەينەلى ۇدال زىۋدەكۇمنىڭ ۇزىن كورگەن بولار ەدى. كاۋتسكىدى ماقتاب، كاۋتسكىدەن ماقتاۋ الپ جۇرگەن گەرمانىا ورتالىق كومىتەتنىڭ مۇشەلەرى (”اتقارۋ كومىتەتى“) ەپتەپ قانا، كىشىپە-يىلدىلىكپەن، سىپايلىقپەن (زىۋدەكۇمنىڭ اتىن اتاماي عانا) زىۋ-دەكۇمنىڭ لۇشىيانىنا ”رىزا ەمەسپىز“ دەپ مالىمدەۋگە اسىقتى.

بۇل كىسى كۇلەرلىك جايت، وپتەكنى ۇس جۇزىندە گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ۇس جۇزىندىك ساياساتىندا زىۋدەكۇمنىڭ جالعز ۇزى-اق شەشۋشى كەزەڭدە جۇزدەگەن ھازەلەر مەن كاۋتسكىلەردەن كۇشتىرەك بولپ شىقتى (»بۇزىڭ

ئاڭ» جورنالنىڭ جالعزى ۋىزى-اق مۇنىمەن جىكىستەلس جاساۋدان قورقاتىن بىرۋىسەل وداعىنىڭ³¹⁰ بارلىق يىيالىق اعىمدارىنان دا كۇشتىرەك بولغانى سياقتى).

سەبەبى نە؟ مۇنىڭ ۇدال سەبەبى-زىۋدەكۇم ۇرى ەلدىڭ بۇرجۇازياسىنا، ۇكىمەتنە، باس سانمۇبۇنا سۇيەنەدى. ولار زىۋ-دەكۇمنىڭ ساياساتىن مىڭداعان تاسىلدەرمەن قولدايدى، ال وعان قارسىلاردىڭ ساياساتىن ۇتپىتى تۇرمەگە جابۇعا، اتۇعا دەيىن بارلىق تاسىلدەر ارقىلى تىپپ وتىرادى. زىۋدەكۇمنىڭ داۋسىن (ۋاندەر-ۋەلدەنىڭ، سامبانىڭ، پلەحانوۋتىڭ داۋسى سياقتى) مىليونداغان بۇرجۇازىيالىق گازەتتەردە تاراتىپ وتىرادى، ال وعان قارسىلاردىڭ داۋسىن جارىيا گازەتتەردەن ەستۇگە بولمايدى، ويتكەنى سوعىس كەزىندەگى باسپا ۇسوز تەكسەرۋ ورنى دەگەن بار!

ورايشلىدىق-كەزدەيسوق نارسە ەمەس، جەكە ادامداردىڭ كۇناسى ەمەس، اعائىتى ەمەس، وپاسىزدىعى ەمەس، تۇتاس ۇبر تاريحي زاماننىڭ ەلۋەتتىك ناتىجەسى دەگەنگە جۇرتتىڭ ۇبارى كەلسەدى. ۇبراق بۇل اقيقاتتىڭ ماڭىزىنا جۇرتتىڭ ۇبارى بىردەي وي جىبەرە بەرمەيدى. ورايشلىدىقتى وسىرگەن-جارىيالىق، 1889-1914-جىلدارداغى زاماننىڭ جۇمىسى پارتىيالارى بۇرجۇازىيالىق جاريالىقتى پايدالانۇعا ۇتىس بولدى. داعدارىس تۇعانىنان كەيىن قۇپيا جۇمىسقا كوشۋ كەرەك ەدى (ال بۇعان وراسان زور جىگەر-مەن، باتىلدىقپەن، سونداي-اق تولىپ جاتقان سوعىس ايلالارىمەن عانا كوشۋگە بولادى. بۇدان باسقاشا كوشۋ مۇمكىن ەمەس). وعان كوشۋگە كەدەرگى جاساۋ ۇشىن زىۋدەكۇمنىڭ ۇسىر ۋىزى-اق جەتكىلىكتى، ويتكەنى تاريحي-فيلوسوفىيالىق تىلمەن ايتقاندا، بۇكىل ەسكى دۇنيە” زىۋدەكۇم جاعىندا،-ويتكەنى زىۋدەكۇم، ۇس جۇزىندىك ساياسىي تىلمەن ايتقاندا، ارقاشان دا بۇرجۇازىياغا

ونىڭ تاپ جاۋىنىڭ بارلىق سوعىس جوسپارلارنى اشكەرلەپ بەردى جانە اشكەرلەپ بەردى دە.

ئۇس جۇزىنىدە گەرمانىيا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسى (فرانىسيانىكى دە، باسقارلاردىكى دە وسىنداي) زىۋدەكۇم سۇيەنەرلىك سىتەردى نەمەسە ول جول بەرەتنى سىتەردى عانا سىتەيدى. جارىيا تۇردە بۇدان باسقا تۇك سىتەۋگە بولمايدى. گەرمانىيا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ سىتەلىپ جاتقان ادال، ناعىز سوتسىيالىزىمنىڭ سىتەردىڭ بارى دە ونىڭ ورتالىقتارىنا قارىسى، ونىڭ ورتالىق كومىتەتىنە جانە ورتالىق ورگان گازەتنە جاناسىي سىر - تىنان سىتەلەدى، ۇيىمدىق تارتىپتەردى بۇزا وتىرىپ سىتەلەدى، ماسەلەن، ۇستىمىزدەگى جىلى 5 - ايدىڭ 31 - كۇنى «بەرسىن كۇزە - تىشى» گازەتىندە باسلىغان گەرمانىيا «سولشىلدار» نىڭ ۇندەۋى 31 اتسىز جارىيالىغانى سياقتى، جاڭا پارتىيانىڭ اتسىز جاڭا ورتالىقتاردى - نىڭ اتىنان جىكشىلىدىك ارەكەت تۇرىنىدە سىتەلەدى. ئۇس جۇزىنىدە، لەگىن، زىۋدەكۇم، كاۋتسكى، گازە، شەيدەمان اعىمىز - داعىلاردىڭ ەسكى، شىرىك ۇلتشىل - لىبەرالىدىق پارتىيىسى مەمەس، جاڭا پارتىيا، ناعىز جۇمىسشى پارتىيىسى، ناعىز توڭگەرستىك سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيا ۇسىپ، ناعىيىپ، ۇيىمداسىپ كەلەدى. ①

① 8 - ايدىڭ 4 - كۇنى تارىخىي داۋىس بەرۋ الدىندا بولغان وقىعا - ەرەكشە سىياتتى وقىعا. رەسمىي پارتىيا بۇعان تورەلىك ەكجۇزدىلىك جاملىغىسىن بۇركەپ: كوپشىلىك شەشتى، بارى ۇبر ادامداي جاقىتاپ داۋىس بەردى دەيدى. ۇبراق شىترەبەل «ينتەرناتسىيونال» جورنالىندا بۇل ەكجۇزدىلىكتى اشكەرلەپ، شىندىقتى ايتىپ بەردى. سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۇيرەمەسىندە دايىن كەسەتپەمەن، ياعنى جىكشىلىك، بولشەكتەنۇشلىك قارامەن كەلگەن ەكى توپ بولدى. ۇبر توپ، ورايشىلدار توبى، 30 شاقىتى ادام،

سۈندىقتان ورايشل مۇنىتور كەرباقپاللىق «پىرۇسىيا جىلناماسى»-312
 ندا وىسنداي تەرەڭ تارىخىي اقىقاتتى اڭداماي ايتىپ سالىپ بىلاي
 دەدى: ەگەر قازىرگى سوتسىيالىك-دەموكراتىيالىق پارتىيا وڭشىلدانسا
 ورايشلىدارعا (بۇرجۇازىياعا دەپ وقى) زىياندى بولار ەدى، —
 ويتكەنى ول ۋاقىتتا جۇمىسشىلار ودان كەتىپ قالار ەدى. ورايشلىدارعا
 (جانە بۇرجۇازىياعا) وڭ قانات پەن سول قاناتتى بىرىكتىرىپ وتىر-
 عان، كاۋتسكى رەسمىي ۋاكىلى بولپ وتىرعان ۇدال قازىرگى پارتىيا
 كەرەك، ويتكەنى كاۋتسكى الەمدەگىنىڭ ۇبارىن سۇلۇ سوزدەر جانە
 “مۇلدە ماركسىزىمدىك” سوزدەر ارقىلى بىتىستىرە الادى. اۋىز
 جۇزىنىدە، حاللىق الدىندا، بۇقارا الدىندا، جۇمىسشىلار الدىندا —
 سوتسىيالىزىم مەن توڭكەرىسشىلدىك؛ ۇس جۇزىنىدە — زىيۈدەكۈم-
 شىلدىك، ياعنى ەلەۋلى داعدارىس اتاۋلىنىڭ كەزىندە بۇرجۇازىياعا
 قاراي وىسىۋ. ۇىز داعدارىس اتاۋلىنىڭ دەپ وتىرمىز، ويتكەنى
 سوعىس باستالغان كەزدە عانا ەمەس، ۇتىپتى ۇار رەتكى ەلەۋلى
 ساياسىي جۇمىس تاستاۋ كەزىندە “فەودالدىق” گەرمانىيادا، “ەركىن-
 پارلامەنتتەرلىك” انگلىيادا نەمەسە فرانسىيادا دەرەۋ، ۇىر سىلتاۋ-
 مەن، سوعىس جاعدايىنا كۈشەدى، وپى سەرگەك، اقىل-ەسى
 دۇرىس بىردە- ۇىر ادام بۇعان كۇماندانا المايدى.

قايتىكەن كۇندە دە جاقىتاپ داۋىس بەرۋگە بەل بايلادى، مەنشىسى،
 سولشىل توپ، 15 شاقىتى ادام — تىم تاباندى تۇردە بولماسا دا — قارىسى
 داۋىس بەرۋگە بەل بايلادى. بارىنشا تابانىسىز “اراللىقتاعىلار” ياعنى
 “باتپاقتاعىلار” ورايشلىدارمەن بىرگە داۋىس بەرىپ قالعاندا، سول-
 شىلدار تاس- تالقان بولپ قىرادى دا... باعىندى! گەرمانىيا سوتسىيالىك-
 دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ “بىرلىگى” دەگەن — ۇس جۇزىندە
 ورايشلىداردىڭ كەسەتپەلەرىنە لاجسىز باعىناندىقتى بۇركەلمەيتىن
 بارىپ تۇرعان جالغانلىق.

وسدان كەلپ، جوعارىدا قويىلغان: سوتسىيال - شوۋينىزىمگە قارسى قالاي كۈرەشۈ كەرەك؟ دەگەن سۇراققا جاۋاپ تۋادى. سوتسىيال - شوۋينىزىم دەگەنىمىز ورايشلىدىق، ول "بىرشاما "بەيىت" كاپىتالىزىمنىڭ ۇزاق زامانىدا ابدەن پىسىپ جەتىلگەن، ابدەن نىعايىپ العان، ابدەن قۇتىرىنغان، ىدىالىق - ساياسي جاعىنان قالىپتاسقان، بۇرجۇازىامەن جانە ۇكىمەتتەرمەن وتە جاقىنداسقان ورايشلىدىق، سوندىقتان مۇنداي اعىمنىڭ سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىيالارنىڭ شىندە بولۇنا ءتىپتى كۈنۈگە بولمايدى. ەگەر كىشكەنە قالانىڭ تەپ - تەگىس مادەنىيەتتى كۈشەلەرىندە تابانى جۇقا، ناسار اياق كىيىمەن جۇرە بەرۈگە بولاتىن بولسا دا، تاۋ اسىپ تاس باسقاندا، شەگە قاققان، تابانى قالىڭ اياق كىيىمىز جۇرۈگە بولمايدى. سوتسىيالىزىم ەۋروپادا "بىرشاما بەيىت ساتە - دان، ۇلتىتىق تار شەگىبەرمەن شەكتەلگەن ساتىدان ۇتتى. ول 1914 — 1915 - جىلدارداى سوعىسپەن بىرگە توڭكەرىستىك قىمىلدار ساتىسنا كىردى، سوندىقتان ورايشلىدىقتان تولىق اجىراسۋدىڭ، ونى جۇمىسشى پارتىيالارنان الاستاۋدىڭ ءسوزىزىز تولعاى جەتتى. الەتتە، سوتسىيالىزىمنىڭ دۇنيە جۇزىلىك دامۋىنىڭ جاڭا زامانى سوتسىيالىزىمنىڭ الدىنا قويىپ وتىرعان مىندەتتەردى وسلاي بەلگە - لەۋ، جەكە ەلدەردە جۇمىسشىلاردىڭ توڭكەرىسشىل سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيالارنىڭ ۇساق بۇرجۇازىالىق ورايشلىدىق پارتىي - لاردان بولىنۋ بارىسى ءدال قانداي جەدەلدىكپەن، ءدال قانداي فورمالاردا وتەتىنن، ءالى دە تىكەلەي ءتۇسىندىرىپ بەرە المايدى. بىراق بۇدان مۇنداي بولىنۋدىڭ ءسوزىزىز بولاتىندىعىن، جۇمىسشى پارتىيالارنىڭ بۇكىل ساياساتىن ءدال وسى تۇرىدىن بەلگىلەۋ قاجەت ەكەندىگىن ايقىن ۇعۋ كەرەك. 1914 — 1915 - جىلدارداى سوعىس تارىختىڭ ۇلى وزگەرىسى ەكەندىگى سونشا، ورايشلىدىقتا

كوزقاراس بۇرنىنى قالپىندا قالا المايدى. بولغاندى بولمادى قىپ
شعارۋعا بولمايدى؛ ورايشىلدار داعدارسى كەزەڭىندە جۇمىشى
پارتىيالارنىڭ شىندە بۇرجۇازيا جاعىنا شىعپ كەتكەن ەلەمەنتتەر-
دىڭ ۇيىقىسى بولغاندىعى جونىندەگى فاكىتتى جۇمىشلاردىڭ
ساناسىنان دا، بۇرجۇازيانىڭ تاجىرىيەسىنەن دە، زامانىمىزدىڭ
جالپى ساياسي تابىستارنىان دا شىعارىپ تاستاۋعا بولمايدى. ورايشىل-
دىق — جالپى ەۋروپالىق كۈلەمدە ايتاتىن بولساق — سوعىسقا دەيىن
جاستىق شاعىندا بولدى دەۋگە بولادى. سوعىسپەن بىرگە ول دا
”بىرجولاتا ەرجەتتى، ەندى ونى تاغى دا ”سابى“ ەتۋگە، جاساڭىمىز-
تۇعا بولمايدى. پارلامەنتتەردىڭ، تىلشەلەردىڭ، جۇمىشى قوزعال-
سىنداعى ماناسپىتلاردىڭ، ەرەكشە ۇقىقتى قىزمەتشلەردىڭ جانە
پىرولەتارىيات شىندەگى كەيىىر ەلەمەنتتەردىڭ تۇتاس بىر قوعامدىق
توبى تولىسىپ جەتتى، بۇل توپ ۇز ەلىندەگى بۇرجۇازيامەن
بىتە قايناستى جانە مۇنى وسى بۇرجۇازيا ابدەن باعالاپ، ”پايدالا-
نا“ بىلدى. تاريحتىڭ تەگەرشىگىن كەرى بۇرۇعا دا، توقتاتۇعا دا
بولمايدى، — جۇمىشى تابىنىڭ ازىرلىك رەتىندەگى، جارىا تۇردە-
گى، ورايشىلدىقتىڭ تۇتىنىنا تۇسكەن ۇيىمدارنا ”وكىمەتتى الۋ
ۇشىن كۇرەسۋ“گە، بۇرجۇازيانى قۇلاتۋ ۇشىن كۇرەسۋگە كىرىسە-
تىن پىرولەتارىياتتىڭ جاريالىقپەن انا شەكتەلىپ قالمايتىن، ۇزىن
ورايشىلدىق وپاسىزدىقتان حاۋپىسىز ەتۋ قولىنان كەلەتىن توڭگە-
رىستىك ۇيىمدارنا قاراي، تايىسالماستان ىلگەرى باسا بەرۋگە بولادى
جانە وسىلاي ەتۋ كەرەك تە.

ەكىشى يىتەرنا تسيونالدىڭ اسا كورنەكتى بەدەلىدىلەرىنە، گە-
دكە، پەلەخانۇققا، كاۋتسكىگە، ت.ت. قالاي قارايمىز دەگەن ماسەلە
ارقىلى وزدەرىنىڭ ساناسىن جانە جۇمىشىلاردىڭ ساناسىن تۇماندا-
تاتىن ادامداردىڭ سىكە قاندايلىق تەرىس قارايتىندىعى وسىدان -

اق كورنەدى. شىندىغىنىدا مۇنداق ەشقانداي ماسەلە جوق: ەگەر بۇل ادامدار جاڭا مىندەتتەردى تۇسىنبەسە، بۇلارغا شەتتە قالۇغا تۇرا كەلەدى، نەمەسە وسى كۇندەگىسىندەي، ورايشىلداردىڭ تۇتقىنىدا بولۇغا تۇرا كەلەدى. ەگەر بۇل ادامدار ”تۇتقىن“ نان قۇتسا، ولاردىڭ توڭكەرىسىلىدەر لاگەرىنە قايتا كەلۋىنە ساياسى كەدەرگىلەر بولا قويما ەكەن. قايتىكەن كۇندە دە اعىمداردىڭ كۇرەسى تۇرالى جانە جۇمىسى قوزغالىسىنىڭ زاماندارىنىڭ اۋىسۋى تۇرالى ماسەلەنى جەكە ادامداردىڭ رولى تۇرالى ماسەلەمەن الماس-تىرۋ ورەسكەل ماعناسىزدىق.

VIII

جۇمىسى تاپىنىڭ بۇقارالىق جارىيۇيىمدارى ەكىنشى يىتەرناتسيو-نال زامانىدىكى سوتسيالىستىك پارتىيالاردىڭ ەڭ ماڭىزدى دەرىلىك ايرىقشا بەلگىسى بولپ تابىلادى. گەرمانىي پارتىياسىندا بۇل ۇيىمدار بارىنەن دە كۇشتىرەك بولدى، مۇندا 1914—1915-جىلداكى سوعىس بارىنەن دە كۇشتىرەك وزگەرسى تۇعىزدى، ماسەلەنى دە بارىنەن كەسكىن قويدى. توڭكەرىستىك قىمىلىدارغا كوشۇ ساقشىنىڭ جارىيۇيىمداردى تاراتپ جىبەرۋىن تۇدىراتىنى ايقىن ەدى، سوندىقتان ەسكى پارتىي (لەگىننەن باستاپ كاۋتسكىگە دەيىن ”بارى) وسى كۇنگى جارىيۇيىمداردى ساقىتاپ قالۇ ۇشىن پىرو-لەتارىياتتىڭ توڭكەرىستىك ماقساتتارىن قۇربان ەتتى. مۇنى قانشاما بەكەرگە شىعارغانمەن، فاكت ايقىن بولپ وتىر. قازىرگى ساقشىلىق زاڭ رۇحسات ەتكەن ۇيىمداردى ساقىتاپ قالۇ ۇشىن وسى ۇىرشنى بۇرشاق كوجەگە³¹³ بولا بۇلا، پىرولەتارىياتتىڭ توڭكەرىس جاساۋ

ۇقىن سائىتى.

گەرمانىا سوتسىيالىك - دىموكراتىيالىق جۇمىشى ۇيىمىنىڭ كوسەمى كارل لەگىننىڭ «جۇمىشى ۇيىمىنىڭ مانسپىتلارى پارتىيانىڭ شىكى ومىرىنە نە ۇشىن كۆپرەك قاتناى كەرەك؟» (1915 - جىل، بەرلىن باسپاسى) دەگەن كىتاپشاسىن الپ قاراىمىز. بۇل كىتاپشا - اپتوردىڭ 1915 - جىلى 1 - ايدىڭ 27 - كۇنى جۇمىشى ۇيىمىندىق قوزعالىس مانسپىتلارنىڭ جىنالىسىندا جاساعان بايانداسى. لەگىن ۇزىنىڭ بايانداسىندا اسا قىزىق ۇبر حۇجاتتى وقىپ، كىتاپشاسىندا باسپ شىعاردى، باسقا رەتتە سوعىس كەزىندەگى باسپا ۇسوز تەكسەرۋ وركانى مۇنى باىۋعا شىۋاقتا رۇحسات ەتپەگەن بولار ەدى. «يىندەربانىم (بەرلىن ماڭى) رايونىنىڭ بايانداسىلارنا ماتەريال» دەپ اتالاتىن وسى حۇجات - گەرمانىا سولشىل سوتسىيالىك - دىموكراتىيالىق تارىنىڭ كوزقاراستارىن باياندانۋعا ارنالغان، ولاردىڭ پارتىياعا قارسى نارازىلىق حاتى. توڭكەرىسشىل سوتسىيالىك - دىموكراتىيالىق دەلىنگەن بۇل حۇجاتتا - مىناداي فاكىتوردى بولجاي العان جوق جانە بولجاي دا المايدى:

«گەرمانىا سوتسىيالىك - دىموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جانە جۇمىشى ۇيىمىنىڭ ۇيىمىنداسقان كۇشى سوعىسىپ جاتقان ۇكىمەتتىڭ جاعىنا شىقتى، وسى كۇشتىڭ ۇبارى بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك جىگەرىن تۇنىشىقتىرۋ ماقساتىنا جۇمسالىدى» (لەگىننىڭ كىتاپشاسىنىڭ 34 - بەتى).

بۇل - ۇسوزسىز شىندىق. وسى حۇجاتتىڭ مىنا ايتقاندارى دا شىندىق:

«سوتسىيالىك - دىموكراتىيالىق پارتىيا ۇيىرمەسىنىڭ 8 - ايدىڭ 4 - كۇنىگى داۋىس بەرۋى مىنانى كورسەتتى: باسقا كوزقاراس، مەگەر ول ۇتپىتى بۇقارانىڭ شىنە تەرەك تامىر جايغان بولسا دا، سىنالىغان پارتىيانىڭ باسشىلىعى ارقىلى مەمس، پارتىيالىق وركاندارنىڭ نقتىيارىنا قارسى، پارتىيانىڭ جانە جۇمىشى ۇيىمىندارىنىڭ قارسىلىعىن جەڭۋ شارتتارى ارقىلى عانا وزىنە جول سالغان

بولار ەدى“ (بۇل دا سوندا).

بۇل — سۆزىز شىندىق.

“ەگەر سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا ۇيرىمەلەرى 8-ايدىڭ 4-كۈنى ۇزىنىڭ بورىشىن وتەگەن بولسا، وندا، بالكىم، ۇيىمنىڭ سىرتقى فورماسى جويىلغان بولار ەدى، ۇىراق رۇخى، رۇخ بولغاندا، ەرەكشە زامانىڭ 279 تۇسىندا پارتىياعا قۇت بەرىپ، ونىڭ بارلىق قىيىنشىلىقتاردى جەڭدۈنە كۈمەك-تەسكەن رۇخى سول قالىپىنشا قالغان بولار ەدى“ (بۇل دا سوندا).

ۇزىنىڭ بايانداماسىن تىڭداتۇغا لەگىن شاقىرىپ العان، جۇمىشى ۇيىمدارىنىڭ باسشىلارى، مانساپتىلارى دەپ اتالاتىن ۇىر توپ “كۈسەمدەرى“ وسى ايتقاندردى ەستىسىمەن-اق قارق-قارق كۈلىپتى، — لەگىن كىتاپشاسىندا وسىلاي دەپ جازادى. داعدارىس كەزەڭىندە قۇپيا (ەرەكشە زامان تۇسىنداعى سىياقتى) توڭكەرىستىل ۇيىمدار قۇرۇعا بولاتىندىعى جانە سولاي ەتۈ كەرەك ەكەندىگى تۇرالى پىكىر بۇلارعا كۈلكىلى بولپ كورىنىپتى. ال لەگىن، بۇرجۇازيانىڭ ناعىز سەنىمدى كۈزەتشى تۈبەتى بولغاندىقتان، كەۋدەسىن قاعىپ، ايعاي سالىپتى:

“ۇيىمداردى قىراتۇ، ماسەلەنى شەشۋدى بۇقارانىڭ وزىنە تاپسىرۇ — بۇل كۈرەۋ ۇكىمەتسىزدىك پىكىر. بۇل ىدىيانىڭ ۇكىمەتسىزدىك ىدىا ەكەندىگە مەنىڭ ەشقانداي كۇمانىم جوق.“

بۇرجۇازيانىڭ مالايلىرى، وزدەرىن جۇمىشى تابىنىڭ سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا ۇيىمدارىنىڭ كۈسەمدەرىمىز دەپ اتايتىن مالايلىرى “دۇرس!“ دەپ شۇ ەتە قالىپتى (بۇل دا سوندا، 37-بەت). عىبىرات الارلىق وقىعا. بۇلاردى بۇرجۇازىيالىق جاريالىق ازدىرىپ، توپاس ەتىپ تاستاعانى سونشا، توڭكەرىستىك كۈرەسكە باسشىلىق ەتۈ ۇشىن باسقا ۇيىمداردىڭ، ياعنى قۇپيا ۇيىمداردىڭ قاجەتتىلىگى تۇرالى پىكىردى دە ۇعىنا المايدى. بۇلار: ساقشىنىڭ رۇخساتى بويىنشا ۇمىر سۇرىپ وتىرعان جارىيا ۇيىمدار-اسپ

تۇسۇگە بولمايتىن شەك، تەگىندە داۋىدارىستار زامانىدا مۇنداي ۋىمىداردى باشمىلىق ورىن رەتىندە ساقىتاپ قالۇغا بولادى دەپ ويلاۋغا دەيىن باردى! ورايشلىدىقتىڭ جاندى دىيالەكتىكاسى مىنا- داي: جارىا ۋىمىداردىڭ بىرىڭعاي دامۇى، ۇساق- تۇيەكتىڭ بارىن تاپىتىشتەپ وتىراتىن توپاستاۋ، بىراق اقپەيىل توغىشارلاردىڭ جاي داۋىسىنىڭ ۇزى-اق، داۋىدارىستار كەزىندە بۇل اقپەيىل مەششاند- داردىڭ ساتقىندار، وپاسىزدار، بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك جىگەرىن تۇنىشىقتىرۇشىلار بولپ كەتۈىنە اكەپ سوقتى. جانە بۇل كەزدەيسوق نارسە ەمەس. توڭكەرىستىك ۇيمىعا كوشۇ وتە قاچەت، وزگەرىپ وتىرعان تارىخىي جاعداي وسىنى تالاپ ەتەدى، پىرولەتارىياتنىڭ توڭكەرىستىك قىمىلدارىنىڭ زامانى وسىنى تالاپ ەتەدى، — بىراق بۇعان كوشۇدى ەسكى كوسەمدەردىڭ، ياعنى توڭكەرىستىك جىگەردى تۇنىشىقتىرۇشىلاردىڭ باسنان ايتاپ ۇتىپ، ەسكى پارتىيانىڭ باسنان ايتاپ ۇتىپ، ول پارتىيانى قىراتا وتىرىپ قانا جۇزەگە اسىرۇعا بولادى.

ال ورايشىل ەد. داۋىدتىڭ كارل لىيكنەختتى باالاتىپ، ”ۇكىمەتسىزدىك“ دەپ بايىبالام سالعانى سىياقتى، كەرى توڭكەرىستىك مەششانددار دا، البەتتە، ”ۇكىمەتسىزدىك!“ دەپ بايىبالام سالادى. سىرا، گەرمانىادا ۇكىمەتسىزدىك جونىندە ورايشىلدار سوگىپ وتىرعان كوسەمدەر عانا ادال سوتسىيالىس كۇيىنىدە قالسا كەرەك... وسى زامانداى ارمانى الپ قارالىق. ۇيىمنىڭ جاقسى ۇلگىلە- رىنىڭ بىرى—مىنە وسى. بۇل ۇيىمنىڭ جاقسى بولاتىن سەبەبى— ول وڭتايلى، سونىمەن بىرگە مىليونداغان ادامداردى بىر تىلەكتى ەتە بىلەدى. بۇگىن بۇل مىليونداغان ادامدار ەلدىڭ ارتۇرلى تۇكىپىرىندە، ۇيدى—ۇيىندە وتىر؛ ەرتەڭ اتتانىس تۇرالى بۇيرىق شىقسا، ولار بەلگىلەنگەن ورىندارعا جىنالادى. بۇگىن ولار اكوپىتاردا

جانىر، كەيدە ايلاپ جاتادى، ەرتەڭ ولار باسقا تارتىپپەن شابۇلغا اتستانادى. بۇگىن ولار بوراعان وقتاردان جاسىرىنىپ، كەرەمەت كورسەتىپ جاتىر، ەرتەڭ ولار قويان-قولتىق ايقاستا كەرەمەت كور-سەتەدى. بۇگىن ولاردىڭ الدىڭعى ساپتاعى بولىمدەرى جەر استىنا مىنا كومىپ جاتىر، ەرتەڭ ولار كوكتە قالقپان ۇشقىشتاردىڭ نۇسقاۋد-مەن ونداعان شاقىرىم جەرگە جىلجىپ كەتەدى. بىر ماقسات ۇشىن، بىر تىلەكپەن قاجىرلانغان مىليونداغان ادامداردىڭ وزگەرىپ وتىرعان جاعدايعا جانە كۈرەستىڭ تالاپتارىنا سايكەس، وزدەرىنىڭ قاتناستارىنىڭ جانە قىمىلدارىنىڭ فورمالارىن وزگەرتۋى، ئىسنىڭ ورنى مەن تاسىلدەرىن وزگەرتۋى، قۇرالدارى مەن قارۋلارىن وزگەرتۋى—مىنە ۇيىم دەگەن وسى.

جۇمىشى تابىنىڭ بۇرجۇازىاعا قارسى كۈرەسىندە دە وسىنداي بولادى. بۇگىن توڭكەرىستىك جاعداي ازىرلەنگەن جوق، بۇقارانى نىتالاندىرۋعا، ولاردىڭ بەلسەندىلىگىن ارتىتىرۋعا جاعدايلار جوق، بۇگىن سەنىڭ قولىڭا سايلاۋ بەلەتىن بەرەدى ەكەن—ونى ال دا، تۇرمەدە وتىرۋدان قورىققاندىقتان كرەسلوعا جارماساتىن ادامداردى پارلامەنتتەگى سىباعالى ورنىندارعا جىبەرۋ ۇشىن ەمەس، سول بەلەت ارقىلى ۇز جاۋلارىڭا سوققى بەرۋ ۇشىن ۇيىمداسا بىل. ەرتەڭ سەنىڭ سايلاۋ بەلەتىڭدى تارتىپ الىپ، قولىڭا مىللىقتى جانە ەڭ جاڭا تۇرپاتتى، شاپشاڭ اتقىش زەڭبىرەكتى بەرەدى ەكەن—ولمىنىڭ جانە قىراتۋدىڭ بۇل قارۋلارىن دا ال، سوعىستان قورقاتىن ۇيىمىشىل جىلاۋىقتاردى تىڭداما؛ جۇمىشى تابىن ازات ەتۋ ۇشىن، زەڭبىرەكتىڭ، مىللىقتىڭ كۇشىمەن قۇرتىلۋعا قىيىستىلەر دۇنيەدە الى تىم كوپ قالىپ وتىر؛ ەگەر بۇقارا اراسىندا وشپەندىلىك پەن تورىعۇشلىق ۇلعايىپ كەلە جاتسا، ەگەر توڭكەرىستىك جاعداي تۇسا، جاڭا ۇيىمدار قۇرىپ جانە ۇلىمىنىڭ،

قىراتۇدىڭ سونشا پايدالى قۇرالدارىن **ئوزىڭنىڭ** ئۆگەتتىڭە قارىسى،
ئوزىڭنىڭ بۇرچىۋازىيەت قارىسى جۇمساۋغا ازىرلەن.
 سۆز جوق، بۇل ۋىگاي مەس. بۇل جاپالى ازىرلىك جۇمىستىن.
 رىن كەرەك قىلدى، بۇل، زور قۇرباندىقتاردى كەرەك قىلدى.
 بۇل — ۋىمىداستىرۇ مەن كۈرەستىڭ جاڭا تاسىلى، مۇنى دا ۋىرەنۇ
 كەرەك، الايدا مۇنى قاتەلەرسىز، جەڭلىستەرسىز، ۋىرەنۇ قىيىن.
 شاپۇلدىڭ ماشىقتارغا، اسكەرى جۇرۇستەرگە نەمەسە اكوپىتارغا
 جاتۇغا قاتىسى قانداي بولسا، تاپتىق كۈرەستىڭ بۇل تاسىلىنىڭ دە
 سايلۇغا قاتناستۇغا سونداي قاتىسى بار. كۈرەستىڭ بۇل تۈرى
 تارىختا كۈن تارتىبىنە اسا سىرەك قويىلدى؛ ونىڭ مەسەسىنە
 مۇنىڭ ماڭىزى مەن ئىچىلى ونداغان جىلدارغا سوزىلدى. كۈرەستىڭ
 كۈن تارتىبىنە ونىڭ وسىنداي تاسىلدەرىن قويۇغا بولاتىن جانە
 قويۇ كەرەك بولاتىن ونداي كۈندەر باسقا تارىخى زامانداردىڭ
 20 جىلىمەن تەڭ بولادى.

...ك. لەگىن مەن ك. كاۋتسكىدى سالىستىرىپ قاراڭىز:

”پارتيا ئالى جاس كەزدە، — دەپ جازادى كاۋتسكى، — سوعىسقا قارىسى
 نارازىلىق اتاۋلى ۋىگىت جونىنەن ەرجۇرەكتىلىك ئىس دەپ سانالدى...
 روسىيالىق جولداستار مەن سەربىيالىق جولداستاردىڭ ئىسى سوغى ۋاقىتتا
 جاپپاي ماداقتالىپ وتىر. پارتيا نەۋرۇلىم كۈشتى بولا بەرگەن سايىن،
 ونىڭ قارارلارنىڭ سارىندارىندا ۋىگىت جاعىن كوزدە ۇستاۋ ئىس
 جۇزىندىك ناتىجەلەردى مەسەپكە الۇ مەن سولغۇرلىم كۈبىرەك ۇشتاسادى، ەكى
 تۈرلى سارىننىڭ ەكەۋىنە دە تەڭ ورىن بەرۇ سولغۇرلىم قىيىنراق بولا
 بەرەدى، ال ونىڭ بەرجاعىندا وسى ەكەۋىننىڭ ەشقايسىسىن دا ەلەۋسىز
 قالدۇرۇغا بولمايدى. سوندىقتان ۇبىز نەۋرۇلىم كۈشتى بولا بەرگەن سايىن،
 ۇربىر جاڭا، كۆردەلى جاعداي تۇسىندا ۇبىزدىڭ ارامىزداعى الاۋىزدىقتار
 سولغۇرلىم ۋىگاي تۋا بەرەدى.“ (يېتەرناتسيونالىزىم جانە سوعىس»، 30 —
 بەت)

لەگىنىنىڭ پىكىرىنەن كاۋتسكىدىڭ بۇل پىكىرىنىڭ جالعز-
اق ايسىرماسى-كاۋتسكى ەكجۇزدى جانە قورقاق. كاۋتسكى
س جۇزىندە لەگىندەردىڭ توڭكەرىستىك سىتەن پاسىقتىقپەن
بەزۋىن قولداپ، اقتايدى، بىراق مۇنى استىرتىن سىتەيدى،
ايقىن پىكىر ايتپايدى، ىمداۋمەن قۇتىلادى، لەگىندەرگە دە، روسىيا-
لىقتاردىڭ توڭكەرىستىك سىتەرىنە دە قۇرمەت بىلدىرەدى. توڭكەرىس-
شىلدەرگە بىلاي قاراۋدى بىز، روسىيالىقتار، تەك لىبەرالداردان
انا كەزدەستىرۋگە داعدىلانغانىز: لىبەرالدار قاشان دا بولسا
توڭكەرىسشىلدەردىڭ ”ەرجۇرەكتىلىگى“ ن ماداقتاۋعا دايىن، بىراق
مۇنىمەن بىرگە ولار وزدەرىنىڭ مەيلىنشە ورايشىلدىق تاكتىكاسىنان
استە باس تارتپايدى. وزدەرىن قۇرمەتتەيتىن توڭكەرىسشىلەر
كاۋتسكىدىڭ ”قۇرمەتى“ ن قابىلدامايدى، قايتا ماسەلەنى بۇلايشا
قويۋدى جەك كورپ، سىكە العىسىز ەتپ تاستايدى. ەگەر كەزىندە
توڭكەرىستىك جاعداي تۇماعان بولسا، ەگەر توڭكەرىستىك قىمىل-
داردى ۋاعىزداۋ قاجەت بولماسا، وندا روسىيالىقتار مەن سەربىالىق-
تاردىڭ سىتەرى قەرىس بولغانى، وندا ولاردىڭ تاكتىكاسى دۇرىس
بولماعانى. لەگىن مەن كاۋتسكى سياقتى باتىرلار ەك بولماسا
وزدەرىنىڭ پىكىرىن بىلدىرۋدە ەرجۇرەك بولسىن، مۇنى تۇرا
ايتىسن.

ال ەگەر روسىيا مەن سەربىا سوتسىيالىستەرىنىڭ تاكتىكاسى ”مادا-
تاۋ“عا تاتىرلىق بولسا، وندا ”كۇشتى“ پارتىيالاردىڭ، گەرمانىا جانە
فرانسىا پارتىيالارىنىڭ، ت. ت. قاراما-قارسى تاكتىكاسىن اقتاۋ
جول قويغىسىز قىلمىس. ”س جۇزىندىك ناتىجەلەرى“ دەگەن
ادەبىي كومەسكى ايتىلعان سۇرارقىلى، كاۋتسكى مىناداي قاراپايىم
اقيقاتى بۇركەمەلەدى: ۇلكەن جانە كۇشتى پارتىيالار وزدەرىنىڭ
ۇيمىمدارىن ۇكىمەتتىڭ تاراتىپ جبەرۋىنەن، وزدەرىنىڭ كاسسالارىنىڭ

باسىپ اللىنىۋان، وزدەرنىڭ كوسەمدەرىنىڭ تۇتقىنىغا اللىنىۋان قورلىقى. مۇنىڭ اتى-كاۋتسكى سوتسىيالىزىمگە وپاسىزدىق ەتۈشلىكتى توڭكەرىستىك تاكتىكانىڭ جاعىمىز "ئس جۇزىندىك ناتىجەلەرى" تۋرالى پىكىرلەرمەن اقتايدى دەگەن "سوز. بۇل ماركىسىزىمدى قورلاعاندق ەمەس پە؟

سوعىستىق قارجىنى جاقتاپ 8-ايدىڭ 4-كۈنى داۋىس بەرگەن سوتسىيالىزىم-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەرىنىڭ "بىرى بەرلىندە جۇمىسشىلاردىڭ جىنالىسىندا: وىتپەگەندە "بىزدى تۇتقىنىغا الاتىن ەدى دەپتى دەگەن قاۋەسەت بار. ال جۇمىسشىلار وعان: "وي، ونىڭ نەسى جامان بولار ەدى؟" دەپ جاۋاپ قايرىپ، ايعاي سالىپتى.

ەگەر گەرمانىيانىڭ دا، فرانسىيانىڭ دا جۇمىسشى بۇقاراسىنا توڭكەرىستىك سىڭاي تۇدىرۇعا جانە توڭكەرىستىك قىمىلدى ازىرلەۋ قاچەتتىكى تۋرالى پىكىرلەردى بىلدىرۋگە باسقا دابىل جوق بولسا، وندا باتىل "سوز سويلەگەنى" ۇش پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەردىڭ تۇتقىنىغا اللىۋى، "تۈرلى ەلدەردىڭ پىرولەتارلارنى توڭكەرىستىك جۇمىستانىنماقتاسۇعا شاقىرعان ۇندەۋ رەتىندە، پايدالى رول اتقارعان بولار ەدى. مۇنداي سىنماقتاسۇ وڭاي ەمەس، سوندىقتان دا "دال وسى جوعارىدا وتىرعان، بۇكىل ساياساتتى كورىپ وتىرعان ۋاكىلدەردىڭ اسىرەسە وزدەرى باستاماشى بولۇلارى كەرەك.

سوعىس تۇسىنىدا عانا ەمەس، "سوز جوق، ساياسى جاعدايدىڭ قانداي شىيەلەنىسۋى تۇسىندا بولسا دا (بۇقارانىڭ پالەندەي توڭكەرىستىك قىمىلدارى تۋرالى ايتپاعانىنىڭ وزىندە)، ناعىز ەركىن بۇرچۋازىيالىق ەلدىڭ ۇكىمەتى دە "اردايم جارىا ۇيمىداردى تاراتىپ جىبەرەم دەپ، كاسسالاردى باسىپ الامىن، كوسەمدەردى توتقىنىغا الامىن دەپ جانە سول سياقتى باسقا دا "ئس جۇزىندىك ناتىجەلەر".

مەن قورقتاتتىن بولادى. سوندا قالاي ەتۈ كەرەك؟ كاۋتسكىدىنكى سىتەپ وتىرعانى سىياقتى، وسىنى سىلتاۋ ەتىپ ورايشىلداردى اقتاۋ كەرەك پە؟ ُبراى بۇلاي ەتۋ— سوتسىيال— دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىنكى ۇلتىشل— لىبەرالدىق جۇمىشى پارتىيالارنا اينالۋىن دارىپتەۋ دەگەن ُسوز.

سوتسىيالىس ُسۇن بۇدان شىعاتىن قورتىندى بىرەۋ عانا بولۋى مۇمكىن: ُەۋروپالىق ُپارتىيالاردىنكى تازا جارىيالىغىنىنكى، جالاڭ جارىيالىغىنىنكى كۇنى وزدى جانە ول، كاپىتالىزىمنىڭ يىمپەريالىزىمگە دەيىنگى ساياساتىنىڭ دامۋى سالدارىنان، بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى ساياساتىنىڭ نەگىزىنە اينالدى. ونى، بۇل رەتتە جارىي شەپتەردىنكى بىرىنەن دە ايرىلماي وتىرىپ، قۇپيا بازا جاساۋمەن، قۇپيا ۇيىم قۇرۋمەن، قۇپيا سوتسىيال— دەموكراتىيالىق جۇمىستى ۇيىمداستىرۋ— مەن تولىقتىرۋ قاجەت. مۇنى ُدال قالاي سىتەۋ كەرەك— وسى جولعا تۇسۋگە قۇشتارلىق قانا بولسا بولغانى، بۇل جولعا ُتۇسۋدىنكى قاجەتتىگىن ۇعىنماق قانا بولغانى، ونى تاجىرىبە بىزگە كورسەتەدى. مۇنىڭ ورىندالارلىق مىندەت ەكەنىن 1912— 1914— جىلداردا روسىيانىڭ توڭكەرىسىشلى سوتسىيال— دەموكراتىتارى كورسەتىپ بەردى. سوتىستا ُوزىن وزگەلەردەن دە جاقسىراق ۇستاعان جانە پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان سىبىرگە ايدالغان جۇمىشى ۇاكىلى مۇرانوۋ نىيگىشىلدىنكى⁷ پارلامەنتتەرىزىمىنەن (جەندەرسون، سامبا، ۇاندەرۋال— دەدەن باستاپ زىۋدەكۇم مەن شەيدەمانغا دەيىن، بۇلار دا تولىق، ابدەن تولىق ُنىيگىشىل ُبولىپ وتىر، تەك بۇلار ەسىك الدىنان ارى وتكىزىلمەيدى!) باسقا تاغى دا قۇپيا جانە توڭكەرىستىك پارلامەنتتەرىزىم بار ەكەندىگىن ايقىن كورسەتتى. كوسوۋسكىلەرمەن پوترەسوۋتار مالايىلاردىنكى ُەۋروپالىق ُپارلامەنتتەرىزىمىن ماقتاي بەرسىن، نەمەسە سونىمەن كەلسە بەرسىن،— ُبىز لەگىنىدەردىنكى،

كاۋتسكىلەردىڭ، شەيدەمانداردىڭ ونداي جاريالىسى، ونداي سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيىسى كورپى جىرەنۋىگە عانا تاتىتىدۇ. دىمىن جۇمىسشىلاردىڭ قۇلاعىغا قۇيا بەرۋەن شارشامىز.

IX

قورتىندى جاسالىق.

ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىك كۆپرەۋى ەۋروپانىڭ رەسمىي سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيىلارنىڭ كۆپىلىگىنىڭ ئۆز سەنىمىدە. رىنە جانە شتۇتگارت پەن بازەل ماجىلىسىندەكى وزدەرنىڭ سالتا-ئاتتى قارارلارنا سۇمىدىق وپاسىزدىق سىتەگەندىگىنەن وتە-موتە ايقىن كورىندى. بىراق ورايشلىدىقنىڭ تولۇق جەڭۋى بولۇپ تابىلعان، سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيىلارنىڭ ۇلتىشلى-لىبەرالدىق جۇمىشى پارتىيىلارنا اينالۋى بولۇپ تابىلعان وسى كۆپرەۋ-ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىك 19-ئاسىردىڭ اياغىندا جانە 20-ئاسىردىڭ باس كەزىندەكى بۇكىل تارىخى زامانىنىڭ ناتىجەسى عانا. وسى زامانىنىڭ-باتىس ەۋروپاداعى بۇرجۇازىيالىق جانە ۇلتىق توڭكەرىستەرنىڭ اياقتالۋىنان سوتسىيالىستىك توڭكەرىستەردىڭ باستالۋىنا كوشۇ زامانىنىڭ-ويىكەتتىك جاعدايلارى ورايشلىدىقنى تۇغىزدى جانە ئوربىستى. ەۋروپانىڭ بىرسىپىرا ەلدەرىندە (انگلىيا، يتالىيا، گوللاندىيا، بولغارىيا، روسىيا)، بىز وسى ۋاقىتتىڭ شىندە جۇمىشى قوزغالىسىندا جانە سوتسىيالىستىك قوزغالىستا، جالپى العاندا، دال ورايشلىدىق سالدارىنان جىكتەلىس تۇعانىن؛ ەۋروپانىڭ تاعى بىرسىپىرا ەلدەرىندە دە (گەرمانىيا، فرانسىيا، بەلگىيا، شۋەتسىيا، شۋەتسارىيا)، ناق وسى سەبەبتەن يىدىالىق اعىمداردىڭ ۇزاق جانە

قاجىرلى كۆرەسى بولپ جاتقاندىن بايقايمىز. ۇلى سوعىستىڭ تۇعزعان داعدارسى جامىلعلاردى جۇلپ تاستادى، سىراشلىدىقتى سىپىرپ تاستادى، الدەقاشان بىرىڭدەگەن جارانىڭ اۋزىن اشتى، سۇيتىپ، ورايشلىدىقتى بۇرجۋازيانىڭ وداقتاسى رەتەندەگى شىنايى رولىندا كۆرسەتتى. سوندىقتان بۇل ورايشل ەلەمەنتتەردى جۇمىس- شى پارتىيالارنىن ۇيىمدىق جاعىنان تولىق اجراتىۋ وتە قاچەت بولدى. يىمپەريالىستىڭ زامان بىر پارتىيانىڭ شىندە توڭكەرىسشىل پىرولەتارىياتتىڭ الدىڭعى قاتارداعىلارنىڭ جانە جۇمىسشى تابى اراسىنداعى ”وز“ ۇلتىنىڭ ”ئىرى ەلدىك“ كۇيىنىڭ ەرەكشە ۇقىمىنان تام- تۇمداپ پايدالاناتىن جارتىلاي مەششاندىق اقسۇيەك- تەردىڭ قاتار ۇمىر سۇرۇىنە كۈنە المايدى. ورايشلىدىق- بىر- تۇتاس، ”شەتەكەرىلىكتەر“ دەن اۋلاق پارتىياداعى ”زاڭدى جىك“ دەگەن ەسكى نازاريا ەندى جۇمىسشىلاردى وراسان زور الداۋىش- لىققا جانە جۇمىسشى قوزعالىسنا وراسان زور كەدەرگى جاساۋشىلىققا اينالىپ وتىر. جۇمىسشى بۇقاراسىن بىردەن- اق وزىنەن بەزدىرەتىن اشىق ورايشلىدىق ۇدال وسى قالستىق نازارياسىنداى ونا حاۋىپتى، زياندى ەمەس، بۇل نازاريا ماركىسىزىمدىڭ سوزسىماقتار ارقىلى ورايشلىدىق امالياتتى اقتايدى، تولىپ جاتقان بۇلتاقويلىقتار ارقىلى توڭكەرىستىڭ قىمىلداردىڭ مەزگىلى جەتپەگەندىگىن جانە باسقالىاردى دالەلدەمەك بولادى. وسى نازاريانىڭ اسا كۆرنەكتى ۋاكىلى جانە ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ اسا كۆرنەكتى بەدەلدسى كاۋتسكى- ماڭىداى الدى ەكجۇزدى جانە ماركىسىزىمدى اياق استى ەتۋدىڭ شەبەرى. مىليون مۇشەسى بار گەرمانيا پارتىياسىندا، زىۋدەكۇمدار مەن شەيدەماندار قۇشىرلانا جاقىتاپ وتىرعان مۇنداي ”بەدەلدى“ دەن مەيلىنشە جىرەنىپ سىرت اينالماعان بىرشاما ادال، سانالى، توڭكەرىسشىل سوتسىيال- دەموكراتىتار قالعان جوق.

پىرولە تارلىق بۇقارا (بۇرىنقى باسشى توبىنىڭ، ۹/10 سىرا، بولەگىنە جۇيى بۇرچۇازىيا جاعىنا شەيپ كەتكەن) شوۋينىزىمنىڭ ۋورشاۋى تۇسىندا، سوعىستىق جاعدايلار مەن سوعىس كەزىندەگى باسپا ۋىزى تەكسەرۋىدىڭ ەزۋى تۇسىندا بىتەرلىقى جانە دارمەنسز وقشاۋ قالدى. ۋىزىق سوعىس تۇغىزغان جانە ۋىستى-ۋىستىنە ۋىلەيىپ، ۋىستى-ۋىستىنە تەرەڭدەپ بارا جاتقان ۋىبەكتىپتىك توڭ-كەرىستىك جاعداي ۋىزىسز توڭكەرىستىك سىڭايىلاردى تۇغىزادى، بارلىق تاڭداۋلى جانە ۋىتە-ۋىتە سانالى پىرولە تارلاردى شىنقىتىرىپ، كوزىن اشادى. روسسىيادا 1905-جىلدىڭ باس كەزىندە "كاپونىڭ رىزالىق قاسكۇنەمدىكى" نە 126 بايلانىستى تۇعان ۋىزىگەرسى سىياقتى، ارتتا قالغان پىرولە تارلىق جىكتەردەن. بىرنەشە ايدىڭ شىنىدە، كەيدە ۋىتپتى بىرنەشە اپتانىڭ شىنىدە، پىرولە تارىياتىڭ توڭكەرىدە-شىل ۋىزدىك قوسىنىنىڭ سوڭىنان ەرگەن مىليونداغان ارمىيانىڭ ۋىسپ شىققان كەزىندەگى ۋىزىگەرسى سىياقتى، بۇقارانىڭ سىڭايندا جەدەل ۋىزىگەرىستىك بولۋى مۇمكىن. ەكەندىكى بىلاي تۇرسىن، قايتا ۋىستى-ۋىستىنە نىقتىمال بولپ بارادى. قۋاتتى توڭكەرىستىك قوزعالىس ۋىسى سوعىستان كەيىن، ۋىسى سوعىستىڭ تۇسىندا بىلە-شالا ۋىرىستەي مە، جوق پا، ۋىنى بىلۋىگە بولمايدى، ۋىزىق قالاي دا تەك ۋىسى باعىتتا جۇرگىزىلگەن جۇمىس قانا سوتسىيالىستىك جۇمىس دەپ اتالۋعا لايىق بولادى. بۇل جۇمىستى قورمىتاتىن جانە باعىتتا-يىتىن ۋىران، پىرولە تارىياتىڭ ۋىزى ۋىكىمەتسەنە قارىسى جانە ۋىزىلە-بۇرچۇازىيانا قارىسى توڭكەرىستىك كۆرەسىنە كۆمەكتەسكىسى كەلە-تىندەردىڭ بىرىگۈنەنە، نىتىماقتاسۇننا جاردەم ەتەتىن ۋىران-شىكى سوعىس ۋىرانى.

روسسىيادا توڭكەرىستىشلى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پىرولە تارلىق ەلەمەنتىلەردىڭ ۋىساق بۇرچۇازىياشىل-ۋىرايىشلى ەلەمەنتىلەردەن

تولۇق اجراسۇن جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ بۇكىل تارىخى داينىداپ بەردى. كىمدە-كىم بۇل تارىختان كوز جۇمسا، "جىكشىلىدىك ارەكەت"كە قارسى داۋرىيىپ، روسسىيادا ورايشلىدىقتىڭ^۱ ارالۋان تۈرلەرىمەن كوپ جىلدار كۈرەشۋ ارقىلى قالىپتاسقان پىرولەتارلىق پارتىيانىڭ قۇرۇلۇشنىڭ شىنايى بارىسىن تۇسىنىۋدەن^۲ ۈزىن ماحرۇم ەتسە، ول ادام جۇمىشى قوزغالىسىنا ەڭ ناشار نىقال كورسەتەدى. قازىرگى سوعىسقا قاتناسىپ وتىرعان بارلىق "ئىرى" ەلدەردىڭ شىنىدە تەك جالعز روسسىا عانا سوغىى ۋاقىتتا توڭكەرىستى باسىنان كەشىردى، بۇل توڭكەرىستىڭ بۇرجۋازىالىق مازمۇنى، پىرولەتار-ياتتىڭ رولى شەشۋشى رول بولپ وتىرعاندا، جۇمىشى قوزغالى-سىنداى بۇرجۋازىالىق جانە پىرولەتارلىق ىدىالىق اعىمداردىڭ جىكتەلىسىن تۇغىزباي تۇرا المادى. روسسىا سوتسىيال-دەموكرات-يالىق پارتىياسىنىڭ، بۇقارالىق جۇمىشى قوزغالىسىمەن بايلانىستى ۇيىم رەتىندە (1883—1894-جىلدارداى ىدىالىق اعىم رەتىندە عانا ەمەس)،^۳ ۇمىر سۇرگەن بۇكىل جىيرما جىلعا جۇق (1894—1914-جىلدار) داۋىرىندە پىرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ ىدىالىق اعىم مەن ۇساق بۇرجۋازىالىق-ورايشلىدىق ىدىالىق اعىمنىڭ اراسىندا كۈرەس بولپ كەلدى. 1894—1902-جىلدارداى زامانىڭ "ەكونومىزىم"ى، كۇمان جوق، وسى سوغىى تۇردەگى ىدىالىق اعىم ەدى. ونىڭ ىدىالوگىياسىنىڭ تولپ جاتقان دالەلدەرى مەن بەلىگىلەرى (مار-كسىزىمدى "ستىرۋەشە" بۇرمالاۋ، ورايشلىدىقتى اقتاۋدا "بۇقارا"نى كولدەنەڭ تارتۋ، ت.ت.) كاۋتسكىدىڭ، كۈنوۋتىڭ، پلەحانوۋتىڭ جانە باسقالاردىڭ وسى كۇنگى تۇرپايىلاندىرىلغان ماركسىزىمىنە كەرەمەت ۇقساس. ەسكى «جۇمىشى پىكىرى» گازەتى³¹⁴ مەن «جۇمىشى ئىسى» جورنالىن³¹⁵ قازىرگى كاۋتسكىمەن قاتار قويىپ، سوتسىيال-دەموكراتتاردىڭ قازىرگى بۇنىنىڭ ەسىنە سالۋ وتە ۇبر

يىگى ئىس بولپ تابىلار ەدى.

ودان كەينىگى داۋىردەگى (1903—1908-جىلدار) "مەنشەۋىزم" يىدىالىق جاعىنان عانا ەمەس، ۇيىمدىق جاعىنان دا "ەكونومىزم-دىك" تىڭ تىكەلەي مىراسقورى بولدى. ول روسسىيا توڭكەرىسى كەزىندە وبىيەكتىپىك جاعىنان پىرولەتارىياتتى ەركىن بۇرچۋازىياغا تاۋەلدى ەتەتن جانە ۇساق بۇرچۋازىيالىق-ورايشىلدىق نىسايىلاردى كورسەتەتىن تاكتىكانى جۇرگىزدى. ونان كەينىگى داۋىردە (1908—1914-جىلدار) مەنشەۋىكتىك يىدىالىق اعىمنىڭ باستى اعىنى جويىمپازدىقتى تۇعزعان كەزدە، بۇل يىدىالىق اعىمنىڭ وسى تاپتىق مانىنىڭ ايقىن كورىنگەندىگى سونشا—مەنشەۋىزىمنىڭ تاڭداۋلى ۋاكىلدەرى «بىزدىڭ تاڭ» توبىنىڭ ساياساتىنا ۇنەمى قارسىلىق جاساپ وتىردى. ال بۇل توب،—جۇمىشى تابىنىڭ توڭكەرىستىك ماركسىزىمدىك پارتىياسىنا قارسى سوڭعى 5-6-جىلدىڭ نىشىندە بۇقارا اراسىندا جۇيەلى جۇمىس جۇرگىزىپ كەلگەن وسى بىردەن-بىر توب،—1914—1915-جىلدارداغى سوعىستا سوتسىيال-شۋۆينىستىك توب بولپ شىقتى! جانە وسىنىڭ ۇزى جەكە وكتەم-دىك تۇزمى الى ۇمىر سۇرىپ وتىرعان ەلدە، بۇرچۋازىيالىق توڭكەرىس الى ابدەن اياقتالىپ جەتپەگەن ەلدە، خالىقتىڭ 43% "بوتەن" ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزىپ وتىرعان ەلدە بولدى. ۇساق بۇرچۋازىيانىڭ بەلگىلىبىر توپتارى، اسىرەسە زىيالىلار جانە جۇمىشى اقسۇيەكتەرىنىڭ بولىمىسىز بىر بولەگى "ۋز" ۇلتىنىڭ "ئرى ەلدىك" كۇيىنىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن "پايدالانا" الاتىن "ەۋروپالىق" دامۇ روسسىيادا دا جارقىقا شىقپاي قالا العان جوق. "يىتەرناتسىونالىستىك" تاكتىكانى، ياعنى شىن توڭكەرىستىك جانە دايەكتى توڭكەرىستىك تاكتىكانى روسسىيانىڭ جۇمىشى تابىنا جانە سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنا ولاردىڭ بۇكىل

تارىخى دايىنداپ بەردى.

قوسمىشا: بۇل ماقالا تەرىسلىپ بولغان كەزدە، كاۋتسكى مەن
 ھازىرەننىڭ بەرنىشتەينمەن بىرلەسىپ جازغان "جارناما"سى گازەتتەردە
 باسلىپ شىقتى. ولار بۇقارانىڭ سولشىلدانىپ بارا جاتقاندىن
 كورپ، ەندى سولشىلدارمەن "سىرالاسۇ"غا دايىن بولپ وتىر، —
 مۇنى، ارينە، زىۋدەكۇمدارمەن "ئاتۇلق"تى ساقتاۋ ارقىلى سىتەپ
 وتىر. شىنىندا دا جەزوكشەننىڭ ۇزى!

1915 - جىلى 5 - ايدىڭ سوڭى جۇرنالداعى تەكىستىنە ساي باسلىپ
 جارمىنان 6 - ايدىڭ باستاپقى جار -
 سىنا دەيىن جازىلعان
 1915 - جىلى «كوممۇنىستىك» جور -
 نالىنىڭ 1 - 2 - بىرىككەن سانىنا
 باسلىغان
 قول قويغان: ن. لەنين

جۇرنالداعى تەكىستىنە ساي باسلىپ
 وتىر
 «لەنين شىعارمالارى»، 21 - توم،
 ھانزۇشاسى، 183 — 236 - بەتتەرىنەن
 الىندى

سوتسياليزم جانە سوعىس

(روسىيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ سوعىسقا
كوزقاراسى)

ئېرىنىشى (شەتەلدە) باسلۇنا العى ءسوز

سوعىستىڭ سوزىلىپ كەلە جاتقاندىن ئېرى جىل بولسپ قالدى.
ئېزىدىڭ پارتىيا سوعىسقا ئوزىنىڭ كوزقاراسىن سوعىس باستالغان
كەزدە - اق، ورتالىق كومىتەتنىڭ جارناماسىندا بەلگىلەگەن بولاتىن،
بۇل جارناما 1914 - جىلى 9 - ايدا دايىندالىپ، (ونى ورتالىق
كومىتەتنىڭ مۇشەلەرىنە جانە ئېزىدىڭ پارتىيانىڭ روسسىياداعى
جاۋاپتى ۋاكىلدەرىنە جىبەرىپ، ولاردىڭ ماقۇلدەىن العانىنان
كەيىن) پارتىيامىزدىڭ ورتالىق ورگانى «سوتسيال - دەموكراتتار»²⁸⁹
گازەتىنىڭ 33 - سانىندا 1914 - جىلى 11 - ايدىڭ 1 - كۈنى
باسىلعان^①. ونان سوڭ 40 - سانىندا (1915 - جىلى 3 - ايدىڭ 29 -
كۈنى)، ئېزىدىڭ پىرىنسىپتەردىڭ جانە ئېزىدىڭ تاكتىكىانىڭ نەۋر -
لىم ءدال بايانداۋىن بەرەتىن بەرن ۋاكىلدەر مাজىلىسىنىڭ قارارى

① وسى تومنىڭ 898 - 909 - بەتتەرىنە قاراڭىز. - قۇراستىرۋ -
شېدان

باسلىدى ①.

قازىرگى ۋاقىتتا روسسىيادا بۇقارا شىندە توڭگەرىستىك سىڭاي كوزگە كۆرىنەرلىكتەي ۋىسپ كەلەدى. ۋىز ۋكىمەتتەرى مەن ۋىز بۇرجۇازىيىسىنىڭ جاعىنا شىققان رەسمىي سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىيىلاردىڭ كۆپىلىگى پىرولەتارىياتنىڭ توڭگەرىستىك ئالاپتارىن تۇنشىقتىرا باسپىپ وتىرعانىنا قاراماستان، باسقا ەلدەردىڭ قاي جەرىندە بولسىن ئاق وسىنداى قۇبىلىستار بايقالادى. ۋىستىڭ بۇل جاعداىي سوتسىيالىك - دەموكراتىيىنىڭ سوعىس جۈملىسىدەگى تاكتىكاسىن قورتىندىلاغان كىتاپشا شىعارۋدى ەرىكشە قاجەت ەتەدى. پارتىيىنىڭ جوعارىدا اتالغان جۇجاتارىن قايتا باسۋمەن بىرگە، ۋىز، جۇجات - تاردا جانە پارتىيى جىيىنالىستارىندا ايتىلعان، بۇرجۇازىيالىق جانە پىرولەتارىلىق تاكتىكاسىغا ساياتىن بارلىق دالەلدەردىڭ باستى - باس - تىلارىن ەسەپكە الۋعا تىرىسپىپ، ولارعا قىسقاشا تۇسىنىكتەر بەرىپ وتىرمىز.

ەكىنشى باسپاسىنا العى سوز

بۇل كىتاپشا 1915 - جىلىدىڭ جازىندا سىمەرۋالد ۋاكىلىدەر ۋاجىلىسىنىڭ 316 قارساڭىندا جازىلعان. كىتاپشا نەمىسشە، فرانسۇزشا دا شىققان جانە نورۋەگ تىلىنە اۋدارىلىپ، نورۋەگ سوتسىيالىك - دەموكرات جاستارىنىڭ ورگان گازەتىندە تولىق باسلىپ شىققان. كىتاپشانىڭ نەمىسشە باسلىغانى گەرمانىيىنىڭ بەرلىن، لىپزىگ،

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۇشاسى، 136 - 142 -

بەتتەر. - قۇراستىرۇشچىدان

برەمەن ھانە باسقا قالالارنا قۇپيا تاسلىپ اپارىلدى دا، سىمەر-
ۋالدتىق سولشلىداردى جاقتاۋشلار ھانە كارل لىيكنەخت توبى
قۇپيا تاراتتى. فرانسۇزىياسى پارىجىدە قۇپيا باسلىپ، فرانسىيا
سىمەرۋالدشلىدارى ھانە تاراتىلدى. ورسىياسىنىڭ روسسىيە
كەلگەن سانى وتە از بولدى دا، ونى موسكۋادا جۇمىسشىلار قولمەن
كوشىرىپ جازدى.

ھەندى ۇبىز بۇل كىتاپشەنى خۇجات رەتەندە، تولىق قايتا باسپ
وتىرمىز، كىتاپشەنىڭ 1915-جىلى 8-ايدا جازىلغانىن وقىرماندار
ۇنەمى ھادىندا ساقىتاۋعا ۇتىس. اسىرەسە اڭگىمە روسسىيا تۇرالى
بولغان جەرلەردە مۇنى ەستە ۇستاۋ كەرەك، ويتكەنې روسسىيا ول
كەزدە پاتشالىق، رومانوۋتىق روسسىيا ەدى...

كىتاپشەنىڭ تەكستىنە ساي
باسىلدى

1918- جىلى شىققان كىتاپشەدا باسلا-
ھان

مېرىنشى تاراۋ سوتسيالېزم پېرىنسىپتەرى جانە 1914-1915 - جىلى سوعسى

سوتسيالېستەردىڭ سوعىستارغا كوزقاراسى

سوتسيالېستەر^{*} ارقاشان دا ۇلتتار اراسىنداعى سوعىستى تاعىلىق جانە ايۋاندىق ءىس دەپ كىنالاپ كەلەدى. بۇرجۇازيا تىنىشتىق-پازدارىنا (بەيىتتىشلىكتى جاقىتاۋشىلار جانە ۋاعىزداۋشىلار) جانە ۇكىمەتسىز شىلدەرگە قاراعاندا، ۇبىزدىڭ سوعىسقا كوزقاراسىمىز پېرىنسىپ جانە باسقاشا. بۇرجۇازيا تىنىشتىقپازدارىنان ۇبىزدىڭ ايرىمامىز: ۇبىز سوعىستىڭ ەل شىندەگى تاپتىق كۇرەسپەن ءسوز-سىز بايلانىسىن تۇسىنەمىز، تاپتاردى جويمايىنشا جانە سوتسيالېزىمدى ورناتپايىنشا سوعىستى جويۋعا بولمايتىندىعىن تۇسىنەمىز، سونداي-اق ۇبىز شىكى سوعىستاردىڭ، ياعنى ەزىلۋشى تاپتىڭ ەزۋشى تاپقا قارسى، قۇلداردىڭ قۇل يەلەرىنە قارسى، باسبايلى دىحان-داردىڭ پومەششىكتەرگە قارسى، جالدامالى جۇمىسشىلاردىڭ بۇر-جۋازياغا قارسى سوعىستارىنىڭ زاڭعا سىيمىدىلىعىن، العاباسارلىعىن جانە سوزسىزدىگىن ابدەن مويىندايمىز. تىنىشتىقپازداردان دا، ۇكىمەتسىز شىلدەردەن دە ۇبىز، ماركىسىزىم شىلدەردىڭ ايرىمامىز: ۇبىز^{*} اربىر سوعىستى تاريحي جانەنان (ماركىستىڭ دىالەكتىكالىق ماتەريالېزم تۇرعىسىنان) زەرتتەۋ قاجەت دەپ قارايمىز. سوعىستىڭ قاندايىندا بولسىن بولماي قويمايتىن بارلىق سۇمدىقتارغا، ايۋان-دىقتارغا، تاۋقىمەتەرگە جانە ازاپتارغا قاراماستان، العاباسار

بولعان، ياعني ەرەكشە زياندى جانە كەرتارتپاللىق تۈزىمىدەردى (ماسەلەن، جەكە وكتەمدىك نەمەسە باسبايلى دىحاندىق)، ەۋرو-پاداعى ەڭ تاغى جەكە وكتەمدىك وكمەت تۇلعالارىن (تۈركيانىڭ جانە روسسيانىڭ) قيراتۇعا جاردەمدەسپ، ادامزاتنىڭ دامۇشنا پايدا كەلتىرگەن سوعىستار تاريختا الدەنەشە رەت بولعان. سوز-دىقتان ئاق قازىرگى سوعىستىڭ تاريحي ەرەكشەلىكتەرىن زەرتتەۋ كەرەك.

تايۋ زامانداغى سوعىستاردىڭ تاريحي تۈرلەرى

فرانسيا زور توڭكەرىسى ادامزات تاريخىنىڭ جاڭا زامانىنىڭ ەسىگىن اشتى. سونان پارىج كوممۇناسىنا دەيىن، 1789-جىلدىن 1871-جىلغا دەيىن، سوعىستاردىڭ ۇبر تۈرى بۇرچۇازىيالىق-العباسارلىق، ۇلت ازاتتىق سىپاتتاعى سوعىستار بولدى. باسقا سوزدەرمەن ايتقاندا، بۇل سوعىستاردىڭ باستى مازمۇنى جانە تار-يحي ماڭىزى جەكە وكتەمدىك تۈزىم مەن فەوداليزىمدى قۇلاتۇ، ولاردى كۇيرەتۇ، جات ۇلتتىق ەزگىنى جويۇ بولدى. سوندىقتان ولار العاباسار سوعىستار بولدى، جانە بارلىق ادال نيەتتى، توڭكە-رىسشىل دەموكراتتار، سونداي-اق بارلىق سوتسيالىستەر، ۱۹-قاشان دا مۇنداي سوعىستاردىڭ تۇسىندا فەوداليزىمنىڭ، جەكە وكتەمدىك تۈزىمنىڭ جانە جات ۇلتتىق ەزگىنىڭ ەڭ حاۋىپتى تىرەكتەرىن قۇلاتۇعا نەمەسە كۇيرەتۇگە جاردەمى بولاتىن ەلدىڭ (ياعني بۇرچۇازيانىڭ) جەڭۋىسە تىلەكتەس بولدى. ماسەلەن، فرانسىيانىڭ توڭكەرىستىك سوعىستارىندا فرانسىيالىقتار وزگە ەلدەردىڭ جەرلەرىن تونادى، جاۋلاپ الدى، ۇىراق بۇل وسى سوعىستاردىڭ، بۇكىل ەسكى، باسبايلى دىحاندىق ەۋروپانىڭ فەوداليزىمى مەن

جەكە وكتەمدىك تۇزىمىن قىراتقان جانە شايقاتقان سوعىستاردىڭ، نەگىزگى تارىحي ماڭىزىن تىتتەي دە وزگەرتپەيدى. فرانسىيە-پىرۇسىيە سوعىسىندا گەرمانىيە فرانسىيەنى تونادى، بىراق، بۇل وسى سوعىستىڭ، ونداغان مىليون گەرمانىيەلىك حالقىن فەودالدىق بىتىرەندى. لىقتان جانە ەكى زۇلم پاتشانىڭ، روسىيە پاتشاسى مەن ناپولەون III نىڭ، ەزۋىنەن ازات ەتكەن سوعىستىڭ، نەگىزگى تارىحي ماڭىزىن وزگەرتپەيدى.

شاپۇلدى سوعىس پەن قورعانىستىق سوعىستىڭ اراسىنداى ايرىما

1789 — 1871- جىلدارداى زامان تەرەڭ ۇز جانە توڭكەرىستىك ەسكە الۋلار قالدردى. فەوداليزمىدى، جەكە وكتەمدىك تۇزىمدى جانە جات ۇلتتىق ەزگىنى قۇلاتقانغا دەيىن سوتسيالېزم جولىنداى پىرولەتارلىق كۇرەستىڭ دامۋى تۋرالى ۇسوز بولۋى دا مۇمكىن ەمەس ەدى. مونداي زامانداى ”قورعانىس“تىق سوعىستىڭ سىيمىدىلىعى تۋرالى ايتقاندا سوتسيالېستەر قاشان دا ناق وسى ماۋ-ساتتاردى، ورتا عاسىرلىق پەن باسبايلى دىحاندىق تۇزىمگە قارسى توڭكەرىستىك ەسكە بارىپ تىرەلەتىن ماقساتتاردى ايتتى، سوتسيە-لىستەر قاشان دا ”قورعانىس“تىق سوعىس دەپ وسى ماعناسىندا ”ادىلەتتى“ سوعىستى ايتىپ كەلگەن (ۋ. لىبكتەخت بىر جولى وسىلاي دەپ ايتقان دا). سوتسيالېستەر ”وتان قورعاۋ“دىڭ نەمەسە ”قورعانىس“ سوعىسىنىڭ سىيمىدىلىغىن، العاباسارلىغىن، ادىلەت-تىلىگىن تەك وسى ماعناسىندا عانا مويىنداىپ كەلگەن جانە قازىر دە مويىندايدى. ماسەلەن، ەرتەڭ ماروككو فرانسىيەگە سوعىس جاريالاسا، يىندىستان انگىليەگە، پەرسىيە نەمەسە جۇڭگو روسىيەگە

سوعىس جاريالاسا، تاعى سول سياقتى بولسا، قايسىسى الدىمەن كىلىككەننە قاراماستان، بۇلار ”ادىلەتتى“ جانە ”قورعانىس“تىق سوعىستار بولعان بولار ەدى جانە ەزۋشى، قۇل يەسى، توناۋشى ”ئىرى“ ەلدەرگە قارسى ەزىلۋشى، تاۋەلدى، تولق يەلىك ۇقىعى جوق مەملەكەتتەردىڭ جەڭىسىنە ءاربىر سوتسيالىس تىلەكتەس بولار ەدى.

ال 100 قۇلى بار قۇل يەسى 200 قۇلى بار قۇل يەسىمەن قۇلداردى ”ادىل“ بولسىپ الۋ جولىندا سوعىسادى ەكەن دەلىك. ارينە، مونداي جاعدايعا ”قورعانىس“ سوعىسىنىڭ نەمەسە ”وتان قورعاۋ“دىڭ ۇعىمىن قولدانۋ تاريحي بۇرمالاۋشىلىق بولار ەدى جانە ۇس جۇزىندە جاي حالقتى، مەششانداردى، قاراڭعى جۇرتتى قۇل يەسىنىڭ اككىلىككە سالپ الداعاندىعى بولار ەدى. قۇلدىقتى نىعايتۋ جانە كۈشەيتۋ جولىنداى قۇل يەلەرىنىڭ ارالارىنداى وسى كۈنگى سوعىستا قازىرگى يمپەريالىستىڭ بۇرجۋازيا حالقتاردى ناق وسىلاي ”ۇلتتىق“ يدىالوگيا ارقىلى جانە وتان قورعاۋ ۇعىمى ارقىلى الداپ وتىر.

قازىرگى سوعىس — يمپەريالىستىڭ سوعىس

جۇرتتىڭ ءبارى دەرىلىك قازىرگى سوعىستى يمپەريالىستىڭ سوعىس دەپ تانىدى، ءبىراق كوبىنشە بۇل ۇعىمدى بۇرمالايدى، نە مۇنى ءبىر جاعىنا عانا قولدانادى، نە قالاي دا ءبىر سىلىتاۋ تاۋىپ سول سوعىستىڭ بۇرجۋازىيالىق — العاباسارلىق، ۇلت ازاتتىق ماڭىزى بولۋى مۇمكىن دەيدى. يمپەريالىزم دەگەنىمىز تەك 20-عاسىردا عانا جەتكەن، كاپىتالىزم دامۋىنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى. ۇلتتىق مەملەكەتتەر قۇرىلمايىنشا كاپىتالىزم فەوداليزمدى قۇلاتا

الماس ەدى، ەندى ەسكى ۇلتتىق مەملەكەتتەر كاپىتالىزىم دامۇشنا كەدەرگى بولپ وتىر. كاپىتالىزىمنىڭ شوغىرلاندىرىۋىدى دامتقانى سونشالىق - ونەركاسپنىڭ تۇتاس - تۇتاس تاراۋلارنى سىندىكاتتار، ترەستەر - كاپىتالىس مىلياردەرلەردىڭ وسى وداقتارى باسپ الدى، سۈيىتپ بۇكىل دەرىك جەر شارىن، وتارلار فورماسىندا ما نەمەسە بوتەن ەلدەردى ماليا قاناۋىنىڭ مىڭ - مىڭداغان شىرماۋىمەن شىرماپ الۋ ارقىلى ما، وسى "كاپىتال قوجالارى" ۇزارا بولسپ الدى. ەركىن ساۋدا مەن باسەكەنىڭ ورنىن مونوپولىلاۋعا تىرىسۋ - شىلىق، كاپىتال قوسۋ ۇشنى، شىكىزات الپ شىعۋ، تاى - تاعىلار ۇشنى جەر باسپ الۋعا تىرىسۋ شىلىق باستى. فەودالىزىمگە قارسى كۇرەستە كاپىتالىزىم ۇلتتى ازا تەۋشى بولعان بولسا، يىمپەريا - لىستىڭ كاپىتالىزىم ۇلتتاردىڭ سۇمدىق ەزۋشسىنە اينالدى. كاپىتا - لىزىم العاباسارلىقتان كەرتارتپاللىققا اينالدى، ونىڭ وندىرگىش كۇشتەردى دامتقانى سونشالىق، ادامزاتنىڭ نە سوتسىيالىزىمگە كوشۋىنە، نە وتارلار، مونوپولىلار، ەركشە ۇقىقتار ارقىلى جانە "ارتۇرلى ۇلتتىق ەزۋلەر ارقىلى كاپىتالىزىمدى جاساندى تۇردە ساقتاۋ جولىندا "ئىرى" ەلدەر جۇرگىزگەن قارۋلى كۇرەستى تالاي جىلدار بويى، ئىپتى ونداغان جىلدار بويى باستان كەشەۋىنە تۇرا كەلىپ وتىر.

ەڭ ئىرى قۇل يەلەرنىڭ ارالارىنداى قۇلدىقتى ساقتاۋ جانە نىعايتۋ جولىنداى سوعىس

يىمپەريالىزىمنىڭ مانىن تۇسىندىرۋ ۇشنى "ئىرى" (ياعىنى "ئىرى توناۋشلىقتا ەلەۋلى تابىسى بار) ەلدەر دەيتىندەردىڭ دۇنيەنى بولسۋى تۇرالى دال مالىمەتتەر كەلتىرەلىك:

قۇل يەمدەنۋىشى "ئىرى" ەلدەردىڭ دۇنيەنى بولسۋى

وتارلار				بىلەۋىشى ەلدەر جىنى			
1876 - جىل		1914 - جىل		1914 - جىل			
شارشى كىلو-		شارشى كىلو-		شارشى كىلو-		شارشى كىلو-	
مەتىر حالقى		مەتىر حالقى		مەتىر حالقى		مەتىر حالقى	
مىليون ەسە-		مىليون ەسە-		مىليون ەسە-		مىليون ەسە-	
بىمەن		بىمەن		بىمەن		بىمەن	
انگلىيا.....	22.5	251.9	33.5	393.5	0.3	46.5	33.8
روسىيا.....	17.0	15.9	17.4	33.2	5.4	136.2	22.8
فرانسىيا.....	0.9	6.0	10.6	55.5	0.5	39.6	11.1
گەرمانىيا.....	—	—	2.9	12.3	0.5	64.9	3.4
جاپونىيا.....	—	—	0.3	19.2	0.4	53.0	0.7
امېرىكا.....	—	—	0.3	9.7	9.4	97.0	9.7
التى "ئىرى" ەل...	40.4	273.8	65.0	523.4	16.5	437.2	81.5

ئىرى ەلدەرگە

ئان ەمەس

(بەلگىيە، گوللاندىيە)

جانە باسقا

مەملەكەتتەرگە

ئان) وتارلار..... 9.9 45.3

"جارتىلاي وتار" ۇش ەل (تۇركىيە، جۇڭگو جانە پەرسىيە) 14.5 361.2

جالپى جىنى... 105.9 1367.1

قالغان مەملەكەتتەر..... 28.0 289.9

بۇكىل جەر "جۇزى (ەكى ۇيەكتەگى رايونداردان باسقا) 133.9 1657.0

بۇدان مىنانى كورەمسز: 1789—1871—جىلدارى كوپىنەسە

باسقالارغا باس بولپ بوستاندىق ۇش كۇرەسكەن حالقتار ەندى،

1876—جىلدىن كەيىن، جوعارى دارەجەدە دامىغان جانە "وتە

پىسپ جەتكەن" كاپىتالىزىمنىڭ نەگىزىدە، بۇكىل جەر "جۇزىنىڭ
 ھالىقتارى مەن ۇلتتارىنىڭ كوپشىلىگىن ەزۇشلىەرگە جانە قۇلدانۇ-
 شلارغا اينالدى. 1876-جىلدىن 1914-جىلغا دەيىن التى "ئىرى"
 ەل 25 مىليون شارشى كىلومەتىر جەردى، ياعنى بۇكىل ەۋروپادان
 "ئىرى جارىم ەسە كوپ جەردى تونادى! التى "ئىرى ەل وتارلاردى
 500 مىليوننان استام (523 مىليون) ھالىقتى قۇلدانىپ وتىر.
 "ئىرى" ەلدەردىڭ "ار 4 ادامنا "ولار"دىڭ وتارلارىندا 5 كىسە-
 دەن كەلەدى. ال وتارلاردىڭ وت پەن سەمسەردىڭ كۇشمەن
 جاۋلاپ النعاندى، وتار ھالىقتاردىڭ جابىرلەنەتىندىگى، ولاردىڭ
 مىڭداغان ادبستەرمەن (كاپىتال شىعارۇ، مايعا الۇ، توۋار ساتۇ
 ۇستىندە الداۋ، "ۇستەم" ۇلتنىڭ وكىمەتىنە باعىندىرۇ، تاعىسىن-
 تاعىلار، تاعى سوندايلار ارقىلى) قانالاتىندىعى بارلىق جۇرتقا
 "مالىم. انگلىيا، فرانسىيا بۇرچىازىياسى ۇلتتاردىڭ جانە بەلگىيانىڭ
 بوستاندىسى "ۇشىن سوعىس جۇرگىزىپ جاتىرمىز دەپ ھالىقتى
 الدايدى، "س جۇزىندە ولار وزدەرىنىڭ تالاپ العان شەكتەن
 تىس كوپ وتارلارنى ساقىتاپ قالۇ "ۇشىن سوعىسىپ وتىر. ەگەر
 انگىلىقتار مەن فرانسىلىقتار گەرمانىيا يىمپەريالىستەرى مەن وزدە-
 رىنىڭ وتارلارىن "ادىل" بولسىسە، گەرمانىيا يىمپەريالىستەرى
 بەلگىيادان جانە باسقا جەرلەردەن بىردەن شەگىسىپ شىققان بولار
 ەدى. قازىرگى جاعدايدىڭ وزگەشەلىگى مىنادا: بۇل سوعىستا
 وتارلاردىڭ تاعدىرى قۇرلىقتاعى سوعىسىپەن شەشلەدى. بۇرچىاز-
 يالىق ادبەلتىكتىڭ جانە ۇلتتىق بوستاندىقتىڭ (نەمەسە ۇلتنىڭ
 "ومىر سۇرۇگە ۇقىعى) تۇرعىسىنان قاراغاندا گەرمانىيانىڭ انگلىيا مەن
 فرانسىياعا قارسى تۇرۇى "سوزسىز "جون بولار ەدى، ويتىكەنى
 گەرمانىياعا وتارلاردان "كوپ ۇلەس تىمەي" قالعان، ونىڭ جاۋلارى
 بۇعان قاراغاندا شەكتەن تىس كوپ ۇلتتاردى ەزىپ وتىر، ال ونىڭ

وداقتاسىندا، اۋستريادا، ەزىلگەن سلاۋياندار پاتشالىق روسىياداعى-
دان، ناعىز وسى "حالىقتار تۇرمەسى" نىدەگىدەن، كوبرەك
ەركىندىكتەن پايدالاناتىنى كۇمانسىز. "بىراق گەرمانىيانىڭ ۇزى
ۇلتتاردى ازات ەتۋ ۇشىن ەمەس، ەزۋ ۇشىن سوعىسىپ وتىر.
نەغۇرلىم جاس جانە نەغۇرلىم كۇشتى قاراقشىنىڭ (گەرمانىيانىڭ)
نەغۇرلىم ەسكى جانە نەغۇرلىم تويىپ العان قاراقشىلاردى توناۋىنا
جاردەمدەسۋ سوتسيالىستەردىڭ ۇسى ەمەس. قاراقشىلاردىڭ ۇبارىن
دە قۇلاتۋ ۇشىن سوتسيالىستەر سول قاراقشىلاردىڭ اراسىنداعى
كۇرەستى پايدالانىپ قالۋلارى كەرەك. بۇل ۇشىن سوتسيالىستەر
ەڭ الدىمەن حالققا شىندىقتى ايتۋلارى كەرەك، اتاپ ايتقاندا،
بۇل سوعىس ۇش ماعنادا قۇل يەلەرنىڭ قۇلدىقتى نعايتۋ جولى-
داعى سوعىس ەكەندىگىن ايتۋلارى كەرەك. بۇل سوعىس، بىرىنشە-
دەن، وتارلاردى نەغۇرلىم "ادىل" بولسۇ ارقىلى جانە بۇدان
بىلاي نەغۇرلىم "نىتسماقپەن" قاناۋ ارقىلى وتارلارداعى قۇلدىقتى
نعايتۋ جولىنداعى سوعىس؛ ەكىنشىدەن، "ئىرى" ەلدەردىڭ
وزىندە جات ۇلتتاردى ەزۋدى نعايتۋ جولىنداعى سوعىس، ويتكەنى
اۋستريا دا، روسىيا دا، (اۋستريادان گورى روسىيا اناغۇرلىم
ارتىق جانە اناغۇرلىم جامان) وسى ەزۋدىڭ ارقاسىندا، ەزۋدى
سوعىستارمەن كۇشەيتۋ ارقاسىندا ساقتالىپ وتىر؛ ۇشىنشىدەن،
جالدامالى قۇلدىقتى نعايتۋ جانە ونى سوزا بەرۋ جولىنداعى سوعىس،
ويتكەنى پىرولەتارىيات بولشەكتەنىپ، باسلىپ قالىپ وتىر، ال
كاپىتالىستەر، سوعىستان بايىپ، ۇلتتىق سوقىرسەنمىدەردى
قوزدىرىپ جانە بارلىق ەلدەردە، "تپتى ەڭ ەركىن جانە رەسپۇبلى-
كالىق ەلدەردە دە باسىن كوتەرىپ وتىرعان كەرتارتىپا كۇشتەردى
كۇشەيتىپ، ۇتىپ شىعپ وتىر.

“سوعىس دەگەنمىز ساياسىدىنك باسقاشا تاسىلدەرمەن” (ئاتاپ ايتقاندا: زورلىق تاسىلمەن) “جالعاسۋى”³¹⁷

بۇل اتاقتى ناقل سوز — سوعىس ماسەلەلەرىنە قانلىق جازۇش. نىڭ، كىلاۋزەۋىتزدىڭ سوزى. ماركىسىزىمىشلەردە قاشان دا وسى قاعىدانى ارىر جەكە سوعىستىڭ ماڭىزى جونىندەگى كوزقاراستىڭ نازارالىق نەگىزى دەپ ادىل ەسەپتەپ كەلدى. ماركىس پەن ەنگەلىس قاشان دا تۇرلىشە سوعىستارعا ناق وسى تۇرعىدان قارادى. وسى كوزقاراستى قازىرگى سوعىسقا قولدانساڭىزدار مىنانى كۆرەسىزدەر: انگىلىيانىڭ دا، فرانسىيانىڭ دا، گەرمانىيانىڭ دا، ىتالىيانىڭ دا، اۋستىريانىڭ دا، روسسىيانىڭ دا ۇكىمەتتەرى مەن ۇستەم تاپتارى وتارلاردى توناۋ، جات ۇلتتاردى ەزۋ، جۇمىسشى قوزعالسىن باسپ تاستاۋ ساياساتىن ونداغان جىلدار، جارتى عاسىر دەرىلىك جۇرگىزىپ كەلدى. قازىرگى سوعىس ناق وسىنداي ساياسىي-دىڭ، وسىنداي ساياسىدىڭ عانا جالعاسى. ماسەلەن اۋستىريادا دا، روسسىيادا دا بەيىتشىلىك كەزدىڭ دە، سوعىس كەزىنىڭ دە سايا-سىي — ۇلتتاردى ازات ەتۋ ەمەس، قۇلدانۋ ساياسىيى. كەرسىنشە، جۇڭگودا، پەرسىيادا، ىندىستاندا جانە باسقا تاۋەلدى ەلدەردە ۇىز سوڭعى ون جىلداردا ۇجۇز مىليونداغان ادامداردى ۇلتتىق ومىرگە وياتا باستاۋ ساياسىين، ولاردى كەرتارتىپا “ئىرى” ەلدەردىڭ ەزگىسىنەن ازات ەتۋ ساياسىين كۆرەمىز. وسىنداي تارىحي جاعايداعى سوعىس قازىردە دە بۇرجاۋزىالىق-العباسار. ۇلت ازاتتىق سوعىس بولۋى مۇمكىن.

قازىرگى سوعىستا “وتان قورعاۋ” ىدىياسىن اقتاۋعا بولادى دەگەن پىكىردىڭ تارىحقا مۇلدە قايشى ەكەندىگىن، جالغان ەكەن.

دىگىن. ەكىجۇزدىلىك ەكەندىگىن بىردەن كورۇ ۇشىن، مۇندا ”ئىرى“ ەلدەردىڭ جانە ولاردىڭ شىندەگى نەگىزگى تاپتاردىڭ ساياسىي جالعاسىپ وتىرعاندىعى تۇرعىسىنان قازىرگى سوعىسقا ئىبر قاراپ وتسە بولعانى.

بەلگىيا مىسالى

ۇش جاقتى (قازىر ئورت جاقتى) كەلىسىم ەلدەرىنىڭ 288 سوت-سىيالى-شۋېتسىيەلىرى (روسىيادا پەلەكانوۋ اعىمىنداعىلار) بەلگىيا مىسالى-لىن سىلتاۋراتۋدى وتە جاقسى كورەدى. ئىبراىق بۇل مىسال ولاردىڭ وزدەرىنە قارسى شىعادى. سوعىسۋشى مەملەكەتتەر قاشان دا جانە بارلىق جەرلەردە دە شارتتار مەن مىندەتتەمەلەردىڭ ئىبارىن قاچەت كەزىندە باسا كوكتەپ وتە شىعاتىن-دى، ئاق سونداي، گەرمانىيا يىمپەريالىستەرى ار-ۇياتقا قاراماي بەلگىيانىڭ بەيتاراپتىعىن بۇزدى. ايتاللىق، خالىقارالىق شارتتاردىڭ ورنىدالۋىن كوزدەيتىن مەملەكەت-تەردىڭ ئىبارى گەرمانىيانىڭ بەلگىيادان شەگىنىپ شىعۋىن جانە ونىڭ شىعىنىن تولەۋىن تالاپ ەتىپ، گەرمانىياعا سوعىس جاريالاغان دەلىك. بۇل رەتتە، ارىنە، سوتسيالىستەردىڭ تىلەگى گەرمانىيانىڭ جاۋلارى جاعىنىدا بولار ەدى. ئىبراىق تا ”ۇش جاقتى (نەمەسە ئورت جاقتى) كەلىسىم ەلدەرى“ بەلگىيا ۇشىن سوعىسىپ جاتقان جوق، ماسەلە ئاق وسىندا. بۇل جۇرتقا ئالمىس ئارسە، مۇنى تەك ەكىجۇزدىلەر عانا جاسىرادى. انگىيا گەرمانىيانىڭ وتارلارى مەن تۇركىيانى توناۋدا، روسىيا گالىتسىيا مەن تۇركىيانى توناۋدا، فرانسىيە لىزاس-لوتارىنگىيانى، ئىتپتى رەينىنىڭ سول جاق جاعالاۋىن باسىپ الماقشى؛ يتالىيامەن ولجانى (البانىيانى، كىشى ازىيانى) بول-سىپ الۋ تۋرالى شارت جاسالدى، بولعاريامەن جانە رۋمىنيامەن

تاغى دا سول ولجا بولسۇ جولىندا ساۋدا جۇرۇپ جاتىر. قازىرگى
 ۈكىمەتتەردىڭ قازىرگى سوعىسىنىڭ نەگىزىندە اۋستىريا مەن تۈر-
 كىيانى، ت. ت. تۇنىشقىتىرۇعا كۈمەكتەسپەيىنشە، بەلگىياعا باسقاشا
 كۈمەك بەرۈگە بولمايدى! بۇل جەردە، ”وتان قورعاۋ“دىڭ قاتىسى
 قايسى؟ كۈنى بىتكەن كەرتارتىپا بۇرچۋازىيالىق ۈكىمەتتەر ارا باسقا
 ۇلتتاردى ەزۋ ۇشىن جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىستىڭ، يىمپەريالىستىڭ
 سوعىستىڭ ەرەكشەلىگى مەنە وسىندا. كىمدە-كىم بۇل سوعىسقا
 قاتىسۋدى اقتاسا، ول ادام ۇلتتاردى يىمپەريالىستىڭ ەزۋ ۇسىن
 ماڭگىلىككە قالدىرادى. كىمدە-كىم ۈكىمەتتەردىڭ قازىرگى
 قىيىنشىلىققا ۇشراۋىن الەۋمەتتىك توڭكەرس جولىنداعى كۈرەسكە
 پايدالانىۋدى قۋاتتاسا، ول ادام تەك سوتسىيالىزىم تۇسىندا عانا جۈزەگە
 اساتىن، ناعىز بارلىق ۇلتتاردىڭ ناعىز بوستاندىعىن جاقتايدى.

روسىيا نە ۇشىن سوعىسىپ وتىر؟

روسىيادا جاڭا تۇرپاتتى كاپىتالىستىڭ يىمپەريالىزىم پاتشا ۈك-
 مەتىنىڭ پەرسىيا، مانجۇرىيا، موڭغۇلىا جونىندەگى ساياساتىندا ۇزىن
 ابدەن كورسەتتى، بىراق جالپى العاندا روسىيادا اسكەرى-فەودال-
 دىق يىمپەريالىزىم باسىم. ەل حالقىنىڭ كوبىن روسىياداعى ەزۋ
 دۇنيەدە ەشپىر جەردە جوق. ۇرى ورىستار حالقىنىڭ تەك 43% ى
 عانا، ياعنى جارتىسىنان ازى، ال قالعاندارىنىڭ ۇبارى، بۇراتانالار
 رەتىندە، ۇقىقسىز، روسىيانىڭ 170 مىليون حالقىنىڭ ۇجۇز مىليونعا
 جۇىعى ەزىلۋدە جانە ۇقىقسىز. پاتشا ۈكىمەتى گالىتسىيانى باسىپ الۋ
 ۇشىن، ۇكرائىنداردىڭ بوستاندىعىن بىرجولالتا تۇنىشقىتىرۇ ۇشىن
 ارمەنىيا، كونستانتىنوپولدى، ت. ت. باسىپ الۋ ۇشىن سوعىسىپ
 وتىر. پاتشا ۈكىمەتى سوعىستى جۇرت نازارىن ەل شىندە نارازىد-

لىقنىڭ وسۇنەن باسقا جاققا بۇرۇدىڭ ئاسىلى جانە ۇدەپ بارا جاتقان توڭكەرىستىك قوزغالىستى باسۇدىڭ ئاسىلى دەپ ەسەپ-تەيدى. قازىر روسسىيادا ەكى ئىرى ورسقا ەكىدەن ۇشكە دەيىن ۇقىقسىز ”بۇراتانالار“دان كەلەدى. پاتشا ۇكىمەتى سوعىس ارقىلى روسسىيانىڭ ەزىپ وتىراتىن ۇلتتارنىڭ سانىن كوبەيتكىسى كەلەدى، ولاردى ەزۇدى نىعايتقىسى كەلەدى، سونىمەن ئىرى ورسىتاردىڭ وزدەرىنىڭ دە بوستاندىق جولسىنداى كۇرەستەرىن بۇلدىرگىسى كەلەدى. باسقا ۇلتتاردى ەزۇ جانە توناۋ مۇمكىنشىلىگى ەكونوميكا-لىق توقىراۋدى نىعايتادى، ويتكەنى وندىرگىش كۇشتەردى دامتۇ-دىڭ ورنىنا كىرىمنىڭ كوزى، ەكىنىڭ بىرىندە، ”بۇراتانالار“دى جارتىلاي فەودالدىق قاناۋ بولىپ تابىلادى. سويتىپ، روسسىيا جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىس-بارىنشا كەرتارتپالىق جانە بوستان-دىققا قارسى سوعىس.

سوتسيال-شووېنىزىم دەگەنمىز نە؟

سوتسيال-شووېنىزىم دەگەنمىز وسى سوعىستا ”وتان قورعاۋ“ يىدياسىن جاقتاۋ. مۇنان ارى، وسى يىدادان سوعىس كەزىندە تاپتىق كۇرەستەن باس تارتۇ، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋ، ت. س. كەلىپ شىعادى. ئىس جۇزىندە سوتسيال-شووېنىستەر پىرولەتارىياتقا قارسى، بۇرژوازيالىق ساياسات جۇرگىزەدى، ويتكەنى ئىس جۇزىندە ولار جات ۇلتتىق ەزىگىگە قارسى كۇرەس ماىناسىندا ”وتان قورعاۋ“-دى جاقتامايدى، قايسى ئىر ”ئىرى“ ەلدەردىڭ وتارلاردى توناۋ، باسقا ۇلتتاردى ەزۇ ”ۇقىق“ىن جاقتايدى. سوتسيال-شووېنىستەر، سوعىس ۇلت بوستاندىعىن قورعاۋ ئۇشىن جانە ۇلتتاردىڭ ومىر سۇرۇىن قورعاۋ ئۇشىن جۇرپ وتىر دەپ، بۇرژوازيانىڭ حالى-

تاردى الداۋىن قايتالايدى. سونىمەن ولار پىرولەتارىياتقا قارسى بۇرجۇازيانىڭ جاعىنا شىعادى. سوعىسۋشى ەلدە توپتارىنىڭ بىرەۋىنىڭ ۇكىمەتتەرى مەن بۇرجۇازياسىن اقتاۋشىلارمەن دارپ- تەۋشلىرىدە، كاۋتسكىي تارنىزدى، بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردەگى سوتسىيالىستەردىڭ "وتان قورعاۋ"عا بىردەي ۇقىقتى ەكەندىگىن مويىنداۋشىلار دا سوتسىيالىستىك شىۋېنىستەرگە جاتادى. "ۇس جۇزىندە "وز ەلىندەگى" (نەمەسە قاي ەلدەگى بولسا دا) يىمپەريالىستىك بۇر- جۇازيانىڭ مەركەشە ۇقىقتارىن، ارتىقشىلىقتارىن، توناۋشىلىعىن جانە زورلىق- زومبىلىعىن قورعايتىن سوتسىيالىستىك شىۋېنىزىم بارلىق سوتسىيالىستىك سەنىمدەرگە جانە بازەلدەگى حالقارالىق سوتسىيالىستەر قۇرىلتايىنىڭ²³⁰ قاۋلىلارىنا تولىق وپاسىزدىق جاساۋ بولپ تابىلادى.

بازەل جارناماسى

1912- جىلى بازەلدە بىراۋىزدان قابىلدانغان سوعىس تۋرالى جارناما ئاق 1914- جىلى بۇرق ەتە تۇسكەن، قازىرگى وداقتاستارمەن بىرگە انگليانىڭ جانە گەرمانيانىڭ اراسىنداعى سوعىستى ايتادى. جارناما: "ۇرى ەلدەردىڭ يىمپەريالىستىك، توناۋشىلىق ساياساتىنىڭ نەگىزىندە "كاپىتالىستەردىڭ پايداسى جانە پاتشالىقتاردىڭ قامى "ۇش" جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىستى استە حالقتىق مۇددە ارقىلى اقتاۋعا بولمايدى دەپ تۋرا ايتادى. جارناما "ۇكىمەتتەر "ۇش" (بىرى قالماي بارى "ۇش) سوعىس حاۋىپتى دەپ تۋرا ايتادى، ولاردىڭ "پىرولەتارلىق توڭكەرىس" تەن قورقاتىندىعىن ايتادى، 1871- جىلى كوممۇنانىڭ جانە 1905- جىلى 10—12- ايلاردىڭ مىسالىن ياعنى توڭكەرىس پەن شىكى سوعىستىڭ مىسالىن

ابدىن دالەلدەپ كورسەتەدى. "سويتىپ بازەل جارناماسى ناك وسى سوعىسقا توتەپ بەرۋ" "ۇشىن جۇمىسشىلاردىڭ" "وز ۇكىمەتتەرسىنە قارسى حالقارالىق كولەمدەگى توڭكەرىستىك كۇرەستىڭ تاكتيكاسىن، پىرولەتارلىق توڭكەرىستىك كۇرەستىڭ تاكتيكاسىن بەلگىلەيدى. بازەل جارناماسى شتۇتگارت قارارىنىڭ 228: سوعىس شىققان كۇندە سوتسيالىستەر سول سوعىس تۇدىراتىن "ەكونوميكالىق جانە ساياسي داعدارىس" تى "كاپىتاليزمنىڭ قۇلاۋىن تەزدەتۋ" "ۇشىن پايدالانۇعا "تيىس، ياعني سوعىس تۇدىرعان ۇكىمەتتەردىڭ قىيىنشىلىق حالىن جانە بۇقارانىڭ نازاسىن سوتسيالىستىك توڭكەرىس "ۇشىن پايدالانۇعا "تيىس دەگەن سوزدەرىن قايتالايدى.

سوتسيال-شووۋينيستەردىڭ ساياساتى، ولاردىڭ سوعىستى بۇرجۇازىيالىق ازاتتىق تۇرعىدان قاراپ اقتاۋلارى، ولاردىڭ "وتان قورعاۋ" دى جاقتاۋى، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋى، نەيگىلارعا كىرۋى، تاعىسىن تاعى باسقارلارى سوتسياليزمگە تۇرا وپاسزدىق جاساۋ بولپ تابىلادى،-بۇعان "بىر عانا سەبەپ، ونى تومەندە كورەمىز،-ول ەۋروپالىق پارتىيالاردىڭ كوپشىلىگىنىڭ شىندە ورايشىلىقتىڭ جانە ۇلتشىل-ليبرالدىق جۇمىسشى ساياساتىنىڭ ۇستەم بولپ وتىرعاندىعىن عانا تۇسىندىرەدى.

ماركس پەن ەنگەلىستى الباتى كۋالىككە تارتۇ

روسىيا سوتسيال-شووۋينيستەرى (باسى پلەحانوۋ بولپ) ماركستىڭ 1870- جىلعى سوعىستاعى تاكتيكاسىنا سۇيەنەدى؛ گەرمانىيا سوتسيال-شووۋينيستەرى (لەنج، داۋيد اعمىنداغلار) روسىيامەن جانە فرانسىيامەن سوعىسقان جاعدايدا گەرمانىيا سوتسيالىستەرى "ۇشىن وتان قورعاۋدىڭ مىندەتتى ەكەندىگى تۇرالى ەنگەلىستىڭ 1891-

جىلى ايتقانسا سۈيەنەدى؛ اقىرىندا، حالقارالىق شوۋينىزىمدى مىراسلىرىمىزغا جانە زاڭدى ەتكىسى كەلتىن، كاۋتسكى تارىزىدى سوتسىيالىزىم - شوۋينىستىك ماركس پەن ەنگەلىستىك سوعىستى ايتىپتاي وتىرىپ، دەگەنمەن، 1854 — 1855 - جىلداردان 1870 — 1871 - جانە 1876 — 1877 - جىلدارغا دەيىن، سوعىس قالاي دا باستالغان سوڭ، سوعىسشى مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىنىڭ جاعىنا شىققاندىعىنا سۈيەنەدى.

ۈكىمەتسىزلىك گىليوم اعىمىنداعىلار ۈكىمەتتى اقتاۋ ۇشىن ماركس پەن ەنگەلىستىك كوزقاراستارىن بۇرمالاعانى سياقتى، بۇل كۋالىكتەردىڭ ۇبارى، بۇرجۋازيا مەن ورانىشلىلاردىڭ پايداسى ۇشىن ماركس پەن ەنگەلىستىك كوزقاراستارىن سوراقى تۇردە بۇرمالاۋشىلىق بولپ تابىلادى. 1870 — 1871 - جىلى سوعىس، قاشان ناپولەون III جەڭلىگەنگە دەيىن، گەرمانيا جونىنەن العاندا تارىخى العاباسارلىق سوعىس بولدى، ويتكەنى ناپولەون III شارپاتشا - مەن بىرگە گەرمانيانىڭ فەودالدىق بولشەكتىگىن قولداپ، ۇزاق جىلدار بويى ونى ەزىپ كەلگەن. ۇبراق سوعىس فرانسىيانى توناۋعا كوشكەن كەزدە (ەلزاس پەن لوتارىنگيانى قوسىپ الۋ)، ماركس پەن ەنگەلىس نەمىستەردى باتىل تۇردە ايتىپتادى. ۇتپىتى وسى سوعىس باستالغان كەزدىڭ وزىندە - اق ماركس پەن ەنگەلىس بەبەل مەن لىبىكەنتىڭ سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋدەن باس تارتقانن ماقۇلداعان جانە بۇرجۋازيامەن قوسىلماي، پىرولەتارىياتىڭ دەرەس تاپتىق مۇدە - دەلەرىن قورعاۋ كەرەك دەپ سوتسىيالىزىم - دەموكراتىستارعا كەڭەس بەرگەن. بۇل سوعىسقا بۇرجۋازىيالىق العاباسار جانە ۇلت ازاتتىق سوعىسقا بەرىلگەن باعانى قازىرگى يەمپەرئاليستىك سوعىسقا كوشىرۋ - اقيقاتتى مازاق ەتكەندىك بولادى. 1854 — 1855 - جىلداردا سوعىس جانە بۇكىل 19 - عاسىرداعى سوعىستار جونىنەن

العاندا ءتپتى دە وسىندا، ول كەزدە قازىرگى يمپەرياليزم دە جوق ەدى، سوتسياليزمنىڭ پىسىپ جەتىلگەن وبىيەكتىپنىڭ شارتتارى دا جوق ەدى، سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بارىندە بۇقارالىق سوتسيال-ليستىك پارتىيالار جوق ەدى، ياعني بازەل جارناماسى ءىرى ەلدەردىڭ اراسىندا سوعىسقا بايلانىستى ”پىرولەتارلىق توڭكەرىس“نىڭ تاكتيكاسىن قورىتىپ شىعارعان جاعدايلار دا جوق ەدى.

كىمدە-كىم قازىر العاباسار بۇرچۇازيا زامانىندا سوعىستار جۈيىسىدە ماركستىڭ كوزقاراسىنا سۇيەنسە جانە ماركستىڭ ءدال بۇرچۇازيانىڭ كۈنى بىتەكەن كەرتارتىپا زامانىنا، سوتسياللىستىك توڭكەرىستىڭ زامانىنا قاتىستى ەتپ ايتقان ”جۇمىششىلاردىڭ وتانى جوق“ دەگەن سوزدەرىن ۇمتسا، ول ادام ماركستى ار-ۇياتسىز بۇرمالادى جانە سوتسياللىستىك كوزقاراستى بۇرچۇازىيالىق كوزقاراس-پەن اۋىستىرادى.

ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ كۈيرەۋى

بۇكىل دۇنيە ءجۇزىنىڭ سوتسياللىستەرى 1912-جىلى بازەلدە: ”تونىپ كەلە جاتقان ەۋروپا سوعىسى ءار ەل ۇكىمەتتەرىنىڭ ”قىلمىستى“ ءىسى ەڭ كەرتارتىپالىق ءىسى بولپ تابىلادى دەپ، ول كاپىتالىزمنىڭ قىراۋىن جەدەلدەتەدى، كاپىتالىزىمگە قارسى توڭكەرىستى تۋدىرماي قويمايدى دەپ سالتاناتپەن مالىمدەگەن بولاتىن. سوعىس تۋدى، داعدارىس تۋدى، سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىڭ كوپشىلىگى ۇز ۇكىمەتتەرى مەن ۇز ەل بۇرچۇازيا-سىنىڭ جانىنا شىعىپ، توڭكەرىستىك تاكتيكانىڭ ورنىنا كەرتارتىپالىق تاكتيكانى قولداندى. سوتسياللىزىمگە جاسالىپ وتىرعان بۇل وپاسىزدىق-ەكىنشى (1889—1914-جىلدار) يىتەرناتسىيونالدىڭ

كۆپرەۋى دەگەن سۆز. بىز بۇل كۆپرەۋىنىڭ نەدەن بولغاندىن، سوتسىيالىزىم - شوۋىننىزىمنىڭ نەدەن تۇغاندىن، وعان نە نارسە كۈش بەرگەندىگىن ايقىنداۋعا ئىستىمىز.

سوتسىيالىزىم - شوۋىننىزىم دەگەنمىز شەگىنە جەتكەن ورايشلىق

ەكىنشى يىتتەرناتسىيونالدىڭ بۇكىل داۋىرى بويىندا سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيىلارنىڭ ئىشىنىدە توڭگەرىستىك جانە ورايشلىق قاناتتارىنىڭ اراسىندا بارلىق جەردە دە كۈرەس جۇرۇپ جاتتى. بىرقاتار ەلدەردە (انگلىيا، يىتالىيا، گوللاندىيا، بولغارىيا) وسى كۈرەسكە بايلانىستى جىكتەلىستەرى بولدى. ورايشلىق جۇمىسى قوزعالىسىندا بۇرژۇازىيالىق ساياساتتى كۈرەستەندىگىنە، ۇساق بۇرژۇازىيانىڭ مۇددەلەرىن كۈرەستەندىگىنە جانە پىرولەتارلار بۇقاراسىنىڭ، ەزىلۋىشلەر بۇقاراسىنىڭ مۇددەلەرىنە قارسى بۇرژۇازىيالىق جۇمىسىلارنىڭ بولماشى بولەگىنىڭ "وزەل" بۇرژۇازىياسى مەن وداعىنىڭ مۇددەلەرىن كۈرەستەندىگىنە بىردە بىر ماركسىزىمى كۇماندانعان ەمەس.

19 - عاسىردىڭ ايانىندا ويىكتىپتىك جاعدايلار ورايشلىقتى وتە - موتە كۈشەيتىپ جىبەردى، بۇرژۇازىيالىق جاريالىقتى پايدالانۋدى ونىڭ الدىندا قۇلىشلىق ەتۋىشلىككە ايلاندىردى. جۇمىسى تابى اراسىندا كىشى - گىرىم بىروكراتتار جانە اقسۇيەكتەر جىگىن قۇردى. سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيىلارنىڭ قانارنا كۈپتەگەن ۇساق بۇرژۇازىيالىق "جولبىكەلەر" دى تارتتى.

سوعسى دامۋدى تەزدەتتى، ورايشلىقتى سوتسىيالىزىم - شوۋىننىزىمگە اينالدىردى، ورايشلىقلارنىڭ بۇرژۇازىيەمەن جاساعان وداعىن اشىق

وداققا اينالدىردى. اسكەري-اكىمشىلىك بارلىق جەرلەردە دە سوعىس تارتىپىن ورناتتى جانە جۇمىسشى بۇقاراسىنا تۇمىلدىرىق كىيگىزدى. جۇمىسشى بۇقاراسىنىڭ ەسكى كوسەمدەرى تۇگەل دەرىلىك بۇرجۇازيا جاعىنا شىقتى.

‘ ورايشىلدىق پەن سوتسيال-شوۋىنيزىمنىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى ’بىر، ول: ’وزىنىڭ ەرەكشە ۇقىق حالىن قورعايتىن، ’وزىنىڭ ’ۇقىق’-ىن-’وزدەرىنىڭ’ ۇلتتىق بۇرجۇازياسىنىڭ جات ۇلتتاردى توناۋدان تۇسىرگەن پايدالارىنان، ونىڭ ’ىرى ەلدىك جاعدايلارىنان، ت. ب. بەرىپ وتىرعان پايدادان قىقىم-سىقىمداپ ۇلەس الۋ ’ۇقىق’-ىن قورعايتىن، ەرەكشە ۇقىقتى جۇمىسشىلار مەن ۇساق بۇرجۇازيانىڭ مۇددەلەرى.

ورايشىلدىق پەن سوتسيال-شوۋىنيزىمنىڭ ىدىالىق-ساياسي ماز-مۇنى ’بىر، ول: تاپتىق كۇرەستىڭ ورنىنا تاپتىق ىستەستىكتى قويۋ، كۇرەستىڭ توڭكەرىستىك تاسىلىنەن باس تارتۋ، ’وز’ ۇكىمەتىنىڭ قىيىنشىلىق حالىن توڭكەرىس ۇشىن پايدالانۋدىڭ ورنىنا وعان جاردەمدەسۋ. ەگەر بارلىق ەۋروپالىق ەلدەردى بۇتىندەي الاتىن بولساق، ەگەر (ەڭ بەدەلدى بولعانىمەن) جەكە كىسىلەرگە كوڭىل اۋدارمايتىن بولساق، وندا ناق وسى ورايشىلدىق ىدىالىق اعىم سوتسيال-شوۋىنيزىمنىڭ باستى تىرەگى بولپ شىعادى، ال توڭكە-رىسىشىلەر لاگەرىنەن جەر-جەردىڭ بارىندە دە دەرىلىك بۇعان قارسى ازدى-كوپتى دايەكتى تۇردە نارازىلىق تۋىپ وتىر. ەگەر، مىسالى، 1907-جىلغى شتۇتگارتىتاعى حالقارالىق سوتسىيالىستەر قۇرىلتايىنداى توپتارعا بۇلىنۋدى الاتىن بولساق، وندا حالقارالىق ماركىسىزم ىمپەريالىزىمگە قارسى، ال حالقارالىق ورايشىلدىق سول كەزدىڭ وزىندە ىمپەريالىزم جاعىندا بولعان بولپ شىعادى.

ورائىشلىدارمەن بىرلىك دەگەنمىز — جۇمىسشىلاردىڭ ”ۈزىنىڭ“ ۇلتىتىق بۇرجۇازىياسىمەن وداقتاسۇۋى جانە حالقارالىق توڭكەرىستىك جۇمىسشى تابىنىڭ جىمكتەلىسى

وتكەن زاماندا، سوعىسقا دەيىن، ورايشلىدىق ەكىنىڭ بىرىندە
 ”اۋاجىلىۋىشلىق“، ”شەتكەرىلىك“ بولپ ەسەپتەلۋىشى ەدى، بىراق
 ول سوندا دا سوتسىيالىزىم دەموكراتىيالىق پارتيانىڭ زاڭدى قۇرامداس
 بولەگى بولۇشى ەدى. سوعىس بولاشاقتا مۇنىڭ مۇمكىن ەمەس
 ەكەنىن كۆرسەتتى. ورايشلىدىق ”پىسىپ جەتلىدى“، جۇمىسشى قوز-
 عالىسىندا بۇرجۇازىيانىڭ ەرەكشە ەلىشى بولۇرولىن اقىرىندا دەيىن
 جەتكىزدى. ورايشلىدارمەن بىرلىك چاپپاي ەكجۇزدىلىككە اينالدى،
 بىز مۇنىڭ مىسالىن گەرمانىيا سوتسىيالىزىم دەموكراتىيالىق پارتياسىنان
 كۆرپ وتىرمىز. ورايشلىدار ماڭىزدى رەتتەردىڭ بارىندە (مىسالى،
 8-ايدىڭ 4-كۈنى داۋىس بەرۋە) وزدەرىنىڭ كەسەتپەسىمەن
 كەلەدى، ونى ۈزىنىڭ بۇرجۇازىياسىمەن تولپ جاتقان بايلىنىستاردى-
 نىڭ كۆمەگى ارقاسىندا، جۇمىسشى ۇيىمى باسقارمالارىندا ۈزىنىڭ
 كۆپشىلىك بولۇشى، ت.ت. ارقاسىندا جۇزەگە اسىرىپ وتىرادى.
 قازىر ورايشلىدارمەن بىرلىك دەگەنمىز مىس جۇزىندە جۇمىسشى
 تابىن ”ۈزىنىڭ“ ۇلتىتىق بۇرجۇازىياسىنا باعىندىرۇ، جات ۇلتتاردى
 ەزۇ ۇشىن جانە ۇرى ەلدىك ەرەكشە ۇقتى جولىندا كۈرەسۇ
 ۇشىن سول بۇرجۇازىيامەن وداقتاسۇ دەگەن سوز، بارلىق ەلدەردىڭ
 توڭكەرىستىك پىرولەتارىياتىن بولشەكتەۋ دەگەن سوز.

كۆپتەگەن ۇيىمداردا ۇستەم بولپ وتىرعان ورايشلىدارمەن
 كۈرەسۇ كەيىر جاعدايلاردا قاناشلىق قىيىن بولغانىمەن، جۇمىسشى

پارتيالارىن ورايشلىلاردان تازارتۇ بارىسى كەيىبەر ەلىدەردە قانشالىق ەرەكشە بولعانمەن، بۇل بارىس بولماي قويمايتىن بارىس جانە جەمىستى بارىس. جاڭغىرتىمپازداردىڭ سوتسياليزمى ۇلپى بارادى؛ تۇپ كەلە جاتقان سوتسياليزم، فرانسىا سوتسياليزمى²⁴⁰ پاۋەل گولەيدىڭ ۇدال ايتۋى بويىنشا، ”توڭكەرىستىك، مىراسىز، كوتەرىلىستىك سوتسياليزم بولادى“.

”كاۋتسكىشىلدەك“

ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ اسا بەدەلدى ادامى كاۋتسكى ماركىسىزدى اۋىز جۇزىندە مويىنداۋدىڭ، ۇس جۇزىندە ونىڭ ”ستىرۇۋىزىم“كە¹⁷¹ نەمەسە ”برەنتاىزىم“كە³¹⁸ اينالۋىنا اپارپ سوعۇدىڭ وتە-موتە تىپتىك جانە ايقىن مىسالى بولپ تابىلادى. ۇىز مۇنى پلەحانوۋتىڭ مىسالىنان دا كورپ وتىرمىز. ولار كورنەۋ بۇلتاقويلققا سالپ ماركىسىزىمنىڭ توڭكەرىستىك اسىلىن سىلپ تاستايدى، ماركىسىزىمدەگى كۇرەستىڭ توڭكەرىستىك تاسىلىنەن، ونى ۇگىتتەۋدەن جانە داينداۋدان، بۇقارانى ناق وسى رۇچپەن تارىيەلەۋدەن باسقانىڭ ۇبارىن مويىندايدى. كاۋتسكى ۇبر جاعىنان، سوتسيال-شوۋىنىزىمنىڭ نەگىزگى پىكىرىن-وسى سوعىستا وتان قورعاۋ ۇسىن مويىنداۋدى، ەندى ۇبر جاعىنان، سولشىلدارعا دىپلو-ماتىيالىق، كورنىستىك جول بەرۋدى، مىسالى، سوعىستىق قارجىلارعا داۋىس بەرگەندە قالس قالۋدى، ۇزىنىڭ قارسى توپتا ەكەندىگىن اۋىز جۇزىندە مويىنداۋدى، ت. س. پىرىنسىپسىز ”مىرالاستىرادى“. 1909-جىلى توڭكەرىستەر زامانىنىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقانىدى تۇرالى جانە سوعىستىڭ توڭكەرىسپەن بايلانىسى تۇرالى ۇبۇتىن ۇبر كىتاپ جازعان كاۋتسكى، 1912-جىلى الداعى

سوعىستى توڭكەرىس *ۇشىن پايدالانۇ تۇرالى بازەل جارناماسىنا قول قويغان كاۋتسكى، ەندى كەلپ سوتسيال-شوۋېنىزىمدى *ار ساققا جۇگىرتىپ اقتايدى، دارپتەيدى جانە پلەحانوۋ *تارىزدى، بۇر-جۋازيامەن بىرگە وتىرىپ، توڭكەرىس تۇرالى نيەتتەردىڭ *بارىن، تىكەلەي توڭكەرىستىك كۇرەسكە قاراي باسقان ادىمداردىڭ *بارىن مازاق ەتەدى.

وسى ساتقىندىقپەن، تۇرلاۋسىزدىقپەن، ورايشلىدىقتىڭ الدىندا قۇرداي جورعالاۋشىلىدىقپەن جانە ماركىسىزىمدى بۇرىن بولپ كورمەگەن دارەجەدە *نازارىالىق جاقتان تۇرپايلىلاندىرۋمەن اياۋسىز شايقاس جۇرگىزبەيىنشە جۇمىشى تابى *وزنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك توڭكەرىستىك مىندەتنى جۇزەگە اسرا المايدى. كاۋ-تسكىشىلىدىك كەزدەيسوق نارسە ەمەس، ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ قايشىلىقتارىنىڭ اۋىز جۇزىندە ماركىسىزىمگە سەنۇ مەن *س جۇزىندە ورايشلىدىققا باعىنۇدىڭ الەۋمەتتىك ناتىجەسى.

*ارتۇرلى ەلدەردە "كاۋتسكىشىلىدىك"نىڭ بۇل نەگىزگى جالعاندىعى تۇرلىشە فورمالاردا كورسەنەدى. گوللاندىادا رولاند-حولست وتان قورعاۋ يدىياسىن قابىلدامايدى، الايدا ورايشلىدار پارتىياسىمەن بىرلىكتى قورعايدى. روسسىيادا تروتسكى دە، وسى يىديانى قابىلدامايدى، الايدا ول دا «بىزدىڭ تاڭ»¹³¹نىڭ ورايشلىدىق جانە شوۋېنىستىك توبىمەن بىرلىكتى قورعايدى. رۇمىنيادا راكوۋسكى، ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋىنە اينىپكەر دەپ ورايشلىدىققا سوعىس جارپالايدى، الايدا سونىمەن بىرگە وتان قورعاۋ يدىياسىنىڭ سىيمدىلىغىن مويىنداۋعا *ازىر تۇرادى. وسىلاردىڭ *بارى — گوللاندىالىق ماركىسىزىمىشلەردىڭ (گورتەر، پانەنەكوك) "كەرەناۋ اپتىقپالىق" دەيتىن پالەسىنىڭ، توڭكەرىستىك ماركىسىزىمدى *نازارپا جۇزىندە كەلىستىرىمپازدىقپەن اۋىستىرۋىنىڭ

جانە ءاماليات جۇزىندە ورايشىلىدىققا قۇلىشلىق ەتۈمەن نەمەسە دارمەنسزدىك كورسەتۈمەن اۋىستىرۋىنىڭ—وسى پالەنىڭ بەينەسى.

ماركسىزىمىشلەردىڭ ۇرانى—توڭكەرىستىك سوتسيال- دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۇرانى

كۇمان جوق، سوعىس بارىنشا قاتتى داعدارىس تۇدىرادى جانە بۇقارانىڭ اۋىرتپالعىن وراسان شيەلەنىستىردى. بۇل سوعىستىڭ كەرتارتپالىق سىپاتى، وزدەرىنىڭ توناۋشىلىق ماقساتتارىن ”ۇلتتىق“ يديالوگىيەمەن بۇركەملەيتىن، بارلىق ەلدەر بۇرجۋازياسىنىڭ ار-ۇياتسىز جالغانى، وسىلاردىڭ ءبارى ويپەكتىپتىك توڭكەرىستىك جاء-دايدىڭ نەگىزىندە بۇقارا اراسىندا توڭكەرىستىك سىڭاي تۇدىرماي قويمايدى. ءبىزدىڭ بورىشىمىز—وسى سىڭايدى جۇرتتىڭ ءتۇسىنىپ الۋىنا جاردەمدەسۋ، ولاردى تەرەڭدەتە ءتۇسۋ جانە قالىپتاستىرۋ. يىمپەريالىستىك سوعىستى شىكى سوعىسقا اينالدىرۋ ۇرانى عانا بۇل مىندەتتى دۇرىس كورسەتەدى، سوعىس كەزىندەگى دايەكتى تاپتىق كۇرەستىڭ ءبارى ەلەۋلى تۇردە جۇرگىزىلىپ وتىرعان ”بۇقارالىق قىيىلدار“ تاكتيكاسىنىڭ ءبارى وسىعان جەتكىزبەي قويمايدى. ءبىرى ەلدەردىڭ ءبىرىنى جانە ەكىنشى يىمپەريالىستىك سوعىسىنا بايلانىستى، كۇشتى توڭكەرىستىك قوزعالىستىڭ سوعىس كەزىندە نەمەسە ونان كەيىن تۇتانانتىن ءبىلىپ بولمايدى، ءبراق قايتكەن كۇندە دە ءبىزدىڭ ءسوزىمىز بورىشىمىز—ناق وسى باعىتتا ۇدايى جانە تاپجىلماستان جۇمىس ىستەۋ.

بازەل جارناماسى پارىج كوممۇناسىنىڭ مىسالىنا، ياعني ۇكىمەت-تەر سوعىسىن شىكى سوعىسقا اينالدىرۋ مىسالىنا تىكەلەي سۇيەنەدى. جارتى عاسىر بۇرىن پىرولەتارىيات وتە-موتە ءالسز ەدى، سوتسيا-

لېزىمنىڭ ويىيەكتىپتىك جاعدايلارى ئالى پىسىپ جەتلىگەن جوق ەدى، بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردە توڭكەرىستىك قىمىلداردىڭ سايكەس بولۋى جانە ئېر-بىرىنە جاردەمدەسۋى مۇمكىن ەمەس ەدى. پارىچ جۇمىسشىلارنىڭ ئېرسىپىراسىنىڭ "ۇلتىتق يىدىالوگىيا"عا (1792- جىلى داستۇرمەن) ەلىگۋى ولاردىڭ، ماركىس دەرکەز- ىندە ايتقانداي، ۇساق بۇرچۇازىالىق السزدىگى ەدى جانە كوممۇ- ناننىڭ جەڭىلىسكە ۇشراۋ سەبەبىنىڭ ئېرى ەدى. ونان جارتى عاسىر كەپىن ول كەزدەگى توڭكەرىستى السىرەتۋشى جاعدايلار جوعالدى، سوندىقتان قازىرگى ۋاقىتتا سوتسىيالىستەردىڭ ناق وسى پارىچ كوممۇناسى مۇشەلەرىنىڭ رۋحىندا ئىس سىتەۋدەن باس تارتۋىنا كونۇ كەشەرۋگە بولمايتىن نارسە.

اكوپتاردا باۋىرلاسۋ مىسالى

بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بۇرچۇازىالىق گازەتتەرى سوعى- سۋشى ەلدەردىڭ اسكەرلەرىنىڭ ئىپتىتى اكوپتاردا باۋىرلاسۋ مىسالدارىن كەلتىردى. ال اسكەرى اكىمشىلىكتەردىڭ (گەرمانىيا، انگلىيا) وسىنداى باۋىرلاسۋعا قارسى سوراقى زاڭ جارلىقتار شىعار- ۋى ۇكىمەتتەر مەن بۇرچۇازىانىڭ بۇعان ەلەۋلى ماڭىز بەرگەندىگىن دالەلدەدى. ەگەر باتىس ەۋروپانىڭ سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالارىنىڭ باسشىلىعىندا ورايشىلدىق تولىق ۇستەم بولپ وتىر- عان كەزدە جانە سوتسىيال-شوۋىنىزىمدى بۇكىل سوتسىيال-دەموك- راتىيالىق باسپا سوز، ەكىنشى يىنتەرناتسىيونالدىڭ بارلىق بەدەلىدى ادامدارى قولداپ وتىرعان كەزدە باۋىرلاسۋ جايتتەرى مۇمكىن بولعان بولسا، وندا بۇل ۇزى بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەڭ بولماعاندا سولشىل سوتسىيالىستەرى وسى باعىتتا ۇداىى جۇمىس

ستەگەن كۈندە قازىرگى قىلمىستى، كەرتارتپالىق جانە قۇل يەلەنۋ- شىلىك سوعىستى قىسقارتۋ جانە توڭكەرىستىك يىتەرناتسيونالىدىق قوزغالىس ۇيىمداستىرۋ قانшалىقتى مۇمكىن ەكەندىگىن كورسەتتى.

قۇپيا ۇيىمداردىڭ ماڭىزى

بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ ەڭ كورنەكتى ۇكىمەتسىزشىلدەرى وسى سوعىستا وزدەرىن سوتسيال-شوۋينيىزىمدى ۇگىتتەۋمەن (پىلەحانوۋ پەن كاۋتسكى رۋحىندا) ماسقارالاعاندا ورايشىلداردان كەم تۇسكەن جوق. كۇمان جوق، مۇنىڭ پايدالى ناتىجەسىنىڭ ۇبرى سول- بۇل سوعىس ورايشىلدىقتىڭ دا، ۇكىمەتسىزدىكتىڭ دە تۇقىمىن قۇرتادى.

ەشپىر رەتتە جانە ەشپىر جاعايدا بۇقارانى ۇيىمداستىرۋ جانە سوتسياليزىمدى ۇگىتتەۋ ۇشىن تىتتەي دە بولسا جارىا مۇمكىنشىلىكتى پايدالانۋدان باس تارتپاي، سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالار جار- يالىققا تابىنۋشىلىقتان قول ۇزۋلەرى كەرەك. ەنگەلىس ناق وسى شكى سوعىسقا مەڭزەپ، جاريالىقتى بۇرجۋازيا بۇزغاننان گەيىن، ونى ۇبىزدىڭ بۇزۋىمىز قاجەت ەكەندىگىنە مەڭزەپ: ”الدىمەن وزدەرىڭ اتىڭدار، بۇرجۋاز مىرزىلار“³¹⁹ دەگەن بولاتىن. بارلىق ەلدەردە، ۇىپتى ەڭ ەرىكتى ەلدەردە دە بۇرجۋازيا جاريالىقتى بۇزىپ وتىر- عاندىقتان كۇرەستىڭ توڭكەرىستىك تاسىلدەرىن ۇگىتتەۋ، تالىقلاۋ، باعالاۋ، ازىرلەۋ ۇشىن قۇپيا ۇيىمدار قۇرمايىنشا بۇقارانى توڭكەر- سىكە باستاۋعا بولمايتىنىن داعدارىس كورسەتتى. مىسالى، گەرمانىادا سوتسياليسىتەردىڭ ادال ستەرىمنىڭ ۇبارى دە جاۋىز ورايشىلد- دىقپەن ەكجۇزدى ”كاۋتسكىشىلدىك“ كە قارسى ستەلەدى جانە ناق قۇپيا ستەلەدى. انگليادا اسكەرگە بارما دەپ ۇندەۋ

باسىپ تاراتقانى ئۇشش اۋىر جۇمىس ورىندارنا ايدايدى.
 ئاسىحاتتىڭ قۇپيا تاسلىدەرىن بەكەرگە شىعارۋ جانە بۇلاردى
 جارىا باسپا سوزدە مازاق ەتۋ سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ
 قاتارىندا بولۇمەن سىيمىدى نارسە دەپ ەسەپتەۋ سوتسىيالىزىمگە
 وپاسىزدىق جاساۋ بولپ تابىلادى.

يىپەريالىستىك سوعىستا "وز" ۇكىمەتنىڭ جەڭلىۋى تۇرالى

وسى سوعىستا ۇوز ۇكىمەتنىڭ جەڭلۋىن قورعاۋشىلار دا، "جەڭ -
 مىس تە، جەڭلىس تە بولماسىن" دەگەن ۇراندى قورعاۋشىلار دا،
 ەكەۋى بىردەي سوتسىيال - شوۋينىزىمنىڭ تۇرعىسىندا تۇر. توڭكەر -
 ىستىڭ تاپ كەرتارتيالىق سوعىستا ۇوز ەل ۇكىمەتنىڭ جەڭلىگەنىن
 تىلەمەي وتىرا المايدى، ونىڭ سوعىستاعى ساتسىزدىگى مەن ونى
 قۇلاتۋ ئىسىنىڭ جەڭلىدەۋى اراسىنداعى بايلانىستى كورمەي تۇرا
 المايدى. ۇكىمەتتەر باستاعان سوعىس قايتكەن كۈندە دە ۇكىمەتتەر
 اراسىنداعى سوعىس رەتىندە اياقتالادى دەپ سەنەتىن جانە ونى
 تىلەيتىن بۇرچاۋازدار عانا بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردىڭ سوتسىيا -
 ليستەرى بارلىق "وز" ۇكىمەتتەرىنىڭ جەڭلىۋىن قۇلاتتاۋلارى
 كەرەك دەگەن يىديانى "كۈلكىلى" جانە "سولەكەت" يىديا دەپ
 تانىدى. قايتا، ناق وسىنداي قۇلاتمالار ۇربىر سانالى جۇمىشىنىڭ
 ەجەلگى ارمانىنا ساي كەلەر ەدى جانە يىپەريالىستىك سوعىستى
 شىكى سوعىسقا اينالدىرۋداعى ۇبىزدىڭ ارەكەت ئۇشيانىمىزعا تۇرا
 كەلەر ەدى.

كۇمان جوق، انگلىيا، گەرمانىيا، روسسىيا سوتسىيالىستەرنىڭ
 ۇبىرسىپىرالارىنىڭ سوعىسقا قارسى ەلەۋلى ۇگىتى ئىستى ۇكىمەت -
 تەردىڭ "سوعىس قۇاننىن السىرەتتى"، ۇبراق مۇنداي ۇگىت

سوتسياليستەردىڭ ەڭبەگى. بۇقارا "ۇش" ۇكىمەتتەرىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتۇدان باسقا جول جوق ەكەندىگىن جانە بۇل ۇكىمەتتەردىڭ قازىرگى سوعىستاعى قىينشىلىقتارىن ناق وسى ماقسات ۇشەن پايدالانۇ كەرەك ەكەندىگىن سوتسياليستەر بۇقاراعا تۇسىندىرۋگە ءتيىس.

تىنىشتىقپازدىق تۇرالى جانە بەيىتتىلىك ۇرانى تۇرالى

بۇقارا سىڭاينىڭ بەيىتتىلىك جاعىنا اۋىسۋى كوبىنەسە كەر- تارتپالىق سوعىسقا نارازىلىقتىڭ، اشىنۇدىڭ، ونى ۇعىنۇدىڭ باستا- لۇشىن كورسەتەدى. وسى سىڭايدى پايدالانۇ-بارلىق سوتسيال- دەموكراتتاردىڭ بورىشى. ولار وسى نەگىزدە تۇپلعان قانداي قوز- عالىسقا بولسىن، قانداي ەرەۋىلگە بولسىن قىزۇ تۇردە قاتىسادى، ۇىراق ولار توڭكەرىستىك قوزعالىس بولماعان كۇندە قوسىپ الۇلار- سىز، ۇلتتىق ەزگىسىز، توناۋسىز، قازىرگى ۇكىمەتتەر مەن ۇستەم تاپتاردىڭ اراسىندا جاڭا سوعىستاردىڭ ۇرىعىسىز ۇبتىم بولۇى مۇم- كىن دەپ حالىقتى الداى المايدى. حالىقتى بىلاي الداۋ تەك سوعىسۋشى ۇكىمەتتەردىڭ جاسىرىن دىپلوماتىياسى مەن ولاردىڭ كەرى توڭكەرىستىك جوسپارىنا عانا ءتىمدى بولار ەدى. كىمدە- كىم باياندى جانە دەموكراتپالىق بەيىتتىلىكتى قالايتىن بولسا، ول ادام ۇكىمەتتەر مەن بۇرجۇازىاعا قارسى شكى سوعىستى جا- تاۋعا ءتيىس.

ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى تۇرالى

وسى سوعىستا بۇرجۇازيانىڭ حالىقتى الداۋىنىڭ ەك كوپ

تاراعان ئۇرى سوعىستىڭ توناۋشلىق ماقساتتارنى ”ۇلت ازاتتىق“
 يىدىالوگىيەمەن بۇركەملەۋ بولپ تابىلادى. انگىيالىقتار بەلگىيە،
 گەرمانىيالىقتار پولشاغا بوستانىدىق اپەرمەكشى بولپ ۋادە بەرەدى،
 ت.ت. ئىس جۇزىندە، بىزگە بەلگىلى، بۇل سوعىس—دۇنيە جۇز-
 نىدەگى ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزۋشلىرىدىڭ وسى ەزۋدى نەعايتۇ
 جانە كەڭەيتۇ جولىنداعى سوعىسى.

ۇلتتىق ەزگىنىڭ قاندايىنا بولسىن قارسى كۇرەسپەيىنشە،
 سوتسىيالىستەر وزدەرنىڭ ۇلى ماقساتتارىنا جەتە المايدى. سوندىقتان
 ولار ەزۋشى ەلدەردىڭ (اسرەسە ”ئىرى“ ەلدەر دەيتىندەردىڭ)
 سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيالارنىان ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ ۇزىن
 ۇزى بىلەۋ ۇقىمىن، وسى ۇسوزدىڭ ناق ساياسىي ماعناسىنداعى
 ۇقىمىن، ياعنى ساياسىي جاعىنان ۇبولنىپ شىعۇ ۇقىمىن موپىنداۋىن
 جانە جاقىناۋىن ۇسوزسىز تالاپ ەتۋگە ئىيىس. ئىرى ەلدىك نەمەسە
 وتارلارعا يەلىك ەتىپ وتىرعان ۇلتتاردىڭ بۇل ۇقىقتى قور-
 عامىتىن سوتسىيالىسى شوۋىنىس بولپ تابىلادى.

بۇل ۇقىقتى قورعاۋ ۇساق مەملەكەتتەردىڭ قۇربلۇنا دەم بەر-
 مەيتىنى بىلاي تۇرسىن، قايتا بۇقاراعا نەغۇرلىم ئىيمىدى جانە
 ەكونومىكالىق دامۇعا نەغۇرلىم ساي كەلەتىن اسا ئىرى مەملەكەت-
 تەردىڭ جانە مەملەكەت ارالارىنداعى وداقتاردىڭ نەغۇرلىم ەرىكتى،
 باتىل، سوندىقتان دا، نەغۇرلىم كەڭ تۇردە جانە جەر-جەردىڭ
 بارىندە دە قۇربلۇنا تۇرتكى بولادى.

ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسىيالىستەرى، ەزىلۋشى جانە ەزۋشى
 ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارنىڭ تولىق (سونىمەن بىرگە ۇيىمدىق)
 بىرلىگى ۇشىن شارتسىز كۇرەسۋگە ئىيىس. ئىرى ۇلتتان ئىرى
 ۇلتتىڭ زاڭ جاعىنان ۇبولنىپ شىعۇ يىدىاسى (باۋەر مەن رەننەردىڭ
 ”مادەنىي ۇلتتىق اپتونومىياسى“¹⁸⁹ دەيتىن يىدىاسى)—كەرتارتپالىق

يدىا.

يىمپەرياليزىم دەگەنمىز اتتوبەلىندەي "ئىرى" ەلدەردىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندەكى ۇلتتاردى ەزۇىن كۇشەيتە تۇسۇ زامانى، سوندىقتان دا ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى يىلەۋ ۇقعىن مويىندامىنىشا يىمپەرياليزىمگە قارسى سوتسيالستىك يىنتەرناتسيونالدىق توڭكەرسى جولىندا كۇرەس جۇرگىزۋ مۇمكىن ەمەس. "باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا ەلمايدى" (ماركس پەن ەنگەلس).²⁸² "ۇز" ۇلتىنىڭ باسقا ۇلتتارغا تىتەي دە بولسا زورلىق جاساۋنا تۇزۇشى پىرولەتارىيات سوتسيالستىك پىرولەتارىيات بولا ەلمايدى.

ەكىنشى تاراۋ روسسىياداعى تاپتار مەن پارتىيالار

بۇرجۇازىيا جانە سوعىس

بىر ماسەلەدە روسسىيا ۇكىمەتى ۇزىنىڭ ەۋروپالىق سىبايلاستا-رىنان قالسىپادى: ناق سولار تارىزدى، روسسىيا ۇكىمەتى دە "ۇز" حالقىن زور كۈلەمدە ەلداي بىلدى. بۇقاراعا شوۋىنىزىم اۋرۇىن جۇقتىرۇ ۇشىن، پاتشا ۇكىمەتى "ادىلەتتى" سوعىس جۇرگىزىپ وتىر، "باۋىرلاس سلاۋياندار"دى، ت. ت. تازا نىيەتپەن قورعاپ وتىر دەگەن تۇسىنىك تۇدىرۇ ۇشىن، روسسىيادا دا جالعاندىق پەن ايلالا-شارىنىڭ سۇمدىق زور اپپاراتى نىكەجەگىلدى. پومەششىكتەر تابى جانە ساۋدا-ونەركاسىپ بۇرجۇازىياسىنىڭ جوعارعى جىگى پاتشا ۇكىمەتىنىڭ سوعىسقۇمارلىق ساياساتىن قىزۇ تۇردە قولدادى. ولاردىڭ تۇركىيا جانە اۋستىريا مۇراسىن بولىسىپ

الۇدا وراسان زور زاتتاي پايدا مەن ەرەكشە ۋىقتاردان دامەتۈنىنىڭ
 "جونى بار. ولاردىڭ تولپ جاتقان ماجىلىستەرى پاتشا ارمىيىسى
 جەڭگەن كۈندە قالتالارىنا كەلىپ قۇيىلاتىن پايدالاردى الدىن-الا
 شامالاپ وتىر. ونىڭ ۇستىنە، ەگەر رومانوۋتار پاتشالىعىنىڭ
 قۇلاۋىن ۇبر نارسە كەشەۋىلدەتە الاتىن بولسا، روسىيادا جاڭا
 تۈگكەرىستى ۇبر نارسە كىدىرتە الاتىن بولسا، ول نارسە پاتشا
 ۇشنى جەڭمىپاز سىرتقى سوعىس قانا ەكەنىن كەرتارتىپاشلار
 وتە جاقسى بىلەدى.

قاللىق "ورتاشا" بۇرچۇازىيانىڭ، بۇرچۇازىيا زىيالىلارنىڭ، ەركىن
 كاسپىشلەردىڭ، ت.ت. قاللىق جىگى دە-ەڭ بولماغاندا، سوعىس-
 تىڭ باس كەزىندە-شۇۋىنىزىمىمەن اۋىردى. روسسىيالىق ەركىن
 بۇرچۇازىيانىڭ پارتىيىسى-نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيە
 پاتشا ۇكىمەتىن تۈگەلدەي جانە شارتسىز قولدادى. سىرتقى
 ساياسات جونىندە نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىيالىق پارتىيە-
 تەدەن-اق بىلىك باسنداعى پارتىيە بولپ تابىلادى. پاتشا دىپلو-
 ماتىيىسى الدەنەشە رەت ۇزىنىڭ وراسان زور ساياسىي الدامشىلىق-
 تارىن پانسلاۋىزم ارقىلى سىتەدى، وسى پانسلاۋىزم نەگىزگى
 زاڭشىل-دەموكراتىتاردىڭ رەسمىي يىديالوگىيىسى بولپ قالدى.
 روسسىيالىق ىبەرالىزىمى ۇلتتىق ىبەرالىزىم بولپ ازىندادى. ول
 "وتانشلىدىق" ماسەلەسىندە قاراجۇزدىكىپەن باسەكەگە تۈسەدى،
 قاشان دا مىلىتارىزىمگە، تەڭىز مىلىتارىزىمىنە، ت.س. قۇلىشنا
 داۋىس بەرەدى. 70-جىلدارى گەرمانىيادا "ەركىن وىلى" ىبەرالىق-
 زىم ىدىراپ، ۇزىشنىنەن ۇلتشىل-ىبەرالىدىق پارتىيانى بولپ
 شىعارغان ەدى. قازىر روسسىيالىق ىبەرالىزىمنىڭ لاگەرىندە دە وسىنداي
 قۇبىلىس بايقالدى. روسسىيانىڭ ەركىن بۇرچۇازىيىسى كەرى
 تۈگكەرىستىك جولغا بۇرجولا تۇسىپ وتىر. بۇل ماسەلەدە

روسىيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ كوزقاراسى تۈگەلىنەن راسقا شىقتى. روسىيا لىبەرالىزىمى ئالى دە بولسا روس-سىياداعى توڭكەرىستىڭ قوزغاۋشى كۈشى بولپ تابىلادى دەيتىن ئېزىڭ ورايشلىلاردىڭ كوزقاراسىن ئومىر ئوزى تالقانداپ شىقتى.

بىلەۋشى توپتار بۇرچۇازىيالىق باسپا ئسوزىڭ، دىنىلەردىڭ، ت.ت. كۈمەگمەن دىحاندار اراسىندا دا شوۋىنىستىڭ سىڭاي تۇدىرا الدى. ئېراق، اسكەرلەر سوعىس مايدانىنان قايتا باستان ساين، اۋىل-قىستاقى سىڭاي پاتشالىق ئۆزىمنىڭ پايداسىنا ەمەس، باسقاشا وزگەرگەندىگىندە كۇمان جوق. دىحاندارغا قاتىسى بار بۇرچۇازىيالىق-دەموكراتىيالىق پارتىيالار شوۋىنىستىڭ تولقىغا تۈتەپ بەرە ەلەدى. ەڭبەكشىلەر پارتىياسى¹¹² مەملەكەتتىڭ دۇمادا سوعىستىق قارجىغا داۋىس بەرۋەن باس تارتتى، ئېراق ئوزىنىڭ كۈسەمى كەرەنسكىدىڭ اۋزىمەن ولار پاتشالىققا ەرەكشە ئىمىدى "وتانشىلدىق" مالىمدەمە جاريالادى. "حالىقشىلدار"دىڭ بۇكىل جارىيا باسپا ئسوزى جالىپى ەلەندا لىبەرەلدارغا ەرىپ كەتتى. ئىپتى بۇرچۇازىيالىق-دەموكراتتاردىڭ سول قاناتى دا-حالىقارالىق سوتسىيالىستىڭ بىروعا²⁸³ قاتناشقان سوتسىيالى-توڭكەرىستىڭ پارتىيى¹⁴⁶ دەيتىن دە وسى ەلەندا ئۇسىپ اقتى. بۇل پارتىيانىڭ حالىقارالىق سوتسىيالىستىڭ بىروداعى ۋاكىلى رۇبانوۋىچ مىرزا اشىقتان-اشىق سوتسىيالى-شوۋىنىس بولپ بوي كۈرسەتپ ئجۇر. "كەلىسم ەلدەرى" سوتسىيالىستەرنىڭ لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسىنىدە³²⁰ وسى پارتىيانىڭ ۋاكىلدەرنىڭ جارتىسى شوۋىنىستىڭ قارارغا داۋىس بەردى (ەكىنشى جارتىسى قالسى قالدى). سوتسىيالى-توڭكەرىستىلەردىڭ قۇپىيا باسپا سوزىندە («جاڭا حابار»³²¹ گازەتى جانە باسقارار) شوۋىنىستەر باسىم بولدى. "بۇرچۇازىيالىق ورتادان شىققان" توڭكەرىستىلەردە،

يەنى جۇمىشى تەبىئەت بايلىقىنى جوق بۇرچۇزىيالىق توڭگەرسى-
شەلەر ۋە سى سوعىستا قاتتى كۆپرەك ۋە ۋىشراى. كرۋوتكىنىڭ،
بۇرتسەۋنىڭ، رۇبانوۋىچنىڭ كۆيىنىشتى تەدسىرى ارقاڭا ايازداى
باتادى.

جۇمىشى تەبى جانە سوعىس

روسىيادا شوۋىنىزىم اۋرۇن جۇقتىرماغان بىردەن-بىر تاپ
پىرولەتارىيات. سوعىستىڭ باس كەزىندەگى قولايىسز وقىعالار
جۇمىشىلاردىڭ ەڭ قاراڭغى جىكتەرىن عانا شارپىدى. گەرمانىيالىقتار-
عا قارسى موسكۋادا بولغان تارتىپىسزىدىكتەرگە جۇمىشىلاردىڭ
قاتىسى وتە-موتە اسرا كورسەتىلگەن. تۇتاس العاندا روسىيانىڭ
جۇمىشى تەبى شوۋىنىزىم جونىندە وزىنە ەشتەڭە دارىتپايتىن
بولپ شىقتى.

بۇعان سەبەب-ەل شىندەگى توڭگەرىستىك جاعداى جانە
روسىيا پىرولەتارىياتىنىڭ جالپى تۇرمىس جاعداىلارى.
1912-1914-جىلدار روسىيادا اسا زور جاڭا توڭگەرىستىك
ورلەۋدىڭ باسى بولدى. بىز تاعى دا دۇنيە جۇزىندە بولماغان
زور جۇمىس تاستاۋ قوزعالىسىن كوردىك. 1913-جىلى بۇقارالىق
توڭگەرىستىك جۇمىس تاستاۋعا، النعان مالىمەتكە قاراعاندا، كەم
دەگەندە، بىر جارم مىليون ادام قاتناستى، ال 1914-جىلى
2 مىليوننان اسىپ تۇستى، سۋىتىپ 1905-جىلدىڭ دارەجەسىنە
جاقىندادى. سوعىستىڭ قارساڭىندا پەتەربۇرگتە سىستىڭ جايى ەڭ
الاشقى كوشە بەكىنىسىندىك ۇرىستارعا دەيىن جەتتى.

قۇپيا روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى
يىنەرناتسىيونالدىڭ الدىندا وزىنىڭ بورىشىن ورنىدادى. ونىڭ

قولىنداى يىتەرناتسيوناليزم تۋى جىمىلغان مەس. بۇزىدىك پارتيا ورايشىل توپتارمەن جانە ەلەمەنتتەرمەن ۇيىمدىق جاعىنان ەرتەدە - اق قول ۇزىستى. ورايشىلدىق پەن "سوزسىز جاريالىق" بۇزىدىك پارتيانىك ايامنا ورالى بولعان جوق. مىنە وسى جاعداي، يتال- يالىق جولداستارعا بىسسولاتىدىك ورايشىلدىق پارتىياسىنان جىك- تەلۇدىك كۈمەكتەسكەنى تارىزدى، بۇزىدىك پارتيانىك توگكەرىستىك بورىشتى ورىنداۋنا كۈمەكتەستى.

بۇزىدىك ەلدەگى جالپى جاعداي جۇمىسشى بۇقاراسىنىك اراسىندا "سوتسيالېستىك" ورايشىلدىقتىك گۇلدەنۋىنە جول بەر- مەيدى، بۇز پارتىيادا زىيالىلاردىك، ۇساق بۇرجۋازيانىك، ت.ت. اراسىندا ورايشىلدىق پەن جاعىرتىمپازدىقتىك تولپ جاتقان سارىندارىن كۈرەمىز. بۇراق بۇلار جۇمىسشىلاردىك ساياسى جاعىنان بەلسەندى جىكتەرى نىشىندە تۇككە تۇرعىسىز نارسەلەر. بىزدە ەركشە ۇقىقتى جۇمىسشىلار مەن قىزمەتكەرلەر جىگى وتە السىز. بىزدە جاريالىققا كوزسىزدىكپەن تابىنۋدىك بولۋى مۇمكىن مەس. جويىمپازداردىك¹³² (اكسەلرود، پوترەسوۋ، چەرەۋانىن، ماسلوۋ جانە باسقارلار باسشىلىق ەتپ جۇرگەن ورايشىلدىق پارتيانىك) جۇمىسشى بۇقاراسىندا سوعىسقا دەيىن ەشقانداي ەلۋلى تىرەگى بولمايدى. مەملەكەتتىك 4-كەزەكتى دۇماغا سايلانغان 6 جۇمىسشى ۋاكىلىنىك بارلىعى جويىمپازدارعا قارسى ەدى. پەتروگراد پەن موسكۋادا جاريلا جۇمىسشى باسپا سوزىنىك تىراجى مەن جىنالانغان اقشالاي قارجىلار ساناالى جۇمىسشىلاردىك 4/5 بولەگى ورايشىلدىق پەن جويىمپازدىققا قارسى شىعاتىننى كۇمانسىز كۈرسەتتى.

سوعىس باستالعالى پاتشا ۇكىمەتى مىك- مىگداغان الدىغى قاتارلى جۇمىسشىلاردى، بۇزىدىك قۇپيا روسسىا سوتسىيال- دەموكر- تىالىق جۇمىسشى پارتىيامىزدىك مۇشەلەرىن قاماۋعا الدى. جەر

اۋداردى. بۇل جاعداي (ونىڭ ۇستىنە ەل شىنىدە سوعىس ۇتار- تىپىن ورناتۇ، ۇبزدىڭ گازەتتەردى جابۇ، ت.ت.) سالىدارىنان قوزعالىس كەدەرگىگە ۇشىرادى. ايتكەنمەن ۇبزدىڭ پارتىيانىڭ توڭكەرىستىك قۇپيا جۇمىسى ۇجۇرپ جاتىر. ۇبزدىڭ پارتىيانىڭ پەتروگراد كومىتەتى قۇپيا «پىرولەتارلار ۇنى»³²² گازەتىنى شىعاردى.

شەتەلدە شىعاتىن ورتالىق ورگان «سوتسىيال-دەموكراتىتار» گازەتىنىدەكى ماقالىلار پەتروگرادتا قايتا باسلىپ، ولكەلەرگە تاراتىلدى. قۇپيا شىعاتىن ۇگىت قاعازداردىڭ كەيى اسكەري ورنىداردا تاراتىلدى. قالا سىرتىندا، ۇرتۇرلى قالىتارىس جەرلەردە جۇمىسشىلاردىڭ قۇپيا جىنالىستارى بولپ وتىرادى. سوڭى كەزدە پەتروگرادتا مەتال جۇمىسشىلارنىڭ زور جۇمىس تاستاۋلارى باستالدى. وسى جۇمىس تاستاۋلارعا بايلانىستى ۇبزدىڭ پەتروگراد كومىتەتى جۇمىسشىلارعا ارناپ بىرنەشە ۇندەۋ شىعاردى.

مەملەكەتتىك دۇماداعى روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ جۇمىشى ۇيرەمەسى جانە سوعىس

1913- جىلى مەملەكەتتىك دۇماداعى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا ۇاكىلدەرىنىڭ اراسىندا جىكتەلىس بولدى. چەيدزە باستاعان ورايشلىدىقتى جاقىتاۋشى 7 ۇاكىل ۇبىر جاعىنىدا قالدى. بۇلار 214 مىڭ جۇمىسشىسى بار پىرولەتارلىق مەمەس 7 ولكەدەن سايلىنان بولاتىن. ەكىنشى جاعىندا 6 ۇاكىل، بارىن دە ۇبىر مىليون 8 مىڭ جۇمىسشىسى بار، روسىيانىڭ ەڭ ونەركاسىپتى ورتالىقتارىنان جۇمىس- شىلاردىڭ سايلاۋشىلار ۇيرەمەسى سايلاعان.

الاۋىزدىقتىڭ باستى ۇيىنى: توڭكەرىستىك ماركسىزىمدىك

تاكىتىكاسىن قولدانۇ كەرەك پە، الدە ورايشىلدىق - جاڭغىرتىمپا زىدىق
تاكىتىكاسىن قولدانۇ كەرەك پە دەگەن ماسەلە بولدى. ئۇس جۇزىندە
الاۋىزدىق كۆپىنەسە پارلامەنتتەن قىس جۇرگىزىلەتەن بۇقارا
اراسىنداعى جۇمىس جۈمىسىندە بولدى. بۇل جۇمىسى، ەگەر وسى
جۇمىستى جۇرگىزۋىشلەر توڭكەرىستىك نەگىزىندە قالغىسى كەلسە،
روسىيادا قۇپيا جۇرگىزۋەگە ئىيس ەدى. چەيدزە ۋىيرەمەسى¹⁸³
قۇپيا جۇمىستى قابىلداماعان جۈمىسپازداردىڭ ەڭ ادال وداقتاسى
بولپ قالا بەردى جانە ولاردى جۇمىسشىلارمەن بولعان اڭگىمەلەر -
دىڭ، جىنالىستاردىڭ بارىندە قورعادى. وسدان كەلپ جىكتەلىس
شىقتى. 6 ۋاكىل روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ
جۇمىسشى ۋىيرەمەسىن قۇردى. روسىيا جۇمىسشىلارىنىڭ باسىم
كوپشىلىگى وسىلار جاعىندا ەكەنن بىر جىلدىق جۇمىس كۇمانسىز
كورسەتتى.

سوعىستىڭ باس كەزىندە الاۋىزدىق ەرەكشە ايقىن بىلىنگەن
ەدى. چەيدزەنىڭ ۋىيرەمەسى پارلامەنتتىك قىمىلدارمەن قاناعات -
تاندى. ول سوعىستىق قارجىلارعا داۋىس بەرمەدى، ويتسەكنى
بۇلاي ەتپەسە ول جۇمىسشىلاردىڭ وزىنە قارسى كۇشتى نارازىلىغىن
تۇدىرعان بولار ەدى (روسىيادا ئىپتى ۇساق بۇرچۋازىيالىق ەڭبەك -
شىلەر دە سوعىستىق قارجىغا داۋىس بەرمەگەنن بىز بىلەمىز).
بىراق ول سوتسىيال - شوۋپىنىزىمگە دە قارسى بولعان جوق.
بىزدىڭ پارتىيانىڭ ساياسى لۇشىاننن ۇستاعان روسىيا سوتسىيال -
دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جۇمىسشى ۋىيرەمەسى باسقاشا سستەدى.
ول جۇمىسشى تابىنىڭ اراسىنا بارىپ سوعىسقا قارسى جۇمىس جۇر -
گىزدى، ول روسىيا پىرولەتارىياتىنىڭ قالىڭ بۇقاراسىنا يىمپەريالىز -
ىمگە قارسى ۇگىت جۇرگىزدى.
بۇل ۋىيرەمە جۇمىسشىلاردىڭ شىنايى تىلەكتەستىگىنە بولەندى، -

مۇنىڭ ۈزى ۈكىمەتتىڭ زارەسىن ۈشردى جانە وسنىڭ سەبەبىنەن ۈكىمەت ۈز زاڭدارىن كورنەۋ بۇزىپ، ۈبىزدىڭ ۋاكىل جولداس-تاردى تۇتقىنغا الىپ، سىبىرگە ومىرلىك قونىس اۋدارۋعا ۈكىم شىعاردى. ۈبىزدىڭ جولداسلاردى تۇتقىنغا الۋ تۋرالى ەڭ العاشقى رەسمىي خاۋاردا پاتشا ۈكىمەتى بىلەن دەپ جازدى:

”بۇل جونىدە سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق ۈيىمدارنىڭ كەيىن مۇشەلەرى مۇلدەم ەرەكشە جولىدى ۈستادى، ولار سوعىسقا قارسى ۈگىت، استىرتىن ۈگىت قاعازدارى جانە اۋىزشا ۈگىت ارقىلى روسىيانىڭ سوعىس قۋاتىن السىرەتۋدى ۈز ۈسىنىڭ ماقساتى ەتىپ قويدى.“

پاتشالىق تۈزىمگە قارسى كۈرەستى ”ۋاقىتتاشا“ توقتاتۋ كەرەك دەگەن ۋاندەرۋەلدەنىڭ ايگىلى ۋندەۋىنە — تەك ۈبىزدىڭ پارتىيىمىز اتىنان ورتالىق كومىتەت كەرى جاۋاپ بەردى. قازىر بەلگىيادىكى پاتشا ەلىشى كۋاشەۋ گۇڭجۈەنىڭ جاۋابىنان، ۋاندەرۋەلدەنىڭ بۇل ۋندەۋدى ۈبىر ۈزى ەمەس، وسى پاتشا ەلىشىمەن بىرلەسىپ جازعاندىكى بەلگىلى بولپ وتىر. جويىمپازدارنىڭ باسشىلىق ۋىتە-قىسى ۋاندەرۋەلدەمەن كەلىستى جانە ”ۈز ۈسىمىزدە سوعىسقا قارسى ارەكەت جاساۋىمىز“ دەپ باسپا سوزدە رەسمىي تۋردە مالىمەت جاسادى.

پاتشا ۈكىمەتى الدىمەن ۈبىزدىڭ ۋاكىل جولداسلاردى ۋاندەرۋەلدەگە بەرىلگەن وسى كەرى جاۋاپتى جۇمىسشىلار اراسىندا ناسىحاتتادى دەپ ايتىپتادى.

پاتشا تەكسەرۋ قىزمەتكەرى نەناروكوموۋ مىرزا سوتتا ۈبىزدىڭ جولداسلارغا گەرمانىيا جانە فرانىيا سوتسىيالىستىلەرنى ۈلگى ەتىپ قويدى. ”گەرمانىيا سوتسىيالىستىك دىموكراتىيىسى، — دەدى ول، — سوعىستىق قارجىغا داۋىس بەردى، ۈسويتىپ ۈكىمەتنىڭ دوستارى بولپ

شىقتى. گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارى وسلاي ەتتى، ۋېراق روسىيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ قاسىرەتتى سارباز-دارى بۇلاي ەتپەدى... بەلگىيە مەن فرانسىيە سوتسيالىستەرى وزدەرىنىڭ باسقا تاپتارمەن تالاس-تارتىستارىن ۇمىتتى، پارتىيالىق داۋ-جاڭجالدارىن ۇمىتتى جانە كوپ ويلىنىپ تۇرماي سوعىس تۋى استىنا جىيىنالىدى. ال روسىيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىنىڭ مۇشەلەرى پارتىيە ورتالىق كومىتەتىنىڭ نۇسقاۋلارىنا باغىنىپ، بۇلاي ەتپەدى...

سوت ۇيىزدىڭ پارتىيەنىڭ پىرولەتارىيات بۇقاراسىنىڭ اراسىندا سوعىسقا قارسى قۇپيا جۇرگىزىلگەن كەڭ كۆلەمدەگى ۇگىت جۇمىسى. تارىنىڭ اسەرلى كورىنىسىن جايىپ سالىدى. الەتتە، پاتشا سوتى ۇيىزدىڭ جولداستارىدىڭ بۇل جوينىدەگى ۇسىن استە تولىق "اشا" المادى. ۋېراق اشقاننىڭ ۇزى بىرنەشە ايدىڭ شىنىدەگى قىسقا ۋاقىتتا قانшалىق كوپ ۇس سىتەلگەندىگىن كورسەتتى.

سوتتا ۇيىزدىڭ توپتار مەن كومىتەتتەردىڭ سوعىسقا قارسى، يىنئەرناتسىيونالىدىق تاكتىكەنى جاقتاعان قۇپيا ۇگىت قاعازدارى وقىلدى. بۇكىل روسىيەنىڭ سانالى جۇمىسشىلارىنان روسىيا سوت-سىيالى-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىنىڭ مۇشە-لەرىنە ۇجىپ ۇشتارى كەلىپ جالغاسىپ جاتتى، ال بۇل ۇيىرمە سوعىستى ماركىسىزىم تۇرىغىسىنان باغالاۋدا ولارعا ەلى كەلگە-نىنشە كومەكتەسىپ وتىردى.

ناركوۋ ولكەسىنىڭ جۇمىسشى ۋاكىلى مۇرانوۋ جولدىاس سوتتا بىلاي دەدى:

"خالىق مەنى مەملەكەتتىڭ دۇماغا جىبەرگەندە دۇمانىڭ كرەس-لوسىن توزدىرۋ ۇشىن جىبەرەمەگەننىن ۇتۇسىندىم دە، مەن جۇمىسشى تابىنىڭ سىڭايىن ۇيىلىپ تۇرۇ ۇشىن جەرگىلىكتى

جەرلەرگە بارىپ تۇردىم. سوتتا ول ئېزىدىن پارتىيانىڭ قۇيىپا
ۋىگىتىلىك قىزمەتتىن ئاتقارغانىن، ورالدا ۋەرحنەيسەتسك زاۋاتىندا
جانە باسقا جەرلەردە جۇمىشى كۈمىتەتتىن ۋىمداستىرغانىن مويىن-
دادى. سوت روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ جۇمىشى
ۋىرمەسىنىڭ مۇشەلەرى سوعىس باستالغانىن كەيىن ئاسىيىحات
جۇمىسىن جۇرگىزۋ ماقساتىمەن بۇكىل روسىيىنى دەرىلىك ارالاپ
شىققاندىغىن، مۇرانوۋ، پەتروۋسكى، بادايەۋ جانە باسقارلار كۆپ-
تەگەن جۇمىشى جىنالىستارىن وتكىزگەنىن، بۇل جىنالىستاردا
سوعىسقا قارسى قارارلار شىعارىلغاندىغىن، ت. س. كورسەتتى.

پاتشا ۋكىمەتى سوتتالغانلاردى ۋولم جازاسىنا كەسۋ جاۋىپىن
تۇدىردى. وسىعان بايلانىستى سوتتا ولاردىڭ بارى بىردەي مۇرانوۋ
جولدىس سىياقتى باتىل بولمادى. ولار پاتشا تەكسەرۋ قىزمەتكەرلە-
رىنىڭ بۇلاردى ايىپتاۋىن قىنداتۋعا تىرىستى. قازىر وسىنى روسىيا
سوتسىيال-شۋېنيستەرى پاسقىتقىپەن پايدالانىپ، ماسەلەنىڭ مانىن:
جۇمىشى تابىنا قانداي پارلامەنتتەرىزىم كەرەك دەگەندى بۇركەمە-
لەپ وتىر.

پارلامەنتتەرىزىمدى زىۋدەكۈم مەن خەينە، سامبا مەن ۋالىيان،
بىسسولاتى مەن مۇسولىنى، چەيدىزە مەن پلەحانوۋ مويىنداپ
وتىر. پارلامەنتتەرىزىمدى ئېزىدىن روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق
پارتىيىسىنىڭ جۇمىشى ۋىرمەسىندەگى جولداستار دا مويىندايدى،
شۋېنيستەرمەن قول ۋىزىسكەن بولغايالىق جانە يتالىيالىق جولدا-
ستار دا مويىندايدى. ئارتۇرلى پارلامەنتتەرىزىم بار. بىرەۋلەر ۋوز
ۋكىمەتتەرنە قىزمەتتىن ئىگىزۋ ۋشىن، نەمەسە ەك ئاۋىر دەگەن-
دە، چەيدىزە ۋىرمەسى ئارتىزدى، سىتىلىپ شىعۋ ۋشىن، پارلامەنت
مىنبەسىن پايدالانادى. باسقا بىرەۋلەر پارلامەنتتەرىزىمدى پايدالان-
غاندا اقىرىنا دەيىن توڭكەرىشىل بولىپ قالۋ ۋشىن، ەك قىيىن

جاعدايلاردىڭ وزىندە دە وزدەرنىڭ سوتسياليستەر جانە يىتەرناتسيو-
ناليستەر رەتىندەگى بورىشىن ورنىداۋ ۇشىن پايدالانادى. بىرەۋ-
لەردىڭ پارلامەنتتىك ۇسى بۇ جاڭدىق كرەسلوعا اپارىپ وتىرعىزادى،
باسقا بىرەۋلەردىڭ پارلامەنتتىك ۇسى ولاردىڭ تۇرمەگە وتىرۋىنا،
جەر اۋدارىلۋىنا، اۋىر جۇمىستارعا جەگىلۋىنە سەبەپشى بولادى.
بىرەۋلەر بۇرچۋازىعا، باسقا بىرەۋلەر پىرولەتارىياتقا قىزمەت ەتەدى.
بىرەۋلەر — سوتسيال — يىمپەرياليستەر، باسقا بىرەۋلەر — توڭكەرىسشىل
ماركسىزىمشىلدەر.

ۇشىنى تاراۋ يىتەرناتسيونالدى قالپىنا كەلتىرۋ

يىتەرناتسيونالدى قالاي قالپىنا كەلتىرۋ كەرەك؟ ۇىراق الدىمەن
يىتەرناتسيونالدى قالاي قالپىنا كەلتىرمەۋ كەرەك دەگەن تۋرالى
بىرەر اۋىز ۇسوز ايتالىق.

سوتسيال — شوۋيىنىستەر مەن ”ارالقتاعىلار” دىڭ ءادىسى

و، بارلىق ەلدىڭ دە سوتسيال — شوۋيىنىستەرى — ۇلكەن ”يىتەر-
ناتسيوناليستەر”! ولار سوعىس باستالغان كەزدە — اق يىتەرناتسيونال
ۇشىن قام جەدى. ولار، ۇىر جاعىنان، يىتەرناتسيونالدىڭ كۇيرە-
ۋى تۋرالى قاۋەسەت ”اسىرا ايتىلىپ” جۇر، شىنىندا ەرەكشە
ەشتەگە بولا قويغان جوق دەپ سەندىرەدى. كاۋتسكىدى تىڭداڭىز:
يىتەرناتسيونال ”بەيىتشىلىك ۋاقتىنىڭ قۇرالى” عانا بولپ تابىلادى،
سوعىس كەزىندە بۇل قۇرال ونشاما ۇيلەسىمدى بولماي شىقتى،

بۇل تاييىي نارسە عوي. ەكنشى جاعنان، بارلىق ەلدەردىڭ سوتسيال-شوۋېنيستەرى قازىرگى جاعدايدان قايتىپ قۇتلىپ شىعۇدىڭ ەڭ وڭاي جولىن-جانە ەڭ ماڭىزدىسى يىتەرناتسيونالدىق جولىن-تاپتى. بۇل ۇزى وڭاي جول، تەك سوعىستىڭ اقىرىن كۇتۇ كەرەك، سوعىس بىتكەنگە دەيىن ۇرىس ەلدىڭ سوتسيالىس-تەرى ۇز ۇتان ۇن قورعاۋعا جانە ۇز ۇكىمەتتەرىن قولداۋعا ۇيىس، ال سوعىس بىتكەن سوڭ، ۇرىس-ۇرىس ەلدىڭ ۇيىس، ۇيىس، بارىنىكى دە ۇچون بولدى دەپ مويىنداۋعا ۇيىس، بەيىتتىلىك كەزدە ۇبىز باۋىرلاس ادامدارداي بولپ تۇرامىز، ال سوعىس كەزىندە، پالەندەي ۇبىر قاراردىڭ ۇدال نەگىزىنە سۇيەنپ، وزدەرىنىڭ فرانسىيالىق باۋىرلاستارىن قىرۋعا گەرمانىيا جۇمىسشىلارىن شاقىرامىز نەمەسە وزدەرىنىڭ گەرمانىيالىق جۇمىسشىلارىن قىرۋعا فرانسىيا جۇمىسشىلارىن شاقىرامىز.

كاۋتسكى دە، پلەحانوۋ تا، ۇيكتور ادلەر دە، ەينە دە وسىعان ۇبارى بىردەي قارايدى. ۇيكتور ادلەر: ۇسى اۋىر ۋاقىتتى باستان كەشىرىپ وتىرعان كەزىمىزدە ۇبىزدىڭ ەڭ ۇبىرىنىشى مىندەتىمىز-ۇبىر-ۇبىرىمىزدىڭ كىنامىزدى جىپكە تىزبەۋ دەپ جازادى. كاۋتسكى: ۇسى كۇنگە دەيىن ەش بىر تاراپتان بايسالدى سوتسىيالىستەر ەلدىڭ يىتەرناتسيونالدىڭ تاعدىرى ۇشىن ەۋىپتەنەر-لىكتەي ۇندەرى شىققان جوق دەيدى. پلەحانوۋ: ۇكۇناسىز ولتىرىلگەندەردىڭ قانىنىڭ ۇيسى شىعپ تۇرغان قولىدى (گەرمانىيا سوتسيال-دەموكراتىلارنىڭ قولىن) قىسۋ جىرەنىش دەيدى. ۇبراق ول ارتىنشا ەش شىرپ ۇسىنادى: ۇبۇل جەردە، دەپ جازادى ول،-سەزىمىدى اقلعا جەڭدىرۋ ابدەن ورنىدى. ۇوزنىڭ ۇلى ۇسى ۇشىن يىتەرناتسيونال كەشىگىپ ايتىلعان وكىنىشتى دە ەسكە الۋعا ۇيىس. ەينە ەسوتسيالىستىڭ ايلق 227 تا ۋاندەر-

ۋەلدەنىڭ مەنەزىن “ەرلىك جانە قايسارلىق مەنەز” دەپ اتايدى دا، ونى گەرمانيا سولشىلدارىنا ۇلگى ەتپ قويادى.

قىسقاسى، سوعىس بىتكەننەن كەيىن كاۋتسكىدەن جانە پلەجا-نوۋتان، ۋاندەرۋەلدەدەن جانە ادلەردەن القاتايعىنداڭىز، سوندا دەرەۋ ۇزارا كەشىرىم جاساۋ رۋحىندا “بىر اۋىزدان” قارار جاسالا قويادى. تالاس ۇساتتى تۇردە بۇركەلە سالادى. نە بولعانن تۇسىنۋدە جۇمىسشىلارعا كۈمەكتەسۋدىڭ ورنىنا، ولاردى قاعاز جۇزىندەگى جالغان “بىرلىكپەن” الداى سالادى. بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيال-شۋۆينىستەرى مەن ەكىجۇزدىلەرىنىڭ بىرلەستىگى يىتەرناتسىيونالدى قالپىنا كەلتىرۋ دەپ اتالادى.

وزىڭنەن جاسىرۋدىڭ قاجەتى جوق: بۇلاي “قالپىقا كەلتىرۋ”دىڭ حاۋپى وتە-موتە زور. بارلىق ەلدەردىڭ سوتسىيال-شۋۆينىستەرى تۇگەل وسىنى كەرەك ەتەدى. ولاردىڭ ۇبارى دە سوتسىيالىزىم بە الدە ۇلتشىلدىق پا دەگەن ماسەلەنى ولاردىڭ ەلدەرىندەگى جۇمىسشى بۇقارا وزدىگىنەن اجىراتا الماسىن دەپ تىلەيدى. ولاردىڭ ۇبارى دە ۇبر-ۇبرىنىڭ كۇنالارىن جاسىرۋدى كەرەك ەتەدى. ولاردىڭ ۇبارى دە “يىتەرناتسىيونالدىق” ەكىجۇزدىلىكتىڭ اسقان شەبەرى كاۋتسكى ۇسىنعان نارسەلەردەن باسقا ەشتەگە ۇسىنا المايدى.

الايدا، بۇل حاۋىپتى جۇرت ونشالىقتى تۇسىنبەيدى. سوعىستىڭ ۇبر جىلى شىنىدە يىتەرناتسىيونالدىق بايلانىستى قالپىنا كەلتىرۋ جونىدە ۇبرقاتار ارەكەتتەر بولعانن كوردىك. ۇبر لوندوندا جانە ۋەنادا بولغان ۋاكىلدەر ۇماجىلىسن ايتپايمىز. وندا ۇوز “وتاندار”نىڭ باس سانموۋبۇلارى مەن بۇرجاۋياسنا كۈمەكتەسۋ ۇشىن، شۋۆينىستەر جىيىنالعان. ۇبر لۇگانوداعى، كۈپەنجاگەنداعى ۋاكىلدەر ۇماجىلىسن، ايهلدەردىڭ حالقارالىق ۋاكىلدەر ۇماجى-

لىسىن جانە جاستاردىڭ خالىقارالىق ۋاكىلدەر *ماجىلىسىن³²³ ايتىپ وتىرىمىز. بۇل ماجىلىستەر تاماشا تىلەكتە بولغان ەدى، *بىراق ولار جوعارىدا اتالغان حاۋىپتى مۇلدە كورمەدى. ولار يىتەرناتسىونالىس-تەردىڭ جاۋىنگەرلىك لۇشىاننىن بەلگىلەمەدى. ولار يىتەرناتسىونال-دى سوتسىيال-شوۋىنىستىك ادىسپەن "قالپىنا كەلتىرۇ" دەن بولاتىن حاۋىپتى پىرولەتارىياتقا كورسەتىپ بەرمەدى. ولار، سوتسىيال-شوۋىنىستەرگە قارسى كۇرەسپەيىنشە سوتسىيالىزىم سىنىنەن "ۇمىت كۇتۇگە بولمايتىننىن جۇمىسشىلارغا كورسەتىپ بەرمەستەن، مىقتاعاندا ەسكى قارارلاردى قايتالاۋمەن قاناعاتاندى. ولار مىقتاعاندا *بىر ورنىدا قادام باسۇدا بولدى.

قارسى توپتىڭ خالى

بارلىق يىتەرناتسىونالىستەر *ۇشنىن نەعۇرلىم قاجەتتى نارسە گەر-مانيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى شىندەگى قارسى توپتىڭ خالى ەكەندىگىندە ەشقانداي كۇمان جوق. ەكىنشى يىتەرناتسىونالدا نەعۇرلىم كۇشتى جانە جەتەكشى ورنىدا بولپ كەلگەن رەسمىي گەرمانيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى جۇمىسشىلاردىڭ خالىقا-رالىق ۇيىمىنا ەڭ اۋىر سوققى بەردى. *بىراق سونىمەن بىرگە نە-عۇرلىم كۇشتى قارسى توپ تا گەرمانيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىندا بولپ شىقتى. ەۋروپالىق *برى پارتىيالاردىڭ شىندە سوتسىيالىزىم تۇنىا *وزىنىڭ ادالدىعىن ساقىتاغان جولداستاردىڭ قاتتى نارازىلىق *ۇنى العاش رەت وسى پارتىيادان شىقتى. *بىز «نۇر-ساۋلە» جورنالى³²⁴ مەن «يىتەرناتسىونال» جورنالىنىن²⁸⁷ قۇانىپ وقىدىق. *بىز گەرمانىيادا، مىسالى، «باستى جاۋ *وز ەلىمىزدە» دەگەن توڭكەرىستىك قۇپيا ۇگىت قاعازداردىڭ تاراتىلغانى تۇرالى ونان دا

بەتەر قۇۋانشىپەن ەستىدىك. بۇل، گەرمانىيا جۇمىسشىلارىنىڭ ئىشىندە سوتسياليزم رۇھى ۇمىتىلماغاندىن، گەرمانىيادا توڭگەرىستىك ماركىسىزىمدى قورغاۋعا قابىلەتتى كىشىلەر ۋالى دە بار ەكەندىگىن كۆرسەتتى.

گەرمانىيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيىسىدا قازىرگى سوتسيال-ليزىمدەگى جىكتەلىس نەۋرۇلم ايىقىن كۆرسىندى. ۇبىز مۇندا 3 اعمىدى بارىشا ايىقىن كۆرەمىز: ورايشل-شۇۋېينىستەر، بۇلار ەشپەر جەردە قۇلدېراۋدىڭ جانە سائىقىندىقتىڭ گەرمانىياداعىدارى-جەسىنە جەتكەن ەمەس؛ كاۋتسكىشىلىدىك ۇراللىقتاعىلار، بۇلار ورايشلىدارعا قىزمەت ەتۋدىن باسقا ەشقانداي رول اتقارۋعا ۇزىنىڭ استە شاماسى كەلمەيتىنىن كۆرسەتپى وتىر؛ سولشىلدار، گەرمانىيا-داعى بىردەن-ۇبىر سوتسيال-دەموكراتىتار بولپى تابىلادى.

كۆپىنەسە بىزگە كەرەگى، ارىنسە، گەرمانىيا سولشىلدارىنىڭ ئىشىندەگى حال. ۇبىز گەرمانىيا سولشىلدارىن ۇزىمىزدىڭ جولداس-تارىمىز دەپ، بارلىق يىتەرناتسىئونالىستەردىڭ ۇمىتى دەپ بىلەمىز. ونىڭ ھالى قالاي؟

«يىتەرناتسىئونال» جورئالى: گەرمانىيا سولشىلدارىنىڭ ئىشىندە ۋالى ۇبارى دە تولقۇ بارىسىدا تۇر، وندا ۋالى ۇبرى قايتا جىكتە-لىستەر بولادى، ونىڭ ئىشىندە نەۋرۇلىم باتىل ەلمەنەتتەر دە، باتىلدىعى كەم ەلمەنەتتەر دە بار دەپ ابدەن دۇرىس ايتتى.

بىزدەر، روسىيا يىتەرناتسىئونالىستەرى، ۇزىمىزدىڭ گەرمانىيالىق سولشىل جولداسلاردىڭ شىكىستەرنە تىتەتەي دە ارالاسپاقشى ەمەسپىز، بۇل ايتپاساق تا تۇسىنىكتى. ۋاقىت جانە ورنىن جاعداي-لارىنا قاراي، ورايشلىدارعا قارىسى كۆرەستە ۇز ادبىستەرنى بەلگە-لەۋگە، ولاردىڭ وزدەرى عانا ابدەن اقلى ەكەننى ۇبىز تۇسىنەمىز. ۇبىز تەك ئىستەردىڭ ھالى تۇرالى ۇز پىكىرىمىزدى اشق ايتۋدى

ۋوزىمىزدىڭ ۇقىمىمىز جانە بورىشىمىز دەپ بىلەمىز.

«يىتەرناتسىيونال» جورناللىنىڭ باسماقالاسىنىڭ اپتورى:

كاۋتسىكىشىلدىڭ «ارالقتاعىلار» ماركىسىم سىنە اشق سوتسىيال - شوۋينىزىمىنەن گورى كوپ زىيان شەكتىردى دەۋىنىڭ مەيلىنشە ۇجونى بار ەكەندىگىنە ۇبىزدىڭ كوزىمىز جەتۋىلى. قازىر كىمدە - كىم الاۋىزدىقتى بۇركەمەلەيتىن بولسا، كىمدە - كىم ماركىسىم دەگەن اتپەن جۇمىسشىلارغا كاۋتسىكىشىلدەردىڭ ۇگىتتەپ جۇرگەنىن ۇگىتتەيتىن بولسا، ول ادام جۇمىسشىلاردىڭ قىراعىلىعىن جويادى، ول ادام، ماسەلەنى توتەسىنەن قويىپ، جۇمىسشىلاردىڭ اشالاپ ۇتۇسە - نىپ الۋىنا تاستايتىن زىۋدەكۋمىدەر مەن ەينەلەردەن گورى زىياندى.

سوڭى كەزدە كاۋتسىكى مەن ھازەنىڭ «باسشىلىق ورگان» مەن قارىسلاۋى ەشكىمدى دە اداستىرا المايدى. بۇلارمەن شەيدەمانداردىڭ اراسىنداى الاۋىزدىقتار پىرىنسىپتىك الاۋىزدىقتار ەمەس، بىرەۋلەر ەيندەنبۇرگ پەن ماكەنزەن قازىردىڭ وزىندە جەڭىپ وتىر، سوندىقتان قوسىپ الۋعا قارسى نارازىلىق جاساۋ سالتاناتىن قۇرا بەرۋگە بولادى دەپ ەسەپتەيدى. ەندى بىرەۋلەر ەيندەنبۇرگ پەن ماكەنزەن ەلى جەڭگەن جوق، سوندىقتان «اقىرنا دەيىن شىداۋ كەرەك» دەپ ەسەپتەيدى.

كاۋتسىكىشىلدەر «باسشىلىق ورگان»عا قارسى تەك كوز بولسىن ۇشىن عانا كۇرەس جۇرگىزەدى، اتاپ ايتقاندا، سوعىستان كەيىن جۇمىسشىلار الدىندا پىرىنسىپتىك تالاستى بۇركەمەلەۋ ۇشىن جانە ماسەلەنى تۇرلاۋسىز «سولشىل» رۇحتاعى 1001 - قالساڭ قارارمەن بۇركەپ تاستاۋ ۇشىن كۇرەس جۇرگىزەدى. ەكىشى يىتەرناتسىيو - نالدىڭ دىپلوماتتارى بۇعان سونداى شەبەر عوي.

گەرمانىالىق قارسى توپ «باسشىلىق ورگان»عا قارسى ۇزىنىڭ قىين كۇرەسىندە كاۋتسىكىشىلدەردىڭ وسى پىرىنسىپسىز قارسىلىعىن

دا پايدالانۇغا ئىيسە مەنىدىكى ابدەن تۇسنىكتى. ئىراق
يىننەرناتسيونالىستىك قايسىنىڭ بولسېن جانغا كاۋتسكىشىلدىككە
تەرسى كوزقاراستا قالۇى نەگىزگى ولشەم بولۇغا ئىيسە. كىمدە -
كىم كاۋتسكىشىلدىككە قارسى كۈرەسسە، كىمدە -كىم "ارالسىقتا -
لار" دىك ئوز كۈسەمدەرىنىڭ جالغان بەت بۇرىسىنان كەيىن دە
پىرىنسىپتىك جاعىنان شوۋىنىستەر مەن ورايشىلداردىك وداقتاسى
بولىپ قالا بەرەتىنىن تۇسنىسە، سول ادام عانا شىن يىننەرناتسيونا -
لىس بولىپ تابىلادى.

ئىزدىك يىننەرناتسيونالداى اۋىتقۇشى ەلەمەنتتەرگە بولغان
كوزقاراسىمىزدىك وراسان زور ماڭىزى بار. بۇل ەلەمەنتتەردىك
كوبى تىنىشتىقپازدىق سارنىداى سوتسيالىستەر، ولار بەيتاراپ
ەلدەردە دە، كەيىر سوعىشۇشى ەلدەردە دە (انگلىادا، مىسالى،
تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتىياسى⁹) بار. بۇل ەلەمەنتتەر بىزگە جول
سەرىك بولا الادى. سوتسىيال - شوۋىنىستەرگە قارسى بۇلارمەن
جاقىنداسۇ قاجەت. ئىراق ەستەرىگىزدە بولسېن: بۇلار تەك جول
سەرىكتەر عانا، يىننەرناتسيونالدى قالىپنا كەلتىرەردە باستى جانە
نەگىزگى ماسەلەدە بۇل ەلەمەنتتەر ئىزدى جاقىتامىدى، بىزگە
قارسى شىعادى. كاۋتسكىدى، شەيدەماندى، ۋاندەرۋەلدەنى، سامبانى
جاقىتايدى. حالقارالىق كەڭەستەردە ئوز پروگراممالارىمىزدى بۇل
ەلەمەنتتەردىك قابىلداۋىنا لايىق نارسەلەرمەن تەجەمەۋ كەرەك.
ايتپەگەن كۈندە ئىز ئوزىمىز اۋىتقۇشى تىنىشتىقپازداردىك تۇتقىنى
بولامىز. مىسالى، ايلەلدەردىك بەرىندەگى حالقارالىق ۋاكىلدەر
ماجىلىسىندە وسىلاي بولغان. كلارا سەتكىن جولداستىك كوزقاراسىن
ۇستانغان گەرمانىيا ۋاكىلدەر ۇيرمەسى، فاكت جۇزىندە وسى ۋاكىلدەر
ماجىلىسىندە "ارالسىقتاعىلار" دىك رولىن اتقاردى. ايلەلدەردىك
ۋاكىلدەر "ماجىلىسى ترولىسترانىك گوللاندىا ورايشىلدىق پارتىياسى

ۋاكىلدەرنىڭ جانە تاۋەلسىز جۇمىشى پارتىياسى (ي.ل.پ.) ۋاكىل-
دەرنىڭ قابىلداۋىنا لايىقتى نارسەنى عانا ايتتى. تاۋەلسىز جۇمىشى
پارتىياسى، "كەلىسىم ەلدەرى" شوۋينيستەرنىڭ لوندون ۋاكىلدەر
ماجىلىسىندە ۋاندەرۋەلدەننىڭ قارارىنا داۋىس بەرگەننن ۋەتتپ
كەتپەلىك. ۋىز انگلىيا ۋكىمەتنە قارسى سوعىس كەزىندەگى ەرلىك
كۈرەسى ۋىشنى تاۋەلسىز جۇمىشى پارتىياسىنا زور قۇرمەت جاساي-
تىندىعىمىزدى بىلدۈرمەز. ۋىراق بۇل پارتىيانىڭ ماركىسىزم مايدا-
نىندا تۇرماغاندىن جانە قازىر دە بۇل مايداندا ەمەس ەكەندىگىن
ۋىز بىلەمىز. ال ۋىز قازىرگى كەزەڭدە سوتسىيال-دەموكراتىيالىق
پارتىياداعى قارسى توپنىڭ باستى مىندەتى-توڭكەرىستىك ماركىسىزم-
نىڭ تۋىن كوتەرۋ، يەمپەريالىستىك سوعىستارعا ۋوزىمىزدىڭ قالاي
قارايتىندىعىمىزدى جۇمىسشىلارعا باتىل جانە ايقىن تۈردە ايتىپ
بەرۋ، بۇقارالىق توڭكەرىستىك قىمىلدىڭ ۇرانىن، ياعنى يەمپەريا-
لىستىك سوعىستار زامانىن شكى سوعىستار زامانىنىڭ باسنا اينالدىرۋ
ۇرانىن العا قويۋ دەپ ەسەپتەيمىز.

توڭكەرىستىك سوتسىيال-دەموكراتتار قايتكەنمەن دە، كوپ ەلدەر-
دە ۋومىر ۋسۇرپ وتىر. ولار گەرمانىيادا، روسسىيادا، سكاندىناۋيادا
(حوگىلۇند جولداس ۋاكىلى بولپ تابىلاتىن بەدەلدى توپ)،
بالقاندا (بولغارىياداعى "تاتۋلار")³⁰⁵ يتالىيادا، انگلىيادا (انگلىيا
سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ³⁰⁰ ۋىر بولەگى)، فرانسىيادا (ۋالىياننىڭ
ۋوزى «ازامات»³⁰⁸ گازەتىندە يىتەرناتسيونالىستەردىڭ نارازىلىق
بىلدۈرگەن حاتتارىن العاندىن، ۋىراق ولاردىڭ بىردە-بىرىن
تولق باسپاعاندىن موينىنداغان)، گوللاندىيادا، (مىنبەشلىدە³²⁵)،
ت. ت. ەلدەردىڭ بارىندە دە بار. وسى ماركىستىك ەلەمەنتتەردى
(بۇلار العاشىندا سونشاما از بولسا ھا) بىرىكتىرۋ، وسىلاردىڭ اتىنان
قازىرگى ۇمىتىلعان شىن سوتسىيالىزمنىڭ سوزدەرىن ەسكە ۇتۇسىرۋ،

بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىن شوۋىنيستەردەن قول ۇزۇڭگە جانە بۇرنىنى ماركسىزىم تۇنىڭ استىندا جىنالىۋعا شاقىرۇ—بۇگىنگى كۇنىڭ مىندەتى وسى.

وسى بۇگىنگە دەيىن “قىمىل” پروگراممالارى دەگەنى بار كەڭسە. تەر كىلەڭ تىنىشتىقپا زدىق پروگراممانى كەيدە ئىشئارا، كەيدە تولىق جاريالاۋعا تىرەلىپ وتىردى. ماركسىزىم تىنىشتىقپا زدىق ەمەس. سوعىستى بارىنشا تەز توقتاتۇ جولىنداى كۇرەس قاچەت. ئىراق تەك توڭكەرىستىك كۇرەسكە شاقىرعاندا عانا “بەيىتشىلىك” تالابى پرولەتارلىق ماعنا الادى. ئىراقتار توڭكەرىستەر بولمايىنشا دەموكراتىيالىق بەيىتشىلىك دەگەن—مەشئاندىق قۇر قىال. تەك ماركسىزىمدىك پروگرامما عانا ناعىز قىمىل پروگرامماسى بولعان بولار ەدى. بۇل پروگرامما نە بولپ، نە قويغانى تۇرالى بۇقاراعا تولىق جانە انىق جاۋاپ بەرەدى، يىمپەريالىزىم دەگەن نە، جانە ونىمەن قالاي كۇرەسۋ كەرەك ەكەننى تۇسىندىرەدى. ەكىنشى يىتەرناتسىونالدىڭ كۇيرەۋىنە اكهلگەن ورايشىلدىق ەكەننى اشىق ايتادى، ماركسىزىمدىك يىتەرناتسىونالدى ورايشىلدارسىز جانە ولارعا قارسى قۇرۇعا اشىق شاقىرادى. تەك وزىمىزگە سەنەتىندىمىزدى، ماركسىزىمىزگە سەنەتىمىزدى، ورايشىلدىققا قارسى ولسىپەي—بەرىسپەيتىن كۇرەس جاريالايتىندىمىزدى كورسەتە الاتىن پروگرامما عانا ەرتە مە، كەش پە ناعىز پرولەتارلىق بۇقا—رانىڭ تىلەكتەستىگىنە كەنەلەتىن بولار ەدى.

روسىيا سوتسىيال—دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى
جانە ئۇشنىشى يىتەرناتسىونال

روسىيا سوتسىيال—دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ئوز ەلىنە.

دەگى ورايشىلدارمەن ەرتەدەن-اق ايرىلىستى. ەندى روسسىيا ورايشىلدارى ءارى شوۋيىنىستەر بولپ وتىر. مۇنىڭ ءوزى سوتسىيالىزىم مۇددەلەرى ءۇشىن ورايشىلدارمەن ايرىلىسۋ قاجەت دەگەن سەنىمىزدى تەك تاعى دا كۇشەيتەدى. سوتسىيالىزىم-دەموكراتىتاردىڭ سوتسىيالىزىم-شوۋيىنىستەر مەن قازىرگى الاۋىزدى سوتسىيالىستەر مەن ۇكىمەتسىز شىلدەردىڭ اراسىندا، سوتسىيالىزىم-دەموكراتىتار وسى ۇكىمەتسىز شىلدەرمەن ايرىلىسقانداى الاۋىزدىقتان ءىسپىتى كەم ەمەس ەكەندىگىنە ءىزدىڭ كوزىمىز جەتپ وتىر. ورايشىل مونيىتور «پروپسىيا جىلناماسى»³¹² ندا ورايشىلدار مەن بۇرجۇازيا ءۇشىن قازىرگى بىرلىك ءىسىمدى، ويتكەنى بۇل بىرلىك سولشىلداردى شوۋيىنىستەرگە باعىنۋعا ءاجبۇر ەتەدى جانە جۇمىسشىلاردىڭ تالاس-تاردىڭ ءمانىن تۇسىنىش، ءوزىنىڭ ناعىز جۇمىسشى، ناعىز سوتسىيالىستىك پارتىياسىن قۇرۋىنا كەدەرگى جاسايدى دەپ دۇرىس ايتتى. سارىلارمەن، ەۋرەيلەرگە قارسى تۇرۇشلارمەن، لىبەرالدىق جۇمىسشى ۇيىمدارىمەن ايرىلىسۋدىڭ ارتتا قالعان جۇمىسشىلاردىڭ بارىنشا تەز كوزىن اشۋ جانە ولاردى سوتسىيالىزىم-دەموكراتىيالىق پارتىيالاردىڭ قاتارىنا تارتۋ ءۇشىن، ناق وسى ءۇشىن قاجەت بولعانى ءاتىزدى، — ورايشىلدارمەن جانە شوۋيىنىستەر مەن ايرىلىسۋ، قازىرگى احۋالدا توڭكەرىسشىلدەردىڭ ءىرىنىشى بورىشى ەكەندىگىنە ءىزدىڭ ابدەن كوزىمىز جەتپ وتىر.

ۋىشىنى يىتەرناتسىئونال بىز شە ناق وسى توڭكەرىستىك نەگىزدە قۇرىلۋعا ءىسىم ەدى. ءىزدىڭ پارتىيالىق ءۇشىن سوتسىيالىزىم-شوۋيىنىستەر-مەن ايرىلىسۋ قولايلى ما، جوق پا دەگەن ماسەلە جوق. پارتىيامىز ءۇشىن بۇل ماسەلە ءىرجولا شەشىلىگەن. پارتىيامىز ءۇشىن الدا تۇرغان ماسەلە—وسىنىڭ ءوزى جۇشق ارادا حالقارالىق كۈلەمدە جۇزەگە اسا ما، جوق پا دەگەن عانا ماسەلە.

حالىقارالىق ماركسىزىمدىك ۇيىمدى جۇزەگە اسىرۋ ۇشىن تۇرلى ەلدەردە دەربەس ماركسىزىمدىك پارتيا قۇرۇعا ازىرلىك بولۇعا ۇيىس ەكەندىگى مۇلدە تۇسىنىكتى. تاريحى نەعۇرلىم ۇزاق جانە نەعۇرلىم كۇشتى جۇمىشى قوزعالىسىنىڭ ەلى رەتىندە گەرمانيانىڭ شەشۋشى ماڭىزى بار. ماركسىزىمدىك جاڭا يىنتەرناتسيونال قۇرۇ ۇشىن جاعايدىڭ قانشالىقتى پىسىپ جەتىلگەندىگىن جۇشق اراداعى بولاشاق كورسەتەدى. ەگەر جاعداي پىسىپ جەتىلگەن بولسا، وندا ۇزدىڭ پارتيا وسىنداى ورايشىلىق پەن شوۋېنيزىمنى تازارتىلعان ۇشىنى يىنتەرناتسيونالعا قۇانا-قۇانا كىرەدى. ولاي بولماكان كۇندە، بۇل ۇزى وسىنداى تازارتۋ سىنە سال ۇزاق بىرتىندەپ دامۋ بارىسى كەرەك ەكەندىگىن كورسەتەدى. ول كەزدە-قاشان تۇرلى ەلدەردە توڭكەرىستىك ماركسىزىمنىڭ نەگىزىندە تۇرعان حالىقارالىق جۇمىسشلار قوعامى ۇشىن نەگىز جاسالغانعا دەيىن- ۇزدىڭ پارتيا بۇرىنقى يىنتەرناتسيونالدىڭ شىندە اسىرە قارىسى توپ رەتىندە قالادى.

حالىقارالىق ساحاندا جاقىن جىلداردىڭ شىندە دامۋدىڭ قالاي قاراي جۇرەتىنىن ۇز بىلىمىز جانە بىلەدە المايمىز. ۇبراق ۇز-دىڭ انىق بىلەتىنىمىز، ۇزدىڭ كوزىمىز قالتقىسىز جەتىپ وتىرعان نارسە- ۇزدىڭ پارتيا ۇزدىڭ ەلدە، ۇزدىڭ پىرولەتارياتتىڭ اراسىندا جوعارىدا كورسەتىلگەن باعىتتا تالاستان جۇمىس سىتى بەرەدى جانە ۇزىنىڭ بارلىق كۇنبە-كۇنگى سىندە ماركسىزىمدىڭ يىنتەرناتسيونالدىڭ روسسيالىق جىبۇىن قۇرۇعا تىرسادى.

ۇزدىڭ روسسيادا داشىقتان-اشىق سوتسيال-شوۋېنىستەر جانە "ارالقاتىلار"دىڭ توپتارى جەتىسپەي جاتقان جوق. بۇل ادامدار ماركسىزىمدىڭ يىنتەرناتسيونال قۇرۇعا قارىسى كۇرەسەتىن بولادى. پەلەحانوۋتىڭ زىۋدەكۋمەن پىرىنسىپتىك ۇز نەگىزدە تۇرعاندىعىن

جانە قازىردىڭ وزىنىدە ول زىۋدەكۇمعا قول سوزىپ وتىرعاندىن
 ۋىز بىلەمىز. اكسەرلۈدنىڭ باسشىلىقىدىن ۋىمىداستىرۇ كومىيە-
 تەتى 326 دەگەننىڭ روسىيادا كاۋتسكىشلىدىكى ۋىگىتتەپ جۇرگە-
 نىن ۋىز بىلەمىز. بۇل ادامدار جۇمىشى تاپىنىڭ بىرلىگى دەگەندى
 سىلتاۋاتىپ ورايشلىدارمەن جانە وسىلار ارقىلى بۇرجاۋيامەن
 بىرلىك جاساۋدى ۋىگىتتەپ ۋىز. بارلىق روسىيادى قازىرگى
 جۇمىشى قوزعالىسى تۋرالى ۋىز بىلەتنىڭ ۋىزى روسىيانىڭ
 سانالى پىرولەتارىياتى بۇرىنقىسىنىشا ۋىزىدىڭ پارتىيانى جاقتايتىنە-
 دىمىنا تولىق سەنىم تۋدىرادى.

تورتىنشى تاراۋ روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جىڭتەلۇ تارىخى جانە قازىرگى ھالى

سومىس جونىدە روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى
 پارتىياسىنىڭ جوعارىدا باياندىغان تاكتىكاسى روسىيا سوتسىيال-
 دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ وتىز جىلدىق دامۋىنىڭ ۋىزى-
 سىز ناتىجەسى بولپ تابىلدى. ۋىزىدىڭ پارتىيانىڭ تارىخىن جەتە
 زەرتتەمەينىشە بۇل تاكتىكاسى، سونداي-اق ۋىزىدىڭ ەلدەگى
 سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ قازىرگى ھالىن دۇرس تۇسۇنۇگە
 بولمايدى. مىنە سوندىقتان ۋىزى وسى جەردە دە بۇل تارىختىڭ
 نەگىزگى فاكتتەرىن وقىرمانداردىڭ ەسىنە سالۋعا ۋىمىسىپىز.
 ىدىالىق اعىم رەتىدە، سوتسىيال-دەموكراتىيالىق 1883-جىلى
 تۋدى. وسى جىلى شەتەلدە "ەڭبەكتى ازات ەتۋ توبى" 327 سوت-
 سىيال-دەموكراتىيالىق كوزقاراستاردى روسىيا جاعداينا بايلانىستى

الغاش رەت جۇيەلى تۇردە بايانداعان. 90-جىلداردىڭ باسنا دەيىن سوتسيال-دەموكراتتار روسسياداعى بۇقارالىق جۇمىشى قوزغالسى-مەن بايلانسى جوق يديالىق اعىم بولپ كەلدى. 90-جىلداردىڭ باسندا قوعامدىق ورلەۋ، جۇمىشىلار اراسىنداعى تولقۇ جانە جۇمىس تاستاۋ قوزغالسى سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانى جۇمىس-شى تابىنىڭ (ارى ەكونوميكالق، ارى ساياسي) كۇرەسىنە تىعىز بايلانستى بەلسەندى ساياسي كۇشكە اينالدىردى. سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ "ەكونوميستەر" جانە "ۇشقنىشلدار"⁸⁵ بولپ جىكتەلۋى وسى كەزدەن باستالدى.

“ەكونوميستەر” جانە بۇرىنعى «ۇشقن» گازەتى (1894—1903 - جىلدار)

“ەكونوميستەر” روسسيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى ورايشىلدىق اعىم بولدى. ونىڭ ساياسي ءمانى: “جۇمىشىلارعا—ەكونوميكالق كۇرەس، لىبەرالىدارعا—ساياسي كۇرەس” دەگەن پىروگرامماغا تىرەلەدى. ونىڭ باستى نازاريالىق نەگىزى “جارىيا ماركسىزىم” نەمەسە “ستىرۋۋەيزىم” دەگەن بولدى، ياعنى ول توڭكەرىستىك اتاۋلىنىڭ بارىنەن مۇلدەم تازارتىلعان جانە ەركىن بۇرجۋازيانىڭ تىلەگىنە نىعايلاستىرىلعان “ماركسىزىم” دى “مويىن-دادى”. “ەكونوميستەر” روسسياداعى جۇمىشى بۇقاراسىنىڭ مەشەۋ-لىگىن سىلتاۋراتىپ، “بۇقارامەن بىرگە العا باسقۇسى” كەلىپ، جۇمىشى قوزغالسىنىڭ مىندەتتەرى مەن كولەمىن ەكونوميكالق كۇرەس ارقىلى جانە لىبەرالىزىمدى ساياسي جاعىنان قولداۋ ارقىلى تەجەدى، ۇزىنىڭ الدىنا دەربەس ساياسي مىندەتتەردى جانە ەش-قانداي توڭكەرىستىك مىندەتتەردى قويغان جوق.

بۇرىنقى «ۇشقىن» گازەتى (1900 — 1903 - جىلدار) توڭكەرىستىك سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پىرىنسىپتەرى «ۇشقىن» «ەكونومىيە - ستەر» گە قارسى جەڭىسپەن كۇرەس جۇرگىزدى. سانالى پىرولەتار - ياتنىڭ تاڭداۋلى ەلەمەنتتەرى تۇگەلدەي «ۇشقىن» گازەتى جانە شىقتى. توڭكەرىستەن بىرنەشە جىل بۇرىن سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيى بارىنشا دايەكتى جانە سىمراعا كەلىسپەيتىن پىروگىراممانى العا قويدى. ال 1905 - جىلغى توڭكەرىس كەزىندەگى تاپتىق كۇرەس جانە بۇقارانىڭ قىممىلى وسى پىروگىراممانى راستادى. «ەكونومىيە - تەر» بۇقارانىڭ ارتتا قالعاندىن بەيىمدەلدى. «ۇشقىن» گازەتى جۇمىسشىلاردىڭ بۇقارانى العا باستاي الاتىن وزىق قوسىنىن تار - بىيەلەدى. سوتسىيال - شوۋىنىستەردىڭ قازىرگى دالەلدەرىنىڭ «بارىن (بۇقارامەن ەسەپتەسۇ قاجەت ەكەندىگى تۇرالى، يىمپەريا - لىزىمنىڭ العاباسارلىقى تۇرالى، توڭكەرىسشىلدەردىڭ «قىيالىدارى»، ت. س. تۇرالى) ەكونومىستەر ول كەزدە - اق كەلتىرگەن بولاتىن. ورايشىلداردىڭ ماركسىزىمدى «ستروۋىزىم» ەتىپ، وزگەرتىۋەن روسسىياداعى سوتسىيال - دەموكراتىيالىق قوزعالىس 20 جىل بۇرىن تانىسقان.

مەنشەۋىزىم جانە بولشەۋىزىم (1903 — 1908 - جىلدار)

بۇرجۇازىيالىق - دەموكراتىيالىق توڭكەرىستىڭ داۋىرى سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ شىندە، اعمىداردىڭ جاڭا كۇرەسىن تۇعەزدى، بۇل كۇرەس بۇرىنقى كۇرەستىڭ تىكەلەي جالغاسى بولدى. «ەكونومىستىڭ» «مەنشەۋىزىم» بولسپ وزگەردى. بۇرىنقى «ۇشقىن» گازەتىنىڭ توڭكەرىستىك تاكتىكاسىن قورعاۋ «بولشەۋ -

يىزىم“دى تۋىدىرى.

1905 — 1907 - جىلغى سۇراپىل داۋىلدار دا مەنشەۋىزىم لىبەرال-
دىق بۇرچۋازداردىڭ قولاۋىندا بولغان جانە جۇمىسشى قوزغالد-
سىندا لىبەرالدىق بۇرچۋازىيالىق يىدىيانى تاراتقان ورايشىلدىق اعىم
بولدى. مەنشەۋىزىمنىڭ مۇنى — جۇمىسشى تابىنىڭ كۈرەسىن لىبە-
رايزىمگە بەيىمدەۋ بولدى. كەرسىنشە، بولشەۋىزىم لىبەرايزىمنىڭ
اۋىتىقۇنى جانە وپاسىزدىقتارنا قاراماستان، دەموكراتىيالىق دىحاز-
داردى توڭكەرىستىك كۈرەسكە كوتەرۋدى سوتسىيالىق - دەموكراتىيالىق
جۇمىسشىلاردىڭ مىندەتى ەتىپ قويدى. سوتسىيالىق جۇمىسشىلار بۇقا-
راسى توڭكەرىس كەزىندەگى ەڭ ئىرى اتتانىستار تۇسىندا بولشەۋى-
كتەرمەن بىرگە بولدى، مۇنى الدەنەشە رەت مەنشەۋىكتەردىڭ وز-
دەرى دە مويىنداغان.

1905 - جىلغى توڭكەرىس روسىيا سوتسىيالىق - دەموكراتىيالىق
پارتىياسىنىڭ سىراسىز توڭكەرىستىك تاكتىكاسىن تەكسەردى.
نەعايتتى، تەرەڭدەتتى جانە شىنقىتىرىپ شىعاردى. تاپىتار مەن
پارتىيالاردىڭ اشىق اتتانىسى سوتسىيالىق - دەموكراتىيالىق پارتىياداعى
ورايشىلدىقتىڭ (“مەنشەۋىزىمنىڭ”) لىبەرايزىم مەن بايلانىسىن
الدەنەشە رەت اشتى.

ماركسىزىم جانە جويىمپازدىق (1908 — 1914 - جىلدار)

كەرى توڭكەرىستىك زامان مۇلدە. جاڭا فورمادا سوتسىيالىق -
دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ورايشىلدىق جانە توڭكەرىستىك تاكتىكاسى
تۋرالى ماسەلەنى تاغى دا كۈن تارتىسىنە قويدى. مەنشەۋىزىمنىڭ
باستى ارناسى، ونىڭ كوپتەگەن ەڭ ئاۋىر ۋاكتىلدەرىنىڭ نارازىلى-

ھىنا قاراماستان، جويىمىپازدىق اعىمدى تۇدىردى، روسسىياداعى جاڭا توڭگەرس جولىنداعى كۇرەستەن بەزۇدى، قۇپيا ۇيىم مەن قۇپيا جۇمىستان بەزۇدى، "استىرتىن" جۇمىسقا، رەسپۇبلىكا ۇرانىنا، ت.ت. مەنسىنبەي كۇلە قاراۋدى تۇدىردى. «بىزدىڭ تاڭ» جور- نالىنىڭ جارىا قالام قايراتكەرلەرىنىڭ (پوتەرەسوۋ، چەرۋانىن مرزالار، ت.ت.) ۋاكىلىدىك ەتۋىمەن ەسكى سوتسىيال-دەموكرات- يالىق پارتىيادان تاۋەلسىز ۇيىتقى قۇرىلدى، جۇمىسشىلاردى توڭگە- رىستىك كۇرەستەن بەزدىرمەك بولعان روسسىيانىڭ ەركىن بۇرچۋاز- ياسى بۇل ۇيىتقىنى مىڭداغان ادستەرمەن قولدانىپ، دارىپتەپ، ماپەلەپ كەلدى.

روسسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ 1912- جىلى 1-اي ۋاكىلدەر ۇماجىلىسى 178 ورايشىلداردىڭ بۇل توبىن پارتىيادان شىعاردى، تولپ جاتقان شەتەلدىك توپتار مەن توپىسماق- تاردىڭ جانتالاسا قارسىلىق جاساۋىنا قاراماستان پارتىيانى قالىپىنا كەلتىردى. ەكى جىلدىن استام ۋاقىتتىڭ ىشىندە (1912- جىلدىڭ باسى، 1914- جىلدىڭ ورتاسى) ەكى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ اراسىندا تىرەسكەن كۇرەس ۇجۇرپ جاتتى. ونىڭ ۇبرى- 1912- جىلى 1-ايدا سايلانغان ورتالىق كومىتەت، ەندى ۇبرى- 1-اي ۋاكىلدەر ۇماجىلىسىن مويىنداماعان جانە پارتىيانى باسقاشا جولمەن، ياعنى «بىزدىڭ تاڭ» توبىمەن بىرلىكتى ساقىتاي وتىرىپ، قالىپىنا كەلتىرگىسى كەلگەن "ۇيىمداستىرۋ كومىتەتى". جۇمىسشى- لاردىڭ كۇندەلىك ەكى گازەتىنىڭ («اقىقات» گازەتى 157 مەن «نۇر» گازەتىنىڭ 158 جانە ولاردىڭ جولىن قۇۋشىلاردىڭ) ارا- سىنىدا دا، مەملەكەتتىك 4-كەزەكتى دۇماداعى ەكى سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۇيىرمەسى (اقىقاتشىلدار نەمەسە ماركس- يىزىمىشىلدەردىڭ "روسسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى

جۇمىشى ۇيىرمەسىنىڭ "جانە چەيدىزە باستاعان جۇيىمپازداردىڭ
"سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتياسى ۇيىرمەسى"نىڭ) اراسىندا دا
تەرەسكەن كۇرەس "جۇرپ جاتتى.

"اقيقاتشىلدار" پارتيانىڭ توڭكەرىستىك وسىيەتىنە اдалدىقتى
قورعاي وتىرىپ، جۇمىشى قوزعالىسىنىڭ (اسىرەسە 1912-جىلى
كوكتەمەن كەيىن) باستالىپ كەلە جاتقان ورلەۋىن قولداي وتىرىپ،
جارقا جانە قۇپيا ۇيىمدى، باسپا "سوزدى جانە ۇگىتى ۇشتاستىرا
وتىرىپ سانالى جۇمىشى تايىنىڭ باسىم كوپشىلىگىن "وز توڭىرە-
گىنە جىنادى، ال جۇيىمپازدار، -تەك "بىزدىڭ تاڭ" توبىنىڭ
ۋاكىلىدىك ەتۈنىدە عانا ساياسى كۇش رەتىندە قىمىل جاساپ، -
ەركىن بۇرژۇازىالىق ەلەمەنتىنىڭ جان-جاقىلى قولداۋىنا
سۇيەندى.

ەكى پارتيانىڭ دا گازەتتەرىنە جۇمىشى توپتارىنىڭ اشق اقشا-
لاي جارىنلارى، سول كەزدەگى روسسيا جاعدايلارىنا بەيىمدەلگەن
(جانە بىردەن-بىر جارقا جۇرگىزۋگە بولاتىن، جۇرتنىڭ "بارى دە
ەركىن باقىلاي الاتىن) سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتيالاردىڭ
مۇشەلىك جارىناسىنىڭ فورماسى بولعان جارىنلارى، "اقيقاتشىلدار"
(ماركسىزىمشىلدەر)دىڭ كۇشى مەن بەدەلىنىڭ قاينارى پىرولەتار-
يات ەكەنىن، ال جۇيىمپازداردىڭ (جانە ولاردىڭ "ۇيىمداستىرۋ
كومىتەتى"نىڭ) كۇشى مەن بەدەلىنىڭ قاينارى بۇرژۇازىالىق لىبە-
رالدار ەكەنىن ايقىن كورسەتتى. وسى جارىنلار تۇرالى "ماركسىزم
جانە جۇيىمپازدىق" 328 دەگەن كىتاپتا تولىق باسلىغان جانە گەر-
مانيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتياسىنىڭ «لىپىزىگ حالق»
گازەتى 329 نە 1914-جىلى 7-ايدىڭ 21-كۈنى قىسقارتىلىپ
باسلىغان قىسقا مالىمەتتەر مىنالار.

پەتەربۇرگتىڭ كۈندەلىك گازەتتەرىنە، ماركسىزىمدىك (اقيقا-

تەشلىدىق) جانە جۇمىپازدىق گازەتتەرگە، 1914-جىلى 1-ايدىڭ 1-كۈنىنەن 5-ايدىڭ 13-كۈنىنە دەيىن جارنا بەرگەن ورنىدار مەن جارنا سوماسى:

جۇمىپازدار		اقىقاتشلىدار	
جارنا بەرگەن سوماسى		جارنا بەرگەن سوماسى	
ورنىداردىڭ سانى (رۇبل)		ورنىداردىڭ سانى (رۇبل)	
5 296	671	18 934	2 873
جۇمىشى توپتارىنان.....		جۇمىشى توپتارىنان.....	
6 760	453		
تەردەن.....		تەردەن.....	
		2 650	713

سۈيىتىپ ئېزىدىڭ پارتىيا 1914-جىلى كەلگەندە روسسىيانىڭ سانالى جۇمىشىشلارنىڭ 4/5 بولەگىن توڭگەرىستىك سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا تاكتىكاسىنىڭ توڭغىرەگىنە بىرىكتىردى. بۇكىل 1913-جىلىدىڭ ئىشىدە اقىقاتشلىدارغا جۇمىشى توپتارىنان جارنا بەرگەندەرى 181 2، جۇمىپازدارغا جارنا بەرگەندەرى نەبارى 661 بولغان. 1913-جىلى 1-ايدىڭ 1-كۈنىنەن 1914-جىلى 5-ايدىڭ 13-كۈنىنە دەيىنگى جارنا بىلاي بولپ شىعادى: "اقىقاتشلى-دار" (ياعنى ئېزىدىڭ پارتىيا)غا جۇمىشى توپتارىنان جارنا بەرگەن-دەر 5 054، جۇمىپازدارغا جارنا بەرگەندەرى 1 332، ياعنى %20.8.

ماركسىزىم جانە سوتسىيال-شۇۋىنىزىم (1914—1915-جىلدار)

1914—1915-جىلى ھەروپا ئىرى سوعىسى بارلىق ھەروپالىق سوتسىيال-دەموكراتتارغا، سونداي-اق روسسىيا سوتسىيال-دەمو-كراتتارىنا ئوز تاكتىكالىرىن بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كۈلەمدەگى داعدارىستا تەكسەرپ الۇنا مۇمكىنشىلىك بەردى. پاتشا ۇكىمەتى سوعىستىڭ كەرتارتپالىق، توناۋشىلىق قۇل يەمدەنۋشىلىك سىپاتىن،

باشقا ۇكىمەتتەردىكىمەن سالىستىرغاندا، اناعۇرلىم ايىقن كورسەتپەي وتىر. ايتكەنمەن دە، جويىمپازداردىڭ نەگىزگى توبى (ۋوزنىڭ ليىبەرالدارمەن بايلانستارى ارقاسىندا، بىزدەن كەيىن، روسسىيادا ەلەۋلى نىپالى بار بىردەن-بىر توپ) سوتسيال-شووېنىزىم جاعىنا بۇرىلىپ كەتتى! «بىزدىڭ تاڭ»نىڭ بۇل توبى وتە ۇزاق ۋاقىت بويى جارىيا ورىندى جەكە يەلەپ كەلدى دە، بۇقارا اراسىندا «سو-عىسقا قارسىلىق جاساماۋ»، ۇش جاقىتى (ەندى تورت جاقىتى) كەلىسىم ەلدەرىنىڭ جەڭۋىن تىلەۋ، گەرمانيا يىمپەريالىزىمىن «شەك-تەن تىس قىلمىس وتكىزدى» دەپ ايتىپتاۋ، ت. س. ماعناسىندا ۋاعىز جۇرگىزدى. 1903-جىلدىن باستاپ ۋوزنىڭ اسىرە ساياسىي تۇرلاۋ-سىزدىغىنىڭ جانە ورايشىلدار جاعىنا ۇتسىپ كەتۋدىڭ الدەنەشە ۇلكىلەرىن كورسەتكەن پىلەحانوۋ وسى پوزىتسىيانى بۇرىنغىدان بەتەر قاتتى ۇستادى، ونى روسسىيانىڭ بۇكىل بۇرجۋازىالىق باسپا ۇسوزى ماقىتاۋمەن بولدى. پىلەحانوۋنىڭ قۇلدىلاغانى سونشا-ول پاتشا ۇكىمەتى تاراپىنان بولپ وتىرعان سوعىستى ادەلەتتى سوعىس دەپ جاريالادى جانە يتالىيانىڭ ۇكىمەت گازەتتەرىندە اڭگىمە جاريالاپ يتالىيانى سوعىسقا تارتىپاقشى بولدى!!

سونىمەن جويىمپازدىققا ۇبىزدىڭ بەرگەن باعامىزدىڭ جانە جويىمپازداردىڭ باستى توبىن پارتىيادان شىعارۋىمىزدىڭ دۇرىستىعى ابدەن دالەلدەندى. جويىمپازداردىڭ ۇس جۇزىندىك پىروگىرام-ماسى جانە ولاردىڭ باعىتىنىڭ ۇس جۇزىندىك ماڭىزى ەندى جالپى ورايشىلدىقتا عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ولاردىڭ ۇرى ورس پومەششىكتەرى مەن بۇرجۋازياسىنىڭ ۇرى ەلدىك مەركەشە ۇقىقتارىن جانە ارتىقىشلىقتارىن قورعايتىندىغىندا. بۇل-ۇلتشىل-ليىبەرالدىق جۇمىشى ساياساتىنىڭ باعىتى. بۇل-ايتىپقا ۇساق بۇر-جۋازداردىڭ ۇبىرسىپىراسىنىڭ جانە اتتوبەلىندەي مەركەشە ۇقىقتى

جۇمىشسىلاردىڭ ”ۈزىنىڭ ۇلتىتىق“ بۇرچۇازىياسىمەن قوسىلىپ، سىرولەتارىيات بۇقاراسىنا قارسى جاساعان وداعى.

روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ قازىرگى ھالى

جوعارىدا ايتقانمىزداي، جويىمىپازدار دا، تولىپ جاتقان شەتەل-دەگى توپتار دا (پىلەخانۇتلىڭ، الەكسىنسىكىدىڭ، تروتسكىدىڭ جانە باسقالاتىڭ توپتارى)، ”ۇلتىتىق“ (ياعنى ۇرى ورسىتىق مەس) سوتسىيال-دەموكراتىتار دەيتىندەر دە ۇبىزدىڭ 1912-جىلغى 1-اي ۋاكىلدەر ۇماجىلىسىمىزدى مويىندامادى. بىزگە سانسىز بالا-عاتتاۋلار جاۋدىرىلدى، وىنىڭ شىندە بىزگە ۇجى باعىتتالغان قىلمىس ”ۇقىق تارتىپ الۋشلىق“ جانە ”بولشەكتەنۋشلىك“ بولدى. بۇعان ۇبىزدىڭ جاۋابىمىز ۇبىزدىڭ پارتىيا روسسىيانىڭ سانالى جۇمىشسىلارنىڭ 4/5 بولەگىن بىرىكتىرىپ وتىرعاندىعىن دالەلدەيتىن ۇال جانە وىيەكتىپتىك جاعىنان تەكسەرۋگە بولاتىن سانداردى كەلتىرۋ بولدى. كەرى توڭكەرىستىك داۋىردەگى قۇپيا جۇمىستىڭ بارىنىشا قىيىن جاعدايىندا، بۇل از سان مەس.

ەگەر روسسىيادا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ تاكتىكاسى نەگىزىندە »ۇبىزدىڭ تاڭ« توپىن الاستاماي-اق، ”بىرلىك ورناتۋ“ مۇمكىن بولاتىن بولسا، وندا ۇبىزدىڭ تولىپ جاتقان قارسىلاستارد-مىز ۇمىتى ۇز ارالارىندا نەلىكتەن بىرلىكتى جۇزەگە اسىرماغان؟ 1912-جىلدىڭ 1-ايمىنان بەرى تۇتاس ۇش جارىم جىل ۋاقىت ۇتتى، جانە بارلىق وسى ۋاقىتتىڭ شىندە بىزگە قارسىلار، قاندا شالىق نىتالانغانىمەن دە. بىزگە قارسى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق

پارتيا قۇرا المادى. بۇل فاكتىت بۇزىدىنك پارتيانىڭ ەڭ جاقسى اقتاۋشىسى بولپ تابىلادى.

بۇزىدىنك پارتياغا قارسى كۇرەسۋشى سوتسيال-دەموكراتىيالىق توپتاردىنك بۇكىل تاريحى-بىلىغۇ مەن ىدىراۋ تاريحى. 1912-جىلى 3-ايدا ولار بۇرى قالماي بۇزدى بالاغاتتاۋدا "بىرىكتى". بۇراق 1912-جىلى 8-ايدا-اق، بىزگە قارسى "اۋگۇس وداى" 173 دەگەن قۇرىلغان كەزدە، ولاردا ىدىراۋ باستالىدى. توپتاردىنك بۇرى بولەگى ولاردان بۇلىنىپ شىقتى. ولار پارتيا جانە ورتالىق كومىتەت قۇرا المادى. ولار "بىرىكتى قالپىنا كەلتىرۋ" ۇشىن ۇيىمداستىرۋ كومىتەتىن عانا قۇردى. بۇراق ۇس جۇزىندە بۇل ۇيىمداستىرۋ كومىتەتى روسىياداى جويىمپازدىق توپتىنك دار-مەنىسىز بۇركەۋشىسى عانا بولپ شىقتى. 1912-1914-جىلدارداى روسىيا جۇمىشى قوزعالىسىنك جانە بۇقارالىق جۇمىس تاستاۋدىنك وراسان زور ورلەۋ داۋىرىنىنك بارىندە بۇكىل اۋگۇس وداىنىنك شىنەن بۇقارا اراسىندا جۇمىس جۇرگىزگەن بىردەن-بۇرى توپ، لىبەرالىدارمەن بولغان بايلانىستارىنان كۇش الپ وتىرعان ۇبۇزىدىنك تاڭ توبى بولدى. 1914-جىلىدىنك باسىندا "اۋگۇس وداى" نان لاتۇيا سوتسيال-دەموكراتتارى رەسمىي شەگىنىپ شىقتى (پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى وداققا قاتناسقان جوق)، ال وداقتىنك كوسەمدەرىنىنك بۇرى تروتسكى وداقتان رەسمىي ەمەس تۇردە شىغىپ، تاى دا ۇزىنىنك ەرەكشە توبىسن قۇردى. 1914-جىلى 7-ايدا برۇسسەلدەگى ۋاكىلدەر ماجىلىسى حالقارالىق سوتسيالىستىك بىرونىنك اتقارۋ كومىتەتىنىنك، كاۋتسكىدىنك، ۋاندەرۋەلدەنىنك قاتنا-سۇمەن، بىزگە قارسى "برۇسسەل وداى" 310 دەگەندى قۇردى، بۇعان لاتۇيالىقتار كىرگەن جوق، پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى دا (قارسى توپ) ونان دەرەۋ بۇلىنىپ شىقتى. سوعىس باستالغاننان

كەيىن بۇل وداق ئىدىرادى. «بۇزىڭ تاڭ» پىلەھانوۋ الەكسىندە سىكى، كاۋكاز سوتسىيالىك-دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ كۈسەمى ان اشىقتان-اشىق سوتسىيالىك-شۋېيىستەرگە اينالسا، گەرمانىيىنىڭ جەڭلىگەنلىكىنى چاقىسى دەگەندى ۋاعىز دادى. ۋېيمىداستىرۋ كومىتەتى مەن بۇندى 172 سوتسىيالىك-شۋېيىستەردى جانە سوتسىيالىك-شۋېيىستەرنىڭ پىرىنسىپتەرىن چاقتىدى. چەيدىزە ۋېيمەسى سوتسىيالىك قارچىغا قارىسى داۋىس بەرسە دە (روسىيادا تىپتى بۇرچۇزىيالىق-دەموكراتىتار دا، ەڭبەكشىلەر دە، سوتسىيالىك قارچىغا قارىسى داۋىس بەرگەن)، «بۇزىڭ تاڭ»نىڭ ادال وداقتاستارى بولسا قالدى. بۇزىڭ اسىرە سوتسىيالىك-شۋېيىستەر، پىلەھانوۋ پەن الەكسىندىكى اعمىنداغلار، چەيدىزەنىڭ ۋېيمەسىگە ابدەن رازى. پارىجىدا «بۇزىڭ سۆز» 286 (بۇرىنقى «ۋىن» 290) گازەتى شىعا باستادى، ونىڭ جۇمىسىنا قاتناشقانلارنىڭ باستىلارنى: «ارى يىتەرناتسىيونا-لىزىمىدى قورغاۋ جونىندە كۈپىرمەلىككە سالىناتىن، «ارى» بۇزىڭ تاڭ» مەن، ۋېيمىداستىرۋ كومىتەتىمەن نەمەسە چەيدىزە ۋېيمەسىمەن شارتىسز بىرلىك جاساعىسى كەلەتىن مارتوۋ پەن تروتسكى بولدى. وسى گازەتنىڭ 250-سانىنان كەيىن گازەتنىڭ ۋىزى ۋىزىنىڭ ئىدىراۋىن موينىداۋغا مۇجبۇر بولدى: رەداكسىيانىڭ بىر بۆلەگى بۇزىڭ پارتىيىغا اۋادى، مارتوۋ ۋېيمىداستىرۋ كومىتەتىگە دەگەن ادالدىغىنان اينىمايدى، بۇل كومىتەت كۈپىشلىك الدىندا «بۇزىڭ سۆز»گە «ۋىكىمەتسىزدىك»كە سالىندى دەپ كىنا تاعادى (گەرمانىيىداغى ورايشىلدار، داۋىد اعمىنداغلار، «ھالىقارالىق ھابارلار» 330، لەگىن اعمىنداغلار لىيىكەنەخت جولداسى ۋىكىمەتسىزدىككە سالىندى دەپ ايتىپتاعانى «تارىزدى»؛ تروتسكى ۋېيمىداستىرۋ كومىتەتىمەن ۋىزىنىڭ قول ۋىزىسىگەننن جارىيالايدى، بىراق چەيدىزە ۋېيمەسىمەن بىرگە بولغىسى كەلەدى. چەيدىزە ۋېيمەسىنىڭ كۈسەمە-

دەرنىڭ ئېرى بايانداغان وسى ئۇيىرمەنىڭ پىروگراممىسى مەن تاختىكاسى مىناداي. «قازىرگى دۇنيە» جورنالنىڭ³³¹ (پىلەخانوف پەن الەكسىنسكىدىڭ باعىتىنداعى جورنالدىڭ) 1915-جىلعى 5-سانىدا چەنكەلى بىلاي دەپ جازادى: «گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسى ئوز ەلىنىڭ سوعىسقا شىعۇنىا كەدەرگى جاساي الۇشى ەدى، ئىراق ونى ئىستەگەن جوق دەۋ سول پارتيا جونىنەن العاندا نە ئوزىنىڭ عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ئوز وتانىنىڭ دا كوشە بەكىنىسى سوعىستارىندا تىنىسى توقتاتۇن ئىستەي تىلەگەندىك، نە جانىندا جاتقان زاتتارعا ئۇكىمەتسىزدىك تەلەسكوۋ ارقىلى قاراعاندىق بولار ەدى.»^①

وسى قىسقا عانا بىرنەشە اۋىز سوزدە سوتسىيال-شووېنىزىمنىڭ بۇكىل مانى ايتىلعان: قازىرگى سوعىستا «وتان قورعاۋ» ىدىياسىن ئېرىنىسپ جاعىنان اقتاۋ دا، توڭكەرىستى ئۇگىتتەۋدى جانە ونى داينداۋدى (اسكەري باسپا ئوز تەكسەرۋىشنىڭ رۇقاتىمەن) مازاق ەتۋ دە ايتىلعان. ماسەلە ئىستە گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكرات-يالىق پارتىياسىنىڭ سوعىسقا كەدەرگى جاساۋعا شاماسى كەلگەن-كەلمەگەندىكىندە ەمەس، سونداي-اق توڭكەرىسشىلەر، جالىپى العاندا، توڭكەرىستىڭ جەڭىپ شىعۇنىا كەپىل بولا الا ما دەگەندە دە ەمەس. ماسەلە، ئوزىڭدى سوتسىيالىستەرشە ۇستاۋ كەرەك پە الدە

① «قازىرگى دۇنيە» جورنالى، 1915-جىل، 5-سان، 148-بەت.

تروتسكى جۇردا يىتەرناتسىونالدا چەيدىزە ئۇيىرمەسىنىڭ بەدەلىن كوتەرۋدى ئوزىنىڭ مىندەتى دەپ ەسەپتەيتىنىن ايتتى. كۇمان جوق، چەنكەلى دە سوندايلىق جىگەرمەن يىتەرناتسىونالدا تروتسكىدىڭ بەدەلىن كوتەرەتىن بولدى...

يىمپەريالىستىك بۇرژۇازىيانىڭ قۇشاعىدا شىنمەن "تۇنشەۋ" كەرەك پە دەگەندە.

بىزدىڭ پارتىيانىڭ ھىندەتتەرى

روسسىيادا سوتسىيالىستىك دېموكراتىيالىق پارتىيە ھىندەتتە بۇرژۇازىيالىق دېموكراتىيالىق توڭگەرىستىك (1905-جىل) الدىندا تۇردى جانە توڭگەرىستىك پەن كەرى توڭگەرىستىك كەزىندە نىعايدى. روسسىيانىڭ ارتتا قالغاندىكى ھىندەتتە بۇرژۇازىيالىق وراي-شىلدىقتىڭ توتەنشە مول جانە تۇرلى تۇستى اعمدارىن جارىققا شىعاردى، ال ماركسىزىمنىڭ ھۆرۈپاداعى نىپالى جانە سوعىسقا دەيىن جارىي سوتسىيالىستىك دېموكراتىيالىق پارتىيالىرىنىڭ بەرىكتىگى ھىندەتتە ئۆلگىلى لىيەلداردان "ئۆلەسمىدى"، "ھۆرۈپالىق" (توڭگەرىستىك ھەمەس)، "جارىي" ماركسىزىمىنىڭ "نازارىي ھەن سوتسىيالىستىك دېموكراتىيالىق قوزغالىستىڭ ناعىز دەرىلىك تابىنىۋىشلارنى شىعاردى. روسسىيەنىڭ جۇمىسشى تابى تۇرلى تۇستەگى ورايشلىدىققا وتىز جىلدىق باتىل كۈرەس جۇرگىزبەسە، ئۆز پارتىيەسىنى قۇرۇۋى مۇمكىن ھەمەس ەدى. ھۆرۈپالىق ورايشلىدىقتى ماسقارا كۆپرەككە اكەلىپ سوقتىرغان جانە بىزدىڭ ئۆلتىشلى-لىيەلداردىڭ سوتسىيالىستىك شوۋىنىستىك جويىمپازدىقپەن بولغان وداعىن نىعايتقان بۇكىل دۇنيە جۇرلىك سوعىستىڭ تاجىرىيەسى بۇرىنىدىن دا بەتەر بىزدىڭ كوزىمىزدى مىناعان جەتكىزىپ وتىر: بىزدىڭ پارتىيە مۇنان بىسلاي دا ئاق وسى دايەكتى توڭگەرىستىك جولمەن جۇرە بەرۋەككە ئىيس.

1915-جىلى 7-8-ايلاردا جاز- كىتاپشەنىڭ تەكىستى بويىنشا باسلىپ

وتىر

لىغان

- 1915 - جىلدىڭ كۆزىندە جەنەۋا «لەننېن شىعارمالارى»، 21 - توم،
 «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتى
 رەداكسىياسى جەكە كىتاپشا ەتپ
 باستردى
- هانزۋشاسى، 275 — 317 - بەتتەرىنەن
 اللىدى

332 ەۋروپا وداعى ۇرانى تۇرالى

“بىز «سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتىنىڭ 289 40-سانىدا تومەندە-
دەگى خاباردى جاريالاغانىمىز: پارتىيىمىزدىڭ شەتەلدەردەگى
جىبۇلارنىڭ ۋاكىلدەر “ماجىلىسى “ەۋروپا وداعى” ۇرانى ماسەلەسىن
شەشۋدى وسى ماسەلەنىڭ ەكونوميكالىق جاعىن باسپا “سوز جۇزىندە
تالقىلاپ العانشا كەيىنگە قالدىرا تۇرۇ كەرەك دەپ قاۋلى
شعاردى. ①

“بىزدىڭ ۋاكىلدەر “ماجىلىسىمىز بۇل ماسەلە تۇرالى ايتىستا
ساياسي جاققا اۋىپ كەتتى. بۇلاي بولۋى، نقتىمال، ورتالىق كومىيە-
تەتنىڭ جارناماسىندا بۇل ۇران تىكەلەي ساياسي ۇران (جارنامادا:
“كەزەكتەگى ساياسي ۇران...” دەلىنگەن) دەپ اتالعانىدىقتان
بولار، ونىڭ بەرجاعىندا، جارنامادا رەسپۇبلىكالىق ەۋروپا وداعى
ورتاعا قويىلىپ قانا قويماي، سونىمەن بىرگە “گەرمانيا، اۋستريا،
روسىيا پاتشالىقتارىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتپاينىشا” بۇل
ۇران ماعناسىز جانە جالعان بولادى دەپ ادەيى باسا كورسە-
تىلگەن. ②

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۇشاسى، 136-بەت.

— قۇراستىرۋشىدان

② وسى تومنىڭ 906 — 907-بەتتەرىنە قاراڭىز. — اۋد

وسى ۇرانعا ساياسي باعا بەرۋ كۈلەمىندە ماسەلەنى وسىلاي قويۇعا قارسى تۇرۇۋ—ماسەلەن، بۇل ۇران سوتسىيالىستىك توڭگە—رىس ۇرانىن كۇڭگىرتتەندىرەدى نەمەسە السىرەتەدى... دەپ قاراۋ—مۇلدە دۇرىس ەمەس. ناعىز دەموكراتىيالىق ساياسي رەفورما اسىرەسە ساياسي توڭگەرىس ەشۋاقتتا دا، قانداي جاعدايدا دا جانە قانداي شارتتار استىندا دا سوتسىيالىستىك توڭگەرىس ۇرانىن كۇڭگىرتتەندىرە دە المايدى، السىرەتە دە المايدى. ۇدال مۇنىڭ كەرسىنشە، ولار قاشان دا سوتسىيالىستىك توڭگەرىستى ئىلگەرىلە—تەدى، ول ۇشىن نەگىزدى كەڭەيتەدى، ۇساق بۇرجىۋازيا مەن جارتىلاي پىرولەتارىيات بۇقاراسىنىڭ جاڭا جىكتەرىن سوتسىيالىستىك كۇرەسكە تارتادى. ال ەكىنشى جاعىنان، ساياسي توڭگەرىستەر سوتسىيالىستىك توڭگەرىس بارىسىندا بولماي قويمايدى، سوتسىيالىستىك توڭگەرىستى ۇىر رەتكى قىيىل دەپ قاراۋعا استە بولمايدى، قايتا ونى ساياسي جانە ەكونومىكالىق زور سىلىكىنىۋلەردىڭ، توتەنشە قىيانكەسكى تاپتىق كۇرەستىڭ، شىكى سوعىستىڭ، توڭگەرىستىڭ جانە كەرى توڭگەرىستىڭ تۇتاس ۇداۋىرى دەپ قاراۋ كەرەك. ەۋروپاداعى ەڭ كەرتارتىپا ۇش پاتشالىقتى، ەڭ اۋەلى روسسىيا پاتشالىعىن توڭگەرىستىك جولمەن قۇلاتۋ جاعدايىندا رەسپۇبلىكالىق ەۋروپا وداعى ۇرانىن ساياسي ۇران رەتىندە ورتاعا قويۋ قىيىن بولما—سا دا، ۇىراق بۇل ۇراننىڭ ەكونومىكالىق مازمۇنى مەن ماڭىزى تۇرالى ەڭ ماڭىزدى ماسەلە شەشىلمەي قالادى. يىمپەريالىزىمنىڭ ەكونومىكالىق جاعدايلارىنان قاراعاندا، ياعنى ”الدىڭعى قاتارداعى“ ”مادەنىيەتتى“ وتارلى كۇشتى ەلدەردىڭ شەتكە كاپىتال شىعارۋ جانە دۇنيە ۇجۇزىن بولىسكە سالۋ تۇرعىسىنان قاراعاندا، كاپىتالىزىم تۇسىندا ەۋروپا وداعى نە جۇزەگە اسپايتىن نارسە، نە كەرتارتىپا نارسە بولادى.

كاپىتال حالقارالىق جانە مونوپولىالىق كاپىتال بولپ وتىر. دۇنيە جۇزىن از ساندى كۇشتى ەلدەر، ياعنى باسقا ۇلتتاردى كەڭ كۆلەمدە تالان-تاراجلاۋعا جانە ەزۋگە سۇيەنىپ كۇشەيگەن ەلدەر بولسىپ الدى. ەۋروپاداعى 250—300 مىليون جان سانى، 7 مىليون شارشى كىلومەتىرگە تايان جەرى بار تورت كۇشتى مەملەكەت: انگلىيا، فرانسىيا، روسسىيا، گەرمانىيا جان سانى جارتى مىليارت (494.5 مىليون) قا تايان، 64.6 مىليون شارشى كىلو-مەتىر جەرى بار وتارعا يە بولپ وتىر، ياعنى جەر شارىنىڭ تەڭ جارتىسىنداي (ەكى ۇيەكتى قوسپاعاندا 133 مىليون شارشى كىلو-مەتىر) جەرگە يە بولپ وتىر. بۇعان ازىدادى ۇش مەملەكەتتى: جۇڭگونى، تۇركىيانى، پەرسىيانى قوسىڭىزدار؛ بۇلاردى «ازاتتىق» سوعىسىن جۇرگىزىپ وتىرعان تورت قاراقشى — جاپونىيا، روسسىيا، انگلىيا، فرانسىيا بورشالاپ جاتىر. جارتىلاي وتار دەپ اتالاتىن ازىدادى وسى 3 مەملەكەتنىڭ (ۇس جۇزىندە ولاردىڭ 10 نان 9 بولەگى وتارعا اينالغان) 360 مىليون جان سانى، 14.5 مىليون شارشى كىلومەتىر (ياعنى بۇكىل ەۋروپا جەرىنەن $1\frac{1}{2}$ ەسە ارتىق) جەرى بار.

ونان قالا بەرسە، انگلىيا، فرانسىيا، گەرمانىيا شەتەلدەردە كەمىندە 70 مىليارت رۇبل كاپىتال ورنالاستىرىپ وتىر. كىسىنى قۇانتارلىق وسى سومادان جىلىنا ۇش مىليارت رۇبلدان استام «زاندى» ئۇسىم الۋ ۇشىن مىليونەرلەردىڭ ۇكىمەت دەپ اتالا-تىن مەملەكەتنىڭ كومىتەتتەرى قىزمەت سىتەيدى، بۇل ۇكىمەتتەر قۇرلىق جانە تەڭىز ارمىيالارىمەن قامتاماسىز ەتىلگەن، ولار وتار جانە جارتىلاي وتارلارعا زۇڭىدۇلار، كونسۇلدار، باس ەلىشلەر، ارتۇرلى مانساپتىلار، پوپتار تەكتەس سۇلىكتەر رەتىندە «مىليارت مىرزالار» دىڭ بالالارىن، تۇستارىن «ورنالاستىرادى».

كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جوعارى دامۇ داۋىرىنىدە از ساندى كۈشتى ەلدەردىڭ جەر ۇجۇزىنىڭ مىليارتقا تايۋ جان سانىن تالان-تارا-جىلاۋ ۇسى وسىلاي ۇيىمداستىرىلعان. كاپىتالىستىك ۇتۇزىم تۇسىندا تەك وسىلاي ۇيىمداستىرۇعا عانا بولادى. وتارلاردان، ۇنقال كۇش كولەمى ەن، شەتەلگە كاپىتال شىعارۇدان بەزۇگە مە؟ كىمدە-كىم وسىلاي دەپ ويىلاسا، ول ۇزىن جەكسەنبى سايىن بايىلارعا خرىستىيان ۇدىنىنىڭ ۇلىلىعىن ۋاعىزدايتىن جارلىلارعا...جىل سايىن بىرنەشە مىليارت رۇبل بولماعانىمەن، بىرنەشە ۇجۇز رۇبل قايرى بەرىڭدەر دەپ كەڭەس ايتاتىن پوپىسماقتىڭ دارەجەسىنە ۇتۇسىر-گەن بولار ەدى.

كاپىتالىستىك ۇتۇزىم تۇسىندا ەۋروپا وداعىن قۇرۇ وتارلاردى ۇبولسۇ تۇرالى كەلىسىم جاساسۇمەن بارابار. ۇىراق كاپىتالىستىك ۇتۇزىم تۇسىندا وتارلاردى ۇبولسۇدىڭ ناقتى كۇشتەن باسقا نەگىزى، باسقا ۇپىرىنسىبى بولۇ مۇمكىن ەمەس. مىليارتەر كاپىتالىستىك مەملەكەتتىڭ ۇلتتىق تابىس ۇن كىمىمەن بولسىسە دە باسقا ادىسپەن ەمەس، تەك ۇكاپىتالىنا قاراي ۇبولسىدى (ونىڭ ۇستىنە ۇىرى كاپىتال وزىنە ۇتىستى سىباعادان ارتىعماق ۇستەمە الادى دەگەندى قوسادى). كاپىتالىزىم دەگەنىمىز ۇندىرىس-قۇرال جابدىقتارىن جەكە مەنىشكەتەنۇ جانە ۇندىرىس ۇكىمەتسىزدىگى. وسىنداي نەگىزدە تابىستى ۇادىل ۇبولسۇدى ۋاعىزداۋ-ارى پىرۇدونىزىم¹ ارى مەششان مەن تۇرپايىلاردىڭ توپاستىعى. تەك ۇكۇشكە قاراي ۇبولىندى. ال كۇش ەكونوميكانىڭ دامۇ بارىسىنا ىلەسىپ وزگەرىپ وتىرادى. گەرمانىا 1871-جىلدىن سوڭ، انگلىيا، فرانسىياعا قاراعاندا، 2-3 ەسە تەز كۇشەيدى؛ جاپونىا روسسىياعا قاراعاندا شامامەن 9 ەسە تەز كۇشەيدى. كاپىتالىستىك ەلدەردىڭ نامىز كۇشىن سىناۋ ۇشىن سوعىستان باسقا ادىس جوق، بولۇى دا

مۇمكىن ەمەس. سوعس جەكە مەنشكىتىڭ نەگىزدەرىنە قايشى ەمەس، قايتا وسى نەگىزدەردىڭ تىكەلەي جانە ءسوزسىز دامۋى. كاپىتالىزىم تۇسىندا شارۋاشلىق تاراۋلارى مەن مەملەكەتتەردىڭ ەكونوميكالىق جاقتا بىرەكەلىكى دامۋى مۇمكىن ەمەس. كاپىتالىزىم تۇسىندا ۇنەمى بۇلگىنىشلىككە تاپ بولپ وتىراتىن تەپە - تەڭدىكتى ونەركاسپتە داعدارىستان، ساياسيدا سوعىستان باسقا ەشقانداي ءادىس قالپىنا كەلتىرە المايدى.

ارىنە، كاپىتالىستەردىڭ اراسىندا جانە كۇشتى ەلدەردىڭ اراسىندا ۋاقىتشا كەلىسىم جاسالۋى مۇمكىن. وسى ماعنادان ايتقاندا، ەۋروپالىق كاپىتالىستەر اراسىندا كەلىسىم رەتىندەگى ەۋروپا وداعىنىڭ قۇرىلۋى دا مۇمكىن... الايدا بۇل نە تۋرالى كەلىسىم بولماق؟ بۇل ەۋروپانىڭ سوتسيالىزىم قوزعالسىن بىرلەسىپ جانىشتاۋ تۋرالى عانا، جاپونيا مەن امەرىكاغا قارسى توناپ العان وتارلاردى بىرلىكتە قورعاۋ تۋرالى عانا كەلىسىم بولماق؛ ويتكەنى جاپونيا مەن امەرىكا قازىرگى وتارلاردىڭ بولس جاعدايىنا توتەنشە نارازى؛ ولار ارتتا قالعان، پاتشالىق تۇزىمدەگى، كارتەيىپ ءشېرى باستاعان ەۋروپاغا قاراعاندا سوڭعى جارتى عاسىردان بەرى ولشەۋسىز تەز كۇشەيدى. امەرىكامەن سالىستىرعاندا تۇتاس ەۋروپا ەكونوميكالىق جاقتا توقراپ قالدى دەۋگە بولادى. وسىزامانى ەكونوميكالىق نەگىزدە، ياعنى كاپىتالىزىم تۇسىندا ەۋروپا وداعىن قۇرۋ امەرىكا - نىڭ نەعۇرلىم تەز دامۋىن بوگەۋ ءۇشىن كەرتارتپا كۇشتەردى ۇيىمداستىرۋ بولپ تابىلادى. دەموكراتىيا ءىسى مەن سوتسيالىزىم ءىسى تەك ەۋروپاغا عانا بايلانىستى بولعان ءداۋىر الدەقاشان كەلمەسكە كەتتى.

كوممۇنىزىمنىڭ تولىق جەڭىسى مەملەكەت اتاۋلىنىڭ، سونىڭ شىندە دەموكراتىيالىق مەملەكەتتىڭ دە بىرجولانا قۇرۋىنا جەتكىز -

گەنگە دەيىن دۇنيە جۇزى وداعى (ۋروپا وداعى ەمەس) ۇلتتار-
دىڭ بىرلەسۋى مەن بوستاندىعىنىڭ مەملەكەتتىك فورماسى، ۇزىمىز
سوتسياليزىم مەن بايلانستىرىپ جۇرگەن فورماسى بولسۇن تابىلادى.
الايدا دۇنيە جۇزى وداعى ۋرانى، دەرەس ۋران رەتىندە، دۇرىس
بولا قويماستىن، ويتكەنى، بىرىنشىدەن، ول سوتسياليزىم مەن
شاتاسادى؛ ەكىنشىدەن، ول سوتسياليزىمنىڭ بىر ەلدە جەڭىسكە
جەتۋى مۇمكىن ەمەس دەپ قارايتىن تەرىس ۇعىمدى جانە سول
ەلدىڭ باسقا ەلدەرمەن بولغان قاتناسى تۋرالى تەرىس ۇعىمدى
تۇعىزغان بولار ەدى.

ەكونوميكالىق جانە ساياسي دامۋدىڭ اركەلىكىلىكى—كاپىتال-
ليزىمنىڭ سوزىس زاتى. ولاي بولسا، بۇدان: سوتسياليزىمنىڭ
الدىمەن بىرنەشە نەمەسە تىپتى جالعىز بىر كاپىتالىستىك
ەلدە جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن دەگەن قورتىندى شىعادى.
بۇل ەلدىڭ جەڭىپ شىققان پىرولەتارىياتى كاپىتالىستەردى
قۇرالاقان قالدىرغان جانە ۇزەلىنە سوتسياليزىمنىڭ ۇندىرىستى
ۇيىمداستىرغان ەكەن، وندا ولار قالعان كاپىتالىستىك دۇنيەگە
قارسى تۇرادى، باسقا ەلدەردەگى ەزىلگەن تاپتاردى ۇز جاعىنا
تارتا وتىرىپ، سول ەلدەردە كاپىتالىستەرگە قارسى كوتەرىلىس
تۇعىزادى، قاچەت تابىلعاندا قاناۋشى تاپتارعا جانە ولاردىڭ
مەملەكەتتەرىنە تىپتى قارۋلى كۇشپەن قارسى تۇرادى. پىرولەتار-
يات بۇرجۇازيانى قۇلاتۋارقىلى جەڭىسكە جەتەتىن قوعامنىڭ
ساياسي فورماسى—دەموكراتىيالىق رەسپۇبلىكا بولادى، ول بەلىگە-
لىبىر ۇلتتىڭ نەمەسە سول ۇلتتاردىڭ پىرولەتارىياتىنىڭ كۇشتەرىن
بارعان سايىن شوغرلاندىرا وتىرىپ، ەلى دە سوتسياليزىم جاققا
وتپەگەن مەملەكەتتەرگە قارسى كۇرەس جۇرگىزەدى. پىرولەتارىيات-
تىڭ، وسى ەزىلگەن تاپتىڭ دىكتاتۇراسىنىسز تاپتى جويۋ مۇمكىن

ەمەس. سوتسىيالىستىك رەسپۇبلىكالاردىڭ ارتتا قالغان ەلدەرمەن نەداۋىر ۇزاق ۋاقىتتىق قاجىرلى كۇرەسىنىز ۇلتتاردىڭ سوتسىيالى-زىمدە ەرىكتى باس قوسۋىن سىكە اسىرۋ مۇمكىن ەمەس.

دال وسى سەبەبتەردەن روسسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ شەتەلدەگى جىمۇلارىنىڭ ۋاكىلدەر ماجىلى-سىندە جانە ماجىلىستەن كەيىن كوپشىلىكتىڭ وسى ماسەلە تۋرالى قايتالاي جۇرگىزگەن تالقىسىنا سايكەس، ورتالىق ورگان گازەتنىڭ رەداكسىياسى ەۋروپا وداعى ۇرانى دۇرىس ەمەس دەپ قورتىندى شىعاردى.

1915-جىلى 8-ايدىڭ 23-كۈنى «سوتسىيال-دەموكراتىتار» گازەتى-
«سوتسىيال-دەموكراتىتار» گازەتە-
نىڭ 44-سانىنا باسلىغان «لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم،
حانزۇشاسى، 318—322-بەتتە-
رىنەن الندى

دىيالىكتىكا ماسەلەسى جونىدە

بىرلىكتىڭ ەكىگە بۆلۈنۈشى جانە ونىڭ قايشى بولۇپ وتىرىغان بولەكتەرىن تانۇ (لاسلال «خەراكىلىت فىلوسوفىياسى» دەگەن كىتابىنىڭ 3-بۆلىمىنىڭ «تانىم جونىدە») باستالغان جەرىنىدە كەلتۈرگەن فىلونىڭ خەراكىلىت تۋرالى ايتقان سوزىنى قاراڭىز ①، دىيالىكتىكانىڭ ەمانى (دىيالىكتىكانىڭ «مان» دەرىنىڭ بىرى، ونىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىكتەرىنىڭ نەمەسە ەرەكشە بەلگىلەرىنىڭ بىرى، تىپتى ونىڭ ەڭ نەگىزگى ەرەكشەلىگى نەمەسە ەرەكشە بەلگىسى) بولۇپ تابىلادى. گەگەل دە ماسەلەنى دال وسىلاي قويدى (ارىستوتىل ۇزىنىڭ «مەتافىزىكا» دەگەن شىعارماسىندا ۇنەمى وسىنىڭ ماڭىن اينالسىقتايدى جانە خەراكىلىت-پەن جانە ونىڭ ىدىياسىمەن كۇرەسەدى).

دىيالىكتىكا مازمۇنىنىڭ بۇل جاقتاعى دۇرىستىعىن عىلىم تارىخى ارقىلى تەكسەرۋ تىپىس. دىيالىكتىكانىڭ بۇل جاعىنا ادەتتە (مىسالى، پلەحانوۋ) جەتكىلىكتى كوڭىل بولىنبەيدى: قاراما-قارسى جاقتار-دىڭ ۇقساستىعى تانىم زاڭى (جانە وبىەكتىپتىك دۇنيەنىڭ زاڭى) رەتىندە النبىي، مىسالداردىڭ قوسىندىسى رەتىندە [مىسالى،

① «لەنين شىعارمالارى»، 38-توم، حانزۇشاسى، 396-بەتكە قاراڭىز — قۇراستىرۇشىدان

“دان؛” “مسالى، العاشقى كوممۇنىزىم”. ەنگەلس تە وسىلاي
ستەدى. “بىراق بۇل تانىمنىڭ زاڭدىلىعى (سونداي-اق وبىيە-
تىپتىك دۇنيەنىڭ زاڭدىلىعى) رەتىندە ەمەس، “تۇسىنىكتى بولۇ
ۇشىن”... [السىپ كەلدى.

ماتەماتىكا دا پىلۇس پەن ەيتۇس، ۇيغىن مەن جىغىن.
مەحانپكا دا اسەر مەن قارسى اسەر.
فىزىكا دا وڭ ەلەكتىر مەن تەرس ەلەكتىر.
خىميا دا اتومنىڭ بىرگۇى مەن ىدىراۋى.
قوعامدىق ىلىمدا تاپتىق كۇرەس.

قاراما-قارسى جاقتاردىڭ ۇقساستىعى (ولاردىڭ “بىرلىگى”
دەسەك بالكىم دۇرىسراق بولار ما ەدى؟ “بىراق ۇقاستىق پەن
بىرلىك دەگەن ەكى اتاۋدىڭ بۇل اراداعى پارقى ونشا ەلەۋلى
ەمەس. بەلگىلى ماعاندا ەكەۋى دە دۇرسى) دەگەنىمىز جاراتىلىس
دۇنيەسىنىڭ (ونىڭ ىشىندە رۇختىڭ دا، قوعامنىڭ دا) بارلىق
قۇبىلىستارى مەن بارىستارىندا “بىر-بىرىنە قايشى، “بىرىن “بىرى
شەتكە قاعاتىن، قاراما-قارسى بەتالىستار بولاتىنىن مويىنداۋ
(اشۇ) دەگەن سوز. دۇنيەدەگى بارلىق بارىستاردى، ولاردىڭ
“وزدىگىنەن قوزعالۇ”-نان، وزدىگىنەن دامۋى مەن جالىندى
ومىرىنەن تانۇ “ۇشىن، وسى بارىستاردى قاراما-قارسى جاقتاردىڭ
بىرلىگى رەتىندە تانۇ كەرەك. دامۋ دەگەنىمىز قاراما-قارسىلىقتىڭ
“كۇرەسى”. دامۋ (بىرتىندەپ دامۋ) جونىندە نەگىزگى ەكى
(نەمەسە مۇمكىن ەكى؟ نەمەسە تارىختا ۇنەمى بايقالاتىن ەكى؟)
كوزقاراس بار: دامۋ دەگەنىمىز-ازايۋ مەن كوبەيۋ، قايتالانۇ؛
جانە دامۋ دەگەنىمىز-قاراما-قارسى جاقتاردىڭ بىرلىگى (بىرلىك-
تىڭ “بىرىن “بىرى شەتكە قاعاتىن قاراما-قارسى ەكى جاققا
بولىنۇى “ارى قاراما-قارسى ەكى جاقنىڭ “وزارا بايلانىسى).

قوزعالس جونىندەگى "بىرىنشى كوزقاراس بويىنشا، وزدىگىنەن قوزعالۇ، ونىڭ قوزعاۋشى كۈشى، ونىڭ قاينارى، ونىڭ سەبەبىسى ەسكەرۋىسىز قالادى (نەمەسە بۇل قاينار سىرتقا—قۇدايعا، سۋىيەك-تىپ دەنەگە، ت.ب. كوشىرىلەدى)؛ ەكىنشى كوزقاراس بويىنشا، باستى نازار "وزدىگىنەن" قوزعالۇدىڭ قاينارىن تانۇدىڭ ناق وزىنە اۋدارىلادى.

"بىرىنشى كوزقاراس ۇلى، جۇتاڭ، قاتىپ-سەمگەن، ەكىنشى كوزقاراس ومىرشەڭ. ەكىنشى كوزقاراس قانا ۇمىر سۇرىپ وتىر-عان بارلىق زاتتىڭ "وزدىگىنەن قوزعالۇ"ن تۇسىنۋدىڭ كىلىتىن بەرەدى، وسى كوزقاراس قانا "سەكىرۋ"دى، "بىرتىندەپ ىلگەرلەۋ بارىسىنىڭ ۇزىلىسى"ن، "قاراما-قارسى جاققا اينالۇ"دى، ەسكى نارسەلەردىڭ جويىلۇن جانە جاڭا نارسەلەردىڭ تۇىلۇن تۇسىنە-دىرۋدىڭ كىلىتىن بەرەدى.

قاراما-قارسى جاقتاردىڭ بىرلىگى (بىردەيلىك، ۇقساسلىق، تەپە-تەڭدىك) شارتتى، ۇاقىتتىق، وتپەلى، سالىستىرمالى بولادى. ال بىرىن بىرى بعىستىراتىن قاراما-قارسى جاقتاردىڭ كۇرەسى دە، دامۋدىڭ، قوزعالىستىڭ سوزىسىز بولاتىنى سياقتى، سوزىسىز بولادى.

كوڭىل بولغىز: سوز اراسىندا ايتا كەتەيىك، سۋىيەكتىپىزىم (كۇمانقورلىق، كەزەپتىك، ت.ب.) مەن دىيالىكتىكانىڭ ايرىما-شىلىعى: (وبىيەكتىپتىك) دىيالىكتىكا دا سالىستىرمالىق پەن سوز-سىزدىكتىڭ پارقى دا سالىستىرمالى بولادى. وبىيەكتىپتىك دىيالىكتىكا ۇشىن، سالىستىرمالىلىقتىڭ وزىندە سوزسىزدىك بار. سۋىيەكتىپىزىم مەن كەزەپتىك ۇشىن سالىستىرمالىلىق تەك سالىستىرمالىلىق، وندا سوزسىزدىك جوق.

ماركس «كاپىتال»دا الدىمەن بۇرجۇازىيالىق قوعامنىڭ (توۋارلىق قوعامنىڭ) ەڭ قاراپايىم، ەڭ ادەتتەگى، ەڭ نەگىزگى، ەڭ كۆپ ۇشرايتىن، ەڭ ۇيرەنشىكتى، مىليارت رەت كەزدەسىپ وتىراتىن قارىم-قاتناسىنا—توۋار ايرىباسىنا تالداۋ جاسادى. بۇل تالداۋ وسى ەڭ قاراپايىم قۇبىلىستاردان (بۇرجۇازىيالىق قوعامنىڭ وسى “كلەتكا”سىنان) قازىرگى قوعامنىڭ بارلىق قايىشلىقتارىن (نەمەسە بارلىق قايىشلىقتاردىڭ ۇرىعىن) اشىپ تاستىتادى. مۇنان كەيىنگى بايانداۋلار بىزگە وسى قايىشلىقتاردىڭ جانە وسى قوعامنىڭ دامۋىن، وسى قوعامنىڭ ۇشسارنا جالىپ تۇلغاسىنداعى، باسىنان ايعىنا دەيىنگى دامۋىن (ۇسۇن دە، قوزعالسىن دا) كۆرسەتىپ بەردى.

جالپى دىيالىكتىكىنى بايانداۋ (سونداي-اق زەرتتەۋ) ۇادىسى دە ۇدال وسىنداي بولۇعا ۇيىس (ويتكەنى بۇرجۇازىيالىق قوعامنىڭ دىيالىكتىكاسى، ماركستىڭ قاراۋىنشا، دىيالىكتىكىنىڭ جەكە تۇرى عانا). ەڭ قاراپايىم، ەڭ ادەتتەگى، ەڭ كۆپ ۇشرايتىن، ت.ب. نارسەلەردەن باستاۋعا بولادى؛ كەز كەلگەن قاقىرىمىتان باستاۋعا بولادى، مىسالى، اعاشتىڭ جاپىراعى جاسىل، يۇان-ادام، قاندىن—يىت، ت.ب. مىنە وسىنىڭ وزىندە (گەگەلىدىڭ دانىش-پاندىقپەن ايتقاندىي) دىيالىكتىكا بار: جەكەنىڭ ۇزى جالپى (قاراڭسىز: اريستوتىل «مەتافىزىكا»، شۇەگلەردىڭ اۋدارماسى، 2-توم، 40-بەت، 3-بۆلىم، 4-تاراۋ، 8-9-تاراۋشا؛ “ويتكەنى، جەكە ۇيىدەن تىس جالپى ۇي بولادى دەپ ويلاۋعا، اريىنە، بولمايدى”^①). مۇنىڭ ۇزى قاراما-قارسى جاقتاردا (جەكە جالپىغا

① شۇەگلەردىڭ اۋدارماسى: “denn natürlich kann man nicht der Meinung sein, daß es ein Haus gebe außer den sichtbaren Häusern.” —قۇراستىرۋشۇدان

قاراما-قارسى) ۇقساسلىق بولادى دەگەن ءسوز: جەكە قالاي دا جالپىمەن بايلانسىپ ءومىر سۇرەدى. ال جالپى تەك جەكەنىڭ شىندە، جەكە ارقىلى عانا ءومىر سۇرەدى. جەكە اتاۋلىنىڭ (قاندايى بولسا دا) بارلىعى جالپى بولادى. ال جالپى اتاۋلىنىڭ بارلىعى دا جەكە بولادى (ءبىر بولەگى، نەمەسە ءبىر جاعى، نەمەسە ءمانى). جالپىنىڭ قاي-قايسىسى دا جەكە زات اتاۋلىنىڭ بارلىعىن جالپى تۇردە عانا قامتيدى. جەكەنىڭ قاي-قايسىسى دا جالپىغا تولغىنان ەنبەيدى، ت.ب. جەكەنىڭ قاي-قايسىسى دا مىڭداغان اينالۋالار ارقىلى باسقا تۇردەگى جەكەمەن (زات، قۇبىلىس، بارسى) بايلا-نسادى، ت.ب. مېنە وسىنىڭ وزىندە جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ قاجەتتىلىگى، وبىيەكتىپتىك بايلانسى، تاغى باسقارلى تۇرالى ءومىمداردىڭ فاكىتورلارى، ورەكەندەرى بار. وسىنىڭ وزىندە كەزدەي-سوقتىق پەن قاجەتتىلىك، قۇبىلىس پەن ءمان بار، وبىيەكتىنى ءبىز يۇان-ادام، قاندىن-ءىت، مىناۋ-اعاشتىڭ جاپىراعى، ت.ب. دەگەندە ءبىرسىپىرا ەرەكشە بەلگىلەردى كەزدەيسوقتىق رەتىمدە شىعارىپ تاستايمىز، ءماندى قۇبىلىستان بولپ الامىز جانە بۇل ەكەۋىن ءبىر-بىرىنە قارسى قويامىز.

دەمەك، كەز كەلگەن تاقىرىپتان، بەينە "بىرلىك" ("كلەتكا") تەگى سياقتى، دىيالىكتىكانىڭ بارلىق ەلەمەنتتەرىنىڭ ورەكەندەرىن اشۋعا بولادى (جانە ءىيس تە)، مۇنىڭ ۇزى دىيالىكتىكا ادامنىڭ بۇكىل تانىمىنا ءتان بولاتىنىن كورسەتەدى. ال جاراتىلىستىق عىلىم بىزگە وبىيەكتىپتىك جاراتىلىس دۇنيەسىندە دە وسىنداي سىپات بولاتىنىن، جەكەنىڭ جالپىغا، كەزدەيسوقتىڭ قاجەتتىلىككە، قاراما-قارسى جاقىناردىڭ ءبىر-بىرىنە اينالاتىنىن، ورىن اۋىستىراتىنىن، ءبىر-بىرىمەن بايلانىستى بولاتىنىن كورسەتەدى (مۇنى دا كەز كەلگەن ەك قاراپايمىز مىسالەن كورسەتۋ كەرەك). دىيالىكتىكانىڭ

ۋىزى (گەگەلدىنك جانە) ماركسىزىمنىڭ تانىم نازارىيەسى بولمى
تابىلادى: ماسەلەنىڭ دال وسى "جاسىنا" (بۇل ماسەلەنىڭ بىر
"جاسى" مەس-اۋ، ماسەلەنىڭ مانى) باسقا ماركسىزىمىشلەردى
ايتپاعانىنىڭ وزىندە، پەلەھانۇۋ نازار اۋدارمادى.

* * *

گەگەل دە «لوگىكا»غا قاراڭىز، جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ وسىزا-
مانى "تانىم نازارىيەسى"، كەلسىمىپاز، گەگەلدىكىنىڭ جاۋى
پاۋل فولكمان دا (ول گەگەلدىكى تۇسىنگەن جوق!) (قاراڭىز:
ونىڭ تانىمىدى S. ① Erkenntnistheoretische Grundzüge,
تىزبەك شەڭبەر دەپ قارايدى.

فيلوسوفىياداعى "شەڭبەر": [سۆزىزىز تۇردە قايراتكەر-
لەردىڭ جاساعان جىلدارىنىڭ ئىلگەرىندى-كەيىندى-
گىن رەت ەتۋ كەرەك پە؟ جوق!]
ەرتە زاماندا: (دەموكرىتتىن پلاتونغا جانە ھەراكلېت
دىيالىكتىكاسىنا دەيىن.
ادەبىيەت-كۆرەلمەلەردىڭ قايتا گۈلدەنۋ داۋىرىندە:
دەكارت گاسسەندى (سپىنوزا؟) جۈننىدە.
تايۋ زاماندا: ھولباخ-گەگەل (بەركلى، يۇم،
كانت ارقىلى). گەگەل-فەيەرباخ-ماركس.

① فولكمان «جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ تانىم نازارىيەسى قانۇنلىرى»
Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaft-
(ften)، 1910-جىلى لېپزىگ-بەرلىن باسپاسى، 35-بەت. 1911-
جىلى س-پەتەربۇرگ باسپاسى، 40-بەتكە قاراڭىز. -قۇراستىرۋ-
شەيدان

دىيالهكتىكا دەگەنسىمىز جاندى، كوپ جاقتى (جاقتارى ماڭىكى كۈبەيىپ وتىراتتىن) تانىم، بۇل تانىم رىيالىدى بايقاۋدىڭ الۋان تۇرىن، رىيالىغا جاقىنداۋدىڭ سانسىزداعان بولماشى پارىقتارىن قامتىدى (۱) رىيالى بولماشى پارىقتان ۋىسپى قالىپتاستاتتىن تۇتاس فىلوسوفىيالىق جۇيەنى قامتىدى)، — ”مەتافىزىكا“لىق ماتەريالىزىمىگە قاراعاندا ونىڭ ولشەۋسىز باي مازمۇنى مەنە وسىندا، ال ”مەتافىزىيە-ىكا“لىق ماتەريالىزىمنىڭ نەگىزگى **ولقىلىعى** دىيالهكتىكىنى ساۋلەلەنۋ ۋازارىياسىنا، تانىمنىڭ بارىسى مەن دامۇشقا قولدانا بىلمەيتىندى-گىندە.

دورەكى، قارا دۇرسىن، مەتافىزىكىالىق مائەريالىزىمنىڭ كوز-
قاراسى بويىنشا قاراغاندا، فىلوسوفىالىق يىديالىزىم بوس مىلجىڭ
عانا. كەرسىننە، دىئالەكتىكىلىق مائەريالىزىمنىڭ كوزقاراسى
بويىنشا قاراغاندا، فىلوسوفىالىق يىديالىزىم دەگەنسىز تانىمنىڭ
بەلگىلىبەرەرەكشە بەلگىسىن، جاعىن، بولەگىن مائەريادان، جارات-
مىستان اۋاشالاعان، قۇدايعا اينالدىرعان مۇلدەمدىككە سىڭار جاقىم-
لىقپەن، كوپىرتە، überschwengliches (دەتسگەن) ³³³ دامىتۇ
(كوپىرتۇ، قامپىتۇ) بولپ تابىلدى. يىديالىزىم دەگەنسىز پوپىشلا-
دىق. بۇل دۇرسى. بىراق (نەغۇرلىم دالەرك ايتقاندا) جانە
”مۇنان سىرت” فىلوسوفىالىق يىديالىزىم—ادامىنىڭ شەكسىز كۆر-
دەلى (دىئالەكتىكىلىق) تانىمدارنىڭ بولماشى پارقى ارقىلى پوپىشلا-
دىققا الىپ باراتىن حول.

ادامنىڭ تانىمى — تۇرۇ سىزىق ھەس (اتاپ ايتقاندا، تۇرۇ سىزىقپەن جۇرەيدى)، تىزبەك شەئبەرگە، بۇرانداعا ۇقساڭقىراپ كەتەتىن شەكسىز يەرەك سىزىق. وسى يەرەك سىزىقتىڭ كەز كەلگەن ۇزىندىسىن، بولشەگىن، كىشكەنە بولەگىن دەرىس، تۇتاس،

تۇزۇش سىزىققا اينالدىرۇغا (سىڭارچاقلىقپەن اينالدىرۇغا) بولادى،
ال وسى تۇزۇش سىزىق (مەگەر اعاشتى عانا كورپى، ورماندى كور-
مەيتىن بولسا) ادامداردى باتپاققا باتىرادى، پوپشىلىق جولىغا
تۇسىرەدى (ول جەردەگى ۇستەم تاپتىڭ تاپتىق مۇددەسى ونى
بەگەمدەي تۇسىرىدۇ). تۇزۇش سىزىقتىق پەن سىڭارچاقلىق،
.....
وللىك پەن قاتىپ-سەمۋىلىك، سۋبىيەكتىپىزم مەن سۋبىيەكتىپ-
تىك كوزىزدىك يىدىيالىستىك تانىم نازارىياتىنىڭ قاينارى
بولىپ تابىلادى. ال پوپشىلىق (=فىلوسوفىيالىق يىدىيالىزم)نىڭ
ارىنە، تانىم نازارىياتىدىن قاينارى بار، ونىڭ نەگىزى جوق
مەس، ئېراق، ول-بەدەۋ گۈل، بۇل داۋىسىز، ول جاندى،
جەمىستى، شىنايى، قۇتتى، كەرەمەتتى، وبىيەكتىپتىك، مۇلدەمدىك
ادامزات تانىمىنىڭ بالىنى اعاشنا وسەتىن بەدەۋ گۈل.

1915 - جىلى جازىلغان

قولجازىسنا ساي باسلىدى

1925 - جىلى «بولشەۋىك» جورنال-

«لەنىن شىعارمالارى»، 38 - توم،

نىڭ 5 - 6 - قوسپا سانىدا تۇڭغىش

حانزۇشاسى، 403 - 412 - بەتتەرىنەن

رەت باسلىغان

الدى

سوتسياليستىك توڭكەرس جانە ۇلتتاردىڭ ءوزى ۇزى بىلە ۇقىمى

تەزىس

1. يىمپەريالىزىم، سوتسيالىزىم جانە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ازاتتىقى

يىمپەريالىزىم — كاپىتالىزىم دامۋىنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى. الدىڭعى قاتارداعى مەملەكەتتەردە كاپىتال دامىپ، ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ كۈلەمىنەن اسىپ كەتتى دە، باسەكەنىڭ ورنىنا مونوپوليا قويىلدى، سۈيىتىپ سوتسيالىزىمدى جۈزەگە اسرۋدىڭ بارلىق وبىيەكتىپنىڭ العى شارتتارى جاراتىلدى. سوندىقتان، پىرولەتارىياتنىڭ كاپىتالىستىك ۇكىمەتتەردى قۇلاتتۇ، بۇرجۇازيانى ماحرۇم ەتۋ جولىنداعى توڭكەرىستىك كۇرەسى باتىس ەۋروپا مەن امەرىكادا كۈن تارتىپ ەنگىزىلىپ وتىر. بۇقارانى يىمپەريالىزىم وسىنداي كۇرەسكە يتەرەملەيدى، ويتكەنى ول تاپتىق قايشىلىقتى قاتتى اسقىندىرادى، بۇقارانىڭ حالىن ەكونومىكالىق جاققان دا، ساياسىي جاققان دا ناشارلاتا بەردى. ەكونومىكالىق جاقىتاعىسى — ترەستەر جانە قىمباتشىلىق؛ ساياسىي جاقىتاعىسى — مىلىتارىزىمنىڭ ۇسۋى، سوعىستاردىڭ جىيەلەۋى، كەرتارتىپا كۈشتەردىڭ كۈشەيۋى، ۇلتتىق

ەزگى مەن وتارلىق توناۋشىلىقتىڭ كۇشەيۋى جانە ۇلعايۋى. سوتس-
يالىزىم جەڭىسكە جەتكەننەن كەيىن، تولىق دەموكراتيا جولعا
قويىلۇعا ءتيىس، دەمەك، ۇلتتار تولىق تەڭدىككە جەتكىزىلىپ عانا
قويماي، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى دا، ياعني
ساياسي جاقتاعى ەرىكتى بولسۇ ۇقىعى دا سىكە اسىرىلۇ كەرەك.
قازىر دە، توڭكەرىس كەزىندە دە نەمەسە توڭكەرىس جەڭىسكە
جەتكەننەن كەيىن دە، سوتسياليستىك پارتىيالار قۇلدانىلعان ۇلتتاردى
وزدەرىنىڭ سوزسىز ازات ەتەتىندىگىن جانە ەرىكتى وداق نەگە-
زىندە— بولسۇ ەركىندىگى بولمايىنشا، ەرىكتى وداق الدامشى
سوز بولادى— ولارمەن قاتناس ورناتاتىندىعىن وزدەرىنىڭ بارلىق
ارەكەتتەرىمەن دالەلدەمەسە، وندا سوتسياليزىمگە وپاسزدىق سىتە-
گەندىك بولادى.

ارىنە، دەموكراتيا دا مەملەكەت فورماسى، مەملەكەت جويىلعاندا،
ونىڭ دا جويىلاتىندىعى تابىيى، الايدا، بۇل بىرجولاتا جەڭىپ
شىققان جانە بەكەمدەلگەن سوتسياليزىمەن تولىق كوممۇنىزىمگە
وتكەن كەزدە عانا بولادى.

2. سوتسياليستىك توڭكەرىس جانە دەموكراتيا جولنداى كۇرەس

سوتسياليستىك توڭكەرىس بىر عانا قىيىل مەس، بىر شەپتەگى
بىر عانا شايقاس مەس، قايتا شىەلەنسكەن تاپتىق قاقتىعىستاردىڭ
بۇتىن بىر زامانى، بارلىق شەپتەگى، ياعني بۇكىل ەكونوميكالىق
جانە ساياسي ماسەلەلەر جونىندەگى ۇزىننان ۇزاققا سوزىلعان شايد-
قاستار، بۇل شايقاستار تەك بۇرجۋازيانى ماحرۇم ەتۋمەن اياقتالادى.

دەموكراتيا جولنىداى كۇرەس پىرولەتارىياتى سوتسيالېستىك توڭكەرىستەن ايرادى نەمەسە سوتسيالېستىك توڭكەرىستى كولەگەپ-لەۋگە، ت.ب. سەبەپ بولادى دەپ قارالاتىن بولسا، وندا بۇل مۇلدە قاتە بولار ەدى. كەرىسنشە، تولىق دەموكراتيا جۇزەگە اسىرلمايىنشا، سوتسيالېزىمنىڭ جەڭىسكە جەتە المايتىندىعى سياقتى، دەموكراتيا جولنىدا جان-جاقتى، ۇزىلدى-كەسىلدى، توڭكەرىستىك كۇرەس جۇرگىزبەيىنشە پىرولەتارىيات بۇرجۇازيانى جەڭىپ شەۋعا دايندالا المايدى.

دەموكراتىيالىق پىروگىراممانىڭ بىر تارماعى، ايتالىق، ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بېلەۋى جونىندەگى تارماعى يىمپەريالىستىك داۋىردە بۇل تارماقتى ”جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى“ نەمەسە بۇل ”قۇر قىال“ دەگەن سياقتى سىلتاۋمەن الپ تاستالاتىن بولسا، وندا بۇل دا قاتە بولار ەدى. كاپىتالىزىم تۇسىندا ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بېلەۋ ۇقىعىن جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى دەيتىن تۇجىرىمدى مۇلدەم-دىك ەكونومىكالىق ماعنادا دا، سالىستىرمالى، ساياسىي ماعنادا دا تۇسىنىۋگە بولادى.

بىرىنشى جاعدايدا، وسى تۇجىرىم ۇنازارىيالىق جاقتان مۇلدەم قاتە. بىرىنشىدەن، وسى ماعنادا، كاپىتالىزىم تۇسىندا، مىسالى ەڭبەك اقشالارىن نەمەسە داعدارىستاردى جويۋدى، تاى سول سياقتىلاردى جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى. ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بېلەۋىن دە جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى دەپ قاراۋ مۇلدە دۇرس ەمەس. ەكىنشىدەن، وسى ماعنادا، ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بېلەۋىن ”جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى“ دەگەن تۇجىرىمعا تويىتارس بەرۋگە نورۋەگيانىڭ 1905-جىلى شۋەتسىيادان بولىنىپ شىققاندىعى سىندى مىسالدىڭ ۇوزى-اق جەتكىلىكتى. ۇشىنىشىدەن، مىسالى گەرمانيا مەن انگلىيانىڭ ساياسىي جانە ستىراتەگىيالىق قارىم-قاتىناستارىنىڭ

سال وزگەرگەن جاعدايندا، بۇگىن نە ەرتەڭ پولشا، يندىستان قاتارلى جاڭا مەملەكەتتەردىڭ قالپتاسۋى بۇكىلدەي ”جۇزەگە اسارلىق“ جاعداي ەكەنن تەرسكە شعارۋ كۇلكىلى ءس بولار ەدى. تورتنشىدەن، ماليا كاپىتالى ءوزىنىڭ سىرتقا قاراي كەڭەيۋگە ءمتىلۋىندا ەڭ ەركىن دەموكراتىيالى جانە رەسپۇبلىكالىق ءۇكىمەت-تەردى، سونداي-اق ارقانداي ءبر مەملەكەتتىڭ، ءتىپتى ”دەر-بەس“ مەملەكەتتەردىڭ سايلاىپ شىققان ءۇلىقئارن ”ەمىن-ەركىن“ ساتىپ الادى جانە پارا جولمەن قاراتىپ الادى. جالپى كاپىتالىدىڭ ءستەمدىگى سياقتى، ماليا كاپىتالىنىڭ ءستەمدىگى دە ساياسي دەموكراتيا سالاسىندا رەفورمالاردىڭ قاندايمەن بولسا دا جويىلا قويمايدى؛ ال ءۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بىلەۋى بۇكىلدەي ساياسي دەموكراتيا سالاسىنا جاتادى. الايدا ماليا كاپىتالىنىڭ بۇل ءستەمدىگى تاپتىق ەزگى مەن تاپتىق كۇرەستىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە ايىقن فورماسى بولعان ساياسي دەموكراتيانىڭ رولىن تىتتەي دە جويالمايدى. سوندىقتان، ەكونوميكالىق ماعىنادان ايتقاندا، كاپىتالىزىم تۇسىندا ساياسي دەموكراتيانىڭ تالاپتارىنىڭ ءبرىن ”جۇزەگە اسرۇعا بولمايدى“ دەيتىن تۇجرىمداردىڭ بارلىعى، جىناقىپ كەلگەندە، كاپىتالىزىمنىڭ ادەتتەگى ساياسي دەموكراتيا-مەن بولعان جالپى جانە نەگىزگى قاتناستارى جونىندە ءنازارىيالىق جاقىنان تەرس تۇجرىم جاساعاندىق بولادى.

ەكىنشى جاعىندا، بۇل تۇجرىم تولىق ەمەس جانە ءدال ەمەس. ويتكەنى يمپەريالىستىك داۋىردە، ءۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بىلەۋ ءقىعى عانا ەمەس، ساياسي دەموكراتيانىڭ ءتۇبرىلى تالاپتارىنىڭ ءبارى تولىق بولماعان، كەم-كەتىك جانە سىرەك كەزدەسەتىن ەركەشە فورمالار (مىسالى، نورۋەگيانىڭ 1905-جىلى شۆەتسيادان ءبولنىپ شىعۋى) ارقىلى ”جۇزەگە اسادى“. بارلىق توڭگەرىسشىل

سوتسيال-دەموكراتىتاردىڭ وتارلاردى دەرهۋ ازات ەتسۋ جونىندە قويغان تالاپتارى دا تالاي رەت توڭگەرس جۇرگىزبەيىنشە كاپىتا-ليزىم تۇسىندا "جۇزەگە اسپايدى". الايدا، سوتسيال-دەموكراتىتاللىق پارتىيا بۇعان بولا بارلىق وسى تالاپتارىن بسكە اسرۋ جولىندا دەرهۋ ەڭ باتىل كۇرەس جۇرگىزۋدەن باس تارتپايدى، ويتكەنى بۇل كۇرەستەن باس تارتۋ بۇرچىازيا مەن كەرتارتپا كۇشتەرگە عانا پايدالى؛ ءدال مۇنىڭ كەرسىبىنشە بارلىق وسى تالاپتاردى جاڭغىرتە-قان تۇردە ەمەس، توڭگەرىستىك تۇردە العا قويۋ جانە بسكە اسرۋ؛ بۇرچىازىيالىق زاڭدىلىق شەڭبەرىندە شەكتەلىپ قالماي، وسى شەڭبەردى بۇزۋ؛ پارلامەنتتە سويلەگەن سوزدەرىمەن، اۋىز جۇزىندەگى نارازىلىقتارىمەن قاناعاتتانىپ قالماي، قايتا بۇقارانى بەلسەندى ارەكەتكە كەلتىرىپ، *ارقانداي دەموكراتىيالىق ءتۇبرىلى تالاپتار ءۇشىن بولاتىن كۇرەستى پىرولەتارىيات بۇرچىازياغا تىكەلەي تىيىسكەنگە دەيىن، اتاپ ايتقاندا، سوتسيالېستىك توڭگەرىستى جۇرگىزىپ، بۇرچىازيانى ماحرۇم قالدىرعانعا دەيىن ورىستەتۋ جانە ءورشىتۋ ءتيىس. سوتسيالېستىك توڭگەرس زور كولەمدى جۇمىس تاستاۋ، ەرەۋىل كوتەرۋ، اشققاندار قوزعالاڭى، اسكەري كوتەردە-لىس نەمەسە وتارلار بۇلىگى سەبەبىنەن عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە درەيفقۇس ءسى جانە سابەرن وقىعاسى³³⁴ تەكتەس *ارقانداي ساياسي داعدارىس نەمەسە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ءبولىنۋ ماسەلەسى جونىندە جۇرگىزىلگەن جالىپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ، ت.ب. سەبەپ-تەردەن دە تۇلىۋى مۇمكىن.

يىمپەريالىستىك داۋىردە، ۇلتتىق ەزگىنىڭ اسقىنىۋى سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانى ۇلتتىق ءبولىنۋ ەركىندىگى جولىندا جۇرگە-زەتس "قىيالى" (بۇرچىازيانىڭ ايتقانىنداي) كۇرەستەن بەزدىرمەيدى، كەرسىبىنشە، ونىڭ ءدال وسىنداي نەگىزدە تۇلغان قاقىتەس-

تاردى بۇقارالىق ارەكەتتىڭ جانە بۇرجۇازياغا قارسى توڭگەرىستىك اتتانىستىڭ تامىزدىعى رەتىنىدە جەدەل پايدالانىۋىنا مۇمكىندىك جاسايدى.

3. ۋوزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىمىنىڭ ماڭىزى جانە ونىڭ وداقتىق تۈزىمىەن قاتناسى

ۇلتتاردىڭ ۋوزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىمى دەگەنىمىز ساياسىي ماعنا-
داعى تاۋەلسىزدىك ۇقىمى، ياعنى ەزۋشى ۇلتتان ساياسىي جاقتا
ەركىن بولىنىپ شەۋ ۇقىمى دەگەن ۇسوز. ناقتى تۇردە ايتقاندا،
ساياسىي دەموكراتيانىڭ بۇل تالابى— بولىنىۋ جونىندە جانە بولىنىۋ
ماسەلەسىن بولىنىۋشى ۇلتنىڭ جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ جولىمەن
شەشۋ جونىندە جۇرگىزىلەتىن ئاسىيحاتتىڭ تولىق ەركىندىگى بولۇ
كەرەك دەگەن ۇسوز. سوندىقتان، بۇل تالاپ بولشەكتەۋ، بىتىراتۋ،
ۇساق مەملەكەتتەر قۇرۇ تالابىمەن استە تەڭ ەمەس، بارلىق ۇلتتىق
ەزگىگە قارسى تۇرۇدىڭ داىەكتى بەينەسى عانا، بىر مەملەكەتتىڭ
دەموكراتىيالىق تۈزىمى بولىنىۋدىڭ تولىق بوستاندىغىنا نەعۇرلىم
جاقىن بولسا، ۇس جۇزىندە بولىنىۋ تىلەگى دە سولعۇرلىم از جانە
باسەڭ بولادى، ويتكەنى ەكونوميكالىق دامۋشىلىق تۇرعىسىنان دا،
بۇقارانىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان دا ئىرى مەملەكەتتىڭ تىمىدىلىكتە-
رىنە شەك جوق، ونىڭ بەرجاعىندا بۇل تىمىدىلىكتەر كاپىتالىزىمنىڭ
دامۋىمەن بىرگە كۈننەن— كۈنگە ارتىپ وتىرادى. ۋوزىن ۇزى
بىلەۋدى مويىنداغاندىق وداقتىق تۈزىم سىندى پىرىنسىپتى مويىن-
داغاندىقپەن تەڭ ەمەس. بۇل پىرىنسىپكە باتىل قارسى تۇرۇعا،
ال دەموكراتىيالىق ورتالىقتاندىرۋ تۈزىمىن قورعاۋعا بولادى، بىراق

ۇلتتىق تەڭسىزدىكتىڭ بولعانىنان گورى تولىق دەموكراتىيالىق ورتا-
لىقتاندىرۋ ۇتۇزىمىن جۇزەگە اسرۇدىڭ بىردەن-بىر جولى رەتىندە
وداقتىق ۇتۇزىمدى ورناتقان ابزال. ورتالىقتاندىرۋ ۇتۇزىمىن
قۇاتتاۋشى ماركس ۇدال وسى تۇرىدىن قاراپ، يرلاندىيانى اعدا-
شىنداردىڭ زورلىقپەن بىلەۋىنەن گورى يرلاندىيانىڭ انگليامەن
وداق بولۇپ ۇتپىتى ۇتاۋىر كورگەن مەدى³³⁵.

سوتسيالېزىمنىڭ ماقساتى: ادامزاتتىڭ ۇساق مەملەكەتتەرگە
بولۇنۇپ جانە ۇلتتاردىڭ ۇارقانداي وقشاۋلانۇپ جويۇ عانا
مەس، ۇلتتاردى جاقىنداستىرۋ عانا مەس، ونىڭ ۇستىنە ولاردى
بىرىكتىرىپ قوسۇ. سوندىقتان ۇدال وسى ماقساتقا جەتۋ ۇشىن،
بىز، بىر جاعىنان، رەننەر مەن و. باۋەردىڭ ۇمادەنى-ۇلتتىق
ايتونوميا¹⁸⁹ دەيتىن قۇاتتاماسىنىڭ كەرتارتپالغىن بۇقاراعا ۇتۇسىن-
دىرۋىمىز كەرەك؛ ەندى بىر جاعىنان، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ازات
ەتىلۋىن جالپىلاما ايتىلا سالعان، كۇڭگىرت سوزدەردە مەس،
مازمۇنىسز اۋەندەردە مەس، ماسەلەنى سوتسيالېزىمگە دەيىن ۇقال-
دىرا تۇرۇ ۇورماسىندا مەس، قايتا ەزۋشى ۇلتتارداعى سوتسيال-
ليستەردىڭ ەكجۇزدىلىگى مەن قورقاتتىن اتيى ەسكەرەتىن
انىق جانە ۇدال تۇجىرىمدالغان ساياسي پروگراممادا تالاپ ەتۋىمىز
كەرەك. ادامزاتتىڭ تاپتاردى جويۇعا ەزىلگەن تاپ دىكتاتۇراسىنىڭ
وتپەلى ۇداۋىرى ارقىلى عانا جەتە الاتىنى سىياقتى، ادامزات
ۇلتتاردىڭ ۇسوزسىز بىرىگىپ قوسىلۇنا دا بارلىق ەزىلگەن ۇلتتار-
دىڭ تولىق ازات ەتىلۋىنىڭ وتپەلى ۇداۋىرى، ياعنى بولۇنۇ
ەركىندىگىنىڭ وتپەلى ۇداۋىرى ارقىلى عانا جەتە
الادى.

4. ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بىلەۋ ماسەلەسى جونىندەگى پىرولەتارلىق توڭكەرىستىك قويىلىس

ۇلتتاردىڭ ۇوزىن ۇوزى بىلەۋ تالابىنىڭ ۇوزىن عانا ەمەس،
بىزدىڭ ەڭ تومەنگى دەموكراتىيالىق پىروگىراممىمىزدىڭ بارلىق
تارماقتارىن ۇساق بۇرجۇازىا سوناۋ 17-، 18-عاسىرلاردىڭ وزىن-
دە-اق قويىغان بولاتىن. ال ۇساق بۇرجۇازىا دەموكراتىيالىق
تۇزىم تۇسىنداعى تاپتىق كۇرەستى جانە بۇل كۇرەستىڭ كۇشەيىپ
وتىراتىنىن كورمەي، ”بەيىت“ كاپىتالىزىمگە سەنىپ، بارلىق وسى
تارماقتاردى قازىرگە دەيىن قىيالى تۇردە قويىپ كەلەدى. حالىقتى
الدايتىن جانە كاۋتسكىشىلدەر قورعاپ وتىرعان يىمپەريالىستىڭ
داۋىردە تەڭ ۇقىقتى ۇلتتاردىڭ بەيىت وداعىن قۇرۋ دەيىتىن
قۇر قىيال ۇدال وسىنداى. مەشاندىق، ورايشىلدىق بۇل قۇر قىيال-
دىڭ كەرىسىنشە، سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتيانىڭ پىروگىراممىسى
ۇلتتاردىڭ ەزۋشى ۇلت پەن ەزىلۋشى ۇلتقا بولىنەتىندىگىن يىمپەر-
يالىستىڭ داۋىردەگى نەگىزگى، اسا ماڭىزدى جانە ۇسوزسىز تۇىلا-
تىن قۇبىلىس رەتىندە كورسەتۋگە ۇتىس.

ەزۋشى ۇلتتاردىڭ پىرولەتارىياتى قوسىپ الۋعا قارسى تۇرۋدا
جانە ۇلتتاردىڭ جالپى تەڭدىگىن جاقتاۋدا توما-تۇيىق، ۇىر
سارىندى سوزدەرمەن، بارلىق تىنىشتىقىشل بۇرجۇازداردىڭ سىلدىر
قايتالاۋ سوزدەرىمەن تىنا المايدى. يىمپەريالىستىڭ بۇرجۇازىاعا
توتەنشە ”كوڭىلىسز“ تىەتىن ماسەلە جونىندە، ياعنى ۇلتتىق ەزگىنى
نەگىز ەتكەن مەملەكەت شەكارالارى ماسەلەسى جونىندە پىرولەتار-
يات ۇن-ۇنسىز قاراپ تۇرا المايدى. پىرولەتارىيات ەزىلگەن

ۇلتلاردىڭ بەلگىلىبەر مەملەكەت شەگارىسى شىنىدە زورلىقپەن ۇستالىپ وتىرۇنا قارسى بولماي وتىرا المايدى، اتاپ ايتقاندا، بۇل دا ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى جولىندا كۇرەسۇ بولادى. پىرو- لەتاريات "ۇز" ۇلتىنان ەزگى كورگەن وتارلارمەن ۇلتلاردىڭ ساياسي جاقىنا بولىنىپ شىعۇ ەركىندىگى بولۇن تالاپ ەتۇ ۇتىس. بۇلاي بولماغاندا، پىرولەتارياتنىڭ يىتتەرناتسيونالىزىمى باياعى قۇر ۇسوز بولادى، ەزىلگەن ۇلتلاردىڭ جۇمىسشىلارى مەن ەزۇشى ۇلتلاردىڭ جۇمىسشىلارنىڭ ۇزارا سەنىمىنە نەمەسە تاپتىق نىتىما- عىنا جەنەم دەۋ دە مۇمكىن بولمايدى؛ "وزدەرنىڭ" ۇلتى ەزىپ وتىرعان جانە "وزدەرنىڭ" مەملەكەتىندە زورلىقپەن ۇستالىپ وتىر- عان ۇلتلار تۇرالى جۇمىعان اۋزىن اشپايتىن، ۇلتلاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن جاعىرتىمپازدىق جانە كاۋتسكىشىلدىك تۇردە قور- عاۋشىلاردىڭ جالغان بۇركەنىشىگى اشكەرلەنبەي قالادى.

ەندى بىر جاعىنان، ەزىلگەن ۇلتلاردىڭ سوتسياليستەرى ەزىلگەن ۇلت جۇمىسشىلارنىڭ ەزۇشى ۇلت جۇمىسشىلارىمەن تولىق، شارتسىز تۇردە (جۇيەدەن ۇيىمدىق جاقىتاعى) نىتىماقتاسۇن باتىل ساقتاۋعا جانە ونى جۇزەگە اسىرۇعا ۇتىس. وپتپەگەندە، بۇرجۇازيانىڭ ارالۋان ايلالارى، شارىلارى، وپاسزدىقتارى جانە الداپ-ارباۋى جاعدايىندا، پىرولەتارياتنىڭ دەرەس ساياساتىن جانە ونىڭ باسقا ەلدەردىڭ پىرولەتارياتىمەن بولغان تاپتىق نىتىما- عىن قورعاۋ مۇمكىن ەمەس. ويتكەنى ەزىلگەن ۇلتلاردىڭ بۇرجۇازياسى ۇلت ازاتتىق ۇرانىن ۇنەمى جۇمىسشىلاردى الداۋ تاسلىنە اينالدىرىپ وتىرادى؛ شىكى ساياساتتا ول وسى ۇرانداردان پايدالانىپ، ۇستەمدىك ەتۇشى ۇلتلاردىڭ بۇرجۇازياسىمەن كەرتارتىپ سىمراعا كەلەدى (مىسالى، اۋستىريا مەن روسسىياداعى پولياكتار كەرتارتىپ كۇشتەرمەن استاسىپ، ەۋرەيلەر مەن ۇكرائىنە

دىقتاردى ەزىپ وتىر)؛ سىرتقى ساياساتتا ول باقتالاس، كۈشتى يىمپەريالىستىك مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىمەن استاسىپ، وزدەرىنىڭ تالان-تاراجلىق ماقساتتارىن جۈزەگە اسىرۋ ۋشىن تىرىسادى (مىسالى، بالقانداغى ۇساق مەملەكەتتەردىڭ ساياساتى، تاغى سوندايلار).

ساياسىي جاقتان الدامكۈستىك ىستەۋ، مالىيا جاقتان تالان-تاراجلىق جۇرگىزۋ ماقساتىنا جەتۋ ۋشىن بۇرچۋازيانىڭ تالاي رەت رەسپۇبلىكاشلىدىق ۇرانداردان پايدالانغانى (مىسالى، رومان تىلدەس ەلدەردە)، سوتسىيال-دەموكراتتاردى ۇزىنىڭ رەسپۇبلىكاشلىدىننان باس تارتقىزا الماعانى^① سىياقتى، ۇلت بوستاندىغى ۋشىن، كۈشتى ۇبر يىمپەريالىستىك مەملەكەتكە قارسى كۈرەستى بەلگىلىبىر جاعدايدا، ەكىنشى ۇبر ”ئىرى“ مەملەكەت ۇزىنىڭ ئاق

① ۇلتلاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىننان ”وتاندى قورعاۋ“ دەيتىن قورتىندى كەلىپ شىعاتىن كۈرىنەدى دەپ، بۇل ۇقىقتى تەرىسكە شىعارۋ قاتتى كۈلكىلى ۇس بولاتىندىن ايتىپ جاتىۋدىڭ قاجەتى جوق. سوتسىيال-شۋېنىستەر ”وتاندى قورعاۋ“ دى اقتاۋ ۋشىن، 1914 — 1916 - جىلدارى دەموكراتىياشلىلاردىڭ كەز كەلگەن تالابىن (مىسالى، ونىڭ رەسپۇبلىكاشلىدىن) جانە ۇلتىتىق ەزگىگە قارسى كەز كەلگەن قۋاتتاماسىن ۇنەمى كۈتەرپ شىققان، بۇل دا تۈپتارس بەرۋگە تۇرالىقتاي بىردەگە ەمەس. ماركىسىزىمنىڭ ەۋروپاداعى كەيىر سوعىستارداعى، مىسالى، فرانسىا ۇلى توڭكەرىسىندەگى نەمە-سە گارىبالدى سوعىسىنداغى وتاندى قورعاۋ قورتىندىسىن مۈيىنداۋى دا، 1914 — 1916 - جىلدارداغى يىمپەريالىستىك سوعىستاغى وتاندى قورعاۋ قورتىندىسىن تەرىسكە شىعارۋى دا استە پالەندەيىبىر ”جالپى پرىنسىپ“ تەن جانە پروگراممانىڭ بەلگىلىبىر تارامىنان النباي، قايتا ۱۹ جولى جەكە سوعىستىڭ ناقتى تارىخىي وزگەشەلىگىنە جاسال-عان تالداۋ ارقىلى بولغان.

سونداي يىمپەريالىستىك ماقساتى ۇشىن پايدالانىپ كەتۋى مۇمكىن بولغان جاعدايلاردىڭ سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانى ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بېلەۋ ۇقىمىن مويىنداۋدان باس تارتقىزا الۋ مۇمكىن-دىكى دە جوقتىڭ قاسى.

5. ۇلت ماسەلەسىندەگى ماركىسىزىم جانە پرۇدونىزىم

ۇساق بۇرژۇازيا دەموكراتتارىنىڭ كەرىسىنشە، ماركىس دەموك-راتىيالىق تالاپتاردىڭ بىردە-بىرىن قاعىس قالدېرماي، بارلىعىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراماي، قايتا بۇرژۇازيا باستاعان حالق بۇقاراسىنىڭ فەودالدىق تۇزىمگە قارسى كۇرەسىنىڭ تارىحي كورىنى-سى دەپ قاراعان. وسى تالاپتار شىندەگى ۇر بىر تالاپ بۇرژۇاز-يانىڭ جۇمىسشىلاردى الدايتىن قۇرالى بولپ شىعۋى مۇمكىن، سونداي-اق بەلگىلى جاعدايدا بولپ تا وتىر. بۇل جاعىندا، ساياسي دەموكراتىيالىق تالاپتاردىڭ بىرەۋىن، اتاپ ايتقاندا، ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بېلەۋ تالابىن بولپ الپ، ونى وزگە تالاپتارعا قارسى قويۋ ۇنازارىيالىق جاقتان مۇلدە دۇرىس ەمەس. ۇس جۇزىندە پىرولەتارىيات ۇزىنىڭ بارلىق دەموكراتىيالىق تالاپتارى جولىنداى (رەسپۇبلىكا قۇرۋ تالابى دا وسىنىڭ شىندە) كۇرەسىن بۇرژۇازيانى قۇلاتۋ جولىنداى توڭكەرىستىك كۇرەستەرىنە باعىن-دىرعاندا عانا، ۇزىنىڭ دەرىجەسىگىن ساقىتاي الادى.

ەكىنشى جاعىنان، ۇلەۋمەتتىك توڭكەرىس ۇشىن ۇگەن سىلتاۋمەن ۇلت ماسەلەسىن ۇەرىسكە شىعارعان ۇرۇدونشىلداردىڭ كەرىسىنشە، ماركىس كوپىنەسە الدىڭعى قاتارلى ەلدەر پىرولەتارىيات-نىڭ تاپتىق كۇرەس مۇددەلەرىنىڭ بارىنەن جوعارى تۇراتىندىعىن

ەسكەرە وتىرىپ، يىتتەرناتسىيونالىزىم مەن سوتسىيالىزىمنىڭ: باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ەرىكتى بولا المايدى²⁸² دەيتىن ئۇبىرلى پېرىنسىپىن باستان-اياق بىرىنىشى ورىنغا قويدى. گەرمانىيا جۇمىسشىلارنىڭ توڭگەرىستىك قوزغالىسىنىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان قاراپ، ماركس 1848-جىلى گەرمانىيا دەموكراتتارىنان جەڭىسكە جەتسىمەن نەمىستەر ەزگەن ۇلتتاردىڭ بوستاندىعىن جاريالاۋدى جانە جۇزەگە اسىرۋدى تالاپ ەتكەن بولاتىن³³⁶. ئۇدال انگلىيا جۇمىسشىلارنىڭ توڭگەرىستىك كۇرەسىن ەسكەرىپ، ماركس 1869-جىلى انگلىيادان يرلاندىيانىڭ بولىنىپ شىعۋىن تالاپ ەتتى، ونىڭ ۇستىنە: ”بولىنگەننەن كەيسىن وداق بولپ قۇرلاتىن بولسا دا مەيلى“²¹¹ دەپ قوستى. تەك وسىنداي تالاپتاردى العاقويا وتىرىپ، ماركس انگلىيا جۇمىسشىلارىن يىتتەرناتسىيونالدىق رۋىپەن شىنايى تارىبەلەپ وتىردى. ول تەك وسىلاي عانا، وسى تارىخى مىندەتتەر-دى توڭگەرىستىك جولمەن شەشۋدى ورايشىلدارغا جانە يرلاندىيانىڭ ”جاڭغىرۋ“ىن وسى كۇنگە دەيسىن، جارىم عاسىردان كەيسىن دە جۇزەگە اسىرماغان بۇرجىۋازيا جاڭغىرتىمپازدارىنا قارسى قويا الدى. از ۇلتتاردىڭ بولىنىۋ بوستاندىعى قۇر قىال، جۇزەگە اسپايتىن نارسە، بۇلاردىڭ ەكونومىكالىق جاقتان عانا ەمەس، ساياسىي جاقتان دا شوعىرلانۋى العاباسارلىق دەپ ايعايلاپ جۇرگەن كاپىتال اقتاۋىش-لارىنا قارسى، بۇل شوعىرلانۋىڭ العاباسارلىعى يىپەريالىستىك جولمەن ەمەس، ۇلتتاردى زورلىقتى كۇشپەن جاقىنداىتىرۋ نەگىزىندە ەمەس، بارلىق ەلدەر پىرولەتارلارنىڭ ەرىكتى وداعى نەگىزىندە بولاتىندىعىن ماركس تەك وسىلاي عانا قورعاي الدى. ماركس ۇلتتىق ماسەلەلەردى شەشۋ جولىندا دا ۇلتتار تەڭدىگى مەن ۇلتتار-دىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن اۋىز جۇزىندە جانە كوبىنەسە وتىرىك موپىنداۋىشلىققا بۇقاراسىڭ توڭگەرىستىك ارەكەتىن تەك وسىلاي

عانا قارسى قويا الدى. 1914—1916-جىلدارداى يمپەريالىستىك سوعىس جانە وسى سوعىستا اشكەرەلەنگەن، ورايشىلدار مەن كاۋتسكىشىلدەردىڭ جاساندىلىعىمەن تولعان اۋگە اس مال قوراسى³³⁷ ماركستىڭ وسى ساياساتىنىڭ دۇرس ەكەنىن ايىقن دالەلدەپ بەردى، بۇل ساياسات الدىڭعى قاتارلى مەملەكەتتەردىڭ بارلىعى ۇشىن ۇلگى بولۇعا ۇيىس، ويتكەنى قازىر بۇلاردىڭ ۇارقايسىسى باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىر^①.

6. ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى جونىندە مەملە- كەتتەردىڭ ۇش ۇيىسى

بۇل جونىندە مەملەكەتتەردىڭ نەگىزگى ۇش ۇيىسىن ايرى

① كەبىرەۋلەر، كوپ رەتتەردە، ماركستىڭ بەلگىلى ۇلتتىڭ (مسالى، 1848-جىلى چەتتاردىڭ) ۇلتتىق قوزعالىسن ماقۇلداماعانن سىلتاۋ ەتپ، ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن ماركسىزىمدىڭ كوزقاراس نەگىزىندە مويىنداۋدىڭ قاجەتتىلىگىن تەرىسكە شىعارادى، ماسەلەن، سوڭعى كەزدە «قوڭىراۋ» جورناللىنىڭ³³⁸ 8-، 9-ساندارىندا گەرمانىيا شوۋىنيىسى لەنچ وسىلاي كورسەتەدى. ۇىراق بۇل دۇرس ەمەس، ويتكەنى 1848-جىلى ۇلتتاردى «كەرتارپا» ۇلت جانە توڭگەرىشىل-دەموكراتىياشىل ۇلت دەپ بولۇگە تاريىي جانە ساياسى نەگىزدەر بار ەدى. ماركستىڭ مۇنىڭ ۇيرنىشىسن سوڭىپ، ەكىنشىسن جاقتاعانى دۇرس ەدى³³⁹. ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىى دەموكراتىيا تالاپتارىنىڭ ۇبرى، بۇل تالاپ دەموكراتىيانىڭ جالى مۇددەسىنە تابىيى تۇردە بويسۇنۇعا ۇيىس. 1848-جىلى جانە ودان كەيىنگى جىلداردا وسى جالىپى مۇددە ەڭ الدىمەن پاتشا ۇكمەتنە قارسى كۇرەس بولدى.

قاراۋ كەرك:

بىرىنشى، باتىس ەۋروپاداعى الدىڭعى قاتارلى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر مەن امەرىكا. بۇرجۇازىالىق العاباسار ۇلتتىق قوزغا-لىستار بۇل ارادا الدەقاشان اياقتاعان. بۇل ىرى ۇلتلاردىڭ بارى وتارلارداعى جانە ۇز ەلىندەگى باسقا ۇلتلاردى ەزىپ وتر. وسى ۇستەمدىك ەتۋشى ۇلتلار پىرولەتارىياتنىڭ مىندەتتەرى ۇال 19-عاسىرداعى انگلىيا پىرولەتارىياتنىڭ يرلاندىا جونىندەگى مىندەتىمەن ۇقساس ①.

ەكىنشى، ەۋروپانىڭ شىعىس بولەگىندەگى مەملەكەتتەر: اۋستىريا، بالقان ەلدەرى، اسىرەسە روسىيا. مۇندا 20-عاسىردا بۇرجۇازىالىق دەموكراتىيالىق ۇلتتىق قوزعالىس ەركەشە دامىپ، ۇلتتىق كۇرەس توتەنشە اسقىنىدى. بۇل مەملەكەتتەردىڭ پىرولەتارىياتى ۇلتلاردىڭ ۈزىن ۈزى بىلەۋ ۇقىعىن قورعامىنشا، ۇز ەلدەرىندەگى بۇرجۇازىالىق دەموكراتىيالىق رەفورمانى ورنىداۋ جاعىندا دا، باسقا ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك توڭكەرىسىنە كومەكتە-

① 1914 — 1916-جىلدارداعى سوعىسقا قاتناسپاعان كەيىر ۇساق

مەملەكەتتەردە، مىسالى، گوللاندىا مەن شۋەتسارىادا، بۇرجۇازىا ۇزىنىڭ يىمپەريالىستىك سوعىسقا قاتناسۋىن اقتاۋ ۇشىن ۇلتلاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇرانىن پايدالانۋعا كۇش سالپ جۇردى. مۇنىڭ ۇزى وسى مەملەكەتتەردىڭ سوتسىيال-دەموكراتلارنى ۇزىن ۇزى بىلەۋدى تەرىسكە شىعارۋعا يتەرمەلەيتىن سەبەپتەردىڭ بىرى. ادامدار پىرولەتارىياتنىڭ دۇرس ساياساتىن، اتاپ ايتقاندا، يىمپەريالىستىك سوعىستا ۇتاندى قورعاۋدى تەرىسكە شىعارۋدى تەرىس دالەلدەرمەن قورعايدى. ناتىجەدە ۇزارىا جاققان ماركسىزىم بۇرمالانادى، ال ۇمالياتتا وزىنشە ۇىر ۇساق ۇلتتىق تار ورستىلىك بەينەلەندى، ىرى

سۇ جاعىندا دا ۇز مىندەتتەرىن ورنىداي المايدى. بۇل ارادا
 ەرەكشە قىيىن جانە ەرەكشە ماڭىزدى مىندەت— ەزۋشى ۇلتتار مەن
 ەزىلۋشى ۇلتتار جۇمىسشىلارنىڭ تاپتىق كۇرەسىن بىرىكتىرۋ.
 ۇشىنىشى، جۇڭگو، پەرسىيا، تۇركىيا سياقتى جارتىلاي وتار ەلدەر
 جانە بارلىق وتارلار، ونداعى جالپى حالق سانى ۇىر مىليارتقا
 جەتەدى. بۇل جەردە بۇرجۇازىيالىق دەموكراتىيالىق قوزعالىستار نە
 ەندى باستالىپ كەلەدى، نە اياقتالۋدان ۇلى الشاق جاتىر.
 سوتسيالېستەر وتارلاردىڭ شارتىسىز، تولەمسىز جانە دەرەۋ ازات
 ەتلۋىن تالاپ ەتىپ قانا قويماۋعا ۇتىس،—ال بۇل تالاپتىڭ
 ساياسي بەينەسى ناق سول ۇزىن ۇزى بېلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋ
 عانا؛ سوتسيالېستەر وسى ەلدەردەگى بۇرجۇازىيالىق دەموكراتىيالىق
 ۇلت ازاتتىق قوزعالىستاردىڭ ەڭ توڭگەرىسىشىل ەلەمەنتتەرىن
 بارىنىشا باتىل قولداۋى كەرەك جانە ولاردىڭ وزدەرىن ەزىپ
 وتىرعان بەلدى يمپەريالىستىك ەلدەرگە قارسى كوتەرىلىسىنە،—
 ورايى كەلگەندە، ولاردىڭ توڭگەرىستىك سوعىسىنا دا،— كۈمەكتە.
 سۇگە ۇتىس.

ەلدەر“ ۇلتتارنىڭ قۇلدىعىندا وتىرعان ۇلتتاردىڭ جۇز مىليونداغان
 تۇرىندارى ەستەن شىعادى. گورتەر جولدىاس ۇزىنىڭ «يمپەريا-
 لىزم، سوعىس جانە سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا» دەگەن ايگىلى
 كىتاپشاسىندا ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بېلەۋ ۇپرىنىسىن قاتە تۇردە
 تەرىسكە شىعارادى، ۇىراق، ونىڭ گوللاندىيا تاۋەلدىلىگىندەگى يىندى-
 نىڭ “ساياسي جانە ۇلتتىق دەرەستىك” ن دەرەۋىسكە اسىرۋدى
 تالاپ ەتۋىنىڭ، سونداي-اق وسى تالاپتاردى العا قويۋدان جانە
 وسى تالاپ ۇشىن كۇرەسۋدەن باس تارتقان گوللاندىيا ورايشىلدارىن
 اشكەرلەۋىنىڭ ۇزى—بۇل ۇپرىنىسپتى دۇرىس قولدانعاندىعى.

7. سوتسيال - شوۋينىزم جانە ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى

يىمپەريالىستىك ءداۋىر جانە 1914—1916-جىلدارداى سوعىس الدىڭعى قاتارداى ەلدەردە شوۋينىزم مەن ۇلتشىلىققا قارسى كۇرەسۋ مىندەتىن ەرەكشە العا قويدى. ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋى ماسەلەسى جونىندە سوتسيال - شوۋينىستەر اراسىندا، اتاپ ايتقاندا، ”وتاندى قورعاۋ“ دەگەن ۇعمىدى يىمپەريالىستىك كەرتارتىپا سوعىسقا ىستەتىپ، وسى سوعىستى بەزەندىرىپ وتىرعان ورايشىلدار مەن كاۋتسكىشىلدەر اراسىندا باستى ەكى سارىن بار.

بىر جاعىنان، بۇرجۇازيانىڭ نەداۋىر اشكەرە مالايىلارىن كۆرەمىز، ولار يىمپەريالىستىك جانە ساياسي شوغىرلاندىرۋ العاباسار نارسە دەپ، قوسىپ الۋدى جاقتايدى، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن قۇر قىيال، قىيالى، ۇساق بۇرجۇازىيالىق، تاعى سول سياقتىلارعا ۇقساتىپ تەرىسكە شىعارادى. بۇعان جاتاتىندار: گەرمانىياداى كۇنوۋ، پاروۋس جانە اسرە ورايشىلدار؛ انگلياداى فابيانىشلار³⁰² مەن جۇمىسشى بىرلەستىگى كوسەمدەرىنىڭ بىر بولەگى؛ روسسىياداى سەمكوۋسكىي، لىبمان، يۋركەۋىچ قاتارلى ورايشىلدار.

ەكىنشى جاعىنان، كاۋتسكىشىلدەردى كۆرەمىز، بۇعان ۋاندەر-ۋەلدە، رەنودەل جانە انگلي مەن فرانسىيانىڭ كوپتەگەن تىنىش-تىقىشىلدارى دا جاتادى. بۇلار بىرىنشىلەر مەن بىرلىكتى جاقتايدى، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن كىلەڭ اۋىز جۇزىنىدە جانە وتىرىك

قورعاي وتىرىپ، ءامالياتتا ولارمەن ابدەن ءىراۋىزدى بولادى، ولار ساياسي جاقتان ءبولىنۋ بويىنچا تالاپ ەتۋدى "اسپ كەتكەندىك" دەپ قارايدى، («zu viel verlangt»، كاۋتسكى «جاڭا ءداۋىر»²⁴ دە 1915-جىلى 5-ايدىڭ 21-كۈنى)، ولار ئاق ەزۋىشى ۇلتتار سوتسياليستىرىنىڭ توڭگەرىستىك تاكتىكا قولدانۋىغا ءىيىس ەكەننىن قورعايدى؛ كەرىسىنشە ولاردىڭ توڭگەرىستىك بورىشىن جوققا شىعارادى، ولاردىڭ ورايشىلىدىن اقتايدى، ولاردىڭ حالقىنى الداۋىنا جەڭىلىدىك تۋدىرادى، تولق ۇقىسى جوق ۇلتتاردى ۇز قۇرامىندا زورلىقپەن ۇستاپ وتىرعان مەملەكەتتەردىڭ شەگەرلەرى جونىندەگى ماسەلەنىڭ ئاق وزىنە كەلگەندە جولاماي كەتەدى، تاغى باسقارار.

بۇلاردىڭ قاي-قايسىسى دا ورايشىلىدار، ولار ماركستىڭ يولاندىا مىسالىمەن تۋسىندىرىگەن تاكتىكاسىنىڭ نازارپالىق مانى مەن ءامالي قاجەتتىلىگىن تۋسىنىۋ قابىلەتىنەن مۇلدە ايرىلىپ، ماركسىزىمدى اياق استى ەتەدى.

ال قوسىپ الۋ دەگەنگە كەلسەك، بۇل ماسەلە سوعىسقا بايلا-نىستى ەرەكشە شۇعىل ماسەلە بولپ وتىر. ال قوسىپ الۋ دەگەن نە؟ قوسىپ الۋعا قارسى نازارلىق نە ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن موينىنداۋعا اپارادى، نە قازىرگى كۋىدى قورعايتىن جانە زورلىقتى كۇش اتاۋلىنىڭ بارىنە، ءتىپتى توڭگەرىستىك زورلىقتى كۈشكە دە جاۋ كوزبەن قارايتىن تىنىشتىقپازدىق سوزدەرگە نەگىزدە-لەدى، بۇعان كوز جەتكىزۋ قىيىن ەمەس. ول سوزدەر مۇلدەم جالان نارسە جانە ماركسىزىممەن وتاسا المايدى.

بەرمەۋ رۋحىندا بۇقاراعا توڭگەرىستىك تاربيە جۇرگىزۋ. وتارلار-
دىڭ جانە يرلاندىيانىڭ بولنىۋ ەركىندىگىن تالاپ ەتپەيتىن انگليا
سوتسيالىستەرى؛ وتارلاردىڭ، ەلزاستىقتاردىڭ، داتچاندار-
دىڭ، پولياكتاردىڭ بولنىۋ ەركىندىگى بولۇن تالاپ ەتپەيتىن،
تىكەلەي توڭگەرىستىك ۇگىت پەن توڭگەرىستىك بۇقارالىق قىمىلدى
ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كۇرەس سالاسىندا دا تاراتپايتىن، سابەرن
وقىعاسى سياقتى وقىعالاردى ەزۋشى ۇلت پىرولەتارلارنىڭ اراسىندا
ەڭ كەڭ كۆلەمدى قۇيا ۇگىتتەر جۇرگىزۋ ۇشىن ەرەۋىل جاساپ،
قىر كورسەتۋ جانە توڭگەرىستىك بۇقارالىق اتتانىس ۇشىن پايدا-
لانبايتىن گەرمانيا سوتسيالىستەرى؛ فىنلاندىيانىڭ، پولشانىڭ،
ۋكرائىنانىڭ جانە باسقالاتاردىڭ بولنىۋ ەركىندىگىن تالاپ ەتپەيتىن
روسىيا سوتسيالىستەرى،—مۇنداي سوتسيالىستەردىڭ سىتەگەنى
ۇدال شوۋىنىستەردىڭ سىتەگەنى جانە قان-جىنعا بىلغانعان
يىمپەريالىستىك پاتشالار مەن يىمپەريالىستىك بۇرجۇازيا يتارشە-
لارنىڭ سىتەگەنى بولاتىندىن سوتسيالىستەر بۇقاراعا تۇسىندىرۋگە
ۇيىس.

9. روسىيا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ،
پولشا سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ
جانە ەكىنشى يىتەرناتسيونالدىڭ ۇزىن ۇزى
بىلەۋ جونىندەگى كوزقاراسى

روسىيا توڭگەرىستىك سوتسيال-دەموكراتىتارى مەن پولشا
سوتسيال-دەموكراتتارنىڭ اراسىندا ۇزىن ۇزى بىلەۋ ماسەلەسى
جونىندەگى پىكىر الاۋىزدىعى 1903-جىلغى قۇرىلتايدا-اق 187

جاريقتا شىققان بولاتتىن. بۇل قۇربلىتاي روسىيا سوتسىيالىزىمى-دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىروگراممىسىنى ماقۇللىغان جانە پولشا سوتسىيالىزىمى-دەموكراتىيالىق پارتىيىسى ۋاكىللەرى ۋىيەننىڭ نازىيلىمىغا قاراماستان بۇل پىروگراممىغا ۇلتىتاردىڭ ۇزىنى ۇزى بىلە ۇقىمىن مويىنداغان 9-تارماقتى قوشقان بولاتتىن. سودان بەرى پولشا سوتسىيالىزىمى-دەموكراتىيالىق ۇلتىتاردىڭ پارتىيىمىزدىڭ پىروگراممىسىنى 9-تارماقتى شىعارىپ تاستا ۇ جۈملىسىدە نەمەسە ۇسى تارماقتىڭ ۇرنىنا باسقۇچ بەلگىلىگىلىرى ۇسوز قوي ۇ جۈملىسىدە ۇز پارتىيىسى اتىنان قايتىلاپ ۇسىنىس قويغان جوق.

جان سانىنىڭ كەمىدە 57 پىراسەنتتى، 100 مىليوننان استىمى ەزىلگەن ۇلتىتارغا جاناتىن روسسىيادا-بۇل ۇلتىتار كۈيىنەسە شەكارا رايونلاردى مەكەندەيتىن جەردە،-بۇل ۇلتىتاردىڭ كەيىرى ۇرى ورىستاردان گورى مادەنيەتتى جەردە،-ساياسي ۇتۇرمى ەرەكشە تاعىلىق جانە ۇرتا عاسىرلىق سىپات الاتىن جەردە،-بۇر ۇلتىتاردىڭ دەموكراتىيالىق توڭكەرسى ۇلى اياقتالماغان جەردە،-روسسىيادا پاتشا ۇكىمەتتىن ەزگى كۈرپ وتىرعان ۇلتىتاردىڭ روسسىيادان ەرىكتى تۇردە ۇبولنىپ شىعۇ ۇقىمىن مويىندا ۇ روسسىيا سوتسىيالىزىمى-دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنا ۇزدەرىنىڭ دەموكراتىيالىق جانە سوتسىيالىستىك مىندەتتەرىن ۇرىندا ۇ ۇشىن ۇسوزسىز قاجەتتى. 1912-جىلى 1-ايدا قالىپنا كەلگەن ۇلتىتاردىڭ پارتىيىمىز 1913-جىلى قارار 201 قىلدادى، بۇل قاراردا ۇزىنى ۇزى بىلە ۇقىمىن تىياناتتىدەردى جانە ۇنى ۇدال جوعارىدا ايتىلعان ناقتى ماعنادا ۇتۇسىندىردى. 1914-1916-جىلدارى بۇر ۇلتىتار اراسىندا دا، ۇرايشىل سوتسىيالىستەر (رۇبانوۋىچ، پەلەخانوف جانە «ۇلتىتاردىڭ ۇسى» جورنالى 340، تاغى باسقۇچلار) اراسىندا دا ۇرى ورىس شوۋىنيىزىمىنىڭ اسقىنى ۇلتىتاردىڭ بۇل تالاپتى قورعاۋىمىزغا جانە بۇل تالاپتى تەرىسكە شىعار ۇشلاردى

ئىس جۇزىندە ئىرى ورسى شوۋېنيزىمى مەن پاتشا ۇكىمەتنى قولداۋىشلار دەپ قاراۋىمىزغا بۇرىنغىدان ارى تۇرتكى بولادى. بۇزدىڭ پارتيامىز ءوزىن ءوزى بىلەۋ ۇقىعىنا قارسى مۇنداي ءسوز- ارەكەتتەر جونىندەگى جاۋاپكەرلىكتىڭ ەشقاندايىن كوتەر- مەيتىندىگىن جاريالايدى.

پولشا سوتسيال- دەموكراتىيالىق پارتياسىنىڭ ۇلت ماسەلەسى جونىندەگى مايدانىنىڭ ەڭ جاڭا سوزدەرى (پولشا سوتسيال- دەموكراتىيالىق پارتياسىنىڭ سىممە رۋالدى قۇرۇلتايىنداى 316 جارناماسى) مىناداي پىكىرلەردى قامتىدى:

”پولشا حالقىن ءوز تاعدىرىن ءوزى بەلگىلەۋ مۇمكىندىگىنەن ايرىپ، “پولشا رايوندارى” نالدا بولاتىن ۇتسى تولىمىنە قويىلعان كەپىل رەتىندە قاراپ وتىرعان گەرمانىيا ۇكىمەتنى جانە باسقا ەل ۇكىمەتتەرىن بۇل جارناما قاتتى ايىپتايدى. “پولشا سوتسيال- دەموكراتىيالىق پارتياسى ءبۇتىن ءبىر مەملەكەتتى قايتا بولەك- بولەك پارشالاۋعا كەسكىن قاتال نارازىلىق بىلىد- رەدى... جارناما “ەزىلگەن ۇلتتاردى ازات ەتۋ ءىسى” ن حو- ەنزوللەرنى حاندىعىنا جۇكتەپ وتىرعان سوتسيالىستەردى ايىپتايدى. جارناما حالقارالىق توڭكەرىسشىل پىرولەتارىياتنىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقان وسى كۇرەسىنە، سوتسيالىزىمگە جەتۋ كۇرەسىنە قاتناىۋ عانا “ۇلتتىق ەزگى بۇعاۋىن ۇزەدى جانە باسقا ەلدەر ۇستەمدىگىنىڭ بارلىق فورمالارىن جويادى، پولشا حالقىنىڭ ۇلتتار وداعى شىندە تەڭ ۇقىقتى مۇشە ەسەبىندە بارلىق جاققان ەمىن- ەركىن دامۋىن قامتاماسىز ەتەدى” دەگەن سەنىم بىلىدەرەدى. جارناما سوعىستى “پوليكتار ۇشىن” “ەكى رەت ءبىرىن ءبىرى قىرعىنداۋ سوعىسى” دەپ قارايدى. (ينستەرناتسيونالدىق سوتسيال پارتيا كومىتەتىنىڭ مازمۇنداماسى 341، 1915- جىلى 9- ايدىڭ 27- كۇنى، 2- سان،

15-بەت؛ ورسىشا اۋدارماسى «يئەرناتسيونال جانە سوعىس» دەگەن جىناقتا، 97-بەت)

مانى جاعىنان العاندا، بۇل كوزقاراستاردىڭ ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋدان تۇك پارقى جوق، ونىڭ ەكىنشى يئەرناتسيونالدىڭ پروگراممىسى مەن قارارلارنىڭ كوپشىلىگىنەن تەك قانا ساياسىي ۇسوزالسى كۇڭگىرت. بۇل پىكىرلەردى ناق ساياسىي سوزدەرمەن بەينەلەۋ جانە بۇلاردىڭ كاپىتالىستىك تۇزىمگە نەمەسە تەك سوتسيالىستىك تۇزىمگە عانا لايىقتى ەكەننى انىقتاۋداى سىناققاردىڭ قانداى بولسا دا، پولشا سوتسيال-دەموكراتتارنىڭ ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن تەرسىكە شىعارۋى قاتە ەكەننى بۇرىنغىدان دا ايقىن كورسەتەدى.

1896-جىلى لوندوندا بولعان حالقارالىق سوتسيالىستەر قۇرىلى-تايىنىڭ ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىىلەۋىن مويىنداۋ جونىندەگى قارارى جوعارىدا ايتىلعان كوزقاراستار نەگىزىندە مىناداي قوسىم-شالارمەن تولىقتىرىلۋى ۇتىسىس، مۇندا: (1) بۇل تالاپتىڭ يىمپەريالىستىك داۋىردە توتەنشە قاجەتتىلىگى؛ (2) ساياسىي دەموكرات-تيالىق تالاپتاردىڭ ۇبارنىڭ دە (مۇنىڭ شىندە وسى تالاپتاردىڭ دا) ساياسىي شارتى جانە تاپتىق مازمۇنى بار ەكەندىگى؛ (3) ەزۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال-دەموكراتتارنىڭ ناقتى مىندەتتەرى مەن ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال-دەموكراتتارنىڭ ناقتى مىند-دەتتەرىن انىق ايرىۋدىڭ قاجەت ەكەندىگى؛ (4) ورانىلىلدار مەن كاۋتسكىشىلدەردىڭ ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىىلەۋىن دايەكسىز، جالاڭ اۋىز جۇزىندە عانا مويىندايتىندىعى، سوندىقتان ساياسىي مانىنەن العاندا ونىڭ جالغان ەكەندىگى؛ (5) ۇزى ۇلتى ەزىپ وتىرعان وتارلار مەن ۇلتتاردىڭ ۇبولنىۋ بوستاندىغىن قورعاماي وتىرعان سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ، وتە-موتە ۇرى ەلدىڭ

ۇلتتارعا ۇتان (ۇرى ورىستار، اعلشىندار، امەرىكاندار، نەمىستەر، فرانسۇزدار، ىتالىاندىقتار، جاپوندىقتار، تاى باسقارار) سوتسىيال-دەموكراتىلاردىڭ ۇس جۇزىندە شوۋىنىستەر مەن ۇبر بولسپ شىعاتىندىعى؛ (6) وسى تالاپ پەن بارلىق ۇتۇرلى ساياسى دەموكراتىيالىق تالاپتار جولنىداى كۇرەستى بۇرجۇازىا ۇكىمەتىن اۋدارۋ جانە سوتسىيالىزىمدى جۇزەگە اسىرۋ جولنىداى تىكەلەي بۇقارالىق توڭكەرىستىك كۇرەسكە باعىندىرۋ كەرەكتىگى كورسەتە-لمۇگە ۇتىس.

كەيىر ۇساق ۇلتتاردىڭ كوزقاراستارىن، اسىرەسە ۇلتشىلىق ۇراندارىمەن حالىقتى الداۋشى پولشا بۇرجۇازىاسىنا قارسى تۇرۋ ناتىجەسىندە وزدەرىن ۇلتتاردىڭ ۇوزى بېلەۋىن قاتە تۇردە تەرىسكە شىعارۋعا اپارغان پولشا سوتسىيال-دەموكراتىلارىنىڭ كوزقاراستارىن "ىنتەرناتسىونال"عا كوشىرىپ اپارۋ ئازارايلىق جاقىنان قاتە جانە ماركسىزىمنىڭ ورنىنا پرۇدونىزىمدى قويغاندىق بولار ەدى، ال ۇس جۇزىندە ۇرى ەل ۇلتتارىنىڭ ەڭ حاۋىپتى شوۋىنىزىمى مەن ورايشلىدىغىن ساناسىزدىقپەن قولداغاندىق بولار ەدى.

روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى
پارتىياسى ورتالىغىنىڭ وركان گازەتى
«سوتسىيال-دەموكراتىلار» گازەتى
رەداكسىياسى

قوسىمىشا: جاقىندا، 1916-جىل 3-ايدىڭ 3-كۇنى باسلىغان «جاڭا داۋىر» جورنالىندا، كاۋتسكى نەمىستىڭ ەڭ پاسىق شوۋىنى-زىمىنىڭ ۋاكىلى اۋستەرلىتزگە كەلىسىمگە كەلۋىنىڭ خرىستىياندىق قولىن اشىقتان-اشىق سوزىپ، حابىسبۇرگ حاندىعى اۋسترياسى

جونىندە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بولنىپ شەۋ ەركىندىگىن تەرسكە شەعارادى، ال ورمىس قول استىنداى پولشاغا كەلگەندە، مۇنداي ەركىندىكتى مويىندايدى، بۇل تەك جىندەنبۇرگ پەن ۋىلجەلم 11گە مالاي بولپ تەر توگۇ ۇشەن ەدى. كاۋتسكىشلىدىكتىڭ ۇزىن ۇزى بۇدان ارتىق اشكەرەلەۋىن تىلەۋ قىىن بولار!

1916-جىلى 1-، 2-ايلاردا جازىلعان	«جىناق» تاى نۇسقاسىنا ساي باسە-
1916-جىلى 4-ايدا «جارشى»	لىپ وتر
جورنالنىڭ 2-سانىنا باسلىغان	«لەنىىن شەعارمالارى»، 22-توم،
1916-جىلى 10-ايدا ورمىس تىلىندە	حائزۇشاسى، 137 — 150-بەتتەرىنەن
«سوتسىيال-دەموكراتتار جىپى» نىڭ	الندى
1-تومىندا باسلىغان	

يېمپېرياليزم — كاپىتاليزمنىڭ ەڭ جوعارغى ساتىسى³⁴²

تۇسىنىكتى تىلمەن بايانداۋ

الغى ءسوز

وقىرماندارغا ءۇسىنىلىپ وتىرعان بۇل كىتاپشانى 1916-
جىلى كوكتەمدە سۇرىختا جازعان ەدىم. ول اراداعى قىزمەت
شارت-جاعدايىندا، ارينە، فرانسۇز جانە اغلىشىن تىلدەرىندەگى،
اسىرەسە ورس تىلىندەگى پايدالاناتىن كىتاپتاردان قاتتى تارىقتىم.
دەگەنمەن، يېمپېرياليزم تۋرالى اغلىشىن تىلىندەگى باستى ءبر
شعارمانى، اتاپ ايتقاندا، ج. ا. حوبسوننىڭ شعارماسىن پايدا-
لانىدىم جانە وعان تىيىسىنشە كوڭىل بۇلدىم عوي دەپ ويلايمىن.
مەن بۇل كىتاپشانى جازعان كەزدە پاتشا ءكىمەتىنىڭ كىتاپ-
جورنالداردى تەكسەرەتىندىگىن ەسكەردىم. سوندىقتان كىلەڭ
نازارىالىق، اسىرەسە ەكونوميكالىق تالداۋمەن عانا ءوزىمدى
توتەنشە قاناڭ شەكتەپ قالماي، ونىڭ ءۇستىنە ساياسي جاقتاعى
قاچەتتى بىرنەشە پىكىرلەردى بايانداغان كەزدە دە توتەنشە ساق
بولۇعا، يشارەتتاۋ ءادىسىن قولدانۇعا، ”زاڭدى“ شعارمالار جازباق
بولىپ قولنا قالام العان توڭكەرىسشىلدەر اتاۋلىنىڭ بارلىعى پاتشا
ءكىمەتىنىڭ ماجبۇرلەۋىمەن ەرىكسىز قولداناتىن ەزوپ مىسالدارىنىڭ

ئىلى تۇرىندەگى — جەكسۇرىن ەزوپ مىسالدارىنىڭ ئىلى تۇرىندە —
گى — ئىلىدى قولىدانغا ۇماجبۇر بولدىم.

پاتشا ۇكىمەتنىڭ كىتاپ — جورنالداردى تەكسەرەتتىدىگىن
ەسكەرۋ سالدارىنان كىتاپشاداعى شالىس كەتكەن، كۇمىلجىپ
جازىلغان، بەينە تىستەۋىكپەن تارتىپ تۇرغان سىياقتى بولغان
جەرلەردى قازىرگى بوستاندىق كۇندەرىمدە قايتا وقۇتم قىيىن —
اق. يىمپەريالىزىمنىڭ سوتسىيالىستىك توڭكەرىستىك قارساڭى
ەكەندىگى تۇرالى، سوتسىيالىستىك شوۋىنىزىمنىڭ (اۋىز جۇزىندەگى
سوتسىيالىزىم، ئىس جۇزىندەگى شوۋىنىزىم) سوتسىيالىزىمنى تولىق
بەت بۇرۇ جانە بۇرجۇازىا جاعىنا بۇكىلدەي ۇتۇ ەكەندىگى
تۇرالى، جۇمىشى قوزعالىسىنداعى مۇنداي بولشەكتەنۇدىك
يىمپەريالىزىمنىڭ وبىەكتىپتىك شارت — جاعدايمەن بايلانستى
ەكەندىگى تۇرالى، ت. ب. — مەنە وسى ماسەلەلەر تۇرالى توقتالغان
كەزدە، "قۇلدىق" تىلمەن سويلەۋگە ۇماجبۇر بولغان ەدىم، ەندى
وسىنداي ماسەلەلەرگە كوڭىل بولەتىن وقىرماندارعا مەنىڭ تاياندا
قايتا باسلىپ شىعاتىن 1914 — 1917 — جىلدارداغى شەتەلدە جازىلغان
ماقالالار جىناعىمدى وقىڭىز دەۋدەن باسقا امال جوق. بۇل ارادا
وتە — موتە 119 — 120 — بەتتەردەگى ① ۇبر جەردى كورسەتىپ
وتۇگە تۇرا كەلدى: قوسىپ الۋ ماسەلەسى جونىندە كاپىتالىستەردىڭ
جانە ولاردىڭ جاعىنا شىعپ كەتكەن سوتسىيالىستىك شوۋىنىستەردىڭ
(كاۋتسكىدىڭ ولارعا قارسى جۇرگىزگەن كۇرەسى تىم بايانسىز)
قالاي ۇيالىماي — قىزارماي وتىرىك ايتقاندىعىن، ۇز ەلىنىڭ
كاپىتالىستەرنىڭ قوسىپ الۋ ساياساتىن قالاي ۇيالىماي — قىزارماي
بۇركەمەلەگەندىگىن كىتاپ — جورنالداردى تەكسەرۋدەن وتە

① وسى تومنىڭ 1348 — 1349 — بەتتەرىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۇشچىدان

الارلىقتاي فورمامەن وقىرماندارغا تۇسىندىرۇ ءۇشىن مەن مىسالعا... جاپونىيانى الۋعا ءماجبۇر بولدىم! ءۇقىپتى وقىرماندار جاپونىيانىڭ ورنىنا روسىيانى، چاۋشىيانىڭ ورنىنا فىنلاندىيانى، پولشانى، كۋرلاندىتى، ۋكرائىنانى، حىۋانى، بۇجارانى، ەستلىياندىيانى جانە باسقا ۇلى ورس ەمەستەر مەكەندەنگەن رايونداردى وپ-وڭاي قويا الادى.

يېمپەريالىزىمنىڭ ەكونومىكالىق ءمانىن - وسى نەگىزگى ەكونو-مىكالىق ماسەلەنى وقىرمانداردىڭ تۇسىنىۋىنە مەنىڭ بۇل كىتاپشام كومەك بەرە الادى دەگەن ۇمىتتەمىن. بۇل ماسەلەنى زەرتتەمەيىن-شە، قازىرگى سوعىستى جانە قازىرگى ساياسىيدى قالاي شامالاۋدى مۇلدە ۇعۋعا بولمايدى.

اڭتور

1917 - جىلى 4 - يدىڭ 26 - كۇنى، پەتروگراد

فرانسۇز جانە نەمىس تىلدەرىندە باسلۇننا العى ءسوز³⁴³

(1)

بۇل كىتاپتى 1916-جىلى جازعان كەزىمدە پاتشا ۇكىمەتىنىڭ كىتاپ-جورنالداردى تەكسەرەتىندىگىن ەسكەرگەنمىدى مەن ورس تىلىندە باسلۇننا ارنالعان العى سوزدە ايتىپ وتكەن ەدىم. قازىرگى ۋاقىتتا كىتاپتىڭ بۇكىل تەكستىن وزگەرتىپ جازۋىم مۇمكىن ەمەس جانە ولاي ىستەۋ، بالكىم، ورنىدى دا بولماس، ويتكەنى بۇل كىتاپتىڭ باستى مىندەتى بۇرىن دا، قازىر دە مىناۋ: ءار ەلدەگى بۇرچۋازىالىق تالاسسىز ساناقىنىڭ جىناقىتى مالىمەتتەرىنە جانە بۇرچۋازىاشىل وقىمىستىلاردىڭ مويىندامالارىنا نەگىزدەلە وتىرىپ، 20-عاسىردىڭ باس كەزىندەگى، ياعنى دۇنيە جۇزىلىك يىمپەريا-لىستىك ءىرىنىشى سوعىستىڭ قارساڭىنداى بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپىتالىستىك شارۋاشىلىقتىڭ حالقارالىق قارىم-قاتناستارى جاعىنداى جالپى احوالىن ءۇسىندىرۋ.

وزگەرتىپ جازباۋ، الدىڭعى قاتارلى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر-دەگى كوپتەگەن كوممۇنىستەر جونىنەن العاندا، بەلگىلى دارەجەدە ءىپتى پايداسىز دا بولمايدى: ولار پاتشا ۇكىمەتىنىڭ كىتاپ-جورنالداردى تەكسەرۋ مەكەمەسى زاڭدى دەپ ەسەپتەگەن بۇل كىتاپتى كورىپ، بۇگىنگى امەريكادا نەمەسە فرانسىيادا، تاياۋدا كوممۇنىستەردىڭ بارلىعى دەرىلىك تۇتقىندالغانىمەن، ءىبراق سوتسىيال-تىنىشتىقپازدىق كوزقاراسىنىڭ جانە ”دۇنيە جۇزىلىك

دەموكراتىيە“ جونىدەگى قىيالىدىڭ بۇكىلدەي جالعاندېن اشكەرەلەۋ
 ۇشىن كوممۇنىستەر دە ەلى دە بار بولمىسىز زاڭدىلىق ورايدى پايدا-
 لانۇ مۇمكىن جانە قاچەت ەكەندىگىنە سەنەتىن بولادى. تەكسەرۋدەن
 وتكەن بۇل كىتاپقا ەڭ قاچەتتى قوسىمىشالاردى مەن وسى العى
 سوزدە جازامىن.

(2)

1914 — 1918 - جىلدارداى سوعىستىڭ سوعىسۋشى ەكى جاققان
 دا يېمپەريالىستىك (شاپقىنشلىق، توناۋشلىق، قارقشلىق) سوعىس
 بولعانىن، دۇنيە ۇزىن بولسىكە سالۇ ۇشىن، وتارلاردى، ماليا
 كاپىتالىنىڭ ”ئىقىپال كولەمى“ن، تاى باسقارلاردى ۇبولسىۋ جانە
 قايتا ۇبولسىۋ ۇشىن جۇرگىزىلگەن سوعىس بولعانىن بۇل كىتاپ
 دالەلدەدى.

سوعىستىڭ شىنايى قوعامدىق سىپاتىن، انىىراق ايتقاندا،
 سوعىستىڭ شىنايى تاپتىق سىپاتىن سوعىستىڭ سىرتقى سىتەر تارىخى
 ارقىلى ەمەس، قايتا سوعىسۋشى مەملەكەتتەردىڭ بارلىعىنداى
 بىلەپ-توستەۋشى تاپتاردىڭ وبىيەكتىپتىك اىۋالدارىنا جاسالغان
 تالداۋلار ارقىلى دالەلدەۋگە بولادى عوي. وسى وبىيەكتىپتىك
 اىۋالدى ئۇسىندىرۇ ۇشىن كەيىر مىسالداردى جانە جەكە مال-
 ەتتەردى (قوعامدىق ومىردەگى قۇبىلىستار توتەنشە كۇردەلى بولپ
 وتىرعاندا، ەرقانداي ۇىر كوزقاراستى راستاۋ ۇشىن مىسالدار مەن
 جەكە مالىمەتتەردىڭ قانشاسىن بولسا دا كەز كەلگەن ۋاقىتتا تاۋىپ
 الۋعا بولادى) الماۋ كەرەك، قايتا ۇسوزسىز بارلىق سوعىسۋشى
 مەملەكەتتەردىڭ جانە بۇكىل دۇنيە. ۇزىنىڭ شارۋاشلىق ۇمى-
 رىنىڭ نەگىزدەرى تۇرالى مالىمەتتەردىڭ جىمىتىنەن الۇ كەرەك.

مەن 1876-جىلى جانە 1914-جىلى دۇنيە جۇزىن بولسۇ جايتىن (VI تاراۋ)، 1890-جىلى جانە 1913-جىلى دۇنيە جۇزىن-دەگى تەمىر جولداردى بولسۇ جايتىن (VII تاراۋ) تۇسىندىرگەن كەزدە ەشكىم بەكەرگە شىعارا المايتىن دال وسىنداى جىناقى مالمەتتەردى الدم. تەمىر جول-كاپىتالىستىك ونەركاسىپتىڭ ەڭ باستى تاراۋلارى بولپ تابىلاتىن تاسكومىر ونەركاسىبى مەن بولات-تەمىر ونەركاسىبىنىڭ قورتىندىسى، دۇنيە جۇزىلىك ساۋدا مەن بۇرجۇازىالىق دەموكراتىيالىق مادەنيەت دامۇنىنىڭ قورتىندىسى جانە ەڭ كورنەكتى بەلگىسى. وسى كىتاپتىڭ الدىڭعى تاراۋلارىندا تەمىر جولدىڭ ۇرى وندىرىسپەن، مونوپولىيالىق ۇيىمدارمەن، سىندىكاىتارمەن، كارتەلدەرمەن، ترەستەرمەن، بانىكەلەرمەن، مالىا شونجارلارمەن قانداى بايلانىسپ جاتقانىدىعى تۇسىندىرىلدەدى. تەمىر جول توراپتارىنىڭ ورنالاسۋى، بۇل ورنالاسۋدىڭ ارىكەلىكى، تەمىر جول توراپتارى دامۇنىنىڭ ارىكەلىكى بۇكىل دۇنيە جۇزىنىدەگى وسىزامانىعى كاپىتالىزىمنىڭ، ياعنى مونوپولىيالىق كاپىتالىزىمنىڭ قورتىندىسى بولپ تابىلادى. بۇل قورتىندى ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنا جەكە مەنىشك تۇزىمى ەلى دە ۇمىر ۇسۇرپ وتىرعان وسى ەكونوميىكالىق نەگىزدە ىمپەريالىستىك سوعىستىڭ مۇلدە بولماى قويمايتىندىعىن كورسەتەدى.

تەمىر جولداردىڭ سالىنىۋى قاراپايم، تابىعى، دەموكراتىيالىق، مادەنيەتتىك، مادەنيەتتى تاراتۋشىلىق ۇس سىياقتى بولپ كوردەنەدى. كاپىتالىستىك قۇلدىق تۇزىمدى اشەكەيلەگەنى ۇشنى اقى الاتىن بۇرجۇازىاشىل پىروفەسسورلاردىڭ، ۇساق بۇرجۇازىا توعشارلارنىڭ قاراۋىنشا، تەمىر جولداردىڭ سالىنىۋى وسىنداى ۇس. ۇس جۇزىنىدە، كاپىتالىستىك ارقاۋلار بۇل ۇستى سان

مىڭداغان جولدار ارقىلى بۇكىل ئۇندىرىس قۇرال - جابدىقتارنا بولغان جەكە مەنىشك تۈزىمىمەن بايلانىستىردى، بۇل قۇرىلىس ئىسنى سانى ئېمىر مىليارت. خالىقتى (وتار جانە جارتىلاي وتارلار - داعى)، ياعنى دۇنيە ئۇزى جان سانىنىڭ جارتىسىنان استامىن ئۇستايىتىن تاۋەلدى ەلدەر خالىقنى، سونداي - اق "مادەنىيەتتى" مەملەكەتتەر كاپىتالىنىڭ جالدامالى قۇلدارىن ەزۇدىڭ قۇرالىنا اينالدىردى.

ۇساق كاسىپ يەلەرىنىڭ ەڭبەگىن نەگىز ەتكەن جەكە مەنىشك ئۇزىمى، ەركىن باسەكە، دەموكراتىيا، - كاپىتالىستەردىڭ جانە ولاردىڭ گازەت - جورنالدارىنىڭ جۇمىسشىلار مەن دىحاندردى الداپ جۇرگەن وسى ۇراندردى تۇگەلىمەن كۇنى وتكەن نارسەلەرگە الدەقاشان اينالدى. كاپىتاليزىم دۇنيە جۇزىندەگى تۇرعىنداردىڭ باسىم كوپشىلىگىن توتەنشە از ساندى "الدىڭعى قاتارلى" ەلدەردىڭ وتارلىق ەزۇنىڭ جانە مالىا جاققان تۇنىشىقتىرۇنىڭ دۇنيە جۇزىلىك جۇيەسىنە اينالدى. بۇل "ولجا" نى بولسۇشلەر - دۇنيە جۇزىندە ەڭ كۇشتى ئارى ئىس - تىرناغىنا دەيىن قارۇلانغان 2 - 3 قاراقشى (امەرىكا، انگلىيا، جاپونىيا)، ولار ئوز ولجالارىن بولسۇ ئۇشىن وزدەرى جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىسقا بۇكىل دۇنيە ئۇزىن تارتتى.

(3)

پاتشالىق تۈزىمدەگى گەرمانىيا زورلىقپەن جاساتقان برەست - لىتوۋسكى ئېتىمى، سونداي - اق امەرىكا، فرانىسيا "دەموكراتىيالىق" رەسپۇبلىكالارى مەن "ەركىن" انگلىيا زورلىقپەن جاساتقان، اسقان جىرتقىش جانە جەكسۇرىن ۇرسال ئېتىمى يېمەرياليزىمنىڭ جالدا - مالى شېمپاشىلارىن جانە وزدەرىن تىنىشتىقپازدارمىز، سوتسىيا -

ليستەرمىز دەپ اتاعانمەن، ءىراق ”ۋىلسونىزىم“ دى جىرلاپ،
يىمپەريالىزىم تۇسىندا بەيىتتىشلىكتى جانە جاڭغىرتۋدى سىكە اسىرۋ
مۇمكىن دەپ قاسارساتىن كەرتارتىپا مەشھانداردى ابدەن اشكەرە-
لەپ، ادامزاتقا توتەنشە جاقسى ءىس سىتەپ بەردى.

انگىلىالىق جانە گەرمانىالىق مالىا قاراقشى توپىتارى ولجاا تالا-
سىپ جۇرگىزگەن سوعىستىڭ قالدىرعان مىڭداغان-مىليونداغان
ولسىكتەرى مەن مۇگەدەكتەرى جانە ونان كەيىنگى الگى ەكى
”بىتىم“ بۇرجۇازيا جانىشتاعان، اياق اسىتى ەتكەن، الداعان،
اقىماق قىلغان مىليونداغان حالىقتى بۇرىن بولپ كورمەگەن
شاپشاڭدىقپەن وياتتى. سونىمەن، سوعىس تۇعزعان بۇكىل دۇنيە
جۇزىلىك ەكونوميكالىق بۇلىنشلىكتىڭ نەگىزىندە دۇنيە جۇزىلىك
توڭكەرىستىك داعدارىس كۇننەن-كۇنگە پىسىپ جەتسەۋدە، بۇل
داعدارىس قانداي ۇزاق ءارى ازاپتى ساتسىزدىكتەردى باسنان
كەشەرەتىننە قاراماي، ونىڭ ناتىجەسى تەك پىرولەتارلىق توڭكەرىس-
تىڭ تۇبىلۋى جانە ونىڭ جەڭسىكە جەتۋى بولادى.

ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ بازەل جارناماسى²³⁰ 1912-جىلى
توپشىلاغان سوعىس جالپى سوعىس ەمەس (سوعىس ءارتۇرلى
بولادى، توڭكەرىستىك سوعىس تا بار)، ءدال 1914-جىلى بۇرق
ەتە تۇسكەن سوعىس بولپ تابىلادى،—بۇل جارناما ەكىنشى
يىتەرناتسىيونال سابازدارنىڭ بۇكىل ماسقارالىق كۇيرەۋىن جانە
بارلىق ازىغىندىق قىلىغىن اشكەرەلەۋشى ەسكەرتكىش بولدى.

سوندىقتان، مەن بۇل جارنامانى كىتاپتىڭ وسى باسلۇنىنىڭ
قوسىمشاسى ەتىپ باستىروپ وتىرىمىن، ونىڭ ۇستىنە وقىرماندارعا
قايتا-قايتا ەسكەرتەتىنىم: ۇرىلار ۇرلىق قىلغان جەرلەرىنەن
قاشقالاقتاپ جۇرەتىنى سياقتى، ەكىنشى يىتەرناتسىيونال سابازدارى
دا جارنامانىڭ سول بولعالى تۇرعان سوعىستىڭ پىرولەتارلىق

توڭكەرسىپەن بايلانستى ەكەندىگى ەدال، انىق، تىكەلەي ايتىلغان كوپتەگەن جەرلەرىنەن ۇنەمى امالىن تاۋىپ قاشقالاقتاپ ۇجۇر.

(4)

بۇل كىتاپتا خالىقارالىق يدىيالىق اعىم بولغان "كاۋتسىكىشلى-دىك" تى سىنداۋا ەرەكشە نازار اۋدارىلدى، دۇنيە ۇجۇزى ەلدە-رىندە بۇل يدىيالىق اعىما ۋاكىل بولپ وتىرعاندار ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىك "ەك اتاقتى ۇنازارياشلىرى" مەن كوسەمدەرى (اۋستريادا وتتو باۋەر سياقتىلار، انگليادا رامساي ماكدونالد جانە باسقارلار، فرانسىيادا البەرت توماس، ت. ب. ت. س.)، سونداي-اق تولپ جاتقان سوتسىيالىستەر، جاعىرتىمپازدار، تىنىشتىقپازدار، بۇرجۋازىيالىق دەموكراتياشلىدار جانە پوپتار.

بۇل يدىيالىق اعىم، ۇبر جاعىنان، ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىك نىدراۋىننىڭ، ۇرپ-ۇشرۋىننىڭ ناتىجەسى بولسا، ەندى ۇبر جاعىنان، بۇكىل تۇرمىس جاعدايى سەبەبىنەن بۇرجۋازىيالىق جانە دەموكراتىيالىق سىڭار جاقى كوزقاراستاردىك تۇتقىنى بولپ وتىرعان ۇساق بۇرجۋازدار يدىيالوگياسىنىڭ ۇسوزسىز تۇنىدىسى بولپ تابىلادى.

كاۋتسىكىدىك جانە ونىڭ سىبايلاستارىنىڭ بۇل كوزقاراستارى وسى جازۋىشىنىڭ ونداغان جىلداردان بەرى، اسىرەسە ونىڭ سوتسىيالىس ورايشلىدارىنا (بەرنشتەين، مىلەران، حاينىدەمان، گومپەرس، تاغى سول سياقتىلارغا) قارسى كۇرەس جۇرگىزگەن كەزىندە قورعاغان ماركسىزىمنىڭ توڭكەرىستىك قايدالارىنان مۇلدە بەزگەندىك بولپ تابىلادى. سوندىقتان "كاۋتسىكىشلىدەر" دىك بۇكىل دۇنيە جۇزىندە بارىپ تۇرعان ورايشلىدارمەن (ەكىنشى يىتەر-

ناتسيونال، ياعني سارى يىتتەرناتسيونال ارقىلى) جانە بۇرچۇازىيالىق
 ۋكىمەتتەرمەن (سوتسياليستەر قاتناسقان بۇرچۇازىيالىق بىرلەسكەن
 ۋكىمەتتەر ارقىلى) ساياسىي ئامالياتتا بىرلەشۋى كەزدەيسوق ەمەس.
 بۇكىل دۇنيە جۇزىندە كۇننەن-كۇنگە ۋوسىپ كەلە جاتقان جالىپى
 پىرولەتارلىق توڭكەرىستىك قوزعالمىس، اسىرەسە كوممۇنىزىم قوزعا-
 لىسى "كاۋتسكىشىلىدىك" تىڭ ئازارايالىق قاتەلەرىن تالدا-
 ماي جانە اشكەرلەمەي استە تۇرا المايدى. وسىلاي ىستەۋ كەرەك،
 بۇلاي ىستەۋدىڭ وتە-موتە كەرەك بولاتىن سەبەبى سول، تىنىش-
 تىنقىپازدىق پەن جالىپى "دەموكراتىزىم" دۇنيە جۇزىندە ەلى دە
 قاتتى تارالۇدا، بۇل ىديالىق اعىمدار تىتتەي دە ماركىسىزىم بولپ
 العىسى كەلمەگەنمەن، ەىراق ۇدال كاۋتسكى سىياقتىلار تارىزدى،
 ىمپەريالىزىم قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىن جانە ىمپەريالىزىمنىڭ
 توڭكەرىستىك داعدارىس تۇعۇزۇنىڭ سوزسىزدىگىن بۇركەمەلەۋدە.
 سوندىقتان، پىرولەتارىياتتىڭ ساياسىي پارتىياسى بۇل ىديالىق اعىم
 دارعا قارىسى كۇرەس جۇرگىزىپ، بۇرچۇازىيا اقىماق ەتىپ وتىرعان
 ۇساق كاسىپ يەلەرىن جانە تۇرلىشە دارەجەدە ۇساق بۇرچۇازىيالىق
 تۇرمىس شارت-جاعدايىندا بولپ وتىرعان مىليونداغان ەڭبەكشە-
 لەردى بۇرچۇازىيادان تارتىپ الۋ كەرەك.

(5)

«كاپىتالىزىمنىڭ پارازىتتىگى جانە ەرىپ-شەرىۋى» دەگەن VIII
 تاراۋ تۇرالى بىرنەشە اۋىز سوز ايتا كەتۋ قاجەت. وسى كىتاپتىڭ
 تەكىستىندە بىلاي دەپ كۆرسەتىلگەن: بۇرىنقى "ماركىسىزىمشىل"،
 ال قازىر كاۋتسكىدىڭ دوسى جانە "گەرمانىيا تاۋەلسىز سوتسىيالى-
 دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ³⁴⁴ بۇرچۇازىيالىق جاڭغىرتىمپازدىق سايا-

ساتىنىڭ باسقىنى ۋاكىلدەرىنىڭ ئېرى خىلغەردىڭ بۇل ماسەلەدە انگىلىيالىق اشكەرە تىنىشتىقپاز ۋارى جاڭغىرتىمپاز خوبسونغا قاراعاندا ئېرى ادىم كەرى شەگىندى. قازىر بۇكىل جۇمىسى قوزغالىسىنىڭ خالىقارالىق بولىنۇشلىكى تولىق اشكەرەلەنىپ وتىر (ەكىنشى يىتتەرناتسىونال مەن ئۇشنىشى يىتتەرناتسىونال). بۇل ەكى توپ اراسىنداعى قارۋىلى كۈرەس پەن شىكى سوعىس فاكىتتەرى دە اشكەرەلەنىپ وتىر: روسىيادا مەنشەۋىكتەر مەن "سوتسىيال توڭگە-رىسىلىدەر" 146 كولىچاك پەن دەنىكىندى قولداپ، بولشەۋىكتەرگە قارىسى تۇردى؛ گەرمانىيادا شەيدەمان مەن نوسكە سىياقتىلار بۇرچۇازىامەن بىرگە سىپارتاكشىلدار 345 عا قارىسى تۇردى؛ فىنلاندىدا، پولشادا، ۋەنگرىيادا جانە باسقا ەلدەردە دە وسىنداي بولپ وتىر. دۇنيە جۇزىلىك تارىخىي ماڭىزى بار بۇل قۇبىلىستىڭ ەكو-نومىكالىق نەگىزى نە؟

بۇل نەگىز كاپىتاليزىمنىڭ پارازىتتىكى جانە ئىرىپ-ئىشروى بولپ تابىلادى، ال مۇنىڭ ۋوزى كاپىتاليزىمنىڭ ەڭ جوعارغى تارىخىي ساتىسىنا، اتاپ ايتقاندا، يېمپەرئاليزىمگە ئان نارسە. بەينە وسى كىتاپتا دالەلدەنگەنىندەي، كاپىتاليزىم قازىر وتە از ساندى توتەنشە باي جانە قۇدىرەتتى مەملەكەتتەردى (ولاردىڭ جان سانى دۇنيە جۇزىندەكى جان سانىنىڭ ونان بىرىنە جەتپەيدى، بارىنشا "جومارتتىق" ىستەپ، بارىنشا اسىرا ەسەپتەگەندە دە بەستەن بىرىنە جەتپەيدى) ئېلىپ شىعاردى، ولار "ۋسىم شەگىن كەسۋ" مەن عانا بۇكىل دۇنيە جۇزىن توناۋدا. كاپىتالدى شەتكە شىعارۋدان كىرگەن كىرىس سوعىستان بۇرىنغى باعا بويىنشا جانە سوعىستان بۇرىنغى بۇرچۇازىالىق ساناق بويىنشا جىلىنا 8—10 مىليارت فرانك ەدى. قازىر، ارينە، مۇنان الدەقايدا كوپ.

وتە ايقىن، مۇنداي وراسان كوپ ۇستەمە پايدانىڭ (ويتكەنى

بۇل پايدا كاپىتالىستلارنىڭ "ۈز" مەملەكەتتە تەرتىپلىك جۇمىشلىرى-
دان سەيپىيەتلىك پائىداسىنى بولەك ۈستەمە پائىدا (بىر بولەككەمەن
جۇمىشلىرى كۈسەمدەرىن جانە جۇمىشلىرى اقسۇيەكتەرىن-ۈسى
جوعارى قاتلامدى ساتىپ الۇعا بولادى. "الدېگى قاتارلىق"
مەملەكەتتەردىڭ كاپىتالىستلارنى ولاردى ساتىپ الپ تا وتىر، ساتىپ
الغاندا مىڭداغان ادستەرمەن، تىكەلەي جانە جاناما، اشىق جانە
جاسىرىن ادستەرمەن ساتىپ الپ وتىر.

جۇمىشلىرىلارنىڭ بۇرژۇازىيانلىق بۇل جىگى، ياعنى "جۇمىشلىرى
اقسۇيەكتەرى" جىگى، تۇرمىس "تاسىلى، جالاقى مولشەرى جانە
تۇتاس دۇنيەگە كوزقاراسى جاعىنان الغاندا بۇكىلدەي مەششانعا
ايىنالىن جۇمىشلىرىلارنىڭ بۇل جىگى ەكىشى يىتەرناتسىيونالدىڭ
باستى تىرەگى، ال قازىر بۇرژۇازىيانلىق باستى قوعامدىق تىرەگى
(اسكەرى تىرەگى ەمەس) بولپ تابىلادى. ويتكەنى بۇلار-
بۇرژۇازىيانلىق جۇمىشلىرى قوزغالىسى شىندەگى ناعىز ۋاكىلدەرى،
كاپىتالىستلار تابىنىڭ جۇمىشلىرى كۈمەكشىلەرى (labor lieutenants
of the capitalist class)، جاڭغىرتىمپازدىقتى جانە شوۋىنىزىمىدى
ناعىز تارانتۇشلىرى. پىرولەتارىياتنىڭ بۇرژۇازىيانلىق بولغان بىشى
سوعىشىدا ولاردىڭ بىرسىپىراسى، "سوز جوق، بۇرژۇازىيا جاقىتا،
ۋەرسالىلدار" جاقىتا تۇرپ، "پارىچ كۈمۈناسى قايراتكەرلەرى" نە
قارسى شىعادى.

بۇل قۇبىلىستىڭ ەكونومىكالىق قاينارلارنى ۇقپايشىنا، بۇل
قۇبىلىستىڭ ساياسىي ماڭىزى مەن قوعامدىق ماڭىزىن توپشلامايشىنا،
كۈمۈنىزىم قوزغالىسىنىڭ جانە بولعالى تۇرغان قوعامدىق توڭكە-
رىستىڭ ئامالىياتتىق مىندەتتەرىن شەشۋ جاعىندا بىر ادەم دا
لىگەرى باسۇعا بولمايدى.

پىمپەريالىزىم دەگەنىمىز پىرولەتارىياتنىڭ قوعامدىق توڭكەرىسىدە-

نىڭ قارساڭى. بۇل 1917-جىلدىن باستاپ بۇكىل دۇنيە جۇزى
كولەمىندە راستالدى.

ن. لەنين

1920-جىلى 7-ايدىڭ 6-كۈنى

سوڭغى 15—20 جىل ئىشىندە، اسىرەسە امېرىكا-ىسپانىا سوعىسى (1898-جىلى) مەن انگىلىيا-بۇر سوعىسىنان (1899—1902-جىل-دارى) كەيىن، ەسكى-جاڭا ۇلى قۇرلىقتاردا باسلىپ شىققان ەكونومىكالىق، ساياسىي شىعارمالاردا زامانىمىزدىڭ ەرەكشەلىگىن ئۇسىندىرۇش ۇشىن ”يىمپەريالىزىم“ دەگەن ۇسىم بارغان سايىن كوپ قولدانىلا باستادى. 1902-جىلى لوندون مەن نيۇ-يورككە انگىلىيالىق ەكونومىس ج.ا. ھوبسوننىڭ »يىمپەريالىزىم« دەگەن كىتابى باسلىپ شىقتى. بۇرچۇازىيانىڭ سوتسىيال-جاڭىرتىمپازدىق جانە تىنىشتىقپازدىق كوزقاراستاعى،—بۇرىنقى ماركىسىزىمىشل كاۋتسكىدىڭ بۇگىنگى تۇرغان مايدانىمەن ۇمانى جاعىنان ۇقساس كوزقاراستاعى اپتور يىمپەريالىزىمنىڭ نەگىزگى ەكونومىكالىق ەرەك-شەلىكتەرى مەن ساياسىي ەرەكشەلىكتەرىن وتە جاقسى، وتە تولىق تۇسىندىرگەن. 1910-جىلى ۇەنادا اۋستىريا ماركىسىزىمىشلى رۇدولف ھىلفەردىڭنىڭ »مالىيا كاپىتالى« (ورىسشا اۋدارماسى 1912-جىلى موسكۋادا باسلىپ شىقتى) دەگەن كىتابى باسلىپ شىقتى. اپتور اقشا ۇنازارىياسى ماسەلەسىندە قاتەلەسكەنمەن جانە ماركىسىزىمىدى ورايشلىدىقپەن ئىمرالاستىرۇعا بەلىگىلى ئىغايى بار بولغانىمەن، ۇىراق بۇل كىتاپتا ”كاپىتالىزىمنىڭ دامۇشىنداعى ەڭ جاڭا ساتى“عا (بۇل—ھىلفەردىڭ كىتابىنىڭ قوسىمىشا تاقىرىبى) توتەنشە باعالى ۇنازارىيالىق تالداۋ جاسالغان. ۇس جۇزىندە، سوڭغى جىلدارداعى يىمپەريالىزىم ماسەلەسى تۇرالى بايانداۋلاردىڭ ۇبارى، اسىرەسە وسى ماسەلەلەر تۇرالى گازەت-جورنالدارداعى تولىپ جاتقان ماقالا-

لاردا ايتىلغانلارنىڭ بىرى، سونداي-اق ئارتۇرلى قارارلاردا، مىسالى، 1912-جىلى كۆزدە بولسۇپ وتكەن ھەمىنىتس²⁸⁵، بازەل قۇربلىتاينىڭ قارارلارىنىدا ايتىلغانلارنىڭ بىرى وسى ەكى اپتور-دىڭ بايانداعان، انىمىراق ايتقاندا، قوربتقان يىدىيالارنىڭ كۈلە-مىنەن شىعپ كەتە قويماسا كەرەك...

تۈمەندە بىز يېمپەريالىزىمنىڭ ەڭگىزگى ەكونومىكالىق ەرەكشە-لىكتەرىنىڭ بايلانستارىن جانە ئوزارا قارىم-قائناستارىن قىسقاشا، مۇمكىندىگىنشە تۇسىنىكتى تۇردە باياندايمىز. ەكونومىكالىق ەمەس جاقتارداعى ماسەلەلەرگە، توقتالۇعا تاتىرلىق بولساداعى، بىز توقتال-مايمىز. پايدالاناتىن كىتاپتار ئىزىمىن جانە باسقا تۇسىندىرمەلەردى، بارلىق وقىرماندارعا بىردەي قىزىقتى بولمايتىندىقتان، كىتاپنىڭ سوڭىنا قويدىق.

1. ئۇندىرىستىڭ شوغىرلانىۋى جانە مونوپولىلار

كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ تىپتىك ەرەكشەلىكتەرىنىڭ بىرى-ونەر-كاسپىتىڭ قارىشتاپ دامۇشى، بارغان سايىن بىرلەنە تۇسكەن كاسپو-رىندارىنىدا ئۇندىرىستىڭ شوغىرلانىۋ بارىسىنىڭ تۈتەنشە تەز بولۇشى. وسىزىمانى ەنەر كاسپىتى تەكسەرۋدىڭ ئوزى بۇل بارىستى تۇسىند-دىرەتنەڭ تولىق، ەڭ ئدال ماتەريالداردى بەرىپ وتىر.

مىسالى، گەرمانىيادا ئارمىڭ ەنەر كاسپى كاسپورنى ئىشىندە جالداغان جۇمىشىسى 50 دەن اساتىن ئىرى كاسپورنىدار 1882-جىلى 3، 1895-جىلى 6، 1907-جىلى 9 بولغان. ئار ئۇز جۇمىس-شىنىڭ اراسىندا بۇل كاسپورنىدارنىڭ جۇمىشىلارى 22، 30، 37 بولغان. ئىراق ئۇندىرىستىڭ شوغىرلانىۋ دارەجەسى جۇمىشىش-

لاردىڭ شوغرلانىۋى دارمەجەسىنەن الدەقايدا جوعارى بولادى، ويتكەنى ئىرى كاسپورنىدارداغى ەڭبەكتىڭ ونىمدىلىگى الدەقايدا جوعارى. مۇنى بۇ ماشىنلارنى مەن دۇيگاتەلدەر تۇرالى ماتەريالدار تۇسىندىرىپ وتىر. گەرمانىياداغى كەڭ ماغناداغى ونەركاسىپ (ساۋدانى جانە قاتناس-تاسمالدى، تاغى باسقارلاردى دا قامتىغان) دەيتىندى الپ ايتساق، احوال تومەندە- گىدەي: 3 مىليون 265 مىڭ 623 كاسپورنىنىڭ شىندە ئىرى كاسپورنىدار 30 مىڭ 588، ياعنى بار بولغانى 0.9 پىراسەنت. 14 مىليون 400 مىڭ جۇمىشىنىڭ اراسىندا ئىرى كاسپورنىداردىڭ جۇمىشىلارى 5 مىليون 700 مىڭ، ياعنى 39.4 پىراسەنت؛ 8 مىليون 800 مىڭ ات كۇشىندىك بۇ ماشىنلارنىڭ شىندە ئىرى كاسپورنىدار 6 مىليون 600 مىڭ ات كۇشىن ۇستايىدى، ياعنى 75.3 پىراسەنت؛ ئىرى كاسپورنىدار 500 مىڭ كىلوۋات ەلەكتىر كۇشىنىڭ شىندە ئىرى كاسپورنىدار ئىرى مىليون 200 مىڭ كىلوۋاتىن ۇستايىدى، ياعنى 77.2 پىراسەنت.

جۇزدىڭ بىرىنە دە جەتپەيتىن كاسپورنىدار جالىپى بۇ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ تورقتەن ۇشىنەن استامەن ۇستاپ وتىر! ال 2 مىليون 970 مىڭ شاعىن كاسپورىن (جالداغان جۇمىشىلارى 5 ادامنان تومەن بولغاندار)، ياعنى جالىپى ساننىڭ 91 پىراسەنتىن ۇستايىتىن كاسپورىن بۇ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ نەبارى 7 پىراسەنتىن ۇستاپ وتىر! ئىستىڭ بارلىق تۇتقاسى ون مىڭداغان ەڭ ئىرى كاسپورنىداردىڭ قولنىدا، ال مىليونداغان شاعىن كاسپورنىداردىڭ ماڭىزى شامالى.

گەرمانىادا جالداغان جۇمىشىلارى مىڭنان جوعارى كاسپورنىدار 1907-جىلى 586. ولاردا بارلىق جۇمىشىنىڭ وىنان بىرىنە جۇبى (ئىرى مىليون 380 مىڭ جانە بارلىق بۇ كۇشى مەن ەلەكتىر

كۈشنىڭ ۇشتەن بىرىنە جۇيى (32 پىراسەنت) ① بولغان. تومەندە ۇىز اقشا كاپىتالى مەن بانىكەلەردىڭ مۇنداي وتە از ەك ۇرى كاسپورىندار باسىمدىن نەغۇرلىم قۇدىرەتتى جانە اتى زاتىنا ساي ەكسەرمەلى باسىمدىققا اينالدىرغانىن، اتاپ ايتقاندا، مىليونداغان ۇساق، ورتاشا ۇكاسپ يەلەرى ۇنىڭ، ۇتپىتى ۇرى ۇكاسپ يەلەرى - ۇنىڭ ۇىر بولەگىنىڭ ۇس جۇزىندە جۇزدەگەن مالىيا مىليونەرلەرىنىڭ قۇلدانۇنىا بۇكىلدەي تاپ بولغانىن كۆرەمىز.

ەندى ۇىر وسىزامانىلىق الدىڭعى قاتارلى كاپىتالىستىڭ مەملەكەت سولتۇستىڭ امەرىكا قۇراما شتاتتارىندا ۇندىرىستىڭ شوغرلانىۋىنىڭ دامۋى مۇنان دا كۇشتى. امەرىكا ساناعى تار ماغنا - سىنداغى ونەركاسپىتى ۇبولپ شىعارادى جانە مۇنداي كاسپورىند - داردى جىلدىق ۇنىم قۇنىنىڭ مولشەرىنە قاراي تۇرگە ايسرادى. 1904 - جىلى ۇنىم قۇنى ۇىر مىليون امەرىكا دوللارىنان جوعارى ەك ۇرى كاسپورىندار ۇىر مىڭ 900 بولغان (بارلىق 216 مىڭ 180 كاسپورىننىڭ 0.9 پىراسەنتىن ۇستاعان)؛ بۇلاردا ۇىر مىليون 400 مىڭ جۇمىسشى بولغان (بارلىق 5 مىليون 500 مىڭ جۇمىسشى - نىڭ 25.6 پىراسەنتىن ۇستاعان)؛ بۇلاردىڭ ۇنىم قۇنى 5 مىليارت 600 مىليون امەرىكا دوللارى بولغان (جالپى 14 مىليارت 800 مىليون امەرىكا دوللارى ۇنىم قۇنىنىڭ 38 پىراسەنتىن ۇستاعان). بەس جىلدىن كەيىن، 1909 - جىلى، بۇل ساندار وسى تارتىپپەن مىناداي بولپ شىققان: 3 مىڭ 60 كاسپورىن (بارلىق 268 مىڭ 491 كاسپورىننىڭ 1.1 پىراسەنتى)، 2 مىليون جۇمىسشى (6 مىليون 600 مىڭ جۇمىسشىنىڭ 30.5 پىراسەنتى)، بۇلاردىڭ ۇنىم

① ساندار «گەرمانىيا يېمپەرياسىنىڭ جىلناماسى» (Annalen) des

«deutschen Reichs» نىڭ 1911 - جىلى زاحن باسپاسى بويىنشا

چىنقاتالدى.

قۇنى 9 مىليارت امېرىكا دوللارى (جالپى 20 مىليارت 700 مىليون امېرىكا دوللارى ۋەنىم قۇنىنىڭ 43.8 پىراسەنتى) بولغان. ①

امېرىكاداعى بارلىق كاسپورنىڭ بۇكىل ۋەنىم قۇنىنىڭ تەڭ جارتىسىنا جۇى جالپى كاسپورنىڭ نەبارى جۇزدەن بىرىن ۇستايىتىن كاسپورنىداردىڭ قولنىدا بولپ وتىر! ال وسى 3 مىڭ ۇرى تۇرپاتتى كاسپورنى 258 ونەركاسپ تاراۋىن قامتىدى. مۇنان مىنانى بايقاۋعا بولادى: شوغىرلانىۋ بەلگىلى ساتعا دامپ جەتكەندە، ۇز-وزىنەن مونوپولىياعا اياق باسادى دەۋگە بولادى. ويتكەنى ونداعان ۇرى تۇرپاتتى كاسپورنىدار ۇزارا وڭاي كەلىسمگە كەلە الادى؛ ەندى ۇىر جاعىنان، باسەكەنىڭ قىندىۋى، مونوپولىياعا قاراي بەت الۋ ۇال كاسپورنىدار كۈلەمنىڭ ۇرى بولۋىنان تۋادى. باسەكەنىڭ مونوپولىياعا وسى اينالۋى—ەڭ جاڭا كاپىتال-لىستىك ەكونومىكاداعى ەڭ ماڭىزدى قۇبىلىستاردىڭ ۇىرى، ۇتپىتى بىردەن—ۇىر ەڭ ماڭىزدى قۇبىلىس، سوندىقتان ۇىز بۇعان تولى-مىراق توقتالۋىمىز قاجەت. ۇىراق ۇىز الدىمەن تۇسىنىكسىز بولۋ مۇمكىندىگى بار ۇىر نارسەنى اشپ الۋعا ۇىيىسىپىز.

امېرىكا ساناعىندا بىلاي دەپ جازىلعان: 250 ونەركاسپ تارا-ۋىندا 3 مىڭ ۇرى تۇرپاتتى كاسپورنى بار. ۇاربىر تاراۋعا كۈلەمى ەڭ ۇىرى كاسپورنىداردان 12 ۇسى تۇرا كەلەتىن سىياقتى.

شىندىعىندا مۇنداي ەمەس. ۇىرى كاسپورنى ۇاربىر ونەركاسپ تاراۋىندا بولپ وتىرعان جوق؛ ەندى ۇىر جاعىنان، دامۋدىڭ ەڭ جوعارى ساتىسىنا جەتكەن كاپىتالىزىمنىڭ بىرلەسۋ ۇتۇزىمى دەپ

① «امېرىكانىڭ 1912 - جىلى سانا قىناعى» (Statistical Abstract of the United States 1912)

نىڭ 202 - بەتىنە قاراڭىز.

اتالان توتەنشە ماڭىزدى ئېر ەرەكشەلىگى بولادى، ياعنى تۇر-
لشە ونەركاسپ تاراۋلارى ئېر كاسپورنىدا بىرلەستىرىلەدى، بۇل
تاراۋلار نە رەتى بويىنشا شيكىزاتتاردى وڭدەيدى (مىسالى، رۇدا-
دان شويىن قورتىلادى، شويىننان بولات قورتىلادى، ونان سوڭ،
مۇمكىن، بولاتتان ئارتۇرلى ونىمدەر وندىرىلەدى)، نە باسقا
تاراۋلارغا كۈمەكشىلىك رول اتقارادى (مىسالى، قالدىقتاردى نەمەسە
قوسىمما ونىمدەردى وڭدەيدى؛ وراۋىش-قوراپتاردى جاسايدى،
ت.ب.)

خىلفەردىڭ بىلاي دەپ جازادى: ”بىرىنىشىدەن، بىرلەسۋ ئۆزىمى
ئارتۇرلى باعانى تەڭەستىرەدى، سونىمەن بىرلەسكەن كاسپورنى-
داردىڭ نەغۇرلىم تۇراقتى پايدا مولشەرىنىڭ بولۇپن قامتاماسىز
ەتەدى. ەكىنىشىدەن، بىرلەسۋ ئۆزىمى ساۋدانى جويۇغا اكەلىپ
سوعادى. ۇشىنىشىدەن، بىرلەسۋ ئۆزىمى تەخنىكانىڭ جاقسارۇپن
جۈزەگە اسىرۇغا مۇمكىندىك جاسايدى، سونىمەن ’جالاڭ’ كاسپورنى
(بىرلەسپەگەن كاسپورنى)غا قاراعاندا نەغۇرلىم كۈپ پايدا تۇسىرۇگە
مۇمكىندىك بەرەدى. تورتىنىشىدەن، بىرلەسۋ ئۆزىمى ’جالاڭ’
كاسپورنىغا قاراعاندا بىرلەسكەن كاسپورنىنىڭ ورنىن نعايتادى،
قاتتى سۇرەڭسىزدىك (ساۋدا توقتاعان، داىدارىس بولغان) مەزگىل-
دە، ياعنى شيكىزات باعاسىنىڭ تۈمەندەۋى دايار ئونىم باعاسىنىڭ
تۈمەندەۋىسەنە جەتە ەلماي قالغان كەزدەگى باسەكەدە بىرلەسكەن
كاسپورنىدى كۈشەيتەدى.“^①

گەرمانىيانىڭ بۇرچۇازياشل ەكونومىسى ەيىمانن گەرمانىيا
بولات-تەمىر ونەركاسپىنىدەگى ”ارالاس” (ياعنى بىرلەسكەن)

① «ماليا كاپىتالى»، ورىسشا اۋدارما نۇسقاسى، 286 — 287 — بەتتەرنە

كاسپورنىداردى سۆرەتتەيتىن ارناۋلى شىعارما جازدى، ول بىلاي دەيدى: "جالاڭ كاسپورنىدار شىكىزات باعاسىنىڭ جوعارى، دايار ونىمدەر باعاسىنىڭ تومەن بولۋى سەبەپتى كوپتەپ جابلۇدا". ناتىجەدە: "بىر جاعىنان، بىرنەشە مىليون توننا تاسكومىر شىعارا-تىن، وزدەرنىڭ تاسكومىر سىندىكاتىنا مىقتاپ ۋىمىداسقان ئىرى-ئىرى تاسكومىر سەرىكتىكتەرى عانا قالدى؛ سونان سوڭ، سولارمەن تەئىز بايلانستى بولغان ئىرى-ئىرى بولات زاۋاتتارى جانە ولار-دىڭ بولات سىندىكاتى قالدى. بۇل ئىرى تۇرپاتتى كاسپورنىدار جىلىنا 400 مىڭ توننا (بىر توننا 60 پۇت بولادى) بولات وندىرەدى، قىرۋار رۇدالار مەن تاسكومىر شىعارادى، بولات بۇيىمدارىن وندىرەدى، ولاردىڭ زاۋات اۋماعى جاتىن ۋىلەرىندە وتىراتىن 10 مىڭ جۇمىششىسى بار، كەيىپىرەۋلەرنىڭ تەمىر جولى مەن پورتى دا بار. بۇل ئىرى تۇرپاتتى كاسپورنىدار گەرمانىيا بولات-تەمىر ونەركاسىبىنىڭ تىپتىك ۋاكىلى بولسىپ تابىلادى. ونىڭ ۇستىنە شوغىرلانىۋى الى دە ۇزدىكىسىز دامۇدا. ئىشنىارا كاسپورنىدار بارغان سايىن بىرلەنۋدە؛ بىر ونەركاسىپ تاراۋىنىڭ نەمەسە تۇرلىشە ونەركاسىپ تاراۋلارنىڭ كاسپورنىدارى قوسىلىپ، ئىرى كاسپورىن بولغاندار بارغان سايىن كوبەيۋدە، ونىڭ ۇستىنە بۇلارغا بەرلىندەگى 5-6 ئىرى بانكەلەر سۇيەنىش جانە قولباسشى بولسىپ وتىر. گەر-مانىيا كەن ونەركاسىبى كارل ماركستىڭ شوغىرلانىۋى تۇرالى ئىلىمىنىڭ دۇرىستىن دالدىكىپەن راستاپ وتىر، راس، بۇل ارادا قورغانىستىق شەگارا باجىسى مەن تاسىۋ قاراجاتى ارقىلى ونەركاسىبى قورعالىپ وتىرغان مەملەكەت ايتىلىپ وتىر. گەرمانىيا كەن ونەركاسىبى جەتە-لىپ، ماخرۇم ەتۈگە بولارلىقتاي كۇيگە جەتتى".^①

① خانىس گىدەون حەيماننىڭ «گەرمانىيا ئىرى بولات-تەمىر ونەر-

مۇنىڭ ۇزى ار- ۇياتى بار (الدەقالاي) ۇبر بۇرجۇازياشىل ەكونومىستنىڭ قالاي دا شىعارۇغا ۇتىستى قورتىندىسى. مىنانى كورسەتۋ كەرەك: گەرمانىا ونەركاسىبى قىمبات قورغانىستىق شەگارا باجسىمەن قورعالىپ وتىرعاندىقتان، ول گەرمانىيانى ەلدەن ەرەك كورەتىن سىياقتى. ۇبراق بۇل احوال شوعىرلانۇدى، كاسپورىن قوجايىندارنىڭ مونوپولىالىق وداقتارنىڭ، مىسالى، كارتەلدەردىڭ، سىندىكاتتاردىڭ، تاغى باسقالاتاردىڭ قالىپتاسۇپ شاپشاڭداتا الاتىن عانا احوال. وتە- موتە ماڭىزدىسى سول: ەركىن ساۋدا مەملەكەتى انگليادا دا، ۇسال كەشكەنمەن، فورماسى، نقتىمال، باسقاشا بولعانمەن، شوعىرلانۇ مونوپولىيانى تۇدىرىپ وتىر. حەرمان لەۋى پىروفەسسوردىڭ ۇلى برىتانىا ەكونومىكاسىنىڭ دامۋى جونىندەگى ماتەريالدارغا نەگىزدەلە وتىرىپ ارنايى جازعان ”مونوپولىالىق ۇيىمدار — كارتەلدەر مەن ترەستەر“ دەگەن شىعارماسىنداى مىنا سوزدەرىنە قاراڭىز:

”ۇلى برىتانىادا ۇدال كاسپورىندار كۈلەمىنىڭ بىرلىگى مەن تەحنىكا دارەجەسىنىڭ جوعارىلىعى مونوپولىاغا قاراي بەتتەۋدى تۇغىزىپ وتىر. ۇبر جاعىنان، شوعىرلانۇدىڭ ناتىجەسىندە كاسپورىندارغا وراسان كوپ كاپىتال جۇمساۋ قاجەت بولدى؛ سوندىقتان قاجەتتى كاپىتال مولشەرى جاعىندا جاڭا كاسپورىندارغا قويىلاتىن تالاپ بارغان سايىن جوعارىلاۋدا، مۇنىڭ ۇزى جاڭا كاسپورىندار- دىڭ جارىققا شىعۇپ قىيىنداتتى. ەندى ۇبر جاعىنان (بىز شە، بۇل وتە ماڭىزدى)، شوعىرلانۇ تۇغىزغان ۇبرى تۇرپاتتى كاسپورىندار-

كاسپىندەگى ارالاس ونەركاسپورىندار» دەگەن كىتابىنىڭ (Hans

Gideon Heymann: «Die gemischten Werke im deutschen

«Großeisengewerbe» 1904 - جىلى شتۇتگارتتا باسلىۋىنىڭ 256 - ،

مەن دەڭگەيلەس بولغىسى كەلەتتىن ئاربرىر جاڭا كاسپورنىدار قىر-
 ۋار ارتىق ونىمدەر وندىرۋىگە ئىيسى، ال بۇل ونىمدەردى قاجەت-
 سىنۋ بارىنىشا ارتقان كەزدە عانا ۇتىمدى تۇردە ساتۇعا بولادى،
 وىتپەگەندە ونىمدەردىڭ بۇل ارتىقتىعى باعانى جاڭا زاۋات ئۇشىن
 دە، مونوپولىالىق وداق ئۇشىن دە ئىيمىسىز دارەجەگە ئۇسىرىپ
 تاستايدى. " كارتەلدەندىرۋىدى قورعانىستىق شەگارا باجىسى ارقىلى
 شاپشاڭداتىپ وتىرعان مەملەكەتتەردەن باسقاشا بولپ وتىرعان
 انگليادا كاسپورنى قوجاينىدارنىڭ مونوپولىالىق وداقتارى، مىسالى،
 كارتەلدەر مەن ترەستەر، كوبىنەسە، ئوزارا باسەكەلەسىپ وتىرعان
 باستى كاسپورنىدارنىڭ سانى "بىر-ەكى باقشا"عا دەيىن ازايغان
 كەزدە عانا تۇبلىدى. "شوغىرلانۋىدىڭ ئىرى ونەركاسپ مونوپولىا-
 لىق ۇيىمىنىڭ تۇبلىۋىنا جاسايتىن ئىقالى بۇل ارادا توتەنشە ايقىن
 كورىنەدى. ①

50 جىلدىڭ الدىندا ماركىس «كاپىتال»دى جازعان كەزدە،
 ەكونومىستەردىڭ مۇلدە باسىم كوپشىلىگى ەركىن باسەكەنى "تابىعى
 زاڭ" دەپ ەسەپتەگەن بولاتتى. ۇكىمەت جاقتىڭ وقىمىستىلارى
 ماركىستىڭ شىعارماسىن تومسارۋ قاسكۇنەمدىڭ ئاسىلى ارقىلى
 جەرلەمەك بولدى، وىتكەنى ماركىس كاپىتالىزىمگە ئازارپالىق جانە
 تارىخىي جاقتان تالداۋ جاساپ، ەركىن باسەكەنىڭ ۋىندېرستىڭ
 شوغىرلانۋىن تۇغىزاتىنىن، ال ۋىندېرستىڭ شوغىرلانۋى دامىپ
 بەلگىلى ساتىعا جەتكەندە، مونوپولىانى تۇغىزاتىنىن دالەلدەدى.

① ەرمان لەۋىدىڭ «مونوپولىالىق ۇيىمدار — كارتەلدەر مەن ترەستەر»
 (Hermann Levy: «Monopole, Kartelle und Trusts») دەگەن
 شىعارماسىنىڭ 1909 - جىلى جەنادا باسلىۋىنىڭ 286 - ، 290 - ، 298 -
 بەتتەرىنە قاراڭىز.

قازىر مونوپوليا فاكىتكە اينالىپ وتىر. ەكونومىستەر توبە-توبە شىعارمالار جازىپ، مونوپوليانىڭ جەكە كورنىستەرىن بايانداۋدا، سونىمەن بىرگە "ماركسىزىم قۇلاتىلدى" دەپ ۇزدىكسىز "بىر داۋىس-پەن جاريالاۋدا. "بىراق، "فاكىت مىقتى نارسە" دەيتىن انگىلىيا ماقالى جاقسى ايتىلعان، قالاساڭ دا، قالاماساڭ دا، فاكىتكە "مان بەرمەي وتىرا المايسىڭ. فاكىت مىنانى دالەلدەدى: "شىنار كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر اراسىنداعى پارىقتار، مىسالى، قورعانىستىق شەگارا باجى ساياساتىن قولدانۋ نە ەركىن ساۋدانى جولعا قويۋ سىياقتى پارىقتار تەك مونوپولىالىق ۇيىمداردىڭ فورماسى جاعىندا نەمەسە تۇبىلۋ ۋاقتى جاعىندا كورنىگەن "مانسىز پارىقتار عانا بولا الادى، ال "ۋندىرىستىڭ شوعىرلانۋىنىڭ مونوپولىيانى تۋدىرۋى كاپىتالىزىم دامۋىنىڭ قازىرگى ساتىسىنداعى جالپى جانە نەگىزگى زاڭى بولپ تابىلادى.

ەۋروپادا ەسكى كاپىتالىزىمنىڭ ورنىنا جاڭا كاپىتالىزىمنىڭ "بىر-جولاقا ورناعان مەزگىلىنىڭ 20-عاسىردىڭ باس كەزى ەكەنىن توتەنشە "دال بەلگىلەۋگە بولادى. "مونوپولىالىق ۇيىمداردىڭ قالىپتاسۋ" تارىخى تۋرالى تاياندا باسلىپ شىققان "بىر جالپىلىق شىعارمادان تومەندەگى سوزدەردى كورە الامىز:

"1860-جىلدىن بۇرىنقى داۋىردەن كاپىتالىستىك مونوپولىالىق ۇيىمداردىڭ جەكە مىسالدارىن كەلتىرۋىمىزگە بولادى؛ بۇل مىسالداردان قازىر توتەنشە ۇيرەنشكىتى بولپ وتىرعان فورمالاردىڭ وركەندەرىن تابۋعا بولادى؛ "بىراق بۇلاردىڭ بارلىعى دا كارتەل-دىڭ تارىخىنان بۇرىنقى ۋاقت ەكەندىكى كۇمانسىز. وسىزامانىي مونوپولىالىق ۇيىمنىڭ ناعىز باستالۋى ەڭ ەرتە دەگەندە دە 19-عاسىردىڭ 60-جىلدارىنداعى "ئىس قانا. مونوپولىالىق ۇيىمنىڭ دامۋىنداعى تۇڭغىش ماڭىزدى داۋىر 19-عاسىردىڭ 70-جىلدا-

رىنداعى ئار ەل ونەركاسىبىنىڭ قۇلدېراغان كەزىنەن باستالىپ، 19-ئاسىردىڭ 90-يىللىرىنىڭ باسقى كەزىنە دەيىن سوزىلدى. “ئەگەر ەۋروپا كۆلەمىنەن الپ قارايتىن بولساق، 60-يىلدار مەن 70-يىلدار ەركىن باسەكە دامۋىنىڭ شەگىنە جەتكەن كەزى بولدى. ول كەزدە انگليا ئوزىنىڭ ەسكىشە كاپىتالىستىك ۇيىمدارىن قۇرۇپ بولدى. گەرمانىيادا مۇنداي ۇيىم قولونەركاسىبى مەن سەمىيا ونەركاسىبىنە قارسى باتىل كۇرەس اشىپ، ئوز تىرشلىگىنىڭ فورما-لارىن قۇرا باستادى.”

“ئۆلكەن بۇرىلىس 1873-يىلى كۇيرەۋ مەزگىلىنەن، انىمىراق ايتقاندا، كۇيرەۋدەن كەيىنگى سۇرەڭسىزدىك مەزگىلدەن باستالدى؛ بۇل جولى سۇرەڭسىزدىك ەۋروپانىڭ ەكونومىكالىق تارىخىنىڭ 22-يىلىن الدى، تەك 80-يىلداردىڭ باسىندا ئسال كىدىرىس جاسادى، 1889-يىلدىڭ شاماسىندا ەرەكشە قارىشتاۋ، ئىراق وتە قىسقا ۋاقىتتىق ورلەۋ جارىققا شىقتى.” “1889—1890-يىلدارداى قىسقا ۋاقىتتىق ورلەۋ مەزگىلىندە جۇرت بازار احوالىن پايدالانىپ قالۇ ئۇشىن بار كۇشىمەن كارتەلدەر ۇيىمداستىردى. جەڭىلتەكتىك-پەن جاسالغان ساياسات ۇزدىكسىز تۇردە باعانى كارتەلىسىز كەزدە-گىدەن گورى نەعۇرلىم تەز، نەعۇرلىم جوعارى كوتەردى، ناتىجەدە بۇل كارتەلدەردىڭ بارلىعى دەرىلىك ‘كۇيرەۋ مولاسى’ نا داڭقىسىز-دىقپەن كومىلىدى. ونان كەيىن كاسىپ ورگە باسپاعان جانە باعا تومەن بولغان تاى 5-يىلى ئوتتى، ئىراق بۇل كەزدە ونەركاسىپ سالاسىنداعىلاردىڭ كۆڭىل كۆيى بۇرىنقى كۆڭىل كۆي بولۇدان قالغان ەدى. جۇرت سۇرەڭسىزدىكتى تۇسىنىكتى ئس دەپ قاراماى-تىن بولدى، قايتا ونى ئتىمدى جاڭا بازار احوالى جارىققا شىعۇ-دان بۇرىنقى ئىرتۇرلى كىدىرىس قانا دەپ ەسەپتەدى.”

“سۈيىتپ كارتەل قوزعالمىسى ەكىنشى داۋىرگە اياق باستى. كار-

تەل ۋاقىتتىق قۇبىلىس بولۇدى قويىپ، بۇكىل شارۋاشلىق ئۈمىر-
 دىڭ ئېرىنەگىزى بولدى. ول ونەركاسىپ تاراۋلارنى بىرىنەن
 سوك ئېرىنەلەي باستادى، ال ەڭ الدىمەن شىكىزات وڭدەۋ
 تاراۋىن يەلەپ الدى. 19-ئاسىردىڭ 90-جىلدارىنىڭ باسنىدا-اق،
 كوكس سىندىكاتى ئۇيىمداستىرىلغان (كەينىكى تاسكومىر سىندى-
 كاتى كوكس سىندىكاتىنىڭ ۇلگىسىمەن قۇرىلدى) كەزدە، كارتەل-
 دەر كارتەل ئۇيىمداستىرۋىدىڭ كەينىكى جەردە پالەندەي ەلەۋلى
 دامۋى بولماغان تەحنىكاسىن جاسادى. 19-ئاسىردىڭ سوڭىنداعى
 قارىشتاپ ورلەۋ جانە 1900-1903-جىلدارداغى داعدارىس،
 كەمىندە كەن ونەركاسىبى مەن تەمىر ونەركاسىبى جاعىندا، تۇڭغىش
 رەت تۇگەلىمەن كارتەل بەلگىسى استىندا تۇلىدى. سول كەزدە
 جۇرت مۇنى ئېرى جاڭالىق دەپ بىلگەن بولسا، قازىر قوعامدا
 شارۋاشلىق ئۈمىردىڭ ەلەۋلى جاعىنىڭ ادەتتە ەركىن باسەكە
 بىلىگىندە بولماۋى ئۈز-وزىنەن تۇسىنىكتى ئىس دەپ جاپپاي
 ەسەپتەپ وتىر. ①

قىسقىسى، مونوپولىالىق ئۇيىمنىڭ دامۋ تارىخىن مىناداي بىرنەشە

① ت. فوگەلشتەيننىڭ «كاپىتالىستىك ونەركاسىپنىڭ مالىيە ئۇيىمى مەن

مونوپولىالىق ئۇيىمنىڭ قالىپتاسۋى» (Th. Vogelstein: «Die finan-

zielle Organisation der kapitalistischen Industrie und

die Monopolbildungen) دەگەن ماقالىسىنا قاراڭىز، «قوعامدىق

ەكونومىكاغا شولۇ» («Grundriß der Sozialökonomik») غا

باسىلغان، 1914-جىلى، تيۋېيگەن باسپاسى، 6-بۆلىمى. وسى اپ-

توردىڭ «انگلىيا، امەرىكا بولات-تەمىر ونەركاسىبى مەن توقما

ونەركاسىبىنىڭ ئۇيىمىدىق فورماسى» (Organisationsformen)

der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und

Amerika) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1-تومىنا قاراڭىز، 1910-جىلى،

لېپزىگ باسپاسى.

نەگىزگى داۋىرگە بولۇڭگە بولادى: (1) 19-ئاسىردىڭ 60-جىلدارى مەن 70-جىلدارى-ھەركىن باسەكە دامۇنىڭ شەكىلەنەن جەتەن ەڭ جوعارغى ساتىسى. ال مونوپولىلىق ۇيىم كوزگە ارەڭ شالسىناتىن بولمىسىز ۈرەن عانا بولدى. (2) 1873-جىلى داغىرىستان كەيىن كارتەلدەر كەڭىنەن دامىغان ەدى، ۇبراق كارتەلدەر ول كەزدە ۇالى دە وقشاۋ بولدى، بەرىك بولا قويمايدى، ۋاقىتتىق قۇبىلىس بولدى. (3) 19-ئاسىردىڭ سوڭىنداعى ۈرلەۋ مەن 1900-1903-جىلدارداغى داغىرىس كەزىندە كارتەلدەر بۇكىل شارۋاشلىق ۇمىردىڭ ۇر نەگىزى بولدى. كاپىتالىزىم يىمپەريالىزىمگە اينالدى. كارتەلدەر ساتۋ شارىتتارى مەن تولەۋ مەرزىمى، تاغى باسقۇلار تۇرالى ۇزارا كەلىسپ وتىرادى. ولار ونمىدەردى ساتاتىن رايونداردى ۇزارا ۇبولسپ الادى، ۇنىم مولشەرىن بەلگىلەيدى، باغانى بەلگىلەيدى، پايدانى ۇر بىر كاسپورىنغا بولەدى، تاغى باسقۇلار.

كارتەلدەر سانى گەرمانىدا 1896-جىلى شامامەن 250، 1905-جىلى شامامەن 385، بۇلارغا قاتناشقان كاسپورىندار شامامەن 12 مىڭ بولغان^①. ۇبراق مۇنىڭ ازايىتىپ كۆرسەتىلگەن سان ەكەنىن

① رىسەر بوشنىڭ «گەرمانىا ۇرى بانىكەلەرى جانە گەرمانىا شارۋا-شلىغىنىڭ تۇناس دامۇنىلەسە جارىققا شىققان شۇغىرلار» (Dr. Riesser: «Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912-جىلى 4-باسپاسىنىڭ 149-بەتى؛ ر. لىفماننىڭ «كارتەلدەر مەن تىرەستەر جانە خالىق شارۋاشلىغى ۇيىمدارنىڭ بۇدان بىلايى دامۇى» (R. Liefmann: «Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation» دەگەن شىعار-ماسىنىڭ 1910-جىلى 2-باسپاسىنىڭ 25-بەتى.

كوپشىلىك مويىندايدى. 1907-جىلى گەرمانيا ونەركاسىبى جونىندە جوعارىدا كەلتىرىلگەن ساناق ماتەريالىنان مىنانى بايقاۋعا بولادى: وسى 12 مىڭ ەڭ ئىرى كاسپورنىنىڭ ۇزى عانا بۇ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ جالىپى ساننىڭ جارتىسىنان استامىن، بالكىم، ۇز قولنا شوغرلاندىرغان بولسا كەرەك. سولتۇستىك امەريكا قۇراما شتاتتارىندا ترەستەردىڭ سانى 1900-جىلى 185، 1907-جىلى 250 بولغان. امەريكا ساناعى بارلىق ونەركاسىپ كاسپورنىندارىن جەكە ادامداردىكى، ساۋدا ورىندارىنىكى، سەرىكتىكتەردىكى دەپ ۇش تۇرگە بولەدى. سوڭعى تۇرى 1904-جىلى كاسپورنىندار جالىپى ساننىڭ 23.6 پىراسەنتىن، 1909-جىلى 25.9 پىراسەنتىن، ياعني تورتتەن بىرىنەن استامىن ۇستاعان. بۇل كاسپورنىنداردىڭ جۇمىسشىلارى 1904-جىلى جالىپى جۇمىسشى ساننىڭ 70.6 پىراسەنتىن، 1909-جىلى 75.6 پىراسەنتىن، ياعني تورتتەن ۇش ۇستاعان؛ ۇنىم قۇنى 10 مىليارت 900 مىليون جانە 16 مىليارت 300 مىليون امەريكا دوللارى بولغان، ياعني جالىپى ۇنىم قۇنىنىڭ 73.7 پىراسەنتىن جانە 79 پىراسەنتىن ۇستاعان.

بىر ونەركاسىپ تاراۋىندا جالىپى ۇندىرىس مولشەرىنىڭ، ەكىنىڭ بىرىندە، وننان جەتى-سەگىزى كارتەلدەر مەن ترەستەر-دىڭ قولنا شوغرلانايدى. رەين-ۋەستفاليا تاسكومىر سىندىكاتى 1893-جىلى قۇرىلغان كەزدە، وسى وڭىردەگى جالىپى شىعارىلغان تاسكومىر مولشەرىنىڭ 86.7 پىراسەنتىن ۇز قولنا شوغرلاندىرغان، ال 1910-جىلى 95.4 پىراسەنتىنە جەتكەن^①. وسىلايشا جارىققا

① فرىتز كەستنەر بوشنىڭ «ۇيىمعا زورلىقپەن كىرگىزۋ. كارتەلدەر

مەن بۈگدە كاسپورنىنداردىڭ كۇرەس احۋالى جونىندەگى زەرتتەۋ»

Dr. Fritz Kestner: «Der Organisationszwang. Eine Unter-»

شىققان مونوپولىيا وراسان كوپ كىرىس كىرگىزۋىدى جانە كولەمى توتەنشە زور تەخنىكىلىق ۋىندىرىس ورىندارىن قالىپتاستىرۋىدى قامتاماسىز ەتەدى. امەرىكاداعى اتاقتى كارەسىن ترەسى (سەنىمدى مۇناي سەرىكتىگى) 1900-جىلى قۇرىلعان. "ونىڭ كاپىتالى 150 مىليون امەرىكا دوللارى ەدى. ول كەزدە 100 مىليون امەرىكا دوللارىندىق قاراپايىم جارنا بەلەتى جانە 106 مىليون امەرىكا دوللارىندىق ارداقتى جارنا بەلەتى تاراتىلدى. 1900-جىلدىن 1907-جىلغا دەيىن ارداقتى جارنا بەلەتىنە بەرىلگەن "ۋىس جىلىنا 48، 48، 45، 44، 36، 40، 40، 40 پىراسەنت، جالپى جىنىنتى 367 مىليون امەرىكا دوللارى بولدى. 1882-جىلدىن 1907-جىلغا دەيىنگى تازا پايدا 889 مىليون امەرىكا دوللارى، مۇنىڭ 606 مىليونى جارنا ۋىسىمىنە بەرىلدى، قالغانى زاپاس كاپىتال ەتىلدى"①. بولات ترەسىنىڭ (امەرىكا بولات-تەمىر سەرىكتىگىنىڭ) بارلىق كاسپورىندا-رىنداعى جۇمىشى-قىزمەتشىلەر 1907-جىلى 210 مىڭ 180 نەن تومەن ەمەس. گەرمانىيانىڭ كەن ونەركاسىبىندەگى ەڭ ئىرى كاسپورىنداردى- "گەلسەنكىرەن كەن سەرىكتىگىندە (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft) 1908-جىلى 46 مىڭ 48 جۇمىس-

suchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Ausse-
nseitern» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912-جىلى بەرلىن باسپا-
سىنىڭ 11-بەتىنە قاراڭىز.

① ر. لىفماننىڭ «قاتناسۋ جانە كاپىتال قوشۇ سەرىكتىگى. ۋىسزىمانىي كاپىتالىزىم جانە قۇندى قاعاز كاسىبى تۋرالى زەرتتەۋ» (R. Liefmann: «Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1909-جىلى جەنا 1-باسپاسىنىڭ 212-بەتىنە قاراڭىز.

شى - قىزمەتتى بولدى ①. بولات ترەسى 1902 - جىلدىڭ وزىندە - اق 9 مىليون توننا بولات وندىرگەن ②. ونىڭ بولات ۋونىمنىڭ مولشەرى 1901 - جىلى امەريكانىڭ بۇكىل بولات ۋونىمى مولشەرىنىڭ 66.3 پىراسەنتىن، 1908 - جىلى 56.1 پىراسەنتىن ۇستاعان ③. ونىڭ شىعارعان رۇداسىنىڭ مولشەرى 1901 - جىلى 43.9، 1908 جىلى 46.3 پىراسەنتتى ۇستاعان.

امەريكا ۇكىمەت كومىتەتىنىڭ ترەس جونىندەگى بايانداسىندا بىلاي دەلىنگەن: "ولاردىڭ باسەكەلەستەردەن ارتىقتى كاسپورىن - دار كۈلەمنىڭ بىرلىگىندە جانە تەحنىكالىق جابدىقتارنىڭ جاقس - لمىسىدا. تەمەكى ترەسى قۇرىلعاننان - اق قول ەڭبەكتىڭ ورنىنا ماشىنانى بارلىق جاقىنا كۆپتەپ. قولدانۇعا بار كۇشنى سالىدى. وسى ماقسات ۇشىن تەمەكى ۋەگدەۋگە ازدى - كۆپتى قاتىسى بار تاپقىر - لىقتان جەكە يىگىلىكتەن ۇ قۇمى اتاۋلىنىڭ بارلىعىن ساتىپ الپ وتىردى، بۇعان وراسان مول اقشا جۇمسادى. كۆپتەگەن تاپقىر - لىقتار العاشىندا جارامسىز بولپ شىقتى، بۇلاردى ترەست قىزمە - تىندەگى يىنجەنەرلەردىڭ جەتىلىدىرۋىنە تۇرا كەلدى. 1906 - جىلدىڭ ايانىدا تاپقىرلىقتان جەكە يىگىلىكتەن ۇ قۇمىن ساتىپ الۋعا عانا ارناپ 2 بولمىشە سەرىكتىك قۇرىلدى. تاعى سول ماقسات ۇشىن ترەست ۇزىنىڭ قۇيماشلىق زاۋاتىن، ماشىنا زاۋاتىن جانە جوندەۋ زاۋاتىن

① جوعارىداغى كىتاپنىڭ 218 - بەتىنە قاراڭىز.

② س. چىرشىكى بوشىنىڭ «كارتەل مەن ترەس» (Dr. s. Tschier - schky: «Kartell und Trust») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1903 - جىلى گوتىلگەن باسپاسىنىڭ 13 - بەتىنە قاراڭىز.

③ ت. فوگەلشتەيننىڭ «ۋېمىدىق فورمالار» (Th. Vogelstein: «Organisationsformen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 275 - بەتىنە قاراڭىز.

گەرمانىيا ئۇرى ونەركاسىبىندە دە، مىسالى، سوۋىتى ونىداغان
جىلدار بىشىندە قارىشتاپ دامىغان جىمىيا ونەركاسىبىندە دە
تەخنىكىنى جاقسارتۇپ جۇمىسى وسىلاي ۇيىمداستىرىلغان. 1908-
جىلدا كەلگەندە ئۇندىرىستىڭ شوۋەرلانىپ بارىسى وسى ونەركاسىپتە

① تەھكى و نەركاسىبى بىرلەشكەن كومىتەتى مۇشەلەرسنىڭ بايانداماسى
Report of the Commissioner of Corporations on the
(Tobacco Industry) 1909 - جىلى ۋاشىنگتون باسپاسىنىڭ 266 -
بەتى. پاۋل تافەل بوشىنىڭ «سولتۇستىك امەرىكا ترەستەرى جانە
ولاردىڭ تەحنىكانىڭ العا باسۋىنا جاساعان نىقپالى» (Dr. Paul
Tafel: «Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirk-
ungen auf den Fortschritt der Technik» دەگەن شىعارماسى -
نىڭ 1913 - جىلى شتۇتگارت باسپاسىنىڭ 48 - بەتىنەن ئىندى.

② بۇل دا سوندا، 49 - بەتىنەن ئىندى.

ەكى باستى "توپ" تى جارىققا شعارعان، ولار دا ۇز ئاسىلى بويىنشا مونوپولىيا اياق باسقان. العاشىندا بۇل ەكى توپ ارقايسىسىندا 20 — 21 مىليون ماركا كاپىتالى بار ەكى پار ئىرى زاۋاتتان قۇرالغان "ەكەۋارا وداق" بولغان؛ ئىرى جاعى ماين وزەنى جاعاسىندا - داعى حوحىستتە بولغان مايسىتەردىڭ بۇرىنغى زاۋاتى مەن ماين وزەنى جاعاسىنداغى فرانكفۇرتتا بولغان كاسەللەنىڭ سەرىكتىگى؛ ەندى ئىرى جاعى لۇدۋىگ پورتىنداغى انىلىن - سودا زاۋاتى مەن ەلبەرفەلداغى بايەردىڭ بۇرىنغى سەرىكتىگى. كەيسىن، ئىرى توپ 1905 - جىلى، ەندى ئىرى توپ 1908 - جىلى تاغى دا ئىرى - ئىرى زاۋاتىپەن كەلىسىم جاساسقان. ناتىجەدە ەكى "ۇشەۋارا وداق" بولغان، ولاردىڭ ارقايسىسىندا 40 — 50 مىليون ماركا كاپىتال بولغان، ونىڭ ۇستىنە بۇل ەكى "وداق" جاقىنداسا، باعا جونىندە "شارتتار" جاساسا باستاعان، ت.ب. ①

باسەكە مونوپولىيا اينالغان. ناتىجەدە، ئۇندىرىستىڭ قوعامدانۋى بارىنشا ئىلگەرلەگەن. اسىرەسە تەحنىكانىڭ تابلۇ جانە جاقسارتىلۇ بارىسى دا قوعامداندىرىلغان.

بۇرىن كاسىپ قوجاينىندارى ەركىن باسەكەلەسەتسىن، ولار بىتىراندى بولاتسىن، ئىرى تۇۋالى ئىرى ەشئارسە بىلمەيتسىن، ولار وندىرىسپەن شۇغىلدانغاندا، ئان - جايى بەلگىسىز بازارغا

① رىسسەردىڭ جوعارىنداغى كىتابىنىڭ 3 - باسپاسىنىڭ 547 - بەتىنە جانە ونان كەينىگى بەتتەرىنە قاراڭىز. گازەتنىڭ خابارلاۋىنا (1916 - جىلى 6 - اي) قاراعاندا، تايۋدا گەرمانىيانىڭ تۇتاس خىمىيا ەنەركا - سىبىن بىرلەستىرگەن تاغى ئىرى تۇرپاتتى تەرسى قۇرىلغان.

اپارىپ وتكىزۋۇشنى شۇغىلداناتتىن، قازىر مۇلدە باسقاشا بولپ وتىر. شوغىرلانىۋىدىڭ كۈشەيگەنى سونشا، ۋىزەلنىڭ، ئىتپىتى تومەندە كۆرەتتىنىمىز سىياقتى، كۆپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ، سونداي-اق بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ شىكىزات قاينارلارىن (مىسالى، تەمىر رۇداسى بار جەرلەردى) شامامەن مولشەرلەۋگە بولاتتىن بولدى. قازىر مۇنداي مولشەرلەرمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە بۇل قاينارلاردى كەيىبىر ئىرى مونوپولىالىق وداقتار بۇكىلىدەي ۋىزە قوللىنا قاراتىپ تالادى. بۇل وداقتار بازارلاردىڭ سىمىدىلىغىن شامامەن مولشەرلەيدى جانە بۇل بازارلاردى كەلىسىم بويىنشا "بولسىدەي". جەتلىگەن ەڭبەككۈشتەرى مونوپولىيالانادى؛ ەڭ جاقسى يىنجەنەرلەر جالداپ اللىنادى؛ قاتتىق جولدەرى مەن قۇرالدارى،-مىسالى، امەرىكا تەمىر جولدەرى، ەۋروپا مەن امەرىكا كەمە سەرىكتىكتەرى،-باسىپ اللىنادى. كاپىتالىزىمنىڭ يىمپەريالىستىك ساتىغا ۇتۋى ۋىندىرستى ەڭ توللىق قوعامدانۇغا تىم جاقىنداتادى، ول كاپىتالىستەردىڭ تىلەگى مەن ساناسىنا قاراماستان، ولاردى بۇكىلىدەي ەركىن باسەكەدەن بۇكىلىدەي قوعامدانۇغا وتكەن جاڭا قوعامدىق تارتىپكە سۈيىرەپ كىرگىزەدى دەۋگە بولادى.

"ۋىندىرس قوعامداندىرىلغانىمەن، يەمدەنۇ جەكەلىك كۈيىندە قالادى. قوعامدانغان ۋىندىرس قۇرال-جابدىقتارى باياعىسىنشا از ادامداردىڭ جەكەلىك مۈلكى بولادى. كورىنىستە كۆپشىلىك تانغان ەركىن باسەكەنىڭ جالپى قانۇقاسى ەلى دە ۇمىر سۈرەدى، ئىراق ازساندى مونوپولىيالاۋشىلاردىڭ وزگە تۇرىنىداردى ەزۋى ئىتپىتى جۇز ەسەلەپ اۋىرلايدى، ايقىن جانە ادام توزگىسىز بولادى.

گەرمانىا ەكونومىسى كەستىنەر "كارتەلدەر مەن بوگدە كاسپىو-

رىنداردىڭ كۆرەسى "تۋرالى ارناۋلى شعارما جازدى، "بۈگۈدە كاسپورىندار" دەگەنى كارتەلگە كىرمەگەن كاسپورىندار، ول بۇل شعارماسىن «ۋىيىما زورلىقپەن كىرگىزۋ» دەپ اتاعان، ال، شىنىندە دا، ەگەر كاپىتاليزىمدى اشەكەيلەپ كۆرسەتكىسى كەلمەسە، وندا مونوپولىيالاۋىشلار وداعىنا زورلىقپەن باعىندىرۋ دەپ اتاۋ كەرەك ەدى. مونوپولىيالاۋىشلار وداقتارىنىڭ وسى "ۋىيىم" ۇشىن وسىزامانعى، ەڭ جاڭا، مادەنيەتتى كۆرەستەر جۇرگىزگەن كەزدە قولدانانتىن تاسىلدەرىن قاراپ ۇتۋدىڭ ۇزى دە پايدالى. بۇل تاسىلدەر مىنالار: (1) شىكىزاتتاردان جۇرداي ەتۋ (... "كارتەلگە زورلىقپەن كىرگىزۋدىڭ ەڭ ماڭىزدى تاسىلدەرىنىڭ ۇبرى")؛ (2) "وداقتاسۋ" ۋادىسى (ياعنى كاپىتاليزىستەر جۇمىسى ۋىيىمىمەن توقتام جاساسىپ، جۇمىسى ۋىيىمىن جۇمىستى تەك كارتەلدەنگەن كاسپورىنداردان الاتىن ەتۋ) ارقىلى ەڭبەككۈشتەن جۇرداي ەتۋ؛ (3) تاسىمال قۇرال-دارىنان جۇرداي ەتۋ؛ (4) ۇنىمدى ساتۋ جولدارىنان جۇرداي ەتۋ؛ (5) قارىدارلارمەن توقتام جاساسىپ، ولاردى تەك كارتەلدەرمەن ساۋدا قارىم-قاتناسىن جاسايتىن ەتۋ؛ (6) باعانى جوسپارلى تۇردە تومەندەتۋ ("بۈگۈدە كاسپورىندار" دى، ياعنى مونوپولىيالاۋىشلارعا باعىنبايتىن كاسپورىنداردى كۈيزەلتۋ ۇشىن توۋارلاردى وزىندىك باعاسىنان بەلگىلى مەرزىم شىنىندە ارزانداتىپ ساتۋعا بىرنەشە مىليون سوم جۇمسالادى. بەنزين ونەركاسىبىندە وسىنداي مىسال بولعان: باعا 40 ماركتان 22 ماركتقا، جارتەسىنا دەرىلك تۇسىرىلگەن!)؛ (7) امانات-قارىزدان جۇرداي ەتۋ؛ (8) تەجەيە-تىندىكتەرىن جاريالاۋ.

قازىر ۇساق كاسپورىن ۇرى كاسپورىنمەن، تەحنىكاسى مەشەۋ كاسپورىن تەحنىكاسى وزىق كاسپورىنمەن باسەكەلەسىپ وتىرعان جوق. قازىر مونوپولىيالاۋىشلار مونوپولىالىق ۋىيىماجانەنىڭ ەزگىسى

مەن قولجاۋلىق ەتۈنە باغىنباغان كاسپورنىداردى تۇنىشىقتىرىپ
وتىر. بۇل بارىستىڭ بۇرجۇازىشىل ەكونومىستەردىڭ ساناسىنداعى
ساۋلەسى تومەندەگىدەي.

كەستىنەر بىلاي دەپ جازادى: “تېپتى كىلەڭ شارۋاشلىق
ارەكەتى جاعىندا دا بەلگىلىبىر وزگەرىستەر تۇىلۇدا، بۇرىنعى
ساۋداگەرلەر ارەكەتى ۇيىمداستىرۇشىلاردىڭ، جالداپتاردىڭ
ارەكەتىنە اينالۇدا. ساتىپ الۇشىلاردىڭ قاجەتىن ۇزىنىڭ تەحنىكا
جانە ساۋدا تاجىرىبەسى بويىنىشا جۇرتتىڭ بارىنەن جاقسى
تۇجىرىمدايىتىن، كۈمەسكى قاجەتتى تاباتىن جانە ‘اشاتىن’، ساۋدا-
گەرلەر ەمەس، قايتا ۇيىمدىق دامۇدى، كەيىبىر كاسپورنىداردىڭ
بانكەلەرمەن بەلگىلى بايلانىستا بولۇى مۇمكىن ەكەندىگىن الدىن
الا مولشەرلەي الاتىن، كەمىندە ەرتەرەك سەزەتىن جالداپ
دانىشپان (!؟) ەڭ زور تابىسقا جەتەدى...”

مۇنى جاي ادامداردىڭ تىلىنە اۋدارعاندا بىلاي بولپ شىعادى:
كاپىتالىزىم دامىپ مىناداي دارەجەگە جەتتى، اتاپ ايتقاندا، توۋار
ۋەندىرىسى بۇرىنعىسىنشا “بىلەپ-تۈستەۋشى ورنىن الپ” وتىر-
عانىمەن، بۇكىل شارۋاشلىقتىڭ نەگىزى دەپ قارالىپ وتىرعانىمەن،
بىراق ول ۇس جۇزىنىدە بۇلدىرىلدى، پايدانىڭ كۈبىن ماليا
قۇلىقتارىمەن اينالسىاتىن “دانىشپاندار” الپ وتىر. مۇنداي ماليا
قۇلىعى مەن الدامپازدىق قىلىقتىڭ نەگىزى ۋەندىرىستىڭ قوعام-
دانۇى بولپ تابىلىعانىمەن، بىراق ادامزاتتىڭ وسى قوعامدان-
دىرىلۇعا دەيىن جەتكەن وراسان زور العا باسۇشىلىعى... جالداپتارعا
بايلىق جاساپ بەرىپ وتىر. كاپىتالىستىك يىمپەريالىزىمگە مەششانىشا
كەرتارتىپا سىن ايتۇشىلار “وسىعان نەگىزدەلىپ”، كەرى قايتۇ،
“ەركىن”، “بەيىست”، “ادال” باسەكەنى قالىپنا كەلتىرۇ قىالىندا
بولپ وتىر، مۇنى تومەندە كۆرەمىز.

كەستىنەر بىلاي دەيدى: "كارتەلدەردىڭ ۇيىمداستىرىلۋى سالىدارىنان باغانىڭ ۇزاق ۋاقىت بويىنا كوتەرىلە بەرۋ قۇبىلىسى كۈنى بۇگىنگە دەيىن تەك ەڭ ماڭىزدى ۇندىرىس قۇرال - جابدىق تاراۋلارىندا، اسىرەسە تاسكومىر، تەمىر جانە كالى تاراۋلارىندا عانا بولپ كەلدى، ال دايار ۇنىم جاعىندا بولپ كورگەن ەمەس. وسىعان بايلانىستى كىرىستىڭ ارتۋى دا ۇندىرىس قۇرال - جابدىق - تارىن ۇندىرەتىن ونەركاسپ تاراۋىمەن عانا شەكتەلەدى. بۇعان مىنانى دا قوسۋ كەرەك: شىكىزاتتاردى وڭدەيتىن (شالا ونىمدەردى وڭدەۋ ەمەس) ونەركاسپ كارتەلدەر ۇيىمداستىرۋ سەبەبىنەن جوعارى مولشەرلى پايدا تاۋىپ، شالا ونىمدەردى ونان ارى وڭدەيتىن ونەركاسپتى زيانعا ۇشتراتۋىمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە ول وسى ونەركاسپكە بەلگىلى دارەجەدە ۇستەمدىك جۇرگىزۋ قارىم - قاتناسىن ساقىتاپ تا وتىر، بۇل ەركىن باسەكە داۋىرىندە بولپ كورگەن ەمەس" ①.

بىز كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن قويغان سوزدەر ماسەلەنىڭ مانىن تۇسىندىرەدى، بۇل ماندى بۇرجۇازيانىڭ ەكونومىستەرى تىپتى سۇلە - ساپا جانە وتە از مويىندايدى، سونداي - اق ورايشىل - دىقتىڭ ك. كاۋتسكى باستاعان وسىزامانىعى اقتاۋشىلارى سىلتاۋ تاۋىپ جىلدىرتپالاتىپ، قاشقالاقتاپ اۋىزعا المايدى. ۇستەمدىك جۇرگىزۋ قارىم - قاتناسى جانە ونىمەن بايلانىستى بولعان زورلىقتى كۇش "كاپيتاليزىم دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى" نىڭ تىپتىك قۇبىلىسى، قۇدىرەتتى ەكونومىكالىق مونوپولىالىق ۇيىمنىڭ قالىپتاسۋى سوز - سىز تۇدىراتىن جانە تۇدىرىپ تا وتىرعان ناتىجە بولپ تابىلادى.

① كەستەردىڭ جوعارداعى كىتابىنىڭ 254 - بەتىنە قاراڭىز.

كارتەلدىڭ بارلىق نارسەنى بىلەيتىنىدىگىن تاغى ئېر مىسال كەلتىرە وتىرىپ تۇسىندىرەيىك. شىكىزات قاينارلارنىڭ بارلىغىن نەمەسە باستىلارنى قولغا ئالۇغا بولاتىن جەرلەردە كارتەلدەر وتە-موتە وڭاي تىۋىلادى، مونوپولىالىق ئۇيىمدار وتە-موتە وڭاي قالىپتاسادى. ئېراق، ەگەر شىكىزات قاينارلارنى باسىپ ئالۇ مۇمكىن ەمەس باسقا ونەركاسىپ تاراۋلارنىدا مونوپولىالىق ئۇيىم جارقىقا شىقپايدى دەپ قارالاتىن بولسا، وندا بۇل قاتە بولادى. سەمونت ونەركاسىپنىڭ شىكىزاتى كەز كەلگەن جەردە بار. ئېراق گەرمانىيادا وسى ونەركاسىپ تە جوعارى دارەجەدە كارتەلدەسكەن. سەمونت زاۋاتىنىڭ بارلىغى دا وڭىرلەر بويىنشا بىرلەسىپ سىندىكات بولغان: مىسالى، وڭتۇستىك گەرمانىيا سىندىكاتى، رەين-ۋەستفالىيا سىندىكاتى، تاغى باسقار. مونوپولىالىق باعا بەلگىلەنگەن: ئارىر ۋاگون سەمونتتىڭ وزىندىك باعاسى تەك 180 مارك بولا تۇرسا دا، ساتىلۇ باعاسى 230—280 مارك بولغان! كاسپورنى 12—16 پىرا-سەنت جارنا ئۇسىمىن بەرەدى، ونىڭ ئۇستىنە مىنانى ئۇستىپاۋ كەرەك: وسىزامانى جالداپ ”دانىشپان“ جارنا ئۇسىمى ۇلەسىن ئالۇ-دىڭ ئۇستىنە قىرۋار پايدانى ئوز قالىتاسىنا سۇڭىگىتە بەرەدى. وسىنشاما كوپ پايدا بەرەتىن ونەركاسىپ تاراۋلارنىداغى باسەكەنى جويۇ ئۇشنى مونوپولىلاۋىشلار ئىپتى ئارتۇرلى قۇلىقتاردى دا سىتەيدى: ونەركاسىپنىڭ حال-جايى تىم ئاشار دەپ وسەك تاراتادى؛ گازەتتەردە جاسىرىن اتپەن: ”كاپىتالىستەر، ابايلاڭدار! سەمونت جۇمىسىنا قارجى قوسىپ جۇرمەڭدەر!“ دەگەن قۇلاقتاندىرۋلار باسىلادى؛ اقىرىندا، ”بوگدە كاسپورنىدار“ دى (ياعنى سىندىكاتتارعا قاتناىپاعان كاسپورنىداردى) ساتىپ الپ، ”ورنى بوساتۇ قاراجاتى“ ①

① ەشۋەگەنىڭ «سەمونت» (Zement) von L. Eschwege) دەگەن

رەتەندە 60 مىڭ، 80 مىڭ ئىتتى 150 مىڭ ماركقا دەيىن تولەيدى. مونوپولىيالىق ۋېمىدار "بولمىسىز" ورىن بوساتۇ قاراجاتىن تولەۋدەن باستاپ، امەرىكا ئاسىلى بويىنشا جارلىغىش "دارى" قولدانۇ "ارقىلى باسەكەلەستەرنە توتەپ بەرۋگە دەيىنگى بارلىق "ادىستى قولدانا وتىرىپ، بارلىق جەردە وزىنە جول اشادى.

كارتەلدەر ارقىلى داعدارىستاردى جويۇ دەگەن سوز كاپىتالىزىم-دى جانىن سالا اشەكەيلەپ جۇرگەن بۇرچاۋازياشىل ەكونومىستەر-دىڭ وتىرىگى. كەرىسىنشە، بىرنەشە ونەركاسىپ تاراۋى اراسىندا قالپىتاسقان مونوپولىيا بۇكىل كاپىتالىستىك ئۇندىرىستىك وزىنە عانا ئان بىلىقپالقتى ونان ارى كۇشەيتەدى، ونان ارى شىەلەنىستىرە-دى. جالى كاپىتالىزىمنىڭ ەركەشەلىگى بولپ تابىلاتىن اۋىل شار-ۋاشلىعى مەن ونەركاسىپتىڭ دامۇنداعى ئوزارا سايكەسىسىزدىك ونان ارى اۋىرلاي تۇسەدى. كارتەلدەنۇ دارەجەسى بارىنەن جوعارى بولپ وتىرعان اۋىر ونەركاسىپ دەلىنەتىنىڭ، اسىرەسە تاسكومىر، تەمىر ونەركاسىپىنىڭ ەركەشە ۇقىقتى ورنى وزگە ونەركاسىپ تاراۋلارىندا، بەينە «گەرمانىيائىرى بانكەلەرىنىڭ ونەر-كاسىپپەن بولعان قارىم-قاتناسى» دەگەن جاقسى كىتاپنىڭ اپتورى ەيدەلىستىڭ مويىنداغانىنداي، جوسپارلىلىقتىڭ تاپشىلىغىن بۇرىنغىدان دا اۋىرلاتادى»^①.

ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالنىڭ 346 1909 - جىلى 1 - ساننىڭ 115 -

بەتىنە جانە ونان كەينىگى بەتتەرنە قاراڭىز.

① ەيدەلىستىڭ «گەرمانىيائىرى بانكەلەرىنىڭ ونەركاسىپپەن، اسىرەسە

مەتال قورىستۇ ونەركاسىپمەن بولغان قاتناسى» (Jeidels: «Das

Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie mit

besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie» دەگەن

شعارماسىنىڭ 1905 - جىلى لىپزىگ باسپاسىنىڭ 271 - بەتىنە قاراڭىز.

كاپىتالىزىمنىڭ ارىسىز اقتاۋىشى لىفمان بىلەن دەيدى: "خالق شارۋاشلىقى نەغۇرلىم دامغان ساين وتە تاۋەكەللىك كاسپورىن-دارغا نەمەسە شەتەل كاسپورىندارىنا، ۇزاق ۋاقىتتا عانا دامى الاتىن كاسپورىندارغا نەمەسە تەك جەرلىك ماڭىزى بار كاسپورىندارغا سولغۇرلىم قول ارتادى." ① تاۋەكەللىكتىڭ ارتىۋى، سايب كەلگەندە، كاپىتالىڭ كۆپتەپ ارتۇن بايلانستى بولادى، كاپىتالىدى كەمەرىنەن اسىپ توكىلىپ، شەتەلگە جوڭكىلە اعىپ كەتىپ جاتىر، تاغى سول سياقتىلار دەۋگە بولادى. سونىمەن بىرگە تەحنىكانىڭ شاپشاڭ دامۋى دا خالىق شارۋاشلىقى تاراۋلارد-نىڭ ۇير-بىرىمەن سايكەسسزىدىك فاكىتورلارنى، بىلىق جانە داعارىس فاكىتورلارنى كۇننەن-كۇنگە ارتتىرادى. ناق سول لىفمان بىلەن موپىنداۋعا ۇمجبۇر بولدى: "بالكىم، تاپاۋ بولاشاقتا ادام بالاسى خالىق شارۋاشلىقىنىڭ ۇيىمىنا دا ئىپاللىق تىيىگىزەتىن كەيىپىر ۇرى وزگەرىستەرگە تاغى دا تاپ بولار..." مىسالى، ەلەكتىر كۇشى، اۋە قاتناسى... "مۇنداي ۇبىرلى ەكونومىيالىق وزگەر-ستەر تۇلىغان كەزدە ادەتتە جانە داغدى بوپىنشا جالداپتىق ۇس قاتتى دامىدى..." ②

داغدارىستار دا،— ارتۇرلى داغدارىستار بار، ەك كوپ ۇشرايتىنى ەكونومىيالىق داغدارىس، ۇبراق داغدارىس جالعز ەكونومىيالىق داغدارىس قانا ەمەس،— شوغىرلانىۋى جانە مونوپولىيالىق بەتالىسىن بارىنشا كۇشەيتتى، بىزگە بەلگىلى، 1900-جىلى داغدا-

① لىفماننىڭ «قاتناسۋ جانە كاپىتال قوسۋ سەرىكتىگى» دەگەن شىعار-ماسىنىڭ 434-بەتتە قاراڭىز.

② بۇل دا لىفماننىڭ جوعارىداغى كىتابىنىڭ 465—466-بەت-تەرىندە.

رىس وىسزىمانى مۇنوپولىيالىق ۇيىم تارىخىنىداى بۇرىلىس بولدى. وسى جولعى داىدارىستىڭ ماڭىزى جونىنىدە ەيدەلىستىڭ نازار اۋدارۋعا ابدەن تاتىتىن مىناداي ۇىر تۇجرىمى بار:

”1900-جىلغى داىدارىسقا باستى-باستى ونەركاسىپ تاراۋلار-نىداى ۇىرى تۇرپاتتى كاسپورىندارمەن بىرگە، بۇگىنگى بوينىشا ايتقاندا، قۇرىلىم جاعىنان ۋاقتى وتكەن كوپتەگەن ’جالالاڭ‘ كاسپورىنداردا“ (يعنى بىرلەسپەگەن كاسپورىندار) ”دۇشار بولدى، ولار ونەركاسپىتىڭ ورلەۋى كەزىنىدە تولقىن بەتىنىدە قالىقتاپ جۇرگەن ەدى. باعانىڭ تومەندەۋى، قاچەتسىنىۋدىڭ ازايۋى بۇل ’جالالاڭ‘ كاسپورىنداردى توتەنشە مۇشكىل كۇيگە ۇتۇسىردى، مۇنداي كۇيگە بىرلەسكەن ۇىرى كاسپورىندار ۇشراپ كورگەن ەمەس نەمەسە توتەنشە از ۋاقتقا عانا ۇشراغان ەدى. ناتىجەدە، 1900-جىلغى داىدارىس تۇدىرعان ونەركاسپىتىڭ شوغىرلانۋى، دارەجەسى جاعىنان، 1873-جىلغى داىدارىستىكىنەن الدەقايدا ارتىق بولدى. 1873-جىلغى داىدارىس تا ۇىرشاما ۇتاۋىر كاسپورىنداردى بىرىكتەپ قالدىرعانىمەن، ۇىراق مۇنىڭ ۇزى، تەحنىكا-نىڭ سول كەزدەگى دارەجەسىندە، داىدارىستان جەڭىستى تۇردە شىعالعان كاسپورىنداردى مۇنوپولىيالىق ورسىنا جەتكىزە العان جوق. قازىرگى بولات-تەمىر ونەركاسپى مەن ەلەكتىر ونەركا-سىبىنىدەگى ۇىرى تۇرپاتتى كاسپورىندار (ولاردىڭ تەحنىكاسى وتە كۇردەلى، ۇيىمدىق ورنالاسۋى كەڭ، كاپىتالى كوپ بولغاندىقتان) وسى مۇنوپولىيالىق ورنىدى ۇزاق ۋاقت بوينا يەلەپ وتىردى جانە ولاردىڭ مۇنوپولىيالىق دارەجەسى وتە جوعارى بولدى؛ ونان كەيىنگىلەر ماشىنا جاساۋ كاسپىنىڭ، مەتال قورىتۋ ونەركاسپىنىڭ كەيىىر تاراۋلارىنىڭ جانە قاتناستىڭ، تاى باسقا چاقتاردىڭ كاسپورىندارى بولدى، ۇىراق ولاردىڭ مۇنوپولىيالىق دارەجەسى

تومەندەۋ بولدى“ ①.

مونوپوليا ءدال “كاپىتالىزىم دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى” نىڭ ەڭ جاڭا جەتەستىگى بولىپ تابىلادى. ءىراق، ەگەر بانكەنىڭ رولىنا نازار اۋدارماساق، وندا ءبىزدىڭ وسىزامانى مونيپوليانىڭ ءس جۇزىندەگى قۋاتى مەن ماڭىزى جونىندەگى تۇسىنىگىمىز تىم تولقىسىز، تىم جەتكىلىكسىز، توتەنشە كەم بولادى.

II. بانكەلەر جانە بانكەلەردىڭ جاڭا رولى

بانكەلەردىڭ بۇرىنقى باستى كاسىبى الم-بەرىمدە دەلدالدىق رول اتقارۋ ەدى. ءسويتىپ بانكە قوزعالماي تۇرعان اقشا كاپىتالىن قوزعالاتىن، ياعنى پايدا وندىرەتىن كاپىتالعا اينالىدىرىپ، بارلىق اقشالاي كىرىستى جىناپ، كاپىتالىستەر تابىنىڭ بىلەۋىنە بەرىپ وتىراتىن.

بانكە ءسىنىڭ وركەندەۋىنە جانە از عانا قۇرىلىمداردىڭ قولىنا شوغرلانۋىنا بايلانىستى، بانكە جاي دەلدالدىق قۇدىرەتتى مونوپول-يالاۋشعا اينالدى، ولار بارلىق كاپىتالىستەر مەن ۇساق كاسىپ يەلەرىنىڭ تۇگەل دەرىلىك اقشا كاپىتالىن، سونداي-اق ۇز ەلىندەگى جانە كوپتەگەن مەملەكەتتەردەگى ءوندىرىس قۇرال-جابدىق-تارىنىڭ، شىكىزات قاينارلارنىڭ باسىم كوپ بولەگىنى بىلەپ وتىر. تولىپ جاتقان جاي دەلدالداردىڭ وتە از ساندى مونوپولياۋشلارعا اينالۋى كاپىتالىزىمنىڭ دامىپ، كاپىتالىستىك يىمپەريالىزىمگە اينالۋىنداعى نەگىزگى بارىستاردىڭ ءبىرى بولىپ تابىلادى، سوندىقتان،

① ەيدەلىستىڭ جوعارىنداعى كىتابىنىڭ 108 - بەتىنە قاراڭىز.

بۇزىدىڭ بارىنەن بۇرىن بانكە ئىسنىڭ شوغىرلانۇشۇنا توقتالغانىمىز
جۇن.

1907/8 - جىلدارى گەرمانىدا بارلىق كاپىتالى بىر مىليون
ماركتان جوعارى بولغان جارىنالىق بانكەلەرگە قويىلغان جالپى اقشا
7 مىليارت مارك بولغان؛ 1912/3 - جىلدارى 9 مىليارت 800
مىليون ماركقا جەتكەن. 5 جىلدا 40 پىراسەنت ارتقان، ونىڭ
ۇستىنە جاڭادان قوسىلغان وسى 2 مىليارت 800 مىليون ماركنىڭ
شىنىدە 2 مىليارت 750 مىليون مارك كاپىتالى 10 مىليون مارك -
تان جوعارى 57 بانكەگە تان بولغان. ۇلكەن - كىشى بانكەلەرگە
قويىلغان اقشانىڭ بولۇشۇ احوالى مىناداي ①:

بانكەگە قويىلغان اقشانىڭ جالپى سانىنداعى پىراسەنت			
بەرلىندەگى ئارقايسىسىنىڭ ئارقايسىسىنىڭ ئارقايسىسىنىڭ			
9 ئىرى	كاپىتالى 10 مىليون	كاپىتالى	كاپىتالى بىر
بانكەدە	ماركتان جوعارى 1 -	10 مىليون	مىليون ماركقا
بولغان قالغان 48 ماركقا دەيىنگى جەتپەيتىن			
بانكەدە	115 بانكەدە	ۇساق	بانكە -
1907/8 -	لەردە		
جىلى.....	47	32.5	16.5
1912/3 -			
جىلى.....	49	36	12
	3		

ۇساق بانكەلەردى ئىرى بانكەلەر ئىستىرعان، ال ئىرى بانكە -
لەردىڭ شىنىدە تەك 9 بانكەنىڭ ۇزى - اق بانكەگە قويىلغان
بارلىق اقشانىڭ جارىتىسەن دەرلىك ۇز قولسنا شوغىرلاندىرعان.

① الفرەد لانسبۇرگنىڭ «گەرمانىيا بانكەلەرىنىڭ 5 جىلدىن بەرگى
كاسىبى» (Alfred Lansburgh: «Fünf Jahre d. Bankwesen»)
دەگەن ماقالىسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1913 - جىلى 8 - ساننىڭ
728 - بەتىنە قاراڭىز.

ئېىراق مۇندا ەسكە النىباي وتىرعان كوپ احۋال بار، مىسالى، كوپتەگەن ۇساق بانكەلەر ئىس جۇزىندە ئىرى بانكەلەردىڭ بولىمى- شەسى بولپ قالغان، تاعى سول سياقتىلار. بۇل جونىندە كەيىن توقتالامىز.

شۇلارە- گەۋەرنىتزدىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1913- جىلدىڭ ايانىندا بانكەگە قويىلعان اقشانىڭ جالىپى سوماسى شامامەن 10 مىليارت مارك، ال مۇنىڭ 5 مىليارت 100 مىليون ماركىن بەر- لىندەگى 9 ئىرى بانكە شەڭگەلىنە العان. بۇل اپتور بانكەگە قويىلعان اقشالاردى عانا ەمەس، بۇكىل بانكە كاپىتالىنا دا نازار اۋدارعان، ول بىلاي دەپ جازادى: ”1909- جىلدىڭ سوڭىندا، بەرلىندەگى 9 ئىرى بانكە جانە ولارعا قاراستى بانكەلەر 11 مىليارت 300 مىليون ماركقا بىلىك جۇرگىزدى، بۇل اقشا گەرمانىيا بانكە كاپىتالى جالىپى سوماسىنىڭ شامامەن 83 پىراسەنتى. ’گەرمانىيا بانكەسى‘ (Deutsche Bank) جانە وعان قاراستى بانكەلەر شامامەن 3 مىليارت ماركقا بىلىك جۇرگىزدى، پرۇسىادا تەمىر جولداردى باسقارۋ مەكەمەسى بولعانى سياقتى، بۇل بانكە ەسكى ۇلى قۇرلىقتا جىنالعان كاپىتالى بارىنەن كوپ، ونىڭ ۇستىنە بولەكتەنۋ ۇقىعى وتە جوعارى كاسىپورىن بولپ تابىلادى.“^①

ئىزىز ”قاراستى“ بانكە ايتىلعان جەرلەرگە كورنەكتىلەندىرۋ بەل- گىسىن قوستىق، وىتكەنى مۇنىڭ ۇزى ەڭ جاڭا كاپىتالىستىك شوعرلانۋدىڭ ەڭ ماڭسىزدى ەرەكشەلىكتەرىنىڭ ئىرى. ئىرى

① شۇلارە- گەۋەرنىتزدىڭ «گەرمانىيا امانات- قارىز بانكەلەرى» (Schulze - Gaevernitz: «Die deutsche Kreditbank») دەگەن ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونومىكاغا شولۋ» دىڭ 1915- جىلى تۈبىزگەن باسپاسىنىڭ 12-، 137- بەتتەرىنە قاراڭىز.

كاسپورن، اسىرەسە ئىرى بانكە ۇساق كاسپورنىداردى تۇپ-
تۇرا جۇتىپ قويۇمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە ۇساق كاسپورن
كاپىتالىنا "قاتناسۇ"، چارنا بەلەتتەرنى ساتىپ الۇ نەمەسە ايسر-
باستاۋ ارقىلى، بورىش قارىم-قاتناستارى، تاغى سوندايلار ارقىلى
ۇساق كاسپورنىداردى "قوسىپ الادى"، ولاردى باغىندىرادى،
ولاردى "ۈزىنىڭ" توبىنا كىرگىزىپ الادى، تەحنىكالىق تىلىمەن
ايتقاندا، ۇزىنىڭ "كونسەرن" نە كىرگىزەدى. ليفمان پىروفەسسور
500 بەتتىك ۇلكەن "شعارما" جازىپ، وسىزامانى "قاتناسۇ جانە
كاپىتال قوسۇ سەرىكتىگى" ن^① سۈرەتتەگەن، امال قانشا، بۇل
كىتاپتا، ەكىنىڭ بىرىندە، وڭدەلمەگەن شىكى ماتەريالداردان
باسقا، كەيىبىر توتەنشە ناشار "نازارىالىق" بايىمداۋلار دا بار.
مۇنداي "قاتناسۇ" تۈزىمنىڭ شوغىرلانۇ جاعىندا تۇدىرعان ناتىجە-
سىنىڭ قانداي ەكەندىگى تۇرالى بانكە "قايراتكەر" رىسسەردىڭ
گەرمانيا ئىرى بانكەلەرى جونىندەگى شعارماسىندا بارىنەن دە
ايقىن ايتىلعان. بىراق، ونىڭ ماتەريالدارىن كەلتىرۋەن بۇرىن،
بىز الدىمەن "قاتناسۇ" تۈزىمنىڭ بىر ناقتى مىسالىن كەلتىرىپ
وتەلىك.

"گەرمانيا بانكەسى" "توبى" بارلىق ئىرى بانكە توبى بىشىندەگى
ەڭ ئىرى توپتاردىڭ بىرى، ئىپتى ەڭ ۇلكەن توپ. بۇل توپتاغى
بارلىق بانكەنى بايلانستىرىپ وتىراتىن باسقى دانەكەرلەردى
ايقىنداۋ ۇشىن بىرىنشى، ەكىنشى، ۇشىنشى دارەجەدەگى "قاتنا-
سۇ"لاردى نەمەسە بىرىنشى، ەكىنشى، ۇشىنشى دارەجەدەگى يەك

① ر. ليفماننىڭ «قاتناسۇ جانە كاپىتال قوسۇ سەرىكتىگى. وسىزامانى
كاپىتاليزم جانە قۇندى قاعاز كاسىبى تۇرالى زەرتتەۋ» دەگەن شعار-
ماسىنىڭ 1909 - جىلى يەنا 1 - باسپاسىنىڭ 212 - بەتىنە قاراڭىز.

سۈيەۋشلىكتى (ۇساقتاۋ بانكەلەردىڭ ”گەرمانيا بانكەسى“ نە يەك سۈيەۋى) ايرىۋ كەرەك. ناتىجەدە احوال مىناداي ①:

بىرىنشى	ەكىنشى	ۇشىنشى
دارەجەلى	دارەجەلى	دارەجەلى
يەك سۇ-	يەك سۇ-	يەك سۇ-
يەۋشلەر:	يەۋشلەر:	يەۋشلەر:
ۋنەمى قات- 17..... بانكە؛	مۇنىڭ 9 ى	مۇنىڭ 4 ى
ناساتىندار	تاعى 34 بان-	تاعى 7 بانكە-
بەلگىسىز ۇاقىتتا	كەگە قاتنا-	گە قاتناسادى.
قاتناساتىندار	سادى؛	
وقتىن - وقتىن ... 8 بانكە؛	مۇنىڭ 5 ى تاعى	مۇنىڭ 2 سى
قاتناساتىندار	14 بانكەگە	تاعى 2 بانكەگە
	قاتناسادى؛	قاتناسادى.

بارلىقى.....	30 بانكە؛	مۇنىڭ 14 ى	مۇنىڭ 6 سى
		تاعى 48 بانكەگە	تاعى 9 بانكەگە
		قاتناسادى؛	قاتناسادى.

”بىرىنشى دارەجەلى يەك سۈيەۋشى“ بولسىپ، ”گەرمانيا بانكەسى“ نە ”وقتىن - وقتىن“ قاراستى بولسىپ وتىرعان 8 بانكەنىڭ 3 ى شەتەلدىك بانكە؛ بىرى اۋستىريا بانكەسى (ۋەناداعى ”بىرلە-سىپ ئىس جۇرگىزۋشى بانكە“ — «Bankverein»)، ەكەۋى روسسىيا بانكەسى (سىبىريا ساۋدا بانكەسى مەن ورىستىڭ سىرتقى ساۋدا بانكەسى). ”گەرمانيا بانكەسى“ توبىنا تىكەلەي جانە جانامالاي، تۈگەلمەن جانە ئىشىنارا كىرگەن بانكەلەر 87، بۇل توپ بىلەيتىن

① الفرەد لانسبۇرگىنىڭ «گەرمانيا بانكە كاسىبىندەگى قاتناسۋ تۈزىمى»

Alfred Lansburgh: «Das Beteiligungssystem im deutschen

(Bankwesen) دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالنىڭ 1910 - جىلغى

1 - ساننىڭ 500 - بەتىنە قاراڭىز.

كاپىتال، وزىنىكى جانە باسقۇلاردىكى بولۇپ، 2-3 مىليارت مارك. ئېر بانكە وسىندا ئېر توپقا باسشلىق سىتەپ وتىرعان بولسا جانە باسقا ۱۰ سال كىشلە ۱۰-6 بانكە مەن كەلسىم جاساپ، زايوم سىياقتى ە رەكشە زور جانە ە رەكشە پايدالى مالىا كاسىپىن سىتەپ وتىرعان بولسا، وندا وتە ايقىن، بۇل بانكە ”دەلدالدىق“ رولدان شىعپ، وتە از ساندى مونوپولىلاۋشلاردىڭ وداعىنا اينالىپ كەتكەن.

19-عاسىردىڭ اياغى مەن 20-عاسىردىڭ باسىندا گەرمانىپادا بانكە جۇمىسىنىڭ توتەنشە شاپشاڭ شوعىرلانغانىن رېسسەردىڭ ئېز قىسقارتىپ كەلتىرىپ وتىرعان مىنا ساناق ماتەريالىنىن كورۇگە بولادى:

بەرلىندەگى 6 ئىرى بانكەدە بولغان قۇرىلىمدار				
گەرمانىياداعى اقشا قويۇۋېلىش - ۇنەمى قاتناشقان قۇرىلىمىنىڭ جىلددار بولمىشە قۇ - مى مەن ايرى - گەرمانىيا جارىنا - جالىپى سانى رىلىمدار باستاۋ ورنى لىق بانكەلەرى				
1895.....	16	14	1	42
1900.....	21	40	8	80
1911.....	104	276	63	450

مۇنان ئېز بۇكىل ەلدى تورلاعان، بارلىق كاپىتال مەن اقشا - لاي كىرىستى توپتاعان، مىڭ - مىڭداعان بىتىراندى شارۋاشلىقتاردى ئېرتۇتاس، بۇكىل مەملەكەتتىك كاپىتالىستىك شارۋاشلىققا، ونان سوڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپىتالىستىك شارۋاشلىققا اينالدىرعان بانكەنىڭ جىيى تورلارنىڭ جايىلۇنىنىڭ قانشاما تەز بولغانىن كورپ وتىرمىز. جوعارىدا كەلتىرىلگەن سوزىندە شۇلرە - گەۋەرنىتزدىڭ وسىزامانغى بۇرجۇزىيالىق ساياسى - ەكونومىياتىنىن ايتقان ”بولەك - تەنۇ ۇقىغى“ دەگەنى، ئىس جۇزىندە، بۇرىن ئېرشاما ”دەربەس“

بولغان، انىمىراق ايتقاندا، جەرلىك سىپاتتاعى، سىرتقى دۇنيەدەن بولەكتەنگەن، بارغان سايىن كوبەيىپ بارا جاتقان شارۋاشلىق ورىنداردى ئىر ورتالىققا قاراتۇ دەگەن سوز. شىندىغىندا، بۇل — ورتالىقتاندىرۇ وقىى مونوپوليا لىپتارىنىڭ رولىن، ماڭىزىن جانە قۇاتىن كۇشەيتۇ.

ئىرشاما بايرىى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردە بۇل ”بانكە تورى“ نەغۇرلىم ئىى. انگلىدا — يرلاندىانى دا قامتىدى — 1910 - جىلى بارلىق بانكەنىڭ بولمىشە بانكەلەرى 7 مىڭ 151 بولغان. سونىڭ شىندە 4 ئىرى بانكەنىڭ اربرەۋىندە 400 دەن جوعارى بولمى. شە بانكە (447 دەن 689 عا دەيىن) بولغان، مۇنان باسقا 4 ئىرى بانكەنىڭ اربرەۋىندە 200 دەن اسا بولمىشە بانكە، 11 بانكەنىڭ اربرەۋىندە 100 دەن اسا بولمىشە بانكە بولغان.

فرانسىياداعى ەڭ ئىرى 3 بانكەنىڭ ’لىونىس امانات - قارىز بانكەسى (Crédit Lyonnais)‘، ’حالىق ەسەپ بانكەسى‘ (Comptoir National) جانە باس سەرىكتىك (Société Générale) كاسسىبى مەن بولمىشە بانكە تورلارى دامۇنىڭ احوالى تومەندەگىدەي①:

بولىمىشە بانكەلەر مەن اقشا	كاپىتال مولشەرى				
قويۇ بولىمدەرسنىڭ سانى	(مىليون فرانك)				
جەرلىك جەردە پارىجدا	بارلىى وزىنىكى باسقالاتدىكى				
47	64	200	427	1870 - جىلى...	
192	258	265	1 245	1890 - جىلى...	
1 033	1 229	887	4 363	1909 - جىلى...	

① ەۋگەنى كاۋفماننىڭ »فرانسىياداعى بانكە ئىسى«: (Eugen Kaufmann)

»Das französische Bankwesen«) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1911 -

جىلى تىۋىيىگەن باسپاسىنىڭ 356 - جانە 362 - بەتتەرىنە قاراڭىز.

وسىزامانىنىڭ ئىرى بانكىلەر "بايلانىسى" نىڭ ەرەكشەلىكتەرىنى ئۆسۈندۈرۈش ئۈچۈن رېسسەر گەرمانىيادىكى جانە بۇكىل دۇنيە جۇزىنىدەكى ەڭ ئىرى بانكىلەردىكى ئىرى "مەسەپ قوعامى" («Disconto-Gesellschaft») (ونىڭ كاپىتالى 1914 - جىلدىكى وزىنىدە 300 مىليون ماركقا چەتكەن) جولداعان جانە العان حاتتار - دىڭ سانىن كەلتىرگەن:

حاتتاردىڭ سانى		
العانى	جولداعانى	
6 135	6 292	1852 - جىلى
85 800	87 513	1870 - جىلى
533 102	626 043	1900 - جىلى

پارىجىدىكى ئىرى بانكى "ليونىس امانات - قارىز بانكىسى" نىدە ەسەپ اشۇشلار 1875 - جىلى 28 مىڭ 535 بولسا، ال 1912 - جىلى 633 مىڭ 539 غا چەتكەن. ①

كاپىتالدىڭ شوغىرلانۇشىمەن جانە بانكىە اينالىمى مولشەرىنىڭ ارتۇشىمەن بىرگە بانكىە رولىنىڭ تۈپىرىنەن وزگەرگەننى كۆپ سوزدەر. دەن گورى وسى جاي ساندار ايقىنراق كۆرسەتەتىن بولسا كەرەك. بەت - بەتمەن جۇرگەن كاپىتالىستەر ئىر كۆللەكتىپىنىڭ كاپىتالىسى - تەرى بولپ بىرىكتى. بانكىە بىرنەشە كاپىتالىس ئۈشىن كەلدى - كەتتى ەسەپتەرىن جۇرگىزىپ، كىلەڭ تەحنىكالىق، كىلەڭ كۆمەك - شىلىك كاسىپتى عانا اتقارپ وتىرعانداي بولپ كۆرىنەدى. ال بۇل كاسىپنىڭ كۆلەمى وتە ۇلعايعان كەزدە، وتە از ساندى مونوپولىيالاۋ - شىلار بۇكىل كاپىتالىستىڭ قوعامنىڭ ونەركاسىپ - ساۋدا كاسىپىن

① جان لەسكىۋردىڭ «فرانىسادىكى امانات قويۇ ئىسى» (Jean Lesc -)

«L'épargne en France» (ure) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1914 - جىلى

پارىج باسپاسىنىڭ 52 - بەتىنە قاراڭىز.

شەگگەلىنە الادى، بانكەنىڭ بايلانستارى ارقىلى كەلدى-كەتتى ەسەپتەر جانە باسقا ماليا كاسىبى ارقىلى ەڭ الدىمەن "اربىر كاپىيە-تالىستىڭ كاسىبىنىڭ كۇيىن دالە-دال بىلەدى. ونان سوڭ ولاردى باقىلاپ وتىرادى، امانات-قارىزدى مولايىتۇ نەمەسە ازايىتۇ، وڭايىلاتۇ نەمەسە قىيىنداتۇ "ادىسى ارقىلى ولارعا نىقپال جاساپ وتىرادى، ال ەڭ اقىرىندا ولاردىڭ تاعدىرىن مۇلدە شەشەدى، ولاردىڭ كىرىستەرىن شەشەدى، ولاردىڭ كاپىتالىن تارتىپ الادى نەمەسە ولاردىڭ كاپىتالىن شاپشاڭ "ارى كوپتەپ ارتتىرۋىنا مۇمكىندىك جاسايدى، ت.ب.

"بىز بەرلىندەگى "ەسەپ قوعامى" نىڭ كاپىتالى 300 مىليون مارك دەگەندى جاڭا ايتىپ وتتىك. "ەسەپ قوعامى" كاپىتالىنىڭ ارتۇ بارىسى بەرلىندەگى ەڭ "ىرى ەكى بانكەنىڭ- "گەرمانىيا بانكەسى" مەن "ەسەپ قوعامى" نىڭ باسا بىلەۋ ۇقىعىنا تالاسىپ جۇرگىزگەن كۇرەسىنىڭ "ىرى كورىنىسى دە بولىپ تابىلادى. 1870-جىلى "گەرمانىيا بانكەسى" جاڭا بانكە ەدى، كاپىتالى نەبارى 15 مىليون مارك بولاتىن؛ ال "ەسەپ قوعامى" ندا 30 مىليون مارك بولعان. 1908-جىلى الدىڭعىسىنىڭ كاپىتالى 200 مىليون، كەيىن-گىسىنىڭ كاپىتالى 170 مىليون بولعان. 1914-جىلعا جەتكەندە الدىڭعىسىنىڭ كاپىتالى 250 مىليونعا بارعان، كەيىنگىسى الدىڭعى لەكتەگى "ىرى بانكە" "شافھاۋسەن بىرلەسكەن بانكەسى" مەن بىرىكەندىكتەن، كاپىتالى 300 مىليونعا جەتكەن. ارينە، باسا بىلەۋ ۇقىعىنا تالاسىپ جۇرگىزگەن وسى كۇرەسىمەن بىرگە، بۇل ەكى بانكە بارعان ساينىن كوپ، بارعان ساينىن بەرىك "كەلىسمەدەر" دە جاساسىپ وتىرعان. دامۇدىڭ مۇنداي اياق السى "ەكونومىكالىق ماسەلەلەردى قاراعان كەزدە ەڭ "مۇلايم، ەڭ بايسالدى بۇرچۋاز-يالىق جاڭغىر تىمپازدىق كوزقاراستىڭ شەگىنەن اتتاپ شىقپايتىن

بانكە ماماندارىنا دا ەرنكسىز مىناداي قورتىندى شىعارىپ وتىر. گەرمانيانىڭ «بانكە» جورنالى «سەپ قوعامى» كاپىتالىنىڭ 300 مىليون ماركقا جەتكەندىكى جونىندە بىلاي دەپ جازدى: «باسقا بانكەلەر دە وسى جولمەن جۇرەدى، قازىر گەرمانيانى ەكونوميكا-لىق جاقتان بىلەپ-توستەپ وتىرعان 300 ادام 50، 25، ءىستى ونان دا از ادامعا بىرتە-بىرتە كەمەيەتىن بولادى. ەڭ جاڭا شوعىرلانۋ قوزعالىسى جالعىز بانكە سىمەن عانا شەكتەلەدى دەپ قاراماۋ كەرەك. بانكەلەر مەن بانكەلەر اراسىنداعى تىعىز بايلانس-تار وسى بانكەلەر قورعاپ وتىرعان ونەركاسپىشلەردىڭ سىندىكات-تارىن جاقىنداتاتىندىعى تابىيى... ءىز ۇيىمىزدان ويانعاندا كوز الدىمىزدا تاڭعالدىرىپ وڭكەي تىرەستەر عانا تۇراتىن ءىر كۇندەر بولادى، ول كەزدە جەكەلەر مونوپولىيالاۋنىڭ ورنىن مەملەكەت مونوپولىياسى باسۋ قاچەت بولادى. دەگەنمەن، ەركىن دامى بەرۋ ۇشىن ءىستى ۇز بەتىمەن قويما بەرىپ، جارىنا بەلەتنە بۇل دامۋدى ءسال تەزدەتتىرۋدەن باسقا، ءىزدىڭ، شىنىندا، ۇزىمىزدى كىنا-لايتىن ەشتەڭىمىز دە جوق.»^①

بۇرجۇازىياشل ساياسىي قالاڭىزدىڭ دارمەنىزدىڭنىڭ تىپتىك بەينەسى مىنە وسىنداي، ال بۇرجۇازىياشل وقىمىستىلاردىڭ بۇل ساياسىي قالاڭىزدەن وزگەشە جەرى نەعۇرلىم جالغانشىلدىعى، ءىستىڭ ءمانىن كۇش سالا بۇركەمەلەيتىندىكى، ورماندى اعاشپەن دالدىلايتىندىعى عانا. شوعىرلانۋدىڭ سالدارىن كورىپ «تاڭعالۋ»؛ كاپىتالىستىك گەرمانيا ۇكىمەتىن نەمەسە كاپىتالىستىك «قوعام»

① 1. لانسبۇرگنىڭ («300 مىلليون كاپىتالى بار بانكە» A. Lansbu-

rgb: «Die Bank mit den 300 Millionen») دەگەن ماقالاسىنا،

«بانكە» جورنالىنىڭ 1914 - جىلعى 1 - سانى 426 - بەتىنە قاراڭىز.

(“بىز”) دى “كىنالاۋ”؛ جارنا بەلەتسىن قولدانۇ شوعىرلانۇدى “شاپشاڭداتادى” دەپ قورقۇ، مىسالى، گەرمانىيانىڭ “كارتەلدەر ماسەلەسى” جونىندەگى “بىر مامانى چىرشكى امەرىكا تىرەسىنەن قورقادى دا، گەرمانىيا كارتەلىن “ارتىق كورەدى”، ويتكەنى گەر- مانىيا كارتەلى “تەخنىكا مەن ەكونومىكانىڭ اياق السىن تىرەس سياقتى اسىرا شاپشاڭداتىپ جىبەرەيتىن”^① كورسەندى،— مۇنىڭ ۇزى دارمەنسىزدىكتىڭ بەينەسى مەي نەمەنە؟

“بىراق فاكت دەگەن فاكت. گەرمانىيادا تىرەس جوق، كارتەل “عانا” بار، الايدا گەرمانىيانى 300 دەن اسپايتىن كاپىتال الپاۋىتە- تارى بىلەپ- توستەپ وتىر. ونىڭ ۇستىنە بۇل الپاۋىتتاردىڭ سانى ۇزدىكسىز ازاىۋدا. قانداي احۋالدا دا، قانداي كاپىتالىستىك مەملەكەتتە دە، قانشاما الا- قۇلا بانكە زاڭى بولسا دا، بانكە كاپىتالدىڭ شوعىرلانۇى مەن مونوپولىالىق ۇيىمنىڭ قالىپتاسۇ بارىسىن بارىنشا كۇشەيتەدى جانە شاپشاڭداتادى.

جارتى عاسىردىڭ الدىندا ماركس «كاپىتال» دا بىلاي دەپ جازعان ەدى: “بانكە قوعامدىق كۈلەمدەگى الەۋمەتتىك ەسەپ- حىساپتىڭ جانە ۇندىرىس قۇرال- جابدىقتاردىڭ الەۋمەتتىك بۇل- مىسىنىڭ فورماسىن، بىراق تەك فورماسىن عانا جاسادى” (ورىسشا اۋدارماسى، 3- توم، ەكىنشى بۇلىم، 144- بەتىنە قاراڭىز³⁴⁷). “بىز كەلتىرگەن بانكە كاپىتالىنىڭ ۇسۋى، ەڭ ۇرى بانكەلەردىڭ تارماقشا قۇرىلىمدارنىڭ جانە ولاردىڭ ەسەپ اشۋشىلار سانىنىڭ ارتىۋى، تاى سول سياقتىلار تۇرالى ماتەريالىدار بىزگە بۇكىل كاپىتالىستەر تابىنىڭ،— تىپتى كاپىتالىستەر تابىنىڭ عانا مەس، ويتكەنى بانكەنىڭ جىنايتىنى (تەك ۋاقىتتىق جىنايتىن بولسا دا)

① س. چىرشكىدىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 128- بەتىنە قاراڭىز.

بارلىق اقشا كىرىسى، ونىڭ ئىشىدە ۇساق كاسىپ يەلەرنىڭ دە، قىزمەتلىرىدە، از ساندى جوعارى قاتلامداى جۇمىشچىلاردىڭ دا اقشالارى بار، - ۇسى "الەۋمەتتىك ەسەپ-حىسابىن" ناقتى كۆرسەتپەتەر. "ۋندىرىس قۇرال-جابدىقتارنىڭ الەۋمەتتىك بولىنىسى"، فورما جاعىنان قاراعاندا، ۇسىزamaniى بانكەدەن ۇسىپ شىقتى؛ مۇنداي ەڭ ۇرى بانكەلەر فرانسىيادا نەبارى 3-6، گەرمانىيادا 6-8، ولار مىليارت-مىليارت سومانى بىلەيدى. ۇىراق ۋندىرىس قۇرال-جابدىقتارنىڭ مۇنداي بولىنىسى، مازمۇنى جاعىنان ايتقاندا، استە "الەۋمەتتىك" ەمەس، قايتا جەكە ادامدىق، اتاپ ايتقاندا، ۇرى كاپىتالىدىڭ (بارىنەن بۇرىن ەڭ ۇرى، مونوپولىالىق كاپىتالىدىڭ) مۇددەسىنە ۇيلەسەدى، ويتكەنى ۇرى كاپىتال حالق بۇقاراسى اشىعپ وتىرعان، بۇكىل اۋىل شارۋاشلىقىنىڭ دامۋى ونەركاسىپتەن ەم قونىعسىز دارەجەدە ارتتا قالغان، "اۋىر ونەركاسىپ" باسقا بارلىق ونەركاسىپ تاراۋلارنىان المىلىپ وتىرعان جاعدايدا ارەكەت جاسايدى.

كاپىتالىستىك شارۋاشلىقنى قوعامداندىرۋ جاعىندا ساقىتىق كاسىپ سالارى مەن پوچتا ورگاندارى دا بانكەلەرمەن باسەكەلەسە باستادى، ولاردىڭ ۇىرشاما "بۆلەكتەنۋ ۇقىقى" بار، اتاپ ايتقاندا، ولاردىڭ نىقپال كۆلەمى نەعۇرلىم كۆپ رايوندارعا، نەعۇرلىم كۆپ شەت-جاا جەرلەرگە جانە نەعۇرلىم قالىڭ تۇرىندىق بۇقاراسى اراسىنا دەيىن كەڭەيگەن. امەرىكانىڭ ۇىر القاسى جىيانعان، بانكەلەر مەن ساقىتىق كاسىپلارنىدا قويىلعان اقشانىڭ ارتۋ احوالىن سالىستىرۋ جۈيىسىدەگى ساناق ماتەريالى مىناداي^①:

① امەرىكا بۇكىل مەملەكەتتىك مالىا القاسىنىڭ (National Monetary

Commission) ماتەريالى، «بانكە» جورنالنىڭ («Die Bank»)

1910 - جىلى 1 - سانىنىڭ 1200 - بەتىنە قاراڭىز.

قويىلعان اقشا (مىليارت مارك ەسەبىمەن)					
انگلىيا		فرانسىيا		گەرمانىيا	
بانكەدە ساقىتىق		بانكەدە ساقىتىق		سەلبەستىك ساقىتىق	
كاساسىندا		كاساسىندا		قارىز قوعا - كاسا - مىندا	
1880-جىلى... 8.4	1.6	؟	0.9	0.5	0.4
1888-جىلى... 12.4	2.0	1.5	2.1	1.1	0.4
1908-جىلى... 23.2	4.2	3.7	4.2	7.1	2.2
				13.9	

ساقىتىق كاسسالارى قويىلعان اقشاعا 4 پىراسەنت جانە 4.25 پىراسەنت ۇسىم بەرۋ ۇۇشىن ۇز كاپىتالىنا "پايدالى" جەر تاۋىپ الۋ كەرەك، مىسالى، شەك، كەپىلگە قويۋ سىياقتى كاسپىتەرمەن شۇعىلدانۋ كەرەك. بانكە مەن ساقىتىق كاسساسى اراسىنداعى شەك "كۈننەن-كۈنگە جويىلىپ كەلەدى". مىسالى، بوخۇم مەن ەرفۇرتە-تاغى ساۋدا قوعامى ساقىتىق كاسساسىنىڭ شەكتەر ەسەبى سىياقتى "جالاك" بانكە كاسپىمەن شۇعىلدانۋىنا "تىم سالۋ" دى تالاپ ەتكەن؛ سونىمەن بىرگە پوچتا ورگاندارىنىڭ "بانكە" كاسپىمەن اينالىسۋىنا شەك قويۋدى تالاپ ەتكەن^①. بانكە شونىجارلارى مەملەكەتتىك مونوپولىالىق ۇيىم ويلاماعان جەردەن ۇزىمىزدىڭ جانە-مىزدان شىعا كەلەر مە ەكەن دەپ الاڭداپ وتىرعان كورىنەدى. ارينە، مۇنداي الاڭداۋ ۇبر كەڭسەدە وتىرعان ەكى ۇبولىم باس-تىعىنىڭ اراسىنداعى باسكە عانا. ويتكەنى ساقىتىق كاسساسىنىڭ بىر-نەشە مىليارت كاپىتالىن ۇس جۇزىندە باياعى سول بانكە كاپىتالى الپاۋىتتارى بىلەيدى، بۇل ۇبر جاعى؛ ەندى ۇبر جاعى، كاپىتا-

① «بانكە» جورنالنىڭ 1913-جىلى 811-بەتىنە جانە 1022-بەتىنە؛

1914-جىلى 713-بەتىنە قاراڭىز.

ليستىك قوعامدا مەملەكەتتىك مونوپوليا دەگەنىمىز بەلگىلىسېر
ونەركاسىپ تاراۋىنداعى كۆپرەۋگە اينالغان مىليونەردىڭ كىرىسىن
كوبەيتۋىدىڭ جانە قامتاماسىز ەتۋىدىڭ بىر ئاسىلى عانا.

ەركىن باسكە ۇستەم ورنىدا وتىرعان ەسكى كاپىتاليزمنىڭ
ورنىن مونوپوليا ۇستەم ورنىدا وتىرعان جاڭا كاپىتاليزمنىڭ باسۋى
ساۋدا ورنى رولىنىڭ تومەندەۋىنەن دە كورىنەدى. «بانكە» جورنالى
بىلاي دەپ جازدى: «ساۋدا ورنى بۇرىن اينالىمداعى قاجەتتى دەلدال
ەدى، ول كەزدە بانكە تاراتىلعان قۇندى قاعازدارىنىڭ باسىم كوپ
بولەگىن ۇز قارىدارلارىنا اپارا الماعان بولاتىن، ال قازىر
ساۋدا ورنى مۇنداي دەلدالدىقتان الدەقاشان قالدى.»^①

«بانكە اتاۋلىنىڭ بارلىعى دا ساۋدا ورنى، — بۇل وسىزامانعى
ناقىل سوز. بانكە نەعۇرلىم بىرلەنگەن ساينى، بانكە ئىسىنىڭ
شوعىرلانۋى نەعۇرلىم بىرلەنگەن ساينى، بۇل ناقىل سوزدە قامتىلعان
اقيقات تا سولعۇرلىم كوبەيە تۇسەدى.»^② «بۇرىن، 70-جىلداردا،
جاستار سياقتى بەيباس «بۇل ساۋدا ورنىنىڭ 1873-جىلى كۆپرە-
ۋىن، كاسپورنىدى بەتالدى قۇرۇشلاردىڭ وڭباغاندىقتارىن³⁴⁸، تاغى
باسقالاردى «سىرلى» مەڭزەۋ، ساۋدا ورنى گەرمانيانىڭ ونەركاسپ-
تەنۋ داۋىرىن اشتى، ال قازىر بانكە مەن ونەركاسپ ئىستى «وز
الدنا ۇقساتا الادى». ەلىمىزدەگى ئىرى بانكەلەردىڭ ساۋدا ورنى-
دارىن بىيلەپ-توستەۋى...گەرمانيانىڭ تولق ۇيىمداسقان ونەركاسپ
مەملەكەتى ەكەنىن ايقىن كورسەتەدى. ەگەر وزدىگىنەن رول ات-

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1914-جىلى 1-سانىنىڭ 316-بەتىنە قاراڭىز.

② وسكار شتيللىخ بوشىنىڭ «اقشا جانە بانكە ئىسى» (Dr. Oscar Stillich:

«Geld- und Bankwesen») دەگەن شعارماسىنىڭ 1907-

جىلى بەرلىن باسپاسىنىڭ 169-بەتىنە قاراڭىز.

قاراتىن ەكونوميكالىق زاڭنىڭ كولەمى وسلايشا تارايىپ، بانكە ارقىلى سانالى تۇردە جۇرگىزىلەتىن رەتتەۋدىڭ كولەمى بارىنشا ۇلعاياتىن بولسا، وندا از ساندى باسشىلاردىڭ حالق شارۋاشلىعى جاعىندا وتەپ وتىرعان جاۋاپكەرشىلىگى دە وسعان بايلانستى بارىنشا اۋىرلايدى. ① گەرمانىيا پىروفسسورى شۇلزە-گەۋەرنىتس مەنە وسلاي دەپ جازدى، بۇل پىروفسسور—گەرمانىيا يىمپەريالىزىمنىڭ اقتاۋشىسى، ءار ەل يىمپەريالىستەرىنە بەدەلدى ادام، ول ءبىر “كەشكەنە ءس” تى، ياعنى بانكە ارقىلى جۇرگىزىلەتىن بۇل “سانالى رەتتەۋ” دىڭ ءوزى وتە از ساندى “تولق ۇيىمداسقان” مونوپولىيالاۋ-شىلاردىڭ قالىڭ بۇقارانى توناۋى ەكەنىن جوققا شىعارۋعا كۇش سالادى. بۇرجۋازىشل پىروفسسورلاردىڭ مىندەتى بارلىق شىكى سىردى اشۋ مەس، بانكە مونوپولىيالاۋشىلارىنىڭ ءتۇرلى-ءتۇرلى قىلىقتارىن اشكەرەلەۋ مەس، قايتا اشەكەيلەۋ.

مۇنان دا بەدەلدى ەكونومىس جانە بانكە “قايراتكەر” ى رىسسەر دە بۇكىلدەي سوعان ۇقسايدى، ول تەرىسكە شىعارۋعا بولمايتىن فاكتتەردەن ءمان-ماعناسىز سىلدىر سوزدەر ارقىلى وراعتىپ كەتەدى: “ساۋدا ورنىنىڭ بۇرىن بۇكىل شارۋاشلىق جانە قۇندى قاعازدار اينالىمى ءۇشىن مۇلدە قاجەتتى قاسيەتى بار ەدى، ول ول كەزدە ءوزى توپتايىتىن ەكونوميكالىق قوزعالىستىڭ ەڭ دال ولشەۋشى عانا مەس، ونىڭ ۇستىنە وسى ەكونوميكالىق قوزعال-ستىڭ تابىيىي رەتتەۋشىسى دەرىسك بولعان ەدى، ال قازىر بۇل

① شۇلزە-گەۋەرنىتس دىڭ «گەرمانىيا امانات-قارىز بانكەسى» دەگەن ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونوميكاغا شولۋ» دىڭ 1915-جىلى تيۋيىڭگەن باسپاسىنىڭ 101-بەتىنە قاراڭىز.

قاسىيەت بىر تە — بىر تە جوعارىلاپ بارادى. ①

باشقا شايىتقاندا، ەسكى كاپىتالىزىمنىڭ، ياعنى ساۋدا ورنىن وزىنە مۇلدە قاچەتتى رەتتەۋشى قىلغان ەركىن باسەكەلى كاپىتالىزىمىنىڭ كۈنى ۇتتى. ونىڭ ورنىن جاڭا كاپىتالىزىم باستى، بۇل جاڭا كاپىتالىزىمدە بەلگىلىرى وتپەلى قۇبىلىستىڭ ايقىن بەلگىسى، بەلگىلىرى ەركىن باسەكە مەن مونوپولىيانىڭ قوسىندىسىنىڭ ايقىن بەلگىسى بار. وسى ەڭ جاڭا كاپىتالىزىم تەگى ”وتىپ“ قايدا بارادى؟ دەپ جۇرتتىڭ سۇراۋى تابيعي. ۇىراق بۇرچۋاز — ياشل وقىمىستىلاردىڭ بارلىعى دا بۇل سۇراۋدى قويۇعا باتا ۱۱ — مايدى.

”30 جىلدىڭ الدىندا ’جۇمىشى’نىڭ دەنە ەڭبەگى كۈلمەنە كىرمەيتىن ەكونوميكالىق جۇمىستىڭ ونان توعىزىن ەركىن باسە — كەلەشۋشى كاسپورىندار سىتەۋشى ەدى. ال قازىر، ەكونوميكا جاقتاعى وسى وي جۇمىسىنىڭ ونان توعىزىن قىزمەتشىلەر اتقارپ وتىر. وسى دامۇ بارىسىندا بىنكە ۇسى باسشىلىق ورنىندا بولدى. ② شۇلە — گەۋەرنىتزدىڭ بۇل مويىنداۋى جۇرتتىڭ ەسنە مىنا سۇراۋدى قايتالاپ تۇسىرەدى: ەڭ جاڭا كاپىتالىزىم، ياعنى يېمەريالىستىك ساتىداى كاپىتالىزىم تەگى قايدا وتەدى؟ — — —

شوعىرلانۇ بارىسىنىڭ سەبەبىنەن ەلى دە بۇكىل كاپىتالىستىك شارۋاشلىقتىڭ باسشىلىق ورنىندا وتىرعان ازىن — اۋلاق بىنكەلەردىڭ اراسىندا مونوپولىالىق كەلىسم جاساۋ، بىنكە ترەمىن ۇيىمداستىرۇ

① رىسەردىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 4 — باسپاسىنىڭ 629 — بەتىنە قاراڭىز.

② شۇلە — گەرۋەرنىتزدىڭ »گەرمانىا امانات — قارىز بىنكەسى« دەگەن ماقالىسىنا، »قوعامدىق ەكونوميكاغا شولۇ« دىڭ 1915 — جىلى تىۋىيگەن باسپاسىنىڭ 151 — بەتىنە قاراڭىز.

نساينىڭ بارغان سايىن ايقىن، بارغان سايىن كۇشتى بولا تۇسەتتى. دىڭى تابىيى. امەرىكا دا قازىر 9 ەمەس، قايتا ەڭ ۋىرى 2 بانكە، ياعنى مىلياردەرتەر روڭفەللەر مەن مورگاننىڭ بانكەلەرى 11 مىليارت مارك كاپىتالدى شەڭگەلدەرنە الپ وتىر^①. گەرمانىدا، ۋىز جوعارىدا كورسەتكەن "ەسەپ قوعامى"نىڭ "شافخاۋسەن بىرلەسكەن بانكەسى"ن جۇتتىپ قويغانىن ساۋدا ورنى مۇددەسەنە ۋا. كىلىدىك ەتەتنى «فرانكفۇرت» گازەتى³⁴⁹ بىلايشا باعالادى:

"بانكەلەردىڭ كۇننەن-كۇنگە شوغىرلانا تۇسۇمەن بىرگە، جالىپ قارىز اقشا بەرەتنى قۇرىلىمدار دا ازايا بەرەدى، وسىنىڭ سالدارىنان ۋىرى ونەركاسىپ از ساندى بانكەلەر توبىنا بۇرىنعىدان دا باعىنىشتى بولا تۇسەدى. ونەركاسىپنىڭ مالىا سالاسمەن بولغان بايلانىسى تىعىز بولپ وتىرغان احۋالدا، بانكە كاپىتالىنا مۇقتاج بولغان ونەركاسىپ سەرىكتىڭى ارەكەتنىڭ ەركىندىڭى شەكتەۋگە ۋىىرادى. سوندىقتان، بانكەلەردىڭ كۇننەن-كۇنگە ترەستەنۋىنە (ترەس بولپ بىرلەسۋى نەمەسە ترەسكە اينالۋى) ۋىرى ونەركاسىپ شىم-شىتىرىق كۇردەلى سەزىمەن قارايدى؛ شىنىندا دا، ۋىز ۋىرى بانكە كونسەرنىدەرنىڭ بەلگىلىبەر كەلىسىمدەر، باسەكەگە شەك قوياتىن بەلگىلىبەر كەلىسىمدەر جاساسا باستاعانىن تالاي كورگەن بولاتىنبىز."^②

بانكە ۋىسىنىڭ دامۋىنىداى ەڭ جاڭا جەتىستىك تاى سول مونوپولىا بولپ وتىر.

بانكە مەن ونەركاسىپنىڭ تىعىز بايلانىسىنا كەلەتىن بولساق،

① «بانكە» جورناللىنىڭ 1912- جىلى 1- ساننىڭ 435- بەتىنە قاراڭىز.

② شۇلارە- گەۋدەرنىتزدىڭ جوعارىداى ماقالاسىنان الىندى، «قوعامدىق

ەكونومىكاغا شولۋ» دىڭ 155- بەتىنە قاراڭىز.

بانكەنىڭ جاڭا رولى ۇدال وسى جاقتا بارىنەن دە ايىقن كورىنىپ وتىرعان بولسا كەرەك. بانكە بەلگىلىرى كاسپورىن قوجاينىنىڭ مەرزىمى تولماعان شەگىن ەسەپكە الىپ، وعان ارناپ كۇندەلىك ەسەپ اشسا، ت.ب. بۇل كاسپىتەر جەكە الىپ قاراغاندا، وسى كاسپورىن قوجاينىنىڭ دەربەستىگىن تىتتەي دە كەمىتەيدى، بانكە دە قاراپايىم دەلدالدىق رولىنىڭ كۈلەمىنەن شىعپ كەتپەيدى. ۇىراق، ەگەر بۇل كاسپىتەر بارغان سايىن كۈبەيسە، بارغان سايىن كۇشەيسە، ەگەر بانكە قىرۋار كاپىتالدى ۇز قولنا ۇپتاسا، ەگەر بەلگىلىرى كاسپورىننىڭ كۇندەلىكتى ەسەبن سىتەۋ وسى قارىدارنىڭ ەكونوميكالىق احۋالىن بانكەنىڭ نەۋرلىم ەگجەي- تەگجەيلى، نەۋرلىم تولىق بىلۋىنە مۇمكىندىك بەرسە (ۇس جۇز- نىدە شىنىندا دا وسىلاي)، وندا، ناتىجەدە ونەركاسىپ كاپىتالىسى بانكەگە بارغان سايىن تولىق باعىنىشتى بولا بەرەدى.

سونىمەن بىرگە، بانكەنىڭ ەڭ ۇرى ونەركاسىپ-ساۋدا كاسپو- رىندارىمەن جەكە بىرلەسۋى دەيتىنى دە دامىدى، ەكى جاق جارنا بەلەتتەرسىنە يە بولۇ ارقىلى، بانكە مەن ونەركاسىپ-ساۋدا كاسپورىن مەڭگەرۋشىلەرنىڭ ۇىرىن- ۇىرى باقىلاۋ القالارىنا (نەمەسە باسقارۋ القالارىنا) تاعاينىداۋ ارقىلى كۇننەن- كۇنگە توعىسا تۇسەدى. گەرمانىيا ەكونومىسى ەيدەلس كاپىتال شوعىر- لانۋىنىڭ جانە كاسپورىن شوعىرلانۋىنىڭ وسى فورماسى تۋرالى توتەنشە ەگجەي- تەگجەيلى ماتەريالدار جىناعات. بەرلىندەگى ەڭ ۇرى 6 بانكە مەڭگەرۋشىلەردى ۋاكىل ەتۋمەن 344 ونەركاسىپ سەرىكتىگىنە، باسقارۋ القالارىن ۋاكىل ەتۋمەن 407 سەرىكتىككە، بارلىعى 751 سەرىكتىككە قاتناسقان. ولاردىڭ 289 سەرىكتىگىنىڭ اربىرىندە ەكىدەن باقىلاۋ القاسى بولعان نەمەسە باقىلاۋ القاسىنىڭ باستىعىندىق ورنىدى بانكە ادامدارى يەمدەنگەن. بۇل ونەركاسىپ-

ساۋدا سەرىكتىكتەرىندە "ارتۇرلى كاسپىتەر، مىسالى، ھاۋىپىسز-دەندىرۋ ئىسى، قاتناس-تاسىمال، اسحانا، تياتىر، اسەمونەر، تاغى سول سىياقتىلار بار. ەندى ئىبر جاعىنان، وسى 6 بانكەنىڭ باقلاۋى القالارىندا (1910-جىلى) 51 ەڭ ئىرى ونەركاسپىشى بولعان، بۇلاردىڭ اراسىندا كرۇپپ سەرىكتىگىنىڭ مەڭگەرۋىشىسى، ئىرى پاراھوت سەرىكتىگىنىڭ «Hapag» (Amerika—Hamburg) ① مەڭگەرۋىشىسى، تاغى باسقۇچلار بار. 1895—1910-جىلداردا وسى 6 بانكەنىڭ بارلىعى دا جۈزدەگەن (281 دەن 419 غا دەيىن) ونەركا-سىپ سەرىكتىكتەرى اتىنان جارنا بەلەتتەرى مەن زايوم قاعازدارىن تاراتۋ جۇمىسىنا قاتناسقان. ②.

بانكە مەن ونەركاسپىتنىڭ "جەكە بىرلەسۋ" نەن باسقا، وسى ەكى ئۇرلى سەرىكتىكتەر ۇكىمەتپەن دە "جەكە بىرلەسەدى". ەيدەلس بىلاي دەپ جازادى: "ولار باقلاۋى القاسىندىق ورنىندى اتاغى زور ادامعا جانە بۇرىنغى ۇكىمەت مانساپتىلارىنا ۇزەرىكتە-رىمەن بەرىپ وتىرادى، ۇكىمەت ورنىندارىمەن قارىم-قاتناس جاساعان كەزدە سەرىكتىكتىڭ تالاي وڭايلىقتار (!)، الۋىنا بۇل ادامدار مۇمكىندىك جاسايدى..." "ئىرى بانكەلەردىڭ باقلاۋى القا-لارىندا پارلامەنت مۇشەلەرى نەمەسە بەرلىن قالالىق دۇمانىڭ مۇشەلەرى ۇنەمى بولپ وتىرادى".

دەمەك، ئىرى كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىالىق ۇيىمدارى بارلىق "تايىعى" جانە "تابىعاتتان تىس" جولمەن توتەنشە تەز قۇرىلۋدا جانە دامۋدا. وسىزامانغى كاپىتالىستىك قوعامداغى جۈزدەگەن

① "ھامبۇرگ — امەرىكا بۇمالار تاسۋ جارىنالىق سەرىكتىگى". — قۇراس-تىرۋىشدان

② ەيدەلىستىڭ جانە رېسىسەردىڭ جوعارىداغى كىتاپتارىنا قاراڭىز.

ماليا شونجارلارى اراسىندا بەلگىلىبىر جۇمىس بولنىسى ساتىلى تۇردە قالپتاسۇدا:

”ئىنارنا ئىرى ونەركاسپىشلەردىڭ ارەكەت كولەمىنىڭ كۆندىن-كۆنگە ۇلعايىپ“ (مىسالى، بانكە باسقارۇ القاسىنا كىرۇ، تاغى باسقارلار)، ”جەرلىك بانكە مەڭگەرۋىشلەرى بەلگىلىبىر ونەركاسپ رايونىن ارناۋلى باسقارپ وتىرادى، ونىڭ ۇستىنە، ئىرى بانكە باسشىلارى اراسىندا دا ارناۋللانۇ بەلگىلى دارەجەدە كۇشەيدى. مۇنداي ارناۋللانۇ تەك بۇكىل بانكە كاسپورىندارىنىڭ كولەمى وتە ۇلعايغان، اسىرەسە بانكەنىڭ ونەركاسپىپەن بولغان بايلانىسى وتە كەڭەيگەن كەزدە عانا جۇزەگە اسۋى مۇمكىن. بۇل جۇمىس بولنىسى ەكى جاقتان جۇرگىزىلەدى: ئىرى جاعىنان، بۇكىل ونەركاسپ سالاسىمەن بايلانىس جاساۋ ئىسى ئىرى مەڭگەرۋىشكە تاپىسىرىلىپ، ونىڭ ارناۋلى مىندەتى ەتىلەدى؛ ەندى ئىرى جاعىنان، مەڭگەرۋىشلەردىڭ ارقايسىسى دا بىرنەشە كاسپورىنغا نەمەسە كاسپى جاعىنان، مۇددەسى جاعىنان ئىرى-بىرىنە جاقىن بىرنەشە توپ كاسپورىندى باقلاۋعا جاۋاپتى بولادى... دكاپىتاليزم دامىپ، ارىبىر كاسپورىندى ۇيىمدى تۇردە باقلاۋعا بولاتىن دارەجەگە جەتتى... پالەن ئىرى مەڭگەرۋىشى گەرمانىيا ونەركاسپىن ارناۋلى تۇردە باسقارادى، ئىتپتى گەرمانىيانىڭ باتىس بولەگىندەگى ونەركاسپتى ارناۋلى تۇردە باسقارادى دگەرمانىيانىڭ باتىس بولەگى-گەرمانىيا ونەركاسپىنىڭ ەڭ دامىغان رايونى، ال ەندى بىرنەشە مەڭگەرۋىشى شەتەل مەن جانە شەتەل ونەركاسپىمەن بايلانىس جاساۋعا، ونەركاسپىشلەردىڭ، تاغى باسقارلاردىڭ جەكە احوالىن ۇعىنۇعا، ساۋدا ورنى كاسپىن، تاغى سوندايلاردى مەڭگەرۋگە جاۋاپتى بولادى. مۇنان سىرت، بانكەلەردىڭ ارىبىر مەڭگەرۋىشى، ەكىنىڭ بىرىندە، بەلگىلىبىر جەردى نەمەسە بەلگىلىبىر ونەركاسپ

تاراۋىن ارناۋلى باسقارادى: كەيىرەۋى كوبىنەسە ەلەكتىر سەرىك-تىگىنىڭ باقىلاۋ القاسىندا سىتەيدى، كەيىرەۋى خىمىيا زاۋاتىندا، پىۋا زاۋاتىندا نەمەسە قانت زاۋاتىندا سىتەيدى، كەيىرەۋى دەر-بەس كاسپورىندا سىتەيدى، سونىمەن بىرگە تاغى خاۋىپسىزدەن-دىرۇ سەرىكتىگىنىڭ باقىلاۋ القاسىنا قاتناسادى... قورىتىپ ايتقاندا، "بىرى بانكەلەردە، بانكە كاسىبىنىڭ ۇلعايۇنا جانە كاسىپ تۇرلەرىنىڭ كوبەيۋىنە بايلانىستى، باسشىلاردىڭ جۇمىس بولسىنىسى دە، كۇمان جوق، جىنتىكتەلە تۇسەدى، ونداعى ماقسات (ونىڭ ناتىجەسى) ولاردىڭ بىلىمىن كىلەڭ بانكە كاسىبى دەلىنەتىنەن ازداپ بولسا دا اسىرۇ، ولاردى نەغۇرلىم تۇجىرىم جاساۋ قابىلەتى بولاتىن، ونەركاسىپنىڭ جالپى ماسەلەسىن، سونداي-اق "اربىر ونەركاسىپ تاراۋىنىڭ ەرەكشە ماسەلەسىن نەغۇرلىم قانق بىلەتىنەتۇ، ولاردىڭ بانكەنىڭ ونەركاسىپ ئىچىال كۆلەمى ئىشىندە ارەكەت جاساۋ قابىلەتىن جەتىلدىرۇ بولپ تابىلادى. وسى ادستەردەن باسقا، بانكە ونەر-كاسىپتى قانق بىلەتىن ادامداردى، كاسىپ يەلەرىن، بۇرىنقى مانساپتىلاردى، اسىرەسە تەمىر جول جانە كەن تاراۋلارىندا قىزمەت سىتەگەن مانساپتىلاردى كۇش سالا سۇرىپتاپ الپ، وسى بانكەنىڭ باقىلاۋ القاسىنا قاتناستىرادى"، تاغى باسقالار. ①

فرانسىيا بانكەسىندە دە وسى تەكتەس قۇرىلىمدار بار، بىراق ولاردىڭ فورماسى "سال وزگەشەرەك. مىسالى، فرانسىيانىڭ ەڭ "بىرى 3 بانكەسىنىڭ "بىرى "ليونىس امانات-قارىز بانكەسى" ارناۋلى تۇردە "مالىيا حابارلارىن جىناۋ بولمى" ن (service des études financières) قۇرعان. مۇندا ادەتتە 50 نەشە يىنچەنەرلەر، ساناق عالمىدارى، ەكونومىستەر جانە زالڭ عالمىدارى، تاغى باسقالار

① ەيدەلىستىڭ جوعارىداغى كىتابىنىڭ 157-بەتتە قاراڭىز.

ستەيدى. بۇل قۇرىلم جىلىنا 600—700 مىڭ فرانك جۇمسايدى. بۇل بولم 8 بولمىشەگە بولسەدى: بىر بولمىشە ارناۋلى تۇردە ونەركاسپ ورنىندارى تۋرالى خابارلاردى جىنايدى، ەندى بىر بولمىشە جالىپى ساناقتى زەرتتەيدى، بۇشنىشى بولمىشە تەمىر جولدار مەن كەمە سەرىكتىكتەرىن زەرتتەيدى، تورتىنشى بولمىشە باعالى قازداردى زەرتتەيدى، بەسنىشى بولمىشە مالىالىق باياندامالاردى زەرتتەيدى، تاى باسقالاتار.①

ناتىجەدە، بىر جاعىنان، بانكە كاپىتالى مەن ونەركاسپ كاپىتالى كۈننەن - كۈنگە توغسا بەرەدى نەمەسە، ن.ي. بۇخارىننىڭ تاۋىپ ايتقاننىداي، كۈننەن - كۈنگە قوسىلىپ وسە بەرەدى؛ ەندى بىر جاعىنان، بانكە دامىپ، ناعىز "سەگىز قىرلىق سىپات" تاى قۇرىلمىغا اينالادى. وسى جاقتا بارىنەن دە كوپ زەرتتەگەن جازۋشى ەيدەلىستىڭ وسى ماسەلە جونىندەگى دۇرىس كوزقاراسىن كەلتىرۋدى بىز قاچەت دەپ ەسەپتەيمىز:

"بىز ونەركاسپتىڭ بارلىق بايلانىسىن زەرتتەپ كورۋدىڭ ناتىجەسىندە ونەركاسپ بۇشنى قىزمەت سىتەيتىن اقشا مالىا قۇرىلمىدارنىڭ سەگىز قىرلىق سىپاتىن بايقادىق. بىرى بانكەلەر باسقا فورماداعى بانكەلەردىڭ كەرىسىنشە، تابان ترەر تىياناعىنان ايرىلماۋ بۇشنى بانكەلەر بەلگىلىبىر جاقتاعى كاسپپەن نەمەسە بەلگىلىبىر ونەركاسپ تاراۋىنىڭ قىزمەتىمەن ارناۋلى تۇردە شۇعىلدانۋ كەرەك دەپ كەيدە شىعارمالاردا العا قويسىلىپ جۇرگەن تالاپتاردىڭ كەرىسىنشە، قاشان دا تۇرلىشە رايونداردا جانە ۇندىر-

① ەۋگەنى كاۋفماننىڭ فرانسىا بانكەلەرى تۋرالى ماقالىسىنان الىندى،

«بانكە» جورنالنىڭ 1909 - جىلى 2 - سانىنىڭ 851 - بەتىنە جانە

ونان كەينىكى بەتتەرىنە قاراڭىز.

س تاراۋلارىندا ونەركاسىپ ورنىدارىمەن مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا بايلاننىس جاساۋعا تىرىسادى، "اربىر كاسپورنىنىڭ تارىخىي احۋال-لىنىڭ تۇرلىشە بولۋى سەبەبىتى جەر-جەردە نەمەسە "اربىر ونەر-كاسپ تاراۋىندا تۇلغان كاپىتال "بولنىسىنىڭ ارکەلكىلىگىن جوڭىۋعا تىرىسادى." "بىر بەتالىس بانكەنىڭ ونەركاسپپەن بولغان بايلانىسىن جالپىلىق قۇبىلىسقا اينالدىرادى، ەندى "بىر بەتالىس بۇل بايلانىستى ونان ارى نىعايتادى جانە كۇشەيتەدى؛ بۇل ەكى بەتالىس 6 "ئىرى بانكەدە تولىق جۇزەگە اسپاعانىمەن، "بىراق ۇق-ساس دارەجەدە كەڭ كۆلەمدە جۇزەگە استى".

ونەركاسىپ-ساۋدا سالاسىنداعى كەيىبەرەۋلەردىڭ بانكەنىڭ "تەررورىزىم"نە رەنجىپ جۇرگەننىن قاشان دا ەستۇگە بولادى. "ئىرى بانكەلەر، تومەندەگى مىسالدىڭ كۆرسەتكەنىندەي، "جارلىق شاشىپ، بۇيرىق "ئۇسىرىپ" وتىرعان بولسا، وندا مۇنداي رەنجۇگە تاڭىرقاۋدىڭ "وزى ورنىسىز. 1901-جىلى 11-ايدىڭ 19-كۈنى بەرلىندەگى D دەيتىن بانكەلەردىڭ (ەڭ "ئىرى 4 بانكەنىڭ اتتارىنىڭ بارلىعى دا D ارپىنەن باستالادى) "بىرى "سولتۇستىك گەرمانيا-باتىس گەرمانيا-ورتا گەرمانيا سەمونت سىندىكاتى"نىڭ باسقارماسىنا بىلاي دەپ حات جازادى: "باسقارماڭىزدىڭ وسى ايدىڭ 18-كۈنى پالەن گازەتتە باسلىغان حابارلاندىرۋىنا قاراپ، سىندىكاتتارىڭىزدىڭ وسى ايدىڭ 30-كۈنى شاقىرىلاتىن جالپى جىنالىسى كاسپورنىدارىڭىزعا وزگەرىسى جاسايتىن، ال بانكەمىز قابىلداي المايتىن كەيىبەر قارارلاردى قابىلداۋى مۇمكىن دەپ ەسەپتەۋگە "ئىيس بولپ وتىرمىز. سوندىقتان "بىز قاتتى قىنجىل-ساق تا، سىندىكاتىڭىز يىگىلىگىن كۆرپ كەلگەن قارىز اقشانى تۇق-تاتۇعا "ماجبۇر بولپ وتىرمىز...ەگەر بۇل جىنالىس بانكەمىز قابىلداي المايتىن قارارلاردى قابىلدامايتىن بولسا جانە مۇنداي

قارالاردى بولاشاقتا دا قابىلداماۋغا ئىستى ۋادەلەر بەرەتسەن بولسا، بىلكەمىز سىندىكاتىڭىزغا جاڭا قارىز اقشا بەرۋ ماسەلەسى جۈننىدە كەلىسوز وتكىزۋگە ئازىر. ①

شۇنىدا، مۇنىڭ ئۆزى ئىرى كاپىتالىدىڭ ەزگىسىنە ۇساق كاپىتالىدىڭ رەنجۋى بولپ تابىلادى، ئىراق مۇندا ”ۇساق“ كاپىتال قاتارىنا تۇتاس ئىرى سىندىكات كىرىپ كەتپەتەر! ئىرى كاپىتال مەن ۇساق كاپىتال ارانىدا ەسكى كۆرەس تاعى دا دامۇدىڭ جاڭا، تەڭدەسىز بىلىك ساتىسىندا قالپىنا كەلىپ وتەر. ارىنە، مىليارتتاغان سوم الپ كاپىتالى بار ئىرى بىلكە كاسپورىندارى دا تەحنىكانىڭ العا باسۇنا بۇرىنچىمەن ئىپتى سالىستىرۇغا بولمايتىن ادستەر ارقلى تۇرتكى بولادى. مىسالى، بىلكەلەر ارناۋلى تەحنىكالىق زەرتتەۋ قوعامدارىن قۇرادى، زەرتتەۋ ناتىجەلەرىن، ارىنە، ”دوس“ ونەركاسىپ ورىندارى عانا پايدالانا الادى. مۇنداي قۇرىلىمداردان ”ەلەكتىرلى تەمىر جول ماسەلەسىن زەرتتەۋ قوعامى“، ”ورتالىق عىلىم-تەحنىكا زەرتتەۋ مەكەمەسى“، تاعى سوندايلار بار. ئىرى بىلكە باسشىلارنىڭ بۇل ارادا خالىق شارۋاشلىغىنىڭ كەيىپىر جاڭا شارتتارىنىڭ قالىپتاسىپ كەلە جاتقاندىن كۆرمەۋى مۇمكىن ەمەس، ئىراق ولار بۇل شارتتارغا ەشتەڭە سىتەي المايدى. ەيدەلىس بىلاي دەپ جازادى: ”سوغى جىلداردىڭ شىنىدە ئىرى بىلكەلەردىڭ مەڭگەرۋىشلەرى مەن باقىلاۋ قاللارنىڭ ورنىنا وتىرعانداردىڭ اۋىسۇ اۋالىن قاداعالاپ وتىرعانداردىڭ مىنانى كۆرمەۋى مۇمكىن ەمەس: ونەركاسىپنىڭ جالىپى دامۇشنا بەلسەنە ارالاسۇ ئىرى بىلكەلەردىڭ قاجەتتى، بارغان سايىن شۇعىل بولا

① وسكار شىلىخ بوشىنىڭ »اقشا جانە بىلكە« دەگەن شىعارماسى،

1907 - جىلى، بەرلىن باسپاسى، 148 - بەت.

تۈسەتىن مىندەتى دەپ ەسەپتەيتىن ادامداردىڭ قولنا بىلىك بىرتە-بىرتە كوشۇدە، ونىڭ ۇستىنە وسى ادامدار مەن بايرىمى بانكە مەڭگەرۋشىلەرنىڭ كاسپى جاقنا، ەكنىڭ بىرىندە، جەكە باس-تىق قارىم-قاتناستارى جاقنا دا وسى سەبەپتى پىكىر الاۋىزدىقتارى تۋىلىپ وتىر. ءمانى جاعىنان العاندا، ماسەلە مىنادا: بانكە-امانات-قارىز مەكەمەسى، ول ونەركاسپ ۇندىرىسىنىڭ بارىسىنا ارالاسقان-دىعى سەبەپتى زيان تارتپاي ما؛ ول امانات-قارىزداى دەلدالدىق رولىمەن ۇش قايناسا سورپاسى قوسىلمايتىن وسى كاسپىپەن، ۇزىن ونەركاسپ بازار احوالىنىڭ كوزىسىز بىلىگىنە بۇرىنعىدان بەتەر كىرىپتار ەتەتىن وسى كاسپىپەن شۇعىلدانغانى سەبەپتى ۇز-نىڭ بەرىك پىرىنسىپتەرى مەن سەنىمدى پايدالارىن قۇربان ەتىپ الماي ما. بانكەلەردىڭ كوپتەگەن بايرىمى باسشىلارى وسىلاي دەيدى. ءبىراق جاڭا شىققان باسشىلاردىڭ باسىم كوپشىلىگى وسىزامانعى ءىرى ونەركاسپتىڭ جارقىقا شەۋىمەن بىرگە ءىرى بانكەلەر مەن ەڭ جاڭا ونەركاسپ بانكەلەرىنىڭ دە ۇسوزسىز تۋىلاتىندىعى سياقتى، ونەركاسپكە بەلسەنە ارالاسۋ ماسەلەسى ۇسوزسىز نارسە دەپ ەسەپتەيدى. ەكى جاقنىڭ پىكىرى ءبىر تۋىن-دە عانا ۇقساس، اتاپ ايتقاندا، جۇرتنىڭ بارلىعى دا ءىرى باز-كەلەردىڭ جاڭا كاسپىنىدە تۇراقتى ءپىرىنسىپ تە جوق. ناقتى ماقسات تا جوق دەپ ەسەپتەيدى. ①

ەسكى كاپىتالىزمنىڭ كۈنى ۇتتى. جاڭا كاپىتالىزم بەلگىلىپ جاققا ۇتۋ بولىپ تابىلادى. مونوپوليا مەن ەركىن باسەكەنى "نمىرالاستىرۋ" ۇشىن "تۇراقتى ءپىرىنسىپ پەن ناقتى ماقسات" تاپپاق بولۋ، ارينە، مۇلدە قولدان كەلمەيتىن ءسى. ءامالياتشىلار-

① ەيدەلىستىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 183 — 184 - بەتتەرى.

دىڭ مويىنداۋى شۇلارە-گەرۆەرنىتزر، لىفمان سىياقتى "نازار-ياشلار" دىڭ جىرىنان مۇلدە باسقاشا ەستىلەدى، كاپىتالىزىمنىڭ بۇل اقساۋشىلارى "ۇيىمدى" كاپىتالىزىمنىڭ تاماشاسىن "مانساپ ورسىنە-دەگىلەر اۋەنىمەن جىرلايدى.

"ئىرى بانكىلەردىڭ "جاڭا كاسىبى" تەگى قاي كەزدە بۇكىلدەي ورناليدى دەگەن ماڭىزدى سۇراۋعا ەيدەلىستەن نەداۋىر "دال جاۋاپ تابامىز:

"نەركاسىپ ورىندارى اراسىنداى بايلانىس جانە ونىڭ جاڭا مازمۇنى، جاڭا فورماسى، جاڭا قۇرىلىمى، اتاپ ايتقاندا، "ارى ورتالىقتانۋ ۇقىعى، "ارى ورتالىقتانباۋ ۇقىعى پىرىنسىپتەرى بويىنشا ۇيىمداشقان "ئىرى بانكىلەر 19-ئاسىردىڭ 90-جىلدارىنان بۇرىن حالىق شارۋاشلىعىندا ۋاكىلدىك سىپاتى بار قۇبىلىس بولا قويغان جوق؛ بەلگىلى ماىنادان ايتقاندا، "تپىتى بۇل باستامانى 1897-جىلىغا كوشىرۋگە بولادى، بۇل كەزدە كاسىپورىنداردىڭ قاي-قايسىسى دا "ئىرى "توعىسۋ" دى جولعا قويدى، بانكىلەردىڭ ونەر-كاسىپ ساياساتتارنا سايكەسۋ "ۇشىن جاڭاشا ورتالىقتانباۋ ۇقىقىندىق ۇيىم تۇڭعىش رەت جارىققا شىقتى. بالكىم، بۇل باستامانى ونان دا كەيىنەرەك ۋاقىتقا سىرا تۇسۋگە دە بولار، ويتكەنى 1900-جىلى داىدارىس قانا ونەر كاسىپنىڭ جانە بانكىە "سىنىڭ شوغرلانىۋ بارىسىن بارىنشا شاپشاڭداتتى، بۇل بارىستى نىعايتتى، بانكىە مەن ونەر كاسىپ-نىڭ بايلانىسىن "ئىرى بانكىەنىڭ ناعىز مونوپولىياسنا تۇڭعىش رەت اينالدىردى جانە بۇل بايلانىستى بارىنشا قويۋلاتتى، كۇشەيتتى. ① قورىتىپ ايتقاندا، 20-ئاسىر ەسكى كاپىتالىزىمەن جاڭا كاپىتالىزىمگە، جالىپى كاپىتال ۇستەمدىگىنەن اقشا مالىيا كاپىتالىنىڭ

① ەيدەلىستىڭ جوعارىنداى كىتابىنىڭ 181-بەتى.

ۋستەمدىگىنە ۋتۋدىڭ بۇرىلىس كەزەڭى بولدى.

III. مالىا كاپىتالى مەن مالىا شونجارى

حىلفەردىڭ بىلاي دەپ جازادى: "بارغان سايىن كوبەيىپ وتىرعان ونەركاسىپ كاپىتالى وسى كاپىتالدى جۇمساپ وتىرعان ونەركاسىپشەلەردىكى بولماي قالدى. ونەركاسىپشەلەر كاپىتالدى بانكە ارقىلى عانا بىلەي الادى، ونەركاسىپشەلەر ۋشنى ايتقاندا، بانكە سول كاپىتالدى مەنشىكتەنۋشى بولپ تابىلادى. ەكنشى جاعىنان، بانكەنىڭ دە ۋزىنىڭ بارغان سايىن كوبەيىپ وتىرعان كاپىتالدى ونەركاسىپتە تۇراقتاندىرۋدان باسقا امالى جوق. سوندىق- تان، بانكە بارغان سايىن ونەركاسىپ كاپىتالىسى بولا باستايدى. وسىنداي تاسىلمەن ۋس جۇزىندە ونەركاسىپ كاپىتالىنى اىنالىعان بانكە كاپىتالدىن، ياعنى اقشا تۇرىندەگى كاپىتالدى، مەن مالىا كاپىتالى دەپ اتايمىن." "مالىا كاپىتالى دەگەنمىز بانكە بىلەي- تىن، ونەركاسىپشەلەر جۇمسايتىن كاپىتال."①

بۇل انىقتامانىڭ تولىقسىز جەرى ونىڭ ەڭ ماڭىزدى فاكىتورلار- دىڭ ۋبرىن، اتاپ ايتقاندا، ۋندىرىستىڭ شوغرلانۋى مەن كاپىتالدىڭ شوغرلانۋى وتە جوعارى دارەجەگە دامىپ جەتكەندە مونوپولىيانى تۋدىراتىندىعىن، تۋدىرىپ تا وتىرعاندىعىن كورسەتپە- گەندىگىندە. ۋبىراق حىلفەردىڭنىڭ تۇتاس بايانداۋىندا، اسىرەسە مەن وسى انىقتامانى العان تاراۋدىڭ الدىنداى ەكى تاراۋدا

① ر. حىلفەردىڭنىڭ «مالىا كاپىتالى» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912 -

جىلى مۇسكۋا باسپاسى، 338 - 339 - بەتتەر.

كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىلىق ۇيىمىنىڭ رولى باسا كورسەتىلگەن. ۇندىرىستىڭ شوغرلانۋى؛ شوغرلانۋدان ۇسىپ شىققان مونوپولىيا؛ بىلكە مەن ونەركاسىپتىڭ توغىسىۋى نەمەسە ارالاسىپ ۇسىۋى، — مالىا كاپىتالىنىڭ تۇسلۇ تارىخى جانە وسى ۇعىمنىڭ مازمۇنى مەنە وسىلار.

ەندى ۇىز توۋار ۇندىرىسى مەن جەكە مەنىشك ۇتۇرمىنىڭ جالىپى جاعدايىندا، كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىلىق ۇيىمىنىڭ "باسقا- رۇ" ى قايتىپ مالىا شونجارىنىڭ ۇستەمدىگىنە ۇسوزسىز اينالاتىندىغىن بايانىداپ وتۇگە "تىسىپىز. مىنانى كورسەتىپ ۇتۇ كەرەك: گەرمانىيانىڭ ("تىپتى گەرمانىيانىڭ عانا ەمەس) بۇرچاۋىالىق عىلىم سالاسىنىڭ ۋاكىلدەرى، ماسەلەن، رىسسەر، شۇلزە - گەۋەرنىتس، لىفمان، تاى باسقارلار تۇگەلىمەن يېمپەريالىزىمنىڭ جانە مالىا كاپىتالىنىڭ اقتاۋشىلارى. شونجارلاردىڭ قالىپتاسۋىنىڭ "شىكى سىرى"ن، شونجارلار قولدانعان تاسىلدەردى، شونجارلاردىڭ "جولدى، جولىز" كىرىستەرىنىڭ مولشەرىن، شونجارلار مەن پارلامەنتتىڭ بايلانىسىن، تاى سول سياقتىلاردى ولار اشكەرەلەۋدىڭ ورنىنا بۇركەمەلەيدى جانە بەزەندىرەدى. ولار بۇل "قول ۇستايىتىن ماسەلەلەر" دەن تەك سالتاناتتى ۇارى كۇڭگىرت سوزدەر سويلەۋمەن، بىلكە مەڭگەرۋشىلەرىن "جاۋاپكەر- شىلىك" كورسەتۋگە ۇندەۋمەن، پىرۇسىا مانساپتىلارىنىڭ "مىندەتىن وتەۋ رۇخى"ن ماداقتاۋمەن، مۇلدە ماڭىزسىز "باقىلاۋ" زاڭ جوبا- لارىنىڭ، "ەرەجە" زاڭ جوبالارىنىڭ ۇساق- تۇيەكتەرىن قادالا تالداۋمەن، سىلدىر ۇازارىيا ويىنىن ويىناۋمەن جالتارىپ كەتىپ ۇجۇر، ماسەلەن، لىفمان پىروفەسسور ۇپتى مىناداي "عىلمى" انىقتاما جازادى: ... "ساۋدا دەگەنىمىز بايلىقتى جياتىن، ساقايتىن، بايلىقتى ادامداردىڭ قاراماعىنا بەرەتىن ۇىز تۇرلى كاسىپتىڭ

قىمىل. ① (كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى مەن قارا ۶ ارپى پىروفەسسور-
.....
دىڭ شىعارماسىدا بۇرىننان بار)... بۇعان قاراعاندا، ساۋدا دەگەنە-
مىز ايرىباس دەگەننىڭ نە نارسە ەكەننى بىلمەگەن العاشقى
ادامىداردا دا بولعان، ونىڭ ۇستىنە سوتسىيالىستىك قوعامدا دا
بولا بەرمەكشى!

بىراق، ماليا شونجارلارنىڭ سۇمدىق ۇستەمدىگىنە بايلانىستى
سۇمدىق فاكىتتەر ادامدى قاتتى تۇرشىكتىرەدى، سوندىقتان،
كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىڭ، مەيلى امەريكادا، فرانسىيادا بولسىن
نەمەسە گەرمانيادا بولسىن، بارىندە دە، بۇرجۇازىالىق كوزقاراستا
بولعانىمەن، بىراق قالاي دا ماليا شونجارلارنى شىندىققا جاقىن
سۈرەتتەگەن جانە سىنداغان، ارينە مەششاندارشا سىنداغان شىعار-
مالار جارىققا شىقتى.

جوعارىدا قىسقاشا كۆرسەتىپ وتكەن "قاتناسۋ تۈزىمى" ن باستى
تۈيىن رەتىندە ايتۋ كەرەك. ماسەلەنىڭ مانىسى ەڭ الدىمەن نازار
اۋدارعان ادام گەرمانيا ەكونومىسى ەيىماننى بولسا كەرەك، ونىڭ
قالاي بايىنداغانىن قاراپ كورىڭىز:

"باسشى باس سەرىكتىكتى دىوزىيە-سوز اۋدارماسى" انا
سەرىكتىك، شەڭگەلىنە الادى؛ باس سەرىكتىك وزىنە يەك سۈيەي-
تىن سەرىكتىككە ("قىز سەرىكتىك") ۇستەمدىك ەتەدى؛ ال سوڭ-
عىسى 'نەمەرە قىز سەرىكتىك' كە ۇستەمدىك ەتەدى، تاعى
سوندايلار. سونىمەن، ونشا كوپ كاپىتالىيە بولماغانىمەن دە،
وراسان زور ۇندىرىس تاراۋلارىنا ۇستەمدىك ەتۈگە بولادى.
س جۇزىندە، ەكنىڭ بىرىندە، بۇكىل جارنالىق سەرىكتىكتى
بىلەۋ ۇش 50 پىراسەنت كاپىتالىيە بولۇدىڭ ۇزى-اق جەتكە-

① ر. ليفماننىڭ جوعارىداغى كىتابىنىڭ 476-بەتى.

لىكتى. سوندىقتان، ئېر باسشى نەبارى ئېر مىليون سوم كاپىتالغا يە بولسا بولغانى، نەمەرە قىز سەرىكتىك تەرىپىنىڭ 8 مىليون سوم كاپىتالنى شەكىللەنەنەن ئالادى. ەگەر وسىلاي شىمالىي كەتە بەرەتەن بولسا، وندا ئېر مىليون سوم كاپىتالدىڭ وزىمەن-اق 16 مىليون، 32 مىليون، ئىپتى ونان دا كوپ سوم كاپىتالدى بىلەۋگە بولادى. ①

شىنىدا جارىئاللىق سەرىكتىكتىڭ كاسىپىن بىلەۋ ئۇش نەبارى 40 پىراسەنت جارىئا بەلەتەن يەمدەنۋدىڭ ئوزى-اق جەتكىلىكتى ەكەن تاجىرىيە دالەلدەپ وتىر ②، وىتكەنى ئېر بولمى بىتىراندى، ۇساق جارىئا يەلەرىنىڭ ئس جۇزىندە جارىئا يەلەرى زور جىسىنى قاتناسۋى مۇلدە مۇمكىن ەمەس، تاى باسقارار. بۇرچازىيا سۇمپايە-لارى مەن ورايشىل "سوتسىيال-دەموكراتىسماقتار" جارىئا بەلەتەن يە-لەنۋ ۇقىنىڭ "دەموكراتىيالانۋى" كاپىتالدىڭ دەموكراتىيالانۋى ن تۇدىرادى، ۇساق ۇندىرىستىڭ رولى مەن ماڭىزىن كۇشەيتەدى، ت.ب. دەپ ۇمت كۇتەدى (نەمەسە وزدەرىنىڭ كۇتكەن ۇمتىنە باسقاراردى سەندىرمەك بولادى)، ئىراق ئس جۇزىندە ول مالىيا شونجارلارنىڭ كۇشەيتەتەن ئېر ئۇرلى تاسلىدەن باسقا تۇك تە ەمەس. سوندىقتان، ئىرشاما وزىق نەمەسە ئىرشاما بايىرى جەنە ئىرشاما "تاجىرىيەلى" كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردە ۇساعىراق جارىئا بەلەتتەرىن تاراتۋعا زاڭ رۇحسات ەتىپ وتىرادى. گەرمانىيا زاڭى ئېر مىڭ ماركىتىق جارىئا بەلەتەن تومەن جارىئا بەلەتەن

① حانىس گىدەون ەيماننىڭ «گەرمانىيا ئىرى بولات-تەمىر ونەر-كاسىپىندەگى قوسپا كاسپورىندار» دەگەن شىعارماسى، 1904-جىل، شتۇتگارت باسپاسى، 268-269-بەتتە.

② لىفماننىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 1-باسپاسى، 258-بەتتە قاراڭىز.

تاراتۇغا رۇحسات ەتپەيدى، سوندىقتان گەرمانيا ماليا شونجارلارى انگليا زاڭى بىر پۇند ستەرليڭدىك (20 ماركا تەڭ، مولشەرمەن 10 رۇبل) جارنا بەلەتس تاراتۇغا رۇحسات ەتكەنن كورگەندە قاتتى قىزىعادى. 1900-جىلى 6-ايدىڭ 7-كۈنى، گەرمانيانىڭ ەڭ ۇلكەن ونەركاسپىشلەرنىڭ جانە ”ماليا الاۋىتتارى“نىڭ بىرى سىمەنس گەرمانيا پارلامەنتىندە بىلاي دەيدى: ”بىر پۇند ستەرليڭدىك جارنا بەلەتى-برىتانيا يىمپەريالىزىمنىڭ نەگىزى.“^① بۇل ساۋداگەردىڭ يىمپەريالىزىم دەگەن نە دەيتىن ماسەلەنى ۇعۇ روسسيا ماركىسىزىمنىڭ نەگىزىن قالاۋشى دەپ ەسەپتەلىپ جۇرگەن جونسز بىر جازۋىشقا³⁵⁰ قاراعاندا اناعۇرلىم تەرەڭىرەك، اناعۇرلىم ”ماركىسىزىمىشل“ىرەك ەكەنى ايقىن، بۇل جازۋىشى يىمپەريالىزىمدى پالەن بىر ۇلتتىڭ جامان قاسىيەتى دەپ قارايدى...

بىراق، ”قاتناسۋ تۈزىمى“ مونوپولىيالاۋىشلاردىڭ كۇشىن بارىنشا ارتتىرىپ قانا قالماي، ونىڭ ۇستىنە ولاردىڭ جازاعا تارتىلماي، قالاغانىنشا جاسىرىپ-جاۋىپ لاس ىستەر ىستەۋىنە جانە جۇرتتى توناۋىنا مۇمكىندىك بەرەدى، ويتكەنى ”انا سەرىكتىك“نىڭ باسشە-لارى فورما جاعىنان، زاڭ جۇزىندە ”قىز سەرىكتىك“ ۇشىن جاۋاپ-تى ەمەس، ”قىز سەرىكتىك“ ”دەربەس“ دەپ ەسەپتەلەدى، بىراق ولاردىڭ ”قىز سەرىكتىك“ ارقىلى قىلى-قىلى ىستەردى ”ىستەۋ“-نە بولادى. تومەندەگى بىز 1914-جىلى 5-ايداعى گەرمانيانىڭ »بانكە« جورنالنان كوشىرىپ العان مىسال:

”كاسسەلداعى سەرىپپەلى بولات جارنالىق سەرىكتىگى، بۇدان بىرنەشە جىل بۇرىن گەرمانيانىڭ ەڭ تابىستى كاسپورىندارىنىڭ

① شۇلزمە-گەرۋەرنىتزدىڭ جوعارىنداعى ماقالاسىنا، »قوعامدىق ەكونومىيە-

كاغا شولۋ«دىڭ 5-توم، 2-ساننىڭ 110-بەتىنە قاراڭىز.

بىرى بولپ ەسەپتەلەتن. كەيىن كەلە باسقارۋدىڭ ناسارلىغىنان جارنا ۇسىمى 15 پىراسەنتتەن 0 پىراسەنتكە ءۇسىپ قالدى. اسىلى، باسقارۋ القاسى جارنا يەلەرسىنە حابارلاماستان 6 مىليون ماركىتى ۇزىنىڭ بىر 'قىز سەرىكتىگى' — 'حاسسىيا'عا قارىزعا بەرگەن، ال 'حاسسىيا'نىڭ اتىنداعى كاپىتالى نەبارى بىرنەشە ۇجۇز مىڭ مارك ەكەن. 'انا سەرىكتىك'نىڭ جارنا كاپىتالىسىنان 2 ەسە دەرىلىك ارتىپ كەتكەن، بۇل قارىز اقشا 'انا سەرىكتىك'نىڭ قازىنا-قارىز كەستەسىنە مۇلدە جازىلماعان؛ زاڭ جامىنان قاراعاندا، مۇنداي ەسەپتى جاسىرىپ قالۋ ابدەن جولدى نارسە، ونىڭ ۇستىنە تابان 2 جىل جاسىرۋعا بولادى، ويتكەنى مۇنداي سىستەمى ۇارقانداي ساۋدا زاڭىنا قايشى كەلمەيدى. باقىلاۋ القاسىنىڭ باستىعى جاۋاپتى ادام رەتىندە وسى جالعان قازىنا-قارىز كەستەسىنە قول قويغانىەن، الى دە كاسسەل ساۋدا قوعامىنىڭ باستىعى بولپ وتىر. بۇل قارىز اقشانىڭ بايقالىپ قالۋىنىڭ ۇزى قاتەلىك... (قاتەلىك دەگەن سوزدى اپتوردىڭ تىرناقشاعا الپ قويۋى كەرەك ەدى)... "ئىس-تىڭ جاينى بىلەتىن ادامدار 'سەرىپەلى بولات جارنالىق سەرىك-تىگى'نىڭ جارنا بەلەتىن ساتا باستاعاندىقتان، جارنا بەلەتىنىڭ باعاسى 100 پىراسەنت دەرىلىك ءۇسىپ كەتكەن، وسىدان كەيىن كوپ ۋاقىت وتكەن سوڭ بارىپ، جارنا يەلەرى 'حاسسىيا' سەرىكتە-گىنە بەرگەن بۇل قارىز اقشانىڭ جاينى بىلگەن...

... "جارنالىق سەرىكتىكتەردە قازىنا-قارىز كەستەسىندە بالانىس ويىنىن ويىناۋدىڭ توتەنشە كوپ كەزدەسەتىن بۇل تىپتىك مىسالى جارنالىق سەرىكتىك باسقارۋ القاسىنىڭ قاتەرلى سىتەرگە جەكە كاسپورىنىشلارعا قاراعاندا نەلىكتەن بىركىلمەي كىرىسەتىندە-گىن بىزگە تۇسىندىرەدى. قازىنا-قارىز كەستەسىن جاساۋدىڭ ەك جاڭا ادەسى باسقارۋ القالارىنىڭ وزدەرى سىتەگەن قاتەرلى

ستەرىن جاي جارنا يەلەرىنەن جاسىرىپ قالۇغا مۇمكىندىك بەرۋ مەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە باسى-قاسىندا بولغان باستى ادام-داردىڭ تاۋەكەلشىلىدىكى ساتسىزدىككە ۇشراغان كەزدە، جارنا بەلەتىن دەرەكەزىندە ساتۋ "ادىسى ارقىلى جاۋاپكەرلىكتەن قۇتىلىپ كەتۋىنە دە مۇمكىندىك بەرەدى، ال جەكە كاسپورنىشلار بولسا يستەگەن "سىنىڭ بارىنە ۇزىنىڭ جانىمەن جاۋاپتى بولادى... كوپتەگەن جارنالىق سەرىكتىكتەردىڭ قازنا-قارىز كەستەلەرى ورتا عاسىرلار زامانىدا ايگىلى بولغان دالدىلى جازۋ قاعازىنا ۇقسايدى، مۇنداعى قولجازبىنىڭ شىن مازمۇنىن كورۋ ۇشىن اۋەلى ۇستىندەگى جازۋدى ۇشىرىپ تاستاۋ كەرەك." (دالدىلى جازۋ قاعازى دەگەنىمىز اۋەلىگى جازۋدى ۇشىرىپ تاستاپ، سول اراعا باسقا مازمۇنداعى جازۋ جازاتىن جارعا قاعاز.)

"قازنا-قارىز كەستەسىن ەش نارسە بايقالماس ەتۋدىڭ ەڭ وڭاي، سوندىقتان دا ەڭ كوپ قولدانىلاتىن "ادىسى-قىز سەرىكتىك" قۇرۋ نەمەسە "قىز سەرىكتىك" تەردى قوسىپ الۋ ارقىلى "بىرتۇتاس كاسپورىندى بىرنەشە بولىمگە بولپ جىبەرۋ. "ارتۇرلى زاڭدى نەمەسە زاڭسىز ماقساتتاردان قاراعاندا، بۇل "ادىستىڭ جاقىلىعى وتە ايقىن، سوندىقتان ەندى بۇل "ادىستى قولدانبايتىن "ىرى سەرىكتىكتەردە قالاي دەۋگە عانا بولادى." ①

وسى "ادىستى توتەنشە كەڭ كۆلەمدە قولداناتىن ەڭ "ىرى مونوپولىالىق سەرىكتىكتەردىڭ مىسالى رەتىندە اپتور اتاقتى "ەلەكتىر باس سەرىكتىگى" ن (ياعنى ۱۰. ە. گ.، بۇل سەرىكتىك جۈيىدە بىز

① ل. ەشۋەگەنىڭ «قىز سەرىكتىك» - Tochtergesellschaft (L. Eschwege)

(Ischaften) دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1914 - جىلى

1 - ساننىڭ 545 - بەتىنە قاراڭىز.

تومەندە تاغى توقتالامىز) كورسەتەدى. 1912-جىلى ەسەپكە قارا-
 عاندا، بۇل سەرىكتىك 175—200 سەرىكتىككە قاتناشقان، ارىنە
 بۇل سەرىكتىكتەرگە ۇستەمدىك ەتكەن، جالپى جىنىنى شامامەن
 ۵00 مىليون ماركىتاي كاپىتالدى مەڭگەرگەن^①.

يىگى نىيەتتى—ياعنى كاپىتالىزىمدى قورعاۋ جانە بەزەندىرۋ يىگى
 نىيەتتى بار—پىروفەسسورلار مەن مانسايپىلاردىڭ جۇرتتىڭ نازارىن
 اۋدارۋ ۇشىن قولداناتىن ادستەرى، ماسەلەن، الۋان تۇرلى
 باقىلاۋ ەرجەلەرىن بەلگىلەۋ، قازنا-قارىز كەستەلەرىن جاريالاۋ،
 قازنا-قارىز كەستەسىنىڭ بەلگىلى سەھەماسىن جاساۋ، باقىلاۋ قۇرىل-
 مىن قۇرۋ، تاغى باسقارلار بۇل جەردە مۇلدە رول اتقارا المايدى.
 ويتكەنى جەكە مەنشىك تۇزىمى قاسىيەتتى نارسە، جارنا بەلەتىن
 ساتىپ الۋعا-ساتۋعا، ايسىر باستاۋعا جانە كەپىلگە قويۋعا، تاغى
 سوندايلارعا ەشكىم دە تىيىم سالا المايدى.

“قاتناسۋ تۇزىمى” روسسىيانىڭ ۇرى بانىكەلەرىندە قانداي
 دارەجەگە جەتكەنىن ە. اگاحدىڭ كورسەتكەن ماتەريالدارى
 بويىنشا تۇجىرىمدىاۋعا بولادى. اگاحد “روسسىا-جۇڭگو بانىكەسى” ندە
 15 جىل سستەگەن، ول 1914-جىلى 5-ايدا «ۇرى بانىكەلەر جانە
 دۇنيە جۇزىلىك بازار»^② دەگەن اتىنىڭ دالدىكى شامالى كىتابىن

① كۇرت ەينىگ «ەلەكتىر ترەسىنىڭ جولى» (Der Weg des Elektrot trusts)، «جاڭا داۋىر» جورنالنىڭ 24 1912-
 جىلى 30-جىلدىق تومى 2-بولىمىشە تومىنىڭ 484-بەتسە
 قاراڭىز.

② ە. اگاحد «ۇرى بانىكەلەر جانە دۇنيە جۇزىلىك بازار. ۇرى
 بانىكەلەردىڭ روسسىيا حالىق شارۋاشلىعىنا جانە گەرمانىا مەن روسسىا
 قارىم-قاتناسىنا جاساعان نىقپالى تۇرعىسىنان ۇرى بانىكەلەردىڭ
 دۇنيە جۇزىلىك بازارداغى ساياسىي رولى مەن ەكونومىكالىق رولىنا

باستىرىپ شىعاردى. اپتور روسسىيانىڭ ئىرى بانكىلەرىدىن ەكى تۇرگە بولگەن: (۱) "قاتناسۇ ئۇزىمى" جاعداينىنداعى بانكىلەر؛ (ب) "دەربەس" بانكىلەر، الايدا ول "دەربەس" دەگەندى شەتەل بانكىلەرىنى ەك سۇيەمەۋ دەپ ۇز بەتىنىشە ۇغىنىعان. اپتور ئىرىنىشى تۇردەگىلەردى ۇش كىشكەنە تۇرگە بولگەن: (1) گەرمانيا قاتناسقاندار؛ (2) انگىليا قاتناسقاندار؛ (3) فرانسىيا قاتناسقاندار،—مۇندا وسى مەملەكەتتەردىڭ شەتەلدەردەگى ەك ئىرى بانكىلەرىنىڭ "قاتناسۇ"ى مەن ۇستەمدىگى كورسەتىلىپ وتىر. اپتور بانكى كاپىتالىن "ئىندىرىستىك سىپاتتاعى" كاپىتال قوسۇ (ونەركاسىپ-ساۋداغا) جانە "جالداپتىق سىپاتتاعى" كاپىتال قوسۇ (ساۋدا ورىندارى كاسىبىنە جانە ماليا كاسىبىنە) دەپ بولەدى، ول وزىنە بىتكەن ۇساق بۇرچاۋزىالىق جاڭغىرتىمپازدىق كوزقاراسپەن قاراپ، كاپىتالىزىم ساققالىپ وتىرعان جاعدايدا، ئىرىنىشى تۇردەگى كاپىتال قوسۇدى ەكىنىشى تۇردەگى كاپىتال قوسۇدان بولۇگە جانە ەكىنىشى تۇردەگى كاپىتال قوسۇدى جويۇغا بولاتىن سىياقتى دەپ ەسەپتەيدى.

اپتوردىڭ كورسەتكەن ماتەريالدارى مىناداي:

بانكىلەردىڭ قازىنالارى (1913-جىلى 10-11-ايلارداعى كەستە بويىنشا)
(مىليون رۇبل ەسەبمەن)

كوز جىبەرگەندە: (E. Agahd: «Großbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Großbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Rußlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen», 1914 - جىل، بەرلىن باسپاسى).

قوسىلعان كاپىتال			روسىيانىڭ بانكىە تۇرلەرى
بارلىقى	جالدايتىق	وندىرىستىك	سىپاتتاغى
	سىپاتتاغى	سىپاتتاغى	
			(A1) 4 بانكىە: سىبېرىيا ساۋدا، ورسى، خالقارالىق، ەسەپ.....
1 272.8	859.1	413.7	(A2) 2 بانكىە: ونەركاسىپ - ساۋدا، روسىيا - انگلىيا.....
408.4	169.1	239.3	(A3) 5 بانكىە: روسىيا - ازىيا، سانكىت - پەتەربۇرگ جەكەلەر، ازوۋ - دون، موسكۋا بىرلەسكەن، روسىيا - فرانسىيا ساۋدا.....
1 373.0	661.2	711.8	(11 بانكىە) جىنىنى.....(A) = 1 364.8
3 054.2	1 689.4		(B) 8 بانكىە: موسكۋا ساۋداگەرلەر، ۋولگا - كاما، يۇنكەر جارنالىق، سانكىت - پەتەربۇرگ ساۋدا (بۇرىنقى ۋاۋەلبەرگ)، موسكۋا (بۇرىنقى رىياۋششېسكىي)، موسكۋا ەسەپ، موسكۋا ساۋدا، موسكۋا جەكەلەر.....
895.3	391.1	504.2	(19 بانكىە) بارلىقى.....
3 949.5	2 080.5	1 869.0	

بۇل ماتەريالدارغا قاراعاندا، "ئىرى بانكىەلەردىڭ "ستەگى" كاپىتالى بولغان 4 مىليارتقا جۇشق رۋبلىدىڭ تورتىن ۋىشەن كۆبىرەگى، يەنى 3 مىليارتتان كۆبىرەگى "ئىس جۇزىندە شەتەل بانكىەلەرنىڭ "قىز سەرىكتىك"ى بولغان بانكىەلەردىكى؛ بۇل شەتەل بانكىەلەرى كۆبىنەسە پارىج بانكىەلەرى (اتاقلىق "ۋىش ئىرى بانكىە: پارىج بىرلەسكەن بانكىەسى، پارىج - گوللاندىيا بانكىەسى، باس سەرىكتىك) مەن بەرلىن بانكىەلەرى (اسىرەسە گەرمانىيا بانكىەسى مەن ەسەپ قوعامى). روسىيانىڭ ەڭ "ئىرى ەكى بانكىەسى "ورس

بانكەسى“ (“ورس سىرتقى ساۋدا بانكەسى”) مەن “خالقارالىق بانكە” (“سانكت-پەتەربۇرگ خالقارالىق ساۋدا بانكەسى”) 1906-جىلدىن 1912-جىلغا دەيىنگى ارالىقتا كاپىتالدارىن 44 مىليون رۇبلدىن 98 مىليون رۇبلغا، زاپاس قورلارىن 15 مىليون رۇبلدىن 39 مىليون رۇبلغا دەيىن وسىرگەن، “مۇنىڭ تورتىن” ۇشى گەر-مادىا كاپىتالى؛ الدىڭعى بانكە بەرلىندەگى “گەرمانىا بانكەسى”نىڭ “كونسەرسىن” نە، كەيىنگى بانكە بەرلىندەگى “مەسەپ قوعامى”نىڭ “كونسەرسىن” نە جاتادى. اگاد بايقۇس جارنا بەلەتتەرسىنىڭ كوبى بەرلىن بانكەلەرىنىڭ قولىندا، سوندىقتان روسسىيا جارنا يەلەرى دارمەنسز دەپ قاتتى قىنجىلادى. ارىنە، شەتكە كاپىتال شىعارۋشى مەملەكەت قالاي دا جىلىكتىڭ مايلى باسنا يە بولادى، ماسەلەن، بەرلىندەگى “گەرمانىا بانكەسى” سىبىريا ساۋدا بانكەسىنىڭ جارنا بەلەتنى بەرلىندە تاراتىپ، بۇل جارنا بەلەتتەرسىن ۇز قاپشىقتارىندا ساقىتاپ، ۇبر جىلدىن كەيىن، 193 پىراسەنت باعامەن، ياعنى ۇبر ەسەدەي ارتىق باعامەن ساتىپ، شامامەن 6 مىليون رۇبل پايدا “تاپقان”، بۇل خىلفەردىڭ ايتقان “تىڭ تىرشىلىك پايداسى” بولىپ تابىلادى.

وسى كىتاپ اپتورىنىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، پەتەربۇرگىتاعى ەڭ ۇرى بانكەلەردىڭ بۇكىل “قۋاتى” 8 مىليارت 235 مىليون رۇبل، ۇستى 8 مىليارت 250 مىليونغا دا جەتىپ قالادى؛ سونىمەن قاتار اپتور شەتەل بانكەلەرىنىڭ “قاتناسۋ”ىن، دالىرەك ايتقاندا، شەتەل بانكەلەرىنىڭ ۇستەمدىگىن تومەندەگىشە بولەدى؛ فرانسىيا بانكەلەرى 55 پىراسەنتىن، انگىلىيا بانكەلەرى 10 پىراسەنتىن، گەرمانىيا بانكەلەرى 35 پىراسەنتىن ۇستايدى. اپتوردىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، مىندەت وتەپ وتىرعان وسى 8 مىليارت 235 مىليون رۇبل كاپىتالدىڭ 3 مىليارت 687 مىليونى، ياعنى 40 پىراسەنت-

تەن استامى سىندىكاتتارغا، اتاپ ايتقاندا تاسكومىر سەرىكتىكتەرىنە، مەتال سەرىكتىكتەرىنە، مۇناي سىندىكاتتارىنا، مەتال قورستۇ سىندىكاتتارىنا، سەمونت سىندىكاتتارىنا جۇمىسالادى. دەمەك، كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىالىق ۇيىمىنىڭ قالىپتاسۋى سالدارىنان تۇلغان بانىكە كاپىتالى مەن ونەركاسىپ كاپىتالىنىڭ توغىسۋى روسسىيادا دا قاتتى بىلگەرىلەگەن.

از عانا ادامنىڭ قولنا شوغىرلانغان جانە ۇس جۇزىندىك مونوپولىالىق ۇقىمى بولپ وتىرعان مالىا كاپىتالى كاسپورىن اشۋدان، قۇندى قاعازدار تاراتۋدان، زايومدى باسقارۋدان، تاى باسقارۋدان قىرۋار جانە بارغان سايىن كوپ پايدا الپ وتىرادى، مالىا شونجار-لارىنىڭ ۇستەمدىگىن نىعايتىپ، مونوپولىالاۋىشلار ۇشىن بۇكىل قوعامعا سالىق سالىپ وتىرادى. امەرىكا ترەستەرىنىڭ ”قوجالىق ەتۋى“نىڭ سان-ساناقسىز مىسالدارىنان خىلفەردىڭنىڭ كەلتىرگەن ۇبر مىسالى مىناداي: 1887-جىلى حاۋەمەيەر جالىپى كاپىتال مولشەرى 6 مىليون 500 مىڭ امەرىكا دوللارى بولغان 15 ۇساق سەرىكتىكتى قوسىپ، ۇبر قانت ترەسىن قۇرغان. ال ترەستىڭ كاپىتالى، بەينە امەرىكالىقتار ايتقانداي، ”شۇ قوسىلىپ“، 50 مىليون امەرىكا دوللارى بولپ بەلگىلەنگەن. بۇل ”اسىرا كاپىتالدا-دىرۇ“ بەينە امەرىكاداعى بولات ترەسىنىڭ بولاشاق مونوپولىالىق پايدانى بولجاعاندىقتان تەمىر كەنى شىعاتىن جەرلەردى بارغان سايىن كوپ ساتىپ العانى سياقتى، بولاشاق مونوپولىالىق پايدانى بولجاعاندىقتان بولغان. كەيىن كەلە، بۇل قانت ترەسى ايتقانداي-اق مونوپولىالىق باعا بەلگىلەپ، توتەنشە مول تابىسقا باتقان، وسىنىڭ ارقاسىندا 7 ەسە ”شۇ قوسىلغان“ كاپىتالعا 10 پىراسەنت جارنا ۇسىمىن تولەگەن، ياعنى ترەست قۇرىلغاندا ۇس جۇزىندە قوسىلغان كاپىتالعا 70 پىراسەنتكە جۇق جارنا ۇسىمىن تولەگەن!

1909-جىلىغا جەتكەندە، بۇل ترەستىڭ كاپىتالى 90 مىليون امەرىكا دوللارى بولغان. 22 جىلدىڭ ئىشىنىدە كاپىتالى 10 ەسەدەن اسا كۆپەيگەن.

فرانسىيادا "مالىا شونجارى" نىڭ ئۈستەمدىكى («فرانسىيادىكى مالىا شونجارلارنىڭ قارىسى» - لىزىستىڭ ئاتاقلىق كىتابىنىڭ تاقىرىبى، 1908-جىلى بەسىنىشى رەت باسلىپ شىققان) تەڭ فورما جاعىنان ئۇل باسقاشا. ەڭ ئىرى 4 بانكىە قۇندى قاعازداردى تاراتۇدا سالىستىرمالى مونوپولىيادان ەمەس، قايتا "مۇلدەمدىك مونوپولىيا" دان يىگىلىك كۆرە-دى. شىنىندا بۇل - "ئىرى بانكىەلەر ترەسى". مونوپولىيالا ردىڭ باعالى قاعازداردى تاراتىپ، مونوپولىيالىق پايدا تابۇن قامتاماسىز ەتىپ وتىرادى. زايوم العاندا، زايوم الۋشى ەلدەردىڭ الاتىنى ادەتتە جالىپ ساننىڭ 90 پىراسەنتىنەن اسپايدى؛ 10 پىراسەنتى بانكىەلەر مەن باسقا دەلدالدارغا تىيەدى. بانكىەلەر 400 مىليون فرانكىتىك جۇڭگو-روسىيا زايومنان 8 پىراسەنت پايدا، 800 مىليون فرانك-تىك روسىيا زايومنان (1904-جىلى) 10 پىراسەنت پايدا، 62 مىليون 500 مىڭ فرانكىتىك ماروككو زايومنان (1904-جىلى) 18.75 پىراسەنت پايدا تاپقان. كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى شاعىن كۆلەمدى ئۈسمقور كاپىتالىدان باستالىپ، اسا ئىرى كۆلەمدى ئۈسمقور كاپىتالىمەن اياقتالادى. "فرانسىيالىقتار - ەۋروپانىڭ ئۈسمقورلارى" دەيدى لىزىس. كاپىتالىزىمنىڭ مۇنداي تۇلەۋى ناتىجەسىندە ەكونومىكالىق ئومىردىڭ ئارالۋان شارت-جاعايدە-لارىندا تەرەڭ وزگەرىستەر تۇىلادى. جان سانىندا، ونەركاسىپ-ساۋدا دا جانە تەڭىز تاسىمالىندا توقىراۋ احوالى تۇىلعاندا "مەملەكەت" وسمقورلىقپەن بايى الادى. "8 مىليون فرانك كاپىتالى بار 50 ادام 4 بانكىەدەگى 2 مىليارت فرانكىتى بىلەي الادى." بىز ايتىپ وتكەن "قاتناسۇ" ئۆزىمى دە ئال سونداي

ناتىجەنى تۇدۇرادى: ەڭ ئىرى بانىكەلەردىڭ ئىرى بولغان "باس سەرىكتىك" (Société Générale) "قىز سەرىكتىكى" — "مىسر قانت زاۋاتى" ئۇشىن 64 مىڭ زايوم قاعازىن تاراتقان. تاراتۋ باعاسى — 150 پىراسەنت، يەنى بانىكە ئىرى رۇبلدان 50 تىن پايدا ئۇسىرىپ وتىرغان. كەيىن كەلە بۇل "قىز سەرىكتىك"نىڭ جارىنا ئۇسىمى جالغان ەكەندىكى بايقالپ قالغان، سونىمەن "جۇرت" 90 مىليوننان 100 مىليون فرانكىكە دەيىن زىيان تارتقان؛ "باس سەرىكتىك" مەڭگەرۋىشلەرىنىڭ بىرەۋى "قانت زاۋاتى"نىڭ باسقارۋ القاسى بولغان. بۇل اپتوردىڭ مىناداي قورتىنىدى شىعارۋعا "ماجبۇر بولۇى تاڭعالارلىق نارسە ەمەس: "فرانسىا رەسپۇبلىكاسى — مالىالىق پاتشالىق مەملەكەت"; "مالىا شونجارلارى بارلىمىنا ۇستەمدىك ەتەدى، گازەت-جورنالدار دا، ۇكىمەت تە سولاردىڭ شەڭگە-لىندە"①.

قۇندى قاعازداردى تاراتۋ مالىا كاپىتالىنىڭ باستى كاسپىتەرىنىڭ ئىرى بولپ تابىلادى. بۇل كاسپىتنىڭ پايدا مولشەرىنىڭ ەرەكشە جوعارى بولۇى مالىا شونجارلارنىڭ دامۋى مەن بەكەمدەلۋى جونىنەن توتەنشە ماڭىزدى رول اتقارادى. گەرمانىيانىڭ «بانىكە» جورنالى بىلاي دەپ جازادى: "شەتەلگە زايومدار تاراتقان كەزدە دەلىدالدىق مىندەتىن وتەگەندەردىڭ ئۇسىرەتىن پايداسىنداي توتەنشە جوعارى پايدا، ەڭ بولماعاندا سوعان جۇنق پايدا بەرەرلىك ەل شىندە بىردە-ئىرى ئۇس جوق."②

① لىزىس «فرانسىيادى مالىا شونجارلىق قارسى» (Lysis: «Gontre l'oligarchie financière en France» . 1908 - جىل، پارىج)

5-باسپاسى، 11-، 12-، 26-، 39-، 40-، 48-بەتتەرىنە قاراڭىز.

② «بانىكە» جورنالىنىڭ 1913 - جىلى 7-سانىنىڭ 630-بەتتە قاراڭىز.

“تاراتۋ ئىسى سياقتى جوعارى پايدا بەرەرلىك بىردە- ئىر بانكە كاسىبى جوق.” «گەرمانىا ەكونومىسى» جورناللىنىڭ ماتەريالىنا قاراعاندا، ونەر كاسىپ ورنىندارىنىڭ قۇندى قاعازدارىن تاراتۋدىڭ پايداسى ورتا ەسەپپەن جىلىنا مىناداي بولعان:

1895 - جىلى — 38.6% 1898 - جىلى — 67.7%

1896 - جىلى — 36.1% 1899 - جىلى — 66.9%

1897 - جىلى — 66.7% 1900 - جىلى — 55.2%

“1891- جىلدان 1900- جىلغا دەيىنگى 10 جىل ىشىندە گەرمانىيانىڭ ونەر كاسىپ قۇندى قاعازدارىن تاراتۋدان ‘تۇسكەن’ اقشا ئىمىر مىليارتتان استام.”^①

ونەر كاسىپنىڭ ورلەۋ داۋىرىنىدە، مالىا كاپىتالى تەڭدەسسز مول پايدا تابادى، ال قۇلدىراۋ داۋىرىنىدە، ۇساق كاسىپورنىدار مەن تۇراقسىز كاسىپورنىدار چاپا- تارمايى جابىلادى، ئىرى بانكەلەر بۇل كاسىپورنىداردى ارزان باعامەن ساتىپ الۋعا نەمەسە پايدالى بولاتىن “رەتتەۋ”لەرگە جانە “قايتا ۇيىمداستىرۋ”لارعا “قاتناسادى”. زىيان تارتقان كاسىپورنىداردى “رەتتەۋ” كەزىندە، “جارنا كاپىتالى تومەندەتسەلەدى، ياعنى ازىراق بولعان كاپىتال مولشەرى بويىنشا كىرىس بولىنەدى، كەيىن كىرىس وسى كاپىتال مولشەرى بويىنشا ەسەپتەلەدى. ەگەر كىرىس نولگە تۇسىپ قالسا، وندا جاڭا كاپىتال قابىلدانادى، بۇل جاڭا كاپىتال كىرىسى ازىراق ەسكى كاپىتالەن قوسىلعاندا نەداۋىر مول كىرىس كىرگىزەتىن بولادى”. خىلفەردىڭ تاى دا بىلاي دەپ تولىقتايدى: “ونىڭ ۇستىنە، وسى رەتتەۋلەر

① شتېللىختىڭ جوعارىدىكى كىتابىنىڭ 143- بەتى جانە ۇ. زومبارتتىڭ

(19- عاسىردىكى گەرمانىيانىڭ خالىق شارۋاشلىعى: W.Sombart)

«Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert»)

دەگەن شىعارماسى، 1909- جىل، 2- باسپاسى، 526- بەتى، قوسىمىشا 8.

مەن قايتا ۇيىمداستىرۇلاردىڭ بارلىغىنىڭ بانكەلەر ۇشىن قوس ماڭىزى بار: بىرىنشىدەن، پايدالى كاسپ بولادى؛ ەكىنشىدەن، بۇل ەكونوميكالىق مۇقتاجدىققا ۇشراغان سەرىكتىكتەردى بانكەلەرگە يەك ارتاتىن ەتۇدىڭ قولايلى ورايى بولادى.①

تومەندەگى مسالعا قاراڭىز. دورتمۇندتاى كەن ونەركاسىيى "بىرلەسكەن" جارناللىق سەرىكتىكى 1872-جىلى قۇرىلغان. تاراتىلغان جارنا كاپىتالى 40 مىليون ماركقا جۇشق بولغان، ال بىرىنشى جىلى 12 پىراسەنت جارنا ۇسىمىن الغان كەزدە، جارنا بەلەتسىنىڭ باعاسى 170 پىراسەنتكە كوتەرىلگەن. مالىا كاپىتالى جىلكتىڭ مايلى باسنا يە بولغان، 28 مىليون از پايدا تۇسىرگەن. بۇل سەرىكتىكتى قۇرغان كەزدە كاپىتالىن وتە ۇساتتى تۇردە 300 مىليون ماركقا جەتكىزگەن گەرمانىيانىڭ ەڭ ۇرى بانكەسى "ەسەپ قوعامى" باستى رول اتقارغان. كەيىن كەلە "بىرلەسكەن" سەرىكتىكتىڭ جارنا ۇسىمى نولگە تۇسىپ قالغان. جارنا يەلەرى كاپىتالىدى "كەمەيد-تۇ"گە، ياعنى بۇكىل كاپىتالدىن ايرىلىپ قالماۋ ۇشىن ونىڭ ۇبر بولەگىنەن ايرىلۇعا رىزا بولۇعا تۇرا كەلگەن. تالاي رەتكى "رەتتەۋلەر"دەن كەيىن "بىرلەسكەن" سەرىكتىكتىڭ ەسەپ داپتەردە-نەن 30 جىلدىڭ شىندە 73 مىليوننان اسا مارك عايىپ بولغان. "قازىرگى ۋاقىتتا بۇل سەرىكتىكتىڭ باستاپقى جارنا يەلەرىنىڭ قولىنداى جارنا بەلەتسىنىڭ باعاسى بەلەتتەگى باعانىڭ تەك 5 پىرا-سەنتى عانا بولپ وتىر"②، ال بانكەلەر "اربىر "رەتتەۋلەر"دەن ۇنەمى "اقشا تاۋىپ" وتىرغان.

① «مالىا كاپىتالى»نىڭ 172-بەتىنە قاراڭىز.

② شتيللىختىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 138-بەتىنە جانە لېفماننىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 51-بەتىنە قاراڭىز.

تەز ئوسىپ كەلە جاتقان ۇلكەن قالالاردىڭ ماڭىنداعى جەرلەرمەن جالداپتىق ساۋدا جاساۋ دا مالىا كاپىتالىنىڭ ەرەكشە پايدالى ئىرى كاسىبى بولپ تابىلدى. بۇل جاقتا، بىركەننىڭ مونوپولىياسى جەر ماينىڭ مونوپولىياسىمەن، سونداي-اق قاتناس-تاسىمال ئىسنىڭ مونوپولىياسىمەن ۇشتاسىپ وتىر. ويتكەنى جەر باعاسىنىڭ كوتەرىلىۋى، سونداي-اق جەردى شاعىن بولەكتەرگە بولپ ئىمىدى تۇردە ساتا الۋ-ساتا الماۋ، تاى باسقار الدىمەن قالا ورتالىعىمەن اراداعى قاتناستىڭ قولايلى بولۋ-قولايلى بولماۋىنا بايلانىستى، ال بۇل قاتناس-تاسىمال ئىسى قاتناسۋ ئۆزىمى جانە مەڭگەرۋىشلىك مىندەتتى وتەۋ ارقىلى وسى بىركەلەرمەن بايلانىستى بولعان ئىرى سەرىكتىكتەردىڭ قولىندا. ناتىجەدە «بانكە» جورنالسىنىڭ ماقالا جازۋىشىسى، جەردى ساۋدالاۋ جانە كەپىلگە قويۋ سىقىلدى كاسپىتەردى ادەبىي زەرتتەيتىن گەرمانىيا جازۋىشىسى ل. ەشۋەگەنىڭ «باتپاق» دەپ اتاعان جاعدايى قالىپ-تاسقان: قالا ماڭىنداعى جەرلەرمەن الاسۇرىپ جالداپتىق سىستەۋ، ۇي قۇرىلىس سەرىكتىكتەرىنىڭ جابىلىۋى (ماسەلەن، بەرلىندەگى «بوسۋاۋ-كناۋەر سەرىكتىگى» نىڭ جابىلىۋى، بۇل سەرىكتىك «ەڭ ئىرى، ەڭ سەنىمدى» «گەرمانىيا بانكەسى» (Deutsche Bank) نىڭ جاردەمىمەن، 100 مىليون مارك ئۇسىرىپ العان، بۇل بانكە، ارىنە، «قاتناسۋ» ئۆزىمى ارقىلى جاسىرىن ئىس قىلغان، ناتىجەدە «نەبارى» 12 مىليون مارك زىيانمەن قۇتىلىپ كەتكەن)، قۇر الاقان ۇي قۇرىلىس سەرىكتىكتەرىنەن ەشتەمە الا الماعان ۇساق كاسپىيەلەرى مەن جۇمىسشىلاردىڭ كۈيزەلىۋى، سونىمەن بىرگە «پاك» بەرلىن ساقشى مەكەمەسىمەن جانە اكىمشىلىك ورگانىمەن ئىل بىرىكتىرىپ، جەر قاعازدارىن بەرۋدى جانە قالا پارلامەنتىنىڭ قۇرىلىستار سالۋعا بەرەتىن رۇحسات قاعازدارىن ۇز قولدارىنا

تۇسرۇ سىمەن اينالىسۇ، تاغى باسقارار. ①
 ”امەريكا سالتى“ ن ئاسلى ەۋروپانىڭ پروفەسسورلارى مەن
 نىڭ نىيەتتى بۇرچۇازدارى ئوپ-وتىرىك جەڭ كورگەنسۇشى ەدى،
 ماليا كاپىتالى داۋىرىنىدە بۇل سالت ئىپتى ئار ەلدەگى ئاربر
 ۇلكەن قالادا ئوردىس العان سالتقا اينالدى.

1914-جىلدىڭ باسندا ”تاسىمال ترەسى“ قۇرىلادى، ياعنى
 بەرلىندەگى 3 تاسىمال كاسپورنى (قالالىق ەلەكتىرلى تەمىر جول
 سەرىكتىگى، ترامۋاي سەرىكتىگى جانە ەلەۋمەتتىك ئاربا سەرىكتىگى)
 ”مۇددەلەرى ورتاق تۇلعا“ بولپ قۇرىلادى دەگەن ئسوز بەرلىندە
 تارالىپ ئجۇردى. «بانكە» جورنالى بىلاي دەپ جازادى: ”مۇنداي
 ويدىڭ بار ەكەنن ەلەۋمەتتىك ئاربا سەرىكتىگىنىڭ جارىنا بەلەتنىڭ
 كۈبى باسقا 2 تاسىمال سەرىكتىگىنىڭ قولىنا كۈشتى دەگەن حابار
 شىققان كەزدە-اق بىلگەن ەدىڭ... مۇنداي ماقساتتاى ادامداردىڭ
 تاسىمال ئسنىن بىرىنچاي رەتكە سالۋ ارقىلى ئبراز قارجى ۇنەمدەۋ،
 ئسويتىپ جۇرتقا قالاي دا كەيىر پايدالار جەتكىزۋ ۇمىتىندە
 ەكەندىگىنە ابدەن سەنۇگە بولادى. ئىراق بۇل ماسەلە كۇردەلىلە-
 نىپ كەتتى، ويتكەنى قۇرىلۇ ۇستىندەگى بۇل تاسىمال ترەسىنىڭ
 تۇ سىرتىندا وزدەرى مونوپوليالاعان قاتناى-تاسىمال ئسنىن وزدە-
 رنىڭ جەرلەردى ساۋداعا سالۋ مۇددەلەرىنە قالاعانىشا باغىندىرا-
 تىن بانكەلەر تۇردى. بۇل تۇسىپالدىڭ وتە تايىيى ەكەندىگىنە
 سەنۇ ئۇشنى مىنا ئستى ەسكە تۇسىرسە عانا بولغانى: قالالىق
 ەلەكتىرلى تەمىر جول سەرىكتىگىن قۇرغان كەزدىڭ وزىندە-اق

① ل. ەشۋەگەنىڭ «باتپاق» (L. Eschwege: «Der Sumpf») دەگەن
 ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1913-جىلى 952-بەتتە؛ وسى
 جورنالىدىڭ 1912-جىلى 1-سانىنىڭ 223-بەتتە جانە ونان
 كەينىگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

وسى سەرىكتىكتى قۇرۇعا دەم بەرگەن ءىرى بانىكەنىڭ مۇددەلەرى ارالاسقان بولاتىن. اتاپ ايتقاندا، وسى تاسىمال كاسپورنىنىڭ مۇددەلەرى مەن جەرلەردى ساۋداغا سالۋدىڭ مۇددەلەرى قوسىلىپ كەتكەن بولاتىن. ويتكەنى بۇل تەمىر جولدىڭ شىعىس جاقىتاعى تارماعى بانىكەنىڭ جەرىنەن وتۋگە ءتيس بولدى، وسى جولدىڭ سالنىۋى قامتاماسىز ەتىلگەن كەزدە، بانىكە بۇل جەرلەردى ساتىپ، سونىڭ ارقاسىندا ءوزى جانە قاتناسۋشى بىرنەشە ادام اسا مول پايداغا باتتى...»^①

مونوپوليا ءىر قالىپتاسىپ، ونىڭ بەرجاعىندا مىليارتتاعان كاپى-تالدى بىلەگەن سوڭ-اق، ساياسى ءتۈزىمنىڭ نەمەسە وزگە ءارقان-داي ”ۇساق-تۈپەكتەر“نىڭ قانداي بولعانىنا قاراماي، قوعام ءومىرىنىڭ ءارقايسى تاراپتارىنا ءسوزسىز ءسىڭىپ وتىرادى. گەرمانىيانىڭ ەكونوميكالىق شىعارمالارىندا ادەتتە پرۇسسىيالىق ءمانساپتىلاردىڭ اداقتى جارىماساقتىقپەن ماقتالادى، ال فرانسىيانىڭ پانا ما ديالاسى³⁵¹ جانە امەريكا ساياسى سالاسىنداىلارنىڭ پارا-قورلىق سالتى جازىرىلادى. ءىراق فاكت مىناداي: ءقپتى گەرمان-يانىڭ بانىكە كاسپتەرىنە ارىنالغان بۇرچۋازىالىق كىتاپ-جورنالدار دا كىلەڭ بانىكە كاسپى كۈلەمىنەن الدەقايدا السىتاپ كەتكەن سىتەردى، ماسەلەن، ءمانساپتىلاردىڭ بارىن سايىن كوپتەپ بانىكەگە بارىپ قىزمەت سىتەۋ سىتەرىن، بىرەۋلەردىڭ ”بانىكەگە سىنالاپ كىرۋ تىسلەگى“ بار ەكەندىگىن ايتقاندىعىن ۇنەمى ءسوز قىلۋعا ءماجبۇر بولسىپ وتىر: ”ئىشتەي بەرىنشىتاس كوشەسىندەگى“ دەرلىندە ”گەرمانيا بانىكەسى“ بار كوشە، ”ءىر بىرىستى ورنىغا يە

① «تاسىمال تىرەسى» («Verkehrstrust») دەگەن ماقالاعا، «بانىكە» جورنالنىڭ 1914 - جىلى 1 - ساننىڭ 89 - بەتىنە قاراڭىز.

بولۇدى ويلاپ جۇرگەن 'مانسپىتنىڭ اداقتى تەگى قالاي ەكەن؟' ① «بانكە» جورناللىن شىعارۋشى الفرەد لانسپۇرگ 1909-جىلى «بىزان-تىنىزىمنىڭ ەكونومىكالىق ماڭسىزى» دەگەن ماقالا جازىپ، وندا ۋىلچەلم II نىڭ پالەستىنگە بارغان ساپارىنا جانە "سول ساپاردىڭ تىكەلەي ناتىجەسى، ياعنى باعدات تەمىر جولىنىڭ سالىنىۋى" نا توقتالغان، "وسى ئېىر باقتىسىز 'نەمىس ارىندى رۇخىنىڭ ۇلى وقىعاسى' گەرمانىيانىڭ 'قورشىۋ' دا بولۇشنا ئېىزدىڭ وتكىزگەن ساياسىي قاتەلەرىمىزدىڭ بارىنەن كوپ جاۋاپكەر بولادى" ("قورشىۋ" دەپ وتىرعانى ەدۋارد VII نىڭ گەرمانىيانى وقشاۋ قالدىرىپ يېمپەر-يالىزىمنىڭ گەرمانىياعا قارسى وداعىنىڭ شەڭبەرىمەن قورشىۋعا تىرىستقان ساياساتى) ②. وسى جورنالدىڭ ئېىز ايتقان ماقالا جازۋ-شىسى ەشۋەگە 1911-جىلى «قازنا شونجارى جانە 'مانسپىتىلار» دەگەن ماقالا جازىپ، گەرمانىيا 'مانسپىتىسى فەلىكەردىڭ ئىسىن اشكەرەلەگەن. فەلىكەردىڭ كارتەل ماسەلەسى جونىندەگى القانىڭ مۇشەسى بولغان جانە توتەنشە كۇش شىعارغان، ئېىراق كوپ وتپەي-اق ەڭ ئېىرى كارتەلدە-بولات سىندىكاتىندا ئېىر ئىرىستى ورنىغا يە بولغان. استە كەزدەيسوق بولماعان بۇل ئىس وسى بۇرجۇازىيا-شىل جازۋىشنى "گەرمانىيانىڭ نەگىزگى زاڭى قامتاماسىز ەتكەن ەكونومىكالىق ەركىندىڭ شارۋاشلىق ئومىردىڭ كوپ جاقتارىندا مازمۇنىنان ايرىلغان سىلدىر ئسوز بولپ قالدى"، قازنا شونجار-لارنىڭ قازىرگى ۇستەمدىگى تۇسىندا، "بارىشا جالپىلىق ساياسىي ەركىندىكتىڭ ئوزى دە ئېىزدىڭ ەركىندىگى جوق حالقىقا اينال-

① «بانكەگە سىنلاپ كىرۋ تىلەگى» («Der Zug zur Bank») دەگەن ماقالاغا، «بانكە» جورناللىنىڭ 1909-جىلى 1-سانىنىڭ 79-بەتىنە قاراڭىز.

② «بانكە» جورناللىنىڭ 301-بەتىنە قاراڭىز.

ماۋىمىزغا كەپىللىك ەتە المايدى»^① دەپ مويىنداۋعا ۋاجىبۇر ەتتى.

روسىياعا كەلسەك، بۇل جونىندە ۋىزىر ۋىزىر عانا مىسال كەلتىرە- مىز. بىرنەشە جىلدىڭ الدىندا بارلىق گازەتتە ۋىزىر حابار باسلىدى، وندا امانات- قارىز مەكەمەسىنىڭ باستىعى داۋىدوۋ ۋكىمەتتىڭ قىزمەتىن تاستاپ، ۋىزىر ۋىزىر بانكىگە بارىپ قىزمەتكە كىرمەك، توقتام بويىنشا، ونىڭ بىرنەشە جىل بىشىندە الاتىن جالاقىسى ۋىزىر مىليون رۇبلدان ارتىق بولادى دەلىنگەن. امانات- قارىز مەكەمە- سى- ”بۇكىل مەملەكەتتەگى بارلىق امانات- قارىز ورگانىنىڭ كاسىپىن بىرلىككە كەلتىرىپ وتىراتىن“ ورگان، ول استاناداعى بانكىلەرگە جالپى سانى 800 مىليوننان ۋىزىر مىليارت رۇبلغا دەيىن قوسىمىشا اقشا بەرىپ وتىرادى^② — — — .

كاپىتالىزىمنىڭ جالپى ەركەشەلىگى- كاپىتالىدى يەمدەنۋدىڭ كاپىتالىدى وندىرىسكە جۇمىساۋدان ۋولنىۋى، اقشا كاپىتالىنىڭ ونەر- كاسىپ كاپىتالىنان نەمەسە ۋندىرىس كاپىتالىنان ۋولنىۋى، اقشا كاپىتالىنان كىرەتىن كىرىسپەن عانا ۋمىر ۋسۇرەتىن جاتىپ شەر- لەردىڭ كاسىپ يەلەرىنەن، كاپىتالىدى جۇمىساۋعا تىكەلەي قاتناىۋىشى باسقا بارلىق ادامنان ۋولنىۋى. يىمپەريالىزىم نەمەسە مالىا كاپىتالى- نىڭ ۋستەمدىگى- كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى، بۇل ساتىدا مۇنداي ۋولۇ وراسان زور دارەجەگە جەتەدى. مالىا كاپىتا- لىنىڭ باسقا ۋارقانداي فورماداعى كاپىتالىدان باسىم بولۇى جاتىپ شەرلەر مەن مالىا شونجارلارنىڭ بىلەپ- توسىتەۋىشى ورنىغا يە

① «بانكى» جورنالنىڭ 1911- جىلى 2- ساننىڭ 825- بەتىنە؛ 1913-

جىلى 2- ساننىڭ 962- بەتىنە قاراڭىز.

② ە. اكاختىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 202- بەتىنە قاراڭىز.

بولغاندىن كورسەتەدى، ماليا "قۋاتى" بار از ساندى مەملەكەت-
تەردىڭ باسقا مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسىنان دا كورنەكتى
ەكەندىگىن كورسەتەدى. بۇل بارىستىڭ قانداي دارەجەگە جەتكەن-
دىگىن تاراتۋىسىنە، ياعني "ارتۇرلى قۇندى قاعازداردىڭ تاراتە-
لمۇى جايىنداى ساناق ماتەريالدارنا ەگىزدەلە وتىرىپ تۇجرىمە-
داۋعا بولادى.

A. نەيمارك «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋ ورنىنىڭ مازمۇنداما-
سى»^①ندا بۇكىل دۇنيە جۇزى بويىنشا باعالى قاعازداردىڭ
تاراتىلۋى تۋرالى ەڭ ەگجەي-تەگجەيلى، ەڭ تولىق سالىستىرما
ماتەريالنى جاريالادى، بۇل ماتەريالدار كەيىن ەكونوميكالىق شىعار-
مالاردا الدەنەشە رەت بولەك-بولەك كەلتىرىلدى. 4 ون جىل
شىندەگى جالپى سان مىناداي:

۴ر ون جىل شىندەگى تاراتىلغان باعالى قاعازداردىڭ سانى
(مىليارت فرانك ەسەبىمەن)

1871 — 1880	جىلدار	76.1
1881 — 1890	جىلدار	64.5
1891 — 1900	جىلدار	100.4
1901 — 1910	جىلدار	197.8

19-ەاسىردىڭ 70-جىلدارىندا بۇكىل دۇنيە جۇزى بويىنشا
تاراتىلغان باعالى قاعازداردىڭ جالپى سانى كوبەيىگەن، اسرەسە
پىرۇسىيا-فرانىسيا سوعىسىنا، سونداي-اق سوعىستان كەيىن گەرمان-

① «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋ ورنى مازمۇنداماسى» نىڭ «Bulletin»
(1912 de l'institut international de statistique) - جىلغى،
گاكا باسپاسى، 19 - توم، 2 - كىتاپ. 2 - باعانادا ۇساق مەملەكەتتەر
جونىندەگى ماتەريالدار مولشەرمەن 1902 - جىلدىڭ سانى بويىنشا 20
پىراسەنت كوبەيتىلىپ ەسەپتەلگەن.

يادا كاسپورمىدى بەتالدى قۇرۇ داۋىرىندە تاراتىلغان زايومدارغا بايلانستى كوبەيگەن. جالپى العاندا، 19-عاسىردىڭ سوڭى 3 ون جىلى شىندە ونىڭ كوبەيۋ قارقىنى ونشا شاپشاڭ بولا قويماغان، 20-عاسىردىڭ العاشقى ون جىلىنا جەتكەندە عانا بارىنشا كوبەيگەن، ون جىل شىندە ۲۰۰ ەسەگە جۇشق كوبەيگەن. دەمەك، 20-عاسىردىڭ باس كەزى، جوعارىدا ۋىزىمىز ايتىپ وتكەندەي، مونوپولىالىق ۋىمىنىڭ (كارتەل، سىندىكات، ترەس) دامۋى جاعىنان عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە مالىا كاپىتالىنىڭ كوبەيۋى جاعىنان دا بۇرىلىس ۇداۋىرى بولدى.

نەيماركتنىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1910-جىلى بۇكىل دۇنيە ۇجۇزى بويىنشا قۇندى قاعازدارنىڭ جالپى سوماسى مولشەرمەن 815 مىليارت فرانك بولغان. ول قايتالانغان سانداردى، شامامەن بۇل ەسەپتەن شىعارىپ تاستاپ، الگى سومانى 575—600 مىليارت فرانككە تۇسىرەدى. بۇل سومانىڭ ەل-ەلگە ۇولىنىۋ جاعدايى تومەندەگىندەي: (بۇل جەردە النىعان جالپى سوما 600 مىليارت):

قۇندى قاعازدارنىڭ 1910-جىلىسى سوماسى

(مىليارت فرانك ەسەبىمەن)

12.5	گوللاندىا	142	انگلىا
7.5	بەلگىا	132	امەرىكا
7.5	يسپانىا	110	فرانسىا
6.25	شۋەيتسارىا	95	گەرمانىا
3.75	دانىا	31	روسسىا
شۋەتسىا، نورۋەگىا، رۇمىنىا		24	اۋستىرىا-ۋەنگرىا يمپەرىياسى
2.5	جانە باسقارلار	14	ىتالىا
600.0	بارلىعى	12	جاپونىا

بۇل سانداردان مولشەرمەن 100 دەن 150 مىليارت فرانك قۇندى قاعازدارى بار ەك باي 4 كاپىتالىستىك مەملەكەتتىڭ ەرەكشە

كوزگە تۇسەتىنىن بىردەن كورۇڭگە بولادى. مۇنىڭ ئىشىدە ەكەۋى — ەڭ ەسكى جانە وتارى ەڭ كوپ (بۇل جونىدە تومەندە ايتامىز) كاپىتالىستىك مەملەكەت، اتاپ ايتقاندا، انگليا مەن فرانسىيا؛ قالغان ەكەۋى — دامۇ قارقىنى جاعىنان جانە كاپىتالىستىك مونوپولىالىق ۇيىمنىڭ وندىرىستەگى جالپىلاسۇ دارەجەسى جاعىنان الدا كەلە جاتقان كاپىتالىستىك مەملەكەت، اتاپ ايتقاندا، امەرىكا مەن گەرمانىيا. بۇل 4 مەملەكەتتە جىنى 479 مىليارت فرانك بار، ول مولشەرمەن بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى ماليا كاپىتالىنىڭ 80 پىراسەندىن ۇستايىدى. دۇنيە جۇزىندەگى باسقا ەلدەردىڭ بارلىعى دەرلىك نە مىناداي نە اناداي جولمەن وسى 4 مەملەكەتكە، وسى 4 حالقارالىق بانكىرگە، دۇنيە جۇزىلىك ماليا كاپىتالىنىڭ وسى 4 ”تەرەۋى“ تە بورىشتىلار جانە سالىق تولەۋشىلەر.

بىز ەندى ماليا كاپىتالىنىڭ حالقارالىق يەك سۇيەۋىشلىگى مەن بايلاننىسىنىڭ تورابىن قالىپتاستىرۇ جاعىندا شەتكە كاپىتال شىعارۇدىڭ اتقارغان رولىنا ايرىققشا توقتالۇعا ءتېسىپىز.

IV. شەتكە كاپىتال شىعارۇ

ەركىن باسەكە بۇكىلدەي بىيلەپ — توسەتكەن ەسكى كاپىتالىزىم. نىڭ ەرەكشە بەلگىسى — شەتكە توۋار شىعارۇ. مونوپولىا بىيلەپ توسەتكەن ەڭ جاڭا كاپىتالىزىمنىڭ ەرەكشە بەلگىسى — شەتكە كاپىتال شىعارۇ.

كاپىتالىزىم دەگەنىمىز دامپ ەڭ جوعارى ساتىغا جەتكەن توۋار ۇندىرىسى، بۇل ساندا ەڭبەككۇش تە توۋارعا اينالادى. ەلدىڭ ۇز ئىشىندەگى، اسىرەسە حالقاراداعى ايرىباستىك دامۋى كاپىتال.

ماس ەدى، ويتكەنى ورکەندەۋدىڭ ارکەلكى بولۋى مەن خالىق بۇ. قاراسىنىڭ جارتىلاي اشتىق تۇرمىس دارەجەسى وسى ۋەندىرىس تاسلىنىڭ تۇبىرلى، سوزسىز شارتتارى جانە العى شارتتارى بولپ تابىلدى. كاپىتالىزىم كاپىتالىزىم بولادى ەكەن، وندا ارتىق كاپىتال ۋەزەلىنىدەگى بۇقارانىڭ تۇرمىس دارەجەسىن جوعارى كوتەرۋگە جۇمسالىمايدى (ويتكەنى مۇنداي بولغاندا كاپىتالىستەردىڭ پايداسى ازايىپ قالادى)، قايتا شەتەلدەرگە، ارتتا قالغان مەملەكەتتە تەرگە شىعارىلدى، سويتىپ پايدا كۆبەيتىلەدى. ارتتا قالغان بۇل مەملەكەتتەردە ادەتتە پايدا وتە مول بولادى، ويتكەنى وندا كاپىتال از، جەر باعاسى تومەنرەك، جالاقى تومەن، شىكىزات تا ارزان. شەتكە كاپىتال شىعارۋ مۇمكىن بولاتىن سەبەبى ارتتا قالغان مەملەكەتتەردىڭ بىرسىپىراسى دۇنيە جۇزىلىك كاپىتالىزىمنىڭ اينالىم كۆلەمىنە تارتىلىپ وتىر، باستى-باستى تەمىر جولدار سالىندى نەمەسە سالنا باستادى، ونەركاسپىتى ورکەندەۋدىڭ الپپەلىك شارتتارى قامتاماسىز ەتىلدى، تاغى سول سياقتىلار. شەتكە كاپىتال شىعارۋدىڭ قاجەتتى بولاتىن سەبەبى كاپىتالىزىمنىڭ سانائىلى ەلدەر دە "پىسىپ جەتلىۋى شەكتەن اسىپ كەتتى"، "پايدالى" كاپىتال قوسۇ ورىندارى جەتسپەي قالدى (اۋىل شارۋاشلىعى ورکەندە-مەگەن جانە بۇقارا كەدەيشىلىك كۆيدە وتىرعان شارت-جاعدايدا). باستى-باستى ۇش مەملەكەتتىڭ شەتەلگە قوسقان كاپىتالىنىڭ شامالاپ العانداغى مولشەرى تومەندەگىدەي^①:

① ھوبسون «يېمپېريالىزىم» (Hobson: «Imperialism») 1902 - جىل لوندون باسپاسى، 58-بەت؛ رىسەر جوعارىداغى كىتاپ، 395 -، 404 - بەتتەر؛ پ. ارندت (P. Arndt) «دۇنيە جۇزىلىك ەكونوميكالىق ماقالالار جىناغى» («Weltwirtschaftliches Archiv») 7 - توم،

جىلدارى	انگلىيانىكى	فرانسيانىكى	(مىليارت فرانك ەسەبىمەن)
1862.....3.6	—	—	—
1872.....15	15	10 (1869 - جىلى)	—
1882.....22	22	15 (1880 - جىلى)	؟
1893.....42	42	20 (1890 - جىلى)	؟
1902.....62	62	27 — 37	12.5
1914.....100 — 75	100 — 75	60	44

1916 - جىل، 35 - بەت؛ نەيمارككتىڭ (Neymarck) ماقالاسى،
 مازمۇنداما (Bulletin)؛ خىلفەردىڭ «ماليا كاپىتالى»، 492 - بەت؛
 اللويدجورجىدىڭ (Lloyd-George) 1915 - جىلى 5 - ئايدىڭ 4 - كۈنى
 انگلىيانىڭ تومەنگى پالاتاسىدا سويلەگەن ئۇسوزى، 1915 - جىلى
 5 - ئايدىڭ 5 - كۈنى «كۈندەلىك خابار» (Daily Telegraph)؛
 ب. ھارمىس «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىق ماسەلەلەرى»
 (B. Harms: «Probleme der Weltwirtschaft») 1912 - جىل،
 يەنا باسپاسى، 235 - بەتى جانە باسقا بەتتەرى؛ زىگمۇند
 شىلدەر بوشى «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقتىڭ دامۇ بەتالىسى»
 (Dr. Sigmund, Schilder: «Entwicklungstendenzen der
 Weltwirtschaft») 1912 - جىل، بەرلىن باسپاسى، 1 - توم،
 150 - بەت؛ جورج پايش «ۇلى برىتانىيانىڭ... كاپىتال قوسۇى»
 (George Paish: «Great Britain's Capital Investmentsetc.»)
 «پاتشا ساناقىلى قوعامنىڭ جورنالى» (Journal of the Royal
 Statistical Society) 74 - توم، 1910 - 1911 - جىلدارداى
 167 - بەتى جانە ونان كەيىنگى بەتتەرى؛ جورج ديۇريچ «گەرمانىيا
 بانسكەلەرىنىڭ شەتەلدەگى كەڭەيۋى جانە ونىڭ گەرمانىيانىڭ
 ەكونوميكالىق دامۇسىمەن بولغان بايلانىسى» (Georges Diouritch:
 «L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rap-
 ports avec le développement économique de l'Allemagne»)
 1909 - جىل، پارىج باسپاسى، 84 - بەت.

مۇنان شەتكە كاپىتال شعارۋىدىڭ 20-عاسىردىڭ باسىندا عانا بارىنشا دامىغانىن كورۋىگە بولادى. دۇنيە جۇزىلىك سوعىستىڭ قارساڭسىندا باستى-باستى 3 مەملەكەتتىڭ شەتەلگە قوسقان كاپىتالى 175-200 مىليارت فرانككە جەتكەن. 5 پىراسەنتتىڭ تومەن پايدامەن ەسەپتەگەندە، بۇل اقشادان كىرەتىن كىرىس جىلىنا 8-10 مىليارت فرانككە جەتۋىگە تىيىس. مۇنىڭ ۇزى دۇنيە جۇزىندەگى باسىم كوپ ساندى ۇلتتار مەن مەملەكەتتەردى يېمپەريا-لىزىمنىڭ ەزۋىنىڭ، قاناۋىنىڭ بەرىك نەگىزى، ساناۋلى عانا ەك باي مەملەكەتتەردىڭ كاپىتالىستىك پارازىتتىگىنىڭ بەرىك نەگىزى بولپ تابىلادى!

شەتەلدەرگە قوسىلغان ۇسى كاپىتال ەل ەل اراسىندا تەگى قالاي بولىنگەن، تەگى قاي جەرلەرگە قوسىلغان دەگەن سۇراۋعا شامامەن عانا جاۋاپ قايتارۋعا بولادى، الايدا بۇل شامامەن قايتا-رىلغان جاۋاپتىڭ ۇزى دە وسىزامانعى يېمپەريالىزىمنىڭ كەيىىر جالپى ارا قاتىناستارى مەن بايلانىستارىن ۇسىنىدىرىپ بەرە الادى:

شەتەلدەرگە قوسىلغان كاپىتالىدىڭ دۇنيە جۇزىندەگى قۇرلىقتارعا ۇبولىنىۋىنىڭ شامامەن العانداغى جاعدايى

(1910-جىلى شاماسىندا)

(مىليارت مارك ەسەپمەن)

انگلىا	فرانسىا	گەرمانىا	بارلىعى
4	23	18	45
37	4	10	51
29	8	7	44
70	35	35	140

ەۋروپا.....

امەرىكا.....

ازىا، افرىكا، اۋسترالىا.....

جىنىتىعى.....

انگلىيادا ئېرىنىشى ورنىدا ونىڭ وتارلىق جەرلەرى تۇرادى، ونىڭ وتارلىق جەرلەرى امەرىكا قۇرلىغىدا دا وتە كوپ (ماسەلەن، كانادا)، ازيا جانە باسقا قۇرلىقتاردى ايتىپ جاتۇدىڭ ئىتتى قاجەتى دە جوق. انگلىيا كاپىتالىنىڭ شەتەكە كوپتەپ شىعارىلىۋىنىڭ تولىپ جاتقان وتارلارمەن اسا تىعىز بايلانىسى بار. وتارلاردىڭ يىمپەريا-لىزىم ئۇشىن قانداي ماڭىزى بارلىغىن ئىز كەيسىن تاغى ئۇسوز قىلامىز. فرانسىيانىڭ جاعدايى وزگەشە. ونىڭ شەتەلگە قوسقان كاپىتالى نەگىزىنەن ەۋروپادا، الدىمەن روسسىيادا (10 مىليارت فرانكتەن تومەن ەمەس)، ونىڭ بەرجاغىندا مۇنىڭ دەنى ونەر-كاسىپ ورنىدارنا قوسقان كاپىتال ەمەس، قايتا قارىز كاپىتالى، ياعنى زايوم. فرانسىيا يىمپەريالىزىمى انگلىيا وتارلىق يىمپەريالىزىمىنەن باسقاشا، فرانسىيا يىمپەريالىزىمىن ئۇسىمقور يىمپەريالىزىم دەپ اتاۋعا بولادى. گەرمانىيا بۇل ەكەۋىنەن دە باسقاشا، ونىڭ وتارلارى كوپ ەمەس، ونىڭ شەتەلگە قوسقان كاپىتالى ەۋروپا قۇرلىغى مەن امەرىكا قۇرلىغىنا بارىنشا تەڭ بولىنگەن.

شەتەكە كاپىتال شىعارۇ سول كاپىتال اپارىلغان مەملەكەتتەردەگى كاپىتالىزىمنىڭ ورەندەۋىنە قالاي دا ئىقپال جاسايدى، ونداى كاپىتالىزىمنىڭ ورەندەۋىن بارىنشا شاپشاڭداتادى. سوندىقتان، ەگەر شەتەكە كاپىتال شىعارۇ شىعارۋىشى ەلدەردىڭ دامۋىن بەلگىلى دارەجەدە ئېراز توقىراتاتىن بولسا، وندا مۇنىڭ ئۇزى تەك كاپىتال-لىزىمنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندە ونان ارى ورەندەۋىن ئۇلعايتادى جانە تەرەڭدەتەدى.

شەتەكە كاپىتال شىعارۋىشى مەملەكەتتەردىڭ قاشان دا دەرىلىك نەداۋىر "پايدا" الىپ وتىرۋىنا مۇمكىندىكتەرى بولادى، بۇل ولجاننىڭ سىپاتى دا ماليا كاپىتالى مەن مونوپولىالىق ئۇسىم ئداۋد-رىنىڭ ەرەكشەلىگىن ئۇسىندىرەدى. ماسەلەن، بەرلىندەگى «بانكە»

جورنالى 1913 - جىلى 10 - ايدا بىلاي دەپ جازعان:

”ھالقارالىق كاپىتال بازارىندا جۇردان بەرى ارىستوفانىنىڭ سۈرەتتەپ جازۇنا تاتىرلىق كومەدىا وىنالىپ كەلەدى. ەل سىرتىندى - داعى كۆپتەگەن مەملەكەتتەر، يىسپانىيادان بالقانغا دەيىن، روسسىيا - دان ارگەنتىنغا، برازىلىياغا جانە جۇڭگوعا دەيىن بارلىعى دا ئىرى مالىيا بازارلارنىن كۆرەنەنە مەسە كومەسكى تۇردە قارىز اقشا تالاپ ەتۋدە، كەيدە ئىتپتى وتە شۇعىل تالاپ ەتۋدە. قازىر مالىيا بازارلارىندا جاعداي وىشا جاقسى ەمەس، ساياسىي بولاشاعى دا قۇانارلىق ەمەس. ئىراق مالىيا بازارلارىنىڭ قارىز اقشا بەرۋدەن باس تارتۇعا باتىلى بارغان بىردە - ئىرى جوق، كورشى بازارلارى قارىز اقشا بەرۋگە كۇن بۇرىن ماقۇل بولپ، سىياسىي الما دەپ قورقادى. وسىنداى ھالقارالىق كەلىسمەدەر جاساسقان كەزدە، قارىز بەرۋشى ئارقاشان دەرلىك ولجالى بولادى: ساۋدا شارتتارىنداى جول بەرۋشىلىككە قول جەتكىزەدى، تاسكۇمىر بەكەتتەرىن اشادى، پورتتاردى سالادى، مول پايدالى مايعا بەرۋگە قول جەت - كىزەدى، زەڭبىرەكتەرگە زاكاز الادى.“^①

ماليا كاپىتالى مونوپولىيالىق ۇيىم داۋىرىن تۇدىردى. ال مونوپولىيالىق ۇيىم بارلىق جەردە مونوپولىيالىق ئىپرىنسىپتى جۇزەگە اسردى: ”بايلانس“تى پايدالانىپ، ئىمىدى كەلىسم جاساپ، ونى اشىق بازارداى باسكەنىڭ ورنىنا قويدى. ەڭ ۇيرەنشىكتى قۇبىلىس قارىز اقشا بەرۋدىڭ شارتى ەتىلىپ، قارىز اقشانىڭ ئىر بولەگىمەن زايوم بەرۋشى مەملەكەتتەردەن ونىمدەر، اسىرەسە اسكەرى قارۋ - چاراق، كەمە، تاغى سول سىياق -

① «بانكە» جورناللىنىڭ 1913 - جىلى 2 - سانىنىڭ 1024 - بەتىنە

قاراڭىز.

تىلاردى سۈتپ الۋىدىڭ بەلگىلەنۋى بولپ تابىلادى. فرانسىيا سۈڭى 20 جىلدىڭ ئىشىندە (1890—1910 - جىلدار) وسى ءادىستى ءجىي قولداندى. شەتەك كاپىتال شىعارۇ شەتەك توۋار شىعارۇعا دەم بەرۋ-دىڭ ءتاسىلى بولدى. وسىنداي احوالدا، مەركشە ءىرى كاسپىو-رىنداردىڭ اراسىندا جاسالغان كەلىسىمدەر شىلدەردىڭ ”سپايلاپ“ ايتۋىنشا^①، مەكىنىڭ بىرىندە، ”سۈتپ الۋعا دەيىن تاپاپ بارادى“. گەرمانىيادى كروپپ، فرانسىيادى شىنەيدەر، انگىليادى ارمستروڭ ءىرى بانكەلەرمەن جانە ۇكىمەتتەرمەن وسىنداي تىعىز بايلانىسى بار سەرىكتىكتەردىڭ ۇلگىسى بولپ تابىلادى، قارىز اقشا شارتن-جاساسقان كەزدە، بۇلاردى ”سرت قالدېرۇ“ وڭاي مەس.

فرانسىيا روسسىياعا قارىز اقشا بەرگەن كەزدە، 1905 - جىلى 9 - ايدىڭ 16 - كۈنى جاساسقان ساۋدا شارتنىدا، روسسىياعا ”قىسىم“ جاسادى دا، 1917 - جىلعا دەيىنگى نەداۋىر جول بەرۋگە قول جەتكىزدى؛ 1911 - جىلى 8 - ايدىڭ 19 - كۈنى جاپونىيا مەن ساۋدا شارتن جاساسقان كەزدە دە سونداي بولدى. اۋستىريانىڭ سەربىيا-مەن بولغان شەگارا باجى سوعىسى 1906 - جىلى باستالدى دا، 1911 - جىلعا دەيىن توقتاعان جوق، ارالىعىندا نەبارى 7 اي عانا تىنىستادى، بۇل شەگارا باجى سوعىسىنىڭ ءىر سەبەبى اۋستىريامەن فرانسىيانىڭ سەربىياعا اسكەرىي زاتتار بەرۋ جاعىندا باسەكەلەسۋى بولدى. پاۋل دەشانەل 1912 - جىلى 1 - ايدا پارلامەنتتە فرانسىيا سەرىكتىگىنىڭ 1908—1911 - جىلدار ارالىعىندا سەربىياعا بەرگەن اسكەرىي زاتتارىنىڭ قۇنى 45 مىليون فرانككە جەتتى دەدى. اۋستىريا-ۋەنگىريا يمپەرياسىنىڭ ساو-پاۋلودى (برازىلىيا) كوز-

① شىلدەردىڭ جوعارىسىدىكى كىتابىنىڭ 346 - ، 350 - ، 371 - بەتتەرىنە قاراڭىز.

سولنىڭ بايانداماسىدا بىلاي دەلىنگەن: "برازىلىيادا تەمىر جۈلە دارىنىڭ كۆپ بولەڭى فرانسىيە، بەلگىيە، انگىلىيە، گەرمانىيە كاپىتالىدا. رىمەن سالىنىپ جاتىر؛ بۇل مەملەكەتتە تەمىر جۈلە سالۋىمەن بايلا. نىستى اقشا مامىلە كاسپىتەرىن سىستەگەندە تەمىر جۈلە كەرەكتى قۇرىلىش ماتەرىيالدارىن وزدەرى بەرەتىن بولۇپ كەلسەدى."

دەمەك، مالىيە كاپىتالىنىڭ تورى دۇنيە جۇزىدىكى ەلدەرگە شىن مانىدە تەڭىس جايلىپ وتىر دەۋگە بولادى. بۇل جۈزىدە وتارلاردا قۇرىلغان بانكەلەر جانە ونىڭ بولمىشەلەرى وتە زور رول اتقاردى. گەرمانىيە يېمەريالىستەرى "ەسكى" وتارلىق مەملەكەتتەردىڭ بۇل جاعىنان ەرەكشە "ساتى" كەتىپ بارا جاتقاندىن كۆرۈپ، قاتتى قىزىعادى. 1904-جىلى انگىلىيەنىڭ 50 وتارلىق بانكەسى جانە 2 مىڭ 279 بولمىشە بانكەسى بولغان (1910-جىلى 72 بانكەسى جانە 5 مىڭ 449 بولمىشە بانكەسى بولغان)، فرانسىيەنىڭ 20 وتارلىق بانكەسى جانە 136 بولمىشە بانكەسى بولغان، گوللاندىيەنىڭ 16 وتارلىق بانكەسى جانە 68 بولمىشە بانكەسى بولغان، ال گەرمانىيەنىڭ "نەبارى" 13 وتارلىق بانكەسى جانە 70 بولمىشە بانكەسى بولغان^①. امەرىكا كاپىتالىستەرى دە انگىلىيە مەن گەرمانىيەنىڭ كاپىتالىستەرىنە قاتتى قىزىعادى، ولار 1915-جىلى بىلاي دەپ شاعىم ايتادى: "وگتۇستىك امەرىكا دا گەرمانىيەنىڭ 5 بانكەسىنىڭ 40 بولمىشەسى بار، انگىلىيەنىڭ 5 بانكەسىنىڭ 70 بولمىشەسى بار... سوڭى 25 جىل ئىشىدە انگىلىيە مەن گەرمانىيە ارگەنتىنغا، برازىلىيە جانە ۋراگۋايغا شامامەن 4 مىليارت امەرىكا دوللارى كاپىتال قوستى، وسىنىڭ ناتىجەسىدە ولار وسى 3 مەملەكەتتەڭى بارلىق ساۋدانىڭ 46 پىراسەنتىن يىلەپ

① رېسەردىڭ جوعارىدا كىتابىنىڭ 4-باسپاسىنىڭ 375-بەتىدە جانە دىۋرچىنىڭ جوعارىدا كىتابىنىڭ 283-بەتىدە قاراڭىز.

وتر. ①

باشقا ماكاندا بولسا، شەتلىك كاپىتال شىعارۋى مەملەكەتتە دۇنيە جۇزىن بولسكە سالدى. بىراق، مالىا كاپىتالى دۇنيە جۇزىن تىكلەي بولسكە سالۋى تەييارلىق قىلمايدۇ.

۷. كاپىتالىستەر وداقتارنىڭ دۇنيە جۇزىن بولسكە سالۋى

كاپىتالىستلارنىڭ مونوپولىيالىق وداقتارى كارتەلەر، سىندىكاتلار، ترەستلەر ۋە ەڭ بالدۇر ەل شىندەي بازارلاردى بولسكە سالدى، تۈرلۈك دارەجەدە ۋە ەلنىڭ ۋەندىرىسى تۇتاسىمەن شەكىللەندى. بىراق كاپىتالىستىڭ تۈزۈم تۇسىدا ەل شىندەي بازارلار سوزسىز ەل سىرتىدا بازارلارمەن بايلانسىپ جاتىدۇ. كاپىتاللىزىم ەلدە قاشان دۇنيە جۈزىلىك بازار قۇردى. سوندىقتان شەتلىك كاپىتال شىعارۋىنىڭ ارتىشى، ەڭ ئىرى مونوپولىيالىق وداقتارنىڭ شەتلىك جانە تارلىق بايلانىستارى مەن "ئىپال كۈلمى"نىڭ

① «امەرىكانىڭ ساياسى جانە قوعامدىق ەلىمدار شۇەيۋانىنىڭ جىلدق جورنالى» (The Annals of the American Academy of Political and Social Science) نىڭ 1915-جىلى 5-ئىدىيەسى 59-تومنىڭ 301-بەتلىرىدە قاراڭىز. ۋىسى تومنىڭ 331-بەتلىرىدە تەييارلىق بىلەن دەپ جازىلغان: ئاتاقلىق ساناق ەلىمى پائىشتىڭ (Paish) جورنالى «ساناق ەلىمى» (Statist) نىڭ جۇردا شىققان سانىدا ەسەن قاراعاندا، انگلىيە، گەرمانىيە، فرانسىيە، بېلگىيە جانە گوللاندىيە-لارنىڭ شەتلىك شىعارغان كاپىتالىستىڭ جالپى مىللىيەتلىرى 40 مىللىيەتلىك، ەمەرىكا دوللارى، يەنى 200 مىللىيەتلىك مىللىيەتلىك.

مەيلىنشە كەڭەيۈنە بايلانستى، وسى مونوپولىالىق وداقتار اراسىندا بۈكىل دۇنيە جۇزىلىك كەلىسىمدەردىڭ جاسالۋىنا، حالقارالىق كارتەلدەردىڭ قالىپتاسۋىنا "تابىيى" تۇردە مۇمكىندىك تۋادى.

بۇل - بۈكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپىتال شوغرلانىۋى مەن "وندىرس شوغرلانىۋىنىڭ جاڭا، وتكەندەگىدەن الدەقايدا جوعارى ساتىسى. وسى اسقان مونوپولىانىڭ قالاي "وسىپ شىعاتىنىن قاراپ كورەيىك.

ەلەكتىر ونەركاسىبى - ەڭ جاڭا تەحنىكالىق جەتستىكتەرگە جانە 19- ەاسىردىڭ اياعى مەن 20- ەاسىردىڭ باسىندا كاپىتاليزمگە ەڭ جاقسى ۋاكىل بولا الاتىن ونەركاسىپ تاراۋى. ول امەريكا مەن گەرمانىيادا - ەڭ الدىڭعى قاتارلى، جاڭا كۈلدەنگەن وسى ەكى كاپىتاليزمنىڭ مەملەكەتتە بارىنشا وركەندەدى. گەرمانىيادا 1900- جىلى داىدارىس بۇل تاراۋدىڭ شوغرلانىۋىن وتە - موتە پارمەندى تۇردە شاپشاڭداتتى. سول كەزدە ونەركاسىپپەن نەداۋىر قويان - قول - تىق ارالاسىپ وسكەن بانكەلەر وسى داىدارىس مەزگىلىندە ۇساقتاۋ كاسپورىنداردىڭ قۇرۋ جانە "ئىرى كاسپورىنداردىڭ ۇساقتاۋ كاسپورىنداردى جۇتۋ بارىسىن بارىنشا جەدەلدەتتى جانە تەرەڭدەتتى. ەيدەلىس بىلاي دەپ جازادى: "بانكەلەر كومەككە وتە دىلىگىر بولپ وتىرعان "دال سول كاسپورىندارغا كومەك بەرۋدەن تىيىلدى، "سويتىپ وزىمەن ونشا تىعىز بايلانىسى بولماعان سەرىكتىكتەردى اۋەلدە قارىشتاتا دامتقانمەن، كەيىننەن قايتىپ وڭالماستاي ەتپ قىراتتى. ①

ناتىجەدە 1900- جىلدىن كەيىن شوغرلانىۋ سۋت ادىمداپ ىلگەرى باستى. 1900- جىلدىن بۇرىن ەلەكتىر ونەركاسىبىندە 7-8

① ەيدەلىستىڭ جوعارىدا كىتابىنىڭ 232- بەتىنە قاراڭىز.

“توپ” بولدى، بۇل توپتاردىڭ اربىرەۋى بىرنەشە سەرىكتىكتەر- دەن (بارلىقى 28 سەرىكتىك) قۇرالدى، ار توپتىڭ ارتىندا 2 دەن 11 گە دەيىن بانكە بولدى. 1908- جىلدا 1912- جىلغا دەيىنكى اراقتا وسى توپتاردىڭ بارلىقى ەكى نەمەسە بىر توپ بولپ قوسىلدى. مۇنىڭ بارىسى تومەندەگىدەي:

ەلەكتىر ەنەركاسىپىندەگى توپتار

1900 - ۋەلتەن مەن لامەيەر بىرلەسكەن سىەمەنىس شۆكەرت بەركە كۋەمەر جىلدا ۱۱ گۋىلاۋمە ەلەكتىر باس پەن خالىسكە سەرىكە - مانن بۇرىن:

ۋەلتەن مەن لامەيەر	ەلەكتىر باس سەرىكتىكى (۱۰۰ ەگ)	سىەمەنىس پەن بەركە - مانن 1900 - جىلى
ۋەلتەن مەن لامەيەر	ەلەكتىر باس سەرىكتىكى (۱۰۰ ەگ)	سىەمەنىس پەن بەركە - مانن 1900 - جىلى
ۋەلتەن مەن لامەيەر	ەلەكتىر باس سەرىكتىكى (۱۰۰ ەگ)	سىەمەنىس پەن بەركە - مانن 1900 - جىلى

ەلەكتىر باس سەرىكە - تىكى (۱۰۰ ەگ) سىەمەنىس پەن خالىسكە - شۆكەرت

1908 - جىلدا باس تاپ تىغىز سەلبەسۋ

1912 - ۱۰۰ ەگ

وسلاي ۇسىپ جەتىلگەن اتاقتى ۱۰۰ ەگ (ەلەكتىر باس سەرىكە - تىكى) 175 - 200 سەرىكتىككە ۇستەمدىك ەتەدى (قاتناسۋ تۇزىمى ارقىلى)، بارلىقى مولشەرمەن بىر مىليارت 500 مىليون ماركىتىك كاپىتالىدى بىلەيدى. مۇنىڭ شەتەلدەگى تىكەلەي ۋاكىلىدىك قۇرد - لىمىنىڭ ۇزى عانا 34، ونىڭ شىندە جارنالىق سەرىكتىكى 12، بۇلار 10 نەشە مەملەكەتكە ورنالاستىرىلغان. گەرمانيا ەلەكتىر ەنە - سىپىنىڭ شەتەلدەگى قوسقان كاپىتالى سوناۋ 1904 - جىلدىڭ وزىندە

دە-اق، ەسەپكە قاراعاندا، 233 مىليون مارك بولغان. ونىڭ 62 مىليونى روسسىيادا. بۇل "ەلەكتىر باس سەرىكتىگى"نىڭ وراسان زور "بىرلەسكەن" كاسپورىن ەكەننن ايتىپ جاتىۋدىڭ قاجەتى جوق، ونىڭ جاساۋ سەرىكتىكتەرىنىڭ "بىر"وزى عانا 16، بۇلار توك سمم-دارى مەن ايسرعىشتاردان تارتىپ، اپتوموبىللەر مەن ۇشقش اپپاراتتارغا دەيىن "ارتۇرلى ونىمدەر جاساپ شىعارادى. "بىراق، ەۋروپاداعى شوغرلانىۋ امەرىكاداعى شوغرلانىۋ بارد-سىنىڭ دا قۇرامداس "بىر بولەگى بولىپ تابىلادى. ونىڭ "مان-جايى تومەندەگىدەي:

"جالپىلىق ەلەكتىر سەرىكتىگى" (General Electric C°)

امەرىكا	تومسون - خوۋستون
سەرىكتىگى ەۋروپاغا	ەدىسون سەرىكتىگى ەۋروپاغا
ارناپ "بىر سەرىكتىك	ارناپ "فرانسيا ەدىسون سەرىكتىگى"ن قۇرغان، كەيىنگىسى
قۇرغان	تاپقىرلىقتان يىگىلىكتەن ۇقىمىن
گەرمانيا "بىرلەسكەن ەلەكتىر سەرىكتىگى"	گەرمانيا سەرىكتىگىنە بەرگەن
سەرىكتىگى	ەلەكتىر باس سەرىكتىگى (ا.ى.گ.)

"ەلەكتىر باس سەرىكتىگى" (ا.ى.گ.)

سونىمەن 2 ەلەكتىر "كۇشتى مەملەكەتى" قالىپتاسقان. حەينىڭ "وزىنىڭ «ەلەكتىر ترەسىنىڭ جولى» دەگەن ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازادى: "بۇلارغا ەۋلدە يەك سۈيەمەيتىن ەلەكتىر سەرىكتىگى دۇنيە جۇزىندە جوق." بۇل ەكى "ترەس" كاسپورنىنىڭ اينالىم مولشەرى مەن كولەمى جونىندە تومەندەگى ساندار "بىزدىڭ بەلگىلى (تولق بولۋدان الشاق جاتقان) ۇسىمدار الۋىمىزغا مۇمكىندىك بەرەدى:

توۋار اينالم مولشە -	قىزمەتشلەردە -	تازا پايدا
رى (مىليون)	نىڭ سانى	(مىليون مارك
مارك ەسەبىمەن)		ەسەبىمەن)
امەرىكانىڭ "جالپى -		
لىق ەلەكتىر		
سەرىكتىگى		
(گ.ە.س.)...		
1907 : 252	28 000	35.4
1910 : 298	32 000	45.6
گەرمانىيانىڭ "ەلەك -		
تىر باس		
سەرىكتىگى		
(گ.ە.س.).....		
1907 : 216	30 700	14.5
1911 : 362	60 800	21.7

كەيىن كەلە 1907 - جىلى امەرىكا ترەسى مەن گەرمانىيا ترەسى دۇنيە جۇزىن بولسكە سالۋ جونىدە شارت جاساستى. باسكە جويىلدى. "جالپىلىق ەلەكتىر سەرىكتىگى" (گ.ە.س.) امەرىكا مەن كانادانى "الدى"; "ەلەكتىر باس سەرىكتىگى" (گ.ە.س.) نە گەرمانىيا، اۋستىريا، روسسىيا، گوللاندىيا، دانىيا، شۋەيتسارىيا، تۇركىيا جانە بالقان مەملەكەتتەرى "تىدى". تاى دا "قىز سەرىكتىكتەر" جونىدە ەرەكشە (ارىنە قۇپيا) شارتتار جاساستى، بۇل "قىز سەرىك - تىكتەر" جاڭا ونەركاسىپ تاراۋلارى مەن "جاڭا"، ۋالى دە رەسمىي بولسىلىمەگەن مەملەكەتتەرگە ەئۇدە. مۇنىڭ سىرتىندا تاپقىرلىقتار مەن تاجىرىيە تابىستارنى دا ۇزارا اۋىسىپ وتىرۋ بەلگىلەندى^①.

① ريسسەردىڭ جوعارىداى كىتابىنا؛ دىۋرچىنىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 239 - بەتنە؛ كۆرت ەينىگىنىڭ جوعارىداى ماقالاسىنا قاراڭىز.

ئۇس جۇزىنىدە ئېرتۇتاس، بىرنەشە مىليارت كاپىتالدى بىلەپ وتىرعان، دۇنيە جۇزىنىڭ جەر-جەرىنىدە "بۆلمەشە قۇرىلىمدار"نى ۋاكىللىك ورگاندارى، ئۇس ئىستەپ بەرەتتىن باسقارمالارى، سون-داي-اق ئۇرلى-ئۇرلى بايلانستارى، تاغى سوندايلارى بار بۇل دۇنيە جۇزىلىك ترەسپەن باسەكەلەشۋىدىڭ توتەنشە قىيىن ەكەن-دىكى تابىيىي. ئۇراق دامۇدىڭ ارەكەتلىگىنىڭ، سوعىستاردىڭ، كۆپەرەۋلەردىڭ، تاغى سول سىقىلدلاردىڭ سالدارىنان كۈشتەردىڭ سالىستىرماسىندا وزگەرىستەر تۇلاتتىن بولسا، دۇنيە جۇزىنى قايتادان بولسكە سالۋىدى بۇل كۈشتى 2 ترەستىڭ دۇنيە جۇزىنى بۆلىسپ العاندىغى سىندى فاكىت، ارىنە، جويما المايدى.

كارەسىين ونەركاسىبى وسى قايتا بۆلىسۋىدى جۈزەگە اسىرۋعا ارەكەتتەنۋىدىڭ، قايتادان بۆلىسۋ جولىنىداغى كۈرەستىڭ نازار اۋدارۋعا تاتىتتىن مىسالى بولپ تابىلادى.

ەيدەلس 1905-جىلى بىلاي دەپ جازعان: "دۇنيە جۇزىنىڭ كارەسىين بازارىن قازىر دە 2 ئىرى مالىا توبى، اتاپ ايتقاندا، امەرىكانىڭ روگفەللەر 'كارەسىين ترەسى' (Standard Oil G-y) مەن روسىيانىڭ باكو مۇنايلىغىنىڭ قوجايندارى روتشىلد، نوبەلدار بۆلىسپ العان. بۇل ەكى توپتىڭ ئوزارا تىغىز بايلانسى بار، ئۇراق بىرنەشە جىلدىن بەرى ولاردىڭ مونوپولىالىق ورنىنا 5 ئىرى جاۋ قاتەر ئوندىرىپ كەلەدى"①: (1) امەرىكا مۇناي قاينارىنىڭ سارقىلۋى؛ (2) باكوۋداغى مانتاشەۋ سەرىكتىگىنىڭ باسەكەلەشۋى؛ (3) اۋستىريانىڭ مۇناي قاينارى؛ (4) رۇمىنيانىڭ مۇناي قاينارى؛ (5) مۇخىتتىڭ ار جاعىنداغى مۇناي قاينارلارى، اسىرەسە گوللاندىا وتارلارىنىداغى مۇناي قاينارلارى

① ەيدەلستىڭ جوعارىنداغى كىتابىنىڭ 193-بەتتە قاراڭىز.

(انگلىيا كاپىتالىزمەن دە بايلانسى بار اسا باي سەمىيل سەرىكتىگى مەن شەلل سەرىكتىگى). سوڭغى 3 رايونداغى كاسپورىنداردىڭ ەڭ ئىرى "گەرمانىيا بانكەسى" باسشىلىق ەتكەن گەرمانىيا ئىرى بانكەلەرىمەن بايلانسى بار. بۇل بانكەلەر "وزدەرىنىڭ" تىياناى بولۇ ئۇشنى كارەسىين ونەركاسىين جوسپارلى جانە دەرەس تۇردە وركەندەتپ وتىر، ماسەلەن، رۇمىنيادا. رۇمىنيانىڭ كارەسىين ونەركاسىيندە شەتل كاپىتالى، ەسەپكە قاراعاندا، 1907-جىلى 185 مىليون فرانك بولغان، مۇنىڭ 74 مىليونى گەرمانىيا كاپىتالى. ①

كۇرەس باستالدى، بۇل كۇرەس ەكونومىكالىق شىعارمالاردا "دۇنيە جۇزىن بولسۇ" كۇرەسى دەپ اتالادى. ئىر جاعىنان، روگفەللەر "كارەسىين ترەسى" ئىبارىن تارتىپ الماق بولپ، گوللاندىيانىڭ ئاق وزىندە "قىز سەرىكتىگى" ن قۇردى دا، گوللاندىياغا تاۋەلدى يىندىستاننىڭ مۇناي قاينارلارىن ساتىپ الدى، سۇيتىپ وسى ارقىلى ئوزىنىڭ باستى جاۋىنا-انگلىيا-گوللاندىيا شەلل ترەسىنە سوققى بەرمەك بولدى. ەندى ئىر جاعىنان، "گەرمانىيا بانكەسى" مەن باسقا بەرلىن بانكەلەرى رۇمىنيانى وزدەرىنىڭ قولىندا "ۇستاپ" تۇرۇغا، رۇمىنيانى روسسىيامەن بىرلەسە وتىرىپ روگفەللەرگە قارسى تۇرعىزۇغا كۇش سالدى. روگفەللەردىڭ الدەقايدا كوپ كاپىتالى بار ئارى كارەسىين تاسىتىن جانە تۇتىنۇ-شىلاردى كارەسىنمەن قامدايتىن تاماشا ۇيىمدارى بار. كۇرەستىڭ ناتىجەسىندە "گەرمانىيا بانكەسى" قالاي دا ابدەن جەڭىلەتىن ەدى، ايتقانداي-اق ول 1907-جىلى ابدەن جەڭلىدى، وسى كەزدە "گەرمانىيا بانكەسى" ندە ەكى-اق جول قالدى: نە ئوزىنىڭ "كارە-سىين مۇددەلەرى" ن تاستاپ مىليونداپ زىيان تارتىۋ؛ نە باعىنۇ.

① دىۋرىچىنىڭ جوعارىداغى كىتابىنىڭ 245-بەتىنە قاراڭىز.

نتىجەدە "گەرمانىيا بانكەسى" سوڭى جولدې تاشداپ الپ، "كارە-سىن ترەسى" مەن وزىنە وتە "تىمىسز شارت جاساستى. بۇل شارتتا "گەرمانىيا بانكەسى" "امەرىكانىڭ مۇددەلەرسىنە زىيان كەلتىرەتتىن ەشقانداي ئىسسىتەمەۋ" كەرەك دەپ بەلگىلەنگەن، بۇراق گەرمانىيا مەملەكەتتىڭ كارەسىن مۇنوپولىيا زاڭىن شىعارسىمەن بۇل شارت كۇشىنەن قالدۇرۇلدى دەپ تە بەلگىلەنگەن.

سونىمەن "كارەسىن كومەدىياسى" باستالدى. گەرمانىيادىكى مالىيا الپاۋىنتارىنىڭ بىرى، "گەرمانىيا بانكەسىنىڭ" مەڭگەرۋىشى فون گۇيىنەر ئۆزىنىڭ جەكە خاتىشى شتاۋس ارقىلى كارەسىن مۇنوپولىياسىنى قۇتقۇتاپ ۇگىت جۇرگىزەدى. وسى ەڭ ئىرى بەرلىن بانكەسىنىڭ بۇكىل الپ قۇربلىمدارى، كەڭ كۆلەمدى "بايلانستار" تۇگەلمەن ارەكەتكە كەلەدى، گازەت-جورنالدار امەرىكا ترەسىنىڭ "قىسمى" نا قارسى "وتانىلىدىق" ايعايعا باسپ داۋرىعادى. 1911-جىلى 3-ايدىڭ 15-كۈنى گەرمانىيا پارلامەنتى ۇكىمەتتى كارەسىن مۇنوپولىياسىنىڭ زاڭ جوباسىن جاساۋعا ۇسىنىس ەتپ، بىر اۋىزدان دەرلىك قارار قابىلدايدى. ۇكىمەت "كۆپشىلىكتىڭ قارسى الۋىنا يە بولپ وتىرعان" بۇل قۇتاتمامنى قۇانا قابىلدايدى. سۈيتىپ، "گەرمانىيا بانكەسى"نىڭ ئۆزىنىڭ امەرىكا ارپىتەسىن الداپ سوقپاق بولغان جانە مەملەكەتتىڭ مۇنوپولىيا ارقىلى ۇز كاسىبىن قالىپىنا كەلتىرمەك بولغان قۇلىعى سىكە اسقان سىياقتى بولادى. گەرمانىيانىڭ كارەسىن الپاۋىنتارى روسسىيانىڭ قانت زاۋاتى قوجاينىندارىنىڭ پايداسىنان كەم تۇسىپەيتىن قىرۋار پايداغا باتامىز دەپ ادەمى تۇس كورپ جانادى... بۇراق، بىرىنشىدەن، ولجانى بولسۇ جۈنىندە گەرمانىيا ئىرى بانكەلەرى ۇزارا جاڭجالداسپ قالادى دا، "ەسەپ قوعامى شەكتەر سەرىكتىگى" "گەرمانىيا بانكەسى"نىڭ ۇز باسپايدا-سىن كوزدەگەننىن اشكەرەلەيدى؛ ەكىنشىدەن، ۇكىمەت روكفەللەر-

مەن كۈرەشۋەن قورقاردى، ويتكەنى گەرمانىيانىڭ روگفەللىرىسىز كارەسىن الا الۋى ەكتالاي بولادى (رۇمىنيانىڭ ئونىمى جوعارى ەمەس ەدى)؛ ئۇشىنىشەن، 1913-جىلى گەرمانىيانىڭ سوعىس ازىرلىگىنە ئىر مىليارت قارجى بولۋىنە تۇرا كەلىپ قالادى. مونوپولىيانىڭ زاك جوباسى كەينىگە قالدىرىلادى. كۈرەستىڭ ناتىجە-سىندە روگفەللىرىدىڭ ”كارەسىن ترەسى“ ۋاقتىشا جەڭىپ شىعادى.

بەرىلىندەگى «بانكە» جورنالى بۇل جونىندە گەرمانىيا ەلەكتىر كۇشىن مونوپولىيالاپ، شۇ كۇشىمەن ارزان ەلەكتىر كۇشىن شىعارغاندا عانا، ”كارەسىن ترەسى“ مەن كۈرەسە الادى دەپ جازدى. بۇل جورنال تاى دا بلایى دەدى: ئىراق، ەلەكتىر كۇشىن مونوپولىيالاۋ تەك وندىرۋىشلەر قاجەت ەتكەن كەزدە عانا جۇزەگە اسادى، اتاپ ايتقاندا، ەلەكتىر ونەركاسىپنىڭ كەلەسى ۇلكەن داعدارىسى تاياپ قالغان كەزدە عانا، جەكەلىك ەلەكتىر ونەركاسىپ ’كونسەرن‘ دەرى قازىر بارلىق جەردە سالغان، قالالىق ۇكىمەتتەردەن، مەملەكەتتەردەن، دەن، تاى باسقا جاققاردان بەلگىلى مونوپولىيالىق ۇقىق العان، وزىندىك قۇنى جوعارى ئىرى ەلەكتىر ستانسىيالارى پايدا تۇسىرە الماعان كەزدە عانا جۇزەگە اسادى. سول كەزدە شۇ كۇشىن پايدا-لانۇعا تۇرا كەلدەدى؛ ئىراق شۇ كۇشىمەن شىعارىلعان ارزان ەلەكتىر كۇشىن دە مەملەكەتتىڭ اقشاسىمەن شىعارۇعا بولمايدى؛ ولاردى تاى دا ’مەملەكەتتىڭ باقىلاۋىنداى جەكەلەرمونوپولىيالىق ۇىمى‘-نىڭ باسقارۇنىنا بەرۋگە تۇرا كەلدەدى، ويتكەنى جەكەلىك ونەركا-سىپتەر ئىرسىپىرا كەلىسمدەر جاساپ وتىر... اسا كوپ تولىقتاۋلار الپ وتىر... بۇرىن كاليدىڭ مونوپولىيالاۋى وسىنداى بولغان، قازىر كارەسىننىڭ مونوپولىيالاۋى دا وسىنداى بولپ وتىر، كەلەشەكتە ەلەكتىر كۇشىنىڭ مونوپولىيالاۋى دا وسىنداى بولادى. سۇلۇ پىرىنە-

سىپتەرمەن كوزىنە شەل قاپتاتىپ العان ءبىزدىڭ مەملەكەتتىك سوتسىيالىستەرىمىزدىڭ ەندى قالاي دا مىنانى وۇسىناتىن - اق ءجونى بار: گەرمانيانىڭ مونوپولىالىق وۇىمدارى تۇتىنىۋىشلارعا پايدا كەلتىرۋدى نەمەسە مەملەكەتكە كاسپورىن پايداسىنىڭ ءبىر بولەگىن بەرۋدى ەشقاشان دا ماقسات ەتكەن ەمەس، مۇنداي ناتىجەگە جەتكىزىپ تە كورگەن ەمەس، كۇيرەۋگە جاقىنداپ قالغان جەكە - لىك ونەركاسپىتى مەملەكەت اقشاسىمەن سەرپىلىتۋدى عانا ماقسات ەتىپ كەلدى. ①

گەرمانيانىڭ بۇرژوازيانىڭ ەكونومىستەرى وسىنداي باعالى مويىندامانى شىعارماي تۇرا المادى. بۇل جەردە ءبىز ماليا كاپىتالى داۋىرىندە جەكەلىك مونوپولىا مەن مەملەكەتتىك مونوپولىانىڭ ارالا - سىپ كەتكەنىن، ءىس جۇزىندە بۇل ەكى ءتۇرلى مونوپولىانىڭ ەكەۋى دە ەڭ ءىرى مونوپولىالاۋىشلاردىڭ دۇنيە جۇزىن بولسۇ - دەگى يېپەريالىستىك كۇرەستەرىنىڭ ءىشنارا بۇنىدارى عانا ەكەن - دىگىن ايىقنى كورىپ وتىرمىز.

ساۋدا كەمەسى تاسىمالىنداعى شوعىرلانۋدىڭ وراسان زور دامۋى دا دۇنيە جۇزىن بولسۇگە اكەپ سوقتى. گەرمانىيادا ەڭ ءىرى 2 سەرىكتىك ياعنى "ھامبۇرگ - امەريكا بۇمالار تاسۋ جارىئالىق سەرىك - تىگى" مەن "سولتۇستىك گەرمانىا لىلويد پوچتا كەمە سەرىكتىگى" قالىپتاستى، ولاردىڭ ءارقايسىسىندا 200 مىليون ماركىتان (جارنا بەلەتى مەن زايوم بەلەتى) كاپىتال، بارلىق قۇنى 185 - 189 مىليون مارك بولاتىن كەمەلەر بار. ەندى ءبىر جاعىنان، امەريكا

① «بانكە» جورناللىنىڭ 1912 - جىلغى 1 - سانىنىڭ 1036 - بەتىنە;

1912 - جىلغى 2 - سانىنىڭ 629 - بەتىنە؛ 1913 - جىلغى 1 - سانىنىڭ

1903-جىلى 1-ايدىڭ 1-كۈنى "حالقارالىق تەڭىزدەگى ساۋدا سەرىكتىگى" دەپ اتالاتتىن مورگان ترەسى دەيتىندى قۇرۇپ، امەرىكا مەن انگلىيانىڭ 9 كەمە سەرىكتىگىن بىرلەشتىردى، مۇنىڭ كاپىتالى 120 مىليون امەرىكا دوللارى (480 مىليون مارك). سوناۋ 1903-جىلىدىڭ وزىندە-اق پايدانى بولسۇپ الۇشۇن دۇنيە جۇزىن بولسۇ تۇرالى گەرمانىيانىڭ اپىتارى مەن جاڭاى امەرىكا-انگلىيا ترەسى شارت جاساسقان. گەرمانىيا سەرىكتىكتەرى تاسىمال جاعىندا انگلىيا، امەرىكالار مەن ەندىگارى باسەكەلەسپەي-تىن بولغان. شارت قايسى پورتتاردىڭ كىمگە "تان" ەكەندىگىن ايقىن بەلگىلەگەن، سونىمەن بىرگە بىر ورتاق باقىلاۋ كومىتەتىن قۇرغان، تاى سول سياقتىلار. شارتتىڭ ۋاقتى 20 جىل بولۇپ بەلگىلەنگەن، سونىمەن قاتار سوعىس تۇلا قالسا، بۇل شارت كۇشىنەن قالدۇرىلادى دەپ قوسىمىشا شارت قويىلعان.①

حالقارالىق رەلىس كارتەلىنىڭ قالىپتاسۇ تارىخى دا وتە نازار اۋدارۇعا تاتىدى. سوناۋ 1884-جىلىدىڭ وزىندە ونەركاسىپ توتەنشە قۇلدۇراپ كەتكەن كەزدە، انگلىيانىڭ، بەلگىيانىڭ، گەرمانىيانىڭ رەلىس جاسايتىن زاۋاتتارى وسى كارتەلدى ۇيىمداستىرۋدى تۇڭغىش رەت سىناپ كورگەن. ولار شارت جاساسقان ەلدەردىڭ شىكى بازارلارىندا باسەكەلەسپەۋگە، سىرتقى بازارلاردى تومەندەگىدەي سالىستىرمامەن بولسۇڭكە توقتاسقان: انگلىياغا 66 پىراسەنت، گەرمانىياغا 27 پىرا-سەنت، بەلگىياغا 7 پىراسەنت. يىندىستان تۇگەلىمەن انگلىياغا بەرىل-گەن. كەلىسىم جاساسۇعا قاتناسپاعان انگلىيانىڭ بىر سەرىكتىگىنە ولار تىزە قوسا وتىرىپ شابۇلىغا وتكەن، شابۇلىدىڭ قارجىسىن جالىپ ساتىلعان زاتتىڭ نەداۋىر بولەگىمەن تولىقتىرىپ وتىرعان.

① رىسەردىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 125-بەتىنە قاراڭىز.

بىراق 1886 - جىلغا چەتكەندە، انگليانىڭ 2 سەرىكتىكى وداقتان شىعپ كەتپ، بۇل وداق تا ئىدراغان. نازار اۋدارۋعا تاتىرلىعى سول، ونەركاسپتىڭ كەينىكى بىرنەشە رەتكى ورلەۋ اۋىرلەرىندە كەلىسم جاسالماغان.

1904 - جىلدىڭ باسندا گەرمانىادا بولات سىندىكاتى قۇرىلدى. 1904 - جىلدىڭ 11 - ايندا حالقارالىق رەلىس كارتەلى تومەندەگە - دەي سالىستىرما بويىنشا قايتادان قالپىنا كەلتىرىلدى: انگلياعا 53.5 پىراسەنت؛ گەرمانىاعا 28.83 پىراسەنت؛ بەلگىاعا 17.67 پىراسەنت. كەينى كەلە فرانسىيا دا قوسىلدى، ونىڭ بىرىنشى، ەكىنشى، ئۇششى جىلداردا العان ۇلەسى 100 پىراسەنتتەن اسقان جالپى ساننىڭ، ياعنى 104.8، 105.8، 106.4 پىراسەنت جالپى ساننىڭ 4.8، 5.8، 6.4 پىراسەنتتىن ۇستادى. 1905 - جىلى امەرىكانىڭ "بولات ترەسى" ("بولات سەرىكتىكى") دە قوسىلدى، سوڭىنان اۋستىريا مەن يىسپانىيا دا قوسىلدى. فوگەلشتەين 1910 - جىلى بىلاي دەپ جازدى: "قازىر دۇنيە جۇزى بولنىپ بولدى، سۈي - تىپ ئىرى تۇتىنىۋىشلاردىڭ، ەڭ الدىمەن مەملەكەتتىك تەسىر جولداردىڭ، - دۇنيە جۇزى الدەقاشان بولنىپ بولغاندىقتان جانە ولاردىڭ مۇددەلەرىمەن ساناسپاعاندىقتان، - اقىن سىياقتى يۇپىتەر - دىڭ اسپان ساراينىدا ۇمىر سۇرە بەرۋىنە بولادى." ①

بۇدان سىرت 1909 - جىلى قۇرىلغان حالقارالىق مىرىش سىندى - كاتىن ايتا كەتەيىك، ول ئۇندىرىس مولشەرىن گەرمانىيا، بەلگىيا، فرانسىيا، يىسپانىيا، انگلييا سىقىلىدى ەلدەردىڭ 5 زاۋات توبىنا ايقىن بولسى بەرگەن؛ ونان سوڭ حالقارالىق وق - دارى ترەسى

① فوگەلشتەيننىڭ «ۇيىمدىق فورما» دەگەن شىعارماسىنىڭ 100 - بەتىنە قاراڭىز.

بار، لىفىماننىڭ سوزىمەن ايتقاندا، بۇل ترەس—”گەرمانىيانىڭ بارلىق جارلىغىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارنىڭ ەڭ جاڭاشا بەرىك وداعى، كەيىن كەلە بۇل جارلىغىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارى فرانسىيانىڭ جانە امەرىكانىڭ ۋىدال سونداي ادسپەن ۋىمىداستىرىلغان جارلىغىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارىمەن بىرگە بۇكىل دۇنيە جۇزىن ورتاق بۇلىسىپ الدى دەۋگە بولادى.”^①

لىفىماننىڭ سانامىنا قاراعاندا، گەرمانىيا قاتناشقان حالقارالىق كارتەلدەر 1897-جىلى 40 قا چۇتق، 1910-جىلغا جەتكەندە 100 گە چۇتق بولغان.

كەيىن بۇرژۇازىشلىق جازۇشىلار (بۇلارعا ك. كاۋتسكى دە قازىر قوسىلىپ وتىر، ول ۋىزىنىڭ 1909-جىلداى سىياقتى ماركسىزىم-دىك مايداننا بۇتىندەي وپاسىزدىق ەتتى) بىلاي دەپ قارايدى: حالقارالىق كارتەلدەر كاپىتالىدى حالقارالىق ەتۋدىڭ ەڭ ايقىن كورىنىستەرىنىڭ بىرى رەتىندە كاپىتالىستىك ۋىزىم تۇسىندا ۇلتتار اراسىندا بەيىتتىشلىكتى جۇزەگە اسىرۋعا بولادى دەگەن ۇمىت تۋىدىرى. بۇل پىكىر ۇنازاريا جاعىنان مۇلدە ساندىراق، ال ۇماليات جاعىنان سۇمپايىلىق، ەڭ ۇڭباعان ورايشىلدىقتى الدامكوستىك ادبىستەرمەن قورعاۋدىڭ ۇناسىلى بولپ تابىلادى. حالقارالىق كار-تەلدەر قازىر كاپىتالىستىك مونوپولىالىق ۋىمىنىڭ قانداي دارەجەگە جەتكەندىگىن، كاپىتالىستەردىڭ وداقتارى نە ۇشۇن ۇزارا كۇرە-سەتىندىگىن كورسەتەدى. كەيىنگىسى وتە ماڭىزدى، تەك سول عانا بىزگە قازىرگى وقىعالاردىڭ تارىخى-ەكونومىكالىق ماڭىزىن كور-سەتىپ بەرە الادى، ويتكەنى، كۇرەستىڭ فورماسى بىرشاما ۇشنى-الىق جانە ۋاقىتتىق ۇرتۇرلى سەبەپتەرگە بايلانىستى وزگەرۋى

① لىفىماننىڭ «كارتەلدەر مەن ترەستەر» دەگەن شىعارماسىنىڭ 2-

مۇمكىن، ونىڭ ۇستىنە ۇنەمى وزگەرپ تە وتىر، ۇىراق كۇرەس-
تىڭ ەمانى، كۇرەستىڭ تاپتىق مازمۇنى تاپ ۇمىر ۇسۇرپ وتىر-
عان كەزدە قاشان دا وزگەرمەك ەمەس. وسىزامانعى ەكونوميكالىق
كۇرەستىڭ مازمۇنى (دۇنيە ۇزىن ۇولسۇ) بۇركەۋدىڭ، بىرە-
سە كۇرەستىڭ مىنا فورماسىن دارىپتەۋدىڭ، بىرەسە كۇرەستىڭ
انا فورماسىن دارىپتەۋدىڭ ۇزى، ماسەلەن، گەرمانيا بۇرجۇازيا-
سىنىڭ مۇددەسىنە ۇيلەسەتىندىگى وتە ايقىن (كاۋتسكى ۇازاريالىق
تۇسىنىكتەرى جاعىنان، ۇمانى جاعىنان الدەقاشان گەرمانيا بۇرجۇاز-
ياسى جاققا ۇتىپ كەتتى، بۇل جونىندە ۇىز كەيىن تاعى دا توقتا-
لامىز). كاۋتسكى دە ناق سونداي قاتەلىك وتكىزدى. بۇل جەردە
اڭگىمە، اريىنە، گەرمانيا بۇرجۇازياسى تۇرالى ەمەس، بۇكىل
دۇنيە ۇزىنىڭ بۇرجۇازياسى تۇرالى بولپ وتىر. كاپىتالىستەر
دۇنيە ۇزىن بولسكە سالعاندا، ونى ولار وزدەرىنىڭ ەرەكشە
قۇيالىلىعىنان سىتەپ وتىرعان جوق، قايتا شوغرلانۇدىڭ جەتكەن
ساتىسى ولاردى پايدا تابۇدىڭ وسى جولسىا ەرىكسىز ۇتۇسىردى؛
ونىڭ بەرجاعىندا دۇنيە ۇزىن بولسكە سالعاندا، ۇاپىستالعا
قاراي، ۇكۇشكە قاراي بولسكە سالادى، توۋار ۇندىرىسى مەن
كاپىتالىستىڭ ۇتۇزم تۇسىندا ۇولستىڭ بۇدان باسقاشا ۇدىسىنىڭ
بولۇشى مۇمكىن دە ەمەس. كۇش ەكونوميكا مەن ساياسىدىڭ
دامۇنا قاراي وزگەرپ وتىرادى؛ كوز الداعى وقىعالاردى ۇعىنۇ
ۇشىن قانداي ماسەلەلەردىڭ شەشىلۇشى كۇشتىڭ وزگەرۇنە بايلا-
نىستى بولاتىندىعىن ۇبلۇ كەرەك، ال بۇل وزگەرىستەر تەگى
ۇازا ەكونوميكالىق وزگەرىستەر مە الدە ەكونوميكالىق ەمەس
(ماسەلەن، اسكەرى) وزگەرىستەر مە، بۇل ەكىنشى ورىندا تۇرا-
تىن ماسەلە، كاپىتاليزىمنىڭ ەڭ جالڭا ۇاۋىرى جونىندەگى نەگىزگى
كوزقاراستاردى تىتتەي دە وزگەرتە المايتىن ماسەلە. كاپىتالىستەر

وداقتارنىڭ ۋازارا جۇرگىزگەن كۈرەستەرى مەن جاساسقان كەلە-
سىمدەرىنىڭ فورماسى (بۇگىن بەيىت، ەرتەڭ بەيىت ەمەس،
بۇرسىگۈنى تاغى بەيىت ەمەس) ماسەلەسىن كۈرەستەر مەن كەلە-
سىمدەردىڭ مازمۇنى ماسەلەسىنىڭ ورنىنا اۋىستىرىپ قويا
قويۇ-قۇلدىراپ سۇمپايعا اينالغاندىق.

ەڭ جاڭا كاپىتالىزىم داۋىرى بىزگە كاپىتالىستەر وداقتارنىڭ
دۇنيە جۇزىن ەكونوميكالىق جاقتان بولسۇ نەگىزىندە بەلگىلى
قارىم-قاتناستار قالىپتاستىراتىندىعىن، سونىمەن قاتار، سوعان
بايلانىستى ساياسىي وداقتار مەن مەملەكەتتەر دە دۇنيە جۇزىن
جەر جاعىنان بولسۇ، وتارلارعا تالاسۇ، ”شارۋاشلىق جەرلەرگە
تالاسۇ“ نەگىزىندە بەلگىلى قارىم-قاتناستار قالىپتاستىرغاندىعىن
كورسەتەدى.

VI. بەلدى مەملەكەتتەردىڭ دۇنيە

جۇزىن بولسۇ

جاعىراپىيا عالمى ۱. سۇپان «ەۋروپانىڭ وتارلىق جەرلەرىنىڭ
كەڭەيىۋى»^① دەگەن كىتابىندا 19-عاسىردىڭ ايامىندا وتارلىق
جەرلەردىڭ كەڭەيىۋ جاعدايى جونىندە تومەندەگىدەي قىسقاشا قور-
تىندى جاسادى:

① ۱. سۇپاننىڭ «ەۋروپانىڭ وتارلىق جەرلەرىنىڭ كەڭەيىۋى»

A. Supan: «Die territoriale Entwicklung der europäischen

(Kolonien) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1906-جىلى باسپاسىنىڭ 254-

بەتتە قاراڭىز.

دوۋروپاداعى وتارلى بەلدى مەملەكەتتەرگە (امەرىكا دا سونىڭ
نەشەندە) قاراعان جەر كۆلەمىنىڭ پىراسەنتى

1876 - جىلى	1900 - جىلى	ارتقانى، ازىياعانى
10.8%	90.4%	+ 79.6%
56.8%	98.9%	+ 42.1%
51.5%	56.6%	+ 5.1%
100.0%	100.0%	—
27.5%	27.2%	- 0.3%
افرىكا دا.....		
پولىنەزىيا دا.....		
ازىيا دا.....		
اۋسترالىيا دا.....		
امەرىكا دا		

سۇپان مىناداي قورتىندى شىعارادى: ”دەمەك افرىكا مەن
پولىنەزىيانى بولسۇ بۇل داۋىردىڭ مەركەشلەگى بولپ تابىلادى.“
ازىيا مەن امەرىكا دا بوس جاتقان جەرلەر، ياعنى ەشقانداي مەملە-
كەتتىكى مەمەس جەرلەر قالماغاندىقتان، سۇپاننىڭ قورتىندىسىن
كەڭىتپ، بىلاي دەۋىمىزگە تۇرا كەلەدى: دۇنيە جۇزىنىڭ بولسۇنپ
بولۇى وسى داۋىردىڭ مەركەشلەگى. بولسۇنپ بولۇ دەگەنمىز
قايتا بولسۇ مۇمكىن مەمەس دەگەن سوز مەمەس،— مۇنىڭ دال
كەرسىنشە، قايتا بولسۇ مۇمكىن، بولماي قويمايدى،— قايتا
كاپىتالىستىك ەلدەردىڭ وتارلىق ساياساتىنىڭ سالدارىنان، بىزدىڭ
بۇل پىلانە تامىزداعى بوس جاتقان جەرلەردىڭ بارلىعى دا باسپ
السىپ بولدى دەگەن سوز. دۇنيە جۇزى تۇڭغىش رەت بولسۇنپ
بولدى، سوندىقتان كەلەشەكتە تەك قايتا بولسەندى، ياعنى يەسى
جوقتىقتان ”يەسى بارلىق“ قا وزگەرمەيدى، قايتا بىر ”يە“ نىڭ قولىنان
باسقا بىر ”يە“ نىڭ قولىنا وتەدى.

دەمەك، بىز بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك وتارلىق ساياساتىنىڭ
مەركەشە بىر داۋىرىندە تۇرمىز، بۇل داۋىر ”كاپىتالىزىم دامۇنىنىڭ
ەڭ جاڭا ساتىسى“ مەن، ياعنى مالىا كاپىتالىزمەن توتەنشە تەمىز
بايلانستى. سول سەبەبتى، بۇل داۋىردىڭ بۇرىنقى داۋىرلەردەن

قانداي باسقاشالىعى بارلىعىن، قازىرگى احوالدىڭ تەگى قانداي ەكەندىگىن مۇمكىندىگىنشە ابدەن انىقتاپ الۇشنى ەڭ الدىمەن ئس جۇزىندىك ماتەريالدارغا ەگجەي-تەگجەيلىرەك زەرتتەۋ جۇرگىزۋ كەرەك. بۇل جەردە ەڭ الدىمەن مىناداي ئس جۇزىندىك ەكى سۇراق تۋادى: وتارلىق ساياساتنىڭ كۇشەيۋى، وتارلارغا تالاسۇ كۇرەسىنىڭ شىەلەنسۇى دال ماليا كاپىتالى داۋىرىندە عانا جارقىقا شىعپ وتر ما؟ بۇل جاعىنان العاندا، قازىر دۇنيە جۇزىن بولسۇدىڭ جاعدايى تەگى قالاي بولپ وتر؟

امەرىكا جازۇشىسى موررىس ئوزى جازعان وتارلاۋ تارىخى① تۇرالى شىعارماسىندا 19-عاسردىڭ ار مەزگىلىندە انگلىيانىڭ، فرانسىيانىڭ، گەرمانيانىڭ وتارلىق جەرلەرنىڭ كولەمىنە بايلانىستى ماتەريالداردى جىناقاعان. ونىڭ شىعارعان جالىپى سانى مىناداي:

وتارلىق جەرلەردىڭ كولەمى

جىلدار	1815 — 1830	1860	1880	1899
انگلىا	؟	2.5	7.7	9.3
	جەر كولەمى (مىليون شارشى ەسەبىمەن)			
	126.4	145.1	267.9	309.0
فرانسىا	0.02	0.2	0.7	3.7
	جەر كولەمى (مىليون شارشى ەسەبىمەن)			
	0.5	3.4	7.5	56.4
گەرمانيا	—	—	—	1.0
	جەر كولەمى (مىليون شارشى ەسەبىمەن)			
	—	—	—	14.7
	جان سانى (مىليون ەسەبىمەن)			

① ەنەرىي ك. موررىستىڭ «وتارلاۋ تارىخى» (Henry C. Morris: «The history of Colonization») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1900-جىلى نيۇ-يورك باسپاسىنىڭ 2-تومى 88-بەتسەن؛ 1-تومى 419-بەتسەن؛ 2-تومى 304-بەتسەن قاراڭىز.

انگلىيانىڭ وتار باسپ الۋىنىڭ وتە-موتە كۈشەيگەن كەزى 1860—1880-جىلدار جانە ول 19-عاسىردىڭ ەڭ سوڭىسى 20-جىلىنىدا تاغى دا كوپتەپ باسپ الۋىمەن بولدى. فرانسىا مەن گەرمانىيانىڭ وتار باسپ الۋىنىڭ كۈشەيگەن كەزى دە ۇدال وسى 20-جىل. ۇبىز جوعارىدا مونوپولىيادان بۇرىنقى كاپىتالىزىمنىڭ، ياعنى ەركىن باسەكە ۇستەم بولعان كاپىتالىزىمنىڭ دامىپ شەكىلگەن جەتكەن ۇداۋىرى 19-عاسىردىڭ 60-جىلدارى مەن 70-جىلدارى ەكەنىن كورپ وتىتىك. ەندى ئاق وسى داۋىردەن كەيىن وتار باسپ الۋىنىڭ زور ”ورلەۋ”ى باستالغانىن، دۇنيە ۇجۇزى جەرىن ۇبولسىۇ كۇرەسى مەيلىنشە شيەلەنسكەن دارەجەگە جەتكەنن تاغى كورپ وتىرمىز. سوندىقتان كاپىتالىزىمنىڭ مونوپولىيالىق كاپىتالىزىم ساتىسىنا، ماليا كاپىتالىنا ۇتۋى دۇنيە ۇجۇزىن ۇبولسىۇ كۇرەسىنىڭ شيەلە-نىسۋىمەن بايلىانىستى ەكەندىكى كۇمانسىز.

حوبسون يېمپەريالىزىم تۋرالى شىعارماسىندا 1884—1900-جىلداردى-وسى ۇداۋىردى ەۋروپاداعى باستى-باستى مەملەكەتتە-تەردىڭ ”كەڭەيۋ”دى (جەرلەرىن ۇلعايتۇ) كۈشەيتكەن ۇداۋىرى ەتىپ بولگەن. ونىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، وسى داۋىردە انگلىيا 3 مىليون 700 مىڭ شارشى ميل جەردى 57 مىليون جان سانىمەن قوسا باسپ العان؛ فرانسىيا 3 مىليون 600 مىڭ شارشى ميل جەردى 36 مىليون 500 مىڭ جان سانىمەن قوسا باسپ العان؛ گەرمانىيا ۇبىر مىليون شارشى ميل جەردى 14 مىليون 700 مىڭ جان سانىمەن قوسا باسپ العان؛ بەلگىيا 900 مىڭ شارشى ميل جەردى 30 مىليون جان سانىمەن قوسا باسپ العان؛ پورتۇگالىيا 800 مىڭ شارشى ميل جەردى 9 مىليون جان سانىمەن قوسا باسپ العان. 19-عاسىردىڭ اياغىندا، اسىرەسە 19-عاسىردىڭ 80-جىلدارىنان بەرى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىڭ جانتالاسا وتار

باسپ الۋى سىرتقى ئىستەر تارىخى مەن سىرتقى ساياسات تارىخىندى-
داعى جۇرتقا مالىم فاكتى.

انگلىيادا ەركىن باسەكە مەيلىنشە ۇرشىپ تۇرغان داۋىردە،
اتاپ ايتقاندا، 19-ئاسىردىڭ 40-جىلدارىنان 60-جىلدارىنا
دەيىنگى داۋىردە انگلىيانىڭ بىلىك باسىنداعى بۇرچۋازىيا ساياسى
قايراتكەرلەرى وتارلىق ساياساتقا قارسى بولغان، ولار وتارلاردىڭ
ازات بولۋى مەن انگلىيادان بۇتىندەي بولسىنپ كەتۋى بولماي
قويمائىتىن جانە پايدالى ئىس دەپ ەسەپتەگەن. م. بەر 1898-
جىلى جاريالاغان، "وسزامانعى انگلىيا يمپەريالىزىمى"ن بايانداغان
ماقالاسىندا ① 1852-جىلداردا جالىپى العاندا يمپەريالىزىمگە بەسىم
دىزاھالى سىياقتى كورنەكتى انگلىيا ۇكىمەت ادامىنىڭ "وتار دەگە-
نىمىز بۇزدىڭ موينىمىزغا بايلانغان تىيرمەن تاسى" دەگەن سوزىن
كورسەتكەن. ال 19-ئاسىردىڭ ايانىندا يمپەريالىزىمدى اشىقتان-
اشىق ۋاعىزدانغان، يمپەريالىستىك ساياساتى مەيلىنشە ارسىزدىقپەن
جۇرگىزگەن سەسىل رودس پەن جوزەف چەمبەرلەن انگلىيانىڭ
بەتكە ۇستالغان ادامدارى بولدى!

نازار اۋدارۋعا تاتىرلىعى سول، ەڭ جاڭا يمپەريالىزىمنىڭ تازا
ەكونومىكالىق قاينارى مەن قوعامدىق-ساياسى قاينارىنىڭ اراسىندى-
داعى بايلانىسىن انگلىيانىڭ بۇل بىلىك باسىنداعى بۇرچۋازىيا
ساياسى قايراتكەرلەرى سول كەزدىڭ وزىندە-اق ايقىن بىلگەن.
چەمبەرلەن قازىر انگلىيا دۇنيە جۇزىلىك بازاردا گەرمانىيا، امەريكا،
بەلگىيا تاراپىنان كەزدەستىرىپ وتىرعان باسەكەنى ەركەشە كورسەتە
وتىرىپ، يمپەريالىستىك "اقىقاتتىق، دانىشپاندىق جانە ۇنەمدىلىك

① «جاڭا دۇنىر» جورنالىنىڭ 1898-جىلى 16-جىلدىق تومى 1-

بولمىشە تومىنىڭ 300-بەتىنە قاراڭىز.

ساياساتقا ۋاكىللىك ەتەدى“ دەپ ۋاعىز دادى. كاپىتالىستەر امان قالۋدىڭ ءادىسى مونوپولىلاۋ دەدى، سونىمەن ولار كارتەلدەردى، سىندىكتاتاردى، ترەستەردى قۇردى. بۇرجۋازيانىڭ ساياسي كۈسەمدەرى دە امان قالۋدىڭ ءادىسى مونوپولىلاۋ دەپ سولاردىڭ اۋەنىنە باستى، ءسويتىپ ولار دا دۇنيە جۇزىندە ءالى بولىنبەگەن جەرلەردى باسپ الۋعا اسقىتى. سەسىل رودستىڭ جاقىن دوسى ءىلىشى سىتەدىڭ سوزىنە قاراعاندا، 1895-جىلى رودس وعان ءوزىنىڭ يېمپەريالىستىك ىدىياسى تۋرالى بىلاي دەگەن: ”مەن كەشە لوندوننىڭ شىعىس شەتىندە (جۇمىسشىلار رايونى) جۇمىسسىز جۇمىسشىلاردىڭ ءبىر جىنالىسىنا قاتناستىم. مەن وندا ’نان، نان!’ دەگەن ايعايعا تولى دورەكى سوزدەردى ەستىدىم. ۇيگە قايتقاندا كۈرگەندەرىمدى ويلاپ كوردىم دە، يېمپەريالىزىمنىڭ ماڭىزدى ەكەندىگىنە سەنىمىم بۇرىنغىدان بەتەر ارتا ءتۇستى... مەنىڭ قاسىيەتتى قۋاتتامام - قوعامدىق ماسەلەنى شەشۋ، اتاپ ايتقاندا، بىرلەسكەن پاتشالىقتىڭ 40 مىليون تۇرعىنىن جان تۇرشىگەرلىك شىكى سوعىستان امان الپ قالۋ ءۇشىن ءبىز وتارشىل ساياسي قايراتكەرلەر جاڭا جەرلەردى باسپ الپ، ارتىق جان سانىمىزدى ورنالاستىرۋىمىز، زاۋاتتار مەن كەندەردەن وندىرىلگەن توۋارلاردى وتكىزەتىن جاڭا رايوندار تابۋىمىز كەرەك. يېمپەريا دەگەنىمىز قارىن تويغىزۋ ماسەلەسى دەگەندى مەن ۇنەمى ايتىپ كەلمەسەن. ەگەر سەن شىكى سوعىس بولماسىن دەسەڭ، وندا يېمپەريالىس بولۋىڭ كەرەك.“^①

مىليونەر، مالىا الپاۋىتى، انگلىيا - بۇر سوعىسىنىڭ باس قىلمىس -

① «جاڭا دۇنيە» جۇرنالىنىڭ 1898 - جىلى 16 - جىلدىق تومى 1 -

بولمىشە تومنىڭ 304 - بەتىنە قاراڭىز.

تىسى سەسىل رودس 1895-جىلى مەنە وسلاي دەگەن. ونىڭ يىمپەريالىزىمدى قورعاۋى دورەكىلەۋ، ارسىزداۋ بولغانمەن، مانى جاعىنان ماسلوۋ، زىۋدەكۋم. پوترەسوۋ، داۋىد مىرزالاردىڭ، سونداي-اق اناۋ الكى روسىيا ماركىزىمنىڭ نەگىزىن سالۋشە-نىڭ، تاغى سوندايلاردىڭ "نازارياسى" نان ەشقانداي ايرماسى جوق. سەسىل رودس شىنشىلداۋ سوتسىيال-شوۋىنىس...

دۇنيە جۇزى جەرلەرنىڭ بولنىۋ احوالىن جانە سوۋى جىل-داردا وسى جاقتا بولعان وزگەرىستەردى مۇمكىندىگىنشە نەعۇرلىم دال بايانداۋ ۇشىن سۇپاننىڭ دۇنيە جۇزىندەگى بەلدى مەملەكەتتەردىڭ وتارلىق جەرلەرى ماسەلەسى جونىندەگى جوعارىداي شىعارماسىندا بەرىلگەن جىيىنتىق ماتەريالداردى پايدالانۋىمىز كەرەك. سۇپان 1876-جىل مەن 1900-جىلدى العان. بىز ەندى 1876-جىل (بۇل بىر وتە تاۋىپ العىنان جىل، ويتكەنى دال وسى ۋاقىتقا جەتكەندە باتىس ەۋروپانىڭ مونوپولىياسىنان بۇرنى كاپىتالىزىم ساتىسىنىڭ دامۋى، تۇتاس العاندا، اياقتالدى دەپ ەسەپتەۋگە بولادى) مەن 1914-جىلدى الامىز، ونىڭ ۇستىنە سۇپاننىڭ ساندارىنىڭ ورنىنا چىۋىنەردىڭ «جاعراپىيالىق ساناق كەستەسى» نەدەگى بىرشاما جاڭا سانداردى قويامىز. سۇپان وتارلاردى عانا كورسەتكەن، بىز وتار ەمەس مەملەكەتتەر جانە جارتە-لاي وتارلار جونىندە قىسقا ساندردى قوسۇ دۇنيە جۇزىن بولسۇدىڭ جالىپى بەينەسىن سۇرەتتەپ كورسەتۋگە پايدالى دەپ ەسەپتەيمىز. بىز پەرسىيانى، جۇڭگونى جانە تۇركىيانى جارتىلاي وتارلار قاتارىنا جاتقىزامىز، بۇل مەملەكەتتەردىڭ بىرىنشىسى تۇگىل دەرلىك وتارعا اينالدى، ەكىنشىسى مەن ۇشىنشىسى وتارعا اينالۇ ۇستىندە. ناتىجە مىناداي:

بەلدى مەملەكەتتەردىڭ وتارلىق جەرلەرى
(جەر كولەمى مىليون شارشى كىلومەتىر، جان سانى مىليون ەسەبەن)

بارلىقى		بىلەۋشى ەلدەر		وتارلار			
1914		1914		1914		1876	
جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى
440.0	33.8	46.5	0.3	393.5	33.5	251.9	22.5
169.4	22.8	136.2	5.4	33.2	17.4	15.9	17.0
95.1	11.1	39.6	0.5	55.5	10.6	6.0	0.9
77.2	3.4	64.9	0.5	12.3	2.9	—	—
106.7	9.7	97.0	9.4	9.7	0.3	—	—
72.2	0.7	53.0	0.4	19.2	0.3	—	—
960.6	81.5	437.2	16.5	523.4	65.0	273.8	40.4

۶ ئىرى ەلدە ...
۷ ەلدە ...
۸ ەلدە ...
۹ ەلدە ...
۱۰ ەلدە ...
۱۱ ەلدە ...
۱۲ ەلدە ...
۱۳ ەلدە ...
۱۴ ەلدە ...
۱۵ ەلدە ...
۱۶ ەلدە ...
۱۷ ەلدە ...
۱۸ ەلدە ...
۱۹ ەلدە ...
۲۰ ەلدە ...
۲۱ ەلدە ...
۲۲ ەلدە ...
۲۳ ەلدە ...
۲۴ ەلدە ...
۲۵ ەلدە ...
۲۶ ەلدە ...
۲۷ ەلدە ...
۲۸ ەلدە ...
۲۹ ەلدە ...
۳۰ ەلدە ...
۳۱ ەلدە ...
۳۲ ەلدە ...
۳۳ ەلدە ...
۳۴ ەلدە ...
۳۵ ەلدە ...
۳۶ ەلدە ...
۳۷ ەلدە ...
۳۸ ەلدە ...
۳۹ ەلدە ...
۴۰ ەلدە ...
۴۱ ەلدە ...
۴۲ ەلدە ...
۴۳ ەلدە ...
۴۴ ەلدە ...
۴۵ ەلدە ...
۴۶ ەلدە ...
۴۷ ەلدە ...
۴۸ ەلدە ...
۴۹ ەلدە ...
۵۰ ەلدە ...
۵۱ ەلدە ...
۵۲ ەلدە ...
۵۳ ەلدە ...
۵۴ ەلدە ...
۵۵ ەلدە ...
۵۶ ەلدە ...
۵۷ ەلدە ...
۵۸ ەلدە ...
۵۹ ەلدە ...
۶۰ ەلدە ...
۶۱ ەلدە ...
۶۲ ەلدە ...
۶۳ ەلدە ...
۶۴ ەلدە ...
۶۵ ەلدە ...
۶۶ ەلدە ...
۶۷ ەلدە ...
۶۸ ەلدە ...
۶۹ ەلدە ...
۷۰ ەلدە ...
۷۱ ەلدە ...
۷۲ ەلدە ...
۷۳ ەلدە ...
۷۴ ەلدە ...
۷۵ ەلدە ...
۷۶ ەلدە ...
۷۷ ەلدە ...
۷۸ ەلدە ...
۷۹ ەلدە ...
۸۰ ەلدە ...
۸۱ ەلدە ...
۸۲ ەلدە ...
۸۳ ەلدە ...
۸۴ ەلدە ...
۸۵ ەلدە ...
۸۶ ەلدە ...
۸۷ ەلدە ...
۸۸ ەلدە ...
۸۹ ەلدە ...
۹۰ ەلدە ...
۹۱ ەلدە ...
۹۲ ەلدە ...
۹۳ ەلدە ...
۹۴ ەلدە ...
۹۵ ەلدە ...
۹۶ ەلدە ...
۹۷ ەلدە ...
۹۸ ەلدە ...
۹۹ ەلدە ...
۱۰۰ ەلدە ...

1 657.0 133.9

بۇكىل جەر شارى

19-عاسىر مەن 20-عاسىردىڭ شەگارسىندا دۇنيە جۇزىن
بۇلىۋىدىڭ "اياقتالغان" نى بىز وسىدان وتە ايقىن كۆرىپ وتىر-
مىز. 1876-جىلدىن كەيىن وتارلىق جەرلەرى قاتتى كەڭەيگەن:
ەڭ ئىرى 6 كۇشتى مەملەكەتتىڭ وتارلىق جەرلەرى جارتى ەسەدىن
اسا ارتقان—40 مىليون شارشى كىلومەتىردەن 65 مىليون شارشى
كىلومەتىرگە جەتكەن، ارتقانى 25 مىليون شارشى كىلومەتىر، بۇل
بىلەۋشى ەلدەردىڭ جەر كولەمىنەن (16 مىليون 500 مىڭ) جارتى
ەسە كۆپ. مۇنىڭ ئىشىندە 3 كۇشتى مەملەكەتتىڭ 1876-جىلى
شقانداي وتارى بولماغان، ەندى ئىرى كۇشتى مەملەكەت فرانسىيادا

سول كەزدە وتار جوقتىڭ قاسى دەرىلك بولغان. 1914-جىلغا جەتكەندە بۇل ئىرى 4 كۇشتى مەملەكەت 100 مىليونغا جۇق جان سانى بار، جەر كۆلەمى 14 مىليون 100 مىڭ شارشى كىلومەتىر كەلەتىن وتارغا، ياعنى شامالاپ العاندا ەۋروپانىڭ جەر كۆلەمىنىڭ ئىككى جارىم ەسەسىنەن كۆپىرەگىنە تەڭ جەرگە يە بولغان. وتارلىق جەردىڭ كەڭەيۋى توتەنشە ارکەلكى. ماسەلەن، جەر كۆلەمى مەن جان سانى ئىككى-ئىككىنچىلىك بولماق بولغان فرانسىيا، گەرمانىيا، جاپونىيالىاردى سالىستىراتىن بولساق، فرانسىيانىڭ وتارى (جەر كۆلەمى جاعىنان العاندا) گەرمانىيا مەن جاپونىيا وتارلارنىڭ قوسىندىسىنىڭ ئۇش ەسەسىنە دەرىلك تەڭ كەلەتىندىگىن كۆرۈڭە بولادى. دەگەنمەن ئىككىنچىلىك بولساق وتىرىغان وسى ئاۋىردىڭ باستاپقى كەزىندە، فرانسىيا مالىيا كاپىتالىنىڭ مولىشەرى دە گەرمانىيا مەن جاپونىيانىڭ قوسىندىسىنان بىرنەشە ەسە كۆپ بولسا كەرەك. تازا ەكونومىكالىق شارىتتاردان سىرت، جاعراپىيالىق جانە باسقاشارت-جاعدايلار دا وسى ەكونومىكالىق شارت-جاعدايدىڭ نەگىزىندە وتارلىق جەردىڭ ۇلكەن-كىشى بولۇشقا ئىمكانىيەت بولسا بولىدۇ. سوڭىسى ونداغان جىل شىندە ئىككىنچىلىك بولسا، ئىرېستىڭ جانە مالىيا كاپىتالىنىڭ قىسمى استىندا، دۇنيە جۇزىنىڭ تەڭگەرىلىۋى، ئارەلدىڭ ەكونومىكاسى مەن تۇرمىس شارت-جاعدايلارنىڭ تەڭگەرىلىۋى وتە تەز بولغانىمەن، ئىرېستىڭ پارىق تا از بولساق وتىرىغانى جوق. جوعارىدا ئىككىنچىلىك بولسا 6 مەملەكەتنىڭ شىندە ئىككىنچىلىك بولسا: ئىرېستىڭ، جاس، العا باسۋى توتەنشە تەز كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر (امەرىكا، گەرمانىيا، جاپونىيا) بار، ەندى ئىككىنچىلىك بولسا، الگەلەرگە قاراعاندا العا باسۋى كەينىگى ۋاقىتتاردا الدەقايدا باياۋ بولغان بايىرى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەر (فرانسىيا، انگلىيا) بار؛ بۇلاردان سىرت تاغى دا ەكونومىكالىق جاقىتان ەڭ ارتتا قالغان. ەڭ جاك

كاپىتالىستىك يېمەريالىزىم، كاپىتالىزىمنىەن بۇرنىقى قارىم-قاتناستار-دىڭ قالىڭ تورىنا شىرمالىغان دەپ اتاۋعا بولاتىن مەملەكەت (روسىيا) بار.

ئىرى ەلدەردىڭ وتارلىق جەرلەرىنەن سىرت، ئىزى تاعى دا كىش. كەنە ەلدەردىڭ كىشى-گىرىم وتارلارىن دا كىرگىزدىڭ. وتارلاردى "قايتا بولسۇ"دىڭ تۇلىۋى مۇمكىن بولا قالغاندا ياكى سوزسىز تۇلا قالغاندا، بولسۇدىڭ ەڭ جاقىن نىسانىسى وسى وتارلار دەپ ايتۇعا بولادى. بۇل كىشكەنە ەلدەردىڭ ۇز وتارلارىن قولدا-رىندا ۇستاي الۋىنىڭ باستى سەبەبى ئىرى ەلدەردىڭ اراسىندا ولجا بولسۇ تۇرالى كەلىسىمگە كەلۋگە بوگەت بولپ مۇددە جاعىندا قاراما-قارسىلىقتار، قاعىسۇلار، تاعى سول سىقىلدىلار ۇمىر سۇرىپ وتىر. "جارتىلاي وتار" مەملەكەتتەرگە كەلسەك، ولار جاراتىلىس دۇنيەسى مەن قوعامنىڭ بارلىق جاقىتارىندا ۇنەمى كەزدەسە بەرەتىن وتپەلى فورمالاردىڭ مىسالى بولپ تابىلادى. مالىا كاپىتالى بارلىق ەكونومىكالىق قارىم-قاتناستاعى جانە بارلىق خالىقارالىق قارىم-قاتناستاعى جويىقنى كۇش بولپ تابىلادى، ونى شەشۋى رول اتقاراتىن كۇش دەپ ايتۇعا بولادى، ئىپتى ول ساياسىي جاقىتان بۇكىلدەي تاۋەلسىز مەملەكەتتەردى بىلەي الادى جانە ئىس جۇزىندە بىلەپ تە وتىر؛ مۇنىڭ مىسالدارىن ئىز قازىر ايتامىز. ئىراق، ارىنە، تاۋەلدى مەملەكەتتەر مەن ۇلتىتاردى ساياسىي جاقىناعى تاۋەلسىزدىگىنەن جۇرداي ەتۋ-مىنە وسىنداي بىلەۋ مالىا كاپىتالىنا ەڭ "قولايلى"، ەڭ ئىسىمدى بولادى. جارتىلاي وتار مەملەكەتتەر بۇل جاعىنان تىپتىك "ارالىق" فورما بولپ تابىلادى. ارىنە، مالىا كاپىتالى داۋىرىندە دۇنيە جۇزىندە باسقا جەرلەر بولىنىپ بولغان كەزدە، وسى جارتىلاي تاۋەلسىز ەلدەرگە تالاسۇ كۇرەسى، سوز جوق، ەرەكشە شىەلەنسەدى.

كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىنان بۇرىن-اق، ئىپتى كاپىتا-لىزىمىنەن بۇرىن-اق وتارلىق ساياسات پەن يىمپەريالىزىم بولغان. قۇلدىق تۇزىمدى نەگىزەتكەن رىم وتارلىق ساياسات جۇرگىزگەن، يىمپەريالىزىمدى جولعا قويغان. بىراق، قوعامدىق-ەكونومىكالىق فورماتسىيالارنىڭ نەگىزگى ايرىمالارىن ئۇنتىپ نەمەسە وعان نەمقۇ-رايدى قاراپ، يىمپەريالىزىم تۇرالى "جالپى" سوز ەتۇ "ۇلى رىم مەن ۇلى برىتانىيا"نى قاتار قويۇ سىياقتى ① بارىپ تۇرغان بوس مىلجىغا نەمەسە بوس ماقتانعا سوزسىز اينالادى. ئىپتى كاپىتا-لىزىمنىڭ بۇرىنقى ساتىلارىنداى كاپىتالىستىك وتارلىق ساياساتىنىڭ دا ماليا كاپىتالىنىڭ وتارلىق ساياساتىنان ەلەۋلى پارقى بار.

ەڭ جاڭا كاپىتالىزىمنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىگى ەڭ ئىرى كاسىپ يەلەرىنىڭ مونوپولىالىق وداقتارىنىڭ بىلەپ-توستەۋى بولسىپ تابى-لادى. بارلىق شىكىزات قاينارى تۇگەلدەي باسىپ الىنغان كەزدە، مۇنداي مونوپولىالىق ۇيىمدار شەكسىز بەكەمدەلدەي. كاپىتالىستەر-دىڭ حالقارالىق وداقتارى قارسى جاعىن باسەكەلەسەرلىك مۇمكىنشە-لىگىنىڭ بارلىعىنان جۇرداي ەتۇگە، تەمىر كەندەرى شىعاتىن جەرلەردى نەمەسە مۇناي بايلىقتارىن، تاى باسقارلاردى ساتىپ الۇعا قالاي جان تالاسا كۇش جۇمسايتىندىن كورىپ وتتىك. تەك وتاردى باسىپ العاندا عانا مونوپولىالىق ۇيىمداردىڭ جەڭىسكە جەتۋىنە، باسەكەلەسۋىشلەرمەن كۇرەستەگى ارتۇرلى كەزدەيسوق

① ك. پ. ليۇكاستىڭ «ۇلى رىم مەن ۇلى برىتانىيا» (C. P. Lucas: «Greater Rome and Greater Britain») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912-جىلى وكسفورد باسپاسى نەمەسە كرومر بوجۇنىڭ «ەرتە زامانىي يىمپەريالىزىم جانە وسىزامانىي يىمپەريالىزىم» (Earl of Cromer: «Ancient and Modern Imperialism») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1910-جىلى لوندوندا باسلىۋىنا قاراڭىز.

وقىعالاردى جەڭۋىنە، ءتپتى قارسى جاقتىڭ مەملەكەتتىك مونوپوليا جايىنداعى زاڭدى بەتكە ۇستاپ، وزدەرىن قورعاماقتى بولعانى سياقتى كەزدەيسوق وقىعالاردى دا جەڭۋىنە تولىق كەپىلدىك بولادى. كاپىتالىزىم نەعۇرلىم دامىعان ساين، شيكىزات نەعۇرلىم تاپشى بولغان ساين، بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى شيكىزات قاينار-لارىنا تالاسۋ جانە ونى نەعۇرلىم كۇرەسى نەعۇرلىم شىيەلەنسەكەن ساين، وتارلار باسپالۋ كۇرەسى دە سولعۇرلىم كۇشەيەدى.

شىلدەر بىلاي دەيدى: ”كەيىرەۋلەرگە، بالىكىم، بۇيرەكتەن سىراق شىعارعانداي بولپ كورنەتىن ءبىر تۇجرىم ايتۋعا بولادى، اتاپ ايتقاندا، قالا جان سانى مەن ونەركاسىپ جان سانىنىڭ وسۋىنە تايانچ بولاشاقتا ازىق-تۇلىك تاپشىلىعىنان گورى ونەركاسىپ شيكىزاتىنىڭ تاپشىلىعى الدەقايدا ارتىق كەدەرگى بولادى.“ ماسەلەن، كۇننەن-كۇنگە قىمباتتاپ بارا جاتقان اعاش ماتەريالدارى دا، ماسەلەن، بىلغارى جانە توقما ونەركاسىپنىڭ شيكىزاتتارى دا بارغان ساين تاپشى بولپ بارادى. ”ونەركاسىپشىلەر وداقتارى بۇكىل دۇنيە جۇزى شارۋاشلىقنىڭ كۈلەمىندە اۋىل شارۋاشلىقى مەن ونەركاسىپ اراسىندا تەپە-تەڭدىك تۇعۇرۋعا تىرىسادى؛ بۇعان 1904-جىلى وتە ماڭىزدى بىرنەشە ونەركاسىپ مەملەكەتتە-رىندە ماقىتتا بۇل زاۋات قوجايندارنىڭ وداقتارى قۇرغان حالقارالىق وداق ءبىر مىسال بولادى؛ كەيىن كەلە 1910-جىلى ەۋروپا كەندىر بۇل زاۋاتتارى قوجايندارنىڭ وداقتارى دا وسىنىڭ ۇلگىسىمەن ءبىر وداق بولپ قۇرىلدى.“^①

بۇرجۇازىيالىق جاڭعىرتىمپازدار، اسىرەسە ولاردىڭ اراسىنداعى قازىرگى كاۋتسكىشىلدەر، ارينە بۇل، فاكىتتىڭ ماڭىزىن تومەندە-

① شىلدەردىڭ جوعارىدىكى كىتابىنىڭ 38 - 42 - بەتتەرىنە قاراڭىز.

تۈگە تىرىسادى، شىكىزاتتى ”تىم قىمباتقا تۇستەن جانە وتە قاتەرلى“ وتارلىق ساياساتسىز- اق ەركىن بازاردا تاۋىپ الۋعا ”بولادى“، جالپى اۋىل شارۋاشلىغىنىڭ شارت- جاعدايىن ”جاي عانا“ جاقسارتۋدىڭ وزىمەن- اق شىكىزاتپەن قامداۋدى بارىنشا ارتتىرۋعا ”بولادى“ دەيدى. ”بىراق بۇلاي دەۋ يىپەريالىزمدى اقتاۋ، يىپەريالىزمدى ادمەلەپ كورسەتۋ، ويتكەنى مۇنداي دەۋ جاڭا كاپىتالىزمنىڭ باستى ەرەكشەلىگىن- مونوپولىيانى ۇمتىۋ بولپ تابىلادى. ەركىن بازاردىڭ بارعان سايىن كۈنى ۇتپ بارادى، مونو- پولىالىق سىندىكاتتار مەن ترەستەر ەركىن بازاردى كۇننەن- كۇنگە كىشەرەيتىپ كەلەدى، ال اۋىل شارۋاشلىغىنىڭ شارت- جاعدايلارىن ”جاي عانا“ جاقسارتۋ دەگەنىمىز بۇقارانىڭ حالىن جاقسارتۋ، جالاقىنى ارتتىرۋ، پايدانى ازايىتۋ دەگەن ۇسوز. وتار تارتىپ الۋدىڭ ورنىنا بۇقارانىڭ قامىن جەيتىن ترەستەر ۇناتتى ۇتلىدى جاعىمىرتىمپازداردىڭ قىبالدارىندا بولماسا، باسقا قاي جەردە بار؟

ماليا كاپىتالى جونىنەن العاندا، اشىلعان شىكىزات قاينارلارى عانا ەمەس، اشىلۋ مۇمكىن بولعان شىكىزات قاينارلارى دا ماڭىزدى، ويتكەنى وسىزامانعى تەحنىكانىڭ دامۋى توتەنشە تەز بولپ وتىر، بۇگىن جارامسىز جەرلەر، ەگەر ەرتەڭ جاڭا ادستەر تابىلسا (بۇل ماقسات ۇشىن ۇرى بانكەلەر يىنجەنەرلەر مەن ەگىشلىك ماماندا- رىن، تاى باسقارلاردى ارناۋلى زەرتتەۋ جۇرگىزۋگە قويا الادى) نەمەسە قىرۋار كاپىتال جۇمسالسا، جارامدى جەرلەرگە اينالادى. كەن بايلىقتارىن بارلاۋ، ارتۇرلى شىكىزاتتاردى وڭدەۋدىڭ جانە پايدالانۋدىڭ جاڭا ادستەرى، تاى سول سىقىلدىلار تۇرالى دا وسىنى ايتۋعا بولادى. سوندىقتان، ماليا كاپىتالى شارۋاشلىق جەرلەردى، ۇتپتى ادمەتتەگى جەرلەردى ۇلعايتۋعا ۇسوزسىز كۇش سالادى. ترەستەر كەلەشەكتە ”الۋى مۇمكىن“ (قازىرگى ەمەس)

پايدانى، مونوپولىيانىڭ كەلەشەكتەگى ناتىجەسىن جورامالداپ، ئوز مۇلكىن ئېر-ەكى ەسە جوعارى باغالاپ، كاپىتالداندىرادى؛ سول سياقتى، ماليا كاپىتالى الۇعا مۇمكىن بولاتىن شيكىزات قاينارلارىن دا جورامالداپ، دۇنيە جۇزىنىدەگى ەلى بولسىنبەگەن ەڭ سوڭغى بىرنەشە بولەك جەرلەرگە تالاسۇدىڭ نەمەسە بولسىنگەن كەيىبىر جەرلەردى قايتا بولسىكە سالۇدىڭ ارپىتالاسقان كۇرەسىنىدە باسقا-لاردان ارتتا قالپ قويۇدان قورقپ، نەغۇرلىم كوپ جەرلەردى، بۇل جەرلەردىڭ قانداي بولۇپنا دا، قاي ارادا ەكەندىگىنە دە قاراماي، قانداي ئاسىل قولدانىپ بولسا دا، مۇمكىندىكىنىڭ بارىنشا تارتىپ الۇدى قاشان دا ويلايدى.

انگلىيا كاپىتالىستەرى بارلىق شارانى قولدانا وتىرىپ، ەوزىنىڭ وتارى مىسىردا ماقتا ۇندىرىسىن وركەندەتۇگە كۇش سالۇدا (1904- جىلى مىسىردىڭ 2 مىليون 300 مىڭ گەكتار ەگىستىك جەرىنىڭ 600 مىڭ گەكتارىنا، ياعني تورتتەن بىرىنەن ارتىعنا ماقتا ەگىل-گەن)، روسسىيا كاپىتالىستەرى دە ەوزىنىڭ وتارى تۇركىستاندا وسىلاي سىتەۇدە، ويتكەنى وسىلاي سىتەگەندە ولار شەتەلدىك باسەكەلەستەرىن وتە وڭاي جەڭە الادى، شيكىزات قاينارلارىن وتە وڭاي مونوپولىيالىي الادى، ەبرلەسكەن ۇندىرىستى جۇزەگە اسىراتىن، ماقتانى ۇندىرۇدىڭ جانە وڭدەۇدىڭ بارلىقى بارىستارىن ئېر قولعا تۇسىرە الاتىن، نەغۇرلىم ۇنەمدى، نەغۇرلىم پايدالى توقماشلىق ترەسىن وتە وڭاي قۇرا الادى.

سول سياقتى شەتكە كاپىتال شىعارۇ مۇددەلەرى دە وتارلاردى توناۇعا يتەرمەلەپ وتىرادى، ويتكەنى وتارلىق بازاردا باسەكەلە-سۇشىنى مونوپولىيالىق تاسىلمەن نىسىستىرۇ، ەوزىنىڭ قامداۋىن قامتاماسىز ەتۇ، ەتىستى ەبايلانىستارەدى، تاعى باسقارلاردى نىعايتۇ وتە وڭاي (كەيدە ەتىپتى تەك وتارلىق بازاردا عانا مۇمكىن)

بولادى.

اقشا مامىلە كاپىتالىنىڭ نەگىزىدە ۋوسپ جەتىلگەن، ەكونومىيە-
كادان سىرت قوندىرما، ياعنى مالىا كاپىتالىنىڭ ساياساتى مەن
يىدىالوگىياسى وتار تارتىپ الۋ بەتالىسىن كۈشەيتتى. ”مالىا كاپىتالى-
نىڭ تىلەگەنى ەركىندىك ەمەس، ۇستەمدىك“ دەپ خىلفەردىڭ
وتە دۇرسى ايتقان. فرانسىيانىڭ ۇىر بۇرچۇازىاشل جازۇشىسى
سەسىل رودستىڭ جوعارىدا بايانىدالغان يىداسىن① دامىتىپ،
تولىقتىرعانداي بولپ، وسىزامانى وتارلىق ساياساتتىڭ ەكونومىكا-
لىق سەبەپتەرىنەن سىرت، قوعامدىق سەبەپتەرىن دە قوسۇ كەرەك
دەي كەلىپ، بىلاي دەپ جازادى: ”بارغان سايىن اۋىرلاپ بارا
جاتقان تۇرمىس جۇمىسشىلار بۇقاراسىن عانا ەمەس، ورتاشا تاپتاردى
دا ەزۋدە، سوندىقتان، بارلىق ەسكىدەن كەلە جاتقان مادەنىيەتتى
مەملەكەتتەردىڭ بارىندە ”قوعام تىنىشتىغىنا حاۋىپ تۇغىزاتىن
سابىرسىزدىق، نزالانىشتىق جانە وشپەندىلىك كوبەيىپ كەلەدى؛
بەلگىلى تاپتىق ارنادان شىعپ كەتكەن كۇش جۇمىسالاتىن ورىن
تابۇ كەرەك، ەلدىڭ شىندە اتىلىپ كەتپەۋ ۇشىن بۇل كۇشتى
ەلدەن تىس جەرگە اپارپ شىعارۇ كەرەك.“②

كاپىتالىستىڭ يمپەريالىزىم داۋىرىندەگى وتارلىق ساياسات ۇسوز
بولپ وتىرعان سوڭ، مالىا كاپىتالىنىڭ جانە وعان سايكەس حالقارال-
لىق ساياساتتىڭ، ياعنى سايىپ كەلگەندە بەلدى مەملەكەتتەردىڭ

① وسى تومنىڭ 1280 - بەتىنە قاراڭىز. - قۇراستىرۋشىدان

② «ۋالدىڭ وتارلارداعى فرانسىيا» (La France aux colonies) : Wahl

(es) دەگەن شىعارماسىنا قاراڭىز، ۇزىندى خەبرى رىۋىسىيەنىڭ

«وكەانىيانى بولسۇ» (Le Partage de l'Océanie) : Henri Russier

(Océanie) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1905 - جىلى پارىج باسپاسىنىڭ

165 - بەتىنەن الىندى.

دۇنيە جۇزىن ەكونومىكالىق جانە ساياسىي جاقتان بولسپ الۇ
 ۇشىن كۇرەس جۇرگىزۋىندەگى حالقارالىق ساياساتنىڭ كوپتەگەن
 وتپەلى مەملەكەتتىك تاۋەلدلىك فورمالاردى تۇعزاتىنىدىغىن
 كورسەتە كەتۋ قاجەت. بۇل داۋىردىڭ تىپتىك مەملەكەت فورما-
 سىنا ەكى ئىرى توپتاعى مەملەكەتتەر، ياعنى وتار يەمدەنگەن
 مەملەكەتتەر مەن وتارلار عانا ەمەس، سونىمەن قاتار ساياسىي
 جاقتان، فورما جاقتان دەرەس، ئىس جۇزىندە قازنا جانە سىرتقى
 سىتەر جاقناعى تاۋەلدلىك قارىم-قاتناستىڭ تورىمەن شىرمالغان
 ارالۋان فورماداعى تاۋەلدى مەملەكەتتەر دە جاتادى. بۇل
 فورمالاردىڭ ئىرىن-جارتىلاي وتارلاردى ئىز جوعارىدا ايتىپ
 وتتىك. ال ارگەنتىنا تاعى ئىر فورمانىڭ ۇلگىسى بولپ تابىلادى.
 شۇلزە-گەۋەرنىتس ئوزنىڭ برىتانيا يېمپەرئاليزمى تۋرالى شىعار-
 ماسىندا بىلاي دەپ جازادى: ”وگتۇستىك امەرىكانىڭ، اسرەسە
 ارگەنتىنانىڭ قازنا جاعىنان لوندونغا يەك سۇبەيتىندىگى سونشالىق،
 ونى انگلىيانىڭ ساۋدا وتارى دەۋگە دە بولادى.“^① شىلدەر
 اۋستريا-ۋەنگرىيا يېمپەرياسىنىڭ بۇەنوس-ايرەستاعى ەلشسىنىڭ
 1909-جىلى بايانداسى بويىنشا، انگلىيانىڭ ارگەنتىناغا قوسقان

① شۇلزە-گەۋەرنىتسنىڭ «20-ئاسىردىڭ باسنداعى برىتانيا يېمپەريا-
 لىزىمى جانە انگلىيانىڭ ەركىن ساۋداسى» (Schulze - Gaevernitz: «
 Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu
 Beginn des 20-ten Jahrhunderts») دەگەن شىعارماسىنىڭ
 1906-جىلى لىپزىگ باسپاسىنىڭ 318-بەتىنە، سارتورىۋس فون
 ۋەلتەرسحاۋەننىڭ «شەتەلگە كاپىتال قوسۇدىڭ حالق شارۋاشلىق
 تۇزىمى» (Sartorius v. Waltershausen: «Das volkswirts-
 chaftliche System der Kapitalanlage im Auslande») دەگەن
 شىعارماسىنىڭ 1907-جىلى بەرلىن باسپاسىنىڭ 46-بەتىنە قاراڭىز.

كاپىتالىن 8 مىليارت 750 مىليون فرانك دەپ بەلگىلەگەن. وسى قوسىلعان كاپىتالىدىڭ ارقاسىندا، انگلىيا ماليا كاپىتالىنىڭ جانە ونىڭ ادال "دوسى" نىڭ (سىرتقى سىتەر) ارگەنتىنا بۇرجۇازىاسىمەن جانە ارگەنتىنانىڭ بۇكىل ەكونوميكالىق-ساياسي ۇمرى جاعىنداى باسشى ادامدارىمەن قانشالىق بەرىك بايلانس جاساي الاتىندىعىن شامالاۋ قىيىن ەمەس.

پورتۇگالىا بىزگە ۇزىنىڭ ساياسي جاققان تاۋەلسىز، ال قازىنا جانە سىرتقى سىتەر جاققان تاۋەلسىز ەمەس ەكەندىگى جونسىندە تاى ۇبر فورماداعى ۇبراز باسقاشا مىسالىدى كورسەتەدى. پورتۇ-گالىا تاۋەلسىز، يەلىك ۇقىعى بار مەملەكەت، ۇبراق ۇس جۇزىندە ىسپانىيانىڭ حان تاعىنا مۇراگەر بولۇعا تالاسۇ سوعىسىنان (1701—1714-جىلدار) بەرگى 200 جىلدىن استام ۋاقىت ىشىندە ول باستان-اقىر انگلىيانىڭ قاناتى استىندا بولپ كەلەدى. انگلىيا ۇز جاۋلارى-ىسپانيا مەن فرانسىياعا قارسى كۇرەستە ۇز شەبىن نىعايتۇ ۇشىن پورتۇگالىيانى جانە ونىڭ وتارلىق جەرلەرىن قاناتى استىنا الدى. انگلىيا مۇنىڭ ەسەسىنە ساۋدا جاعىنداى مۇددەگە، پورتۇگالىياعا جانە ونىڭ وتارلارىنا توۋار شىعارۋدىڭ، اسىرەسە كاپىتال شىعارۋدىڭ ابزال شارى-جاعداينا، پورتۇگالىيانىڭ گاۋان-دارىن، ارالدارىن، تەڭىز استى ەلەكتىر سىمدارىن، تاى سونداى-لارىن پايدالانۇ قولايلىلىعىنا قول جەتكىزدى①. كەيىىر ۇرى مەملەكەتتەر مەن ۇساق مەملەكەتتەردىڭ اراسىندا مۇنداي قارىم-قاتناستار ەجەلدەن بار، ۇبراق كاپىتالىستىك ىمپەريالىزم داۋىرىندە مۇنداي قارىم-قاتناس جالپىلاي تۇزىمگە اينالدى، "دۇنيە جۇزىن

① شىلىدەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 1-تومىنىڭ 160—161-

بەتتەرىنە قاراڭىز.

"بولسۇ" دىڭ بۇكىل قارىم-قاتناسنىڭ "بىر بولەگىنە، بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك مالىا كاپىتالى قىمىلىنداعى كەيىبىر بۇنىدارغا اينالدى. دۇنيە "جۇزىن" بولسۇ ماسەلەسى جونىندەگى تالقىنى اياقتاۋ "ۇشىن "بىز مىنانى دا كورسەتۋىمىز كەرەك. امەريكا-يىسپانيا سوعىسنان كەيىنگى امەريكا شعارمالارى مەن انگىليا-بۇر سوعە-سىنان كەيىنگى انگىليا شعارمالارى عانا بۇل ماسەلەنى 19-عاسىر-دىڭ سوڭى مەن 20-عاسىردىڭ باسىندا ابدەن اشىق جانە ايقىن ورتاعا قويۇشلار بولعان جوق، بۇل فاكتتى "برىتانيا يېمپەريالىزد-مى" نە ەڭ "قىزعانىش" پەن قاراپ كەلگەن گەرمانىا شعارمالارى عانا جۇيەلى تۇردە جورامالداغان جوق، بۇل ماسەلە فرانسىيانىڭ بۇرجۇازىالىق شعارمالارىندا دا نەداۋىر ايقىن جانە كەڭ تۇردە، — بۇرجۇازىيانىڭ قاراۋىنشا وي جەتەرلىك كۈلەمدە، — ورتاعا قويىلدى. "بىز تارىخ عالمى دريونىڭ "بىر "سوزىن كەلتىرەيىك، ول «19-عاسىردىڭ سوڭىنداعى ساياسىي ماسەلە مەن قوعامدىق ماسەلە» دەگەن كىتابىنىڭ "بەلدى مەملەكەتتەر جانە دۇنيە "جۇزىن" بولسۇ" تۇرالى تاراۋىندا بىلاي دەپ جازادى: "سوڭى جىلداردا دۇنيە جۇزىندە، جۇڭگونى قوسپاعاندا، باسپى السىباغان جەرلەردىڭ بارلىعىن ەۋروپا مەن سولتۇستىك امەريكانىڭ بەلدى مەملەكەتتەرى باسپى الدى. وسى نەگىزدە كەيىبىر قاقتمىس-تار مەن نىقىپالداردىڭ وزگەرىسى تۋىلدى، مۇنىڭ "وزى تاياۋ بولاشاقتا نەعۇرلىم سۇراپىل جارىلىستىڭ بولاتىندىعىن الدىن الا كورسەتىپ وتىر. ويتكەنى جۇرتتىڭ اسىعۇنا تۇرا كەلەدى: "وز ۇلەسىن دەرەكەزىندە الماعان مەملەكەتتەر ونى ماڭگى الا الماۋى، كەلەسى عاسىردىڭ (ياعنى 20-عاسىردىڭ) ەڭ ماڭىزدى وقىعالارد-نىڭ بىرىنە، اتاپ ايتقاندا، دۇنيە "جۇزىن" كەڭ كۈلەمدى قاناۋعا قاتناسا الماۋى مۇمكىن. سوندىقتان جۇردان بەرى بۇكىل ەۋروپا

مەن امەرىكا وتارلاردى ۇلعايتۇعا، 'يېمپەريالىزىم' دى جۇزەگە اسرۇعا قاتتى جىنىگىپ وتىر، ال، 'يېمپەريالىزىم' 19-عاسىردىڭ سوڭىنداى ەڭ كورنەكتى ەرەكشەلىك بولپ تابىلادى. "سونان سوڭ اپتور مۇنى بىلاي دەپ تولىقتىرادى: "دۇنيە جۇزىن بۇلىسۇدىڭ وسىنداى احوالىندا، جەر شارىنداى اسىل قازىنلار مەن وراسان زور بازارلارعا بولا وسى قۇتىرىنا مۇيىزدەسۇ بارىسندا وسى عاسىردا، ياعنى 19-عاسىردا قۇرىلعان يېمپەريالار اراسىنداى كۇشتەر سالىستىرماسى وسى يېمپەريالاردى قۇرعان ۇلتىتاردىڭ ەۋروپادا يەلەگەن ورىندارىمەن مۇلدە ساي كەلمەيدى. ەۋروپادا باسىم ورىندا وتىرعان كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ، ياعنى ەۋروپانىڭ تاعدىرىن بىلەپ-توستەۋىشلەردىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندە ۇال سونداى باسىم بولۇى ەكتالاي. قۇدىرەتتى وتارلىق نىقال كۇشى جانە ۇالى انىقتالماغان بايلىقتاردى باسىپ الۇ ۇمىتى ەۋروپاداى بەلدى مەملەكەتتەردىڭ كۇش سالىستىرماسىنا قايتا اينالىپ نىقال جاسايتىندە دىعى انىق بولغاندىقتان، ەۋروپانىڭ ۇزىنىڭ ساياسى جاعدايلارىن وزگەرتىپ جىبەرگەن وسى وتار ماسەلەسى ("يېمپەريالىزىم" دەپ تە ايتۇعا بولادى) وسى جاعدايدى كۇننەن-كۇنگە تاى دا وزگەرتە بەرەدى." ①

VII. يېمپەريالىزىم — كاپىتالىزىمنىڭ ەرەكشە ساتىسى

بىز ەندى بەلگىلى قورتىندى جاساپ، يېمپەريالىزىم جونىندە

① دىيو «ساياسى ماسەلە جانە قوعامدىق ماسەلە» (J.E. Driault):

«Problèmes politiques et sociaux» دەگەن شىعارماسىنىڭ

1907-جىلى پارىج باسپاسىنىڭ 299-بەتىنە قاراڭىز.

جوعارىدا ايتىلغانداردى جىناق تاپ كورۋىگە ئىيسىز. يېمەريالىزىم جالىپى كاپىتالىزىمنىڭ نەگىزگى قاسىيەتتەرنىڭ دامۋى جانە تىكەلى جالغاسى رەتىندە ئوسىپ شىقتى. ئىراق كاپىتالىزىم ئوز دامۋىنىڭ بەلگىلى، وتە جوعارى ساتىسىندا عانا، كاپىتالىزىمنىڭ كەيىبەر نەگىزگى قاسىيەتتەرى ئوزىنىڭ قاراما-قارسى جاعىنا اينالا باستاعان، كاپىتالىزىمنىەن نەعۇرلىم جوعارى قوعامدىق-ەكونوميكالىق قۇرىلىمعا ئوتۇ داۋىرىنىڭ ەركشەلىكتەرى بارلىق جاعىنان قالىپتاسقان جانە اشكەرەلەنگەن ۋاقىتتا عانا كاپىتالىستىڭ يېمەريالىزىمگە اينالدى. بۇل بارىستا ەكونوميكالىق جاقتاعى نەگىزگى فاكت كاپىتالىزىمنىڭ ەركىن باسەكەسىنىڭ ورنىن كاپىتالىزىمنىڭ مونوپولىياسىنىڭ باسۋى بولىپ تابىلادى. ەركىن باسەكە-كاپىتالىزىم مەن جالىپى توۋار ئوندىر-سىنىڭ نەگىزگى قاسىيەتى؛ مونوپولىيا-ەركىن باسەكەنىڭ تۇپ-تۇرا قاراما-قارسى جاعى، ئىراق ەركىن باسەكە ئىزدىك كوزقا-راسىمىزدا مونوپولىياعا اينالا باستادى، بۇل باسەكە ئىرى ئوندىرىستى تۇعىزدى، ۇساق وندىرىستەردى نىستىردى، ئىرى ئوندىرىستىڭ ورنىنا ەڭ ئىرى ئوندىرىستى قويدى، ئوندىرىس پەن كاپىتالىدىڭ شوغرلانۋىنى^①، بۇدان مونوپولىيالار، ياعنى كارتەلدەر، سىندىكات-تار، ترەستەر، سونداي-اق ولارمەن توعىسىپ كەتكەن، مىليارت-تاعان سومانى بىلەپ وتىرعان ون شاقىتى بانكەنىڭ كاپىتالى ئوسىپ شىققان جانە ئوسىپ شىعىپ جاتقان دارەجەگە جەتكىزدى. سونىمەن

① تەكىستتە: Концентрация Производстваи Капитала. مۇندا

كاپىتالىدىڭ توپتالۋى مەن شوغرلانۋى ارقىلى ازداغان ئىرى تۇرپاتتى كاسپورىندار ئوندىرىسىنىڭ بۇكىل قوعامدىق وندىرىستە ئۇستاعان ۇلەسىنىڭ زورايما بەرەتىندىكى، سونداي-اق ازىشلىق ئىرى كاپىتال-دىڭ جالىپى قوعامدىق كاپىتالدا ئۇستاعان سالماقنىڭ ارتا بەرەتىندىكى ايتىلىپ وتىر. - قۇراستىرۋىش دان

قاتار، ەرەكشە باسەكەدەن ۋەسپ شىققان مونوپوليا ەرەكشە باسەكەنى جويمايدى؛ قايتا ۋەسى باسەكەدەن جوعارى تۇرادى، باسەكەمەن قاتار ۋەسپ سۈرەدى، سۈندىقتان ەرەكشە شىيەلەنسەكەن، ەرەكشە كۈشتى ۋەسپىرا قايشىلىقتاردى، قاعىسۋلاردى، قاقىتەستاردى تۇغىزادى. مونوپوليا كاپىتالىزىمەن نەۋرلىم جوعارى تۇزىمگە ۋەتۈ بولپ تابىلادى.

ەرەكشە يېمپەريالىزىمگە مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا قىسقا انىقتاما بەرۋ قاجەت بولسا، وندا يېمپەريالىزىم دەگەنمىز كاپىتالىزىمنىڭ مونوپول-يالىق ساتىسى دەپ ايتقان ۋەتەن. مۇنداي انىقتاما ەك باستى تۇيىندەردى قامتىدى، ۋەتەن، ۋەسپ جاعىنان، مالىيا كاپىتالى دەگەنمىز ۋەسپىشەلەردىڭ مونوپولياق وداقتارنىڭ كاپىتالىمەن تۈەسقان مونوپولياق سىپاتىنىڭ ۋەتەن ەك ۋەسپى بائەكەلەردىڭ بائەكەلىك كاپىتالى دەگەن ۋەسپ؛ ەندى ۋەسپ جاعىنان، دۇنيە ۋەسپىن ۋەسپى دەگەنمىز ۋەسپى-ۋەسپ كاپىتالىستىك كۈشتى مەملەكەت باسپ الماعان رايوندارغا بوگەتسىز ۋەسپەتەتەلە بەرەتەن ۋەتەنلىق ساياساتتان ۋەسپىن بولغان دۇنيە ۋەسپى جەرلەرىن مونو-پولياق تۇردە يەمدەنۋەك ۋەتەنلىق ساياساتتا ۋەتەن دەگەن ۋەسپى تەم قىسقا انىقتاما ۋەتەنلىق بولسا دا (ۋەتەنلىق ۋەسپى باستى تۇيىندەردى جىناقتايدى)، ۋەسپى بەلگىلەۋگە ۋەسپى قۇبىلىس-تاردىڭ تۈەنشە ماڭىزدى ەرەكشەلىكتەرىن ۋەتەنلىق كورسەتۋ كەرەك بولغان سوڭ، بۇل انىقتاما قالاي دا جەتەكلىكسىز بولادى. سۈندىقتان، انىقتاما بىتەكەننىڭ بارلىقى تەك شارتتى، سالىستىرمالى ماڭىز الاتىندىعىن، تولۇق دامىتىن قۇبىلىستىڭ بارلىق جاقىتاردى بايلانىستارنى ەشقاشان دا قامىتى المايتىندىعىن ەستەن شىعارماي ۋەتەن، يېمپەريالىزىمگە ۋەسپى مىناداي 5 تۈرلى نەگىزگى ەرەكشە بەلگىسىن قامىتقان انىقتاما بەرۋ كەرەك: (1) سۈنشالىق جوعارى

دارەجەگە دامىپ جەتكەن ۋەندىرس پەن كاپىتالىدىڭ شوغىرلانۇشى
 شارۋاشلىق ومىردە شەشۋىشى رول اتقاراتىن مونوپولىالىق ۋىمىدى
 تۋغىزدى؛ (2) بانكە كاپىتالى مەن ونەركاسىپ كاپىتالى توغىستى
 دا، وسى "ماليا كاپىتالى" نىڭ نەگىزىندە ماليا شونجارى قالىپتاستى؛
 (3) توۋاردىڭ شەتكە شىعارىلۇشۇنەن وزگەشە كاپىتالىدىڭ شەتكە
 شىعارىلۇشى ەرەكشە كەلەلى ماڭىز الدى؛ (4) كاپىتالىستەردىڭ دۇنيە
 ۋجۇزىن بولسۇشى حالقارالىق مونوپولىالىق وداقتارى قالىپتاستى؛
 (5) ەڭ ۇرى كاپىتالىستىڭ بەلدى مەملەكەتتەر دۇنيە ۋجۇزىندەگى
 تەرىتورىيالاردى بولسىپ بولدى. يېمپەريالىزىم دەگەنىمىز مونوپول-
 يالىق ۋىم مەن ماليا كاپىتالىنىڭ ۇستەمدىگى ورناعان، كاپىتا-
 لىدىڭ شەتكە شىعارىلۇشى وتە كەلەلى ماڭىز العان، حالقارالىق
 ترەستەر دۇنيە ۋجۇزىن بولسە باستاعان، ەڭ ۇرى كاپىتالىستىڭ
 مەملەكەتتەر دۇنيە ۋجۇزىندەگى بۇكىل جەردى بولسىپ بولغان
 ساتىدا دامىپ جەتكەن كاپىتالىزىم.

ەگەر نەگىزگى، تازا ەكونوميكالىق ۋىمىدارعا (جوعارىدا ايتىلعان
 انىقتاما وسى ۇعىمداردى عانا قامتىدى) عانا ەمەس، قازىرگى
 ساتىداى كاپىتالىزىمنىڭ جالپى كاپىتالىزىممەن سالىستىرمالى
 تارىخى ورنىنا نەمەسە يېمپەريالىزىمنىڭ جۇمىشى قوزعالسىنداى
 باستى ەكى جىكپەن بولغان قارىم-قاتناسىنا نازار اۋدارساق، وندا
 يېمپەريالىزىمگە باسقاشا انىقتاما بەرۋگە بولاتىندىعىن ۇرى سولاي
 سىتەۋدىڭ كەرەكتىگىن ۇىز ۇلى تومەندە كورەمىز. قازىر الدىمەن
 مىنانى ايتىپ ۇتۋ كەرەك: جوعارىدا ايتىلعان ماعىنادان ۇعىنغانىدا،
 يېمپەريالىزىمنىڭ كاپىتالىزىم دامۋىنىڭ ەرەكشە ۇىر ساتىسى ەكەن-
 دىگەندە كۇمان جوق. وقىرمانىدارعا يېمپەريالىزىم تۇرالى تولىق
 نەگىزى بار تۇسىمنىڭ بەرۋ ۇشۇن ۇىز ەڭ جاڭا كاپىتالىستىڭ
 ەكونوميكاداعى راستىعى داۋسىز فاكتىستەردى مويىنداۋعا ۇماجبۇر

بولغان بۇرجۇازىياشل ەكونومىستەردىڭ جاريالاغان پىكىرلەرىن مۇمكىندىكتىڭ بارىنىشا ادەبىي كوبرەك كەلتىردىك. دال وسى ماقساتپەن بىز بانكە كاپىتالىنىڭ، تاى باسقالاتىڭ تەگى قانداي دارەجەگە دامىپ جەتكەندىگىن، ساننىڭ ساپاغا اينالغاندىن، دامى-عان كاپىتاليزىمنىڭ ىمپېرياليزىمگە اينالغاندىننىڭ بەلگىسى تەگى قاي جەردە ەكەندىگىن كورۋىكە مۇمكىندىك بەرەتىن ەگجەي-تەگ-جەيلى ساناق ماتەريالدارىن كەلتىردىك. ارينە، جاراتىلىس دۇنيە-سىندەگى جانە قوعامداى شەك اتاۋلىنىڭ بارى دە شارتتى، وز-گەرمەلى بولادى، بۇل ايتپاساق تا تۇسىنىكتى، ىمپېرياليزىمگە ”بىرجولاتا“ ورناعانى تەگى قاي جىلى نەمەسە قاي ون جىلدا دەپ تالاسۇ ماناسىز بولار ەدى.

بىراق، ىمپېرياليزىمگە انىقتاما بەرۋ تۇرالى ەك الدىمەن ەكىنشى يىتتەرناتسيونال داورى دەلىنەتىننىڭ، ياعنى 1889—1914-جىلدار اراسىنداى 25 جىلدىڭ باستى ماركسىزىمىشل نازارياشىى ك. كاۋتسكىمەن تالاسۇعا تۇرا كەلەدى. ىمپېرياليزىمگە بىز بەر-گەن انىقتامادا كورسەتىلگەن نەگىزگى يدياعا كاۋتسكى 1915-جىلى، ئىپتى 1914-جىلى 11-ايدىڭ وزىندە مەيلىنشە باتىل قارسى شىقتى، ول ىمپېرياليزىمدى ەكونومىكالىق ”ساتى“ دەپ ۇعنىباۋ كەرەك، قايتا بىرتۇرلى ساياسات، ياعنى ماليا كاپىتالى ”ارتق كورەتىن“ بىرتۇرلى ساياسات دەپ ۇعنىۋ كەرەك؛ ىمپېرياليزىم مەن ”وسزامانىى كاپىتاليزىم“ دى ”بىردەي دەۋگە“ بولمايدى؛ ىمپېرياليزىم ەگەر ”وسزامانىى كاپىتاليزىمنىڭ بارلىق قۇبىلىسى“ (كارتەلدەر، قورعانۋ شەگارا باجىسى ساياساتى، مالىشالاردىڭ ۇستەمدىگى، وتارلىق ساياساتى) دەپ ۇعنىلاتىن بولسا، وندا كاپىتاليزىم ۇشىن ىمپېرياليزىمنىڭ قاجەتتىگى تۇرالى ماسەلە ”بارىپ تۇرغان جايداق قايتالاۋ“ بولادى دا قويادى، ويتكەنى ونداى

بولغاندا، ”يېمپېريالىزىم كاپىتالىزىمنىڭ ۇمرى سۇرۇشى ۇشىن قاجەت بولاتىنى تابىيى“، تاى باسقار دەيدى. كاۋتسكىدىڭ ويىن وتە ۇال كورسەتۋ ۇشىن ۇزىنىڭ يېمپېريالىزىمگە بەرگەن انىقتا- ماسىن كەلتىرەيىك، بۇل انىقتا ۇزى بايانداغان يىدىيالاردىڭ مانىنە تىكەلەي قارسى (ويتكەنى كوپ جىل بويىنا وسى تەكتەس يىدىيالاردى دايەكتىلەندىرىپ كەلگەن گەرمانيا ماركىسىزىمىشلەردى لاگەرىندە ورتاغا قويىلعان تويتارىستىڭ ۇال ماركىسىزىمدىڭ ۇبر جىكتىڭ ورتاغا قويغان تويتارىسى ەكەنىن كاۋتسكى الدەقاشاننان- اق بىلەتن).

كاۋتسكىدىڭ انىقتاماسى مىناداي:

”يېمپېريالىزىم — جوعارى دارەجەدە دامىغان ونەركاسىپ كاپىتا- لىزىمىنىڭ تۇندىسى. يېمپېريالىزىم دەگەنىمىز ۇرىر ونەركاسىپ كاپىتالىزىمىندىڭ ۇلتىنىڭ بارغان سايىن كوپ اۋىل شارۋاشلىعى <كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن كاۋتسكى قويغان> ① رايوندارىن، وندا قانداي ۇلتىنىڭ مەكەندەنۋىنە قاراماي، جالماۋعا جانە باعىد- دىرۋعا كۇش سالۋ دەگەن سوز.“ ②

بۇل انىقتا تۇككە دە تۇرمايدى، ويتكەنى ول جالعىز ۇلت ماسەلەسىن (بۇل ماسەلەنىڭ ۇزىن العاندا دا، ونىڭ يېمپېريالىزىمگە قاتناسى جونىنەن العاندا دا توتەنشە ماڭىزدى بولا تۇرسا دا)

① بۇل ماقالادا كەلتىرىلگەن سىتاتىتارداعى د «عا النعان سوزدەر مەن ونىڭ تىنىسى بەلگىلەرى لەنىندىكى. — قۇراستىرۋىش دان

② «جاڭا ۇداۋىر» جورنالىنىڭ 1914- جىلى (32- توم) 2- سانىنىڭ (1914- جىلى 9- ايدىڭ 11- كۇنى باسلىپ شىققان) 909- بەتنە قاراڭىز؛ وسى جورنالدىڭ 1915- جىلى 2- سانىنىڭ 107- بەتنە جانە ونان كەينىكى بەتتەرىن پايدالانىڭىز.

عانا سىڭار جاقىتلىقپەن، اتاپ ايتقاندا، بەتالدى دارپىتەيدى، بۇل ماسەلەنى وزگە ۇلتتاردى قوسىپ الۋشى مەملەكەتتەردىڭ ونەركاسىپ كاپىتالىمەن عانا بەتالدى جانە قاتە بايلانستىرادى، سول سياقتى اۋىل شارۋاشلىعى رايوندارىن قوسىپ الۋدى دا بەتالدى جانە قاتە ورتاغا قويادى.

يېمپېريالىزىم دەگەنمىز قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ، — كاۋتسكىدىڭ انىقتاماسىنىڭ ساياسي جاعىن جىناقىتا عاندا مەنە وسىنداي. بۇل دۇرس، ءىراق وتە تولقىسىز، ويتكەنى، ساياسي جاعىنان العاندا، يېمپېريالىزىم زورلىقتى كۇش جۇمساۋعا جانە كەرى تارتۋعا كۇش سالادى. دەگەنمەن بۇل جەردە ءىزدىڭ زەرتتەيتىنىمىز — كاۋتسكىدىڭ ءوزى ءوز انىقتاماسىنا كىرگىزگەن ەكونومىكالىق جاق. كاۋتسكىدىڭ انىقتاماسىنىڭ قاتەسى بادىرايىپ كورىنىپ تۇر. يېمپېريالىزىمنىڭ ەرەكشەلىگى ونەركاسىپ كاپىتالى ەمەس، قايتا مالىيا كاپىتالى. فرانسىيادا ءدال ونەركاسىپ كاپىتالى السىرەگەن جاعدايدا مالىيا كاپىتالىنىڭ ەرەكشە تەز ورەكەندەۋىنىڭ وتكەن عاسىردىڭ 80-جىلدارىنان باستاپ قوسىپ الۋ ساياساتىن (وتارلىق ساياساتتى) مىقتاپ جۇرگىزۋگە مۇمكىندىك جاساۋى كەزدەيسوق نارسە ەمەس. يېمپېريالىزىمنىڭ ەرەكشەلىگى اۋىل شارۋاشلىعى رايوندارىن قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ عانا ەمەس، ءتىتى ونەركاسىبى توتەنشە دامعان رايونداردى (گەرمانىيانىڭ بەلگىياعا ارام نىيەتتە بولۋى، فرانسىيانىڭ لوتورىنگىياعا ارام نىيەتتە بولۋى) دا قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ بولىپ تابىلادى. ويتكەنى، بىرىنشە، دۇنيە ءجۇزدە نىڭ بولىنىپ بولعاندىعى قايتا بولىستە ارقانداي جەرگە بولسا دا قول سوزۋعا ءماجبۇر ەتەدى؛ ەكىنشى، يېمپېريالىزىمنىڭ ماڭىزدى ەرەكشەلىگى — بىرىنشە ءىرى ەلدىڭ باسا بىلەۋ ۇققىنا تالاسۋى، ياعنى جەر تارتىپ الماق بولۋى، مۇنداعى ماقسات تۇرا

ئوز مۇددەلەرنى كوزدەۋدەن گورى كوبىنەسە جاۋ جاقىتى السىرە.. تۇ، جاۋ جاقىتىڭ باسا بىلەۋ ۇقىغىن سىندىرۋ بولپ تابىلادى (گەر- مانىا ۇشىن انگىلياعا قارسى تىرەكتى ورنى رەتىندە، بەلگىا ەرەكشە ماڭىزدى، انگىليا ۇشىن گەرمانىاعا قارسى تىرەكتى ورنى رەتىندە، باعدات ەرەكشە ماڭىزدى، تاى سول سياقتىلار).

كاۋتسكى، اسىرەسە جانە بىرنەشە رەت، انگىليالىقتاردى كولا- دەنەڭ تارتادى، انگىليالىقتار يېمپەريالىزىم دەگەن سوزدىڭ كىلەڭ ساياسىي ماڭىزىن كاۋتسكىدىڭ ۇزى كورسەتكەن ماغاندا بەلگىلەپ بەرىپتى- مىس. ەندى انگىليالىق ەبسوننىڭ 1902- جىلى باسلىپ شىققان «يېمپەريالىزىم» دەگەن كىتابىندا قالاي جازعاندىغىن كورە- ىدك:

”جاڭا يېمپەريالىزىمنىڭ ەسكى يېمپەريالىزىمىنەن باسقاشا جەرى مىنادا: بىرىنىشەن، ول كۇنىنەن- كۇنگە كۇشەيىپ كەلە جاتقان ۇبر يېمپەريانىڭ ارام نىيەتىنىڭ ورنىنا بىرنەشە ۇزارا باسەكەلەسۋشى يېمپەريانىڭ نازارىياسى مەن ەمالياتىن قويادى، مۇنداعى يېمپەر- يالاردىڭ قاي- قايسىسى دا ساياسىي ۇرىسىن ۇلعايتۋدى كوكسەيدى جانە ساۋدا مۇددەلەرىن كوزدەيدى؛ ەكىنىشەن، مالىا مۇددەلەرى نەمەسە كاپىتال قوسۋ مۇددەلەرى ساۋدا مۇددەلەرىنە ۇستەمدىك ەتەدى.“^①

ۇبر كاۋتسكىدىڭ جالىپى انگىليالىقتاردى كولدەنەڭ تارتۋىندا مۇلدە ۇس جۇزىندىڭ نەگىز جوق ەكەندىگىن كورسپ وتىرمىز (ول كولدەنەڭ تارتسا، تەك انگىليانىڭ تۇرپايى يېمپەريالىستەرىن عانا نەمەسە يېمپەريالىزىمدى اشىق اقتاۋشىلاردى عانا كولدەنەڭ

① ەبسوننىڭ «يېمپەريالىزىم» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1902- جىلى لوندون باسپاسىنىڭ 324- بەتىنە قاراڭىز.

تارتا الادى). ئېزى كاوۋتسكىدىنڭ ماركىسىزىمدى ئۇزىدىكىسز قورعاپ كەلمەن دەي وتىرىپ، ئىس جۇزىندە سوتسىيال-لىبېرال حوبسونغا قاراعاندا ئېزى ادىم كەيىن شەگىنگەنن كورپ وتىرىمىز، ويتكەنى حوبسون وسىزامانى يېمپەريالىزىمنىڭ ەكى ”تارىخى-ناقتىلى“ (كاۋتسكىدىنڭ انقتاماسى ئىدال تارىخى ناقتىلىقتى كەلەكەلەۋ!) ەرەكشەلىگىن: (1) بىرنەشە يېمپەريالىزىمنىڭ ئوزارا باسەكەسىن؛ (2) مالىشيلاردىڭ ساۋداگەرلەردەن باسىم ەكەندىگىن ونان گورى دۇرىسراق جورامالداپ وتىر. ەگەر اڭگىمە كوبىنەسە ونەركاسىپ مەملەكەتنىڭ اۋىل شارۋاشلىعى مەملەكەتن قوسىپ الۋى تۋرالى بولسا، وندا مۇنىڭ ئوزى ساۋداگەرلەردى باستى ورنىغا شىعارعاندىق بولادى.

كاۋتسكىدىنڭ انقتاماسى قاتە جانە ماركىسىزىمگە جات قانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ماركىسىزىم ئازارىياسى مەن ماركىسىزىم ئاما-لىاتىنان بۇتىندەي بەت بۇرعان ئېرتۇتاس كوزقاراستىڭ نەگىزى دە بولپ وتىر؛ بۇل تۋرالى كەيىن تاى دا ايتامىز. كاۋتسكى كوتەر-گەن ئوز ۇستىندەگى تالاس، ياعنى كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىن يېمپەريالىزىم دەپ اتاۋ كەرەك پە الدە مالىا كاپىتالىنىڭ ساتىسى دەپ اتاۋ كەرەك پە دەگەن تالاس مۇلدە ماىناسىز تالاس. قالاعانىڭىزشا ايتا بەرىڭىز. كىلت كاۋتسكىدىنڭ ”قوسىپ الۋ“دى مالىا كاپىتالىنىڭ ”ارتق كورەتن“ ساياساتى ەتىپ ئۇسىندىرىپ، ونىڭ ۇستىنە سول مالىا كاپىتالى نەگىزىندەگى بولۋى مۇمكىن تارىزدەنگەن باسقا ئېزى بۇرچىۋازىيالىق ساياساتى سوعان قارسى قويپ، يېمپەريالىزىمنىڭ ساياساتىن ونىڭ ەكونومىكاسىنان ئبولپ تاستاعاندىغىندا بولپ وتىر. مۇنداي بولغاندا، ەكونومىكا جاقىتاى مونوپولىلار ساياسى جاقىتاى مونوپولىالىق ەمەس، زورلىقتى ەمەس، تالان-تاراجىلىق ەمەس ارەكەت تاسىلدەرىمەن وتاساتىن بولپ

شعاعى. مۇنداي بولغاندا، دۇنيە جۇزى جەرسىنىڭ بولنۇشى دە (مۇنداي بولسۇڭ دال ماليا كاپىتالى داۋرىنىدە اياقتالدى جانە ەڭ ئىرى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىڭ قازىرگى ۇزارا باسەكەلە- رىنىڭ ەرەكشە فورمالارىنىڭ نەگىزى بولدى) يېمپەريالىزىم ەمەس ساياساتتارمەن وتاساتىن بولپ شعاعى. سونىمەن، كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىنىڭ ەڭ ئۆبىرلى قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىن اشۇ ەمەس، قايتا بۇل قايشىلىقتاردى بۇركەمەلەۋ، باسەڭدەتۋ بولپ شعاعى؛ ماركىسىزىم ەمەس، قايتا بۇرجۇازىالىق جاڭغىرتىمپازدىق بولپ شعاعى.

كاۋتسكى يېمپەريالىزىمنىڭ جانە قوسىپ الۇ ساياساتىنىڭ قور- عاۋشىسى گەرمانىيالىق كۇنوۋپەن ايتىسقان. كۇنوۋ ۋارى دورەكىلىك- پەن، ۋارى ارسىزدىقپەن بىلاي دەپ بايىمدايدى: يېمپەريالىزىم دەگەنمىز وسى زامانغى كاپىتالىزىم؛ كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى — بولماي قويمايتىن جانە العاباسارلىق دامۇ، سوندىقتان يېمپەر- يالىزىم دە العاباسارلىق نارسە، سوندىقتان يېمپەريالىزىمگە باس ۇيىپ، ونى ماداقناۋ كەرەك! بۇل ۇسوز حالقىشىلداردىڭ 1894 — 1895-جىلداردا ەگەر ماركىسىزىمىشىلدەر كاپىتالىزىمدى روسسىيادا بولماي قويمايتىن جانە العاباسارلىق نارسە دەيتىن بولسا، وندا ولاردىڭ اراققانالار اشپ، كاپىتالىزىمدى ورناتقانى ۇجون دەپ روسسىيا ماركىسىزىمىشىلدەرىن كەلەمەجىدەگەن سوزدەرىنە ۇقسايدى. كاۋتسكى كۇنوۋقا تويىتارسى بەرىپ: جوق، يېمپەريالىزىم وسىزامانغى كاپىتالىزىم ەمەس، وسىزامانغى كاپىتالىزىم ساياساتى فورمالارىنىڭ ۇبرى عانا، ۇبىز وسى ساياساتقا، يېمپەريالىزىمگە، قوسىپ الۇعا، تاغى سوندايلارعا قارسى كۇرەسە الامىز، كۇرەسۋگە ۇتيسپىز دە دەيدى.

بۇل تويىتارسى وتە ورنىدى سياقتى بولغانىمەن، ۇس جۇزىنىدە

يېمپەرئاليزىم مەن سىمبالىستىك نەزەرىيە، نەزەرىيە بۇر-
كەمەلەپ (سۈنئىيەت دا نەزەرىيە ھاۋىيەت) ۋىگىتتەۋ بولۇپ تابد-
لادى، ۋىگىتتەۋ تەرەپتەر مەن بانكەلەردىڭ ساياساتىنا قارىسى
”كۈرەس جۇرگىزىپ“، سول تەرەپتەر مەن بانكەلەردىڭ ھەكونومىكا-
لىق نەزەرىيە تەرەپتەر تەرەپتەر ۋىگىتتەۋ ۋىزى بۇرچۇزىيالىق جاڭغىرتىمپازدىق
پەن تىنىشنىقپازدىق قانا، نىزگى نىيەتتى ۋىزى اڭغۇلۇق تىلەك قانا
بولۇپ تابىلدى. قايشىلىقتاردىڭ تەرەپتەرگىن تولۇق اشۇدىڭ ۋىزىنا
بولۇپ ۋىزىنا قايشىلىقتاردىن تايىساۋ ۋىزىنا تىنىشنىڭ ۋىزىنا
ماڭىزدى قايشىلىقتاردى ۋىزىنا، — كاۋتسكىدىڭ ماركسىزىم مەن
ھەققىداي ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا. ۋىزىنا ۋىزىنا، بۇل
”ۋىزىنا“ كۈنۋ ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا
تاۋغا عانا قىزمەت ھەتەدى!

كاۋتسكى بىلەن دەپ جازادى: ”نازا ھەكونومىكىلىق كوزقاراستان
قاراعاندا، كاپىتاليزىم تاغى ۋىزىنا ۋىزىنا، يەنى كارتەلدەر
ساياساتىن سىرتقى ساياساتقا قولدانانان اسقان يېمپەرئاليزىمنىڭ ساتىنى
باسىنان كەشىرمەۋى مۇمكىن ھەس“^①، اتاپ ايتقاندا، بۇكىل
دۇنيە ۋىزىنا يېمپەرئاليزىمنىڭ ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا، قايتا ۋىزىنا-
بىر مەن بىرلەشۋ ساتىنى، كاپىتاليزىمنىڭ ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا ۋىزىنا-
تاردىڭ توقتالۇ ساتىنى، ”ھالىقارالىق بىرلەشكەن مالىا كاپىتاللىنىڭ
دۇنيە ۋىزىنا ۋىزىنا قاناۋدى جۇزەگە اسىرۇ“^② ساتىنى ”باسىنان

① «جاڭا ۋىزىنا» جۇرنالىنىڭ 1914 - جىلى (32 - توم) 2 - سانىنىڭ

(1914 - جىلى 9 - ايدىڭ 11 - كۈنى باسلىپ شىققان) 921 - بەتتە

قاراڭىز؛ سول جۇرنالىنىڭ 1915 - جىلى 2 - سانىنىڭ 107 - بەتتەن
جانە ۋىزىنا كەينىگى بەتتەن پايدالانىڭىز.

② «جاڭا ۋىزىنا» جۇرنالىنىڭ 1915 - جىلى 1 - سانىنىڭ (1915 - جىلى

4 - ايدىڭ 30 - كۈنى باسلىپ شىققان) 144 - بەتتە قاراڭىز.

كەشمەۋى مۇمكىن ەمەس.

بۇل ئازاريانىڭ ماركسىزىمنىەن قانشالىقتى ئۇزىلدى-كەسىلدى جانە ئىرجولتا بەت بۇرغاندىن ەگجەي-تەگجەيلى ئۇسىندىرۇ ئۇشىن وسى "اسقان يېمپەريالىزىم ئازارياسى" تۇرالى ئىز كەيىن تاى دا توقتالامىز. ەندى ئىز وسى كىتاپنىڭ جالىپى جوسپارى بويىنشا، بۇل ماسەلەگە قاتىستى دالمە-دال ەكونومىكالىق ماتەر-يالىدارغا كوز جىبەرپ وتەيىك. "تازا ەكونومىكالىق كوزقاراستان قاراعاندا" بۇل "اسقان يېمپەريالىزىم"نىڭ جۇزەگە اسۋى تەگى مۇمكىن بە الدە اسقان بوس ئسوز بە؟

ەگەر تازا ەكونومىكالىق كوزقاراستى "تازا" دەرەكسىز ئۇىم دەپ قارايتىن بولساق، وندا ارى ايت تا، بەرى ايت تەك مىنا پىكىرگە عانا كەلەمىز: دامۇ مونوپولىالىق ئىمىدارعا، دىمەك بۇكىل دۇنىە جۇزىلىك ئىر مونوپولىالىق ئىمىعا، بۇكىل دۇنىە جۇزىلىك ئىر ترەسكە قاراي بەت الپ كەلەدى. بۇعان تالاس جوق، مۇنىڭ ئوزى "دامۇ" تاجرىبەحانالاردا ازىق-ئۆلىك وندىرۇگە قاراي "بەت الپ كەلەدى" دەگەن سىقىلدى مۇلدە ماعناسىز دا نارسە. وسى ماعنادان العاندا "اسقان ەگىنىشلىك ئازارياسى" قانداي ماعناسىز بولسا، اسقان يېمپەريالىزىم "ئازارياسى" دا سونداي ماعناسىز مىلىجىڭ.

ەگەر مالىا كاپىتالى ئاۋىرنىڭ "تازا ەكونومىكالىق" شارى-جاعدايى دەپ 20-عاسىردىڭ باس شەنىندەگى تارىخى ناقتى ئاۋىر ايتىلىپ وتر دەيتىن بولساق، وندا "اسقان يېمپەريالىزىم" دەگەن جانسىز، دەرەكسىز ئۇىمعا (ول بارىپ تۇرغان كەرتارتپالىق ماقسات-تى، اتاپ ايتقاندا، ادامداردى بولپ وتىرعان قايشىلىقتاردىڭ تەرەڭدىگىنە نازار اۋدارمايتىن ەتۋدى عانا كوزدەيدى) ەڭ جاقسى جاۋاپ وسىزامانعى دۇنىە جۇزىلىك شارۋاشلىقتىڭ ناقتى ەكونو-

مىكالىق شىندىدىن ونىمەن سالىستىرۇ بولپ تابىلادى. كاۋتسكىدىنڭ اسقان يېمەريالىزىم تۇرالى مۇلدە ماعناسىز سوزدەرى توتەنشە قاتە جانە يېمەريالىزىمدى اقتاۋشىلاردىڭ ارىنن ارتىراتىن ويىعا — ماليا كاپىتالىنىڭ ۇستەمدىگى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقتىڭ شىكى جاعىنداى ارىكەلكىلىك پەن قايشىلىقتى باسەڭدەتەدى — مىس دەگەن ويىعا دەم بەرەدى، ال ۇس جۇزىندە ماليا كاپىتالىنىڭ ۇستەمدىگى بۇل ارىكەلكىلىك پەن قايشىلىقتى اسقىندىرادى.

ر. كالۋەر ۇزى جازعان «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىققا كىرسىپە»^① دەگەن كىتاپشاسىندا 19 — عاسىر مەن 20 — عاسىردىڭ ارالىعىنداى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقتىڭ شىكى ۇزارا قارىم — قاتناستارىن ناقتى تۇسىندىرەتىن ەڭ باسقى تازا ەكونومىكالىق ماتەريالداردى قورىتىپ كۆرسەتۋگە تىرىسقان. ول بۇكىل دۇنيە ۇجۇزىن 5 «باسقى — باسقى شارۋاشلىق رايونى» نا بۆلەدى: (1) ورتا ەۋروپا رايونى (روسىيا مەن انگليادان باسقا بۇكىل ەۋروپا); (2) برىتانىيا رايونى; (3) روسىيا رايونى; (4) شىعىس ازىيا رايونى; (5) امەريكا قۇرلىعى رايونى. سونىمەن قاتار ول وتارلاردى سول وتارلار قارايتىن ەلدەردىڭ «رايونى» نا قوسادى، ال جوعارىدا ايتىلعان رايوندار بولسىنە قوسىلماعان از ساندى مەملەكەتتەردى، ماسەلەن، ازىيادى پەرسىيانى، اۋغانىستاندى، ارابتى، افريكادى ماروككو مەن ابىسىنيانى، تاى باسقارلاردى «شەت قالدردى».

ەندى ول كۆرسەتكەن بۇل رايونداردىڭ ەكونومىكالىق ماتەريالدارىنان ۇزىندى مىناداي:

① ر. كالۋەردىڭ «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىققا كىرسىپە» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1906 — جىلى بەرلىن باسپاسىنا قاراڭىز.

جەر كۆلەمى	جان سانى	قاتناس - تاسمال	ساۋدا	ونەركاسىپ		
دۇنيە جۇزىندەگى باسقى	تەمىر جول ساۋدا كەمەسى	(مىليۇن كىلومەتىر)	(مىليارت)	مۆلشەرى	ماقتا توقما ونەرى	
شارۋاشلىق رايوندار	ەكسپورت	چىنى	مۆلشەرى	كاسىپىندەگى	ۇرشىق سانى	
(مىليون شار - شى كىلومەتىر)	(مىليون)	(مىليارت)	(مىليارت)	(مىليون توننا)	(مىليون توننا)	
				تاسكۆمىر	شويىن	
(1) ورتا ەۋروپا رايونى	27.6 ①(23.6)	388 (146)	204	8	41	251
(2) بىرىتانىا رايونى	28.9 ①(28.6)	398 (355)	140	11	25	249
(3) روسىيا رايونى	22	131	63	1	3	16
(4) شىعىس ازىيا رايونى	12	389	8	1	2	0.02
(5) امەرىكا قۇرلىعى رايونى	30	148	379	6	14	245

① چاقشانىڭ شىندەگىسى وتارلاردىڭ جەر كۆلەمى مەن جان سانى.

بىز ورتا ەۋروپا رايونى، برىتانىا رايونى جانە امەرىكا قۇرلىعى رايونى—ۋسى 3 رايونىنىڭ كاپىتالىزىم جوعارى دارەجەدە دامىغان (قاتناس—تاسمالى، ساۋداسى جانە ونەركاسىبى وتە دامىغان) رايون—دار ەكەندىگىن كورپ وتىرمىز. بۇلاردىڭ ئىشىندە گەرمانىيا، انگلىيا، امەرىكا مەملەكەتتەرى—دۇنيە جۇزىنە ۇستەمدىك ەتۋشى مەملەكەتتەر. ولاردىڭ ۇز اراسىنداعى یمپەرئالىستىك باسەكە مەن كۇرەس توتەنشە قىان—كەسكى، سەبەبى گەرمانىيانىڭ رايونى وتە شاعىن، وتارى دا از، ال ”ورتا ەۋروپا رايونى“نىڭ قالىپتاسۋى كەلەشەكتىڭ ۇسى، ونىڭ ۇزى دە ارپالىسقان كۇرەستە بىرتىندەپ تۇىلۇدا. قازىرگى بۇكىل ەۋروپانىڭ ەرەكشە بەلگىسى—ساياسى جاقتاعى بىتىراندىلىعى. كەرسىنشە، برىتانىا رايونى مەن امەرىكا قۇرلىعى رايونى ساياسى جاقتان جوعارى دارەجەدە ورتالىقتانغان، ۇىراق، ولاردا دا توتەنشە زور پارىقتار بار: الدىڭعىسىندا ۇلان—بايىتاق وتارلار بار، سوڭعىسىندا وتار بولماشى عانا. وتارلاردا كاپىتالىزىم ەندى عانا دامى باستادى. وڭتۇستىك امەرىكاغا تالاسقان كۇرەس بارغان سايىن شىيەلەنسۇدە.

ەكى رايون—روسىيا رايونى مەن شىعىس ازىا رايونى كاپىتال—لىزىم تولىق دامى قويماغان رايوندار. الدىڭعىسىندا جان سانىنىڭ تىعىزدىعى وتە سىيرەك، كەيىنگىسىندە وتە ۇجى؛ الدىڭعىسى ساياسى جاقتان اسا ورتالىقتانغان، كەيىنگىسى ورتالىقتانباغان. جۇڭگونى ۇبولسۇ ەندى عانا باستالدى، جاپونىيا، امەرىكا سىقىلدى ەلدەردىڭ جۇڭگوغا تالاسقان كۇرەسى بارغان سايىن شىيەلەنسۇدە.

كاۋتسكىدىڭ ”بەيىت“ اسقان یمپەرئالیزىم جايىنداعى اقماقتىق مىلجىڭدارىن ەكونومىكالىق جانە ساياسى شارت—جاعدايلاردىڭ توتەنشە تۇرلىشەلىگىمەن، ەرەلدىڭ دامۇ قارقىنىنىڭ، تاغى باستا—لارىنىڭ ارەكەتلىگىمەن، ەرەبىر یمپەرئالىستىك مەملەكەتتەردىڭ

اراسىندا بولۇپ وتىرىغان قۇتىرىنغان كۈرەستىڭ ئۇس جۇزىنىڭ
 احوالىمەن سالىستىرىپ كورۇڭىزدەر. مۇنىڭ ئۇزى شوشىنغان مەش-
 شاننىڭ ئۇرەيلى شىندىقتان تايىساپ كەتپەك بولغان كەرتارتىپا ارە-
 كەتى مەس پە؟ كاۋتسكىگە "اسقان يېمپەر ياليزم" نىڭ ئۇرەيى
 سىياقستى (بەينە تاجرىپە خاناداعى دارىلەر ئۇندىرىسىن اسقان
 ەگىنىلىكتىڭ ئۇرەيى دەۋگە "بولاتىندى" سىياقتى) بولۇپ كورنە-
 گەن حالقارالىق كارتەلدەر بىزگە دۇنيە جۇزىن بولسۇ مەن دۇنيە
 جۇزىن قايتا بولسۇدىڭ، بەيىبت بولسۇدەن بەيىبت مەس
 بولسۇگە، تاغى دا بەيىبت مەس بولسۇدەن بەيىبت بولسۇگە
 كوشۇدىڭ مىسالىن كورسەتپ وتىرىغان جوق پا؟ بۇرىن گەرمانىيەمەن
 بىرگە (ماسەلەن، حالقارالىق رەلىس سىندىكاتىندا نەمەسە حالقارالىق
 ساۋدا كەمە تاسمىالى ترەسىندە) بۇكىل دۇنيە جۇزىن بەيىبت
 جولمەن بولسەكەن امەرىكانىڭ جانە باسقا مەملەكەتتەردىڭ مالىا
 كاپىتالدارى ەندى وزگەرىپ وتىرىغان (بۇتىندەي بەيىبت مەس
 تاسلىمەن وزگەرىپ وتىرىغان) جاڭا كۈشتەردىڭ سالىستىرمىسى
 نەگىزىندە دۇنيە جۇزىن قايتا بولسۇپ وتىرىغان جوق پا؟
 مالىا كاپىتالدارى مەن ترەستەر دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقتىڭ
 تۇرلى بولمىدەرىنىڭ وركەندەۋ قارقىندارىنداعى پارىقتاردى
 باسەڭدەتكەن جوق، قايتا كۈشەيتتى. ال كۈشتەردىڭ سالىستىرمىسى
 وزگەرگەن سوڭ، كاپىتالىستىڭ تۈزىم تۇسىمىندا، قايشىلىق
 كۈشپەن شەشلىمەگەندە، ەندى باسقا قانداي جولمەن شەشلىمەك؟
 تەمىر جول ساناعىنان بىز تۇتاس دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقتاعى
 كاپىتاليزم مەن مالىا كاپىتالىنىڭ دامۇ قارقىنىنىڭ تۇرلىشەلىگىن
 تۇسىندىرتەن وتە دال ماتەريالداردى كورە الامىز^①. يېمپەريا-

① 1915 - جىلى «گەرمانىيا يېمپەرياسىنىڭ ساناق جىلناماسى» نا: 1892 -

جىلى «تەمىر جول ئىسى جونىندە ماقالالار جىناغى» نا قاراڭىز:

ليزىم دامۋىنىڭ سوڭى ونداغان جىلىندا تەمىر جولدار ۇزىندىغىنىڭ وزگەرۋ احۋالى مىناداي:

تەمىر جولدار ۇزىندىغى (مىڭ كىلومەتىر ەسەبىمەن)		
قوسىلغانى	1913 - جىلى	1890 - جىلى
+ 122	346	224 ەۋروپا
+ 143	411	268 امەرىكا
+ 222 { + 128	347 { 210	82 بارلىق وتارلار
+ 94	137	125 { ازىيا قۇرلىغى مەن امەرىكا
		قۇرلىغىنداى تاۋەلسىز جانە
		43 جارتىلاى تاۋەلسىز ەلدەر
	1 104	617 بارلىغى

دەمەك، تەمىر جولدىڭ دامۋى وتارلاردا جانە ازىيا مەن امەرىيە-كاداعى تاۋەلسىز ەلدەردە (جانە جارتىلاى تاۋەلسىز ەلدەردە) بارىنەن دە تەز بولغان. جۇرتقا ءمالىم، بۇل جەردە 4-5 ەڭ ءىرى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىڭ مالىا كاپىتالىدارى بارلىغىنا ۇستەمدىك ەتىپ، بارلىغىن بىلەپ-تۈستەپ وتىر. وتارلارداعى جانە ازىيا مەن امەرىكانىڭ باسقا ەلدەرىندە سالىنغان 200 مىڭ كىلومەتىر جاڭا تەمىر جول دەگەنىمىز— ەرەكشە ءىمىدى شارت-جاعدايدا، كىرسىكە ەرەكشە كەپىلدىك ەتىلەتىن، بولات زاۋاتتارى پايداسى مول زاكازدار الاتىن، تاغى سول سياقتى بولاتىن شارت-جاعدايدا، 40 مىليارت ماركىتان استام كاپىتال جاڭادان قوسىلسىدى دەگەن ءسوز.

كاپىتاليزم وتارلار مەن مۇحىتتىڭ ار جاعىنداى مەملەكەتتەردە

1890 - جىلداى ۱۶ ەل وتارلارى اراسىندا تەمىر جولداردىڭ ورنالاسۋى جاعىنداى كەيىر ەگجەي-تەگجەيلى احۋالداردى جالپىلاى جورامالداۋعا عانا بولادى.

بارىنەن تەز دامىدى. بۇل مەملەكەتتەردىڭ اراسىنان جاڭا يېمپەر ياليزم-ستىك بەلدى مەملەكەتتەر (ماسەلەن، جاپونىيا) جارقىقا شىقتى. بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك يېمپەر ياليزىتەر اراسىنداعى كۇرەس شىيەلەند-سە ئۇستى. ماليا كاپيتالىنىڭ مەرەكشە پايدالى وتارلىق كاسپورىندار مەن مۇجىتتىڭ ار جاعىنداعى كاسپورىنداردان الاتىن السىمى كۇننەن-كۇنگە ارتۇدا. بۇل "ولجا"نى بولسەكەندە وتە مول سىباعا وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ دامۇ شاپشاڭدىعى جاعىنان ۇنەمى ئېرىنىشى ورنىدى الا بەرمەيتىن مەملەكەتتەردىڭ قولنا ئۇسۇپ وتىرادى. ئىرى كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ جانە ولاردىڭ وتارلارىند-داعى تەمىر جولداردىڭ جالىپى ۇزىندىعى مىناداي:

(مىڭ كىلومەتىر ەسەبىمەن)

قوسىلغانى	1913 - جىلى	1890 - جىلى
+ 145	413	268 امەرىكا
+ 101	208	107 برىتانىيا يېمپەرياشى
+ 46	78	32 روسىيا
+ 25	68	43 گەرمانىيا
+ 22	63	41 فرانسىيا
+ 339	830	491 ... 5 كۇشتى مەملەكەتتىڭ بارلىعى

دەمەك، تەمىر جولداردىڭ 80 پىراسەنتكە جۇىعى ەڭ ئىرى 5 كۇشتى مەملەكەتتىڭ قولنا شوغىرلانغان. ئىراق بۇل تەمىر جولا-داردى مەنشىكتەنۇ ۇقىمىنىڭ شوغىرلانۇ دارەجەسى، ماليا كاپىتال-نىڭ شوغىرلانۇ دارەجەسى بۇدان دا ولشەۋسىز اسىپ ئۇسۇپ وتىر، وىتكەنى مىناداي احوال، ماسەلەن، امەرىكا، روسىيا جانە باسقا مەملەكەتتەردەگى تەمىر جولداردىڭ قىرۋار جارىنا بەلەتتەرى مەن زايومدارى انگلىيا مەن فرانسىيانىڭ مىليونەرلەرىنىكى بولغان احوال بار.

انگلىيا ئوز وتارلارنىڭ ارقاسىدا "ئوزىنىڭ" تەمىر جول تورى-
 بىن 100 مىڭ كىلومەتىر، گەرمانىيىنىڭ 3 ەسە كۆپ ارتتىردى.
 ئىراق، ارگىمگە ايان، بۇل مەزگىلدە گەرمانىيىنىڭ وندىرگىش
 كۈشتەرىنىڭ دامۇى، وتە-موتە تاس كۆمىر جانە بولات-تەمىر
 ئۆندىرىشىنىڭ دامۇى فرانسىيە مەن روسسىيەنى بىلاي قويغاندا،
 انگلىيىنىڭ ەلدە قايدا شاپشاڭ بولغان. 1892-جىلى گەرمانىيىنىڭ
 شويىن ئۆسمى 4 مىليون 900 مىڭ توننا، انگلىيىنىڭ 6 مىليون
 800 مىڭ توننا بولغان؛ ال 1912-جىلى گەرمانىيىنىڭ 17 مىليون
 600 مىڭ توننا، انگلىيىنىڭ 9 مىليون توننا بولغان، يەنى گەرمانىيە
 انگلىيىدىن ەلدە قايدا اسىپ كەتكەن^①! ايتىڭىزشى، كاپيتاليزم
 نەگىزىدە، وندىرگىش كۈشتەردىڭ دامۇى، كاپيتالىزمنىڭ قورلانۇى
 مەن مالىيە كاپيتالىزمنىڭ وتارلاردى، "ئىپالدار كۆلەمى" بولسۇى-
 وسى ەكەننىڭ اراسىنداعى سايكەسىزدىكتى جويۇ ئۇشش سوعىس-
 تان باسقا قانداي جول بولماق؟

VIII. كاپيتاليزمىنىڭ پارازىتىگى جانە ئىرىپ - ئىشۋى

ەندى يىمپەريالىزمنىڭ تاى ئىرىپ وتە ماڭىزدى جاعىن زەرتتەپ
 ئۆتۈمىز كەرەك، يىمپەريالىزىم جۈملىدەگى سوزدەردىڭ باسىم

① ەدگارد كرەموندنىڭ «برىتانىيە يىمپەرياسىنىڭ گەرمانىيە يىمپەرياسىمەن
 بولغان ەكونومىكالىق قارىم-قاتناستارى» دەگەن ماقالىسىن تاى دا
 پايدالانىڭىز، بۇل ماقالا «پاتشالىق ساناۋ قوعامىنىڭ جورنالى»
 («Journal of the Royal Statistical Society») نىڭ 1914-
 جىلى 7-ايداعى سانىنا باسلىغان، جورنالىنىڭ 777-بەتى جانە ونان
 كەينىگى بەتتەرى.

كوپىشلىگىندە بۇل جاق كوپىنەسە جەتكىلىكتى ەسەپكە الىنباغان. ماركسىزىمىشل خىلفەردىڭىنىڭ كەمىشلىكتەرىنىڭ ۇبرى — وسى تۇيىندە ول ماركسىزىمىشل ەمەس حوبسونغا قاراغاندا ۇبرى ادىم كەيىن شەگىنىپ كەتكەن. ۇبىزدىڭ ايتىپ وتىرعانىمىز يېمپەريالىزىمگە ۇتان پارازىتتىك.

ۇبىز يېمپەريالىزىمنىڭ ەڭ تەرەڭ ەكونومىكالىق نەگىزى مونوپوليا ەكەنىن كورىپ وتتىك. بۇل — كاپىتالىستىڭ مونوپوليا، اتاپ ايتقاندا، كاپىتالىزىمنى ۇسىپ شىققان جانە كاپىتالىزىمنىڭ، توۋار ۇندىرىسىنىڭ، باسەكەنىڭ جالىپى جاعدايىندا تۇرغان، وسى جالىپى جاعدايمەن ۇدايى جانە شەشلىمەستەي قايشىلىقتارى بولپ وتىراتىن مونوپوليا. سولاي بولا تۇرسا دا بۇل مونوپوليا، ۇارقانداي مونوپوليا سياقتى، توقىراۋ جانە ۇرىپ — ۇشروۋ بەتالىسىن تۇعىزباي قويىد. مايدى. مونوپولىيالىق باعالار (ۋاقىتشا بولسا دا) بەلگىلەنىپ قويىلا. تىن بولغاننان كەيىن، تەخنىكالىق العاباسارلىققا، دەمەك، باسقا دا بارلىق العاباسارلىققا قوزعاۋشى بولاتىن سەبەبتەر، العا باسۇعا قوزعاۋشى بولاتىن سەبەبتەر بەلگىلى دارەجەدە جويىلادى؛ ونان سوڭ، تەخنىكالىق العاباسارلىققا ەكونومىكالىق جاقتان جاساندى جولمەن كەسە. كولدەنەڭ بولۇدىڭ مۇمكىندىگى تۋادى. ماسەلەن، امەرىكادا ۋەنەس دەيتىن بىرەۋ بوتەلكە جاساۋ سىنە توڭكەرىس جاسايتىن بوتەلكە جاساۋ ماشىناسىن ويلاپ تاپقان. گەرمانىيانىڭ بوتەلكە زاۋاتى قوجايندارىنىڭ كارتەلى ۋەنەستىڭ تاپقىرىلىقتان جەكە يىگىلىكتەن ۇقىعىن ساتىپ العان، ۇبراق بۇل تاپقىرىلىقتى باسپ تاستاعان، ونىڭ قولدانىلۇن بۈگەگەن. ارينە، كاپىتالىستىڭ ۇنۇزىم تۇسىنىدا، مونوپوليا دۇنيە جۇزىلىك بازاردان باسەكەنى تولىق جانە ۇزاق ۋاقىتقا الاستاي المايدى (بۇل دا اسقان يېمپەريا. لىزىم ۇنارياسىنىڭ ساندىراق ەكەندىگىنىڭ ۇبرى سەبەبى). تەخنى-

كانى جاعىرتتۇ "ادىسنىڭ" ئىندىرىس قاراجاتىن تومەندەتۋ جانە پايدانى ارتتىرۋ مۇمكىندىگى، ارىنە، "ارتۇرلى وزگەرىستەرگە قوزغاۋ سالۋدا". "ئىرىپ" مونوپولىغا "تان توقراۋ مەن" "ئىشۋ" بەتالىسى ۋىدىكىسز رول اتقارا بەرەدى، ونىڭ ۋىستىنە كەيىپىر ونەركاسىپ تاراۋلارنىدا، كەي مەملەكەتتەردە، بەلىگىلى ۋاقىت ئىشىندە باسىم بولادى.

ەرەكشە كەڭ، باي نەمەسە جاعراپىيالىق ورنى ئىگىلىلى وتارلاردى مونوپولىيالىق تۇردە مەنىشكەتۋ دە "دال سونداي رول اتقارادى. ونان سوڭ، يىمپەريالىزىم دەگەنىمىز - ازساندى مەملەكەتتەردىڭ قولنا اقشا كاپىتالىنىڭ كۆپتەپ جىنالىۋى؛ بۇل كاپىتال، كۆرىپ وتىكەنىمىزدەي، 100—150 مىليارت فرانك (بالالى قاعاز) قا دەيىن جەتەدى. سونىمەن، "ۋىسىم شەگىن كەسۋ" مەن "ۋىسىر سۈرە - تىن، ەشقانداي كاسىپورىننىڭ سىنە قاتىسپايتىن، كۈنى بويى سەرۋەندەپ بوس جۇرەتىن جاتىپ شەرلەر تابى، دۇرىسراق ايتقاندا، جاتىپ شەرلەر جىگى بارىنشا وسەدى. يىمپەريالىزىمنىڭ ەڭ ماڭىزدى ەكونومىكالىق نەگىزدەرنىڭ "ئىرىپ" بولپ تابىلاتىن شەككە كاپىتال شىعارۋ جاتىپ شەرلەر جىگىنىڭ ئىندىرىستەن بۇكىل - دەي قول ۇزۋىنە ونان ارى مۇمكىندىك بەرەدى، مۇھىتتىڭ ار جا - عىنداى بىرنەشە مەملەكەت پەن وتارلاردىڭ ەڭبەگىن قاناۋ ارقىلى "ۋىسىر سۈرەتىن بۇكىل ەلگە پارازىتتىك تاڭبا باسادى.

خوبسون بىلاي دەپ جازادى: "1893 - جىلى برىتانىيانىڭ شەتەل - دەرگە قوسقان كاپىتالى بىرىككەن پاتشالىقتىڭ بارلىق بايلىغىنىڭ شامامەن 15 پىراسەنتىن ۇستادى." ① 1915 - جىلغا جەتكەندە بۇل كاپىتالدىڭ شامامەن "بىر جارىم ەسە ارتقاندىن كۆرسەتىپ" ۇتۋىمىز

① خوبسوننىڭ جوعارىداى كىتابىنىڭ 59 - 60 - بەتتەرنە قاراڭىز.

كەرەك. حوبسون تاغى دا بلای دەيدى: "شاپقنشى يېمپەرئالېستىك سالق تولەۋىشلەر "ۇشن اۋىر جۇك بولادى، ونەر كاسپىشلەر مەن ساۋداگەرلەر "ۇشن ماڭىزى ونشا بولا قويمايدى... "بىراق كاپىتال قوشۇعا ورىن نىزدەگەن كاپىتالېستەر "ۇشن" داغلىشىن تىلىندە بۇل "ۇغم «investor» دەگەن سوزبەن بەينەلەنگەن، ونىڭ ماغناسى "كاپىتال قوشۇشلار"، جاتىپ شەرلەر، "قىرۋار پايدانىڭ قاينارى بولپ تابىلادى". "ساناق عالمى جىغفەنىنىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1899-جىلى ۇلى برىتانىيانىڭ بۇكىل سىرتقى ساۋدا مەن وتارلىق ساۋدادان (شەتەن كىرگىزۋ مەن شەتكە شىعارۋ) العان بۇكىل جىلدىق كىرىسى 18 مىليون پۇند ستەرلىك (170 مىليون رۇبل شاماسىندا) بولغان، بۇل 800 مىليون پۇند ستەرلىك كەلەتنى جالپى ساۋدا مولشەرىنىڭ 2.5 پىراسەنتى بويىنشا ەسەپ-تەلگەن. "بۇل سان قانشاما كوپ بولغانىمەن دە "باربىر ۇلى برى-تانىيانىڭ شاپقنشى يېمپەرئالېزىمىن "تۇسىندىرىپ بەرە المايدى. ونى "قوسىلعان كاپىتال"دان تۇسكەن كىرىسى، اتاپ ايتقاندا، جاتىپ شەرلەر جىگىنىڭ كىرىسى بولپ تابىلاتىن 90—100 مىليون پۇند ستەرلىك "تۇسىندىرىپ بەرە الادى.

دۇنيە جۇزىندە "ساۋدا"سى ەڭ دامىغان مەملەكەتتەردە جاتىپ شەرلەردىڭ كىرىسى سىرتقى ساۋدانىڭ كىرىسىنەن 4 ەسە جوعارى! يېمپەرئالېزىمنىڭ جانە يېمپەرئالېستىك پارازىتتىكتىڭ "مانى مەنە وسى.

سوندىقتان "جاتىپ شەر مەملەكەت" (Rentnerstaat) نەمەسە "ۇسىمقور مەملەكەت دەگەن "ۇغم يېمپەرئالېزىمدى باياندايتىن ەكو-نومىكالىق شىعارمالار دا جالپىلاي قولدانىلاتىن "ۇغمعا اينالدى. دۇنيە "جۇزى وتە از ساندى "ۇسىمقور مەملەكەتتەر مەن وتە كوپ ساندى بورىشتار مەملەكەتتەرگە "بولىندى. شۇلە-گەۋەرنىتۇر

بىلاي دەپ جازادى: "شەتەلگە كاپىتال قوسۇدا ساياسىي جاققان تاۋەلدى نەمەسە وداق قۇرغان مەملەكەتتەرگە قوسىلغان كاپىتال ئېرىشى ورنىدا تۇرادى: انگلىيى مىسرغا، جاپونيغا، جۇڭگوغا جانە وڭتۇستىك امېرىكاغا قارىز اقشا بەرىپ وتىرادى. قاچەتى تۇس-كەندە، انگلىيانىڭ تەڭىز ارمىياسى سوت ساقشىسىنىڭ رولىن اتقا-رادى. انگلىيانىڭ ساياسىي كۈشتەرى انگلىيانى قورعاپ، بورىشتارلار-دىڭ قارىسلىق كورسەتۈشەن ساقىتانادى. ① سارتورىۋس فون ۋەلتەرسحاۋزەن "ۋى جازغان «شەتەلگە كاپىتال قوسۇدىڭ حالق شارۋاشلىق "تۈزىمى" دەگەن كىتابىندا گوللاندىيانى "جانىپ شەر مەملەكەت"نىڭ ۇلگىسى ەتىپ كورسەتەدى، سونىمەن بىرگە قارىز انگلىيە مەن فرانسىيادا سونداي مەملەكەت بولپ كەلەدى دەيدى ②. شىلدەر انگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، بەلگىيە جانە شۋەيتسارىيە-ۋى 5 ۋەنەركاسىپ مەملەكەتنى "اتى زاتىنا ساي قارىز بەرۋىش مەملەكەتتەر" دەپ ەسەپتەيدى. ونىڭ گوللاندىيانى بۇعان قوسپا-عانداي ئېر عانا سەبەبى-گوللاندىيانىڭ "ۋەنەركاسىبى ونشا وركەندەمەگەن" ③. ال امېرىكا امېرىكا قۇرلىغىنىڭ عانا قارىز بەرۋىشى.

شۇلە-گەۋەرنىتېز بىلاي دەپ جازادى: "انگلىيە ۋەنەركاسىپ

① شۇلە-گەۋەرنىتېزنىڭ «بېرىتانيا يىمپەريالىزىمى» دەگەن شىعار-ماسىنىڭ 320-بەتتە قاراڭىز.

② س. فون. ۋەلتەرسحاۋزەننىڭ «شەتەلگە كاپىتال قوسۇدىڭ حالق شارۋاشلىق "تۈزىمى" دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907-جىلى بەرلىن باسپاسى 4-كىتاپشاسىنا قاراڭىز.

③ شىلدەردىڭ جوعارىداي كىتابى (ياغنى «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىقنىڭ دامۇ بەتالىسى») نىڭ 393-بەتتە قاراڭىز.

مەملەكەتسىنەن بىرتىندەپ قارىز بەرۋشى مەملەكەتكە اينالىپ كەلەدى. ونەركاسىپ ۋەندىرسى جانە ونەركاسىپ ونىمدەرىنىڭ ەكسپورت ەتلىۋى مۇلدە كۈبەيگەنمەن، ۋىراق وسىمەن، جارنا وسىمەن جانە باعالى قاعازدار تاراتۋدان، دەلدالدىقتى مىندەتىنە الۋدان، جالداپتىق سىتەۋدەن، تاغى سوندايلاردان كىرەتىن كىرىس-تىڭ تۇتاس حالق شارۋاشلىعىنداعى سالىستىرمالى ماڭىزى بارعان سايىن ۋىسىپ كەلەدى. مەنىڭ بايقاۋىمدا، وسى فاكت دال يېمپەريالىستىڭ ورلەۋدىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى بولپ تابىلادى. قارىز بەرۋشى مەن بورىشتانۋشىنىڭ اراسىنداعى قارىم-قاتناس ساتۋشى مەن ساتپ الۋشىنىڭ اراسىنداعى قارىم-قاتناس گورى بەرىك. ① گەرمانيانىڭ جاعدايى تۋرالى بەرلىنىڭ «بانكە» جور-نالىن باستىرۋشىسى ا. لانسبۇرگ 1911-جىلى ۋوزنىڭ «گەرمانيا — جاتپ شەر مەملەكەت» دەگەن ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازعان: «گەرمانىيالىقتار فرانسىيادا بايقالغان جاتپ شەرگە اينالۋ نىسايىن مازاق ەتۋگە قۇمار. ۋىراق اڭگىمە بۇرجۋازيا تۋرالى بولپ وتىر-عاننان كەيىن، گەرمانيانىڭ جاعدايى فرانسىيانىكىمەن بارعان سايىن ۇقساپ كەلە جاتقاننى ولار ۇمىتىپ قالىپ وتىر.» ②

جاتپ شەر مەملەكەت دەگەنىمىز پارازىتتىڭ، ۋىرىپ-شېرىگەن كاپىتالىستىڭ مەملەكەت، بۇل احۋال وسى مەملەكەتتىڭ بارلىق قوعامدىق ساياسىي شارت-جاعدايىنا، اسىرەسە جۇمىشى قوزعالسىن-داعى نەگىزگى ەكى جىككە نىقپال جاساماي قويمايدى. مۇنى مۇم-

① شۇلزە-گەۋەرنىتزدىڭ «برىتانىا يېمپەريالىزىمى» دىگەن شىعارما-سىنىڭ 122-بەتىنە قاراڭىز.

② «بانكە» جورنالىنىڭ 1911-جىلى 1-سانىنىڭ 10-11-بەتتەرىنە قاراڭىز.

كىندىگىنىشە ايىقن ايتۇ "ۇشىن ۇبىز حوبسوننىڭ ۇسوزىن كەلتىرە-
مىز. ول ەڭ "سەنىمدى" كۇا، ويتكەنى وعان "ماركسىزىمنىڭ
داستۇرلىك ىدىاسى" نا "ۇيىرى بۇرادى دەپ ەشكىم دە ۇشۇبالانا
قويمىدى؛ ونىڭ ۇستىنە ول انگىلىلق، سوندىقتان وسى وتارلارى
ەڭ كوپ، مالىا كاپىتالى، ىمپەريالىستىك تاجرىبەسى ەڭ مول
مەملەكەتتىڭ جايىن وتە قانلق بىلەدى.

حوبسون ىمپەريالىزىمنىڭ "مالىاشلار" مۇددەلەرمەن بولعان باي-
لانىسىن، سونىمەن بىرگە "مالىاشلار" دىڭ كوتەرمەگە الۋدان جانە
قامداۋدان، تاعى سول سىقىلدىلاردان تۇسىرگەن پايدالارنىڭ ۇسۇ
اھۋالنى انگىلىا- بۇر سوعىسى جونىندەگى بارىنشا ايىقن اسەرمەن
سۇرەتتەي كەلىپ، بىلاي دەيدى: "وسى ايىقن پارازىتتىك ساياساتقا
قولباسشلىق ەتۇشلىر كاپىتالىستەر؛ ۇىراق ۇدال سول نىيەت
جۇمىسشىلار اراسىنداى ەرەكشە جىكتەرگە دە نىقالىن تىگىزەدى.
كوپتەنگەن قالالاردا ەڭ ماڭىزدى ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ قاي-
قايسىسى دا ۇكىمەتتىڭ زاكازىنا سۇيەنەدى؛ مەتال قورىتۇ ونەر-
كاسىبى مەن كەمە جاساۋ ونەركاسىبى ورتالىقتارنىڭ ىمپەريالىزىمى
وسى اھۋالعا نەداۋىر دارەجەدە يەك سۇيەدى." بۇل اپتوردىڭ
ويىنشا، ەسكى ىمپەريالىزىمنىڭ كۇشىن ەكى ۇتۇرلى اھۋال السىر-
ەتكەن: (1) "ەكونومىكالىق پارازىتتىك"؛ (2) تاۋەلدى ەلدەردىڭ
حالىقنان اسكەر قۇراۋ. "بىرىنشى تۇردەگى اھۋال- ەكونومىكا-
لىق پارازىتتىك سالت، بۇل سالت بىلەپ-توستەۋشى مەملەكەتتىڭ
يەلەنگەن جەرلەرى، وتارلارى جانە تاۋەلدى ەلدەرى ارقىلى ۇز
ۇستەم تابىن بايلىققا كەنەلتۇ ماقساتىنا جەتۋىنە، ۇز ەلىندەگى
تومەنگى تاپتاردى ساتىپ الپ، ولاردى تىنىش وتىرعىزۇنا مۇمكىن-
دىك بەرەدى." مۇنى ۇبىز ەكونومىكالىق جاقستان وسىنداى ساتىپ
الۇعا مۇمكىندىك بولۇ ۇشىن، ساتىپ الۋدىڭ فورماسىنىڭ قانداى

بولۇشقا قاراماي، سۆزسىز مونوپولىيالىق مول پايدا بولۇپ كەرەك دەپ تولۇقتايمىز.

ەكنىشى احوال جونىندە حوبسون بىلاي دەپ جازادى: يېمپەريالىزىمنىڭ كورسوقىرلىق كەسەلىنىڭ ەڭ تاڭرىقارلىق بەلگىلەرنىڭ بىرى انگلىيا، فرانسىيا، تاغى باسقۇچتا يېمپەريالىستىك مەملەكەتتە تەردىڭ وسى جولمەن جۇرگەندە ۇستانان بەيىعامدىق پوزىتسىياسى بولۇپ تابىلادى. بۇل جونىندە ەڭ سوراقسى انگلىيا. يىندىستان يېمپەرياسىن باعىندىرغان شايقاستاردىڭ كوبىن بىزدىڭ جەرگىلىكتى ادامداردان قۇرالغان اسكەرلەرىمىز جۇرگىزدى؛ يىندىستاننىڭ جانە تاياۋدان بەرى مىسىردىڭ ۇلكەن-ۇلكەن تۇراقتى ارمىيالارىنا انگىلىيالىقتار قولباسشىلىق ەتەدى؛ افرىكانى باعىندىرغان سوعىستاردىمىزدىڭ، افرىكانىڭ وڭتۇستىك بولەگىن باعىندىرۇ بۇعان كىر-مەيدى، بارلىغىن دەرىلىك بىز ۇشۇن جەرگىلىكتى ادامدار جۇرگىزدى.

جۇڭگونى بولسۇپ الۋدىڭ كەلەشەگى تۇرالى حوبسون ەكو-نومىكالىق جاقتان مىناداي توپشىلايدى: ”ول ۋاقىتتا، باتىس ەۋروپانىڭ كوپتەگەن رايوندارى كەيىن مەملەكەتتەردىڭ قازىرگى شىنارايوندارىنداي تۇرمەن سىپاتقا ەنەرەدى، ماسەلەن، انگىلىيانىڭ وڭتۇستىگىندەي، رىۋيەراداي جانە يتاليا مەن شۋەيتسارىيانىڭ سەرۋەندەۋىشلەر بارىنەن دە كوپ باراتىن، بايلار بارىنەن دە كوپ جەرلەرىندەي بولارەدى، قىىر شىعىستان جارنا ۇسىمىن جانە جىلدىق اقشا الپ تۇراتىن وتە از ساندى داۋلەتتى اقسۇيەك-تەرە، سانى ۇسال موللىق قىزمەتشىلەر مەن ساۋداگەرلەرە، سانى اناعۇرلىم كوپ ۇي قىزمەتشىلەرى مەن تاسىمال سالاسىندا ىستەيتىن جانە ونىمدەردى ابدەن وڭدەپ شىعاراتىن جۇمىسشىلار دا بولارەدى. باستى-باستى ونەركاسىپ تاراۋلارى جوعالادى، ال كوپتەگەن

ازىق-تۇلكى ونىمدەرى مەن شالا ونىمدەر بەينە تارتۇش سىياقتى، ازيا مەن افريكادان اعلىپ كەلىپ جاتادى. "باتىس مەملەكەتتەرنىڭ نەغۇرلىم كەڭ. وداعى، ياعنى ھۆروپاداعى ئېرى مەملەكەتتەردىڭ وداعى ئېزىڭ الدىمىزغا جايىپ سالغان بولاشاق مىناۋ: بۇل وداق-تىڭ بۇكىل دۇنيە ئۇزىنىڭ مادەنيەت سستەرىن العا باستىرعاندى بىلاي قويىپ، قايتا باتىس پارازىتتىگىنىڭ وراسان زور ھاۋىپىن تۇدىرادى: ئېرى توپ الدىڭى قاتارلى وئەركاسىپ مەملەكەتتىن تۇدىرادى، بۇل مەملەكەتتەردىڭ جوعارغى قاتلامداعى تاپتارى ازيا مەن افريكادان وراسان كوپ الم اقشا الادى جانە تولىپ جاتقان كومپىس قىزمەتكەرلەر مەن مالايىلاردى وسى اقشا مەن اسرايدى، بۇل قىزمەتكەرلەر مەن مالايىلار ەندىگارى ەگىشلىك ونىمدەرى مەن وئەركاسىپ ونىمدەرىن كوپتەپ وندىرمەيتتىن بولادى، قايتا جەكەلەرگە قىزمەت ەتەدى نەمەسە جاڭا ماليا اقسۇ-يەكتەرنىڭ باقىلاۋىندا ەكىشى دارەجەلى وئەركاسىپ ەڭبەگىمەن شۇغىلىدانايدى. مۇنداي ئازارىيانى (بولاشاق دەپ ايتۇ كەرەك) زەرتتەۋگە تاتىمايدى دەپ كوز قىرىن سالمايتىندار وسى كونىنىڭ وزىندە-اق جاڭاغىداي كۇيگە تۇسكەن قازىرگى وڭتۇستىك انگىليا رايوندارىنىڭ ەكونومىكالىق شارت-جاعدايلارى مەن قوعامدىق شارت-جاعدايلارىن ويلاپ كورسىن. ەگەر جۇڭگو مۇنداي ماليا-شىلاردىڭ، 'كاپىتال قوشۇشلار' دىڭ جانە ولاردىڭ ساياسىي جاقتاعى جانە وئەركاسىپ-ساۋدا جاقتاعى قىزمەتكەرلەرنىڭ ەكونومىكالىق تىزگىنىدەۋىندە بولىپ، ولاردىڭ، ھۆروپادا تۇتىنىۋ ماقساتىمەن، دۇنيە جۇزىنە ايگىلى، ەڭ مول اشلىماغان بايلىق قاينارنان پايدانى قوتارىپ الا بەرۋىنە مۇمكىندىك بەرەتىن بولسا، وندا بۇل جۇيەلى ئاسىلىدىڭ قانشاما زور دارەجەگە دەيىن كەڭەيتىلىدىگىن ولار ويلاپ كورسىن. ارينە، احوال توتەنشە كۆردەلى، دۇنيە جۇزىنە-

دەگى ئارتۇرلى كۈشتەردىڭ وزگەرىسىن بولجاۋ دا تىم قىيىن، سوندىقتان كەلەشەك جونىدە كامىل سەنئەت قانداي دا بولما- سىن، ئېر عانا مولشەر جاساۋعا بولمايدى. ئېراق، باتىس ەۋرو- پانىڭ يېمپەريالىزىمىن بىلەپ وتىرعان كۈشتەر وسى بەتالىسقا قاراي دامىپ بارادى. ەگەر بۇل كۈشتەر ەشقانداي قارسىلىققا ۇشراماسا، باسقا بەتالىسقا اۋدارىلماسا، وندا بۇل كۈشتەر شىنىندا وسى بارىستى وربىداۋ بەتالىسىندا كۇش سالادى. ①

ايتور مۇلدە دۇرس ايتىپ وتىر: ەگەر يېمپەريالىزىمنىڭ كۇش- تەرى قارسىلىقتارعا ۇشراماسا، ول شىنىندا وسىعان بارىپ سوعادى. قازىرگى يېمپەريالىزىم جاعدايىندا ”ەۋروپا وداعى“نىڭ ماڭىزى مۇندا دۇرس توپشىلانغان. بۇعان جالعز- اق جۇمىسى قوزعال- سىنىڭ شىنىدە بۇل كۇندە مەملەكەتتەردىڭ كوبىنىدە ۋاقىتشا جەڭىسكە جەتكەن ورايشىلدار دا ۇنەمى جانە بۇلتارماستان وسى بەتالىسقا قاراي ”كۇش سالۋ“دا دەگەندى قوسۋ كەرەك. يېمپەريا- لىزىم ئېر عانا جۇڭگونى قاناۋدى مەس، دۇنيە جۇزىن بولسىكە سالۋدى، اتتوبەلىندەي ەڭ باي مەملەكەتتەردىڭ مونوپولىالىق مول پايدا تابۋىن بىلدىردى، سوندىقتان، ەكونوميكالىق جاققان پىرولە- تارياتتىڭ جوعارى قاتنامىن ساتىپ الۋعا مۇمكىندىك تۇدىرادى، سونىمەن ورايشىلىدىقتى وسىرەدى، قالىپتاستىرادى جانە بەكەم- دەيدى. دەگەنمەن يېمپەريالىزىمگە، اسىرەسە ورايشىلىدىققا قارسى كۇشتەردى ۇمىستىپاۋ كەرەك، بۇل كۇشتەردى سوتسىيال- لىبەريالىس حوبسوننىڭ كورمەۋى تابىيى.

يېمپەريالىزىمدى قوراعانى ۇشنى كەزىندە پارتىيادان شىعارىلعان، بۇل كۇندە گەرمانىيانىڭ ”سوتسىيال- دەموكراتىيالىق“ پارتىياسى دە-

① حوبسوننىڭ جوعارىداي كىتابىنىڭ 103 - ، 205 - ، 144 - ، 335 - ،

لىنە تىنىنە كوسەم بولا الارلىق گەرمانىا ورايشلى گەرھارد خىلدەب-
راند افريكا نەگىرلەرنە، "ۋىلى يىسلامىشلىدق قوزعالىس" قا قارسى
... "بىرىگىپ" قىمىل جاساۋ ۋىشىن، "جۇڭگو-جاپونىيا وداعى" نا ①
قارسى "كۈشتى قۇرلىق-تەڭىز ارىيالىرى" ن ۋىستاۋ ۋىشىن، تاى
باسقالار ۋىشىن "باتىس ەۋروپانىڭ وداعى" ن (روسىيا كىرمەيدى)
ۋاعىزدادى دا، جوبسونغا وتە جاقسى تولىقتىرۋ جاسادى.

شۇلە-گەۋەرنىتزدىڭ "برىتانىيا يىمپەريالىزىمى" ن سۈرەتتەۋى
دە بىزگە پارازىتتىكىنىڭ ناق سول ەرەكشە بەلگىلەرنى كۆرسەتتى.
1865-جىلدا، 1898-جىلغا دەيىن انگلىيانىڭ حالق كىرىسى شامال-
مەن ئېرەسە ارتقان، ال وسى ۋاقىتتىڭ ئىشىندە "شەتەلدەن
كەلگەن" كىرىس 8 ەسە ارتقان. ەگەر يىمپەريالىزىمنىڭ "سىڭىر-
گەن ەڭبەك" ى "نەگىردى ەڭبەككە ۇيرەتكەن" ى بولسا (كۈشتەۋ
ئاسىلىنىسز بولمايدى...)، وندا يىمپەريالىزىمنىڭ "ھاۋىپ" ى مىنادا
بولماق: "ەۋروپا دەنە ەڭبەگىن، الدىمەن اۋىل شارۋاشلىغى
ەڭبەگىن جانە كەن ەڭبەگىن، سونان سوڭ ئېرشاما دورەكى ونەر-
كاسىپ ەڭبەگىن نەگىرلەردىڭ ئستەۋىنە يتەرپ تاستايدى، ال ۋىزى
جاتىپ شەر كۋىنىدە قالما بەرەدى، ئسويتىپ قىزىل ناسلىدەر مەن
نەگىرلەردىڭ ەكونومىكالىق ازاتتىغى، سونداي-اق كەيىنگى
ساياسى ازاتتىغى ۋىشىن دايارلىق جاساپ بەرۋى مۇمكىن."

انگلىيادا بارغان سايىن كوپ جەرلەر اۋىل شارۋاشلىغى وندىرد-
سىنە ئستەتلىۋەن قالىپ، بايلارغا ئارناغان دەنە تارىيە، سەيىل

① گەرھارد خىلدەبراندىنىڭ «ونەر كاسپىتنىڭ ۋستەمدىك ورنى جانە ونەر-
كاسپىتنىڭ سوتسىيالىزىمنىڭ شايقالۋى» (Gerhard Hilbrandt:
«Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Indu-
striesozialismus») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1910-جىلى باسپاسى
229-بەتتە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرنە قاراڭىز.

ورىندارىنا اينالىپ وتىر. شوتلاندىيا - وسناۋ ەڭ اقسۇيەكتەسكەن، اڭاۋلاۋدىڭ جانە وزگە دەنە تاربىيەنىڭ جەرى تۇرالى جۇرت "ول" ۇزىنىڭ وتكەندەگىسىنە جانە كارنەجى مىرزا"عا (امەرىكا مىليونەرى) "سۇيەنپ" ۇمىر سۇرەدى" دەسەدى. انگىلىيا ات باي - گەسى مەن تۇلكى سوعۇدىڭ وزىنە عانا جىل سايىن 14 مىليون پۇند ستەرلىك (130 مىليون رۇبل مولشەرىندە) جۇمىسايدى. انگىلياداعى جاتىپ شەرلەردىڭ سانى ۇبر مىليون مولشەرىندە. وندىرىسپەن شۇعىلداناتىن جان سانىنىڭ پىراسەنتى كۇن سايىن ازايىپ بارادى:

انگىليانىڭ جان سانى باستى ونەركاسىپ جۇمىسشىلاردىڭ
تاراۋلارىنداعى جۇ - جالىپ جان سانىدا
مىسشىلار سانى ۇستاتىن پىراسەنتى
(مىليون ەسەيمەن)

1851 - جىلى	17.9	4.1	23%
1901 - جىلى	32.5	4.9	15%

"20 - عاسىردىڭ باس شەنىندەگى برىتانىا يېمەريالىزىمى" ن زەر - تىتەۋشى بۇرجۇازىالىق وقىمىستى انگىلىيا جۇمىسشى تابى تۇرالى سوز قوزعاغان كەزدە، جۇمىسشىلاردىڭ "جوعارمى قاتتام" ى مەن "ناعىز پىرولەتارلىق تومەنگى قاتتام" دى ۇنەمى پارىقتاۋعا ۇماجبۇر بولادى. جوعارمى قاتتامنىڭ اراسىنداعى كوپ ادامدار كوپەر - تىپتەرگە، جۇمىسشى ۇيىمدارنا، دەنە تاربىيە ۇيىمدارىنا جانە كوپتەگەن ۇدىن اعىمدارنا قاتناسادى. سايلاۋ زاڭى وسى قاتتامنىڭ ورنىنا سايكەسەدى، ال مۇنداي سايلاۋ زاڭى انگىليادا "ناعىز پىر - ولەتارلىق تومەنگى قاتتامدى نعىستىرىپ تاستاۋ" ۇشىن الى دە نە ەداۋىر شەكتى!! انگىلىيا جۇمىسشى تابىنىڭ حالىن اشەكەي - لىپ كورسەتۋ ۇشىن ادامدار ادەتتە پىرولەتارىياتنىڭ ازىشلىعى

بولۇپ وتىرىغان ۋەسى جوعارغى قاتنامدى ئانا سۆز قىلادى، ماسەلەن، "جۇمىسسزىدىق ماسەلەسى كۈبىنەسە لوندونغا جانە پىرولەتارىياتتىڭ تۈمەنگى قاتنامىغا قاتىستى ماسەلە، بۇل تۈمەنگى قاتنامغا ساياسىي قايراتكەرلەر ۋەتەن ئاز كۆڭۈل بۆلەدى..."^① بۇرژۇازىيانىڭ ساياسىي الاياقتارى مەن "سوتسىيالىس" ۋاراشىلدار ۋەتەن ئاز كۆڭۈل بۆلەدى دەگەن ئىش.

يېمپەريالىستىڭ مەملەكەتتەردەن باسقۇچلۇق كۈشەتەندەردەن جان سانى بىرتىندەپ ئازايىپ، مەشەۋىرەك، جالاقىسى تۈمەنەرەك مەملەكەتتەردەن يېمپەريالىستىڭ مەملەكەتتەردە كۈشەتەندەردەن جان سانىنىڭ (ئەيىپ كەلگەن جۇمىسشىلار مەن قونىس ئاۋدارۋىشلار) بىرتىندەپ كۈبەيۋى دە جوعارىدا ئىتىلغان قىلى-قىلى قۇبىلىستارمەن قاتىستى يېمپەريالىزىمنىڭ ھەكشەلىكتەرنىڭ ئىرى بولۇپ تابىلادى. ھوبسوننىڭ ئىتۇنىغا قاراعاندا، ئىنگلىيادان باسقۇچلۇق كۈشەتەندەردەردىڭ جان سانى 1884-جىلدىن باستاپ ئازايىغان؛ 1884-جىلى 242 مىڭ، 1900-جىلى نەبارى 169 مىڭ ئادەم بولغان. گەر-مانىيادان باسقۇچلۇق كۈشەتەندەردىڭ جان سانى 1881-جىلدىن 1890-جىلغا دەيىنگى 10 جىلدا ەك يېىك شىڭنى شىققان؛ ئىر مىليون 453 مىڭ ئادەم بولغان، ئىراق كەيىنگى ەكى 10 جىلدا ئازايىپ 544 مىڭ جانە 341 مىڭ ئادەم بولغان. سونىمەن قاتار، ئۇستىريادان، ئىتالىيادان، روسسىيادان، ئاى باسقۇچلۇق كۈشەتەندەردەن گەرمانىيغا قونىس ئاۋدارغان جۇمىسشىلار كۈبەيگەن. 1907-جىلى جان سانى تەكسەرۋىگە قاراعاندا، گەرمانىيادا شەتەلدەكشەتەردەن ئىر مىليون 342 مىڭ 294 ئادەم بولغان، ۋنىڭ ئىشىندە ۋنەركاسىپ

① شۆلزە-گەۋەرنىتزدىڭ «بىرىتانيا يېمپەريالىزىمى» دەگەن شىعارماسى.

جۇمىششىلارنىڭ 440 مىڭ 800، ئۇل شارۋاشلىق جۇمىششىلارنىڭ 257 مىڭ 329^①. فرانسىيىنىڭ كەن ونەركاسىپ جۇمىششىلارنىڭ "نەداۋىر بو- لەگى" شەتەلدىكتەر: پولياكتار، يتالىياندار جانە يىسپاندار^②. امەرىكا دا شىعسى ەۋروپا مەن ۇڭتۇستىك ەۋروپادان قونىس اۋدارعان شەتەل ازاماتتارى جالاقىسى وتە تومەن جۇمىشتاردى سىتەيدى، باقلاۋشى بولپ كوتەرلىگەندەر مەن جالاقىسى ەڭ جوعارى جۇمىستى سىتەي- تىن جۇمىششىلاردىڭ اراسىندا امەرىكا جۇمىششىلارنىڭ ۇستاعان پىراسەنتى بارىنەن كوپ^③. يېمپېريالىزىمدە جۇمىششىلاردىڭ ارا- سىنان دا ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەردى بولپ شىعارۋ جانە ولاردى پىرولەتارىياتنىڭ قالىڭ بۇقاراسىنان قول ۇزدىرۋ بەتالىسى بار. يېمپېريالىزىمنىڭ جۇمىششىلاردى بولشەكتەۋ، جۇمىششىلار اراسىن- داعى ورايشىلدىقتى كۇشەيتۋ، جۇمىششى قوزعالسىن ۋاقىتشا ئىرد- تىپ- شىرىتۋ بەتالىسى انگليادا 19- عاسىردىڭ سوڭى مەن 20- عاسىردىڭ باسىنان الدەقايدا ەرتە بىلىنگەن كورسەتۋىمىز كەرەك. ويتكەننى انگليادا 19- عاسىردىڭ ورتا شەنەن باستاپ يېمپېريالىزىمنىڭ مىناداي ەكى زور ەرەكشەلىگى دايىن بولدى: قىرۋار وتارلارعا يە بولدى؛ دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپولىالىق ورنىغا شىقتى. ماركىس پەن ەنگەلىس جۇمىششى قوزعالسىنداعى

① «گەرمانىا يېمپېرياسىنىڭ ساناعى» نىڭ (Statistik des Deutschen Reichs) 211 - تومىنا قاراڭىز.

② ەنگەردىڭ «فرانسىيىنىڭ كاپىتال قوسۋى» (Henger: «Die Kapitalanlage der Franzosen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1913 - جىلى شتۇتگارت باسپاسىنا قاراڭىز.

③ گۇرۋىچنىڭ «قونىس اۋدارۋشىلار جانە ەڭبەك» (Hourvich: «Immigration and Labour») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1913 - جىلى نىۋ - يورك باسپاسىنا قاراڭىز.

وراشىلدىق پەن انگىلىيا كاپىتالىزىمنىڭ يىمپەريالىستىك ەرىكەشلىك-تەرى اراسىنداعى وسى بايلانستى ونداعان جىل بويى قاداعالاپ كەلدى. ماسەلەن، ەنگەلس 1858-جىلى 10-ايدىڭ 7-كۈنى ماركسكە جازعان خاتىندا بىلاي دەپ جازعان: "انگىلىيا پىرولەتارىياتى ئىس جۇزىندە كۈننەن-كۈنگە بۇرجۇازىيالىنىپ بارادى، سوندىقتان بارلىق ۇلتتىڭ شىندە ەڭ بۇرجۇازىيالىنعان وسى ۇلت ئىستى اقىر ايانىندا بۇرجۇازىيادان باسقا بۇرجۇازىيالىنعان اقسۇيەكتەر مەن بۇر-جۇازىيالىنعان پىرولەتارىيات تا بولعانغا دەيىن جەتكىزگىسى كەلەتىن كورىنىدۇ. ارينە، بۇكىل دۇنيە جۇزىن قاناپ وتىرعان ۇلت جونىنەن العاندا، بەلگىلى دارەجەدە مۇنىڭ جۈنى بار." 271 مۇنان شىرەك عاسىرغا جۇتق ۋاقت وتكەن سوڭ، 1881-جىلى 8-ايدىڭ 11-كۈنى جازعان خاتىندا ەنگەلس تاعى دا "بۇرجۇازىيا ساتىپ العان نەمەسە كەمىندە بۇرجۇازىيادان اقى الپى وتىراتىن ادامدار باسشىلىق ەتىپ جۇرگەن ەڭ وڭىباعان انگىلىيا جۇمىسشى بىرلەس-تىگى" 352 تۇرالى ايتقان. 1882-جىلى 9-ايدىڭ 12-كۈنى كاۋتە-سكىگە جازعان خاتىندا ەنگەلس جانە بىلاي دەگەن: "ئىز مەنەن: وتارلىق ساياسات تۇرالى انگىلىيا جۇمىسشىلارىنىڭ ويى قانداي؟-دەپ سۇرايسىز. ولاردىڭ جالپى ساياسات تۇرالى ويى قانداي بولسا، بۇل تۇرالى ويى دا سونداي. مۇندا جۇمىسشى ساياسىي پارتىياسى جوق، مۇندا كەرباقپاشىلدار مەن لىبەرال ۇشقالاقتار عانا بار، ال جۇمىسشىلار سولارمەن بىرگە انگىلىيانىڭ وتارلىق مونوپولىالىق ۇقە-مىنىڭ جانە انگىلىيانىڭ دۇنيە جۇزىلىك بازارداعى مونوپولىالىق ۇقىمىنىڭ يىگىلىگەن قانەن-قاپەرسىز كورىپ وتىر." 353 ① (ەنگەلس

① «ماركس-ەنگەلس خاتىتار» (Briefwechsel von Marx und Engels)

2-تۈمىنىڭ 290-بەتىنە؛ 4-تۈمىنىڭ 453-بەتىنە قارا-

1892 - جىلى «انگلىيا جۇمىسشى تابىنىڭ ھالى» دەگەن كىتابىنىڭ 2 - باسپاسىنا جازغان العى سوزىندە دە سونداي كوزقاراستى بايانداغان.

بۇل جەردە سەبەپتەر مەن سالدۇرلار ايىقن كورسەتىلگەن. سەبەپتەر: (1) بۇل مەملەكەت بۇكىل دۇنيە جۇزىن قانايدى؛ (2) ول دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپولىيالىق ورنىدا تۇرادى؛ (3) ول وتارلىق مونوپولىيالىق ۇقىققا يە. سالدۇرلار: (1) انگلىيا پىرولەتار-ياتىنىڭ بىر بولەگى بۇرجۇازيالاندى؛ (2) انگلىيا پىرولەتارىياتىنىڭ بىر بولەگى بۇرجۇازيا ساتىپ العان نەمەسە كەمىندە بۇرجۇازيادان اقى الپى وتىراتىن ادامداردىڭ باسشىلىغىنا كونىپ وتىر. 20 - عاسىردىڭ باسىندا يېمپەرئاليزم دۇنيە جۇزىن اتىتوبولىندەي مەملەكەتتەردىڭ بولسۇن اياقتاتتى، ونىڭ شىنىدەگى مەملەكەت-تەردىڭ قاي-قايسىسىنىڭ دا قاناپ وتىرعان جەرى، (ۇستەمە پايدا الۋ ماغناسىندا) "بۇكىل دۇنيە جۇزى"نىڭ 1858 - جىلى انگلىيا قاناعان بولەگىنەن ۇسال عانا كەمىرەك بولەگى بولپ وتىر؛ بۇل مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسى دا ترەستەردىڭ، كارتەلدەردىڭ، مالىيا كاپىتالىنىڭ جانە قارىز بەرۋشىلەردىڭ بورىشتانۇشلارعا بولغان قارىم-قاتناستارىنىڭ، تاى سوندايلاردىڭ ارقاسىندا دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپولىيالىق ورنىن يەلەپ وتىر؛ بۇل مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسىنىڭ دا بەلگىلى دارەجەدە وتارلىق مونوپولىيالىق ۇقىقى بار (دۇنيە جۇزىندەگى 75 مىليون شارشى كىلومەتىر كەلەتىن بارلىق وتاردىڭ 65 مىليون شارشى كىلومەتىرى، ياعنى 86 پىراسەنتى

ئىز. كاۋتسكىدىڭ «سوتسىيالىزم جانە وتارلىق ساياسات» (K.Kauts-)

ky: «Sozialismus und Kolonialpolitik» دەگەن شىعارماسىنىڭ

1907 - جىلى بەرلىن باسپاسىنىڭ 79 - بەتىنە قاراڭىز؛ بۇل كىتاپشا-

نى كاۋتسكى تىم مەرتەدە، ول ۇالى ماركسىزىمى كەزىندە جازغان.

6 كۈشتى مەملەكەتتىڭ قولنا شوغرلانغانىن. 61 مىليون شارشى كىلومەتىرى، يەنى 81 پىراسەنتى 3 كۈشتى مەملەكەتتىڭ قولنا شوغرلانغانىن "ئېرپ" كورپى وتتىڭ).

قازىرگى جاعايدىڭ وزگەشەلگى تومەندەگىدەي ەكونومىكا-لىق جانە ساياسىي شارىت-جاعايدىڭ قالىپتاسۇندا بولپ وتىر: يىمپەريالىزىم ورگەن كۈيىنەن بىلەپ-توستەۋشى جۇيە بولپ جەتىلدى، كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىالىق ۇيىمدارى خالىق شارۋاشىلىقى مەن ساياسىدا باستى ورنىغا شىقتى، دۇنيە جۇزى بولسىن بولدى؛ ەندى "ئېرپ" جاعىنان، تۇتاس 20-ئاسىردىڭ باس كەزىنىڭ ەركەشە سىپاتى رەتىندە، مونوپولىالىق ۇققتى انگلىيانىڭ "ئېرپ" ۇزى عانا دەرەس يەلەۋدەن قالغانىن، ونىڭ ورنىغا از ساندى يىمپەريا-لىستىڭ كۈشتى مەملەكەتتەردىڭ مونوپولىالىق ۇققا قاتناى جولىنىداعى كۇرەسىن كورپ وتىرمىز. وسى ەكونومىكالىق جانە ساياسىي شارىت-جاعايدىلار ورايشىلدىقتى جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ جالپى، نەگىزگى مۇددەلەرمەن "ئىپتى" دە ئىمراعا كەلە المايتىن ەتەدى. قازىر، ورايشىلدىق 19-ئاسىردىڭ سوڭى جارىتىسىنداعى انگلىيا-داعىداي، "ئېرپ" مەملەكەتتەگى جۇمىشى قوزغالىسىندا ونداعان جىل بويى تولىق جەڭگىسكە جەتە المايتىن بولدى، "ئېرپ" ول "ئېرپىيە-را" مەملەكەتتەردە ابدەن پىستى، ەزىلىپ كەتتى، "ئېرپ" - "ئىرىدى"، ونىڭ ۇستىنە سوتسىيال-شوۋىنىزىم رەتىندە بۇرجۇازيا ساياساتىمەن مۇلدە توعىسىپ كەتتى. ①

① پوتەرسوۋ مىرزا سىياقتىلار، چەنكەلى مىرزا سىياقتىلار، ماسلوۋ مىرزا سىياقتىلار، تاغى باسقار ۋاكىلدىك ەتكەن روسىيا سوتسىيال-شوۋىنىيە-زىمى ۇزىنىڭ كورنەۋ فورماسى جاعىنان دا نەمەسە كومەسكى فورماسى جاعىنان دا (ماسەلەن، چەيدەزە، سكوبەلەۋ، اكسەلرود، مارتوۋ،

IX. يېمپەريالىزىم جونىندەگى سىن

بۇل ارادا يېمپەريالىزىم جونىندەگى سىن دەپ سۆزدىڭ كەڭ مەناسىنداعى سىن، قوعامداغى تاپتاردىڭ وزدەرىنىڭ جالپى يىدىا- لوگىياسى بويىنشا يېمپەريالىستىك ساياساتقا قولداناندىن پوزىتسىياسى ايتىلىپ وتىر.

بىر جاعىنان، ازىنچىلىق ادامداردىڭ قوللىنىلىدىغان شوغىرلانغان وراسان مول مالىيا كاپىتالى توتەنشە كەڭ ئارى تەسىز قارىم-قاتىناس جانە بايلاندىس تورىن ورناتىپ، ۇساق كاپىتالىستىر مەن كاسىپ يەلەردى- نىڭ ۇلكەن توبىن عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ەڭ ۇساق كاپىتالىستى- تەر مەن كاسىپ يەلەرىن دە شەڭگەلىنەلدى، ەندى بىر جاعىنان، دۇنيە جۇزىن بولسۇ ۇشۇن جانە وزگە مەملەكەتتەردى بىلەپ- توستە ۇ ۇشۇن باسقا مەملەكەتتىڭ مالىياشلار توپتارىنا قارسى قىان- كەسكى كۇرەس جۇرگىزىلىپ جاتىر، — مەنە وسىنىڭ بارى داۋلەتتى تاپتاردىڭ بارلىعىن دا يېمپەريالىزىم جاعىنا شىعاردى. يېمپەريالى- زىمنىڭ بولاشاىنا ”جاپايى“ اۋەستەنۇ، يېمپەريالىزىمدى قۇتىرىنا قورعاۋ، يېمپەريالىزىمدى مۇمكىندىگىنشە ادەملەپ كورسەتۋ، — قازىرگى زاماننىڭ بەلگىسى مەنە وسى. يېمپەريالىستىك يىدىالوگىيا جۇمىسىنى تابىنا دا سىڭدى. جۇمىسىنى تابى مەن وزگە تاپتىڭ اراسىن بولسۇ تۇرغان ۇلى قورعان جوق. گەرمانىيانىڭ وسى كۇنگى ”سوتسىيال-دەموكراتىيالىق“ دەلىنەتىن پارتىياسىنىڭ كوسەم-

تاغى باسقا مىرزالار) ورايشلىقتىڭ روسسىيالىق تۇرىنەن، اتاپ ايتقاندا، جويىمپازدىقتان¹³² ۇسىپ شىقتى.

دەرىن جۇرت "سوتسىيال-يېمپەريالىستەر"، ياغنى اۋىز جۇزىنىدەكى سوتسىيالىزىمىشلىدەر، "ئىس جۇزىنىدەكى يېمپەريالىستەر دەپ ئادىل اتاپ جۇرگەن بولسا، انگلىيادا ورايشىل "فابىيانىشلار قوعامى" نا 302 جاتاتىن "فابىيانىشل يېمپەريالىستەر" دىك بار ەكەندىگىن حوبىسون 1902- جىلدىك وزىندە- اق كورسەتكەن بولاتىن.

بۇرژۇازىيا وقىمىستىلارى مەن ساياسىي قالاىمگەرلەرنىڭ بارلىعى دا يېمپەريالىزىمدى ادەتتە كومەسكىلەۋ تاسىلىدەرمەن قورعايدى، يېمپەريالىزىمنىڭ تولىق ۇستەمدىگىن جانە تەرەك تامىرلارىن بۇركە- مەلەيدى، "ئىشئارا نارسەلەر مەن ەكىنىشى ورنىداى ۇساق- تۇيەك- تەردى باستى ورنىغا قويۇغا كۇش سالادى، تىرەستەرگە نەمەسە بانكەلەرگە ساقشى باقىلاۋىن قويۇ، تاى سونداىلار سىقىلدى ەشقان- داي ماڭىزى جوق "جاڭغىرتۇ" جوسپارلارى ارقىلى ادامداردىڭ نازارىن ماندى ماسەلەردەن باسقا جاققا اۋدارىپ جىبەرۋگە جان- تالاسادى. ال ەندى يېمپەريالىزىمنىڭ نەگىزگى قاسىيەتتەرىن جاڭغىرتۇ تۇرالى ويدىڭ اقىلغا سىيمىسز ەكەندىگىن موينىنداۋغا باتىلى باراتىن ارسىز، بۇكىپەسىز يېمپەريالىستەر تىم سىرەگىرەك پىكىر ايتادى.

"بىر مىسال كەلتىرەيىك. گەرمانىيا يېمپەريالىستەرى «دۇنيە جۇزد- لىك شارۋاشلىق ماقالالار جىيىناى» دەگەن كىتاپتا وتارلاردى ۇلت ازاتتىق قوزغالىستارىن، ارىنە، اسىرەسە، گەرمانىياغا قاراماي- تىن وتارلاردى ۇلت ازاتتىق قوزغالىستارىن شولۇغا كۇش سالغان. ولار يىندىستانداى تولقۇ مەن نارازىلىق قوزغالىستاردى، ناتالداى (وڭتۇستىك افرىكا) قوزغالىستاردى، گوللاندىياغا قارايتىن يىندىستان- دى ۇلت قوزغالىستاردى، تاى سول سىياقتىلاردى كورسەتكەن. سولار- دىڭ بىرەۋى اعىلىشنىشا باسىلغان "بىر كىتاپتاى ازىيا، افرىكا، ەۋروپا قۇرلىقتارىنداى وزگە مەملەكەتتەردىڭ ۇستەمدىگىندە بولپ

وتىرعان ۇلتتار ۋاكىلدەرىنىڭ 1910-جىلى 6-ايدىڭ 28-30-كۈندەرى وتكىزگەن باعىنىشتى ۇلتتار مەن ناسىلدەر ۋاكىلدەر مەجلىسى جونىندەگى ماقالاعا شولۇ جاساعاندا، مەجلىستە سويلەگەن سوزدەرگە مىناداي باعا بەردى: "ايتۇعا قاراغاندا، يېمپەريالىستەرمەن كۇرەسۋ كەرەك؛ بىلەپ-تۈستەۋشى مەملەكەتتەر باعىنىشتى ۇلتتاردىڭ تاۋەلسىزدىك ۇقىعىن مويىنداۋعا ءتيس؛ خالىقارالىق سوت كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ ءالسز ۇلتتارمەن جاساسقان شارت-تارىنىڭ اتقارلۇقن باقلاپ وتىرۋ قاجەت كۆرىنەدى. وسىنداي اڭقاولىق تىلەكتەردى بىلدىرۋدەن سىرت، ۋاكىلدەر مەجلىسى ونان ارى ىلگەرلىي الماعان. ولاردىڭ مىنا اقيقاتتى يەنىڭ جاسۋ-ىنداي بولسا دا تۇسىنگەنن بايقاي المادىق: يېمپەريالىزىم قازىرگى فورماداعى كاپىتالىزىم مەن بولىنبەستەي بولپ بايلانسقان، سوندىقتان (!!) كەيىرەرەكشە جەكسۇرىن اسىرا سىلتەۋ قۇبىلىستارىنا قارسى شىعۇمەن عانا شەكتەلۋدەن باسقا، يېمپەريالىزىمگە قارسى تىكلەي كۇرەس جۇرگىزۋدەن ءۇمت جوق." ① يېمپەريالىزىمنىڭ نەگىزدەرىن جاڭغىرتىمپازدىق ادسپەن وزگەرتۋدىڭ ءوزى الداۋ، "اڭقاولىق تىلەك" بولعاندىقتان، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازيا-شىل ۋاكىلدەرى "ونان ارى" ىلگەرلىمەگەندىكتەن، ەزۋشى ۇلتتار-دىڭ بۇرجۋازياشىل ۋاكىلدەرى "ونان ارى" كەرى شەگىندى، "ىلمىلىق"تى جەلەۋ ەتە وتىرىپ يېمپەريالىزىمگە قۇلدىق ۇرۋ حالىنە دەيىن كەرى شەگىندى. "لوگىكا"-اق!

يېمپەريالىزىمنىڭ نەگىزدەرىن جاڭغىرتىمپازدىق ادسپەن وزگەر-تۈگە بولا ما؟ العا باسۋ، يېمپەريالىزىمدى تۈزىغان قىلى-قىلى

① «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشلىق ماقالالار جىناعى» («Weltwirtschaftliches Archiv») 2-تومنىڭ 193-بەتىنە قاراڭىز.

قايشىلىقتاردى ونان ارى شىيەلەنسىتىرۇ، ونان ارى تەرەڭدەتۇ كەرەك پە الدە كەين شەگىنۇ، بۇل قايشىلىقتاردى باسەڭدەتۇ كەرەك پە؟ بۇل ماسەلەر يېمپەرياليزمىدى سىنداۋدامى تۇبىرلى ماسەلەر بولپ تابىلادى. يېمپەرياليزمنىڭ ساياسى جاقناعى ەرەك-شەلىگى-ماليا شونجارلارنىڭ ەزگىسى جانە ەركىن باسەكەنىڭ جويىلۇنىنان تۇعان جاپپاي كەرتارتپالىق جانە ۇلتتىق ەزگىنىڭ كۇشەيۋى، سوندىقتان 20-ئاسىردىڭ باس شەنىندە يېمپەريالىستىك مەملەكەتتەردىڭ بارىندە دەرىلك يېمپەرياليزمگە قارسى ۇساق بۇر-جۋازىيالىق دەموكراتىيالىق قارسى توپ جارىققا شىقتى. كاۋتسكىدىڭ جانە كەڭ خالىقارالىق ىدىيالىق اعم بولعان كاۋتسكىشىلىدىكىتىڭ ماركىسىزىمنىەن بەت بۇرغان جەرى ۇدال مىنادا: كاۋتسكى ەكونومىيە-كالىق جاققان مۇلدە كەرتارتپا وسى ۇساق بۇرجۋازىيالىق جاعىمىرتىمپاز قارسى توپقا ۇزىن قارسى قويۇدىڭ قامىن سىتەگەنى، قارسى قويماغانى بىلاي تۇرسىن، قايتا ۇمالىياتتا ولارمەن اۋىز جالاسىپ كەتتى.

ىسپانىياعا قارسى 1898-جىلى يېمپەريالىستىك سوعىس امەرىكادا "يېمپەرياليزمگە قارسى تۇرۇ"دى، ياعنى بۇرجۋازىيالىق دەموكراتىيە-شىلداردىڭ سوڭى توپ موخىگاندارنىڭ³⁵⁴ قارسىلىعىن تۇعىزدى. ولار بۇل سوعىستى "قىلمىستى" سوعىس دەپ اتاپ، وزگە ەلدەر-دىڭ جەرىن قوسىپ اۋىنەگىزگى زاڭعا قايشى كەلگەندىك، فىلىپپىنەندەگى بايرىعى خالىقتىڭ كوسەمى اگۇيىنالدو جونىندەگى قىلىق-تاردى "شووۋىنىستەردىڭ الداۋى" (الدەمەن اگۇيىنالدو) فىلىپپىنەگە بوستاندىق بەرمەز دەپ جاۋاپ بەرىپ، ارتىنان امەرىكا ارمىاسىن قۇرلىققا شىعارىپ فىلىپپىنەدى قوسىپ العان) دەپ ەسەپ-تەيدى جانە لىنكولننىڭ مىنا ۇسوزىن كەلتىرەدى: "اق جىمىستىلار ۇزىن ۇزى باسقارسا، وندا بۇل ۇزىن ۇزى باسقارۇ بولادى،

اق جىنىستىلار ۇزىن ۇزى باسقارۋمەن بىرگە وزگەلەردى قوسا باسقارسا، وندا بۇل ۇزىن ۇزى باسقارۋ ەمەس، دارا وكتەمدىك بولادى. ① بىراق بۇل سىنىڭ بارى دە يېمپېريالىزىمنىڭ ترەس-تەرمەن، دەمەك كاپىتالىزىمنىڭ نەگىزدەرمەن ايرىلماستاي بولپ بايلانسقاندەن موپىنداۋدان، ۇرى كاپىتالىزىم جانە ونىڭ دامۋى تۇعمرعان كۇشتەر جاققا تۇرۇدان قورققان سوڭ، بۇل سىن "اڭقاۋ-لىق تىلەك" بولپ قالا بەردى.

حوبسوننىڭ يېمپېريالىزىمدى سىنداعاندا تۇرغان نەگىزگى مايدانى دا وسىنداي. حوبسوننىڭ "يېمپېريالىزىمنىڭ بولماي قويمايتىندى-ەى" ن تەرىسكە شىعارۋى، تۇرعىنداردىڭ "تۇتىنىۋ قابىلەتىن ۇسىرۋ" (كاپىتالىستىك ۇزىم تۇسىندا!) دەپ ۇندەۋى كاۋتسكىدەن ەرتە بولدى. ۇزىمىز بىرنەشە رەت كەلتىرگەن اڭاخد، ا. لانسبۇرگ، ل. ەشۋەگە، فرانسىا جازۇشلارىنان، 1900-جىلى باسلىپ شىققان «انگىلىيا جانە يېمپېريالىزىم» دەگەن ۇستىرت كىتاپنىڭ اپتورى-ۋىكتور بەرارد تا يېمپېريالىزىمدى، بىنكەنىڭ بارلىق نارسەنى بىلەي-تىندىگىن، مالىا شونجارلارنى، تاى سول سىياقتىلاردى ۇساق بۇر-جۋازىالىق كوزقاراسىپەن سىندايدى. بۇلاردىڭ بارلىعى دا استە ماركىسىزىمىشلى بولپ كورنىگىسى كەلىمەي-اق، يېمپېريالىزىمگە ەركىن باسەكە مەن دەموكراتىيانى قارسى قويادى، قاقتىسەس پەن سوعىسقا ۇسوزسىز اپارپ سوعاتىن باعدات تەمىر جولنى جاساۋ جوسپارىن كىسالايدى، بەيىتتىشلىكتى قورعاۋ جونىندە "اڭقاۋ-لىق تىلەك" بىلدىرەدى، تاى باسقارار. ەڭ اقىرىندا، حالقارالىق

① ج. پاتۋيەنىڭ «امەرىكا يېمپېريالىزىمى» (J. Patouillet: «L'i-mpérialisme américain») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1904-جىلى دىجون باسپاسىنىڭ 272-بەتىنە قاراڭىز.

قۇندى قاغازداردىڭ تاراتىلۇ احوالىن زەرتتەيتىن ساناق عالمى
 ۱. نەيمارك تا بار، ول 1912-جىلى "حالىقارالىق" باعالى قاغاز-
 داردىڭ جۇزدەگەن مىليارت فرانكتەرىن ەسەپتەي كەلىپ: "بەي-
 ىتىشلىك بۇزىلادى دەپ ويلاۋعا بولا ما?...وسىنداي وراسان زور
 ساندار تۇرعاندا سوعىس شىعارۋعا تاۋەكەل ەتۋگە بولا ما؟" ①
 دەپ ايعايلاپ جىبەرەدى.

بۇرچۋازىاشل ەكونومىستەردىڭ مۇنداي اڭقاۋلىعىنىڭ ەشقانداي
 تاڭىالارلىعى جوق، ونىڭ ۇستىنە ولاردىڭ وسىنداي اڭقاۋلىق
 بەينەمەن يېمپېريالىستىڭ تۇزىم تۇسىنداعى بەيىتىشلىك تۇرالى
 "شىنداپ" سوز ەتۋى وزدەرىنە قايتا ەتىمدى دە. ۇىراق 1914-،
 1915-، 1916-جىلدارى كاۋتسكى دە وسىنداي بۇرچۋازىالىق
 جاڭىىرتىمپازدىق كوزقاراستى قولدانىپ، بەيىتىشلىك ماسەلەسىندە
 "جۇرت" (يېمپېريالىستەر، جالغان سوتسىيالىستەر جانە سوتسىيال
 تىنىشتىقپازدار) "ۇىر اۋىزدى بولپ وتىر" دەپ سوقتى، ايتىڭىز-
 شى، كاۋتسكى دە ماركسىزىمىنەن نە قالدى؟ بۇل يېمپېريالىزىمنىڭ
 قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىنە تالداۋ جاساۋ جانە ونى اشۋ ەمەس، قايتا
 بۇل قايشىلىقتاردان تەك جاڭىىرتىمپازدىق "اڭقاۋلىق تىلەك" تەر-
 مەن عانا اۋلاق بولۇ، وراعتىپ كەتۋ بولپ تابىلادى.

تومەندەگىلەر كاۋتسكىدىڭ يېمپېريالىزىمدى ەكونومىكالىق جاقتان
 سىنداۋىنىڭ تىپتىك مىسالى. ول 1872-جىلى جانە 1912-جىلى
 انگلىيانىڭ مىسىرمەن جاساسقان يىمپورت-ەكسپورت ساناق ماتەريال-
 دارىن الا وتىرىپ، بۇل جاقتا يىمپورت-ەكسپورت زاتتارى مولشە-

① «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋورىنىڭ مازمۇنداماسى» (Bulletin de)

l'Institut International de Statistique) 19- تومى 2-كىتابى.

نىڭ 225-بەتىنە قاراڭىز.

رىنىڭ ارتۇى انگلىيانىڭ جالىي يىمپورتى مەن ەكسپورتىنا قاراعاندا باياۋ ەكەننى كورگەن. "سويتىپ كاۋتسكى مىناداي قورتىندى شىعارادى: "مىسردى قارۋلى كۇشپەن باسپ الماي، كىلەڭ ەكونومىكالىق فاكىتورلاردىڭ رولىنا سۇيەنگەندە انگلىيامەن مىسرى ساۋداسىنىڭ ارتۇى باياۋلاۋ بولادى دەۋگە "بىزدىڭ ەشقانداي نەگىزىمىز جوق." "كاپىتالدىڭ ۇلعايۋ تىلەگى" "يېمپەرئالېزىمنىڭ زورلىقتى كۇش ادسىمەن ەمەس، قايتا بەيىت دەموكراتىيامەن بارىنەن جاقسى جۇزەگە اسا الادى".^①

كاۋتسكىدىڭ بۇل تۇجىرىمى، ونىڭ روسسىياداعى سويىل سوعارى (ياعنى سوتسىيال-شووېنىستەردىڭ روسسىيالىق قورعاۋشىسى) سىپەكتاتور³⁵⁵ مىرزا "تۇرلى تۇستەگى اۋەنمەن قايتالاعان تۇجىرىمى كاۋتسكىشىلدىكتىڭ يېمپەرئالېزىم جونىندەگى سىندارىنىڭ نەگىزى بولپ تابىلادى، سوندىقتان "بىز مۇنى اشالاپ ايتا كەتۋىمىز كەرەك. "بىز خىلفەردىڭنىڭ "سوزىن كەلتىرۋەن باستايىق، وپىتكەنى كاۋتسكى خىلفەردىڭنىڭ قورتىندىلارنى "بارلىق سوتسىيالىس "نازار-ياشيلار "بىر اۋىزدان ماقۇلداغان" دەپ تالاي رەت (سونىڭ ئىشىندە 1915-جىلى 4-ايداعىسى دا بار) جاريالاعان بولاتىن.

خىلفەردىڭ بىلاي دەپ جازادى: "پىرولەتارىيات العا كەتكەن كاپىتالىستىك ساياساتقا ەركىن ساۋدا "داۋىرىنىڭ جانە مەملەكەتكە جاۋ كوزبەن قاراۋدىڭ ارتتا قالغان ساياساتىن قارسى قويماۋغا "تىيىس. ماليا كاپىتالىنىڭ ەكونومىكالىق ساياساتىنا، يېمپەرئالېزىمگە پىرولەتارىياتتىڭ بەرەتەن جاۋابى ساۋدا ەركىندىگى ەمەس، قايتا

① كاۋتسكىدىڭ «ۇلتىتىق مەملەكەت، يېمپەرئالېستىك مەملەكەت جانە

مەملەكەتتەر وداعى» (Kautsky: «Nationalstaat, imperialist-ischer Staat und Staatenbund» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1915-

جىلى نىۋرنبەرگ باسپاسىنىڭ 72-بەتتە جانە 70-بەتتە قاراڭىز.

سوتسياليزم عانا بولا الادى. ەندى پىرولەتارىيات . ساياساتىنىڭ ماقساتى ەركىن باسەكەنى قالىپىنا كەلتىرۈ شىياقتى مۇرات ەمەس (مۇنداي مۇرات قازىر كەرتارتىپا مۇراتقا اينالادى)، قايتا كاپىتالىيە-زىمدى قۇرتۇ ارقىلى باسەكەنى تۇبەگەيلى جويۇ عانا بولا الادى. ① كاۋتسكى ماليا كاپىتالىيە داۋىرى جونىنەن العاندا "كەرتارتىپا مۇرات"تى، "بەيىت دەموكراتىيە"نى جانە "كىلەڭ ەكونومىكالىق فاكىتورلاردىڭ رولى"ن قورعادى دا، ماركىزىمىنەن قول ۇزدى، ويتكەنى بۇل مۇرات **ويەكتىپىك جاققان** كەرى قايتۇ، مونوپولىيالىق كاپىتالىزىمىنەن مونوپولىياسىز كاپىتالىزىمگە شەگىنۇ، جاعىرتىمپازدىق الدامكوستىك بولپ تابىلادى.

ەگەر قارۋلى كۇشپەن باسپ الۇ بولماسا، ەگەر يېمپەرئاليزم بولماسا، ماليا كاپىتالىيە بولماسا، وندا انگليانىڭ مىسىرىمەن (نەمەسە باسقا وتارىمەن، ياكى جارتىلاي وتارىمەن) بولغان ساۋداسىنىڭ "ارتۇ"ى تەزىرەك بولادى ەكەن. بۇل نە دەگەن ۇسوز؟ بۇل ەگەر ەركىن باسەكە ارقانداي مونوپولىيانىڭ، ماليا كاپىتالىيە "بايلانستار" - نىڭ نەمەسە ەزگىسىنىڭ (بۇل دا مونوپولىيە) جانە كەيىر مەملەكەت - تەردىڭ وتارلاردى مونوپولىيالىق يەمدەنۈنىنىڭ شەكتەۋىسەنە ۇشرا - ماعان بولسا، وندا كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى تەزىرەك بولار ەدى دەگەن ۇسوز ەمەس پە؟

كاۋتسكىدىڭ تۇجرىمىندا مۇنان باسقا ماعانىڭ بولۇى مۇمكىن ەمەس. ال بۇل "ماعنا"دا تىتتەي دە ماعنا جوق. **سولاي - اق دەلىك**، ەگەر ەشقانداي مونوپولىيە بولماسا، ەركىن باسەكە كاپىتالىيە - زىم مەن ساۋدانىڭ دامۋىن نەغۇرلىم تەزدەتكەن **بولار ەدى** دەلىك. ۇبىراق، ساۋدا مەن كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى نەغۇرلىم تەز

① «ماليا كاپىتالىيە»نىڭ 567 - بەتىنە قاراڭىز.

بولسا، مونوپولىيانى تۇغۇزۇشى ۋەندىرىس پەن كاپىتالىدىڭ شوغىر-
 لانۇى دا سولغۇرلىم كۇشتى بولا بەرەدى. ونىڭ ۇستىنە مونوپوليا
 قازىردىڭ وزىندە ەدال ەركىن باسەكەنىڭ شىشەن تۇلىدى!

 مونوپوليلار قازىر دامۇدى باياۋلاتا باستاعانىڭ وزىندە دە، بۇل
 ەركىن باسەكەنى قۇتاتىۋدىڭ سەبەبى بولا المايدى، ويتكەنى
 مونوپولىيانى تۇغىزانان كەينىڭى جەردە ەركىن باسەكەنىڭ بولۇى
 مۇمكىن ەمەس.

كاۋتسكىدىڭ تۇجىرىمىن قالاي اۋدارىپ قاراساڭىز دا، وندا
 كەرتارىپالىقتان جانە بۇرجۋازىالىق جاڭغىرتىمپازدىقتان باسقا
 ەشئارسە دە جوق.

ەگەر بۇل تۇجىرىمدى تۇزەپ، سىپەكتاتور ايتقانداي، انگىليا
 وتارلارنىڭ انگىليامەن جاساعان ساۋداسى انگىليا وتارلارنىڭ باسقا
 ەلدەرمەن جاساعان ساۋداسىنان قازىر باياۋ دامىپ وتىر دەسەك، —
 بۇل دا كاۋتسكىدى قۇتقارا المايدى. انگىليا ەباز - باياعى مونوپوليا -
 دان، ەباز - باياعى يېمپەريالىزىمنىەن، ەبىراق باسقا مەملەكەتتەردىڭ

 (امەرىكانىڭ، گەرمانىيانىڭ) مونوپولىياسى مەن يېمپەريالىزىمنىەن
 سوققى جەپ وتىر. جۇرتقا ەمالىم، كارتەلدەر جاڭا، وزگەشە قورعانىستىق
 شەگارا باجىسىن تۇغىزدى، ول ئاق سول ەكسپورت قىلۇعا بولاتىن
 ونىمدەردى قورعاپ وتىرادى (مۇنى ەنگەلس «كاپىتال» دىڭ 3 -
 تومىندا كورسەتكەن بولاتىن³⁵⁶). ونان سوڭ، جۇرتقا ەمالىم، كارتەل -
 دەر مەن ماليا كاپىتالىنىڭ "تەگىن دەرلىك باعامەن شەتكە شىعارۇ"
 ەدىسى، اتاپ ايتقاندا، انگىليالىقتار ايتقانداي، "دالاعا تاستاۋ"
 ەدىسى بار: وزدەرىنىڭ باسەكەلەستەرىن قۇلاتىپ، وزدەرىنىڭ
 ۋەندىرىسنى ۇلعايتۇدى ەڭ ۇلكەن شەككە جەتكىزۇ، تاى سول
 سىياقتىلار ۇشىن كارتەلدەر ونىمدەرىن ەل شىنىدە مونوپولىالىق

جوعارى باعامەن ساتادى دا، شەتەلگە بارىنشا ارزان باعامەن
 "ۋىيپ-توگىپ ساتادى. ەگەر گەرمانىيا انگليانىڭ وتارلارمەن
 بولغان ساۋداسىن انگليادان گورى شاپشاڭىراق دامىتقان بولسا،
 وندا مۇنىڭ ۋىي گەرمانىيا يېمپەريالىزىمىنىڭ انگلييا يېمپەريالىزىمىنەن
 گورى جاڭالاۋ، كۈشتىلەۋ، ۋىيىمداسقانداۋ، ورەلىلەۋ ەكەندىگىن
 عانا دالەلدەيدى، "بىراق بۇل ەركىن ساۋدانىڭ "ابزال" ەكەندى-
 گىن استە دالەلدەي المايدى، ويتكەنى مۇندا ەركىن ساۋدا قورعا-
 نىستىق شەگارا باجىسى ساياساتىمەن نەمەسە وتارلىق باعىنىشتىلىق
 قارىم-قاتناستارمەن كۈرەسىپ وتىرعان جوق، قايتا "بىر يېمپەريالى-
 زىم ەكىنشى "بىر يېمپەريالىزىمەن، "بىر مونوپولىيالىق ۋىيىم ەكىنشى
 "بىر مونوپولىيالىق ۋىيىمەن، "بىر مالىيا كاپىتالى ەكىنشى "بىر مالىيا
 كاپىتالىمەن كۈرەسىپ وتىر. گەرمانىيا يېمپەريالىزىمىنىڭ انگلييا
 يېمپەريالىزىمىنەن باسىم بولۇۋى وتارلىق شەگارا توسقاۋىلىنان نەمەسە
 قورعانىستىق شەگارا باجى قورعانىنان گورى كۈشتىلەۋ. ەگەر
 وسدان ەركىن ساۋدا مەن "بەيىت دەموكراتىيا"نى جاقتايتىن
 "دالەل" شىعارلاتىن بولسا، وندا ول تۇرپايلىق بولادى، يېمپەريا-
 لىزىمنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىكتەرى مەن قاسىيەتتەرىن ۇمىتقاندىق،
 ماركىسىزىمنىڭ ورنىنا مەشاندىق جاڭسىرتىمپازدىقتى قويغاندىق
 بولادى.

قىزىقى سول، "تېپتى بۇرچۇازىاشل ەكونومىس ۱. لانسبۇرگ
 تا يېمپەريالىزىمدى كاۋتسكى سياقتى مەشانشا سىنداغانىمەن،
 "بىراق قالاي دا ساۋدانىڭ ساناق ماتەريالدارىن "بىرشاما علمىي
 جولمەن رەتتەگەن. ول كەز كەلگەن "بىر مەملەكەتتى، سونداي-اق
 جالعز "بىر وتاردى وزگە مەملەكەتتەرمەن سالىستىرا سالماغان،
 قايتا يېمپەريالىستىك مەملەكەتتەن، "بىرىنشى، قازنا جامىنان وعان
 يەك سۈيەيتىن، ونان قارىز اقشا الاتىن مەملەكەتتەرگە، ەكىنشى،

قازنا جاعىنان تاۋەلسىز مەملەكەتتەرگە شىعارىلعاندى سالىستىرعان.
ونىڭ ناتىجەسى مىناداي بولعان:

گەرمانىيانىڭ شەتتە شىعارغانى (مىليون مارك ەسەبىمەن)

ارتقاننىڭ	1908	1889		
پىراسەنتى				
+ 47%	70.8	48.2	رۇمىنيا	قازنا جاعىنان گەرمانىياغا يەك سۈيەيتىن مەملە - كەتتەرگە شىعارغانى
+ 73%	32.8	19.0	پورتۇگالىيا	
+ 143%	147.0	60.7	ارگەنتىنا	
+ 73%	84.5	48.7	برازىلىيا	
+ 85%	52.4	28.3	چىلى	
+ 114%	64.0	29.9	تۇركىيا	
+ 92%	451.5	234.8	بارلىقى	قازنا جاعىنان گەرمانىياغا يەك سۈيەيتىن مەملە - كەتتەرگە شىعارغانى
+ 53%	997.4	651.8	ۋلى بىرىتانىيا	
+ 108%	437.9	210.2	فرانىسيا	
+ 135%	322.8	137.2	بەلگىيا	
+ 127%	401.1	177.4	شۋەيتسارىيا	
+ 205%	64.5	21.2	اۋسترالىا	
			گوللاندىيا	
+ 363%	40.7	8.8	يىندىستانى	
+ 87%	2 264.4	1 206.6	بارلىقى	

لانسېۋىرگ قومىنىدىن شىعارماغان، سوندىقتان ول مىنانى
تاڭىعالارلىق تۇردە بايقاماعان: ەگەر بۇل ساندار بىر نارسەنى
دالەلدەيتىن بولسا، وندا ونىڭ ۋوزنىڭ دۇرمىس سىستەمەگەندىگىن
عانا دالەلدەيدى، ويتكەنى قازنا جاعىنان تاۋەلىدى مەملەكەتتەرگە
شىعارۋ قازنا جاعىنان تاۋەلسىز مەملەكەتتەرگە شىعارۋعا قاراعاندا
قاندا دەگەنمەن شاپشاڭىراق، شاپشاڭىدى كوپ بولماسا دا،

ارتادى ("هگەر" دەگەن سوزگە كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن قويىپ وتىرىمىز، ويتكەنى لانسبۇرگتىڭ ساناعى ۋالى وىشا تولۇق ەمەس). شەتكە شىعارۋ مەن قارىز اقشانىڭ قاتناسىن زەرتتەي كەلىپ لانسبۇرگ بىلاي دەپ جازادى:

"1890/91-جىلى رۇمىنيا گەرمانىيا بانكىسى ارقىلى قارىز اقشا شارتىنا قول قويدى. ۇس جۇزىندە مۇنىڭ الدىنداعى جىلداردىڭ وزىندە- اق وسى گەرمانىيا بانكىلەرى بۇل قارىز اقشانى بەرگەن بولاتىن. بۇل قارىز اقشا كوبىنەسە گەرمانىيادان تەمىر جول ماتەرى- يالدارىن ساتىپ الۋعا جۇمسالدى. 1891-جىلى گەرمانىيانىڭ رۇمى- نىياعا شىعارغانى 55 مىليون مارك بولدى. كەلەسى جىلى 39 مىليون 400 مىڭ ماركقا ۇتۇستى؛ ونان كەيىنگى جەردە ۇزدىك- سوزدىق تومەندەي كەلىپ، 1900-جىلى 25 مىليون 400 مىڭعا ۇتۇستى. وسى تايانۋداعى جىلدارعا كەلگەندە ەكى ۇتۇرلى جانغا قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا عانا 1891-جىلى قالپىنا قايتا جەتتى.

گەرمانىيانىڭ پورتۇگالىياعا شىعارغانى 1888/89-جىلى قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا 21 مىليون 100 مىڭ ماركقا جەتتى (1890-جىلى)، سونان كەيىنگى ەكى جىلدا 16 مىليون 200 مىڭعا جانە 7 مىليون 400 مىڭ ماركقا ۇتۇستى دە، بۇرىنقى قالپىنا 1903-جىلى عانا جەتتى.

گەرمانىيانىڭ ارگەنتىنامەن بولغان ساۋداسى تۇرالى ماتەريالدار بۇدان دا ايىقسىن. 1888-جىلى قارىز اقشا مەن 1890-جىلى قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا گەرمانىيانىڭ ارگەنتىنالىياعا شىعارغانى 1889-جىلى 60 مىليون 700 مىڭ ماركقا جەتتى. ەكى جىلدىن كەيىن شىعارغانى نەبارى 18 مىليون 600 مىڭ مارك عانا بولدى دا، بۇرىنقىسىنىڭ ۇشتەن بىرىنە دە جەتپەي قالدى. 1901-جىلى كەلگەندە عانا 1889-جىلى قالپىنا جەتتى جانە ونان اسىپ ۇتۇستى،

مۇنىڭ ۈزى مەملەكەتتىك جانە قالالىق جاڭا زايومدار جۇمىسىن مىندەتنە الۋەن، ەلەكتىر زاۋاتتارىن سالۋعا اقشا بوساتۋەن جانە وزگەدەي امانات-قارىز كاسىبىمەن قاتىستى بولدى.

گەرمانىيانىڭ چىلىگە شىعارعانى 1889-جىلى قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا ارتىپ، 45 مىليون 200 مىڭ ماركا جەتتى (1892-جىلى)، ۋىر جىلدا كەيىن 22 مىليون 500 مىڭ ماركا تۋستى. 1906-جىلى گەرمانىيانىڭ ۋىر بانكەلەرى ارقىلى جاڭا قارىز اقشا شارتى جاسالغاننان كەيىن، شىعارىلعان اقشا تاى دا ارتىپ، 84 مىليون 700 مىڭ ماركا جەتتى (1907-جىلى)، ال 1908-جىلى تاى دا 52 مىليون 400 ماركا تۋستى.^①

لانسىۋىرگ بۇل فاكتىتەردەن ادام كۈلەرىلىك، مەشاشاندىق ۋالىمىسماقتى شىعارادى: قارىز اقشامەن بايلانستى بولغان شەتكە شىعارۋ سونشاما بايانسىز، سونشاما اركەلكى؛ كاپىتالىدى ۋىر ەل-نىڭ ونەركاسىبىن دامتۋعا ۋالېيى تۋردە، ۋىلەسىمدى تۋردە جۇمساۋدىڭ ورنىنا شەتكە شىعارۋ سونشاما جامان؛ شەتەلدىك قارىز اقشالاردى باسقارغاندا كرۋىپىتنىڭ مىليونداغان اقى تولەۋىنە تۋرا كەلىپ وتىر، بۇل بوداۋ سونشاما ۋىر، تاى باسقاللار. ۋىراق فاكتىتەر مىنانى ايقىن تۋسىندىرىپ وتىر: شەتكە شىعارۋدىڭ ارتۋى ۋىر سول مالىا كاپىتالىنىڭ الدامكوسىتنىڭ قىلىقتارىنا بايلانستى، مالىا كاپىتالى بۇرجاۋيانىڭ ۋالىمىسماعىن ەلەپ جاتپاي-اق، ۋىر وگىزدەن ەكى تەرى سىلىپ الادى: ول تەرىلەر-دىڭ ۋىرى-قارىز اقشادان الاتىن پايدا، ەندى ۋىرى-تاى دا سول قارىز اقشانى كرۋىپىتنىڭ ونىمدەرىن نەمەسە بولات سىندىكا-تىنىڭ تەمىر جول ماتەريالدارىن، تاى باسقاللاردى ساتىپ الۋعا

① «بانكە» جورنالنىڭ 1909-جىلى 2-سانىنىڭ 819-بەتىنە جانە

ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

جۇمىساعاندا الاتىن پايدا.

قايتالاپ ايتايىق، لانسبۇرگىنىڭ ساناعىن تولۇق دەپ استە ايتا المايمىز، ئىراق ونى كەلتىرۋىمىز قاجەت بولدى، ويتكەنى ول كاۋتسكى مەن سىپەكتاتوردىڭ ساناعىنان گورى علمىلاۋ، ويتكەنى لانسبۇرگ ماسەلەگە مامىلە جاساۋدىڭ دۇرىس ئادىسىن كورسەتىپ بەردى. ماليا كاپىتالىنىڭ شەتكە شىعارۋ، تاغى باسقا چاقتارداغى رولىن سوزەتكەندە، شەتكە شىعارۋدىڭ مالىشلىار الدامكوستىڭ قىلىغىمەن، كارتەل ونىمدەرىنىڭ ساتىلۇمەن، تاغى باسقالمەن بايلىنىسىن بايىپىتاپ، ارناۋلى تۇردە تۇسىندىرە ئېلىۋ كەرەك. وتارلاردى وتار مەستەرمەن، ئىمپەريالىزىمدى ەندى ئىمپەريالىزىمەن، ئىمپەريالىزىمەن وتاردى نەمەسە وتاردى (مىسالى، مىسردى) قالغان بارلىق مەملەكەتپەن سالىستىرا سالۋدىڭ ئوزى ماسەلەنىڭ مانىسەن جالتارۋ جانە ونى بۇركەمەلەۋ بولۇپ تا- بىلادى.

كاۋتسكىدىڭ يېمپەريالىزىم جونىندەكى ئازارپالىق سىنىنىڭ ماركسىزىمەن تىتتەي دە ورتاقتىنىڭ جوق بولۇ سەبەبى، وراي- شىلدارمەن جانە سوتسىيال-شۇۋىنىستەرمەن تائۇلىقتى جانە بىرلىكتى ساقتاۋدى ۋاعىزداۋعا عانا جارايتىن سەبەبى- بۇل سىن ئىدال يېمپەريالىزىمنىڭ ەڭ تەرەڭ، ەڭ ئۇبىرلى قايىشلىقتارسنان: مونوپولىلاردىڭ وزىمەن قاتار ئومىر سۇرىپ وتىرعان ەركىن باسەكەمەن بولغان قايىشلىغىنان، ماليا كاپىتالى الپ "كاسىبى"نىڭ (جانە وراسان كوپ پايداسىنىڭ) ەركىن بازاردى "ئىدال" الپ- ساتارلىقپەن بولغان قايىشلىغىنان، كارتەلدەردىڭ، ترەستەردىڭ كارتەلدەسپەگەن ونەركاسپتەرمەن بولغان قايىشلىغىنان، تاغى سوندايلاردان جالتارادى جانە ولاردى بۇركەمەلەيدى.

كاۋتسكىدىڭ ويىنان شىعارىلغان اتىشۇلى "اسقان يېمپەريالىزىم"

ئازارياسىنىڭ دا مۇلدە سونداي كەرتارتپاللىق سىپاتى بار. كاۋتسى-كىدىنىڭ بۇل ماسەلە جونىدەگى 1915-جىلى تۇجىرىمىن حوبسون-نىڭ 1902-جىلى تۇجىرىمىمەن سالىستىرپ كورنىڭز.

كاۋتسىكى بىلاي دەيدى: "... قازىرگى يېمپەرئالېستىك ساياساتى اسقان يېمپەرئالېستىك جاڭا ساياسات نىستىرپ شىعا الماي ما؟ بۇل جاڭا ساياسات ئارەل مالىا كاپىتالدارىنىڭ ئوزارا كۈرەستەرىنىڭ ورنىنا حالقارالىق بىرلەشۋدى نىسكە اسىرعان مالىا كاپىتالنىڭ دۇنيە ئۇزىن ورتاق قاناۋىن قويادى. قايتىكەنمەن دە، كاپىتاليزىمنىڭ بۇل جاڭا ساتىسى جونىدە وي جۇگىرتۇگە بولادى. ونىڭ نىسكە اسا الۋ-نىسكە اسا الماۋىنا كەلسەك، بۇل ماسەلەنى شەشۋگە جەتكىلىكتى العى شارتتار ئالى جوق." ①

حوبسون بىلاي دەيدى: "بىرقانشا اشلىماغان وتارلار مەن باغمىنىشتى ەلدەردى ئوز الدىنا يەمدەنىپ العان از ساندى ئىرى وداقتاسقان يېمپەريادا تەرەڭ تامىر تارتقان خرىستىيان دىنى كوپ ادامعا ئادال وىسزىمانى بىتالىستىك ەڭ ئۇيلىسىمدى دامۇى، ونىڭ ئۇستىنە حالقارالىق يېمپەرئالېستىك بىرەك نەگىزىدە بايانىدى بىيىتىشلىككە جەتۋگە باسقانىڭ بارىنەن دە كوپ ئۇمىتتەندىرەتىن دامۇ سىياقتى بولپ كورنىدەي."

كاۋتسىكى اسقان يېمپەرئالېستىك دەپ اتاعان نارسە حوبسوننىڭ ودان 13 جىل بۇرىن حالقارالىق يېمپەرئالېستىك دەپ اتاعان نارسەسى. لاتىنشا ئىرى باسقى ئىسوزدىڭ ورنىنا ەندى ئىرى باسقى ئىسوزدى قويىپ، ②، جاڭا ئىرى ئىلىسىم اتاۋ جاساپ شىعۇدان باسقا، كاۋتسىكى-

① 1915 - جىلى 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگى «جاڭا ئادۋىس» جورناللىنىڭ

144 - بىتىنە قاراڭىز.

② ئۇپ ئۇستاسىنداعى «Ультра - империализм» ("اسقان يېمپەريا-

دىڭ "ئىلمىي" ويىنىڭ ئالغاسارلىق جەرى جوبسوننىڭ شۆرەتتەگەن نارسەسى، ئۇنىڭ جۇزىدە ئىنگىلىيا پوپىتارىنىڭ ەكىجۇزدىلىك سوزدە- رىن ماركسىزىم ەتىپ ئالماقشى بولۇدان باسقا ەشتەگە دە ەمەس. ئىنگىلىيا- بۇر سوعىسىنان كەيىن، ئىنگىلىيا پوپىتاردىڭ- وسى اسى ارداقتى دارەجەنىڭ وڭتۇستىك افرىكاداعى سوعىستاردا تالاي ادامىنان ايرىلغان جانە ئىنگىلىيا مالىياشلارنىڭ نەغۇرلىم كوپ پايدالارىن قامتاماسىز ەتۋۇشىن ئاناعۇرلىم ئۇر سالىق تولەگەن ئىنگىلىيا مەششاندارى مەن جۇمىسشىلارنى جۇباتۇغا نەگىزگى كۇشىن جۇمساۋى اسىلىندە ابدەن تايىيى نارسە. يېمپەريالىزىمدى وئشا جامان ەمەس، ول تەز ارادا بايانىدى بەيىتتىشلىكتى قامتاماسىز ەتە الاتىن حالقارالىق (نەمەسە اسقان) يېمپەريالىزىم بولپ وزگە- رەدى دەۋدەن ارتىق قانداي جاقسى جۇباتۇ بولماق؟ ئىنگىلىيا پوپىتا- رىنىڭ نەمەسە ئىلى "تاتتى كاۋتسكىدىڭ ويى قانداي نىزگى بولسا دا، ونىڭ الگى "ئازاريا" سىنىڭ وبىيەكتىپتىك، ياعنى شىنايى قوعامدىق ماڭىزى برەۋانا: كاپىتالىستىك ئۇزىم تۇسىندا بايانىدى بەيىتتىشلىككە جەتۋ مۇمكىندىگى بار دەگەن ۇمتىپەن بۇقارانى ەڭ كەرتارتىپا تۇردە جۇباتۇ، مۇنىڭ ئادىسى- ادامداردىڭ نازارىن وسىزامانعى شىيەلەنسكەن قايشلىقتار مەن شىيەلەنسكەن ماسەلەلەرگە اۋدارماي، قايتا جانغا، كەلەشەكتەگى "اسقان يېمپەريالىزىم" دەلىنە- تىنىنىڭ جالغان بولاشاعىنا اۋدارۇ. كاۋتسكىدىڭ "ماركسىزىم" ئازارىاسىندا بۇقارانى الداۋدان باسقا ەشقانداي نارسە جوق.

شىنىندا كاۋتسىيىدىڭ گەرمانىيا جۇمىسشىلارنى (جانە ارەل

لىزىم) مەن «интер-империализм» ("خالقارالىق يېمپەريالى- زىم") دەگەن ەكى اتاۋدىڭ ايرماشلىغى- باسقى لاتىنشا ەكى "سوزدىڭ (интер مەن ультра) ايرماشلىغى عانا. -قۇراستە- رۇشىدان

جۇمىشسىلارنى) ناندېرۇغا تېرىسقان بولاشاعىنىڭ قانئالىقتى جالغان ەكەندىكىن ايقىن ءبلۇ ءۇشن، جۇرتقا ايان، تالاسسىز فاكىتتەردى جاقسىلاپ سالىستېرۇدىڭ ءوزى-اق جەتكىلىكتى. يىندىستاندى، يىندۇ-چىندى جانە جۇڭگونى الايىق. كىمگە بولسا دا بەلگىلى، 6-7 جۇز مىليون جانى بار وسى وتار جانە جارتىلاي وتار 3 مەملەكەت انگلىا، فرانسىيا، جاپونىا، امەرىكا سىقىلدى بىرنەشە يېمپەريالىستىك كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ مالىا كاپىتالىنىڭ قاناۋىنا ءۇشراب وتىر. ايتالىق بۇل يېمپەريالىستىك مەملەكەتتەر جوعارىدا ايتىلغان ازىيا ەلدەرىندەگى يەمدەنگەن جەرلەرىن، مۇددەلەرىن جانە ”ئىپال كولەمدەرى“ ن ساقتاۋ نەمەسە ءۇلايىتۇ ءۇشن ءىر-بىرىنە قارسى وداقتار قۇردى دەلىك، وندا بۇل ”ئالىقارالىق يېمپەريالىستىك“ نەمەسە ”اسقان يېمپەريالىستىك“ وداقتار بولادى. تاى دا ايتالىق، بارلىق يېمپەريالىستىك كۇشتى مەملەكەتتەر جوعارىدا ايتىلغان ازىيا مەملەكەتتەرىن ”بەيىت“ جولەن ءۇلىسۇ ءۇشن ءىر وداق قۇردى دەلىك، وندا بۇل ”ئالىقارالىق بىرلەسۋدى سىكە اسىرعان مالىا كاپىتالى“ بولادى. 20-ئاسىردىڭ تارىيىنىدا مۇنداي وداقنىڭ ءس جۇزىندىك مىسالدارى بولغان، ايتالىق، بەلدى مەملەكەتتەردىڭ جۇڭگوعا بىرلىكتە توتەپ بەرۋى وسىلاي بولغان. ايتىڭىزشى، كاپىتالىزىم ساقئالىپ وتىرعان جاعدايدا (كاۋتسكى ءدال وسىنداى جاعدايدى الى شارى ەتەدى)، مۇنداي وداقتاردى ۋاقىتتىق وداق ەمەس دەپ ”ويلاۋعا بولا ما“؟ مۇنداي وداقتار الۋان ءۇرلى قاقىتتەستاردى، سوقتەستاردى جانە كۇرەستەردى جويادى دەپ ”ويلاۋعا بولا ما“؟

بۇل سۇراقتى انىقتاپ قويساڭىز-اق بولغانى، وعان جوق دەگەن-نەن باسقا جاۋاپ قايتارۋعا بولمايدى. وىتكەنى كاپىتالىستىك ءۇزىم تۇسىندا ئىپال كولەمىن، مۇددەلەردى، وتارلاردى، تاى باسقالاتردى

بولسۇ ۋىشىن بولسۇشىنىڭ كۇشىن، ياعنى جالىي ەكونوميكالىق، مالىيالىق، اسكەري، تاغى باسقا كۇشتەردى نەگىز ەتۋدەن باسقا ەشقانداي نەگىز بولۇن ويلاۋ مۇمكىن ەمەس. ال بۇل بولسۇ- شىلەردىڭ كۇشتەرىنىڭ وزگەرۋى دە تۇرلىشە بولادى، ويتكەنى كاپيتالىستىك تۈزىم تۇسىندا كاسپورىنداردىڭ، ترەستەردىڭ، ونەركاسپ تاراۋلارنىڭ، ارەلدىڭ دامۋىنىڭ بىركەلكى بولۋى مۇمكىن ەمەس. ەگەر جارتى عاسىردان بۇرىنغى گەرمانىيانىڭ كاپيتالىستىك كۇشىن سول كەزدەگى انگىلىيانىڭ كۇشىمەن سالىستىرىپ قارايتىن بولساق، ول كەزدە گەرمانىيا بىشارا ەدى؛ جاپونىيانى روسسىيامەن سالىستىرساق تا وسىنداي ەدى. 10-20 جىلدىن كەيىن دە يېمپەريالىستىك بەلدى مەملەكەتتەر كۇشتەرىنىڭ سالىستىر- ماسىنىدا وزگەرىس بولمايدى دەپ ”ويلاۋعا“ بولا ما؟ مۇلدە بولمايدى.

سوندىقتان، انگىلىا پوپىتارىنىڭ نەمەسە گەرمانىيا ”ماركسىزىمى“سى كاۋتسكىدىڭ تۇرپايى مەشھاندىق قىالىنداى ەمەس، كاپيتالىستىك رىيالىداى ”حالىقارالىق يېمپەريالىستىك“ نەمەسە ”اسقان يېمپەريالى- ستىك“ وداقتاردىڭ، بۇل وداقتاردىڭ قانداي فورمادا بولۇسنا، بۇر يېمپەريالىستىك وداقتىڭ ەندى بۇر يېمپەريالىستىك وداققا قارسى تۇرۇ فورماسىندا ياكى بارلىق يېمپەريالىستىك كۇشتى مەملە- كەتتىڭ بۇر جالىي وداققا ۇيسۋى فورماسىندا بولۇسنا قاراماي، بارلىغىنىڭ دا ەكى سوعىس اراسىنداى ”تىنس“ قانا بولاتىندىى سوزسىز. بەيىت وداقتار سوعىس ازىرلەپ جاتادى، سونىمەن بىرگە وزدەرى دە سوعىستان ۇسىپ شىعادى، بۇلار بىرىمەن بۇرى شارتتاس بولادى، دۇنيە جۇزىلىك ەكونوميكا مەن دۇنيە جۇزىلىك ساياسىيدىڭ يېمپەريالىستىك بايلانىستارى مەن ۇزارا قارىم- قاتناستارىنىڭ سول بۇر نەگىزىنەن بەيىت كۇرەس فور-

ماسى مەن بەيىت ەمەس كۇرەس فورماسىنىڭ ۇزارا ورىن اۋىستە-
رۋىن قالىپتاستىرىپ وتىرادى. اسقان اقىلدى كاۋتسكى جۇمىشىدە-
لاردى جۇباتىپ، ولاردى بۇرجۇازيا جاعىنا ۇتىپ كەتكەن سوتسىيال-
شووۋىنىستەر مەن سىمىرالاستىرۋ ۇشىن ۇىرتۇتاس شىنجىردىڭ
ۇىر بۇنىن ەندى ۇىر بۇنىنان ۇىولپ تاستاپ وتىر، بارلىق
كۇشتى مەملەكەتتىڭ جۇڭگونى ”جۇباتۇ“ ۇشىن (يىحىتۋان كوتەردە-
لىسىنىڭ جانشتالۋىن ەسكە ۇتۇسىرىڭىز) جاساعان بۇگىنگى بەيىت
(جانە اسقان يىمپەريالىستىڭ، ۇتىپتى ۇشنا شىققان اسقان يىمپەريا-
لىستىڭ) وداعىن ەرتەڭگى بەيىت ەمەس سوقتىعىسىنان ۇىولپ
تاستاپ وتىر، ال بۇل بەيىت ەمەس سوقتىعىسى، مىسال رەتىندە
ايتقاندا، تۇركيانى ۇىولسۇ ۇشىن بۇرسىگۇنگى ”بەيىت“ باس
وداقتى داينىداۋدا، قاعىسىن- قاعىلار، قاعى سوندايلار. كاۋتسكى
يىمپەريالىستىڭ بەيىتتىلىك ۇداۋىر مەن يىمپەريالىستىڭ سوعىسى
ۇداۋىرى اراسىندا قاندى بايلانىستى اۋىزعا الماي، قايتا جۇمىسىدە-
شىلاردى وزدەرىنىڭ ۇلى كوسەمدەرى مەن سىمىرا كەلتىرۋ ۇشىن
جۇمىسىشلارعا ۇلى، دەرەكسىز ۇىىمداردى كولدەنەڭ تارتىپ وتىر.
امەرىكاندىق حىلل ۇزىنىڭ »ەۋروپانىڭ حالقارالىق قارىم-
قاتناستار دامۋىندا قىرتقى سىتەر تارىخى« دەگەن كىتابىنىڭ
الغى سوزىندە وسىزامانغى سىرتقى سىتەر تارىخىن تومەندەگىدەي
3 داۋىرگە بولەدى: (1) توڭكەرىس ۇداۋىرى؛ (2) نەگىزگى زاڭ
جاساۋ قوزغالىسى؛ (3) قازىرگى كۇندەردەگى ”ساۋدا يىمپەريالىزىمى“
ۇداۋىرى①. ال باسقا ۇىر جازۋشى 1870-جىلىدان بەرگى ۇلى

① داۋىد جەين خىللىدىڭ »ەۋروپانىڭ حالقارالىق قارىم- قاتناستار

دامۋىندا قىرتقى سىرتقى تارىخى» (A) David Jayne Hill:

History of the Diplomacy in the international Develop-

برىتانيانىڭ "دۇنيە جۇزىلىك ساياساتى" تارىخىن 4 دۇۋىرگە بۆلەدى: (1) ئېرىنىشى ازىيالىق دۇۋىر (روسىيىنىڭ ورتا ازىيادا يىنىدىستانغا قارايىرگە كەڭەيتۈش قارىسى تۇرۇ); (2) افريكىالىق دۇۋىر (مولشەرمەن 1885-1902-جىلدارى)، افريكىانى ئېولىسۇ ئۇشنى فرانسىيامەن كۇرەسۇ (1898-جىلداى "فاشودا" وقىعاسى، - فرانسىيامەن سوعىسا جازداۋ); (3) ەكىنىشى ازىيالىق دۇۋىر (چاپو-نىيامەن شارت جاساسىپ، روسىيىغا قارىسى تۇرۇ); (4) "ەۋروپالىق" دۇۋىر، كۆبىنەسە گەرمانىيىغا قارىسى تۇرۇ^①. سوناۋ 1905-جىلدىڭ وزىندە بانكە "قايراتكەرى" رىسسەر "ساياسى الدىڭى قاراۋىل سوعىسى مالىا نەگىزىندە باستالىدى" دەگەن بولاتىن. ول: يتالىيادا قىمىل جاساعان فرانسىيىا مالىا كاپىتالى فرانسىيىا مەن يتالىيىنىڭ سايا-سىيى وداى ئۇشنى داينىدىق جاساعانىن؛ گەرمانىيىا مەن انگلىيىنىڭ پەرسىيىا تالاسىپ كۇرەسكەنىن، سونداي-اق بارلىق ەۋروپا ەلدەرى كاپىتالىدارىنىڭ جۇڭگوعا قارىز اقشا بەرۇ ئۇشنى كۇرەسكەنىن، تاى سوندايلاردى كورسەتتى. "اسقان يىمپەرئاليسىتىك" بەيىبت وداقتار-دىڭ ادەتتەگى يىمپەرئاليسىتىك سوققىسىتارمەن بولىنبەس بايلانىس-تارىنىڭ جاندى رىيالى مەنە وسى.

كاۋتسكى يىمپەرئاليزىمنىڭ ەڭ تەرەڭ قابىشلىقتارىن بۇركەمەلە-گەن سولڭ، يىمپەرئاليزىمدى بەزەندىرەتىندىگى دە ئوسوسىز، بۇل ونىڭ يىمپەرئاليزىمنىڭ ساياسى قاسىيەتتەرى جونئندەگى سىنىنان دا كورسەتتى. يىمپەرئاليزىم دەگەنىمىز مالىا كاپىتالى مەن مونوپولىيىنىڭ دۇۋىرى، ال مالىا كاپىتالى مەن مونوپولىيىا بارلىق جەردە ەركىندىك

«ment of Europe» دەگەن شعارماسنىڭ 1-تومىنىڭ 10-بەتىنە

قاراڭىز.

① شىلدەردىڭ جوعارىداى شعارماسنىڭ 178-بەتىنە قاراڭىز.

بەتالىسىن ەمەس، قايتا ۇستەمدىك بەتالىسىن الپ وتىر. مۇنداي ۇس-
تەمدىك بەتالىسىننىڭ ناتىجەسى ساياسي ۇتۇزىم اتاۋلىنىڭ بارلىغىنىڭ
تۇسىندا دا جالىپى بەتتىك كەرتارتپالقتىڭ تۇپلۇى، بۇل جاقتاى
قايشىلىقتاردىڭ دا مەيلىنشە شىيەلەنسۇى بولپ تابىلادى. ۇلتتىق
ەزۇ، قوسپىپ الۇ بەتالىسى، ياعنى ۇلت تاۋەلسىزدىگىن بۇزۇ بەتا-
لىسى دا (ويتكەنى قوسپىپ الۇ دەگەنمىز ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى
بىلەۋىن بۇزۇدىڭ ۇدال ۇزى) ونان ارى اسقىنادى. حيلفەردىڭ
ۇلتتىق ەزگىنىڭ ۇشعۇى مەن يېمپەريالىزىمنىڭ اراسىنداى بايلا-
نىستى وتە دۇرىس كورسەتىپ، بىلاى دەپ جازادى: ۇشەتتەن
ەنگىزىلگەن كاپىتال جاڭا اشىلعان رايونداردا ۇرتۇرلى قايشىلىق-
تاردى تەرەڭدەتتى، ۇلتتىق ساناسى بار حالقتاردىڭ شەتتەن
كەلگەندەرگە بارعان سايبىن كۇشەيە تۇسكەن قارسىلىغىن ۇزدىكسىز
تۇدىرىپ وتىردى؛ مۇنداي قارسىلىق وپ-وڭاي دامىپ، شەتەل
كاپىتالىنا قارسى قاتەرلى قىمىلعا اينالادى. ەسكى قوعامدىق
قارىم-قاتناستاردا ۇتۇبىرلى وزگەرىستەر تۇپلىدى؛ ۇتارىيىستان تىس
ۇلتتار دىڭ مىڭ جىلدىن بەرگى قىستاققتىق توماغا-تۇيىقتىى
كۇننەن-كۇنگە قىراتىلىپ، ولار كاپىتالىزىمنىڭ يىرىمىنە تارتىلۇدا.
كاپىتالىزىمنىڭ ۇزى باعىندىرىلعانداردى ازاتتىق الۇ ۇشنى
كەرەكتى قۇرالدارمەن، تاسىلدەرەمەن بىرتىندەپ قامداۋدا. ۇسويتىپ
ولار ەۋروپاداعى ۇلتتار ۇبر كەزدە ەڭ جوعارى دەپ تانىعان
نسانانى ەكونوميكالىق ەركىندىك پەن مادەنى ەركىندىككە قول
جەتكىزىۋدىڭ قۇرالى رەتىندە ۇبىرتۇتاس ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۇدى
ورتاعا قويدى. بۇل تاۋەلسىزدىك قوزعالىس ەۋروپا كاپىتالىنى ونىڭ
ەڭ باعالى، ەڭ شۇعلالى بولاشاعى بار شارۋاشلىق رايوندارىندا
حاۋىپكە دۇشار ەتتى؛ سوندىقتان ەۋروپا كاپىتالى ۇزىنىڭ اسكەرى
كۇشتەرىن ۇزدىكسىز ارتىتىرعاندا عانا ۇز ۇستەمدىگىن ساقىتاي

الادى. ①

بۇعان مىنانى دا قوسۇ كەرەك: يېمپەريالىزىم جاڭا اشلىعان رايونىداردا عانا مەس، بۇرىنقى رايونىداردا دا قوسىپ الۋدى سىكە اسىرىپ، ۇلتتىق ەزگىنى كۇشەيتەدى، سۈيىتپ قارسىلىقتى ۇشقىتىرادى. كاۋتسىكى يېمپەريالىزىمنىڭ ساياسى كەرتارتپالىقتى كۇشەيتۈنە قارسى تۇراتىندىن بىلدىرەدى، بىراق ول يېمپەريالىزىم داۋىرىندە ورايشىلدارمەن استە بىرلىككە كەلۋگە بولمايتىندى تۇرالى توتەنشە شۇعىل بولپ وتىرعان ماسەلەنى تۇسىندىرمەيدى. ول قوسىپ الۋعا قارسى تۇراتىندىن بىلدىرەدى، بىراق ورايشىلدارعا ەشقانداي زالالى جوق، ورايشىلدار ەڭ وڭاي قابىلدايتىن تاسىلدەردى قولدانادى. ول تىكەلەي گەرمانىالىق تىڭداۋشىلارنا سۈيىلمەيدى، بىراق ەڭ ماڭىزدى، ەڭ رىيال مانى بار فاكىتتى، مىسالى، ەلزاس-لوتارىنگيانى گەرمانىانىڭ قوسىپ العاندى سىندى فاكىتتى بۇركەلمەلەيدى. كاۋتسىكىدىڭ بۇل "يىدالىق نىساي" سىنا باعا بەرۋ ۇشىن بىز بىر مىسال كەلتىرەيىك. امەريكالىقتاردىڭ فىلىپپىندى قوسىپ العاندىن جاپونىالىقتار كىنالادى دەلىك، ايتىڭىزشى، سوندا ولار مۇنى فىلىپپىندى ۇزى قوسىپ العىسى كەلگەندىگەن مەس، قايتا قوسىپ الۋعا مۇلدە قارسى بولعاندىن سىتەدى دەگەنگە كوپ ادام سەنە قويا ما؟ تەك جاپونىالىقتار جاپونىانىڭ چاۋشىاندى باسىپ العاندىن قارسى كوتەرىلسە، چاۋشىاننىڭ جاپونىادان بولسۇ ەركىندىگى بولۇن تالاپ ەتسە عانا قوسىپ الۋعا قارسى بۇل "كۇرەس" تى شىنايى، ساياسىي جاقتان ادال كۇرەس دەپ مويىنداۋعا تىيس بولماي ما؟ كاۋتسىكىدىڭ يېمپەريالىزىمگە جاساعان نازارىالىق تالداۋى دا،

① «ماليا كاپىتالى» نىڭ 487 - بەتنە قاراڭىز.

سۈنداي - اق ونىڭ ەكونومىكالىق جاقستان جانە ساياسىي جاقستان يېمپەريالىزىمگە بەرگەن سىنى دا باسنان ايامنا دەيىن ماركسىزىم - ەن مۇلدە وتاسا المايتىن، ەڭ تۇبىرلى قايشىلىقتاردى بۇركەمە - لەيتىن جانە باسەگدەتەتىن رۇختا بولپ وتىر، ەۋروپا جۇمىسشى قوزعالمىسنداعى ورايشىلدېقپەن ەكى ورتاداعى بۇزىلىپ بارا جاتقان بىرلىكتى كۇشنىڭ بارىنشا ساقتاپ قالۋ نىيەتىندە بولپ وتىر.

X. يېمپەريالىزىمنىڭ تارىخىي ورنى

بىز جوعارىدا كۆرۈپ وتتىك، ئۆزىنىڭ ەكونومىكالىق مانى جاعىنان العاندا يېمپەريالىزىم دەگەنىمىز مونوپولىالىق كاپىتالىزىم. وسىنىڭ وزىمەن يېمپەريالىزىمنىڭ تارىخىي ورنى بەلگىلەنەدى، ويتكەنى ەركىن باسەكە نەگىزىندە، ونىڭ ۇستىنە دال ەركىن باسەكەدەن ۇسىپ شىققان مونوپولىانىڭ ۇزى كاپىتالىستىك قوعام - ىدىق ەكونومىكالىق قۇرىلىمنان نەغۇرلىم جوعارى قۇرىلىمعا ۇتۋ بولپ تابىلادى. مونوپولىانىڭ بىز زەرتتەپ وتىرعان بۇل داۋىردى تۇسىندىرە الاتىن باستى - باستى تورت فورماسىن نەمەسە مونوپوليا - لىق كاپىتالىزىمنىڭ باستى - باستى تورت بەيىنەسىن ەرەكشە كۆرسەتىپ ۇتۋ كەرەك.

بىرىنشى، مونوپوليا ۇندىرىستىڭ دامىپ وتە جوعارى ساتىعا جەتكەن شوغىرلانۋىنان ۇسىپ شىقتى. بۇل - كاپىتالىستەردىڭ مونوپولىالىق وداقتارى، كارتەلدەر، سىندىكاتتار، ترەستەر. وسىزا - مانعى شارۋاشلىق ومىردە بۇل مونوپولىالىق وداقتاردىڭ قانشاما زور رول اتقارپ وتىرعانىن كۆرۈپ وتتىك. 20 - عاسىردىڭ باسىندا ولار الدىڭعى قاتارلى مەملەكەتتەردە بۇكىلدەي باسىم بولدى.

ەگەر جوعارى مولشەرلى قورعانۇ شەگارا باجىسى تۇزىمىن سىكە اسىرعان مەملەكەتتەر (گەرمانىيا مەن امېرىكا) كارتەلدەنۇ جولنا ەڭ الدىمەن تۇسكەن بولسا، وندا ەركىن ساۋدا تۇزىمىن جۇزەگە اسىرعان انگلىيا دا، تەك ازداپ كەشەۋىلدەگەنى بولماسا، وسى نەگىزگى فاكىتتى: ۇندىرىستىڭ شوغىرلانۇنان مونوپولىيانىڭ تۇنلا-تىنىن كورسەتتى.

ەكىنشى، مونوپوليا شىكىزاتتىڭ ەڭ ماڭىزدى قاينارلارنى، وتە-موتە كاپىتالىستىك قوعامنىڭ نەگىزدىك ونەركاسىپ تاراۋلارنى، كارتەلدەنۇ دارەجەسى بارىنەن جوعارى ونەركاسىپ تاراۋلارنى مىسالى، تاسكومىر ونەركاسىبىنە، بولات-تەمىر ونەركاسىبىنە قاجەتتى شىكىزات قاينارلارنى باسىپ الۋدى كۇشەيتۋگە اكەلىپ سوقتى. شىكىزاتتىڭ ەڭ ماڭىزدى قاينارلارنى مونوپوليا لىقپەن يەمدەنۇ ۇرى كاپىتالىدىڭ بىلىگىن قاتتى كۇشەيتتى، كارتەلدەنگەن ونەركاسىپ پەن كارتەلدەنبەگەن ونەركاسىپ ارالىسىنداعى قايشىلىقتى ۇشقىتىردى.

ۇشۇنشى، مونوپوليا بانكەدەن ۇسىپ شىقتى. بانكە ادەتتەگى دەلدالدىق كاسپورىننان مالىيا كاپىتالىنىڭ مونوپوليانۇشسىنا اينالدى. ەڭ الدىڭقى قاتارلى كاپىتالىستىك مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسىندا دا سانى 3—5 تەن اسپايتىن ەڭ ۇرى بانكەلەر ونەر-كاسپ كاپىتالى مەن بانكە كاپىتالىنىڭ ”جەكەلەر بىرلەستىگى“ ن سىكە اسىرىپ، بۇكىل ۇبر مەملەكەت كاپىتالى مەن اقشا كىرىس-نىڭ كەسەك ۇبر بولەگى بولعان الدەنەشە مىلىيارت سومانىڭ بىلىگىن شەڭگەلىنە الدى. مالىيا شونجارى يەك سۇيەۋشىلىك قارىم-قائناسىنىڭ تورىن وسزامانىعى بۇرجاۋىيالىق قوعامداى ەكونومىيە-كالىق قۇرىلىم مەن ساياسىي قۇرىلىم اتاۋلىنىڭ بارىنە قۇرىپ تاس-تادى،—الگى مونوپوليانىڭ ەڭ ايقىن بەينەسى مىنە وسىنداي.

تورتىنشى، مونوپوليا وتارلىق ساياساتتان ئوسىپ شىقتى. وتار-لىق ساياساتنىڭ سانسىز "ەسكى" ماقساتلارنىڭ ئاستىنە ماليا كاپيتالى شىكىزات قاينارلارنا، كاپيتالدى شەتكە شىعارۇعا، "ئىقال كولەمى" - نە (ياعنى ئىمىدى ساۋدا جۇرگىزۋىدىڭ، مايلاپ بەرۋىگە قول جەتە-كىزۋىدىڭ، مونوپولالىق پايدا ئوسىرۋىدىڭ، تاغى باسقارلاردىڭ كولەمى) جانە جالى شارۋاشلىق جەرلەرىنە تالاسۇ، تاغى باسقا ماقساتلاردى دا قوستى. مىسالى، ەۋروپانىڭ بەلدى مەملەكەتتەردە-نىڭ افرىكاىكاى وتارلارى افرىكا جەر كولەمىنىڭ ونان ئېرىن ئستانان كەزدە (ول 1876 - جىلداغى جاعداي)، وتارلىق ساياسات مونوپوليا ەمەس تاسلىمەن، ياعنى جەرلەردى "ەركىن باسپالۇ" دەلىنەن تاسلىمەن دامى الاتىن ەدى. ئېراق افرىكا جەر كولە-مىنىڭ ونان توعىزى باسپاللىنغان (1900 - جىلعا جەتكەندە)، بۇكىل دۇنىە ئۇزى ئوللىنىپ بولغان كەزدە، وتارلاردى مونوپوليا-لىقپەن يەمدەنۇ، سونىڭ سەبەبىنەن دۇنىە ئۇزىن ئوللىنىۋ جانە قايتا ئوللىنىۋ كۇرەسى ەرەكشە شىەلەنسكەن ئاۋىر ئوسىسىز تۇدى.

مونوپولالىق كاپيتاليزم كاپيتاليزمنىڭ بارلىق قايشىلىقتارنى قانشالىق شىەلەنسىتىرگەندىكى جۇرتقا ايان. بۇعان زات باعاسىنىڭ قىمباتتاۋى مەن كارتەلدەردىڭ ەزگىسىن كورسەتۋىدىڭ ئوزى-اق جەتكىلىكتى. قايشىلىقتىڭ بۇل شىەلەنسۋى بۇكىل دۇنىە جۇزىلىك ماليا كاپيتالىنىڭ ئېرجولاتا جەڭسىكە جەتۋىنەن باستالغان وتپەلى تارىخى ئاۋىردىڭ ەڭ قۇدىرەتتى قوزعاۋشى كۇشى بولپ تابىلادى.

مونوپوليالار، شونجارلاردىڭ ئستەمدىكى، ەركىندىك بەتالىستىڭ ورنىن باسقان ئستەمدىك بەتالىس، توتەنشە از ساندى ەڭ باي-قۇدىرەتتى مەملەكەتتەردىڭ بارغان سايىن كوپتەپ ئالىنى كىشكەنە

مەملەكەتتەردى قاناۋى، —وسلاردىڭ بارلىقى يېپەريالىزىمنىڭ ەرەكشەلىكتەرىن، جۇرتنىڭ يېپەريالىزىمدى پارازىتتىك نەمەسە ئېرىپ-شېرىگەن كاپىتالىزىم دەپ ئىسوزسىز ايتىۋىنا مۇمكىندىك بەرەتتىن ەرەكشەلىكتەرىن تۇدىردى. يېپەريالىستىك بەتالىستاردىڭ ئېرى، ياعنى ”جاتىپ شەەر مەملەكەت“ ئوسمقورلىق مەملەكەت بولپ قالپىتاسۇ بەتالىسى بارغان سايىن ايقىندالپ وتىر، بۇل مەملەكەتتەردىڭ بۇرجۇازىياسى بارغان سايىن شەتكە كاپىتال شىعا-رۇمەن جانە ”ئوسم شەگىن كەسۇ“مەن ئوسمىر سۇرۇدە. بۇل ئېرىپ-ئىشرو بەتالىسى كاپىتالىزىمنىڭ تەز دامۇنا جول بەرمەيدى دەپ ويلاۋ قاتە بولادى. جوق، يېپەريالىستىك داۋىردە ونەركا-سىپتىڭ كەيىپىر تاراۋلارنىدا، بۇرجۇازىيانىڭ كەيىپىر جىكتەرىنىدە، كەيىپىر مەملەكەتتەردە كەيدە مىنا بەتالىسى، كەيدە انا بەتالىسى تۇرلىشە دارەجەدە بەيىنەلەنىپ وتىرادى. تۇتاس العاندا، كاپىتالىزىمنىڭ دامۇى بۇرىنىعدان دا الدەقايدا تەز بولادى، ئېراق بۇل دامۇ جالىپى تۇردە نەغۇرلىم ارەكەلكى بولۇمەن عانا تىنىباي، ونىڭ ئۇستىنە بۇل ارەكەلكىلىك كاپىتالى ەك مول مەملەكەتتەردىڭ (انگلىيا) ئېرىپ-شېرۋىندە دە ەرەكشە بايقالادى.

گەرمانىيانىڭ ئىرى بانكەلەرى جونىندە بايانداغان شىعارمانىڭ اپتورى رېسسەر گەرمانىيانىڭ ەكونومىكالىق دامۇنىڭ قارقىنىنا توقتالغاندا بىلاي دەيدى: ”وتكەن ۋاقىتتىڭ پوچتا ارباسىنىڭ تەز-دىگىن قاننەن-قاپەرىسىز كەلە جاتقان جاياۋ ادامعا دا، ئۇستىندە وتىرعان ادامعا دا وتە حاۋىپتى ئجۇرسى تەز وسىزامانعى اپتومو-بىلىدىڭ تەزدىگىمەن سالىستىرۇ قانداي بولسا، گەرمانىيانىڭ الدىڭعى ئېر داۋىردەگى (1848—1870-جىلدار) ونشا باياۋ بولماغان العا باسۋىن گەرمانىيانىڭ وسىزامانعى (1870—1905-جىلدار) بۇكىل شارۋاشلىغىنىڭ، اسىرەسە بانكەلەرنىڭ دامۇ قارقىنىمەن سالىستىرۇ

“دال سونداي.” كەرەمەت تەز وسكەن بۇل مالىا كاپىتالى “دال وسنداي تەز وسكەندىكتەن دە وتارلاردى نەغۇرلىم “تىنش” يەم-دەنۈگە كوشۇدەن قاشپايدى، بۇل وتارلار نەغۇرلىم باي مەملەكەت-تەردىڭ قولدارىنان بەيىست تاسلىمەن عانا تارتىپ الينايدى. سوڭى ونداغان جىل شىندە امەريكا ەكونومىكاسىنىڭ دامۋى گەرمانىيانىكىگەن دە تەز بولادى، “دال وسىنىڭ ارقاسىندا ەڭ جاڭا امەريكالىق كاپىتالىزىمنىڭ پارازىتتىك ەرەكشە بەلگىلەرى وتە ايقىن كورىندى. ەندى “بىر جاعىنان، رەسپۇبلىكاشىل امەريكا بۇرجۇا-زىياسىن پاتشاشىل جاپونىا نەمەسە گەرمانىا بۇرجۇازىيالارمەن سالىس-تىرعاندا دا مىنانى بايقاۋعا بولادى: يېمپەريالىزىم داۋرىندە ولاردىڭ اراسىنداى وراسان زور ساياسىي پارىق تا بارىنشا باسەڭدەيدى، مۇنىڭ سەبەبى بۇل پارىقتىڭ مۇلدە ماڭىزسىزدىغىندا ەمەس، قايتا وسى رەتتەردىڭ بارىندە دە اڭگىمە ايقىن پارازىتتىك ەرەكشە بەلگىلەرى بار بۇرجۇازىيا تۋرالى بولغاندىغىندا.

كوپتەگەن ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ بىرەۋىنىڭ، كوپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىنىڭ كاپىتالىستەرىنىڭ مونوپولىالىق مول پايدا الۋى ەكونومىكالىق جاقتان جۇمىسشىلاردىڭ كەيىپىر توپتارىن، كەيدە “تىپتى ولاردىڭ نەداۋىر ازىشلىغىن ساتىپ الىپ، ولاردى “وز تاراۋىنىڭ نەمەسە “وز مەملەكەتىنىڭ بۇرجۇازىياسى جاعىنا شىعارىپ، باسقا بارلىق تاراۋلار مەن مەملەكەتتەرگە قارسى تۇرعىزۋ مۇمكىندىگىن تۇدىرادى. يېمپەريالىستىك مەملەكەتتەردىڭ دۇنيە “جۇزىن بولسىۋدەن ۋشىققان قارسىلىعى بۇل بەتالىستى ونان ارى كۈشەيتتى. “سويتىپ يېمپەريالىزىمنىڭ ورايشلىدىقپەن بولغان بايلان-سى قالىپتاستى، بۇل بايلانسى انگليادا ەڭ ەرتە جانە ەڭ ايقىن بەيىنەلەندى، ويتكەنى دامۇدىڭ كەيىپىر يېمپەريالىستىك ەرەكشەلىكتە-رىنىڭ كورىنىۋى باسقا مەملەكەتتەرگە قاراعاندا انگليادا الدەقايدا

ەرتە بولدى. كەيىن جازۇشلار، مىسالى، ل. مارتوۋ، "مانسېن ۋەرسىندىك ۋىتىكەرلىك" (كاۋتسكى، خېۋىسمانسىياقتى) تۇجرىم ارقىلى يېپەرياليزىمنىڭ جۇمىشى قوزغالىسىنداعى ۋرايشلىدىقپەن بولغان بايلانسىن—قازىر ەركەشە كوزگە ئۇسىپ وتىرعان ۋسى فاكتتەن جالتارۋعا قۇشتار، ۋل ەگەر "دال الدىڭعى قاتارلى كاپىتالىزىم ۋرايشلىدىقتى كۇشەيتەتىن بولسا نەمەسە ەگەر ەڭ كوپ اقى الاتىن جۇمىشىلار ۋرايشلىدىققا بەيىمدەلەتىن بولسا، ۋندا كاپىتالىزىمگە قارسى تۇرۇشلاردىڭ نىسبەن "ۋىتىكەرلىك" بولماس ەدى، ت. س. دەپ سوعادى. مۇنداي "ۋىتىكەرلىك" نىڭ ماڭىزى جونىندە اعاتتىق جىبەرمەۋ كەرەك: بۇل—ۋرايشلىدىق جونىندەگى ۋىتىكەرلىك. بۇل—ۋرايشلىدىقتى بۇركەمەلەيتىن ۋىتىكەرلىك. ئىس جۇزىندە، بەينە ساۋ دەنەگە شىققان جامان جارانىڭ تەز ۇلعايعاندا عانا تەز جارىلىپ دەنساۋلىقتى قالپىنا كەلتىرەتىنى سياقتى، ۋرايشلىدىقتىڭ ەركەشە تەز جانە ەركەشە جىيرەكەنشىتى دامۋى دا ۋرايشلىدىقتىڭ بەرىك تۇردە جەڭىسكە جەتۋىن استە قامتاماسىز ەتە المايدى. يېپەرياليزىمگە قارسى كۇرەس ەگەر ۋرايشلىدىققا قارسى كۇرەسپەن تىعىز بايلانىستىرىلماسا، الدامكۋستىك بوس سوز بولپ شىعادى، ۋسىنى ۇققىسى كەلمەگەن ادامدار ەڭ حاۋىپتى ادامدار.

يېپەرياليزىمنىڭ ەكونومىكالىق مانى جونىندە جوعارىدا بۇكىل بايانداۋعا نەگىزدەلىپ يېپەرياليزىمدى ۋتپەلى كاپىتالىزىم، نەمەسە، دۇرسىراق ايتقاندا، ۇلپ بارا جاتقان كاپىتالىزىم دەۋ كەرەك. بۇل جاعىنان ەركەشە ۋىعا سالاتىن نارسە—بۇرجۋازىشىل ەكونومىستەردىڭ ەڭ جاڭا كاپىتالىزىمدى بايانداغاندا ۇنەمى قولدا-ناتىن سوزدەرى: "ارالاسۋ"، "ۇقشاۋلىق جوق"، تاى باسقار؛ بانكە "ۋزنىڭ مىندەتى مەن دامۋى جونىنەن العاندا، كىلەڭ

جەكە مەنشىكتى شارۋاشلىق سىپاتى بار كاسپورىندار ەمەس، قايتا كېلەك جەكە مەنشىكتى شارۋاشلىق تەكشەۋدىك كۈلەمىنەن كۈنەنەن. كۈنگە شەپ بارا جاتقان كاسپورىندار. “ال بۇل سوزدى ايتقان ريسەردىك دال ۋوزى ماركسىزىمىشلەردىك “قوعامدانۇ” جونىندەگى “بولجالدارى” “سكە اسپادى”! دەپ وتە بايسالدىلىق. پەن جاريالايدى.

“ارالاسۇ” دەگەن سوز نەنى تۇسىندىرەدى؟ ول بىزدىك كوز الدىمىزدا بولپ جاتقان بارىستىك ەك كوزگە تۇسەتەن بىر تۈيىنەن عانا قامتىدى. ول بايقاۋشىنىڭ ورمانىدى كورمەي، جەكە اعاشتاردى عانا كورگەندىگىن كورسەتەدى. ول سىرتقى، كەزدەيە-سوق، بىلىققان قۇبىلىستاردى كوزسىزدىكپەن قايتالايدى. ول بايقاۋشىنىڭ باستاپقى ماتەريالدىك استىندا قالپ، ونىڭ مازمۇنى مەن ماڭىزىن مۇلدە تۇسىنبەگەندىگىن اشكەرەلەيدى. جارىنا بەلەتتە-رىنىڭ يەمدەنلۋى دە، جەكە مەنشكىشلەردىك قارىم-قاتناستارى دا “كەزدەيسوق ارالاسپ كەتەدى”. بىراق مۇنداي ارالاسۇدىك استىندا جاسىرىن جاتقان، مۇنداي ارالاسۇ نەگىزىن قۇراعان نارسە—وزگەرىپ وتىرعان قوعامدىق وندىرىستىك قاتناستار. بىرى كاسپورىندار توتەنشە الپ كاسپورىندار بولپ وزگەرگەن سوڭ، ونىڭ ۇستىنە قىرۋار ماتەريالدارعا دالە—دال جورمال جاساۋ نەگىزىندە، شىكىزاتتى مىليونداغان تۇرىنداردىك بۇكىل قاجەتتە-نىڭ 3 تەن 2 سىنە، تىپتى 4 تەن 3 ىن قامداۋعا جەتەتىندەي ەتپ جوسپارلى تۇردە ۇيىمداستىرعان سوڭ، بۇل شىكىزاتتاردى ەك قولايلى وندىرىس ورىندارىنا جەتكىزۋ (كەيدە بىر-بىرىمەن ارا-لىعى نەشە جۇز، نەشە مىڭ شاقىرىم بولادى) ساتىلى تۇردە جۇر-گىزىلگەن سوڭ؛ شىكىزاتتاردىك رەتىمەن وڭدەلۋىنەن تارتىپ الۋان تۇرلى تايار ونىمدەر جاسالپ شىققانعا دەيىنگى ءاربىر

جۇمىس ئارتىمى ۋرتالىقتان باستۇرۇلغان سوڭ؛ بۇل ونىمىدەردىڭ مىڭداغان-مىليونداغان تۇتنۇشلارغا بۇلىنىپ بەرىلۋى بىر جوسپار بويىنشا جۇرگىزىلگەن سوڭ (امېرىكا مەن گېرمانىيادا كارەسىنىدى بۇكىلدەي امېرىكا "كارەسىن ترەسى" وتكىزىپ وتىرادى)، بۇزىڭ الدىمىزدا استە انشەيىن "ارالاسۇ" مەس، قايتا ئۇندىرىستىڭ قوعامدانۋى تۇرغاندىكى وتە ايىقن كورىنىدى؛ جەكە مەنشكىتى ەكونومىكالىق قارىم-قاتناستار مەن جەكە مەنشكىت ئۆزىمى قارىم-قاتناستارى مازمۇنىمەن ۇيلەسپەيتىن قابىققا اينالدى؛ ەگەر بۇل قابىقتىڭ جويىلۋى جاساندى تۇردە كەشەۋىلدەتسەتەن بولسا، وندا ول سوزسىز شىرىپ كەتەدى،-ول شىرىگەن كۇيىندە نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت تۇرۋى مۇمكىن (ەڭ جامان بولغان كۇندە، ورايشىلدىق جارانىڭ جازىلۋى سوزىلىپ كەتسە)، بىراق قالاي دا سوزسىز جويىلاتىن بولادى.

گېرمانىيا يېمېريالىزىمىنە سىۋاستىقپەن تابىنىۋىشى شۇلە-گەۋەرنىتېز بىلاي دەپ تاڭىرقايدى:

"ەگەر گېرمانىيانىڭ بانكەلەرىنە جەتەكشىلىك ەتۋ مىندەتى سايىپ كەلگەندە ون نەشە ادامغا جۇكتەلىپ وتىرسا، وندا قازىر ولاردىڭ قىزمەتى خالىقتىڭ يىگىلىگى ئۇششالغاندا مەملەكەت سىتەرى ۋازىرلەرنىڭ باسىم كۆپىلىگىنىڭ قىزمەتىنەن دە ماڭىزدى" بانكەشلىەردىڭ، ۋازىرلەردىڭ، ونەركاسپىشلىەردىڭ جانە جاتىپ شەرىلەردىڭ "ارالاسۇ" جاعدايىسىن بۇل ارادا ۇمىستۇ ئىپتى دە تىمىدىرەك... "ەگەر ۇزىمىز كۆرگەن بەتالىستاردىڭ دامۇ احوالىن جەرىنە جەتە ويلاستىرىپ قاراساق، وندا ناتىجە مىناداي بولىپ شىعادى: بىر ەلدىڭ اقشا كاپىتالى بانكەلەردىڭ قولىنا توپتالادى؛ بانكەلەر ۇزارا كارتەل بولىپ بىرلەسەدى؛ بىر ەلدىڭ كاپىتال قوسۇ ورنىن نىزدەگەن كاپىتالى تۈگەلدەي قۇندى قاعازغا

اينالادى. ول كەزدە سەن - سىموننىڭ مىناداي ەدانىشىپاندىق بولجالى سىكە اسادى: 'قازىرگى ۇندىرىستىڭ ۇكىمەتسىزدىگى ەكونوميكالىق قارىم - قاتناستاردىڭ دامىۋىنىدا ۇبرتۇناس تەگشەۋ - دىڭ جوق بولسپ وتىرۋى سىندى فاكتىپەن سايىكەسەدى، بۇل ۇكىمەتسىزدىكتىڭ ورنىن ۇيىمداسقان ۇندىرىس باسۋعا ۇتىس. ۇبر - بىرىنەن اۋلاق، ۇزارا يەك سۇيەمەيتىن، ادامداردىڭ ەكونوميكالىق تالاپتارىن بىلمەيتىن كاسىپ يەلەرى وندىرىسكە قولباسشلىق ەتپەيدى؛ بۇل ۇستى بەلگىلى قوعامدىق قۇرىلىمدار باسقارتىن بولادى. كەڭ ۇرىستى قوعامدىق ەكونوميكالىق سالاعا نەۋرلىم بىيك تۇرعىدان كوز جىبەرۋ مۇمكىندىگى بار ورتالىق باسقارۋ كومىتەتى بۇل قوعامدىق ەكونوميكانى بۇكىل قوعامعا پايدالى ەتپ تەگشەيدى، ۇندىرىس قۇرال - جابدىقتارنى لايىقتى ادامداردىڭ ىستەتۋىنە تاپسىرادى، وتە - موتە ۇندىرىس پەن تۇتىنىۋدىڭ اراسىندا ۇنەمى ۇيلەسۋ جاعداينىڭ بولۋىن ويلاستىرىپ وتىرادى. قازىر شارۋاشلىق جۇمىستىڭ بەلگىلىبىر ۇيىمداستىرىلۋىن ۇز مىندەتنە قوسىپ العان قۇرىلىم بار، بۇل قۇرىلىم - بانىكە. ۇبىز سەن - سىموننىڭ بۇل بولجالىن ۇس جۇزىنە اسىرۋدان ۇلى السى جاتىرمىز، ۇبراق ۇبىز بۇل بولجالدى جۇزەگە اسىرۋ جولنا تۇستىك: بۇل - ماركىستىڭ ۇزى ويلاعان ماركىسىزىمنىەن باسقا ماركىسىزىم، ۇبراق فورما جاعىنان عانا باسقاشا. ①

نەسىن ايتاسىز، مۇنىڭ ۇزى ماركىسكە بەرىلگەن تاماشا "تويتا - رىس"، "سويتىسپ ول ماركىستىڭ دالىمە - ۇدال علمىي تالداۋىنان سەن - سىموننىڭ جورامالىنا شەگىنەدى، ول دانىشپاندىق جورامال

① «قوعامدىق ەكونوميكاغا شولۇ» (Grundriss der Sozialökono-

mik) دىڭ 146 - بەتىنە قاراڭىز.

بولعانىمەن، قالاي دا جورامال عانا.

1916 - جىلى 1 - 6 - ايلاردا جازىلغان
 1917 - جىلى 4 - ايدا پەتروگرادتا
 تۇغۇش رەت كىتاپىشا بولسپ
 باسلىدى
 قولجاز باسنا ساي باسلىدى جانە
 كىتاپشا نۇسقاسىمەن سالىستىرىلدى
 «لەنىن شىعارمالارى»، 22 - توم،
 حانزۇشاسى، 179 - 297 - بەتتەرنەن
 الئىدى

ايتۇنشا، بۇل كىتاپشا 1915-جىلى 4-ايدا جازىلغان جانە "ەشپەر
وزگەرىسىز" باسلىغان. كىتاپشانى ەرتە شىعارۋعا "سىرتقى جاء-
دايلار" بۈگەت بولغان. كىتاپشا تەك "سوتسىيال-دەموكىراتىيالىق
پارتىيانىڭ داۋىدارىسى" نا عانا ارناالغان ەمەس، كۈبىنەسە سوعىسقا
تالداۋ جاساۋعا، ونىڭ ۇلت ازاتتىق سىپاتى تۋرالى اڭىزداردى
اشكەرەلەۋگە، مۇنىڭ ۇزى-گەرمانىيا تاراپىنان دا، باسقا بەلدى
ەلدەر تاراپىنان دا يىمپەريالىستىك سوعىس ەكەنىن دالەلدەۋگە،
ونان سوڭ رەسمىي پارتىيانىڭ ارەكەتتەرىنە توڭگەرىستىك سىن ايتۋعا
ارناالغان. يۇنيۇستىك بارىنشا ورامدى جازىلغان بۇل كىتاپخانىسى،
كۇمان جوق، گەرمانىيانىڭ بۇرچۋازىياسى مەن يۇنىكەرلەرى جاعىنا
شىعپ كەتكەن بۇرىنقى سوتسىيال-دەموكىراتىيالىق پارتىياسىنا قارىسى
كۇرەستە زور رول اتقاردى جانە اتقاردى، سوندىقتان ۇبز
ايتوردى بار نىقلاسىمىزبەن قۇتتىقتايمىز.

1914—1916-جىلدارى شەتەلدە ورىسشا باسلىغان سوتسىيال-
دەموكىراتىيالىق پارتىيانىڭ شىعارمالارىمەن تانىس ورىس وقىرماندا-
رىنا يۇنيۇستىك كىتاپخانىسى ەشقانداي ۇپرىنسىپتى جاڭالىق بەرمەي-
دى. بۇل كىتاپشانى ۇبزدىڭ پارتىيانىڭ ورتالىق كومىتەتىنىڭ جار-
ناماسىندا (1914-جىلى 9—11-ايلارداعى) ①، بەرن قارارىندا
(1915-جىلى 3-ايداعى) ② جانە قارار جونىندەگى كۈپتەگەن
شولۋالاردا باياندىالغان دالەلدەردى گەرمانىيانىڭ وسى توڭگەرىسشىل
ماركىسىزىمىشسىنىڭ دالەلدەرىمەن سالعاستىرىپ وقىعان كەزدە يۇنيۇس-
تىڭ دالەلدەرىنىڭ تەك اسا توللىق ەمەستىگىنە جانە ونىڭ ەكى

① قاراڭىز: وسى تومنىڭ 898 — 909 بەتتەرى. — قۇراستىرۋشىدان

② قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۇشاسى، 136 — 142.

بەتتەر. — قۇراستىرۋشىدان

قاتەسىنە عانا كوز جەتكىزۋگە بولار ەدى. يۇنيۇستىك كەمشىلىكتەرى مەن قاتەلىكتەرىن بىلگەنلەي وتىرىپ سىنداعانىمىزدا، مۇنى ماركىسىزىمىشلەرگە قاچەتتى ۇزارا سىن ۇشىن جانە ۇشىنىشى يىنتەرناتسيونالدىك يىدىالىق نەگىزى بولۇعا ۇتىستى كوزقاراستار. دى جان- جاقتى تەكسەرۋ ۇشىن سىتەپ وتىرعانىمىزدى ۇبىز ايرىقشا باسا كورسەتۋگە ۇتىسىپىز. يۇنيۇستىك كىتاپخانىسى، جالپى العاندا- تاماشا ماركىسىزىمىدىك شىعارما، سوندىقتان ونىڭ كەمشىلىكتەرى بەلگىلى دارەجەدە كەزدەيسوقىتىق سىپپات الۋى ابدەن مۇمكىن نارسە.

يۇنيۇستىك كىتاپخانىسىنىڭ باستى كەمشىلىگى جانە جارىيا «يىنتەر- ناتسيونال» جورنالىمەن (شىققان ساعاتىندا جاۋىپ تاستالغانىمەن دە) سالىستىرعاندا تۇرا كەيىن باسقان ادىم بولپ تابىلاتىنى- سوتسىيال- شوۋىنىزىمنىڭ (اپتور بۇل اتاۋدى دا، دالدىگى تولق بولماعان سوتسىيال- وتانىشلىدىق دەگەندى دە قولدانبايدى) وراي- شىلدىقپەن بايلانىسى تۇرالى ۇتىس جارىپ ەشتەگە دەمەيدى. اپتور گەرمانيا سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ «تەزە بۇككەندىك» ى مەن كۇيرەۋى تۇرالى، ونىڭ «رەسمى كوسەمدەر» نىڭ «وپاسىزدىق» ى تۇرالى ابدەن دۇرس ايتادى، ۇبراق ودان ارى بارمايدى. ال ونىڭ بەرجاعىندا «يىنتەرناتسيونال» جورنالى «ارالىق- تاغىلار» غا، ياعنى كاۋتسكىشىلدەرگە، ونىڭ تۇراقسىزدىعىن، ونىڭ ماركىسىزىمدى ساۋدالاۋىن، ورايشىلدار الدىندا قۇرشا جورعالاۋىن بارىنشا ۇادىل سىقاق ەتە وتىرىپ، سىن بەرگەن- دى. جانە ناق سول جورنال، ماسەلەن، 1914- جىلى 8- ايدىڭ 4- كۈنى ورايشىلدار كەسەتپە جاساپ، قالاي بولغان كۈندە دە اسكەرى قارجىلار ۇشىن داۋىس بەرۋگە بەكىپ كەلدىك دەگەن اسا ماڭىزدى فاكتىتى جارىيالاپ، ورايشىلداردىڭ شىن كەسپىرىن اشكەرەلەي باستادى.

يۇنيۇستىڭ كىتاپخانىسىدا دا، تەزىسىدە دە ورايشىلىدىق تۇرالى دا، كاۋتسكىشلىدىك تۇرالى دا ايتىلمايدى! مۇنىڭ ۇزى ۇزاريا جاعىنان دۇرس مەس، ويتكەنى ”وپاسزدىق“تى ورايشىلدار ۇزىنىڭ ۇزاق تاريحى بار، بۇكىل ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ تاريحى بار توپتار مەن بايلانستىرماينشا، ونى تۇسىندىرۇگە بولمايدى. مۇنىڭ ۇزى ۇماليات جاعىنان دا، ساياسي جاعىنان دا قاتە، ويتكەنى ەكى توپتىڭ: اشىق ورايشىلدار (لەگىن، داۋىد، ت.ب.) مەن جاسىرىن ورايشىلداردىڭ (كاۋتسكىشلىدەردىڭ) ماڭزى مەن رولىن ايقىنداپ الماينشا، ”سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ داعدا-رىسى“ن تۇسىنۇگە دە، ونى جەڭىپ شىعۇعا دا بولمايدى. بۇل، ماسەلەن، وتتو رېۋلەنىڭ «العا»¹⁸² گازەتىندە جاريالانغان 1916-جىلى 1-ايدىڭ 12-كۈنى تاريحى ماقالاسىمەن سالىستىرعاندا ۇبر ادىم كەيىن كەتۋ بولادى. ويتكەنى بۇل ماقالادا گەرمانىيانىڭ سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ جىكتەلۋىنىڭ بولماي قويمايتىندىمەن تۇرا، اشىق دالەلدەيدى («العا» گازەتىنىڭ رەداكسىياسى قازىردىڭ وزىندە-اق ەكى پارتيا بار جانە ولاردى سىمىرالاستىرۇعا ۇتپىتى دە بولمايدى دەگەنگە قارسى بىردە-ۇبر شىن دالەل تابا الماي، وعان كاۋتسكىشە سىلدىر سۇلۇ جانە ەكە-جۇزدى بوس سوزدەردى قايتالاۋ مەن جاۋاپ بەردى). بۇل، ارينە، دايەكتى مەس، ويتكەنى «يىتەرناتسىيونال» توبى تەزىسىنىڭ 12-تارماقىندا ”باستى ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك پارتىيالارىنىڭ رەسمى ۋاكىلدىك ورگاندارى“نىڭ ”وپاسزدىق“ى لجانە ”بۇرچۋاز-يالىق-يىمپەريالىستىك ساياسات جاعىنا شىعپ كەتۋى“ سالىدارىنان ”جاڭا“ يىتەرناتسىيونال قۇرۇدىڭ قاجەتتىگى تۇرا ايتىلادى. ”جاڭا يىتەرناتسىيونالعا گەرمانىيانىڭ بۇرىنقى سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ نەمەسە لەگىن، داۋىد اعىمىندا غىلارمەن كەلىسۋىشى

پارتىيىنىڭ قاتنىشى تۇرالى ايتۇ تىپتى كىسى كۈلەرلىك ەكەنى ايقىن نارسە.

«يىتتەرناتسىونال» توبىنىڭ وسىنداى ۇبر ادىم كەيىن شەگىنۇد. نىڭ سەبەبىن ۇبز بىلمەيمىز. گەرمانىياداعى بۇكىل توڭكەرىسىشل ماركسىزىمىشلەردىڭ ەڭ زور كەمشىلىگى— ۇز لۇشيانىن دايەك-تىلەندىرۋشى جانە بۇقارانى جاڭا مىندەتتەرگە ساي تاربيەلەۋشى بىرىككەن قۇپيا ۇيىمنىڭ جوقتىعى بولپ تابىلادى: مۇنداى ۇيىم-نىڭ ورايشىلدىق جونىندە دە، كاۋتسكىشىلدىك جونىندە دە ايقىن مايدانى بولۇعا ئىيىستى ەدى. مۇنىڭ قاچەتتىگى اسىرەسە مىنادان دا بايقالپ وتىر، قازىر گەرمانىيانىڭ توڭكەرىسىشل سوتسىيال-دەموكراتتارى اقىرى ەكى كۈندەلىك گازەتنەن: «بىرەمەر ازا-ماتتارى» گازەتى³⁵⁸ مەن بىراۋنشۋەيگ «حالىق دوستارى» گازە-تىنەن³⁵⁹ ايرىلپ وتىر، بۇلاردىڭ ەكەۋى دە كاۋتسكىشىلەردىگە شىعپ كەتتى. قەڭ گەرمانىيانىڭ يىتتەرناتسىونالشىل سوتسىيالىس-تەرى» (D.S.I)³⁶⁰ عانا—جۇرتنىڭ بارىنە ايقىن—باستان-اقىر ۇز ورنىندا قالپ وتىر.

«يىتتەرناتسىونال» توبىنىڭ كەيىبىر مۇشەلەرى، ۇبرا ۇپرىنىسپ-سىز كاۋتسكىشىلدىكتىڭ باتپاعىنا تاعى دا قۇلدىراغان بولۇ كەرەك. ماسەلەن، شىرەبەل «جاڭا زامان»²⁴ دا بەرنىشتەيىن مەن كاۋتسكى-دىڭ الدىندا جالباقىتاۋعا دەيىن جەتكەن! ال تىپتى جاقىن ارادا، 1916-جىلى 7-ايدىڭ 15-كۈنى، ول كاۋتسكىدىڭ ەڭ جىرەنىشتى تىنىشتىقپازدىعىن قورعاپ، گازەتتەردە «تىنىشتىقپازدىق جانە سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتيا» دەگەن ماقالا جاريالاغان. يۇنيۇسقا كەلەتىن بولساق، ول «اسكەرى دايىندىقتاردى ازايىتۇ»، «قۇپيا دىپلوماتىيانى جويۇ»، ت.ب. دەيتىن كاۋتسكىدىڭ داڭغوي-لىق ويلارىنا ەڭ تاباندى تۇردە قارسى تۇرادى. مۇمكىن، «يىتتەر-

ناتسىيونال» توبىندا ەكى اعم: توڭكەرىستىك اعم جانە كاۋتسكىشلا-
دىك جاعىنا تولقۇشى اعم بار شعار.

يۇنيۇستىك قاتە كوزقاراستارنىڭ بىرىنشىسى «يىتەرناتسىيونال»
توبى گازەتنىڭ 5-تارماغىدا كورسەتەلەدى: "...وسى جۇگەنسز
كەتكەن يىمپەريالىزمنىڭ زامانىدا (عاسىرىندا) ەندى ەشقانداي دا
ۇلتتىق سوعىستار بولا المايدى. ۇلتتىق مۇددەلەر ەڭبەكشى خالىق
بۇقاراسىن ولاردىڭ قاس جاۋى—يىمپەريالىزمنىڭ قىزمەتسەنە بەرۋ
ۇشىن الداۋ قۇرالى بولپ قانا قىزمەت ەتەدى..." وسى كوزقاراس-
پەن اياقتالاتىن 5-تارماقتىڭ باسىندا **وسى** سوعىستىڭ يىمپەريالىس-
تىك سوعىس ەكەندىگى تۇسىندىرىلگەن. مۇمكىن ۇلتتىق سوعىستاردى
تىپتى دە مويىنداماۋ—نە بايقاماۋشىلىق، نە **وسى** سوعىس ۇلتتىق
سوعىس ەمەس، يىمپەريالىستىك سوعىس دەگەن ابدەن دۇرىس
ويدى باسا كورسەتۋ كەزىندەگى كەزدەيسوق قىزىعپ كەتۋشىلىك
بولار. الايدا كەرسىنشە بولۋى دا مۇمكىن بولعاندىقتان، **وسى**
سوعىستى ۇلتتىق سوعىس بەينەسىندە جالغان تۇسىندىرۋ سالدارد-
نان قانداي دا بولسىن ۇلتتىق سوعىستاردى قاتەدەن مويىنداماۋ
ارتۇرلى سوتسىيال-دەموكراتتاردان بايقالپ جۇرگەندىكتەن،
سوندىقتان دا بۇل قاتەگە توقتالماسقا بولمايدى.

يۇنيۇستىك **وسى** سوعىستاى "يىمپەريالىستىك جاعداي" دىڭ
شەشۋى اسەرىن باسا كورسەتۋى، سەربىيانىڭ ارتىندا روسسىيا تۇر،
"سەربىيا ۇلتشىلىدىغىنىڭ ارتىندا روسسىيا يىمپەريالىزىمى تۇر"،
گوللاندىيانىڭ سوعىسقا قاتىسۋى دا يىمپەريالىستىك بولغان بولار
ەدى، ويتكەنى ول، بىرىنشەدەن، ۇز وتارلاردىن قورعار ەدى،
ەكىنشەدەن، يىمپەريالىستىك وداقتىڭ بىر مۇشەسى بولار ەدى
دەۋى ابدەن دۇرىس بولغان. بۇل—**وسى** سوعىس جونىندە داۋىسز
نارسە. سويتىپ يۇنيۇس بۇل ارادا ۇزى ۇشىن اسا ماڭىزدى

نارسەنى: "وسى كەزدە سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتيانىڭ ساياساتىن بىلەپ وتىرعان ۇلتتىق سوعىستىڭ ەلەسى" مەن (81-بەت) كۈرە- سۋدى ەرەكشە باسا كۆرسەتىپ وتىرعاندا، ونىڭ تۇجىرىمداردىن دۇرىس دەپ تە، ابدەن ورنىدى دەپ تە مويىنداماسقا بولمايدى. وسى اقيقاتتى تىم اسىرا ايتۇ، ماركستىك ناقتىلى تالداۋ جاساۋ تالابىنان الشاقتاۋ، وسى سوعىس تۇرالى باعانى يىمپەريالىزىم كەزىندە بولۇى مۇمكىن بارلىق سوعىستارعا كوشىرۇ، يىمپەريالىزىمگە قارسى ۇلتتىق قوزغالىستاردى ەستەن شىعارۇ- ونىڭ قاتەلىكتەرى وسىلار. "ەندىكى جەردە ۇلتتىق سوعىستار بولا قويمايدى" دەگەن كوزقاراستى قورعاۋعا كەلتىرىلەتىن بىردەن- بىر دالەل: دۇنيە جۇزىن اتتوبەلىندەي يىمپەريالىستىك "ئىرى" ەلدەر بولپ بولدى، سوندىقتان قانداي دا بىر سوعىس بولسىن، باسىندا ول ۇلتتىق سوعىس بولغانمەن دە، يىمپەريالىستىك بەلدى ەلدەردىڭ نەمەسە وداقتاستاردىڭ بىرەۋىنىڭ مۇددەسىنە كىلىسگە وتىرىپ، يىمپەريالىستىك سوعىسقا اينالادى دەگەن بولپ تابىلادى (يۇنيۇستىك كىتاپخانىسىنىڭ 81-بەتى).

بۇل دالەلدىڭ دۇرىس ەمەستىكى ايقىن. ماركستىك دىيالەكتىيە- كانىك نەگىزگى قاعىداسى مىناداي: تاييىعات پەن قوعامداى قۇب- لىس شەكتەرىنىڭ بارى شارتتى جانە وزگەرمەلى كەلەدى، بەلگىلە- بىر جاعدايلاردا ۇزىنىڭ قاراما- قارسى جاعىنا اينالمايتىن بىردە- بىر قۇبىلىس جوق. ۇلتتىق سوعىس يىمپەريالىستىك سوعىسقا جانە كەرىسىنشە يىمپەريالىستىك سوعىس ۇلتتىق سوعىسقا اينالالايدى. مىسالى، فرانسىيانىڭ ۇلى توڭكەرىستىك سوعىستارى ۇلتتىق سوعىس- تار رەتىندە باستالدى جانە شىنىندا وسىنداي سوعىستار بولدى. بۇل سوعىستار توڭكەرىستىك بولدى: كەرى توڭكەرىسشىل پاتشالىق ەلدەردىڭ وداقتارىنا قارسى ۇلى توڭكەرىستى قورعاۋ بولدى. ال

ناپولەن ۋەروپانىڭ باياغىدىن قالپتاسقان، ئىرى، ۋىرشەڭدىن كۆشكە يە، ۋىلتىق مەملەكەتتەرنىڭ ئىرى قاتارىن قۇل ۋەتۋارقىلى فرانسۇز يىمپەرياسىن قۇرغان كەزدە فرانسۇزدىن ۋىلتىق سوعىستار. رىنان ئوز كەزەگىنىشە ناپولەن يىمپەريالىزىمىنە قارسى ۋىلتازات. تىق سوعىستاردى تۇغىزغان يىمپەريالىستىڭ سوعىستار كەلىپ شىقتى.

ئىرى تۇرلى سوعىس ەكىنىشى ئىرى تۇرلى سوعىسقا اينالا الادى دەگەن نەگىزگە سۈيەنپ، تەك بۇلتاقويلار عانا يىمپەريالى. سىڭ سوعىس پەن ۋىلتىق سوعىس ارانسىداى ايرىماشلىقتى جوققا شىعارا الار ەدى. دىالەكتىكا تالاي رەت—گىرەك فىلوسوفىسىنىڭ تارىخىدا مۇنداي جاعداي بولغان—بۇلتاقويلققا ۋىتكەل بولپ قىزمەت ەتتى. الايدا ئىرى بۇلتاقويلق نازارالارمەن، جالىپى العاندا، ئىرى نارسەنىڭ ەكىنىشى نارسەگە اينالۋ اتاۋىلارنىڭ مۇمكىنە. دىگىن مۇلدە جوققا شىعارۋارقىلى ەمەس، بەلگىلىپ نارسەگە جانە ۋىنىڭ جاعدايى مەن دامۇنا ناقتى تالداۋ جاساۋارقىلى كۆرە. سە ۋىرىپ، دىالەكتىكاشىلدار بولپ قالامىز.

ۋىسى يىمپەريالىستىڭ سوعىس 1914—1916—جىلدارداى ۋىلتىق سوعىسقا اينالدى دەۋقانشا دەگەنمەن يىلاندىرلىق نارسە ەمەس، ۋىتكەنى العا دامۇغا ۋاكىلدىك ەتىپ ۋىتىرغان تاپ—پىرولەتارىيات، ۋىسى يىمپەريالىستىڭ سوعىستى بۇرجۇازىغا قارسى شىكى سوعىسقا اينالدىرۇغا ۋىبەكتىپ جاققان ۋىتىلىپ ۋىتىر، ال ەكى ۋىداقتىڭ كۆشتەرنىڭ پارقى ۋىشا زور ەمەس جانە خالىقارالىق ماليا كاپىتالى بارلىق جەردە كەرتارتپاشىل بۇرجۇازىا جاساپ ۋىتىر. ئىراق مۇنە. داي اينالۋ مۇمكىن ەمەس دەۋگە بولمايدى: ەگەر ۋەروپا پىرولەتارىياتى 20 جىلداى دارمەنسز بولپ شىقسا، ەگەر ۋىسى سوعىس ناپولەن سىقىلدىلارنىڭ جەڭستەرى مەن جانە ۋىرشەڭ.

دىك كۈشكە يە ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ ئېرسىپىراسىن قۇل ەتۇ-
مەن اينالىسقان بولسا، ەگەر ەۋروپالىق ەمەس يىمپەريالىزم دە
(ەڭ الدىمەن جاپونىا جانە امەرىكا) سوتسىيالىزىمگە وتپەي، (ماسە-
لەن، جاپون-امەرىكا سوعىسىنىڭ سالدارىنان) 20 جىل ۇزىن
ساقىتاي السا، وندا ەۋروپادا ۇلى ۇلتتىق سوعىس مۇمكىن بولغان
بولار ەدى. مۇنىڭ ۇزى ەۋروپانىڭ بىرنەشە ونداغان جىل بويى
كەرى كەتۋى بولار ەدى. بۇل يىلاندىرلىق نارسە ەمەس. ئېىراق
مۇنى مۇمكىن ەمەس دەپ ەسەپتەۋگە بولمايدى، ويتكەنى دۇنيە
جۇزىلىك تارىختى، كەيدە كەيىن قاراي اسا زور سەكىرەلەرسىز،
اسا ئاتتى تۇردە العا قاراي بارا جاتقان نارسە دەپ ويلاۋ-دىا-
لەكتىكالىق ەمەس، عىلمىي ەمەس، ئازاريا جاعىنان دۇرىس
ەمەس.

سونان سوڭ، يىمپەريالىزم زامانىدا وتارلار مەن جارتىلاي
وتارلاردىڭ ۇلتتىق سوعىستارى نقتىمال نارسە عانا ەمەس، سونە-
مەن قاتار سوزسىز نارسە. وتارلار مەن جارتىلاي وتارلاردا
(جۇڭگودا، تۇركىيادا، پەرسىيادا) مىليارتقا دەيىن ادام تۇرادى،
ياعنى جەر بەتىندەگى خالىقتىڭ جارتىسىنان ارتىق. مۇندا ۇلت
ازاتتىق قوزغالىستار قازىردە-اق وتە كۇشتى بولماغانىمەن، ئوسىپ،
پىسىپ جەتىلىپ كەلەدى. سوعىس اتاۋلىنىڭ ئبارى-ساياسىدىڭ
باسقا تاسىلىدەرمەن جالعاسۋى. وتارلاردىڭ ۇلت ازاتتىعى ساياسى-
منىڭ جالعاسى سوزسىز ولاردىڭ يىمپەريالىزىمگە قارسى ۇلتتىق
سوعىستارى بولادى. مۇنداي سوعىستار قازىرگى يىمپەريالىستىڭ
”ئرى“ ەلدەر اراسىنداعى يىمپەريالىستىڭ سوعىسقا اكەلۋى مۇمكىن،
ئېىراق اكەلمەۋى دە مۇمكىن، مۇنىڭ ۇزى كوپتەگەن جاعدايلارعا
بايلانىستى.

مىسالى: انگلىيا مەن فرانسىيا وتارلار ئۇشنى جەتى جىل

سوعىستى، ياعنى جەتى جىل يىمپەريالىستىك سوعىس (مۇنداي سوعىستار جوعارى دارەجەدە دامىغان كاپىتالىزىمنىڭ قازىرگى زامانداغى نەگىزىندە دە، قۇلدىق نەگىزدە دە، العاشقى كاپىتالىزىم نەگىزىندە دە بولۇپ مۇمكىن) جۇرگىزدى. ناتىجەدە فرانسىيە جەڭلىدى جانە ئۆز وتارلارنىڭ ئېىر بولەگىن جوعالتىپ وتىر. بىرنەشە جىل وتكەن سوڭ، ئېىر عانا انگلىيە قارسى سولتۇستىك امەرىكا قۇراما شتاتتارنىڭ ۇلت ازاتتىق سوعىسى باستالدى. فرانسىيە مەن يىسپانىيە (ول كەزدە بۇل ەكى ەل قازىرگى كەزدەگى امەرىكا قۇراما شتاتتارنىڭ ئېىر بولەگىن يەلەپ وتىرغان) انگلىيەگە وشىگۈى سالدارىنان، ياعنى وزدەرنىڭ يىمپەريالىستىك مۇددەلەرى ئۇشش، انگلىيە قارسى كوتەرىلىس شىعارغان قۇراما شتاتتار مەن دوستىق توقتام جاساستى. فرانسىيە اسكەرلەرى امەرىكا اسكەرلەرى مەن بىرگە اعلىشىنداردى سوققىلغان-دى. ئېىزدىڭ الدىمىزداغى ۇلت ازاتتىق سوعىسى، مۇندا يىمپەريالىستىك باسەكە قوسىمىشا، ەلەۋلى ماڭىزى جوق، ئېىزدىڭ 1914-1916-جىلدارداغى سوعىستا كور-گەندەرمىزىدىڭ كەرىسىنشە فاكىتور بولسىپ تابىلادى (ئبارىن بەل-گىلەۋشى يىمپەريالىستىك باسەكە مەن سالىستىرغاندا اۋستىر-سەربىيە سوعىسىنداغى ۇلتتىق فاكىتورلاردىڭ ەلەۋلى ماڭىزى جوق). بۇدان: يىمپەريالىزىم ئۇمىمىن ئولى تۇردە قولدانۇ، ودان ۇلتتىق سوعىستار-دىڭ "مۇمكىن ەمەستىك"ىن شىعارۇ سوراقلىق بولاتىنى كورىنىپ وتىر. ماسەلەن، پەرسىيانىڭ، يىندىستاننىڭ جانە جۇڭگونىڭ بىرلە-سىپ بەلگىلىبىر يىمپەريالىستىك كۇشتى ەلدەرگە قارسى ۇلت ازاتتىق سوعىس قوزغاۋى ابدەن مۇمكىن جانە نىقتىمال نارسە، ويتكەنى مۇنىڭ ئوزى وسى ەلدەردىڭ ۇلت ازاتتىق قوزغالىسىنان تۋادى، ونىڭ بەرجاعىندا مۇنداي سوعىستى قازىرگى يىمپەر-يالىستىك بەلدى ەلدەر اراسىنداغى سوعىسقا اينالدىرۇ-اينالدىرماۋ

ماسەلەسى اسا كۆپتەگەن ناقتىلى جاعدايلارغا بايلانستى بولادى، بۇل جاعدايلاردىڭ تۋۇنا كەپىل بولۇ كۈلكى بولغان بولار ەدى. ۇشنىشىدەن، ءتپتى ەۋروپادا يىمپەريالىزىم زامانىدا ۇلتتىق سوعىستار بولۇى مۇمكىن ەمەس دەپ ەسەپتەۋگە بولمايدى. ”ىم- پەريالىزىم زامانى“ قازىرگى سوعىستى يىمپەريالىستىك سوعىسقا اينالدىردى، ول ءسوزسىز (سوتسيالىزىم تۋۇدان بۇرىن) جاڭا ىم- پەريالىستىك سوعىستار تۋدىرادى، ول قازىرگى ءىرى ەلدەردىڭ ساياساتىن ىشكى استارىنا دەيىن يىمپەريالىستىك ەتتى، ءىراق بۇل ”زامان“ ۇلتتىق سوعىستاردى، ماسەلەن، ەۋروپانىڭ شىعىسىنداى زور كۈلەمدى ۇلتتىق قوزعالىستاردى دا جوققا شىعارمايتىنى سياقتى، يىمپەريالىستىك كۇشتى ەلدەرگە قارىسى كىشكەنتاي (اىتالىق، قوسىپ الدىنغان نەمەسە ۇلتتىق ەزگى كۈرگەن) مەملەكەتتەر تاراپىنان بولغان ۇلتتىق سوعىستاردى تىيىتەي دە جوققا شىعارمايدى. ماسەلەن، اۋستىريا جونىندە يۇنيۇس ءىر ”ەكونوميكالىق“ جاقى عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ەرەكشە ساياسىي جاعىن دا ەسكە الا وتىرىپ، ”اۋستىريانىڭ ىشكى ومىرشەڭسىزدىگى“ ن اتاي وتىرىپ، ”حابىبۇرگ پاتشالىعى بۇرچىۋازىيالىق مەملەكەتتىڭ ساياسىي ۇيسىمى ەمەس، قوعامدىق پارازىتتەردىڭ بىرنەشە تۈبىنىڭ ناشار بايلانىسقان سىنىدىكاتى“ ەكەنىن جانە ”اۋسترو-ۋەنگەريانى جويۇ تاريحي جاعىنان تۇركيانىڭ ىدىراۋىنىڭ جالعاسى عانا ەكەندىگىن جانە سونىمەن بىرگە دامۇدىڭ تاريحي بارىسىنىڭ تالابى بولپ تابىلاتىن- دىعى“ ن مويىنداى وتىرىپ، وتە دۇرىس تۇجىرىم جاسايدى. كەيىىر بالقان مەملەكەتتەرى مەن روسسىياعا كەلسەك، بۇلاردىڭ ىستەرى دە وڭدى بولپ تۇرغان جوق. سوندىقتان ”ىرى“ ەلدەردىڭ وسى سوعىستا ءولمىشى بولۇ جاعدايىندا نەمەسە روسسىيادا توڭكەر- سىنىڭ جەڭۋى جاعدايىندا ۇلتتىق سوعىستاردىڭ بولۇى، ءتپتى

ولاردىڭ جەڭىسكە جەتۋى ئىدەن مۇمكىن. يىمپەريالىستىك بەلدى
 ەلدەردىڭ قول سۇغۇى ئس جۇزىندە بارلىق جاعدايلاردا بىردەي
 جۇزەگە اسا بەرمەيدى، بۇل ئبر جاعى. ال ەكىنشى جاعىنان:
 كىشكەنتاي مەملەكەتتىڭ الپ مەملەكەتكە قارسى سوعىسى ئۇمىتسىز
 نارسە دەپ ئاۋزىمەن وراق وراتىندار بولاتىن بولسا، وندا
 ئۇمىتسىز سوعىستىڭ ۇزى دە سوعىس دەپ ەسكەرتۋگە تۇرا
 كەلەدى؛ ونان سوڭ، ئرى ەلدەر دىڭ شىندەگى بەلگىلى قۇبىد-
 لىستار-ماسەلەن، توڭكەرىستىڭ بۇرق ەتە ئۇسۇى- ئۇمىتسىز
 سوعىستى وتە ئۇمىتى سوعىسقا اينالدىرادى.

ەندى ۇلتىق سوعىستار بولا المايدى-مس دەگەن پىكىردىڭ
 دۇرىس ەمەستىگىنە ئىز ونىڭ ئازاريا جاعىنان كورەر كوزگە قاتە
 ەكەندىگىنەن عانا تولق توقتالىپ وتىرمامىز جوق. ئۇشنىشى يىنتەر-
 ناتسىونالدى قۇرۇ تۇرپايلانباغان ماركىسىزم نەگىزىندە عانا مۇمكىن
 بولپ وتىرغان كەزدە، سولشلىدار ماركىسىزم ئازارياسىنا
 نەمقۇرايدى قارايتىن بولسا، ارىنە، اسا قايعىلى بولغان بولار ەدى.
 سونىمەن قاتار ئس جۇزىندىڭ جاعىنان دا، ساياسىي جاعىنان دا
 بۇل قاتە اسا زىياندى، وپتىكەنى بۇدان قارۇسىزدانۇ دىڭ سولەكەتە-
 تىك ئناسىحاتىن شىعارادى، وپتىكەنى كەرتارتپا سوعىستاردان باسقا
 ەشقانداي سوعىستار بولمايتىن سىياقتى؛ بۇدان ۇلتىق قوزعالىستارعا
 تاعى دا ناعىز بارىپ تۇرغان سولەكەتتىك جانە تۇرا كەرتارتىپالىق
 نەمقۇرايدىلىقتى شىعارادى. ەۋروپالىق ئرى ۇلتتاردىڭ، ياعنى
 ۇساق جانە وتارلانغان ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزىپ وتىرغان
 ۇلتتاردىڭ مۇشەلەرى وقىمىستى بەينەسىمەن: ەندىگى جەردە
 ۇلتىق سوعىستار بولا المايدى دەپ مالىمدەگەن كەزدە مۇنداي
 نەمقۇرايدىلىق شوۋىنىزم بولپ شىعادى! يىمپەريالىستىك بەلدى
 ەلدەرگە قارسى ۇلتىق سوعىستار مۇمكىن جانە نقتىمال عانا ەمەس،

ولاردىڭ بولۇشى سۆزسىز جانە العاباسارلىق، توڭكەرىستىك نارسە، مۇنداق، ارينە، ولاردىڭ قابىستى بولۇشى ئۇشش نە زىل-گەن ەلدەردىڭ تۇرغىن حالقتارنىڭ باسىم كۆپىلىگىنىڭ (يىندىس-تان مەن جۇڭگونىڭ بىز العان مىسالداق جۇز مىليونداق ادام-دارى) كۇش قوشۇلارى كەرەك، نە حالقارالىق جاعدايدىڭ (ماسەلەن، يىمپەريالىستىك بەلدى ەلدەردىڭ كۇشتەرنىڭ السىرەۋى، ولاردىڭ ۇزارا سوعىسى، ۇزارا قىرىلىسۋى، ت.ب. سالىدارىنان باستاقا قول سۇغۇعا مۇرشاسىز بولۇشى) شارتتارنى ەرەكشە قولايلى ۇيلەستىرۋ كەرەك، نە بەلگىلىبىر ۇرى ەل پىرولەتارىياتىنىڭ بۇر-جۇازىياغا قارسى بىر مەزەتتە كوتەرىلىس جاساۋى كەرەك (بىزدىڭ مىساللىمىزداق وسى سوغى جاعداي پىرولەتارىياتىنىڭ جەڭىسى ئۇشش قاجەتتىلىك جانە قولايلىلىق تۇرغىسىنان بىرىنىشى نارسە بولپ تابىلادى).

الايدا ۇلتتىق قوزغالىسقا نەققۇرايدى قارايدى دەپ يۇنيۇستى كىنالاۋ ادبەلتسىزدىك بولاتتىدىن اتاپ كۆرسەتۋ كەرەك. ەڭ بولماعاندا، ول سوتسىيالى-دەموكراتىيالىق پارتيا ۇيرمەسىنىڭ كۇنلارنىڭ بىرى مەسىندە كامەروندا قايىرى قالىقتارنىڭ بىر كۆسەمنىڭ ۇپاسىزدىق ى ئۇشش (سرا، سوعىس جاعدايىنا بايلانىستى كوتەرىلىس جاساۋعا ارەكەتتەنگەنى ئۇشش بولۇ كەرەك) ولتىرگەندىكى جونىندە ۇندەمەگەننن اتاپ كۆرسەتەدى، ال ەكەن-شى بىر جەرىندە وتارلىق ۇلتتار دا ۇلت بولپ تابىلادى دەپ ادەيى (سوتسىيالى-دەموكراتتار بولپ مەسەپتەلپ جۇرگەن لەگىن، لەنچ مىرزالار جانە ت.س. سۇرقىلار ئۇشش) باسا كۆرسەتەدى. ول اسا تولق ايقىندىلىقپەن بىلاي دەيدى: سوتسىيالىزىم ۇر-بىر ۇلتتىڭ تاۋەلسىزدىك پەن بوستاندىق ۇقىعى، ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى بارلىقىن موپىندايدى؛ ۇلىقتارالىق سوتسىيالىزىم

ۇلتئاردىڭ ەركىن، تاۋەلسىز، تەڭدىك ۇقىعىن مويىنىدايدى،
 ۇىراق سوتسىيالىزىم عانا وسىنداي ۇلتئاردى قۇرا الادى، تەك ول
 عانا ۇلتئاردىڭ ۇزىن ۇزى بىيلەۋ ۇقىعىن جۇزەگە اسرا الادى.
 ال سوتسىيالىزىمنىڭ وسى ۇرانى—ايتور ادبىلەتتى تۇردە ەسكەرتىپ
 وتىر—باسقا دا ۇرئاندار سىياقتى، بار نارسەنى اقتاۋعا ەمەس، جول
 كورسەتكىش رەتىندە، پىرولەتارلىق، توڭكەرىستىك، جاڭقارتقىش،
 بەلسەندى ساياسات جۇرگىزۋدى ئىلگەرىلەتۋگە قىزمەت ەتەدى“
 (77-جانە 78-بەت). دەمەك، كىمدە-كىم بارلىق سولشىل گەرمانىيا
 سوتسىيال-دەموكىراتتارى گوللاندىا جانە پولشا سوتسىيال-دەموكىرات-
 تارىنىڭ كەيىپرەۋلەرى سىياقتى ماركىسىزىمدى ۇرىسى تارلىقپەن
 بۇرمالاۋ كۇينە ۇتۇستى، ۇتىپتى سوتسىيالىزىم تۇسىنداى ۇلتئاردىڭ
 ۇزىن ۇزى بىيلەۋىن جوققا شىعاردى دەپ ويلاعان بولسا، قاتتى
 قاتەلەسكەن بولار ەدى. بۇل قاتەلىكتى وتكىزۋدەگى گوللاندىا
 مەن پولشانىڭ ەرەكشە نەگىزدەرى تۇرالى ۇىز باسقا جەردە
 ايتامىز.

يۇنيۇستىڭ ەكىنشى ۇىر قاتە تۇجىرىمى وتان قورعاۋ تۇرالى
 ماسەلەمەن بايلانىستى. بۇل—يىمپەريالىستىك سوعىس كەزىنىدەگى
 اسا ماڭىزدى ساياسىي ماسەلە. ۇىزدىڭ پارتىيا بۇل ماسەلەنىڭ بىر-
 دەن-ۇىر دۇرىس قويىلىسىن بەردى دەگەن سەنىمدە يۇنيۇس تا
 ۇىزدى قۇاتتادى؛ وسى يىمپەريالىستىك سوعىستىڭ توناۋشىلىق،
 قۇلدانۋشىلىق، كەرتارتپالىق سىپاتى سەبەبتى، بۇعان سوتسىيالىزىم
 ۇشىن شىكى سوعىستى قارسى قويۋدىڭ (جانە ونى وسى شىكى
 سوعىسقا اينالدىرۋعا ۇمتىلۇ) مۇمكىندىگى مەن قاچەتتىكى سەبەبتى
 پىرولەتارىيات بۇل سوعىستا وتاندى قورعاۋعا قارسى. ال يۇنيۇس،
 ۇىر جاعىنان، ۇلتتىق سوعىستان وزگەشە وسى سوعىستىڭ يىمپەريا-
 لىستىك سىپاتىن تاماشا اشىپ بەردى؛ ال ەكىنشى جاعىنان، وسى

ۋىلتىق ھەمەس سوعىسقا ۋىلتىق پىروگراممىنى ورنىسىز قولدانۇعا تىرىسىپ، ھەركىشە عاجاپ قاتەگە تاپ بولدى! بۇل مۇمكىن ھەمەس دەرىلىك نارسە، بىراق بۇل فاكت.

لەگىندىك جانە كاۋتسكىشلىدىك تۇس العان ۋكىمەت جاقتىڭ سوتسىيالىستىك - دەموكراتىتارى سوعىستىڭ يىمپەريالىستىك سىپاتى جونىدە خالىق بۇقاراسىن الداۋ ۋىشىن شەتەلدىك "شاپقىنشىلىق" تۋرالى جانىن سالا ايعايلانغان بۇرجۇازىيا جاراماساقتانپ، "شاپقىنشىلىق" تۋرالى وسى دالەلدى ھەركىشە ورشەلەنىپ قايتالادى. 1914-جىل - دىك ايانعان باستاپ قارسى توپقا كوشتىم دەپ قازىر دە اڭقاۋ جانە سەنگىش ادامداردى (رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك، روسسىيا - لىق ۋىمىداستىرۋ كومىتەتىنىڭ 326 سىپەكتاتور 355 ارقىلى) سەندى - رۋشى كاۋتسكى وسى "دالەل" گە سۈيەنۋدى ۋالى قويماي كەلەدى! بۇل دالەلگە توپتارسى بەرۋگە تىرىسىپ، يۇنيۇس "شاپقىنشىلىق" پەن تاپ كۈرەسى بۇرجۇازىيا تارىخىندا رەسمى اڭىزدىك ايتۋىنداى "بىر - بىرىنە قايشى ھەمەس، بىرى ەكىنشىسىنىڭ تاسىلى مەن كورنىسى بولپ تابىلادى" دەگەندى دالەلدەۋ ۋىشىن اسا ساباق بولارلىق تارىخى مىسالدار كەلتىرەدى. مىسالدار: فرانسىيادا بور - بوندار ياكوبىنشلىدەرگە قارسى، 1871 - جىلى بۇرجۇازدار پارىج كوممۇناسىنا قارسى شەتەل شاپقىنشىلىعىن تۋعىزدى. ماركس «فران - سىياداعى شىكى سوعىس» ندا بىلاي دەپ جازدى:

"ھەسكى قوعامنىڭ ۋالى دە جاراتا الاتىن ەڭ جوعارى ەرىلىك ەڭبەگى ۋىلتىق سوعىس قانا، سوندىقتان ول قازىر ۋكىمەتتىڭ بارپ تۇرغان ادامكوستىگى بولپ وتىر، مۇنداي ادامكوستىكتىڭ بىردەن - بىر ماقساتى تاپتىق كۈرەستى كەينىگە قالدىرۋ عانا، ال تاپتىق كۈرەس شىكى سوعىستىڭ لاۋالان وت جالىنىنا اينالغان كەزدە، مۇنداي ادامكوستىك تە بىر جاققا لاقتىرىلىپ تاستا -

لادى. 361

“بارلىق ۋاقىتتىڭ تىپتىك مىسالى،—دەپ جازادى يۇنيۇس 1793-جىلدىن مىسال الپ،—ۋلى فرانسىيا توڭىكەرىسى بولپ تابىلادى.” وسىنىڭ بارىنەن مىناداي قورتىندى جاسايدى: “دەمەك، تارىخى تاجىرىبە قورشاش ۋا تىرشۇ مەس، خالىق بۇقاراسىنىڭ ۋوزىنى ۋوزى قادىرلەۋىن، ەرلىگىن جانە مورالدىق كۇشىن وياتاتىن تايىنبايتىن تاپتىق كۇرەس سىرتقى جاۋا قارسى ەلدىڭ ەڭ جاقسى قورعانۋى، ەڭ جاقسى قورغانىسى بولپ تابىلاتىندىعىن سىپاتتادى.” يۇنيۇستىڭ ۋس جۇزىندىك قورتىندىسى مىناداي: “يا، سوتە-سىپال-دەموكراتتار ۋلى تارىخى داعدارىس كەزىندە دە ۋوز ەلسىن قورعاۋعا مىندەتتى. جانە پارلامەنتتىڭ سوتسىپال-دەموكراتىيالىق پارتىيا ۋيىرمەسىنىڭ اۋىر كۇناسى ناق مىنادا: ول ۋوزىنىڭ 1914-جىلى 8-ايدىڭ 4-كۇنى جارىناماسىندا سالتاناتتى تۇردە ‘جاۋىپ تونگەن ساعاتتاردا ۋبىز ۋوز وتانمىزدى قورغانىسىز قالدىرمايمىز’ دەپ جاريالادى، ال سويىتە تۇرا ۋوز سوزدەرىن وزدەرى جۇتىپ الدى. ول اسا جاۋىپ تونگەن ساعاتتا وتاندى قورغانىسىز قاستاپ كەتتى. ويتكەنى بۇل ساعاتتا وتان الدىنداعى ونىڭ ۋبىرىنىشى بورىشى: وتانعا وسى يمپەريالىستىك سوعىستىڭ شىن استارىن كورسەتۋ، وتانعا وسى قول سۇعۇشلىقتى شىرماغان وتانىشلىدىق جانە دىپىلو-ماتىيالىق جالغاندىقتىڭ تورىن بۇزۇ؛ گەرمانىيا خالىقى ۋشىن وسى سوعىستا جەڭىس تە، جەڭىلىس تە بىردەي اجال ەكەنىن، وتاندى قورشاش ارقىلى تۇنىشقىتىرۋعا اقىرىنا دەيىن قارسىلىق جاساش كەرەك-تىگىن قاتتى جانە ايقىن تۇردە مالىمدەۋ؛ خالىقتى دەرەۋ قارۋلاندرد-رۋدىڭ قاجەتتىگىن جانە سوعىس پەن بەيىتتىشلىك تۇرالى ماسەلەنى شەشۋدى خالىققا بەرۋدىڭ قاجەتتىگىن جاريالاۋ؛ ۋكىمەتتى خالىق ۋاكىلدىك ورگاندارىنىڭ جانە خالىق ۋاكىلدىك ورگاندارىن خالىق-

تىڭ قىراغى باقلاۋىن قامتاماسىز ەتۇ ءۇشىن تۇتاس سوعىستىڭ كەزىندە خالىق ۋاكىلدەرىنىڭ ماجىلىستەرىن ءۇرتىس (ۋزدىكسىز) اشپ وتىرۋدى باتىل تالاپ ەتۇ؛ بارلىق ساياسي ۇقىققا شەك قويۇشلىقتاردى دەرەۋ جويۋدى تالاپ ەتۇ، ويتكەنى ەرىكتى خالىق قانا ءوز ەلىن ويداعىداي قورعاي الادى؛ اقىرىندا، سوعىس تىڭ يمپەريالىستىك پروگرامماسىنا، —اۋستىريا مەن تۇركىيانى ساقتاۋعا، ياعنى ەۋروپا مەن گەرمانيانىڭ كەرتارتىپا كۇشتەرىن ساقتاۋعا باعىتالغان پروگرامماعا، —1848- جىلغى وتانىشلدار مەن دەموكراتتاردىڭ بۇرىنغى ناعىز ۇلتىتىق پروگرامماسىن، ياعنى ماركستىڭ، ەنگەلىستىڭ جانە لاسسالدىڭ پروگرامماسىن؛ ءبىر- تۇتاس ۇلى گەرمانيا رەسپۇبلىكاسى ۇرانىن قارسى قويۇ. ەل الدىندا جايىپ كورسەتەتىن تۇ، ناعىز ۇلتىتىق، ناعىز ازاتتىق تۇ، گەرمانيانىڭ جانە پەرولەتارىتتىڭ خالىقارالىق تاپتىق ساياساتىنىڭ جاقسى داستۇرلەرمەن ساي بولا الاتىن تۇ وسىندا بولدى... ”سونىمەن وتان مۇددەلەرى مەن پەرولەتارىتتىڭ خالىقارالىق نىتتە- ماعىنىڭ اراسىندا لاجسىزدان ەكىنىڭ ءبىرىن تاڭداۋ، ءبىزدىڭ پارلامەنتىمىزدىڭ مۇشەلەرىن ’قايعىلى جۇرەگى’ مەن يمپەريالىستىك سوعىس جاعىندا تۇرۇعا ءماجبۇر ەتكەن ايانىشتى قاقتىعىس—جالاك قىالداۋ، بۇرجىۋازىالىق ۇلتىتىق جالغاندىق. قايتا، ەل مۇددەلەرى مەن پەرولەتارىلق يىنتەرناتسىيونالدىق تاپ مۇددەلەرى اراسىندا سوعىس كەزىندە دە، بەيبىتشىلىك كەزىندە دە تولىق سايكەستىك بار، سوعىس تا، بەيبىتشىلىك تە تاپ كۇرەسىن بارىنشا پارمەندى تۇردە دامتۇدى، سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پروگرامماسىن بارىنشا تاباندى تۇردە قورعاۋدى تالاپ ەتەدى.“

يۇنيۇس وسلاي تۇجىرىمدىدى. ونىڭ تۇجىرىمدارىنىڭ قاتە- لىگى كورەر كوزگە بادىرايىپ تۇر، سوندىقتان پاتشا ءتۇزىمىنىڭ

ھەلىمىزدەگى اشق جانە جاسىرىن يىتارشىلارى پىلەھانوۋ پەن چەندە-
كەلى مىرزىلار، مۇمكىن تىپتى مارتوۋ پەن چەيدىزە مىرزىلار،
نازارىيالىق اقيقات تۈرالى ھەمەس، جول تابىۋ، ئىزىن بۇركەۋ،
جۇمىشىلاردىك كوزىنە قوم شاشۇ ئۇشىن يۇنيۇستىك سوزدەرىنە
تابالاۋشىلىقپەن جارماساتىن بولسا، وندا بىزگە يۇنيۇستىك قاتەلە-
گىنىك نازارىيالىق قاينارلارنى تۇسىندىرۋىگە تولغىراق توقتالۇعا
تۇرا كەلەدى.

يىمپەريالىستىك سوعىسقا ول ۇلتتىق پروگراممانى "قارسى
قوبۇ"دى ۇسىنادى. ول الدىڭعى قاتارلى تاپقا بەتىن بولاشاققا
ھەمەس، وتكەنگە بۇرۇدى ۇسىنادى! 1793-جانە 1848-جىلدارى
فرانسىيادا دا، گەرمانىيادا دا، بۇكىل ەۋروپادا دا بۇرجۋازىيالىق-
دەموكراتىيالىق توڭكەرىس ويىھكتىپتىك تۇردە كۇن تارتىپىنە
قويىلىپ وتىردى. بۇل ويىھكتىپتىك تاريحي جاعدايعا سول كەزدەگى
دەموكراتتاردىك "ناعىز ۇلتتىق"، ياعنى ۇلتتىق بۇرجۋازىيالىق
پروگرامماسى ساي كەلدى، بۇل پروگراممانى 1793-جىلى
بۇرجۋازىيەن جاي ھالىقتىك اناغۇرلىم توڭكەرىسشىل ەلەمەنتتەرى
جۇزەگە اسىردى، ال 1848-جىلى بۇكىل الدىڭعى قاتارلى دەموكە-
راتتاردىك اتىنان ماركىس جاريالادى. ول كەزدە فەودالدىق
پاتشالىق سوعىستارعا، توڭكەرىستىك-دەموكراتىيالىق سوعىستار،
ۇلت ازاتتىق سوعىستار ويىھكتىپتىك تۇردە قارسى قويىلعان-دى.
بۇل زاماننىڭ تاريحي مىندەتتەرىنىڭ مازمۇنى وسىنداى بولدى.

قازىر ەۋروپانىڭ الدىڭعى قاتارلى، ئىرى-ئىرى مەملەكەتتەرى
ئۇشىن ويىھكتىپتىك جاعداى باسقاشا. العا قاراي دامۇ-ەگەر
مۇمكىن بولاتىن، ۋاقىتشا بولاتىن كەيىن قاراي باسۋدى ەسكە
المىتىن بولساق-تەك سوتسىيالىستىك قوعامعا، سوتسىيالىستىك
توڭكەرىسكە عانا بارا الادى. يىمپەريالىستىك بۇرجۋازىيالىق

سوعىسقا، جوعارى دارەجەدە دامىغان كاپىتالىستىك سوعىسقا العا دامۇ تۇرعىسىنان، الدىڭعى قاتارلى تاپتىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، تەك بۇرجۇازىياغا قارسى سوعىس، ياعنى ەڭ الدىمەن وكىمەت ئۇشىن بۇرجۇازىياغا قارسى پىرولەتارىياتتىڭ شىكى سوعىسى (ونسىز قارىشتاپ العا باسۇ بولا ەلەيدى)، ال سونان سوڭ بۇرجۇازىيالىق مەملەكەتتەرگە قارسى سوتسىيالىستىك مەملەكەتتى قورعاۋ ئۇشىن بەلگىلى، ەركەشە جاعدايلاردا عانا مۇمكىن بولاتىن سوعىس وبىيەك-تىپتىك تۇردە قارسى تۇرا الادى. سوندىقتان وتاندى شارىپەن، ياعنى روسسىيادا توڭكەرسى پەن رەسپۇبلىكانىڭ جەڭسىكە جەتۋى سىندى شارىپەن قورعاۋ كوزقاراسىندا تۇرۇعا دايىن بولغان بولشە-ۋيكتەر (ئېزىدىڭ باقتىمىزعا، مۇلدەم ازىن-اۋلاق جانە ئېزىدىڭ دەرەۋ ۇرانشىلدار³⁶² عا وتكىزگەندەرىمىز) بولشەۋيىزىمنىڭ ئىسوز-سويلەمدەرىننە ادال بولپ قالدى. ئىبراىق ونىڭ رۇخسنا وپاسىز-دىق جاسادى؛ ويتكەنى الدىڭعى قاتارلى ەۋروپالىق ەلدەردىڭ يىمپەريالىستىك سوعىسىنا تارتىلغان روسسىيا رەسپۇبلىكالىق فورمادا دا ئاق يىمپەريالىستىك سوعىس جۇرگىزگەن بولار ەدى!

تاپتىق كۇرەس شاپقىنشلىققا قارسى ەڭ جاقسى ئاسىل دەي وتىرىپ، يۇنيۇس ماركىستىك دىالەكتىكانى جارم-جارتىلاپ قانا قولداندى، دۇرس جولىمەن ئىبراىدەم اتىئادى دا، ودان جالما-جان اۋىتقىدى. ماركىستىك دىالەكتىكا ئاربر ەركەشە تارىخى احۋالعا ناقتىلى تالداۋ جاساۋدى تالاپ ەتەدى. تاپ كۇرەسى شاپقىنشلىققا قارسى ەڭ جاقسى ئاسىل،—مۇنىڭ ئوزى فەودالى-زىمدى قۇلاتتۇشى بۇرجۇازىيا جونىندە دە، بۇرجۇازىيانى قۇلاتتۇشى پىرولەتارىيات جونىندە دە دۇرىس. مۇنىڭ ئوزى بارلىق تاپتىق ەزۋ اتاۋلى جونىندە دۇرىس بولعاندىقتان دا مۇنىڭ ئوزى تىم جالپىلاما بولپ تابىلادى، سوندىقتان وسى ەركەشە جاعداي جونىندە

جەتكىلىكسىز. بۇرچۇازىيە قارىسى شىكى سوعىس—بۇل دا تاپتىق كۈرەس تۈرلەرنىڭ ئېرى، سوندىقتان تاپتىق كۈرەستىڭ وسى ئۇرۇ عانا ەۋروپانى (ئېر ەلدى ەمەس، تۇتاس ەۋروپانى) شاپ-قىنىشلىق حاۋپىنەن قۇتقارار ەدى. ”ۇلى گەرمانىا رەسپۇبلىكاسى“، ەگەر ول 1914—1916-جىلدارى ئومىر سۇرگەن بولسا، تۇرا وىسندا يىمپەريالىستىك سوعىس جۇرگىزگەن بولار ەدى.

يۇنيۇس ماسەلەگە دۇرىس جاۋاپ بەرگەن جانە دۇرىس ۇران كۈتەرگەن سياقتى: سوتسىيالىزم ئۇشىن بۇرچۇازىيە قارىسى شىكى سوعىس جۇرگىزۋ كەرەك دەيدى، ئېراق ول بارلىق شىندىقتى ايعىنا دەيمىن ايتۇدان قورىققانداي-اق، كەيىن قاراي، 1914-، 1915-، 1916-جىلدارداى ”ۇلتتىق سوعىس“تىڭ قىالىنا باتىپ كەتتى. ەگەر ماسەلەگە ئازار يالىق جاعىنان ەمەس، جالاڭ مالايات-تىق جاعىنان قارايتىن بولساق، وندا يۇنيۇستىڭ قاتەسى ايقىن بولا تۇسەدى. گەرمانىيانىڭ بۇكىل بۇرچۇازىيالىق قوعامى، دىحاندارعا دەيمىنگى بارلىق تاپتارى سوعىس جاعىندا بولدى (روسسىادا، جالىپى العاندا، ەڭ كەمىندە اۋقاتتى دىحاندار مەن ورتا دىحاندار-دىڭ كوپشىلىگى جانە كەدەي دىحانداردىڭ نەداۋىر بولەگى، ئسرا، بۇرچۇازىيالىق يىمپەريالىزىمنىڭ نىقالىندا بولعان بولار). بۇرچۇازىيا باقايشىعنا دەيمىن قارۋلانغان بولاتىن. مۇنداي جاعدايدا رەسپۇبلىكا قۇرۇ، تۇراقتى پارلامەنت، وفيتسەرلەردى خالىقتىڭ سايلاۋى (خالىقتىڭ قارۋلانۋى)، ت.ت. پروگراممالاردى جاريالاۋ ئىس جۇزىندە توڭكەرىستى (تەرىس توڭكەرىستىك پروگرامما-مەن) ”جاريالاۋ“ دەگەن ئسوز بولار ەدى!

يۇنيۇس وسى ارادا-اق توڭكەرىستى ”جاساۋ“عا بولمايتىندىن ابدەن دۇرىس ايتادى. 1914—1916-جىلدارى توڭكەرىس سوعىستىڭ قوينائۇنىدا جاتىپ، سوعىستان تۋا وتىرىپ، كەزەكتە

تۇرغان ەدى. مۇنى توڭكەرىستىك تاپ اتىنان “جاريالاۋ” كەرەك ەدى، ونىڭ پروگراممىسىن: كەرتارتپاللىقتا شەگىنە جەتكەن، جاۋىز، خالىقتى ورانان اۋىرتپاللىققا ۇشىراتۋىشى بۇرجۋازىيە قارىسى شىكى سوعىسىز سوعىس زامانىدا مۇمكىن بولمايتىن سوتسىيالىزىم پروگراممىسىن جاسقانىباستان، اقىرىنا دەيىن كورسەتۋ كەرەك ەدى. تونىپ كەلە جاتقان توڭكەرىستىك لۇشىيانىنا ۇيلەسەتىن جۇيەلى، دايەكتى، ئىس جۇزىندىك، توڭكەرىستىك داعدارىستىك دامۋىنىڭ قانداي قارقىندا بولسىن سوزسىز جۇزەگە اسىرىلاتىن شارالاردى ويلاستىرۋ كەرەك ەدى. بۇل شارالار ئىزدىنىڭ پارتىيىمىز- دىڭ قارارلارىندا كورسەتىلگەن: 1) اسكەرى قارجىغا قارىسى داۋىس بەرۋ؛ 2) “ەل شىندەگى بەيىتتىلىك” تى بۇرۇ؛ 3) قۇپيا ۇيىم قۇرۇ؛ 4) اسكەرلەردىڭ باۋىرلاسىۋى؛ 5) بۇقارانىڭ بارلىق توڭكەرىستىك قىمىلدارىن قولداۋ^①. بارلىق وسى ورنالاستىرۋلاردىڭ تابىستى بولۋى سوزسىز شىكى سوعىس قوزعايدى.

كۇمان جوق، ۇلى تاريحي پروگراممىنى، تەك ەسكى جانە 1914—1916- جىلدار ۇشىن ەسكىرگەن گەرمانىيالىق ۇلتتىق پروگراممىنى ەمەس، پىرولەتارىلىق يىتەرناتسىيونالىدىق جانە سوتسىيالىستىك پروگراممىنى جاريالاۋدىڭ زور ماڭىزى بولدى. سىزدەر، بۇرجۋازدار، توناۋ ۇشىن سوعىساسىزدار؛ ئىز، بارلىق سوعىسىۋىشى ەلدەردىڭ جۇمىشىلارى، سىزدەرگە سوعىس، سوتسىيالىزىم ۇشىن سوعىس جاريالايمىز—لەگىن، داۋىد، كاۋتسكى، پىلەحانوۋ، گەد، سامبا اعىمىنىداغلار قۇساپ پىرولەتارىياتقا وپاسىزدىق ەتسەگەن سوتسىيالىستەردىڭ 1914- جىلى 8- ايدىڭ 4- كۈنى ار ەل پارلا-

① قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21- توم، حانزۇشاسى، 139- بەت. —

مەنتتەرىنىدە سويلەۋگە ئىيىس بولغان سۆزىنىڭ مازمۇنى مىنە
وسىنداي.

سۇرا. ەكى تۇرالى قاتە پىكىر يۇنيۇستىڭ قاتەسىن تۇعۇزغان
بولار. كۇمان جوق، يۇنيۇس يىمپەريالىستىك سوعىسقا ئۇزىلدى.
كەسىلدى قارسى تۇرادى جانە توڭكەرىستىك تاكتىكىنى باتىل
تۇردە جاقتايدى، يۇنيۇستىڭ "قورعامپازدىق"ى جونىندەگى پلەحانوۋ
مىرزىلاردىڭ تابالاۋلارى بۇل فاكتتى جويالىمايدى. بۇل تارىزدى
مۇمكىن جانە ئىقتىمال قارالاۋعا بىردەن جانە تۇرا قايتارما سوققى
بەرۋ قاجەت.

الايدا يۇنيۇس، بىرىنىشەن، گەرمانىيالىستىك سوتسىيالىستىك - دەموكراتىك -
رىنىڭ، ئىتتىپاقىيەتچىلىك شەخۋىدان قورقاتىن توڭكەرىستىك ۇرانى -
داردى ① ايعىنا دەيىن جەتكىزە ايتۇدان قورقاتىن سولشىل

① "نە جاقسى: جەڭىس پە نەمەسە جەڭىلىس پە؟" دەگەن تاقىرىبتاعى
يۇنيۇستىڭ بايىمداۋلارىنداعى "باز - باياعى قاتە. ونىڭ قورىندىسى:
ەكەۋى دە بىردەي جامان (كۇيزەلىس، سوعىس دايىنىدىغىنىڭ
كەڭەيۋى، ت. ب.). بۇل توڭكەرىستىك پىرولەتارىياتنىڭ كوزقاراسى
مەس، تىنىشتىقپاز ۇساق بۇرجىۋازدىڭ كوزقاراسى. ەگەر پىرولە -
تارىياتنىڭ "توڭكەرىستىك قول سۇغۇ"ى تۇرالى ايتاتىن بولساق -
ال بۇل تۇرالى يۇنيۇس تا، «يىتەرناتسىونال» توبىنىڭ تەزىسى دە،
امال نە، تىم جالپى تۇردە ايتادى -، وندا ماسەلەنى باسقاشا
كوزقاراس تۇرعىسىنان قويۇ ئىيىس بولدى: 1) جەڭىلىس حاۋپىنە
تاۋەكەللىك ەتپەي تۇرىپ "توڭكەرىستىك قول سۇغۇ" مۇمكىن بە؟
2) سونداي حاۋپىكە تاۋەكەللىك ەتپەي تۇرىپ، ۇزەلىنىڭ بۇرجىۋا -
زىياسى مەن ۇكىمەتنى اشكەرەلەۋ مۇمكىن بە؟ 3) جەڭىلىس توڭكە -
رىستىك تاپتىڭ ئىسىنلىگەرلىكتەدى دەپ ۇبىز ئارقاشان دا ايتپادىق
پا جانە كەرتارپا سوعىستاردىڭ تارىخىي تاجىربەسى ايتىپ وتىرعان
جوق پا؟

سوتسىيال-دەموكراتلارنىڭ "قورشاۋ" نى تولىق قۇتۇلغان جوق. بۇل—قورۇققاننان تۇغان قاتە، سوندىقتان گەرمانىيانىڭ سولشىل سوتسىيال-دەموكراتلار بۇدان قۇتۇلۇغا ئىيىس جانە قۇتۇلادى دا. ولاردىڭ سوتسىيال-شۋېينىستەرمەن كۇرەسنىڭ بارىسى وسىعان اكەپ سوعادى. ال ولار وزدەرنىڭ سوتسىيال-شۋېينىستەرمەن تاباندى تۇردە، شىن ئىقلاسىمەن كۇرەسۋدە، بىر قولىمەن (سكو-بولەۋىيىسى) "بارلىق ەلدەردىڭ لىيىكەنەتتەرى" نە سالەمى بار تۇدى جەلبىرەتەپ، ال ەكىنشى قولىمەن چەنەكەلى مەن پوتەسۋوتى مەيىرلەنە قۇشاقىپ وتىرعان مارتوۋتار مەن چەيدىزە مىرزالاردان ولاردىڭ اسا زور، پىرىنسىپتى، تۇپىرلى ايرماسى وسىندا!

ەكىنشىدەن، "سرا، يۇنيۇس مەنشەۋىكىتىك، قايعىلى ەس-ەرتكىش، "ساتلى نازاريا" تارنىدى بىردەڭەنى جۇزەگە اسىر-ەسى كەلگەن بولۇ كەرەك، توڭكەرىستىك پىروگىراممانى ونىڭ ۇساق بۇرجۇازياغا "نەغۇرلىم ئىغايلى"، "كوپشىلىككە تاراعان"، ەڭ قونىمدى ورىنداردىن باسنان باستاپ جۇرگىزگىسى كەلگەن بولۇ كەرەك. مۇنىڭ ۇزى "تارىختى الداۋ"، توغىشارلاردى الداۋ تارنىدى بىردەڭە. ناعىز وتاندى قورعاۋدىڭ ەڭ جاقسى ادبىسەنە ەشكىم دە قارسى بولا المايدى دەسەدى، ال ناعىز وتان—ۇلى گەرمانىا رەسپۇبلىكاسى، ەڭ جاقسى قورعانىس دەگە-نەمىز—خالىق جاساعى، تۇراقتى پارلامەنت، ت. ت. قابىلدانا قالسا، مۇنداي پىروگىرامما وزىنەن ۇزى كەلەسى ساتىعا—سوتسىيا-لىستىك توڭكەرىسكە باستاعان بولار ەدى دەسەدى.

مۇمكىن، بۇل سياقتى بايىمداۋلار سانالى نەمەسە ساناسىز تۇردە يۇنيۇستىك تاكتىكاسىن بەينەلەگەن شىعار. بۇل بايىمداۋدىڭ قاتە ەكەندىگى جونىندە ايتىپ جاتۋدىڭ دا قاجەتى جوق. يۇنيۇستىك كىتاپخانىسىدا توڭكەرىستىك ۇرانداردى اقىرىنا دەيىن جەتە ويلاۋعا

جانە بۇقارانى وسى ۇراندار رۇحىندا ۇنەمى تارييهلەۋگە داەدىلانغان قۇپيا ۇيىمداسقان جولداستارى جوق جالعزىدىق سەزىلەدى. ۇىراق مۇنداي كەمشىلىك—مۇنى ۇمىتۋ اسا دۇرىس بولماغان بولار ەدى—يۇنيۇستىڭ جەكە باسىنىڭ كەمشىلىگى ەمەس، كاۋتسكىشىل—دەردىڭ وڭباغان جاساندىلىغىنىڭ، جاتتاپا زدىغىنىڭ ورايشىلدارمەن ”دوستىق“نىڭ پاسىق تورىنا جان—جاعىنان شىرمالغان بارلىق گەرمانيا سولشىلدارىنىڭ السىزدىگىنىڭ ناتىجەسى. يۇنيۇستىڭ جاقىتاۋشىلارى، وزدەردىڭ جالعزىدىغا قاراماستان، قۇپيا ۇگىت قاعازدارىن شىعارۋعا جانە كاۋتسكىشىلدەرمەن سوعىسۋعا كىرىسە ۇىلىدى. ولار دۇرىس جولمەن العا قاراي بۇدان ارى دا جۇرە بەرەدى.

1916—جىلى 7—ايدا جازىلعان	«جىناق»تىڭ تەكسىتى بويىنشا
1916—جىلى 10—ايدا «سوتسىيال	باسىلدى
دەموكراتىتار جىناعى»نىڭ 1—تومىنا	«لەنىن شىعارمالارى»، 22—توم،
باسىلعان	حانزۋاشاسى، 298—313—بەتتەرىنەن
قول قويغان: ن. لەنىن	الندى

ۋوزن ۋوزى بىلەۋ تۋرالى ايتىستىك قورتىندىلارى

(قىسقارتىلغانى)

7. ماركسىزم بە الدە پرۇدونىزم بە؟

پىرلاندىيانىڭ بولسىن شىۋى جۈننىدە ماركستىڭ كوزقاراسىن دالەلگە كەلتىرگەنىمىزگە پولشالىق جولداستار ەرەكشە تۇردە، جانامالاي مەس، تىكەلەي-اق قارسى شىقتى. ولاردىڭ قارسىلىقى سىرا نەدە بولسىن وتىر؟ ماركستىڭ 1848-1871-جىلدارداى مايداندىن دالەلگە كەلتىرۋىدىڭ، ولاردىڭ ويىنشا، "تيتتەي دە ماڭىزى جوق". ولاردىڭ بۇل ادەتتەگىدەن وزگەشە اشۋلى جانە قاتاڭ مالىمدەمەنى جارىالاۋداى سەبەبى مىناۋ: ماركس "بىر ۋاقىتتا" "چەختەر مەن وڭتۇستىك سىلاۋيانداردىڭ، ت. ب." تاۋەلسىزدىك الۋ تىلەگىنە قارسى شىقتى 339.

بۇل سەبەپتەردىڭ ەرەكشە اشۋمەن قوبىلۋى ونىڭ ەرەكشە دارىمەنسىزدىگىنەن بولسىن وتىر. پولشالىق ماركسىزىمىشلەر شە بولغاندا، ماركس قاراما-قارسى ەكى نارسەنى "بىر ۋاقىتتا" دارىپ-تەۋشى الجاسقان ادام بولسىن شىعادى! بۇل مۇلدە دۇرس مەس، بۇل مۇلدە ماركسىزم مەس. پولشالىق جولداستار "ناقتى" تالداۋ

جاساۋ تالابىن سول بويىنشا سىتەۋ ۋەشىن ەمەس، قايتا ماركىستىڭ تۈرلىشە ناقتى ”ۋىلتىق“ قوزغالىستارغا تۈرلىشە كوزقاراسى دۇنيەگە ۇقساس ىبر سوتسىيالىستىك كوزقاراستى نەگىزگە العان-الماعاندد- ەن تەكسەرپ كورۋىمىز ۋەشىن قويىپ وتىر.

جۇرتقا ايان، ماركىس ەۋروپا دەموكراتىلارنىڭ پاتشا ۇكىمەت- نىڭ كۈشى مەن نىقالىنا قارسى-ايتالىق، پاتشا ۇكىمەتنىڭ شەكسىز بەدەلى مەن باسىم بولپ وتىرعان كەرتارتپا نىقالىنا قارسى كۈرە- سىنىڭ مۇددەلەرى تۇرعىسىنان پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگىن جاقىتادى. بۇل كوزقاراستىڭ دۇرىستىعى 1849- جىلى روسىيا باسبايلى دىحان يەلەرنىڭ اسكەرلەرى ۋەنگەرياداعى ۇلت ازاتتىق جانە دەموك- راتىيالىق توڭكەرىستىك كوتەرىلىستى جانىشتاعان كەزدە وتە ايقىن جانە فاكت جۇزىندە دالەلدەندى. سونان بەرى ماركىس قايتىس بولغانغا دەيىن، ىتپتى ونان كەيىن دە، 1890- جىلغا دەيىن (پاتشا ۇكىمەتى فرانسىيامەن استاسىپ، ىمپەريالىستىك ەمەس، قايتا ۇلتتىق تاۋەلسىز گەرمانىياعا قارسى كەرتارتپا سوعىس قوزغاۋعا جان سالغان كەزدە)، ەنگەلىس پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى كۈرەسۋدى ەڭ الدىمەن، ونىڭ ۇستىنە باتىل تۇردە جاقىتادى. سوندىقتان، تەك سوندىقتان ماركىس پەن ەنگەلىس چەختار مەن وڭتۇستىك سلاۋيان- داردىڭ ۇلتتىق قوزغالىستارنا قارسى بولدى. ماركىسىزىمىنەن بەزىبەۋ ۋەشىن ماركىسىزىمىمەن شۇعىلداناتىن ەربىر ادام ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ 1848- 1849- جىلدارى نە جازعاندارىن وقىپ كورسە- اق بولغانى، ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ سول كەزدە ەۋروپادا ”روسىيانىڭ الدىڭعى قاراۋىلى“ بولپ وتىرعان ”تولپ جاتقان كەرتارتپا ۇلتتار“دى ”توڭكەرىسشىل ۇلتتار“دان: نەمىستەردەن، پولياكتاردان، مادىيارلاردان تىكەلەي جانە ايقىن پارىقتانغاندىمەن بىلەر ەدى. بۇل-فاكت. ال بۇل فاكت سول كەزدە داۋىسىز

دۇرس كورسەتىلگەن بولاتتىن: 1848-جىلى توڭكەرىششىل ۇلتتار بوستاندىق ۇشىن كۇرەسكەن بولاتتىن، ال بۇل بوستاندىقتىڭ باستى جاۋى پاتشا ۇكىمەتى بولاتتىن، ال چەختار جانە سول سياقتىلار، شىنىندا، كەرتارتيا ۇلتتار بولدى، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ الدىنقى قاراۋىلى بولدى.

ماركسىزىمگە ادال ءاربىر ادام ناقتى تالداۋ جاساۋعا ءتيىستى بۇل ناقتى مىسال بىزگە نەلەردى تۇسىندىرەدى؟ ول تەك مىنانى تۇسىندىرەدى: (1) ەۋروپاداعى بىرنەشە ءىرى جانە اسا ءىرى ۇلتتاردى ازات ەتۋ مۇددەسى ۇساق ۇلتتاردىڭ ازاتتىق قوزعالدى- سىنىڭ مۇددەسىنەن جوعارى تۇرادى؛ (2) دەموكراتىيالىق تالاپتارعا تۇناس ەۋروپا كولەمىنەن قاراۋ كەرەك، ال قازىر وقشاۋ تۇردە ەمەس، دۇنيە ءجۇزى كولەمىنەن قاراۋ كەرەك دەۋگە بولادى.

باسقا ايتاتتىن ەشئارسە جوق. پولياكتار ەكىنىڭ بىرىندە ۇمىتىپ جۇرگەن، ال ماركس باستان-اياق بويسۇنىپ كەلگەن الپپەلىك سوتسىيالىستىك ءپىرىنسىپ: ”باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا المايدى“²⁸² دەگەن ءپىرىنسىپ بۇل ارادا تىبىتتەي دە تەرىسكە شىعارىلمايدى. ەگەر حالقارالىق ساياسىدا پاتشا ۇكىمەتتە- نىڭ ىقپالى باسىم بولعان داۋىردە ماركس كەز بولعان ناقتى جاعداي، ەگەر مىناداي فورمادا قايتالانسا: بىرنەشە ۇلت سوتسىيالىستىك توڭكەرىس (1848-جىلى ەۋروپادا جۇرگىزىلە باستاعان بۇرجاۋازىيالىق-دەموكراتىيالىق توڭكەرىس سياقتى) جۇرگىزە باستاسا، ال باسقا ۇلتتار بۇرجاۋازىيالىق كەرتارتيا كۇشتەردىڭ باستى تىرەگى بولسا، وندا بىز دە وسى سوڭعى ۇلتتارعا قارسى توڭكەرىستىك سوعىس جۇرگىزىپ، ولاردىڭ نەندەي ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستار كوتەرگەنىنە قاراماستان، ولاردى ”تالقانداۋ“دى، ولاردىڭ بارلىق الدىڭعى قاراۋىلدارىن كۇيرەتۋدى جاقتايمىز. سوندىقتان ءبىز

ماركىستىڭ تاكتىكىالىق ۇلگىلەرىن استە لاقتىرىپ تاستاماۋعا ءتيسىپىز (مۇنىڭ ءوزى اۋىز جۇزىندە ماركىزىمگە سەنىپ، ءىس جۇزىندە ونان بەزگەندىك بولار ەدى)، قايتا ولارعا جاسالغان ناقتى تالداۋ-لاردان بولاشاققا تىيمدى اسا قۇندى ساباقتار الۋعا ءتيسىپىز. دەموكراتىيالىق قوزعالىستىڭ جەكە تالاپتارى، جۇيەدەن، ءوزىن ءوزى بىيلەۋدە مۇلدەمدىك نارسە ەمەس، قايتا دۇنيە جۇزىلىك جالپى دەموكراتىيالىق (قازىر-جالپى سوتسياليستىك) قوزعالىستىڭ بولشەگى. مۇمكىن، ءىشنارا ناقتى جاعدايلاردا بولشەك جالپى تۇلعاغا قايشى كەلەر، وندا، ونى الپ تاستاۋ كەرەك. مۇمكىن، كەيىىر ەلدەردىڭ رەسپۇبليكالىق قوزعالىسى باسقا ەلدەردىڭ ءدنىي ۇقىقىشىلدارنىڭ نەمەسە پاتشاشىل ماليا شونجارلارنىڭ قاسكۇنەمدىك ارەكەتتەرىنىڭ قۇرالى عانا بولار،-وندا ءبىز مۇنداي ناقتى قوزعالىستاردى قولداماۋعا ءتيسىپىز، ءىراق وسىنداي نەگىزگە سۇيەنىپ، حالقارالىق سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پىرو-گىرامماسىنان رەسپۇبليكا ۇرانىن الپ تاستاۋ كۇلكىلى بولار ەدى.

1848—1871-جىلداردان باستاپ 1898—1916-جىلدارعا دەيىنگى مەزگىلدە (مۇنداي يمپەريالىزىمنىڭ ەك ءبرى كەزەگىدە-رىن-امەريكا-يسپانيا يمپەريالىستىك سوعىسىنان باستاپ ەۋروپا يمپەريالىستىك سوعىسىنا دەيىنگىلەرىن ايتىپ وتىرمىن) ناقتى جاعداي، ءسرا، قالاي وزگەردى؟ پاتشا ۇكىمەتى كەرتارتىپا كۇشتەردىڭ باستى تىرەگى بولۋدان اشكەرە جانە داۋسىز قالدى؛ بىرىنشەدەن، ونى حالقارالىق ماليا كاپىتالىنىڭ، وتە-موتە فرانسىيا ماليا كاپىتالىنىڭ قولداۋى سالدارىنان؛ ەكىنشىدەن، 1905-جىلعى توڭكەرىس سەبەبىنەن قالدى. ول كەزدە ءبرى ۇلتتىق مەملەكەتتەر جۇيەسى-ەۋروپاداعى دەموكراتىيالىق ەلدەر-پاتشا ۇكىمەتىنىڭ

كەرسىنىشە، دۇنيە جۇزىنە دەموكراتىيا مەن سوتسىيالىزىمىدى تاراتتى ①. ماركس پەن ەنگەلىس يىمپەريالىستىك داۋىرگە دەيىن ئومىر سۈرمەدى. قازىر از ساندى (5—6) "ئىرى" يىمپەريالىستىك ەلدەر جۇيەسى قالىپتاستى، بۇلاردىڭ "ارقايسىسى باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىر، ال بۇل ەزگى كاپىتالىزىمنىڭ كۇيرەۋىنىن جاساندى جولىمەن كەشەۋىلدەتۋىدىڭ، دۇنيە جۇزىنە وكتەمدىك ەتۋىشى يىمپەريالىستىك ۇلتتاردىڭ ورايشلىدىمەن سوتسىيالىزىمىن جاساندى تۈردە قولداۋدىڭ تاسىلدەرىنىڭ ئىبرى بولپ تابىلدى. ول كەزدە ەڭ "ئىرى ۇلتتاردى ازات ەتۋىشى باتىس ەۋروپاداعى دەموكراتىيالىق قوزغالىس ۇساق ۇلتتىق قوزغالىستاردى كەرتارتپا ماقساتىنا پايدالانۋىشى پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى بولدى. پاتشا يىمپەريالىزىمنىڭ "بىرسىپىرا ۇلتتاردى الدىڭعى قاتارلى ەۋروپالىق كاپىتالىستىك يىمپەريالىزىمىمەن بىرلىكتە ەزۋ نەگىزىندە جاساعان

① رىزانوۋ گريۋنېرگىنىڭ «سوتسىيالىزىمنىڭ تارىخى قازناسى» نىدا (1916 - جىلى، 1 - توم) پولشا ماسەلەسى جونىندە ەنگەلىستىڭ 1866 - جىلى جازعان "بىر اسا قىزىقتى ماقالاسىن جاريالادى. ەنگەلىس پىرولەتارىياتىنىڭ ەۋروپاداعى "ئىرى ۇلتتاردىڭ ساياسى تاۋەلسىزدىگىن جانە "ئۆزىنى ئۆزى بىلەۋ"ىن (right to dispose of itself) موينداۋى قاجەت ەكەنىن اتاپ كورسەتەدى، سونىمەن بىرگە "ۇلتتىق "پىرىنسىپىنىڭ" (اسرەسە ونىڭ بوناپارتتىق پايدالان- ۇنىدا)، ياعنى كەز كەلگەن ۇساق ۇلتتى وسى "ئىرى ۇلتتارمەن قاتار قوبۇلدىڭ سوراقلىغىن اتاپ كورسەتەدى. ەنگەلىس بىلاي دەيدى: "روسىيا ۇرلاپ العان قىرۋار مەنىشك" تى (ياعنى كوپتەگەن ەزىلگەن ۇلتتاردى) يەمدەنۋىشى، "ەسەپ اىىرعان كۇنى ول مۇنى قايتارىپ بەرۋگە "ئىستىسى". 363 بوناپارت ۇكىمەتى دە، پاتشا ۇكىمەتى دە ۇساق ۇلتتىق قوزغالىستى ەۋروپاداعى دەموكراتىيالىق قوزغالىستارغا قارسى ۇز پايداسىنا پايدالانادى.

قازىرگى وداعى شوۋىنىستىك — ”سوتسىيال-يىمپەريالىستىك“ جانە توڭگەرىستىك بولپ جىكتەلگەن سوتسىيالىستىك پىرولەتارىتقا قارسى بولدى.

مىنە بۇل دال پولىشا سوتسىيال-دەموكراتتارى ەلەۋسىز قاراپ وتىرعان جاعدايداعى ناقتى وزگەرىس، ولار ۇز ۋادەسىنە قاراماستان، ناقتى تالداۋ جاسايدى! دەمەك، ۇقساس سوتسىيالىستىك پىرىنسىپتەردى قولدانۋدا دا ناقتى وزگەرىستەر بولدى: ول كەزدە باستىسى ”پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى تۇرىپ“ (جانە ول دەموكراتىباغا قارسى پايدالانىپ وتىرعان كەيىر ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستارغا قارسى) باتىستاعى ۇرى ۇلتتاردىڭ توڭگەرىسشىل حالقتارىن جاقتانان ەدى؛ ال قازىر يىمپەريالىستىك بەلدى ەلدەردىڭ، يىمپەريالىستىك بۇرجاۋيانىڭ جانە سوتسىيال-يىمپەريالىستەردىڭ اياق السىسى بىر-كەلكى، بىرىنچى شەبىنە قارسى، سوتسىيالىستىك توڭگەرىستىك ماقساتى ۇشىن يىمپەريالىزىمگە قارسى بارلىق ۇلتتىق قوزعالىستى پايدالانۋدى دارىپتەپ وتىر. ەندى تۇناس يىمپەريالىستىك شەپكە قارسى پىرولەتارىتتىڭ كۇرەسى نەغۇرلىم قازا بولسا، ”باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا المايدى“ دەگەن وسى يىننەرناتسيونالدىق پىرىنسىپ تە سولغۇرلىم ماڭىزدى بولا تۇسەدى. پرۇدونشىلدار سىلدىر ۇنازارياشىلدار تۇسىنگەن ەلەۋمەتتىڭ توڭگەرىس ۇشىن پولشانىڭ حالقارالىق رولىن ەلەمەدى، ۇلتتىق قوزعالىستاردان بەزدى. سوتسىيال-يىمپەريالىستەرگە قارسى حالقارالىق شەپتى بۇلدىرىپ وتىرعان پولىشا سوتسىيال-دەموكراتتارى قوسىپ الۋ ماسەلەسىندە وزدەرىنىڭ اۋىتقىعاندىعى سەبەپتى (وبىيەكتىپتىك جاقتا) سوتسىيال-يىمپەريالىستەرگە كومەكتەسىپ، دال جاڭاعىداي سىلدىر ۇنازارىيالىق سىتەپ وتىر. ويتكەنى پىرولەتارلىق كۇرەستىڭ حالقارالىق شەبىنىڭ ۇساق ۇلتتاردىڭ ناقتى مايدانىمەن بولغان

قاتناسى وزگەردى: ول كەزدە (1848—1871-جىلدارى) ۇساق ۇلتتاردىڭ رولى نە "باتىس دەموكراتىيالىق قوزعالىسى" نىڭ جانە توڭكەرىسشىل ۇلتتاردىڭ وداقتاسى بولۇ، نە پاتشا ۇكىمەتىنىڭ وداقتاسى بولۇ مۇمكىندىگىنىڭ بولغاندىعىندا ەدى؛ ال قازىر (1898—1914-جىلدارى) ۇساق ۇلتتار ونداي رول اتقارۋدان قالدى؛ ولاردىڭ بۇگىنگى رولى "بىرى ەلدىك ۇلتتار" پارازىتىگىنىڭ، دەمەك وسى ۇلتتاردىڭ سوتسىيالى-يىمپەريالىزىمنىڭ قۇنارلى توپىراعى بولۋىندا. قازىر سوتسىيالىستىك توڭكەرىستەن بۇرىن ۇساق ۇلتتاردىڭ ەلۋدەن بىرى نەمەسە جۇزدەن بىرى ازاتتىق الا الا ما دەگەن ماسەلە ماڭىزدى ەمەس، قايتا ماڭىزدىسى مىناۋ: يىمپەريالىستىك داۋىردە، وبىيەكتىپتىك سەبەپتەر سالدارىنان پىرولەتارىيات حالقارالىق ەكى لاگەرگە بۆلىندى، ولاردىڭ بىرى بىرى ەل بۇرجاۋياسىنىڭ قالعان-قۇتقاندارىمەن (رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك، ۇساق ۇلتتاردى ەكى ەسە، نەمەسە ۇش ەسە قاناۋدان دا تۇسىرگەندە-رىمەن) ازدىرىلعان؛ ەندى بىر لاگەر ۇساق ۇلتتاردى ازات ەتپەيىنشە، بۇقارانى شوۋينىزىمگە قارسى رۇختا، ياعنى قوسىپ الۋعا قارسى رۇختا، ياعنى "وزى بىلەۋ" رۇخىندا تاربيەلە-مەيىنشە، وزى دە ازات بولا المايدى.

پولشالىق جولداستار ئىستىك وسى ەك باستى جاعىنا ەلەۋسىز قارايدى، ولار سىكە يىمپەريالىستىك داۋىردىڭ نەگىزگى شەبى تۇرعىسىنان، حالقارالىق پىرولەتارىياتتىڭ ەكى لاگەرى تۇرعىسىنان قارامايدى.

ولاردىڭ پىرۇدونىزىمدى جاقتايتىندىعىنا دالەل بولاتىن تاعى مىناداي ەكى ايىق مىسال بار: 1) ولاردىڭ 1916-جىلغى يىرلاندىا كوتەرىلىسەنە كوزقاراسى، بۇل جايلى تومەندە ايلالدىمىز؛ 2) ولار تەزىستە (2-تاراۋ، 3-تاراۋشا، 3-تاراۋشانىڭ سوڭىندا) سوتسىيا-

ليستىك توڭكەرىس ۇرانىن ”ەشئارسەمەن بۇركەملەمەۋ كەرەك“ دەپ كۆپىندى. مۇنىڭ ۇزى ماركىزىمگە توتەنشە قارسى يدىا، ول سوتسىيالىستىك توڭكەرىس ۇرانىن بارلىق ماسەلەدە (جۇيەدەن ۇلتىتىق ماسەلەدە دە) دايەكتى توڭكەرىستىك تۇرعىسمەن بايلاند- ستىرعاندا سوتسىيالىستىك توڭكەرىستىك ۇران ”بۇركەملەنسپ“ قالادى دەپ قارايدى.

پولشا سوتسىيال-دەموكراتتارى ۇبىزدىك پروگراممىمىزدى ”ۇلتىتىق-جاڭىرتىمپازدىق“ دەپ ەسەپتەيدى. ۇس جۇزىندىك ەكى ۇسىنىستى سالىستىرىڭىزدار: 1) ايتونوميانى قۇتاتتاۋ (پولشا تەزىسىنىڭ 3-تاراۋ، 4-تاراۋشاسىندا) جانە 2) ۇبولسىپ شىعۇ ەركىندىگىن قۇتاتتاۋ. ۇبىزدىك پروگراممالارىمىزدىك پارقى مىنە وسىندا، تەك وسىندا عانا ەكەندىگىن ۇبلۇ كەرەك! جاڭىرتىمپاز-دىق پروگرامما سوڭغىسى ەمەس، ۇال الدىڭغىسى ەكەندىگى اپ-ايقىن ەمەس پە؟ جاڭىرتىمپازدىق وزگەرىس دەگەنىمىز ۇستەم تاپتىڭ وكىمەت نەگىزدەرىن قىراتپايتىن، ونىڭ ۇز ۇستەم-دىگىن ساقتاۋ جاعدايىنداى كەيىپىر جاقتاردان جول بەرۋلەرى عانا بولدى. توڭكەرىستىك وزگەرىس وكىمەت نەگىزىن قىراتادى. جاڭىرتىمپازدىق وزگەرىس ۇلتىتىق پروگراممادا ۇستەم ۇلتىتىڭ بارلىق ەرەكشە ۇقىقتارىن جويمايدى، تولىق تەڭدىك ورناتپايدى، ەشقانداي ۇلتىتىق ەزگىنى جويمايدى. ”ايتونومىيالىق“ ۇلت ”ئىرى ەلدىك“ ۇلتپەن تەڭ ەمەس. پولشالىق جولداستار ساياسي ۇسىم مەن ساياسي كاتەگورىيەگە جاسالغان تالداۋعا ادەيى ەلەۋسىز قاراما-سا (ۇبىزدىك ەسكى ”ەكونومىستەر“ىمىز سياقتى)، مۇنى بايقاماي قالماستەدى. ايتونومىيالىق نۇر بەگيا شۆەتسىيانىڭ ۇبر بولەگى رەتىندە 1905-جىلعا دەيىن اسا كەڭ ايتونومىيالىق ۇقىققا كەنەلىپ كەلدى، ۇبراق ول شۆەتسىيامەن تەڭ ورنىندا بولغان جوق. ول

تەك بولسىن شىققاننان كەيىن عانا تەڭ ۇقققا كەنەلگەندىگىن
 ۇس جۇزىندە كورسەتتى جانە دالەلدەدى (بۇل اراعا رەتى كەل-
 گەندە تاغى بىراۋىز ۇسوز قوسا كەتەلىك، دال وسى ەركىن
 بولسىنپ شىعۋ ارقىلى عانا تەڭدىك پىرىنسىپىنە نەگىزدەلگەن
 اناعۇرلىم تىعىز، اناعۇرلىم دەموكراتىيالى جاقىنداسۋعا نەگىز
 قالاندى). نۇربەگيا اپتونوميالى عانا بولعان كەزدە، شۋەتسىيا
 اقسۇيەكتەرىندە باسى ارتىق بىر ەرەكشە ۇقق بولدى، ال بۇل
 ەرەكشە ۇقق "السىرەتلىمدى" (جاڭغىرتىمپازدىقتىڭ ۇمانى
 اپاتتى جويىۋ ەمەس، ونى السىرەتۋ)، بولسىنپ شىققاندا عانا
 تولىق جويىلادى (بۇل — توڭكەرىستىك وزگەرىستىڭ پىروگرامما-
 داعى نەگىزگى بەلگىسى).

رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك: اپتونوميا — بىر تۇرلى جاڭغىرتۋ،
 ول توڭكەرىستىك شارا رەتىندەگى بولسىنپ شىعۋ ەركىندىگىنەن
 پىرىنسىپتى تۇردە وزگەشە، بۇل تىتتەي دە كۇمانسىز. بىراق
 جۇرتقا ايان، جاڭغىرتۋ ۇس جۇزىندە كوپىنەسە توڭكەرىستىككە
 قاراي باسىلعان بىر ادىم عانا. بەلگىلىر ەلدىڭ شەڭبەرىندە
 زورلىقپەن ۇستالىپ وتىرعان ۇلتتىڭ تۇبىندە بىر ۇلت بولپ
 قالىپتاسۋىنا، ۇز كۇشنى توپتاۋىنا، تانۋىنا جانە ۇيىمداستىرۋىنا،...
 "نۇربەگيا" ۇلگىسىندە: "بىز پالەندەي ۇلتتىڭ نەمەسە تۇگەندەي
 شەگارا رايوننىڭ اپتونوميالىق پارلامەنتىمىز، بۇكىل روسسيا پاتشاسى
 پولشانىڭ پاتشاسى بولۋدان قالدى، ت. ب. دەپ مالىمدەمە
 جاريالاۋعا ابدەن ۇيلەسىمدى ورايدى تاڭداۋىنا دال اپتونوميا
 مۇمكىندىك بەرەدى. بۇعان ادەتتە ادامداردىڭ بارى "قارسى"
 بولادى، مۇنداي ماسەلەر مالىمدەمە ارقىلى ەمەس، سوعىس
 ارقىلى شەشەلەدى دەسەدى. دۇرىس، مۇنداي ماسەلەر كوپ
 جاعدايلاردا سوعىس ارقىلى شەشەلەدى (بىرى ەلدەردىڭ قۇربىلىمى

ماسەلەسى كۆپ جاعدايلاردا تەك سوعىس جانە توڭگەرسى ارقىلى شەشلەتىندىكى سياقتى). الايدا مىنانى وپلاۋدىڭ ارتىعى بولماس، توڭگەرىستىك پارتىيانىڭ ساياسي پىروگىرامماسىنا وسىنداي "قارسى پىكىر" دە بولۇپ لوگىكاغا سىيا ما؟ بىز ادبەتتىلىك پەن پىرولەتارىيات "ۇشىن پايدالى سىستەرگە، دەموكراتىيا مەن سوتسىيالىزم "ۇشىن جۇرگىزىلەتىن سوعىس پەن توڭگەرىسكە قارسىمىز با؟

"بىراق بىز، نىقتىمال، 10—20 مىليون عانا حالقى بار بەلگىلىمىز. بىر ۇساق ۇلتنىڭ سەنىمىزىز ازاتتىعىنا بولما ۇرى ۇلتىتار اراسىندا سوعىستىڭ بولۇشى، 20 مىليون ادامدى سوقىتقا جىمىۋدى جاقتاي المايمىز!" ارىنە، جاقتاي المايمىز! بۇل بىزدىڭ ۇز پىرو-گىراممىمىزداعى ۇلتتىق تولىق تەڭدىكتەن بەزگەندىگىمىزدەن مەس، قايتا بىر ەلدەگى دەموكراتىيالىق قوزعالىستىڭ مۇددەسىن بىرنەشە جانە بارلىق ەلدەگى دەموكراتىيالىق قوزعا-لىستىڭ مۇددەلەرىنە باعىندىرۋى كەرەكتىگىنەن بولپ وتىر. ەكى ۇلكەن پاتشالىقتىڭ اراسىندا بىر كىشكەنە پاتشالىق بار، ونىڭ پاتشاسىنىڭ كورشىلەس ەكى ۇرى ەلدىڭ دە پاتشالارىمەن تۇسقاندىق جانە باسقا دا قاتناستار سەبەبىنەن "بايلانىسى" بار دەلىك. ونان سوڭ، وسى كىشكەنە ەلدەردە رەسپۇبلىكالىق تۇزىم جۇرگىزىلەتىندىكى جاريالانىپ، ونىڭ پاتشاسىن قۇپ جىبەردى دەلىك، وندا ۇس جۇزىندە وسى كىشكەنە ەلدىڭ بەلگىلىمىز پاتشاسىن قالىپنا كەلتىرۋ "ۇشىن كورشىلەس ەكى ۇلكەن ەلدىڭ اراسىنداعى سوعىس بولپ شىعار ەدى. شىبىر كۇمان جوق، بۇكىل حالقارالىق سوتسىيالىزىم-دەموكراتىيالىق پارتىيا جانە وسى كىشكەنە ەلدىڭ سوتسىيالىزىم-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ناعىز يىتەناتسىيونا-لىق بولەگى ئاق وسى رەتتە پاتشالىقتى رەسپۇبلىكامەن الماس-تىرۋعا قارسى بولار ەدى. پاتشالىقتى رەسپۇبلىكامەن الماستىرۋ—

مۇلدەمدىك نارسە ھەمەس، قايتا ول تۇتاس دەموكراتىيالىق قوزغا-
 لىستىڭ مۇددەلەرىنە (ارىنە، ونان گورى، تۇتاس سوتسىيالىستىك
 پىروولەتارىياتتىڭ مۇددەلەرىنە) باعىنعان دەموكراتىيالىق تالاپتاردىڭ
 بىرى. سىرا، مۇنداي جاعداي بار ەل سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق
 اراسىندا ەشپىر الاۋىزدىقتار تۇغىزباغان بولار ەدى. ال ەگەر
 بەلگىلىپ سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق وسىعان نەگىزدەلىپ حالقارالىق
 سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پروگرامماسىنان رەسپۇبلىكا
 ۇرانىن الپ تاستاۋدى ۇسىنسا، ونى سوزسىز جاندى دەپ قاراغان
 بولار ەدى. جۇرت وعان: قايتىكەن كۇندە دە ەركەشلەك پەن
 جاپىلىقتىڭ لوگىكالىق جاقىناعى نەگىزگى پارقىن ۇمتۇعا بولمايدى-
 دى-عوي دەردەدى.

بۇل مىسال بىزدى، جۇمىشى تابىنىڭ يىتەرناتسىيونالدىق
 تارىيەسى تۇرالى ماسەلەگە بىراز باسقا جاعىنان اكەلىپ وتىر. بۇل
 تارىيە قىزمەتى-ونىڭ قاجەتتىلىگى مەن توتەنشە ماڭىزدىلىعى
 جونىندە سىممەرۋاللىق سولشىلدار³¹⁶ اراسىندا الاۋىزدىق بولۋى
 مۇمكىن ەمەس-ەزۋشى بىرى ۇلتتار مەن ەزىلۋشى ۇساق ۇلتتار
 اراسىندا، قوسىپ الۋشى ۇلتتار مەن قوسىپ الىنۋشى ۇلتتار
 اراسىندا ناقتى تۇردە بىردەي بولا الا ما؟

ارينە، بولا المايدى، بارلىق ۇلتتى بۇكىلدەي تەڭەلتۋ، تىعىز
 جاقىنداستىرۋ جانە ونان دا ىلگەرىلەي وتىرىپ بىرىكتىرۋ سىندى
 ورتاق ماقساتقا جەتۋ ۇشىن تۇرلىشە ناقتى جولدارمەن جۇرگىزۋگە
 تۇرا كەلەر،-مۇنىڭ ۇزى، ايتالىق، بىر بەت قاعازدىڭ ورتاسى-
 داعى نۇكتەگە وسى بەتتىڭ بىر جاق شەتىنەن سولعا قاراي
 جۇرسە دە، قارسى جاق شەتىنەن وڭعا قاراي جۇرسە دە بىرى-
 جەتۋگە بولاتىنى سياقتى. ەگەر ەزۋشى، قوسىپ الۋشى بىرى
 ۇلتتىڭ سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق ۇلتتاردىڭ جالپى بىرىگۋىن عانا

ۋاعىزداپ، "ونىڭ" نىكولاي II نىسى، "ونىڭ" ۋىلخەلىمى، گەرگەسى، پوپىنكارەسى جانە تاغى باسقارلار دا ۇساق ۇلتتارمەن بىرىگۋدى (قوسىپ الۋ جولىمەن) جاقتايتىنن، نىكولاي II نىڭ گالىتسىيەمەن "بىرىگۋ" دى جاقتايتىنن، ۋەلخەلىم II نىڭ بەلگىيە مەن "بىرىگۋ" دى جاقتايتىنن جانە، ت. ب. تىپتى بىر مېنوتقا بولسا دا ۇمتسا، وندا مۇنداي سوتسىيالىستىك - دەموكراتىك نازارىيە جاقتا كۈلكىلى سىلدەر نازارىيەسى، ئىس جۇزىندە يېمپەريالىزىمنىڭ سويل سوعارلارى بولپ شىعادى.

ەزۋشى ەلدەردەگى جۇمىسشىلارغا يىننەرناتسىيونالىزىمىدىكى تارىيە بەرۋدىڭ تۋىنىنى ەزىلگەن ەلدەردىڭ بولۇپ شىعادى ەركىندىكى جۇمىسشىلارنىڭ ۇگىتستەۋىندە جانە جاقتاۋىندا سوزسىز بولۇعا تىيىس. مۇنىسىز يىننەرناتسىيونالىزىم جوق. ەزۋشى ۇلتنىڭ مۇنداي ۇگىتتى جۇرگىزبەيتىن سوتسىيالىستىك - دەموكراتىك قاندايمىن بولسا دا، يېمپەريالىستىك دەپ، ۇڭباغان بۇزىق دەپ جەك كورۋىمىزگە بولادى جانە جەك كورۋىمىزگە تىيىسىز. بولۇپ شىعادى ۇلتنىڭ سوتسىيالىزىم جۇزىگە اسۋدان بۇرىن، مىنگان بىر عانا مۇمكىن جانە "ئىسكە اساتىن" بولسا دا، مۇنىڭ ۇزى سوزسىز قاجەت تالاپ.

بىز جۇمىسشىلاردى ۇلتتىق پارىققا "مان بەرمەۋ" گە تارىيەلە. ۇمىز تىيىس، بۇل داۋىسىز. بىراق ۇل قوسىپ الۋشىلارشا مان بەرمەۋ ەمەس. ەزۋشى ۇلتنىڭ مۇشەسى ۇساق ۇلتتار ونىڭ مەملە - كەتنە قاراي ما، الدە كورشىلەس مەملەكەتكە قاراي ما، نەمەسە وزدەرىنىڭ قالاۋى بويىنشا، وزدەرىن وزدەرى باسقارما دەگەن ماسەلەگە "مان بەرمەۋ" گە تىيىس. وسىنداي "مان بەرمەۋ" شىلىك بولمايىنشا ۇل سوتسىيالىستىك - دەموكراتىك ەمەس. سوتسىيالىستىك - دەموكراتىك يىننەرناتسىيونالىستىك بولۇ ۇشىن، ۇز ۇلتى تۋرالى عانا ويلاماي، قايتا بارلىق ۇلتتاردىڭ مۇددەلەرىن، ولاردىڭ جالىپى بەتتىك

ەركىندىگىن جانە تەڭدىگىن "وز ۇلتىنان جوعارى قويۇ كەرەك.
"نازاريا" جاقتا مۇنى بارلىق ادام قۇپىتايدى، "بىراق امالياتتا
كەيىنەرەۋلەر قوسىپ الۇشلاردىڭ مان بەرمەۋىلىگىن بەينەلەيدى.
پالەنىڭ تۇبى وسىندا.

مۇنىڭ كەرسىنىشە، ۇساق ۇلتتىڭ سوتسىيال-دەموكراتتارى
بىزدىڭ: ۇلتتار "وز ەركىمەن بىرلەسەدى" دەگەن وسى جالپى
فورمۇلامىزداعى سوڭعى سوزدى ۇگىت قىزمەتنىڭ ماڭىزدى وزەگى
ەتۈگە تىيىس. يىنئەرناتسيونالىس رەتىندەگى مىندەتتەرنە قايشىلىق
جاساماي-اق ول "وز ۇلتىنىڭ ساياسي تاۋەلسىزدىگىن دە قۇپىتاي
الدى، "وز ۇلتىنىڭ بەلگىلىبىر كورشىلەس ەلگە قوسىلۇن دا
قۇپىتاي الدى. "بىراق ول "ارقانداي رەتتەردە دە ۇساق ۇلتتىق
تار ورىستىلىككە، تۇيىقتىققا جانە "وز بەتمەن كەتۋىلىككە قارسى
تۇرۇعا، تۇتاس جانە جالپى تۇلعاغا مان بەرۋدى، "شىنارا مۇددەنى
جالپىنىڭ مۇددەسىنە بويسۇندىرۋدى قۇتاتۇعا تىيىس.

ەزۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسىيال-دەموكراتتارى "بولنىپ شىعۇ
كەرەكتىگى" ن جاقتايدى، ال ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسىيال-دەمو-
كراتتارى "بىرلەسۋ ەركىندىگى" ن جاقتايدى دەگەننەن ماسەلەنى
جەتە ويلاستىرماغان ادامدار "قايشىلىق" تابادى. "بىراق سال وي
جۇگىرتىلسە مىنانى بىلىۋگە بولادى: يىنئەرناتسيونالىزىمگە جانە
ۇلتتاردىڭ بىرىگۋ ماقساتىنا جەتۋ ۇشىن، وسى جاعدايدان سىرت،
باسقا جول جوق، بولۋى دا مۇمكىن ەمەس.

ەندى گوللاندىا مەن پولشا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسە-
نىڭ ەرەكشە جاعدايىنا توقتالامىز.

9. ەنگەلىستىك كاۋتسكىگە ھاتى

كاۋتسكى ماركىسىزىمىشى بولپ تۇرغان كەزىندە «سوتسىيالىزىم جانە وتار ساياساتى» دەگەن كىتاپشاسىندا (1907-جىل، بەرلىن باسپاسى) ەنگەلىستىك 1882-جىلى 9-ايدىك 12-كۈنى وزىنە جازغان ھاتىن جاريالادى، بۇل ھاتىنىڭ بىز قىزىعاتىن ماسەلەلەر جونىندە ماڭىزى زور. بۇل ھاتىنىڭ باستى بولەگى مىناۋ:

...«مەنىڭشە، ئاق وتارلار، ياعنى ەۋروپالىقتار جاۋلاپ الپ وتىرغان جەرلەر—كانادا، ئۇمت مۇيسى جانە اۋسترااليا تۈگەل تاۋەلسىز بولادى؛ مۇنىڭ كەرىسىنشە، بايرىعى ھالىقتار وتىرغان، تەك باعىنىشتى جەرلەردى—يىندىستان مەن الجىريانى جانە گوللاندىا، پورتۇگاليا، يىپانىيالاردىڭ يەلىگىندەگى جەرلەردى پىرولەتار-ياتىنىڭ ۋاقىتشا الۋىنا، سۈيىتپ ولاردى مۇمكىندىگىنشە تەز ارادا تاۋەلسىزدىككە جەتكىزۋىنە تۋرا كەلەدى. بۇل بارىس سىرا قالاي ورىستەيدى، ايتۋ قىيىن. يىندىستان، مۇمكىن، توڭكەرىس جاسار، بۇل تىپتى ابدەن مۇمكىن، ازاتتىق الۋشى پىرولەتاريات وتارلىق سوعىستاردى جۇرگىزە المايدى ەكەن، وندا ونىڭ وسلاي سىتەۋىنە جول بەرۋى كەرەك، سول كەزدە، ارىنە، تۋرلى قيراتۋلار بولماي قويمايدى. بىراق مۇنداي سىتەر ارقانداي توڭكەرىستە دە بولماي قويمايدى. باسقا جەرلەردە دە، ماسەلەن، الجىريادا، مىسردا وسىنداي ئىس بولۋى مۇمكىن، بىز ئۇشىن، ارىنە، مۇنان ارتىق چاقسى ئىس بولماق ەمەس. بىزدىڭ ۋز ۋىمىزدە وزىمىزگە جەنەرلىك جۇمىس بار. ەۋروپا مەن سولتۇستىك امەريكا وزگەرتۋ جۇرگىزسە—اق بولغانى، مۇنىڭ ۋزى وراسان زور كۇش جانە اسا

تاماشا ۇلگى جاراتىپ بەردى، جارتىلاي مادەنىيەتتى ەلدەر وزدىك-
تەرىنەن بىزگە سەسەدى، مۇنى ئېرانا ەكونومىكالىق جاقتاعى
قاجەتتىڭ ۇزى-اق تەزدەتەدى. ال سوتسىيالىستىك ۇيىمدارعا بۇل
ەلدەردىڭ قانداي الەۋمەتتىك جانە ساياسي كەزەڭدەر ارقىلى جەتە
الاتىندىنا كەلسەك، قازىر بۇل تۇرالى تەك نەداۋىر بوس بولجاۋ-
لار عانا جاساي الامىز دەپ ەسەپتەيمىن. ئېرانا نارسە كۇمانسىز:
جەڭىپ شىققان پىرولەتارىيات بوتەن حالقتىڭ ەشقايىسىن
وزدەرى ۇشەن باقت جاراتاتىن ەشقانداي ەدىستى قابىلداۋعا
ماجبۇرلەمەيدى، ويتىپەگەندە ۇز جەڭسىنەن ايرىلىپ قالادى.
ارينە، بۇل تۇرالى ۇزىن قورعاۋ سوعىستارىن استە شەتكە قاقپاي-
دى... 353

ەنگەلس بارلىق قىيىنشىلىقتاردى "ەكونومىكالىق جاقتاعى"
فاكتورلاردىڭ وزدەرى-اق تىكەلەي شەشپ كەتەدى دەپ استە
ويلامايدى. ەكونومىكالىق وزگەرىس بارلىق ۇلتتاردى سوتسىيالىزم-
گە بەيىمەدەيدى، ئېراق سونىمەن ئېر ۋاقتىتا توڭكەرىس تە
(سوتسىيالىستىك ەلدەرگە قارسى)، سوعىس تا تۇلۇى مۇمكىن.
ساياسىدىڭ ەكونومىكاغا سايكەسۋى ۇسوزسىز بولادى. ئېراق
بىردەن ۇساتتى، جاي عانا، تىكەلەي بولا قالمايدى. ەنگەلس
ئېرانا ۇسوزسىز يىننەرناتسىيونالدىق پېرىنسىپتى "كۇمانسىز" دەپ
ەسەپتەيدى، ول ونى بارلىق "بوتەن حالقتار"عا قولدانادى،
ياعنى وتار حالقتارعا عانا قولدانبايدى، بۇل پېرىنسىپ مىناۋ:
ولاردى وزدەرىنە باقت جاراتاتىن ەدىستى قابىلداۋعا ماجبۇرلەۋ
پىرولەتارىياتتى جەڭستەن ايرار ەدى.

پىرولەتارىيات تەك الەۋمەتتىك توڭكەرىس ورنىندالسىمەن-اق
اۋليە بولمايدى، قاتەلىكتەر مەن وسالدىقتاردان قامىزداندىرىلماي-
دى. ئېراق، ۇتلىۋ مۇمكىن بولاتىن قاتەلىكتەر (جانە پايدا-

كۈنەمدىك — باسقالاتاردىڭ موينىنا ئۇنىپ الۇغا ارەكەتتەنۇ) پىرولە-
تارىياتقا وسى اقيقاتتى ئسوزسىز تۇسىندىرەدى.
ئىز بارلىغىمىز، سىممەرۋاللىق سولشىلدار، كاۋتسىكىدىڭ دە
1914-جىلى ئوزىنىڭ ماركسىزىمىنەن شوۋىنىزىمدى قورعاۋعا
كۈشكەنگە دەيىن سەنگەنى سياقتى، سوتسىيالىستىك توڭكەرىستىڭ
ەڭ تايانچ ارادا بولۇى ابدەن مۇمكىن ەكەندىگەنە، سول كاۋتسىكى-
دىڭ ئىر كەزدە ايتقاندىاي، ”بۇگىن بولماسا ەرتەڭ“ بولاتىندى-
مىنا كامىل سەنەمىز. ۇللىق جاراتپاۋشلىق تەز جويىلىپ كەتپەيدى؛
ەزىلگەن ۇللىق ەزۋشى ۇللىق جەك كورۇشلىكى (ابدەن زاڭدى
دا) ۋاقىتشا ساقىتالادى، سوتسىيالىزىم جەڭگەنەنەن كەيىن عانا جانە
ۇللىق ارا تولىق دەموكراتىيالىق قاتىناس تۇبەگەيلى ورناتىلعاننان
كەيىن عانا جويىلادى. ەگەر ئىز سوتسىيالىزىمگە ادال بولامىز
دەسەك، بۇقارا اراسىندا قازىردەن باستاپ يىنتەرناتسىيونالدىق
تارىبە جۇرگىزۋگە ئىسسىز، الايدا ەزىلۋشى ۇللىقاردا بولىنىپ
شەۋ ەركىندىكى بولاتىندىمىن ەزۋشى ۇللىقار اراسىندا ۇگىستەمە-
يىنشە بۇل تارىبەنى جۇرگىزۋ مۇمكىن ەمەس.

- 1916-جىلى 7-ايدا جازىلعان «جىناق» تاى تەكستى بويىنشا
1916-جىلى 10-ايدا «سوتسىيالىستىك»
دەموكراتىتار جىناقى» نىڭ 1-تومىنا
باسىلعان
قول قويغان: ن. لەنىن
«لەنىن شىعارمالارى»، 22-توم،
جانزۇشاسى، 334 — 342، 346 —
348-بەتتەرىمەن لىندى

پىرولەتارلىق توڭكەرىشتىڭ اسكەرى پىروگىراممىسى³⁶⁴

قازىرگى يىمپەريالىستىك سوعىستا "وتاندى قورعاۋ" تىۋرالى سوتسىيالىستىك-شەۋىيىنىستەردىڭ وتىرىگىنە قارسى گوللاندىدا، سىكاندىنا-ۋىيادا، شۋەيتسارىيادا كۈرەسىپ جۇرگەن توڭكەرىشىل سوتسىيالىستىك-دەموكراتىتار اراسىنان سوتسىيالىستىك-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ەڭ تومەنىگى پىروگىراممىسىنىڭ "حالىق جاساۋى" تۈزىمى "نەمەسە" "حالىقتى قارۋلاندىرۋ" دەگەن ەسكى تارماقنى "قارۋسىزداندىرۋ" دەگەن جاڭا تارماقپەن اۋىستىرۋدى قۋاتتايىتىن داۋىستار ەستىلۋدە. «جاستار يىنتەرناتسيونالى» بۇل ماسەلە جايىندا تالقى ورسىتەتپ، 3-سانىندا قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاعان رەداكسىيە ماقالاسىن جار-يالايدى. امال نە، "قارۋسىزداندىرۋ" يىدىاسىنا جول بەرگەندىكىتى بىز ر. گرىمىنىڭ ەڭ جاڭا تەزىستەرىنەن³⁶⁵ دەكەزدەستىرىپ وتىرمىز. «جاڭا ۇمىر» جانە «جارشى» جورناللىرىدا³⁶⁶ دا تالقى ورسىتەتلىدى.

ەندى قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاۋشىلاردىڭ تۇرىسىنا مۇقىيات كوز جىبەرەيىك.

I

قارۋسىزداندىرۋدى تالاپ ەتۋ مىلىتارىزم اتاۋلىغا جانە سوعىس

اتاۋلىغا قارسى تۇرۇدىك ەك ايقىن، ەك باتىل، ەك دايەكتى
بەينەسى بولپ تابىلدى دەۋشلىك قارۇسىزداندىرۇدى قۇتتاۋدىك
نەگىزگى دالەلى.

ال قارۇسىزداندىرۇدى قۇتتاۋشىلاردىك نەگىزگى قاتەسى دە،
مىنە وسى نەگىزگى دالەلدە بولپ وتىر. سوتسىيالىستەر سوتسىيالىس
بولۇدان قالماي تۇرپ، سوعىس اتاۋلىغا قارسى بولا الماق ەمەس.
برىنشىدەن، سوتسىيالىستەر ەشقاشان توڭكەرىستىك سوعىستارعا
قارسى بولعان ەمەس جانە بولا المايدى دا. ”ئىرى“ يىمپەريالىستىك
ەلدەر بۇرجۇازياسى ابدەن كەرتارتپاشل بولپ الدى، سوندىقتان
قازىر وسى بۇرجۇازيا جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىستى ءبىز كەرتارتىمىز.
پاللىق، قۇل يەلەنۋشلىك جانە قىلمىستى سوعىس دەپ تانىمىز. ال
سوندا وسى بۇرجۇازياغا قارسى سوعىستىك جايسى قالاي بولماق؟
مىسالى، وسى بۇرجۇازيانىڭ ەزگىسىندە جانە بىلەۋىندە وتىرعان
ۇلتتاردىك نەمەسە وتار ۇلتتاردىك وزدەرىنىڭ ازاتتىق الۋ جولىندە
داعى سوعىسى قالاي بولماق؟ «يىنئەرناتسىيونال» توبىنىڭ³⁴⁵ تەزىپى.
سىنىڭ 5-تارماعىنان ءبىز مىنانى وقىمىز: ”وسى جۇگەنسز يىمپەريا-
لىزىم زامانىدا ەندى ەشقانداي ۇلتتىق سوعىس بولماق ەمەس.“
بۇل، ارينە، دۇرىس ەمەس.

20-عاسىر تارىخى، وسى ”جۇگەنسز يىمپەريالىزىم“ عاسىرىنىڭ
تارىخى، وتارلىق سوعىسقا تولى. ءىراق ءبىز ەۋروپالىقتار، دۇنيە
جۇرىندەگى ۇلتتاردىك كوپىشلىگىن ەزىپ وتىرعان يىمپەريالىستەر،
وزىمىزگە ءتان ەۋروپالىق پاسىق شوۋىنىزىمەن ”وتار سوعىستارى“
دەپ جۇرگەندەرىمىزدىڭ ءوزى كوبىنەسە الگى ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ
ۇلتتىق سوعىستارى نەمەسە ۇلتتىق كوتەرىلىستەرى. يىمپەريالىزىمنىڭ
ەك نەگىزگى قاسىيەتتەرىنىڭ ءبىرى ءدال مىنادا: ول ەك مەشەۋ
قالعان ەلدەردە كاپىتالىزىمنىڭ دامۋىن تەزدەتەدى، ءسويتىپ،

وسى ارغىنى ۇلتتىق ەزۇشلىككە قارسى كۇرەستى ۇلعايتىپ، شىيەلە-
نىستىرەدى. بۇل—فاكت. بۇدان يمپەريالىزم قاشان دا ۇلتتىق
سوعىستاردى ءسوزسىز تۇعىزىپ وتىرادى دەيتىن قورتىندى شىعادى.
ءوز كىتاپشاسىندا جوعارىداى ”تەزىس“ تى قۇپتاعان يۇنيۇس
يمپەريالىستىك داۋىردە يمپەريالىستىك ءىرى ەلدىك بىرىنە قارسى
باستالغان ۇلتتىق سوعىستىك قانداي بولسا دا، الگى يمپەريالىستىك
ءىرى ەلمەن باسەكەلەسىپ جۇرگەن تاى ءىرى يمپەريالىستىك ءىرى
ەلدىك ارالاسۋىن كەلتىرىپ شىعارادى، سوندىقتان ۇلتتىق سوعىس-
تىك قاندايى بولسا دا يمپەريالىستىك سوعىسقا اينالادى دەيدى.
ءىراق بۇل دالەل دە دۇرىس ەمەس. وسىلاي بولۋى مۇمكىن،
ءىراق اردايم بۇلاي بولا بەرمەيدى. 1900—1914-جىلدارداى
كوپتەگەن وتار سوعىستارى بۇل جولمەن جۇرگەن جوق. سوندىقتان،
ەگەر قازىرگى سوعىس سوعىسۋشى ەلدەردىك وتە-موتە تىتىقتاۋد-
مەن اياقتالار بولسا، وسى سوعىستان كەيىن، ايتالىق يىندىستانمەن،
پەرسىيەمەن، سىياممەن تاى باستالارمەن وداقتاستان جۇڭگونىك ءىرى
ەلدەرگە قارسى ”ەشقانداي“ ۇلتتىق، العاباسار، توڭگەرىستىك
سوعىستار قوزعاۋى ”مۇمكىن ەمەس“ دەسەك، ونىمىز كىسى كۇلەر-
لىك ءىس بولار ەدى.

يمپەريالىستىك داۋىردە ۇلت سوعىستارى بولۋى مۇمكىندىگىنىك
ءبارىن تەرىسكە شىعارۋ ءازاريا جاعىنان تەرىس، تارىحي جاعىنان
مۇلدە قاتە، ال ءمالىيات جاعىنان ەۋروپالىق شوۋينىزىمگە تەك:
ەۋروپادا، افريكادا، ازىيادا تاى باسقا جەرلەردە جۇز مىلىيونداى
ادامداردى ەزۋشى ۇلتتاردان شىققان بىزدەر ەزىلگەن ۇلتتارعا
سىزدەردىك ”بىزدىك“ ۇلتتارعا قارسى سوعىسۋلارىڭىز ”مۇمكىن
ەمەس“ دەگەنىمىز بولپ شىعادى!

ەكىنىشەن، شىكى سوعىس تاسوعىس. كىمدە-كىم تاپ كۇرەسىن

مويىنداسا، ونىڭ شىكى سوعىستى مويىنداماۋى مۇمكىن ەمەس، شىكى سوعىس تاپتىق قوعامنىڭ قاندايىن دا بولسىن تاپ كۇرەسنىڭ تابىيىي، بەلگىلى جاعدايلاردا، سوزسىز كەزدەسەتىن جالعاسى، دامۋى، شىيەلەنسۋى بولپ تابىلادى. ۇلى توڭكەرىستەردىڭ ۇبارى وسىنى راستاپ وتىر. شىكى سوعىستى جوققا شىعارۋ نەمەسە ۇمىتۋ — شەكتەن تىس ورايشىلدىققا سالىنۋ جانە سوتسىيالىستىك توڭكەرىستەن بەزۋ بولپ تابىلادى.

ۇشىنىشىدەن، ۇبر ەلدە جەڭگەن سوتسىيالىزىم جالىپى سوعىس بىتكەندى بىردەن ۇتىپتى دە جوعالتا المايدى. قايتا ول سونداي سوعىستار بولادى دەپ ەسەپتەيدى. كاپىتالىزىمنىڭ دامۋى، ار- تۇرلى ەلدە مەيلىنشە اركەلكى بولپ وتىرادى. توۋار ۇندىرىسى تۇسىندا باسقاشا بولۋى مۇمكىن دە ەمەس. مۇنان مىناداي داۋىسز قورتىندى شىعادى: سوتسىيالىزىم بىردەن بارلىق ەلدە جەڭە الماي- دى. ول اۋەلى ۇبر نەمەسە بىرنەشە ەلدە جەڭەدى دە، قالعان ەلدەر ۇبر مەزگىل بۇرجۋازىيالىق نەمەسە بۇرجۋازىياعا دەيىنگى ەل كۇيىندە قالا تۇرادى. مىنە، بۇل ەگەس تۇدىرعاندى قويىپ، سون- مەن قابات باسقا ەلدەردىڭ بۇرجۋازىياسىن سوتسىيالىستىك مەملەكەت- تىڭ جەڭىمپاز پىرولەتارىياتىن تالقانداۋعا اشكەرە ۇمتىلدىرادى. مۇنداي جاعدايدا ۇبزدىڭ تاراپتان بولاتىن سوعىس زاڭدى جانە ادبەلتتى سوعىس بولار ەدى. بۇل سوتسىيالىزىم جولنىداى، باسقا ەل حالقتارىن بۇرجۋازىيانىڭ ەزگىسىنەن ازات ەتۋ جولنىداى سوعىس بولماق. ەنگەلىستىڭ 1882- جىلى 9- ايدىڭ 12- كۇنى كاۋتسكىگە جازعان حاتىندا جەڭىسكە جەتكەن سوتسىيالىزىمنىڭ ”قورعانۋ سوعىستارى“ بولۋى مۇمكىن³⁵³ دەپ توتە ايتۋى وتە دۇرىس. ول ۇدال وسىنداي جەڭگەن پىرولەتارىياتتىڭ باسقا ەلدەر- دىڭ بۇرجۋازىياسىنا قارسى تۇرۋ ۇشىن قورعانۋى كەرەكتىگىن

ايىتىپ وتىر.

ئېزىتەك ئېرەلدە ئانا ھەمەس، بارلىق ھەلدە بۇرچۇازىيانى قۇلاتىتىپ، ئېرجولا جەڭگىچى، جۇرداي ھەتكەنىمىزدەن كەيىن ئانا سوعىس شىغۇ مۇمكىندىكى جويىلادى. ھەگەر ئېزىتەك دال ھەك مەڭىزدى ئارىسەدەن، يەنى بۇرچۇازىيانىڭ قارىسلىغىن جانىشتاۋ سىنەن — سوتسىيالىزىمگە ئوتۇتۇشۇنداقى ھەك ماشاقاتتى كۈرەسكە ھەك زارۇ سىتەن جالتارساق نەمەسە ۋى بۇركەمەلەسەك، مۇنىمىز ىلىمى تۇرىدىن مۇلدەم تەرىس جانە مۇلدەم توڭگەرىستىڭ ھەمەس قىلىق بولادى. ”الەۋمەتتىك“ پوپىتار مەن ورايشىلدار بولاشاق بەيىت سوتسىيالىزىمدى ارمان ھەتۋەگە ئارقاشان ئازىر، ئېراق ولاردىڭ توڭگەرىسىشلى سوتسىيالىزىم — ھەمەكىراتتاردان ايرىماسى دا ئال سوندا، ولار ۋى تاماشا بولاشاقتىڭ جۇزەگە اسۇنا كەرەكتى كەسكىلەسكەن تاپتىق كۈرەس پەن تاپتىق سوعىستار تۇرالى ۋىلاعىسى دا، قاراس — تىرىغىسى دا كەلمەيدى.

ئېزىتەك بۇرچۇازىيانىڭ ئېزىدى سوزبەن الداۋنا استە جول بەرمەۋگە ئىيىسىز. مىسالى، ”وتاندى قورغاۋ“ دەگەن ۋەمىغا كوپ ادام كەكتەنەدى، ۋىتەكنى اشىق ورايشىلدار مەن كاۋتسكىشلىدەر بۇرچۇازىيانىڭ قازىرگى قاراقشلىق سوعىستاقى وتىرىگىن ۋى ۋەمىمەن بۇركەپ، كۈلەگەيەلەپ كەلەدى. بۇل — ھاكت. ئېراق مۇنان ئېزى ساياسى ۋرانداردىڭ مانىن ۋىلاستىرۋدى قويۋىمىز كەرەك دەگەن ماغنا تۇمايدى. قازىرگى سوعىستا ”وتاندى قورغاۋ“دى مويىنداۋ بۇل سوعىستى پەرولەتارىياتتىڭ مۇددەسىنە ساي كەلەتنى ”ادىلەتتى“ سوعىس دەپ ھەسپەتەۋ بولپ تابلادى، — مۇنى تەك ۋىسلاي ئۇسۇنۇ كەرەك، باسقاشا ئۇسۇنۇگە استە بولمايدى، ۋىتەكنى ھەشېر سوعىستا باسقا ھەلگە باسپ كىرۋ بولماي قويمايدى. يېمەريا — لىستىڭ ئىرى ھەلدەرگە قارىسى ۋىزەرىنىڭ سوعىسىندا ھەزىلگەن

ۋلتتار تاراپىنان بولغان، نەمەسە بۇرچۋازىيالىق مەملەكەتتەردىڭ تاغى ئېر گالىفەسىنە قارسى ئوزنىڭ سوعىسىندا جەڭگەن پىرولە- تاريات تاراپىنان بولغان "وتان قورغاۋ"دى تەرىسى دەۋ ناعىز ەسۋاس- تىق بولار ەدى.

سوعىس اتاۋلى ساياسىدىڭ تەك باسقا تاسلىمەن جۇرگىزىلگەن جالعاسى ەكەننن ۇمتۇ ئازاريالىق جاقتان مۇلدە قاتە بولار ەدى؛ قازىرگى يىمپەريالىستىك سوعىس ازۋلى ەلدەردىڭ ەكى توبىنىڭ يىمپەريالىستىك ساياسىنىڭ جالعاسى، ال بۇل ساياسى يىمپەريالىستىك ئداۋىردىڭ قاتناستارىنىڭ جىيىنتىعىنان تۇعان جانە وربىگەن. ئېىراق ئدال وسى ئداۋىر ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كۇرەس ساياساتىن جانە پىرولەتارياتتىڭ بۇرچۋازىياعا قارسى كۇرەسىن ئسوزسىز تۇغىزادى جانە وربىستەدى، ولاي بولسا، بىرىنىشەدن، توڭگەرىستىك ۇلتتىق كوتەرىلىستەر مەن سوعىستار بولۇنن؛ ەكىنىشەدن، پىرولەتارياتتىڭ بۇرچۋازىياعا قارسى سوعىستارى مەن كوتەرىلىستەرى بولۇنن؛ ۇشىنىشەدن، وسى ەكى ئتۇرلى توڭگەرىستىك سوعىستىڭ بىرىگۋى، تاغى سوندايلاردىڭ بولۇنن مۇمكىن جانە داۋسىز ەتەدى.

II

مۇنان سىرت مىنا جالىپى سەبەپكە دە نازار اۋدارۋ كەرەك. قارۋ مەڭگەرۋدى ۇيرەنۋگە، قارۋعا يە بولۋعا ۇمتىلمايتىن ەزىل- گەن تاپ وزىنە قۇلدارشا قاراۋعا عانا لايىقتى بولار ەدى. ئېىز تاپتىق قوعامدا ۇمىر ئسۇرىپ وتىرعانىمىزدى جانە ودان قۇتۇلۋدىڭ تاپتىق كۇرەستەن باسقا جولى جوق ەكەندىگىن جانە بولا دا الما- يىنىدىغىن ئېىز بۇرچۋازىيالىق تىنىشتىقپازدارعا نەمەسە ورايشىلدارعا

اينالغىمىز كەلمەسە، ۇمتا المايمىز. قانداي تاپتىق قوعامدا بول-
سىن، — مەيلى ول قۇلدىق تۈزىمىدەگى، باسبايلى دىحاندىق تۈزىم-
دەگى نەمەسە قازىرگىدەي جالدامالى ەڭبەك تۈزىمىندەگى بولسىن، —
ەزۋشى تاپ ەارقاشان قارۋلانغان بولادى. قازىرگى تۇراقتى اسكەر
عانا مەمس، قازىرگى حالق جاساعى دا — تىپتى ەك دەموكراتىيالىق
بۇرجۋازىيالىق رەسپۇبلىكالار دا، ماسەلەن، شۆەيتسارىادا — بۇرجۋاز-
يانىڭ پىرولەتارىياتقا قارسى قارۋلانۋى بولپ تابىلادى. بۇل
سونداي تۇسىنىكتى قاعىدا، ونى ەرەكشە تۇسىندىرۋدىڭ قاجەتى
بولا قويماست. بۇل ارادا بارلىق كاپىتالىستىك ەلدەردە اسكەردى
جۇمىس تاستاۋشىلاردى جانمىشتاۋعا عانا جۇمسايتىندىمىن اتاپ كور-
سەتۋ جەتكىلىكتى.

بۇرجۋازيانىڭ پىرولەتارىياتتى قارۋلى جانمىشتاۋى قازىرگى
زامانداغى كاپىتالىستىك قوعامنىڭ ەك ۇرى، ەك نەگىزگى، وتە
ماڭىزدى فاكىتتەرىنىڭ ۇرى بولپ تابىلادى. وسىنداى فاكىت
تۇرعاندا كەيىبرەۋلەر توڭگەرىستىك سوتسىيالى-دەموكراتىتارعا
“قارۋسىزداندىرۋ” “ئالابىن” كوتەرىڭدەر دەپ كەڭس بەرەدى!
مۇنىڭ ۇزى تاپتىق كۇرەس كوزقاراسىنان تولق باس تارتۋەن،
توڭگەرىس تۇرالى ويدىڭ قاندايىنان بولسا دا بەزۋمەن بىردەي.
بىزدىڭ ۇرانىمىز: بۇرجۋازيانى جەڭۋ، جۇرداي ەتۋ جانە قارۋسىز-
داندىرۋ ۇشىن پىرولەتارىياتتى قارۋلاندىرۋ بولۋعا ۇتىس. بۇل —
توڭگەرىستىك تاپتىڭ بىردەن-بىر مۇمكىن تاكتىكاسى، كاپىتا-
لىستىك مىلىتارىزىمنىڭ بۇكىل وبىەكتىپتىك دامۋىنان تۋاتىن،
سول دامۋ بەلگىلەپ وتىرعان تاكتىكا. پىرولەتارىيات بۇرجۋازيانى
قارۋسىزداندىرعاننان كەيىن عانا، ۇزىنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك
تارىحي مىندەتنە وپاسىزدىق جاساماي، بارلىق قارۋ اتاۋلىنى قىراتا
الادى. مۇنى پىرولەتارىيات، ۇسوز جوق، سىتەيدى، ۇىراق مۇنى

سول كەزدەن ەشپىر ەرتە ەمەس، تەك سول كەزدە عانا سىتەيدى.

ەگەر قازىرگى سوعىس كەرتارتپاشىل خرىستىيان سوتسىيالىستەردە نىڭ، جىلاۋىق ۇساق بۇرجۇازيانىڭ تەك قورقىنىشى مەن ۇرەيلەنۋىن كەلتىرىپ شىعارسا، قارۋ قولىدانۋدىڭ قاندايىنا بولسا دا، قان توگۋگە، ولمگە جانە باسقالاتىنا تەك جىپىركەنىشنى تۋدىرسا، بىز مىنانى ايتۋىمىز كەرەك: كاپىتالىستىك قوعام ارقاشان ۇشى - قىرى جوق تەررورلىق بولپ تابىلادى. ال ەگەر قازىر بۇل قوعامعا بارلىق سوعىستاردىڭ شىندەگى ەك كەرتارتپاشىل سوعىس تەررور - لىقتىڭ شەگىن ازىرلەپ جاتسا، بىزدىڭ تورىعۋعا ەشقانداي دالەلىمىز جوق. ال بارلىق جۇرتتىڭ كوز الدىندا دال بۇرجۇازيا - نىڭ ۇزى بىردەن - بىر جولدى جانە توگكەرىستىك سوعىس، اتاپ ايتقاندا يىمپەريالىستىك بۇرجۇازياغا قارسى شىكى سوعىس ازىرلەپ جاتقان كەزدە قارۋىسىزداندىرۋدى "تالاپ ەتۋ" (دۇرىسراق ايتقاندا، قارۋىسىزداندىرۋدى ارمانداۋ) ويىيەكتىپتىك جاققان ناق سول تورىعۋ - دىڭ بەلگىسى بولپ تابىلادى.

كىمدە - كىم بۇل ۇس جۇزىندىك تۇرمىستان الستاعان نازاريا دەپ ايتسا، بىز بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك تارىخىي ماڭىزى بار مىنا ەكى فاكتىتى ونىڭ ەسنە سالامىز: بىرى، ترەستەردىڭ جانە زاۋات ەگبەكتەرىندەگى ايەلدەردىڭ رولى؛ تاى بىرى، 1871 - جىلغى پارىج كوممۇناسى مەن روسسىياداعى 1905 - جىلغى دەكابر كوتەرىلىسى.

بۇرجۇازيانىڭ ۇسى - ترەستەردى دامىتۋ، بالالار مەن ايەل - دەردى زاۋاتتارعا ايداپ كىرگىزۋ، وندا ولاردى ازاپتاۋ، ازدىرۋ، ادام ايتقىسىز مۇقتاجدىققا ۇشراتۋ. بىز مۇنداي دامۋدى "تالاپ ەتپەيمىز"، ونى "قولدامايمىز"، وعان قارسى تۇرامىز. بىراق

قالاي قارىسى تۇرامىز؟ ترەستەر مەن ايلەلدەردىڭ زاۋاتتاردا
 ەڭبەك سىتەۋى العاباسارلىق ەكەننىن ۇبز بلەمىز. ۇبزىڭ قولۇ-
 نەركاسىپكە قاراي، مونوپولىققا دەينىڭى كاپىتالىزىمگە جانە ايلە-
 دەردىڭ سەميا ەڭبەگىمەن شۇعىلدانۋىنا قاراي كەرى كەتكىمىز
 كەلمەيدى. ترەستەر جانە باسقارلار ارقىلى العا باسقىمىز جانە ولار-
 دان ارى سوتسىيالىزىمگە بارعىمىز كەلەدى!

بۇل تۇجىرىمدى ۇتىستى وزگەرىستەرمەن انا حالىقتىڭ قازىرگى
 اسكەرىلەشۋىنە دە قولدانۋعا بولادى. قازىرگى كۈندە يىمپەريالىي-
 ستىڭ بۇرجىۋازيا بۇكىل اسكەرلەردى انا ەمەس، جاستاردى دا
 اسكەرىلەندىرۋدە. ەرتەڭ ول بالىكەم ايلەلدەردى اسكەرىلەندىرۋگە
 كىرسەر. بۇل جونىندە ۇبز: وتە جاقسى بولدى! — دەپ جاۋاپ
 ايتۋعا ۇتىسىپىز. تەزىرەك العا! اسكەرىلەندىرۋ نەغۇرلىم تەزىرەك
 بولسا، كاپىتالىزىمدى اۋدارىپ تاستايتىن قارۋلى كوتەرىلىسكە
 سولغۇرلىم جاقىنداى تۇسەمىز. سوتسىيال-دەموكراتتار پارىيى كۈمۈ-
 ناسىنىڭ ۇلگىسىن ۇمتىپاسا، جاستاردى جانە، ت.س. اسكەرىلەندىرۋ-
 مەن وزدەرىن قورقتىۋعا ولار قالايشا جول بەرە الادى؟ بۇل —
 ”ئىس جۇزىندىك ومىردەن قول ۇزگەن ۇنازاريا“ ەمەس، قىيال دا
 ەمەس، فاكىت. ەگەر سوتسىيال-دەموكراتتار، بارلىق ەكونومىكالىق
 جانە ساياسىي فاكىتتەرگە قاراماستان، يىمپەريالىستىڭ زامان مەن
 يىمپەريالىستىڭ سوعىستاردىڭ مۇنداى فاكىتتەردىڭ قايتالانۋىنا اپارىپ
 سوقپاي قويمايتىندىعنا كۇماندانا باستاسا، شىنىندا وتە جامان بولار
 ەدى.

پارىيى كۈمۈناسىن كۈرگەن ۇبز بۇرجىۋاز 1871-جىلى 5-ايدا
 انگلىيانىڭ ۇبز گازەتىندە بىلاى دەپ جازدى: ”ەگەر فرانسۇز
 ۇلتى تەك قانا ايلەلدەردەن قۇرالعان بولسا، قانداى قورقىنىشى
 ۇلت بولعان بولار ەدى!“ كۈمۈنا كەزىندە ايلەلدەر مەن جاسى 13

تەن اسقان بالالار ەركەكتەرمەن قاتار كۈرەستى. بۇرچۋازيانى قۇلاتۇ جولىنداعى بولاشاق شايقاستاردا دا باسقاشا بولا المايدى. جاقسى قارۇلانغان بۇرچۋازيانىڭ ناسار قارۇلانغان نەمەسە قولىندا تەمىردىڭ سىنغى دا جوق جۇمىشىلاردى قىرغىنداۋنا پىرولەتار ايەلدەر سەلقوس قاراپ وتىرا المايدى. ولار 1871- جىلداغىداي، قولغا قارۇ الادى جانە قازىرگى قورقپ قالغان ۇلتتاردان—دۇرد- سىراق ايتقاندا: ار ەل ۇكىمەتتەرىنەن گورى ورايشىلدار كوبرەك بەرەكەسىن قاشىرعان قازىرگى جۇمىشى قوزغالسىنان توڭكەرىسىشل پىرولەتارىياتتىڭ ”قورقىنىشتى ۇلتتار“نىڭ حالقارالىق وداعى، ەرتە مە، كەش پە، ۇسىپ جەتەلەتىندىگى كۇمانسىز، مۇلدە كۇمانسىز.

قازىر اسكەرىلەندىرۋ بۇكىل قوعامدىق تۇرمىسقا ۇتتى. يىمپەر- يالىزىم ۇرى ەلدەردىڭ دۇنيەنى ۇبولۇ جانە قايتا ۇبولۇ جولىنداعى جان تۇرشىگەرلىك كۈرەسى بولپ تابىلادى، سوندىقتان ول بارلىق ەلدەردە، بەيتاراپ ەلدەردە دە، كىشكەنتاي ەلدەردە دە، بۇرىن- ەمدان ارى اسكەرىلەندىرۋگە ۇسوزسىز اپارىپ سوعادى. سوندا پىرولەتارلىق ايەلدەر بۇعان قارسى نە سىتەمەكشى؟؟ سوعىس اتاۋ- لىغا جانە بارلىق سوعىستىق ارەكەتتەرگە لاعنات ايتۋ ما، قارۋىسىز- داندىرۋدى تالاپ ەتۋ عانا ما؟ ناعىز توڭكەرىسىشل ەزىلگەن تاپ- تىڭ ايەلدەرى مۇنداي ماسقاراشلىق رول اتقارۋعا ەش ۋاقىت تا كونبەيدى. ولار وزدەرىنىڭ ۇلدارىنا بىلاي دەيتىن بولادى: ”سەن ەرجەتپ قالدىڭ. ساعان قارۋ بەردى. ول قارۋدى الپ سوعىس ونەرىن جاقسىلاپ ۇيرەن. بۇل عىلىم پىرولەتارلار ۇشىن كەرەك، قازىرگى سوعىستا سىتەلپ جاتقاننىداي جانە سوتسىيالىزىم وپاسىز- دارىنىڭ ساعان اقبل ەتپ ايتىپ جۇرگەنىندەي، ۇزىڭنىڭ تۇسىقان- دارىڭا—باسقا ەلدەردىڭ جۇمىشىلارىنا—وق اتۋ ۇشىن ەمەس، ۇز ەلىكىنىڭ بۇرچۋازياسىنا قارسى كۈرەسۋ ۇشىن، نىزگى تىلەكتەر

ارقىلى ەمەس، بۇرچىۋازىيانى جەڭىپ، ونى قارۋىسىزداندىرۋ ارقىلى، قاناۋىشلىقتى، كەدەيلىكتى جانە سوعىستاردى جويۇ ۇشىن كەرەك.“
ەگەر قازىرگى سوعىسقا بايلانستى وسىنداي ۇناسىحاتتى، ناق وسىنداي ۇناسىحاتتى جۇرگىزۋدەن باس تارتسا، وندا حالىقارالىق توڭگەرىستىك سوتسىيال-دەموكراتىيالىق قوزعالىس تۇرالى، سوتسىيال-ليستىك توڭگەرىس تۇرالى، سوعىسقا قارسى سوعىس تۇرالى كوپىرمە سوزدەردى مۇلدە ايتپاعانىنىڭ ۇزى جاقسى.

III

قارۋىسىزداندىرۋدى جاقىتاۋىشلاردىڭ ”حاللىقتى قارۋىلاندىرۋ“ دەگەن پروگراممالىق تارماققا قارسى شىعۋىنىڭ ۇبر سەبەبى-بۇل تالاپ ورايشلىدىققا جول بەرۋگە وڭايلىق تۇدىراتىنداي كورىندى. ۇبىز جوعارىدا ەڭ ماڭىزدى ماسەلەنى: قارۋىسىزداندىرۋدىڭ تاپتىق كۇرەسكە جانە قوعامدىق توڭگەرىسكە قاتناسىن زەرتتەدىك. ەندى قارۋىسىزداندىرۋ تالابىنىڭ ورايشلىدىققا قاتناسى تۇرالى ماسەلەنى زەرتتەيمىك. بۇل تالاپتى قابىلداۋعا بولمايتىندىعىنىڭ وتە ماڭىزدى سەبەپتەرىنىڭ ۇبرى ۇدال مىناۋ: تالاپ جانە ودان تۇاتىن جالغان ۇمىتتەر ۇبىزدىڭ ورايشلىدىققا قارسى كۇرەسىمىزدى ۇسوزسىز ناسار-لاتىپ، السىرەتەدى.

كۇمان جوق، بۇل كۇرەس يىنتەرناتسىيونالدىڭ كەزەكتەگى باستى ماسەلەسى. ورايشلىدىققا قارسى كۇرەسىپەن تىعىز بايلانستىرىلماعان يىمپەريالىزىمگە قارسى كۇرەس تەك بوس ۇسوز نەمەسە الداۋىشلىق قانا بولادى. سىيمەرۋالت³¹⁶ پەن كىنتالدىڭ³⁶⁷ باستى كەمشىلىك-تەرىنىڭ ۇبرى، ۇشىنىشى يىنتەرناتسىيونالدىڭ بۇل وركەندەرىنىڭ

سانسىزدىكىكە ۇشراۋداعى نەگىزگى سەبەپتەرىنىڭ ئىبرى دال مىنادا: ورايشلىدققا قارسى كۇرەشۇ ماسەلەسىن ورايشلىدارمەن قاتناستى ئۇزۇ كەرەكتىگى ماناسىندا شەشۇ تۇرالى ايتپاعانىنىڭ وزىندە بۇل ماسەلە ئىپتى اشق قويىلعان دا جوق. ورايشلىدىق ەۋروپالىق جۇمىشى قوزعالىسىنىڭ شىندە ۋاقىتتىق جەڭدى. ئىرى ەلدەردىڭ بارىندە ورايشلىدىقتىڭ باستى ەكى اعىمى قالىپتاستى. ونىڭ ئىبرى پلەحانوۋ، شەيدەمان، لەگىن، البەر، توما جانە سامبا ۋاندەرۋەلدە، حايندىمان، ەندەرسون سىباقى مىرزالاردىڭ اشق، ارسىزدىق، سوندىقتان حاۋىپتىلىگى كەمسەرەك سوتسىيال-يىمپەريالىزىمى. ەندى ئىبرى، بۇركەمەلەنگەن كاۋتسكىشلىدىك سوتسىيال-يىمپەريالىزىم، ماسەلەن گەرمانىياداعى كاۋتسكى-حازەشلى-دەر جانە "سوتسىيال-دەموكراتىيالىق ەڭبەك توبى" 368، فرانسىيادا لونگە پرەسسەمان، مايەراس قاتارلىلار، انگلىيادا رامساي، ماكدونالت جانە "تاۋەلسىز جۇمىشى پارتىياسى"نىڭ 9 باسقا باسشىلارى، روسىيادا مارتوۋ، چچەيدزە قاتارلىلار، يتالىيادا ترە-ۋەس جانە باسقا سولشلى جاعىرتىمپازدار دەلىنەتىندەر.

اشق ورايشلىدىق توڭكەرسىكە اشقتان-اشق جانە تىكەلەي قارسى، باستالىپ كەلە جاتقان توڭكەرىستىك قوزعالمىستارعا جانە توڭكەرىستىك بۇرق ەتە تۇسۇنە قارسى، ول نىيىگە قاتناستۇدان باستاپ سوعىستىق ونەركاسىپ كومىتەتتەرىنە 369 قاتناستۇعا دەيىن (روسىيادا)، ۇكىمەتتەرمەن-فورماسى الۋان تۇرلى بولسا دا-تىكەلەي وداق قۇرپ وتىر. بۇركەمەلەنگەن ورايشلىدار-كاۋتسكى-شىلدەر جۇمىشى قوزعالمىسى ئۇشش اناعۇرلىم زىياندى جانە حاۋىپتى، ويتكەنى ولار وزدەرىنىڭ بىرىنشىلەرمەن قۇرغان وداعىن قورعاۋىن سىپايى ەستىلەتىن "ماركسىزىمدىك" سوزدەرمەن جانە تىنىشتىقپاز-دىق ۇراندەرمەن جاسىرادى. ۇستەم بولپ وتىرغان ورايشلىدىقتىڭ

بۇل ەكى تۇرىنە قارىسى كۇرەس پىرولە تارلىق ساياسي ارەكەتتىڭ بارلىق سالالارىندا— پارلامەنتتىك قىمىل، جۇمىشى وداعى، جۇمىس تاستاۋ، اسكەرى سىتەر قاتارلى سالالاردا جۇرگىزىلۋگە تىيىس. ۇستەم بولپ وتىرعان ورايشىلدىقنىڭ بۇل ەكى تۇرىنىڭ باستى ەرەكشەلىگى مىناۋ: قازىرگى سوعىستىڭ توڭگەرىسپەن بايلانىس- تىلىعى تۇرالى ناقتى ماسەلە، توڭگەرىستىڭ باسقا دا ناقتى ماسەلەلەرى ايتىلمايدى، بۇركەمەلەندى نەمەسە ساقشىلىق تىيىم سالۋلارعا الاقتاپ قاراپ وتىرىپ تالقىلانادى. سوعىستان بۇرىن ناق وسى بولاشاق سوعىستىڭ پىرولە تارلىق توڭگەرىسپەن بايلانىستىلىعى رەسمى مەس تۇردە دە، بازەل جارناماسىندا²³⁰ رەسمى تۇردە دە سانسىز كوپ رەت كورسەتىلگەندىگىنە قاراماستان ولار وسىلاي سىتەپ وتىر. ال قارۋىسىزداندىرۋ تالابىنىڭ باستى كەمشىلىگى ونىڭ ناق توڭگەرىستىڭ بارلىق ناقتى ماسەلەرىنەن تايىساقتاندىعىندا. الدە قارۋىسىزداندىرۋدى قۇاتتاۋشىلار توڭگەرىستىڭ قارۋىسىز مۇلدەم جاڭا تۇرىن جاقتاي ما ەكەن؟

سودان سوڭ، بىز جاڭغىرتۇلار ۇشىن كۇرەسۋگە ەشپىر قارىسى مەسپىز. ەگەر بۇقارالىق تولقۇدىڭ جانە بۇقارالىق نارازىلىقتىڭ ارت- ارتىنان كوتەرىلۋىنە قاراماستان جانە بىزدىڭ كۇش جۇمسا- ۋىمىزعا قاراماستان، توڭگەرىس وسى سوعىستان ۇسىپ شىقپاسا، ادامزات- ەڭ وڭباغان جاعدايدا- تاى يمپەريالىستىك ەكىنشى سوعىستى باسنان كەشپەردى- اۋ دەگەن قايعىلى مۇمكىندىكتى بىزدىڭ ەلەۋسىز قالدىرىمىز كەلمەيدى. بىز ورايشىلدارعا قارىسى تۇرۋعا تىيىستى بولغان جاڭغىرتىمپاز پروگراممالاردى دا جاقتاي- مىز. ەگەر بىز جاڭغىرتۇلار ۇشىن كۇرەسۋدى، ورايشىلداردىڭ بىر وزىنە بەرىپ، ۇزىمىز قايعىلى رىالدىقتان قاشىپ قۇتىلماقشى بولسىپ قايداعىبىر "قارۋىسىزداندىرۋ" دىڭ قىالىنا باتاتىن بولساق،

ولار بۇعان تەك قۇئار ەدى. "قارۇسىزداندىرۇ" — استە جامان رىالدىققا قارسى كۇرەسۇ ەمەس، ودان قاشقاندىقتىك ئاق ۇزى. مۇنداي پىروگرامما دا ۇبز شامامەن بىلاي دەر ەدىك: "1914 — 1916 — جىلدارداى ىمپەريالىستىك سوعىستا وتان قورعاۋ ۇرانىن كوتەرۇ جانە وتان قورعاۋدى تانۇ — جۇمىسشى قوزعالىسن بۇرجۇازىالىق ساندىراقتارمەن تەك ازىنداتۇ عانا بولادى." ناقتى سۇراقتارعا وسىنداي ناقتى جاۋاپ بەرۇ قارۇسىزداندىرۇدى تالاپ ەتۇدەن جانە وتاندى قورعاۋ "اتاۋلىدان" باس تارتۇدان گورى ۇنازارىالىق جاعىنان دۇرىسراق، پىرولەتارىيات ۇشىن كوپ پايدالى، ورايشلىدار ۇشىن قىينىراق بولار ەدى. ۇبز تاى بىلاي دەپ تولىقتايى الار ەدىك: "بارلىق ىمپەريالىستىك ۇرى ەلدەردىك، اتاپ ايتقاندا، انگلىيانىك، فرانسىيانىك، گەرمانىيانىك، اۋستىريانىك، روسسىيانىك، يتالىيانىك، جاپونىيانىك، امەرىكانىك، ت.س.ەلدەر. دىك بۇرجۇازىاسى كەرتارتىپالىقتا شەگىنە جەتتى، ولاردىك دۇنيە جۇزىنە ۇستەمدىك ەتۇگە تالىپىنۇى سونشالىق — بۇل ەلدەردىك بۇرجۇازىاسى قوزعاغان سوعىستىك قاندايى دا تەك كەرتارتىپا سوعىس بولادى. پىرولەتارىيات مۇنداي سوعىس اتاۋلىغا قارسى بولۇعا ۇيىس، تەك بۇل عانا ەمەس، مۇنداي سوعىستاردا ۇز ۇكىمەتتىنىك جەڭىلۋىن تىلەۋگە جانە ونىك جەڭىلۋىن، ەگەر سوعىستى توسۇ ماقساتىنداى كوتەرىلىس ۇساتتى بولماسا، تۇگكەرد. ستىك كوتەرىلىس ۇشىن پايدالانۇعا ۇيىس."

حالىق جاساعى ۇتۇزىمى تۇرالى ماسەلە جونىندە ۇبز مىنانى ايتۇعا ۇيىسپىز: ۇبز بۇرجۇازىالىق حالىق جاساعى ۇتۇزىمىن جاق. تامايمىز، تەك پىرولەتارلىق حالىق جاساعى ۇتۇزىمىن عانا جاقتايمىز. سوندىقتان ۇتىپتى امەريكا، شۆەيتساريا، نۇربەگيا قاتارلى ەلدەردە دە تۇراقتى اسكەرلەرگە عانا ەمەس، بۇرجۇازىالىق حالىق جاساعى

دا "بىر تىنن اقشا، بىردە - بىر ادام" بەرىلمەسەن. بىز تىپتى ەڭ ەركىن رەسپۇبلىكىلىق ەلدەردە (ماسەلەن، شۆەيتسارىادا) خالىق جاساعنىڭ بارغان سايىن، اسىرەسە 1907 - جانە 1911 - جىلدارى كوپ پىرۇساكتانۇن، جۇمىس تاستاۋشىلاردى جانىشتايتىن اسكەر رەتىندە ساتىپ الىنىپ جاتقاندىن كورىپ وتىرمىز. بىز: وفىتسەر - لەردى خالىقتىڭ سايلاپ قويۇن، اسكەرى زاڭ اناۋلىنى جويۇدى، شەتەل جۇمىسشىلارى مەن سول ەل جۇمىسشىلارىنىڭ ۇقىعىن تەڭەستىرۋدى (شۆەيتسارىايا ۇقساس شەتەل جۇمىسشىلارىن ۇقىق - سىز قالدىرىپ، ولاردى بارغان سايىن كوپ، بارغان سايىن ارسىز - دىقپەن قاناۋشى يىمپەريالىستىك مەملەكەتتەر ۇشىن بۇل ەركەشە ماڭىزدى تۇيىن): بۇدان سوڭ، ەل شىنە، ايتالىق، ارىبر جۇز ادام تۇرىمىندارعا اسكەرى سىتەردى زەرتتەيتىن ەركىن وداقتار قۇرۇ، تارىيەلەۋشىلەردى ەركىن سايلاۋ، ولاردىڭ ەڭبەگىنە مەملە - كەت ەسەبىنەن اقى تولەۋ جانە، ت.س. ۇقىعىن بەرۋدى تالاپ ەتە الامىز. وسىنداى جاعدايلاردا عانا پىرولەتارىيات اسكەرى سىتەردى قۇل يەلەرى ۇشىن مەمس، ۇزى ۇشىن شىنايى زەرتتەي الادى. پىرولەتارىياتتىڭ مۇددەلەرى وسىنداى زەرتتەۋدى ۇسوزسىز كەرەك ەتەدى. توڭگەرىستىك قوزعالىس جەڭىستەرىنىڭ قاندايى بولسا دا، تىپتى ۇشىنارا جەڭىستەرى دە، — ماسەلەن، بەلگىلى قالانى، بەلگىلى زاۋات رايونىن، ارىيانىڭ بەلگىلى بولمىن، ت.س. تارتىپ الۋ، — جەڭگەن پىرولەتارىياتتى ناق وسىنداى پىروگىراممانى جۇزەگە اسىرۋعا ۇسوزسىز **ماجبۇر ەتەتىندىگىن** روسسىيا توڭگەرىسى دالەلدەدى.

اقىرىندا، ارىنە، ورايشىلدىققا قارسى تەك قانا پىروگىراممالار ارقىلى كۇرەسۋگە بولمايدى، قايتا تىنباستان باقلاۋ جۇرگىزىپ، پىروگىراممالاردى شىن جۇزەگە اسىرۋ كەرەك. كۇيرەگەن ەكىشى

يىتەرناتسيونالدىڭ ەڭ ئىرى، مەرت قىلغان قاتەسى ئىسوزدىڭ ئىسكە ساي كەلمەگەندىگىندە، ەكىجۇزدىلىككە، توڭكەرىستىك ئارسىز سىلدېر ئىسوزدى ئىتۇغا ادەتتەنگەندىگىندە (كاۋتسكى اعىمىنداعى- لاردىڭ بازەل جارىنامىسى جونسىندەگى قازىرگى كوزقاراسىنا قاراڭىز). قارۇسىزداندىرۇ دەيتىن بۇل قوعامدىق ىدىا، جەكە ئىر ادامنىڭ عاجاىپ ىيى ەمەس، قايتا بەلگىلى قوعامدىق جاعدايدا تۇاتىن جانە بەلگىلى قوعامدىق جىكتەرگە اسەر ەتەتىن ىدىا، بۇل ىدىا دۇنيە جۇزىلىك قانقۇيلى سوعىستاردان نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت تىس بولغان جانە سول تىس قالىپىندا قالۇدان ۇمىتەنەتىن جەكە ۇساق مەملەكەت- تەردىڭ ەرەكشە، اىرىقشا تۇردەگى ”تىنىش“ تۇرمىس جاعدايلارنىان تۇعاندىعى ايقىن. مۇنى دالەلدەۋ ۇشىن، قارۇسىزداندىرۇدى جاق- تاۋشى نۇربەگىيالىقتاردىڭ دالەلىنە ىي جىبەرۋدىڭ ۇزى-اق جەتكىلىكتى. ولار بىلاي دەيدى: ”بىز كىشكەنتاي ەلىمىز، بىزدىڭ اسكەرىمىز از، بىز ئىرى ەلدەرگە قارىسى ەشتەمە ئستەي المايمىز ”ال سوندىقتان ئىرى ەلدەردىڭ نە وىداي، نە مۇىداي توبىمەن ىمپەريالىستىك وداق جاساۋعا كۇشتەپ تارتۇنا قارسىلاسۇعا دار- مەنىسىزىز... بىز ۇزىمىزدىڭ اۋاشا تۇكىپىرمىزدە تىنىش قالىپتا قالۇدى، دۇنيە جۇزىنە قاتىسىسىز ساياساتتى جۇرگىزە بەرۋدى، قارۇسىزداندىرۇدى، تەجەۋ قۇاتى بار ارالىق سوتتار قۇرۇدى ماڭگى (”ماڭگىلىك“— بەلگىيادامى سىياقتى بولسا كەرەك؟) بەيتاراپ بولۇدى تالاپ ەتۇدى، ت.س. تىلەيمىز.

كوپتەگەن ۇساق مەملەكەتتەردىڭ تىس قالۇعا كىشى-گىرىم باس قاتىرۇشىلىعى، دۇنيە تارىخىنىداعى ۇلى شايقاستاردان اۋلاقىنا بولۇدى، وزدەرىنىڭ بىرشاما جەكە يەلەگەن ورنىن سەلقوستىقتا بولۇى ۇشىن پايدالانىۋدى عانا كوكسىەيتىن ۇساق بۇرجۇازىيالىق تىلەكتەر— قارۇسىزداندىرۇ ىدىاسىنىڭ بەلگىلى كىشكەنتاي مەملە-

كەتتەردە بەلگىلى دارەجەدە قارسى النۇننىڭ جانە بەلگىلى دارە-
جەدە ەتەك الۋىنىڭ **وبىيەكتىپتىك** قوعامىدىق جاعدايى مەنە
وسى. ارينە، بۇل وي كەرتارتىپا، ول سىلعي جالغان ۇمتتەرگە
نەگىزدەلگەن، ويتكەنى يمپەريالىزم ۇساق مەملەكەتتەردى دۇنيە
جۇزىلىك شارۋاشلىق پەن دۇنيە جۇزىلىك ساياسىدىك كوك
يىرىمىنە قايتسە دە تارتىپ وتىرادى.

مىسالعا شۆەيتساريانى الايىق. ونىڭ يمپەريالىستىك جاعدايى
وبىيەكتىپتىك جاعىنان جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ەكى لۇشيانىن بەلگە-
لەپ وتىر: ورايشىلدار يمپەريالىستىك بۇرجۇازيانىڭ ساياحاتشىلارد-
نان پايدا الۋ ۇشىن جانە وسى ”تىنىش“ مونوپولىيالىق ورنىدى
مۇمكىندىگىنشە تىيىمدى، مۇمكىندىگىنشە تىنىش پايدالانۋ ۇشىن
بۇرجۇازيامەن وداقتاسىپ، شۆەيتساريانى رەسپۇبليكالىق دەموكراتە-
يالىق مونوپولىيالىق وداقتا اينالدىرۋعا تىرىسۇدا.

شۆەيتساريانىڭ شىن سوتسيال-دەموكراتتارى شۆەيتساريانىڭ
سالىستىرمالى بوستاندىعى مەن ”حالىقارالىق“ ورنىن ەۋروپا ەل
جۇمىسشى پارتىيالارىنداى توڭگەرىستىك ەلەمەنتتەردىڭ جاقىن
وداعىنىڭ جەڭۋىنە كومەكتەسۋ ۇشىن پايدالانۋعا تىرىسۇدا. شۆەيتە-
ساريا، قۇدايعا شۇكىر، ”ۋزىنىڭ دەربەس“ تىلىندە ەمەس، دۇنيە
جۇزىلىك ۇش تىلدە جانە ناق وزىمەن كورشىلەس سوعىسۋشى
ەلدەردىڭ تىلىندە سويلەيدى.

ەگەر شۆەيتساريا پارتىياسىنىڭ 20 مىڭ مۇشەسى ”توتەنشە
سوعىس سالعى“ رەتىندە اپتا سايىن ەكى سانتىم اقشا بەرسە،—
”بىز جىلىنا 20 مىڭ فرانك الار ەدىك، بۇل— ەل باس اقل-
شىلار بۇنىڭ تىيىم سالۋىنا قاراماستان، جۇمىسشىلاردىڭ اشۋ- نىزاسى
باستالىپ كەلە جاتقاندىعى تۋرالى، ولاردىڭ اكوپتاردا باۋىرلاسۋى
تۋرالى، ”ۋز ەلدەرى“نىڭ يمپەريالىستىك بۇرجۇازياسىنا قارسى

ولاردىڭ توڭگەرىستىك جۈمەن قارۋ پايدالانۋدان ئۇمىتى ەكەنى تۇرالى، ت.س. شىن سىرلاردى سوعىشۇشى ەلدەردىڭ جۇمىششارى مەن اسكەرلەرنە ئۇش تىلدە دۇركىن-دۇركىن باسپ شىعارۋعا جانە تاراتۋعا جەتكىلىكتى.

مۇنىڭ بارى جاڭالىق ەمەس. «كۈزەتشى» گازەتى³⁷⁰، «حالىق ۇقى» گازەتى³⁰⁶، «بەرنەر كۈزەتشىسى» گازەتى³⁰⁷ سياقتى ماڭداي الدى گازەتتەر ۇدال وسىنى سىتەۋدە، ۇبراى، امال قاندا، جەتكىلىكسىز بولپ وتىر. وسىنداى قىزمەت ارقىلى عانا اراۋدا بولعان پارتيا قۇربلىتاينىڭ³⁷¹ تاماشا قاۋلىسى جاي تاماشا قاۋلى بولۋمەن عانا تىنعان جوق.

ۇىز نىتتەپ وتىرعان ماسەلە قازىر بىلاى قويىلىپ وتىر: قارۋ-سىزداندىرۋ تالابى شۋەيتسارىا سوتسىيال-دەموكراتىننىڭ توڭگەرد-ستىك باعىتىنا سايكەس كەلە مە؟ ارىنە، سايكەس كەلمەيدى. وببەك-تىپتىك جاعىنان، «قارۋسىزداندىرۋ»-ۇساق مەملەكەتتەردىڭ مەيلىنشە ۇلتىتىق، وزگەشە ۇلتىتىق پروگرامماسى، يىتەرناتسىيونال-دىق توڭگەرىستىك سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ استە يىتەر-ناتسىيونالدىق پروگرامماسى ەمەس.

نەمىس تىلىندەگى گازەتتەن ورسشاعا
اۋدارىلىپ باسلىدى
«لەنىن شىعارمالارى»، 23-توم،
جانزۇشاسى، 73-84-بەستەرىنەن
الدى

1916-جىلى 9-ايدا جازىلدى
1917-جىلى 9-جانە 10-ايلاردا
«جاستار يىتەرناتسىيونالى» گازەتىنىڭ
9-جانە 10-سانىندا تۇڭغىش رەت
باسلىدى

قول قويغان: ن.لەنىن
ورسشاعا اۋدارماسى 1929-جىلى «لە-
نىن شىعارمالارى»نىڭ 19-توم، 2-،
3-باسپاسىندا تۇڭغىش رەت باسلىدى

يېمپەريالىزىم جانە سوتسىيالىزىمنىڭ جەڭگىۋارلىقى

ورايشلىدىقنىڭ (ياغنى سوتسىيالىزىم - شوۋېننىزىمنىڭ) ھۆرۈپا جۇمىسى - شى قوزغالىسىن توتەنشە جىبرىكەنشى تۇردە جەڭنىڭ يېمپەريالىزىمىمەن بايلانسى بار ما؟

قازىرگى زاماندا سوتسىيالىزىمنىڭ ئۇبىرلى ماسەلەسى وسى. قازىر بىزدە وسى ئۇبىرلى ماسەلەنى تالداۋعا مۇمكىندىك بار جانە تالداۋعا ئىسپىتىمىز، وپتىكىنى ئىز، بىرىنىشەن، ئىزدىڭ زامانىمىز - دىڭ جانە قازىرگى سوتسىيالىزىمىمپەريالىستىك سىپاتىن؛ ەكىنشى - دەن، سوتسىيالىزىم - شوۋېننىزىمنىڭ ورايشلىدىقپەن ايرىلماس تارىخى بايلانسىن جانە ولاردىڭ ۇقساس يىدىالىق ساياسى مازمۇنىن پارتىيالىق باسپا سوزىمىزدە ابدەن انىق تۇراقتاندىرىدۇ.

الدىمەن يېمپەريالىزىمگە مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا دال، تولۇق انىقتاما بەرۋ قاجەت. يېمپەريالىزىم - كاپىتالىزىمنىڭ ەرەكشە تارىخى ساتىسى. بۇل ەرەكشەلىك ئۇش ئۇرلى: (1) يېمپەريالىزىم دەگەنمىز مونوپولىيالىق كاپىتالىزىم؛ (2) يېمپەريالىزىم دەگەنمىز پارا-زىتتىك نەمەسە ئىرىپ - ئىرىپ بارا جاتقان كاپىتالىزىم؛ (3) يېمپەريالىزىم دەگەنمىز ئولپ بارا جاتقان كاپىتالىزىم. ەركىن باسەكەنىڭ ورنىن مونوپولىيالىق ئۇي يېمپەريالىزىمنىڭ ئۇبىرلى ەكونومىكالىق بەلگىسى، ەمانى بولپ تابىلادى. مونوپولىيالىق باسقى 5 ئۇرلى بەينەسى بولادى: (1) كارتەلدەر، سىندىكاتتار

جانە ترەستەر قۇربلادى؛ ^۱ ئۇندىرىستىڭ شوغىرلانىۋى كاپىتالىستەر-
دىڭ وسى مونوپولىالىق وداقتارىن تۇدىرىۋ سانسىنا جەتەدى؛ (2)
^۲ ئىرى بانكىلەر مونوپولىالىق ورىنىدى يەلەيدى؛ 3—5 الپ بانكى
امەرىكانىڭ، فرانسىيانىڭ، گەرمانىيانىڭ بۇكىل ەكونومىكالىق تۇرمى-
سىن بىسلەپ-تۈستەيدى؛ (3) **شىكىزات** قاينارلارىن ترەستەر
مەن مالىا شونجارلارى باسپ الادى (مالىا كاپىتالى دەگەنسىز
بانكى كاپىتالىمەن قوسىلىپ كەتكەن مونوپولىالىق ونەركاسپتىك
كاپىتال)؛ (4) **حالىقارالىق كارتەلدەر دۇنيە** ^۳جۇزىن بولسىكە
(ەكونومىكالىق جاققان) سالا باستايدى. مۇنداي **حالىقارالىق كار-**
تەلدەردىڭ سانى جۇزدەن استى، ولار **بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك**
بازاردى يەلەپ الدى جانە ونى **”تاتۋلىقپەن”** بولسىكە سالدى (ونى
سوعىس قايتا بولسىكە سالۋدان بۇرىن). شەتكە كاپىتال شىعارۋدىڭ
مۇنداي ەرەكشە قۇبىلىسى مونوپولىا ەمەس كاپىتاليزىم تۇسىندا
شەتكە توۋار شىعارۋعا ۇقسامايدى، ول دۇنيە ^۴جۇزىن ەكونومىكالىق،
ساياسي جانە تەرىتورىيا جاققتارىنان بولسىكە سالۋمەن تىعىز
بايلانىستى؛ (5) **دۇنيە** ^۵جۇزىن (وتارلاردى) تەرىتورىيا جاققان
بولسىكە سالۋ اياقتالادى.

يېمپەرئاليزىم الدىمەن امەرىكا مەن ەۋروپادا، ونان سوڭ ازىادا
كاپىتاليزىمنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى رەتىندە 1898—1914-جىل-
دارى تولىق قالىپتاستى. امەرىكا—يىسپانيا سوعىسى (1898-جىلغى)،
انگلىيا—بۇر سوعىسى (1899—1902-جىلدارداغى)، روسىيا—جاپونىيا
سوعىسى (1904—1905-جىلدارداغى) جانە ەۋروپاداغى 1900-
جىلغى ەكونومىكالىق داعدارىس—دۇنيە جۇزىلىك تارىختىڭ جاڭا
زامانىنىڭ باستى تارىخى بەلگىسى مەنە وسىلار.

يېمپەرئاليزىمنىڭ پارازىتتىك نەمەسە ^۶ئىرىپ-^۷شىرىپ بارا جاتقان
كاپىتاليزىم ەكەندىگىنە كەلسەك، بىرىنشەدىن، ^۸ئىرىپ-^۹شىرىپ بارا

جاتقان بەتالىسىنان بايقالادى، بۇل بەتالىس ئۇندىرىس قۇرال - جابدېقتارىنا جەكە مەنىشك تۇسىنداعى مونوپوليا اتاۋلىنىڭ وزگەشە - لىگىن كورسەتەدى. رەسپۇبلىكاشل دەموكراتىلاردىڭ جانە پاتاشىل كەرتارتىپاشلىلاردىڭ يېمپەريالىستىك بۇرچۇزىياسى اراسىنداعى پارىقتاردىڭ ئوشىپ بارا جاتقاندىغىنىنىڭ ئاق سەبەبى - ولاردىڭ قاي - قايسىسى دا تىرىدەي ئىرىپ - شىرۋەدە (بۇل ونەركاسپىتىڭ ئىشئارالارنىدا، ئىشئارالەردە نەمەسە ئىشئارالەمەزگىلدەردە كاپىتالىزىمنىڭ ئاڭغالارلىق تەز دامۇنىن ەشىر جويمايدى). ەكىن - شىدەن، كاپىتالىزىمنىڭ ئىرىپ - شىرۋى "ئوسىم شەگىن قىۋ" مەن كۈنەلتەتن كاپىتالىستەردىڭ قالىڭ ئوسىمقورلار جىگىنىنىڭ قالىپتاسۇنىان كورىنەدى. الدىڭى قاتارلى ئورت يېمپەريالىستىك ەلدە، انگىليادا، امەرىكادا، فرانسىيادا، گەرمانىيادا قۇندى قاعاز ەسەبىمەن العانداغى كاپىتال 100 - 150 مىليارت فرانك، بۇل ولاردىڭ اربىرنە جىل سايىن كەمىندە 5 - 8 مىليارت فرانك كىرىس كىرەدى دەگەن ئسوز. ئۇشىنىشەن، شەتكە كاپىتال شىعارۋ - ەسە - لەنگەن پارازىتتىكتىڭ بەينەسى. تورتىنىشەن، "مالىيا كاپىتالى ەركىندىككە ەمەس، ئستەمدىككە بوي ئرادى". ساياسىي جاقىتاعى جالىپى بەتتىك كەرتارتىپالىق - يېمپەريالىزىمنىڭ ەركشەلىگى. پارا بەرىپ ساتىپ الۋ كۇشەيەدى، پانا ما دىالاسى³⁵¹ تەكتەس دىالالار ئۇستى - ئستىنە جارىققا شىعپ وتىرادى. بەسىنىشەن، قوسىپ الۋ - مەن تىعز بايلانىسقان، ەزىلۋشى ئلتاردى قاناۋ، اسىرەسە از ساندى "ئىرى" ەلدەردىڭ وتارلاردى قاناۋى "مادەنىيەتتى" دۇنيەنى "جۇز مىليونداغان مادەنىيەتسىز خالىقتاردىڭ دەنەسىندەگى پارازىت - تەرگە بارغان سايىن اينالدىرا تۇسەدى. رىم پىرولەتارلارى قوعامعا سۇيەنىپ كۈنەلتەدى. قازىرگى قوعام قازىرگى زامانىعى پىرولەتارلار - مەن كۈن كورۋدە. سىسموندىدىڭ بۇل تەرەڭ تۇسىنىگىن ماركس

باسا دارپتەگەن بولاتتىن³⁷². قازىر يېمپەرئاليزىم ئىستىڭ جايىن ئېراز وزگەرتتى. يېمپەرئاليزىمنىڭ ەلدەردەگى پىرولەتارىياتتىڭ ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەرى دە جارم- جارتىلاپ ئۇز مىليونداغان مادەنىيەتسىز حالقتاردىڭ ەسەبىنەن كۇن كۆرەدى.

يېمپەرئاليزىمنىڭ سوتسياليزىمگە وتەتن، ئولسپ بارا جاتقان كاپىتاليزىم بولسپ تابىلاتىن سەبەبى تۇسىنىكتى: كاپىتاليزىمنىڭ شىمەن ئولسپ شىققان مونوپولىالىق قازىردىڭ وزىندە- اق كاپىتاليزىمنىڭ ئولۇى، ونىڭ سوتسياليزىمگە ئوتۇنىڭ باسى بولسپ تابىلادى. يېمپەرئاليزىمنىڭ ەڭبەكتى كەڭ كۆلەمدە قوعامداستىرۇد- نىڭ (ياعنى اقتاۋشىلار: بۇرچۇزىيالىق ەكونومىستەر- تۇي- دەكتەلۇ) دەپ اتاعان نارسەنىڭ) مانىسى دە ناق سول.

يېمپەرئاليزىمگە وسىنداي انىقتاما بەرسەك، ك. كاۋتسكىيەن بۇكىلدەي قارسى كەلەمىز، ويتكەنى ول: يېمپەرئاليزىم "كاپىتاليزىم- نىڭ ئېر ساتىسى" دەپ ەسەپتەمەيدى، ال يېمپەرئاليزىمگە مالىا كاپىتالى "تىلەپ قولدانىپ وتىرعان" ساياسات، "ونەركاسپىتى" ەلدەردىڭ "اۋىل شارۋاشلىقتى" ەلدەردى قوسىپ الۇعا ۇمىتلۇى دەپ انىقتاما بەرەدى^①. كاۋتسكىدىڭ بۇل انىقتاماسى نازارىيالىق جاقىبان بۇكىلدەي جالغان. يېمپەرئاليزىمنىڭ ەرەكشەلىگى- ناق ونەركاسپ كاپىتالىنىڭ ەھەسى، قايتا مالىا كاپىتالىنىڭ ۇستەمدىگى، ناق اۋىل شارۋاشلىقتى ەلدەردى عانا ەھەسى، قايتا بارلىق ەلدى

① "يېمپەرئاليزىم دەگەنىمىز جوعارى دارەجەدە دامىغان ونەركاسپىتى كاپىتاليزىمنىڭ تۇنىدىسى. يېمپەرئاليزىم دەگەنىمىز ونەركاسپىتى كاپىتالىستىڭ ۇلتىڭ نەزۇرلىم كوپ اۋىل شارۋاشلىقتى رايونداردى، وندا قانداي ۇلت مەكەندەپ وتىرعانىنا قارامىستان باعىندىرۇعا جانە قوسىپ الۇعا ۇرنۇى بولسپ تابىلادى." (كاۋتسكىدىڭ 1914- جىلى 9- ايدىڭ 11- كۇنى «جاڭا داۋىر»²⁴ دە جاريالانغان ماقالاسى)

قوسىپ الۇعا ۇرناتىندى. كاۋتسكى ۇزىنىڭ جەكسۇرىن بۇرجۇا-زىيالىق جاڭغىرتىمپازدىعنا، ياعني ”قۇرالىسىزداندىرۇ“، ”اسقان يېمپەريالىزىم“ دەگەن سياقتى مىلجىڭدارىنا جول اشۇ ۇشىن يېمپە-ريالىزىمنىڭ ساياساتىن ونىڭ ەكونوميكاسىنان بولە قارايدى، ساياسي جاقتاعى مونوپولىيالىقتى ەكونوميكالىق جاقتاعى مونوپولىيالىقتان بولە قارايدى. بۇل ۇنازاريالىق جالعاندىقتىڭ ماعناسى مەن ماقساتى بۇكىلدەي يېمپەريالىزىمنىڭ ەڭ تەرەڭ قايشىلىقتارىن بۇركەمەلەپ، سول ارقىلى يېمپەريالىزىمنىڭ اقتاۋشىلارىمەن، ياعني اشكەرە سوت-سىيال-شوۋينيستىرەمەن جانە ورايشىلدارمەن ”بىرلەشۇ“ ۇنازارياسىن اقتاۋدان باسقا تۇك تە ەمەس.

كاۋتسكىدىڭ ماركىسىزىمىنەن بۇل بەت بۇرۇنا ۇبز »سوتسيال-دە-موكىرات« گازەتىندە دە،²⁸⁹ »كوممۇنىس« تە دە³⁷³ ەگجەي-تەگجەيلى توقتالدى. ۇزىدىڭ روسسيالىق كاۋتسكىشىلدەر جانە اكسەلرود پەن سپەكتاتور³⁵⁵ باس بولعان ”ۇيىمداستىرۇ القاسىنىڭ مۇشەلەرى“³²⁶، مارتوۋ تا سونىڭ شىندە، جالىپى العاندا، تروتسكى دە ودان سىرت ەمەس، بارلىعى دا كاۋتسكىشىلدىك—وسى يىديالىق اعم ماسەلەسى تۇرالى ۇندەمەي وتكەندى ارتىق كوردى. ولار كاۋتسە-كىيدىڭ سوعىس كەزىندە جازعان نارسەلەرىن اشكەرە قورعاۋدان قورقادى، نە كاۋتسكىدى جاي قولپاشتاۋمەن (ۇيىمداستىرۇ القاسى ورسشا باسىپ شىعارۇعا ۋادە بەرگەن اكسەلرودتىڭ نەمىسشە جازعان كىتاپشاسىندا) نەمەسە كاۋتسكىدىڭ جەكە ادامدارعا جازعان حاتىنان سىتات الۋمەن، مىسالى، سپەكتاتور عانا سىتىلىپ شىعا بەردى. بۇل حاتىتارىندا ول ۇزىن قارسى توپتىڭ مايدانن ۇستاۋشى ەتىپ كورسەتەدى، ال ۇزىنىڭ شوۋينيستىك سوزدەرىن تۇگەلدەي جوققا شىعارۇعا ايلانكەلىكپەن ارەكەتتەندى.

مىنانى كورسەتىپ ۇتۇ ۇتىس: كاۋتسكىدىڭ يېمپەريالىزىمىدى

بەزەندىر ۋەن بىردەي "تۇسنىڭ" ى خىلفەريگىنىڭ «ماليا كاپىتالى» دەگەن كىتابىمەن سالىستىرغاندا ئانا مەمەس (خىلفەردىڭ ۋوزى دە بۇل كۈندە كاۋتسكىدى جان سالا جاقىتاپ جانە سوتسىيالىزىم - شوۋىنىس - تەرمەن "بىرلەشۋ" دى داربىتەپ وتىرسا دا!)، سوتسىيالىزىم - لىبېرالىزىم ج.ا. ۱. ھوبسونمەن سالىستىرغاندا دا كەينى كەتەدى. ماركسىزىم - ئاتانۇغا تىتتەي دە زاۋقى جوق بۇل انگلىيا ەكونومىسى، ۋوزنىڭ 1902 - جىلى شىعارماسىندا ① يېمپېريالىزىمگە ئانغۇرلىم تەرەڭ ئىنقىلاپقا بەرەدى، ۋوزنىڭ قايشىلىقتارىن ئانغۇرلىم تەرەڭ ئىشكەرە - لەدى. يېمپېريالىزىمنىڭ پارازىتتىكى تۇرالى توتەنشە ماڭىزدى ماسەلە جايلى بۇل جازۋشى (ۋدان كاۋتسكىدىڭ بارلىق تىنىشتىقپازدىق جانە "بىرلىكلىك" جەكسۇرىندىقتارىن تۇگەل دەرىلىك تابۇغا بولادى) مەنە بىلاي دەيدى:

ھوبسون لاقسا يېمپېريالىزىمنىڭ كۈشىن ەكى تۇرالى جاعدايلىرىمەن تەكەن دەپ ەسەپتەيدى: 1) "ەكونومىكالىق پارازىتتىك"، 2) باغىنىشتى ەلدەر ھالقىنان ئىشكەر قۇراۋ. "بىرىنشى جاعدايلىرىمەن - نوميكالىق پارازىتتىكتىڭ سالتى بولپ تابىلادى، بۇل سالت بويىنشا ۇستەم مەملەكەت ۇزنىڭ باسپالغان جەرلەرىن، وتارلارنى جانە ۋوزنى باغىنىشتى ەلدەردى، ۇز ەلىنىڭ ۇستەم تاپتارىن بايىتۇغا، ۇز ەلىنىڭ تومەنگى تاپتارىن ساتپالسى، ولاردى قىبىرەتكىز - بەۋگە پايدالانادى." ەكىنشى جاعدايلىرىمەن تۇرالى ھوبسون بىلاي دەپ جازادى:

"يېمپېريالىزىمنىڭ سوقىرىلىشىنىڭ ەڭ عاجاپ بەلگىلەرنىڭ بىرى - يېمپېريالىستىردىڭ "سوقىرىلىق" ى تۇرالى مۇنداي ۋەزىنىڭ سوتسىيالىزىم -

① ج.ا. ۱. ھوبسون «يېمپېريالىزىم» J.A.Hobson. «Imperialism» 1902 - جىلى، لوندون باسپاسى.

ليبېرالىس حوبسوننىڭ ئۆزىنىڭ شىئۇى "ماركسىزىمىشى" كاۋتسىكى-دىڭ ئۆزىنىڭ شىققاننان گورى ورنىدىراق، انگلىيا، فرانسىيا قاتارلىق يېمپەريالىستىك ەلدەردىڭ وسى جولغا تۇسكەندەگى نەمقۇ-رايدىلىغى بولپ تابىلادى. بۇل جاقتا انگلىيا بارىنەن دە اسپ "نۇستى. يىندىستان يېمپەرياسىن باعىندىرۇ شايقتاستارىنىڭ كوبىن-بۇزدىڭ بايىرىغى خالىقتاردان قۇراغان اسكەرىمىز جۇرگىزدى؛ يىندىستانداغى جانە تايانۋدان بەرى مىسرداغى قىرۋار تۇراقلىق ارمىالار انگلىيالىقتاردىڭ باسقارۋىندا بولدى؛ افريكانى، وڭتۇستىك افريكانى قوسىپاغاندا، باعىندىرۇ سوعىستارىنىڭ بارىن دەرىلىك بۇل ۇشىن بايىرىغى خالىقتار جۇرگىزدى."

جۇڭگونى بولشەككەتۋدىڭ بولاشاغى حوبسوندى مىناداي ەكو-نومىكالىق مەجەگە كەلتىرەدى: "ول كەزدە باتىس ەۋروپانىڭ كوپتەگەن رايوندارىنىڭ بەت-بەينەسى مەن سىپاتى قازىر مىنا ەلدەردىڭ كەيىر رايوندارىنا؛ انگلىيانىڭ وڭتۇستىگىنە، رىۋەراغا، يتالىيا مەن شۋەيتسارىياداغى ساياحاتشىلار وتە كوپ كەلەتىن، بايلار كوپ مەكەندەگەن جەرلەرگە ۇقسانمايتىن بولار ەدى، قىيرىش-مىستان جازنا ۇسىم جانە جىلدىق اقشا الۋشى باي اقسۇيەكتەردىڭ شامىن توبى، ونىمەن قوسا قىزمەتسەرلەر مەن ساۋداگەرلەردىڭ بىراز قوماقتىلاۋ توبى، نەداۋىر مول ۇي قىزمەتسەرلەرى، تاسمىمال كاسىبىندەگى جانە بۇيىمداردى مانەرلەر ەنەر كاسىبىندەگى جۇمىس-شىلار پايدا بولار ەدى. باستى ەنەر كاسىپ تاراۋلارى جوعالىپ، قىرۋار ازىق-تۇلىك ونىمدەرى جانە جارتىلاي مانەرلەنگەن ونىمدەر بەينە تارتۇ سىياقتى ازيا مەن افريكادان اعىلىپ كەلىپ جاتار ەدى." "باتىس ەلدەرىنىڭ اناعۇرلىم كەڭ وداعى، ياعنى ەرى ەلدەردىڭ ەۋروپالىق وداعىنىڭ اشالاتىن بولاشاغى مىناۋ: بۇل وداق بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك مادەنيەت نىسنىلىككەرىلەتپەگەندىكى بىلاي تۇرسىن،

كەرسىنىشە، باتىس پارازىتتىگىنىڭ اسا زور حاۋپىن تۇدۇرادى: جوعارى تاپتارى ازيا مەن افريكادان قىرۋار السىم الاتىن جانە سونىڭ كومەگىمەن ەندى مول اۋىل شارۋاشلىق جانە ونەر-كاسپ ونىمدەرىن وندىرۋمەن شۇعىلدانباي، جەكە ۇشىن قىزمەت سىتەيتىن نەمەسە جاڭا ماليا اقسۇيەكتەرىنىڭ باقىلاۋى استىندا ەكىنىشى دارەجەلى ونەركاسپتىك ەڭبەكتەرمەن شۇعىلدانانتىن قولعا ۇيرەتىلگەن كوپتەگەن قىزمەتشىلەر مەن ۇي قىزمەتكەرلەرىن ۇستايىتىن الدىڭعى قاتارلى ونەركاسپتى ەلدەردىڭ ۇبر توبى ۇبولىنىپ شىعار ەدى. مۇنداي ۇنازارىعا «بولاشاققا دەگەن ۇچون، ەلەۋسىز قارايتىن، ونى زەرتتەۋگە تاتىمايدى دەپ قارايتىن ادامدار قازىرگى وڭتۇستىك انگليانىڭ وسىنداي حالگە تۇسىرىلگەن رايون-دارىنىڭ ەكونوميكالىق جانە ەلەۋمەتتىك جاعدايلارىن ويلاپ كور-سىن. ولار مىنانى ويلاپ كورسىن: ۇمۇبادا جۇڭگو وسى مالياشلى دارعا، كاپىتال قوسۇشلارعا (ۇسىمقورلارعا)، ونىڭ ساياسىي جانە ونەركاسپ-ساۋدا قىزمەتكەرلەرىنىڭ ەكونوميكالىق تىزگىندەۋىنە باعىندىرىلسا، ۇسويتىپ ولار دۇنيە جۇزىندەگى بىردەن-ۇبر ەڭ ۇلكەن بايلىق قاينارىنان پايدا تۇسىرە السا جانە ونى ەۋروپادا تۇتىنىۋ ماقساتىنا جۇمىساي السا، بۇل ۇتۇزىم قانشاما زور دارەجەدە كەڭەيەر ەدى. ارينە، جاعداي وتە كۇردەلى، دۇنيە جۇزىندەگى ۇار-تۇرلى كۇشتەردىڭ وزگەرىسىن الدىن-الا مەجەلەۋ دە اسا قىيىن، سوندىقتان تەك وسى بولاشاقتى نەمەسە باسقا قانداي دا ۇبر بولا-شاقتى كۇنى بۇرىن تۇراقتاندىرۋعا بولمايدى. ۇىراق قازىر باتىس ەۋروپا يېمپەرئاليزىستەرىن قولىنا قاراتىپ وتىرعان كۇشتەر، شىنىندا، وسى باعىتتا دامىپ كەلەدى. ەگەر بۇل كۇشتەر قارسىلىققا كەز-دەسپەسە، باسقا جاققا اۋدارىلماسا، وندا ولار وسى بارىستى اياقتاۋ جاعىنا قاراي تىرىسادى.»

بۇل "قارسللىقتى" تەڭ توڭگەرىسىشلىپ پىرولەتارىيات، ونىڭ
 ۇستىنە تەڭ الەۋمەتتىك توڭگەرىس تۇرىندە كورسەتە الاتىندىعىن
 سوتسىيالىزىم - لىبېرالىس حوبسون بىلمەيدى. سوندىقتان دا ول سوت-
 سيال - لىبېرالىس! "بىراق ول 1902 - جىلدىڭ وزىندە - اق "ەۋروپا
 وداعى" نىڭ (كاۋتسكىشلىپ تروتسكىدىڭ نازارنا!) جانە "ارەلدىڭ
 ەكجۇزدى كاۋتسكىشىلدەرى جانىن سالا بەزەندىرىپ جۇرگەن
 فاكىتتەردىڭ ماڭسىزى تۇرالى ماسەلەنىڭ مانىنە، ياعنى ورايشىلدار
 (سوتسىيالىزىم - شوۋېنىستەر) دىڭ ازيا مەن افرىكانىڭ يىغىندا "دال
 يېمپەريالىستىك ەۋروپا قۇرۇ باعىتىندا يېمپەريالىستىك بۇرجۇازيا مەن
 بىرلىكتە كۇش سالىپ جۇرگەندىگىنە؛ ورايشىلداردىڭ وبىيەكتىپتىك
 جاعىنان ۇساق بۇرجۇازيا مەن جۇمىسشى تابىنىڭ بەلگىلى جىگىنىڭ،
 يېمپەريالىستىك ۇستەمە پايدا قاراجاتىنا ساتىپ العان كاپىتالىزىمنىڭ
 قارغىلى توبەتتەرىنە جانە جۇمىسشى قوزغالىسىن ازىدسۇشالارعا
 اينالغان "بىر بولەگى بولپ تابىلاتىندىعىنا ايتارلىقتاي توقتالادى.
 يېمپەريالىستىك بۇرجۇازيانىڭ قازىر جۇمىسشى قوزغالىسىن جەڭ-
 گەن (ۇزاققا بارا الار ما؟) ورايشىلمەن بولعان مۇنداي اسا تەرەڭ
 ەكونوميكالىق بايلانىسىن "بىز ماقالالارىمىزدا عانا ەمەس، پارتيامىز -
 دىڭ قارارلارىندا دا سان رەت كورسەتتىك. سوتسىيالىزىم - شوۋېنىزىم -
 مەن ات كەكىلىن كەسىسۇ "سوزسىز دەگەن قورتىندىنى وسىدان
 شىعاردىق. ال "بىزدىڭ كاۋتسكىشىلدەرىمىز بۇل ماسەلەگە سوقپاي
 "وتۇدى ارتىق كوردى! ماسەلەن: مارتوۋ "وزىنىڭ بىرنەشە رەتكى
 ارناۋلى بايانداماسىندا بۇلتاقويلق ىستەدى، ونىڭ بۇل سوزدەرى
 "ۇيىمداستىرۇ القاسىنىڭ شەتەلدىك شۇجىلەر باسقارماسىنىڭ حابار -
 لارى" نىڭ 374 - باسىلدى (1916 - جىلى 4 - ايدىڭ 10 - كۇنىگى 4 -
 سانىندا)، تەكىستى مىناۋ:

— "...ەگەر وي "ورىسى جاعىنان "زىيالىلار" ەا ەڭ جاقىنداعان، ەڭ

سىلغان جۇمىسشىلار دا تاعدىردىڭ قالاۋى بويىنشا توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيادان بولسۇپ ورايشىلىدىق چاققا كەتىپ جاتسا، وندا توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىي-نىڭ ئىسى وتە جامان، ئىتپتى ئۇمىتسىز بولار ەدى...

“تاعدىردىڭ قالاۋى” دەيتىن اقماقتىق ئسوز ارقىلى جانە بەلگىلى “سىقىرلىق سىتەۋ” ارقىلى جۇمىسشىلاردىڭ بەلگىلى بولە-گىنىڭ ورايشىلىدىق چاققا جانە يېمپەر ياليزمنىڭ بۇرچىۋازىيا چاققا اۋىپ كەتكەندىكى تۇرالى فاكتىتەن بۇلتارىپ كەتكەن! ال ئۇيىمداستىرۇ القاسنىڭ بۇلتاقويلارنا ئدال وسى فاكتىتەن جالتارۋ كەرەك-اق! ولار كاۋتسكىشىل حيلفەردىڭ جانە باستا بىرسىپىرا-لارى ماقتان ەتىپ جۇرگەن “ئۇستىرت ئمىتكەرلىك” ارقىلى سوزگە جۇباتىپ، پىرولەتارىياتنىڭ بىرلىگىنە جانە توڭكەرىسشىلەردىڭ جەڭسىنە ويپەكتىپتىك جاعدايلار ئسوزسىز كەپىلدىك بەرەدى دەپ جۇر! پىرولەتارىيات جونىندە ئبىز “ئۇمىتكەرلەرمىز” عوي دەسەدى! ئس جۇزىندە، كاۋتسكىشىلدەردىڭ بارى، ماسەلەن، حيلفەر-دىڭ، ئۇيىمداستىرۇ القاسنىڭ مۇشەلەرى جانە مارتوۋا-غىمىنىدا-غلار-ورايشىلىدىق جونىندەكى... ئۇمىتكەرلەر. ئستىڭ ئمانى وسىندا!

پىرولەتارىيات-تەك ەۋروپالىق كاپىتاليزمنىڭ نەمەسە يېمپەريا-لىستىك كاپىتاليزمنىڭ عانا ەمەس، كاپىتاليزمنىڭ، دۇنيە جۇزىلىك كاپىتاليزمنىڭ تۇنىدسى. دۇنيە جۇزىلىك كۈلەمدە 50 جىل بۇرىن نەمەسە 50 جىل كەيىن وسى كۈلەمنەن قاراعاندا بۇل جەكە ماسەلە-“پىرولەتارىيات”، ارىنە، بىرلىككە “كەلەدى”، ال توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتىيالىق پارتىيا دۇنيە جۇزى كۈلەمىندە “ئسوز-سىز” جەڭسىكە جەتەدى. بىراق ماسەلە مۇندا ەمەس، كاۋتسكىشىل مىرزالار، قايتا سەندەردىڭ قازىر ەۋروپاداعى يېمپەر ياليزمنىڭ

ھەلدەردە ورايشلىقلارنىڭ الدىندا جاغاتىسىنىپ وتىرعاندىقتارىڭىزدا،
ال ولار پىرولەتارىياتقا—وسى تاپقا جات، بۇرجۇازيانىڭ مالايى-
لارى، ۋاكىلدەرى جانە ونىڭ نىقالىن تاراتۋىشلار بولپ تابىلادى.
ولاردان قۇتۇلمايىنشا، جۇمىشى قوزغالىسى بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى
قوزغالىسى بولپ قالمايىن. سىزدەردىڭ ورايشلىقلارىمەن، يەنى
لەڭىندەرمەن، داۋىدتەرمەن، پەلەخانوتەرمەن، چەنكەلىلەرمەن،
پوتىرەسوپتارمەن جانە باسقارمەن "بىرلىك" تى ۋاعىزداۋلارىڭىز،
وبىيەكتىپ جاقتان، يېمپەريالىستىڭ بۇرجۇازيانىڭ جۇمىشى قوزغالى-
سىنداعى ۋازىنىڭ ەڭ جارامدى ۋاكىلدەرى ارقىلى جۇمىشىلاردى
قۇلدىققا سالۋىن قوزغاۋ بولپ تابىلادى. توڭكەرىستىڭ سوتسيال-
دەموكراتىيالىق پارتىيادىن ەڭ جۇزىلىك كۈلەمدە ۋىزىسىز جەڭگىسكە
جەتەدى، بۇلاي بولماۋى استە مۇمكىن ەمەس، بىراق بۇل جەڭگىس
سىزدەرگە قارىسى تۇرعاندا عانا بولادى جانە ۋىزىسىز بولا الادى،
سوندا عانا جۇزەگە اسادى جانە ۋىزىسىز جۇزەگە اسا الادى،
اتاپ ايتىسقاندا، سىزدەردى جەڭگەن جەڭگىس بولپ تابىلادى.

قازىرگى زامانعى جۇمىشى قوزغالىسىنداعى 1914—1916—جىل-
دارى بۇكىل دۇنيە جۇزى كۈلەمىندە كۈرەش ەكى ايرىلغان بۇل
ەكى نىسايىدى، تىپتى ەكى پارتىيانى ەنگەلىس پەن ماركس
انگىليادا، شامامەن 1858—جىلدىن 1892—جىلغا دەيىن، بىرنەشە
ون جىلدار بويى قاداعالاپ ۇقتى.

ماركس تە، ەنگەلىس تە دۇنيە جۇزىلىك كاپىتالىزىم يېمپەريا-
لىزىمگە قادام قويغان داۋىرگە دەيىن جەتە الماي كەتتى، ويتكەنى
بۇل داۋىر ەڭ مەرتە دەگەندە 1898—1900—جىلدارى عانا
باستالدى. الايدا انگىليا 19—عاسىردىڭ ورتا شەنەن باستاپ-اق
يېمپەريالىزىمنىڭ از دەگەندە مىناداي ەكى ۇلكەن مەركەشلەنگەن
ازىرلەدى: (1) اسا كەڭ وتار يەلەدى؛ (2) مونوپولىيالىق پايداغا

يە بولدى (ويتكەنى ول دۇنيە جۇزى بازارىندا مونوپولىالىق ورنىغا شىقتى). وسى ەكى ءۇيىمىن جونىنەن ايتقاندا، انگليا ول كەزدە كاپىتالىستىك ەلدەردىڭ اراسىندا ەرەكشە بولاتىن، ەنگەلس پەن ماركس وسى ەرەكشە جاعدايدى تالداي كەلىپ ونىڭ انگليا جۇمىسى قوزعالىسىندا ورايشلىدىقتىڭ جەڭۋىمەن (ۋاقىتشا جەڭۋىمەن) بايلانستىلىمىن توتەنشە ايقىن كورسەتتى.

1858-جىلى 10-ايدىڭ 7-كۈنى ماركسكە جازعان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەيدى: "انگليا پىرولەتارىياتى ءۇس جۇزىندە كۈن سايىم بۇرجۇازىيانۇدا، ءسويتىپ بارلىق ۇلتتار اراسىندا ەڭ بۇرجۇازىيانعان بۇل ۇلت ءۇستى تۇبىندە بۇرجۇازىيادان سىرت بۇرجۇازىيانعان اقسۇيەكتەر دە، بۇرجۇازىيانعان پىرولەتارىيات تا بولاتىن دارەجەگە جەتكىزبەك كورىنەدى. اريىنە، بۇكىل دۇنيە جۇزىن قاناپ وتىرعان ۇلت جونىنەن ايتقاندا، بۇل بەلگىلى دارە-جەدە ورنىدى." 271 1872-جىلى 9-ايدىڭ 21-كۈنى زورگەگە جولداغان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەپ جازادى: ەيلىز Hales حالە-قارالىق بىرلەستىك كومىتەتىندە ۇلكەن جاڭجال شىعارىپ، "انگليانىڭ جۇمىسىشى كوسەمدەرى ساتىلىپ كەتتى" دەگەن سوزدەرى ءۇشىن ماركستى ايىپتاپ داۋىس بەردى. ماركس 1874-جىلى 8-ايدىڭ 4-كۈنى زورگەگە بىلاي دەپ حات جازدى: "مۇندا <انگليادا> قالا جۇمىسىشلارنا كەلسەك، كوسەمدەردىڭ بۇكىل توبىنىڭ پارلا-مەنىگە كىرمەگەندىگى عانا وكىنىشتى، مۇنىڭ ءوزى وسى وڭىباغان-داردان قۇتىلۇدىڭ ەڭ سەنىمدى جولى بولار ەدى." 375 ەنگەلس 1881-جىلى 8-ايدىڭ 11-كۈنى ماركسكە جازعان حاتىندا "بۇر-جۇازيا ساتىپ العان نەمەسە ەڭ بولماغاندا بۇرجۇازىيادان اقى الاتىن ادامدار باسىشلىق ەتىپ وتىرعان ەڭ جەكسۇرىن انگليا جۇمىسىشى بىرلەستىگى" 352 تۇرالى ايتقان. 1882-جىلى 9-ايدىڭ 12-كۈنى

كاۋتسكىگە جازغان خاتىرىدا ەنگەلس بىلاي دەيدى: “سز مەنەن: انگليا جۇمىسشىلارى وتارشلىدىق ساياسات تۋرالى نە ويلايدى؟— دەپ سۇرايسىز. ولاردىڭ مۇنداعى ويى دا جالپى ساياسات جونىدەگى ويمەن ۇقساس. مۇندا جۇمىسشى پارتىياسى جوق، كەرباقە. پاشل جانە لىبەرال اپتىقپالار عانا بار، ال جۇمىسشىلار انگليانىڭ وتارلاردى مونوپولىلاۋ ۇقىعى مەن دۇنيە جۇزى بازارلارىنداعى مونوپولىالىق ۇقىقىنان سولارمەن بىرگە راقتاتانا پايدالانىپ وتىر.” 353

1889-جىلى 12-ايدىڭ 7-كۈنى ەنگەلس زورگەگە بىلاي دەپ جازادى: “...مۇنداعى (انگلياداعى) ەڭ جەكسۇرىن نارسە— جۇمىسشىلاردىڭ بوينا سىڭىپ العان بۇرجۋازىالىق “قۇرمەتتىلىك” (respectability)... تىپتى مەن ولاردىڭ شىندەگى ەڭ تاڭداۋلىسى ەسەپتەپ جۇرگەن توم مانى دا تاڭەرتەڭگى استى مارتەبەلى قالا باستىمەن بىرگە شەتەن بولدىم دەپ سۇيسىنە ايتادى. ولاردى فرانسۇزدارمەن سالىستىرساڭ توڭكەرىستىڭ نە ەكەندىگىن بىلە-سىڭ 376. ول 1890-جىلى 4-ايدىڭ 19-كۈنگى خاتىرىدا بىلاي دەيدى: “قوزعالىس (انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ قوزعالىسى) جاسىرىن العا باسىپ كەلەدى، بارغان سايىن قالىڭ جىكتەردى، ونىڭ ۇستىنە كوبىنەسە كۈنى بۇگىنگە دەيىن قوزعالماي جاتقان ەڭ تومەنگى كۆرنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى ەنگەلىستىكى، بۇقارانى قامىتۇدا، ولار وزدەرىنىڭ ورنىن، اسا زور قوزعالمۇشى كۇشتىڭ ناق وزدەرى ەكەندىگىن تايان كۈندەردە قانىپ جەتەدى 377.” ەنگەلس 1891-جىلى 3-ايدىڭ 4-كۈنى بىلاي جازادى: “ندىراپ كەتكەن كەمە-جاي ۇيىمى جەڭىلدى، باي جانە سوندىقتان دا قورقاق ەسكىلىك-تى، كەرباقىپا جۇمىسشى بىرلەستىگى سوعىس مايدانىندا جالعىز قالادى...” ول 1891-جىلى 9-ايدىڭ 14-كۈنى بىلاي دەپ

جازادى: جۇمىسشى بىرلەستىگىنىڭ نيۋ-كاستل قۇرىلتايىندا 8 ساعاتتىق جۇمىس كۈنىنە قارسى تۇرۇشى ەسكى جۇمىسشى بىرلەستىگىشىلدەر جەڭلىدى، بۇرجۇازىيالىق گازەتتەر دە ”بۇرجۇازىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ جەڭلىگەندىگىن مويىندادى... دكورنەكتە-لەندىرۋ بەلگىلەرىنىڭ بارلىعى ەنگەلىستىكى“³⁷⁸

ونداعان جىلدار بويى قايتالاپ كەلگەن بۇل پىكىرىن ەنگەلىستىڭ باسپا ءسوز بەتىندە اشكەرە جاريالاغاندىعىن ونىڭ 1892-جىلى «انگلىيا جۇمىسشى تابىنىڭ ھالى»نىڭ ەكىنشى باسپاسىنا العى ءسوزى³⁷⁹ دالەلدەيدى. مۇندا ”جۇمىسشى تابىنىڭ اراسىندا قىسۇبەكتەر“ تۇرالى، ”ەرەكشە ۇقىقتى از ساندى جۇمىسشىلار“ مەن ”قالىڭ جۇمىسشىلار بۇقاراسى“ اراسىندا قاراما-قارسىلىق تۇرالى ايتىلدى. انگلىيانىڭ 1848—1868-جىلداردا ەرەكشە ۇقىقتى ورنىداىلارعا كەلتىرەتىن ”ۇزاق پايداسىن“ جۇمىسشى تابىنىڭ ”ەرەكشە ۇقىقتى جانە قورعاۋداى بولماشى ازىشلىعى“ عانا كوردى، ”ال قالىڭ بۇقارا ەڭ مىقتاعاندا ۇاقىتتىق قانا جاقسارۋعا جەتە الادى...“ ”انگلىيانىڭ ونەركاسىپ مونوپولىياسى كۇيرەگەن كۈنى انگلىيا جۇمىسشى تابى مۇنداى ەرەكشە ۇقىقتى ورنىنان ايرىلادى...“ ”جاڭا“ جۇمىسشى بىرلەستىگى—سىلماىان جۇمىسشىلار بىرلەستىگى مۇشەلەرىنىڭ ”بىر تەڭدەسىز ارتىقشىلىعى بار؛ ولار-دىڭ كوڭىل كۇيى جاعداىى نەداۋىر جاقسى ەسكى جۇمىسشى بىرلەستىگىشىلدەر“دى ەسىنەن جاڭىلدىراتىن تىڭ سانا، وعان ءداستۇر بولپ قالعان قۇرمەتتى بۇرجۇازىيالىق سوقىر سەنىمدەردەن مۇلدەم ساۋ، ءالى اشىلماىان تىڭ جەر بولپ تابىلادى...“ انگلىادا ”جۇمىسشى ۋاكتىلدەرى دەيتىندەر“ دەپ ”وزدەرىنىڭ جۇمىسشى تابىنا ءتان قاسىيەتىن وزدەرىنىڭ لىبەريالىزىمى مۇحىتىنا باتىرۋعا ءزىر وتىرعان، سول سەبەبتى ولاردىڭ بۇل قاسىيەتى كەشىرىلەتىن...“

ادامدار اتالادى.

بىز ماركس پەن ەنگەلىستىڭ بۇكپەسىز سوزدەرىنەن ەنداۋىر تولىق ۇزىندىلەردى وقىرمانداردىڭ جالىپى بەتتىك زەرتتەۋى ۇشىن ادەبىي ەنداۋىر تولىق كەلتىردىك. بۇل سوزدەردى زەرتتەۋ قاجەت، ولار قۇنتتاپ وي جىبەرۋگە تاتىدى. ويتكەنى يېمپەريالىستىڭ ۇداۋىردىڭ وبىيەكتىپتىك جاعدايلارى بىزدەن جۇمىسشىلار قوزغالىسىندا قولدانۋدى تالاپ ەتەتىن تاكتىكانىڭ ۇيىنى مىنە وسىندا.

كاۋتسكى بۇل ارادا دا ۇسۋدى لايلالۇدى، ماركسىزىمنىڭ ورنىنا ورايشىلداردىڭ سىمراشلىدىق شىرىن سوزدەرىن قويۋدى ويلايدى. گەرمانىيانى انگليانىڭ مونوپولىيالىعىن بۇزۇ ۇشىن سوعىسادى دەپ اقتايتىن اشىق، اڭقاۋ سوتسيال-يېمپەريالىستەر (لەنجى سياقتىلار) مەن ايتىستا كاۋتسكى وسى كورنەۋ جالعاندىقتى باسقا ۇبر سونداي كورنەۋ جالعاندىق ارقىلى ۇزۇتتى، ەرسىزدىق جالعاندىقتىڭ ورنىنا ول ۇتاتتى جالعاندىقتى قويدى! ول انگليانىڭ ونەر كاسپىتىڭ مونوپولىيالىعى الدەقاشان تالقاندالغان، الدەقاشان بۇزىلعان، سوندىقتان وندا بۇزارلىق ەشتەگە جوق، بۇزۇ قاجەتسىز دەيدى.

بۇل دالەلدەردىڭ جالعاندىعى نەدە؟

بىرىنشىدەن، انگليانىڭ وتارشىلدىق مونوپولىيالىعىنان جالتاراپ وتىرعاندىعىندا. ال ەنگەلىس، ۇبىزدىڭ جوعارىدا كورگەنىمىزدەي، مۇنان 34 جىل بۇرىن، ياعني 1882-جىلدىڭ وزىندە-اق مۇنى ابدەن ايقىن كورسەتتى! انگليانىڭ ونەر كاسپى مونوپولىيالىعى بۇزىلعانىمەن، ونىڭ وتارشىلدىق مونوپولىيالىعى ساقتالىپ قانا قويماي، قايتا ۇتپىتى اسقىنىپ كەتتى، ويتكەنى دۇنيە ۇجۇزى ۇبولسىپ بولدى! جالعان ۇسوزدىڭ مايىن تامىزعان كاۋتسكى ۇسوعساتىن ەشتەگە جوق دەگەن بۇرچىۋازىيالىق تىنىشتىقپازدىق پەن ورايشىل.

دىق مەشئاندىق يىدىا سىماقتى جىلدېرتپالاتىپ وتكىزەدى. مۇنىڭ كەرسىنىشە، قازىر كاپىتالىستەر سوعىس ارقىلى تالاسپاق بولپ وتىرغاندىى بىلاي تۇرسىن، كاپىتالىزىمدى ساقىتاپ قالۇ ئۇشەن سوعىسپاي تۇرا المايدى، ويتكىنى وتارلاردى زورلىقىپەن قايتا بولمەيىنشە، جانغا يېمپەريالىستىك ەلدە ەسكىرەك (ئارى السىزىرەك) يېمپەريالىستىك بەلدى ەلدەردىڭ كەنەلپ وتىرغان ەرەكشە ۇقىقە. تارىن الا المايدى.

ەكىنىشەن، انگىليادا ورايشلىدىقتىڭ جەڭسىكە جەتۋىنىڭ (ۋاقىتشا) سەبەبى— انگىليانىڭ مونوپولىيالىى بولاتىندىى نەلىكتەن؟ ويتكىنى مونوپولىيالىق ۇستەمە پايدا، ياعنى دۇنيە جۇزىنىدەگى قالىپتى، داعدىلى كاپىتالىستىك پايدالاردان ارتىق پايدا بەرەدى. كاپىتالىستەر بۇل ۇستەمە پايدانىڭ ئىر بولەگىن (ئىپتى نەداۋىر بولەگىن!) ۇز ەلىنىڭ جۇمىسشىلارنى ساتىپ الۇ ئۇشەن، بەلگىلى وداق قۇرۇ (ۋەبىپىتار سۇرەتتەگەن انگىليا جۇمىسشى بىرلەستىگىنىڭ ۇز قوجايىندارىمەن بولغان اتاقتى ”وداق“ ن ەسكە ئتۇسىرىگىز)، ياعنى ۇز ەلىنىڭ جۇمىسشىلارى مەن كاپىتالىستەرى بىرلەسە وتىرىپ باسقا ەلدەرگە قارسى تۇراتىن وداق قۇرۇ ئۇشەن بولپ شىعارا الادى. انگىليانىڭ ونەركاسىپ مونوپولىيالىى 19— ەاسىردىڭ سوڭىندە— دا— اق بۇزىلدى. بۇل داۋسىز فاكت. ئىراق قانئالىق بۇزىلدى؟ مونوپولىيا اتاۋلى تۇگەل جويىلدى ما؟

ەگەر وسىلاي بولغان بولسا، كاۋتسكىدىڭ مېرالا سۇ (ورايشىلە— دارمەن) ”نازاريا“ سىنىدا بەلگىلى نەگىز بولغان بولار ەدى. ئىراق اڭگىمە وسىنىداي بولماي وتىرعاندىعىندا، يېمپەريالىزىم دەگەنمىز مونوپولىيالىق كاپىتالىزىم. كارتەل، ترەست، سىندىكات جانە جاپى بانكە اتاۋىلاردىڭ ئبارى دە ئۇرلى مونوپولىيالىق ۇيىم بولپ تابىلادى. ۇستەمە پايدا جويىلغان جوق، باياعىسىنىشا

ساقىتالىپ كەلەدى. مەرەكشە ۇقققا كەنەلگەن قازنا جاعىنان باي ۇبر ەلدىڭ باسقا بارلىق ەلدى قاناۋشىلىعى ەلى ساقىتالىپ قالدى، ەتپتى ۇرشى ۇستى. از عانا باي ەلدەر (دەربەس جانە شىن الپ ۇسى زامانى ەيلىق جونىنەن ايتقاندا، مۇنداي ەلدەر تورەۋ عانا: انگلىيا، فرانسىيا، امەريكا، گەرمانىيا) مونوپولىلاۋدى ۇشان-تەڭىز كۆلەمدە كەڭەيتىپ، ۇجۇز مىليونداپ، ەتپتى مىليارتتاپ ۇستەمە پايدا الپ كەلەدى، باسقا ەلدەردىڭ مىليونداغان حالقىنىڭ ۇمىي-نىنا ۇمىنىپ كەلەدى، اسا مول، اسا مايلى، اسا تولىمدى ولجانى ۇبولسىپ الۋ ۇشىن ۇزارا كۇرەسىپ كەلەدى.

يېمپەريالىزىمنىڭ ەكونوميكالىق جانە ساياسى ۇمانى مىنە وسىندا جاتىر، ال كاۋتسكى وسىنداى ەڭ تەرەڭ قايشىلىقتاردى اشپايدى، قايتا ولاردى بۇركەمەلەيدى.

”ئىرى“ يېمپەريالىستىك ەلدەردىڭ بۇرجۇازياسى ”ۆز ەل“ جۇمىسشىلارنىڭ جوعارى چېكىتەرىن ەكونوميكالىق جاقتان ساتىپ الۋ ۇشىن جىلىنا ۇبر-ەكى ۇجۇز مىليون فرانك شىعارا الادى، ويتكەنى ولاردىڭ ۇستەمە پايداسى شامامەن ۇبر مىليارت-تان اسادى. ال بۇل بولماشى ساداقانىڭ جۇمىسشى بۇجاڭدارعا، ”پارلامەنتتىڭ جۇمىسشى جورالارى“ نا (بۇل ۇعىم جونىندەگى ەنگە-لىستىڭ تاماشا تالداۋىن ەسكە الىڭىز)، اسكەرى ونەركاسىپ كومىي-تەتىندەگى 369 جۇمىسشى ۋاكىلدەرىنە، جۇمىسشى ەمانسپىتىلارعا، تار ۇرىستى كاسپىتىڭ جۇمىسشى ۇيىمىنداى جۇمىسشىلارعا جانە قىزمە-تىشلەرگە، تاى تاىلارعا قالاي ۇبولنىپ بەرىلەتىندىگىنە كەلسەك ول ەكىنشى ورىنداى ماسەلە.

1848—1868-جىلدارى جانە ودان ۇبراز كەيىننەرك مونوپول-ياللىقتان تەك انگلىيا عانا پايدالانادى؛ سوندىقتان ورايشىل-دىق انگلىيادا نەشە ون جىل باسىم ورىندا بولا الدى؛ نە وراسان

باي وتارلارى، نە ونەركاسىپ مونوپولىيالىعى بار ودان باسقا ەل بولغان جوق.

19-ئاسىردىڭ سوڭى ۋىشتەن ئېرى يېمپەرئالېستىك جاڭا دا-
ۋىرگە ۋوتۇ مەزگىلى بولدى، بۇل مەزگىلدە مونوپولىيالىقتان ئېرى
مەھس، وتە از ساندى بىرنەشە ئىرى ەلدىڭ مالىا كاپىتالىدارى
پايدالاندى (جاپونىيا مەن روسسىيادىكى اسكەرى كۇش جاقىتاي
مونوپولىيالىق، بايتاق ۋىتىرلەردى نەمەسە وزگە حالقتاردى، جۇڭگونى
جانە باسقارلاردى توناۋدىڭ ەرەكشە قولايلىقىنان تۋاتىن مونوپولىيا-
لىق قازىرگى زامانى ەڭ جاڭا مالىا كاپىتالىنىڭ مونوپولىيالىقىن
بەلگىلى دارەجەدە تولقىتىرادى جانە ونىڭ ورنىن باسادى). انگ-
لىيانىڭ مونوپولىيالىقىنا، وسىنداي تۇرلىشە جاعدايلار سەبەبتى ونداعان
جىلدار بويى ەشكىم تالاسا الماي كەلدى. قازىرگى زامانى
مالىا كاپىتالىنىڭ مونوپولىيالىقى سۇراپىل تالاسقا تاپ بولپ وتىر؛
يېمپەرئالېستىك سوعىس داۋىرى باستالدى. بۇرىن ئېرى ەلدىڭ
جۇمىشى تابىن ونداعان جىلدار بويى ساتىپ الۋعا، ازدىرۋعا
بولاتىن ەدى. قازىر بۇل تىم قىيىنعا ئۇستى، ئىپتى مۇمكىن دە
بولماي قالدى، ئېراق ونىڭ ەسەبىنە سانى شامالى (1848-
1868-جىلداردىكى انگلىيەن سالىستىرعاندا) ”جۇمىشى اقسۇيەك-
تەر“ جىگىن ئالى دە ساتىپ الۋعا بولادى، ”ئىرى“ يېمپەرئالېستىك
ەلدەردىڭ قاي-قايسىسى بولسىن ساتىپ الپ تا وتىر. بۇرىن
ەنگەلىستىك تاماشا تەرەڭ ايتۋى بويىنشا ”بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى
پارتىياسى“ تەك ئىرى ەلدە قۇرىلا الادى. (ويتكەنى ول كەزدە
مونوپولىيالىق جۇرگىزە الاتىن ئېرى عانا ەل ەدى)، ئېراق ونىڭ
ەسەبىنە ۇزاققا باردى. قازىر ”بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى پارتىياسى“
بارلىق يېمپەرئالېستىك ەلدەر ۇشىن بولماي قويمايتىن جانە
تيپتىك نارسەگە اينالىپ وتىر، ئېراق يېمپەرئالېستىك ەلدەر ولجا

بۇلۇڭ جولىدىكى جان تالاسقان كۈرەسى سەبەبىنى مۇنداق پارتىيىنىڭ
 بىر سىمپىرا ەلدەگى باسمىدىلىقى ۇزاققا بارمايدى. ويتكەنى تر-
 ەستەر، مالىا شونىڭلارلىرى جانە زات باعاسىنىڭ ورلەۋى قاتارلىقلار
 اتتوبەلىنىدەي جوعارى جەڭگىلەردى ساتىپ الۇعا مۇمكىندىك
 تۇدىرغانىمەن پىرولەتارىيات پەن جارتىلاي پىرولەتارىيات بۇقاراسىن
 بارغان سايىن قاتتى جانشتاۋدا، ەزۋدە، ويرانداۋدا جانە ازاپتاۋدا.
 بىر جاعىنان، بۇرجۇازىيا مەن ورايشىلدار از ساندى ەركەشە
 ۇقىقتى، اسا باي ۇلتتاردى باسقارلارنىڭ دەنەسىندەگى ”ماڭگىلىك“
 پارازىتتەرگە اينالدىرۇعا، نەگىرلەر مەن يىندىستاندىقتاردى، تاغى
 باسقارلاردى قاناۋ ارقىلى ”راحت“قا كەنەلۇگە، ولاردى قىلىپ
 تۇرغان قارۇلارمەن جابدىقتالغان جاڭا مىلىتارىزىمىمەن تۇنشق-
 تىرۇعا تىرىسادى. ەكىنشى جاعىنان، بۇرىنغىدان ارمان، قاتتى
 ەزگىگە ۇشراغان جانە يېمەريالىستىك سوعىستىڭ بارلىق. ازابىن
 ارقالاپ وتىرغان بۇقارا بۇل شىرماۋدان قۇتۇلۇعا، بۇرجۇازىيانى
 قۇلاتۇعا تىرىسادى. قازىرگى جۇمىشى قوزغالسىنىڭ تارىخى وسى
 ەكى تۇرلى اۋقىم اراسىنداعى كۈرەستە بىرتىندەپ باستالدى.
 ويتكەنى الدىڭعى اۋقىم كەزدەيسوق ەمەس، ونىڭ ەكونومىكالىق
 ”قاينار“ى بار، بۇرجۇازىيا بارلىق ەلدە سوتسىيال-شەۋىنىستەردىڭ
 ”بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى پارتىياسى“ن تۇدىرىپ، ۇسىرىپ جانە
 ونىمەن ۇزىن قامداپ وتىر. ماسەلەن، يتالىياداعى بىسسولاتىلەردىڭ
 رەسمىيلەنگەن تولىق سوتسىيال-يېمەريالىستىك پارتىياسى مەن پوتىرە-
 سوۋ، گۇەزدەۋ، بۇلكىن، چەيدىزە، سىكوبەلەۋتەردىڭ جارتىلاي
 رەسمىيلەنگەن پارتىيىسىمەن ەشپىر ماندىك پارقى جوق. ماڭىز-
 دىسى سول، جۇمىشى اقسۇيەكتەر جىگىنىڭ بۇرجۇازىياغا قاراي
 بولىنىپ شەۋى ەكونومىكالىق جاقتان پىسىپ جەتتى جانە اياقتالدى،
 ال مۇنداق ەكونومىكالىق فاكت پەن تاپتىق قاتناستىڭ وزگەرىسى

وزىنە ۋىلەسەتەن ساياسىي فورمانى ايرىقشا "جان قىناماي-اق" تاۋىپ الادى.

قازىرگى زامانى كاپىتالىزىمنىڭ ساياسىي ورگاندارى، ماسەلەن، باسپا سوز، پارلامەنت، تۇرلى ۇيىمدار جانە قۇربلىتايىلار تاعى باسقارار وسىنداي ەكونوميكالىق نەگىزدە قۇرمەتشىل، موماقان جاڭغىرتىمپازدارعا جانە وتانشىل جۇمىشى-قىزمەتسەرلەرگە ولار-دىڭ ەكونوميكالىق ەرەكشە ۇقىعى مەن بولماشى شاپاعاتىنا سايكەسەتەن ساياسىي ەرەكشە ۇقىقتاردى، بولماشى شاپاعاتاردى تاعاينىدايدى. نىيىگىنداعى نەمەسە اسكەرىي ونەركاسىپ كومىتەتىندەگى، پارلامەنتتەگى جانە تۇرلى كومىتەتتەردەگى، سونداي-اق "كورنەكتى" زاڭدى گازەتتەردىڭ رەداكسىيالارىنداعى نەمەسە كورنەكتىلىگى ودان كەم سوقپايتىن، "بۇرجۇازيانىڭ عانا ئىلىن العىش" جۇمىشى بىرلەستىگى القالار كەڭەسسىندەگى الاڭسىز، تابىسى مول ورىندار يېمەريالىستىك بۇرجۇازيانىڭ "بۇرجۇازىيالىق جۇمىشى پارتيا"لارداعى ۋاكىلدەردى جانە ولاردىڭ جاقتاستارىن شرعالايتىن جانە سيلايتىن نارسەلەرى بولپ تابىلادى.

ساياسىي دەموكراتىيالىق ورگاندار داسى باعىتتا قىمىل جاسايدى. بىزدىڭ زامانىمىزدا سايلاۋسىز كۈنەلتۈگە، بۇقاراسىز جول تابۇعا بولمايدى، ال باسپا ونەرى ەرەكشە دامىعان جانە پارلامەنتتە تۈزىمى داۋىرلەگەن داۋىردە بۇقارانى شرعالاۋ ۇشىن، جاعىمىسىز قولپاشتايىتىن، وسەك-اياڭ تاراتاتىن، الداپ-اربايتىن، سانگە اينالغان جانە جۇرتقا تۇسىنىكتى سوزدەردى قاقپاقىل ەتەتىن، جۇمىشىلار تەك بۇرجۇازيانى قۇلاتۋ كۇرەسىنەن بەزىسە بولعانى-ولاردىڭ قانداي جاڭالىقتار جاساۋىنا جانە يىگىلىكتى ارتتىرۋىنا بولادى دەپ وڭدى-سولدى ۋادە بەرەتىن كەڭ تاراعان، دايەكتى جۇرگىزىلىگەن، ەگجەي-تەگجەيلى ءتاسىل قاچەت. مەن بۇل

تاسىلدى "بۇرژىۋىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ" تىپتىك ەلىندەگى
وسى تاسىلدەردىڭ ەڭ وزىق جانە ەپتى ۋاكىلدەرىنىڭ ۇبرى
انگلىا ۇازىرى للويد-جورجىنىڭ ەسىمىمەن للويد-جورجىزىم
دەپ اتاپ ەدىم. للويد-جورج بۇرژىۋانىڭ ۇبرىنىشى دارەجەلى
پىسى جانە ساياسىي الاياعى، بەدەلدى شەشەنى بولاتىن، ول
جۇمىشىلار بۇقاراسى الدىندا نە بولسا سونى كوپىرۋگە، ۇتىپتى
كەيىپىر ەڭ توڭكەرىستىك سوزدەردى دە سويلەۋگە، ۇتىل العىش
جۇمىشىلارعا ەۋمەتتىك جاڭغىرتۋ تۇرىندە نەداۋىر ساداقالار
بەرۋدى (قامتاماسىزداندىرۋ قاتارلىلاردى) جۇزەگە اسىرۋ جايلى
ۋادە بەرۋگە شەبەر بولدى، بۇرژىۋايا ايتارلىقتاي قىزمەت ەتتى ①
جانە ناق جۇمىشىلار اراسىندا بۇرژىۋايا ۇشىن قىزمەت ىستەدى،
ناق پىرولەتارىياتنىڭ اراسىندا، ياعنى بۇقارانى رۋحىي جاقىتان
باغىندىرۋ ەڭ قاجەتتى ارى ەڭ قىين بولعان جەردە بۇرژىۋانىڭ
نقىالىن تاراتىپ وتىر.

قانە، للويد-جورجىنىڭ شەيدەمان، لەگىن، ەندەرسون، حاينىد-
مان، پلەحانوۋتاردان جانە رەنودەل اعىمىنداىلاردان اىرماشىلىعى
زور ما؟ سوڭىلاردىڭ كەيىپىرەۋلەرى ماركىستىڭ توڭكەرىستىك
سوتسيالىزىمىنە قايتا ورالادى دەپ قارسىلىق ايتۋشىلار بولار. بۇل
مۇمكىن، ۇىراق ماسەلەنى ساياسىي جاقىتان، ۇلكەن جاقىتاردان قارا-
عاندا، بۇل—دارەجە جاعىنداى بولماشى اىرماشىلىق قانا. قازىرگى
سوتسيال-شوۋينىس كوسەمدەردەن بىرەن-ساراندار عانا پىزولەتار-

① تاياۋدا مەن ۇىر اغىلىشىنا جورنالدىن للويد-جورجىنىڭ ساياسىي
دۇشپانى تورىدىڭ 215: «تورىلەر نازارىنداى للويد-جورج» دەگەن
ماقالاسىن وقىدىم. بۇل ساياسىي دۇشپاننىڭ كوزىن سوعىس اشپىتى،
ول مۇنىمەن للويد-جورج بۇرژىۋانىڭ قانداي تاماشا اپەرباقانى
ەكەندىگىن كورىپتى! تورىلەر ونىمەن الدەقاشان رايلاشقان!

ياتقا قايتا ورالۋى مۇمكىن. ئىراق سوتسيال-شۋېنيستىك نەمەسە (بۇل دا سول) ورايشلىدىق اعمم جوعالا دا، توڭكەرىستىك پىرولە-تارىياتقا "قايتا ورالا" دا المايدى. بۇل ساياسي اعمم، بۇل "بۇر-جۋازىيالىق جۇمىشى پارتىياسى" ماركسىزىم جۇمىشىلار اراسىندا قارسى الدىنىپ وتىرعان بارلىق جەردە ماركستىك اتىمەن انت سۇ ئىشپ قارغانادى. ئىر ساۋدا دۇكەننىڭ قانداي ماركانى بولسا دا سىتەتۈنە، قانداي ۋىۋەسكانى بولسا دا اسۇنا جانە قانداي قۇلاق-تاندىرۋدى بولسا دا شىعارۇنا تىم سالۋعا بولمايتىنى سىياقتى، ولاردىڭ مۇنىسىنا دا تىم سالۋعا بولمايدى. ەزىلگەن تاپتار اراسىندا ابرويلى توڭكەرىشىل كوسەمدەر قايتىس بولعاننان كەيىن، ولار-دىڭ جاۋلارى ولاردىڭ ەسىمدەرىنەن پايدالانىپ ەزىلگەن تاپتاردى الداۋعا ارەكەتتەنەتىن جايت تارىختا ۇنەمى كەزدەسىپ كەلدى.

فاكىت مىناۋ: "بۇرجۋازىيالىق جۇمىشى پارتىياسى" — وسى ساياسي قۇبىلىس قازىردىڭ وزىندە-اق بارلىق الدىڭعى قاتارلى كايتا-ليستىك ەلدەردە قالىپتاستى، بۇل پارتىيالارعا (نەمەسە توپتارعا، اعمىدارعا جانە تاغى باسقارعا ئىرئىر) قارسى باتىل، اياۋسىز، جالپى بەتتىك كۇرەس جۇرگىزبەينىشە يېمەريالىزىمگە قارسى تۇرۇ تۇرالى دا، ماركسىزىم تۇرالى دا جانە سوتسيالىستىك جۇمىشى قوزعالىسى تۇرالى دا اۋىز اشۇ مۇمكىن ەمەس. روسسىياداعى چەيدىزە توبى¹⁸³، «ئىزدىڭ ئىس» جورنالى³⁴⁰، «ەڭبەك ۇنى» گازەتى³⁸⁰ جانە شەتەلدەگى "ۋىمىداستىرۇ كومىتەتشلىدەر" وسىنداى پارتىيانىڭ وزگەرگەن ئىر تۇرىنەن باسقا تۇك تە ەمەس. بۇل پارتىيا-توپتار ەۋمەتتىك توڭكەرىستەن بۇرىن جويىلادى دەپ ويلاۋعا تىتتەي دە دالەلىمىز جوق. مۇنىڭ كەرسىنىشە، بۇل توڭكەرىس نەغۇرلىم جاقىنداسا، نەغۇرلىم كۇشتى قاۋلاسا، ونىڭ بارىسىنداى وزگەرىستەر مەن سەكىرۋەر نەغۇرلىم شۇعىل جانە

كۈشتى بولسا، بۇقارالىق توڭكەرىشتىك تاسقىنىنىڭ ورانشىلىدىن مەشھۇر تاسقىنىغا قارىسى كۈرەسى جۇمىشى قوزغالىشىدا سولغۇرلىم زور رول اتقارادى. بۇقارا ئاراسىدا دا نەمەسە بۇرچۇز-ياغا بەرىلگەن ەرەكشە ۇقىقتى چىك ئاراسىدا دا نەگىزى بولماغان-دىققان كاۋتسكىشىلىدىن ەشقانداي دەرەس اعم بولپ تابىلمايدى. ۇبراق كاۋتسكىشىلىدىكىن كاۋپىتىلىگى سول، ول وتكەن زامانىنىڭ يىدالوگىياسىنان پايدالانا وتىرىپ، پىرولەتارىياتتى ۇبۇرچۇزىلىق جۇمىشى پارتىياسى ەن سىرالاستىرۇغا، پىرولەتارىياتنىڭ ونىمەن بولغان بىرلىگىن ساقىتاۋغا، ۇسوتىپ سوتسىيالىستىك بەدەلدىن ارتىتىرۇغا تىرىسادى. اشىق سوتسىيالىستىك-شۇۋىنىستىك بىرلىك سوتسىيالىستىك ەرمەيتىن بولدى؛ اللويد-جورج انگىلىيا جۇمىشىلىرى جىنالىشىدا ئۇزىغا قاقىلىدى، حاينىدىمان پارتىيادان شەگىندى، رەنودەل ەن شەيدەمان اعمىنداىلار، پوتىرەسۇۋپەن گۇۋۇدەۋ اعمىنداىلار ساقىشنىڭ قورعاۋىمەن انا كۇنەلتىپ وتىر. كاۋتسكىشىلىدىن سوتسىيالىستىك-شۇۋىنىستىك بىرلىك سوتسىيالىستىك بارىنەن دە كاۋپىتىرەك.

كاۋتسكىشىلىدىن بىرلىك ەك ەتەك الغان بۇلتاقتارىنىڭ ۇبرى ۇبۇقارا ۇنى كۈلدەنەك تارتۇ. ولار: ۇبىزدىن بۇقارادان جانە بۇقارا-لىق ۇيىمداردان قول ۇزگىمىز كەلمەيدى دەسەدى. الايدا بۇل ماسەلە جۈمىشىلىدىن ەنگەلىستىك قويسىن ويلاپ كورگىزدەر. انگىلىيا جۇمىشىلى بىرلىستىگىنىڭ ۇبۇقارالىق ۇيىمدار ى 19-ئاسىردا بۇرچۇز-يالىق جۇمىشىلى پارتىياسىن چاقتادى. ۇبراق ماركسى پەن ەنگەلىس سونىڭ ۇشىن ونىمەن سىراغا كەلگەن جوق، قايتا ونى اشكەرەلەپ وتىردى. ولار مىنالاردى ۇمىتپادى: (1) جۇمىشىلى بىرلىستىگى ۇيىم-دارى پىرولەتارىياتنىڭ تەك ازىشلىغىن انا تىكەلەي قامىتىدى. سول كەزدەگى انگىلىيادا نەمەسە قازىرگى گەرمانىيادا بولسىن، پىرولە-

تارىياتتىڭ ەڭ كۆپ دەگەندە 5 تەن ئېرى ئېمىداردا بولدى. كاپىتاليزم تۇسىندا ئېمىدارغا پىرولەتارىياتتىڭ كۆپىلىگىن ەنگىزۈ مۇمكىن دەپ ويلاۋعا مۇلدە بولمايدى. (2) — بۇل باسسى — ماسەلە ئېمىم مۇشەلەرنىڭ سانىندا ەمەس، قايتا وسى ئېمىمنىڭ ساياساتىنىڭ وبىيەكتىپتىڭ ئۇس جۇزىنىدىڭ ماڭىزىندا: بۇل ساياسات بۇقارانىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتپ، بۇقارا ئۇشنى قىزمەت سىتەي مە، ياعنى بۇقارانىڭ كاپىتاليزمىنەن ازات بولۋى ئۇشنى قىزمەت سىتەي مە، الدە ازىشلىقتىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتپ، ولاردىڭ كاپىتال- ليزىمىمەن سىمىرالا سۇن كوزدەي مە؟ سوڭعى جاعداي 19- ەاسىرداى انگلىيا مەن قازىرگى گەرمانىيا قاتارلىقلاردىڭ شىندىق جاعدايى بولپ وتىر.

ەنگەلىس "ەڭ تومەنلىگى بۇقارا"نى، ياعنى ناعىز كۆپ ساندىلاردى كۈنە جۇمىسشى بىرلەستىگىندەگى "بۇرجۇازىالىق جۇمىسشى پارتىيا" - لارىنان، ەرەكشە ۇقىقتى ازىشلىقتان بولە قارايدى جانە "بۇرجۇاز- دارشا سىپايىگەرلىك" جۇقپاعان وسى كۆپىلىككە سۇيەنەدى. ماركستىڭ تاكتىكانىڭ ئمانى مەنە وسىندا!

سوتسىيال- شوۋىنىستەر مەن ورايشىلداردى پىرولەتارىياتتىڭ ناق قايسى بولەگىنىڭ جاقتاپ وتىرعاندىعىن جانە جاقتايتىندىعىن ئېز مەجەلەي المايمىز (ەشكىم دە مەجەلەي المايدى). مۇنى تەك كۇرەس كۈرسەتەدى، مۇنى تەك سوتسىيالىستىڭ تۈگىگەرەس تۈپكىلىكتى شەشەدى. ئېراق ئېز يېمپەريالىستىڭ سوعىستا "وتان قورعاۋشىلار" ازىشلىقتىڭ عانا ۋاكىلدەرى ەكەندىگىن شىنىندا بىلەمىز. سوندىقتان، ەگەر ئېز سوتسىيالىس بولپ قالا بەرگىمىز كەلسە، نەغۇرلىم تومەن جانە نەغۇرلىم تەرەڭ قاتنامداعىلار اراسىنا، ياعنى ناعىز بۇقارا اراسىنا بارۋعا ئېسىپىز، ورايشىلدىققا قارسى كۇرەستىڭ بار- لىق ماڭىزى مەن مازمۇنى مەنە وسىندا. ورايشىلدار مەن سوتسىيال-

شۋېيىنىستەردىڭ ئىس جۇزىنىدە بۇقارانىڭ مۇددەسىن ساۋدالاپ جۇرگەندىگىن، از ساندى جۇمىسشىلاردىڭ ۋاقىتشا مەركەشە ۇقىغىن قورعايتىندىغىن، بۇرچۇازيانىڭ ىدىياسى مەن نىقالىن تاراتىندىغىن، ئىس جۇزىنىدە بۇرچۇازيانىڭ وداقتاستارى جانە ۋاكىلدەرى ەكەننىن اشكەرەلەيمىز—سول ارقىلى بۇقارانى وزدەرىنىڭ ناعىز ساياسىي مۇددەسىن تانۇعا، يېمپەريالىستىك سوعىستار مەن يېمپەريالىستىك ۋاقىتشا بىتىمىدەردىڭ ۇزاق، ازاپتى اۋمالى—توكپەلى بارىسى ارقىلى سوتسيالىزىم چولنىدا، توڭكەرىس چولنىدا كۇرەسۋگە تارىيە—لەيمىز.

بۇقاراعا ورايشىلداردان برگە بولۇدىڭ سوزىزدىگىن جانە قاچەتتىلىگىن ئۇسىندىرۇ، ورايشىلدىققا قارسى اياۋسىز كۇرەسۋمەن ولاردى توڭكەرىسكە تارىيەلەۋ، سوعىس تاجرىبەلەرىنە نەگىزدەلە وتىرىپ ۇلتتىق لىبەريالىستىك جۇمىسشىلار ساياساتىنىڭ چىيرەكىنىشتى مانىن بۇركەمەي، قايتا ونى اشكەرەلەۋ—دۇنيە جۇزىلىك جۇمىسشى قوزغالىسىنداى بىردەن—بىر ماركىستىك لۇشيان مىنە وسى. كەلەسى ماقالادا بىز كاۋتسكىشىلدىككە تۇپتەن قاراما—قارسى لۇشياننىڭ باستى مەركەشەلىكتەرىن قورىتىپ كورمەكپىز.

1916—جىلى 10—ايدا جازىلعان	«ماقالالار جىناعى» نىداى نۇسقاسىنا
1916—جىلى 12—ايدا «سوتسيال—	ساي باسلىدى
دەموكراتىتار جىناعى» نىڭ 2—سانىد—	«لەننىن شىعارمالارى»، 23—توم، حا—
دا باسلىعان	نۇزۇشاسى، 103—119—بەتتەرىنەن
قول قويغان: ن. لەننىن	اللىدى

بۇرچۇزىيالىق تىنىشتىقپازدىق پەن سوتسىيا - ليستىك تىنىشتىقپازدىق³⁸¹

ئېرىنىشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ)
دۇنيە جۇزىلىك ساياسىيداعى بۇرىلىس

مۇنداي بۇرىلىشتىك بولپ وتىرعاندىننىڭ نەمەسە بولپ كەلە جاتقاندىننىڭ بەلگىلەرى ئېلىنىپ وتىر. اتاپ ايتقاندا: بۇل — يىمپەريالىستىك سوعىستان يىمپەريالىستىك بىتمىگە بۇرىلىس جاساۋ. يىمپەريالىستىك ەكى وداقتىڭ ەكەۋىنىڭ دە كۇمانسىز مىقتاپ تېتىقتاندىغى؛ سوعىستى مۇنان ارى سوزۇدىڭ قىندىغى؛ ماسقارا “سوعىس” پايدالارى رەتىندە حالقتىڭ تەرىسەن سىپىرىپ العانىڭ ۇستىنە تاغى دا ازداپ سىلەشتاي تۇسۇدىڭ جالىپى كاپىتالىستەر ۇشىن، اسىرەسە ماليا كاپىتالىستەرى ۇشىن قىين ەكەندىگى؛ امەرىكانىڭ، گوللاندىيانىڭ، شۋەيتسارىيانىڭ جانە باسقا دا بەيتاراپ ەلىدەردىڭ سوعىس تۇسىندا بايلىققا باتىپ، توپاتتاپ قالعان ماليا كاپىتالىستەرى ۇشىن شىكىزاتتار مەن ازىقتىق زاتتاردىڭ جەتكىلىك. سىز بولۇى سەبەپتى مۇنداي “پايدالى” ساۋدانى مۇنان بىلاي دا جۇرگىزە بەرۋ وڭاي تىمەي وتىرعاندىغى؛ ۇزىنىڭ يىمپەريالىستىك ئىرى باسەكەلەسى انگليانىڭ بەلگىلىرى وداقتاسىن ودان ايرىپ

الۇغا گەرمانىيانىڭ بارىنىشا ارەكەت ەتۋى؛ گەرمانىيا ۈكىمەتىنىڭ،
وعان ىلەسە بەيتاراپ ەلدەردىڭ ۈكىمەتتەرىنىڭ ۇبر قاتارىنىڭ دا
تىنىشتىقپازدىق ىستەپ بوي كۆرسەتۋى، — جوعارىدا ايتىلعان بەلگە-
لەردىڭ باستىلارى مىنە وسىلار.

سوعىستى تەز ارادا ۇبتىرۋ مۇمكىندىگى بار ما؟
بۇل سۇراققا مۇمكىندىك بار دەپ جاۋاپ بەرۋ وتە قىيىن.
ۇبىزدىڭ قاراۋىمىزشا، ەكى مۇمكىنشىلىك نەداۋىر انىق ۇبىلىنىپ
وتىر:

ۇبرىنىشى مۇمكىنشىلىك — گەرمانىيا مەن روسسىيانىڭ اراسىندا
ادەتتەگىدەي جازبا تۇردەگى رەسمىي شارتناما فورماسىندا بولماعان-
مەن دە، جەكەلەي ۇبىتىم جاسالدى. ەكىنشى مۇمكىنشىلىك —
مۇنداي ۇبىتىم جاسالغان جوق، انگلىيا جانە ونىڭ وداقتاستارى
شىنىندا الدە دە ۇبر — ەكى جىل تابان تىرەپ تۇرا الادى، ت.
س. ۇبرىنىشى جاعايدا سوعىستىڭ، قازىر بولماعانىمەن دە، تايۋ
ۋاقتىتا توقتالاتىندىعى ۇسوزسىز جانە ونىڭ ورسىندە ايتا قالارلىقتاي
وزگەرىستەر بولادى دەپ كۇتۋگە بولمايدى. ەكىنشى جاعايدا
سوعىستىڭ مەرزىمسىز ۇزاق ۋاقتقا سوزىلۋى مۇمكىن.
ۇبرىنىشى جاعايدا توقتالاينىق.

گەرمانىيا مەن روسسىيانىڭ اراسىندا جەكەلەي ۇبىتىم تۇرالى
كەلىسسوزدەر جۇيردا عانا بولپ وتكەندىگىنە؛ نيكولاى II نىڭ
ۇزىنىڭ دە، نەمەسە وردا ماڭىنداعى ەڭ ئىقپالدى توپتىڭ دا مۇند-
داي ۇبىتىمدى جاقىتايىتىندىغىنا؛ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ساياسىيدا
روسسىيا مەن انگلىيانىڭ گەرمانىياغا قارسى يىمپەريالىستىك وداعىنان
روسسىيا مەن گەرمانىيانىڭ انگلىياغا قارسى ونان كەم سوقپايتىن
يىمپەريالىستىك وداعىنا قاراي بۇرىلىس جاساۋدىڭ بولپ وتىرعان-
دىغىنا، — وسىنىڭ بارىنە كۇماندانۋعا بولمايدى.

شتيۇرمەردىك ورنىنا ترەپوۆتىك وتىرۇى؛ پاتشا ۇكىمەتسىنىڭ جۇرت الدىندا روسسىيانىڭ كونىستانتىنوپولدى قاراتىپ الۇ ”ۇقىى“ ن بارلىق وداقتار موپىندادى دەپ مالىمدەۋى؛ گەرمانىيانىڭ دارالان-ھان پولشا مەملەكەتتىن قۇرۇى-بۇل بەلگىلەر جەكەلەي ۇبىتىم تۇرالى كەلىسسوزدەردىك ۇساتسىز بولپ بىتكەندىگىن كورسەتەتىن سىقىلدى. مۇمكىن، پاتشا ۇكىمەتى بۇل كەلىسسوزدەردى جۇرگىز-گەندە انگليانى تەك قانا قورقىتۇ ۇشىن، وعان زۇلىم پاتشا نىكو-لايدىك كونىستانتىنوپولدى قاراتىپ الۇ ”ۇقىى“ ن ەكى ۇشتى ەمەس، رەسمى تۇردە موپىنداتۇ ۇشىن جانە بۇل ۇقىققا بەلگىل-بىر ”ەلەۋلى“ كەپىلدىك الۇ ۇشىن جۇرگىزگەن شىعار؟

بۇل يىمپەريالىستىك سوعىستىڭ باستى، نەگىزگى مازمۇنى بولپ تابىلاتىن نارسە-باستى-باستى يىمپەريالىستىك ۇش باسەكەشنىڭ، ۇش توناۋشنىڭ، روسسىيانىڭ، گەرمانىيانىڭ، انگليانىڭ اراسىندا ولجانى بولۇشلىك بولعاندىقتان، بۇلاي دەپ جورامالداۋدا سەنۇگە بولمايتىن ەشتەگە دە جوق.

ەكىنشى جاعىنان، پاتشا ۇكىمەتى ۇشىن پولشانى قايتارىپ الۇدىك، كونىستانتىنوپولدى جاۋلاپ الۇدىك، گەرمانىيانىڭ رۇ-مىنياداعى سوغى جەڭلىستەرىنە بايلانستى تاپتۇيناقتاي ەتىپ تارتىپ-كە سالپ، نىقىشامداپ وتىرعان جانە نىعايتىپ وتىرعان بەرىك قورعانىس شەبىن قىراتۇدىك ۇس جۇزىندە، سوعىس جاعىنان مۇمكىن ەمەستىگى نەعۇرلىم كوبىرەك بىلىنگەن ساين، گەرمانىيامەن جەكەلەي ۇبىتىم جاساۋعا، ياعنى انگليا مەن جاساسقان گەرمانىياعا قارسى يىمپەريالىستىك وداقتان گەرمانىيا مەن جاساسقان انگلياعا قارسى يىمپەريالىستىك وداققا كوشۇگە سولعۇرلىم لاجسىزدانا تۇسەدى. نەگە ولاي بولماسىن؟ ەكى ەلدىڭ ورتا ازىادان تاپقان ولجانى بولسۇ جونىندەگى يىمپەريالىستىك باسەكەسنىڭ سالدارىنان

روسىيا انگلىيامەن سوعىسۇغا از-اق قالىپ ەدى-عوي! 1898-
جىلى انگلىيا مەن گەرمانىيانىڭ اراسىندا روسىياغا قارسى وداق
جاساسۇ تۇرالى كەلسىسوزدەر بولپ ەدى-عوي، جانە دە انگلىيا
مەن گەرمانىيا سول كەزدىڭ وزىندە-اق پورتۇگالىيا ۇزىنىڭ قازىنا-
لىق مىندەتتەرىن ورنىداماعان ”كۇندە” ونىڭ وتارلارىن ۇزارا
بولسىپ الۇعا قۇپيا تۇردە كەلسىپ قويغان بولاتىن!

گەرمانىيانىڭ يمپەريالىستىك باسشى توپتارىنىڭ انگلىياغا قارسى
روسسىيامەن وداق جاساسۇغا كۇش سالا تالىپىنۇى بۇدان بىرنەشە
اي بۇرىن-اق انىقتالدى. وداقتىڭ نەگىزى، ءسرا، گالىتسىيانى
(ۇكرائىنالىق ۇگىت پەن ۇكرائىنالىق بوستاندىقتىڭ ورتالىعىن
تۇنىشتىرۇ پاتشا ۇكىمەتى ۇشىن وتە ماڭزدى)، ارمەنيانى جانە
مۇمكىن، رۇمىنيانى دا بولسۇ بولار! گەرمانىيا گازەتتەرىنىڭ
بىرىندە اۋستىريا، بولغاريا جانە روسىيا بولپ رۇمىنيانى بولسىپ
الۇى مۇمكىن دەگەن ”مەۋىرىن” كورىنىپ تە قالدى-عوي!
گەرمانىيا انگلىياغا قارسى روسسىيامەن، مۇمكىن ونىڭ ۇستىنە چاپون-
يامەن دە، وداق جاساي السا بولغانى، پاتشا ۇكىمەتىنە تاغى دا
”شاعىن جول بەرۇ”گە كۈنەر ەدى.

نىكولاي II مەن ۇيلەلم II نىڭ اراسىندا قۇپيا تۇردە جەكەلەي
”بىتىم جاسالۇى مۇمكىن. ەشكىم دە بىلمەگەن، ”تپىتى 2-3 ادامنان
باسقا، ۋازىرلەر دە بىلمەگەن قۇپيا شارتنامانىڭ بولغاندىعى دىپلو-
ماتىيا تارىخىندا بەلگىلى. ”ۇلى ەلدەر” جالپى ەۋروپالىق ماجىلىسكە
بارادى، باستى-باستى باسەكەلەستەر ارا باستى ماسەلەلەر جونىندە
جاسىرىن تۇردە كۇنى بۇرىن كەلسىپ الپ بارغاندىعى دا دىپلو-
ماتىيا تارىخىندا بەلگىلى (مىسالى، 1878-جىلى بەرلىن ماجىلىسى
بولار الدىندا روسىيا مەن انگلىيانىڭ تۇركىيانى تالاپ الۇ تۇرالى
قۇپيا تۇردە كەلسۇى). ەگەردە پاتشا ۇكىمەتى روسىيا قازىرگى

حالىدە تۇرعاندا رەسمىي تۇردە جەكەلەي ءبىتىم جاسالسا ۇكىمەت باسنا مېلىۋكوۋپەن گۇشكوۋ نەمەسە مېلىۋكوۋپەن كەرەنسكى وتىرىپ قالۋى مۇمكىن دەگەن پىكىرمەن ەكى ەل ۇكىمەتىنىڭ رەسمىي تۇردە جەكەلەي ءبىتىمىن قابىلداماسا، ال سونىمەن قابات گەرمانىيەن قۇپيا، بەيرەسمىي، ءبراق ”باياندى“ شارتناما جاساپ، ”كەلسۋشى جوعارى مارتەبەلى ەكى جاقىتىڭ“ ەكەۋى دە كەلەسى ءبىتىم ماجىلىسىندە بىرلەسە وتىرىپ پالەندەي لۇشيان ۇستايىدى دەپ بەلگىلەسە، مۇندا تاڭدانارلىق ءتىپتى ەشارسە دە بولماس ەدى!

بۇل جورامال دۇرىس پا، بۇرىس پا، ونى كەسىپ ايتۋعا بولماي-دى. ءبراق قالاي دەگەنمەن دە، قازىرگى جالپى بۇرجىۋازىيالىق ۇكىمەتتەر اراسىندا جەر بولپ الۋدى، ت.س. موينداماۋ نەگە-زىندە ءبىتىم بولادى دەگەن ۇشى-قىرى جوق جىلى سوزدەرەن گورى، بۇل جورامال قامتىعان اقيقات (ياعني ءس جۇزىندىك احوال جونىندەگى مولشەر) مىڭ ەسە كوپ. ول قۇرعاى سوز-دەر-نە اڭقاۋلىق تىلەك، نە بولمىستى جاسىرۋ ۇشنى سىتەلىپ وتىرعان ەكجۇزدىلىك پەن وتىرىك. وسى داۋىردىڭ، وسى سوعىستىڭ، ءبىتىم جاساۋ ارەكەتىندەگى وسى كەزەڭنىڭ شىن سىرى-يىمپەريالىستىك ولجا بولسۇ. ءستىڭ مانى وسىنداى. بۇل سىردى ۇعنىۋ، ونى ايتىپ بەرۋ، ”ءس جۇزىندىك احوالدى ايتىپ بەرۋ“-كوبىنەسە بۇل سىردى جاسىراتىن جانە بۇركەمەلەي-تىن بۇرجىۋازىيالىق ساياساتتان وزگەشە سوتسىيالىستىك ساياتتىڭ ءنۇبىرلى مىندەتى.

يىمپەريالىستىك ەكى وداقتىڭ ەكەۋى دە ءبراز ولجاا باتتى. ال ونىڭ شىندە ەڭ كۇشتى، باستى-باستى ەكى جىرتقىش-گەرمانىيا مەن انگلىيا بارىنەن دە كوبىرەك ولجاا باتتى. انگلىيا،

ئۆز جەرلەرى مەن ئۆز وتارلارنىڭ ئېرى سۈيەمىن دە جوعالتىپاستان، گەرمانىيا وتارلارنى جانە تۈركىيانىڭ ئېراز بولەگىنە (مەسوپوتا-مىياغا) "يە بولدى"، گەرمانىيا ئۆز وتارلارنىڭ بارىنەن دەرىلىك ايرىلىپ قالدى، ئېراق ەۋروپاداعى اسا باعالى تەرىتورىيالارغا يە بولدى، بەلگىيانى، سەربىيانى، رۇمىنيانى، فرانسىيانىڭ ئېرى بولەگىن، روسسىيانىڭ ئېرى بولەگىن جانە باسقاللاردى باسپ الدى. اڭگىمە وسى ولجانى بولسۇدە بولپ وتىر، سوندىقتان ئاربر تونۇشى توپتىڭ "اتامانى"، ياعنى انگلىيا دا، گەرمانىيا دا، ئۆز وداقتارنى ازدى-كوپتى مولشەردە سىلىق بەرۋەگە ئىيس؛ ويتكەنى ول وداقتارنىڭ بولگارىيادان ونان قالسا يتاليادان باسقاسى وتە-موتە كوپ شىعنىغا ۇشرادى. ەڭ السىز وداقتار بارىنەن دە-كوبىرەك شىعنىغا ۇشرادى؛ انگلىيالىق وداقتا بەلگىيا، سەربىيا، چەرنوگورىيا، رۇمىنيا تالقاندالدى؛ گەرمانىيالىق وداقتا تۇركىيا ار-مەنيادان جانە مەسوپوتامىيانىڭ ئېرى بولەگىنەن ايرىلىپ قالدى.

وسى ۋاقىتقا دەيىن، گەرمانىيانىڭ ولجاسىنىڭ انگلىيانىڭ ولجا-سىنان الدەقايىدا كوپ بولپ كەلگەندىگى كۇمانسىز، گەرمانىيا وسى ۋاقىتقا دەيىن جەڭىپ كەلدى، جۇرتتىڭ سوعىسقا دەيىن جورامال-داپ ايتىپ جۇرگەننەن ول الدەقايىدا كۇشتى بولپ شىقتى. سوندىقتان مۇمكىن بولغاننىشا تەز ارادا ئېستىم جاساۋ گەرمانىياغا ئىيمىدى بولاتىندىعى تۇسىنىكتى، ويتكەنى ونىڭ باسەكەلەسى وزىنە ەڭ قولايلى-اۋ دەگەن جاعدايدا (ونشاما سەنىمدى بولماسا دا) جاڭا اسكەرلەرنىڭ مول زاپاسىن، ت.س.س. قاپتانا الار ەدى.

وبىيەكتىپتىك جاعداي وسىنداى. يمپەريالىستىك ولجا بولسۇ جولىنداى كۇرەستىڭ قازىرگى جاعدايى وسىنداى. بۇل جاعداي-دىڭ بارىنەن بۇرىن گەرمانىيا وداعىنداى، ودان كەيىن بەيتاراپ ەلدەردەگى بۇرچۇزيا مەن ۇكىمەتتەردىڭ اراسىنداى تىنىشتىق-

پازدىق تىلەكتەردى، مالىمدەمەلەردى، سوزدەردى تۇدىرعاندىعى مۇلدە تابىيى نارسە. يىمپەريالىستىك ءبىتىمنىڭ جىرەنىشتى سورا-قىلىغن، ولجا ءبولسۇستەرىن جاسرا وتىرىپ، دەموكراتىيالىق ءبىتىم تۇرالى، ۇساق ۇلتتاردىڭ بوستاندىعى تۇرالى، اسكەري دايىندىقتاردى ازايىتۇ، ت.س. تۇرالى كىلەك وتىرىك سوزدەر ارقىلى حالىقتى اقماق ەتۇگە بۇرجۇازيا مەن ونىڭ ۇكىمەتتەرىنىڭ امالىزدان بار كۇشىن سالىپ تىرىسىپ وتىرعاندىعى دا تابىيى نارسە.

ال، ەگەر بۇرجۇازيانىڭ حالىقتى اقماق ەتۇگە تىرىسۇى تابىيى نارسە بولسا، وندا سوتسىيالىستەر ۇز مىندەتنى قالاي ورىنداۋ دا؟ بۇل تۇرالى كەلەسى ماقالادا (ياعني تاراۋدا) ايتامىز.

ەكىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ) كاۋتسكى مەن تۇراتىدىك تىنىشتىقپازدى

كاۋتسكى-ەكىنشى يىنتەرناتسيونالدىڭ ەك بەدەلىدى ۇنازار-ياشمى، گەرمانىياداعى "ارالىق ماركىسىزىمىشلەر" دەگەننىڭ ەك كورنەكتى كوسەمى، پارلامەنتتە "سوتسىيال-دەموكراتىيالىق ەگبەك-شىلدەر"³⁶⁸ (حازە، لەدەبۇر جانە باسقالار) دەگەن ەركەشە توپ قۇرعان قارسى توپنىڭ ۋاكىلى. گەرمانيانىڭ سوتسىيال-دەموكراتىيالىق گازەتتەرىنىڭ ءبىرسىپىراسىندا قازىرگى كەزدە كاۋتسكىدىڭ ءبىتىم شارتتارى تۇرالى ماقالالارى باسىلدى؛ ول ماقالالاردا گەرمانىيا ۇكىمەتىنىڭ ءبىتىم تۇرالى كەلىسسوز جۇرگىزۋدى ۇسىنعان بەلگىلى جاۋحۇبى جونىندە "سوتسىيال-دەموكراتىيالىق ەگبەكشىلەدەر" دىڭ بىلىدىرگەن رەسمىي مالىمدەمەسىن قايتالاپ ايتتى.

بىزنىڭ جاساۋدىڭ بەلگىلىرى شارتتارنى ئۇستىدى ئۆزگەرتىش
تاللاپ ەتە وتىرىپ، بۇل مالىمەتتەمە ايتپاقشى مىناداي بىر ەرەكشە
سوزدى ايتادى:

“...بۇل جاۋخۇي دىگەرمانىيا ئۆزگەرتىشنىڭ جاۋخۇيى، بىزنىڭ
جەتكىزەتەن بولۇپ، ئۇنىڭ، بارلىق ەلدەر باسقا ەلدەردىڭ جەربى
قوسىپ الۇ تۇرالى، قاي ەل حالقىن بولسا داساياسى، شارۋاشلىق،
اسكەرىي جاقتاردان، باسقا بىر مەملەكەتتىك ۆزگەرتىشكە باغىندىرۇ
تۇرالى ويدى سوزسىز تاستاۋى قاجەت...”

بۇل پىكىردى قايتالاپ ايتىپ، ناقتىلاي وتىرىپ، كاۋتسكىي
ئۆزىنىڭ ماقالىلارنىدا: كونستانتىنوپول روسسىيانىڭ قوللىنىلىشى
مەۋجۇت ئىكەن، تۈركىيە ۆزگەرتىشنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت
بولماۋغا ئىكەن — دەپ كەڭىنەن “دالەلدەيدى”.

كاۋتسكىدىڭ جانە ونىڭ پىكىرلەستەرىنىڭ وسى ساياسىي ۇران-
دارى مەن دالەلدەرىن ئۇقتىراتق تۇردە قاراستىرىپ كۆرەلىك.

روسسىيا جايىنداعى، ياعنى گەرمانىيانىڭ يىمپەريالىستىك باسكە-
لەسى جايىنداعى ماسەلەگە كەلگەندە، كاۋتسكىي “جالپى”، دەرەكسىز
تۇردە تاللاپ قويمايدى، قايتا مۇلدە ناقتى، شىنايى، ايقىن تاللاپ
قويادى: كونستانتىنوپول روسسىيانىڭ قوللىنىلىشى بىزنىڭ ۆزگەرتىشكە
دەيدى. سونىمەن ول روسسىيانىڭ... ئاھالىسى يىمپەريالىستىك قاسكۇنەمە.

دىگىن اشكەرەلەيدى. ال گەرمانىيا جايىنداعى، ياعنى كاۋتسكىدى
ئۆز مۇشەسى دەپ سانائىتىن (جانە كاۋتسكىدى ئۆزىنىڭ ەڭ باستى،
نازارپالىق جەتەكشى ورگانى «جاڭا زامان»²⁴ جورناللىرىداكتور
ەتەپ تاغايىنداعان) پارتىيانىڭ كۆپشىلىگىنەن يىمپەريالىستىك
سوعىستى جۇرگىزۋگە جاردەم الپ وتىرعان بۇرچۇزىيالىق مەن ۆزگەرتىش-
تىك ەلى جايىنداعى ماسەلەگە كەلگەندە، كاۋتسكىي ئۆز ۆزگەرتىش-
نىڭ ناقتى يىمپەريالىستىك قاسكۇنەمدىگىن اشكەرەلەيدى، قايتا

“جالپى” تىلەكچەن ياكى پىكىرمەن عانا تىنادى: تۇركيا ەشكىمىنىڭ دە شلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ءتيس دەيدى!!

كاۋتسكى ساياساتىنىڭ، فرانسىا مەن انگليانىڭ جاۋىنگەر سوت-سيال-شوۋىنىستەرى (ياعنى اۋىز جۈزىندە سوتسيالىس، ءس جۈزىندە شوۋىنىس) دەلىسەتىندەردىڭ ساياساتىنان شىن مازمۇنى جاعىنان، ءسرا نە ايرماسى بار؟ مۇنىڭ سوڭغىسى دا جۇرت الدىندا گەرمانيانىڭ ناقتى يمپەريالىستىك قادامى تۇرالى اشكەرە-لەپ، ال انگليا مەن روسسيانىڭ جاۋلاپ العان ەلدەرى نەمەسە حالىقتارى جونىندە “جالپى” تىلەكتەرمەن ياكى پىكىرلەرمەن سۈيەي سالدى ەتىپ وتىرعان جوق پا؟ بەلگيانىڭ، سەربيانىڭ باسپىپ النۋى تۇرالى شۋ كوتەرىپ، ال گالىتسيانىڭ، امەريكانىڭ افريكا-داعى وتارلاردىڭ باسپىپ النۋى تۇرالى تۈك ۇندەمەي وتىرعان جوق پا؟

ءس جۈزىنە كەلگەندە، كاۋتسكى مەن سامبا-حەندەرسوننىڭ ساياساتى وزدەرمىنىڭ يمپەريالىستىك ۇكىمەتىنە بىردەي جاردەمدە-سەدى، كوبىنەسە نازارىن ۇز باسەكەلەسى مەن جاۋىنىڭ قاسكۇنەم-دىگىنە اۋدارادى دا “ۈز ەل” بۇرجىۋازياسىنىڭ ناق وسىندا يمپەريالىستىك قادامىن جالپى كۇڭگىرت سوزدەرمەن، قايرىمدى تىلەكتەرمەن بۇركەيدى. ال ۇبز جالپى جىلى سوزدەردىڭ قايد-رىمدىلىعىن بلالايشا ايتقاندا حريستيانشا سەزۋمەن عانا قانا-عاتتانىپ، ول سوزدەردىڭ شىن ساياسي ءمانىسىن اشپاساق، وندا ماركىسىزىمى بولۋدان قالار ەدىك، ءتىپتى ەندىگارى سوتسيالىس بولۋدان قالار ەدىك. ءبىراق يمپەريالىستىك بەلدى ەلدەردىڭ ديپلوماتياسىنىڭ اسا مەيىرباندىق “جالپى” سوزدەرمەن، “دەموكە-راتىيالىق” مالىمدەمەلەرمەن ماڭىزدانىپ، سولار ارقىلى ءالسز، ۇساق ۇلتتاردىڭ تالاۋعا ۇشىراپ، زورلىق كورىپ، ەزىلۋىن بۇركەپ

ۋىترعاندىن بىز ئاردايم كورپ جۇرگەن جوقپىز با؟
 “تۇركيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ئىيس...”
 ەگەر مەن وسىنى عانا ايتاتىن بولسام، سىرتتان قاراعاندا مەن
 تۇركيانىڭ تولىق بوستاندىعىن جاقىتاۋشى بولپ كورسەم. بىراق
 ئۇس جۇزىندە مەن گەرمانيا دىپلوماتىتارى دا ادەتتە ايتىپ جۇر-
 گەن سوزدى عانا قايتالاعان بولپ شىعامىن، ولار گەرمانيانىڭ
 قازىرگى كەزدە تۇركيانى ئوزىنىڭ ارى قازىنالىق شىلاۋىنا، ارى
 سوعىستىق شىلاۋىنا اينالدىرغاندىعى جونىندەگى فاكتىتى وسى
 سوزدەرمەن بۇركەمەلەي وتىرىپ، كوپە-كورنەۋ وتىرىك ايتىپ،
 ەكىجۇزدىلىككە سالىنىپ وتىر! ال ەگەر مەن گەرمانيا سوتسىيا-
 لىسى بولسام، وندا گەرمانيا دىپلوماتىياسىنا مەنىڭ “جالپى” سوزدەرىم
 ئىمەدى عانا بولادى، ويتكەنى بۇل سوزدەردىڭ شىن مانىسى
 گەرمانيا يىمپەريالىزىمنى بويامالاي تۇسۇدە.

“...بارلىق ەلدەر قوسىپ الۋ تۇرالى...قاي ەل حالقىن بولسا دا
 شارۋاشلىق جاعىنان باعىندىرۋ تۇرالى ويدى تاستاۋى قاجەت...”
 نەتكەن مەيىرباندىق! قوسىپ الۋ تۇرالى جانە ئالسز، ۇساق
 ۇلتتاردى قازىنالىق جاقىتان ەزۋ تۇرالى “ويدى” يىمپەريالىستەر
 سان مىڭ رەت “تاستادى”، ال وسىعان گەرمانيانىڭ، انگليانىڭ،
 فرانسىيانىڭ، امەريكانىڭ، تاى باسقارلاردىڭ ئىرى بانكەلەرىنىڭ
 قاي-قايسىسىنىڭ دا ئالسز، ۇساق ۇلتتاردى “باغىندىرىپ” ۇس-
 تاپ وتىرغاندىعىن كورسەتەتىن فاكتىتتەردى سالىستىرۋ قاجەت
 ەمەس پە؟ باي ەلدىڭ قازىرگى بۇرجۇازىيالىق ۇكىمەتى ئالسز،
 ۇساق ۇلتتاردىڭ تەمىر جولنا جانە باسقا كاسپورىندارنا مىليارت-
 مىليارت قارجىلار جۇمساپ وتىرغاندا، بوتەن ۇلتتاردى قوسىپ الۋدان
 جانە شارۋاشلىق جاعىنان باغىندىرۋدان ئۇس جۇزىندە بەزە الا
 ما؟

قوسىپ الۋا، ت.س. قارىسى شىنىندا كىم كۈرەسىپ وتىر؟ وبىيەك-
تىپتىك ماڭىزى "تاج كىيگەن كاپىتالىستىك قاراقشىلارغا بۇركەتىن-
حريستياندىق قاسيەتتى سۋمەن مۈلدە بارابار مەيىرباندىق سوز-
دەردى جەلدەي ەسۋىشلەر مە، الدە يمپەريالىستىك بۇرجۇازىيانى
جانە ونىڭ ۈكىمەتتەرىن قۇلاتىپاينشا قوسىپ الۋار مەن قازىنالىق
ەزگىنى توقتاتۋعا مۇمكىن ەمەستىگىن جۇمىسشىلارغا "تۇسىندىرىپ
جۇرگەندەر مە؟

كاۋتسكى ۋاعىزداپ جۇرگەن تىنىشتىقپازدىقتىڭ يتالىياداعى
تاعى "بىر" س جۇزىندىك مىسالى مەنە مىناداي.

يتاليا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ ورتالىق ورگانى «العا»³⁸²
«Avanti!» گازەتىندە 1916-جىلى 12-ايدىڭ 25-كۈنى ايگىلى
جاڭىعەرتىمپاز فيلىپپ تۇراتى «بوس "سوز" دەگەن ماقالاسىن
باستىردى. ول بىلاي دەپ جازادى: 1916-جىلى 11-ايدىڭ 22-
كۈنى يتاليا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ پارلامەنتتەگى ۋىيىرمەسى
"بىتىم تۇرالى پارلامەنتكە ۋىسىنىس قويدى. بۇل ۋىسىنىسىندا ول
ۋىيىرمە "انگىلىا مەن گەرمانىيانىڭ ۋاكىلدەرى جارىيالاغان پىرىنسىپ-
تەردىڭ بىردەي ەكەندىگىن، بۇل پىرىنسىپتەردىڭ جاسالۋى
مۇمكىن "بىتىمنىڭ نەگىزى بولۋعا "تىيىستى ەكەنن كورسەتتى جانە
ۈكىمەتتى امەرىكا مەن باسقا دا بەيتاراپ ەلدەردىڭ اراعا
جۇرۋىمەن "بىتىم تۇرالى كەلىسسوزدەردى باستاۋعا شاقىردى".
سوتسىيالىستەردىڭ ۋىسىنىسىنىڭ مازمۇنىن تۇراتىدىڭ "وزى وسلايشا
باياندايدى.

1916-جىلى 12-ايدىڭ 6-كۈنى پالاتا سوتسىيالىستەردىڭ
ۋىسىنىسن "جەرلەپ"، ونى تالقىلاۋدى "كەيىنگە قالدىرادى".
12-ايدىڭ 12-كۈنى گەرمانىيانىڭ باس ۋازىرى "وز اتىنان پار-
لامەنتكە يتاليا سوتسىيالىستەرىنىڭ ويىنداغىسىنداى ۋىسىنىس قويدى.

12-ايدىڭ 22-كۈنى ۋېلسون جاۋخۇي شىعارىپ، ف.تۇراتىدىڭ سۆزىمەن ايتقاندا، ”سوتسىيالىستەردىڭ ۋىسنىسنىڭ يىدىلارى مەن نىيەتتەرىن باسقا سۆزدەرمەن ايتىپ، قايتالايدى“، 12-ايدىڭ 23-كۈنى وزگە بەيتاراپ مەملەكەتتەر ۋېلسوننىڭ جاۋخۇيىن باسقا سۆز-دەرمەن قايتالاپ، ساحناغا شىعادى.

سەندەر گەرمانيىغا ساتىلىپ كەتتىڭدەر دەپ ۋېزىدى جۇرت كىنالايدى،—دەيدى تۇراتى كۇرسىنىپ. گەرمانيىغا ۋېلسون دا، بەيتاراپ مەملەكەتتەر دە ساتىلىپ كەتكەن جوق پا؟

12-ايدىڭ 17-كۈنى پارلامەنتتە تۇراتى سۆز سويلەدى، ونىڭ سۆزىنىڭ ۋېزى جەرى ەرەكشە—جانە سىنە لايىق—كۈشتى اڭىز تۇغىزدى. «العا» گازەتىنىڭ جاريالاۋى بويىنشا، ول اراسى مىناۋ:

...”گەرمانيىا بىزگە ۋىسنىپ وتىرعان تالقىلاۋ ۋىسى بەلگىيە مەن فرانسىيادان ارمنيانى شەكىندىرىپ اكەتۋ، رۇمىنيانى، سەربىيانى، ۋىتېتى كەرەك بولسا، چەرنوگورىيانى قالپىنا كەلتىرۋ سىقىلدى ماسە-لەلەردى نەگىزىنەن شەشە الادى دەلىك، مەن ۋىزىدىڭ مۇنىڭىزغا، داۋىسىز ىتالىيىغا ۋىسىنى جانە سىتراتەگىيالىق كەپىلىدىكتەرگە ساي كەلەتىن جەرلەردە ىتالىيا شەكارالارىن تۈزەۋدى قوسامىن...“ ۋىسى اراسىنا كەلگەندە بۇرچۇزىيالىق جانە شوۋىنىستىك پالاتا تۇراتىدىڭ سۆزىن ۋېزىن جىبەرەدى، جان-جاقتان مىناداي داۋىستار شىعادى: ”وتە تاماشا! دەمەك مۇنىڭ ۋېزىن سىز دەتلىەيدى كەنسىز! جاساسىن تۇراتى! جاساسىن تۇراتى!“...

تۇراتى بۇرچۇزىيانىڭ بۇل العىسىنان، سىرا، ۋنامسىز ۋېزى نارسەنى سەزگەندەي بولپ، سۆزىن ”جونىدەۋ“گە، نەمەسە ”تۈسىندىرۋ“گە ارەكەت جاسايدى:

...”سىززالار،—دەيدى ول،—ۋرىنسىز ۋىزىلدىڭ كەرەگى

جوق. ارقاشان دا ءوزىمىز مويىنداپ كەلگەن ءۇلت بىرلىگىنىڭ ورىندىلىعى مەن ءۇلت بىرلىگى ءۇقعىنا جول بەرۋ ءبىر باسقا دا، وسى ماقساتقا بولا سوعىس تۋعىزۋ نەمەسە سوعىستى اقتاۋ ءبىر باسقا.

تۇراتىدېك بۇل ”تۇسىندىرۋى“ دە، «العا» گازەتىنىڭ مۇنى جاققان ماقالالارى دا، تۇراتىدېك 12-ايدىڭ 21-كۈنى حاتى دا، سۋرىيەتەگى «حالىق ءۇقى»³⁰⁶ گازەتىندە باسلىعان «bb» دەگەن بىرەۋدىڭ ماقالاسى دا ءستى شىبىر ”جونىدەي“ المادى جانە تۇراتىدېك كەتىرىپ العاندىعى جونىدەگى فاكىتتى جوققا شىعارا المادى! دۇرىسراق ايتقاندا، كەتىرىپ العان تۇراتى مەس، قايتا كاۋتسكى جانە فرانسىيا ”كاۋتسكىشىلدەر“ى (بىز تومەندە كۆرەمىز) ۋاكىلدىك ەتكەن بۇكىل سوتسىيالىستەردىڭ تىنىشتىقپازدىعى. يتالىيانىڭ بۇرجۇازىالىق باسپا ءسوزىنىڭ تۇراتىدېك ءسوزىنىڭ بۇل جەرىن ءلىپ اكەتىپ، بۇل جونىدە ءماز-مايرام بولىۋى ورىندى نارسە.

جوعارىدا اتالعان «bb» دەگەن ادام: ول ”ۇلتتاردىڭ ءوزىن-ءوزى بىلەۋى تۇرالى عانا ايتتى-عوي“ دەپ، تۇراتىدى اقتاۋعا ارەكەت جاسايدى.

مۇنىڭ اقتاۋ سىياعى جوق! جۇرتتىڭ بارىنە ءالمىم، ماركسىزىم-شىلدەردىڭ پىروگىرامماسىندا ەزىلگەن ۇلتتاردى قورعاۋعا قاتىستى بولپ وتىرعان (حالىقارالىق دەموكراتتاردىڭ پىروگىرامماسىندا دا ارقاشان سوعان قاتىستى بولعان) ”ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بىلەۋ ءۇقى“نىڭ بۇل ارادا قانداي قاتىسى بار، يمپەريالىستىك سوعىسقا، ياعنى وتارلاردى بولسەۋ ءۇشىن، بوتەن ەلدەردى ەزۋ ءۇشىن بولپ جاتقان سوعىسقا، بوتەن ۇلتتاردى كىم كۆبىرەك ەزۋى كەرەك ەكەندىگى جونىدە تالاۋشى، ەزۋشى بەلدى ەلدەردىڭ

اراسىندا بولۇپ جاتقان سوعىسقا نە قاتىسى بار؟
 ۇستىمىزدەگى سوعىستىڭ استە رەسپۇبلىكاشلىدىق پەن پاتىشا-
 شلىدىق ۇتۇزىمنىڭ ۇتۇيىسىپ قالغاندىن بولۇپ وتىرماغاندى،
 قايتا يىمپەريالىستىك ەكى وداقتىڭ وتارلاردى، ت. ب. ۇزارا
 ۇبولسىپ الماقشى بولغاندىن بولۇپ وتىرغاندى جۇرتتىڭ
 بارىنە ۇمالىم بولا تۇرسا دا، ۇلتتىق سوعىستى ەمەس، يىمپەريا-
 لىستىك سوعىستى اقتاۋ ۇشىن ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋىن
 سىلتاۋ ەتۈشىلىكتىڭ فرانسىيادى رەسپۇبلىكالىق ۇتۇزىم مەن
 گەرمانىيادى پاتىشالىق ۇتۇزىمنىڭ قاراما-قارسىلىعىن سىلتاۋ ەتەتىن
 الەكسىندىكىدىڭ، ەرۋەنىڭ، حايندىماننىڭ سوزدەرىنەن ايرىماسى
 قايسى؟

تۇراتى ۇزىنىڭ سوعىستى استە "اقتامايتىندىق" ن ۇتۇسىندىرىپ،
 ۇزىن ۇزى اقتاعان بولدى.

چاڭغىرتىمپاز تۇراتىگە، كاۋتسىكىدىڭ ۇمۇرىتى تۇراتىگە، ونىڭ
 نىيەتى سوعىستى اقتاۋ ەمەس ەدى دەپ سەنەلىك. ۇىراق ساياسى
 چاقتا ادامنىڭ نىيەتى ەمەس، ۇسى ەسەپ ەكەندىگىن، نىزگى
 تىلەگى ەمەس، فاكتتەر ەسەپ ەكەندىگىن، قىيال ەمەس، شىندىق
 ەسەپ ەكەندىگىن كىم بىلمەيدى؟

مەيلى تۇراتى سوعىستى اقتاعىسى كەلمەگەن-اق بولسىن،
 مەيلى كاۋتسىكى گەرمانىيانىڭ تۇركىيانى گەرمانىا يىمپەريالىزىمىنىڭ
 شىلاۋىنا اينالدىرىپ وتىرغاندىن اقتاعىسى كەلمەگەن-اق بولسىن،
 ۇىراق ۇس جۇزىمىدە قايرىمدى ەكى تىنىشتىقپازدىڭ ەكەۋىنىكى
 دە ئاق سوعىستى اقتاعاندىق بولۇپ شىقتى! ۇستىڭ ۇمانى مەنە
 وسىندا. ەگەردە كاۋتسىكى: "كونستانتىنوپول روسسىيانىڭ قولىنا
 بەرىلمەۋگە ۇتىس، تۇركىيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىندى مەملەكەت
 بولماۋعا ۇتىس" دەگەن ۇسوزدى، سونداي كوڭلىسىز، ۇتىپتى

ەشكىم دە وقمايتىن جورنالدىك بەتىندە ايتپاي، پارلامەنت مەنبە-
سىندە، ەتى ءىرى، سەزگىش، وڭتۇستىك ادامنىڭ قىزۋى بار
بۇرجۇازىالىق جۇرتتىڭ الدىندا ايتسا، وندا وتكىزىلى بۇرجۇازىا-
نىڭ: ”وتە تاماشا! دۇرس-اق! جاساسىن كاۋتسكى!“ دەپ شۇ
كوتەرۋىنىڭ تاڭدانارلىق ەشئارسەسى دە بولماس ەدى.

تۇراتى فاكت جۇزىندە، (ستەگىسى كەلگەن-كەلمەگەننە،
سەزگەن-سەزبەگەننە قاراماستان) يىمپەريالىستىك جىرتقىشتاردىڭ
اراسىندا تاتۇ-تاتتى كەلىسىم بولۋىن ۇسىنىۋىش بۇرجۇازىالىق
دەلدالدىڭ مايدانىدا تۇردى. يتالىيانىڭ اۋستىرياعا قارايتىن
جەرلەرىن ”ازات ەتۇ“—”ئىس جۇزىندە يىمپەريالىستىك الپ وداقتىڭ
يىمپەريالىستىك سوعىسىنا قاتىسقانىدى ۇشۇن يتاليا بۇرجۇازىاسىنا
سىلىق بەرگەندىكتى جاسىرعاندىق بولار ەدى، افريكاداعى وتار-
لاردى، دالماتىيا مەن البانىياداعى ئىقال كولەمدەرىن بولسىۋگە
بولماشى عانا قوسىمىشا بولار ەدى. بۇرجۇازىالىق مايداندا تۇرۇ
جائىعەرتىمپاز تۇراتىگە، بالكىم، تابىعى نارسە، ال كاۋتسكىدىڭ
فاكت جۇزىندە تۇراتىدەن ەشبىر ايمىماسلىعى جوق.

يىمپەريالىستىك سوعىستى بەزەندىرۇ ۇشۇن، بۇرجۇازىيانىڭ
مۇنداي سوعىستى ۇلتتىق سوعىس دەپ، حالىقتاردى ازاتتىققا
جەتكىزەتىن سوعىس دەپ وتىرىكتەن-وتىرىك كورسەتۋىنە جاردەم-
دەسپەۋ ۇشۇن، بۇرجۇازىالىق جائىعەرتىمپازدىقتىڭ مايدانىنا ۇتىپ
كەتپەۋ ۇشۇن كاۋتسكى مەن تۇراتىدىڭ ايتقاندارىنشا ايتپاي،
كارل لىيكنەختتىڭ ايتقاننىشا ايتۇ كەرەك ەدى، ۇلت ازاتتىعى
تۇرالى ۇسوز قىلاتىن بۇرجۇازىيانىڭ ەكجۇزدىلىككە سالىنىپ
وتىرعاندىعىن، ەگەر پىرولەتارىيات ۇوز ەل ۇكىمەتتەرسىنە قارسى
”قارۇ جۇمىساي“ الماسا، دەموكراتىيالىق ۇتىمنىڭ وسى سوعىسقا
بايلانىستى، مۇمكىن ەمەستىگىن ۇوز ەل بۇرجۇازىياسىنا مالىمدەپ

قويۇ كەرەك ەدى.

بۇرجۇازىا جاڭغىرتىمپازى ەمەس، شىن ماركىسىزىمىشىنىڭ، شىن سوتسىيالىستىك مايدانى وسىنداي، تەك قانا وسىنداي بولا الار ەدى. دەموكراتىيالىق ءبىتىم جولىندا شىن قىزمەت ەتەتىندەر — تىنىشتىقپازدىقتىڭ جالپى، ماناسىز، جاۋاپكەرشىلىكسىز، بزگى تىلەكتەرىن قايتالاۋشىلار ەمەس، قايتا وسى سوعىستىڭ دا، وسى سوعىس داينىداپ وتىرعان يمپەريالىستىك ءبىتىمنىڭ دە يمپەريالىستىك سىپاتىن اشكەرەلەپ، حالقتاردى قارعىس اتقان ۇكىمەتتەرگە قارسى توڭكەرسى جاساۋعا شاقىرۋشىلار.

كەيىرەۋلەر جارىيا تۇردە ۇكىمەتكە قارسى ”مەڭزەۋ“ دەن ارى بارۋعا بولمايتىن ەدى، ال مۇنداي ”مەڭزەۋ“ بۇل تىنىشتىقپازدار. دىڭ سوزىندە بار دەگەندى ايتىپ كەيدە كاۋتسكى مەن تۇراتىدى اقساپ قالۋعا ارەكەت ىستەپ ءجۇر. ءىراق بۇعان بىلاي دەپ جاۋاپ بەرۋ كەرەك: بىرىنشىدەن، شىندىقتى جارىيا تۇردە ايتۋدىڭ مۇمكىن ەمەستىگى شىندىقتى جاسىرۋ ءۇشىن پايدالاناتىن سىلتاۋ بولپ تابىلمايدى، قايتا قۇپيا، ياعنى ساقشى مەن باسپا ءسوز تەكسەرۋ ورنىنان اۋلاق ۇيىم مەن باسپا ءسوزدىڭ قاجەتتىگىن كورسەتەتىن دالەل بولپ تابىلادى؛ ەكىنشىدەن، سوتسىيالىستەن جارىيالىقتىڭ قاندايىنان بولسا دا قول ءۇزۋدى كەرەك قىلاتىن تاريحىي كەزەڭدەر بولادى؛ ۇشىنشىدەن، ءتىپتى باسبايلى دىحان. دىق تۇرمىدەگى روسسىيادا دا دوبروليۋبوۋ پەن چەرنشەۋسكى بىرەسە 1861-جىلى 2-ايدىڭ 19-كۇنگى جارناما¹⁹⁹ تۇرالى تۇك ۇندەمەۋ ارقىلى، بىرەسە سول كەزدەگى لىبەرالداردى، ناق كاۋت-سكى مەن تۇراتىدىڭ سوزدەرى سىقىلدى سوزدەردى سويلەگەن لىبەرالداردى، مىسقىلداپ، قارابتەت تۋارقىلى شىندىقتى ايتا بىلگەن.

بىز كەلەسى ماقالادا فرانسىيانىڭ جۇمىشى ۋېمى مەن سوتسىيالىستە ۋېمىنىڭ تايانچىدا ئانا بولۇپ وتكەن ەكى قۇرۇلتاينىڭ قارارلارنىدا كۆرىنىپ وتىرغان فرانسىي تىنىشتىقپازدەىغا كۆشەمىز.

ۋىشىنى ماقالا (نەمەسە تاراۋ) فرانسىي سوتسىيالىستەرى مەن جۇمىشى ۋېمىشلدارنىڭ تىنىشتىقپازدەى

فرانسىي C.G.T. سىنىڭ (Confédération générale du Trarail) جۇمىشى ۋېمىدارنىڭ باس وداعى 383 جانە فرانسىي سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ 240 قۇرۇلتايلارى تايانچىدا ئانا ئاقتالدى. مۇندا سوتسىيالىستىك تىنىشتىقپازدىقتىڭ قازىرگى كەزەڭدەگى شىن مانى مەن شىن رولى ەرەكشە ئىقنى بىلىندى.

جۇمىشى ۋېمىشلدار قۇرۇلتاينىڭ قارارى، — جامان اتاعى شىققان جۇو (Jouhaux) باستاعان ەسەرسوق شوۋىنىستەردىڭ كۆپىلىگى، ۋكىمەتسىزىشل بىرۇتۇشۇ،... ”سىمەرۋالتىشل“ مەر-جەمىدەر تۇگەل باس قوسىپ ەبىر اۋىزدان قابىل العان قارار مىناۋ:

”مەملەكەتتىك ۋېمىدار وداقتارنىڭ، جۇمىشى ۋېمى وداقتارد-نىڭ (جۇمىشى ۋېمىدارنىڭ)، ەڭبەككە تانىستىرۇ ورىندارىنىڭ ۋاكىلدەر ەماجىلىسى امەرىكا زۇڭتۇڭىنىڭ قازىرگى كەزدە ەبىر-بىرىمەن سوعىسىپ جاتقان ەلدەردىڭ ەبارىن سوعىس پالەندەي شارقتار بويىنشا بىتەر ەدى دەگەن كوزقاراستارىن جۇرت الدىندا ئىتپ بەرۋگە شاقىرغان“ جاۋحۇيىن ەسكە ئىپ، —

فرانسيا ۇكىمەتنىڭ وسى ۇسىنىستى ماقۇلداۋىن سۇرايدى؛
 ۇىتىم جاساللىناتىن مەزگىلدى تەزدەتۋ ۇشىن، ۇكىمەتتى الدى-
 مەن ۇز ودقاتارى الدىندا وسى سىقىلدى مالىمدەمە جاريالاۋعا
 شاقىرادى؛

ۋاكىلدەر ۇماجىلىسى: تۇپكىلىكتى كەلىسىمگە كەلۋ كەپلىنىڭ
 ۇبرى بولپ تابىلاتىن ۇلتتار وداعى بارلىق ۇرىلى-ۇساقىتى ۇلتتار
 ەشىكىمگە تاۋەلسىز بولعان، تەرىتورىياسىنا ەشىكىم قول سۇقپان،
 ساياسىي، ەكونومىكالىق جاقىنان بوستاندىقتا بولعان جاعدايدا عانا
 قامتاماسىز ەتىلەدى دەپ مالىمدەيدى.

ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قاتىسقان ۇيىمدار جۇمىسى تابى ۇار-
 قاشان دا قارسى كۇرەسىپ كەلگەن قۇپيا ديپلوماتىياعا عانا پايدالى
 بولپ تابىلاتىن اۋمالى-توكپەلى، كۇگىگىرت جاعدايدى جويۋ
 ۇشىن، بۇل يىديانى قۋاتتاپ، جۇمىسىشلار بۇقاراسى اراسىنا
 تاراتۋدى ۇز مىندەتىنە الادى.

ناعىز كاۋتسىكىدىڭ رۇحىنداى ۇازا ۇنىشتىقپازدىقتىڭ-
 ماركسىزىمگە ەشپىر قاتىسى جوق، كوپشىلىكى شوۋىنيستەردەن
 قۇرالغان رەسمىي جۇمىسى ۇيىمى ۇناتقان تىنچلىقپازدىقتىڭ
 ۇلگىسى مىنە وسى. ۇبىزدىڭ كورپ وتىرعانىمىز-شوۋىنيستەر مەن
 ۇكاۋتسىكىشىلدەردىڭ ۇنىشتىقپازدىق قۇرعاى ۇسوز مايدانىندا
 ساياسىي جاعىنان بىرىككەندىگىن كورسەتەتىن، اسا كوگىل بولۋىگە
 تاتىرلىق كورنەكتى جۇجات. ۇبىز وتكەن ماقالامىزدا شوۋىنيستەر
 مەن تىنچلىقپازداردىڭ، بۇرچۇزدار مەن سوتسيالىس جاعىمىز-
 پازداردىڭ كوزقاراستارىنداى بىرلىكتىڭ ۇنازارىيالىق نەگىزى
 نەدە ەكەندىگىن كورسەتۋىگە تىرىسقان بولساق، ەندى ۇبىز بۇل
 بىرلىكتىڭ باسقا ۇبرىيىمپەريالىستىك ەلدە ۇسى جۇزىندا جۇزەگە
 اسقاندىعىن كورپ وتىرمىز.

1915-جىلى 9-ايدىڭ 5-8-كۈندەرى سىممەرۋالدتا بولغان ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە³¹⁶ مەرحەيم بىلاي دەدى: «Le parti, les Jouhaux, le gouvernement, ce ne sont que trois têtes sous un bonnet» («پارتيا، جۇۋو مىرزالار، ۋكىمەت—بۇل ۋشەۋى بىر تۇلعا»، ياعنى بۇلاردىڭ تۇبى بىر). 1916-جىلى 12-ايدىڭ 26-كۈنگى جۇمىشى ۋىيىسى باس وداعىنىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە مەرحەيم جۇۋومەن بىرگە تىنىشتىقپازدىق قارارغا داۋىس بەردى. 1916-جىلى 12-ايدىڭ 23-كۈنى گەرمانىا سوتسىيالىستىك پىمپەريالىستەرنىڭ ەڭ اشق تۇردەگى، ەڭ اسىرە ورگانداردىڭ بىرى—خەمىيىتىنىڭ «خالىق ئۇنى»³⁸⁴ گازەتى رەداكسىيەسى اتىنان: «بۇرژۇازىيالىق پارتىيىلاردىڭ بىدراۋى جانە سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق پارتىيە بىرلىگىنىڭ قايتا ورناتىلىۋى» دەگەن ماقالا باسقى. بۇل ماقالا، ارىنە، زىۋدەكۇم، لەگىن، شەيدەمان اعىمىندى داغلاردىڭ، ياعنى گەرمانىا سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق پارتىيەسىنىڭ بۇكىل كوپىشلىگى مەن گەرمانىا ۋكىمەتىنىڭ بەيىتتىشلىك سۈيگىشتەگىن دارىپتەيدى جانە «پارتىيەنىڭ سوتسىيالىستىك كەيىن شاقىرىلغان بىرىنىشى قۇرىلتايى، پارتىيە جارناماسىن تولەۋدەن باس تارتىۋىشى از عانا جەلىكپەلەردى «ياعنى كارل لىبكنەختتى جاقىتاۋشىلاردى!» بىلاي قويغاندا، پارتىيەنىڭ بىرلىگىن—پارتىيە اتقارۋ كومىتەتىنىڭ، سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق پارتىيەنىڭ پارلامەنتتەگى ۋىيىرمەسى مەن جۇمىشى ۋىيىمدارىنىڭ ساياساتىنا نەگىزدەلگەن پارتىيە بىرلىگىن قالىپنا كەلتىرۋگە «ئىيىس» دەپ جارىيالايدى.

بۇل ارادا گەرمانىيەنىڭ اشق سوتسىيالىستىك—شۇۋىيىستەرنىڭ كاۋتسكىيەن جانە ونىڭ اعىمىنداغلارمەن، «سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق ەڭبەك توبى» مەن جاساعان «بىرلىگى»، تىنىشتىقپازدىق قۇرغاق سوزگە سۈيەنگەن، فرانسىيادا 1916-جىلى 12-ايدىڭ 26-كۈنى

جۇو مەن مەرحەيىمنىڭ اراسىندا جۇزەگە اسىرىلغان "بىرلىك" جونىدە دەگى يىدىا مەن ساياسات اشىقتان- اشىق ايتىلىپ، جارىيالاىىپ وتىر! يتاليا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ ورتالىق ورگانى «العا» گازەتى 1916- جىلى 12- ايدىڭ 28- كۇنىگى رەداكسىيا ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازدى:

"ەگەر بىسسولاتى مەن زىۋدەكۇم، بونومى مەن شەيدەمان، سامبا مەن داۋىد، جۇو مەن لەگىن بۇرچۇازيا ۇلتشىلىدىعى لاگەرىنە شىقسا جانە وزدەرى شىن نيەتپەن قىزمەت ەتەمىز دەپ ۋادە بەر- گەن يىتەرناتسىيونالىستەردىڭ يىديالىق بىرلىگىن ساتىپ كەتسە <hanno tradito>، وندا ۇبىز وزگەرمەگەن، اۋىتىقماغان لىبىكەنەحت، لەدەبۇر، حوفمان، مەيەر سىقىلدى گەرمانىيا- لىق جولداستارىمىزبەن، مەرحەيىم، بلان، برىزون، راففەن- دىۋ- جانس سىقىلدى فرانسىيالىق جولداستارىمىزبەن بىرگە بولامىز". قاراڭىزشى، قانداي شاتاسقانىدىق، ۱۶:

بىسسولاتى مەن بونومى، جاڭغىرتىمپاز جانە شوۋىنىس بولعاز- دىقتان، سوعىستان بۇرىن- اق يتاليا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنان شىعارىلغان. «العا» گازەتى بۇلاردى زىۋدەكۇم مەن لەگىنىنىڭ قاتارىنا قوسىپ وتىر، مۇنىسى، ارىنە، ابدەن دۇرىس تا، ۇبىراق زىۋدەكۇم، داۋىد جانە لەگىن گەرمانىيانىڭ كورىنىستە سوتسىيال- دەموكراتىيالىق، ۇس جۇزىندە سوتسىيال- شوۋىنىستىك پارتىياسىنىڭ ۇز كوسەمدەرى، ال ناق سول «العا» گازەتى بۇلاردىڭ پارتىيادان شىعارىلۇنا، بۇلاردان ايرىلىسۇعا، ۇشىنىشى يىتەرناتسىيونالىدىڭ قۇرىلۇنا قارسى شىعپ وتىر. «العا» گازەتى لەگىن مەن جۇونى بۇرچۇازيا ۇلتشىلىدىعى لاگەرىنە اۋىپ كەتكەندەر دەپ ابدەن دۇرىس جارىيالاى وتىرىپ، ولارعا لىبىكەنەحت پەن لەدەبۇردى، مەرحەيىم مەن برىزوندى قاراما- قارسى قويادى. ۇبىراق بىزگە ۇالمى:

مەرحەيىم جۇۋمەن بىرگە داۋىس بەرىپ وتىر، ال لەگىن ھەم-
نىستىك «خالق ۇنى» گازەتى ارقىلى، تەك لىبىكەنەختىك
جولداستارىن شىعارغاندا عانا، پارتىا بىرلىگىنىڭ قالپىنا كەلتىرد-
لۇنىنە، ياعنى لەدەبۇر قاتىناسقان “سوتسىيال-دەموكراتىيالىق
ەڭبەكشىلدەر” مەن (كاۋتسكى دە وسىنىڭ شىندە) بىرگە “بىرلىك”
جاساۋعا بولاتىندىعىنا ۇزىنىڭ سەنەتىندىگىن جاريالاپ وتىر!!
بۇل بىلىقتىڭ بولپ وتىرعان سەبەبى—«العا» گازەتى بۇرچاۋاز-
يالىق تىنىشتىقپازدىقتى توڭكەرىستىك سوتسىيال-دەموكراتىيالىق
پارتىيانىڭ يىتەرناتسىيونالىزىمىمەن شاتاستىرىپ وتىر، ال لەگىن مەن
جۇۋ سىياقتى تاجىرىبەلى سىياسىي الاياقتار سوتسىيالىستىك تىنىشتىقپاز-
دىق پەن بۇرچاۋازيالىق تىنىشتىقپازدىقتىڭ ۇقساستىعىن جاقسى
ۇتۇسىنىپ وتىر.

ۇزى تولىق كۇيىندە كەلتىرىپ وتىكەن ۇبر اۋىزدان قابىلداغان
قاراردا، ۇس جۇزىندە بۇرچاۋازيالىق تىنىشتىقپازدىق تۇرالى بوس
سوزدەن باسقا ەشئارسە دە جوق بولپ وتىرعاندا، توڭكەرىستىك
سانانىڭ جۇرئاعى دا جوق بولپ وتىرعاندا، ەشىمىر سوتسىيالىستىك
وي دا جوق بولپ وتىرعاندا، جۇۋ مىرزا جانە ونىڭ شوۋىنىستىك
گازەتى—«ايقاس»³⁸⁵ گازەتى جۇۋ مەن مەرحەيىمنىڭ “ۇبر اۋىز-
دىلىق”ى جونىندە قالايشا ۇماز-مايرام بولماسىن!

“بارلىق ۇرىلى-ۇساقى ۇلتتاردىڭ ەكونوميكالىق بوستاندىعى”
تۇرالى ۇسوز قىلۇ، بۇرچاۋازيالىق ۇكىمەتتەر ۇلى قۇلاتىلماي تۇرعاندا
جانە بۇرچاۋازيا جۇرداي ەتىلمەي تۇرعاندا بۇل “ەكونوميكالىق
بوستاندىقتىڭ” ۇزى دە، جالىپى ازاماتتاردىڭ، ياعنى ۇساق دىحاندان
مەن باي دىحانداندىڭ، جۇمىشىلار مەن كاپىتالىستەردىڭ قازىرگى
قوعامداى “ەكونوميكالىق بوستاندىعى” دەيتىندەر سىقىلدى حالقتى
الداۋ ەكەندىگىن اۋىزعا الماۋ—كىسى كۇلەرلىك نارسە ەمەس پە؟

جۇو مەن مەرحەيم ئېر ئاۋىزدان داۋىس بەرگەن قاراردىڭ ئون بويىنا "بۇرجۇزىيالىق ئۇلتىق"نىڭ يىدىلارنى سىڭگەن؛ «العا» گازەتى جۇونىڭ مۇنداي ئۇلتىقلىرىدىن ئادىل تۇردە كۆرسەتەدى، ئېراق «العا» گازەتىنىڭ مەرحەيمگە كەلگەندە مۇنداي ئۇلتىقلىرىدىن كۆرەلەيتتىنى عاچاپ.

بۇرجۇزىيالىق ئۇلتىقلىرى جالپى "ئۇلتىق ودايى" تۇرالى، "بارلىق ئېرىلى-ئۇساقىتى ئۇلتىقلىرىنىڭ ەكونومىكىلىق بوستاندىسى" تۇرالى "جالپى" سۆزدەرمەن ئارقاشان جانە ئار جەردە ماڭىزدانپ كەلدى. سوتسىيالىستىلەرنىڭ بۇرجۇزىيالىق ئۇلتىقلىرىدىن ئايرىماشلىقى سول-سوتسىيالىستىلەر؛ ئالى كەيىپىر ئۇلتىق (ماسەلەن انگلىيە مەن فرانسىيە) ونداغان-ونداغان مىليارت فرانك كاپىتالىن شەتەلدەرگە ورنالاس-تىرىپ وتىرعاندا، يەنى ئۇساق، ئالسز جانە ارتتا قالغان ئۇلتىقارغا قارىغا بەرىپ، جوعارى ئوسمىلىپ وتىرعاندا، ئالسز جانە ئۇلتىقارغا كىرىپتار بولپ وتىرعاندا، "ئېرىلى-ئۇساقىتى ئۇلتىقلىرىنىڭ ەكونومىكىلىق بوستاندىسى" تۇرالى شەتەلدىكى سالىنىۋ وڭباغان ەكجۇزدىلىك بولپ تابىلادى دەپ كەلگەن، قازىر دە سولاي دەپ وتىر.

سوتسىيالىستىلەرنىڭ جۇو مەن مەرحەيم ئېر ئاۋىزدان داۋىس بەرگەن قاراردىڭ ئاربىر سۆزىنى قاتتىق نازارلىق بىلدىرمەيتتىن جۇونى جوق ەدى. سوتسىيالىستىلەر بۇل قارارغا تۇرا قاراما-قارسى تۇردە، مىنانى ايتۇغا ئىيس ەدى: ئىلىسوننىڭ سويلەگەن سۆزى بارپ تۇرغان وتىرىك جانە ەكجۇزدىلىك، ويتكىنى ئىلىسون-سوعىستان مىليارتتاغان ولجا تاپقان بۇرجۇزىيانىڭ ئاڭلى، يىمپەريالىستىك ەكىشى ئالى سوعىستى كوپە-كۆرنەۋ ماقسات ەتىپ امەرىكانى جانىن سالا قارۋلاندىرىپ وتىرعان ئۇكىمەتنىڭ باستىنى؛ مالىا كاپىتال-لىنىڭ قۇلى بولپ وتىرعان، مالىا كاپىتالىنا، انگلىيە مەن، روسسىيە-

مەن، ت. ت. قۇپيا جاسالغان يىمپەريالىستىك، ناعىز توناۋىشلىق جانە كەرتارتپالىق شارتتارغا قول-اياغى مائاۋىلى بولسۇپ وتىرعان فرانسىيانىڭ بۇرژىۋازىيالىق ۈكىمەتى دەموكراتىيالىق جانە "ئادىل" بىتىم تۇرالى ماسەلە جۈمىندە الگى وتىرىكتەن باسقا، ەش نارسە ايتا دا المايدى، ەش نارسە سىتەي دە المايدى؛ مۇنداي بىتىم جۈمىندەى كۇرەس جالپى سوزدەردى، قۇرعاق سوزدەردى، ماناسىز، جاۋاپكەر-شىلىكسىز، س جۇمىندە يىمپەريالىستىك ارام نىيەتتى عانا بويامالايتىن، تىنىشتىقپازدىق قايرىمدى، جىلى سوزدەردى قايتالاي بەرۋدە ەمەس، قايتا حالققا شىندىقتى ايتىۋدا، حالققا: دەموكراتىيالىق جانە ئادىل بىتىمگە جەتۋ ۇشىن بارلىق سوعىسىپ جاتقان ەلدەردەگى بۇرژىۋازىيالىق ۈكىمەتتەردى قۇلاتىۋ كەرەك ەكەنىن، بۇل ۇشىن مىليونداغان جۇمىسشىلاردىڭ قارۋىلانۋىن، حالق بۇقاراسىنىڭ زات باعاسىنىڭ قىمباتشىلىغىنان جانە يىمپەريالىستىك سوعىستىڭ اۋىر اپاتىنان جاپپاي اشىنعاندىغىنان پايدالانىۋ كەرەك ەكەنىن ايتىۋدا. سوتسىيالىستىر جۇۋ مەن مەرحەيىمنىڭ قارارىنىڭ ورنىنا مىنەت وسىلاردى ايتىۋعا تىيس ەدى.

فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىياسى ۇزىنىڭ پارىجدا جۇمىشى ۇيىمى باس وداعىنىڭ قۇرىلتايىمەن قاتار بولغان قۇرىلتايىندا مۇنى ايتىپاعانى بىلاي تۇرسىن، قايتا، 20 داۋىس قالسى قالعاننىڭ وزىندە، 109 داۋىسقا قارسى 2838 داۋىسپەن، ياعنى سوتسىيالى-شۇۋېنىستەردىڭ (رەنودەل جانە ونىڭ اعىمىنداعىلار، «Majo-ritaires» دەپ اتالاتىندار، ياعنى كوپشىلىك جاقىتاعىلار) جانە لونگەشىلدەردىڭ (لونگەنى جاقىتاۋشىلاردىڭ، فرانسىا كاۋتسكى-شىلدەرىنىڭ) وداعى ودان دا جامان قارار قابىلدادى!! مۇنىمەن قاتار سىيمەرۋالدىشل بۇردەرون مەن كىنتالىش (kinthalien) كىنتال ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە³⁶⁷ قاتىسۋىشى) رافەن-دېۋجانس تا وسى قارارغا

داۋىس بەردى!!

بۇل قاراردىڭ تەكستىن كەلتىرىپ جاتپايمىز، ويتكەنى ول تىم ۇزىن جانە قىزىقتى دانەگەسى جوق: وندا بۇستىم تۋرالى قايرىمدى، جىلى سوزدەر فرانسىياداعى "وتان قورعاۋ" دەيتىندى مۇنان بىلاي دا قولداۋعا، ياعني انگليا مەن روسىيا سىقىلدى اسائىرى جانە كۇشتى قاراقشىلار مەن وداقناسىپ، فرانسىيانىڭ جۇرگىزىپ وتىرعان يمپەريالىستىك سوعىسىن قولداۋعا دايىن ەكەندىگىن بىلدىرگەن مالىمدەمە مەن قاتار قويىلعان.

دەمەك فرانسىيادا سوتسيال-شوۋينيستەردىڭ تىنىشتىقپازدار مەن (نەمەسە كاۋتسكىشىلدەر مەن) جانە سىممەرۋالدىشىلداردىڭ بىر-ازىمەن بىرىگىپ كەتكەندىگى، جۇمىشى ۇيىمى باس وداعىندا عانا ەمەس، سونىمەن قاتار سوتسياليستىك پارتىيادا دا فاكت بولپ وتىر.

تورتىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ) سىممەرۋالدىشلىق بولسا جولىدا

12-ايدىڭ 28-كۈنى بەرىنگە جۇمىشى ۇيىمى باس وداعىنىڭ قۇرىلتايى تۋرالى خابار باسلىغان فرانسىيا گازەتتەرى كەلدى، ال 12-ايدىڭ 30-كۈنى بەرىن مەن سىيۋىيختىڭ سوتسياليستىك گازەتتەرىندە سىممەرۋالدىشلىقنىڭ اتقارۋى ورگانى بولپ تابىلاتىن بەرىندىك I. S. K.-نىڭ (Internationale Sozialeistische Kommission) خالىقارالىق سوتسياليستىك پارتىيالىق كومىسسىيالىق (ئىنگلىزچە) جاڭا جارناماسى شىقتى. 1916-جىلى 12-ايدىڭ اياق كەزىندە شىققان بۇل جارناماسىندا گەرمانىيانىڭ، سونىمەن قاتار ۇيلىسوننىڭ

جانە باسقا بەيتاراپ ەلدەردىڭ ءبىتىم ءۇسىنعاندەي ايتىلعان، جانە دە بۇل ءۇكىمەتتەردىڭ سوزدەرى ”ءبىتىم جونىندەگى كۈمدەيالى ويمىن“، ”وز حالقتارىن اقساق ەتۋ ويمىنى“، ”ديپلوماتتاردىڭ ەكسجۇز-دىلىك تىنىشتىقپازدىق ايلاسى“ دەپ اتالغان جانە سولاي اتالۋى، الەبەتتە، وتە ءادىل نارسە.

بۇل كۈمدەيالار مەن وتىرىكتەرگە، ءبىتىمدى جانە باسقالاتاردى جۇزەگە اسىرا الاتىن ”بىردەن-بىر كۇش“ رەتىندە حالقارالىق پىرولەتارىياتنىڭ ”كۇرەس قارۋىن ءوز تۇسقاندارىنا قارسى جۇمسا-ماي، ءوز ەلىندەگى جاۋعا قارسى جۇمساۋعا باتىل جىگەرى“ قارسى قويىلعان.

كەلتىرىلگەن سىتاتتار بىزگە، وسى ۋاقىتقا دەيىن سىمەرۋالد بىرلەستىگىنىڭ شىندە بىر ءتۇرلى سىيىسىپ كەلىپ، ەندىگى جەردە تۈپكىلىكتى ايرىلىسىپ وتىرعان، ءتۈپ نەگىزىنەن ءرتۇرلى ەكى ساياساتتى ايقىن كۆرسەتىپ وتىر.

بىر جاعىنان، گەرمانيانىڭ، ۋىلسوننىڭ، ت. ت. ءۇسىنىستارى يتاليا ”سوتسياليستەرنىڭ“ تىنىشتىقپازدىعىن ”باسقا سوزدەرمەن قايتالاۋ“ عانا بولىپ تابىلاتىندىعىن تۇراتى اشىقتان-اشىق جانە ابدەن ءادىل تۇردە ايتىپ وتىر؛ گەرمانيا سوتسيال-شۋېينىستەرنىڭ مالىمەدەمەسى جانە فرانسىيا سوتسيال-شۋېينىستەرنىڭ داۋىس بەرۋى-بۇلاردىڭ ەكەۋى دە ءوز ساياساتتارىن تىنىشتىقپازدىق ارقىلى بۇركەۋدىڭ پايداسىن تاماشا باعالاندىعىن كۆر-سەتەدى.

ەكىنشى جاعىنان، حالقارالىق سوتسياليستىك پارتيا القاسىنىڭ جارناماسى بارلىق سوعىسۋشى جانە بەيتاراپ ءۇكىمەتتەردىڭ تىنىشتىقپازدىعىن كۈمدەيا، ەكسجۇزدىلىك دەپ اتاپ وتىر.

بىر جاعىنان، جۋو مەرەجىمەن، بۇردەرون، لونگە، راففەن-

دېۋ جانس رەنودەلمەن، سامبامەن، تومامەن قوسىلىپ وتىر، ال گەرمانىيا سوتسىيال-شۋېيىستەرى زىۋودەكۈم، داۋىد، شەيدەمان كاۋتسكىمەن جانە ”سوتسىيال-دەموكراتىيالىق ەڭبەكشىلدەر“مەن جاسالاتىن ”سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ بىرلىگى“ جۇنق ارادا ”قالىنا كەلتىرەلتىنىن“ جاريالاپ وتىر.

هەکنشی جاعەنان، ھالقارلق سوتسیالیستىك پارتىا القاسنىڭ جازناماسى "سوتسیالیستىك پارتىا ازىشلىعى" ن "ۈز ۈكىمەتتەرى" نە قارسى "جانە ولاردىڭ سوتسىيال وتانىشل مالايلارنا (Söldlinge)" قارسى جىگەرلەنە كۈرەسۈگە شاقىرادى.
 ھەكنىڭ ئېرى.

بۇرچۇز يالىق تىنىشتىقپا زىدىقتىڭ ماغنا سىزدىن، ورەسكە لىدىن،
 ەكىجۇزدىلىگىن اشكەرلەۋ كەرەك پە، الدە ونى "سوتسىيالىستىك"
 تەردىڭ "تىنىشتىقپا زىدىقنا اينالدىرىپ" "باسقا سوزدەرمەن قايتالاۋ"
 كەرەك پە؟ ۇكىمەتتەردىڭ "مالايىلار"ى جۇولارمەن، رەنو-
 دەلدەرمەن، لەگىندەرمەن، داۋىدتەرمەن كۇرەسۋ كەرەك پە،
 الدە ولارمەن فرانسىيە نەمەسە گەرمانىيە ۇلگىسىندەگى تىنىشتىقپا زىدىق
 سىلدىر سوزدەر ارقىلى بىرلەسۋ كەرەك پە؟

سوتسىيال-شەۋىيىنىستەر مەن جىكتەلىس جاساۋعا ءارقاشان دا بار كۇشىن سالپ قارسى تۇرپ كەلگەن سيممەرۋالدتىق وڭشىلدار مەن سيممەرۋالدتا-اق جۇرت الدىندا وڭشىلداردان ترگەسىن اۋلاق سالپ، ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە دە، ۋاكىلدەر ماجىلىسىنەن كەيىن دە باسپا ءسوز بەتىندە ەرەكشە پروگرامما مەن شەۋعا تەگىن قامدانباعان سيممەرۋالدتىق سولشىلداردىڭ اراسىندا قازىرگى ايرىماسلىق وسى بولپ وتىر. ءبىتىمنىڭ جۇنىقتاۋىنىڭ نەمەسە تىم بولماسا كەيىىر بۇرجاۋزايالىق لەمەنتتەردىڭ ءبىتىم

نۇرالى ماسەلەنى قىزۇ تۇردە تالقىلاپ جاتقاندىن بۇل ەكى ساياساتنىڭ اراسىن اسا كورنەكتى تۇردە الستاتۇى كەزدەيسوق بولپ وتىرعان جوق، امالسىزدان تۇپ وتىر. ويتكەنى بۇرچۇازيا تىنىشتىقپازدارنا جانە ولاردىڭ "سوتسىيالىس" ەلىكتەۋىشلەرىنە نەمەسە جىرىن جىرلاۋىشلارنا ءىتىم ارقاشان دا ءپىرىنسىپ جۇزىندە ايرماسى بار بىردەڭە تارىزدى بولپ كورىندى، سولاي بولپ كورىنۇدە، اتاپ ايتقاندا، "سوعىس—بەيىتتىلىك داۋىردەگى ساياسىدىڭ جالعاسى، بەيىتتىلىك—سوعىس داۋىرىندەگى ساياسىدىڭ جالعاسى" دەگەن ىدىا، ەكى تۇرلى تۇس العان تىنىشتىقپازدار ءۇشىن، اردايم تۇسىنىكسىز بولپ قالا بەردى. 1914—1917—جىلدارداى يمپەريالىستىك سوعىس 1898—1914—جىلداى، بالكىم بۇدان دا گورى ەرتەرەك داۋىردەگى، يمپەريالىستىك ساياسىدىڭ جالعاسى ەكەنىن بۇرچۇازدار دا، سوتسىيال—شوۋىنىستەر دە كورگىسى كەلمەدى، كورگىسى كەلمەي وتىر. ەگەر بۇرچۇازىالىق ۇكىمەتتەر توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتىلماسا، قازىرگى ءىتىم—يمپەريالىستىك سوعىستىڭ جالعاسى رەتىندەگى يمپەريالىستىك ءىتىم عانا بولۇى مۇمكىن ەكەندىگىن بۇرچۇازىالىق تىنىشتىقپازدار دا، سوتسىيالىس تىنىشتىقپازدار دا كورمەي وتىر.

جۇرت وسى سوعىسقا باعا بەرگەندە جالپى شابۇل نەمەسە قورعانۇ تۇرالى مانعاسىز، تۇرپايى، توعشارلىق سوزدەر ارقىلى باعا بەرۋىشى ەدى، سول سياقتى بىتىمگە باعا بەرگەندە دە، ناقتى تاريحي جاعدايدى، يمپەريالىستىك بەلدى ەلدەر اراسىنداى كۇرەستىڭ ناقتى احۋالنىن ءۇمىتپ، ناق الگىدەي توعشارلىق پەن ءۇستىرت باعا بەرىپ ءجۇر. ال سوتسىيال—شوۋىنىستەردىڭ—ۇكىمەتتەر مەن بۇرچۇازيانىڭ جۇمىشى پارتىيالارى شىندەگى وسى ۋاكىلدەرنىڭ—سوعىس ارقىلى اشلىپ قالعان وزدەرىنىڭ

جاڭىرتىمىز دىيىشنىڭ، وزدەرنىڭ ورايشلىدىغىنىڭ تەرەڭ سىرىن بۇركەۋ ۋەش، وزدەرنىڭ ويسىراغان نىقپالىن بۇقارغا قايتا جۇرگىزۋ ۋەش، اسىرەسە ۋەتەندى جاقىنداتامىز دىگەنگە، ۋەتەن ۋەتەن تۇرالى ۋەش قىلىشقا دا جارىماق تۇرسىڭىز، جەنۇبىي ئارىيە ۋەش. سوندىقتان سوتسىيالىستىك-شۇۋېننىستىك، جەنۇبىي كورگەنمىزدە، گەرمانىيادا، فرانسىيادا "قارمىق تۈپ"نىڭ تابانسىز، پىرىنسىپسىز، تىنچلىق بولمىگەن "بىرلىككە" كۈشتى ارەكەت سىستېمىسى.

سىمىمىز ۋەش بىرلىككەشنىڭ شىندە دە، ۋەش، ساياساتىي بىئىسپەيتىن ۋەش لۇشىيەننىڭ ۋەش ۋەش بولۇپ وتىرغان بۇركە-مەلەۋگە ارەكەتتە سىستېمىلىق بولسا كەرسە. بۇل سىستېمىلىق ۋەش تۇرالى ارەكەت بولدى دەپ الدىن-ال بولجاۋعا بولدى. "سوتسىيالىستىك بىرلىككەشلىك" نىمىز ۋەشنىڭ ۋەش تۈگەشلىك داۋرىققان سوزدەردى (مەسلەن، خەلقئارالىق سوتسىيالىستىك پارتىيەلەرنىڭ جەنۇبىي سوتسىيالىستىك سوزدەر سىستېمىسى ورايشلىق جانە تىنچلىق بولۇپ ئامېلىيەنى ئىشەنچ قوسا سولۇشلىق بولۇپ تابىلدى. ۋەشنى يەنە ئامېلىيەنىڭ جەنۇبىي سوتسىيالىستىك پارتىيەلەرنىڭ قارارلىرىدا، ۋەش تۈگەشلىك سوزدەر ۋەشلىق پارتىيەلەرنىڭ كۈچلىگەنلىكىنىڭ اسىرە ورايشلىق ۋەشلىق تەڭ بۇركەمەلەپ وتىردى، ۋەش ئامېلىيەنىڭ ۋەشلىق، ۋەشلىق سىستېمىسى، ۋەشلىق كۈچلەپ، سىمىمىز ۋەش بىرلىككەشنىڭ شىندە بۇل تەڭلىكنىڭ قايتادان ۋەش تۈگەشلىق دەۋر كۈچلەپ.

"پىرىنسىپلىق بىرلىككەشلىك" ماركسىزىمىدى بۇرلاۋ ۋەش ارەكەت سىستېمىسى، مەسلەن، مىنا سىستېمىلىق پىكىرلەردى ئىتتىپاقىي: جاڭىرتۇلار تۈگەشلىق جوققا شەخمەيدى؛ مەلەكەتتە.

دىڭ شەگەرلار بىن نەمەسە خالىقارلىق زاڭدى ياكى اسكەرى قاراجات مەجە ەسەبىن، ت. س. "بىراز" جاقسارتقان "كۇندە، توڭكەرىستىك قوزعالىسىپەن قاتار، بۇل قوزعالىستى "ورىستەتۇدىڭ "بىر فاككتورى" رەتىندە يىمەريالىستىك "بىتمىنىڭ بولۇى مۇمكىن، تاعىسن- تاغى سول سياقتىلار.

بۇل- ماركسىزىمدى بۇرمالاۋ بولار ەدى. ارينە، جاڭغىرتۇلار توڭكەرىستى جوققا شعارمايدى. الايدا قازىر ماسەلە مۇندا بولپ وتىرعان جوق، توڭكەرىستىلەر جاڭغىرتىمپازدار الدىندا وزدەرىن جوققا شعارماۋى كەرەك، ياعنى سوتسىيالىستەر وزدەرىنىڭ توڭكەرىستىك سىتەرەنىڭ ورنىنا جاڭغىرتىمپازدىق سىتەردى سىتەمەۋى كەرەك،- ماسەلە مىنە وسىندا بولپ وتىر. ەۋروپا توڭكەرىستىك جاعدايدى باسنان كەشىرىپ وتىر. سوعىس پەن قىمباتشىلىق بۇل جاعدايدى كۇننەن- كۇنگە شىيەلەنىستىرىپ وتىر. سوعىستان بەيىتتىشلىككە كوشۇ بۇل توڭكەرىستىك جاعدايدى استە "سوزسىز جويما قويمىدى، ويتكەنى مۇنان قازىردە قولىندا تاماشا قارۋى بار مىليونداغان جۇمىسشىلار ك. لىيكنەختىڭ بەرگەن كەڭەسىن ورنىنداۋدىڭ ورنىنا، ياعنى قارۋدى "وز ەل بۇرجۇازياسىنا قارسى جۇمىساۋدىڭ ورنىنا، وزدەرىن بۇرجۇازيانىڭ "بەيىت تۇردە قارۋىسىزداندىرۇ"نا قالايدا، "سوزسىز كۈنە قويادى دەگەن ماغنا "تىپتى دە شىقپايدى.

ماسەلە تىنىشتىقپازداردىڭ، كاۋتسكىشىلدەردىڭ: نە جاڭغىر- تىمپازدىق ساياسى ناۋقان، نە جاڭغىرتۇلاردان باس تارتۇ،- دەپ قويۋىنشا قويىلىپ وتىرعان جوق. بۇل- ماسەلەنى بۇرجۇازياشا قويغاندىق. ماسەلە شىنىندا بىلاي قويىلىپ وتىر: نە توڭكەرىستىك كۇرەس، ال مۇنىڭ وىشا "ساتى تۇسپەگەن كۇندە، ونىڭ كۈلدەنەڭ ناتىجەسى ەسەبىندە جاڭغىرتۇلار بولادى (مۇنى بۇكىل دۇنيە

جۇزىنىدەگى توڭگەرىستەردىڭ بۇكىل تارىخى دالەلدەدى؛ نە جاڭغىرتىۋلار تىۋرالى اڭگىمەلەر مەن جاڭغىرتىۋلار جۇنىنىدەگى ۋادەلەردەن باسقا ەشتەڭە دە بولمايدى.

كاۋتسكىدىڭ، تۇراتىدىڭ، بۇردەروننىڭ قازىرگى ۋاقىتتا تىنىشتىقچىلىق فورمىسىدا كورىنىپ وتىرعان جاڭغىرتىمپازدىعى توڭگەرىس تىۋرالى ماسەلەنى سىرت قالدىرىپ قانا قويمايدى (وسنىڭ ۋىزى-اقى سوتسيالىزىمگە وپاسىزدىق ەتۋ)، جۇيەلى جانە قاجىرلى توڭگەرىستىڭ جۇمىستىڭ قاندايىنان بولسا دا ۋامالىات جۇزىنىدە باس تارتىپ قانا قويمايدى، سونىمەن قاتار: كۈشەدە ەرەۋىل جاساۋ-تاۋەكەلىلىدىك دەۋگە دە بارادى (1915-جىلى 11-ايدىڭ 26-كۈنى «جاڭا زامان» گازەتىندە كاۋتسكىدىڭ ايتقانى)، توڭگەرىستىڭ كۈرەسكە اشىقتان-اشىق جاۋىققانداردى-زىيۋەدەكۈم-دەردى، لەگىنىدەردى، رەنودەلدەردى، تومالاردى جانە باسقا سوندايلاردى قورعاپ، ولارمەن بىرلىك جاساۋعا دا بارادى.

بۇل جاڭغىرتىمپازدىق توڭگەرىستىڭ ماركىسىزىمەن ەشپىر مىراغا كەلمەيدى، توڭگەرىستىڭ ماركىسىزىم ەۋروپاداعى قازىرگى توڭگەرىستىڭ جاعدايدى تىكەلەي توڭگەرىستى ۋاعىزداۋ ۇشىن، بۇرچۇز ياللىق ۇكىمەتتەردى قۇلاتتۇ ۇشىن قارۋلى پىرولەتارىياتنىڭ ۇكىمەتتى تارتىپ الۋى ۇشىن تولىق پايدالانۋدى تالاپ ەتەدى، توڭگەرىس جولىنداعى كۈرەستى دامىتتۇ ۇشىن جانە وسى كۈرەس ۇستىنىدە جاڭغىرتىۋدى پايدالانۋدان استە بەزبەۋدى، باس تارتىۋدى تالاپ ەتەدى.

جالپى العاندا ەۋروپاداعى وقىعالاردىڭ بارىسى، اسىرەسە جاڭغىرتىمپازدىقتىڭ، تىنىشتىقچىلىقتىڭ توڭگەرىستىڭ ماركىسىزىمەن كۈرەسى، سونىڭ شىنىدە ۋارى سىممەروۋالدىق بىرلەستىكتىڭ ەكى بولەگىنىڭ كۈرەسى قالاي ورىستەيتىنىدىگىن تايانۋداعى كەلەشەك

كورسەتپەكشى.

1917 - جىلى 1 - يىدىڭ 1 - كۈنى سىۋىريچ

1924 - جىلى تۇڭغۇش رەت «لەنىين
جىنايىتى» نىڭ 2 - تۈمىنى باسلىغان
قول قويغان: ن. ل.
قول جازباسىنا ساي باسلىدى
«لەنىين شىعارمالارى»، 23 - تۈم،
ھانزۇشاسى، 177 — 196 - بەتتەرىنەن
الدى

تۇسىندىرمەلەر

- 1 پىرۋدونىزىم — ۇساق بۇرچۇزىيالىق سوتسىيالىزىمنىڭ فرانسىيىنىڭ ۇكىمەت-سىزىشلىق. پ. ج. پىرۋدوننىڭ اتىمەن اتالغان ۇبراعىمى. پىرۋدون كاپىيە-تالىستىك ۇبرى مەنشىكتى ۇساق بۇرچۇزىيالىق تۇرىدىن سىنداپ، ۇساق مەنشىكتى ماڭگىلىك ەتۋ قۇر قىيالىدا بولدى، ول ۇالىق ۇبانكەسى مەن ۇايرباس ۇبانكەسىن قۇرۇدى قۇتاتىدى، جۇمىشىلار ۇسى بانكەلەردىڭ كۈمەگىمەن ۇزىنە ۇندىرىس قۇرال-جابدىقتارىن ساتىپ الا الادى، ۇزىنمەدەرىن قامتاسىز تۇردە ۇادىل ساتاتىن بولادى دەپ سانادى. پىرۋدون پىرولەتارىياتنىڭ رولى مەن ماڭىزىن بىلمەدى، تاپتىق كۇرەسكە، سوتسىيالىستىك توڭكەرىسكە جانە پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىنا مەيلىنشە قارسى بولدى؛ ول ۇكىمەتسىزدىك تۇرىدىن مەملەكەتنىڭ قاجەتتىگىن تەرىسكە شىعاردى. پىرۋدونشىلدار ۇساق توۋار ۇندىرىسى مەن ايرى-بастى ۇمىنسىز نارسە ەتىپ كۆرسەتتى. ۇكاپىتالىزىمدى جانە ونىڭ نەگىزىن — توۋار ۇندىرىسىن جويماي، قايتا ۇسى نەگىزدى ۇتۇرلى دەرتتەردەن جانە مەرەزدەردەن، ت. ب. امان ساقىناپ قالۇ، ايرىباستى جانە ايرىباس قۇنىن جويماي، كەرسىنشە ونى ۇرنىقتىرۇ، ونى جالىپ-لىق، مۇلدەمدىك، ۇادىل، تۇراقتى، داعدارىسىز، دەرتتەن اۋلاق نارسەگە اينالدىرۇ، — مىنە بۇل پىرۋدوننىڭ ىدىياسى. ۇقاراڭىز: ۇلەنىس شىعارمالارى»، 20-توم، حانۇشاسى، 17-بەت). — 2-بەت.
- 2 باكۇنىنىزىم — ۇكىمەتسىزدىك ىدىيالىق اعمى، م. ا. باكۇنىنىنىڭ اتمەن اتالغان. باكۇنىنىزىم تاپتىق تەڭدىكتى داربىتەپ، مۇرالىق ۇققىتى كۇشىنەن قالدىرۇدى قوعامدىق توڭكەرىستىڭ باستاماسى ەتەدى، جۇمىشى تابىنىڭ ساياسى قىمىل اتاۋلىدان قول ۇزۇتىن ۇاعىزدايدى. باكۇنىنىزىم پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىنا جانە پىرولەتارلىق پارتىياعا قارسى بولدى، بار پالەنىڭ قاينارى مەملەكەت دەپ قاراپ، مەملەكەت اناۋلىنى دەرەۋ كۇشىنەن

قالدىرىپ، ۈكىمەتسىزدىك جاعداي تۇدۇرۇدى داريپتەدى. باكۇنىنىزمىشلەر ماركىسىزمنىڭ قاس جاۋى. باكۇنىن جانە ونىڭ جاقتاۋشىلارى ماركىس باشلىق ەتكەن "بىرىنشى يىتتەرناتسيونالدا قاسكۇنەمدىك بولشەكتەۋىش-لىكىپەن شۇغىلدانىپ، حالقارالىق جۇمىسشى قوزغالىسىنىڭ باشلىق ۇقعىن تارتىپ الماقشى بولدى. باكۇنىن 1872-جىلى "بىرىنشى يىتتە-ناتسيونالدايىدى.

باكۇنىنىزمىشلەردىڭ "نازارياسى مەن تاكتىكاسى ماركىس پەن ەنگەلىستىك قاتاڭ سىنداۋنا ۇشرايدى. لەنىن باكۇنىنىزمىدى "ۇمىتى كەسىل-گەن ۇساق بۇرجۇازداردىڭ دۇنيەگە كوزقاراسى" دەپ اتايدى (قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 18-توم، حانزۇشاسى، 11-بەت). — 2-بەت.

3 جاڭا كانتشىلىق — 19-عاسىردىڭ سوڭى جارتىسىندا گەرمانىدا تۇيلعان بۇرجۇازالىق فىلوسوفىالىق اعم. ول — كانت فىلوسوفياسىندا ەڭ كەرتارثيا يديالىستىك قاعىدانىڭ كوشىرمەسى. جاڭا كانتشىلدار "كانتقا قايتايىق!" دەگەن ۇران استىندا دىپالەكتىكالىق ماتەريالىزم مەن تاريحي ماتەريالىزمگە قارسى تۇردى. ولار عىلىم مەن كانتتىڭ يديالىستىك فىلوسوفياسىن مېرالاستىرۇعا، "وزىندىك زاتتار"دى تەرىسكە شىعارۇعا، قوعامنىڭ وبىەكتىپنىڭ زاڭىن موينىندا ماۋعا تىرىستى، ت. ت. گەرمانىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىندا جاڭا كانتشىلدار (ە. بەرىش-تەين، ك. سميت قاتارلىلار) ماركىستىڭ فىلوسوفياسىنا، ماركىستىڭ ەكونو-مىكا "نازارياسىنا جانە تاپتىق كۇرەس، پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسى جونىندەگى ىلىمىنە تۇزەتۈ ەنگىزدى. روسىياداى "زاڭدى ماركىسىزم-شىلەر"، سوتسىيال-توڭكەرىسشىلەر جانە مەنشەۋىكتەر تۇگەلدەي جاڭا كانتشىلىقنىڭ جاقتاۋشىلارى. — 4، 41-بەتتەر.

4 ماركىس «كاپىتال»، 1-توم، ەكىنشى باسپاسىنا سوڭى سوزدەن الىندى (قاراڭىز: «ماركىس-ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2-توم، حانزۇشاسى، 218-بەت). — 4-بەت.

5 ەۋگەن بەم-باۋەرك — اۋستىيا بۇرجۇازياسىنىڭ تۇرپايى ەكونومىسى، ساياسى ەكونومىياداى "اۋستىيا اعمى" دەيتىننىڭ ۋاكىلى. ول ماركىس-تىڭ قوسىمىشا قۇن "نازارياسىنا قارسى تۇرىپ، پايدا كاپىتالىستەردىڭ جۇمىسشىلاردى قاناۋىنىڭ ناتىجەسى ەمەس، قايتا قازىرگى جانە بولاشاق.

تاعى بايلىق جۈملىسىدە سۈبىيەكتىپنىڭ مەجەلەردىڭ پارقىنى كەلدۈ دەپ كۆرسىتىلدى. ول كاپىتالىزمنىڭ قايشىلىغىن بۇرگەملەپ، جۇمىشى تابىن توڭگەرىستەن بەزۇگە شاقىرماق بولادى. — 6-بەت.

6 نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتىيالىق پارتىيا - روسىيادىكى باستى بۇرچۇا - زىيالىق پارتىيا، لىبېرالدىق - پاتشاشىل بۇرچۇا زىيالىق پارتىيىسى، 1905 - جىلى 10 - ايدا قۇرىلغان، باس اتامانى - ب. ن. مىلۇكوۋ. نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتىتار جالغان دەموكراتىزىمىدى بۇرگەنىش ەتسپ، وزدەرىن "خالق ەركىندىگى" پارتىيىسى دەپ اتاپ، دىحاندردى وزدە - رىنە تارتۇعا تىرسىتى. ولار پاتشالىق "تۇزىمدى پاتشالىق نەگىزگى زاڭ فورمىسى ارقىلى ساقىتاپ قالۇعا ارەكەتتەندى. كەيىن كەلە نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتىيالىق پارتىيا يىمپەريالىستىك - بۇرچۇا زىيالىق پارتىياعا اينالدى. وكتاىر توڭگەرىسى جەڭسىكە جەتكەنىنەن كەيىن نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتىتار سوۋەتتىك رەسپۇبلىكاغا قارىسى كەرى توڭگەرىستىك قاسكۇنەمدىك قىمىلدار مەن بۇلىكتەر ۇيىمداستىرادى. — 10 - ، 320 - بەت.

7 مىلەرانىزىم (نەمەسە نىيگىشلىدىق، ياكى نىيگىشلىدار) - "بىر ورايشىل - دىق اعم، فرانسىيا سوتسىيالىسى مىلەران كەرتارتيا نىيگىغا قاتناسقاندى سەبەپتى سولاي اتالغان. مىلەران 1899 - جىلى فرانسىيانىڭ بۇرچۇا - لىق كەرتارتيا ۇكىمەتنە قاتناسىپ، پارىج كوممۇناسىن جانشتاعان جەندەت گالىفە گەنەرالىمەن بىستەس بولدى. — 11 - بەت.

8 گەدىشلىدەر - ج. گەدىنىڭ جاقىناۋشىلارى، 19 - عاسىردىڭ سوڭى مەن 20 - عاسىردىڭ باسلىقىدا فرانسىيا سوتسىيالىستىك قوزغالىسىنىدا سولشىلدار، ولاردىڭ باسشىلارى گەدى پەن لافارگ بولدى. گەدىشلىدەر دەرەس توڭگەرىستىك پىرولەتارلىق ساياساتقا بەرىك بولدى؛ 1901 - جىلى فرانسۇز سوتسىيالىستىك پارتىيىسى بولپ قۇرىلدى.

پروۋسسىشلىدار (مۇمكىندىكشىلدار) - فرانسىيا سوتسىيالىستىك قوزغالىسىنىدا پروۋسسى، مالوندار باستاعان ورايشلىدىق توپ. پروۋسسى، مالون قاتارلىلار 1882 - جىلى فرانسىيا جۇمىشى پارتىيىسىن بولشەكتەدى جانە "فرانسىيا سوتسىيالىستىك - توڭگەرىستىك جۇمىشى پارتىيىسى" دەگەن جاڭا پارتىيا قۇردى. بۇل توپنىڭ كوسەمدەرى "ئىس جۇمىشە توڭگەرىس - نىڭ تاكتىكاغا قارىسى تۇرىپ، جاڭغىرتىمپازدىق پىرىنسىپتەر جارىيالايدى؛

تەك قولغا كەلتىرۈ "مۇمكىن" («Possible») بولاتتىن نارسەلەرگە عانا
 ۇمتىلۇدى، يەنى جۇمىشى تابىنىڭ ارەكەتىنى كاپىتالىستىك "نۇزۇم
 تۇسىندا "مۇمكىن" بولاتتىن كۈلەمدە تەجەپ ۇستاتۇدى قۇتاتىدى،
 سۈندىقتان "مۇمكىنشىلدەر" دەپ اتالدى. 1902 - جىلى، مۇمكىنشىلدەر -
 دىڭ كۈپىشلىگى جورەس قۇرغان جاڭغىرتىمپازدىق فرانسىا سوتسىيالىستىك
 پارتىياسىنا قاتناستى. 1905 - جىلى فرانسۇز سوتسىيالىستىك پارتىياسى مەن
 فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىياسى "بىر پارتىيا بولپ بىرىكتى. دۇنيە جۈزىلىك
 "بىرىشى سوعىس كەزىندە، ج. گەد جانە فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىيا -
 سىنىڭ بارلىق باشىلارى سوتسىيالىستىك - شوۋىنيزىم مايدانىنا ۇتىپ كەتتى.
 جورەسشىلدەر - جورەستىك جاقتاۋشىلاردى. جورەس - فرانسىا سوتسىيا -
 لىستىك قوزغالىسىنداى وڭ قانات جاڭغىرتىمپازداردىڭ باشىسى، 90 -
 جىلداردا مىلەرانىزىمىمەن بىرلىكتە "دەربەس سوتسىيالىستىك پارتىيا"
 قۇرغان. جورەسشىلدەر "سىن ەركىندىگى" ن تالاپ ەتۈ جەلەۋى استىندا،
 ماركىزىمنىڭ نەگىزگى قاعىدلارنى تۈزەتۈ ەنگىزدى، پىرولەتارىيات پەن
 بۇرجۇازيانىڭ ستەستىك ورناتۋىن ۇاعىزدادى. ولار 1902 - جىلى
 جاڭغىرتىمپازدىق فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىياسىن قۇردى. - 12 - بەت.
 9 سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق وداق - 1884 - جىلى 8 - ايدا قۇرىلغان
 انگلياداعى سوتسىيالىستىك ۇيىم. بۇل ۇيىم تۇرلىشە سوتسىيالىستەردىڭ
 باستىسى زىيالىلار اراسىنداى سوتسىيالىستەردىڭ باسىن قوستى. وداقتىڭ
 باشىلىعىن ورايشىلدىق جانە جېڭشىلدىك ساياسات جۇرگىزگەن حايندىمان
 اتاماندىعىنداى جاڭغىرتىمپازدار ۇزاق ۇاقت يەلەدى. وداققا قاتناشقان
 "بىر توپ توڭكەرىشىل ماركىزىمىشىلدەر (ە. ماركس - ەۋەلىك، ەدۋارد
 ەۋەلىك) توم مانىن قاتارلىلار) حايندىمان لۇشانىنىڭ كەرىستىشە بۇقارالىق
 جۇمىشى قوزغالىستارىمەن تىسىز بايلانىس جاساي وتىرىپ كۇرەس
 جۇرگىزدى. 1884 - جىلى كۇزدە وداق "بولنىپ، سول قاناتتاعىلارى
 دەربەس ۇيىم - سوتسىيالىستىك وداقتى قۇردى. وسىدان كەيىن وراي -
 شىلداردىڭ سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق وداقتاعى نىقالى كۇشەيدى. "بىراق
 بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك نىساينىڭ نىقالىمەن وداق شىندە ورايشىلدىق
 باشىلىققا نارازى توڭكەرىشىلەر شىعىپ وتىردى. 1907 - جىلى،
 جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ ورلەۋ جاعدايندا، وداق قايتادان سوتسىيالىستىك -

دەموكراتىيالىق پارتىيا بولسپ ۋىمىداستى، 1911 - جىلى ول دەربەس جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ سولشىلدارمەن بىرىگىپ، انگىلىيە سوتسىيالىستىك پارتىيىسى دەپ اتالدى.

انگىلىيە دەربەس جۇمىشى پارتىيىسى 1893 - جىلى قۇرىلغان. بۇل پارتىيىنىڭ باشلىرى كەير. ھادىيە، ر. ماكىدونالد قاتارلىقلار بولدى. لەنين: دەربەس جۇمىشى پارتىيىسى "سوتسىيالىزىمىنەن عانا 'وقشاۋلاناتىن'، لىبېراللىزىمگە ارقا سۇيەپ العان" "بۇرچۇزىيەگە باغىنىشتى بولسپ كەلگەن ورايشىل پارتىيا" دەپ كۆرسەتتى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 29 - توم، ھانسۋاشاسى، 450 - بەت؛ 18 - توم، ھانسۋاشاسى، 354 - بەت). دەربەس جۇمىشى پارتىيىسى دۇنيە جۇزىلىك "بىرىنشى سوعىس كەزىندە، 1914 - جىلى 8 - ايدىڭ 13 - كۈنى جارناما جاريالاپ، سوعىسقا قارشى تۇردى. وسىدان كەيىن، كەلىسىم ەلدەرى سوتسىيالىستىك 1915 - جىلى 2 - ايدا اشىلعان لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە، دەربەس پارتىيا-داعىلار ۋاكىلدەر "ماجىلىسى ماقۇلداعان سوتسىيالىستىك قاراردى قۇپتادى. سودان باستاپ دەربەس پارتىيىنىڭ باشلىرى تىنىشتىقپازدىق سوزدەردى بەتكە ۇستاي وتىرىپ، سوتسىيالىستىك شۇبىنىزىمدى جۇرگىزدى. 1919 - جىلى كوممۇنىستىك يىتەرناتسىيونال قۇرىلعاننان كەيىن، دەربەس جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ باشلىرى پارتىيىنىڭ سولشىل مۇشەلەرى جۇرتى-لىمىنىڭ قىسمىمەن ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىن شەكىلىنىپ شەۋ جۈمىندە قارار قابىلدادى. دەربەس پارتىيىداعىلار 1921 - جىلى ەكىنشى جارىم يىتەرناتسىيونال دەيتىنگە قاتناستى، ەكىنشى جارىم يىتەرناتسىيونال دىدارعان سولق ولار قايتادان ەكىنشى يىتەرناتسىيونالغا قاتناستى. - 12 - بەت.

10 بۇتىنىشلەردە - 19 - ەاسرىدىڭ سولقى مەزگىلىندەگى فرانسىيا، يتالىا جانە بەلگىيە جۇمىشى قوزغالىسىنداعى ۇساق بۇرچۇزىيالىق سوتسىيالىستىك اعمى، ول، سوتسىيالىزىم تەك جۇمىشى تابىنا عانا ەمەس، قايتا تاپىقا بولسپ وتىرماي، تۇتاس "ازاپ تارتقاندار"غا سۇيەنۋ كەرەك دەگەندى دارىپتە-دى؛ تاپتىق تاتۋلىقتى دارىپتەپ، تاپتىق كۇرەسكە قارشى تۇردى. بۇل اعمىنىڭ باستى ۋاكىلدەرى - فرانسىيالىق مالون جانە يتالىيالىق ەرنىكو-فەررى، 90 - جىلداردا، يتالىا بۇتىنىشلەردى بارىپ تۇرغان ورايشىلىدىق مايداندا تۇرغان جانە كەرتارتىپا بۇرچۇزىيەمەن مستەستىك ورناتقان

- جاڭغىر تىمپازدارغا كەيىبىر ماسەلەلەردە قارسى تۇرغان ەدى. — 12 — ، 227 — بەتتەر .
- 11 «توڭگەرىستىك جۇمىشى ۋېمىشلىق» — 19 — ھاسىردىڭ سوڭىندا باتىس ەۋروپاداعى كەيىبىر ەلدەردىڭ جۇمىشى قوزغالىسىندا بوي كورسەتكەن ۇساق بۇرچۇزىالىق جارتىلاي ۇكىمەتسىز شىل توپ .
- جۇمىشى ۋېمىشلىدار جۇمىشى تابىنىڭ ساياسي كۇرەس جۇر - گىزۋىنىڭ قاجەتتىلىگىن ، پارتىيانىڭ باشلىق رولىن جانە پىرولەتارىيات دىكىكتاتوراسىن تەرسكە شىعاردى . ولار جۇمىشى ۋېمى توڭگەرىس جۇرگىزبەي - اق جۇمىشلىلاردى جالىپ جۇمىس تاستاۋعا ۋېمىداستىرىپ وتىرسا بولغانى كاپىتالىزىمدى قۇلاتىپ ، ۇندىرىستى باسقارۋ ۇقىمىنا قول جەتكىزە الادى دەپ قارايدى ، — 12 — بەت .
- 12 «بايانداماشىغا ون سۇراۋ» — لەنىن 1908 — جىلى 5 ، — 6 — ايلاردا جازعان ۇسوز تەزىسى ، بۇل تەزىس بولشەۋىكتىك باشلىق ۇيتقىنىڭ مۇشەسى ، «پىرولەتارلار» گازەتىنىڭ رەداكتورلار القاسىنىڭ جوراسى دۇبروۋېنسكى (پىنوكتەتي)دىڭ بوگدانوۋ جەنەۋادا شاقىرعان فىلوسوفىيالىق بايانىداما ماجىلىسىندە پايدالانۋى ۇشش بەرلىگەن بولاتىن . بۇل تەزىس — بولشەۋىكتەردىڭ بوگدانوۋ جانە ونىڭ جاقىتاستارىنىڭ فىلوسوفىيالىق كوزقاراسىنان اشكەرە شەكارا اىىرۋىنىڭ نەگىزى . — 15 — بەت .
- 13 قاراڭىز : «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى» ، 3 — توم ، حانزۋ - شاسى ، 83 — بەت . — 181 — 276 — بەتتەر .
- 14 بۇل دا سوندا ، 99 — بەت . — 411 ، — 433 — بەتتەر .
- 15 قاراڭىز : «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى» ، 3 — توم ، حانزۋ - شاسى ، 74 — 75 ، 153 — 154 — بەتتەر . — 16 — بەت .
- 16 قاراڭىز : 1908 — جىلى 2 — ايدىڭ 25 — كۈنى لەنىننىڭ گوركىگە جازعان حاتى (لەنىن شىعارمالارى» ، 13 — توم ، حانزۋشاسى ، 425 — 432 — بەت - تەر) . — 17 — بەت .
- 17 «ماتەريالىزىم جانە تاجىرىبە سىنىشلىق» دەگەن كىتاپ دىيالەكتىكىالىق ماتەريالىزىم فىلوسوفىياسىنىڭ دامۋ بارىسىنىداعى جاڭا داۋىردەن دەرەك بەرەدى . بۇل شىعارماسىندا لەنىن ەنگەلىس قايتىس بولغانىنان بەرگى تۇتاس تارىخىي داۋىردەگى توڭگەرىس تاجىرىبەلەرى مەن عىلىم دامۋىنىڭ

جەمىستەرنى دىئالەككىكالق ماتەريالىستىك جانە تارىخىي ماتەريالىستىك كوزقاراسىپەن جىناقتاپ، سول كەزدە تارالىپ جۇرگەن، ماركسىزم بەينە-سىنە ەنىپ العان كەرتارتىپا فيلوسوفىيالىق يدىيالىق اعىم ۇستىندە پارمەندى سىن جۇرگىزىپ، ماركسىزىمدىك پارتىيانىڭ نازار يالىق نەگىزىن قورعادى. لەنىننىڭ بۇل شىعارماسى فيلوسوفىيا سالاسىندا پارتىيالىق پىرىنسىپتە بەرنىك تۇرىپ، ماركسىزىمنىڭ جاۋلارمەن مېراسىز كۇرەس جۇرگىزۋدىڭ ۇلگىسى. «ماتەريالىزم جانە تاجرىبە سىنىشلىدىق» تى لەنىن 1908 - جىلى 2 - ايدا جەنەۋادا جازۇعا كىرىستى.

1908 - جىلى 5 - ايدا لەنىن جەنەۋادان لوندونعا بارىپ، انگلىيا مۇرا سارايمىنىڭ كىتاپ وقۇ ۇيىندە جەنەۋادا جوق كەيىر جۇجاتتاردى ارنايى زەرتتەدى. لەنىن لوندوندا ئېرى شاماسىندا تۇردى. بۇل كىتاپ 1908 - جىلى 10 - ايدا جازىلىپ بولدى. قول جازباسى قۇپيا ادېرەس بويىنشا موسكۋاغا جىبەرىلدى. بۇل كىتاپتىى موسكۋا ساقىنا باسپاسى باسپ شىعاردى.

لەنىننىڭ اپەكەسى ەلىزاروۋا فوسكۋادا وسى كىتاپتىڭ سالستىرۋ قىزمەتىن ۇستىنە الپ، سالستىرىلغان نۇسقاسىنىڭ ئېرىن شەتەلدە جۇرگەن لەنىنگە جىبەرىپ بەردى. لەنىن سالستىرىلغان نۇسقانى مۇقيات قاراپ، قاتە باسلىغان جەرلەرىن تولق كورسەتىپ بەردى جانە تۈزەتتى. لەنىننىڭ تۈزەتۈلەرىنىڭ ئېرى بولمى تەكىست ۇستىنەن وزگەرتىلدى، ئېرى بولمى ئېرىنىشى باسلۇنا قوسلىغان ماڭىزدى تۈزەتۋ كەستەسىنە ەنگىزىلدى. پاتشالىق باسپا ئوز تەكسەرۋ ورنى بۇل كىتاپتىڭ شىعۋنا تىسىم سالارلىقتاي سىلتاۋ تابا ەلماسىن دەپ لەنىن ونىڭ كەيىىر جەرلەرىن وزگەرتىپ جۇمىسارتا تۇسۇگە لاجسىز قالدى.

لەنىن بۇل كىتاپتى تەز ارادا شىعارۋدى باتىل دارىپتەدى، ول، بۇل كىتاپتىڭ باسپادان شىعۋندا ۇزىنىڭ جازۋ جاۋاپكەرشىلىگى عانا ەمەس، زور ساياسى جاۋاپكەرشىلىگى دە بارلىعىن باسا كورسەتتى. بۇل كىتاپ 1909 - جىلى 5 - ايدا باسپادان شىقتى، ەكى مىڭ نۇسقا باسىلدى. — 18 - بەت.

18 سەنىشلىدىك دەگەن بۇل اتاۋ ەڭ العاش لەنىننىڭ قولجازبالارىنىدا پوپشلىدىق دەپ النعان، كەيىن كەلە باسپا ئوزىدىڭ تەكسەرلەتىندىگى

كوزدە ۇستالىپ سەنمىشلىك دەپ وزگەرتىلگەن. لەينىن 1908 - جىلى 11 - ايدىڭ 8 - كۈنى ەليزاروۋاغا جازغان خاتىنىدا بۇل اتاۋ تۋرالى تۇسىنىك بەردى (قاراڭىز: «لەينىن شىعارمالارى»، 37 - توم، حانزۇشاسى، 361 - بەت). — 19 - بەت.

19 «قۇداي جاساۋشىلىق» دەيتىن ايتىلىپ وتىر. بۇل — ادەبىيەت سالاسىندە داعى، ماركىسىزىمگە قارسى دۇنىيە فيلوسوفىيالىق ىدىيالىق اعم، ستولىپىن كەرتارتپالىعى تۇسىندا پارتىيا شىندەگى بىر بولم زىيالىلار اراسىندا پايدا بولغان، بۇل زىيالىلار 1905 - جىلدىن 1907 - جىلغا دەيىنگى تۈگەكەرسى جەڭىلىسكە ۇشراغاننان كەيىن ماركىسىزىمنى بەت بۇرغان.

«قۇداي جاساۋشىلار» (لۇناچارسكى، بازاروۋ قاتارلىلار) جاڭا، «سوتسىيالىستىك» دىن جاساۋدى ۋاعىزداپ، ماركىسىزىم مەن دۇندى سىمىرلاستىرماق بولدى. گوركى بىر مەزگىل ولارعا جاقىنداسقان ەدى. «پىرولەتارلار» گازەتىنىڭ كەڭەيتىلگەن رەداكسىيەسى (1909 - جىلى) «قۇداي جاساۋشىلىق» تى ايتىپتادى جانە ەركەشە قاۋلىسىندا: «ىلمى سوتسىيالىزىمدى وسىلاي بۇرماۋلار» مەن بولشەۋىكىستەردىڭ تىپتەي دە ورتاقتى جوق دەپ مالىمدەدى. — 19 - بەت.

20 نەۋسىكىدىڭ ماقالىسى لەينىنىڭ «ماتەريالىزىم جانە تاجىرىبە سىنىشلىدىق» دەگەن كىتابىنىڭ ەكىنشى باسپاسىنا قوسىمشا رەتىندە ەنگىزىلدى. — 22 - بەت.

21 بوگدانوۋ قاتارلى ادامدار «پىرولەتارلىق مادەنىيەت» جەلەۋىمەن تاراتقان كەرتارتپا بۇرجۇزىيالىق فيلوسوفىيالىق كوزقاراس (ماحىزىم) پەن كەرتارتپا مادەنىيەت — اسەمەنەر كوزقاراسى (بولشاقشىلىدىق) ايتىلىپ وتىر. بوگدا - نوۋ جانە ونىڭ سىبىيلاستارى كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جانە سوۋەت ەل - نىڭ مادەنىيەت قۇرىلىسىنداى باشلىق رولىن جوققا شىعارىپ، سوۋەت مادەنىيەتىنىڭ دامۋىن سوتسىيالىستىك قۇرىلىستىڭ باس مىندەتىنەن ايرىۋعا ۇرىندى؛ ولار پىرولەتارىياتنىڭ مادەنىي مۇرالاردىڭ كۆرەكتى تابىستارىن پايدالانۋى قاجەت ەكەندىگىن جوققا شىعاردى. لەينىن «پىرولەتارلىق مادەنىيەت» ۇيىمىندا بوگدانوۋنىڭ ماركىسىزىمگە قارسى نازارىياسىن وربىتۋگە باتىل قارسى تۇردى؛ روسسىيە كوممۇنىستىك (ب) پارتىياسى ورتالىق كومىتەتى 1920 - جىلى 12 - ايدىڭ 1 - كۈنى «پىرولەتارلىق

- مادەنىيەت تۋرالى» دەگەن تاقىرىپپەن «اقيقات» گازەتىدە جاريالانغان
 خاتىندە بۇل زىياندى «نازارىيالاردى شەنەدى. "پىرولە تارلىق مادەنىيەت"
 ۋېسىمى 1922 - جىلدىن كەيىن بىرتىندەپ ىدىردى. — 22 - بەت.
- 22 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ -
 شاسى، 221 - بەت. — 152، 198 - بەتتەر.
- 23 قاراڭىز: ەنگەلس «سوتسىيالىزىمنىڭ قىيالىدان ىلىمغا دامۇى»، ىلىشىنىشا
 باسپاسىنا كىرىسپە (ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى)، 3 - توم، حانزۇ -
 شاسى، 387 - بەت). — 41 - بەت.
- 24 «جاڭا داۋىر» («Die Neue Zeit») - گەرمانىيا سوتسىيالى - دىموكراتىيە -
 يالىق پارتىيىسىنىڭ نازارىيالىق جورنالى، 1883 - جىلدىن 1923 - جىلى
 كۈزگە دەيىن شتۇتگارتتا شىعپ تۇردى، 1890 - جىلى 10 - ىيىغا دەيىن
 ايلق جورنال ەدى، كەيىن اپتالىق جورنالغا وزگەرتىلدى. جورنالغا
 1883 - جىلدىن 1917 - جىلى 10 - ىيىغا دەيىن ك. كاۋتسكىي، 1917 -
 جىلى 10 - ايدان 1923 - جىلدىڭ كۈزىنە دەيىن ن. كۈنوۋ رەداكتور
 بولدى. 1885 - 1894 - جىلدارى جورنالدا ەنگەلس كۆپتەگەن ماقالىلار
 جاريالاپ، جورنالدىڭ رەداكسىيىسىنا كومەك رەتىدە ۇنەمى كەڭەس
 بەرىپ وتىردى، سونداي - اق رەداكسىيىنىڭ ماركسىزىمدىڭ كوزقاراستان
 بەت بۇرغاندىن سىن ايتىپ وتىردى. 90 - جىلداردىڭ سوڭى جارىمە -
 نان باستاپ، ياعنى ەنگەلس قايتىس بولغاننان كەيىن، جورنال تۈزەتمە -
 پازداردىڭ ماقالىلارنى جۇيەلى تۇردە باسپ وتىردى. دۇنيە جۇزىلىڭ
 1 - سوغىس كەزىندە بۇل جورنال ارالىق مايدان ۇستادى، ۇس جۇزىندە
 سوتسىيالى - شوۋىنىستەردى قولدادى. — 42 - بەت.
- 25 ىلىمنى ناماشىلدار - 18 - ىسىرداى فرانسىياداى ۇىر بولسىم اعارتۇشى
 وىشىلداردان قۇرالان توپ. ولار «ىلىمنى»نى قۇراستىرۇ بارىنىدا
 (1751 - 1780 - جىلدارى) نىتىماقتاسقان، سوندىقتان دا ىلىمنى ناماشىلدار
 دەپ اتالغان. «ىلىمنى»نىڭ باس رەداكتورى دىدەرۇت ەدى. ىلىم -
 ناماشىلدار كاتولىك ۇدىنى قوعامىنا، مەدىرەسەلىك فىلوسوفىيىغا جانە
 فەودالدىق دارەجە تۈزىمىنە باتىل قارسى تۇرىپ، 18 - ىسىردىڭ
 سوڭىنداى فرانسىيا بۇرۇچۇزىيالىق توڭكەرىسنىڭ ىدىيالىق داينىدىعى
 جاعىندا ۇلكەن رول اتقاردى. — 46 - بەت.

- 26 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، خاىزۇ - شاسى، 63 -، 73 -، 74 - بەتتەر. - 55 - بەت.
- 27 «جاڭا مەدەرەسەلىك فىلوسوفىيالىق شولۇ» (Revue Néo - Scolas) - «tique» كاتولىك دىنىنىڭ فىلوسوفىيالىق قوعامى 1894 - جىلى لۇۋەندە (بەلگىيادا) شىعارىلعان دىن بىلىمىنىڭ فىلوسوفىيالىق جورنال. - 66 - بەت.
- 28 «كۇرەس» (Der Kampf) - اۋستىريا سوتسىيالىستىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ورگان جورنالى، 1907 - جىلدىن 1938 - جىلغا دەيىن ۋەنادا شىعپ تۇردى. بۇل جورنال ورايشىلىق - ارالىق مايداندا تۇردى، پىرولەتارىياتنىڭ توڭكەرىستىك سىستېمىسىنىڭ سىستېمىسىنىڭ ۋەپاسىزلىقىنى جانە كەرتارىتپا بۇرجۇازىيەنىڭ كۈرسەتكەندىكى سولشىللىق سىلىدىر سۈزۈمەن بۇركەمەلەپ وتىردى. - 73 - بەت.
- 29 «خالىقئارالىق سوتسىيالىستىك شولۇ» (The International Socialist Review) - امېرىكادىكى تۈزەتمىچىلىك ئىشلىرىنىڭ جورنال، 1900 - جىلدىن 1918 - جىلغا دەيىن چىكاگودا شىعپ تۇردى. - 73 - بەت.
- 30 «ئىلىم فىلوسوفىيىسىنىڭ ئۇش اىلىمى» (Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie) - تاجىرىبە سىنىشلىرىنىڭ (ماخى - زىمىنلىرىنىڭ) فىلوسوفىيالىق جورنالى، 1877 - جىلدىن 1916 - جىلغا دەيىن لېيپزىگتە شىعپ تۇردى (1896 - جىلدىن بۇرىن اۋەنارىيۇستىنىڭ باس رەداكتورلىقىدا شىعارىلدى). 1902 - جىلدىن باستاپ بۇل جورنال «ئىلىم فىلوسوفىيىسىنىڭ جانە قوعامدىق ئىلىمنىڭ ئۇش اىلىمى» دەگەن اتپەن شىقتى. - 80 - بەت.
- 31 «فىلوسوفىيالىق زەرتتەۋلەر» (Philosophische Studien) - يىدالىيىنىڭ توپتىڭ جورنالى، وندا كۆپىنچە پىسخولوگىيالىق ماسەلەلەر زەرتتەلگەن. ونى 1883 - جىلدىن 1903 - جىلغا دەيىن لېيپزىگتە ۋىت شىعارىپ تۇردى، 1905 - جىلدىن 1918 - جىلغا دەيىن ول «پىسخولوگىيالىق زەرتتەۋلەر» دەگەن اتپەن شىعپ تۇردى. - 88 - بەت.
- 32 پەتروشكا - گولگولدىڭ «ۋولى جاندار» رومانىدىكى بىر كەيىپكەر. ول كىتاپ وقۇعا قۇمار، ونىڭ ۋىستىنى ارقانداي كىتاپتى وقى بەردەدى، كىتاپتا ايتىلىپ جاتقانلارنىڭ نە كەننى تۇسنىڭ ۋىستىلىمىدى، ونىڭ قىزىغا - تىنى - اق - سۈزىنىڭ قاشان دارىپتەردەن قۇرالاتىدى. - 88 - بەت.

- 33 «ليۇدۋىك فەيرباخ جانە نەمىس كلاسسىكالق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى، 4 - توم، حانزۇشاسى، 208 - بەت). — 91 - بەت.
- 34 كرىلوۋنىڭ «كوك شىمشىق» دەگەن مىسالىن قاراڭىز. بۇل مىسالدا ايتىلۇنىشا شىمشىق تەڭىز جاعاسىنا ۇشىپ بارىپ، ونى ورتەپ جىبەرەمىن دەپ ۇيوسىپتى. بۇل عاجاپ ۇس ۇبۇتىن جەر جۇزىنە دابىرا بولپىتى، جۇرت تەڭىزدىڭ قالاي ورتەنەتىنىن كورۇگە اسىق بولپىتى. شىمشىق جەر - كوكتى دۇرلىكتىرەرى دۇرلىكتىرپ الپ، تەڭىزدى ورتەي الماپتى، ۇيوسىپ ۇيالىنىپان ۇياسىنا قايتىپ كەتپىتى. بۇل مىسالدا نەگىزىنەن ماقاناشاق ادامدار سىقاق ەتلەدى. — 92 - بەت.
- 35 «پىكىر» («Mind») — ىدىيالىستىك توپنىڭ جورىمالى، وندا كوبىنەسە فيلوسوفيا جانە پىسخولوگىيا ماسەلەلەرى زەرتتەلگەن. 1876 - جىلدىان باستاپ لوندوندا شىعەپ تۇردى. — 104 - بەت.
- 36 لەنىنىڭ 1908 - جىلى 12 - ايدىڭ 19 - كۈنى ەلېزاروۋعا جازعان خاتىنا قاراعاندا، بۇل كىتاپتا العاشىندا: «لۇناچارسكى ۇتپىتى قۇدايدى ۇيىلاپ شىعاردى» دەپ جازىلعان. كەيىن باسپا ۇسوز تەكسەرۈ ورنىنىڭ قۇدا - لاۋىنان ساقىتانۇ ۇشىن بۇل ۇسوز ۇبراز جۇمىسارتىلعان. وسى ۇسى ۇشىن لەنىن خاتىندا بىلاي دەپ جازادى: «قۇدايدى ۇيلاپ شىعاردى» دەگەننىڭ ورنىنا: ... (جۇمىسارتىڭقىراپ) ۇدىنى ۇعىمداردى ۇيىلاپ شىعاردى» دەپ، نەمەسە وسى ۇتارىزدى سوزدەردى العان ۇجون. — (قاراڭىز: لەنىن شىعارمالارى، 37 - توم، حانزۇشاسى، 369 - بەت). — 116 - بەت.
- 37 كرىلوۋنىڭ «تىشقان مەن ساباۋقۇيرىق» اتى مىسالىن قاراڭىز. بۇل مىسالدا ايتىلۇنىشا، ۇبر كۇنى تىشقان ارستاننىڭ مىسقىتى ۇستاپ العان. دىمىن ەستىپ، قۇانعانىنان جۇگىرىپ كەلىپ ساباۋقۇيرىققا ايتادى. ساباۋقۇيرىق: «سەن قۇانباي - اق قوي، قۇانعانىڭمەن بەكەر! مەگەردە ول كەكەۋى سوعىمىنىن بولسا، ارستاننىڭ اجالى جەتتى دەي بەر، ۇيتكەنى مىسقىتان جىرتقىش اك جوق.» دەپتى. — 130 - 223 - بەتتەر.
- 38 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇ - شاسى، 74 - بەت. — 131 - بەت.

- 39 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ - شاسى، 223 -، 213 - بەتتەر. — 132 - بەت.
- 40 قاراڭىز: تۈرگەنوۋنىڭ «تۇرمىس قاعىداسى» دەگەن جايلىمالى ۇيقاس ولەڭى. ولەڭدە ۇرنى ۇستا دەپ ايعايلايستىن جادىگوي ۇرى سۇرەت- تەلەدى. بۇل جادىگوي وزىنە قارسى كەلگەندەرگە ۇزىنىڭ جەكسۇرىنە- دىقتارىن تاڭۇ چولمەن شابۇل جاساۋ سىندى تىرشىلىك فىلوسوفياسىن ۋاعىزدايدى. ماسەلەن ەگەر ۇزى ساتقىن بولسا، وزىنە قارسى ادامدى سەنىمەن جۇرداي دەپ شابۇل جاسايدى، ەگەر ۇزى مالاي بولسا، وزىنە قارسى ادامدى يتارشى دەپ شابۇل جاسايدى. وسىلاي يستەۋ ارقىلى ۇزىن جۇرت الدىندا مۇنداي جەكسۇرىندىقتاردان اراشالاپ قالار - مىس. — 133 - بەت.
- 41 «جۇيەلى فىلوسوفىالىق ارخىپ» (Archiv für systematische Phil-osophie) — يديالىستىك باعىتتىڭ جورىالى، «فىلوسوفىالىق ارخىپ» - تىڭ (81 - تۇسىنىككە قاراڭىز) ۇبر ۇبولمى، 1895 - جىلدىن 1931 - جىلعا دەيىن بەرلىندە ۇز الدىنا باسىپ تاراتىلدى. بۇل جورىالدا جاڭا كانتشىلدار مەن ماخيزىمىشلەردىڭ ماقالىلارى نەمىس، فرانسۇز، اعىلشىن، يتالىيان تىلدەرىندە باسىلىپ تۇردى. — 144 - بەت.
- 42 «كانت تۇرالى زەرتتەۋ» (Kantstudien) — گەرمانىادا شىققان فىلوسوفىالىق جورىال، يديالىس - جاڭا كانتشىلداردىڭ جورىالى بولپ، 1897 - جىلدىن 1937 - جىلعا دەيىن شىعپ تۇردى. بۇل جورىالعا باسقا يديالىستىك باعىتتىڭ ۋاكىلدەرى دە ماقالا جازىپ تۇردى. — 144 - بەت.
- 43 «جاراتىلمىس دۇنيەسى» (Nature) — جاراتىلىستىق عىلم اپتالىق جورى - نالى، انگىلىيا جاراتىلىستىق عىلم عالمدارىنىڭ جورىالى، 1869 - جىلدىن باستاپ لوندوندا شىعپ تۇردى. — 145 - بەت.
- 44 «ماتەريالىزم جانە تاجىرىيە سىنىشلىدىق» العاش باسپاعا ازىرلەنگەن كەزدە، ەلېزاروۋا «نەۋرلىم تۇراشلى ادەبىيەتشى دۇشپان» دەگەندى «نەداۋىر ۇپرېنسپىشل ادەبىيەتشى دۇشپان» دەپ وزگەرتكەن. لەنىن بۇلاي وزگەرتۋگە قارسى بولعان (پايدالانىڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 37 - توم، حانزۇشاسى، 389 - بەت). — 150 - بەت.
- 45 ۋوروشىلوۋ - تۈرگەنەۋنىڭ «تۇتىن» اتى رومانىندا سۇرەتتەلگەن

- ۋېمراز، ۋىقىمىستى بەينەسەنە ۋىپىپ العان كىتاپ چادىلارنىڭ ۋىلگىسى. — 153 - بەت.
- 46 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋ - شاسى، 221 — 222 - بەتتەر. — 154 - بەت.
- 47 قاراڭىز: ماركس «فەيەرباخ تۋرالى تەزىس» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۋ شاسى، 16 - بەت)، 159 - بەت.
- 48 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋ - شاسى، 386 - بەت. — 165، 335 - بەت.
- 49 بۇل دا سوندا، 386 — 387 - بەتتەر. — 170 - بەت.
- 50 ۋىرتوۋىكىس - لىۋېۋ ۋىساكوۋنا اكسەلرودنىڭ قالام اتى. ۋىل 1892 - جىلى ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنا قاتناشقان، 1903 - جىلى مەنشەۋىكىسە كىرگەن. ەكونومپازدىققا، چاڭا كانتشىلدىق پەن تاجىرىيە سىنشلىدىققا سىن جۇرگىزگەن. «بىراق پەلەحانوۋنىڭ مەنشەۋىزىمىدىك كوزقاراسىنا ىلەسىپ، ۋىنىڭ فىلوسوفىيادى قاتەلىگىن قايتالادى. — 171 - بەت.
- 51 ەۋگەن دىتسگەن - ۋىوسى دىتسگەننىڭ ۋىلى. ە. دىتسگەن اكەسىنىڭ فىلوسوفىيالىق شىعارماسىندى كەيىر السىزدىكتەردى مۇلدەمدەستىرىپ، اكەسىنىڭ دىالەكتىكىالىق ماتەرىيالىزىم ىدىياسىن بۇرمالاپ، ۋىنى «جاراتىلىس «بىر نەگىزىشلىدىك»، «دىتسگەننىزىم»، ت.ب. دەپ اتاپ، ۋىسى ارقىلى ماركسىزىمدى «تولىقتىرىپ»، ماتەرىيالىزىم مەن ىدىيالىزىمدى سىمىرلاستىرماق بولدى. — 186 - بەت.
- 52 بەلتوۋ - پەلەحانوۋنىڭ قالام اتى. «تارىخقا بىر نەگىزىشلىدىك كوزقاراستىڭ دامۋى ماسەلىسى جونىندە» دەگەن كىتابىن 1895 - جىلى باسپاغا بەز - گەندە ۋىسى اتىن قولدانغان. — 189 - بەت.
- 53 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋ - شاسى، 125 — 126 - بەتتەر. — 210 - بەت.
- 54 بۇل دا سوندا، 130 - بەت. — 211 - بەت.
- 55 ماركستىڭ ل. كۋگەلمانغا جازغان حاتى («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى». 32 - توم) نا قاراڭىز. — 213 - بەت.
- 56 سىنا شىعارمالار ايتىلىپ ۋىتىر: ماركس «فەيەرباخ تۋرالى تەزىس» (1845 - جىل): ەنگەلس «لىۋدۋىك فەيەرباخ جانە نەمىس كىلاسسىكىلىق

فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888 - جىل) جانە «تارىخىي ماتەريالىزىم تۇرا-لى»، يەنى «سوتسىيالىزىمنىڭ قىالدان عىلىمىدا دامۇي»نىڭ اعلىشىنا باسپاسىنا العى سوز (1892 - جىل) (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدا-مالى شعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 16 -، 19 - بەتتەر، 4 - توم، حانزۇشاسى، 210 - 254 - بەتتەر، 3 - توم، حانزۇشاسى، 379 -، 403 - بەتتەر). — 217 - 402 - بەت.

57 قاراڭىز: ماركس «فەپەرياح تۇرالى تەزىس»، ەنگەلس «ليۇدويك فەپەرياح جانە ەمەس كىلاسيكالىق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» جانە «سوتسىيالىزىمنىڭ قىالدان عىلىمىدا دامۇي»نىڭ اعلىشىنا باسپاسىنا العى سوز («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 16 - بەت، 4 - توم، حانزۇشاسى، 221 - بەت، 3 - توم، حانزۇشاسى، 387 - بەت). — 217 - بەت.

58 ماركس «كاپىتال»دىڭ ئېرىنىشى تومىدا تۇرپايى ەكونومىستەر سەنيوردىڭ نازارىسىن سىنداغان (قاراڭىز: «كاپىتال»، 1 - توم، 7 - تاراۋ 3 - تاراۋشا. — 218 - بەت.

59 گ.ى. ھۇلزە - گەرمانيانىڭ يىداليىس فيلوسوفى، يۇمنىڭ مۇرىتى. ول ەرتە زامانى كۇمانقورلىقتى وسى زاماندىن بولدى. ئوزىنىڭ باستى فيلوسوفىيالىق شعارماسىن ەرتەدەگى گەتسىيانىڭ كۇمانقورلىق فيلوسوفى ەنەزىدەمنىڭ اتىمەن اتاغاندىقتان، فيلوسوفى تارىخىنىدا شۇلزە ەنەزىدەم دەپ اتالغان. — 221 - بەت.

60 «فيلوسوفىيالىق شولۇ» («Revue de Philosophie») — فرانسىيادا شعاتىن يىداليستىك جورنال، 1900 - جىلدىن باستاپ پارىجدا شعاستادى. — 237 - بەت.

61 كانكان ئىبىي — فرانسىيانىڭ ساۋىق - سايران ورنىدارىندا ويناالاتىن پاسىق ئىبىي. — 243 - بەت.

62 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇ-شاسى، 60 -، 62 -، 74 - 75 - بەتتەر. — 248 - بەت.

63 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ-شاسى، 239 -، 242 - بەتتەر. — 249 - بەت.

64 «جاراتىلمىس فيلوسوفياسىنىڭ جىلناماسى» («Annalen der Naturphil») —

- «osophie» — يديالىستىك، دالەللىلىك باغىتىنىڭ جورنالى، ول ۋ. وستۋالىدنىڭ باس رەداكتورلىقىدا 1902 — جىلدىن 1921 — جىلغا دەيىن لېيىڭگە شىعپ تۇردى. — 264 — بەت.
- 65 چىمەرا — گرەتسىيە تەڭرىلىرىدە ايتىلاتىن ارستان باستى، قوي دەنەلى، جىلان قۇيرىقتى، وت بۇركەتىن عاجايىپ حايۋان. — 266 — بەت.
- 66 قاراڭىز: «ماركس — ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 — توم، حانزۋ — شاسى، 81 — 82 — بەتتەر. — 277 — بەت.
- 67 قاراڭىز: «ماركس — ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 — توم، حانزۋ — شاسى، 91 — بەت. — 281 — بەت.
- 68 «جاراتىلىستىق علم» («The Natural Science») — شولۇ سپاتىنداعى ايلق جورنال، 1892 — جىلدىن 1899 — جىلغا دەيىن لوندوندا شىعپ تۇردى. — 295 — بەت.
- 69 «فيلوسوفىالىق شولۇ» («The Philosophical Review») — امەرىكاداعى يديالىستىك فيلوسوفىالىق جورنال، 1892 — جىلدىن باستاپ بوستوندا شىعپ تۇردى. — 295 — بەت.
- 70 «ماتەريالىزم جانە تاجىرىبە سىنىشلىق» نىڭ ئېرىنىشى باسپاسىندا اسملى «مىيىنان كۇلدېرمەيدى، قايتا كەكتەندېردى» دەپ مەمس، «مىيىنان كۇلدېرىپ قانا قويماي» دەپ تىزلىگەن. لەنىن سالىستىرغان نۇسقاسىن كورگەننەن كەيىن، ەلىزاروۋادان بۇل جەرىن تۇزەتۋدى نەمەسە تۇزەتۋ كەستەسىندە «مىيىنان كۇلدېرىپ قانا قويماي» دەگەندى «مىيىنان كۇلدېرمەيدى، قايتا كەكتەندېردى» دەپ تۇزەتسپ وقىڭىزدار» دەپ انق كورسەتۋدى وتىگەن بولاتىن. لەنىننىڭ تۇزەتۋى وسى كىتاپنىڭ ئېرىنىشى باسپاسىنىڭ ماڭىزدى تۇزەتۋەر كەستەسىنە تۇسىرىلگەن. — 301 — بەت.
- 71 قاراڭىز: «ماركس — ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 — توم، حانزۋ — شاسى، 153 — 154 — بەتتەر. — 302 — بەت.
- 72 19 — عاسىردىڭ 70 — جىلدارىنىڭ سوڭى جارىمىندا گەرمانىا سوتسىيال — دەموكراتىيالىق پارتىياسى شىندە قالىپتاسقان ورايشلىق اعىم ايتىلىپ وتىر. بۇل اعىمنىڭ باستى ۋاكىلدەرى ك. حەجەرىگ، ە. بەرنشتەين، ك. ا. شرامم، ياعنى اتىشۋلى سۋرىخ ۇشتىكى. ولار ماركسىزمنىڭ تاپ-

تىق كۈرەس، پىرولە تارىيات پارتىياسى، پىرولە تارىياتنىڭ تارىخىي مىنىدەت-
تەرى جونىندەگى ئىلمىيەنە جاپپاي شاپۇل جاسادى. ولار تاپتىق
ستەستىكى دارىيەت، پىرولە تارىياتنىڭ ۈزىن مەزۇشلەرگە قارسى تاپتىق
كۈرەسەن جالىپى ادامزاتتىق باۋىرمالدىققا سىڭىرىپ، جويىپ جىبەرەمەكشى
بولدى، پىرولە تارىيات پارتىياسىن بارلىق ناعىز مەيىرباندىق رۇحقا باي
ادامداردىڭ جالىپىغا بىردەي پارتىياسى دەيتىنگە اينالىدىرۋدى قۇتاتىدى،
جۇمىششىلاردى تارىيەسەز، ۈزىن ۈزى ازات مەتۇ قولنان كەلمەيدى،
ولاردى "تارىيە كورگەن" نىرى جانە ۇساق بۇرچاۋازدار ازات مەتۇگە
ئىيىس دەپ قارالادى. ماركىس پەن ەنگەلىس وسى اينى-قاتەسەز
وراشىلدىقتى اياۋسىز سىنداپ، بۇل اعىمنىڭ ۋاكىلدەرىن "كەرى توڭگە-
رىشى مىجعاۋلار" دەپ اتادى. ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ وسى اعىم
جونىندەگى سىنىن «ا. بەيەل، ۋ. لىيىكەنەخت، ۋ. براكىلەرگە قۇلاققان-
دىرۋ» نىان قاراڭىز («ماركىس-ەنگەلىس شىعارمالارى»، 19- توم، حانزۇ-
شاسى، 172 -، 190 - بەتتەر). — 321 - بەت.

73 «سوتسىيالىستەر» («Le Socialiste») — فرانسىيادا شىعاتىن اپتالىق گازەت،
ج. گەدىنىڭ باستاماشلىقىمەن 1885 - جىلى پارىجدا شىعا باستاغان. ول
1902 - جىلدا دەيىن فرانسىيا جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى بولدى،
1902 - جىلدىن 1905 - جىلدا دەيىن فرانسۇز سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ
ورگان گازەتى، 1905 - جىلدىن باستاپ فرانسىيا سوتسىيالىستىك پارتىياسى-
نىڭ ورگان گازەتى بولدى؛ 80 — 90 - جىلداردا ەنگەلىس، ب. لافارىگ
جانە گ. ۋ. پلەحانوۋ تار وعان ماقالا جازىپ تۇردى. — 328 - بەت.

74 پايدالانىڭىز: «ماركىس-ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم،
حانزۇشاسى، 226 - بەتتەر. — 332 - 391 - بەتتەر.

75 ەنگەلىستىڭ مىنا شىعارمالارى ايتىلىپ وتىر: «ليۇدۋىگ فەيەرباخ جانە
نەمىس كىلاسىكىالىق فېلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888 - جىل) جانە «تارىخىي
ماتەريالىزىم تۋرالى» (1892 - جىل)، ياعنى «سوتسىيالىزىمنىڭ قىبالدىن
عىلىمعا دامۋى» نىڭ اعلىشىنا باسپاسىنا كىرسىپە (قاراڭىز: «ماركىس-
ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 210 — 254 -
بەتتەر، 3 - توم، حانزۇشاسى، 379 — 403 - بەتتەر). — 332 - بەت.

76 قاراڭىز: «ماركىس-ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ-

- شاسى، 229 - بەت. — 332 - بەت.
- 77 «دېشتەشلىرىنىڭ فىلوسوفىيىسى» (Zeitschrift für immanente Philosophie) — «ie» — گەرمانىيادا شىعائىن فىلوسوفىيالىق جورنال، ول بىرمەنىشلىكتىكى — اسقان كەرتارتىپا سۋېيەكتىپىنىڭ يىدېيالىزىمدى ۋاعىز دادى. 1895 - جىلدىن 1900 - جىلغا دەيىن بەرلىندە شىعەپ تۇردى. — 341 - بەت.
- 78 ۋازىرلەر كەڭەسنىڭ توراعاسى ستولىپىنىڭ جالغان مالىمدەمەسى ايتىلىپ وتىر. ستولىپىن پوچتا مەكەملەرىندە پاتىشا ۋكىمەتى كۇماندى دەپ ەسەپتەگەن ادامدارنىڭ حات - شەكتەرىن قۇپيا تەكسەرەتىن "حات - شەك تەكسەرۋ" قۇرىلغاندىن جوققا شىعارغان بولاتىن. — 358 - بەت.
- 79 نوزدەلەۋ — كوكۇلدىڭ "ۋولى جاندار" رومانىنداعى كەيىپكەر، ول — ۇرىس - كەرسىكە، الداپ - ارباۋعا قۇنىققان پومەششىك. — 363 - بەت.
- 80 پايدالانىڭىز: ەنگەلىس «دېۋرىڭگە قارىسى» («ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 354 — 356 - بەتتەر). — 373 - بەت.
- 81 «فىلوسوفىيىسى ارحىبىي» (Archiv für Philosophie) — گەرمانىياداعى يىدېيالىستىڭ باعىتتىڭ فىلوسوفىيالىق جورنالى، جاڭا كاتىشىلدارنىڭ جانە ماحىزىمىشلەردىڭ جورنالى، 1895 - جىلدىن 1931 - جىلغا دەيىن بەرلىندە شىعەپ تۇردى. مۇنىڭ بىرى فىلوسوفىيىسى تارىخىنا ارنالغان، ەكىنشىسى جالىپى فىلوسوفىيالىق ماسەلەلەرگە ارنالغان. — 386 - بەت.
- 82 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ - شاسى، 224 - بەت. — 410 - بەت.
- 83 «پىسخولوگىيالىق جىلناما» (Année Psychologique) — فرانسىياداعى بىر توپ يىدېيالىس پىسخولوگىيىسى عالمدارىنىڭ جورنالى، 1894 - جىلدىن باستاپ پارىجدا شىعەپ تۇردى. — 421 - بەت.
- 84 «نازارىيالىق جانە تاجىرىپەلىك عىلىمدارعا جالپى شولۇ» (Revue générale des Sciences pures et appliquées) — 1890 - جىلدىن 1940 - جىلغا دەيىن پارىجدا شىعەپ تۇرغان فرانسىيىسى جورنالى. — 425 - بەت.
- 85 ۇشقىنشىلدار — «ۇشقىن» نىڭ جاقىتاۋشىلارى.
- «ۇشقىن» (Искра) — روسسىيا بويىنشا تۇڭغىش ماركىزىمىدىك قۇپيا گازەت، 1900 - جىلى لەنىننىڭ باستاماشلىدىن شىققان. روسسىيا جۇمىشى تابىنىڭ تۇڭكەرىستىك ماركىزىمىدىك پارتىياسىن قۇرۇدا

«ۇشقىن» شەشۋى رول اتقاردى.

ساقشلاردىڭ قۇدالاۋى سەبەپتى روسسىيادا توڭكەرىستىك گازەت شىعارۋعا امال بولماغاندىقتان، لەنىن سىبىردە سۇرگىندە جۇرگەن كەزىندە - اق شەتەلدە گازەت شىعارۋ جوسپارىن تولىق ويلاستىرغان بولاتىن. لەنىن 1900 - جىلى 1 - ايدا سۇرگىن ۋاقتىن بىتىرگەننەن كەيىن وسى جوسپارىن سىكە اسرۋعا دەرەۋ كىرىستى.

«ۇشقىن» 1900 - جىلى 12 - ايدىڭ 24 - كۇنى لىپزىگىتە تۇڭغىش سانى شىققاننان سوڭ، مېۋىنچەندە شىعپ تۇردى. 1902 - جىلى 4 - ايدان باستاپ لوندوندا، 1903 - جىلدىڭ كۆكتەمىنەن باستاپ جەنەۋادا شىقتى. «ۇشقىن» نىڭ رەداكسىيىسىدە لەنىن، گ. ۋ. پەلەحانوۋ، ي. و. مارتوۋ، ب. ب. اكسەلرود، ا. ن. پوترەسوۋ، ۋ. ى. زاسۋلىچىتەر بولدى. 1901 - جىلدىڭ كۆكتەمىنەن باستاپ ن. ك. كرۋپۇسكايا رەداكسىيانىڭ خاتشىسى بولدى. لەنىن ىس جۇزىندە «ۇشقىن» نىڭ باس رەداكتورى جانە جەتەكشىسى بولدى. ول «ۇشقىن» دا پارتيا قۇربلىسىنا جانە روسسىيىداى پروولەتارىلىق تاپتىق كۇرەستىڭ بارلىق نەگىزگى ماسەلەلەرىنە قاتىستى ماقالالار جاريالاپ، حالقارالىق تۇرمىستىڭ ماڭىزدى وقىعالارى جونىدە شولۋالار جاساپ وتىردى.

روسسىيانىڭ ىبرىسپىرا قالالارىندا (پەتەربۇرگ، موسكۋا ت. ب) روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ لەنىندىڭ ۇشقىنشىل شاعىن ۇيرەملەرى مەن كومىتەتتەرى قۇربلىدى.

ۇشقىنشىل ۇيمىدار لەنىن باۋلىپ شىعارغان كاسپىتىك توڭكەرىستى شى قايراتكەرلەر (ن. ە. باۋمان، ى. ۋ. بابۇشكىن، س. ى. گۇسەۋ، م. ى. كالىنىن ت. ب.) دىڭ تىكەلەي باسشىلىقىدا قۇربلىدى جانە جۇمىس جۇرگىزدى.

«ۇشقىن» رەداكسىيىسى لەنىننىڭ ۇسنىسى بويىنشا جانە ونىڭ تىكەلەي قاتناشۋىمەن پارتيا پروگراممىسىنىڭ جوباسىن جاساپ، 1903 - جىلى 7 - 8 - ايلاردا وتكىزىلەتىن روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ ەكىنشى قۇربلىتاينا دايندىق كوردى.

قۇربلىتاي اشلۇدان بۇرىن روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ جەرگىلىكتى ۇيمىدارىنىڭ باسىم كوپشىلىگى

«ۇشقن» دى جاقتادى، ونىڭ تاكتىكاسىن، پروگرامماسىن جانە ۇيىمىدىق جوسپارىن قۇپتادى، ونى ۇزىنىڭ باسشى ورگانى دەپ تاندى. قۇرۇلتاي ارناۋلى قارارىندا «ۇشقن» نىڭ پارتيا قۇرۇ كۇرەسىندەگى ايرىقشا رولىن اتاپ كۆرسەتتى ۇرى ونى روسسيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى دەپ جاريالادى.

ەكىنشى قۇرۇلتايدا لەنين، پلەحانوۋ، مارتوۋتاردان قۇرالىغان رەدا - كسيا قۇرامى بەلگىلەندى. مارتوۋ پارتيا قۇرۇلتاينىڭ قاۋلىسىنا قاراماس - تان، رەداكسياعا قاتناسۇدان باس تارتتى، سوندىقتان «ۇشقن» نىڭ 46 - 51 - ساندارى لەنين مەن پلەحانوۋنىڭ رەداكتورلىقىدا شىقتى. كەيىن پلەحانوۋ مەنشەۋيكتەردىڭ مايدانىنا ۇتىپ كەتتى، ول قۇرۇلتاي ورنىنان قالدىرغان بۇرىنقى مەنشەۋيىك رەداكتورلاردىڭ ۇبارىن «ۇشقن» رەداك - ياسىنا قاتناستىرۇدى تالاپ ەتتى. لەنين بۇلاي سىتەۋگە قوسىلماي، پارتيا ورتالىق كومىتەتىنىڭ شىكى شەبىن كۇشەيتۇ ۇرى وسى شەپتەن مەنشەۋيىك ورايشلىدارغا سوققى بەرۇ ۇش 1903 - جىلى 11 - ايدىڭ 1 - كۇنى «ۇشقن» رەداكسياسىنان شەگىنىپ شىقتى. 52 - سانى جالعىز پلەحانوۋنىڭ رەداكتورلىقىمەن شىقتى. 1903 - جىلى 11 - ايدىڭ 26 - كۇنى پلەحانوۋ ۇز بەتىمەن، قۇرۇلتايدىڭ ۇيعارۇىن بۇزا وتىرىپ، بۇرىنقى مەنشەۋيىك رەداكتورلاردى «ۇشقن» نىڭ رەداكسياسىنا قوسىپ الدى. 52 - سانىنان باستاپ، مەنشەۋيىكتەر «ۇشقن» دى وزدەرىنىڭ ورگان گازەتىنە اينالدىردى. ۇسدان باستاپ پارتيا شىندە لەنىندىك - بولشە - ۋيكتىڭ «ۇشقن» بايىرى «ۇشقن» دەپ، ال مەنشەۋيىكتىڭ - ورايشلى - دىق «ۇشقن» جاڭا «ۇشقن» دەپ اتالدى. (قاراڭىز: «سوۋەت وداعى كوممۇنىستىك (ب) پارتىياسى تاريىنىڭ قىسقاشا كۇرسى» 1954 - جىلى خالىق باسپاسى، حانزۇشاسى، 57 - بەت). - 440 - بەت.

86 ەكونومپازدار اكيىمۇقنىڭ روسسيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ 2 - قۇرۇلتاينىدا سويلەگەن ۇسوزى ايتىلىپ وتىر. اكيىموۋ پارتيا پروگرامماسىندا «پىرولەتارىات» دەگەن ۇسوز باستاۋىش ەمەس تولىقتاۋىش بولادى دەگەن سىلتاۋمەن «ۇشقن» گازەتى ۇسىنعان پارتيا پروگرامماسىنا قارسى تۇردى. - 440 - بەت.

87 «فيلوسوفيا جانە پسيىحولوگيا ماسەلىسى» (Вопросы философии и)

(Психологины) — روسىياداعى يىديالىستىك باعىتتىڭ جورنالى، 1889 - جىلدىن 1918 - جىلى 4 - ايغا دەيىن موسكۋادا شىعەپ تۇردى. 1894 - جىلدىن باستاپ موسكۋا پىسخولوگىيا قوعامى شىعارىپ تۇردى، لوپاتىن جاۋاپتى رەداكتور بولدى. "جاريا ماركسىزىمى" سترۇۋە جانە بۇلگاكوۋ وسى جورنالدىڭ قىزمەتنە قاتناستى، ستولىپىن كەرتارپالىعى داۋىرنىدە بۇل جورنال بوگدانوۋ جانە باسقا ماھىزىمىشلەردىڭ ماقالىلارىن باسىپ تۇردى. — 490 - بەت.

88 ورسى حالقى وداعى — پاتشا ۇكىمەتى توڭكەرىستى جانىشتاۋ ۇشىن 1905 - جىلى 10 - ايدا پەتەربۇرگتا قۇرغان توتەنشە كەرتارپا پاتشا - شىلداردىڭ قارا جۇزدىك ۇيىمى. وداق كەرتارپا پومەشىشىكتەردەن، باي دىحانداردان، ۇرى ۇي مايلاۋشىلاردان، ساۋداگەرلەردەن، ساقشىلار - دان، پوپتاردان، كاسپىسز بوسقىندار مەن قىلمىستىلاردان ۇيىمداسقان. وداق ۇس جۇزىندە باسبايىلى دىحاندىق تۈزىم زامانىدىعى "ناعىز ۇدىن، جەكە وكتەمدىك، ۇلت" دەيتىن كۈنە ۇراندردى وزدەردە - نىڭ كەرتارپا پروگراممىسى ەتتى. وداقتىڭ توڭكەرىستى جانىشتاۋداعى باستى ۇتاسىلى: توڭكەرىستىك جۇمىسشىلار مەن وقۇسشىلاردى قورلاۋ، قرۋ، ۇرىپ - سوغۇ، جىنالىس وتكىزگەن جۇرتشىلىقتى زورلىقپەن تاراتىپ جىبەرۋ، وققا ۇستاۋ، ەۋرەيلەرگە زاقىم كۆرسەتۋ، ورستان باسقا ۇلتتاردى قۇتىرنا قۇدالاۋ بولدى. 1917 - جىلى فەبرال بۇرجۋازىيالىق - دەموكراتە - يالىق توڭكەرىس داۋىرىندە بۇل وداق كۇشىنەن قالدى. — 490 - بەت.

89 «روسىيا بايلىعى» («Русское богатство») — 1876 - جىلدىن 1918 - جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن پەتەربۇرگتا شىعەپ تۇرغان ايلىق جورنال. 90 - جىلداردىڭ باس شەنىندە بۇل جورنال لىبەريالىستىك حالقىشىلدار - دىڭ ورگان جورنالى بولدى، وعان كرىۋەنكو مەن مىخايلوۋسكى رەداك - تورلىق ىستەدى. جورنال پاتشا ۇكىمەتمەن ىمىرالاسۇدى، وعان قارسى بارلىق توڭكەرىستىك كۆرەستەن بەزىپ كەتۋدى ۋاعىزداپ، ماركسىزىمگە جانە روسىياداعى ماركسىزىمىشلەرگە ورشەلەنە قارسى تۇرىپ كەلدى. 1906 - جىلدىن باستاپ بۇل جورنال، جارتىلاي نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتىيالىق پارتيا بولپ تابلاتىن "خالقتىق - سوتسىيالىستىك پارتيا" - نىڭ جورنالى بولدى. — 514 - بەت.

- 90 ى. قۇنى — اۆەنارىۋستىڭ "سوزى. اۆەنارىۋس «كىلەڭ تاجرىبەگە سىن»- نىڭ 1- توم 15- بەتىدە بىلاي دەپ جازادى: "سۈرەتتەۋگە بولاتتىن "ارقانداي قۇن، ەگەر "بىز تۇرغان ورتانىڭ قۇرامداس بولەگى دەپ جورامالدىنسا، "بىز ونى قىسقارتىپ R دەپ اتايمىز." "سۈرەتتەۋگە بولا- تىن "ارقانداي قۇن، ەگەر باسقۇچلاردىڭ باياندايتىن مازمۇنى دەپ قارالسا، "بىز ونى قىسقارتىپ E دەپ اتايمىز." E — نەمىسشە Erfahrung (تاجرىبە) دەگەن "سوزدىڭ "بىرىنشى "ارپى، "ارى نەمىسشە Erkenntnis (تانىم) دەگەن "سوزدىڭ "بىرىنشى "ارپى. — 517 - بەت.
- 91 قاراڭىز: ەنگەلس «ماركس جانە رودبەرتۋس. «فىلوسوفىيا قايرىشلىعى، نەمىسشە باسپاسىنا العى "سوز» («ماركس- ەنگەلس شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۇشاسى، 209 - بەت). — 518 - بەت.
- 92 بۇل "سوز — تۈرگەنەۋىڭ اڭگىمەسىندەگى باس كەيپىكەر گەدەنىڭ "بىر شۇماق ولەڭىنە نەگىزدەلە وتىرىپ وزگەرتىپ جازىلعانى. مۇنى لەنين تۈر- گەنەۋىڭ «تىڭ جەر» اتتى رومانىنان العان (قاراڭىز: «تۈرگەنەۋ شىعار- مالارى»، 1930 - جىل، ورسشاسى، 9 - توم، 183 - بەت). — 519 - بەت.
- 93 ماركسنىڭ «ساياسي ەكونومىياعا سىن»ىنا العى "سوز ايتىلىپ وتىر (قارا- ڭىز: «ماركس- ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇشاسى، 81 — 85 - بەتتەر). — 527 - بەت.
- 94 قاراڭىز: «ماركس- ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. — 538 - بەت.
- 95 مالتۇسىزىم — كاپىتالىزىمدى اقتايتىن كەرتارتىپا جان سانى "نازارياسى، انگىليانىڭ بۇرجۇازيا ەكونومىيىسى مالتۇستىڭ اتىمەن اتالغان. مالتۇس: جان سانى گەومەتىريالىق پىروگرەسسىيا بويىنشا، ال تۇرمىس ماتەريال- دارى ارىپمەتىكىلىق پىروگرەسسىيا بويىنشا وسەدى؛ سوندىقتان جان سانىنىڭ تۇرمىس ماتەريالدارىنان تەز "وسۋى جاراتىلىستىڭ ماڭگىلىك زاڭى دەيدى. ول جوقشلىق، اشارشلىق، جۇعىمىتال اۋرۇلار، اۋىر ەڭبەك، سوعىس، ت. ب. جان سانىن ازايىتىپ، جان سانى مەن تۇرمىس ماتەريالدارىن "وزارا سايىكەستىرەتىن شەشۋى فاكىتور دەپ قاراپ، "تۈرلى شارالار ارقىلى جان سانىنىڭ مولايۋىن تەجەۋدى قۋاتتادى. ول ەڭبەكشى حالىقتى كاپىتالىستىڭ تۈزىمگە قارسى توڭكەرىستىك كۆرەستەن قول "ۇزدىرۋ "ۇشىن كاپىتالىستىڭ "تۈزىم كەلتىرىپ شىعارغان جان

- سانىنىڭ سالىستىرمالى ارتىقتىقى مەن بارلىق قوعامدىق اپاتتاردى ئوزد-
نىڭ ويدان شىعارغان وسى ئوبر جاراتىلىستىق زاڭغا اكەپ تىرەدى.
- ماركىزىم - لەنينىزم كىلاسسىكىتەرى مالتوسىزىمنىڭ عىلىمىغا قارسى
سىياتىن جانە كەرتارتىپا مانىن اشىپ تاستادى، جان سانىنىڭ مۇلدەمدىك
زاڭى بولمايتىندىعىن، كاپىتالىستىك ئۆزىم تۇسىندا ەڭبەكشى بۇقارانىڭ
جوقشىلىق تارتۋىنىڭ سەبەبى قاناۋ ەكەنىن دالەلدەدى. — 538 - بەت.
- 96 بازاروۋ — تۈرگەنەۋتىڭ «اكە مەن بالا» رومانىنداعى كەيىپكەر. —
544 - بەت.
- 97 بۇل حاتنىڭ مەرزىمىن 1843 - جىلى 10 - ايدىڭ 3 - كۈنى دەۋ كەرەك،
قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 - توم، حانزۋشاسى،
443 — 446 - بەتتەر. — 551 - بەت.
- 98 «گەرمانىيا - فرانسىيا جىلناماسى» (Deutsch - Französische Jahrbücher)
«her» — ماركس پەن 1. رۋگەنىڭ رەداكتورلىغىندا پارىجىدا شىققان
نەمىس تىلىندەگى جورنال. 1844 - جىلى 2 - ايدا بۇل جورنالدىڭ ئوبر
عانا قوس سانى شىقتى. جورنالدىڭ توقتاپ قالۋىنا ماركس پەن بۇر-
جۋازىيالىق اپتىقا ەلمەنت رۋگە اراسىنداعى پىرىنسىپتىك الاۋىزدىق
باستى سەبەپ بولدى. — 551 - بەت.
- 99 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. — 552 - بەت.
- 100 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 33 - توم. — 552 - بەت.
- 101 قاراڭىز: ەنگەلس «سوتسىيالىزىمنىڭ قىيالىدان عىلىمىغا دامۋى»نىڭ
اعلىشىناسىنا العى ئسوز (ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى)،
3 - توم، حانزۋشاسى، 392 — 395 - بەتتەر. — 552 - بەت.
- 102 تەكستە ايتىلغان جىلداردا ەنگەلس مىنا شىعارمالارىن قولدان شىعاردى:
«دېۋرېڭگە قارسى» (1878)، «لېۋدۋېگ فەيەرباخ جانە نەمىس كىلاسسىكا-
لىق فىلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888) جانە «سوتسىيالىزىمنىڭ قىيالىدان
عىلىمىغا دامۋى»نىڭ اعلىشىناسىنا العى ئسوز (1892). — 553 - بەت.
- 103 پايدالانىڭىز: ەنگەلس «لېۋدۋېگ فەيەرباخ جانە نەمىس كىلاسسىكالىق
فىلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى)،
4 - توم، حانزۋشاسى، 222 - بەت. — 555 - بەت.
- 104 «سىرتقى حابارلار گازەتى» (Заграничная Газета) — جەنەۋاداعى

بۇر بولمى، روسىيا ازاماتتارى 1908 - جىلى 3 - ايدىڭ 16 - كۈنىنەن 4 - ايدىڭ 3 - كۈنىنە دەيىن ورس تىلىندە شىعارغان اپتالىق گازەت. بۇل گازەتنىڭ جۇمىسنا بوگدانوۋ، لۇناچارىسكى جانە باسقا شاقىرىمىپازدار قاتناسقان. — 563 - بەت.

105 «اغارتۇ» («Образование») — ادەبىيەت، ىلمىي ساۋات جانە قوعام-دىق ساياسىي قاتارلىلاردى قامتىغان، مازمۇنىغا باي اىلىق جورنال، 1892 - جىلدىن 1909 - جىلغا دەيىن پەتەربۇرگتا شىعپ تۇردى. 1902 - جىلدىن 1908 - جىلغا دەيىن ماركىسىزىمىشلەر بۇل جورنالغا ماقالا جازىپ تۇردى. — 563 - بەت.

106 «ماركوس ئىنجىلى» اتتى تاۋراتتان شىققان سوز. يۇدا ايسانى ساتقان ساتقىن، ول ايسامەن سۇيىسۇدى قۇپىيالىقتى ايتۇدىڭ بەلىگىسى ەتكەن. — 571 - بەت.

107 بوبچىنسكى مەن دىوبچىنسكى گوگولىدىڭ «وردادان كەلگەن ئۇزىر» دەگەن كۈمەدىياسىندا ەكى پومەششىك. بۇلاردىڭ تۇر - اپەتتەرى عانا ەمەس، ەرەكشەلىكتەرى دە ۇقسايدى، كۇنى كەشكە دەيىن بىتەرەر ئس جوق، قۇر كەرسەكنە، توغىرەكتەن تىڭ تىڭداپ، وسەك تاسۇغا اۋەس. بۇر كۇنى ولار «وردادان كەلگەن ئۇزىر» دەيتىنىڭ كەلگەننى ەستىپ، جۇگىرىسىپ كەلىپ قالا باستىنا مالىمدەيدى. بىرەۋى تۇرىپ: وردا - دان كەلگەن ئۇزىردىڭ جايىن ەستىگەندە، قۇدايدىڭ قۇدىرەتمەن «اي!» دەپ داۋىستاپ جىبەرىپپىن دەسە، ەندى بىرەۋى تۇرىپ: ەڭ الدىمەن «اي» دەپ داۋىستاعان مەن ەدىم، دەپ تالاسا كەتپىتى دە، ەكەۋى ۇزاق كەرسىپتى. — 575 - بەت.

108 1908 - جىلى شىققان ەكى كىتاپتى ايتىپ وتىر: بۇرى — ۋالەنتىنوۋ «ماركسىزىمنىڭ فىلوسوفىالىق جۇيەسى»، ەندى بۇرى — يۇچكەۋىچ «ماتەريالىزم جانە سىنىشل رىيالىزم». — 582 - بەت.

109 «تورتىنشى تاراۋدىڭ بىرىنشى تاراۋى» قوسمىشا. چەرىشەۋسكى كانتشىلىدىقتى قاي جاعىنان سىنداغان؟ ەننىڭ قولجازاسىن، لەنىن 1909 - جىلى 3 - ايدىڭ سوغى جارتىسىندا ەلىزاروۋاغا جىبەرىپ بەرگەن ەدى، ول كەزدە كىتاپ باسپاغا بەرىلگەن بولاتىن. لەنىن 1909 - جىلى 3 - ايدىڭ 23 - كۇنى نەمەسە 24 - كۇنى ەلىزاروۋاغا بىلاي دەپ جازادى:

”قوسمىشنى جىبەرىپ وتىرمىن. ”بىراق بۇعان بولا كىتاپنىڭ باسلىقى كىدىرىپ قالماستىن. ەگەردە ۋاقىت چار بەرسە، وزگەشە ارىپپەن، ماسە- لەن، كىشى ارىپپەن كىتاپنىڭ سوڭىغا قورتىندىدان كەيىن باستىراسىز. مەنىڭشە چەرنشەۋسكىدى ماحىزمىشلىرىمەن سالىستىرىپ كورۇ توتەنشە ماڭسىزدى. “ (قاراڭىز: «لەنىيىن شىعارمالارى»، 37- توم، حانزۇشاسى، 394 — 395 - بەتتەر). — 587 - بەت.

110 «سوز» («Речь») گازەتى — روسسىيا نەگىزگى زاڭشىل — دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1906 - جىلى 2 - ايدان باستاپ پەتەربۇرگتا شىعپ تۇردى. 1917 - جىلى 11 - ايدىڭ 8 - كۈنى پەتروگراد سوۋەتىنىڭ توڭكەرىستىك اسكەرىي ىستەر كومىتەتى جاعىنان جابىلىدى. كەيىن كەلە باسقا اپتەن باسلىپ شىققان. 1918 - جىلى 8 - ايدا كەلگەندە شىعۋدان توقتاتىلدى. — 593 - بەت.

111 ن. ا. نەكراسوۋنىڭ «روسسىيا، كىم بار سەندە ەركەلەپ، ەركىن وسكەن» دەگەن داستاننان كەلىتىرىپ وتىر (قاراڭىز: «نەكراسوۋ تۇنىدىلارى»، 1950 - جىل، ورىشاسى، 241 - بەت). — 595 - بەت.

112 ەڭبەكشىلەر — ۇساق بۇرجۇزىيالىق دەموكراتتار توبى، 1906 - جىلى 4 - ايدا ”بىرىنشى كەزەكتى دۇماداعى دىيىاندار ۋاكىلدەرىنەن ۇيىم- داسقان. 4 كەزەكتى دۇمادا دا ەڭبەكشىلەردىڭ ۇيىرمەسى بولدى.

ەڭبەكشىلەر دارەجەلىك شەكتەۋ مەن ۇلتىتىق شەكتەۋ اتاۋلىنى تۇگەل كۇشەنەن قالدىرىپ، جەرگىلىكتى جانە قالالىق اپتونومىيالى ورگان- داردىڭ دەموكراتىيالىق ۇسۇل جۇزەگە اسىرۋدى، مەملەكەتتىك دۇمانى جالپىعا بىردەي سايلام ارقىلى سايلاۋدى تالاپ ەتتى. ەڭبەكشىلەردىڭ جەر پىروگراممىسى خالىقشىلداردىڭ جەردى تەڭ پايدالانۋ پىرىنسىپىنە ساي جاسالغان، بۇل ”پىرىنسىپ مىناۋ: جالپى خالىقتىق جەردى ”مانساپ- تىلاردىڭ، پاتشا ۋەلىتىنىڭ، پاتشا ورداسىنىڭ، مەدىرەسەلەردىڭ جەر- لەرىنەن جانە جەكەلىك جەرلەردەن (ەگەر ونىڭ جەرى ەڭبەك كۇشەنەن قاراي بولىنگەن جەر ۇلەسىنەن اسىپ كەتسە) قۇراستىرۋ؛ پايدالانۋ ۇقىقىن ەگىنىشنىڭ وزىنە عانا بەرۋ. قولدان شىعارغان جەكەلىك جەرگە اقى بەرۋ بەلگىلەنەدى. جەرگىلىكتى دىيىاندار كومىتەتى جەر رەفورماسىن جۇرگىزۋگە جاۋاپتى بولادى.

هەڭبەكشىلەردە دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىس مەزگىلىدە، شوۋېنىستىك مايداندا تۇردى، فەبىرال بۇرچۇزىيالىق - دەموكراتىيالىق توڭگەرسىنەن كەيىن خالقشىل - سوتسيالىستەرمەن بىرلىكتە كەرى توڭگەرىستىك لاگەرگە ئۆتۈپ كەتتى. ولار وكتاير توڭگەرىسىنە جاۋ كوزبەن قارادى. — 597 ، — 626 ، — 671 ، — 679 ، — 689 - بەتتەر .

113 خالىق ەركى پارتىياسى — خالقشىلداردىڭ ئۇيىمى — جەر جانە بوستاندىق قوعامى بولىنگەننەن كەيىن 1879 - جىلى قۇرىلغان جاسىرىن ئۇيىمى. بۇل پارتىيا پاتشا ۇكىمەتنىڭ ايرىم ۋاكتلدەرىن جاسىرىن ئولتۇردى باستى كۇرەس ئاسىلى ەتتى. پاتشا الەكساندىر II خالىق ەركىشىلدەر جاعىنان ولتېرىلگەن (1881 - جىلى 3 - ايدىڭ 1 - كۇنى) جاڭا جىل ەسەبى بويىنشا 13 - كۇنى)) نەن كەيىن كوپ وتپەي، خالىق ەركى پارتىياسى پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان تالقاندالدى. وسىدان كەيىن خالقشىلداردىڭ باسىم كوپشىلىگى پاتشا ۇكىمەتنە قارسى توڭگەرىستىك كۇرەستەن بەزىپ، پاتشالىق وكتەمدىكپەن كەلسۇدى جانە مىراسلاستۇدى ۇگىستەدى. 19 - عاسىردىڭ 80 - جىلدارى مەن 90 - جىلدارىندا لىبېرال خالقشىلدار باي دىحان تابى مۇددەسىنىڭ ۋاكتلى بولدى. — 598 ، — 676 - بەتتەر .

114 قاراڭىز: ماركس «دەگەلدىڭ زاڭ فىلوسوفىاسىنا سىن» عا كىرىسپە («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 2 - بەت). — 602 - بەت.

115 قاراڭىز: ەنگەلس «سەرگەلدەڭنىڭ ەڭبەكتەرى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇشاسى، 587 — 595 - بەتتەر). — 603 - بەت.

116 مادەنىيەت كۇرەسى — بىسمارك ۇكىمەتنىڭ 19 - عاسىردىڭ 70 - جىلدارى قولدىنغان زاڭدى شارالارنا بۇرچۇزيا لىبېرالدارنىڭ قويغان اتى. بۇل شارالار شىن مادەنىيەت جولنىدا كۇرەسەيىك دەگەن جەلۇمەن جۇر - گىزىلدى. مۇنداعى ماقسات — گەرمانىيانىڭ باتىس وڭتۇستىگىندەگى ورتا، شاعىن شتاتتارداعى پومەششىكتەر مەن بۇرچۇزيانىڭ بولشەكتەنۇشىلىك نىسايىن قولدايتىن كاتولىك دىنى قوعامىنا جانە ورتالىق پارتىياعا قارسى تۇرۇ ەدى. بىسماركتنىڭ بۇل ساياساتىنىڭ تاغى بىر ماقساتى دىنى جەلىك - پەلىكتى قوزدىرۇ ارقىلى بىر بولم جۇمىسشىلاردى تاپتىق كۇرەستەن قول

ۋۇزدرېۋ بولپ تابىلادى. بېسمارك كەرتارتيا كۇشتەردى توپتاۋ ۋۇشن 80-
جىلداردا بۇل شارالاردىڭ كوپىشلىگىن كۇشنەن قالدردى. — 603-بەت.

117 گەرمانيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ەرفۇرت پروگرامما-
سى — 1875-جىلى گوتا پروگرامماسىنىڭ ورنىنا، 1891-جىلى
10-ايدا ەرفۇرتتا وتكىزىلىگەن قۇرلىتايدا ماقۇلدانسىنا. ەرفۇرت
پروگرامماسى گوتا پروگرامماسىنا قاراعاندا ۇبرادىمىلىكەرىلەدى،
ويتىكەنى ول لاسالسلىدىقتىڭ دوگمىسىن لاقتىرىپ تاستادى. الايدا
ەرفۇرت پروگرامماسىندا دا اۋىر قاتەلىكتەر بولدى، وندا باستىسى
پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسى تۇرالى قاعىدلار اۋىزعا ئىنبادى، پاتشالىق
تۇزىمىدى اۋدارىپ، دەموكراتىيالىق رەسپۇبلىكا قۇرۇتالابى العا
قويىلمادى. 1891-جىلى 6-ايدا ەنگەلس بۇل پروگراممانىڭ جوباسىن
سىندادى (قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 22-توم،
حانزۋاشاسى، 263 — 280-بەتتەر). — 604-بەت.

118 ماركستىڭ «فرانسيا شىكى سوعىسى» دەگەن كىتابىنىڭ نەمىشە 3-
باسپاسىنا ەنگەلس جازعان كىرىسپە ايتىلىپ وتىر (قاراڭىز: «ماركس-
ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2-توم، حانزۋاشاسى، 331-بەت). —
605-بەت.

119 «باعدار» — نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتىتار جازعان جىناق، 1909-
جىلى موسكۋادا شىققان، وندا ن. بەردىيەۋ، س. بولگاكوۋ، پ. سترۇۋە،
م. گەرشەنزوندارنىڭ جانە باسقا كەرى توڭكەرىشى ەركىن بۇرچۋازيا
ۋاكىلدەرىنىڭ ماقالالارى بار. باعدارشىلدار روسىيا زىيالىلارى تۇرالى
ماقالالارىندا روسىيا توڭكەرىسىنىڭ دەموكراتىيالىق داستۇرلەرىنىڭ
قۇنىن تۇسىرۋگە تىرىسادى، 1905-جىلى توڭكەرىستىڭ قوزغالىستى
قاراپ، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ بۇرچۋازيانى «نايزا جانە تۇرمە» ارقىلى
قۇتقارغاندىنعا العىس ايتادى. جىناق زىيالىلاردى جەكە وكتەمدىك
ۇكىمەتكە قىزمەت ەتۋگە ۇندەيدى. لەنين: «باعدار» جىناعىنىڭ فىلو-
سوفيا جانە ساياسى شولۋ جاعىندا پروگراممالارى قارا جۇزدىكتەر
گازەتى — «موسكۋا جابارى»نىڭ پروگرامماسىنان قالسپايدى دەپ
ەسەپتەيدى، سونمەن بىرگە بۇل جىناقى «لىبەرالىستەردىڭ ساتقىندىق
ارەكەتتەرىنىڭ عىلىمناماسى»، «دەموكراتىتارعا جابىلعان ۇبر جۇپە

- كەرتارتپا جالا“ دەپ اتايدى. — 614 ، — 641 - بەتتەر .
- 120 يوحان . موست - گەرمانيا سوتسىيال - دەموكراتى ، كەيىن ۇكىمەتسىز - شىلدەرگە اينالىپ كەتكەن . — 615 ، — 635 - بەتتەر .
- 121 «پىرولەتارلار» («Пролетарий») — بولشەۋىكتەر روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى 4 - (بىرلەشۋ) قۇرىلتايسىنان كەيىن شىعارغان قۇپيا گازەت؛ 1906 - جىلى 9 - ايدىڭ 3 - كۇنىنەن 1909 - جىلى 12 - ايدىڭ 11 - كۇنىنە دەيىن لەنىنىڭ رەداكسىيالىمەن جىنى 50 سان شىقتى . «پىرولەتارلار» روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ موسكۋاداعى جانە پەتەربۇرگتاغى كومىتەتەرىنىڭ ورگان گازەتى دەگەن اتپەن شىعەپ تۇردى . ال كەيدە موسكۋا ايماقتىق كومىتەتتىڭ ، پەرم ، كۇرسك ، قازان كومىتەتەرىنىڭ ورگان گازەتى دەگەن اتپەن دە شىعەپ تۇردى . «پىرولەتارلار» ۇس جۇزىندە بولشەۋ - يكتەردىڭ ورتالىق ورگان گازەتى بولدى . «پىرولەتارلار» دىڭ العاشقى 20 سانى فىنلاندىادا شىقتى . 1908 - جىلى 2 - ايدىڭ 26 - كۇنىنەن 12 - ايدىڭ 14 - كۇنىنە دەيىن بۇل گازەت جەنەۋادا شىعەپ تۇردى ، 1909 - جىلى 1 - ايدىڭ 21 - كۇنىنەن باستاپ پارىجدا شىقتى .
- بۇل گازەتتە لەنىنىڭ جۇزدەن ارتىق ماقالاسى مەن قىسقا شولۋلارى جاريالاندى . ستولىپىن كەرتارتپالىعى تۇسىندا ، «پىرولەتارلار» بولشە - ۋىكتىك ۇيىمداردى ساقىتاپ قالۋ جانە نىعايتۋ جاعىندا كورنەكتى رول اتقاردى . روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ 1910 - جىلى 1 - ايداعى جالىپى ماجىلىسىندە ، تروتسكىينىڭ جاسىرىنىپ قالغان سىبىلاستارى مەن سويل سوعارلارى — كەلىستىرىنە - پازدار قاپىسىن تاۋىپ «پىرولەتارلار» دى شىعۋدان توقتاتۋ جونىندە قاۋلى الدى . — 617 - بەت .
- 122 بۇلگىيىندىك دۇما — پاتشا ۇكىمەتى 1905 - جىلى قۇرۇعا ماقۇل بولغان ، كەڭەس سىپاتىنداعى “ۋاكىلدىك ورگان” . كەڭەس سىپاتىنداعى مەملە - كەتتىك دۇما قۇرۇ جونىندەكى زاڭ جويامەن دۇمانىڭ سايلام شارتتارى شىكى سستەر ۇزىرى بۇلگىين باسقارغان القا جاعىنان تۈزىلىپ ، 1905 - جىلى 8 - ايدىڭ 6 - كۇنى (جاڭاشا 19 - كۇنى) جاريالانغان . بولشەۋ - يكتەر بۇلگىيىندىك دۇماعا بەلسەندى تۇردە تىيم سالۋدى جاريالادى .

”بۆلگىنىدەك دۇما ەش ۋاقتتا شاقىرىلغان مەس. توڭگەرىستىڭ قۇيىنى
ونى شاقىرىلۇشقا قاراتپاي ۇشۇرپ اكهتتى.“ (قاراڭىز: «لەينىن شىعار-
مالارى»، 23 - توم، حانزۇشاسى، 253 - بەت). — 619 - بەت.

123 روسىياداعى توڭگەرىستىڭ بۇقارالىق كۇرەستىڭ قىسمىمەن پاتشا 1905 -
جىلى 10 - ايدىڭ 17 - كۈنى (جاڭاشا 30 - كۈنى) ەرىكسىز جارىلىق
شىعارىپ ازاماتتارغا بوستانىدىق بەرۋگە جانە ”زاڭ شىعارۇ“ دۇماسىن
قۇرۇعا ماقۇل بولدى. بۇل پاتشا ۇكىمەتنىڭ، توڭگەرىستىڭ كۈشتەردى
بولشەكتەۋگە ۋاقت ۇتۇ، جۇمىس تاستاۋدى جۈزەگە اسرتپاۋ جانە توڭ-
كەرىستى جانىشتاۋ ”ۇشن سىكە سالعان ساياسىي الدامشىلىعى. بولشەۋىكتەر
پارتىياسى بۇل قاسكۇنەمدىكىتى ”بىرجولا اشپ تاستاپ، پىرولەتارىياتتى
قارۋلى كوتەرىلسىكە، پاتشالىق جەكە وكتەمدىكىتى تۇبەگەيلى قۇلاتۇ.
جولىنداغى كۇرەسكە شاقىردى. — 619 - بەت.

124 1907 - جىلى 3 - يۈن (جاڭاشا 16 - يۈن) ساياسىي وزگەرىسى — كەرتارت-
پالىق ساياسىي وزگەرىس بولدى، ۇكىمەت وسى رەتكى ساياسىي وزگەر-
ستە 2 - كەزەكتى مەملەكەتتىڭ دۇمانى تاراتتى جانە دۇمانىڭ سايلاۋ
زاڭىنا وزگەرىستەر ەنگىزدى. جاڭاشا سايلاۋ زاڭى پومەششىكتەر مەن
ونەركاسىپ - ساۋدا بۇرجۇازياسىنىڭ دۇماداعى ۋاكىل سانىن بارىنشا
ارتتىرىپ، دىحاندار مەن جۇمىسشىلاردىڭ ونىسز دا از ۋاكىلدەرىنىڭ
دەننىن قىسقارتىپ تاستادى. جاڭاشا سايلاۋ زاڭى روسىيانىڭ ازيا بولەگىنە-
دەگى كوپ ساندى خالىقتى سايلاۋ ۇقىعىنان جۇرداي ەتىپ، بولشا مەن
كافكاز ۋاكىلدەرىنىڭ جارىتىسىن قىسقارتىپ تاستادى. وسى سايلاۋ زاڭى
بويىنشا سايلىانغان جانە 1907 - جىلى 11 - ايدا اشلىغان 3 - كەزەكتى
دۇما ۋاكىلدەردىڭ قۇرامى جاعىنان قاراعاندا قارا جۇزدىك - نەگىزگى
زاڭشىل - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇماسى بولدى.

3 - يۈن ساياسىي وزگەرىسى ”3 - يۈن ساياسىي ”تۈزىمى“ دەپ اتالغان
ستولىپىن كەرتارتپالىقى ”داۋىرىن باستادى. — 620 - بەت.

125 وكتابىر پارتىياسى نەمەسە 17 - وكتابىر وداعى — ”ىرى ونەركاسىپ
بۇرجۇازياسىنا جانە ۇندىرىستى كاپىتالىستىڭ تاسلىمەن جۇرگىزەتىن ”ىرى
پومەششىكتەردىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدەك ەتەتىن كەرى توڭگەرىستىڭ پارتىيا،
1905 - جىلى پاتشانىڭ 17 - وكتابىر (جاڭاشا 30 - كۈنىگى) جارىلىقى

جاريالانغاننان كەيىن قۇرىلغان. وكتايرىستەر 17- وكتايرى جارىلىغىن (بۇل جارىلىققا، توڭگەرىستەن زارەسى ۇشقان پاتشا حالققا ازاماتتىق ۇقق بەرۈگە ماقۇل بولغان) اۋىز جۇزىندە موبىندايدى، ئىس جۇزىندە پاتشالىق تۇزىمىگە ەشپىر تەجەۋ سالغىسى كەلمەيدى، ولار پاتشا ۇكە- مەتىنىڭ ىشكى- سىرتقى ساياساتىن بۇكىلدەي قولدايدى. بۇل پارتىيانىڭ اتاماندارى ئىرى ونەركاسپشى ۱. گۇچكوۋ پەن ئىرى ەنىشلىك جەر يەسى م. رودزىيانكو بولغان. بۇل پارتيا 1906- جىلى كۇزدەن باستاپ بىلىك باسنا وتىرغان. — 621، — 656- بەتتەر.

126 1905- جىلى 1- ايدىڭ 9- كۇنى (جاڭاشا 22- كۇنى) تىڭشىلىق مەكە- مەسىنىڭ جانسىزى گاپون پوپ ارانداتۇ ماقساتىمەن پەتەر بۇرگ جۇمىس- شىلارنىڭ بەيىت قوسىنىن قىستىق سارايغا بارىپ پاتشاعا تالاپ حات ۇسىنۇعا ۇيىمداستىردى. پاتشا قۇر قول جۇمىسشىلاردى وققا ۇستاۋ تۇرالى ارمايغا بۇيرىق بەردى. پاتشا ۇكىمەتىنىڭ تاعىلىى بۇكىل ەلدەگى جۇمىس- شىلاردىڭ نارازىلىق داۋىلىن ۇدەتتى. 1- ايدىڭ 9- كۇنى 1905 — 1907- جىلدارداى روسىيا توڭگەرىسىنىڭ باستاماسى بولدى. — 623- بەت.

127 گەرمانىا سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتىياسىنداى جاستار- ۇساق بۇر- جۇازىيالىق جارتىلاي ۇكىمەتسىزدىك توپ، 1890- جىلى قۇرىلغان. توپنىڭ ەگىزگى ۇيتقىسى ”وقۇ تاۋىسپاعان داشۇە وقۇشىلارى“ جانە جاس ادەببەتشلەر بولدى (توپتىڭ بۇلاي دەپ اتالۋى دا وسىدان). بۇل توپ سوتسىيال- دەموكراتتاردىڭ ارقانىداي پارلامەنتتىك قىيىلدارعا قاتناسۇنا قارسى پروگرامما ۇسىندى. ەنگەلىس ”جاستار“ دى ”توڭگەر- سىتىك سىلدىر سوز“ بەن اينالىساتىن باتىرلار دەپ اتادى، بۇل ادامدار ”پارتىيانى باقاستىقپەن جانە قاسكۇنەمدىكىپەن ىدىراتادى“ دەدى. 1891- جىلى 10- ايدا گەرمانىا سوتسىيال- دەموكراتىيالىق پارتيا- سىنىڭ ەرفۇرت قۇرىلتاينىدا جاستار پارتىيادان شىعارىلدى. — 635- بەت.

128 پايدالانىڭىز: ەنگەلىستىڭ 1886- جىلى 11- ايدىڭ 29- كۇنى ف. ۱. زورگەگە جازغان حاتى (»ماركس- ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى«، 4- توم، حانزۋاشى، 456- بەت). — 638- بەت.

129 شاقىرىمپازدىق- روسىيادا 1905- جىلدىن 1907- جىلعا دەيىنگى توڭ- كەرىس جەڭىلىسكە ۇشراغاننان كەيىن بولشەۋىكىتەر قوسىنى اراسىنان

647 - بەت.

131 «ئىزدىنىش ئاڭ» («Наша Заря») — مەنشەۋىك جۇمىپازداردىڭ جارىيائىلىق جۇرنالى، 1910 - جىلدىن 1914 - جىلغا دەيىن پەتەربۇرگتا شەيپ تۇردى. ونىڭ اينالاسىدا روسسىياداعى جۇمىپازداردىڭ ورتالىقى قالىپتاس-تى. بۇل جۇرنال جاۋىپ تاستالغاننان كەيىن 1915 - جىلى 1 - ايدان تارتىپ «ئىزدىنىش ئىس» جۇرنالى شەيپ باستاندى. — 650، - 720، - 734 - بەتتەر.

132 جۇمىپازدار — روسسىياداعى 1905 - جىلدىن 1907 - جىلغا دەيىنگى توڭ-كەرسى جەڭلىسكە ۇشراغاننان كەيىنگى ستولىپىن كەرتارپالىقى تۇسىندا جارىققا شىققان. ول كەزدە مەنشەۋىكتەر پارتىيىپىروگىرامماسىنداعى توڭكەرىستىك تالاپتاردان جانە پارتىيىنىڭ توڭكەرىستىك ۇرانىنان بەزىپ، پىرولەتارىيات توڭكەرىسىنىڭ قۇبىيا پارتىيىسىن كۇشىنەن قالدىرۇعا ارەكەت-تەنىپ، زاڭدى كۈلەمدە قىمىل جۇرگىزەتىن «جارىي جۇمىشى پارتىيىسى» ن قۇرۇدى دارپىستەگەندىكى ۇشىن جۇمىپازدار دەپ اتالدى. 1912 - جىلى پىراگا ۋاكىلدەر «ماجىلىسى جۇمىپازداردى پارتىيادان الالسادى. پايدالانىڭىز: لەنىن «ايتىس بولىپ وتىرعان ماسەلەلەر» (وسى تومنىڭ 729 - 762 - بەتتەرىندە). — 652، - 720، - بەتتەر.

133 «ۇمىر ئىسى» («Дело Жизни») — مەنشەۋىك جۇمىپازداردىڭ جارىيائىلىق جۇرنالى، 1911 - جىلى 1 - ايدان 10 - ايعا دەيىن پەتەربۇرگتا شەيپ تۇرغان.

«قايتا گۇلدەنۇ» («Возрождение») — مەنشەۋىك جۇمىپازدار-دىڭ جارىيائىلىق جۇرنالى، 1908 - جىلى 12 - ايدان 1910 - جىلى 7 - ايعا دەيىن موسكۋادا شەيپ تۇرغان. — 652، - 741، - بەتتەر.

134 روسسىيى سوتسىيالى-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 1908 - جىلى 12 - ايدىڭ 21 - كۇنىنەن 27 - كۇنىنە دەيىن (جاڭاشا 1909 - جىلى 1 - ايدىڭ 3 - كۇنىنەن 9 - كۇنىنە دەيىن) پارىجدا اشلىغان 5 - رەتكى بۇكىل مەملەكەتتىڭ ۋاكىلدەر «ماجىلىسىنىڭ قارارى ايتىلىپ وتىر. ماجىلىسكە داۋىس بەرەتىن 16 ۋاكىل قاتناستى، ولاردىڭ بەسەۋى بولشەۋىك، ۇشەۋى مەنشەۋىك، بەسەۋى پولشالىق سوتسىيالى-دەمو-كرات، ۇشەۋى بوندشىلدار ەدى. لەنىن روسسىيى سوتسىيالى-دەموكرات-يالىق جۇمىشى پارتىيىسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ ۋاكىلى ەدى. ول

ۋاكىلدەر ماجىلىسىدە «قازىرگى جاعداي جانە پارتىيانىڭ مىندەتتەرى جونىدە» بايانداسا جاسادى جانە سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇماداعى ۇيرىمەسى تۋرالى، ۇيىمدىق ماسەلەلەر جانە باسقاسقا ماسەلەلەر تۋرالى سوز سويلەدى. ماجىلىستە بولشەۋىكتەر پارتىيىسىنىڭ مىندەتتەرىگى ەكى تۋرالى ورايىشلىدىققا - جويىمپازدىققا جانە شاقىرىمپازدىققا قارسى كۇرەس جۇرگىزدى. ۋاكىلدەر ماجىلىسى لەنيننىڭ ۇسىنىسى بويىنشا جويىمپاز - دىقتى ايىپتادى، بارلىق پارتىيىلىك ۇيىمدار بىن پارتىيىنى كۇشىنەن قالدىرۇ ارەكەتتە قارسى باتىل كۇرەسۋگە ۇندەدى. ۋاكىلدەر ماجىلىسى بارلىق ماسەلەدە بولشەۋىكتەردىڭ قارارىن ماقۇلدادى (پايدالانىش: «سوۋەت وداعى كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرىلتايلارىنىڭ، ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىنىڭ جانە ورتالىق كومىتەت جالپى ماجىلىستەرىنىڭ قاۋلى - قارارلارى» خالىق باسپاسى، 1 - بۇلىم، حانزۇشاسى، 245 - 260 - بەتتەر). - 653 - ، 729 - بەتتەر.

135 «سوتسىيالىك - دەموكراتىك ئۇنى» («Голос Социал - Демократа») - مەنشەۋىك جويىمپازدارنىڭ شەتەلدەگى ورگان گازەتى، 1908 - جىلى 2 - ايدان 1911 - جىلى 12 - ايعا دەيىن، اۋەلى جەنەۋادا، ونان سوڭ پارىجدا شىققان. - 653 - بەت.

136 1906 - جىلى 11 - ايدىڭ 9 - كۇنى (جاڭاشا 22 - كۇنى) جاريالانغان «ديحانداردىڭ جەر يەلەۋى جانە جەردى پايدالانۇى جونىدە قازىر جۇرگىزىلىپ وتىرعان زات بەلگىلەمەلەرنە تولىقتىرۇ» دەگەن جارلىقتا جانە 1910 - جىلى 6 - ايدىڭ 14 - كۇنى (جاڭاشا 27 - كۇنى) «ديحان - داردىڭ جەر يەلەۋى جونىدەگى بەلگىلەمەلەرگە وزگەرىستەر جانە تولىقتىرۇلار» دەگەن زاتدا دىحانداردىڭ قاۋىمنان شىعۋى جانە ۇلەس جەرلەرى ولاردىڭ ۇز يەلگىندە بولىۋى جونىدە ەرەجەلەر شىعارىل - مان. - 656 - بەت.

137 يۇانۇچكا - ورس ەرتەگىلەرىندەگى بىر اقىماقتىڭ اتى. - 660 - بەت.

138 پارتىيىشلى مەنشەۋىكتەر (مەنشەۋىك پارتىيىشلىدار) - مەنشەۋىكتەردىڭ، مەنشەۋىك جويىمپازدارىنان قول ۇزگەن جانە جويىمپازدىققا قارسى پلەحانوۋ باشلىغىنداعى شامەن ۇيىمى.

1908 - جىلى 12 - ايدا پلەحانوۋ جويىمپازداردىڭ «سوتسىيالىك -

دەموكراتىك ئۇنى» نىڭ رەداكسىيىسىنى شەكىللەندۈرگەن، 1909 - جىلى

8- ايدا ۈزنىڭ «سوتسيال - دەموكراتتار كۈندەلىگى» ن قايتا شىعاردى. پلەخانوف جانە ونىڭ توبى ۋېر جاعنان مەنشەۋىكتىڭ مايدانىدا قالا بەردى، مەندى ۋېر جاعنان پارتىيانىڭ قۇپيا ۋېمىدارى مەن قۇپيا جۇمستارىن ساقىتاپ قالۋدى دا دارپتەدى جانە بولشەۋىكتەرمەن كەلىسم جاساۋعا تىرىستى.

لەنين بولشەۋىكتەردى مەنشەۋىك پارتىياشلىدارنىڭ جويىمپازداردان ۋېرلىنىپ شىعۇنا بار كۈشپەن قۇزاۋ سالۋعا، يديالىلىقپەن پارتىيالىلىقتى قورعاۋ نەگىزىندە پارتىياشلىدارمەن جاقىنداسۋعا، پارتىياشلىدارنىڭ ۋېر- تۇتاس وداعىن قۇرۋعا، ۋېر وداق شىندەگى "الاۋىزدىقتار" غا بولا پارتىيانى قورعاۋ جانە جويىمپازدارغا قارسى تۇرۇ جولىنداعى "ورتاق جۇمىسقا، ورتاق شايۋىل" غا، "ورتاق كۈرەس" كە "نۇقسان جەتكىزبەۋ" گە ۋندەدى. لەنين پلەخانوفنىڭ ۋىسىنىن قابىلداپ ونىمەن ۋاقىتتا وداق جاساستى. پلەخانوفشلىدار بولشەۋىكتەرمەن بىرلىكتە جەرگىلىكتى كومىتەتەرگە جانە بولشەۋىكتەردىڭ «جۇلىدىز» بەن «جۇمىشى» گازەتنىڭ جۇمىسنا قاتناستى. پلەخانوف روسىيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتنىڭ ورگانى «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتنىڭ قىزمەتىنە دە قاتناستى.

جۇمىشلىار بۇقاراسىنىڭ ۋېر ۋېرلىمىن نىقپالىنا الپ وتىرعان پلەخانوفشلىدارمەن بىرلىكسپ قۇرۇ جولىندە لەنين العا قويغان تاكتىكا بولشەۋىكتەردىڭ جارىيا جۇمىشى ۋېمىدارىندا ۋز نىقپالىن اناغۇرلىم كەڭەيتىپ، جويىمپازداردى نىستىرىپ شىعارۋىسنا سەپتىگىن تىگىزدى. لەنيننىڭ قۇتاتاماسى ستالىننىڭ بۇكىل كۈشىمەن قولداۋىنا يە بولدى.

1911 - جىلدىڭ سوڭىندا پلەخانوف بولشەۋىكتەرمەن بولغان وداقتى بۇزدى. ول روسىيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى شىندەگى "جىكشىلدىك" پەن بولشەكتەنۋىشلىككە قارسى تۇرۇ دەگەندى سىلتاۋ ەتپ، بولشەۋىكتەر مەن ورايشلىداردى رايلاستىرماق بولدى. پلەخانوفشلىدار تروتسكىشلىدەرمەن، بوندىشلىدارمەن جانە جويىمپازدار - مەن بىرلىكتە روسىيا سوتسيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ پىراگا ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قارسى تۇردى جانە بولشەۋىكتەردى جاتىپ كەپ قارالادى. - 661، - 734 - بەتتەر.

139 «ايتىس بەتى» («Дискуссионный Листок») — روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتنىڭ ورگانى «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتنىڭ قوسىمىشا بەتى، 1910 - جىلى 3 - ايدىڭ 19 - كۈنىنەن 1911 - جىلى 5 - ايدىڭ 12 - كۈنىنە دەيىن پارىجدا شىققان، جىنى 3 سان شىقتى. — 661 - بەت.

140 ستولىپىن جۇمىشى پارتىياسى — جۇمىشىلاردىڭ مەنشەۋىك جويىمپاز - دارعا قويغان اتى، ويتكەنى ولار پاتشا ۈكىمەتنىڭ «جۇمىشىلار» پارتىياسىنىڭ جارىيا ۈمىر ۈرۈ دەيتىنگە جول قويۇن تىلەپ، ستولىپىن تۈزىمىنە ئىرىق بەرگەن، ونىمەن ئىمىراعا كەلگەن، روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ پروگراممىسى مەن تاكتىكاسىنان بەزگەن. — 664 - بەتتەر.

141 بىرون — روسىيانىڭ ايەل پاتشاسى اننا يۋانوۋنانىڭ ۈستەمدىكى تۇسىنداعى (1730 — 1740 - جىلدار) گەرمان اقسۇيەكتەرىنەن شىققان ەرگە ۋازىر، ول يىلىككە سۇيەنپ قولىنان كەلگەن كەزەپىلىك - سۇرقىيالىق - تىڭ، زورلىق - زومبىلىقنىڭ ۈبارىن سىتەگەن، تارىختا «بىرون زۇلىمدىكى تۇسىندا» دەگەن ۈسوز وسىدان قالغان.

اراكچەيەۋ — پاتشا باۋرو I مەن الەكساندر I تۇسىندا قۇرلىق ارىيا ۋازىرى بولغان، زۇلىمدىقپەن جانتۇرشىگەرلىك مىلىتارىستىك ۈستەمدىك جۇرگىزۈمەن اتى شىققان. — 667 - بەت.

142 دەكابرىستەر — روسىياداعى اقسۇيەك توڭكەرىشىلەر 1825 - جىلى 12 - ايدىڭ 14 - كۈنى پاتشا ۈكىمەتنە جانە باسبايلى دىحاندىق تۈزىمگە قارىسى كوتەرىلىس جاساعاندىقتان وسلاي اتالغان.

دەكابرىستەر ۈش قۇپيا ۈيىم قۇرغان: ن. م. مۇراۋيەۋ باشىد - لىغىنداعى سولتۇستىك قوعامى، ب. ي. پەستەلى باشىلىغىنداعى وڭتۇستىك قوعامى جانە اعايىندى ا. ي. بورىسوۋ پەن پ. ي. بورىسوپتار باشىلىغىنداعى سلاۋياندار بىرلەستىگى. وسى ۈيىمدارنىڭ بارلىغىندا باسبايلى دىحاندىق تۈزىمدى كۇشەنەن قالدېرۋدى جانە پاتشالىق جەكە وكتەمدىكتى تەجەۋدى تالاپ ەتكەن وزىندىك پروگراممالارى بولدى. دەكابرىستەر اقسۇيەكتەر بولغاندىكى سەبەپتى، قالىڭ خالىقتىڭ كوتەرد - لىستەرىنەن قورقپ، ۈز پروگراممالارىنى اسكەرى، ساياسى وزگەرىس

جاساۋ ارقلى جۈزەگە اسىرماق بولدى.
دەكابرستەردىڭ كۈتەرلىسىن پاتشا ۈكىمەتى اياۋسىز جانشتادى،
جۈزەدەگەن كۈتەرلىشى تۇتقىندالدى، ەڭ اىگىلى دەكابرستەردەن
مۇراۋيەۋ، پەستەلىدەر دارعا اسلدى. لەنىن: ”بۇل توڭكەرىسشىلەردىڭ
”ورىسى تار. ولار حالقتان تىم اللىس. ”بىراق ولاردىڭ ”سى بوسقا
كەتكەن جوق. دەكابرستەر گەرتسەندى وياتتى. گەرتسەن توڭكە-
رىستىڭ ”ناسىيەتتى ورستەتتى“ دەپ كورسەتتى. (وسى تومنىڭ 676 -
بەتتەنە قاراڭىز). — 668 - بەت.

143 ا. ي. گەرتسەننىڭ «اقىرى مەن باسى» دەگەن شىعارماسىنان كەلتىرىپ
وتىر (قاراڭىز: گەرتسەن تاڭدامالى شىعارمالارى، 1937 - جىل،
ورىسشاسى، 349 - بەت). — 668 - بەت.

144 بۇرچۇزىيالىق رەسپۇبلىكاشىلدار ۈكىمەتنىڭ 1848 - جىلى 6 - ايدىڭ
23 - 26 - كۈندەرىندەگى پارىچ پىرولەتارىاتىنىڭ كۈتەرلىسىن اياۋسىز
جانشتاعاندىعى ايتىلىپ وتىر. — 668 - ، 699 - بەت.

145 ا. ي. گەرتسەننىڭ. «ەسكى دوستا»سىنان كەلتىرىپ وتىر(4 - جانە 2 -
حات) (قاراڭىز: «گەرتسەن تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1937 - جىل،
ورىسشاسى، 379 - ، 385 - ، بەتتەر). — 670 - بەت.

146 سوتسىيالى توڭكەرىستىڭ پارتىيالىق - روسسىياداعى ۇساق بۇرچۇزىيالىق
پارتىيالىق، حالقىشىلداردىڭ تۇرلىشە ۈيمىدارى مەن شاعىن ۈيىرمەلەرىنىڭ
بىرنەشەۋىنەن 1902 - جىلىدىڭ باسىندا قۇرىلعان. ول باي دىحان
تاينىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلىدىك ەتتى. سوتسىيالى توڭكەرىسشىلدەردىڭ
كوزقاراسى - حالقىشىلدىق پەن تۈزەتمىپازدىقتىڭ كەلسىۋىنەن شىققان
بىرىكىپە بولدى. لەنىن: سوتسىيالى توڭكەرىسشىلدەر ”ورايشەلدىقتىڭ
ماركسىزىمگە قاراتقان سانگە اينالغان ”سىن”ىن حالقىشىلدىقتىڭ جىرتىعنا
جاماۋ ەتتى“ دەپ كورسەتتى (قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 9 - توم،
حازۇشاسى، 295 - بەت).

دۇنيە جۇزىلىك ”بىرىنشى سوعىس كەزىندە سوتسىيالى توڭكەرىسشىل -
دەر سوتسىيالى - شوۋىنىستىڭ مايدان ۇستادى.

1917 - جىلى فەبىرال بۇرچۇزىيالىق - دىموكراتىيالىق توڭكەرىستەن
كەيىن، سوتسىيالى توڭكەرىسشىلدەر مەنشەۋىكتەرمەن، نەگىزگى زاڭشىل -

دەموكراتتار مەن بىرلىكتە كەرى توڭكەرىستىك ۋاقىتتا ۈكىمەتتىڭ باستى تىرەكى بولدى. سوتسىيالىك توڭكەرىستىكلەر پۈمەششىكتەردىڭ جەر مەنشىگىن جويۇپ جۈننىدەگى دىيخانداردىڭ تالابىن قولداۋدىڭ ورنىنا پۈمەششىكتەردىڭ جەردى جەكە مەنشىكتەن ۋەقەن ساقىپ قالۋدى قۇتاتىدى.

1917 - جىلى 12 - ايدا سوتسىيالىك توڭكەرىستىكلەردىڭ سول قاناتى دەرەس سولشىل سوتسىيالىك توڭكەرىستىك پارتىيا ۋەيىمداستىردى. سولشىل سوتسىيالىك توڭكەرىستىكلەر كورنىستە سوۋەت ۈكىمەتى تانىدى جانە بولشەۋىكىستەر مەن كەلىسىم جاسادى، بىراق كۆپ ۈتپەي - اق سوۋەت ۈكىمەتىنە قارسى تۇرا باستى.

شەتەلدىڭ قارۋى كىلىگۈى جانە شىكى سوغىس مەزگىلىدە سوتسىيالىك توڭكەرىستىكلەر كۆپ رەت كەرى توڭكەرىستىك قاسكۈنەمدىك جوسپارلاپ، باي دىيخانداردى بۆلىك تۇدۇرۇعا ايتاقتاپ، كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جانە سوۋەت مەملەكەتىنىڭ باسشىلارىنا استىرتىن قاستاندىق جاسادى. شىكى سوغىس اياقتانغان كەيىن سوتسىيالىك توڭكەرىستىك پارتىيا سوۋەت مەملەكەتىنە قارسى قىيىلدىن توقتاتپادى. كەيىن سوۋەت ۈكىمەتى جاعىنان تالقاندى. - 671 - بەت.

147 دىيخاندانار قوعامى (بۆكىل وداقتىق دىيخاندانار قوعامى) - 1905 - جىلى قۇرىلغان توڭكەرىستىك - دەموكراتىيالىق ۋەيىم. قوعامنىڭ 1905 - جىلى 8 - جانە 11 - ايلاردا موسكۋادا ۈتكىزىلگەن 1 - جانە 2 - رەتكى قۇرىلما تايىندا قوعامنىڭ پروگراممىسى مەن تاكتىكاسى جاسالدى. دىيخاندانار قوعامى ساياسىي بوستاندىقتى جانە نەگىزگى زاكۇماجىلىسىن دەرەۋ اشۇدى تالاپ ەتىپ، 1 - كەزەكتى مەملەكەتتىڭ دۇماغا تىيىم سالۇ تاكتىكا - سىن قولداندى. قوعامنىڭ جەر پروگراممىسىندا: جەر جەكە مەنشىگىن جويۇپ، مەدىرەسەنىڭ، شىركەۋىنىڭ، پاتىشا ورداسىنىڭ، بۇلار مەن مەملەكەتتىڭ جەرىن دىيخاندانارعا تەگىس بەرۇ جۈننىدەگى تالاپتار قامتىلغان. قوعام ۈز ساياساتىندا دايەكسىزدىگىن جانە اۋىتقۇشىلدىعىن كورسەتتى. قوعام بىر جاعىنان پۈمەششىكتەردىڭ جەر مەنشىگىن كۇشەنەن قالدۇردى تالاپ ەتتى، سونىمەن بىر ۋاقىتتا ولارعا مالسىم مولشەردە اقى بەرۋدى دەلايىق تاپتى. دىيخاندانار قوعامى ارەكەت باستامىنەن - اق ساقشىلاردىڭ قۇدالاۋىنا تاپ بولدى. بۆكىل وداقتىق دىيخاندانار

- قوعامى 1906 - جىلدىڭ اقىرىندا تارادى. — 671، — 679 - بەتتەر.
- 148 «قوڭىراۋ» («Колокол») — ساياسي جورنال، "امان قالعانلاردى شاقىرامىن!" دەگەن ۇرانمەن شىققان. بۇل جورنال ۱. ي. گەرتسەن مەن ن. پ. وگا رەۋىتىڭ رەداكتورلىقىدا 1857 - جىلدىن 1865 - جىلى 4 - ايعا دەيىن لوندوندا، 1865 - جىلدىن 1868 - جىلى 12 - ايعا دەيىن چەنەۋادا اي سايىن ئىبر نەمەسە ەكى ساننان شىعپ تۇردى. ۱. ي. گەرتسەن قۇرغان ەركىن روسىيا باسپاخانىسىدا باسلىدى. بۇل جورنال 1868 - جىلى فرانسۇز تىلىندە شىقتى، بۇعان قوسا ورىشقا قوسمىشاسىنان دا شىعپ تۇردى. — 672 - بەت.
- 149 «تەمىر قازىق» — ادەبىي - ساياسي جىناق، جىناقنىڭ العاشقى ۇش كىتابى ۱. ي. گەرتسەننىڭ رەداكتورلىقىمەن، كەينىكىلەرى گەرتسەن مەن ن. پ. وگا رەۋىتىڭ رەداكتورلىقىمەن شىقتى. 1855 - جىلدىن 1862 - جىلغا دەيىن لوندوندا ەركىن روسىيا باسپاخانىسىدا باسلىدى. جىناقنىڭ ەڭ سوڭى كىتابى 1868 - جىلى چەنەۋادا باسلىدى، جىپىنى 8 كىتاپ شىقتى. — 672 - بەت.
- 150 «خالىق» («Le Peuple») — بەلگىيا جۇمىسشى پارتىياسىنىڭ (جاڭىر - تەمپازدىق پارتىيا) ورتالىق كومىتەتىنىڭ ورگان گازەتى، 1884 - جىلدىن باستاپ برۇسسەلدە شىعپ تۇردى. — 677 - بەت.
- 151 سۇن جۇڭشاننىڭ «جۇڭگو توڭكەرىسىنىڭ قوعامدىق ماڭىزى» دەگەن ماقالاسىن ايتىپ وتىر، بۇل ماقالانىڭ اۋدارماسى لەنىننىڭ ماقالاسىمەن ئىبر ۋاقىتتا «نەۋا جۇلدىزى» گازەتىندە جاريالاندى. — 677 - بەت.
- 152 ەنرى جورج — 19 - ەسىردەلى امەرىكا ۇساق بۇرجۇازىياسىنىڭ ەكونومىسى جانە ساياسي شولۇشىسى. ول قاتە تۇردە: خالىق بۇقاراسىنىڭ جەردەن جۇرداي ەتلۋى ادامدارنىڭ باي جانە كەدەي دەپ بولىنۇد - نىڭ بىردەن - ئىبر سەبەبى دەپ قارادى، جەكەلىك جەرلەردەن جالاڭ كىرىسىنە قاراي ۇستەمە باجىنى الۋ جولىمەن بۇرجۇزىالىق مەملەكەتتىڭ جەردى مەملەكەت يەلىگىنە الۋىن ۋاعىز دادى، وسى ارقىلى كاپىتالىستىك قوعامنىڭ بارلىق قايشىلىقتارىن شەشۋگە ۇرىندى. ەنرىي گەورگەنىڭ بۇل كوزقاراسى ماركس، ەنگەلىس جانە لەنىننىڭ قاتاق سىنىنا ۇشرادى (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 35 - توم، حانزۇشاسى،

- 191 — 193 - بەتتەر، «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»،
 4 - توم، حانزۇشاسى، 258 — 260 - بەتتەر، «لەنين شىعارمالارى»،
 13 - توم، حانزۇشاسى، 379 - بەت). 685 - بەت.
- 153 مىنلار ايتىلىپ وتىر: (1) ماركس «فىلوسوفيا قايرىشىلىعى» (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 144 — 154 - بەتتەر); (2) ماركس «كاپىتال»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 47 - تاراۋ، 5 - تاراۋشا; (3) «قوسمىشا قۇن ئازارياسى»، 2 - بۆلۈم، 9 - تاراۋ، 10 - تاراۋشا. — 685 - بەت.
- 154 ماركسنىڭ 1871 - جىلى 4 - ايدىڭ 12 - كۈنى ل. كۈگەلىمانغا جازغان خاتى ايتىلىپ وتىر، خاتتا پارىج كوممۇناسىنا باغا بەرىلگەن (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 393 - بەت). — 690 - بەت.
- 155 «اعارتۇ» («Просвещение») — بولشەۋىكتەردىڭ قوعامدىق ساياسي جانە ادەبىي ايلىق جورنالى، 1911 - جىلى 12 - ايدان باستاپ پەتەربۇرگتا جارىا شىعپ تۇردى. بۇل جورنال لەنيننىڭ نۇسقاۋىنا ساي شىعارىلدى، ول پاتشا ۇكىمەتى جاۋىپ تاستاعان، بولشەۋىكتەردىڭ موسكۋادا شىعاتىن «پىكىر» جورناللىنىڭ ورنىن باستى، لەنين كەزىندە جورنالدىڭ جۇمىسىنا شەتەلدە تۇرىپ باسشىلىق ەتتى، جورنال لەنيننىڭ مىنا شىعارمالارىن جارىيالايدى: «ماركسىزىمنىڭ ۇش قاينارى جانە قۇرامىداس ۇش بۆلۈمى»، «سايلام قوزعالىسىنىڭ پىرىنسىپتەرى تۇرالى ماسەلە»، «سايلام - نىڭ قورنىدىلارى»، «ۇلتتىق ماسەلە جۈمىندە سىن پىكىرلەر»، «ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقى تۇرالى»، ت. ب.
- ستالىن 1912 - جىلدىن 1913 - جىلغا دەيىن، پەتەربۇرگتا تۇرعان كەزىندە، جورنالدىڭ قىزمەتىنە تىكەلەي قاتىستى. «اعارتۇ» جورنالى ستالىننىڭ «ۇلتتار ماسەلەسى جانە سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتيا» (يعنى «ماركسىزىم جانە ۇلتتار ماسەلەسى») دەگەن ماقالىلارىن جارىيالايدى.
- «اعارتۇ» جورنالى 1914 - جىلى 6 - ايدا دۇنيە جۇزىلىك 1 - سوعىستىڭ قارساڭىندا پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان جابىلدى. 1917 - جىلى كۆزدە، جورنال قايتا شىقتى، بىراق بىر عانا بىرىككەن سانىن شىعاردى،

وندا لەنىنىڭ: «بولشەۋىكتەر مەملەكەت بىلىگىن ۇستاپ تۇرا الا ما؟»
 جانە «پارتيا پروگراممىسىنا وزگەرسى ەنگىزۋ تۇرالى» دەگەن ەكى
 شىعارماسى باسلىدى. — 720 - بەت.

156 قاراڭىز: ماركس - ەنگەلس «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىنامىسى»
 («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى،
 260 - بەت). — 723 - بەت.

157 «اقىقات» («Правда») — بولشەۋىكتەردىڭ جارىيا گازەتى. لەنىنىڭ
 نۇسقاۋى بويىنشا ستالىن 1912 - جىلى 5 - ايدىڭ 5 - كۈنى پەتەر -
 بۇرگىنا شىعاردى.

«اقىقات» — جۇمىشىلاردىڭ بۇقارالىق گازەتى بولدى، ول جۇمىس -
 شىلاردىڭ كومەك قارجىسىمەن شىعەپ تۇردى، ونىڭ جۇمىشىلاردان
 شىققان زور توپتاعى ەرىكتى تىلشلىرى جانە جازۇشىلارى بولدى. «اقىقات»
 گازەتى نەبارى ۇبر جىل شىندە 11 مىڭنان استام جۇمىشىلار جازعان
 حاباردى باستى. «اقىقات» گازەتىنىڭ تاراتلۇ مولشەرى كۈنسە ورتا
 ەسەپپەن 40 مىڭ داناعا، كەي ايلاردا 60 مىڭ داناعا جەتتى.

سول كەزدە بولشەۋىكتەر اقيقاتشىلدار دەپ اتالدى. ستالىن:
 “1912 - جىلى «اقىقات» گازەتى بولشەۋىزىمنىڭ 1917 - جىلداغى
 جەڭسىنە نەگىز قالادى” دەيدى.

لەنىن «اقىقات» گازەتىنىڭ جۇمىسىنا شەتەلدە تۇرىپ باسشىلىق ەتتى،
 ول گازەتكە ۇر كۈنى ەەرلىك ماقالا جازىپ، رەداكسىياعا نۇسقاۋ بەرىپ
 تۇردى. ستالىن «اقىقات» گازەتىنىڭ باسشىلىق جۇمىسىنا 1912 - جىلى
 9 - ايدا نارىمدەگى سۇرگىننەن قاشىپ شىققان سوڭ قاتناستى. 1913 -
 جىلى 1 - 2 - ايلاردا ي. م. سۆەردلوۋ وسى گازەتتىڭ رەداكتورى
 بولدى. 1913 - جىلى 2 - ايدا ستالىن سۆەردلوۋپەن بىرگە، لەنىنىڭ
 نۇسقاۋىنا ساي گازەتتىڭ رەداكسىياسىن وزگەرتىپ قۇردى.

تۇڭغىشى سانى شىققاننان كەيىنگى ەكى جىلدان استام ۇاقىت شىندە
 پاتشا ۇكىمەتى «اقىقات» گازەتىن سەگىز رەت چاپتى، ۇبراق گازەت
 اتىن وزگەرتىپ، «جۇمىشى اقيقاتى»، «سولتۇستىك اقيقاتى»، «ەڭبەك
 اقيقاتى»، «اقيقاتى قورعاۋ»، «پىرولەتارلىق اقيقات»، «اقيقات جولى»،
 «جۇمىشى» گازەتى، «ەڭبەكتىك اقيقات» دەگەن اتتارمەن شىعا بەردى.

1914 - جىلى 7 - ايدىنىڭ 21 - كۈنى، دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىسى قاراشلىقىدا «اقيقات» گازەتى جاۋىپ تاستالدى. فەبرال توڭكەر - سىنەن كەيىن، روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى (ب) ورتالىق كومىتەتنىڭ ورگان گازەتى رەتەندە 1917 - جىلى 3 - ايدىنىڭ 18 - كۈنىنەن باستاپ قايتا شىقتى. ورتالىق كومىتەت تۇراقتى بېروسىنىڭ 3 - ايدىنىڭ 28 - كۈنىگە كەلتۈرۈلگەن مۇجىلىسى ستالىننىڭ «اقيقات» گازەتنىڭ رەداكسىيىسىغا قاتناشتۇرۇلغانىدى. لەينىن 1917 - جىلى 4 - ايدا روسىيىغا قايتىپ كەلگەننەن كەيىن «اقيقات» گازەتنە تىكلەي باشلىق ەتتى. يۇل وقىعاسىنان كەيىن، لەينىننىڭ قۇپيا جە - دايعا كوشۇنە بايلانىستى، ستالىن گازەتنىڭ جاۋاپتى رەداكتورى بولدى. ۋاقىتتىق ۈكىمەتنىڭ قۇدالاۋى سالىدارىنان «اقيقات» گازەتى 1917 - جىلى 7 - ايدان 10 - ايعا دەيىن «تورت رەت اتىن وزگەرتىپ: «داقيقات» شامىن» گازەتى، «پىرولەتلار»، «جۇمىشى» گازەتى، «جۇمىشى جولى» گازەتى دەگەن اتتارمەن شىعپ تۇردى. 11 - ايدىنىڭ 9 - كۈنىنەن باستاپ بۇرىنقى «اقيقات» گازەتى دەگەن اتىمەن شىقتى. — 729 - بەت.

158 «نۇر» («Луг») — مەنشەۋىك جويىمپازدارنىڭ جارىيا گازەتى، 1912 - جىلى 9 - ايدان 1913 - جىلى 7 - ايعا دەيىن پەتەربۇرگتا شىعپ تۇردى. لەينىن: گازەتنى گازەت قىپ تۇرغان «بۇرجۇزىيالىق جومارت دوستاردىڭ اقشاسى» دەيدى. 1913 - جىلى 7 - ايدان باستاپ «نۇر» گازەتنىڭ ورنىنا، اۋەلى «جاندى ئومىر» گازەتى، ونان سوڭ «جاڭا جۇمىشى» گازەتى، «سولتۇستىك جۇمىشى گازەتى» جانە «ئېزىلدىڭ جۇمىشى» گازەتى شىعپ تۇردى. — 729 - بەت.

159 اڭگمە روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى 4 - رەتكى (بىرىگۇ) قۇرلىتايى ماقۇلداعان، جەردى جەرگىلىكتى جالپىلىق مەنشەككە بەرۋ جۈمىندەگى مەنشەۋىكتىك جەر پىروگىراممىسى تۇرالى بولسپ وتىر. لەينىن «روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ بىرىگۇ قۇرلىتايى تۇرالى بايانداما» سىندا جانە «سوتسىيال - دەموكرات - يالىق پارتىياسىنىڭ 1905 - 1907 - جىلى 1 - رەتكى روسىيا توڭكەرىسىندە - دەگى جەر پىروگىراممىسى» دەگەن مەتبەكتەرىندە، بۇل پىروگىراممىنى سىندادى (قاراڭىز: «لەينىن شىعارمالارى»، 10 - توم، حانزۇشاسى،

- 295 — 315 - بەتتەر، 13 - توم، 234 — 342 - بەتتەر). — 733 - بەت.
- 160 «سوتسىيال - دەموكرات كۈندەلىكى» (Дневник Социал - Демок) — گ.ۆ. پلەحانوۋنىڭ باسقارۋىدا شىققان مەرزىمسىز ورگان جورناللى، 1905 - جىلى 3 - ايدان 1912 - جىلى 4 - ايعا دەيىن جەنەۋادا ۋىزدىك - سوزدىق نەبارى 16 سان شىقتى. 1916 - جىلى «كۈندەلىك» جورناللى پەتەربۇرگتا قايتا شىعارىلدى، بۇدان ۋېر عانا سان شىقتى. — 734 - بەت.
- 161 العاباسار شىلار (العاباسار توپ) شاقىرىمپازداردان، كەسەتپەشىلدەر - دەن، قۇداي جاساۋشىلاردان جانە ماھىزىمىشلەردەن قۇرالغان پارتىياعا قارسى توپ، 1. بوگدانوۋ يەن گ. الەكسىنسكىلەردىڭ ۇسىنىسىمەن 1909 - جىلى 12 - ايدا قۇرىلغان. 1912 - جىلى العاباسار شىلار مەنشەۋىك جويىمپازدارمەن بىرگە بولشەۋىك پارتىياسىنا قارسى وداققا، ياعني تروت - سكي ۇيىمداستىرعان اۋگۇس وداغىنا بىرىكتى.
- جۇمىسشىلاردىڭ قولداۋىنا يە بولا الماعاندىقتان، العاباسار شىلار توبى ۇس جۇزىنىدە 1913 - جىلى كۆپرەدى. ونىڭ تۇبەگەيلى كۆپرەۋى 1917 - جىلى فەبرال توڭكەرسىنەن كەيىن بولدى. — 736 - بەت.
- 162 جويىمپازدىق پەن شاقىرىمپازدىقتى ايتىپتاۋ تۇرالى روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ 1910 - جىلى 1 - اي جالپى ماجىلىسىندە پارتىياداعى سىتەردىڭ جايى دەگەن ماسەلەگە بايلانىستى قابىلدانغان قاراردان النعان (قاراڭىز: خالىق باسپاسىنان شىققان «سوۋەت وداغى كوممۇنىستىك پارتىياسى قۇرىلتايلارنىڭ، ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىنىڭ جانە ورتالىق كومىتەت جالپى ماجىلىستەرىنىڭ قاۋلى - قارارلارى»، 1 - ۇبولىم، حانىزۇشاسى، 299 — 300 - بەتتەر). — 737 - بەت.
- 163 «نەۋا ۇنى» («Невский Голос») — مەنشەۋىك جويىمپازداردىڭ اشىق گازەتى، 1912 - جىلى 5 — 8 - ايلاردا پەتەربۇرگتا شىعپ تۇر - دى. — 741 - بەت.
- 164 ان — كافكا: مەنشەۋىكتەرنىڭ كوسەمى ن.ن. جوردانيانىڭ قالام اتى. — 742 - بەت.
- 165 «جاڭا ۇمر» («Живая Жизнь») — مەنشەۋىك جويىمپازدارنىڭ 1913 - جىلى 7 - ايدا پەتەربۇرگتا شىققان زاڭدى گازەتى. — 743 - بەت.

166 «جاڭا جۇمىشى» گازەتى («Новая рабочая Газета») — مەن- شەۋيەك جويىمپازدارىنىڭ 1913- جىلى 8- ايدىن باستاپ پەتەر بۇرگتا شىققان زاڭىدى گازەتى. 1914- جىلى 1- 5- ايدىن باستاپ ونىڭ ورنىنا «سولتۇستىك جۇمىشى» گازەتى، سول جىلى 5- 7- ايلاردا «بىزدىڭ جۇمىشى» گازەتى شىقتى. لەنىن بۇل گازەتتى ۋەنى «جاڭا جويىمپازداردىڭ گازەتى» دەپ اتاپ كەلدى. — 744- بەت.

167 العاباسارلار — روسىيا لىبەرال پاتىشاشىل بۇرچۇزىيانىڭ ساياسى توبى، «العاباسارلار، قۇرامى جانە يىدىالوگىياسى جونىنەن العاندا، وكتايرىستەر مەن نەگىزگى زاڭشىل — دەموكراتىلارنىڭ قوسىندىسى» («لەنىن شىعار- مالارى»، 18- توم، حانىزۇشاسى، 496- بەت). العاباسارلارنىڭ باس- شىلارى — موسكۋاداعى زاۋات يەسى لەبىشىسكى، كونوۋالوۋ قاتارلىلار. 1912- جىلى 11- ايدا العاباسارلار دەرەس ساياسىي پارتىيا بولسپ قالىپتاستى. — 748- بەت.

168 «ازاتتىق» («Освобождение») — بۇرچۇزىيا لىبەرالىلارنىڭ قوس اپتالىق جورنالى، 1902- جىلىدىن 1905- جىلغا دەيىن، پ.ب. سترۇ- ۋەنىڭ رەداكسىيالىرىدا شەتەلدە شىعپ تۇردى، 1904- جىلى 1- ايدىن باستاپ لىبەرال پاتىشاشىلدار ازاتتىق قوعامىنىڭ ورگان جورنالى بولدى. ازاتتىقىلدار كەيىن نەگىزگى زاڭشىل — دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋىت- قىسىنا اينالدى. — 749- بەت.

169 بۇل ارادا «زاڭ شىعارۋشى» مەملەكەتتىك دۇمانى شاقىرۇ تۇرالى پاتشا ۋكىمەتى موسكۋا قارۋلى كوتەرىلىسنىڭ ۋدەپ تۇرغان كەزىندە، 1905- جىلى 12- ايدىڭ 11- كۈنى (جاڭاشا 24- كۈنى) جارىيالىنغان جارلىق ايتىلىپ وتىر. 1905- جىلى 12- ايدىڭ 11- كۈنىگى جارلىققا ساي- لانغان 1- كەزەكتى دۇما نەگىزگى زاڭشىل — دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇماسى بولدى. — 749- بەت.

170 1912- جىلى 4- رەتكى مەملەكەتتىك دۇما سايلىمىندا، شارروسىيا دىن باسلىلار قوعامىنىڭ باس باقىلاۋشىسى كەرتارتيا لەمەنت سابلەر پوپتارغا، ۋاكىلدەر قۇرامىنىڭ پاتشا ۋكىمەتىنە قولايلى بولۇن قاتناماسىز ەتۋ ۋشىن، سايلىما بەلسەنە قاتنامىسى كورسەتتى. لەنىن ولاردى «سابلەرشىل پوپتار» دەپ اتادى. — 750- بەت.

171 سترۇۋىزىم، ياعنى "جارىيا ماركىزىم" دەگەنمىز ماركىزىمىدى بۇر-
جۋازىيالىق جاڭغىرتىمىپازدېقىپەن بۇرمالاۋىشلىق. پ.ب. سترۇۋە جانە
باسقا دا "جارىيا ماركىزىمىشلەر" ماركىزىم تۋى مەن جۇمىشى قوز-
عالىسىنان پايدالانىپ، بۇرجۋازيانىڭ مۇددەسى "ۇشنى سىنەمەك بولدى.
لەننىن ۇز ەڭبەكتەرىندە سترۇۋىزىمىدى خالىقارالىق ورايشلىدىق جانە
كەيىن كەلە بەرىشتەينىزىم مەن كاۋتسكىزىم فورماسىن قولدانغان تۈزە-
تىمىپازدىقتىڭ وركەنى دەپ اشكەرەلەدى؛ سترۇۋىزىم بۇرجۋازىيالىق ۇلتتىق
لىبەرالىزىمگە "سوزسىز دامىدى دەپ كورسەتتى. دۇنيە جۇزىلىك 1-
سوعىس كەزىندە سترۇۋە روسىيا يىمپەريالىزىمىنىڭ ويشىلدارىنىڭ ۇبرى
ەدى؛ ول ماركىزىمىنىڭ "سوز-سويلەمدەرىن بەتكە ۇستاي وتىرىپ،
سوتسىيال-شووېنىزىمدە قاسارىستى، "ەلىمىزدىڭ جەڭسى ەلىمىزدەگى
كاپىتالىزىمنىڭ، دامۋىن جەدەلدەتەدى، ياعنى سوتسىيالىزىمنىڭ جەتىپ
كەلۋىن جەدەلدەتەدى" دەگەن جالعان سىلتاۋمەن تالان-تاراجىملىق
سوعىستى، قوسىپ الۋدى جانە ۇلتتىق ەزگىنى اقتادى (وسى تومنىڭ
999-بەتنە قاراڭىز). — 754-بەت.

172 بۇند، ياعنى لىتۋان، پولياك جانە ورس ەۋرەي جۇمىشىلارنىڭ باس
وداعى، 1897-جىلى قۇرىلغان، ول نەگىزىنەن روسىيانىڭ باتىس ولكە-
لەرىندەگى ەۋرەي قولونەرشىلەرىن بىرلەستىردى. 1898-جىلى 3-ايدا،
روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ 1-قۇرىلتايىندا،
بۇند روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنا كىردى.
روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ 2-قۇرىلتايىندا
بۇندىشلار بۇندتى ەۋرەي پىرولەتارىياتىنىڭ بىردەن-بىر ۋاكىلى دەپ
مويىنداۋدى تالاپ ەتتى. قۇرىلتايدا بۇندتىڭ ۇيىمىدىق جاقىتاعى ۇلت-
شىلدەنغا توپتارىس بەرلىگەننەن كەيىن، ول روسىيا سوتسىيال-دەموك-
راتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنان شەگىندى.

1906-جىلى 4-(بىرىڭۇ) قۇرىلتايدان كەيىن، بۇند روسىيا سوت-
سىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنا قايتادان كىردى. بۇندىشلار
باستان-اياق مەنشەۋىكتەردى قولداپ، بولشەۋىكتەرگە قارسى تۇرىپ
كەلدى. بۇند روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنا
فورمالدىق جاقىتان كىردى، شىندەندە ول بۇرجۋازيا ۇلتشىلدەسى سىپا-

تىنداعى ۇيىم بولاتتىن. بۇند ۇلتتىق مادەني اپونوميا تالابىن قويىپ،
ونى ۇلتتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقى جۈندەگى بولشەۋيكتەردىڭ
پىروگىرامما سىپاتىنى تالابىنا قارسى قويدى. دۇنيە جۇزىلىك ۇيرىنىشى
سوعىستا، بۇندىشلدار سوتسىيال-شۇۋىنىزىم مايدانىدا تۇردى؛ 1917 -
جىلى كەرى توڭكەرىستىك ۇاقىتتىق ۇكىمەتتى قولداپ، وكتاىر سوتسىيا-
لىستىك توڭكەرىستىك جاۋلارمەن ۇير جاقنا بولدى. شىكى سوعىس
كەزىندە، اتاقتى بۇندىشلدار كەرى توڭكەرىستىك كۇشتەرمەن استاسىپ
كەتتى، ال ادەتتەگى بۇندىشلدار بۇرىلىس جاساپ، سوۋەت وكىمەتىمەن
ستەس بولۇدى قۇتاتىداى. پىرولەتارىيات دىكتاتوراسىنىڭ ەل شىندەگى
كەرى توڭكەرىستىكلەر مەن شەتەل قارۇلى كىلىگۇشلەرى ۇستىنەن جەت-
كەن جەڭسى كۇنەن-كۇنگە ايقىندالا تۇسكەن كەزدە، بۇند سوۋەت
وكىمەتىنە ەندىگارى قارسى تۇرماۋ جۈندە مالىمدەمە جارىيالاى.
1921-جىلى 3-ايدا بۇند وزدىگىنەن تاراپ، ۇير ۇولسىم مۇشەلەرى
جالپى پىرىنسىپكە ساي، روسىيا كوممۇنىستىك پارتىياسى (ب) نا كىردى.
پارتىياغا كىرگەن كەيىر بۇندىشلدار-ەكى بەتكەيلەرەدى، ولار پارتىيانى
شىنەن ۇبۇلدېرۇ ماقساتىمەن پارتىياغا كىرگەن؛ كەيىن ولار اشكەرەلەنىپ
حالىقتىڭ جاۋى بولپ شىقتى. -756-بەت.

173 جۈيىمپازداردىڭ 1912-جىلى 8-ايدا ۇەنادا وتكىزىلىگەن اۋگۇس
ۋاكىلدەر ماجىلىسى ايتىلىپ وتىر، بۇل ماجىلىستە پارتىياغا قارسى
اۋگۇس وداعى قۇرىلىعان. ونىڭ ۇيىمداستىرۇشىسى-تروتسكىي. بۇل
ماجىلىسكە بۇندىتىڭ ۋاكىلدەرى، كافكاز رايوندىق كومىتەتتىڭ ۋاكىلدەرى،
لاتۋيا شەگارا رايون سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ۋاكىلدەرى
جانە جۈيىمپازداردىڭ شەتەلدە تۇراتىن ۇيىمدارنىڭ، ياعنى «سوتسىيال-
دەموكراتتار ۇنى»نىڭ رەداكسىياسىنىڭ، تروتسكىيدىڭ ۇنا «اقيقات»
گازەتى مەن العاباسار توپىنىڭ ۋاكىلدەرى، ت. ب. قاتناستى. روسىيا-
دان پەتەربۇرگ پەن موسكۋا جۈيىمپازدارىنىڭ «باستاماشى ۇيرەمسى»
جانە جۈيىمپازداردىڭ «بۇزدىڭ تاڭ» جورنالى مەن «نەۋا ۇنى» گاز-
ەتنىڭ رەداكسىيالارى ۋاكىل جىبەردى؛ بۇل رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە
ۋكرائىنا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ۇيىمى «سپەر-
كا»نىڭ («وداق») شەتەلدەگى كومىتەتىنىڭ ۋاكىلدەرى دە قاتناستى.

ۋاكىللەردىڭ باسىم كۈچىنى روسىيا جۇمىيىسى تاپسىمەن تېستەي دە قاتنى جوق شەتەلدە تۇراتتى.

ۋاكىللەر "ماجىلىسى سوتسىيالىستىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسى" تەشكىلاتىنىڭ بارلىق مەسئۇلىرىگە، تۈگەلمەن جۇمىيىمىزداردىڭ پارتىيىسى قاراشى ماقۇلدادى، سونىمەن بىرگە قۇبۇپ پارتىيىنىڭ بولۇپ قاراشى تۇردى.

"تۈرلى - تۈستى" مەمەنتىدە قۇرالىغان ۋاگۇس وداعى، ۋاكىللەر "ماجىلىسى باسقۇچىمەن - اقالتى باقارالاۋىز بولۇپ شىقتى. جۇمىيىمىزدار ورتالىق كومىتەت سايلالىمىدى، تەك ۋىمىداسۇ كومىتەتتىن عانا ۋىمىداسۇرا الدى. پارتىيىسى قاراشى ۋاگۇس وداعى بولۇپ شىقتى. سوتسىيالىستىك، وتە تەز ارادا جەرىنە - جەتە كۈچىدى. - 757 - بەت.

174 ن. م. دوستوۋسكىيىڭ «جىندار» اتتى كەرتارپالىق رومانى نەگىزىدە وزگەرتىلىپ جاسالغان تياتىردى موسكۋا اسەمەنەر تياتىرخانىسىدا قويۇپ بايلىنىمەن. م. گوركىيىڭ گازەت جۇرىنىدە كۈتەرگەن نارازلىقى ايتىلىپ وتىرى. ال بۇرچۇزىيالىق گازەتتەر دوستوۋسكىيىڭ تياتىرىنى چاقتاپ شىقتى. - 763 - بەت.

175 «روسىيا پىكىرى» («Русская Мысль») - لىبەرالىق خالىقشىلاردىڭ ايتلىق جورنالى، 1880 - جىلدىن 1918 - جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن موسكۋادا شىعپ تۇردى. 1905 - جىلى توڭكەرىستەن كەيىن نەگىزگى زاڭشىل - دېموكراتىيالىق پارتىيىنىڭ ۋاقتاتىنىڭ ورگانى جورنالسىنا اينالدى. ونى شىعارۋا پ. ب. سترۇۋە جاۋاپتى بولدى. - 767 - بەت.

176 «كۇرەس» («Борьба») - تروتسكى شىعارغان جورنال، 1914 - جىلى 2 - 7 - ايلاردا پەتروگرادتتا شىعپ تۇردى. تروتسكى "جىكشىلىكتەن اۋلاق" دەيتىن جالغان ۋىۋەسكاسىن اسىنىپ الىپ، وسى جورنالدا لىنىنگە، بولشەۋىك پارتىيىسىنا قاراشى تۇردى. - 769 - بەت.

177 روسىيا سوتسىيالىستىك - دېموكراتىيالىق جۇمىيىسى پارتىيىسىنىڭ 4 - (بىرىنگۇ) قۇربلىتايى 1906 - جىلى 4 - ايدىڭ 23 - كۈنىنەن 5 - ايدىڭ 8 - كۈنىنە دەيىن ستوكھولمدا وتكىزىلدى.

قۇربلىتايى پارتىيىنىڭ 57 جەرىگىلىكتى ۋىمىنەن داۋىسى بەرۋە قاتناساتىن 112 ۋاكىل، سوزگە شىعاتىن 22 ۋاكىل كەلدى. بۇدان سىرت، قۇربلىتايى 6 ار ۋىلتىڭ سوتسىيالىستىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىلارنىن:

پولشا مەن لیتۋا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ، بۇنداقلا يەنە لېتۋىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ۋاكىلى، ۋېنگرىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارتىيىسىنىڭ مەن فېنلاندىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارتىيىسىنىڭ بىر دەۋى ۋاكىلى كەلدى، بولغارىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ۋاكىلى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا بولشەۋىكىلەر دەۋى 46 ۋاكىلى، مەنشەۋىكىلەر دەۋى 62 ۋاكىلى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا تاللانغان باستى ماسەلەلەر مىننەتتە: جەر ماسەلەسى، قازىرغى جاعداي جانە پىرىولە تارىياتىنىڭ مىندەتتەرى جۈملىسىدە مەن مەملەكەتتىڭ دۇماغا ۋستالاتىن پوزىتسىيەسى، ۋىمىدىق ماسەلە. بولشەۋىكىلەر مەن مەنشەۋىكىلەر بىلەن ماسەلەلەر ۋستاتىدە قىيانكەسكى كۈرەس جۈرگىزدى. قۇرۇلتايدا لېنىن جەر ماسەلەسى، قازىرغى جاعداي، مەملەكەتتىڭ دۇمانى سايلانغان تەنتەربىيە جانە قارۇلى كۈتەربىيەسى، ت. ب. ماسەلەلەر جۈملىسىدە باياندا ماسەلەلەر جۈملىسىدە.

مەنشەۋىكىلەر قۇرۇلتايدا سان جاعىنان ۋستاتىدە بولدى، سونىڭ ۋستاتىدە - اق قۇرۇلتايدا قارارنىڭ سىپاتى بىلەن بىرگە ۋستاتىدە: قۇرۇلتايدا كۈتەربىيە مەملەكەتتە مەنشەۋىكىلەر قارارلاردى (جەر پىرىولە ماسەسى جانە مەملەكەتتىڭ دۇماغا ۋستالاتىن پوزىتسىيە تۋرالى قارار، ت. ب.) ماقۇلدادى. قۇرۇلتايدا لېنىن ورتاغا قويغان پارتىيە مۇشەلەرىنىڭ تولىمىدە - لېنىن جۈملىسىدە پارتىيە ۋستاتىنىڭ 1 - تارماق ماقۇلدادى. قۇرۇلتايدا پولشا جانە لېتۋا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسى، لېتۋىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىپاتى بىلەن بىرگە ۋستاتىدە ۋستاتىدە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق ۋىمىدارىن روسىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرامىدا بولدى جانە بۇندىڭ روسىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلتايدا ماسەلەسى جۈملىسىدە لېنىن ۋستاتىدە.

قۇرۇلتايدا سايلانغان شىققان ورتالىق كومىتەت ۋستاتىدە بولشەۋىكىلەر جەنە مەنشەۋىكىلەر قۇرۇلتايدا، ال ورتالىق ورتان گازەتنىڭ رەداكسىيەسىنىڭ قۇرۇلتايدا تۈگەلدەي مەنشەۋىكىلەر بولدى.

قۇرۇلتايدىڭ قىزمەتى جۈملىسىدە تاللانغان لېنىننىڭ «روسىيە سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىرىگە قۇرۇلتايدا

جونىندەگى بايانداما «سنا» (لەنين شىعارمالارى»، 10 - توم، حانزۇشاسى، 286 — 351 - بەتتەر) جانە ستالىننىڭ «قازىرگى جاعداي جانە جۇمىشى پارتىياسىنىڭ بىرىڭگۇ قۇرىلتايى»، «اپتوردىڭ 1 - تومعا جازغان العى 'سوزى» دەگەن ماقالاسىنا («ستالىن شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 231 — 253 - بەتتەر جانە 7 — 10 - بەتتەر) قاراڭىز.

روسىيا سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ 5 - قۇرىلتايى 1907 - جىلى 5 - ايدىڭ 13 - كۈنىنەن 6 - ايدىڭ 1 - كۈنىنە دەيىن لوندوندا بولپۇتتى. قۇرىلتايا داۋىسى بەرەتس جانە سوزگە شىعاتىن 336 ۋاكىل قاتناستى. مۇنىڭ ئىشىدە بولشەۋىكىتەردەن 105 ۋاكىل، مەنشەۋىكىتەردەن 97 ۋاكىل، بۇندىتان 57 ۋاكىل، پولشا سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان 44 ۋاكىل، لاتۋيا سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان 29 ۋاكىل، "توپسىز" داردان 4 ۋاكىل قاتناستى. پولشا ۋاكىلدەرى مەن لاتۋيا ۋاكىلدەرى بولشەۋىكىتەردى قولداغاندىقتان، بولشەۋىكىتەر قۇرىلتايدا اۋلىق جاقىتى ۇستادى.

قۇرىلتايى مىنا ماسەلەلەردى قارادى: (1) ورتالىق كومىتەتتىڭ قىزمەت بايانداماسى؛ (2) دۇما ۇيىرمەلەرنىڭ قىزمەت بايانداماسى مەن دۇما ۇيىرمەلەرىن ۇيىمداستىرۇ؛ (3) بۇرجۇازىيالىق پارتىيالار جونىندەگى پوزىتسىيا؛ (4) مەملەكەتتىڭ دۇما؛ (5) "جۇمىشىلار قۇرىلتايى" مەن پارتىياسىز جۇمىشى ۇيىمدارى؛ (6) جۇمىشى ۇيىمى مەن پارتىيا؛ (7) پارتىزاندىق قىيىم؛ (8) جۇمىشىزدىق، ەكونومىكالىق داىدارىسى جانە وداقتىڭ جۇمىستان توقتاۋى؛ (9) ۇيىمدىق ماسەلە؛ (10) شتۇتگارتتاى حالقارالىق قۇرىلتايى (1 - ماي، مىللىتارىزم)؛ (11) ارىياداى قىزمەت؛ (12) باسقا ماسەلەلەر. بۇل قۇرىلتايداى اسا ماڭىزدى ماسەلەلەردىڭ بىرى لەنيننىڭ بۇرجۇازىيالىق پارتىيالارغا ۇستالاتىن پوزىتسىيا ماسەلەسى جونىدە دەگى بايانداماسى بولدى. قۇرىلتايى پرىنسىپتىك ماسەلەلەردىڭ بارىندە بولشەۋىكىتنىڭ قارارلار ماقۇلدادى. قۇرىلتايى بولشەۋىكىتەردەن بەس، مەنشەۋىكىتەردەن تورت، پولشا سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان ەكى، لاتۋيا سوتسىيالىك - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان بىر ادام قاتناسقان ورتالىق كومىتەتتى سايلاپ شىقتى. ورتالىق كومىتەتتىڭ كاندىدات مۇشەلىگىنە بولشەۋىكىتەردەن ون، مەنشەۋىكىتەردەن جەتتى. پولشا

سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ئۇش، لاتۋىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ەكى ادام سايلاندى.

قۇرۇلتاي بولشەۋىكىزىمنىڭ پارتىيادىكى ورايشلىق جىك — مەنشەۋىكىتەر ۋستىنەن جەڭگىسىگە جەتۈمەن اياقتادى. روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 5 - قۇرۇلتايى جونىندە لەنىننىڭ «بۇرچۇزىيالىق پارتىيالارغا ۇستاللاتىن پوزىتسىيا» («لەنىن شىعارمالارى»، 12 - توم، حانزۇشاسى، 476 — 496 - بەتتەر) جانە ستالىننىڭ «روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ لوندون قۇرۇلتايى» (بىر ۋاكتىلىك ەستەلىكى) («ستالىن شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇشاسى، 49 — 75 - بەتتەر) دەگەن ەڭبەكتەرىنە قاراڭىز. — 770 - بەت.

178 روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 1912 - جىلى 1 - ايدىڭ 18 — 30 - كۈندەرى اشىلعان 6 - رەتكى (پراگا) مەملەكەتتىك ۋاكتىلدەر مۇجىلىسىنىڭ قارارى ايتىلىپ وتىر. ۋاكتىلدەر مۇجىلىسىنە 20 دان ارتىق پارتىيىمىنان ۋاكتىل قاتناسقاندىقتان، مانى جاعىنان العاندا، ول پارتىيى قۇرۇلتايى بولدى. بۇل رەتكى ۋاكتىلدەر مۇجىلىسىنە لەنىن باسشىلىق ەتتى، ول بىرقاتار باياندامالار جاسادى جانە مۇجىلىس كۇن تارتىبىندەگى ەڭ ماڭىزدى ماسەلەلەر جونىندە قارار جوباسىن جازدى.

مۇجىلىس مەنشەۋىكى جوىمىپازدارىن پارتىيادان قۇپ شىعارۋدى، بولشەۋىكىتەر مەن مەنشەۋىكىتەردىڭ بىر پارتىيى شىندەگى فورما جاقىتاعى بىرلىگىن ماڭگى اياقتاتۋ جونىندە شەشىم جاسادى. بولشەۋىكىتەر ساياسى جىكتەن ەربەس پارتىيىعا اينالدى. پراگا ۋاكتىلدەر مۇجىلىسى جاڭا تۇرپاتتى پارتىيىنى، لەنىننىڭ پارتىيىنى، ياعنى بولشەۋىكىتنىڭ پارتىيىنى قۇردى. — 771 - بەت.

179 مۇندا العاباسار شىلار بولشەكتەنپ كەتكەنەن كەينىڭى ۋوينوۋ (ياعنى لۇناچارسكى) اتاماندىعىندا جانە ەكسىپىسكى اتاماندىعىندا ەكى توپ ايتىلىپ وتىر. — 773 - بەت.

180 بولشەۋىكى پارتىيىلىدارى ەلنەتىندەر — ادام سانى ماردىمىسز كەلسە — تىرىمپازدار توبى، ولار لەنىن جاعىندا بولشەۋىكىتەرگە قارسى ەكەننى بىلىدىرۋ ئۇشىن، وزدەرىن بولشەۋىكى پارتىيىلىدارى دەپ اتاعان.

ولار جويىمپازدار، العاباسارشلدار جانە تروتسكى قاتارلىلارمەن بىرگە لەنىنگە، پراگا ۋاكىلدەر "ماجىلىسىنىڭ قارارسىنا ورشەلەنە قارىسى تۇردى. — 773 - بەت.

181 يۇداشيك گولوۋلەۋ - سالتىكوۋ - شەدېرىنىنىڭ «كولوۋلەۋ تورەلەر» رومانىنداعى بارىپ تۇرغان "وزىمىشل، سۇمپايى، چاۋىز، اشكوز، اقىماق پومەششىك. — 781 - بەت.

182 «العا» («Vorwärts») - گەرمانىا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1876 - جىلى 10 - ايدا لەپسىگتە شىققان. مەنگەلىس بۇل گازەت ارقىلى ورايشلىدىقتىڭ "ارالۋان بەينەلەرىنە قارىسى كۈرەس جۇرگىزدى. 90 - جىلداردىڭ سوڭى بەس جىلىنان باستاپ، ياعنى مەنگەلىس قايتىس بولغانىنان كەيىن گەرمانىا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسى مەن ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدا ۇستەم ورنىدى يەلەگەن ورايشلىلداردىڭ ماقالالارى «العا»دا ۇدايى جاريالانىپ وتىردى. دۇنيە جۇزىلىك 1 - سوعىس مەزگىلىندە «العا» سوتسىيال - شوۋېنىستىك تۇرعىدا بولدى. بۇل گازەت 1933 - جىلعا دەيىن بەرلىندە شىعپ تۇردى. — 784 - بەت.

183 جەتەلەر (چەمەيدزە ۇيىرمەسى) — 4 - كەزەكتى مەملەكەتتىك دۇماغا قاتناسقان سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا ۇيىرمەسىندەگى مەنشەۋىك جويىمپاز - داردىڭ جەتى ۋاكىلى (وسى تومنىڭ 1096 - بەتىنە قاراڭىز). — 785 - بەت.

184 اتىلار (جۇمىشى سايلانۋىشلارنىڭ التى ادامدىق ۇيىرمەسى) — 4 - كەزەكتى مەملەكەتتىك دۇماداعى سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ التى بولشەۋىك ۋاكىلى، ياعنى 1. ە. بادايەۋ، م. ك. مۇرانوۋ، گ. ي. پەتروۋسكى، ف. ن. سامويلوۋ، ن. ل. شاكوۋ، ل. ۆ. مالەننوۋسكى (كەيىن كەلەتىنشى ەكەندىگى بايقالدى) ولاردى مەملەكەتتىك دۇماغا جۇمىشى سايلانۋىشلار ۇيىرمەسى سايلانغان بولاتىن. — 788 - بەت.

185 روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتەنىڭ پارتىيانىڭ قىزمەتكەرلەرى قاتناسقان "ماجىلىسى (قۇپىيالىقتى كوزدە ۇستاپ، "ماجىلىستى "جازعى "ماجىلىس" نەمەسە "اۋگۇس "ماجىلىسى" دەپ اتادى) 1913 - جىلى 9 - ايدىڭ 23 - كۈنىنەن 10 - ايدىڭ 1 - كۈنىنە دەيىن (جاڭاشا 10 - ايدىڭ 6 - كۈنىنەن 14 - كۈنىنە دەيىن)

برونىن قىستامىدا اشلىدى، وسى جىلى جازدا لەنين وسى ارادا بولاتىن.

ماجىلىسكە تومەندەگى ۋىيىمداردان 22 ۋاكىل قاتناستى: ورتالىق كومىتەت، ورتالىق ورگان گازەتنىڭ رەداكسىيىسى، «عارتۇ» جورنالنىڭ رەداكسىيىسى، مەملەكەتتىك دۇماداعى سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ۋىيىرىمەسى جانە پەتەربۇرگ، موسكۋا، خاركوۋ، ەكاتەرىنوسلاۋ، كوستروما، كىيەۋ، ورتالىق ۋىيىمدار، پولشا سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ۋاكىلدەرى ماجىلىسكە تىڭداۋشى رەتىدە قاتناستى. ورتالىق كومىتەتنىڭ مۇشەسى ستالىن، ي. م. سۋەردلوۋ، س. س. سىپانداريان ول كەزدە سۈرگىندە جۇرۇپ، ماجىلىسكە قاتناشتى.

«ماجىلىس مىنا ماسەلەردى تالقىلايدى: (1) 1. جەردىڭ بايانداماسى، پولشا سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ قىزمەت بايانداماسى، ورتالىق كومىتەتنىڭ قىزمەت بايانداماسى؛ (2) ۋىلتىق ماسەلە؛ (3) سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇما قىزمەتى تۋرالى؛ (4) سوتسىيالىستىك - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇماداعى ۋىيىرىمەسىنىڭ جاعدايى جونىدە، (5) ۋىيىمدىكى ماسەلەسى مەن پارتىيانىڭ قۇرۇلتايى؛ (6) جۇمىس تاستاۋ قوزغالىسى جونىدە؛ (7) جازا ۋىيىمدارداق قىزمەت جونىدە؛ (8) خالىق - شىلدار جونىدە؛ (9) پارتىيانىڭ باسپا سوزى جونىدە؛ (10) ۋيەنادا اشىلاتىن خالىقارالىق سوتسىيالىستىك قۇرۇلتايى جونىدە. العاشقى ەكى كۈن مەملەكەتتىك دۇمانىڭ ئىس جۇمىدىك قىزمەتى جونىدە ارناۋلى دۇما ۋاكىلدەرنىڭ ماجىلىسىنى اشتى.

«ماجىلىس لەنيننىڭ جەتەكشىلىگىدە بولدى. لەنين ماجىلىستى اشۇ سوزىن سويلەدى جانە ورتالىق كومىتەتنىڭ قىزمەتى جونىدە، ۋىلتىق ماسەلە جونىدە، خالىقارالىق سوتسىيالىستىك ۋيەنا قۇرۇلتايى جونىدە بايانداما جاسادى؛ بۇدان تىس لەنين ماجىلىستىڭ كۈن تارتىپىنىدەگى بارلىق ماسەلەلەر جونىدە دەرىلىك سوزگە شىقتى، ۋىيىمدىكى قىيىنچىلىقلارنى جازدى.

جەرىلىكتىڭ باياندامالارنىدا جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ ورلى تۈسكەندىگى كۆرسەتىلدى. ماجىلىس جۇمىشى تايىنىڭ بۇكىل ەل كۆلەمىدەگى اتتانىسىنا جەتەكشىلىك ەتۋ ۋىيىنى، بۇكىل روسسىيادا پارتىيىسىنىڭ قىزمەتى

بىرلىككە كەلتىرۈش ئىسسى دەپ تابادى.

لەنن ورتالىق كومىتەتنىڭ قورتىندى بايانداماسىدا روسىيا سوت-سىيالى - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 1912 - جىلى پىراگا ۋاكىلىدەرماجىلىسىنەن كەينىكى ورتالىق كومىتەتنىڭ قىزمەتىنى قورتىندىلادى. سوتسىيالىستىلەرنىڭ 1914 - جىلى ۋىيەنادا وتكىزىلەتىن خالىقارالىق قۇرۇلتايى جونىدەكى بايانداماسىدا، لەنن قۇپيا جانە جارىيا ۋىمىداردان قۇرۇلتايغا مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا كۆپرەك ۋاكىل جىبەرۋىن ۋىسىنىسەتتى جانە ۋىسى قۇرۇلتايىمەن قاتار پارتىيا قۇرۇلتايىنى اشۇ ئىسسى دەپ كۆرسەتتى. لەنن ماجىلىستى جابۇ سوزىن سويلەدى.

برونىن ماجىلىسىنىڭ ەستەلىكى تابىلىمادى. قارار «روسىيا سوت-سىيالى - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ پارتىيا قىزمەتكەرلەرى قاتنىشقان 1913 - جىلى جازى ماجىلىسىنىڭ خابارلاندىرۋى مەن قارارى» دەگەن تاقىرىپپەن، ورتالىق كومىتەت جاعىنان شەتەلدە كىتاپشا بولۇپ باسلىپ شىقتى. قۇپىيالىقتى ساقتاۋ ۋىشىن كەيىن قارار تولۇق تەكىستى بويىنشا جارىيالايدى، ماسەلەن، جۇمىس تاستاۋ قوزغالىسى جونىدەكى قاراردىڭ 6 - تارماعى مەن پارتىيا باسپا سوزى جونىدەكى قاراردىڭ 1 - 5 - تارماقتارى قىسقارتىلدى. قاراردىڭ تولۇق تەكىستى قۇپيا كاۋچۇك باسپاسىدا باسلىپ شىقتى. — 788 - بەت.

186 پولشانىڭ ۋىساق بۇرۇنقىزىيالىق ۇلتىشلى پارتىيىسى — پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسى 1906 - جىلى پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ سولشىلىدارى مەن ۇگىشلىدارى (فراكشىلدار) بولۇپ بولىندى.

پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ «سولشىلدار» ۇلتىشلىدىقتان بۇكىلدەي بەزىپ كەتپەسە دە، پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ كۆپتەگەن ۇلتىشلىدىق تالاپتارى مەن تەررورلىق كۇرەس تاسىلدەرىنەن بوي تارتتى. تاكتىكا ماسەلەسىندە، روسىيا مەنشەۋىك جويىمپازدارىنا جۇنق بولدى، ونىڭ ۇستىنە ولار مەن بىرگە بولشەۋىكىستەرگە قارسى تۇردى. دۇنيە جۇزىلىك ئىرنىشى سوعىس كەزىندە سوتسىيالىستىك پارتىيا سولشىلدارنىڭ باسىم كۆپشىلىكى يىتەرتاتسىونالدىق مايداندا تۇردى، سونىمەن بىرگە پولشا سوتسىيالى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنا جاقىنداستى، 1918 - جىلى 12 - ايدا ولار بىرلىكتە پولشا كوممۇنىستىك جۇمىشى پارتىيىسىن ۇيمىداستىر-

دى: پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ "وڭشىلدارى"، دۇنيە جۇزىلىك ئېرىشى سوعىس كەزىندە ۇلتتىق شوۋىنىستىك ساياساتىن ائقارپ، گەر- مانيا، اۋستريا يىمپەريالىزىمىن قولدادى. پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ وڭشىلدارى پولشا سوتسىيالىستىك پارتىيىسى دەگەن اتىنى كەينى قايتا قولدادى. — 792 - بەت.

187 روسىيا سوتسىيالىستىك دېموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتى پارتىيىسىنىڭ 2 - قۇرۇلتايى 1903 - جىلى 7 - ايدىڭ 30 - كۈنىنەن 8 - ايدىڭ 23 - كۈنىنە دەيىن وتكىزىلدى، قۇرۇلتاي ەڭ اۋەلى بىرۋىسەلدە 13 رەت جېيىن اشتى، كەينى ساقشىلاردىڭ قۇدالاۋى سەبەبىتى لوندونغا بارپ وتكىزىلدى. جېيىنى 37 رەت جېيىن اشتى. قۇرۇلتايدىڭ كۈن تارتىبىنە جېيىنى 20 ماسەلە قويىلدى، ونداعى ەڭ باستى ماسەلەلەر: پارتىيى پىروگىراممىسى، پارتىيى ۇيىمىدارى (روسىيا سوتسىيالىستىك دېموكراتىيالىق جۇمھۇرىيىتى پارتىيىسىنىڭ ۇستاۋىن بەكىتۋ)، پارتىيىنىڭ ورتالىق كومىتەتىن جانە ورتالىقنىڭ ورگان گازەتلىرىنىڭ رەداكسىيىسىن سايلاۋ. قۇرۇلتايعا 26 ۇيىم اتىنان 43 ۋاكىل قاتناستى، ولار 51 بەلەت تاستاپ داۋىس بەرەتىن بولدى (مۇنىڭ ئىشىندە ەكىدەن بەلەت تاستايتىن 8 ۋاكىل بار)، بۇدان سىرت سوزگە شىعاتىن 14 ۋاكىل بار.

قۇرۇلتايدى لەينىدىڭ «ۇشقىن» ازىرلەدى. لەينىن قۇرۇلتايدى ازىرلەۋ ۇشقىن وراسان زور جۇمىس ئستەدى.

بۇل رەتكى قۇرۇلتايدىڭ باستى مىندەتى — «ۇشقىن» العا قويغان جانە بەلگىلەگەن پرىنسىپنىڭ جانە ۇيىمىدىق نەگىزدە ناعىز ساياسىي پارتىيى قۇرۇۋ بولپ تابىلادى (قاراڭىز: «لەينىن شىعارمالارى»، 7 - توم، حانزۇ- شاسى، 195 - بەت). لەينىنىڭ روسسىيادا توڭگەرىستىك پىرولەتارىلىق پارتىيى قۇرۇۋ جولىنداعى وراسان زور كۈرەستەرى 2 - قۇرۇلتايدا اقىرى جەڭگىسكە جەتتى.

2 - قۇرۇلتايدىڭ تارىخىي ماڭىزى: ونىڭ ماركىس پەن ەنگەلىس قايتىس بولغاننان كەينىڭى حالقارالىق جۇمھۇرىيىتى قوزغالىسى تارىخىندا تۇڭغىش رەت پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىنا قول جەتكىزۋدى نەگىزگى مىندەت ەتكەن توڭگەرىستىك پىروگىراممىنى ماقۇلداعاندىغىندا بولدى. لەينىن پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىنىڭ جەڭگىسەنە قول جەتكىزۋ مىندەتىن

الغا قويۇۋەن بىرگە دىھانداردىڭ توڭگەرىستىك كۈرەستەگى زور ماڭىزىن دا ئاسا كۈرسەتتى. قۇربلىتاي ۇلتىتاردىڭ ۇزىن ۇزى يىسلەۋ ۇقىمىن پارتيا پروگراممىسىغا ەنگىزىپ، پىرولەتارلىق يىتەرناتسىئونالدىق ۇپرىزى-سىپتى قورغاپ قالدى.

2- قۇربلىتايدا پارتيا قۇرۇلدىڭ ۇيىمىدىق ۇپرىنسىبى توڭىرەگىندە قىيانكەسكى كۈرەس ورسىتەدى. لەينىن جانە ونىڭ سەرىكتەرى پارتيا-نىڭ رولى جونىندەگى ماركىزىمنىڭ ۇتۇبىرلى پىرىنسىپتەرىن قورغادى: پارتيا — جۇمىشى تابىنىڭ الدىڭقى قاتارلى، سانالى، ۇيىمىداسقان قوسنى. ول توڭگەرىستىك نازارىيەمەن، قوعامنىڭ دامۇ زاڭىدىلىغى جانە تاپتىق كۈرەس زاڭىدىلىغى جونىندەگى بىلىمدەرمەن، سونداي-اق توڭگەرىستىك قوزغالىستىڭ تاجىرىيەلەرمەن قارۇلانغان. تەك وسىنداي وسكەلەڭ سانالى ۇرى ۇيىمىداسقان، نىتىماقتى ۇرى ورتالىقتانسان، ەرىك بىرلىگى بار پارتيا عانا جۇمىشى تابىن جەڭسكە، وكىمەتتى تارتىپ الۇعا باستاي الادى. 2- قۇربلىتايدا لەينىننىڭ ورايشلىدارمەن جۇرگىزگەن سىمىراسىز كۈرەسى كەلەلى حالقارالىق ماڭىز الدى.

روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 2- قۇربلى-تابىنىڭ ماڭىزى تۇرالى باعانى 1954- جىلى حالق باسپاسىندا باسلىغان «سوۋەت وداعى كوممۇنىستىك (ب) پارتىيىسى تارىخىنىڭ قىسقاشا كۇرسى»-نىڭ (حانزۇشاسى) 55 — 56- بەتتەرىنە قاراڭىز. — 799- بەت.

188 "12 ۇلتىنىڭ شاپقىنىشىلىغى" — 1812- جىلى ناپولەون I نىڭ روسىياغا جاساغان شاپقىنىشىلىغىن كۈرسەتەدى. ول كەزدە ناپولەوننىڭ شاپقىنىشى ارمىيىسىنىڭ قۇرامى وتە كۇردەلى بولدى، فرانسۇزدار تەك 1/3 ىن عانا ۇستادى. بۇل جەردە وسى سوزبەن ماركىزىمىدىك پروگراممىغا بولغان سۇراپىل شالبۇل بەيىنەلەندى. — 801- بەت.

189 رەنەر مەن باۋەردىڭ «ۇلتىق مادەنىي اپتونومىيا» دەيتىن كەرتارتىپا يىدىاسىنا سىندى، لەينىننىڭ «ۇلتىق مادەنىي» اپتونومىيا تۇرالى» جانە «ۇلتىق ماسەلە جونىندە سىن پىكىر» (لەينىن شىعارمالارى)، 19- توم، حانزۇشاسى، 504 — 507- بەتتەر، 20- توم، 1 — 35- بەتتەر) جانە ستالىننىڭ «ماركىزىم جانە ۇلت ماسەلەسى» (ستالىن شىعارمالارى)، 2- توم، حانزۇشاسى، 289—358- بەتتەر) دەگەن ەڭبەكتەرىنە قاراڭىز. —

805 - بەت .

190 «سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا شولۇى» (-Przeglad Socjaldemokratyczny) - ر . لۇكسەمبۇرگنىڭ جىيى قاتناشۇمەن ، پولشا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيىسى شىعارغان جورنال . 1902 - جىلدىن 1904 - جىلغا دەيىن جانە 1908 - جىلدىن 1910 - جىلغا دەيىن كراكوۋتا شىعپ تۇردى . - 806 - بەت .

191 پايدالانىڭىز : ماركس «كاپىتال» ، 1 - توم ، حانزۇشاسى ، 25 - تاراۋ . - 807 - بەت .

192 اقسۇيەكتەر بىرلەستىگى - روسىياداعى پومەششىكتەردىڭ 1906 - جىلى 5 - ايدا قۇرىلغان كەرى توڭكەرىستىك ۇيىمى . بۇل بىرلەستىكتىڭ ۇكىمەت ساياساتىنا وراسان زور نىقالى بولدى . 3 - كەزەكتى مەملەكەتتىك دۇما تۇسىندا ، ونىڭ كوپتەگەن مۇشەلەرى مەملەكەت كەڭەسەنە جانە قاراجۇزدىكتەر ۇيىمىنىڭ باشلىق ۇيتقىسىنا قاتناستى . - 833 - بەت .

193 «جولدار» («Шляхи») - ۇلتىشل ۇكرائىندىق وقۇشلار بىرلەستىگىنىڭ ورگان گازەتى ، 1913 - جىلى 4 - ايدان 1914 - جىلى 4 - ايعا دەيىن لۇۋۋتا شىعپ تۇردى . - 835 - بەت .

194 «جاڭا زامان» («Новое Время») - 1868 - جىلدىن 1917 - جىلغا دەيىن پەتەربۇرگتا شىعپ تۇرغان كۇندەلىك گازەت ، باستايندا سىپايى لىبەر - الداردىڭ گازەتى ەدى ، 1876 - جىلدىن باستاپ كەرتارتيا اقسۇيەكتەر مەن بىروكراتتار توپىنىڭ ئىلى بولدى ، ول توڭكەرىستىك قوزغالىستارغا عانا مەس ، ەركىن بۇرجۇازىيالىق قوزغالىستارغا دا قارسى تۇردى . 1905 - جىلدىن باستاپ قاراجۇزدىكتەردىڭ ورگان گازەتتەرىنىڭ بىرى بولدى . لەنىن ونى اتاق ۇشىن ارىن ساتقان گازەتتەردىڭ ۇلگىسى دەپ اتادى . فەبىرال توڭكەرىستىنەن كەيىن بۇل گازەت بۇرجۇازىيالىق ۇاقىتتىق ۇكىمەتتىڭ كەرى توڭكەرىستىك ساياساتىن تولىق قولداپ ، بولشەۋىكتەرگە الاسۇرا شابۇل جاسادى ، 1917 - جىلى 11 - ايدىڭ 8 - كۇنى پەتروگراد سوۋەتتىڭ اسكەرى توڭكەرىستىك كومىتەتى جاعىنان جاۋىپ تاستالدى . «جاي خالىق» («Земщина») - قاراجۇزدىكتەردىڭ كۇندەلىك گازەتى ، مەملەكەتتىك دۇمانىڭ اسىرە وڭشىل ۋاكىلدەرىنىڭ ورگان گازەتى ، 1909 - جىلى 7 - ايدان 1917 - جىلى 2 - ايعا دەيىن پەتەر -

بۇرگىتا شىعپ تۇردى. — 838 - بەت.

195. بۇل — ۋىسنىسكىدىنڭ «قاراۋىل كۈركەسى» دەگەن اڭگىمەسىنەن شىققان سوز. اڭگىمەدە نەمۇرەزوۋ دەگەن ساقشىنىڭ ۇقىغىنان پايدالانىپ، قىمەتسە ادام ۇستايىتىندى، ولاردى بوسايتايتىندى سۇرەتتەلەدى. كەيىن كەلە «الىپ كەتپ جىبەرمەۋ» دەگەن سوز پاتشا ساقشىلارنىڭ زۇلىمدىغىن سۇرەتتەيتىن تامىلىگە اينالغان. — 839 - بەت.

196 «كېھۋ پىكىرى» («Киевская Мысль») — روسسىا ەركىن بۇرچۋاز-ياسىنىڭ 1906 - جىلى 12 - ايدان 1918 - جىلى 12 - ايعا دەيىن كېھۋتە شىعپ تۇرغان كۈندەلىك گازەتى. مەنشەۋىك جويىمپازدارى بۇل گازەت-تىڭ جۇمىسىنا بەلسەنە قاتناستى. — 841 - بەت.

197 ي. س. گرىبويەدوۋتىڭ «اقلدان قايعى» دەگەن كومەدىاسىنان النىغان (قاراڭىز: «گرىبويەدوۋ شىعارمالارى»، 1945 - جىل، ورسشاسى، 39 - بەت). — 845 - بەت.

198 «العا» («Napród») ايتىلىپ وتىر. بۇل گازەت — گالىسىا مەن سىلىسىا پولشا سوتسىيال - دىمۇكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1892 - جىلدىن باستاپ كراكوۋتا شىعپ تۇردى. — 849 - بەت.

199 روسسىياداعى باسبايلى دىحاندىق تۇزىمدى كۇشنىنەن قالدىرغان 1861 - جىلى رەفورما تۇرالى ايتىلىپ وتىر. بۇل رەتكى رەفورمانى، دىحان-داردىڭ باسبايلى دىحاندىق تۇزىم تۇسىنداعى قاناۋعا قارسى بۇقارالىق قوزعالىسىنىڭ ورلەۋىنە جانە توڭكەرىسىشل - دىمۇكراتىستاردىڭ كۇرەسىنە بايلانىستى، پاتشا ۇكىمەتى امالسز جۇزەگە اسىردى. 1861 - جىلى 2 - ايدىڭ 19 - كۇنى (جاڭاشا 3 - ايدىڭ 3 - كۇنى) پاتشا الەكساندر II دىحانداردى باسبايلى دىحاندىق تۇزىمگە باعىنىشتىلىقتان قۇتلىدىرۋ تۇرالى رەفورما جارلىغىن بەكىتتى، سونىمەن بىرگە روسسىيادا باسبايلى دىحاندىق تۇزىمدى كۇشنىنەن قالدىرۋ جونىدەگى ەركشە بۇيرىققا قول قويدى. لەنىن وسى رەتكى دىحاندار رەفورماسىنىڭ نەگىزگى ەركشە-لىكتەرىنە توقتالا كەلىپ: «انى شۇلى 'ازاتتىق' س جۇزىندە دىحان-داردى راقىمسىزدىقپەن توناۋ، دىحاندارعا بىرسىپىرا زورلىقتار ىستەۋ جانە ولاردى جالعاستى تۇردە قورلاۋ بولدى.» (قاراڭىز: «لەنىن شىعار-مالارى»، 17 - توم، حانزۇشاسى، 102 - 103 - بەتتەر). — 861 - بەت.

200 پاتшалىق روسىيانىڭ قاراۋىنداعى پولشا رايونىدا ورتالىق ۇلتتىق كومىيە-تەتتىڭ (1863 - جىلى 5 - ايدا خالىق ۇكىمەتى دەپ وزگەرتىلدى) باسشىلىقىدا 1863 - جىلى 1 - ايدا بولغان ازاتتىق كوتەرىلىسى ايتىلىپ وتىر. 1863 - 1864 - جىلى كوتەرىلىس پولشا پاتشالىقىنىڭ تاپتىق قايشىلىقتارى مەن ۇلتتىق قايشىلىقتارنىڭ شيەلەنسۈنەن تۋدى، كوتەرىلىس پاتشالىق جەكە وكتەمدىكتىڭ ەزگىسىنە قارسى باعىتىلدى، ۇساق بۇرچۇازيا ەلەمەنتتەرى مەن ۇساق اقسۇيەكتەر تابىنان شىققانداردان قۇرالغان ۇلتتىق كومىيەت كوتەرىلىستىڭ العاشقى كەزىندە، پولشانىڭ ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگى جولىنداعى كۇرەس پروگراممىسىن، سونداي-اق جەر ماسەلەسى مەن دەموكراتيا ماسەلەسى جونىدە ۇىرقىدرۋ تاللاپتار جاريالادى. روسىيانىڭ توڭكەرىسىل - دەموكراتتارى كوتەرىلىسشىلەرگە شىنايى تىلەۋەس بولدى. گ.ن. چەرنشەۋسكىمەن بايلانىسى بار قۇپيا جەر جانە بوستاندىق قوعامنىڭ مۇشەلەرى كوتەرىلىسشىلەرگە كوپ جاق-تان قۇلىشقا كۈمەك كورسەتتى. جەر جانە بوستاندىق قوعامنىڭ ورتالىق كومىيەتى تاراتقان «روسىيا گەنەرالدارى مەن جاۋىنگەرلەرىنە ۇندەۋ حات» كوتەرىلىسشىلەردى جانىشتاۋعا جىبەرىلگەن ارميا شىندە كەڭ تارادى. ا.ي. گەرتسەن مەن ن.پ. وگلىەۋ «قوڭىراۋ»دا پولشا خالىقنىڭ كۇرەسىنە دەم بەرەتىن تولىپ جاتقان ماقالالار جاريالادى جانە كوتەرىلىسشىلەرگە زاتتىق كۈمەك كورسەتتى. الايدا كوتەرىلىسشى ۇكىمەتتىڭ تابانىسزىدىن، باتىلسىزدىغان ۇىرى جەر يەلەرنىڭ ەرەكشە ۇقىعىنا تىسلىمەدى، نەگىزگى دىحاندار بۇقاراسى كوتەرىلىسكە قاتناىپادى. كوتەرىلىستىڭ جەڭىلىسكە ۇىراۋىنداعى باستى سەبەپتەردىڭ ۇىرى وسى. 1863 - جىلدىڭ كۇزىندە، كوتەرىلىس پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان نەگىزىنەن جانىشتالدى. ۇىشارا كوتەرىلىسشى قوسىنداردىڭ كۇرەسى 1864 - جىلدىڭ سوڭىنا دەيىن جالعاستى. - 861 - بەت.

201 ۇلتتىق ماسەلە تۋرالى قارار جوبا ايتىلىپ وتىر. قارار جوباسىن لەنىن جازىپ، روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كومىيەتنىڭ جەرگىلىكتى پارтия قىزمەتكەرلەرى قاتناىسقان ۇاجىلىسى ماقۇلدادان. قارار جوباسى «لەنىن شىعارمالارى»نىڭ، 19 - توم، حانزۇ - شاسى، 426 - 428 - بەتتەرىنە باىىلدى. - 864 - بەت.

- 202 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. — 865 - بەت.
- 203 پايدالانىڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 - توم، جانزۇشاسى، 258 -، 286 - بەتتەر. — 866 - بەت.
- 204 ياعنى ماركس «خالىقئارالىق جۇمىششىلار قوعامىن قۇرۇ جارىناماسى» (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، جانزۇشاسى، 126 - 135 - بەتتەر). — 867 - بەت.
- 205 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 - توم، جانزۇشاسى، 16 - 17 - بەتتەر. — 867 - بەت.
- 206 بۇل دا سوندا، 224 - بەت. — 867 - بەت.
- 207 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، جانزۇشاسى، 359 - 360 - بەتتەر. — 868 - بەت.
- 208 «تايىمىس» («The Times») - انگلىياداعى كەرباقىيالاردىڭ ەڭ ئىرى گازەتى، 1785 - جىلى لوندوندا شىعا باستاعان. — 869 - بەت.
- 209 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 - توم، جانزۇشاسى، 307 - بەت. — 869 - بەت.
- 210 فىنيا قوزغالىسى - فىنيا قوعامى مۇشەلەرنىڭ يرلاندىيانىڭ تاۋەلسىزدىكى جانە يرلاندىا رەسپۇبلىكاسىن قۇرۇ جولىنداعى قوزغالىسى. 19 - عاسىردىڭ 50 - جىلدارىنىڭ سوڭىندا امەرىكادا قونىستانغان يرلاندىيالىقتار اراسىندا، كەيىن كەلە يرلاندىيانىڭ ۇز جەرىندە پايدا بولغان فىنيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى - يرلاندىياداعى تۈگكەرىستىك اعا باۋىرلار كەڭەسى دەگەن قۇپيا ۇيىمنىڭ قاتناسۋشىلارى. فىنيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى وبىيەكتىپنىڭ جاقتا يرلاندىا دىحاندارىنىڭ مۇددەسىن بەيسەلەدى، قوعامىدىق قۇرامى جاعىنان ايتقاندا، ولار نەگىزىنەن قالا ۇساق بۇرجۇازياسى جانە شىققان تەگى اقسۇيەك مەس زىيالىلار بولاتىن. جاسىرىن قاستاندىق تاختىكاسى، جىكشىلدىك جانە بۇرجۇازىالىق ۇلتشىلىدىق قاتەلىگى سالدارىنان فىنيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى يرلاندىا خالىقنىڭ قالىڭ جىكتەرىنەن قول ۇزدى جانە ۇزىنىڭ قىمىلىن سول كەزدەگى انگلىيانىڭ جالىپى دەموكراتىيالىق قوزغالىسىمەن ۇشتاستىرمادى. 60 - جىلداردىڭ سوڭى مەزگىلىندە، فىنيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى ۇزاق ۇاقىت دايىندالغان 1867 - جىلى 2 - 3 - ئاي قارۋلى كوتەرىلىسى جەڭىلىسكە ۇشراغاننان كەيىن، بۇل

ۋېمىنىڭ قېمىلى بارا-بارا وشكىندەي بەردى. ماركس پەن ەنگەلىس فېنيا قوزغالىسىنىڭ كەمىشلىكتەرىن كۆپ رەت كۆرسەتسە بىرگەن بولاتتىن، الايدا ونىڭ توڭشەكەرىستىگىن جوعارى باعالادى، سونداي-اق ونى بۇقارالىق اتتانىس جانە انگليا جۇمىشى تايىمەن بىرلىكتە قېمىل جاساۋ جولىنا تۇسىرۋۇشىن تىرىستى. — 869 - بەت.

211 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇشاسى، 381 - بەت. — 869 - بەتتەر.

212 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 363 - بەت. — 870 - بەت.

213 پايدالانىڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇشاسى، 418 - بەت. — 870 - بەت.

214 قاراڭىز: ەنگەلىس 1868 - جىلى 11 - ايدىڭ 20 - كۈنى جانە 1869 - جىلى 10 - ايدىڭ 24 - كۈنى ماركسكە جازعان حات جانە ماركس 1869 - جىلى 8 - ايدىڭ 18 - كۈنى ەنگەلىسكە جازعان حات («ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 32 - توم). — 871 - بەت.

215 توري پارتياسى - انگلياداعى ئىرى جەر اقسۇيەكتەرى مەن ئىرى ماليا اقسۇيەكتەرىنىڭ پارتياسى. توري پارتياسى 17 - عاسىردا قۇرىلعاننان كەيىن باستان - اياق كەرتارتياشكى ساياساتتىڭ قورعاۋشىسى بولدى، انگليا مەملەكەت تۇزىمىنىڭ كەرباقچا جانە ئىرىپ - شىرىگەن قۇرىلىمىن باتىل قورعادى، شىكى دەموكراتىيالىق وزگەرىستەرگە قارسى تۇردى. 19 - عاسىردىڭ 50 - جىلدارىنىڭ سوڭىنان 60 - جىلدارىنىڭ باسنا دەيىن، بايرىمى توري پارتياسى نەگىزىندە انگليا كەرباقچا پارتياسى قۇرىلدى. — 871 - بەت.

216 حالىقارالىق جۇمىشسلار قوعامىن، ياعنى ئىرىنىشى يىتەرناتسيونالدى، 1864 - جىلى كۇزدە ماركس لوندوندا قۇرغان. ماركس پەن ەنگەلىس باسقارغان ئىرىنىشى يىتەرناتسيونال ئارەل جۇمىشسلارنىڭ ەكونوميكا - لىق كۇرەستەرى مەن ساياسىي كۇرەستەرىنە باسشلىق ەتتى، سونداي - اق پرۇدونىزم، باكۇنىزم، جۇمىشى بىرلەستىگىشلىدىك، لاسسالىزم قاتارلى ماركسىزىمگە قارسى اعىمدار مەن قيانكەسكى كۇرەس جۇر - گىزىپ، ئارەل جۇمىشسلارنىڭ حالىقارالىق نىتئماعىن نىعايتتى.

- ئېرىنىشى يىتتەرناتسىيونال 1872 - جىلى گاگا قۇربلتايىنان كەينى ئىس جۇزىندە ئۆز قىمىلىن توقتاتتى، 1876 - جىلى رەسمى تاراتىلدى. ئېرىنىشى يىتتەرناتسىيونالدىن تارىخىي ماڭىزى ونىڭ "ھالقارالىق جۇمىشى ۋېمىدارنىڭ بىرگەسىن قالاپ، جۇمىشىلاردى كاپىتالىزىمگە قارسى توڭگەرىستىك شاپۇلغا ويداعىداي ازىرلەگەندىگىندە" (قاراڭىز: وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 3 - توم، حانزۇشاسى، 809 - بەت). 872 - بەت.
- 217 «نيۇ-يورك كۇندەلىكتى مېنبەسى» (New-York Daily Tribune) - امەرىكادا 1841 - جىلدىن 1924 - جىلغا دەيىن شىعەپ تۇرغان گازەت. 872 - بەت.
- 218 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. 872 - بەت.
- 219 لەينىن پلەھانوۋنىڭ «روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ پروگرامما جوباسى» دەگەن ماقالىسىنان كەلىتىرىپ وتىر، بۇل ماقالا «تاڭ» جۇرنالىنىڭ 1902 - جىلى 4 - سانىغا باسلىغان بولاتتى.
- «تاڭ» (Заря) - «ۇشقىن» نىڭ رەداكسىيىسى 1901 - جىلدىن 1902 - جىلغا دەيىن شىتۇتگارتنى شىعارىپ تۇرغان، ماركسىزىمىدىكى ئىلمىي ساياسىي جۇرنال، جىينى 4 سان (ۇش كىتاپ) شىعارىلدى: 1 - سانى 1901 - جىلى 4 - ايدا، 2 - 3 - بىرىككەن سانى 1901 - جىلى 12 - ايدا، 4 - سانى 1902 - جىلى 8 - ايدا باسپادان شىقتى. «تاڭ» جۇرنالىنىدا لەينىننىڭ: «كەزدەيسوق ھابارلار»، «جەرگىلىكتى اپتونومىيالى مەكەملەردى قۇدالاۋىشلار مەن لىبېرالدىق ھانىيىبالدار»، «جەر ماسەلىسى جانە "ماركىستىك سىنىشلاردى" دەگەن كىتابىنىڭ الدىڭغى ئورت تاراۋى، «ئىشكى سىتەر تۇرالى شولۇ»، «روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ جەر پروگراممىسى» دەگەن ماقالىلار باسلىدى. 878 - بەت.
- 220 كرىلوۋنىڭ «دېۋانا مەن ايۋ» دەگەن مىسالىغا قاراڭىز. بۇل مىسالدا ئېر دېۋاننىڭ ايۋمەن دوس بولغاندىكى تۇرالى جازادى، ئېر كۇنى دېۋانا ايۋمەن بىرگە ساياھاتقا شىعادى، جولدا دېۋانا شارشىدى دا، ئاتاتتى ۇقىمغا كەتەدى، ايۋ ئۆز دوسىنىڭ مۇزىنا قونغان ئېر شىبىندى قۇپ جىبەرەمەن دەپ دوسىنىڭ باسنى ۇلكەن تاسپەن ۇرىپ ەكىگە بولپ تاستايدى. سوندىقتان جۇرت زالالى تىيەتنى كۈمەكتى ايۋدىڭ چاقىلىمى دەپ اتاپ كەتكەن. 884 - بەت.

221 بۇل سوز سالتىكوۋ-شەدرىننىڭ «شەتەلدەردە» دەگەن ەستەلىگىنەن
لەنغان (قاراڭىز: 1947-جىلى ورس تىلىندە شىققان «سالتىكوۋ-
شەدرىن تاڭدامالى شىعارمالارى»، 344 — 350 - بەتتەر). — 886 - بەت.

222 «قوڭىراۋ» («Дзвон») — مەنشەۋىكتەردىڭ 1913 - جىلى 1 - ايدان
1914 - جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن كىيەۋتە ۋكرائىن تىلىندە شىعپ تۇرغان
جارىيا ۇلتىملىق ايلق جورنال. — 887 - بەت.

223 لەنىن سەۋاستوپول چاۋنگەرلەرنىڭ 1855 - جىلى 8 - ايدىڭ 4 - كۈنى
قىرىم سوعىسى تۇسىندا بولغان قاراسۋ شايقاسىن سۋرەتتەگەن ان
تەكىتىنەن كەلتىرىپ وتىر. ان تەكىتىنىڭ اپتورى ل. ن. تولستوي
(قاراڭىز: 1935 - جىلى ورس تىلىندە شىققان «تولستوي شىعارمالارى»،
4 - توم، 307 — 308 - بەتتەر). — 890 - بەت.

224 خالىقشىل - سوتسىيالىستىك پارتيا — 1906 - جىلى قۇرىلغان ۇساق بۇر-
جۋازىيالىق پارتىيا، سوتسىيالىستىك پارتىيانىڭ ۇڭ قاناتىنان
ۇبولىنىپ شىققان سوتسىيالىستىك پارتىيانىڭ قۇرىلغان. بۇل پارتيا
پاتشالىق نەگىزگى زات شەڭبەرىنەن اسا المايتىن سىپايى دەموكراتىيالىق
تالاپتاردى العا قويدى. خالىقشىل - سوتسىيالىستىك پارتىيا - توڭكەرىش-
لەردىڭ جەردى قوعامداستىرۋ جۈملىسىگى پروگراممىلىق پىرىنسىپتەرىن
قابىلداۋدان باس تارتىپ، پومەششىكتەردىڭ جەرىن ساتىپ الۋ ادسىمەن
جىناپ الۋدى قۇتاتىدى. لەنىن خالىقشىل - سوتسىيالىستىك پارتىيا
ورايشىلدار، «سوتسىيالىستىك نەگىزگى زاتشىل - دەموكراتىتار»، «سوتسىيالىستىك
پارتىيانىڭ باسشىلارى ۋ. پەشەخونوۋ، ۋ. ا. مياكوتىن، ن. ف. انىفەنسكى قاتارلىقلار بولدى.

فەبىرال بۇرجۋازىيالىق - دەموكراتىيالىق توڭكەرىشتەن كەيىن، خالىق-
شىل - سوتسىيالىستىك پارتيا بۇرجۋازىيالىق ۋاقىتتا ۇكىمەتتى بەلسەنە
قولداپ، كەرى توڭكەرىشتىڭ لاگەرگە ۇتىپ كەتتى. — 894 - بەت.

225 «ۋاقىت» («Цайт») — بۇندىنىڭ ورگان گازەتى، 1912 - جىلى 12 -
ايدان 1914 - جىلى 6 - ايدا دەيىن پەتەربۇرگتا اپتاسىنا شىعپ
تۇردى. — 896 - بەت.

226 «سوعىسى جانە روسسىيا سوتسىيالىستىك پارتىيالىق پارتىيالىق»، ياعنى

روسىيا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيەت پارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ كومىتېتى -
 نىڭ، لېنىن «توڭقەرىستىك سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيىنىڭ
 ھۆرۈپ ۋەلى سوتسىيالىزىمىنىڭ مەنبەسى» دېگەن تاقىرىپىغا سوتسىيالىزىم
 جۈمھۇرىيەتتىكى ۋەزىيەتتە سوتسىيالىزىمگە ساي ۋەزىيەتتە سوتسىيالىزىم
 دۇنيە جۇمھۇرىيەتلىك ئېرىشكى سوتسىيالىزىم تۇسىنىڭ بۇل جۇمھۇرىيەتلىك
 جۇمھۇرىيەت بولدى، ۋە جۇمھۇرىيەت جۇمھۇرىيەت سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 جەرىيە جەتەلەشكەنلەردى، ھۆرۈپنىڭ باستى ۋەزىيەتتە سوتسىيالىزىم
 پارتىيىلەرنىڭ كۈسەندەرىنىڭ ۋەزىيەتتە سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 سوتسىيالىزىم - اق توڭقەرىستىك سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيىسى بولۇپ
 ئېسىس بولغان بىردەن - ئېسىس بولغان بىردەن - ئېسىس بولغان بىردەن -
 روسىيا سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق جۇمھۇرىيەت پارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ كومىتېتى -
 تىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم تۇسىنىڭ
 دىرەكتىر رەسمىي جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 ئېنىقلىما (تەرجىمە)غا جانە ئانگلىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە،
 شۋېتسىيە، شۋېتسىيە قاتارلىق ۋەزىيەتتە سوتسىيالىزىمگە كەلتۈرۈلگەن
 جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم - 11 - 13 - كۈنى شۋېتسىيە سوتسىيالىزىم -
 دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم - 11 - 13 - كۈنى
 قىسقارتىپ باستى، لېنىننىڭ نۇسخا ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق
 جۇمھۇرىيەتلىك پارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ كومىتېتىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك پارتىيىسى
 ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم.

جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم، روسىيە سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق
 جۇمھۇرىيەتلىك پارتىيىسى پەتەرىگە كومىتېتى 1911 - جىلى 2 - ئايدا شۇنداق
 بولۇپ، ئېنىقلىما «پەتەرىلەر ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم سانىغا
 باستى. پارتىيىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 مەن ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم كۈتۈپخەنە ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 شەۋىيەتلىك سوتسىيالىزىم ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم - 898 - بەت.

227 «سوتسىيالىزىم ئايدىلىق» (Sozialistische Monatshefte) - گېرمانىيە
 سوتسىيالىزىم - دەموكراتىيالىق پارتىيىسى ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 جۇمھۇرىيەتلىك سوتسىيالىزىم ۋەزىيەتلىك سوتسىيالىزىم سوتسىيالىزىم
 ئېسىس، 1897 - جىلدا 1933 - جىلدا دەپنە بولۇپ شۇنداق بولدى.

دۇنيە جۇزىلىك ئېرىشى سوعىس كەزىنىدە بۇل جورنال سوتسىيال-
شووېنىستىك مايداندا بولدى. — 904 - بەت.

228 ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىك شتۇتگارت قۇرلىتايى 1907 - جىلى 8 -
ايدىك 18 - 24 - كۈندەرى بولپ "وتتى". بۇل قۇرلىتايغا روسسىيا
سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنان 37 ۋاكىل كەلدى.
بولشەۋىكتەردىك ۋاكىلدەرىنەن لەنين، لۇناچارسكى، ليۋەنوۋتار قاتناستى.
قۇرلىتايدىك باستى جۇمىستارنى قارار ازىرلەۋ القالارى جۇرگىزدى.
لەنين مىليتارىزم جانە حالقارالىق قاقىتەمس ماسەلەلەرى جونىندەكى
قارارلاردى ازىرلەۋ القاسنىك قىزمەتنە قاتناستى. لەنين ر. لۇكسەمبۇر -
گېن بىرگە بەبەلدىك قارار جوباسىنا تارىخىي ماڭىزى بار مىناداي تۈزەتۈ
ۇسىندى: سوتسىيالىستەر سوعىس تۇدىرعان داعدارىستى پايدالانا وتىرىپ
بۇقارانى اتتانىسقا كەلتىرۈلەرى جانە كاپىتالىزىمدى قۇلاتولارى كەرەك؛
قۇرلىتاي بۇل تۈزەتۈ پىكىرىنى ماقۇلدادى.

قۇرلىتايدىك احۋالى جونىندە، لەنينىك «شتۇتگارت حالسقارالىق
سوتسىيالىستەر قۇرلىتايى» نا («لەنين شىعارمالارى»، 13 - توم، حانزۇشاسى،
59 — 65 - بەتتەر جانە وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 1 - توم، حانزۇشاسى،
742 — 750 - بەرتتەر) قاراڭىز. — 905 - بەت.

229 ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىك كوپەنھاگىن قۇرلىتايى 1910 - جىلى
8 - ايدىك بازەل 28 - كۈنىنەن 9 - ايدىك 3 - كۈنىنە دەيىن بولپ "وتتى".
قۇرلىتايغا روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىسشى پارتىياسىنىك ۋاكىل -
دەرىنەن لەنين، پلەحانوۋ، لۇناچارسكى، قورنىتاي، پوكلوۋسكىلەر
قاتناستى. كەيىر ماسەلەلەر جونىندەكى قارارلاردى الدىن الا اقىلداسىپ
بەلسىگىلەۋ ۇشىن، قۇرلىتاي بىرنەشە القا سايلادى. لەنين كوپەراتىپ
القاسنىك جۇمىسنا قاتناستى.

«مىليتارىزىمگە جانە سوعىسقا قارسى» قۇرلىتاي ماقۇلداغان قارار
شتۇتگارت قۇرلىتاينىك «مىليتارىزم جانە حالقارالىق قاقىتەمس» جونى -
دەكى قارارىن قۇپ الدى، سونمەن بىرگە سوتسىيالىستىك پارتىيانىك
پارلامەنت مۇشەلەرىنىك پارلامەنتتە سوعىسقا قارسى قوياتىن تالاپتارنى
العا قويدى: 1) مەملەكەتتە رارا قاقىتەستاردىك بارىن حالقارالىق سوتتىك
شەشۈنە تاپسىرۋ كەرەك؛ 2) اسكەرىي دايندىقتاردى جاپپاي ازايىتۈ؛ 3)

قۇپيا دىپلوماتىيانى كۇشىنەن قالدىرۇ؛ 4) ۇلتىتار اپتونومىياسىن جۇزەگە اسىرۇ جانە ولارعا باعىتالغان اسكەري شابۇل مەن ەزگىدەن ساقتانۇ. — 905-بەت.

230 ەكىنشى يىتتەرناتسيونالدىڭ بازەل قۇرىلتايى 1912-جىلى 11-ايدىڭ 24—25-كۈندەرى بولپ ۇتتى. بۇل — ەۋروپاغا ۇتونپ كەلە جاتقان سوعىس حاۋپىنە بايلانستى شاقىرىلغان ەرەكشە قۇرىلتاي بولدى. قۇرىلتاي جارناما قابىلدادى، جارنامادا الداعى دۇنيە جۇزىلىك سوعىستىڭ يىمپەر-يالىستىڭ سىپاتى باسا كۆرسەتىلدى جانە ەرەل سوتسيالىستەرنە سوعىسقا قارسى كۆرەسكە بەلسەنە قاتناسۇ شاقىرىق ەتىلدى. — 905-بەت.

231 اعا- ۇنى گراناتتاردىڭ عىلمىنما باسپاسى ۇشش جازعان «كارل ماركس» دەگەن بۇل ماقالاسىن لەنين 1914-جىلى كۆكتەمدە گالىتسيانىڭ پورولىن دەگەن جەرىندە جازۇعا كىرىسىپ، 1914-جىلى 11-ايدا شۋەيتساريانىڭ بەرن دەگەن جەرىندە اياقتادى. 1918-جىلى باسپادان شىققان كىتاپشاسىنىڭ العى سوزىندە لەنين بۇل ماقالانى 1913-جىلى جازعان سىياقتى ەدىم دەپ كۆرسەتكەن.

ماقالا ۇ.يلىنىڭ قول قويۇسىمەن جانە «ماركسىزم كىتاپتارىنىڭ ۇتىزىمى» دەگەن قوسىمىشامەن 1915-جىلى سوزدىكتە باسىلدى. باسپا ۇسوز تەكسەرۇ ورگاندارىنىڭ بولۇنا بايلانىستى، رەداكسيا «سوتسيا-ليزىم» جانە «پىرولەتارىياتنىڭ تاپتىق كۆرەس تاكلتيكاسى» دەگەن ەكى تاراۋشاسىن الپ تاستاعان، سونداي-اق ۇتۇپ نۇسقاسىنا وزگەرتۈلەر ەنگىزگەن.

1918-جىلى تولقىن باسپاسى ونى لەنين جازعان العى ۇسوزدى قوسىپ كىتاپشا قىلىپ باستى، كىتاپشا عىلمىنما داعى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى، ۇبىراق «ماركسىزم كىتاپتارىنىڭ ۇتىزىمى» قوسىلمادى.

قول جازبانىڭ تولقى تەكىستى 1925-جىلى ۇبرىنشى رەت روسسيا كوممۇنىستىك (ب) پارتىياسى ورتالىق كومىتەتنىڭ لەنين زەرتتەۋ جۇرتى قۇراستىرعان «ماركس، ەنگەلس جانە ماركسىزم تۇرالى» دەگەن جىناقتا جاريالاندى. — 910-بەت.

232 قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4-توم، حانزۇ-شاسى، 334-بەت. — 911-بەت.

233 قاراڭىز: ەنگەلىس «ليۇدۋىگ فەيەر باخ جانە نەمىس كىلاسسىكالق فيلو-
سوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 -
توم، حانزۇشاسى، 218 - بەت. - 913 - بەت.

234 «رەين ساياسي، ساۋدا جانە ونەركاسىپ كۈندەلىك گازەتى» («Rhein-
nische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe») — 1842 -
جىلى 1 - ايدىڭ 1 - كۈنىنەن 1843 - جىلى 3 - ايدىڭ 31 - كۈنىنە
دەيىن كۈندە شىعپ تۇرغان كۈندەلىك گازەت. بۇل گازەتتى پىرۇسسىيا-
نىڭ جەكە وكتەمىدىك قۇربلىمىنا قارسى تۇرغان رەين ولسكەسىندەگى
بۇرجۇازيا قايراتكەرلەرى شىعارغان. گازەت «پىرقاشا جاس گەگەلىش-
دەردى ماقالا جازۇعا تارتتى. 1842 - جىلى 4 - ايدان باستاپ ماركس
بۇل گازەتكە ماقالا جازىپ تۇردى، سول جىلدىڭ 10 - اينان باستاپ
ونىڭ رەداكتورلارىنىڭ «پىرى بولدى. «رەين» گازەتى ەنگەلىستىڭ
دە كۈپتەگەن ماقالالارمن جاريالادى. ماركس رەداكتور بولپ تۇرغان
مەزگىلدە بۇل گازەت بارغان سايىن ايقىن توڭكەرىستىك - دىموكراتىيالىق
سىيات العان ەدى. ۈكىمەت «رەين» گازەتىن ەرەكشە قاتال تەكسەردى،
كەيىن ونى جاۋىپ تاستادى. - 913 - بەت.

235 قاراڭىز: ماركس 1843 - جىلى 9 - ايدا رۇگەگە جازغان حات («ماركس -
ەنگەلىس شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 416 - بەت) جانە «دەگەل-
دىڭ زاڭ فيلوسوفياسىنا سىن، عا كىرىسپە» («ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى
شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 9 - بەت). - 914 - بەت.

236 كوممۇنىستەر وداعى - پىرولەتارىياتنىڭ تۇڭغىش حالقارالىق كوممۇنىستىك
ۋىمى. ول ماركس پەن ەنگەلىستىڭ باسشىلىقىندا 1847 - جىلى 6 - ايدىڭ
باس شەنىندە لوندوندا قۇرىلغان. وداقنىڭ پىروگراممىسى مەن ۋىمە-
دىق پىرىنسىپتەرى دە ماركس پەن ەنگەلىستىڭ تەسكەلى قاتناستۇرىندا
جاسالغان. وداقنىڭ 2 - قۇرىلتايى (1847 - جىلى 11 - ايدىڭ 29 - كۈنىنەن
12 - ايدىڭ 8 - كۈنىنە دەيىن) علمىي كوممۇنىزىمنىڭ ماركس پەن ەن-
گەلىس بەلگىلەگەن پىرىنسىپتەردىن «پىر اۋزدان ماقۇلدادى. ماركس پەن
ەنگەلىس قۇرىلتايدىڭ تاپسىرۋى بويىنشا پىروگراممالىق حۇجات -
1848 - جىلى 2 - ايدا جاريالانغان «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىناماسى» ن
جازدى.

ساقشىلاردىڭ قۇدالاۋى جانە وداق مۇشەلەرنىڭ قولغا ئېلىنىشى سەبەبىتى
1851 - جىلى 5 - ئايدا كوممۇنىستىر وداقنىڭ گېرمانىيادا قىممىتى ئۆس
جۈزىدە توقتاپ قالدى. كۈلېن كوممۇنىستىر دىئالاسى تۈپسىلەن سوڭ
كۆپ ۋەتەن. ماركىستىڭ ۇسىنىشى بويىنشا 1852 - جىلى 11 - ئايدىڭ
17 - كۈنى وداق تاراتىلدى.

كوممۇنىستىر وداقى ورانسان زور تارىخى رول اتقاردى، ول پىرو-
لەتارىياتنىڭ توڭكەرسىشى قايراتكەرلەرىن باۋلېتىن مەكتەپ، پىرولەتارلىق
پارتىيىنىڭ ۈركەنى بولدى؛ كوممۇنىستىر وداقنىڭ بۇرىنقى مۇشەلەرنىڭ
ئېرتالاپى خالىقارالىق جۇمىشچىلار قوعامىن قۇرۇ جۇمىشچىلار بىلەن
قاتناستى. وداقنىڭ تارىخى جۈزىدە، ەنگەلس «كوممۇنىستىر وداقنىڭ
تارىخى جۈزىدە» (ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمىلار)، 4 -
توم، جانزۇشاسى، 186 - 206 - بەتتە (گە قاراڭىز. 915 - بەت).

237 «جاڭا رەين گازەتى. دىموكراتىلارنىڭ ۈرگان گازەتى» (Neue Rhe-
inische Zeitung. Organ der Demokratie) - 1848 - جىلى 6 -
ئاينىڭ 1 - كۈنىنەن 1849 - جىلى 5 - ئايدىڭ 19 - كۈنىنەن دەپىن كۈنىدە
ئار كۈنى شىعپ تۇردى، باس رەداكتورى ماركس؛ رەداكسىيە قۇرامىدا
ەنگەلس جانە ۋ. ۋولف، گ. ۋەرت، ف. ۋولف، ە. درۈنك، ۋ. فرەيلا-
يگرات جانە ن. بۇرگەرس بولدى.

دىموكراتىلارنىڭ پىرولەتارلىق قاناتىنىڭ جاۋىنگەرلىك ۈرگانى -
«جاڭا رەين» گازەتى خالىق بۇقاراسى ئۇشش تارىپىشى بولدى، ولاردى
كەرى توڭكەرسىشچىلەرگە قارسى كۈرەسكە ئۈندەدى. گازەتنىڭ گېرمانىيە
مەن ەۋروپا توڭكەرسىشچىلىكىنىڭ ەڭ ماڭىزدى ماسەلەلەرى جۈزىدە مائىدانى
بەلگىلەگەن باسماقاللاردى كۈپىنەسە ماركس پەن ەنگەلس جازدى.

«جاڭا رەين» گازەتنىڭ باتىل، ئىمراسىز مائىدانى، جاۋىنگەرلىك
ئىنتەرناتسىئونالدىق رۇخى، ونىڭ پىرۇسىيە ۈكىمەتىن جانە كۈللىنىڭ جە-
گىلىكتى ۈكىمەت ۈرىندەرىن ساياسىي جاققان اشكەرلەۋى گازەتنىڭ
شىعبا باستاغاننان كەينىگى عاشقى بىرنەشە ائىندا - اق فەۋدال پاتشالار
مەن لىبەرال بۇرجۇازىيالىق باسپا سۈزدەردىڭ شاپۇلىنا جانە ۈكىمەتنىڭ
قۇدالاۋىنا ۇشراۋىنا سەبەپ بولدى، ال مۇنداي قۇدالاۋ 1848 - جىلى
11 - 12 - ئايدا پىرۇسىيەنىڭ كەرى توڭكەرسىشچىلىك ساياسىي ۈزگەرسىتەر.

نەن كەيىن ونان ارى ءورشي ءتۇستى.

الۋان ءۇرلى قۇدالاۋلارعا جانە ساقشى ورنندارنىڭ بوگەت بولۋىنا قاراماي، «جانا رەين» گازەتى توڭكەرىستىك دەموكراتيانىڭ، پىرولەتار-ياتنىڭ مۇددەسىن ەرىكپەن قورعادى، 1849-جىلى 5-ايدا، كەرى توڭكەرىستىك كۇشتەر جاپپاي شابۋىل جاساعان جاعدايدا، پىرۇسىيا ۇكى-مەتى ماركىستى پىرۇسىيا ازاماتى مەس دەگەن سىلتاۋمەن بۇيرىق ءتۇسىرىپ شەكارادان قۇپ شىعاردى. ماركىستىڭ شەكارادان قۇپ شىعارىلعاندىعى جانە «جانا رەين» گازەتىنىڭ باسقا رەداكتورلارنىڭ قۇدالانغاندىعى سالدارىنان گازەت توقتاپ قالدى. «جانا رەين» گازەتىنىڭ 1849-جىلى 5-ايدىڭ 19-كۇنى ەڭ سوڭعى سانى، يەنى 301-سانى قىزىل ارىپپەن باسىلدى. گازەت رەداكتورلارنىڭ كولى جۇمسى-شىلارمەن قوشتاسۋ حاتىندا: «جۇمىشى تابىنىڭ ازاتىمى، -قاي كەزدە، قاي ورنىدا بولسا دا ءبىزدىڭ ەڭ سوڭعى ءبىر اۋىز سوزىمىز وسى بولماق» دەلىنگەن. - 916-بەت.

238 1849-جىلى 6-ايدىڭ 13-كۈنى ۇساق بۇرجۇزىالىق پارتيا-تاۋ پارتىياسى پارىجدا بەيىت ەرەۋىل ۇيىمداستىرىپ، فرانسىا ارمىياسىن جىبەرىپ يتاليا توڭكەرىسىن جانىشتاۋعا، فرانسىا ارمىياسىن باسقا ەل حالقىنىڭ بوستاندىعنا قارسى جۇمساۋعا تىم سالىنعان فرانسىا رەسپۇبلىكا-سىنىڭ نەگىزگى زاڭىن بۇلدىرۋگە نارازىلىق ءىلدىردى. بۇل جولعى ەرەۋىلدى ارمىيا تاراتتى، ونىڭ جەڭىلىسكە ۇشىراۋى فرانسىيانىڭ ۇساق بۇرجۇزىالىق دەموكراتيانىڭ كۇيرەگەندىگىن سىپاتتادى. 6-ايدىڭ 13-كۈنىنەن كەيىن ۇكىمەت ورنىندارى دەموكراتىتاردى، سونىڭ شىندە شەلدەكتەردى قۇدالاي باستادى. - 916-بەت.

239 قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلىس شىعارمالارى»، 14-توم، حانزۋاشى، 397-754-بەتتەر. - 916-بەت.

240 فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىياسى - جورەشىلدەر 1902-جىلى قۇرعان جاعىرتىمپاز پارتيا. فرانسىا سوتسىيالىستىك پارتىياسى مەن گەدىلدەر 1901-جىلى قۇرعان فرانسۇز سوتسىيالىستىك پارتىياسى بىرىگىپ، 1905-جىلى ءبىرتۇتاس سوتسىيالىستىك پارتيا ۇيىمداستىردى. بۇل پارتىياعا سوتسىيالىستىك پارتىيالار مەن ۇيىمداردىڭ مۇشەلەرى (گەدىلدەر، بلان-

كىشىلەر، جورەشىملەر، ت.ب.) كىردى. ئېرتۇتاس فرانسىيە سوتسىيالىستىك پارتىيىسىنىڭ باشلىق ۋەقە پارتىيە شىندە كۆپ ساندى ۋىستا-يىتىن جورەس باستاغان جاڭغىرتىمپازداردىڭ شەڭگەلىندە بولدى. دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىس كەزىندە، بۇل پارتىيە سوتسىيالىستىك شوۋىنىستىك مايداندا تۇردى، ونىڭ پارلامەنتتەگى ۋىيرەمەسى اسكەرى قاراجات اجراتۇغا داۋىس بەردى، ۋاكىلدەرى بۇرچۋازىلىق ۋىكىمەتكە قاتناستى. 1920 - جىلى 12 - ايدىڭ 25 - كۈنىنەن 30 - كۈنىنە دەيىن وتكىزىلگەن توۋرس قۇرۇلتاينىدا فرانسىيە سوتسىيالىستىك پارتىيەسى بول-شەكتەنپ، كۆپىلىگى فرانسىيە كوممۇنىستىك پارتىيەسىنى قۇردى. لەون بلۇم باستاغان ۋىكىل ۋىشىل ۋىشىل قۇرۇلتايدان شەكىللىنىپ، بۇرىنقى فرانسىيە سوتسىيالىستىك پارتىيەسى دەگەن اتىپەن دەرەس پارتىيە قۇردى. — 918 - بەت.

241 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇشاسى، 159 - بەت. — 920 - بەت

242 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇ-شاسى، 83 - ، 98 - 99 ، 74 - 75 ، 64 - بەتتەر. — 921 - بەت.

243 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ-شاسى، 219 - ، 220 - ، 222 - بەتتەر. — 922 - بەت.

244 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇ-شاسى، 153 - بەت — 922 - بەت.

245 پايدالانىڭىز: ماركس «فەيەرباخ تۇرالى تەزىس» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 16 - 19 - بەتتەر). — 923 - بەت.

246 قاراڭىز: ەنگەلس «دېۋرىڭگە قارىسى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 51 - ، 62 - بەتتەر). — 924 - بەت.

247 قاراڭىز: ەنگەلس «لېۋدۋىگ فەيەرباخ جانە نەمىس كلاسسىكىلىق فىلو-سوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 -

توم، حانزۇشاسى، 239 - 240 ، 213 - ، 239 - بەتتەر). — 925 - بەت.

248 قاراڭىز: ەنگەلس «دېۋرىڭگە قارىسى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 65 - بەت). — 925 - بەت.

- 249 قاراڭغىز: ماركس «كاپىتال»، 1 - توم، 13 - تاراۋ، 1 - تاراۋشا. — 927 - بەت.
- 250 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇ - شاسى، 82 — 83 - بەتتەر. — 928 - بەت.
- 251 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇ - شاسى، 250 — 251، 261 — 262 - بەتتەر. — 933 - بەت.
- 252 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇ - شاسى، 207 - بەت. — 933 - بەت.
- 253 قاراڭغىز: ماركس «كاپىتال»، 1 - توم، 1 - تاراۋ، 4 - تاراۋشا، 1 - تاراۋشا، 3 - تاراۋشا A جانە 4 - تاراۋ، 3 - تاراۋشا. — 936 - بەت.
- 254 بۇل دا سوندا، 4 - تاراۋ، 3 - تاراۋشا. — 937 - بەت.
- 255 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇ - شاسى، 266 — 267 - بەتتەر. — 942 - بەت.
- 256 قاراڭغىز: ماركس «كاپىتال»، 3 - توم، 47 - تاراۋ، 4 - تاراۋشا. — 948 - بەت.
- 257 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇ - شاسى، 252 - بەت. — 948 - بەت.
- 258 قاراڭغىز: ماركس «كاپىتال»، 1 - توم، 23 - تاراۋ، 4 - تاراۋشا. — 949 - بەت.
- 259 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشا - سى، 474 - بەت. — 949 - بەت.
- 260 بۇل دا سوندا، 696 - بەت. — 949 - بەت.
- 261 بۇل دا سوندا، 473 - بەت. — 949 - بەت.
- 262 قاراڭغىز: ماركس «كاپىتال»، 3 - توم، 47 - تاراۋ، 5 - تاراۋشا. — 950 - بەت.
- 263 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشا - سى، 270 - بەت. — 954 - بەت.
- 264 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشا - سى، 168 - بەت. — 955 - بەت.
- 265 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۇشا - سى، 320 - بەت. — 955 - بەت.
- 266 قاراڭغىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشا - سى، 170 - بەت. — 956 - بەت.
- 267 بۇل دا سوندا، 310 - بەت. — 956 - بەت.

- 268 قاراڭىز: ماركس 1863 - جىلى 4 - ايدىڭ 9 - كۈنى ەنگەلسكە جازغان حات («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 348 - بەت). — 958 - بەت.
- 269 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشا-سى، 159 - بەت. — 959 - بەت.
- 270 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 - توم، حانزۇشاسى، 201 - بەت. — 959 - بەت.
- 271 پايدالانىڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 29 - توم، حانزۇشاسى، 344 — 345 - بەتتەر، «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 338 - بەت. — 959 - بەت.
- 272 زاڭ - ەرەجەشىلدەر دەپ زاڭ - ەرەجە قوزغالسىنا قاتناسۇشلار ايتىلادى. زاڭ - ەرەجە قوزغالىسى دەگەنىمىز — 19 - عاسىردىڭ 30 — 50 - جىلدارد-نىڭ ورتا شەنىنە دەيىنگى انگىلىيا جۇمىسشىلارنىڭ حالقىتىق زاڭ - ەرە-جەنى ماقۇلداتۇ جولىنداعى ساياسى قوزغالىسى. حالقىتىق زاڭ - ەرەجە جالىپعا بىردەي سايلاۋ ۇقىعى تالابىن جانە جۇمىسشىلاردىڭ وسى ۇققىتان يىگىلىكتەنۇن قامتاماسىزداندىرۋ ۇشىن بەلگىلەنگەن «بىرسىپرا شارتتار-دى قامتىدى. لەنين زاڭ - ەرەجە قوزغالىسىن «كەڭ كۈلەمدى، ناعىز بۇقارالىق، ساياسى سىپپات العان دۇنىيە جۇزىندەگى تۇڭغىش رەتكى پىرولەتارلىق تۇڭكەرىستىك قوزغالىسى» دەپ اتادى (قاراڭىز: وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 3 - توم، حانزۇشاسى، 811 - بەت). انگىليادا ونەر-كاسىپ پەن ساۋدانىڭ مونوپولىالىق ورنىنىڭ كۇشەيۋى جانە انگىلييا بۇرجۇازياسىنىڭ ۇستەمە پايداغا انگىلييا جۇمىشى تابىنىڭ جوعارى جىگىن («جۇمىشى اقسۇيەكتەرى») ساتىپ الۋى انگىلييا جۇمىشى تابى اراسىندا ورايشىلدىق نىسايىلاردى كۇن سايىن ورشىستە «تۇستى، جۇمىس-شىلار بىرلەستىگىنىڭ كوسەمدەرى زاڭ - ەرەجە قوزغالىسىن قولدامايتىن ەتتى، «سويتىپ زاڭ - ەرەجە قوزغالىسى بىرتىندەپ السىرەي بەردى. — 960 - بەت.
- 273 قاراڭىز: ەنگەلس 1863 - جىلى 4 - ايدىڭ 8 - كۈنى ماركسكە جازغان حات («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 30 - توم)، «ماركس - ەنگەلس تاڭ-دامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 348 - بەت، «ماركس -

- ەنگەلىس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇشاسى 199 - بەت. — 960 - بەت.
- 274 پايدالانغىز: ەنگەلىس 1869 - جىلى 11 - ايدىڭ 19 - كۈنى ماركىسكە جازغان حات («ماركىس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 32 - توم) جانە ەنگەلىس 1881 - جىلى 8 - ايدىڭ 11 - كۈنى ماركىسكە جازغان حات («ماركىس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 35 - توم، حانزۇشاسى، 19 - بەت) . — 960 - بەت.
- 275 قاراڭىز: «ماركىس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشا - سى، 284 - بەت. — 960 - بەت.
- 276 قاراڭىز: ماركىس «بۇرجۇازىيا جانە كەرى توڭىكەرسى»، («ماركىس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى، 322 - 323 - بەتتەر). — 961 - بەت.
- 277 قاراڭىز: «ماركىس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇشاسى، 48 - ، 58 - بەتتەر. — 962 - بەت.
- 278 قاراڭىز: ەنگەلىس 1863 - جىلى 6 - ايدىڭ 11 - كۈنى ماركىسكە جازغان حات، ماركىس 1863 - جىلى 6 - ايدىڭ 12 - كۈنى ەنگەلىسكە جازغان حات، ەنگەلىس 1863 - جىلى 11 - ايدىڭ 24 - كۈنى جانە 1864 - جىلى 9 - ايدىڭ 4 - كۈنى ماركىسكە جازغان حات («ماركىس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 30 - توم)، «ماركىس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇ - شاسى، 40 - ، 48 - ، 55 - ، 376 - ، 408 - ، 418 - بەتتەر. — 963 - بەت.
- 279 سوتسىيالىستەرگە قارسى ەرەكشە زاڭ - بىسمارك ۇكىمەتى يىمپەريا پارلا - مەنتىندەگى كوپىشلىكتىڭ قولداۋىمەن 1878 - جىلى 10 - ايدىڭ 21 - كۈنى ماقۇلداعان زاڭ، ونىڭ ماقساتى سوتسىيالىستىك قوزعالسقا جانە جۇمىشى قوزعالسىنا قارسى تۇرۇ. بۇل زاڭ گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىن زاڭسىز ورنىغا تۇسىردى، پارتىيانىڭ بارلىق ۇيىمدارنى، جۇمىشىلاردىڭ بۇقارالىق ۇيىمدارنى، سوتسىيالىستىك باسپا سوزدەر مەن جۇمىشى باسپا سوزدەرنە تۇگەل تىيىم سالنىدى، سوتسىيالىستىك شىعار - مالار مۇسادىرالاندى، سوتسىيال - دەموكراتىتار جانىشتالدى. بۇراق، سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ بەلسەندى كومەگىندە ۇز قاتارنداعى ورايشىلدار مەن اسىرە "سول" شىلداردى جەڭدى، ەرەكشە زاڭ كۇشەنە يە مەزگىل شىندە اسىرتىن قىزمەتتى جارىا ورايلاردان پايدالانۇمەن دۇرسى بىرلەستىرىپ، ۇزىنىڭ بۇقارا اراسىندە

داعى بىقالىن بارىشا كۈشەيتتى جانە كەڭەيتتى. بۇقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ قىسمى استىندا، مەكشە زاڭ 1890 - جىلى 10 - ايدىڭ 1 - كۈنى كۈشەنەن قالدېرىلدى. ەنگەلس «بېسمارك جانە گەرمانىيا جۇمىسشى پارتىياسى» دەگەن ماقالاسىندا بۇل زاڭغا شولۇ جاسادى (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 19 - توم، حانزۇشاسى، 308 - 310 - بەتتەر). - 963 - بەت.

280 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 34 - توم، حانزۇشاسى، 54 - 55 - ، 64 - ، 89 - 90 - ، 101 - 102 - ، 105 - بەتتەر. - 964 - بەت.

281 چەرنشەۋسكىدىڭ «بەت اشار» دەگەن رومانىنان النىعان (قاراڭىز: «چەرنشەۋسكى شىعارمالارى»، 1949 - جىلى، ورسشاسى، 13 - توم، 197 - بەت). - 970 - بەت.

282 قاراڭىز: ەنگەلس «سەرگەلدەڭنىڭ ەڭبەكتەرى» («ماركس - ەنگەلس تاڭ - دامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇشاسى، 586 - بەت). - 971 - بەت.

283 حالقارالىق سوتسىيالىستىك بىرو - ەكنشى يىنتەرناتسىونالدىڭ اتقارۇ مەكەمەسى، 1900 - جىلى پارىج قۇرلىتاينىڭ قارارنا ساي قۇرىلغان. لەنين 1905 - جىلدا 1912 - جىلغا دەيىن روسسيا سوتسىيال - دەموكرات - يالىق جۇمىسشى پارتىياسى اتىنان حالقارالىق سوتسىيالىستىك بىروعا قاتناستى. دۇنيە جۇزىلىك بىرىنشى سوعىس كەزىندە حالقارالىق سوتس - يالىستىك بىرو سوتسىيال - شوۋينيستىك مايدان ۇستادى. - 975 - بەت.

284 «بۇندىڭ شەتەلدەگى ۇيىمدارنىڭ جاڭالىقتارى» («Информацион - ный Листок Заграничной Организации Бунда» - 1911 - جىلى 6 - ايدان 1916 - جىلى 6 - ايعا دەيىن جەنۇادا شىعپ تۇردى، جىپنى 11 سان شىقتى. «جاڭالىقتار» دىڭ ورنىنا كەيىن «بۇندىڭ شەتەل - دەگى كومىستەتنىڭ مازمۇنداماسى» جالاستى تۇردە شىعپ تۇردى، جىپنى ەكى سان شىقتى. - 975 - بەت.

285 گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ەمىنتىس قۇرلىتايبى 1912 - جىلى 9 - ايدىڭ 15 - 21 - كۈندەرى بولپ ۇقتى. قۇرلىتايبى يىمپەرئاليزىم جونىندە قارار قابىلدادى. قارار يىمپەريالىستىك ەلدەردىڭ ساياساتى - «جەكسۇرسىن تالان - تاراجىلىق ساياسات جانە شاپقىنشىلىق ساياسات» دەپ تۆسندىردى جانە بۇكىل پارتىيانى «يىمپەريالىزىمىگە

- قارىسى مەسلەپ كۇش سالۇغا شاقىردى. — 977 - بەت.
- 286 «ئېزىدنىڭ سۆز» («Наше Слово») — مەنشەۋىك تروتسكىشىلدەردىڭ كۈندەلىك گازەتى، 1915 - جىلى 1 - ايدان 1916 - جىلى 9 - ايعا دەيىن «ئۇن» گازەتىنىڭ ورنىنا پارىجدا شىعپ تۇردى. — 978 - بەت.
- 287 «يىنتەرناتسىونال» («Die Internationale») — ر. لىۋكسەمبۇرگ پەن ف. مەحرىڭ شىعارغان جورنال، 1915 - جىلى 4 - ايدا عانا بەرلىندە ئېبر سان شىقتى. 1922 - جىلى مۇخىن بولاشاق باسپاسى قايتا باستىردى. — 981 - بەت.
- 288 ئۇش ئانتانتا ەل — انگلىيا، فرانسىيا، روسىيا 1907 - جىلى قۇرغان سوعىس-تىق — ساياسىي وداق. 1915 - جىلى يىتالىا ئۇش ەل وداغىنان (گەرمانىيا، اۋسترو-ۋەنگەرېيا جانە يىتالىا) شەگىنىپ شىعپ، ئانتانتاغا كىردى، سونىمەن بىرگە انگلىيا، فرانسىيا، روسىيا، يىتالىا ئورت ئانتانتا ەل بولپ قالپتاس-تى. — 981 - بەت.
- 289 «سوتسىيال - دەموكراتىتار» گازەتى («Социал - Демократ») — روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى قۇپيا تارانتقان ورتالىق ورگان گازەتى، 1908 - جىلى 2 - ايدان 1917 - جىلى 1 - ايعا دەيىن جىينى 58 سان شىعارىلعان. تۇڭغىش سانى روسىيادا، كەيىنگى ساندارى شەتەلدە، — العاش پارىجدا، ونان سوك جەنەۋادا شىققان. روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ قارارى بويىنشا ورتالىق ورگان گازەتىنىڭ رەداكسىياسى بولشەۋىكتەردىڭ، مەنشەۋىكتەردىڭ جانە پولشا سوتسىيال - دەموكراتىتارنىڭ ۋاكىلدەرىنەن قۇردى.
- «سوتسىيال - دەموكراتىتار» گازەتى لەينىنىڭ 80 نەن ارتىق ماقالا - سىن جانە قىسقا شولۇلارنى، ستالىننىڭ ئېرتالاي ماقالالارنى باستى. لەين بۇل گازەتنىڭ رەداكسىياسىدا دايەكتى بولشەۋىكتىڭ لۇشان جولىندا كۇرەستى. ئېبر بولم رەداكتورلارى (كامەنەۋ پەن زىنەۋىيەۋ) جويىمپازدارغا بىمراشلىدىق سىتەپ لەين لۇشاننىڭ اتقارلۇقنا توسقىن - دىق سىتەۋگە ارەكەتتەندى. رەداكتور بولپ وتىرعان مەنشەۋىك مارتوۋ پەن دان ورتالىق ورگان گازەتى رەداكسىياسىدا جۇمىستى اقساتتى، سونىمەن قابات وزدەرنىڭ شاعىن توبىنىڭ گازەتى «سوتسىيال -

- دەموكراتتار «ۇنى» نەدە جويىمپازدىقتى اشكەرە اقتادى.
- لەينىن جويىمپازدارغا ئىمراسىز قارسى تۇرغاندىقتان مارتوۋ پەن دان 1911 - جىلى 6 - ايدا «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەدا - كىياسىنان شەگىنىپ شىقتى. 1911 - جىلى 12 - ايدان باستاپ «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنە لەينىن باس رەداكتور بولدى. 990 - بەت.
- 290 «ۇن» («Голос») - مەنشەۋىك تروتسكىشىلدەردىڭ كۈندەلىك گازەتى، 1914 - جىلى 9 - ايدان 1915 - جىلى 1 - ايعا دەيىن پارىجدا شىعپ تۇردى. بۇل گازەت ارالىق مايدان ۇستادى. دۇنيە جۇزىلىك ۇزىنىشى سوعىستىڭ العاشقى كەزىندە «ۇن» گازەتى مارتوۋنىڭ سوتسىيال - شوۋىنىستەرگە قارسى ماقالاسىن باسقان بولاتىن. مارتوۋ ۇلغا بۇرىلعاننان كەيىن «دال لەينىنىڭ: ول "سوتسىيال - شوۋىنىستەرمەن بىرلىك جاساسا دا، سوتسىيال - شوۋىنىزىمىمەن ئىمراسىز كۇرەس جۇزگىزگەندەرگە جۇبىسى كەلمەيدى" دەپ كۈرسەتكەنىدەي، سوتسىيال - شوۋىنىزىمدى بارىشا قورعاشتادى (قاراڭىز: «لەينىن شىعارمالارى»، 21 - توم، خانزۇ - شاسى، 94 - بەت). «ۇن» گازەتى 1915 - جىلى 1 - ايدا شىعۇدان توقتاپ، «ۇزىدىڭ سوز» شىقتى. 992 - بەتتەر.
- 291 «ۇمىر» («Жизнь») - جاۋىپ تاستالغان «پىكىر» گازەتىنىڭ ورنىنا 1915 - جىلى 3 - ايدان باستاپ شىققان، سوتسىيال - توڭكەرىستىك پارتىيانىڭ گازەتى، اۋەلى پارىجىدا، ونان سوڭ جەنەۋادا شىققان، 1916 - جىلى 1 - ايدا شىعۇدان توقتاعان. 998 - بەت.
- 292 ستولىپىن كەرتارپالىعى تۇسىندا روسىيا سوتسىيال توڭكەرىستىشى ساۋىنىكوۋ روپىشىن دەگەن قالام اتپەن: «ۇىر ارقى ات» جانە «بولسپ كۈرمەگەن نارسە» دەگەن ەكى كەرتارپىا رومان جازدى، شىعارمانىڭ ۇن بويىنا سوتسىيال - توڭكەرىستىك پارتىياداعى زىيالىلار اراسىندا كەڭ تاراعان تىلىسمىشلىك، 1905 - جىلى توڭكەرىستەن تۇڭىلۇدەن تۇعان سۇلكىنى تۇسۇشلىك پەن توڭكەرىستىك كۈرەستەن مۇلدە بەزۇ سىندى كەرتارپىا ىدىا سىڭدىرىلگەن. 998 - بەت.
- 293 «ەكونومىستەر» («The Economist») - انگلىيانىڭ 1843 - جىلدىن باستاپ لوندوندا شىققان، ەكونومىكالىق، ساياسىي ماسەلەلەر ايتالىق جورنالى، ۇرى ونەركاسىپ بۇرجۇازىياسىنىڭ ۇتلى. 1007 - بەت.

- 294 قۇنداقتاۋلى ادام—چەھوۋىنىڭ «قۇنداقتاۋلى ادام» دەگەن اڭگىمەسىندەگى باس كەيپىكەر، كۈنەگە جارماسىپ الۇشىلاردىڭ ئىپپىسى. — 1008 — بەت.
- 295 بۇل — گەتەنىڭ ايگىلى سوزى، قاراڭىز: «گەتە شىعارمالارى»، 1893 — جىلى، بەرلىن، 6 — باسپاسى، 2 — توم، 593 — بەت. — 1014 — بەت.
- 296 قاراڭىز: كرىلوۋنىڭ مىسالى «كۈكەك پەن قوراز». بۇل مىسالدا ئېرىن — ئېرى ماقتاپ، كۈتەرەملەيتىن ادامدار سىققا ەتەلەدى. — 1026 — بەت.
- 297 «سوتسىيالىزىم» (Le Socialisme) — فرانسىيىلىك سوتسىيالىستى ج. گەتە سوزى باس رەداكتور بولۇپ شىعارغان جورنال، 1907 — جىلدىن 1914 — جىلى 6 — ايدا دەيىن پارىژدا شىعپ تۇردى. — 1026 — بەت.
- 298 بەرنىشتەينىزىم — 19 — عاسىردىڭ سۆڭىنىدا پايدا بولغان حالقارالىق جۇمىشى قوزغالسىنىدا تۈزەتمىپازدىق ىدىيالىق اعم بولۇپ، گەرمانىيىلىك سوتسىيالىستىك دەموكراتىيە. بەرنىشتەينىڭ اتمەن اتالغان. بەرنىشتەينىڭ 1896 — 1898 — جىلدارى گەرمانىيىلىك سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ئازارالىق جورنالى «ئاڭا زامان»دا جاريالانغان ماقالالارىنىدا جانە «سوتسىيالىزىمنىڭ العى شارتى جانە سوتسىيالىستىك پارتىيىنىڭ مىندەتتەرى» (1899 — جىل) دەگەن كىتابىدا ماركسىزىمدى جالپى بەتنىڭ تۈزەتتى. ول ماركسىزىمنىڭ تاپتىق كۈرەس ئازارياسىنا، كاپىتالىزىمنىڭ سوزىسز كۈيرەيتىندىكى تۋرالىلىمىگە، سوتسىيالىستىك تۈگەرسىگە جانە پىرولەتارىيات دىكتاتۇراسىنا قارسى تۇردى، سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىيىنىڭ مىندەتتى — جاڭغىرتۇ دەپ سانادى. بەرنىشتەينىڭ ورايشلىدىق، تۈزەتمىپازدىق كوزقاراسىن گەرمانىيىلىك سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ ولف قاناتى مەن ەكىنشى ىنتەرناتسىونالداق باسقا پارتىيىلار قولىدا. دى. تەك لەنىن باستانغان بولشەۋىكىنىڭ پارتىيىسىنا بەرنىشتەينىزىمىگە، ونىڭ قولىداۋشىلارى مەن ەلەسۋىشلەرنى قارسى باتىل كۈرەس جۇرگىزدى.
- روسىيادا «جارىيى ماركسىزىمىشلەر»، ەكونومىستەر، بۇندىشلىلدار، مەنشەۋىكىنەر بەرنىشتەينىزىمنىڭ سۆڭىنىن ەردى. — 1026 — بەت.
- 299 پايدالانىڭىز: تاۋرات «لۇككا ئىنجىل»، 18 — تاراۋ. — 1027 — بەت.
- 300 انگىلىيىلىك سوتسىيالىستىك پارتىيىسى — انگىلىيىلىك سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسى 1911 — جىلى دەربەس جۇمىشى پارتىيىسىنىداق

سولشىلدارمەن بىرىگىپ قۇرغان پارتيا. انگليا سوتسىيالىستىك پارتىياسى ماركسىزىمنىڭ رۇھىنا ساي ۇگت - ئاسىيات جۇرگىزگەن بولاتتىن، الايدا بۇل پارتىيانىڭ ادام سانى از بولدى، ونىڭ ۇستىنە بۇقارادان قول ۇزدى، سونمەن بەلگىلى چىكىشلىك سىيات الدى.

دۇنيە جۇزىلىك ۇبرىنىشى سوعىس مەزگىلىندە پارتىيادان ەكى توپ جارقىققا شىقتى: ۇبرى - حايندىمان باسشىلىغىنداى جارىيا سوتسىيال - شوۋىنيستەر؛ ۇبرى - ۱. يىنكىپىن مەن ف. روتەستان باسشىلىغىنداى يىنتەرناتسىيونالىستەر. 1916 - جىلى 4 - ايدا بۇل پارتيا بولشەكتەندى. ازىشلىقتى ۇستايىتىن حايندىمان مەن ونىڭ جاقىتاستارى بۇل پارتىيادان شەگىنىپ شىقتى. وسىدان باستاپ يىنتەرناتسىيونالىستەر انگليا سوتسىيا - لىستىك پارتىياسىنىڭ باسشىلارىنا اينالدى، ولار يىمپەريالىستىك سوعىسقا قارسى كۇرەس جۇرگىزدى. - 1036 - بەت.

301 جۇمىشىشى پارتىياسى - 1900 - جىلى جۇمىشىشى بىرلەستىكى، فابىيان قوعامى قاتارلىقلاردان قۇرالعان انگلياداعى ورايشىل پارتيا، العاشىندا "جۇمىشىشى ۋاكتىلدەر كومىتەتى" دەپ اتالدى، 1906 - جىلى جۇمىشىشى پارتىياسى بولپ وزگەردى. جۇمىشىشى پارتىياسى بۇرجۇازىيەن تاپتىق سىستەستىك جاساۋ ساياساتىن اشىق جۇرگىزدى. دۇنيە جۇزىلىك ۇبرىنىشى سوعىس كەزىندە جۇمىشىشى پارتىياسىنىڭ باسشىلارى سوتسىيال - شوۋىنيستىك مايداندا بولدى. - 1036 - بەت.

302 فابىيانشىلدار - انگلياداعى بۇرجۇازيا زىيالىلارنىڭ ۇبرى توبى 1884 - جىلى قۇرغان جاعىرتىمپازدىق، ورايشىلدىق فابىيان قوعامىنىڭ مۇشەلەرى. ونىڭ نەگىزكى باسشىلارى س. ۋەبب پەن ب. ۋەبب. فابىيان قوعامى ەرتەدەگى رىم قولباسشىسى فابىيان ماكسىمنىڭ اتىمەن اتالعان. فابىيان حانىيالەن سوعىستا شەشۋشى شايقاستان جالتارۋ، وراي كۇتۋ تكتىكاسىن قولدانعاندىقتان «كونكىتاكىتور» (جايباسار) دەگەن لاقام العان. فابىيان ماركستىك پىرولەتارلىق تاپتىق كۇرەس جانە سوتسىيالىستىك توڭكەرسى تۇرالى بلىمىنە قارسى تۇردى، قوعامدى ماردىمسىز جاعىرتۋ ارقىلى بىرتىندەپ وزگەرتۋدى، كاپىتالىزىمەن سوتسىيالىزىمگە قايداعىبىر "جەر - گىلىكتى جالپىلىق سوتسىيالىزىم" ارقىلى ۇتۋدى ۋاعىزدادى. فابىيان قوعامىنىڭ جۇمىشىشى تابى اراسىندا بۇرجۇازيا يدىياسىن تاراتۋى انگليا

جۇمىشى قوزغالىسىنداعى ورايشلىدىق جانە جاڭغىرتىمپازدىق ىدىيالاردىڭ ئىبر قاينارى بولدى. لەنىن فابىيان قوعامى "ورايشلىدىق جانە لىبەرالدىق جۇمىشى ساياساتىن ەڭ تولىق بەينىلەدى" دەدى (قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۇشاسى، 237 - بەت). 1900 - جىلى فابىيان قوعامى جۇمىشى پارتىياسىمەن بىرىكتى. دۇنيە جۇزىلىك ئىبرىنىشى سوعىسى كەزىندە، فابىيانىشلدار سوتسىيال - شوۋىنىستىك مايداندا بولدى. — 1036 - بەت.

303 «كۇندەلىكتى حابارشى» («The Daily Herald») — انگلىيا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى، 1912 - جىلدىن باستاپ لوندوندا شىعپ تۇرغان، 1922 - جىلدىن باستاپ جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى بولدى. — 1036 - بەت.

304 «كۇندەلىكتى ازامات» («The Daily Citizen») — انگلىيا جۇمىشى پارتىياسىنىڭ، فابىيان قوعامىنىڭ جانە دەرەس جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ورايشل وداعىنىڭ ورگان گازەتى، 1912 - جىلدىن 1915 - جىلغا دەيىن لوندوندا شىعپ تۇردى. — 1036 - بەت.

305 تاتۇلار - بولغارىيا سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى توڭكەرىس - شىلدەر، 1903 - جىلى سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىيا بولشەكتەنگەننەن كەيىن قالىپتاسقان. تاتۇلاردىڭ باستاۋشىسى جانە كوسەمى - د. براگە - يەۋ، كەيىن تاتۇلارغا براگەيەۋنىڭ وقۇشىسى گ. دىمىتروۋ، ۋ. كلاروۋنار باسشىلىق ەتتى. 1914 - جىلدىن 1918 - جىلغا دەيىن تاتۇلار يىمپەريا - لىستىك سوعىسقا قارسى بولدى. 1919 - جىلى تاتۇلار اتىن بولغارىيا كوممۇنىستىك پارتىياسى دەپ وزگەرتتى جانە كوممۇنىستىك يىنتەرناتسىيو - نالغا كىردى.

«جاڭا زامان» («Ново Време») — تاتۇلاردىڭ نازارىيالىق جور - نالىسى (ەكى اپتالىق)، وعان د. براگەيەۋ باس رەداكتورلىق ەتتى، 1923 - جىلى بولغارىيانىڭ كەرتارتىيا ۇكىمەتى جاعىنان جابىلىدى. — 1038 - بەت.

306 «حالىق ۇقىمى» («Volksrecht») — شۆەيتسارىيا سوتسىيال - دىموكراتىيا - لىق پارتىياسى مەن سىۋرىخ وبلىمىسى سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىيا ۇيىمدارىنىڭ ورگان گازەتى، 1898 - جىلدىن باستاپ سىۋرىختە شىعپ

- تۇردى. دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىس كەزىندە بۇل گازەت سېمەر-
ۋالد سولشلىدارىنىڭ ماقالاسىن باسپ تۇردى. بۇل گازەت لەنىنىنىڭ
«12 تارماقتى پىروگىرامما (ن. گرۇلىپچىڭ وتان قورغاۋدى اقتاۋىنا
تويتارس)»، «روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ
روسىيا توڭكەرسىندەگى مىندەتتەرى تۋرالى»، «رەسپۇبلىكاشل - شوۋېي-
نىستەردىڭ سايقالدىعى»، ت.ت. ماقالالارىن باستى. كەيىن بۇل گازەت
كوممۇنىزىمگە، دەموكراتىياعا قارسى مايدان قولداندى. — 1038 - بەت.
- 307 «بەرن كۈزەتشىسى» («Berner Tagwacht») — شوۋېتسارىيا سوتسىيال -
دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى، العاش 1893 - جىلى بەرىندە
شىققان. دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىستىڭ باس كەزىندە بۇل گازەت
ك. لېيكەنتىڭ، ف. مەريڭنىڭ، تاغى باسقا سولشلى سوتسىيال - دەموك-
راتلارنىڭ ماقالالارىن باستى. 1917 - جىلدىن باستاپ ول سوتسىيال -
شوۋېنىستەردى اشق قولدادى، كەيىن كوممۇنىزىمگە، دەموكراتىياعا
قارسى مايدان ۇستادى. — 1038 - بەت.
- 308 «ادامگەرشىلىك» («L' Humanité») — ج. جورەس 1904 - جىلدىن
باستاپ شىعارغان، فرانسىيا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى.
دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىس كەزىندە بۇل گازەت فرانسىيا سوتسىيا-
لىستىك پارتىياسىنىڭ اسرە وڭ قاناتىنىڭ مەڭگەرۈشىدە بولپ، سوتس-
يال - شوۋېنىستىك مايدان ۇستادى. سوتسىيالىستىك پارتىيا 1920 - جىلى
12 - ايداعى قۇرۇلتايدا بولشەكستەنگەننەن كەيىن كوپ وتپەي فرانسىيا
كوممۇنىستىك پارتىياسى قۇرىلدى، سونمەن بۇل گازەت فرانسىيا كوممۇ-
نىستىك پارتىياسىنىڭ ورگانىنا اينالدى. — 1038 - بەت.
- 309 حمروستراتوس — جاڭا ەرادان بۇرىنقى 4 - ەاسىردا وتكەن گرەتسىيالىق
ادام. اڭىزدارغا قاراعاندا، ول ارتىنا اتاق قالدېرۇ ئۇشىن ئوزىنىڭ اتا
مەكەنى ەفىس قالاسىنداعى ايگىلى اردىمىس عىباداتخانىسىن ورتەپ جېبەر-
گەن. جەكە باسنىڭ اتاق - ابرويى ئۇشىن قىلمىس وتكىزۋەن تايىنبا-
يتىن ادامدار حمروستراتوستىڭ اتىمەن اتالىپ كەتكەن. — 1039 - بەت.
- 310 برۇسسەل وداعى («3 - يۇل وداعى») 1914 - جىلى 7 - ايدىڭ 3 - 5 -
كۈندەرى (جاڭاشا 16 - 18 - كۈندەرى) برۇسسەلدەگى «بىرىڭۇ» ماجىلە-
سىندە تۈزىلگەن، بۇل ماجىلىستى خالىقارالىق سوتسىيالىستىك بىرونىڭ

اقتارۋ كومىتەتى روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ بىرلىگىن قالپىغا كەلتىرۋ مۇمكىندىكى جۈمىندە "پىكىر اۋىستىرۋ" ئۇشش شاقىرعان. بۇل رەتكى ماجىلىسكە روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ ورتالىق كومىتەتىنەن (بولشەۋىكتەر)، ۋىمىداسىتىرۋ كومىتەتىنەن (مەنشەۋىكتەر) جانە ۋىمىداسىتىرۋ كومىتەتىنەن جاناسالاعان ۋىمىداردان — كاۋكاز رايوندىق كومىتەت پەن كۇرەس توپىنان (ترو-تسكىشىلدەر)، سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ دۇماداعى ۋىمرەسىنەن (مەنشەۋىكتەر)، پلەخانوفنىڭ بىرلىكشىل توپىنان، العاباسار توپىنان، بۇندتان، لاتۋيا شەگارا رايون سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان، لىتۋان سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان، پولشا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنان، پولشا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى قارسى توپ پەن پولشا سوتسىيالىستىك پارتىياسىنان (سوتسىيالىستىك پارتىيا سولشىلدارى) ۋاكىلدەر كەلدى.

ئاسلى "ماجىلىس تەك پىكىر الماستىرۋعا، زورلانپ قارار شىعارماۋعا" تىمىس بولسا دا، كاۋتسكىدىڭ روسىيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى بىرلىككە كەلتىرۋ جۈمىندەگى قارارى ماجىلىستە داۋىسقا ساللىندى. بولشەۋىكتەر مەن لاتۋيا سوتسىيال-دەموكراتىيالىق بۇل قارارغا داۋىس بەرۋدەن باس تارتتى. الايدا قارار كۆپشىلىكتىڭ قۇتتاۋىمەن ماقۇلداندى.

ەكىنشى يىتەرناتسىيونال بولشەۋىكتەر مەن جۈمىمپازداردى "جاراس-تىرۋ"، "پارتىيا شىندە تاتۋلىق" ورناتۋ دەيتىن سىلتاۋلارمەن بولشەۋىكتەر-دەن جۈمىمپازداردىڭ ىمراشلىدىق ساياساتىن سىنداۋدى توقتاتۋدى تالاپ ەتتى. الايدا بولشەۋىكتەر جاراتىرۋعا قارسى تۇردى، ورايشل ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدىڭ قارارنا بويىنۇدان باس تارتتى، ەشقانداي جول بەرۋشىلىك سىستەمەدى. — 1040 — بەت.

311 ك. لىيىكەختىڭ «باستى جاۋ ۋز ەلىمىزدە» دەگەن جارناماسى ايتىلىپ وتىر. — 1041 — بەت.

312 «پروشىيا جىلناماسى» («Preussische Jahrbücher») — كەرباقپالار-دىڭ ساياسىي تارىخى جانە ادەبىي جورنالى، گەرمانىيا كاپىتالىستىرى مەن پومەششىكەرنىڭ ورگان جورنالى، 1858 — جىلдан 1935 — جىلغا دەيىن

بەرلىندە شىعپ تۇردى. — 1042 - بەت.

313 تاۋراتنىڭ «دۇنيەنىڭ جارالۋى» دەگەن بولمىسەن انىعان سوز. يساۋ ازىعانى قارما مەن بۇرشاق كۈچە ئۇشىن تۇڭغىشتىق ۇقىمىن ئىسى ياكوبقا ساتىپ بەردى. كەيىن ول «تۇيمەدەي نارسەگە بولا تۇيەدەي نارسەدەن ايرىلىپ قالۋ»دى كورسەتەتىن تامىلىگە اينالىپ قالغان. — 1045 - بەت.

314 «جۇمىشى پىكىرى» («Рабочая Мысль») — ەكونومىشلاردىڭ گازە. تى، 1897 - جىلى 10 - ايدان 1902 - جىلى 12 - ايعا دەيىن پەتەربۇرگتا، بەرلىندە، ۋارشاۋادا جانە جەنەۋادا بىلگەرىندى - كەيىندى جىيىنى 16 سان شىققان. لەنىن ۇزىنىڭ ئېرىقىدېرۋ ەڭبەكتەرىندە، وتە - مۈتە «ۇشىقن» - دا جارايالانغان ماقالالارنىدا جانە «نە سىتەۋ كەرەك؟» دەگەن كىتابىندا «جۇمىشى پىكىرى» گازەتىنىڭ كوزقاراستارىن حالقارالىق ورايشىلىدە. تىڭ روسىيالىسان ئۇزى دەپ سىنداغان. — 1057 - بەت.

315 «جۇمىشى ئىسى» («Рабочее Дело») — ەكونومىشلاردىڭ جورىنالى، روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىلارنىڭ شەتەلدەگى بىرلەستىگىنىڭ مەرزىمە - سىز ورگان جورىنالى، 1899 - جىلى 4 - ايدان 1902 - جىلى 2 - ايعا دەيىن ب.ن. كرىچەۋسكى، ا.س. مارتىنوۋ، ۇ.پ. يۋانىشىندىردىڭ رەداكتورلىغىندا جەنەۋادا شىعپ تۇرغان. جورىنال جىيىنى 12 سان 9 كىتاپ بولسپ شىقتى. «جۇمىشى ئىسى»نىڭ كوزقاراستارىن لەنىن «ۇشىقن»دا جارايالانغان ماقالالارنىدا جانە «نە سىتەۋ كەرەك؟» دەگەن كىتابىندا سىنداغان. — 1057 - بەت.

316 حالقارالىق سوتسىيالىستەردىڭ ئېرىنىشى رەتكى ۋاكىلدەر مەجلىسى (سىمەرۋالد ۋاكىلدەر مەجلىسى) 1915 - جىلى 9 - ايدىڭ 5 - 8 - كۈن - دەرى سىمەرۋالدتا وتكىزىلدى. مەجلىستە لەنىن باشلىغىنىدا تۈگكە - رىشى يىتەرناتسىيونالىستەر مەن كاۋتسكىزىمى كۈپ ساندىلار ورتاسىندا كۇرەس بولدى. لەنىن سولشىل يىتەرناتسىيونالىستەردەن سىمەرۋالد سولشىلدارىن ۇيمداستردى، ونىڭ شىنىدە بولشەۋىكىتەر پارتىياسى انا بىردەن - ئېر دۇرىس، ئۇزىلدى - كەسىلدى يىتەرناتسىيونالىستەردىڭ سوعىسقا قارىسى مايدانىن ۇستادى.

ۋاكىلدەر مەجلىسى ئېر جارناما ماقۇلداپ، دۇنيە جۇزىلىك سوعىس يىمپەريالىستىك سوعىس دەپ ەسەپتەدى. ۋاكىلدەر مەجلىسى «سوتسىيا -

ليستەر دىڭ سوعىستىق قارجىنى جانە بۇرژىيالىق ۇكىمەتكە قاتناىۋدى قۇتپاپ داۋىس بەرگەندىگىن ايىپتادى. ەۋروپا جۇمىششلارىن سوعىسقا قارسى كۇرەس جۇرگىزىپ، جەر بولسىپ بەرمەۋ، تولەم تولەمەۋ جايلى ئىتىم جاساىۋدى قولعا كەلتىرگە ۇندەدى.

ۋاڭلىدە، "ماجىلىسى سوعىس قۇرباندارىغا تىلەككەستىك" بىلدۈرۈ
چۈشىنىدە قارار قىلىدۇ جانە سوتسىيالىستىك پارتىيالاىڭ خالىقارالىق
كومىتەتىنى سايلادى.

سىمىمە، ۋالد ۋاكىلدەر، ماجىلىسى يىتتە، ناتىسيونالىستلارنىڭ بولۇپ،
شەۋىنا جانە ولاردىڭ ئىتتىپاقىداشلىقىدا، ۋىراي تۇردىدى، بىراق بۇل رەتتىكى
ماجىلىس ۋاراشىلىدىققا قارشى تۇرۇۋاتقانلىقىنى، مەسىلەن، ئاشكەرە، ئالما قويمادى،
ئۆزۈڭلەردىكى - كەسلىدىكى يىتتە، ناتىسيونالىستلىق مايدان ۋىستامادى، بولمىشىڭلار
سىياسەتتىكى، يەنە، رىيالىستىك سۈپەتتىكى، ئىشقا سۈيىشكەنلىكى، ئۆزەلە-
نىڭ، يەنە، رىيالىستىك ۋەكىللىرى، سۈيىشكەنلىرى، بارلىرىنىڭ، جەڭلىشىشى، ۋىستاتۇ،
ئۆشۈشى، يىتتە، ناتىسيونالىستلىق قۇرۇلۇشى، جۈملىدىكى، ئەڭزىكى، پىرىنسىپلەرنى
قوبۇل قىلمايدى.

سىمىمەر ۋالد ۋاكىلدەر "ماجىلىسنىڭ ماڭىزى تۇرالى لەنيننىڭ «الاش-قى ادىم» جانە «1915-جىلى 9-ايدىڭ 5-كۈنىنەن 8-كۈنىنە دەيىنگى حالقارالىق سوتسىيالىستىلەردىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندەگى توڭكەرسىشى ماركىسىزىمىشلەر» دەگەن ماقالاسىنا قاراڭىز («لەنين شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۇشاسى، 362 — 367، — 368 — 372 بەتتەر). — 1061-بەت.

317 قاراڭىز: كىلاۋزەۋىتتە «سوعىس تۇرالى»، — 1-توم، 1-بۆلۈم، 1-تاراۋ، 24-تاراۋشا. — 1071-بەت.

318 بىرەنتانويۇزم — “پىرولەتارىياتىنىڭ توڭگەرىسىسىز” تاپتىق” كۆرەسىن تانىتىن ەركىن بۇرژۇازىالىق “ئىلىم” (قاراڭىز: وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 3-توم، حانزۇشاسى، 616-بەت)، ل. بىرەنتانونىڭ اتىمەن اتالغان. ل. بىرەنتانو — گەرمانىيانىڭ بۇرژۇازىالىق ەكونومىسى، “مەملەكەتنىڭ سوتسىيالىزم” دەيتىندى جاقتاۋشى. ول جاڭغىرتۇ جولىمەن، كاپىتالىستەر مەن جۇمىششلاردىڭ مۇددەسىن بىرلاستىرۇ جولىمەن كاپىتالىزم كولىمىندە الەۋمەتتىك تەڭدىكتى جۈزەگە اسىرۇعا بولادى دەپ دالەل-دەۋگە تىرىستى. بىرەنتانو جانە ونىڭ جاندايشابىتارى ماركسىزىمنىڭ

سوز - سويلەمدەرىن جەلەۋەتپ، جۇمىشى قوزغالسىن بۇرچۋازيانىڭ مۇددەسىنە باغىندىرماقشى بولادى. — 1082 - بەت.

319 قاراڭىز: ەنگەلىس «گەرمانىيا سوتسىيالىزىمى» («ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 22 - توم، حانزۇشاسى، 292 - بەت). — 1086 - بەت.

320 كەلىسىم ەلدەرى سوتسىيالىستەرنىڭ لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسى 1915 - جىلى 2 - ايدىڭ 14 - كۈنى وتكىزىلدى. ماجىلىسىگە ۇش ەلدىڭ - انگليانىڭ، فرانسىيانىڭ، بەلگىيانىڭ سوتسىيالىستىك پارتىيالارىنداعى سوتسىيال - شوۋىنيستەردىڭ ۋاكىلدەرى مەن تىنىشتىقپازداردىڭ ۋاكىل - دەرى، روسسىيانىڭ مەنشەۋىكتەرى مەن سوتسىيال توڭكەرىستىشلەرى قاتناستى.

بولشەۋىكتەر ماجىلىسىگە شاقىرىلمادى، ۇىراق لەنىن ليۋىنوۋ (ماكسىموۋىچ) قا ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قاتناسىپ، روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ مالىمدەمەسىن وقىپ بەرۋدى تاپسىردى. بۇل مالىمدەمە لەنىننىڭ جوباسى نەگىزىندە جازىلعان، مالىمدەمەدە سوتسىيالىستەردەن بۇرچۋازىيالىق ۇكىمەتتەردەن شەگىنىپ شىعۇ، يىمپەريالىستەرمەن تۇبەگەيلى ايرىلىسۇ، ولارمەن سىتەستىك ورناتۇدان باس تارتۇ، ۇز ەلنىڭ يىمپەريالىستىك ۇكىمەتتەرىنە باتىل قارسى تۇرۇ، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋ ارەكەتتەرىن ايتىپتاۋ تالاپ ەتىلدى. ليۋىنوۋ مالىمدەمەنى وقىعان كەزدە توسىپ تاستالدى جانە ونى سوزگە شىعۇ ۇقىغىنان ايرىدى، سونىمەن ول مالىمدەمەنى ۇوراعالار القاسىنا تاپسىرىپ بەرىپ ماجىلىستەن شەگىنىپ شىقتى.

لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسى جونىندە «لەنىن شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۇشاسى، 112 - 114 - ، 155 - 157 - بەتتەردەن پايدىالا - نىڭىز. — 1092 - بەت.

321 «جاڭلىقتار» («Новости») — سوتسىيال توڭكەرىستىك پارتىيانىڭ كۇندە - لىك گازەتى، 1914 - جىلى 8 - ايدان 1915 - جىلى 5 - ايعا دەيىن پارىجدا شىعپ تۇردى. — 1092 - بەت.

322 «پىرولتارلار ۇنى» («Пролетарский Голос») — روسسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى پەتەربۇرگ كومىتەتىنىڭ قۇيا

ورگان گازەتى، 1915 - جىلى 2 - ايدان 1916 - جىلى 12 - ايعا دەيىن جىنى 4 سان شىقتى. بۇل گازەتنىڭ تۇڭغىشى سانىدا روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ «سوعىس جانە روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىيالىق پارتىياسى» دەگەن جارناماسى باسلىدى. — 1095 - بەت

323 لۇگانو ۋاكىلدەر مەجلىسىنى ئىتالىا مەن شۋەيتسارىيا سوتسىيالىستىرى 1914 - جىلى 9 - ايدىڭ 27 - كۈنى لۇگانودا وتكىزدى، لەننىن بۇل مەجلىستىڭ ازىرلىك جۇمىستارىنا قاتناشقان بولاتتىن. لەننىنىڭ سوعىس تۇرالى تەزىسى مەجلىستە تاللىنغاننان كەيىن قارارغا ئىشارا ەنگىزىلدى. مەجلىسكە شۋەيتسارىيا جاققان: ر. گرېم، س. نەين قاتارلىقلار، ئىتالىا جاققان: سەراتى، لاززاري، مورگاري، تۇراتى، مودىلىيانى قاتارلىقلار قاتناشتى. مەجلىستىڭ قارارىدا سوعىستىڭ يىمپەريالىستىك سوعىس ەكەندىكى ايقىن تۇسىندىرىلدى جانە حالقارالىق پىرولەتارىيات - تان بەيىتتىشلىك جولىدا كۈرەشۈ تالاپ ەتىلدى. بۇل رەتكى مەجلىس - ستىڭ قارارى دايەكتى يىتەرناتسىيونالىستىك جانە دايەكتى توڭگەرىستىك قارار بولماسا دا، حالقارالىق پىرولەتارىياتنىڭ بايلانسىن قالىپنا كەلتىرۈ ازىرلىكى بارىسىندا ازى - كوپتى تۇرتكىلىك رول اتقاردى.

كوپەنھاگىن ۋاكىلدەر مەجلىسىن بەيتاراپ ەلدەردىڭ (شۋەتسىيا، نورۋەگىيا، دانىيا، گوللاندىيا) سوتسىيالىستىرى ەكىنشى يىتەرناتسىيونالدى قالىپنا كەلتىرۈ ماقساتىمەن 1915 - جىلى 1 - ايدىڭ 17 - 18 - كۈندەرى كوپەنھاگىندا وتكىزدى. مەجلىس بەيتاراپ ەلدەردىڭ سوتسىيالىستىك پارتىيالىرىنىڭ پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەرى ارقىلى جاراستىرۈ جونىنەن سول ەل ۇكىمەتتەرىنە ۇسىنس قويۋدى، سوعىسىپ جاتقان ۇرى ەلدەردىڭ سوعىس توقتاتۋىن قولغا كەلتىرۋدى ۇيغاردى.

سوتسىيالىستىك ايلەلدەردىڭ حالقارالىق ۋاكىلدەر مەجلىسى سوعىسقا قالاي قاراۋ كەرەكتىگىن تاللىلاۋ ۇشىن 1915 - جىلى 3 - ايدىڭ 26 - 28 - كۈندەرى بەرلىندە شاقىرىلدى. مەجلىس روسىيا سوتسىيال - دېموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنە قاراستى ايلەلدەر ۇيىمىنىڭ باستاماشلىدىمەن جانە حالقارالىق ايلەلدەر قوزغالىسىنىڭ جەتەكشىسى كلارا سەتكىننىڭ قاتناشۋىمەن وتكىزىلدى. مەجلىسكە انگلىيا،

گەرمانىيا، فرانسىيا، گوللاندىيا، شۋەيتسارىيا، يىتالىيا، روسىيا، پولشا قاتارلىق مەلدەردەن جىيىنى 25 ۋاكىل قاتناستى. روسىيا ۋاكىلدەرنىڭ شىندە ن. ك. كرۇپسكايا، نىنەسا ارمانداتار بار.

سوتسىيالىستىك جاستاردىڭ حالقارالىق ۋاكىلدەر ماجىلىسى سوعىسقا قالاي قاراۋ كەرەكتىگىن تالقىلاۋ ۋىشىن 1915 - جىلى 4 - ايدىڭ 4 - 6 - كۈندەرى بەرىندە شاقىرىلدى. ماجىلىسكە روسىيا، نورۋەگىيا، گوللاندىيا، شۋەيتسارىيا، بولغارىيا، گەرمانىيا، پولشا، يىتالىيا، دانىيا، شۋەتسىيا قاتارلىق ون مەلدىڭ جاستار ۋىيىمىنىڭ ۋاكىلدەرى قاتناستى. ماجىلىس 19 جىلى حالقارالىق جاستار مەيرامىن وتكىزىپ تۇرۇدى ۋىيىياردى، سوتسىيالىستىك جاستاردىڭ حالقارالىق بىروسىن سايلاپ شىقتى، ول ماجىلىستىڭ قارارىنا ساي «جاستار يىتەرناتسىيونالى» جورنالىن شىعاردى. لەيىن مەن ك. لىيىكەنەخت وسى جورنالىدىڭ قىزمەتىنە قاتناشقان بولاتىن. — 1103 - بەت.

324 «نۇر ساۋلە» — («Lichtstrahlen») — گەرمانىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ سولشىلدار (گەرمانىيا حالقارالىق سوتسىيالىستىرى) - دىڭ ي. بورشات رەداكتورلىق ەتكەن ورگان جورنالى. بۇل جورنال 1913 - جىلدىن 1921 - جىلغا دەيىن بەرلىنىدە مەرزىمسىز شىعەپ تۇردى. — 1103 - بەت.

325 مەنبەشىلدەر — «مەنبە» گازەتىنىڭ توڭرىكەگىنە ئويىتالغان گوللاندىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ سولشىلدار توبى. مەنبەشىلدەر 1909 - جىلى گوللاندىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنان قۇلالاندى ەتىلىپ، دەرەس پارتىيا (گوللاندىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىياسى) بولۇپ ۋىيىمداستى. مەنبەشىلدەر — گوللاندىيا جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ سولشىلدار توبى، ۇىراق دايەكتى توڭرىكەستىك پارتىيە مەس. مەنبەشىلدەر 1918 - جىلى گوللاندىيا كومۇنىستىك پارتىيەسىن قۇرۇ جۇمىسىنا قاتناستى.

«مەنبە» («De Tribune») — گوللاندىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسىنىڭ سول قاناتىنىڭ گازەتى، 1907 - جىلى امستردامدا شىققان. بۇل گازەت 1909 - جىلدىن باستاپ گوللاندىيا سوتسىيالىستىك دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ورگانى بولدى، 1918 - جىلدىن باستاپ گوللاندىيا

كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ورگانى بولدى. — 1107 - بەت

326 ۋېمداستىرۇ كومىتەتى (ۋېمداستىرۇ كومىتەتلىرىدە دەگەن سۆز وسدان كەلگەن) — مەنشەۋىكتەردىڭ باشلىق ۋېتقىسى، 1912 - جىلى مەنشەۋىك جۇمىيازدارى جانە پارتىياعا قارسى بارلىق تويتار مەن جىكتەر بىرلەسىپ اشقان 8 - اي ۋاكىلدەر ماجىلىسىدە قۇرىلغان. 1917 - جىلى 8 - ايدا مەنشەۋىكتەردىڭ ورتالىق كومىتەتى وزگەرتىلىپ سايلانغاننان كەيىن ارەكەتتىن توقتاتقان. دۇنيە جۇزىلىك ئېرىشى سوعىس مەزگىلىدە ۋېمداستىرۇ كومىتەتى سوتسىيالىستىك مايدان ۇستادى. — 1111 - بەت.

327 ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى — گ. ۋ. پلەحانوۋ 1883 - جىلى جەنەۋادا قۇرغان روسىياداعى تۇڭغىش ماركىسىزىمدىك ۋېم، ول روسىيا سوتسىيالىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسىنىڭ 2 - قۇرۇلتايىنا (1903 - جىل) دەيىن ۇمىر سۇردى.

ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى "روسىيادا ماركىسىزم ىدىياسىن تاراتۋ جاعىندا قىرۋار جۇمىستار ىستەدى، ئازارايلىق جاققان ول سوتسىيالى - دەموكراتىيالىق قوزغالىستىڭ نەگىزىن سالىپ، جۇمىشى قوزغالىسىن قارسى الۋدىڭ العاشقى قادامىن جۇزەگە اسىردى" (قاراڭىز: «سوۋەت وداعى كوممۇنىستىك (ب) پارتىيىسى تارىخىنىڭ قىسقاشا كۇرسى»، حانزۋ - شاسى، 1954 - جىلى حالىق باسپاسىندا باسلىۋى، 32 - بەت). ول ماركىسىزىمنىڭ نەگىزىن سالىۋىشلاردىڭ شىعارمالارىنان: ماركىس پەن ەنگەلىستىڭ «كوممۇنىستىك پارتىيانىڭ جارىناماسى»، ماركىستىڭ «جالدامالى ەڭبەك جانە كاپىتال»، ەنگەلىستىڭ «سوتسىيالىزىمنىڭ قىيالىدان عىلىمعا دامۋى» قاتارلىلاردى ورسى تىلىنە اۋدارىپ، شەتەلدە باستىرىپ، روسىيادا جاسىرىن تاراتتى. پلەحانوۋ جانە ونىڭ ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى حالقىشلىققا شەشۋى سوققى بەردى. ئېىراق ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنىڭ قاتەلىكتەرى دە اۋىر بولدى: حالقىشلىدىق كوزقاراستان ارىلا المايدى، دىيخانداردىڭ توڭكەرىشىشلىدىگىن كەم باعالادى، ەركىن بۇرجۇازيانىڭ رولىن اسرا باعالادى. وسى قاتەلىكتەر پلەحانوۋنىڭ جانە ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنىڭ كەيىىر باسقا مۇشەلەرنىڭ كەيىنگى مەنشەۋىكتىك كوزقاراسىنىڭ وركەنى بولدى. — 1111 - بەت.

328 1914 - جىلى 7 - ايدا پارتىيانىڭ تولقىن باسپاسىنىدا باسلىغان «ماركىزىم جانە جويىمپازدىق. وسى زامانى جۇمىشى قوزغالىسىنىڭ نەگىزگى ماسەلەلەرى جونىندەگى جىناق» تىڭ 2 - بولمى ايتىلىپ وتىر. جىناقنا لەنىنىڭ جويىمپازدارغا قارسى بىرسىپرا ماقالالارى باسلىدى، سونىڭ شىندە «جۇمىشى تابى جانە جۇمىشى باسپا سوزى» جانە «جۇمىشىدە - لاردىڭ مەملەكەتتىڭ دۇمادا روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا - سىنىڭ جۇمىشى ۇيرەمسىن قۇرۇ جونىندەگى اڭس» دەگەن ەكى ماقالا - سىندا جىلۇ سوماسى جونىندەگى ەگجەي - تەگجەيلى ماتەريال قامتىلغان (قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 20 - توم، حانزۇشاسى، 366 — 374 - ، 543 — 551 - بەتتەر). — 1116 - بەت.

329 «لېپزىگ خالىق گازەتى» (Leipziger Volkszeitung) — گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسى سول قاناتىنىڭ ورگانى، 1894 - جىلدىن 1933 - جىلغا دەيىن 17 - كۇنى شىعەپ تۇردى. ف. مەرىك مەن ر. لۇكسەمبۇرگ ۇزاق جىل وسى گازەتتىڭ رەداكتورلىق جۇمىسىنا قاتناستى. 1917 - جىلدىن باستاپ 1922 - جىلغا دەيىن «لېپزىگ خالىق گازەتى» گەرمانىيا «دەربەس پارتىياسى» نىڭ ورگانى بولدى. 1922 - جىلدىن كەيىن بۇل گازەت وڭ قانات سوتسىيال - دەموكراتىيادىڭ ورگانى بولدى. — 1116 - بەت.

330 «خالىقارالىق خابارلار» (Internationale Korrespondenz) — گەرمانىيا سوتسىيال - شوۋىنىستەرنىڭ خالىقارالىق ساياسى جانە جۇمىشى قوزغالىسى ماسەلەسى جونىندەگى اپتالىق جورنالى، 1914 - جىلدىن 1917 - جىلغا دەيىن بەرلىندە شىعەپ تۇردى. — 1121 - بەت.

331 «قازىرگى دۇنيە» (Современный Мир) — روسسىيانىڭ ادەبىي، ىلمىي جانە ساياسىي ايلق جورنالى، 1906 - جىلدىن 1918 - جىلغا دەيىن پەتروگ - رادتا شىعەپ تۇردى. گ. ۆ. بلەخانوفتى ۇز شىنە العان مەنشەۋىكتەر بۇل گازەتتىڭ جۇمىسىنا تىكەلەي قاتناستى. بولشەۋىكتەر پلەخانوفنىڭ مەنشەۋىك پارتىياشىلدارمەن وداق جاساۋ كەزىندە جانە 1914 - جىلدىڭ باسسىندا بۇل جورنالغا ماقالا بەرىپ تۇردى. 1914 - جىلى 3 - ايدا «قازىرگى دۇنيە» لەنىنىڭ «سوتسىيالىزىمدى تاى بىر رەت جويۇ» دەگەن ەڭبەگىن باستى. دۇنيە جۇزىلىك بىرىنىشى سوعىس كەزىندە بۇل جور -

نال سوتسىيال - شوۋېنستېر دىڭ جورنالنا اينالدى. — 1122 - بەت.
 332 «ەۋروپا وداعى ۇرانى تۇرالى» دەگەن ماقالادا سوتسىيالىزمنىڭ الدىمەن
 ئىشئارا ەلدەردە، نەمەسە ئىتېتى جەكە ئىبر كاپىتالىستىك ەلدە جەڭگىسكە
 جەتۋ مۇمكىندىكى تۇرالى ئازارپا تۇغۇش رەت بايانىدالغان. بۇل
 شعارما 1915 - جىلى 8 - ايدا جازىلىپ، 1915 - جىلى 8 - ايدىڭ 23 -
 كۈنى باسماقالا رەتىندە «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ 44 - سانىنا
 باسلىغان. — 1125 - بەت.

333 ج. دىتسگەننىڭ überschwenglich دەگەن سوزدى قولدانغاندىعى
 ايتىلىپ وتىر. بۇل سوز كوپىرە، اسىرا، شەكسىز دەگەن مانعا بەرەدى.
 ماسەلەن، ول 1903 - جىلى شتۇتگارتتا شىققان «فېلوسوفىيالىق قىسقا
 ماقالالار جىناعى» نىڭ 204 - بەتىندە وسى سوزدى قولدانغان. دىتسگەن
 بۇل سوزدى قولدانغاندا بىلاي دەپ جازادى: «مۇلدەمدىك نارسەلەر مەن
 سالىستىرمالى نارسەلەردىڭ پارقى شەكسىز مەس». ج. دىتسگەننىڭ
 «ادام مىي ارەكەتىنىڭ مانى» نىڭ 4 - تاراۋى، 2 - تاراۋى شاسىن دا پايدا -
 لائۇغا بولادى، وندا رۇحى دۇنيە مەن سەزىمدىك دۇنيە اراسىنداعى
 پارىقتىڭ شەگى ايتىلادى. — 1138 - بەت.

334 درەيفۇس ئىسى دەپ فرانسىيانىڭ كەرتارتيا پاتشاشىل مىليتارىستەر توبى -
 نىڭ 1894 - جىلى باس سانموۋېۋدىڭ وفيتسەرى ەۋرەي درەيفۇس ۇستىنەن
 بىرىتكىلىك سىپات العان تەرگەۋ ۇيىمداستىرعان، ونى تىڭشىلىق، وتانعا
 وپاسىزدىق سىتەدى دەپ قارالاعاندىعى ايتىلىپ وتىر. اسكەري سوت
 درەيفۇستى مەرزىمسىز قاماق جازاسىنا كەستى. الايدا، فرانسىيادا
 درەيفۇس ئىسىن قايتا قاراۋ جونىندە قوعامدىق قىيىمىل ۇرىس الپ،
 رەسپۇبلىكاشىلدار پاتشاشىلدار مەن قىيانكەسكى كۇرەس جۇرگىزگەندىك -
 تەن درەيفۇس اقىرى 1906 - جىلى قىلمىسىىز دەپ جاريالاندى.

سابەرن وقىعاسى — 1913 - جىلى 11 - ايدا الساسنىڭ سابەرن قالا -
 سىندا تۇىلدى. بۇل وقىعا پىرۇسىيا وفيتسەرلەرى الساسلىقتاردى قورلا -
 عاندىقتان تۇعان. سول كەزدە جەرگىلىكتى حالقتار (كوبى فرانسۇزدار) -
 دىڭ پىرۇسىيا مىليتارىستەرىنىڭ ەزگىسىنە قارسى كەگى ۇرشىدى.
 سابەرن وقىعاسى جونىندە «لەنىن شعارمالارى»، 19 - توم، حانزۇشاسى،
 514 — 516 - بەتتەرىنە قاراڭىز. — 1144 - بەت.

335 پايدالانىڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 - توم، حانزۇشاسى، 381 - بەت جانە «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇشاسى، 363 - بەت. — 1146 - بەت.

336 قاراڭىز: ەنگەلس «پىراگا كوتەرىلىسى» («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 5 - توم، حانزۇشاسى، 95 - بەت). بۇل ماقالانى ەنگەلس جازعان، سول كەزدە لەنىن فرانىز مەرىك قۇراستىرعان «كارل ماركس، فرىدريخ ەنگەلس جانە فەردىناند لاسسالدانىڭ ادەبىي مۇرالارى»، 1902 - جىلى شتۇتگارت باسپاسى، 3 - توم، 108 — 114 - بەتتەرنەن سىتات كەلتىرىلگەندىكتەن، بۇل كىناپتا ونىڭ اپتورى كورسەتىلمەگەن. — 1151 - بەت.

337 گرەك مەتەگىلەرىندە ايتىلۋىنىشا، اۋگەاس پاتشاسىنىڭ ۇش مىڭ سىپر قاماتىن ۇلكەن قوراسى بولپ، سول قورا 30 جىل تازالانباغان ەكن. كەيىن كەلە ادامدار وتە بۇلغانىش ورنىنداردى «اۋگەاس سىپر قوراسى» نا تەڭەيتىن بولعان. — 1152 - بەت.

338 «قوڭىراۋ» («Die Glocke») — 1915 - جىلدىن 1925 - جىلعا دەيىن ىلگەرىندى - كەيىندى مېۋىنەندە جانە بەرلىندە گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ مۇشەسى، سوتسىيال - شوۋىنىس پارۋۇس (گەلفاند) جاعىنان شىعارىلعان جورنال. — 1152 - بەت.

339 قاراڭىز: ەنگەلس «دەموكراتىيالىق پانسلاۋىزم» («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 6 - توم، حانزۇشاسى، 322 — 342 - بەتتەر). بۇل ماقالانى ەنگەلس جازعان، سول كەزدە لەنىن فرانىز مەرىك قۇراستىرعان «كارل ماركس، فرىدريخ ەنگەلس جانە فەردىناند لاسسالداردىڭ ادەبىي مۇرالارى» نىڭ 1902 - جىلى شتۇتگارت باسپاسى، 3 - توم، 246 — 264 - بەتتەرنەن سىتات كەلتىرىلگەندىكتەن، ونىڭ اپتورى كورسەتىلمەگەن. — 1152 - بەت.

340 «بىزدىڭ ەسى» («Наше Дело») — روسىيا مەنشەۋىك جويىمپاز - دارىنىڭ جورىالى، سوتسىيال - شوۋىنىستەردىڭ نەگىزگى ۇرگان جورىالى. 1914 - جىلى 10 - ايدا شىعۇدان توقتاغان «بىزدىڭ تاڭ» جورىالىنىڭ ورنىنا 1915 - جىلى العاش پەتەربۇرگتا شىعارىلعان. — 1159 - بەت.

341 سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ حالقارالىق كومىتەتى (I. S. K.—Inter-nationale Sozialistische Kommission) — سىممەرۋالد وداعىنىڭ

1915 - جىلى 9 - ايدا سىمەرۋالد ۋاڭلىدەر ماجىلىسىندە سايلانغان اتقارۋ مەكەمەسى. سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ خالىقارالىق كومىتەتى 1915 - جىلى 9 - ايدان 1917 - جىلى 1 - ايعا دەيىن اعلشش، فرانسۇز، نەمىس تىلىنىدە «سوتسىيالىستىك پارتىيالاردىڭ خالىقارالىق بەرن كومىتەتى. خابارلاندىرۋ» دەگەن اتبەن ورگان جورنالنى شىعارىپ تۇردى، ودان جىنى 6 سان شىقتى. — 1160 - بەت.

342 «يىمپەريالىزم — كاپىتالىزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى» دەگەن كىتاپ ماركستىڭ «كاپىتال» نىڭ تىكەلەي جالعاسى، ول كاپىتالىزمنىڭ «كاپىتال» باسپادان شىققاننان كەيىنگى جارم عاسىرىنىدەگى دامۇىن قورتىندىلاپ، يىمپەريالىزم جونىدە جان - جاقىنلى ماركسىزىمدىڭ تالداۋ جاساپ، يىمپەريالىزم — مونوپولىالىق، شىرىگەن، ۇلىپ بارا جاتقان كاپىتالىزم، سوتسىيالىستىك توڭكەرىستىڭ قارسامى دەپ كورسەتتى. لەنىن يىمپەريالىزمنىڭ ەكونومىكالىق جانە ساياسى دامۇىنىڭ ار - كەلكىلىگى جونىدەگى ۇزى اشقان زامانعا ساي، سوتسىيالىزم ۋەلى ۇبر نەمەسە بىرنەشە كاپىتالىستىك ەلدە جەڭىسكە جەتەدى، بارلىق ەلدە ۇبر ۋاقىتتا جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن مەس دەگەن قورتىندىعا كەلدى. لەنىننىڭ بۇل جاما، كەمەلنە كەلگەن سوتسىيالىستىك توڭكەرىس ۇزارياسى ماركسىزىمدى بارىنشا بايىتتى جانە دامىتتى، جەڭىمپاز وكتاىر سوتسىيالىستىك توڭكەرىسنى جەتەكشىلىك ەتتى، دۇنيە جۇزىلىك پىرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ جەڭىسكە جەتۋى جونىدە بەرىك سەنىم ورناتتى.

«يىمپەريالىزم — كاپىتالىزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى» دەگەن كىتاپ 1916 - جىلى جازىلىپ ۇبتىتى. سوناۋ 1915 - جىلى لەنىن بەرىدە يىمپەريالىزم جونىدە ۇر ەلدە شىققان شىعارمالاردى زەرتتەۋگە كىرىسكەن، 1916 - جىلى 1 - ايدان باستاپ بۇل كىتاپتى جازۋعا كىرىستى. لەنىن سول جىلى 1 - ايدىڭ سوڭىندا سىۋرىققا بارىپ. سىۋرىق وبىلىسىنىڭ كىتاپخاناىندا بۇل كىتاپتى جازۋدى جالعاستىرا بەردى، لەنىن شەتەل تىلىندەگى جۇزدەگەن كىتاپتاردان، جورنالداردان، گازەتتەردەن، ساناق جىناقتارىنان العان ۇزىندىلەر، جوبالار، ەستەلىكتەر مەن كەستەلەر ت. ب. جىنى قىرىق نەشە تاباق بولعان. بۇل ماتەريالدار 1939 - جىلى

«يىمپىريالىزىم جونىدە ەستەلىكتەر» دەگەن اتپەن كىتاپشا بولپ باسلىدى.

1916 - جىلى 7 - ايدىڭ 2 - كۈنى لەنىن بۇل كىتاپتى جازىپ «بىتىرىپ، قول جازباسىن جالعز جەلكەن باسپاسىنا جىبەردى. باسپادا سىتەبتىن مەنشەۋىكتەر كىتاپتان كاۋتسكىدىڭ جانە روسسىا مەنشەۋىكتەرى (مارتوۋ قاتارلىلار) نىڭ ورايشىلدىق «نازارياسىنا باعىتتالغان وتكىر سىندى شىعارپ تاستادى، لەنىن قولدانغان «دامىدى» (كاپىتالىزىم كاپىتالىستىك يىمپىريالىزىمگە دامىدى) دەگەن «سوزدى» وزگەرەدى» دەپ، «كەرتارپا - لى» («اسقان يىمپىريالىزىم» «نازارياسىنىڭ كەرتارپالىعى) دەگەن «سوزدى» مەشەۋىلگى» دەپ، ت. ب. وزگەرتتى. 1917 - جىلىدىڭ باسندا، جالعز جەلكەن باسپاسى پەتروگرادتا «يىمپىريالىزىم - كاپىتا - لىزىمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى» دەگەن اتپەن بۇل كىتاپتى باسىپ شىقتى. بۇل كىتاپقا لەنىن روسسىياعا قايتىپ كەلگەننەن كەيىن العى «سوز جازدى. كىتاپ 1917 - جىلى 9 - ايدا جارىق كوردى. — 1164 - بەت.

343 بۇل العى «سوز 1921 - جىلى 10 - ايدا «كوممۇنىستىك يىتەرناتسىيونال جورنالنىڭ 18 - سانىدا «يىمپىريالىزىم جانە كاپىتالىزىم» دەگەن تاقىرىپ - پەن تۇڭغىش رەت جارىالاندى. — 1167 - بەت.

344 گەرمانىيا تاۋەلسىز سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىياسى - ارالىقتاعىلار پارتىياسى، 1917 - جىلى 4 - ايدا قۇرىلغان، ونىڭ باسشىسى كاۋتسكى. كاۋتسكىشىل ۋىم «ەڭبەك دوستىقى قوعامى» وسى پارتىيانىڭ نەگىزگى تۇلعاسى بولدى. «تاۋەلسىزلىلدەر» جارىا سوتسىيال - شوۋىنىستەرمەن «نىتسچاقاسۇ» دى ۇگىتتەدى، ولاردى اقتادى، ولارعا جان باستى، تاپتىق كۇرەستەن بەزۋدى قۋاتتادى.

تاۋەلسىز سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىيانىڭ 1920 - جىلى 10 - ايدا حاللەدە وتكىزىلگەن قۇرىلتاينىدا بولشەكتەنۇ تۋىلدى. پارتىيا شىندەگى ادامداردىڭ كوپ بولەگى 1920 - جىلى 12 - ايدا گەرمانىيا كوممۇنىستىك پارتىياسىمەن بىرىكتى. وڭشىل ەلەمەنتتەر «وز الدىنا جەكە پارتىيا قۇردى، ول دا تاۋەلسىز سوتسىيال - دىموكراتىيالىق پارتىيا دەگەن اتپەن 1922 - جىلعا دەيىن كەلدى. — 1173 - بەت.

345 سىپاراتاكشىلدار (يىتەرناتسىيوناللىلدار) - دۇنيە جۇزىلىك «بىرىنشى

سوعىس مەزگىلىدە قۇربلىغان گەرمانىيا سولشىل سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىتار - نىڭ توڭكەرىشتىك ۋىيىمى. ونىڭ نەگىزىن سالىۋىشلار جانە وعان باشلىق مەۋشەلەر: ك. لىيكنەخت، ر. لۇكسەمبۇرگ، ف. مەريك، ك. سەتكىن قاتارلىقلار ەدى. 1915 - جىلى 4 - ايدا لۇكسەمبۇرگ پەن مەريك «يىتەر - ناتسيونال» جورنالنى شىعاردى، گەرمانىيانىڭ سولشىل سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىتارنىڭ كوپىيلىگىن ونىڭ توڭرەگىنە ۋىيىمداستىرىپ، يىتەرناتسيونال - شىلدارنىڭ قاتارىن قۇردى. يىتەرناتسيوناللىقلار 1916 - جىلدىن تارتىپ سىپارتاڭ دەپ قول قويىلىغان «ساياسىي ھاتتار»دى شىعارا باستادى، سوندىقتان سىپارتاڭلىقلار دەپ تە اتالدى. ولار 1917 - جىلى 4 - ايدا گەرمانىيا ارالىقتاعىلارنىڭ دەرەس سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيىسىغا كىردى، الايدا ۋىيىمدىق جاقتا دەرەستىگىن ساقىتادى. 1918 - جىلى 11 - ايدا، گەرمانىيا توڭكەرىسى بارىسىدا سىپارتاڭلىقلار سىپارتاڭ وداعىن قالىپتاستىردى. نوبابىر توڭكەرىسنىن كەيىن «ئاۋەلسىزلىقلەر» دەن بولىنىپ، سول جىلى 12 - ايدا گەرمانىيا كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇردى. سىپارتاڭلىقلار بۇقارا ارانىدا يىمپەريالىستىك سوعىسقا قارسى توڭكەرىشتىك ۇگىت جۇرگىزىپ، گەرمانىيا يىمپەريالىستىك تالان - تاراجلاۋ سىياساتى مەن سوتسىيالىزىمى - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ ورايىشل كوسەمدەردى - نىڭ ساقىندىق ارەكەتتەرىن اشكەرەلەدى. الايدا سىپارتاڭلىقلار - گەرمانىيا سولشىللىق كەيىر كەلەلى نازارالىق جانە سىياساتىق ماسەلەردە جارتىلاي مەنشەۋىزىمدىك قاتەلىكتەردەن قول ۇزىپ كەتە المادى، ولار جارتىلاي مەنشەۋىزىمدىك يىمپەريالىستىك نازارىنى دامىتى، ۇلتتاردىڭ ۇز تاعدىرىن ۇزى بەلگىلەۋى جونىدەگى ماركىسىزىمدىك پىرىنسىپتەردى (ياعنى بولىنىپ شىعەپ، دەرەس مەملەكەت قۇرغانىغا دەيىن)، يىمپەريالىستىك داۋىردەگى ۇلت ازاتتىق سوعىستىڭ مۇمكىندىگىن تەرىسكە شىعاردى، توڭكەرىشتىك پارتىيانىڭ رولىن تومەن باعالاپ، قوزغالىستىڭ سىتېجىيالىق تابىنادى. «لەنىن يۇنىوستىڭ كىتابشاسى تۇرالى»، «ماركىزىمگە قاراتىلعان سىققا جانە يىمپەريالىستىك مەكونو - مىزىم» تۇرالى» (قاراڭىز: وسى توم، 1360 - 1383 - بەتتەر جانە «لەنىن شىعارمالارى»، 23 - توم، ھانزۋشاسى، 18 - 72 - بەتتەر) دەگەن شىعارمالارىندا، ستالىن «بولشەۋىزىم تارىخىنداى بىرنەشە ماسەلەلەر

تۋرالى» (قاراڭىز: «ستالين شىعارمالارى»، 13 - توم، حانزۇشاسى، 76 - 91 - بەتتەر) دەگەن خاتىرىدا گەرمانىيا سولشىلدارىنىڭ قاتەلىكتەرىنى سىندىدى. — 1174 - بەت.

346 «بانك» («Die Bank») — گەرمانىيا بانكىرلەرنىڭ جورنالى، 1908 - جىلدىن 1934 - جىلغا دەيىن بەرلىندە شىعپ تۇردى. لەنىن «يىمپىريالى» زىم — كاپىتالىزىمنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى» دەگەن كىتابىن ازىرلەۋ بارىسىدا وسى جورنالغا شىققان ماقالىلار مەن ماتەريالداردى كۆپ زەرتتەگەن بولاتتىن (قاراڭىز: «لەنىن شىعارمالارى»، 39 - توم، حانزۇ - شاسى، 60 - 78، 172 - 195، 544 - 545 - بەتتەر). — 1200 - بەت.

347 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 36 - تاراۋ. — 1213 - بەت.

348 كاسپورنىداردى بەتالدى قۇرۇشىلاردىڭ وڭباغاندىقتارى — گەرمانىيادا 19 - عاسردىڭ 70 - جىلدارىنىڭ باسىندا جارنا سەرىكتىكتەرىن جەدەل قۇرىپ جاتقان تۇستا تۇىلدى. كاسپورنىداردى بەتالدى قۇرۇدىڭ الا كەلگەنى بايىپ العان بۇرۇازيا جالداپتارىنىڭ دامشىلىعى، ساۋدا ورنىدارىندا جەر جالداپتىعى مەن قۇندى قاعاز جالداپتىعىنىڭ ۇشىۋى بولدى. — 1216 - بەت.

349 «فرانكفۇرت گازەتى» («Frankfurter Zeitung») — «فرانكفۇرت گازەتى جانە ساۋدا گازەتى» («Frankfurter Zeitung und Handelsblatt») نىڭ قىسقا اشالۋى، گەرمانىيا ۇساق بۇرۇازيا دەموكراتتا - رىنىڭ 1856 - جىلدىن 1943 - جىلغا دەيىن ماين وزەنى بويىنىداعى فرانكفۇرتتا شىعپ تۇرعان كۇندەلىك گازەتى (1886 - جىلدىن باستاپ وسى اتتى قولدانعان). — 1219 - بەت.

350 گ.ۆ. پلەحانوۋ ايتىلىپ وتىر. — 1233 - بەت.

351 فرانسىيانىڭ پاناما دىالاسى دەپ 1892 - 1893 - جىلدارى فرانسىيادا اشكەرەلەنگەن، فرانسىيانىڭ پاناما كاناللىن اشۋ سەرىكتىكى جاعىنان ساتىپ العان مەملەكەت قايراتكەرلەرىنىڭ، مانسپىتلارنىڭ جانە باسپا سوزدە - رىنىڭ بارىشا بوياماشلىق سىتەپ زاڭ - تارتىپتى بۇزغان، پارا العان دىالاسى ايتىلىپ وتىر. — 1247 - بەت.

352 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلى شىعارمالارى»، 35 - توم، حانزۇشاسى، 18 - بەت. — 1325، 1429 - بەتتەر.

- 353 بۇل دا سوندا، 353 - بەت. — 1325، — 1398، — 1403، — 1403 - بەتتەر.
- 354 موھىكاندار — امېرىكا قۇرلىغىنداعى تۇقىمى قۇرۇپ كەتكەن ئېر ۇلت. «ەڭ سوڭغى موھىكاندار» دەگەن ئسوز امېرىكا جازۇشىسى كۇبونىڭ «ەڭ سوڭغى ئېر موھىكان» دەگەن رومانىنان شىققان. سودان باستاپ بۇل ئسوز اقتىق ۋاكىل دەگەن ئسوزدىڭ ورنىنا جۇرەتسەن بولعان. — 1331 - بەت.
- 355 سېەكتاتور، ياعنى روسسىيانىڭ ەكونومىسى، بۇندىشل ەلەمەنت م.ي. ناحىمسون، — 1334، — 1374، — 1422 - بەتتەر.
- 356 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 3 - توم، حانزۇشاسى، 6 - تاراۋ، 2 - تاراۋ - شا. — 1336 - بەت.
- 357 بۇكىل گەرمانىيالىق سولشىل سوتسىيال - دەموكراتىتلاردىڭ ۋاكىلىدەر ئماجىلىسى ايتىلىپ وتىر. بۇل ئماجىلىس 1916 - جىلى 1 - ايدىڭ 1 - كۇنى بەرلىندە ك. لېبىكەختىنىڭ تۇرغان جەرىندە وتكىزىلدى، وندا يىتەرناتسىيونالشىلداردىڭ ر. لۇكسەمبۇرگ تۇزگەن تەزىسى ماقۇلدان - دى. — 1360 - بەت.
- 358 «برەمەر ازاماتتار گازەتى» («Bremer Bürger - Zeitung») — گەرمانىيا سوتسىيال - دموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى برەمەر توبىنىڭ ورگان گازەتى، 1890 - جىلدىن باستاپ شىققان. 1919 - جىلى شىعۇدان توقتاعان. بۇل گازەت 1914 - جىلدىن 1915 - جىلغا دەيىن ئس جۇزىندە گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى سولشىلداردىڭ ورگان گازەتى بولدى، 1916 - جىلى كاۋتسكىشىلدەردىڭ قولىنا وتتى. — 1364 - بەت.
- 359 «حالىق دوستارى» («Volksfreund») — گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكرات - يالىق پارتىياسىنىڭ كۇندەلىك گازەتى، 1871 - جىلى براۋشۇەيگتە شىققان، بۇل گازەت 1914 - جىلدىن 1915 - جىلغا دەيىن ئس جۇزىندە گەرمانىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىياسىنداعى سولشىلداردىڭ ورگان گازەتى بولدى، 1916 - جىلى كاۋتسكىشىلدەردىڭ قولىنا وتتى. — 1364 - بەت.
- 360 گەرمانىيانىڭ حالىقارالىق سوتسىيالىستەرى - دۇنيە جۇزىلىك ئېرىنىشى سوعىستىڭ القاشقى كەزىندە گەرمانىيادا ورتاعا شىققان سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيا سولشىلدارى (بورشات قاتارلى ادامدار). بۇل توپتاعىلار سىممەرۋالد سولشىلدارىن قۇپتادى، سوتسىيال - شوۋىنىستەرمەن

جانە اراللىق تاعىلار مەن شەگارا ايمىرۇ ماسەلەسىندە ر. لۇكسەمبۇرگنىڭ جاقتاۋىشلار مەن دا دايەكتى مايدان ۇستادى. ۇبىراق بۇل توپىتاعىلاردىڭ بۇقارامەن كەڭ كۆلەمدى بايلانسى جاساۋى كەمشىل بولغاندىقتان وتە تەز ىدىرادى. — 1364 — بەت.

361 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۇ - شاسى، 398 - بەت. — 1375 - بەت.

362 ۇندەۋىشلەر — «ۇندەۋ» گازەتسىنە بايلانستى وسلاي اتالغان.
«ۇندەۋ» («Призыв») — مەنشەۋىكتەر مەن سوتسىيال توڭكەرىشىلەر دەردىڭ سوتسىيال - شوۋىنيستىك توپىنىڭ ورگان گازەتى، 1915 - جىلى 10 - ايدان 1917 - جىلى 3 - ايعا دەيىن پارىجدا شىعپ تۇردى. — 1378 - بەت.

363 قاراڭىز: ەنگەلس «جۇمىشى تابىنىڭ پولشادا نە جۇمىسى بار؟» («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 16 - توم، حانزۇشاسى، 175 - بەت). — 1388 - بەت.

364 «پىرولەتارىلىق توڭكەرىشتىڭ اسكەرى پروگراممىسى» ندا «ەۋروپا وداعى ۇرانى تۇرالى» دەگەن ماقالادان كەيىن سوتسىيالىزىمنىڭ الدىمەن ۇبر ەلدە نەمەسە بىرنەشە ەلدە جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن دەيتىن ايكىلى ماركسىزىم - لەنىنىزىمدىڭ قاعىدا تاعى ۇبر رەت بايانالدى، سونىمەن بىرگە ماركسىزىمنىڭ ادلىەتتى سوعىس جانە ادلىەتسىز سوعىس جونىندەگى قاعىداسى دا ۇبر ادىم ىلگەرىلەي بايانالدى.

«پىرولەتارىلىق توڭكەرىشتىڭ اسكەرى پروگراممىسى» دەگەن ماقالا 1916 - جىلى 9 - ايدا نەمىس تىلىندە جازىلعان. العاشقى نۇسقاسى سىكاندىناۋيا سولشىل سوتسىيال - دەموكراتىلارنىڭ جورنالىندا جاريالانغان. دۇنيە جۇزىلىك ۇبرىنىشى سوعىس مەزگىلىندە سولشىل سوتسىيال - دەموكراتىلار سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ پروگراممىسىنداعى «حالىقتىق قارۋلى كۇش» دەگەن تارماققا قارسى شىقتى جانە «قارۋسىز - داندىرۋ» دەيتىن قاتە ۇران كوتەردى.

1916 - جىلى 12 - ايدا بۇل ماقالا وزگەرتۋە ەنگىزگەننەن كەيىن «قارۋسىزداندىرۋ» ۇرانى تۇرالى» دەگەن تاقىرىپپەن «سوتسىيال - دەموكراتىلار جىناعى» نىڭ 2 - تومىنا باسلىدى (قاراڭىز: «لەنىن

شعارمالارى»، 23 - توم، حانزۇشاسى، 92 — 102 - بەتتەر).
لەنن بۇل ماقالانىڭ نەمىشە تۇپ نۇسقاى 1917 - جىلى 4 -
ايدا، روسسىيا قايتۇدىڭ از - اق الدىدا «جاستار يىتەرناتسىونالى»
جورنالنىڭ رەداكىياسىنا تاپسىرىپ بەرگەن. ماقالا 1917 - جىلى وسى
جورنالدىڭ 9 - جانە 10 - سانىنا باسلىغان.

«جاستار يىتەرناتسىونالى» («Jugend - Internationale») —
سىمەرۋالد سولشلىدارىن جاقتان حالقارالىق سوتسىيالىستىك جاستار
ۇيىمدارى بىرلەستىگىنىڭ ورگان جورنالى، 1915 - جىلى 9 - ايدان
1918 - جىلى 5 - ايعا دەيىن سېۋرىختا شىعپ تۇرغان. «جاستار يىتەر -
ناتسىونالى» نا بەرلىگەن باعانى «لەنن شعارمالارى»، 23 - توم، حانزۇ -
شاسى، 163 — 167 - بەتتەرىنەن قاراڭىز. — 1400 - بەت.

365 ر. گرېم (شۋەيتسارىي سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق پارتىيىسى باسشىلارنىڭ
بىرى) 1916 - جىلى جازدا شۋەيتسارىي سوتسىيالىستىك دىموكراتىيالىق پارتىيىسى -
سىنىڭ مەركەزىي قۇرۇلتايىن اشۇعا ازىرلىك كورۇ بايلانىسىمەن تۈزگەن
اسكەرىي ماسەلەلەر تەزىسى ايتىلىپ وتىر. بۇل قۇرۇلتايدى شۋەيتسارىي
سوتسىيالىستىك سوعىس جونىندەگى پوزىتسىيىسىن تۇرالاۋ ۇشىن
1917 - جىلى 2 - ايدا اشۇ بەلگىلەنگەن. — 1400 - بەت.

366 «جاڭا ۇمىر» («Neus Leben») — شۋەيتسارىي سوتسىيالىستىك دىموكراتىيىسى -
يالىق پارتىيىسىنىڭ ورگان جورنالى، 1915 - جىلى 1 - ايدا بەرىندە
شىعا باستانغان، 1917 - جىلى 12 - ايدا شىعۇدان توقتانغان. بۇل جورنال
سىمەرۋالد وڭشىلدارنىڭ كوزقاراسىن ۇگىستەگەن، 1917 - جىلىدىڭ
باسىنان تارتىپ سوتسىيالىستىك شوۋىنىستىك مايدان ۇستانغان.

«جارشى» («Vorbote») — سىمەرۋالد سولشلىدارنىڭ نازارياتلىق
ورگان جورنالى، 1916 - جىلى بەرىندە نەمىس تىلىندە شىققان، جىيىنى
ەكى سان شىققان: بىرىنشى سانى 1916 - جىلى 1 - ايدا، 2 - سانى
1916 - جىلى 4 - ايدا شىققان. بۇل جورنال لەنىننىڭ «وراشىلدىق جانە
ەكىنشى يىتەرناتسىونالدىڭ كۇيرەۋى»، «سوتسىيالىستىك توڭكەرىس جانە
ۇلتاردىڭ ۇزىن ۇزى بىلەۋ ۇقىعى (تەزىسى)» دەگەن شعارمالارىن
باسقان. — 1400 - بەت.

367 حالقارالىق سوتسىيالىستىك دىڭ ەكىنشى رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسى

(كىنتال ۋاكىلدەر "ماجىلىسى) 1916 - جىلى 4 - ايدىڭ 24 - 30 - كۈندەرى كىنتالدا بولپ "تۈستى. وسى رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە يىتەرناتسىونالىستەر "بولىنىپ شىعپ، سول قاناتتاغلار سىمەرۋالد ۋاكىلدەر ماجىلىسىندەگىگە قاراعاندا اناغۇرلىم نىتتىماقتاسىپ كۈشەيە "تۈستى. ۋاكىلدەر "ماجىلىسى لەينىنىڭ كۈش سالۋىمەن سوتسىيال - نىنىشتىقپازدىقتى جانە حالقارالىق سوتسىيالىستىك بىرونىڭ ورايشلىدىق ارەكەتتەرىن سىندايتىن قارار قابىلدادى. كىنتال ۋاكىلدەر "ماجىلىسى ماقۇلداعان جارناما سىمەرۋالد ۋاكىلدەر "ماجىلىسى ماقۇلداعان جارناما قاراعاندا "بىر ادمىلگەرلەي "تۈستى، "بىراق بۇل ماجىلىستە ورايشلىدىققا قارسى تۇرۇ ماسەلەسىن اشق ورتاغا قويمادى، دايەكتى يىتەرناتسىونا - لىستىك مايدان ۇستامادى، بولشەۋىكىتنىڭ ساياساتتىڭ يىمەريالىستىك سوعىس - تى شىكى سوعىسقا اينالدىرىپ، ۇزەلدەرىندەگى يىمەريالىستىك ۇكىمەتتەردى سوعىستا جەڭىلىسكە ۇشراتۇ، ۇششىنى يىتەرناتسىونالدى قۇرۇ جۈنىندەگى نەگىزگى پىرىنسىپتەردى قابىلدامادى. - 1410، - 1465 - بەتتەر.

368 سوتسىيال - دەموكراتىيالىق ەڭبەك توبى (ەڭبەك دوستىقى قوعامى) - گەرمانىيا ارالىقتاعىلارنىڭ ۇيىمى، 1916 - جىلى 3 - ايدا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيادان قول ۇزگەن، يىمەريا پارلامەنتىندەگى ۇيىرمە - نىڭ ۋاكىلدەرىنەن ۇيىمداسقان. بۇل توپ گەرمانىيا ارالىقتاعىلارى 1917 - جىلى قۇرعان تاۋەلسىز سوتسىيال - دەموكراتىيالىق پارتىيانىڭ نەگىزگى ۇيىقىسى بولدى. بۇل پارتيا سوتسىيال - شوۋىنىستەردى جارىا اقتادى جانە ولارمەن بىرلىك ساقتاۋدى قۇتتادى. - 1411، - 1449 - بەتتەر.

369 سوعىستىق ونەركاسىپ كومىتەتىن يىمەريالىستىك "برى بۇرجۇازيا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ سوعىس جۇرگىزۋىسە كومەكتەسۇ "ۇششىن 1915 - جىلى روسىيادا قۇرعان. بۇرجۇازيا جۇمىششىلارغا ۇز نىقالىن وتكىزۇ، ولارغا قورعامپازدىق نىسايىن "سڭىرۇ "ۇششىن، سوعىستىق ونەركاسىپ كومىتەتىنە قاراستى "جۇمىششى ۇيىرمەلەرى" ن قۇرىپ، جۇمىششى ۋاكىلدەرىن وسى ۇيىمدارغا تارتتى، "سويتىپ جۇمىششىلار بۇقاراسىنىڭ اسكەرىي زاۋاتىناردا ەڭبەك ونىمدىلىگىن ارتتىرۇنا دەم بەردى. مەنشەۋىكتەر بۇرجۇازيا جوسپار - لاعان، وتانىشلىدىقپەن سىرلاعان وسى قاسكۇنەمدىككە بەلسەنە قاتناستى؛

ال بولشەۋىكتەر سوعىستىق ونەركاسىپ كومىتەتىنە تىمىم سالاتىندىمىن

جارىيالايدى جانە كوپ ساندى جۇمىسشىلاردىڭ قولداۋىمەن جەڭىستى تۈردە تىپىم سالدى. — 1411، — 1434 — بەتتەر.

370 «كۈزەتشى» («La Sentinelle») — شۋەيتسارىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ نەۋشاتىل وېلىسىندى (شۋەيتسارىيانىڭ فرانسۇز تىلى رايونى) ئۇيىمىدارىنىڭ ورگان گازەتى، 1884 - جىلى ساۋدىڭدا شىعا باستاغان. دۇنيە جۈزىلىك ئېرىنىشى سوتسىيالىك العاشقى بىرنەشە جىلىنىدا بۇل گازەت يىتەرناتسىيونالىستىك مايداندا بولدى. 1914 - جىلى 11 - ايدىڭ 13 - كۈنگى 263 - سانىدا روسىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىيىسى ورتالىق كومىتېتىنىڭ «سوتسىيالىك - روسىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسى» دەگەن جارىنامىسىنى قىسقارتىپ باستى (وسى تۈمنىڭ 898 - 909 - بەتتەرىنە قاراڭىز). — 1417 - بەت.

371 1915 - جىلى 11 - ايدىڭ 20 - 21 - كۈنىدەرى ارادادا بولسىپ وتكەن شۋەيتسارىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلتايى ايتىلىپ وتىر. قۇرۇلتايدىڭ كۈن تارتىبىنىدەگى وزەكتى ماسەلە شۋەيتسارىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ يىتەرناتسىيونالىستىك - سىمپەرۋالد وداعى جونىنىدەگى پوزىتسىيىسى تۋرالى ماسەلە بولدى. شۋەيتسارىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىندىكى ئۇش توپ ورتاسىندا وسى ماسەلە ئۈستىدە كۈرەس ئورنىدى، بۇل ئۇش توپ مىناۋ: 1) سىمپەر-ۋالدشىلدارغا قارسى توپ (گىرەيلىك، فەرۇگ قاتارلىقلار)؛ 2) سىمپەرۋالد وڭشىلدارىنىڭ جاقىتاۋشىلارى (ر. گىرىم)؛ 3) سىمپەرۋالد سولشىلدارىنىڭ جاقىتاۋشىلارى (پرايىتىن قاتارلىقلار).

گىرىم ئېر قارار جوباسىنى العاقويدى، شۋەيتسارىيا سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق پارتىيىسىنىڭ سىمپەرۋالد وداعىغا كىرۈش جانە سىمپەرۋالد وڭشىلدارىنىڭ سىياسىي لۇشىنىن قۇيتاۋىش ئۈستىسى. شۋەيتسارىيا سولشىل سوتسىيالىك - دېموكراتىيالىق گىرىمنىڭ قارار جوباسىغا ئۈزەتۈ بەرىپ، سوتسىيالىك قارسى بۇقارالىق توڭكەرىستىك كۈرەس ئورنى الدىرۋدى ئۈستىسى ەتۈ، سونىمەن بىرگە يىمپەريالىستىك سوتسىيالىك تەك جەڭىمپاز پىرولەتارىيات قانا اقىرلاتا الادى دەپ مالىمدەدى.

قۇرۇلتايدى سولشىلداردىڭ ئۈزەتۈ جوباسىنى كوپ داۋىسىپەن ماقۇلدادى. — 1417 - بەت.

372 پايدالانغۇز: ماركس «لۇي بۇناپارتنىڭ تۇمان ايسىنىڭ 18 - كۈنى»
 («ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۇشاسى،
 600 - بەت). — 1421 - بەت.

373 «كوممۇنىستەر» («Коммунист») — لەنىن باسقارغان جورنال،
 «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەداكسىياسى جاعىنان 1915 - جىلى
 چەنەۋادا شىعارىلعان، بار - جوعى بىر عانا قوس سان شىعارىلدى، وعان
 لەنىننىڭ «ەكىنشى يىتەرناتسىونالدىڭ كۇپرەۋى»، «فرانسيا سوتسىيالىستەرد -
 نىڭ ادبەتتى ئۇنى»، «ىتالىياداعى يىمپەريالىزىم جانە سوتسىيالىزىم»
 دەگەن ئۇش ماقالاسى باسىلدى.

لەنىن جورنال رەداكسىيىسىنداعى بۇخارىن - پىتاكوكۇ پارتىياعا قارسى
 توبىنا قارسى كۇرەس جۇرگىزىپ، بۇل توپىنىڭ بولشەۋىكىتەرگە قارسى
 كوزقاراسىن جانە جورنالدىن پايدالانىپ جىكشىلىدىك سىتەۋ ارەكەتىن
 اشكەرەلەدى. بۇل توپىنىڭ پارتىياعا قارسى مايدانى سەبەپتى لەنىن «سوت -
 سىيال - دەموكراتتار» گازەتى رەداكسىيىسىنا بۇل توپتان بىرگە بولۇ جانە
 ولارمەن بىرلىكتە جورنال شىعارۇدى توقتاتىۋ تۇرالى ئۇسىنىس بەردى.
 «سوتسىيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەداكسىياسى 1916 - جىلى 10 -
 ايدان تارتىپ ئوزىنىڭ «سوتسىيال - دەموكراتتار جىيىنى» ن شىعارا
 باستادى. — 1422 - بەت.

374 «روسىيا سوتسىيال - دەموكراتىيالىق جۇمىشى پارتىياسى ئۇيىمداستىرۇ
 كومىتەتىنىڭ شەتەلدەگى شۇجىلەر مەڭگەرمەسىنىڭ جالپى ئۇقتىرۇى»
 («Известия Заграничного Секретариата Организационного
 Комитета Российской Социал - Демократической Рабочей
 Партии») — مەنشەۋىكىتەردىڭ گازەتى، 1915 - جىلى 2 - ايدا شۆە -
 يتسارىيادا شىعا باستاعان، 1917 - جىلى 3 - ايدا شىعۇدان توقتاعان، جىيىنى
 10 سان شىققان. — 1426 - بەت.

375 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 33 - توم. — 1429 - بەت.

376 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم،
 حانزۇشاسى، 468 - بەت. — 1430 - بەت.

377 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلىس شىعارمالارى»، 37 - توم، حانزۇشاسى،
 391 - بەت. — 1430 - بەت.

378 پايدالانغۇز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 38 - توم، حانزۇشاسى، 44 - ، 151 - بەتتەر. - 1431 - بەت.

379 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۇ - شاسى، 271 - 287 - بەتتەر. - 1431 - بەت.

380 «ەڭبەك ئۇنى» («Голос Труба») - مەنشەۋىكتەردىڭ جارىيا گازەتى، 1916 - جىلى سامارادا شىعا باستاعان، بۇل گازەت بۇرىن «بىزدىڭ ئۇن» دەگەن ئىپەن شىققان. - 1439 - بەت.

381 لەنىن ئاسلى «بۇرژۇئالىق ئىنقىلاۋىيەتچىلەردىن پەن سوتسىيالىستىك ئىنقىلاۋىيەتچىلەردىن» دەگەن ماقالاسىن شەتەلدە تۇراتىن روسسىيا سوتسىيالىستىرى نيۇ - يوركتە شىعارغان «جاڭا دۇنيە» گازەتىدە جاريالاماق بولغان ەدى. بۇراق بۇل گازەت بۇل ماقالانى جاريالامادى. بۇل ماقالانىڭ باسقى ەكى تاراۋى تۈزەتۈ ەنگىزگەننەن كەيىن «دۇنيە جۇزىلىك سىياسىداى بۇرىلىس» دەگەن تاقىرىپپەن «سوتسىيالىستىك - ەموكراتىتار» گازەتىنىڭ ەك سوغى سانىدا، يەنى 58 - سانىدا جاريالاندى (قاراڭىز: «لەنىن شىعار - مالارى»، 23 - توم، حانزۇشاسى، 269 - 277 - بەتتەر). - 1443 - بەت.

382 «العا» («Avanti!») - ئىتالىيا سوتسىيالىستىك پارتىياسى ورتالىق كومىتەتىنىڭ ورگان گازەتى، 1896 - جىلى 12 - ئايدا باستاپ شىققان. دۇنيە جۇزىلىك بىرىنشى سوعىس كەزىندە، بۇل گازەت داىەكتى بولغان ئىنتەرناتسىيونالىستىك مايدان ۇستادى، چاڭغىرتىمپازدارمەن قاتناسىن ۇزبەدى. - 1453 - بەت.

383 جۇمىشى ۇيىمى باس وداعى (ەڭبەك باس بىرلەستىگى) - بۇكىل فرانسىيالىق جۇمىشى ۇيىمدارنىڭ بىرلەستىگى، 1895 - جىلى قۇرىلغان. دۇنيە جۇزىلىك بىرىنشى سوعىس كەزىندە ەڭبەك باس بىرلەستىگىنىڭ باششلىق ۇيتقىسى بىمپەريالىستىر چاغىنا ۇسپ كەتتى، تاپتىق ئستەستىكتى ۇاعىزدادى جانە «وتان قورعاۋ»دى ۇگىتتەدى. - 1459 - بەت.

384 «حالىق ئۇنى» («Volksstimme») - گەرمانىيا سوتسىيالىستىك - ەموكراتىيالىق پارتىياسىنىڭ ورگان گازەتى، 1890 - جىلى 1 - ئايدا - 1933 - جىلى 2 - ئايدا ەيىن كەمىستە شىعپ تۇردى. دۇنيە جۇزىلىك بىرىنشى سوعىس كەزىندە ول سوتسىيالىستىك - شوۋىنىستىك گازەتى بولدى. - 1461 - بەت.

385 «ايقاس» («La Bataille») - فرانسىيانىڭ ۇكىمەتسىزدىك جۇمىشى

بىرلەشتىگىشىلدەرنىڭ ورگان گازەتى، 1915 - جىلى 11 - ايدا العاش
پارىجدا شەققان. دۇنيە جۇزىلىك ئېرىشى سوعىسى كەزىندە بۇل گازەت
شۈۋېنىستىك مايدان ۇستادى. — 1463 - بەت.

ادام اتتاری کورسە تکشی

Аксельрод, Павел Борисо-)

، 742 — (вич 1850 — 1938

— 1422، — 1327 ، — 1094 ، — 980

بەت.

Александр II) II الەксандр

1881 — 1818) — 672 بەت.

الەكسينسكي گريگوري الەكسيەۋيچ

Алексинский, Григорий)

Алексеевич (1879 — جىلى

تۇلغان — 738، — 1037، — 1119،

بەت.

الەكسيەۋا، ەۋدوكيا ميستروفانوۋنا

Алексеева, Евдокия мит-)

рофановна (956 — بەت.

ان (An) — قاراڭىز: جوردانىيا

(Жордания).

اراكچەيەۋ. الەكسي اندرەيەۋيچ

Аракчеев, Алексей Анд-)

— 1834 (реевич 1769 — 667 —

بەت.

Аristophanes) جاڭا

ەرادان بۇرىن 446 — 386) —

1258 — بەت.

اريسنوتيل (Aristoteles) جاڭا ەرادان

1

Adickes Erich) ەريخ

1866 — 1928) — 572 بەت.

Adler, Frie- ەدلەر، فريدريخ

drich 1879 — 1960) — 73 بەت.

Adler Victor,) ۆيكتور،

1852 — 1919) — 1101 بەت.

اڭاھد، ى (Agahd .E) — 1236

بەت.

Aguinaldo) ەمىليو،

1869 — 1964) (Emilio — 1331

بەت.

اكيموۋ (Акимов 1872 — 1921)،

شەن اتى ماھنوۋەتس، ۆلاديمير

Махновец, Влад- ەتروۋيچ

ими́р Петро́вич) — 440 بەت.

اكسەلرود، ليۋبوۋ يساكوۋنا

Аксельрод Любовь Исако-)

1868 — 1946) (вна قалам اتى

ورتودوكس (ортодокс) — 171

بەت.

اكسەلرود، پاۋەل بوريسوۋيچ

670، 917 - بەتتەر .
 Baumann, Ju-) جۇلېۋس
 1916 (1837 - lius) 310 - بەت .
 Bauer, Bruno) برۇنو
 1882 (1809 - 912 - بەت .
 Bauer, Otto) وتتو
 1938 (1882 - 804، 1089، -
 1146، 1164، - بەتتەر .
 (Базаров 1874 - 1939) بازاروۋ
 شىن اتى رۇدنەۋ، ۋلادىمىر
 Руднев, Вла-) الەكساندر، ۋوچىچ
 (димитр Александрович
 5 - بەت
 «بب» 1455 - بەت .
 Becher, Erich) ەرىخ
 1929 (1882 - 310 - بەت .
 Beer, Max 1864 -) ماكس -
 1943 (1279 - بەت .
 Beesly, ەدۋارد سپەنسەر
 (Edward Spencer 1831 - 1915
 551 - بەت .
 بەككەرەل، انتوينە - ەنەرى
 Becquerel, Antoine Henri)
 1908 (1852 - 408 - بەت .
 Berkeley, ەركلىي، گەرگە
 (George 1685 - 1753) 25 - ،
 1137 - بەتتەر .
 Bernhard) لۇدۋىگ
 1935 (1875 - Ludwig) 894 -
 بەت .

بۇرىن 384 - 322) - 1132 -
 بەت .
 Armst-) ۋىليام گەرگە
 rong, william George
 1900 (1180 - 1259 - بەت .
 ارندت، پاۋل (Arndt, paul) -
 1254 - بەت .
 اسسەزات، ج. (Assezat, J.) -
 46 - بەت .
 اۋستەرلىتز، فرىدريخ (Austerlitz,
 1931 (1862 - Friedrich) -
 1162 - بەت .
 ەۋەلىك، ەدۋارد (Aveling,
 1898 (1851 - Edward) 918 -
 بەت .
 اۋەنارىۋس، رىچارد (Avenarius,
 1896 (1843 - Richard) -
 24 - بەت .

ب

باداىەۋ الەكسەي ەگورۋوچىچ (Бадаев,
 Алексей Егорович 1883 -
 1951 (1099 - بەت .
 باكس، ەرنەست بەلفورت (Вах,
 (Ernest Belfort 1854 - 1926
 237 - بەت .
 باكۋىنن، مىخائىل الەكساندرۋوچىچ
 Бакунин, Михаил Алек-) -
 1876 (1814 - сандрович)

- Boltzmann,) لۇدۋىگ (Ludwig 1844—1906 — 146 —
بەت.
- Bonomi, Ivanoe) بونومى يۋانو (1873 — 1951 — 1462 — بەت.
- Boisboudon,) بوۋبۇدون (Bourbons) — بەتتەر.
- Bourderon,) البەرت (Albert 1859 — 1930 — 1465 —
بەت.
- Boyle, Robert) روبەرت (1627 — 1691 — 211 — بەت.
- Brails,) برايلسفورد، ھەنرى نوەل (ford, Henry Noel 1873—1958 — 993 —
بەت.
- Bran,) برانتىك، كارل ھالمار (karl Hjalmar 1860 — 1925 — 1037 — بەت.
- Brizon, pierre) پىيەررە (1878 — 1923 — 1462 — بەت.
- Brouc,) بروۋكەر، لويىس دى (kere, Louis de 1870 — 1957 — 12 — بەت.
- (Broutchoux, B) ب (1849 — 1906 — 499 — بەت.
- Broune,) برىۋنەتەر، ڧەردىناند (tiere, Ferdinand 1849—1906 — 499 —
بەت.
- بۇخارىن نىكولاي يۋانۋوۋىچ (Bухарин, Николай Иван-) 1888—1938 (ович) — 1224 — بەت.
- بىدەرمان، الوىس ەمانۋەل (Biedermann, Alois Emanuel 1819 — 1885 — 344 — بەت.
- بيرون، ەرنست جوھان (Biron,) (Ernst Johann 1690 — 1772 — 667 — بەت.
- بىسمارک، وتتو (Bismarck, otto 1815 — 1898 — 603 — 657 — 756 — 781 — 867 — 962 — 973 — بەتتەر.
- Bissolati,) بىسسولاتى، لەونىدا (Leonida 1857—1920 — 1037 — 1094 — 1436 — 1462 — بەتتەر.
- بلان، الەكساندىرە (Blanc,) (Alexandre 1874 — 1924 — 1462 — بەت.
- Blei, Franz) بىلەي ڧرانز (1871 — 1942 — 515 — بەت.
- بوبرىنسكى، ۋلادىمىر الەكسىيەۋىچ (Бобринский, Владимир) 1868 — 1868 — جىلى
تۇلغان — 971 — بەتتەر.
- بۇگدانوۋ (Богданов 1873—1928) — 1037 — 1094 — 1436 — 1462 — بەتتەر.
- شەن اتى مالىنوۋسكى، الەكساندەر، الەكساندروۋىچ (Малино-вский, Александр Алексан-дрович) — 5 — بەت.
- بولىن، ۋىلھەلم اندرەس (Bolin,) (Wilhelm Andreas 1835—1924 — 127 — بەت.

بەلوۋسۇ، تەرەنتى وسىپوۋىچ
Белоусов, Терентий осн—)
(пович 1875 — جىلى تۇلغان)
— 617 — بەت.

بەلتوۋ، ب. — قاراگىز: پىلە خانوۋ.
Беннигсен, М. П. (—)
(Э. П. 1875 — جىلى تۇلغان)
— 798 — بەت.

بەنتلى، مادىسون (Bentley,
1870 — 1955) (Madison) — بەت.
بەرارد، ۋىكتور (Berard, Victor
1864 — 1931) — 295 — بەت.

بەرمان، ياكوۋ الەكساندرۇۋىچ
Берман, Яков Александр—)
(рович 1868 — 1933) — 18 —
بەت.

بەرنشتەين، ەدۋارد (Bernstein
1850 — 1932) (Eduard) — 3 —
651 — 1059 — 1172 — 1364 —
بەتتەر.

ۋ

ۋولتمان، لۇدۋىگ (Woltmann,
1871 — 1907) (Ludwig) — 535 —
بەت.

ۋالىيان، ەدوۋارد (Vaillant,
1840 — 1915) (Edouard) — 1023 —
1099 — بەتتەر.

ۋالەنتىنۇۋ (Валентинов)

بۇلگاكوۋ، سەرگەي نىكولايەۋىچ
Булгаков, сергей Никол—)
(аевич 1871 — 1944) — 573 — بەت.
بۇلكىن (Булкин 1888 — جىلى
تۇلغان)، شىن اتى سەمەنوۋ،
فەدور افاناسىيەۋىچ (Семенов,
Федор Афанасьевич —
781 — 1436 — بەتتەر.

بۇرتسەۋ، ۋلادىمىر لۇۋوۋىچ (Бур-
цев, Владимир Львович
1862 — 1936) (1862 — 1936) — 969 — 1092 —
بەت.

بۇرىانوۋ، ا. ف. (Бурьянов, А. Ф.
1880 — جىلى تۇلغان) —
785 — بەت.

بەم — باۋەرك، ەۋگەن (Bohm —
Bawerk, Eugen 1851 — 1914)
— 6 — بەت.

بىۋخنەر، لۇدۋىگ (Büchner,
1824 — 1899) (Ludwig) — 65 —
923 — بەتتەر.

بەبەل، اۋگۇست (Bebel, August
1840 — 1913) — 345 — 1071 —
بەتتەر.

بەككەرەل، جان (Becquerel, Jean
1878 — 1953) — 465 — بەت.

بەلگەر، ەرۋىن (Belger, Erwin
1875 — جىلى تۇللىپ، 1919 —
1922 — جىلدار ارالغىندا ولگەن)
— 1033 — بەت.

گەككەر، ەمىل (Häcker Emil)

1934 — 1875) — 860 — بەت

گانكەۋىچ، نىكولاي (Ганкевич)

Николай 1869 — (جىلى تۇلغان)

— 822 — بەت.

گانەتسكى (Ганецкий 1879—1937)

شەن اتى فېۋرستەنبەرگ، ياكوۋ

Станислаۋوۋىچ (Фюрстенберг)

— (Яков Станиславович

— 879 — بەت.

گاردەنن. ي. — قاراغز چەرنوۋ.

گارىبالدى، گېۋزبەي. (Garibaldi)

— (Giuseppe 1807 — 1882

— 867 ، 998 — بەتتەر.

گاسسەندى، پىيەررە (Gassendi)

— 1655 (Pierre 1592 — 1137

— بەت.

گەورگە V (George v 1865—1936)

— 1395 — بەت.

گلاستون، ۋىليام ەۋارت (Glad-

ston, Willian Ewart

— 1898 (1809 — 871 — بەت.

گوگول، نىكولاي ۋاسىلىيەۋىچ

Гоголь, Николай Василье-

— 1852 (вич 1809 — 88 — بەت.

گولاي، پاۋل (Golay, Paul)

— 1951 (1877 — 1082 — بەت.

گولدىبلات (Гольдблат)

شەن اتى گرېنبەرگ

Гринберг. (ۋلادىمىر داۋىدوۋىچ)

1879—1964)، شەن اتى، ۋولسكى،

نىكولاي ۋلادىسلاۋوۋىچ (Вольс-

кий, николай Владиславо-

вич) — 17 — بەت.

ۋاندەرۋەلدە، ەمىل (Vandervel-

— (de, Emile 1866 — 1938

— 12 ، 981 ، 1097 ، 1155 ،

— 1411 — بەتتەر.

ۋان راۋەستەين، ۋىللەم (Van Ra-

vesteyn, Willem 1876 — جىلى

تۇلغان) — 714 — بەت.

ۋاۋبەل، يوحان ۋىلھەلم (Vaubel)

(Johann Wilhelm 1864—1957

— 472 — بەت.

ۋەرنادسكى، ۋلادىمىر يۋانوۋىچ

Вернадский, Владимир)

— (Иванович 1863 — 1945

— 491 — بەت.

ۋلاسوۋ، ا. (Власов, А.)

— 749 — بەت.

گ

گالىيىفە، گاستون — الەكساندەر —

اۋگۇست (Galliffet, Gaston -)

Alexandre - Auguste

— 1909 (1830 — 1405 — بەت.

گەككەل، ەرنست ھەينرىچ (Haec-

— 1919 kel, Ernst Heinrich

— 1834) — 62 — بەت.

1922 — 1845) شن اتى باسپىلە،

ماتىيەۋ (Basile, Mathieu) —

978 — 1380 — بەتتەر.

گىليوم، جامىس (Guillaume,)

1916 — 1844 (James) — 1077 —

بەت.

گىزو، فرانسويس — پىەررە — گىليوم

Guizot, Francois Pierre —

1874 — 1787 (Guillume) —

931 — بەت.

گەگەل، گەورگ ۋىلەلەلم فرىدريخ

Hegel Georg Wilhelm)

1831 — 1770 (Friedrich) — 4 —

688 — 706 — 912 — 965 —

992 — 1132 — بەتتەر.

گۇرۋىچ، يىساك ادولفوۋىچ (Гур-

вич, Исаак Адольфович

1924 — 1860 — 1324 — بەت.

گۇچكوف، الەكساندر يۋانوۋىچ

Гучков, Александр Ива-) —

1936 — 1862 (нович) — 969 —

998 — 1447 — بەتتەر.

گۇچكا — قاراگىز: ەرمانسكى.

گۈۋزەدەۋ، كۇزما، انتونوۋىچ (Гвоз-

дев, Кузьма Антонович

1883 — جىلى تۇلەن) — 1436 —

بەت.

گۋىننەر، ارتۋر فون (Gwinner,)

1931 — 1856 (Arthur von) —

1268 — بەت.

— (Владимир Давыович

886 — بەت.

كومپەرس، سامۋەل (Compers)

1924 — 1850 (Samuel) —

1172 — بەت.

گوركي، ماكسىم (Горкий, Максим

1936 — 1868) شن اتى پەشكوف،

الەكسەي ماكسىموۋىچ (Пешков,)

— (Алексей Максимович

763 — بەت.

گورتەر، ھەرمان (Gorter, Herman)

1927 — 1864 — 1037 — 1083 —

1154 — بەتتەر.

گرانات. ا. ن. جانە. ي. ن

(Гранат, А. Н И И. Н.)

911 — بەت.

گراسمان، ھەرمان گۇنتە (Grass-

mann, Hermann Günther

1877 — 1809 — 273 — بەت.

گرەيلىخ، ھەرمان (Greulich,)

1925 — 1842 (Herman) —

1038 — بەت.

گرىم روبەرت (Grimm, Robert)

1958 — 1881 — 1038 — 1400 —

بەتتەر.

گرىۋنبرگ كارل (Grünberg, karl)

1940 — 1861 — 1388 — بەت.

گرىۋن، كارل (Grün, karl)

1887 — 1817 — 127 — بەت.

گەد، جىۋل (Guesde, Jules)

David, Eduard) داۋید، ەدۋارد
(1863 — 1930) — 979 — 1076 ،
— 1462 ، — 1428 ، — 1361 ، — 1281
بەتتەر.

Belaisi, Francis) فرانسىس،
(1873 — جىلى تۇلغان)
— 982 — بەت.

Delacroix, Henri) ەلەكروا، ەنرى،
(1855 — 1922) — 334 —
بەت.

Deschanel, paul) پاول،
(1855 — 1922) — 1259 — بەت.

Descartes, Rene) رەنە،
(1596 — 1650) — 488 — 1137 ،
بەتتەر.

Diderot, Denis) دەنيس،
(1713 — 1784) — 46 — بەت.

Dietzgen, Eugen) ديتسگەن، ەۋگەن،
(1862 — 1930) — 186 —
بەت.

Dietzgen, Josef) ديتسگەن، يوسىف،
(1828 — 1888) — 23 — ،
— 1138 — بەتتەر.

Dixon, Edward) دىكسون، ەدۋارد،
(Trarers) — 145 — بەت.

Diner, denes Josef) دىنەر، دەنس،
(1857 — 1937) — 408 —
بەت.

Diouritch, جورج

Göring, karl) گورىنگ، كارل
(1841 — 1953) — 153 — بەت.

Günther, Siegmund) گىۋنتەر،
(1848 — 1923) — 469 —
بەت.

Гельфонд, Н. О.) ەلفوند،
(1863 — 1942) — 18 — بەت.
گەرتسەن، ەلەكساندر يۋانوۋىچ
(Герцен, Александр Ива-) —
(1812 — 1870) — 667 — ،
— 679 — بەتتەر.

د

D'Alembert, Jean) د الەمبەر، جان
(1717 — 1783) — 47 — بەت.
Дан, Ф. И.) دان، فى، يى،
(1871 — 1947) شىن اتى گۇرۋىچ،
Гурвич, Федор) فەدور يىليچ
(Ильич) — 653 — 720 — 741 — ،
— 752 — 777 — 786 — بەتتەر.

Darwin, Charles Robert) دارۋىن،
چارلىز روبەرت (— 1809 — 1882) — 405 — بەت.

Дагве, Павел) داۋگە، پاول،
گەورگىيەۋىچ (Геоггиевич) —
1869 — 1949) — 404 — بەت.

Давыдов, Леонид Федо-) داۋىدوۋ،
لەونىد فەدوروۋىچ (—
1249 — (рович) بەت

Дриault, J. Edouard — 1292 — بەت.
 دىۋخەم، پىەررە-ماۋرىسە-مارىيە
 Duhem, Pierre — Maurice —
 — 73 — (Marie 1861 — 1916
 بەت.

ديۇما، شارل (Dumas, charles)
 — 979 — 1914 (1883 —
 دۈنكەر، كاتە (Dunker, kate)
 — 1360 — 1953 (1871 —
 دىۋرىڭ، ەۋگەن كارل (Dühring)
 — 1921 (Eugen Karl 1833 —
 — 2، — 602 — بەتتەر.

دەموكرىت (Democritus) شامامەن
 جاڭا ەرادان بۇرىن 370 — 460
 — 203، — 1137 — بەتتەر.

دەنيكىن، انتون يۋانوۋىچ (Ленин)
 Антон Иванович
 — 1147 — 1947 (1872 —
 بەت.

•

ەرۋە، گۇستاو (Herve, Gustave)
 — 1456 — 1944 (1871 —
 ەدۋارد VII (Edward VII)
 — 1248 — 1910 (1841 —
 ەجوۋ (Ежов 1879 — 1939)، شىن
 اتى سەدەرباۋم سەرگەي وسىپوۋىچ
 Цедербаум Сергей Осипо-
 — 741 — (вич

(Georges — 1255 — بەت.
 دىزاەلى، بەنجامىن (Disraeli, Benjamin)
 — 1804 — 1881
 — 1279 — بەت.

دەۋنىسكى، پ. ن. (Дневницкий, П. Н.)
 — 1883 — تۇلىعان) شىن
 اتى تەدەرباۋم، فەدور وسىپوۋىچ
 Цедер баум, Федор)
 — 661 — (Ссипович
 دەۋرولىۋوۋ، نىكولاي ەكساندروۋ-
 Добролюбов, Николай)
 — 1836 — 1861 (Александрович
 — 672، — 1458 — بەتتەر.

دولگورۇكوۋ، پاۋەل دىمىترىيەۋىچ
 Долгоруков, Павел Дми-
 — 1866 — 1930 (триевич
 — 969 — بەت.

دونتسوۋ، دىمىترو (Донцов, Дмитро)
 — 834 — (ро

دوستويەۋسكى، فەدور مىخايلوۋىچ
 Достоевский, Федор Ми-
 — 1821 — 1881 (хайлович
 — 763 — بەت.

دراگومانوۋ، مىخايل پەتروۋىچ
 Драгоманов, Михаил Пе-
 — 1841 — 1895 (трович
 — 862 — بەت.

دريفيۇس، ەلفرەد (Dreyfus, Alfred)
 — 1859 — 1935
 — 1143 — بەت.

بەت.

Jaures. Jeann) جان جورەس،

1914 — (1859 — 327 — بەت.

جوردانیا، نوي نیکولایەۆیچ

Жордания, Ной Николае—)

1953 — (1870 вич)، قалам اتی

Костров, АН) ان کوستروۆ،

— 472، — 786، — 1121 — بەتتەر.

Jouhaux, Leon) لەون جوۆ،

1954 — (1879 — 1459 — بەت.

Joule،) جامەس پرەسکوتس،

James prescotts (1818 — 1889

— 499 — بەت.

جەلیابوۆ، اندرەي یۆانوۆیچ

Желябов, Андрей Ивано—)

1881 — (1850 вич) — 998 — بەت.

George, Hehry) هەنري جورج،

1897 — (1839 — 685 — بەت.

Giffen, Robert) روبەرت جیففەت،

— 1314، — 994 — (1837 — 1910

بەتتەر.

ز

Zahn. Fried—) فریدریح زاحن،

1946 — (1869 rich) — 1180 — بەت.

Засулич،) ۆەرا یۆانوۆنا

(Вера Ивановна 1849 — 1919

— 743 — بەت.

Zeemann, pieter) زیمانن، پیەتەر

— (Jeidels. otto) وەتتو ەیدەلس،

1200 — بەت.

Engels) ەنگەلس فریدریح

— (Friedrich 1820 — 1895

— 2، — 602، — 638، — 692، — 698،

— 706، — 812، — 910، — 971،

— 1071، — 1133، — 1324، — 1385،

— 1403، — 1428 — بەتتەر.

Epikouros) ەپیکۆر جاڭا ەرادان

بۆرین 341 — (270 — 912 — بەت.

Ерманский, А.) ۱. ەرمانسکی،

1941 — (1866 شەن اتی کوگان،

وسین ارکادیەۆیچ (Коган،)

осип Аркадьевич) قалам اتی

Гушка) — 720 — بەت.

Eschwege،) ەشۆەگە، لۆدوۆیگ

(Ludwig — 1199 — بەت.

Евлогий) 1868 — جەلی ەۆلۆگی

تۆیلەان،) شەن اتی گەورگیە—

Георгиевский،) ۆاسیلی (Василий

— 220 — بەت

Ewald, oskar) ەۆالد، وسکار

1881 — جەلی تۆیلەان،) شەن

Frie—) اتی فریەدلاندەر، وسکار

(dlander, oskar — 87 — بەت.

ج

James. wil—) جەمەس، ۆیللیام

— 560 — (1842 liam)

Überweg,) فریه دریح ، یۆبەرۋەگ،
— (Friedrich 1826 — 1881
310 — بەت.

Hume, David) داۋید ، ییۋح،
— 1137 — 1776 (1711 — 922 — ،
بەتتەر.

یزگوییەۆ (Изгоев, 1872 — جیلی
تۋیلغان)، شىن اتى لاندە،
Ланде) سولومونوۋیچ (Александр Соломонович
— 649 — 767 — بەتتەر.

ك

كاپو، یوسف (Caillaux,)
— 993 — (Joseph 1863 — 1944
بەت.

كالۋەر، ریحارد (Calwer, Ri-)
— 1305 — (chard 1868 — 1927
بەت.

كانت، ایمانوئل (Kant Immanuel)
— 922 — 1804 (1724 — 4 — ،
1137 — بەتتەر.

كاۋلوۆ، ۋاسیلی اندەرەییەۋیچ
Караулов, Василий Анд-))
— 649 — (реевич 1854 — 1910
بەت.

كانەجی، اندرەۋ (Carnegie,)
— 1322 — (Andrew 1835 — 1919
بەت.

1943 — 473 — بەت.

زیچەن، تەودور (Ziehen, Th-)
— 362 — (eodor 1862 — 1950
بەت.

زورگە، فریدریح ادولفی (Sorgc,)
— 1906 — (Fridrich Adolph 1828 —
960 — ، 1429 — بەت.

ي

یەرۋسالەم، ۋیلەلم (Jerusalem,)
— 1923 — (wilhelem 1854 —
144 — بەت.

یودل فریدریح (Jodl, Friedrich)
— 1914 — (1849 — 127 — بەت.

یۇنیۋس (Junius) — قاراڭسىز:
لۋكسەمبۇرگ.

یۈركەۋیچ (Юркевич 1885 — 1918)
شىن اتى رەییالكا، لەۋ (Рыбалка,
лев — 80 — 1155 — بەتتەر.

یۈشكەۋیچ، پاۋەل سولومونوۋیچ
Юшкевич, Павел Соло-))
— 1945 — (монович 1873 — 17 —
بەت.

یۋان شكاي (Yuanshikay)
— 1916 — (1859 — 631 — ، 718 —
بەتتەر.

یۈدەكۇم، البەرت (Südekum,)
— 1944 — (Albert 1871 — 988 — ،
1099، 1281، 1461 — بەتتەر.

- کارنو، نیکولا - لەونارد - سادی
Carnot, Nicolas - Lèona -
1832-1796 (rd - sadi) - 499 -
بەت.
- کارستانیەن، فریەدریچ -
Carstan - (Friedrich jen, - 95 -
بەت.
- کارۇس، پاۋل (Carus, paul)
1919-1852 (1852 - 365 -
بەت.
- کاۋفمان، ەۋگەنی (Kaufmann, Eugen)
1209 - 1209 -
بەت.
- کۋەلارت، جان فرانس ۋان
Cauwelaert, Jan Frans van
1880 -
بەت.
- کاۋەلین، کونستانتین دمتریەۋیچ
Кавелин константин Дм -
1885-1818 (итриевич) - 673 -
بەت.
- کاۋتسکی، کارل (Kautsky, Karl)
1938-1854 (1854 - 153 - 804 -
978 - 1075 - 1156 -
1172 - 1364 - 1403 -
1421 - 1449 -
بەتتەر.
- کیرەحوف، گۇستاو روبەرت
Kirchhoff, Gustav Robert
1887-1824 (1824 - 273 -
بەت.
- کلاۋەۋیتز، کارل (Clausewitz, Karl)
1831-1780 (carl) - 995 -
1071 -
بەتتەر.
- کلاۋزیۇس، رۇدولفی (Clausius, Rudolf)
- 1888-1822 (Rudolf) - 499 -
بەت.
- کلەینپەتەر، جانس (Kleinpeter, Hans)
1916-1869 (Hans) - 143 -
بەت.
- کلیفورد، ۋلیام کیگدون (Clifford, William kingdon)
1877-1845 (William kingdon) - 364 -
بەت.
- کوحن، ەرمەن (Cohen, Her-mann)
1918-1842 (mann) - 153 -
بەت.
- کوکوشکین، ەدور ەدورۋیچ
Кокошкин Федор Федо -
1918-1817 (рович) - 840 -
بەت.
- کولتسوۋ، د. (Кольцов, Д.)
1920-1863 (1863 -
بۇرگ، بوریس ابراموۋیچ (борис)
Абрамович Гинзбург, -
اتی ل. س. (Л. С.)؛ سەدوۋ، ل.
(Седов, Л) - 742 -
بەت.
- کولچاک، ەلەکساندر ۋاسیلیەۋیچ
Колчак, Александр Ва -
1920-1873 (ильевич) -
1174 -
بەت.
- کولیۋباکین، ەلەکساندر میخایلوۋیچ
Колюбакин, Александр)
1915-1868 (Михайлович) - 840 -
بەت.
- کونت، اۋگۇست (Comte, Auguste)

Крестовников, Гри-дарۆيچ

горий Александрович

— 1855 (جىلى تۇلغان) — 969 —

بەت.

Кудашев, Иван-كۇداشەۋ، يۋان الەكساندرۋويچ

Кудашев, Иван Александр-

рович (جىلى تۇلغان) — 1859 —

— 1097 — بەت.

Кугельман, لۇدۋيگ (Kugelman)

— 1902 (Ludwig 1830 — 213 —

بەت.

Купов, ھەينريخ ۋىلمەلم كارل

Cunow, Heinrich Wilhelm)

— 1936 (Karl 1862 — 983 — ،

— 1155 ، — 1302 — بەتتەر.

Кускова, ەكاتەرىنا دمىترىيەۋنا

Кускова, Екатерина Дми-)

— 1958 (триевна 1869 — 758 —

بەت.

Кутлер, نىكولاي نىكولايەۋويچ

Кутлер, Николай Нико-)

— 1924 (лаевич 1859 — 969 —

بەت.

Кегенский, الەكساندر فەدوروۋويچ .

Кегенский, Александр)

— (Федорович 1881 — 1970 —

— 1092 ، — 1447 — بەتتەر.

Кестнер, فرىتز (Kestner, Fritz)

— 1190 — بەت.

— 1857 (1798 — 331 — بەت .

كوندىللاك، ەتىيەننە - بوننوت دى

Condillac, Etienne - Bon-)

— 1780 (not de 1715 — 46 —

بەت.

كورنەلبۇس، ھانس (Cornelius)

— 1947 (Hans 1863 — 354 —

بەت.

كورنېۋ، ماريە - الفرەد (Cornu)

— 1902 (Marie - Alfred 1841 —

— 486 — بەت.

Косовсكى، ۋلادىمىر (Косовс-

кий, Владимир 1870 — 1941

شەن اتى لەۋىنسون، م. ي .

— 756 (Левинсон, М. Я.) ،

— 896 ، — 975 — بەتتەر.

كوستروۋ — قاراگىز: جوردانىا.

Котляр, Г. А.) . گ. ا .

— 56 — بەت.

Краммонд، ەدگار (Crammond)

— 1311 — بەت.

Кромەر، اۋەلىك بارىك (Cromer)

— 1917 (Aveling Baring 1841 —

— 1285 — بەت.

Кропоткин، پەتر الەكسەيەۋويچ

Кропоткин, Петр, Але-)

— 1921 (ксеевич 1842 —

— 969 ، — 1092 — بەتتەر.

Крупп (Krupp) — 1259 — بەت.

كرەستۋونىكوۋ، گريگورى الەكساند-

652 - ، 756 - بەتتەر .

لارمور، جوسەفی (Larmor, Joseph)

1857 — 1942) — 419 - بەت .

لاسسال، فەردیناند (Lassalle,)

— (Ferdinand 1825 — 1864

812 ، 1014 ، 1132 - بەتتەر .

لاۋرا — قاراغز: لافارگ لاۋرا:

لاۋازیه، انتوینە - لاۋرەنت

Lavoisier, Antoine - Lau-

rent 1742 — 1794) — 412 - بەت .

لەدەبوۋر، گەورگ (Ledebour,)

— (Georg 1850 — 1947

1449 - بەت .

لەرۋا، ەدوۋارد (Le Roy, Edou-)

ard 1870 — 1954) — 475 - بەت .

لیبکنەخت، کارل (Liebknecht,)

— (Karl 1871 — 1919

1062 ، 1382 ، 1457 - بەتتەر .

لیبکنەخت، ۆلحەلم، (Liebknecht,)

— (Wilhelm 1826 — 1900

171 ، 659 ، 962 ، 1065 -

بەتتەر .

لیبمان، ف. (Либман, Ф.) 1882 -

جلی تۆلغان، شن اتی گەرش،

پ. ل. (Герш. П. Л.)

801 - ، 1155 - بەتتەر .

لیبەر (Либер 1880 — 1937)، شن

اتی گولدمان، میحایل یساکوۋیچ

Гольдман, Михаил Иса-

кович) — 881 - بەت .

ل

لاس، ەرنست (Laas, Ernst)

1837 — 1885) — 153 - بەت .

لابریولا، ارتۋرو (Labriola,)

— (Arturo 1873 — 1959

لافارگ، لاۋرا (Lafargue, Laura)

1845 — 1911) — 918 - بەت .

لافارگ، پاۋل (Lafargue, Paul)

1842 — 1911) — 326 ، 867 ،

918 - بەتتەر .

لاگاردەل، حۆبەرت (Lagardelle,)

— (Hubert 1874 — 1958

بەت .

لاگرانج، جوسەفی-لوۋیس (Lagra-

nge, Joseph - Louis

1736 — 1813) — 487 - بەت .

لانگە، فریدریخ البەرت (Lange,)

— (Friedrich Albert 1828 — 1875

153 - بەت .

لانجە-بۆن، پاۋل (Langevin,)

— (Paul 1872 — 1946

لانسبۆرگ، الفرەد (Lans burgh,)

— (Alfred 1872 — 1940

بەت .

لارین، یۆری (Ларин, Юрий)

1882 — 1932)، شن اتی لۆریە،

میحایل الەکساندروۋیچ (Лурье,)

— (Михаил Александрович

لوپاتىن، گەرمان الەكساندر وۆيچ

Лопатин, Герман Алек-

— (сандрович 1845 — 1918

— 865 - بەت.

لوپاتىن، لەۋ مىخايلوۋيچ (Лев Михайлович

1855 — 1920

— 490 - بەت.

لورەنتز، ھەندريك انتون (Lorentz,

Hendrik Antoon 1853 — 1928

— 419 - بەت.

ل. س. — قاراڭىز: كولسوۋ.

ليۋكاس، چارلەس پىرەستۋود

Lucas, Charles Prestwood

— 1285، — 1033 — (1853 — 1931

— بەتتەر.

ليۋككا، ھمىل (Lucka Emil

— 167، — 92 — (1877 — 1941

— 195 - بەتتەر.

ليۋكسەمبۇرگ، روزا (Luxemburg,

Rosa 1871 — 1919

يۇنيۇس (Junius) — 801، —

— 981، — 1360، — 1402 - بەتتەر.

لۇناچارسكى، اناتولى ۋاسىليەۋيچ

Луначарский Анатолий

— (Васильевич 1875 — 1933

— 18، — 613 - بەتتەر.

ل. ۋي — قاراڭىز: شەيفىنكەل.

ليزىس (Lysis)، شىن اتى

لەتائىللەۋر، ەۋگەنە (Letailleur,

Eugene) — 1241 - بەت.

ليبىم، جۇستۇس (Liebig,

— 434 — (Justus 1803 — 1873

— بەت.

ليەبمان، ۋىتتو (Liebmann, otto

— 153 — (1840 — 1912

ليفمان، روبەرت (Liefmann,

— 1189 — (Robert 1874 — 1941

— بەت.

لينكولن، ابراهيم (Lincoln

— (Abraham 1809 — 1865

— 1311 - بەت.

للويد جورج، داۋىد (Lloyd Geor-

— ge, David 1863 — 1945

— 994، — 1225، — 1438 - بەتتەر.

ل. م — قاراڭىز: مارتوۋ.

لوج، وليۋەر جوسەف (Lodge,

— (Oliver Joseph 1851 — 1940

— 145 - بەت.

لوڪك، جون (Locke, John

— 36 — (1632 — 1704

لونگكە، چارلەس (Longuet,

— (charles 1833 — 1903 — 867،

— 918 - بەتتەر.

لونگكە، جان - لاۋرەنت - فرەدەر -

يچ (Longuet, Jean - Lourn-

— nt-Frederick 1876 — 1938

— 1465، — 1411، — 918 -

— بەتتەر.

لونگكە، جەننى (Longuet,

— (Jenny 1844 — 1883 - 918 - بەت.

م

ماخ، ەرنست (Mach Ernst) 1916 — 1838 — 16 - بەت.

ماكدونالد، جامس رامساي (Mac-donald James Ramsay) 1937 — 1866 — 1172 ، - 1411 - بەتتەر.

ماككەنزەن، اۋگۇست (Macken-sen, August) 1945 — 1849 — 1105 - بەت.

ماكسۋەلل، جامس كلەرك (Maxwell, James Clerk) 1831 — 1879 — 419 - بەت.

مالون، بەنويت (Malon, Benoit) 1893 — 1841 — 327 - بەت.

مالتۇس، توماس روبەرت (Malthus, Thomas Robert) 1834 — 1766 — 538 - بەت.

مانن، توم (Mann, Tom) 1941 — 1856 — 1430 - بەت.

مانتاشەۋ (Манташев) 1266 - بەت

ماركس - ەۋەلىك ەلەانور (Marx - Aveling, Eleanor) 1898 — 918 - بەت.

ماركس، جەننى (Marx, Jenny) 1881 — 1814 - اكهسنىك فامىلە.

ياسى فون ۋستفالىن (Von)

لەگىن، كارل (Legien Carl) 1920 — 1861 — 1028 ، - 1428 ، - 1411 ، - 1363 ، - 1461 - بەتتەر.

لەكلەر، انتون فون (Leclair, Anton von) 1919 — 1848 — 103 - بەت.

لەنچ، پاۋل (Lensch, Paul) 1926 — 1873 — 987 ، - 1076 ، - 1152 ، - 1372 ، - 1432 - بەتتەر.

لەسكىۋر جان (Leskure, Jean) 1947 — 1882 — 1210 - بەت.

لەسەۋىچ، ۋلادىمىر ۋىكتوروۋىچ (Лесевич, Владимир Вик-торович) 1905 — 1837 — 79 - بەت.

لەۋىتسكى (Левинский, В.) 1883 - جىلى تۇلغان). شىن اتى سەدەر - باۋم ۋلادىمىر وسىپوۋىچ (Цедербаум, Владимир Осипович) 650 - ، - 741 - بەتتەر.

لەۋىنسكى، ۋ (Левинский, В.) 1880 - جىلى تۇلغان) - 887 - بەت.

لەۋى البەرت (Levy, Albert) 161 - بەت.

لەۋى، ھەرمان (Levy, Hermann) 1881 - جىلى تۇلغان) - 1184 - بەت.

تۆپلەغان) — 1411 — بەت.
 Маевский, (هۆگەني) 1875 — 1918 (Евгений)
 شن
 اتی گۆتوۆسکی, ۆیکەنتи انيسە.
 Гутковский, Викен- (توۆيچ)
 — 752 — (тий Аннцетович)
 بەت:
 Mazzini, (ماززيني, گيۆسەپپە)
 — (Giuseppe 1805 — 1872)
 867 — بەت.
 Mülbereger, (ميۆلبەرگەر, اړتۆر)
 — (Arthur 1847 — 1907) — 2 — بەت.
 Müller, (ميۆللەر, جوحاننەس پەتەر)
 (Johannes Peter 1801 — 1858)
 — 497 — بەت.
 مەنشیکوۆ, ميخايل وسىپوۆيچ
 Меншиков Михал Осипо-)
 — (вич 1859 — 1919) — 107 —
 969 — بەتتەر.
 مەرسىيە لوۋيس — سەباستىيەن
 Mercier, Louis — sebastien)
 — (1740 — 1814) — 326 — بەت.
 Mehring Franz, (مەريڤ, فرانز)
 — (1846 — 1919) — 20 — , 981 —
 1360 — بەتتەر.
 Menger Anton, (مەنگەر, انتون)
 — (1841 — 1906) — 526 — بەت.
 Merrheim, (مەررەھيم, الفونس)
 — (Alphonse 1881 — 1925)
 1459 — بەت.

(Westphalen) — 580 — بەت.
 Marx, Karl, (ماركس, كارل)
 — (1818 — 1883) — 1 — , 602 —
 670 — , 685 — , 689 — , 698 —
 704 — , 723 — , 812 — , 910 —
 971 — , 1071 — , 1134 — , 1146 —
 1183 — , 1384 — , 1428 — بەتتەر.
 Мартынов, А., (مارتينوۆ, ا.)
 — (1865 — 1935) شن اتی پیکەر
 Пикер, (الەكساندر سامويلوۆيچ)
 — (Александр Самойлович)
 741 — , 882 — بەتتەر.
 Мартов, Л., (مارتوۆ, ل.)
 — (1873 — 1923) شن اتی تسەرباۋم,
 Цедербаум, (يۇلي, وسىپوۆيچ)
 (Юлий Осипович) فالام اتی
 نارتيس تۆپوريلوۆ, ل. م.
 (Нарцис Тупориллов Л. М)
 — 652 — , 741 — , 775 — , 890 —
 1026 — , 1121 — , 1327 — , 1377 —
 1411 — , 1422 — بەتتەر.
 Маслов, (ماسلوۆ, پەتەر پاۋلوۆيچ)
 — (Петр Павлович 1867 — 1946)
 — 906 — , 969 — , 1094 —
 1281 — بەتتەر.
 Mayer, (مايەر, يۇليۇس روبەرت),
 — (Julius Robert 1814 — 1878)
 499 — بەت.
 Mayèras, (مايەرەس, بارتەلەمي)
 — 1879 Barthelémy — جىلى

1109 — بەتتەر .
 مورگان، جون پىەر یونت (Mor-
 gan, John Pierpont
 1943 — 1867) — 1219 — بەت .
 مورگان کونۆي لويىد (Morgan,
 Conwy Lloyd 1852 — 1936)
 — 62 — بەت .
 مورريس، حەنري ك. (Morris,
 Henry C. 1868 — جىلى تۇلەن)
 — 1277 — بەت .
 موست، يوحان (Most, Johann
 1906 — 1846) — 615 ، ، 635 ،
 963 — بەتتەر .
 مۇرانوۋ، ماتۋەي كونسانتىنووۋىچ
 (Муранов, Матвей Сонс-)
 — (тантиневич 1873 — 1959)
 757 ، ، 1053 ، ، 1098 — بەتتەر .
 مۇسسولينى، بەنىتو (Mussolini,
 Benito 1883 — 1945)
 — 1099 — بەت .

ن

ناپولەون I (ناپولەون بوناپارت)
 Napoléon I, Napoléon)
 — (Bonaparte 1769 — 1821)
 206 ، ، 1367 — بەتتەر .
 ناپولەون III (لوۋيىس — ناپولەون
 بوناپارت) (Napoléon III, Lou-
 uis Bonaparte 1808 — 1873)

مەيەر، ەرنست (Meyer, Ernst
 1888 — جىلى تۇلەن) —
 1462 — بەت .
 ميگنەت، فرانسويس — اوگۇستە-
 ماريە (Mignet, Francois -)
 1884 — 1796 (Auguste - Marie)
 — 931 — بەت .
 ميخايلوۋسكي، نيكولاي كونستانتينو-
 ۋىچ (Михайловский, Нико-
 лай Константинович
 1904 — 1842) — 330 — بەت .
 ميللەرەن، الەكساندر — ەتيەننە
 (Millerand, Alexandre -)
 1943 — 1859 (Etienne)
 998 ، ، 1172 — بەت .
 ميلل، جون ستۋارت (Mill, John
 1873 — 1806 (Stuart)) — 167 —
 بەت .
 ميلليۇكوۋ، پاۋەل نىكولايەۋىچ
 (Миллюков, Павел Нико-)
 1943 — 1859 (лаевич) — 757 ،
 1447 — بەتتەر .
 موگىليانسكي، ميخايل ميخايلوۋىچ
 (Могиланский, Михаил)
 1942 — 1873 (Михайлович)
 834 — بەت .
 مولەشوت، جاكوب (Moleschott,
 Jacob 1893 — 1822) — 65 ،
 923 — بەتتەر .
 مونيتور (Monitor) — 1042 ،

Ostwald, Wilhelm Fried-) — 669 — 997 — 1065، بهتتەر.
 نيۇتون، يىساك (Newton, Isaac) — 1727 (1642 — 499 — بهت.
 نيۇمارك، الفرەد (Neymarck, Alfred) — 1250 — بهت.
 نيكولاى II (Николай II) 1868 —
 رومانوۋ، نيكولاى الەكساند-
 (1918) Романов, Николай)
 روۋىچ (Александрович) — 902 —
 996، 1395، 1444، بهتتەر.
 نوبەل (Nobel) — 1266 — بهت
 نوکس، حاۋارد (Knox, Howard) — 1868
 (جىلى تۇلغان) — 364 —
 بهت.
 نوسكە، گۇستاۋ (Noske, Gustav) — 1946
 (1868 — 1174 — بهت.
 نەكراسوۋ، نيكولاى ۋيسسارىونوۋىچ
 (Некрасов, Николай Вис-) — 1879
 (جىلى تۇلغان) — 840 — بهت.
 نەناراکوموۋ، گەورگى پەتروۋىچ
 (Ненарокомов, Георгий) — 1874
 (جىلى تۇلغان) — 1097 — بهت.
 نەۋسكى، ۋلادىمىر يۋانوۋىچ (Невский, Владимир Иванович) — 1937
 (1876 — 22 — بهت.

پ

پايش، جورج (Paish, George) — 1957 (1867 — 994، 1255،
 بهتتەر.
 پاننەككوک، انتوينيە (Panneckoek, Antoinie) — 1960
 (1873 — قلام اتى حورنەر، ك. (Horner, K.) — 630،
 984، 1083، بهتتەر.
 پارۋۇس (Парвус) — 1924 (1869 —
 شىن اتى گەلفاند، الەكساند-
 (Гельфанд, Алек-) — 1924
 (Лазаревич) — 1155 —
 بهت.
 پاتۋيە، جوسەف (Patouillet, Joseph) — 1332 — بهت.
 پاۋلسەن، فريدريخ (Paulssen, Friedrich) — 1908
 (1846 — 572 — بهت.
 پەرسون، كارل (Person, Karl) — 1936
 (1857 — 71 — بهت.
 پەللا، يوسپ - سولانگە - حەنري
 (Pellat, Joseph - Solange) — 1909
 (1850 — 424 —

پوپپەر يوسەف (Popper, Josef)

1921 — 1838) — 526 - بەت.

پوترەسوۋ، الەكساندر نىكولايەۋىچ

Потресов Александр Ни-)

— (колаевич 1869 — 1934

، 664 ، 740 ، 995 ، 1094 ،

1281 ، 1382 ، 1428 - بەتتەر.

پوتتېر، ەجەن (Pottier, Eugene)

1887 — 1816) — 695 - بەت.

پوئىنتىڭ جون ەنرى (Poyxnting)

— (John Henry 1852 — 1914

447 - بەت.

پرەسسەمان، ادريەن (Pressema-)

— (ne, Adrine 1879 — 1929

1411 - بەت.

پروكوپوۋىچ، سەرگەي نىكولايەۋىچ

Прокопович, Сергей Нико-)

— (лаевич 1871 — 1955

بەت.

پروۋدون، پيەررە - جوسەف (Prou-

dhon, Pierre - Joseph

— 915 ، 867 — (1809 — 1865

بەتتەر.

پۇرىشكەۋىچ، ۋلادىمىر مېتروۋفانوۋىچ

Пуришкевич, Владимир)

(Митрофанович 1870 — 1920

— 320 ، 689 ، 838 ، 971 -

بەت.

پىررون (Pyrrhon) جاڭا ەرادان

بۇرىن 364 — 275) — 222 - بەت.

بەت.

پەتزوالت، يوسەف (Petzoldt, Jo-)

1929 — 1862 (soph) — 17 - بەت.

پىللون، فرانسويس (Pillon,)

— (Francois 1830 — 1914

44 - بەت.

پلاتو (Plato) جاڭا ەرادان بۇرىن

427 — 347) — 127 ، 1137 -

بەتتەر.

پلەحانوۋ، گەورگى ۋالەنتىنوۋىچ

Плеханов, Георгий Ва-)

— (лентиневич 1856 — 1918

Белтов,.) قالام اتى بەلتوۋ، ن.

(Н. ۋولگىن، ۱. (Волгин, А.)

كامەنسكى، ن. (Кмаенский,.)

(Н. 5 - ، 734 ، 878 ، 906 - ،

969 - ، 978 ، 1072 ، 1132 - ،

1159 - بەتتەر.

پوينكارە، ليۇسيەن - انتوينە (Poin-

care, Lucien - Antoine

1920 — 1862) — 488 - بەت.

پوينكارە ەنرى (Poincare, Hen-)

1912 — 1854 (ri) — 37 - بەت.

پوينكارە، رايىموند (Poincare, Ray-)

1934 — 1860 (mond) — 902 - ،

1395 - بەتتەر.

پومبالوۋسكى، نىكولاي گەراسىموۋىچ

Помяловский, Николай)

— (Герасимович 1836 — 1863

886 - بەت.

— 17 - بەت .
 راكوۋسكى، خرىستىيان گەورگىيەۋىچ
 Раковский, Христиан Ге-
 — (оргиевич 1873 — 1941
 1083 - بەت .
 رامساى، ۋىللىام Ramsay, Wil-
 1852—1916 (iam 511 - بەت .
 راپپوپورت، چارلەس Rappoport,
 Charles، 1865 - جىلى تۇلغان)
 326 - بەت .
 راۋ، البرەخت Rau, Albrecht
 1843 — 1920 (324 - بەت .
 رەگەر، تادەۋسز Reger, Tadeusz
 1872 — 1938 (822 - بەت .
 رەنودەل، پىيەررە Renaudel,
 1871 — 1935 (Pierre 1155 - .
 1438 - بەتتەر .
 رەننەر. كارل Renner. Karl
 1870—1950 (1089 - ، 1146 -
 بەتتەر .
 رەنوۋۋيەر، چارلەس بەنارد Re-
 novier, Charles Bernard
 1815 — 1903 (44 - بەت .
 رودس، سەسىل جون Rhodes,
 1853 — 1902 (Cecil John —
 1279 - بەت .
 رىل، الويس Riehl, Alois
 1844 — 1924 (153 - بەت .
 رىسسەر، ياكوب Riesser, Jakob
 1853 — 1932 (1189 - بەت .

پەتروۋ، انتون Петгов, Антон
 1861 — جىلى قايتىس بولغان).
 شن اتى سيودوروۋ، انتون يەترو-
 ۋىچ Сидоров, Антон
 675 — (Петрович) - بەت .
 پەتروۋسكى، گرىگورى يۋانوۋىچ
 Петровский, Григорий)
 1878 — 1958 (Иванович —
 1099 - بەت .
 پەشەخونوۋ، الەكسەي ۋاسىلىيەۋىچ
 Пешехонов, Алексей)
 1867 — 1933 (Васильевич —
 750 - ، 894 - ، بەتتەر .

ر

رادىشەۋ، الەكساندر نىكولايەۋىچ
 Радишев, Александр Ни-
 1749 — 1802 (колаевич —
 970 - بەت .
 رادەك، كارل بەرنگاردوۋىچ Ра-
 дек, Карл Бернгардович
 1885 — 1939 (984 - بەت .
 راففەن - يۋجانس، جەن - پىيەررە
 Raffin - Dugens, Jean-
 1861 - جىلى تۇلغان) pierre
 1462 - بەت .
 راخمەتوۋ، ن Рахметов, Н.
 1886 - جىلى تۇلغان)، شن اتى
 بليۇم، وسكار (Блюм, Оскар)

روپشين (1879 — 1925) (Ропшин),
شن اتي ساوينكوو، بوريس

(нович 1874 - جىلى تۇلغان)
 — 843 - بەت.
 Sembat,) ماسەل
 ، 1039 — (Marcel 1862 — 1922
 ، 1411 ، ، 1380 ، ، 1099
 ، 1451 - بەتتەر.
 Senior,) ناسساۋ ۋىللىيام
 (Nassau William 1790 — 1864
 — 218 - بەت.
 Siemens,) گەرگ
 * 1233 — (Georg 1839 — 1901
 بەت.
 سىموندى، جەان - چارلەس -
 Sismondi,) لىرنارد سىموندى دى
 Jean - Charles - Leonard
 — (Simonde de 1773 — 1842
 — 1420 - بەت.
 سىكوبەلەۋ، ماتسۆي يۋانۇۋىچ
 Скобелев, Матвей Ивано-
 (вич 1885 — 1939 — 1327 ،
 ، 1382 ، ، 1436 - بەتتەر.
 Смирнов, Е.) .
 1865 - جىلى تۇلغان، (شەن
 اتى گۈرەۋىچ، ەممانۇئىل لۋوۋىچ
 Гуревич, Эммануил Ль-
 (вович 906 — ، 699 - بەتتەر.
 Smith, Adam) سىت اداام
 — 1790 — (1723 — 708 ، ، 940
 بەت.
 سىمىت، نورمان كەمر (Smith,)

رىكەر، ارتۇر ۋىللىيام (Rücker,
 (Arthur William 1848 — 1915
 — 447 - بەت.
 Rey, Abel) رەي، ابل
 (1873 — 1940) — 413 - بەت.
 Rehmkne, Johan) رەمكە، يوحان
 (nes 1848 — 1930) — 103 -
 بەت.
 رەيتەرن (Рейтерн) 1861 - جىلى
 ولگەن) — 675 - بەت.

س

سەن - سىمون، ھەنرى (Saint -
 (Simon, Henri 1760 — 1825
 — 1358 - بەت.
 سالاندىرا، انتونىيو (Salandra,
 — (Antonio 1853 — 1931
 — 998 - بەت.
 سالتىكوۋ - شەدەرىن، مىخائىل ەۋگ-
 Салтыков-Щедрин,) رافوۋىچ
 Михаил Евграфович
 (1826 — 1889) — 810 - بەت.
 سارتورىۋس فون ۋالستەرسحاۋزەن،
 Sartorius Von) اۋگۇست
 Waltershausen, August
 — 1290 — (1852 — 1033 ، ،
 بەتتەر.
 ساۋەنكو، اناتولى يۋانۇۋىچ
 Савенко, - Анатолий Ива-)

— 506 - بەت .
 ستارکە، کارل نیکولا (Starck, Carl Nikolaus, 1826—1858) — 332 - بەت .
 سەتکین، کلارا (Zetkin clara, 1857—1933) — 1106 - ، 1360 - بەتتەر .
 ستەد، ۆلیام توماس (Stead, William Thomas 1849—1912) — 1280 - بەت .
 ستولیپین، پەتر ارکادیەۆیچ (Столыпин, Петр Аркдъевич, 1862—1911) — 358 - ، 597 - ، 622 - ، 660 - ، 781 - بەتتەر .
 سترۆۆ، پەتر بەرنگاردوۆیچ (Струве, Петр Бернгар-, 1870—1944) — 107 - ، 649 - ، 749 - ، 862 - ، 999 - بەتتەر .
 سۇن جۇڭشان (Sun Zhongshan, 1866—1925) — 678 - بەت .
 سۇپان، الەكساندر (Supan, Alexander, 1847—1920) — 1275 - بەت .
 سۇركوۆ، پەتر یلیچ (Сурков, Петр Ильич, 1876—1946) — 601 - بەت .
 سۆۆوروۆ، سەرگەي الەكساندرۆویچ (Суворов, Сергей Алексан-, 1869—1918) — 18 -

(Иогман кемр 1872—1958) — 103 - بەت .
 سنایدەر، کارل (Snyder, Carl, 1869—جیلی تۆلغان) — 579 - بەت .
 سوکرات (Sokrates) شامامەن جاڭا ەرادان بۇرۇن (469—399) — 127 - بەت .
 سولوۆیەۆ، ۆلادیمیر سەرگەیەۆیچ (Соловьев, Владимир Сер-, 1853—1900) — 490 - بەت .
 سومبارت، ۋەرنەر (Sombart, ۋەرنەر, 1863—1941) — 1243 - بەت .
 سورەل، گەرگەس (Sorel, Geor-, 1847—1922) — 478 - بەت .
 سپەنسەر، ھەربەرت (Spencer, ھەربەرت, 1820—1903) — 331 - بەت .
 سپینوزا، بارۇچ (بەنەدیکت) (Spinoza, Baruch Benedictus, 1632—1677) — 1137 - بەت .
 سپەکتاتور (Спектатор, 1880—1938) (شەن اتی ناحیمسون) — 1374 - ، 1422 - بەتتەر .
 ستالو، جون بەرنارد، (Stallo, John Bernard, 1823—1900)

1877 — 1797) — 931 - بەت.
 تومسون، جوسەپ جون (Thomson, Joseph John 1845—1940 son) — 424 - بەت.
 تومسون، ۋىللىيام، لوردكەلۆين Thomson, William, Lord (Kelvin 1824 — 1907) — 490 - بەت.
 تېموشكىن، فى. فى. (Тимошкин Ф. Ф. 1872 - جىلى تۇلغان) — 750 - بەت.
 تولستوي، لەۋ نىكولايەۋىچ Толстой, Лев Николаевич (1828 — 1910) — 592 - بەت.
 ترۇبەتسكوي، ەۋگەنىي نىكولايەۋىچ Трубенкой Евгений Нико- (1863 — 1920) — 817 - بەت.
 توما، البەر Thomas, Albert (1878—1932) — 1411 ، ، — 1468 - بەتتەر.
 تروتسكى، لەۋ داۋىدوۋىچ Троц-кий, Лев Давидович (1879 — 1940) — 738 ، ، — 769 ، ، — 783 ، ، — 1083 ، ، — 1422 - بەتتەر.
 ترۇلسترا، پىيەتەر يەلەس Troelstra, Pieter Jelles (1860—1930) — 1037 ، ، — 1106 - بەتتەر.

بەت.
 سەدوۋ، ل. (Седов. Д.) — قاراڭىز: كولتسوۋ (Кольцов).
 سەكستۇس، ەمپىرىكۇس (Sextus, Empiricus) — 222 - بەت.
 سەمكوۋسكى (Семковский 1882 - جىلى تۇلغان)، شىن اتى برونشتەين سەمەن يۇلىيەۋىچ Бронштейн, Семен Юлье-) (вич — 744 ، ، — 785 ، ، — 801 ، ، — 1155 - بەتتەر.
 سەرنو - سولوۋيەۋىچ، الەكساندر، الەكساندروۋىچ (Серно - Соловьёвич, Александр Алексан- (Дрович 1838 — 1869) — 672 - بەت.

ت

تافەل، پاۋل (Tafel, Paul) — 1193 - بەت.
 تالەھىيەر، اۋگۇست (Thalheimer, August) — 1884 — 1948 - بەت.
 تىەررى، جاسچۇەس - نىسولاس - اۋگۇستىن (Thierry, Jacques - Nicolas-Avgvstin 1795 — 1856) — 931 - بەت.
 تىەر، ادولپى (Thiers, Adolphe)

1867 — 1791) — 487 — بەت.
 فيخته، يىمانئۇل ھەرمەن (Fichte, Immanuel Hermann 1796 — 1879) — 399 — بەت.
 فيخته، يوحان گوتتلىيە (Fichte, Johann Gottlieb 1762—1814) — 46 — بەت.
 فيلو (الەكساندرىيالىق) (Philo of Alexandria)، مولىشەرمەن جاڭا ھەرادان بۇرىن 20 — جاڭا ھەرادان كەينى 45) — 1132 — بەت.
 فيشەر، كۇنو (Fischer, Kuno 1824 — 1907) — 317 — بەت.
 فۇرنەر، ھۇگنەي (Fourniere, Eugene 1857 — 1914) — 327 — بەت.
 فرانك، فيليپ (Frank, Philipp 1884 — جىلى تۇلەن) — 263 — بەت.
 فرانك، ادولف (Franck Adolphe 1809 — 1893) — 204 — بەت.
 فرىسەر، الەكساندر كامپبەل (Fraser, Alexander Campbell 1819 — 1914) — 25 — بەت.
 فەھنەر، گۇستاف تەدور (Fechner, Gustav Theodor 1801—1887) — 552 — بەت.
 فەررى، ھەنرىكو (Ferri, Enrico 1856 — 1929) — 535 — بەت.
 فەيەرباخ، لۇدۋىگ (Feuerbach, A. 1774 — 1842) — 785 — بەت.

تەرەپوۋ، ا. في (Трепов, А. Ф. 1862 — 1928) — 1445 — بەت.
 ترەۋەس، كلودىو (Treves Claudio 1868 — 1933) — 1411 — بەت.
 تۇلياكوۋ، ي. ن. (Туляков, И. Н. 1877 — جىلى تۇلەن) — 785 — بەت.
 تۇراتى، فيليپ (Turati, Filippo 1857 — 1932) — 1449 — بەت.
 تۇرگەنەۋ، يۋان سەرگەيەۋىچ (Тургенев, Иван Сергеевич 1818 — 1883) — 133 — 674 — بەتتەر.

ف

فولگەلشتەين، تەودور (Vogelstein, Theodor 1888 — بەت).
 فولگت، كارل (Vogt, Karl 1817 — 1895) — 65 — 923 — بەتتەر.
 فولكمان، پاۋل (Volkmann, Paul 1856 — 1938) — 265 — بەت.
 فولكەر (Völkel 1248 — بەت).
 فەرۋورن، ماكس (Verworn, Max 1863 — 1921) — 363 — بەت.
 فالەس (Thales 624 — 547) — 461 — بەت.
 فارادەي، مىكەل (Faraday Michael 1791 — 1867) — 487 — بەت.

- (Wilhelm 1848 — 1915
333 — بەت.
Woltmann,) لۇدۋىگ
— (Ludwig 1871 — 1907
535 — بەت.
Houllevi-) لوۋيس
— (gue, Louis 1863 — 1944
421 — بەت.
Wundt, Wilhelm) ۋىلتەلم
1920 — (1832 — 88 — بەت.

ح

- حازەۋلۇگ، لويس، حۇگو
(Haase Hugo 1863 — 1919)
1039 — ، ، 1105 — ، 1444 —
بەتتەر.
حابسبۇرگ (Habsburgèr) —
1162 — ، 1370 — بەتتەر.
Haenish, Konrad) كوناڧاد
1925 — (1876 — 1027 — بەت.
Hales, John) جون
1839 — (جىلى تۇلغان) — 1429 —
بەت.
Harms, Bern-) بەرنىڧاد
1939 — (hard 1876 — 1006 — ،
1255 — بەتتەر.
Hartmann) ھەڧارد فون
(Eduard Von 1842 — 1906
94 — بەت.

- ، 23—(Ludwig 1804—1872
، 601 ، ، 668 ، ، 706 ، ، 912 ،
965 ، ، 992 ، ، 1132 — بەتتەر.

ۋ

- ۋال، م. (Wahl, M.) — 1289 —
بەت.
Ward, James) ۋارد، جامەس
1925 — (1843 — 138 — بەت.
Warsza-) ۋارشاۋسكى، ادولف
(wski, Adolf 1868 — 1937
873 — بەت.
Webb, Beatrice) ۋەبب، بەاترىسە
1943 — (1858 — 1433 — بەت.
Webb,) سىدنەي جامەس
(Sidney James 1859 — 1947
1433 — بەت.
Wilhelm II) ۋىلھەلم II
1941 — (1859 — 899 — ، 996 ،
1163 ، ، 1248 ، ، 1345 — بەتتەر.
Willich,) ۋىلىيىخ، اۋگۇست
— (August 1810 — 1878
961 — بەت.
Wilson,) ۋىلسون، توماس ۋودروۋ
(Thomas Woodrow 1856 — 1924
1454 — بەت.
Willy, Rudolf) ۋىللى، رۇدولف
1920 — (1855 — 66 — بەت.
Windelband,) ۋىندەلباند، ۋىلھەلم

Hildebra-) گەرچاراد، هیلدەبراند،
(nd, Gerhard 1311 — بەتتەر،
Hilferding) رۇدولفی،
(Rudolf 1877 — 1914) — 1174 ،
1423 — بەتتەر.

Hill, David) داوئیت جەیین
(Jayne 1850 — 1932) — 1346 — بەت
Hindenburg) پاؤل
(Paul 1847 — 1934) — 1105 ،
1163 — بەت

Hobson) جوحن اتکینسون،
(John Atkinson 1858 — 1940) — 1164 ،
1423 — بەتتەر.

Hoffmann - Ad-) ادولفی
(olph 1858 — 1930) — 1462 — بەت.
Hohen-) حوحنزوللەرن حاندەیی
(zollern 1160 —) — بەت.

Holbach-) پاؤل - حەنری
(Paul - Henri 1723 — 1789) —
390 ، 1137 — بەتتەر.

Hol-) حولیوگ، گەورگە جاکوب
yoake, George Jacob
(1817 — 1960) — 960 — بەت

Hux-) توماس حەنری
ley, Thomas Henry 1825 —
(1895) — 45 — بەت.

Huysmans) کامیللە
(Camille 1871 — 1968) — 1355 ،
1470 — بەتتەر.

Xbo- ورسەت دانلووچ

Havemeyer,) جون
(John 1833 — 1922) — 1240 —
بەت.

Haym, Rudolf) رۇدولفی
(1821 — 1901) — 126 — بەت

Heining Kurt) کورت
(1886 — 1956) — 1236 — بەت.

Heinze Max) ماکس
(1835 — 1909) — 310 — بەت

Henderson) ارتژور
(Arthur 1863 — 1935) — 1053 ،
1411 ، 1438 ، 1451 — بەتتەر.

(Hanger Hans) حانس
— 1342 — بەت.

Herakleitos) حەراکلەیت
مولشەرەن جاڭا ەرادان بۇرس
(480 — 540) — 1132 — بەت.

Hering Ewald) ەوالد
(1834 — 1918) — 299 — بەت.

Hertz,) ەرتز، ەەنریخ رۇدولفی
(Heinrich Rudolf 1857 — 1894)
— 361 — بەت.

Heyfelder,) ەیکتور
Victor 1871 — جلی تۇلەن
— 382 — بەت.

Heymann,) حانسەن گیدەن
(Hans Gideon 1182 —) — بەت.

Hibben) جون گدیەر
(John Grier 1861 — 1933) —
443 — بەت.

Чхеидзе, Николай Семе-) — 785 — (нович 1864 — 1926
 ، 1411 ، 1377 ، 1327 ، 1094
 ، 1436 — بەتتەر .
 چەنكەلى، اكاكي يوۋانوۋىچ
 Чхеикели, Акакий Ивано-) — 112 — (вич 1874 — 1959
 ، 1327 ، 1377 ، 1428 — بەتتەر .
 چەرنوۋ، ۋىكتور مىخايلوۋىچ
 Чернов, Виктор Михай-) — 112 — (лович 1876 — 1952
 فلام
 Гарденин,) . ي . اتى گاردەنين،
 Ю. — 23 ، 998 — بەتتەر .
 چەرنشەۋسكى، نىكولاي گاۋريلوۋىچ
 Чернышевский, Николай) — 587 ، 672 ، 862 ، 970 ،
 1458 — بەتتەر .
 چەرەۋانىن، ن . Череванин .
 (Н. شن اتى لىپكىن، فەدور
 Липкин, Федор) ۋىچ
 — (Андреевич 1868 — 1938
 ، 1094 — بەت .

ش

شاپپەر، كارل Schapper, Karl) — 961 — (1812 — 1870 بەت .
 شاتوبريان، فرانسۋيس - رەنە
 Chateaubriand, Francois -)

льсон, Орест данилович) — 572 — (1852 — 1934 بەت .
 حايندمان، ھەنرى مايرس
 Hyndman Henry Mayers) — 1172 ، 978 — (1842 — 1921
 ، 1411 ، 1438 — بەتتەر .
 ھەبەرگ، كارل Höchberg) — 327 — (Karl 1853 — 1885 بەت .
 ھوگلوۋند، زىت Höglund, Zeth) — 1107 ، 1037 — (1884 — 1956
 بەتتەر .
 ھەنىگسۋالد، رىھارد Hönigswald,) — 24 — (Richard 1875 — 1947
 بەت .
 ھيۇنەر، وىتتو (Hübner, Otto) — 1281 — بەت .
 ھەلمولتز، ھەرمان لۇدۋىگ فەردى-
 ھاند Helmholtz, Hermann) — 1821 — (Ludwig Ferdinand
 1894 — 378 — بەت .

چ

چەمبەرلەن، جوزەف Chamber-) — 1279 — بەت .
 چىرشكى، سەگفرەد Tschierschky,) — 1192 — (جىلى تۇلغان
 1872 Siegfried) — 1192 — بەت .
 چەمبەرزە، نىكولاي سەمەنوۋىچ

1010 — 1874) — 1943 — بەت.
 Schuppe, Wilhelm) شۇپپە، ۋیلچەلم
 16 — 1836) — 1913 — بەت.
 Schwegler,) البەرت ، شۋەگلەر ،
 1819 — 1857) (Albert — 205 —
 1135 — بەتتەر .
 Schelling,) فریدریخ ۋیلچەلم (—
 Friedrich Wilhelm
 1854 — 1775) — 144 — بەت .
 Strobel,) حەینریخ ، شترەبەل ،
 1869 — 1945) (Heinrich —
 1041 ، — 1360 — بەتتەر .
 Stauß,) گەورگ ، شتاۋس ەمپەل
 1877 Emil Georg — جىملى
 تۇلغان) — 1268 — بەت .
 Шишкин, Николай Ивано-) شىشكىن ، نىكولاي يۋاننوۋىچ
 1840 — 1906) (внч — 490 — بەت .
 Штюрмер, Борис Влади-) شتۋرمەر ، بورىس ۋلادىمىروۋىچ
 1848 — 1917) (мирович —
 1445 — بەت .
 شەدەرىن — قاراڭمىز سالتەكوۋ —
 شەدەرىن .
 Шейнфинкель, Мирон Кон-) شەينفېنكەل ، مىرون كونستانتىنوۋىچ
 1879 — 1925) (стантинович —
 ۋل . ل . ۋل (Л. ВЛ) —
 871 ، — 828 — بەتتەر .

1768 — 1848) (Rene — 326 — بەت .
 Scheridemann,) پىلىپپ ، شەيدەمان
 1865 — 1939) (Philipp —
 1028 ، — 1411 ، — 1438 ،
 1461 — بەتتەر .
 Schilder,) زىگمۇند ، شىلدەر ،
 1932 Sigmund — جىلى قايتىس
 بولغان) — 1255 — بەت .
 Schmidt, Hein-) سىمىد ، ھەينرىخ
 1874 — 1935) (rich — 572 — بەت .
 Schneider) — 1259 — بەت .
 Schopenhuer,) شۇپەنھاۋەر ، ارتۇر
 1788 — 1860) (Arthur — 309 —
 بەت .
 Stein, Lorehz) لورەنز ، شتەين ،
 1815 — 1890) — 926 — بەت .
 Stillich, Oskar) وسكار ، ستىللىخ
 جىلى تۇلغان) — 1216 —
 بەت .
 شۇبەرت — زولدەرن ، رىھارد (—
 bert — Soldert Richard
 1852 — 1935) — 103 — بەت .
 Schulze-) گەۋەرنىتەر ، گەرحات (—
 ze — Gaevernitz, Gerhart
 1864 — 1943) — 1205 — بەت .
 Schulze,) گوتلىب ەرنست
 1761 — 1883) (Gotlieb Ernst —
 221 — بەت .
 Schulze, Ernst) شۇلزە ، ەرنست

本书根据中共中央马克思、恩格斯、列宁、斯大林著作编译局翻译，人民出版社1976年5月第2版北京第2次印刷版本翻译出版。

بۇل كىتاپ ج ك پ ورتالىق كومىتەتىنىڭ ماركس، ەنگەلس، لەنين، ستالېن شىعارمالارىنى قۇراستىرۇ-اۋدارۇ مەكەمەسىنىڭ اۋدارماسىنا ساي اۋدارىلدى، خالىق باسپاسىندا 1976-جىلى 5-ايدا بېيجىڭدە باسلىغان ەكنشى باسپاسىنىڭ 2-باسلۇسنا ساي اۋدارىلىپ باسلىدى.

لەنين تاغدامالى شىعارمالارى

2- توم

ماركس، ەنگەلس، لەنين، ستالېن ماۋزىدۇڭ شىعارمالارى
ورتالىق ۇلتتار اۋدارما مەكەمەسى اۋداردى
ۇلتتار باسپاسى باستىردى
شىنخۇا شۇدياننان تاراتىلدى
ۇلتتار باسپا زاۋاتىندا باسلىدى

1984-جىلى 8-اي، بىرىنشى باسپاسى

1984-جىلى 8-اي، بېيجىڭ، 1-باسلۇى

باعاسى: 2.15 بۇان

列 宁 选 集

(第 二 卷)

(哈萨克文)

中央马列著作毛泽东著作

民族语文翻译局译

民族出版社出版 新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米1/32 印张：50 1/2

1984年8月第1版

1984年8月北京第1次印刷

印数：0001—1,500册 定价(上下册)：2.15 元

书号：M1049(5) 253

